

İlk olarak her şeyi yukarıdan gören tanrıya ilahi söyleyeceğim.

İkinci olarak ilk melek olana, tanrının oğluna, ilahi söyleyeceğim. Ölü olana dünya anıları güzeldir. Eugenius, sen genç öldün; güneşin altındaki tüm adamlar, Doğuda (Anadolu) ve Batıda ve Güneyde ve Kuzeyde, senin refahını, zenginliğini, asilliğini ve cesur kalbini bildiler. Hayattayken fakirlik için destek verdin ve tüm köylüler içinde en önde oldun. Frigya ve Asya ve Doğu (Anadolu) ve Batı senin için yasta.

TARİH, KÜLTÜR, SANAT, TURİZM VE TARIM AÇISINDAN ULUSLARARASI SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU

**SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ**

**TARİH, KÜLTÜR, SANAT, TURİZM VE TARIM
AÇISINDAN ULUSLARARASI SARAYÖNÜ
SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014)**

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ YAYINLARI: 8

BİLDİRİ KİTABI

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ YAYINLARI: 8

**TARİH, KÜLTÜR, SANAT, TURİZM VE TARIM
AÇISINDAN ULUSLARARASI SARAYÖNÜ
SEMPOZYUMU**

(24-26 EKİM 2014 KONYA)

BİLDİRİ KİTABI

Editör

Prof. Dr. Hasan BAHAR

Editör Yardımcıları

Yrd. Doç. Dr. Hakan KUYUMCU

Yrd. Doç. Dr. Çağatay BENHÜR

Dr. Hatice Gül KÜÇÜKBEZCİ

Arş. Gör. Fatih Numan KÜÇÜKBALLI

Arş. Gör. Murat TURGUT

İnceleyenler

Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ

Prof. Dr. Özdemir KOÇAK

Doç. Dr. Fuat BOYACIOĞLU

ISBN

978-975-448-211-9

Baskı

Selçuk Üniversitesi Matbaası

Tel: 0332 241 18 47

Aralık 2015

Ön Kapak Resmi: Sarayönü Pir Hüseyin Cami önü

Arka Kapak Resmi: Başhöyük devşirme malzemeli çeşme ve yazıtın içeriği
Bildiri kitabında yer alan yazıların dil ve bilim sorumluluğu yazarlara aittir.

*TARİH, KÜLTÜR, SANAT, TURİZM VE
TARIM AÇISINDAN ULUSLARARASI
SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU**
(24-26 EKİM 2014 KONYA)

BİLDİRİ KİTABI

* Sempozyum, Türk Tarih Kurumu, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Demirpolat Şirketler Grubu ve Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğünden (Kongre Proje No: 14702011) destek alınarak gerçekleştirilmiştir.

TARİH, KÜLTÜR, SANAT, TURİZM VE TARIM AÇISINDAN ULUSLARARASI SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU

(24 -26 Ekim 2014 Konya)

Sarayönü İlçesinin tarihi Tarihöncesi dönemlere kadar inmektedir. İlçede Pazar Höyük, Başhöyük, S. Karatepe, İrmelik Höyük, Ertuğrul Höyük, Akdoğan Höyük, Konar Höyük, Çesmelisebil Höyük, Gamel Höyük, Kuyulusebil Höyük, Kurşunlu Kale Höyük, İbrahim Dede Höyük, Ladik Höyük, Zengi Höyük gibi yerleşmeler, Kalkolitik çağdan Demir çağına kadar uzanan kültürleri temsil etmektedirler. Hitit, Frig, Roma ve Bizans gibi uygarlıklar ise bölgenin siyasi ve idari tarihinde büyük bir rol oynamışlardır.

Laodicea (Combusta) olarak bilinen Ladik, Roma döneminde önemli bir idari merkez olmakla birlikte, Romanın Efes'ten başlayarak Melitea'ya (Malatya) uzanan doğu askeri yolunun bağlantısını oluşturmaktaydı. Bölge, Türkiye Selçukluları döneminde Türklerin eline geçmiştir. Sarayönü bulunduğu coğrafi yapı itibarıyla batıdan Konya'ya geçişin son durak yeri olduğu için, Selçuklular döneminde Haçlıların yağma ve talanına uğramıştır. Sarayönü Selçukluların son döneminde, güney doğusunda Saidili ile, güneyinde Ladik dağları eteğinde Bozok ili (Öziçi) adı ile bilinen iki kasaba halkından oluşmuştur. Bu kasabalardan göç edenler Sarayönü'nün kuruluşunda öncü olmuşlardır. Sarayönü'nü Osmanlılar almada önce, Karamanoğulları ve Turgutoğulları hakim olmuştur. İlçe önceleri Sarayönü Turgut Bey oğlu Pir Hüseyin Bey Camii çevresinde gelişmiştir. Bugünkü şehir merkezine kayması ise II. Abdülhamit zamanında Anadolu-Bağdat-Hicaz Demiryolları yapımı projesi çerçevesinde demiryolunun geçmesi ile sağlanmıştır (1896). İlçeden geçen demiryolu ve binası bir Alman firmasına yaptırılmıştır. Demiryolunun geçmesi ile ilçeye hareketlilik gelmiş bu durum milli mücadele yıllarında kendini göstermiştir. Halk da yeni yerleşim yerine "İskele" demeye başlamıştır.

Sarayönü'nün coğrafi yapısı nedeniyle, ilk ahalisi kervancılık yapmak suretiyle geçimlerini temin ediyorlardı. Cihanbeyli yaylası üzerinden geçirilerek Tuz Gölü havzasından alınan tuz, kira ile İzmir'e uzanan yol boyunca taşınırdı. İlçede halk geçimini bugün tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Son yıllarda modern büyükbaş hayvancılığın yapıldığı bölgelerden biri haline gelmiştir. Ayrıca modern tarım araçları ile buğday, arpa, çavdar ve yulafın yanında özellikle devlet teşvikleri ile yem bitkisi olan fiğ ekimi yapılmaktadır.

"Tarih, Kültür, Sanat, Turizm ve Tarım Açısından Uluslararası Sarayönü Sempozyumu" adıyla düzenleyeceğimiz sempozyumumuzda, Sarayönü ilçesinin özelliklerini ve problemlerini bütün yönleriyle istiyoruz.

Prof. Dr. Hasan BAHAR
(S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü)

KONU BAŞLIKLARI

- 1 –Tarih Öncesinden Günümüze Sarayönü Tarihi,
- 2- Sarayönü’nde Folklor, Edebiyat, Kültür, Sanat
- 3- Sarayönü’nde Dini ve Toplumsal Hayat,
- 4- Sarayönü Bölgesi Florası,
5. Sarayönü’nde Tarım ve Ziraat
- 5- Sarayönü Bölgesi’nde Eğitim ve Öğretim,
- 6- Sarayönü’nde Sosyo- ekonomik ve Sosyo- politik, Sosyo- kültürel yapı,

SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANLIĞI

Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü
Konya Valiliği
Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı
Türk Tarih Kurumu Başkanlığı

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Hasan Bahar (Düzenleme Kurulu Bşk. SÜ Türkiyat Araştırmaları Ens. Md.)
Prof. Dr. Alim Gür (S.Ü. Edebiyat Fakültesi Dekanı)
Prof. Dr. Süleyman Soylu (Sarayönü Meslek Yüksekokulu Md.)
Harun Yücel (Sarayönü Kaymakamı)
Nafiz Solak (Sarayönü Belediye Başkanı)
Doç. Dr. M. Ali Hacıgökmen (S.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bl.)
Dr. H. Gül. Küçükbezci (S.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bl.)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yastı (Necmettin Erbakan Ün. Beşeri Sosyal Bilimler Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bl.)

BİLİM KURULU

- Prof. Dr. Hasan Bahar (S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü)
Prof. Dr. Alim Gür (S.Ü. Edebiyat Fakültesi Dekanı)
Prof. Dr. Bayram Ürekli (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sachio Omura (Japanese Institute of Anatolian Archaeology)
Prof. Dr. Rainer Czichon (Freie Universität)
Prof. Dr. Thomas Drew Bear (Fransız Anadolu Arş. Enst./French Anat. Search Inst.)
Prof. Dr. Lisa Kealhofer (Santa Clara University, America)
Prof. Dr. Raşit Hatiev (W. Humboldt Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Şamanov (Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Tahsin Cemil (Babes-Bolyai University, Romania)
Prof. Dr. Muhittin Tuş (Kıbrıs Uluslararası Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Boran (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Kalendar (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Demirci (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ufuk Tavkul (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan Kırımlı (Bilkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Taşağıl (Mimar Sinan Üniversitesi)
Prof. Dr. Remzi Duran (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Baş (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Aydın (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alaattin Aköz (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Varol Kurtoğlu (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. İzzet Sak (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Özdemir Koçak (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Basri Karadeniz (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf Küçükdağ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf Öz (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Fehmi Karasioğlu (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman Öztürk (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Emrullah Eken (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram Sade (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kuddusi Ertuğrul (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerim Koçak (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Solak (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar Semiz (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferudun Ata (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Caner Arabacı (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Mikail Altan (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Aznavur Demirpolat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömür Harmansah (Brown University)
Doç. Dr. Ali Temizel (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Osman Kunduracı (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan Yörük (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Sinan Gönen (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Meydan (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Necmi Uyanık (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Ali Hacgökmen (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Hüseyin Muşmal (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Çiğdem Ulusoy (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nurullah Tabakçı (Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yaşar Erdemir (Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yılmaz (Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sefer Solmaz (Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman Dinç (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Fatih Berk (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Arslan (Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. A. Deniz Oktaç Beycan (Selçuk Üniversitesi)
Öğr. Gör. Ruhi Gül (Selçuk Üniversitesi)
Christopher S. Lightfoot (Metropolitan Museum of Art)
Gunne Eiche Johnsen (Asya Lale Floreks İhr. Müd.)
Marie- Henriette Gates (Bilkent Üniversitesi)
Amélie Royer, (Fransız Anadolu Arş. Enst)
İsabella Caneva (Üniversité de Venese)
Margaret Arslan (Babes-Bolyai University, Romania)
Dariusz Chiocki (Warşova)
Linda Murray (Ted Koleji)
Kate Clow (Antalya)

SUNUŞ

Üniversitemiz, bünyesinde bulundurduğu akademik birimlerde deneyimli eğitici kadrosu ile meslekî alanda eğitimi, üretken ve gelişimi isteyen bireyler yetiştirmek maksadıyla ülke kalkınmasında üzerine düşen görevi başarıyla sürdürmektedir. Bu amaca hizmet etmek üzere Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü de Atatürk'ün hedef gösterdiği çizgide Türk tarihi, dili, edebiyatı, sanatı ve kültürü üzerine yayınlar yapmaktadır. Enstitümüzün bu alandaki müstakil kitap yayınları yanında, yapılan sempozyumlar, Güz ve Bahar sayıları olmak üzere yılda iki defa çıkardığı uluslararası Türkiyat Araştırmaları Dergisiyle (Journal of Studies in Turkology) ülkemizde sosyal bilimler alanında Üniversitemizin yüz akları arasına girmesi bizi mutlu etmektedir.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ayrıca gelenek hâline getirmeye çalıştığı, "Türk tarihi, dili, edebiyatı ve kültürüne hizmet etmiş yerli ve yabancı önemli bilim adamları adına armağan kitaplar" yayınlarak sosyal bilimler alanındaki geçmiş birikimleri ve tecrübeleri gençlerin önüne koyup geleceğin ilim adamlarına yol göstermekle de önemli bir iş yapmaktadır. Çeşitli konularda sempozyum, paneller düzenleyerek, araştırma konularının detaylı bir şekilde incelenmesini ve bilim insanlarının bir arada olmalarını sağlamaktadır.

Bu vesileyle, "*Tarih, Kültür, Sanat, Turizm ve Tarım Açısından Sarayönü Sempozyumu*"na katılan ve bu bildiri kitabına katkıda bulunan bilim insanlarımıza ve eserin hazırlanıp basılması aşamasına kadar olan süreçte emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Hakkı GÖKBEL

Selçuk Üniversitesi Rektörü

ÖNSÖZ

Türklük Bilimi üzerine çalışmaları amaç edinen Selçuk Üniversitesi bünyesinde kurulan Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü kurulduğu 24 Ocak 1991 tarihinden itibaren bu amaçlar doğrultusunda panel, bilgi şöleni, seminer, konferans, ülke içinde ve dışındaki Türkiyat Enstitüleri ile bilimsel işbirliği çerçevesinde karşılıklı ziyaretler ve işbirliği protokolleri yapmak, Yüksek Lisans ve Doktora programlarının açılması, Türklük bilimi ile ilgili projeleri yönlendirmeyi amaçlamaktadır.

2013 Yılında Romanya Bolyai-Babeş Üniversitesi Türkoloji Enstitüsü ile karşılıklı bilimsel işbirliği protokolü yapılmış ve ziyaretimize karşılık olarak Üniversitemizi ve Enstitümüzü ziyaret eden Bolyai-Babeş Üniversitesi Rektörü ve Türkoloji Enstitüsü Müdürü ile Üniversitemiz ve Enstitümüz bilimsel işbirliği protokollerine imza atmışlardır.

Uluslararası hakemli bir yayın olan dergimiz yılda iki kez güz ve bahar sayıları olmak üzere düzenli olarak yayınlanmaktadır. 32. sayıdan itibaren MLA (Modern Language Association) International Bibliography, Newyork/ABD, Tübitak/Ulakbim SBVT tarafından dizinlemeye başlanmış ve uluslararası hale gelmiştir. Dergimiz, gerekli şartları yerine getirdiğinden ISI-Wos/A&HCI (Arts & Humanities Citation Index)-(Thomson Reuters)'e dizinlemesi için müracaat edilmiştir ve takibe alınmıştır. Yazışmalar sonuçlandığında TÜBİTAK tarafından kabul edilen Sosyal Bilimler alanında B grubu kategorisine dâhil edilebilecektir. Ayrıca dergimiz ASSOS INDEX, EBSCO tarafından da taranmaktadır.

Enstitümüz, Türkiyat dergisini sosyal bilimler alanında üniversitemizin yüz akı hâline getirmeye çalışırken, Türk tarihi, dili, edebiyatı ve kültürüne hizmet etmiş yerli ve yabancı önemli bilim adamları adına armağan kitaplar çıkarmayı geleneksel hâle getirmiştir. Böylece bu şahsiyetlerin hayatı, eserleri, metodu, Türk tarihine, diline, edebiyatına, kültürüne sağladığı katkılar ortaya konularak, bundan sonra yapılması gereken çalışmaların neler olduğu özellikle gençlere daha isabetli bir şekilde gösterilmiş olacaktır. Bunun için ilk olarak 1999 yılında "Prof. Dr. Erol GÜNGÖR'ün Anısına Armağan" kitabı çıkarılmış idi. 2003 yılında dergimizin XIII. sayısı Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN'a armağan sayısı olarak yayınlanmıştır. 2011 yılında ise "*Büyük Selçuklu'dan Türkiye Selçuklu Devletine Prof. Dr. Mehmet Altay KÖYMEN'e Armağan*" kitabı yayınlanmış, bu geleneğin bir devamı olarak da üniversitemiz de sosyal bilimler alanında birçok bilim adamı yetişmesinde emeği olan Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ anısına "*Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ'e Armağan*" adıyla bir kitap yayınlamış bulunuyoruz. Bu geleneğe binaen Türk tarihi, kültürüne hizmet etmiş, özellikle kentlerimiz üzerine çalışmalarını bilinen tarihçi İ. Hakkı KONYALI adına "*Şehirlerin Sevdalısı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*" kitabını çıkarmanın mutluluğunu yaşamaktayız.

Dergi ve kitap çalışmalarımızın yanında Enstitümüzün bilimsel bilgi şölen, panel, konferans ve seminer gibi faaliyetleri bulunmaktadır. "Çin'de Türk Dilli Halklar, (28 Aralık 2012), İngiltere'de Türkçe Yaşamak (21 Mayıs 2013), "Kosova'da Türkçe Eğitim, Yurt Dışında, Akraba Topluluklarında ve Balkanlarda Türkçe Eğitimi ve Sorunları (07 Ekim 2013), Prof. Dr. Nejat Göyünç, Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür" (23 Aralık 2013)

Panelleri ve Tarih, Kültür, Sanat, Turizm ve Tarım Açısından, Uluslararası Sarayönü Sempozyumu (24-26 Ekim 2014) tarihlerinde düzenlemiştir.

Selçuk Üniversitesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu, Konya Büyükşehir Belediyesi, Sarayönü Kaymakamlığı ve Sarayönü Belediyesi'nin katılımlarıyla gerçekleştirdiğimiz "*Tarih, Kültür, Sanat, Turizm ve Tarım Açısından Uluslararası Sarayönü Sempozyumu (24-26 Ekim 2014)*"nu yayım haline getirmenin mutluluğu içindeyiz.

Zira bu tür il, ilçe, kasaba, köy ve küçük yerleşim alanları üzerinde yapılacak yerel, ulusal ve uluslararası bilim heyetlerinin yoğunlaşması fen ve sosyal alanlarındaki farklı disiplinlerdeki bilim insanlarının belli bir noktada odaklaşmasını sağlayarak disiplinler arası bir çalışma ortamı sağlamaktadır. Bu nedenle bu tür sempozyum ve çalıştaylardaki katılımcıları bilim insanı ve izleyenleri ile alana taşımak ve alanla buluşturmak projelerimiz olmaktadır. Uluslararası Sarayönü Sempozyumumuz bu türden çalışmalara iyi bir örnek olmuştur. Bilim insanları önceden alanda çalışmalarını desteklenmiş bölgedeki yerel mimari, halk kültürü ve arkeolojik yerleşmeler önceden incelenmiş ve sempozyum sırasında alanla ilgili bilgiler konferans salonlarında ve alanında değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmalarımızı bir kitap haline getirerek yayımlama mutluluğundayız.

Kuşkusuz Bilimsel bir sempozyumun hazırlanmasından uygulanmasına ve yayımına kadar 3 yıllık bir süreç geçmektedir. Bu süreçte bilim insanından öğrencisine, bürokrasiden vatandaşına, sanayicisinden işçisine birçok emekçinin emeği görülmektedir. Burada aklımıza gelenleri söylemekle birlikte daha birçok emeği geçen insan vardır. Burada bir kısım kurum, kuruluş ve kişiden söz etmek istiyoruz.

Sempozyumumuzda bize yardımcı olan katılımcı kurumlar Selçuk Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Konya Büyükşehir Belediyesi, Sarayönü Kaymakamlığı, Sarayönü Belediyesi'ne, İnli Mahallesi Muhtarı Kamil Akmaz ve Demirpolat Şirketler Grubu Yönetim Kurulu Üyesi Hayrettin Demirpolat'a, Sarayönü belgeselini hazırlayan ve sunumunu sempozyum esnasında bizimle paylaşan Öğr. Gör. Ruhi Gül ve ekibine, sempozyum hazırlık aşamasında afiş ve davetiyelerin dizgisini yapan Harun Yıldız'a, afiş ve davetiyelerin basımını yapan Mustafa Özer'e, sempozyum boyunca sempozyumumuzu takip eden Sarayönü Kaymakamı Harun Yücel ve Belediye Başkanı Nafiz Solak'a, Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Alim Gür'e, sempozyum katılımcılarının ve izleyicilerinin Ladik ziyaretinde ev sahipliği yapan Prof. Dr. Ahmet Kalender ve her zaman bu çalışmalarda yanımda olan eşim öğretmen Kadriye Bahar'a ve Sarayönü'nden katılan Belediye mensupları ve sakinlerine gösterdikleri ilgi ve destekten dolayı şükranlarımı sunarım.

Ayrıca alandaki antik Grekçe kitabeleri katılımcılara açıklayan Prof. Dr. Thomas Drew-Bear, Osmanlıca kitabelerin açıklanmasında Prof. Dr. İzzet Sak'a, biyolojik botanik açıklamalarında Doç. Dr. Cengiz Akköz'e, Rusya Federasyonu Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyetinden katılan Karaçaylı bilim adamlarının konuşmalarındaki ve yayımlarındaki Karaçay Türkçesindeki ifadeleri Türkiye Türkçesine aktaran Yrd. Doç. Dr. Nurullah Tabakçı'ya, Sempozyum Kayıt Kabul ve Organizasyonda görev alan S.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim elemanları Doç. Dr. Hüseyin Muşmal ve kayıt

kauldeki fedakâr ekibi öğrencilerime, Arş. Gör. Rahim Kızıgut, Arş. Gör. Rıza Özbölük, Arş. Gör. Onur Kabak, Arş. Gör. Hatice Aksoy, Arş. Gör. Hasan Aksoy ve S.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Öğrencileri ve Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü personelinden sempozyum tarihinde enstitüsü müdür yardımcımız olan Doç. Dr. Mehmet Ali Hacıgökmen, Sekreter Cengiz Ateş, Özkan Yorgancılar ve Mustafa Ülük'e teşekkür ederiz.

Bu kitabın yayım aşamasına gelişindeki çabalarından dolayı yardımlarını gördüğümüz Enstitümüz Müdür Yardımcıları Yrd. Doç. Dr. Hakan Kuyumcu, Yrd. Doç. Dr. Çağatay Benhür'e; Dergimizin editör yardımcıları Dr. Hatice Gül Küçükbezcı, Arş. Gör. Fatih Numan Küçükballı, Arş. Gör. Murat Turgut'a ve Enstitü Personelimiz Mustafa Ülük'e teşekkürlerimi bildiririm.

Prof. Dr. Hasan BAHAR

SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

	<i>Sunuş</i>	IX
	<i>Özsöz</i>	XI
Hasan BAHAR	<i>İLKÇAĞ'DA SARAYÖNÜ</i>	1
Mehmet KURT	<i>HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMLERİNDE SARAYÖNÜ VE ÇEVRESİ</i>	27
Hatice Palaz ERDEMİR	<i>CLAUDIO LAODICEIA (LAODICEIA COMBUSTA)'DAN ELE GEÇEN BAZI ANTİK SİKKELER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME</i>	45
Mustafa ARSLAN	<i>ANTİK EPİGRAFİK MALZEMELER IŞIĞINDA SARAYÖNÜ ÇEVRESİNİN SOSYO-KÜLTÜREL DURUMU</i>	59
Alaattin AKÖZ	<i>XV. YÜZYILDA ILGIN VE ÇEVRESİNİN İDARESİ, YERLEŞİM VE NÜFUS ÖZELLİKLERİ</i>	77
Doğan YÖRÜK	<i>XVI. YÜZYILDA SARAYINI KÖYÜ'NÜN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI</i>	105
Ayşe PUL	<i>KUYUCU MURAD PAŞA'NIN CELÂLİ MÜCADELESİ SÜRECİNDE SARAYÖNÜ VE ÇEVRESİ</i>	123
İzzet SAK	<i>KONYA ŞER'İYE SİCİLLERİNDE BULUNAN SA'İD-İLİ NÂHİYESİ İLE İLGİLİ BAZI KAYITLAR (1690-1740)</i>	141
Mehmet MERCAN	<i>1830 SAYIMINA GÖRE SARAYÖNÜ'NÜN NÜFUSU</i>	173
D. Ali ARSLAN Sadettin BAŞTÜRK Kadir ULUSOY Gülten ARSLAN	<i>YEREL SEÇİM SONUÇLARI TEMELİNDE, DÜNDEN BUGÜNE SARAYÖNÜ</i>	189
Alparslan SANTUR	<i>SARAYÖNÜ (KONYA) YÖRESİ BAZI GELENEKSEL KÜLTÜR DEĞERLERİ İLE İLGİLİ BİR TASNİF DENEMESİ</i>	217
Fatih USLU	<i>KONYA VE SARAYÖNÜ ÇEVRESİNDE BULUNAN YÖRÜKLER</i>	225
Melek HİDAYETOĞLU	<i>SARAYÖNÜ ÇEŞMELİSEBİL YÖRÜKLERİNDE DOKUMA GELENEĞİ</i>	231
Aynur KARADOĞAN	<i>YOKOLAN BİR SANAT: LÂDİK HALISI</i>	247
Ergün VEREN	<i>SARAYÖNÜ YÖRESİ KÜLTÜRÜNDE SEREN (ÇINGIRAKLI KUYU)</i>	259
Sefer SOLMAZ	<i>BAŞHÜYÜK KARAÇAY-MALKAR TÜRKLERİNDE EVLİLİK VE DÜĞÜN GELENEKLERİ</i>	285

Selma ÇETİNKAYA	GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SARAYÖNÜ DÜĞÜNLERİ	297
Necmi UYANIK	BÜYÜK KONYA ANSİKLOPEDİSİ VE CUMHURİYET ARŞİVİNDEKİ BİLGİLER ÇERÇEVESİNDE SARAYÖNÜ	321
Murat TURGUT	SARAYÖNÜ ÇEVRESİ HİTİT DAĞ VE SU KÜLTÜ KUTSAL MEKANLARI	335
Fatih Mehmet BERK	HİRİSTİYANLIĞA YÖNELİK BASKILAR VE MARCUS JULIUS EUGENIUS	351
Ali BORAN Şengül BAYAR	SARAYÖNÜ DİNİ YAPILARI	367
Atila KARTAL	AŞÇI BABA TÜRBESİ ETRAFINDA ŞEKİLLENEN UYGULAMALARDA ESKİ TÜRK İNANÇLARININ İZLERİ	405
Sinan GÖNEN	LÂDİKLİ AHMET AĞA İLE İLGİLİ KÜLTÜREL HAYATTA SON YILLARDA GÖRÜLEN ALGISAL DÖNÜŞÜM VE ÇEŞİTLENME	415
Ali Osman ÖZTÜRK	KONYA TÜRKÜLERİNDE “SARAY” KELİMESİNİN ANLAM KATMANLARI	433
Mehmet YASTI	ADBİLİM ÇERÇEVESİNDE SARAYÖNÜ	443
Fatih Numan KÜÇÜKBALLI	YERLEŞKE ADLARI	
Fatih Numan KÜÇÜKBALLI	SARAYÖNÜ YÖRÜK VE TÜRKMEN	453
Mehmet YASTI	AĞIZLARININ BELİRGİN DİL ÖZELLİKLERİ SARAYÖNÜ (KONYA) BAŞHÜYÜK	485
Aziz AYVA	KASABASINDA YAŞAYAN KARAÇAY TÜRKLERİNİN HALK EDEBİYATI	
Mehmet AKÇAR A. Yasin ÜLKER	SARAYÖNÜ MEZAR TAŞLARINA HALK EDEBİYATI AÇISINDAN BİR YAKLAŞIM	505
Gunne Eicke JOHNSEN	ORGANİK AGRİCULTURE DEVELOPMENT AT SARAYÖNÜ REGION A SHORT EXCURSION İNTO HISTORY AND OUTLOOK INTO FUTURE	529
Yaşar SEMİZ	SARAYÖNÜ GÖZLÜ DEVLET ÜRETME ÇİFTLİĞİ	533
Mevlüt MÜLAYİM İbrahim SARIALTUN	SARAYÖNÜ'NDE ÇAYIR MERA VE YEM BİTKİLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİNİN DURUMU PROBLEMLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	541
Süleyman SOYLU Aliye SEFLEK Burak GÜRBÜZ Mehmet AKÖZ	SARAYÖNÜ İLÇESİ'NİN BİTKİSEL ÜRETİMDEKİ YERİ, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ SARAYÖNÜ'NDE HAYVANCILIK VE HAYVANSAL ÜRETİM	565 581
Bilal ÖZEL Ahmet AY Mustafa GERÇEKER	DÜNYADA TURİZM GELİŞMELERİ; TÜRKİYE VE KONYA'YA YANSILAMARI	589

Hayati AKMAN Ali TOPAL	ARPA VE BUĞDAY ÇEŞİTLERİNDE BAZI KÖK VE SÜRGÜN BÜYÜME PARAMETRELERİNİN BELİRLENMESİ	599
Hayati AKMAN Şenol ŞAHİN	SARAYÖNÜNDE TARLA BİTKİLERİ TARIMI SARAYÖNÜ İLÇESİNDE FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELERİN YAPISI VE GELİŞİMİ	601 603
Kenan ARIBAŞ Ali MEYDAN Şenay GÜNGÖR	SARAYÖNÜ İLÇESİNİN (KONYA) DEMOGRAFYASI	605
Mehmet YILMAZ	TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E SARAYÖNÜ HAVALİSİNDE NÜFUS HAREKETLERİ	621
Şamil BATÇAYEV Raşid HATUYEV	BAŞHÜYÜK KÖYÜNÜN GÖÇ HİKAYESİ KONYA'DAKİ KARAÇAY SÜLALELERİNİN ATAYURTLARINDA SUFİLER	657 663
Vladimir BİCİYEV	TÜRKİYE'YE GÖÇMÜŞ AİLELERİN KARAÇAY'DAKİ ARAZİLERİ KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA GÖÇLER	669
Merve Karaçay TÜRKAİ	ÇERÇEVESİNDE KARAÇAY-MALKAR TÜRKLERİ'NİN SARAYÖNÜ BAŞHÜYÜK KASABASINA YERLEŞTİRİLMELERİ	673
Qasımlı Gülnar Vaqif Qızı	AZƏRBAYCANLILARIN KÖÇÜRÜLMƏSİNİN 3 POEMADA TƏZAHÜRÜ	683
Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU Necat ÇETİN	KONYA'DA BİR KIRIM TATAR MUHACİR YERLEŞKESİ: SARAYÖNÜ KONAR KÖYÜ ÇEŞMELİSEBİL'DE LAKAPLAR VE 1934 LAKAP KANUNU	695 725

İLKÇAĞ'DA SARAYÖNÜ

SARAYÖNÜ IN ANCIENT PERIOD

Hasan BAHAR*

Öz

Sarayönü ilçesi Konya'nın kuzey batısında yer almaktadır. İlçenin toprakları aracılığıyla Konya ile Batı Anadolu bölgesi arasında bağlantı sağlanmaktadır. İlçede yapılan araştırmalarda tarih öncesi dönemlerden itibaren yerleşimlerin olduğu görülmektedir. Hitit döneminde bölge Tarhuntaşa eyaletinin toprakları içerisinde yer almıştır. Friglerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte bölgede kültürler bir arada bulunmuştur. Bu durum Bizans dönemine kadar devam etmiştir. Bu bildiri de bölgenin tarih öncesi dönemlerinden itibaren Orta çağa kadar olan siyasi ve kültürel durumu incelenmiştir.

•

Anahtar Kelimeler

Sarayönü İç Anadolu, Höyük, Arkeolojik Buluntu, Konya Tarihi

•

Abstract

Sarayönü district takes place in Northwest of Konya. The link between Konya and Western Anatolia were provided thanks to this region. According to archaeological researchs, we can see that there have been settlements since prehistoric times, in this region. This region took place in Tarhuntaşa in Hittite period. After Phryg came to Anatolia, the cultures coexistence in this region. This situation had maintained until Byzantion period. It is examined in this study political and cultural life of this region from Prehistoric times to Medieval times.

•

Keywords

Sarayönü, Central Anatolia, Mound, Archaeological foundling, Konya History

* Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. hbahar@selcuk.edu.tr

GİRİŞ

Sarayönü ilçesi Konya il merkezinin kuzey batısında yer alır. İlçe toprakları Konya'nın Batı Anadolu'ya açılan bir kapısı gibidir. Konya-Afyon karayolu ilçe topraklarından doğu ile batı arasında bağlantı oluşturur (Res. 1).

İlçe merkezi Konya İl merkezine kuş uçuşu 45 km., başkent Ankara'ya 185 km. uzaklıktadır. Kuzey güney yönünde 200 km. uzunluğunda olan ilçe sınırları doğu batı yönünde 20-30 km. genişliği ile dikdörtgen bir görünüm içindedir. 1.088 m² yüzölçümüne sahip olan ilçenin doğusunda Altnekin, kuzey ve kuzey doğusunda Cihanbeyli, kuzeybatısında Yunak, batısında Kadınhanı ve güneydoğu ve güneyinde Selçuklu ilçeleri yer alır.

Çoğunlukla tarım ve ziraata bağlı olarak geçim sağlayan ilçe nüfusu 20.000 kişi civarındadır. İlçe merkezi ise yak. 10. 000 kişiden oluşur. Ancak il merkezine yakın olan ilçe nüfusunun büyük bir kısmı Konya'da yaşamaktadır. İlçe, günümüzde dışarıya göç vermesine rağmen, yol kavşaklarında yer alması ve ekilebilir tarım arazilerine sahip olması nedeniyle tarih boyunca dışarıdan göç almasına yol açmıştır.

Tarih öncesinden itibaren ilçede yerleşimlerin olduğunu gösteren birçok höyük yerleşmesi vardır¹ (Res. 2).

Sarayönü çevresi tarih öncesinden itibaren antik dönemde birçok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Türklerin 1071'de Anadolu'ya resmen girmesinden sonra bölge Türk göçlerine sahne olmuştur. Selçuklular ve Osmanlı döneminde daha çok Turgutoğulları Türkmenlerinin yerleşmelerine sahne olan bölge XIX. Yüzyıldan sonra Balkan, Kafkasya, Orta Asya, Kırım ve Doğu Anadolu göçlerine sahne olmuştur.

İlçedeki kültürel çeşitlilik ve zenginlik; hoşgörü ortamını doğurmuştur. Kuşkusuz bu ahenkli yaşam modelinden günümüz kaos içinde yaşayan dünyanın ders çıkarması gerekir.

Bu sempozyumda konularına göre uzmanlar ilçede yaşanan binlerce yıllık tarihi, kültürel ve ekonomik potansiyeli ele alacaklardır. Biz de bu bildiri de ilçenin tarih öncesinden Orta Çağ'a antik dönemleri hakkında genel bir bilgi vermeye çalışacağız.

¹ Bahar 1996; Bahar vd. 1996; Bahar ve Koçak 2004.

Tarihöncesinde Bölgenin Durumu:

İlçenin yer aldığı Konya coğrafyasında 15 000 yıllık yerleşmenin olduğunu gösteren arkeolojik buluntular bilim adamları tarafından ortaya konmuştur. Konya-Karapınar yolu üzerindeki Dervişinhanı yöresindeki Epipaleolitik (Geç-Eskitaş) Çağa ait G.Ö. 15 bin yıllarına kadar götürülen çakmaktaşı aletler bulunmuştur². Günümüzde kurumuş olana Hotamış Gölü'nün güneybatı kenarında Pınarbaşı yerleşmesinde de G.Ö.12 bin yıllarına giden etrafı kayalık bir alanla korunmuş açık hava sığınağı yerleşme arkeologlar tarafından gün yüzüne çıkarılmıştır.

2002 yılında Karatay ilçesi Hayıroğlu mahallesinde tespit edilen³ ve şu anda D. Baird tarafından kazılan Boncuklu Höyük ise G.Ö.10 500 yıllık bir tarihe ışık tutmaktadır⁴. Bilindiği üzere dünyaca meşhur Çatalhöyük Konya'nın 35 km. güneyinde Çumra ilçe sınırları içindedir. Çatalhöyük Sarayönü'ne 80 km. uzaklıktadır. Aynı şekilde maden çağı öncesi Boncuklu Höyük ve Çatalhöyük Neolitik (Yenitaş) Çağları (M.Ö. 8500-5600) için son derece önemli olan Hasan Dağı obsidyen yatakları da Sarayönü'nün 80 km. doğusundadır. Bu nedenle Sarayönü çevresinde Boncuklu ve Çatalhöyük yerleşmelerle çağdaş yerleşmeler olmalıdır.

Bölgede yapılan arkeolojik yüzey araştırmalarında Sarayönü ilçe merkezinin 10 km. güneydoğusunda yer alan Selçuklu ilçesine bağlı Biçer (Beçene) mahallesindeki Zıvra Höyük'te bu döneme ait aletler bulunmuştur⁵. Benzerlerine Sarayönü'nün 60 km. doğusunda Cihanbeyli Ilıcıpınar; Kulu Sapmazköy, Celep ve Çatalhöyük II; Sarayönü'nün 75 km. batısında Akşehir'in 20 km. doğusundaki Dedemezari gibi yerleşmelerde karşılaşılmaktadır. Görüldüğü üzere bölge, Neolitik Çağ'da son derece hayati önemi olan Hasandağı obsidyen kaynaklarına yakın olması ile bu kaynakların batıya aktarılan bir güzergahında yer almaktadır. Diğer taraftan Neolitik Çağ'dan itibaren insanların besin ekonomisinde önemli bir yeri olan tuzun, Tuz Gölü'nden batıya ve güneye aktarılan yollar üzerinde bulunması tuz istihali ve ihracatı için bu yerleşmelerin önemini ortaya koymaktadır (Res. 1-2).

Neolitik Çağ'daki yerleşmeleri bölgede Kalkolitik (Bakırtaş) Çağı (M.Ö.5600-3000) yerleşmeleri izlemektedir. Bilindiği üzere bu çağda taş araç ve gereçlerin yanında maden eserlerinin de kullanılmaya başlandığı bir dönemdir. Genellikle kullanılan maden bakır olduğu için döneme Bakırtaş Çağı denilmektedir. Bu

² Cohen ve Erol 1969, Cohen 1970: 132, res.2

³ Bahar 2003,203; Bahar ve Koçak 2004.

⁴ http://www.ucl.ac.uk/archaeology/research/directory/boncuklu_hoyuk_martin

⁵ Bahar 1998: 27,res.10.;Bahar 2000:187, çiz.5

dönemde Orta Anadolu'da Karaman Can Hasan ve Batı Çatalhöyük; Göller Bölgesinde ise Hacılar ve Kuruçay höyükleri arkeolojik kazılar yapılan başlıca höyüklerdir.

Sarayönü çevresi bu bölgeler arası kültürler arasında bir bağlantı noktasında olması bakımından önemlidir. İlçe sınırları içinde doğudaki Konya ve Karaman çevresi ile batıdaki Göller bölgesi yerleşimini bağlayan Konar (Res. 3), Başhöyük (Res. 4), Pazar (Res. 5), Akdoğan, Zengen (Özkent), Dedenin (Res. 6), Ladik (Res. 7), Ertuğrul (Res. 8) İrmelik, Kuyulusebil (Res. 9), Çeşmelisebil (Res. 10), Saraç ve Selçuklu ilçe sınırlarında olan ancak Sarayönü'nün 16 km. doğusunda bulunan Kültepe⁶ (Resim 11) höyükleri görülmektedir.

Ticaret yollarının üzerinde görülen bu höyükler ticaret yolları bağlantılarının dışında tarımsal potansiyelleri ile de öne çıkmaktadır. Dere, çay ve pınar gibi su kaynaklarına yakın olarak ortaya çıkan bu yerleşmeler günümüzde de çiftlik özelliğini gösteren tarımsal alanların odağında görülmektedir⁷.

İnsanoğlu M.Ö. 3000 yıllarında bakır ve kalay alaşımından bakıra göre daha dayanıklı bir maden olarak tuncu elde etmesini öğrenmişti. Bu iki madenin bir arada bulunmasının güçlüğünden kaynaklanan uzak bölgeler arası ticaret hayatı canlanmıştı.

M.Ö. 3000-M.Ö.2000 yılları arasındaki İlk Tunç Çağı olarak bilinen bu çağda Orta Anadolu'da Alacahöyük ve Horoztepe, batı Anadolu'da Truva, İzmir-Limantepe ve Yortan, Doğu Anadolu'da Erzurum-Karaz, Malatya-Arslantepe, Karadeniz'de Samsun-İkiztepe ve Antalya Semahöyük gibi merkezler madencilik sanatında dikkat çekicidir.

Bu dönemde Mezopotamya yazılı bir döneme giren Mezopotamya uygarlıklarının Sumer ve Akkad çivi yazılı belgelerinden Anadolu hakkında bilgiler öğrenilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Anadolu'da bakır, gümüş ve altın gibi maden yataklarına sahip olan yerleşimler etrafında yerel beyliklerin oluştuğu görülmektedir.

İlk Tunç Çağında kalay madeninden mahrum olan Anadolu'da insanların tunç yapımında ihtiyaç duydukları kalay madenini nasıl sağladığını bilemiyoruz. Daha sonra Orta Tunç Çağında (M.Ö. 2000 - M.Ö.1500) Asurlu tüccarlar

⁶ Bir iş makinası ile tahrip olan bu höyük ile ilgili bilgileri şahsıma ilçe Belediye Başkanı Nafiz Solak ve Kaymakamı Harun Yücel bilgi vermiştir. Tahribat sonrası incelemelerimiz sonrasında yerleşmenin Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı'na ait olduğunu tespit ettim. Fakat yerleşmenin Neolitik Çağ'a da gitmesi muhtemel olan çanak çömlek parçaları görülmüştür. Tuz Gölü ile Sarayönü arasındaki bu yerleşmede detaylı bir çalışmaya ihtiyaç vardır. Beçene Zıvra Höyükle arasındaki mesafe ise 10km. dir.

⁷ Bahar 1996: 362-363; Bahar 2000: 187-204.

tarafından İran, Türkmenistan ve Afganistan coğrafyasının kesişme noktalarından getirildiği bilinmektedir.

İlk Tunç Çağında Sarayönü ilçe merkezine oldukça yakın Bağlar mevkiindeki Tosun H., Saraç H., İrmelik H., Ertuğrul H. Gözlu, Çeşmelisebil, Kuyulusebil, Zengi, Dedenin ve Yenice höyüklerinde çanak çömlek buluntuları tespit edilmiştir⁸.

İlk Tunç Çağı izleyen Orta Tunç Çağında (M.Ö.2000-1500) Asurlu tüccarlar Anadolu'ya ticaret yapmaya gelerek (M.Ö. 1975-1725) Anadolu'da tarihin başlamasına vesile olmuşlardır. Kaneş - Karumu olarak adlandırdıkları Kayseri Kültepe'yi ticari bir merkez olarak kullanan bu tüccarların Konya çevresinden Batı Anadolu'ya kadar uzandıkları bölgedeki höyüklerde yapılan arkeolojik araştırmalarda ortaya çıkmıştır.

Konya-Karahöyük'te yapılan arkeolojik kazılar bu döneme ait mimari kalıntılar ve çok sayıda ticaret hayatını yansıtan mühür baskıları ve çanak çömlek buluntuları ortaya çıkarmıştır. Burası büyük ihtimalle burada uzun yıllar kazılar yapan S. Alp'in iddia ettiği gibi Kayseri'deki Kaneş-Karum gibi ticari ve bir siyasi beylik merkezi olan Puruşhanda kenti idi⁹. Sarayönü çevresinin de bu krallığın sınırları içinde olması muhtemeldir.

Konar Höyük ve Dedenin Höyük'teki çanak çömlek buluntuları Konya-Karahöyük ile olan bağlantısının yanında o dönemin ticaret yol ağının Sarayönü üzerinden Batı Anadolu'ya uzandığını göstermektedir. Koloni Çağını izleyen Hititler döneminde (M.Ö. 1650-1180) de bölge bu konumunu sürdürmüştür.

M.Ö. 1700 yıllarında Kızılırmak yayı içerisinde siyasi bir güç haline gelen Hititler zamanla sınırlarını genişleterek bölgedeki Luvi halkı üzerinde de egemen oldular. Ancak Batı Anadolu'daki Luvi halkları ile karışmış halklar ise yöresel beylikler halinde idi. Bu beylikler Arzawa Konfederasyonu olarak bazen Hititlere karşı birlik halinde direnç gösteriyorlardı.

Sarayönü çevresi Hititlerin bu halklara karşı tampon bir bölge olarak oluşturdukları Tarhuntaşşa Eyaleti içinde yer alıyordu. Tarhuntaşşa'nın merkezi kenti Tarhuntaşşa Hatip Kayalığı iken eyaletin sınırı kuzeyde Tuz Gölü'nden güneyde Akdeniz'e kadar uzanıyordu. Doğu Sınırı Porsuk (Tunni-Dunni), Limonlu Çayı (Hit. Lamiya), batı sınırı ise Aksu (Hit. Kaštariya), Perge (Hit. Parha), Kadınhanı Köylütolu (Hit.Arimatta)'nın sınır teşkil ettiği bölgenin batı kesimi ise Pitaşşa olarak bilinen bölge idi¹⁰.

⁸ 1990'dan itibaren Sarayönü çevresindeki çalışmalarımızda bize çoğunlukla rehber olan İnli Mahalle Muhtarı Kamil Akmaz olmuştur. Kendisine teşekkür ederiz.

⁹ Alp 1972.

¹⁰ Bahar vd.1996:50-52.

Bölge zaman zaman Hititler ile Arzawalılar arasında el değiştirmekteydi. Arzawalıların Konya çevresinden Niğde, Tuuanna (Tyana-Kemerhisar) üzerinden Hattuşaş'a (Boğazköy) saldırılar yaptığı gibi Hitit imparatorlarının da bölge üzerinden Arzawa ülkelerine sefer yaptıkları dönemin yazılı belgelerinden anlaşılmaktadır. Ilgın-Yalburt yazıtlarında Hitit imparatoru IV. Tuthalia'nın güney batı Anadolu'daki Lukka ülkelerine yaptığı sefer hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır¹¹.

Hititlerin Konya ve çevresine önem verdiklerini gösteren bir çok anıt bulunmaktadır. Trahuntaşaş kralı Kurunta'ya ait olan Beyşehir Eflatunpınar, Fasıllar ve Hatip Anıtları Tarhuntaşaş Eyaletleri içerisinde iken Hitit merkezi kralı IV. Tuthalia'ya ait oldukları sanılan Emirgazi ve Köylütolu, ve IV.Tuthalia'ya ait olduğuna kuşku olmayan Yalburt anıtları Tarhuntaşaş ile merkezi Hitit Devletinin sınırlarında olmalıdır. Bu bakımdan Sarayönü bir ara Büyük Hitit imparatoru da olduğu kabul edilen amcası III. Hattuşili ve oğlu IV. Tuthalia tarafından Kurunta'ya aitti. Bronz tablet olarak bilinen 1986 yılında Boğazköy'de bulunan IV. Tuthalia ile Kurunta arasındaki antlaşma metninde Konya ismi de ilk kez İkuwaniya olarak geçmektedir¹².

Luvice olduğu sanılan bu kent ismi 2300 yıldır varlığını korumaktadır. Hatip Kayalığı ise bir ara Hitit başkenti de olan Tarhuntaşaş idi. Sarayönü çevresi ise günümüzdeki gibi İkuwaniya kenti sınırları içinde olmalıdır.

Hitit devleti M.Ö.1200 yıllarında batıdan Avrupa'dan gelen kavimler tarafından yıkıldı. Anadolu tarihinde "Ege Göçleri" olarak adlandırılan bu kavimler göçü Mısırlılar tarafından "Deniz Kavimleri" olarak adlandırılmışlardı. M.S. 12. yüzyıldaki Haçlı Seferlerinin geçmişteki M.Ö.1200-M.Ö.1197 yıllarında 2400 yıl önce görülen bu göçler Hitit devletine son vermiş önündeki kavileri de sürükleyerek Nil yakınlarında Mısır kapılarına kadar dayanmışlardı. Bu göçler sonunda Batı ve Orta Anadolu'nun etnik yapısı da değişecektir. Sarayönü çevresinde Luvi kökenli halklarla Balkanlardan gelen Trak kökenli Frigler karışacaktır. Bölgedeki Luvi-Frig karışık etnik yapısı arkeolojik ve filolojik materyallerden anlaşıldığı üzere Bizans dönemine kadar sürecektir. Bu durumu bölgedeki dinsel kült materyalleri de desteklemektedir.

Konar, Dedenin, İbrahim Dede, Ladik ve Ertuğrul gibi höyüklerde Hitit dönemine tarihlenebilecek çanak çömlek buluntuları ile karşılaşmıştır. Konya Hatip H. Hatip Kale, Konya İşgalaman H. Çaltı Karahöyük, Konar H. Dede H. Karatepe H, Kökez H. Atlantı-Gümüşlü H. Kadınhanı- Köylütolu, Ilgın- Yalburt

¹¹ Özgüç 1988; Hawkins 1995; Yakubowich, 2008:166.

¹² Otten 1988.

Hititler zamanında batıya uzanan önemli yol bağlantılarını oluşturan kavşak noktaları idi.

Sarayönü çevresi, M.Ö. VIII. Yüzyılda Sakarya havzasında bir devlet kuran Friglerin güneyde Akdeniz'e uzandığı bir koridordu. Çeşmelisebil, İbrahımede, Başhüyük, Ladik ve Ertuğrul gibi höyüklerde bu döneme ait çanak çömlek kalıntıları tespit edilmiştir. Alaattin Tepesi, Seydişehir II ve Çumra Cicek Höyük'te bulunan çanak çömlekler ve Hadim, Bozkır ve Ermenek gibi dağlık kesimdeki kaya basamaklı sunaklar Frig kültürel etkilerinin daha güney kesimlere yayılmasının göstergesidir¹³.

M.Ö.719-709 yılları arasında Frig Kralı Midas'la Asur Kralı Sargon'un Silifke yakınlarında Harrua adı verilen bir yerde yaptıkları savaş Yeni Asur yıllıklarında yer almaktadır. Harrua'da Sargon'a yenilen Midas geri kaçmak zorunda kalmıştır. Bu gidiş ve dönüşlerin Konya dolayısı ile Sarayönü çevresinden olduğunu düşünüyoruz.

Frig Devletinin başkenti Gordion M.Ö.700 yıllarında Kafkaslardan gelen atlı göçebe Kimmerler tarafından yakılıp yıkıldı. Frigler Kimmer istilasından sonra Eskişehir, Kütahya ve Afyon illeri arasındaki dağlık alanda bir süre varlıklarını korudular ve bu kayalıklara oyulmuş anıt mezarları ve sunakları günümüze kadar ayakta kalabilmiştir.

Orta ve Batı Anadolu'da bir süre etkin olan Kimmerleri Batı Anadolu'dan Lidyalılar çıkarıp başkenti Manisa Salihli yakınlarında Sardes'i başkent yaparak bir devlet kurdular. Bir bakıma Orta Anadolu'da Frig Devletinden geriye kalan topraklara Lidya Devleti yerleşti. Ancak Frig kültür bakiyelerini ortadan kaldıramadılar. Mimari, maden ve çanak çömlek sanatında Friglerin etkisi altında bir sentez kültür ortaya koydular.

Lidya Devleti madencilik ve ticarete son derece ileri olan bu devlet elektronikler basarak dünya ekonomisine yeni bir hamle kazandırmıştı. Manisa Salihli'deki Paktalos (Sard) Çayı etrafında filizlenen bu uygarlık zamanla batıda Ege Denizinden doğuda Kızılırmak Nehrine kadar yayılma imkanı buldu. Bir bakıma Orta Anadolu'da Frig Devletinin boşalttığı alanı doldurduğu söylenebilir.

Güneydoğuda ise Yeni-Asurluların yerine Yeni-Babil Devleti yerleşmişti. Asur akınlarının yerinde bu kez Babil saldırıları görülmekteydi. Yeni Babil belgelerinde Toroslarla sınır olan batı komşuları LUDU (Lidya) olarak adlandırmaktadır¹⁴.

Sarayönü ve çevresi Lidyalıların doğuya uzandığı ticari ve siyasi yollar üzerinde idi. Bu çevredeki bazı höyüklerde bulunan çanak çömleklerde bu etkileri

¹³ Bahar 1999; Bahar- Koçak 2004.

¹⁴ Bahar 1999.

görmek mümkündür. Ancak bölgedeki Frig varlığı o kadar güçlü olmalı ki, bu dönemde Herodot, Kızılırmak'a kadar uzanan Lidya topraklarını coğrafi olarak Frigya olarak adlandırmaktadır (I 28,72,II.90).

Lidyalılar ile İran'da bir devlet kurmuş Medler arasındaki sınır Halys (Kızılırmak)'tır¹⁵. Lidya bir süre sonra da, İran'da Med Devletine karşı bir darbe ile iktidara gelen Perslerle (Akamenidler) bu hat sınır teşkil etti. Persler kısa bir süre sonra bu hattı geçerek M.Ö. 546 yılında Lidya devletine son verdi¹⁶. Persler M.Ö. 333 yılına kadar bölgeye sahip oldular. Bu dönemle ilgili bölgede fazla maddi kalıntı tespit edilememiştir. Yunanistan'dan Hindistan'a 23 satraplık (eyalet) kuran Perslerin Sarayönü ve çevresi Büyük Frigya satraplığı içindeydi.

Lidyalıların doğu ticaret yolunu Persler daha da geliştirdiler. Batıda Sardes'ten başlayarak doğuda Susa'ya kadar bir yol ağı ile imparatorluğu "kral gözü, kral kulağı" adı verilen ticari ve siyasi bir yolla bağladılar. Ankara çevresinden Sarayönü ve çevresi bu yol ağına tali yollarla bağlı idi.

M.Ö. V.- IV. Yüzyılda yazılı tarih kaynaklarının artışı ile bölgeden geçen askeri seferler hakkında daha detaylı bilgilere ulaşılmaktadır. Pers İmparatoru II. Darius ölünce büyük oğlu Artakserkses tahtına oturur; bunun üzerine Lidya, Frigya ve Kappadokya'yı içine alan büyük bir bölgenin satrabı (vali) ve komutanı olan prens Genç Kyros abisi Artakserkses II'den tahtı ele geçirmek için harekete geçer. Ordusu içinde Yunanlı askerlerle birlikte Ksenophon da yer alır. Ksenophon yol boyunca gördüklerini not alır (Anabasis II.13-19). Notları arasında Sarayönü çevresinden geçtiği de anlaşılmaktadır.

M.Ö. 410 yılında Pers prensi Genç Kyros'un büyük ordusu ile Batı Anadolu'dan İran'a yaptığı askeri sefer günümüzdeki İstanbul-Afyon-İzmir Yolu olarak da bilinen Tyrainon (Ilgın) ve İkonion (Konya) üzerinden Torosları Pozanti'dan geçerek Çukurova, Mezopotamya'ya geçmişti.

M.Ö. 334 yılında Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu topraklarına ayak basan Büyük İskender Batı ve Güney Batı Anadolu'da bir takım askeri faaliyetten sonra Gordion ve Ankara üzerinden Tuz Gölü'nün doğu kesiminden Çukurova'ya yönelir. Burada İssos Savaşında Persleri yenilgiye uğrattır (M.Ö.333) ve doğuya yönelir. Doğu Akdeniz limanları, Mısır, Babil, İran, Orta Asya ve Hindistan'ın bir bölümünü alarak Babil'e döner ve burada M.Ö. 323 yılında ölür.

Büyük İskender'in ölümü üzerine ülke generalleri tarafından paylaşılmıştır. Sarayönü ve çevresi M.Ö. 301 yılına kadar Büyük İskender'in Anadolu'da Frigya'da vali olarak bıraktığı Antigonos'un elinde kalmıştır¹⁷. Antigonos, Büyük

¹⁵ Herodot I.72-75.

¹⁶ Herodot I. 82-86.

¹⁷ Anson 1988: 471-477.

İskender doğuda iken ölümüne kadar 10 yıl boyunca merkezi devlet Makedonya ile irtibatında ve asker ve işe ihtiyacında önemli rol oynamıştır.

Büyük İskender hayatta iken Kappadokya tam ele geçiremediği için “*Kral Yolu*” kapalı idi. Bu nedenle İskender’e yardım gönderilecek en sağlıklı yol güneydeki Lykaonia (Konya Ovası) idi. Antigonos güney yolu olarak Efes’ten başlayarak, Kelainai (Dinar yakınında) ve İkonion (Konya) dan Kilikia Geçitlerine ulaşan bu yolun güvenliğini sağlamıştı. Hatta Makedonya donanması ile güneyden gelecek tehditlere karşı deniz güvenliğini de ihmal etmemişti. Konya üzerinden geçen doğu ile batı arasındaki güney yolu o kadar aktif duruma gelmiştir ki Antigonos Krallığı’ndan sonra Selevkos İmparatorluğu da bu yola önem vermiştir. Selevkos imparatoru Antiokhos bu yol üzerinde eşi Laodekeia’nın adını verdiği Laodekeia Katakekumene (Ladik) kentini kurmuştur.

Bu güzergah daha sonra Roma döneminde Efes’ten Malatya yakında Fırat geçidi Tomisa’ya kadar uzanan askeri yolun omurgasını oluşturmuştur. Diğer taraftan Roma İmparatoru Augustus’un Toroslardaki savaşçı kavimler İsaerialılar ile Homonadları asimile etmek için Sultan Dağları güneyinden Beyşehir-Eğridir Gölleri havzasından geçirdiği “*Via Sebaste*” yolunun kuzeydeki Galatya Eyaleti merkezi Ankara ile bağlantısında etkin olmuştur. Kuşkusuz bu bağlantıda Sarayönü ve çevresi merkezi bir konumda olduğu görülüyor.

İskender Babil’de M.Ö. 323 yılında ölünce Anadolu’da bıraktığı satraplardan Antigonos hariç başarılı olamamışlardı. Antigonos Anadolu’daki Makedonya egemenliğindeki toprakların üçte ikisine sahipti. Hatta Lysimahos’un Balkanlardaki topraklarının bir kısmına sahip olmuştu. Bu durum kendisine karşı Büyük İskender’in diğer generallerinin karşı bir tavır koymalarına yol açtı.

M.Ö. 301 yılında İpsos (Çayırbağı) Savaşında İskender’in diğer generalleri Ptolemaios, Lysimahos ve Selevkos’un oluşturduğu müttefiklere karşı 80 yaşında iken savaşarak öldü. Selevkos, İpsos Savaşı sonuncunda Antakya merkezli imparatorluğunun sınırlarını batıda Ege’den Hindistan’a kadar uzanan geniş bir imparatorluk haline geldi.

Bu dönemde Selevkos kralı Antiokhos II tarafından eşi Laodike’nin adını vererek kurduğu Sarayönü Ladik kenti, doğu-batı ticaret yollarının bağlantısını oluşturması ve Asya’nın (Anadolu) Hellenleştirilme politikalarının önemli bir aracı olarak M.Ö. 261’lerde kurulmuştur¹⁸.

¹⁸ Kuşkusuz Ladik’te daha önce Kalkolitik Çağ’dan itibaren yerleşme vardı. Hititler ve Frigler çağında da yerleşmeyi yansıtan çanak çömlek kalıntıları tarafımızdan tespit edilmiştir. Ladik’te Hellenistik dönemde var olan bir karakolda genç yaşta evlenmeden ölen bir komutanın ölümü ile ilgili bir kitabe de Ladik’te bulunmaktadır. Bu kitabenin tespitinde yardımcı olan Mustafa Gedek’e, okunmasında yardımcı olan Prof. Dr. Thomas Drew Bear’a teşekkür ederim.

Diğer taraftan Selevkosların bölgeye hakimiyeti sırasında Galatların (Kelt), M.Ö. 280 yıllarında batıda Fransa ve İngiltere'ye iki kol halinde gerçekleşirken; doğuda da Yunanistan ve Anadolu'ya iki kol halinde göçleri görülür.

M.Ö. 278/277 yıllarında İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından geçen göç dalgaları Anadolu'nun merkezi Ankara çevresinde yerleştiler. 250 yıl boyunca Orta Anadolu'da etkin olan bu toplulukların kurduğu Galatya krallığı M.Ö. 25 yılında Roma Eyaleti haline getirilecektir.

Strabon Galatya'ya ait olan Tatta (Tuz) Gölü ve batısındaki çöl alanı Axylon olarak anlatır (Strabon XII). Sarayönü çevresi de bu alanın güney batısında yer alır.

Bölgede Hellenistik ve Roma döneminde Ladik önemli bir merkez olmuştur. Antik coğrafyacı Strabon'un Roma'nın doğu askeri yolu olarak tarif ettiği yol Batı Anadolu'da Efes'ten başlayıp Orta Anadolu'da Philomelion (Akşehir), Tyrianion (İlgın), Laodikeia Katakekaumene (Ladik)'den doğuya doğru yönelip Garsaura (Aksaray) çevresinden Mazaka (Kayseri) ve Melitene'ye (Eski Malatya-Battalgazi) kadar uzanıyordu (Strabon XIV. II. 664). Biraz detaylı bilgi verecek olursak; Ladik'ten doğuya yönelen yol Sarayönü, Başhöyük, Dedeler, Altınekin (Zıvarık- Antik Congusta) üzerinden Obruk ve Aksaray çevresine yönelmiş olmalıdır.

Ladik'te Tepe mahallesi adı verilen Höyük'ün (Res. 7) M.Ö. VI. Bin yıl Kalkolitik Çağa kadar giden bir yerleşim yeri olmasına rağmen yerleşim yerinde daha çok dikkati çeken antik mimari eserler Hellenistik ve Roma dönemine attir (Res.14-15). Günümüzde modern yerleşimin yer aldığı geniş bir mekanda yer alan antik mimariye ait parçaların yanında çevresini kuşatan nekropol alana ait stel parçaları kent mimarisinde ve Kültür Parkında yer almaktadır. Aynı zamanda çevredeki yerleşmelerde de antik Laodeceia yerleşimden dağılmış yüzlerce yazıtlı yazıtsız taş yer almaktadır¹⁹.

Helenistik dönemde M.Ö. 300 yıllarında bir garnizonun koruduğu bir kent haline getirildi. Selevkoslardan sonra bir süre M.Ö. 188 yılında Roma'nın desteklediği Bergama Krallığı ile Selevkoslar arasındaki yapılan Apemeia (Dinar) antlaşmasından sonra bölge bir süre Bergama Krallarının elinde bulunacaktır. M.Ö. 129 yılında Roma Batı Anadolu'da Asia Eyaletini kurmuş ve eyaletinin doğu kısmında kalan Phrygia topraklarını Pontos Krallığına bırakmıştı. On yıl sonra Roma bu toprakları geri almış ve da daha sonra ise Cicero'nun vali atandığı

¹⁹ Ladik çevresinde 1990'dan itibaren yapmış olduğum çalışmalarda koruma bekçisi rahmetli Mehmet Güneyçakıl ve 1995'lerden sonra meraklı kişiliği ile Ladik çevresindeki her sokak ve caddedeki, dağdaki, bağdaki ve bahçedeki tarihi eserlerin yerini bilmeleri ve bize rehberlik etmeleri ile Mustafa Gedek'e ne kadar teşekkür etssek azdır.

Cilicia Eyaletine bağlanmıştır. Bir süre sonra da Kappadokya ve Galatya krallıkları içinde kalacak ve Galatya M.Ö. 25 yılında ise Roma tarafından eyalet haline getirilince bu eyalete bağlanacaktır²⁰.

Ladik Roma döneminde de bugünkü Sarayönü ilçesinin kapladığı alana sahip bir idari merkezdi. M.S. 53 yıllarında Roma imparatoru Cladius tarafından kolonileştirilen yerleşime Claudiolaodeceia adı verilmişti²¹. Aynı dönemde İkonon (Konya) da aynı şekilde Claudiconium adını almıştı. Ladik'te bu ismi taşıyan bir kitabe tarafımızdan²² Ahmet İnceçayır'ın bahçesinden alınarak kültür parkına taşınmıştır (Resim 13).

Roma dönemi Ladik özellikle civa madenleri bakımından oldukça önemli idi. Bu dönemden kalan madencilik galerileri Çırakman mevkiinde görülebilmektedir. Yine bu dönemde bu alan ve kuzey batıdaki Bayamlı Dağları mermer yatakları olarak kullanılmıştı. Bu döneme ait taşkesim işçilikleri mevcuttur.

Bayamlı Dağı'nın kuzey zirvesinde bu dönem işçilerine ait Zizimene Açık Hava mabedi mevcuttur. Mabetteki rahiplere ait hücrelerin yer aldığı alanda Zizimene yazıtlı bir de mermer heykel bulunmaktadır. Yollar üzerinde bir stratejik bağlantı ağı üzerinde olmasının yanında dini bir merkez hüviyetinde olmasını buradaki Roma dönemi Zizimene kültürü ve daha sonra erken Hristiyanlık mezhepleri bakımından dikkat çekicidir. M.S. IV. yüzyılda buraya Pisidia Antiocheia (Yalvaç)'dan gelerek bir kilise Eugenues dikkat çekici bir kişiliğe sahiptir²³.

Ladik'in çevresindeki taş ocaklarından Sarayönü ve çevresine yayılmış bir çok mimari taş görülmektedir. Ladik taş ocakları gibi doğusunda bulunan Kurşunlu da önemli bir yere sahiptir. Kurşunlu'da da Ladik'teki gibi taş ocakları ve madencilik faaliyetleri yapılmıştır. Kurşunlu Kale üzerinden güneydeki Sızma'ya giden yol antik dönem de yine madencilik ve dini bir merkez olan Sızma o zamanki adı ile Zizime'ye bağlanmaktadır. Zizimene Ana tanrıça kültü de buradan çevreye yayılmıştı. Nitekim Bahçesaray (Nevine)'da bir örneğini burada resimde görebilirsiniz (Resim 18).

Kurşunlu'nun güney doğusunda yer alan Bahçesaray (Nevine) da önemli bir Roma yerleşmesi idi (Resim 18-19). Burası Ladik, Kurşunlu, İkonion (Konya)

²⁰ Magie 1950.

²¹ Mitchell 1993 a:95, hrt.6

²² 1997 yılında Prof. Dr. Thomas Drew Bear ile yaptığımız çalışmalar sırasında Ahmet İnceçayır tarafımıza bahçesinde bir taş olduğunu ancak tahrip olduğunu, Kültür Parkına taşımamızın uygun olacağını söyledi. Biz de T.C.Kültür Bakanlığı Temsilcisi Nilüfer Aydın gözetimi ile Ladik Belediyesinin desteğini alarak Kültür Parkına taşıttık.

²³ Calder 1923:59-93.

üzerinden güneye inen yollar üzerinde idi. Nevine Kalesi ise Kurşunlu Kalesi gibi bu yolu ve daha güneye-batıya Zizime (Sızma) yönüne giden yolları kontrol ediyordu.

Kuşkusuz Sarayönü ilçe merkezi ve yakın çevresinde olan Konar, Başhöyük ve Büyük Zengi çevresinde de Roma yerleşmeleri mevcuttur. Sarayönü'nü kuzey güney yönünde kat eden üç kanal çevresinde yoğun Roma mimari ve mezar kalıntıları mevcuttur.

Sultan Dağlarının uzantısı Ladik Dağlarının kuzey eteklerinden Bahçesaray, Kurşunlu, Ertuğrul ve Ladik'ten dereler halinde akan çayların suladığı Sarayönü merkezde günümüzde üç kanal halinde görülen alan etrafında tarihi yapılanmanın yoğunlaştığı görülür. Özellikle merkezi Hatip, İnli, Tolobası ve Doğu İstasyon mahallesindeki kanallar çevresinde Roma dönemine ait mimari taş ve stellere rastlanmaktadır. Bu alan antik Laodeceia'dan doğuya giden yollar üzerinde olduğu gibi kuzeye Ancyra'ya (Ankara) uzanan yol güzergahı üzerinde idi. Kuzeye uzanan yol üzerinde Kökez, Gözlü, Zengen ve Çeşmelisebil (Gdanmaa) ve Kuyulusebil'de antik Roma dönemine ait bir çok mimari parça tespit edilmiştir. Bölgede yapılan epigrafik araştırmalar Çeşmelisebil'in antik Gdanma kenti olduğu üzerinde durulmuştur²⁴.

Sarayönü'ndeki Devlet Üretme Çiftliklerinin antik dönemde de çiftlik olarak gösteren kalıntılar mevcuttur. Konuklar Devlet Üretme Çiftliğinin Roma döneminde de imparatorluğa bağlı bir üretme çiftliği olduğunu yansıtan bir sunak taşı bugün çiftlik içinde yer almaktadır (Res. 16-17).

Bu çiftlik alanda yoğun bir yerleşme olduğunu gösteren bu civardaki antik mezar stellerinin yanında Beşgöz mevkiindeki kaya mezarlarının çokluğu yansıtmaktadır. Kayalara oyulmuş bu türden mezarlar Sarayönü'ne ismini veren İnli Mahallesindeki mezarlarda da görülmektedir. Bu alanda üzerinde 1- 1.50 m. Kalınlığında sert kist ve altında yumuşak toprağın olması oda mezar geleneğinin uygulanmasını sağlamaktadır.

Sarayönü İnli mahallesindeki bu mezar geleneğinin Ladik güneyinde Çoban Çeşmesi kerhiz sistemi ile bağlantılı bir örnekte olduğu gibi, Başhöyük Atlı Hisar, Konar Höyük kuzeyinde, Şarören, Karının Kuyusu Mevkii²⁵, Pazar Höyük batısında görülmektedir (Res. 5). Bu tür mezarlarda toprağın yüzeyi bir insanın girebileceği şekilde 50-60 cm. genişliğinde kit tabaka kare ya da oval şeklinde delinerek 1-1.50 cm. sonra toprağın yumuşak tabakasına iniliyor. Bu alanda ise 5-

²⁴ Calder , <http://mama.csad.ox.ac.uk/monuments/axylon.html>, Belke.. CSAD Newsletter No. 15

²⁵ Başhöyük Mahallesinden işadamı Hayrettin Demirpolat kendi mülkü içinde yer alan Karının Mevkii denilen yer altı mezarlarına bizi götürüp rehberlik etmiştir. Kendisine Başhöyük ve Konar çevresi ile ilgili bilgilerden de faydalandık, Teşekkür ederiz.

10 m. Çapında değişik boyutlarda birbiri ile bağlı onlarca oda oluşturuluyor. Cesetler, 2-2,5 m. yüksekliğindeki bu odaların tabanında açılan çukurlara gömülmekteydi. Ladik Çoban Çeşmesinden 300 m. Bir tünelle su kaynağına ulaşılır. Su kaynağında bir havuz 3-4 m. Genişliğinde bir havuzda su toplanmaktadır. Kerhizin tabanında 25-30 cm çapında bir kanalla su taşınmaktadır.

Yaklaşık her 50 metrede toprağın eğimine göre değişmekle birlikte 5-10 m. Yüksekliğinde 60-70 cm. genişliğinde bir insanın inip çıkabileceği havalandırma bacaları yer almaktadır. Su kerhizlerinden giren bekçi aynı zamanda oda şeklindeki mezarların da bekçisi idi. Bekçi kerhizlerin bacasından inen bekçi kerhiz sistemi ile bir tünelle bağlı oda mezarlara geçiyordu. Su kaynağına yakın olan bu bağlantı tüneli yerden 1,5 m. Yükseklikte 60-70 cm. yüksekliği ve genişliğinde dar bir koridor ve 50-60 m. uzunluğundadır. Mezara giren bekçi belirli zamanlardaki ziyaretlerde bu odaların değirmen taşı şeklinde döndürülerek açılan değirmen taşı şeklindeki kilit sistemi ile arkadan kilitlenen taşı açıyordu. Çünkü mezar odalarının duvar yüzeyindeki nişlerin bu törenlerde yağ kandilleri için kullanıldığını düşündürmektedir. Kuşkusuz bu türden yapılar herhangi bir tehlike anında insanların sığınma alanları da olabilir.

1997 yılında Ladik'teki bu sistemi inceleme imkanımız oldu. Atlıhisar, Karının Kuyusu ve Beş Göz'de de bir miktar inceleme yapmamıza rağmen yer yer çöküntüden dolayı tam inceleyemedik. Sarayönü merkezindeki İnli Mahallesi ve Pazar Höyük yakınındaki yer altı oda mezarları temizlenebilir ancak özellikle İnli mahallesindeki çalışmalar modern yerleşmede çöküntülere yol açacaktır. Bu nedenle yerleşmenin tahribatı ve başka bir yere taşınmasını gerektirecek bu türden çalışmalara girmemek gerekir. Fakat Pazar Höyük çevresindeki mezarlar (Resim 5) temizlenebilir. Zengi'de de bu türden kayalara oyulmuş mezarlar vardır. Öncelikle bu alanlarda temizlik yapılmalıdır.

Zengin Roma yerleşmelerinin olduğu Sarayönü çevresinde Başhöyük, Konar, Gözlü, Zengen, Kuyulusebil (10), Çeşmelisebil (Resim 9), Kuyulusebil, Boyalı, Karabıyık, Kadioğlu, Yenicekaya, Kurşunlu, Bahçesaray (Res. 18-19) ve Değirmenli (Apsarı) yerleşmelerindeki mimari kalıntılarda görülmektedir.

Başhöyük Mahallesinin höyük mevkiinde bulunan Erken Hristiyanlık dönemi taş kitabedeki şiirde (Res. 21) övülen Eugenius üzerindeki coğrafi yazılar dikkat çekicidir²⁶.

²⁶ Daha önce Calder tarafından okunan (Calder 1923) bu şiir ricamız üzerine buradaki metin Grekçeden Türkçeye ve İngilizceye Prof.Dr. Thomas Drew Bear tarafından çevrilmiştir. İngilizcesi: ""First I shall sing a hymn for God, who oversees everything; secondly I shall sing a hymn for the first angel, who is Jesus Christ. Great is the memory on earth for the dead. Eugenius, you died

“Aurelia Valentilla ve Leontios ve Katmaros hayatta iken, bu yazıtı arınmış olanlara ait Tanrı'nın kutsal kilisesinin adına çok çabalamış rahip Eugenios'un anısına diktirdik. Önce herşeyi yöneten Tanrı için bir ilahi söyleyeceğim; sonra ilk melek Hazreti İsa için bir ilahi söyleyeceğim. Yeryüzünde, ölen için anısı büyüktür. Eugenius, genç yaşta öldün; başarılarınla, servetinle, soyluluğunla ve cesur yüreğinle, Anadolu'da (doğuda) ve batıda, güneyde ve kuzeyde, güneşin altında (yaşayan) herkes seni tanıyordu. Yaşarken fakirlere daima destek oldun, ve köyde yaşayanlar arasında seçkin bir yerin vardı. Frigya ve Asya, Anadolu (doğu) ve batı sana ağlıyor”.

Bu bölgedeki eserlerin zamanla kaybolmaması için belgelenmeleri (envanteri) yapılarak Sarayönü'nde bir müzede toplanmalıdır. Ladik çevresindeki eserler de Ladik Kültür parkında toplanmalı daha sağlıklı kapalı korunaklı bir yapı da sergilenmelidir. Ladik'in Çırakman mevkiinde lahit yapımı için mermer bloklar kesen taş işçilerine ait Roma mezarı ve sonraki dönemde kilise haline getirilen mekan temizlenip korunmalıdır. Buradaki madencilere ait taş kesme havuz da şimdiye kadar benzeri görülmeyen bir yapıdır (Res. 20). Bu alanda daha detaylı çalışmalarla bilim ve turizm dünyasının dikkatine sunulmalıdır. Bu tür madencilik ve taş işçiliğinin yapıldığı antik geleneğin canlı görülebileceği alanlar definecilere ve günümüzde yapıldığı gibi taş ocaklarına açık haline getirilmemelidir.

Sarayönü ilçe merkezi Pir Hüseyin Camii önündeki Roma dönemi Lahit ve sütunları Selçuklu dönemi mihrap olarak kullanılmıştır. Antik döneme gösterilen saygı ve hoşgörü abidesi gibidir. Bu türden eserler geçmişe olan saygının bir örneğidir (Res. 15) ancak ne yazık ki başhöyük ile Dedeler arasında yer alan 8 000 yıllık bir höyüğün defineciler tarafından tahribatı da üzücüdür (Res. 11). Bu türden sempozyum, panel ve konferanslarla vatandaşlarımıza bilgiler verilmelidir.

young; all men under the sun knew you, the East and the West, the South and the North, in your prosperity, your wealth, your nobility and your brave heart. While alive you gave steady support for the poor, and were outstanding among all in the village. Phrygia and Asia, the East and the West mourn you.”

KAYNAKÇA

- Alp 1972, S., *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Bahar 1996, Hasan Bahar, Doğanhisar, Iğın, Kadınhanı ve Sarayönü Yüzey Araştırmaları, *XIV.Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 362-363.
- Bahar 1998, Hasan Bahar, Konya ve Çevresi Yüzey Araştırmaları, *XVI. Yüzey Araştırma Sonuçları Toplantısı,II.*, 25-29 Mayıs 1998 Tarsus:23-54.
- Bahar 1999, H., *Demirçağında Konya ve Çevresi*, Sel-ÜN Yayınları, Konya.
- Bahar 2000, Hasan Bahar, 1998-1999 Konya-Karaman İleri Yüzey Araştırmaları, XVIII. Araştırma Sonuçları, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, 22-26 Mayıs, İzmir: 187-205.
- Bahar 2003, Hasan Bahar, Konya –Karaman İleri Yüzey Araştırması 2002, XXI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 26-31 Mayıs 2003, Ankara:203-216.
- Bahar vd. 1996, H.Bahar, G. Karauğuz, Ö.Koçak, *Eskiçağ Konya Araştırmaları I*, FS Yayınları, İstanbul
- Bahar ve Koçak, H.Bahar, Ö.Koçak, *Eskiçağ Konya Araştırmaları II*, Kömen Yayınları, Konya.
- Calder 1923, W.M. "The Epigraphy of the Anatolian Heresis", *Anatolian Studies, Presented to Sir William Mitchell Ramsay*:59-93.
- Calder: <http://mama.csad.ox.ac.uk/monuments/browse-Axylon.html>
- Cohen ve Erol 1969, Harold R. Cohen, Oğuz Erol, Aspects of the Palaeogeography of Central Anatolia, *The Geographical Journal*, Blackwell Publishing on behalf of The Royal Geographical Society (the Institute of British Geographers ile) 135,3: 388-398
- Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1797327> Erişim: 13/05/2008 06:57
- Cohen 1970, Harold R. Cohen, The Palaeoecology of South Central Anatolia at the End of the Pleistocene and the Beginning of the Holocene, *Anatolian Studies*,20, British Institute at Ankara: 119-137: <http://www.jstor.org/stable/3642591> Erişim: 08/05/2008 02:40
- Hawkins 1995, J.D., "Appendix 1, Yalburt" in Thndix. 1. Hieroglyphic inscription of the Sacred Pool Complex at Hattusa (Sudburg), STburg), STBOT Beiheft 3: 66-85.
- Magie 1950, *Roman Rule in Asia Minor*, Princiton.
- Mitchell 1993 a, S., *Anatolia, Land, Men, and Gods in Asia Minor, I,The Celts and the Impact of Roman Rule*, Oxford.
- Mitchell 1993 b, S., *Anatolia Land, Men, and Gods in Asia Minor, II, The Rise of the Church*, Oxford.
- Otten 1988, H., *Die Bronzetafel aus Boğazköy, Ein Staatsvertrage Tutliias IV*, Weisbaden
- Özgüç 1988, T., *İnandiktepe. An Important Cult Center in the Old Hittite Period.*,*Raci Temizer, Yalburt Hitit Su Anıtı eki ile*, TTK 43, Ankara
- Yakubowich, 2008, I., *Sociolinguistics of the Luvian Language, I*, Chicago.

İnternet Web Kaynakçası:

Baird, D., http://www.ucl.ac.uk/archaeology/research/directory/boncuklu_hoyuk_martin

EKLER

Res. 1: Sarayönü İlçesi Konumu

Res. 4: Başhöyük.

Res. 5: Pazarhöyük yeraltı oda girişi.

Res. 6: Dedeninhöyük.

Res. 7: Ladik Höyük.

Res. 8: Ertuğrul Höyük

Res. 9: Kuyulusebil.

Res. 10: Çeşmelisebil.

Res. 11: Kültepe Höyük.

Res. 12: Ladik.

Res. 13: Ladik'te bulunan kitabe.

Res. 14: Eugenes mezar taşı Ladik.

Res. 15: Roma dönemi lahit, Sarayönü Pir Hüseyin Camii.

Res. 16: Konuklar adak taşı Ladik

Res. 17: Adak taşı Konuklar.

Res. 18: Ana tanrıça Zizimene, Bahçesaray.

Res. 19: Bahçesaray

Res. 20: Ladik Çırakman.

Res. 21: Çeşme kitabesi, Başhöyük.

HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMLERİNDE SARAYÖNÜ VE ÇEVRESİ*

SARAYÖNÜ AND ENVIRONMENT IN THE HELLENISTIC AND ROMAN PERIOD

Mehmet KURT **

Öz

Büyük İskender'in ölümü üzerine bir süre generalleri arasında mücadeleye sahne olan bölge, M.Ö. 281'de yapılan Kurupedion Savaşı'ndan sonra Seleukoslar yönetiminde kalmıştır. Roma Cumhuriyeti yöneticileri, Anadolu'da idari açıdan sorunlu olan bölgelerin yönetimini bağımlı krallara vererek dolaylı kontrolü tercih etmişlerdir. Bu nedenle bölgenin yönetimi de Marcus Antonius'un düzenlemeleri çerçevesinde önce Laodikeia'lı (Goncalı) Zenon'un oğlu Polemon'a, daha sonra da Galatia kralı Amyntas'a verilmiştir. Bölge, M.Ö. 25 yılında Augustus tarafından kurulan Galatia Eyaleti'nin bir parçasını oluşturur.

Augustus tarafından uygulanan Pax Romana (Roma Barışı) çerçevesinde bölgede uzun süreli bir barış, huzur ve refah devri yaşanmıştır. Aynı dönemde şehirleşme alanında da önemli gelişmeler olmuştur. Bölgenin huzur ortamı, M.S. III. Yüzyıl ortalarından itibaren yeniden bozulmuştur. Pisidia ve Isauria bölgelerinde çıkan isyanlar sonucunda yapılan düzenlemelerden coğrafi yakınlığı nedeniyle bölge de etkilenmiştir. Ayrıca bölgede bu olumsuz tablonun yaşanmasında M.S. III. yüzyıl ortalarından itibaren şiddetini artıran Sasani akımları da etkili olmuştur.

Hellenistik ve Roma dönemlerinde Batı Anadolu kıyılarından başlayarak Denizli, Dinar (Apameia), Afyon, Akşehir (Philomelion), Konya (Ikonion), Karaman (Laranda) üzerinden Gülek Boğazı'nı izleyerek, Kilikya ve Suriye bağlantısını sağlayan rota üzerinde yer alan bölge, daima önemli bir konumda olmuştur. Ayrıca Ladik başta olmak üzere yakın çevredeki pek çok köy ve malikane, Roma imparatorluğu için bölgenin tarım ve hayvancılık açısından öneminin göstergeleri sayılmalıdır. Bölgeden ele geçen epigrafik kaynaklar, imparatorluk arazileri, malikaneler ve bu malikanelerin sahipleri hakkında önemli bilgi verirler.

*Bu çalışmada kullanılan yazıtların okunmasındaki yardımları ve değerli katkıları için Yrd. Doç. Dr. Mehmet Alkan'a çok teşekkür ederim.

**Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
mehmetkurt@kmu.edu.tr KARAMAN

Bu bildiri, Hellenistik ve Roma dönemlerinde Sarayönü ve çevresinin siyasal, idarî ve sosyo-ekonomik durumu hakkında genel bir değerlendirmeyi içermektedir. Çalışmada yazıtlar ışığında bölgede yer alan çok sayıda imparatorluk mülkleri, malikaneler ve bunların çalışanlarına özellikle dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler

Hellenistik, Roma, Sarayönü, Laodikeia Katakekaumene, Malikane.

Abstract

Set the stage for a period of struggle between generals on the death of Alexander the Great, B.C. After 281 Kurupedio made the management of the Seleucid War, remained. Roman Republic administrators, indirect control by the management of the king of the problematic administratively dependent in Anatolia have preferred. Therefore, the management of the region within the framework of the regulations from Laodikeia Marcus Antonius (Goncalı) Polemo to Zenon's son, later King Amyntas of Galatia was given. District, B.C. established by Augustus in 25 years form part of the State of Galatia.

Implemented by Augustus Pax Romana (Roman Peace) in the framework of a long-term peace in the region, there has been peace and prosperity era. In the urban areas has been significant progress in the same period. The peace and tranquility of the region, A.D. III. Since the mid-century deteriorated again. Pisidia region due to geographical proximity and the arrangements made as a result of revolts in the region have been affected Isauria. Also in the region are experiencing this negative picture A.D. III. increase the intensity since the mid-century Sassanid invasions has also been effective. In the Hellenistic and Roman periods, starting from the western coast of Asia Minor Denizli, Dinar (Apameia), Afyon, Aksehir (Philomelion), Konya (Ikonion), Karaman (Laranda) following the Strait over Gulek Cilicia, and regions located along the route provides the connection to Syria, always important has been in a position. Also, especially in the many villages and nearby Ladik manor house, indication of the importance for the region's agriculture and livestock should be considered for the Roman empire. Uncovered epigraphic sources from the region, imperial lands, estates and give important information about the owners of these estates.

In this report, the Hellenistic and Roman periods in Sarayönü and political environment contains an overview about the administrative and socio-economic status. Working in a large number of inscriptions property empire in the region in the light of estates and particular attention will be drawn to their employees..

Keywords

Hellenistic, Rome, Sarayönü, Laodikeia Katakekaumene, estate.

GİRİŞ

Sarayönü, Konya İli'nin 52 km kuzeyinde yer alan ilçe merkezidir. Bölgenin coğrafi durumu konusunda antik yazarlar, farklı sınırlardan söz etmektedirler¹. Strabon, eserinin Ephesos (Efes)-Mazaka (Kaisaria/Kayseri) yolunu anlattığı bölümünde, Phrygia Paroreios bölgesinin Lykaonia ile sınırını, Philomelion (Akşehir) ve Laodikeia (Ladik) arasındaki Tyriaion olarak göstermektedir². Tyriaion'un Akşehir ile Ladik'in tam ortasında bulunan konumu ise Ilgın ile örtüşmektedir³. Pliny ise *Lykaonia Conventusu*'nu tanımlarken, daha önce Phrygia Paroreios'a ait olan topluluklar arasında Philomelienses, Tymbriani, Leucolithi, Pelteni ve Tyrienses'ten söz eder. Bunlardan Philomelion (Akşehir), Tymbrion (Koçaş), Tyriaion (Ilgın) ve Peltai yerleşimleri, Ephesos-Apameia-Ikonion yolu üzerinde yer almaktadırlar⁴. Yine Pliny, Ikonion başta olmak üzere *Tetrarkhia ex Lykaonia*'ya (Lykaonia Prensliği) bağlı on dört yerleşimden söz etmektedir⁵. Ayrıca Ptolemy, Tatta Gölü'nün (Tuz Gölü) batısındaki bölge için *proseilemmene* terimini kullanmıştır olup⁶, bu sözcükle tanımlanan bölgeye Sarayönü ve çevresini içine alan sahalarda da dahildir⁷.

Her antik yazar, bölgenin kendi zamanlarındaki idari yapısı konusunda bilgi verdiği için, bölgede idarî sınırlarının sık sık değiştiği görülmektedir. Antik çağda Doğu Phrygia (Phrygia Paroreios)-Batı Lykaonia içerisinde değerlendirilen bölge, Galatia, Isauria ve Pisidia ile de ilişkili olmuştur⁸. Bilindiği gibi Phrygia, Pisidia ve Isauria gibi bölgeler, Roma için daima sorunlu ve yönetilmesi güç sahalardır. Roma Cumhuriyeti'nin son dönemlerinde ve M.S. III. yüzyıldan itibaren Roma, buralarda kontrolü sağlamak için sık sık müdahalelerde bulunmuş ve bu müdahaleler sonucunda bir takım idari düzenlemeler yapmıştır. Bölge, söz konusu sorunlu bölgelere coğrafi yakınlığından dolayı, Roma'nın düzenlemelerinde şu veya bu şekilde yer almıştır. Ancak Ladik başta olmak üzere Sarayönü çevresindeki mezar yazıtları, Roma'nın bölgeye ilgisinin madencilik, tarım ve hayvancılık gibi ekonomik temelleri olduğunu da göstermektedir.

¹Ksenophon (*Anabasis* I 2.19), Ikonion'u Phrygia'nın son kenti olarak gösterirken, diğer antik yazarlarda daima Lykaonia bölgesinde gösterilmektedir. Bkz. Pliny V 32; Strabon XII 6.1.

²Strabon XIV 2. 29.

³Hamilton, 2013: 557.

⁴Sevin, 2001: 208.

⁵Pliny V 27.

⁶Ptolemy V 4.10; Kaya, 2011: 116.

⁷Ramsay, 1906: 63 vd.; Calder, 1910: 232 vd.

⁸Bahar, 2003: 171; Bahar, 2009: 123.

Aşağıda ele alınacak olan çok sayıda imparatorluk mülkü ve malikane bunun açık göstergeleri sayılmalıdır.

SİYASAL VE İDARİ DURUM

Bölge, Büyük İskender'in ölümü üzerine generalleri arasında sık sık el değiştirmiştir. M.Ö. 301 yılındaki İpsos Savaşı sonunda Lysimakhos'un payına düşmüş, M.Ö. 281 yılındaki Kurupedion Savaşı'ndan sonra ise Seleukos'un kontrolüne geçmiştir⁹. III. Antiokhos'un M.Ö. 188 yılında Apameia Barışı ile Roma'ya bırakmak zorunda kaldığı sahalara Sarayönü ve çevresi de dahildi. Roma tarafından Pergamon Krallığı'na bırakılan bölgenin M.Ö. II. Yüzyılda Pergamon-Galat anlaşmazlıklarına sahne olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki M.Ö. II. Yüzyıl ortalarına doğru Galatların Synnada (Şuhut) ve Amblada'ya (Asar Tepe) kadar ulaştıkları bilinmektedir¹⁰.

M.Ö. 133 yılında III. Attalos'un vasiyetiyle Anadolu'daki ilk Roma eyaleti olan Provincia Asia (Asya Eyaleti) kurulmuştur¹¹. Eyaletin oluşum sürecindeki düzenlemelerle Phrygia'nın doğusu ile birlikte Lykaonia, Roma müttefiki olan Kappadokia kralı Ariarathes'in çocuklarına bırakılmıştır¹². Daha sonra bölge, sınırları Lykaonia üzerinden Kappadokia'ya kadar uzanan Provincia Cilicia (Kilikya Eyaleti) içinde kalmıştır¹³. Ünlü hatip Cicero, Kilikya eyaleti valiliğine bölgeden geçerek ulaşmış ve bu yolculuk sırasında Ikonion'da on gün kalmıştır¹⁴.

Bölgenin Marcus Antonius'un M.Ö. 40-39 yıllarında Anadolu'daki düzenlemelerinde de önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Antonius, Caesar'a karşı Philippi Savaşı'na katılan Galatia kralı Deiotaros'un generali Amyntas ile Laodikeia'lı (Goncalı) Zenon'un oğlu Polemon'a kral ünvanı verdi¹⁵. Galatia kralı Kastor'un M.Ö. 37/36 yılında ölümü üzerine Antonius'un Anadolu'daki bu idari düzenlemeleri de kısa ömürlü olmuştur. Anadolu'daki bağımlı krallıkların sınırlarını yeniden belirleyen Antonius, bu kez en büyük payı Amyntas'a vermiştir. Bu yeni düzenleme ile Amyntas'ın krallığı, kuzeyde asıl Galatia, güneyde Pisidia ve Doğu Pamphylia, doğuda ise Isauria ve Lykaonia'yı

⁹ Tekin, 2012: 147.

¹⁰ Diodoros XXXI 14; Magie, 1950: 766 vd. dn. 63; Kaya, 2011: 117.

¹¹ Strabon XIII 4.2; Kaya, 2005: 14 vd.

¹² Mitford-Andrews, 1980: 1234-1235.

¹³ Kilikya Eyaleti'nin kuruluş süreci ve sınırları için bkz. Syme, 1939: 299 vd.; Levick, 1967: 22.

¹⁴ Cicero, *ad. Att.*, V 20.1.

¹⁵ Marcus Antonius'un bağımlı krallar ataması, Philippi Savaşı'ndaki hizmetleri yanında Toros dağlarındaki kabilelerin bağımlı krallar vasıtasıyla kontrol altına almak ve olası Parth istilalarına karşı tampon bölge oluşturmak gibi nedenleri de bulunmaktaydı. Bu konuda bkz. Arslan, 2000: 169; Kaya, 2011: 128.

kapsıyordu¹⁶. M.Ö. 31 yılında Actium Savaşı'nda taraf değiştiren Amyntas, savaş sonrası Roma Cumhuriyeti'nde tek adam olan Octavianus tarafından eski topraklarına ek olarak Kilikia Trakheia (Dağlık Kilikya) da verilmek suretiyle ödüllendirilmiştir¹⁷. Böylece Yozgat'tan Manavgat'a kadar uzanan bir bölgeye egemen olduğu anlaşılan Amyntas'ın Side'de adına sikke bastırıldığı bilinmektedir¹⁸. Kendisine Octavianus tarafından başta Pisidia ve Isauria olmak üzere krallık içerisindeki baş edilmesi zor kabilelerin etkisiz hale getirilmesi görevi verilen¹⁹ Amyntas, bir takım başarılar kazandıktan sonra Homonadlar tarafından pusuya düşürülerek öldürülmüştür²⁰.

Bu şekilde yeniden karışıklık içinde kalan bölge, Octavinaus tarafından Provincia Galatia (Galatia Eyaleti) adıyla eyalete dönüştürüldü (M.Ö. 25)²¹. Eyalet, Galatia'dan Pamphylia'ya kadar çok geniş bir sahayı içine almaktaydı²². O halde Roma döneminde Doğu Phrygia ve Batı Lykaonia içerisinde değerlendirilen Sarayönü ve çevresi de bu eyaletin bir parçasını oluşturmaktaydı. Amyntas'ın ölümü üzerine yapılan düzenlemeler ve özellikle Augustus'un dağlardaki kabilelerle mücadelede yerel bir beylerden faydalanmak yerine, Roma birlikleri gönderme esasına dayanan uygulaması, elli yıl sonra Aziz Pavlus'un dağlarda kayda değer bir olayla karşılaşmaksızın yolculuk yapabilmesini sağlamıştır²³.

Pax Romana çerçevesinde Augustus'un Romanize olmamış bölgelerde Roma dil ve uygarlığını yaymak ve bölgenin güvenliğini sağlamak için koloniler kurduğu da bilinmektedir²⁴. Augustus'un bu politikası, ondan sonra gelen Tiberius (M.S. 14-37) tarafından da devam ettirilmiştir. Lykaonia'da *Via Sebaste* üzerinde yer alan eski Pappa şehrinin adının Tiberiopolis olarak değiştirilmesi bunun en açık göstergesidir²⁵. Bölgenin çevresinde Claudioderbe (Derbe), Claudiokonium (Konya), Klaudiolaodikeia (Ladik), Claudiocaeseria Mistea ve

¹⁶ Özsait, 1985: 82, dn. 401.

¹⁷ Strabon XIV 5.6.

¹⁸ Head, 1911: 747; Atlan, 1975: 575 vd.

¹⁹ Syme, 1948: 571.

²⁰ Tacitus, *Annales* III 48; Cassius Dio LIII 26.3; Strabon XII 6.3; Özsait, 1985: 83 vd.; Mitchell, 1993 I: 133 vd.

²¹ Sherk, 1980: 958.

²² Galatia bölgesinin yanı sıra Phrygia Paroreios, Lykaonia, Pisidia, Isauria, Kilikia Trakheia ve Pamphylia'nın bir bölümünü kapsayan ve sınırları sık sık değişmiş olan Roma'nın Anadolu'daki bu ilk imparatorluk eyaleti için bkz. Kaya, 2011: 133 vd.

²³ Wallace-Williams, 1999: 98. Paulus'un bölgedeki yolculuğu için ayrıca bkz. Lequenne, 1991: 145 vd.; Mitchell, 1993 II: 35 vd.; Mutafian, 1988: 212.

²⁴ Özsait, 1982: 329-330.

²⁵ Özsait, 1985: 97.

Claudioseleukeia'nın (Bayat) kuruluşuyla, Galatia'nın güneyinin tamamı tek bir idari sisteme bağlanmış ve Toroslardaki Roma hakimiyeti sağlanmıştır²⁶.

Kappadokia ve Galatia, Vespasianus (M.S. 79-81) tarafından birleştirildiği zaman Lykaonia da bu eyalete katılmıştır²⁷. M.S. 138-146 yılları arasında Galatia Eyaleti'nin güneyinde *Tres Eparkhia* adında yeni bir eyalet kurulduysa da bölge, bu eyalete dahil edilmeyerek Galatia eyaletinin bir parçası olarak kaldı. Zira Ikonion, Laodikeia Katakakumene (Ladik) ve Savatra (Yağlıbayat)'nın Galatia eyaleti kentleri oldukları bilinmektedir²⁸.

M.S. III. Yüzyılın ortalarından itibaren Roma İmparatorluğu Got ve Sasani istilaları, depremler ve salgınlar yüzünden büyük sarsıntı geçirmiştir²⁹. Böylece bölgenin huzur ve barış ortamı, M.S. III. yüzyıl ortalarından itibaren yeniden bozulmuştur. Bunda bu tarihten itibaren I. Şapur yönetiminde şiddetini artıran Sasani akınlarının da payı olmuştur. I. Şapur, M.S. 259 yılında Karrhai (Harran) ve Edesa (Urfa) arasında P. Licinius Valerianus'u büyük bir bozguna uğratarak Anadolu'yu istila etti. Şapur, bir çok Kilikya ve Kappadokia şehirleriyle birlikte Lykaonia'da Birtha (Barata/Madenşehir), Laranda ve Ikonion'u ele geçirmiştir³⁰. Sasani istilasından çok etkilenen Laranda ve Ikonion kentleri, ihmal ettikleri kent tahkimatlarının ne kadar önemli olduğunu bu saldırılar sırasında acı bir şekilde tecrübe etmişlerdir. Öyle ki kent surlarını yapmak ya da sağlamlaştırmak için, kamu binalarını yıkmak suretiyle elde ettikleri yapı malzemelerini kullanmışlardır³¹.

Diocletianus zamanında (M.S. 284-305) eyaletlerin yönetiminde bazı değişikliklere gidilmiştir. Anadolu'da yapılan düzenlemeler çerçevesinde Karadağ'a kadar olan sahalar, bir eyalet haline getirilen Pisidia bölgesi içerisine alınmıştır. I. Theodosius'tan (M.S. 392-395) sonra Lykaonia, Isauria ve Pamphylia eyaletlerinde değişiklik olmuş ve üç eyaletin sınırları Trogitis Gölü'nün güneyinde birleşmiştir³². Theodosius'un ülkesini oğulları arasında bölüşürmesiyle bütün Anadolu gibi, bölge de Doğu Roma imparatorluğu içerisinde yer almıştır.

²⁶ Mitchell, 1993 I: 78.

²⁷ Ramsay, 1960: 372.

²⁸ Mitchell, 1993 II: 155 dn. 80; Kaya, 2011: 164.

²⁹ Özsaıt, 1985: 101.

³⁰ Mutafian, 1988: 245; Bilgiç, 2012: 30.

³¹ Mitchell, 1989: 311 vd.; Kaya, 2011: 181.

³² Özsaıt, 1985: 101-102.

EPİGRAFİK KAYNAKLAR IŞIĞINDA SARAYÖNÜ ÇEVRESİNDEKİ İMPARATORLUK MÜLKLERİ VE MALİKANELER

Sarayönü ve çevresi, doğu-batı doğrultusunda uzanan önemli bir ana yol üzerinde olduğu için, Hellenistik dönemden itibaren kentlerin kurulduğunu görmekteyiz. Bu çevredeki Phrygia Paroreios yöresinde dikkat çekici iki önemli Hellenistik yerleşim merkezinden birisi olan Lysias'ın yeri ne yazık ki lokalize edilememiştir³³. Seleukoslar tarafından bu bölgede kurulmuş ikinci kent durumunda olan Philomelion ise, Ephesos-Apameia-Ikonion ana yolu üzerinde bulunmasından dolayı daha fazla gelişmiş ve çevresinde yer alan Thymbrion (Koçaş), Tyrianion (Ilgın), Leukolithion ve Pelte gibi küçük yerleşimleri içine alan bölgenin *conventus* merkezi olmuştur³⁴. Ksenophon'dan anlaşıldığına göre³⁵ söz konusu yerleşimlerden Thymbrion ve Tyrianion, M.Ö. V. yüzyıl sonlarında kalabalık birer kentti. Tyrianion, Roma imparatorluk döneminde Hadrianopolis adını almıştı³⁶.

Bu çevrede Hellenistik dönemde kurulan ve özellikle epigrafik kaynaklar sayesinde hakkında diğer kentlere göre daha fazla bilgi sahibi olduğumuz bir başka kent de Laodikeia (Ladik)'dır. Günümüzde Halıcı olarak adlandırılan Ladik, Konya'nın 40 km kuzeybatısında ve Sarayönü İlçesi'nin 7 km güneyinde yer almaktadır. Hellenistik dönemde Seleukoslar sülalesi tarafından Laodikeia adıyla kurulmuş olan kent³⁷, Roma döneminde imparatorluğun doğu yolları üzerinde bulunan konumuyla daha da önem kazanmıştı³⁸. Askeri başarılarından dolayı Stratonikos adındaki bir askeri onurlandırmak üzere Laodikeia halk meclisinin aldığı kararı içeren ve Erken Hellenistik döneme tarihlenen bir yazıttan³⁹ Laodikeia'da bir askeri birliğin konuşlandığı anlaşılmaktadır. Büyük olasılıkla bu bölge, Roma dönemi boyunca da askeri önemi devam etmiş olmalıdır. Zira T. Drew-Bear, Geç İmparatorluk döneminde Lykaonia kırsalında edebi değer taşıyan mezar yazıtlarındaki artışı dikkate alarak, bölgenin okuryazarlık ve dolayısıyla kültür seviyesinin yükselişini bölgedeki Roma etkisine bağlamakta ve bunu da Laodikeia Katakekaumene'de konuşlanmış olması yüksek ihtimal olan, Geç Roma İmparatorluğu döneminde *lancharii* olarak adlandırılan seçkin süvari birliğinin varlığına bağlamaktadır⁴⁰.

³³ Sevin, 2001: 208.

³⁴ Sevin, 2001: 208.

³⁵ Ksenophon, *Anabasis* I 2. 13-14.

³⁶ Jones, 1971: 65; Sevin, 2001: 208.

³⁷ Mitchell, 1980: 1066.

³⁸ Bahar, 2009: 117. Kentin erken dönem tarihi için ayrıca bkz. Bahar, 1997: 362-365.

³⁹ Drew-Bear, 2002: 135.

⁴⁰ Drew-Bear, 2004: 107.

Laodikeia ve yakın çevresinde ele geçen imparatorluk dönemi yazıtları da Latin kökenli vatandaşların bölgede önemli oranda bir nüfusa sahip olduklarını ve kent yönetiminde etkin olduklarını göstermektedir.

Ladik'te çeşmede yapı taşı olarak kullanılan bir yazıtta⁴¹, Aelius Naivius Epagathos adlı Latin kökenli bir yurttaşın Laodikeia kent yönetiminde agoranomos olarak hizmette bulunduğu ve aynı zamanda kendisini onurlandıran Sebaste phylesinin patronu olduğu görülmektedir. Ladik yakınlarında yer alan Bozuk Kuyu'nun batısındaki mezarlıkta ele geçen bir başka yazıtta⁴², büyük olasılıkla aynı şahsın imparator azatlısı olduğu ve gymnasium başkanlığı yaptığı da anlaşılmaktadır. Aelius Naivius Epagathos'un söz konusu yazıtta yine Latin kökenli Aelius Tranculus adında bir başka agoranomos tarafından onurlandırıldığını görüyoruz. Aelius Tranculus tarafından onurlandırılan Aelius Epagathos'un babası Aurelius Traianus büyük olasılıkla imparator Commodus veya Marcus Aurelius'tan birisinin azatlısı idi⁴³. Epagathos'un yukarıda söz edilen Ladik çeşmesindeki yazıtta geçen Aelius ve Naeivius Latin isimleri annesinin ailesinden gelmiş olabilir⁴⁴. Ladik ve Bozuk Kuyu yazıtları, Aelius Naivius Epagathos'un kentte zengin bir yurttaş olarak rol oynadığını gösterir. Aynı zamanda bir imparatorluk azatlısı olan Aelius Naivius Epagathos, Laodikeia yakınlarındaki devlet arazilerinde hizmet ederek bu arazileri işletmiş olabilir⁴⁵.

Sarayönü ve çevresinde ele geçen ve bölgenin siyasal, idarî ve askeri durumları hakkında bilgi veren yazıtlar yanında, yazıtların bazıları da - günümüzde olduğu gibi- Antik dönemlerde de bölgenin tarımsal yönden zengin olduğu konusunda fikir vermektedir⁴⁶. Nitekim Ladik mezarlığında ele geçen bir adak yazıtından Dionysos oğlu Longus adlı bir rahibin, her şeyi işiten tanrılara tarlasından kaldırdığı ürünlerin şükranı için bir adakta bulunduğu anlaşılıyor⁴⁷. Ürünün bereketli olması için, bölgede böyle adak taşlarına rastlanması, tarımsal faaliyetlerin önemine işaret eder. Öte yandan bölgenin yakın çevresinde Sultan dağlarının kuzeyinde Gökçeyurt (Kempos) Kasabası'ndaki çeşme yalağında

⁴¹ MAMA I, 22. Yazıtın çevirisi: "Sebaste phylesinin önde gelenleri Aurelius Traianus'un oğlu ve ünlü bir şekilde agoranomosluk yapan, kendilerinin patronu ve hayırseveri olan Aelius Naivius Epagathos'u onurlandırdılar".

⁴² MAMA I, 22a. Yazıtın çevirisi: "Aurelius Traianus'un oğlu, imparatorun azatlısı, phyle başkanlığı yapan ve gymnasium başkanı olan Aelius Epagathos'u, agoranomos Aelius Tranculus kendi efendisini (onurlandırdı)".

⁴³ MAMA I, s. 15.

⁴⁴ MAMA I, s. 16.

⁴⁵ MAMA I, 24'e bakınız.

⁴⁶ Drew-Bear, 2003: 78.

⁴⁷ MAMA I, 8a.

bulunan bir stelde üzüm ve buğday kabartmaları bulunmakta olup⁴⁸, bunlar bugün olduğu gibi Antik çağda da bölgenin iki önemli tarım ürününe işaret etmelidir.

Nitekim tarımsal açıdan önemli olduğu görülen Sarayönü ve çevresindeki araziler, Roma İmparatorluk döneminde malikaneler vasıtasıyla işletilmekte idi. Bölgeden ele geçen epigrafik kaynaklar, imparatorluk arazileri, malikaneler ve bu malikanelerin sahipleri hakkında önemli bilgi verirler. Bu malikaneler ve sahip oldukları araziler, *oikonomos* (kahya), *procurator* (kahya), *epitropos* ve *mistheotes*'ler (kiracılar) tarafından işletiliyordu.

Sarayönü çevresinde bu türden yazıtların⁴⁹ en fazla görüldüğü yer Ladik'tir. Ladik'te bir evde kopyalanmış yazıtlı bir stelden⁵⁰ Aurelius Traianus'un bir malikane sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Bu Aurelius Traianus, kendi babası Aurelius Antonius Traianus'u onore etmek için, bu steli arazisinin idaresini vermiş olduğu kahyası (epitropos) Esellius Longius aracılığıyla masrafını kendisi karşılayarak yaptırmıştır. Aurelius Traianus ismi, yukarıda bir Ladik ve Bozuk Kuyu yazıtında da geçmektedir. Büyük olasılıkla her üç yazıttaki bu ortak isim, aynı aileye işaret etmelidir⁵¹. O halde bu görevler, aynı sülaleler tarafından ifa ediliyordu. Bu da aile fertlerinin hepsi bu işi yaptıkları ve çiftliği iyi tanıdıkları için verimi artırıyor. Aslında toprak sisteminde çağlar boyunca çok fazla bir değişiklik görülmemiştir. Zira büyük olasılıkla Osmanlı toprak sisteminde toprağın kullanım hakkının tımar sahibinin oğluna bırakılmasında⁵² da aynı pratik yarar göz önünde bulundurulmuş olmalı idi.

Laodikeia Katakekaumene için bilinen bir başka malikane, Ladik mezarlığında bulunan ve Severus Alexander'in annesi Iulia Mamaea için adanmış bir ithaf yazıtında⁵³ *praedia Quadratiana* olarak belgelenir. O dönemde bir imparator azatlısı olan Glycerinus adlı vatandaşın kahyalığını yaptığı bu

⁴⁸ Bahar, 2008: 236.

⁴⁹ Ladik'te bir çoğu daha önce yayınlanmış (MAMA I, 13-53) ve bugün Kültür Park'ında yer alan yazıtlar, T. Drew-Bear ve H. Bahar tarafından yeniden incelenmiş ve adak yazıtları, şeref yazıtları, mezar yazıtları ile Erken Hıristiyanlık yazıtları olarak sınıflandırılmıştır. Bkz. Bahar, 1999: 30 vd.; Drew-Bear, 2001: 247-248.

⁵⁰ MAMA I, 22b. Yazıtın çevirisi: "Aurelius Antoninus Traianus'un oğlu ben Aurelius Traianus, bu steli masraflarını kendi kesmeden karşılayarak kahyam Esellius Longius aracılığıyla pek sevgili babam Antoninus için hatırası vesilesiyle yaptırdım".

⁵¹ MAMA I, s. 16.

⁵² İnalçık, 2012: 170.

⁵³ MAMA I, 24. Yazıtın çevirisi: "Efendimiz dindar, bahtiyar imparator Severus Alexandrus'un ve ordugahların çok saygıdeğer annesi Iulia Mamaea için, Quadratiana arazilerinin kahyası Glycerinus, onun görkem ve yüceliğine şükranlarını sunarak (bu steli) zevkle yaptı".

arazilerin ismi, M.S. 105 yılı consülü olan C. Antius A. Iulius Quadratus⁵⁴ adından geliyor olabilir⁵⁵. Bu consul aracılığıyla Roma vatandaşlık hakkını elde eden ve onun soyadını taşıyan Aulus Iulius Quadratus adlı bir vatandaş tarafından Ladik'te M.S. 163 yılından kısa bir süre önce imparator Lucius Verus'a sunulmuş bir heykel kaidesi ele geçmiştir⁵⁶. Bu yeni bilgi, *praedia Qaudratiana* (Quadratus arazileri) diye belgelenen bu arazinin sahibinin C. Antius A. Iulius Quadratus olması gerektiği yönünde güçlü bir kanıt sunmaktadır. Laodikeia Katakakumene'deki bu *praedia Qaudratiana*, bir imparator azatlısı tarafından yönetildiğine göre söz konusu araziler, ilk sahibi Quadratus tarafından vasiyet yoluyla imparatorluğa miras bırakılmış olabilir⁵⁷.

Bir başka imparatorluk arazisi, Ladik'in yaklaşık 5 km kuzeyinde yer alan Bozuk Kuyu mevkiinde ele geçen Latince yazıtlı bir stel vasıtasıyla bilinmektedir⁵⁸. Bu yazıt, Roma senatosunun consul listelerine göre Marullus ve Aelianus'un birlikte consüllük yaptığı M.S. 184 yılına tarihlenir. Dolayısı ile yazıt, Commodus'un imparatorluk dönemine aittir⁵⁹. Yazıtın baş tarafında silinmiş bir bölüm vardır. Commodus'un adı baştaki iki satırda geçmekle birlikte *Damnatio Memoriae*'ye uğradığı⁶⁰ yani anısı lanetlendiği için daha sonraki zamanlarda silinmiştir. Bu consüllere steli ithaf eden Stephanus adlı şahıs, bir imparator azatlısı olup aynı zamanda çiftlik yöneticisi (*libertus procurator*) idi. Bu çiftlik, büyük olasılıkla yazıtlı stelin bulunduğu Bozuk Kuyu mevkiinde olmalı idi.

Ladik mezarlığında, *libertus augusti* (imparator azatlıları), *oikonomoslar* ve *epitropolar* tarafından idare edilen bu arazilerde çalıştırılan kölelere ait yazıtlar da ele geçmiştir. Bunlardan birisi, imparatorun kölesi durumunda olan Marcus adındaki bir şahsın kendisi ve karısı için yaptırmış olduğu mezar taşıdır⁶¹. Ladik mezarlığında yatan imparator köleleri için belge niteliğinde olan bir başka yazıt ise, Ladik'te bir evden kopyalanmıştır⁶². Kendisi ve karısı için bu steli yaptıran

⁵⁴ MAMA I, s. 17.

⁵⁵ Mitchell, 1980: 1076-1077'de bu arazinin sahibinin Traianus'un komutanı ve M.S. 105 yılının suffect consülü olan C. Iulius Quadratus Bassus'un olabileceğini belirtmektedir.

⁵⁶ Drew-Bear, 2002: 135.

⁵⁷ MAMA I, s. 17.

⁵⁸ MAMA I, 23. Yazıtın çevirisi: "[.....] azatlı kahya olan Stephanus, consuller Marullus ve Aelianus'a adak olarak bu steli dikti".

⁵⁹ MAMA I, s. 16.

⁶⁰ Tekin, 2012: 258.

⁶¹ MAMA I, 25. Yazıtın çevirisi: "[.....] imparatorun kölesi Marcus [bu mezar taşını] pek sevgili karısı Aurelia Marcia için ve hayatta iken kendisi için anısı vesilesiyle yaptırdı...Eğer bu mezara birisi zarar verirse tanrıyı öfkelenmiş bulacak".

⁶² MAMA I, 31a. Yazıtın çevirisi: "Tiberius Iulius Potamon ve efendilerin kölesi Paula hayatta iken kendileri için bu steli diktirdiler".

Tiberius Iulius Potamon, taşıdığı Tiberius ismi dolayısıyla bir azatlı olması gerekir. Karısının ise yazıtta imparatorların kölesi diye tanıtılmış olması, onun iki imparatorun birlikte yönetimde olduğu bir tarihte yaşadığını gösterir. Roma İmparatorluğu'nda böyle bir yönetim de ilk olarak M.S. 161 yılında görülür. Bu da sözü edilen yazıtın M.S. 161 yılından daha erken olamayacağını göstermektedir. Bu nedenle Paula'nın kocası Tiberius Iulius Potamon, büyük olasılıkla imparator Tiberius zamanında azat edilmiş bir ailenin oğlu idi⁶³.

Ladik mezarlığında, *epitropos* olma olasılığı bulunan bir başka şahsa ait bir diğer mezar yazıtı ele geçmiştir⁶⁴. Bu yazıtta, mezar sahibinin ismi Aurelius Kyrillos Boethos'tan sonra ismin yazıldığı ilk satırın birkaç harflik son kısmı ve devam eden ikinci satırın başında birkaç harflik silinme söz konusudur. Büyük olasılıkla burada, bu mezar sahibi Aurelius Kyrillos Boethos'un kimliğine ilişkin bir ifade yer almalı idi. Yazıtta silinmenin olduğu bölümün kahya anlamındaki *epitropos* sözcüğüyle tamamlanması gerektiği önerisi getirilmektedir⁶⁵. Yazıtın sözü edilen silinmiş kısmında, mezar sahibinin baba adı yazılmış olabileceği gibi, onun imparator kölesi olduğuna dair bir ifade de yer almış olabilir.

Ladik'in 15 km kuzeybatısında yer alan Kadınhanı'ndaki han duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış bir yazıtlı stelden, adını okuyamadığımız bir kahyanın (*oikonomos*) varlığı bilinmektedir⁶⁶. Bir kahya tarafından Zeus Phatnios'a adanan bu altar, Kadınhanı yakınlarında bir malikanenin olduğunu gösterir. *Oikonomos* tarafından yönetilen bu arazi, bir imparatorluk mülkü olmalıdır.

Yine Konya'nın Yunak ilçesi Turgutlu Köyü'ndeki bir çeşmede devşirme malzeme olarak kullanılan mezar yazıtı, bu civarda bir malikanenin olduğuna işaret etmektedir. Şiir biçiminde yazılmış bu mezar yazıtından anlaşıldığına göre, Damas isimli bir kahya karısı Matrona için bir mezar evi yaptırmıştır⁶⁷.

Sarayönü'ne bağlı Çeşmelisebil'de ele geçen bir yazıtlı⁶⁸, Aurelius Eusebis adlı bir kahyanın Gdanmaa ve Kristenos diye adlandırılan arazileri yönettiği belgelenmektedir. Burada kahya Eusebis'in iki ayrı araziyi yönettiğini görüyoruz.

⁶³ MAMA I, s. 21.

⁶⁴ MAMA I, 31. Yazıtın çevirisi: "Bu lahit platformunu Aurelius Kyrillos Boethos için onun kızı Aurelia Nana ve karısı Aurelia Attikilla hatıralarından dolayı yaptırıldır".

⁶⁵ MAMA I, s. 21.

⁶⁶ MAMA I, 7. Yazıtın çevirisi: "Buyruk üzerine oikonomos Eu[.....] Zeus Phatnios'a adağını sundu".

⁶⁷ Drew-Bear, 2008: 265. Yazıtın çevirisi: "Yol kenarında bulunan bu anıtı, kahya Damas yaptırdı. Burada kahya Damas'ın eşi Matrona yatıyor. Damas, büyük ve sıra dışı bir adamdı, tanrı ona bütün kişisel meziyetleri ve uzun bir hayat vermiş. Kahya oğulları ve kızlarıyla (eşine) parlak hediyeler verdi, anısına bu ebedi evi de inşa ettirdi, ünlü bir kişinin anısı kalsın...".

⁶⁸ MAMA I, 339. Yazıtın çevirisi: "Gdanmaa arazisinin ve Kristenos arazisinin kahyası (ben) Aurelius Eusebis (bu steli) pek tatlı eşim Diaton'un kızı Tati için anısı vesilesiyle (diktirdim)".

Muhtemelen bu araziler, ikişerli veya daha fazla gruplar halinde organize edilip, belli bir kişinin yönetimine verilmiş olmalı idi⁶⁹. Yazıtta adı geçen arazilerden (khorion) Gdanmaa ve Kristenos'tan birisinin Çeşmelisebil'in antik adı olma olasılığı yüksektir⁷⁰.

Atlantı'nın yaklaşık 500 m kadar doğusundaki bir köprüde ele geçen yazıttan⁷¹ ise, tarım arazilerinin belli şahıslar tarafından kiralandığını görmekteyiz. Bu yazıtta, Boethos ve Klete adlarındaki bir çiftin Aralleia diye adlandırılan bir arazinin kiracıları (*mistehotes*) oldukları belgelenmektedir. Söz konusu Aralleia arazisi ise, büyük olasılıkla Atlantı veya yakınlarında olmalı idi.

Bu malikane ve arazilerin güvenliği, territoriumunda bulunduğu kentin *paraphylaks*ları tarafından sağlanıyordu. Pisidia-Phrygia sınırında yer alan modern Çarık Saray'da Killanios isimli bir yerin kahyalığını yapmış şahsın mezar yazıtı bulunmuştur⁷². Söz konusu bu Killanios, Pisidia Antiokheiası'nda ele geçen bir yazıtta Killanios Pedion olarak görülmektedir. Bu yazıttan Killanios ovasının güvenliğinin bir *paraphylaks* tarafından sağlandığı anlaşılmaktadır⁷³. Killanios ovasının bir kahya (*oikonomos*) tarafından yönetildiği ve güvenliğinin *paraphylaks*lar tarafından sağlandığına ilişkin bu bilgiler, Lykaonia ovasının da bu şekilde idare edilerek güvenliğinin sağlanmış olması gerektiğini düşündürmektedir.

Sarayönü çevresinde malikanelerin varlığını ve onların yöneticiliğini yapmış kişilerin konumlarını belirleyen yazıtların dışında, Ladik kenti için önem arz eden ve bu malikanelerle de ilişkisi kurulabilecek imparator kölelerine ait birkaç mezar yazıtı ele geçmiştir. Söz konusu yazıtlardan birinde, Asklepiades adındaki bir imparator kölesi, kendisini köle anlamındaki Latince *verna* diye tanımlamaktadır⁷⁴. Mezar sahibi Asklepiades, bir Yunan ismi taşımaktadır. Ancak yazdırmış olduğu Yunanca bir yazıtta kendisini *verna* sözcüğüyle tanımlamış olması dikkat çekicidir. Bu durumda Asklepiades, bu bölgeye Romalılar tarafından yerleştirilmiş bir köle olabilir. Karısının adı Momia, yerel bir isim olup bölgeye özgüdür⁷⁵. Sarayönü'ne bağlı Kuyulusebil'de ele geçen bir yazıtta da

⁶⁹ Kaya, 2011: 215.

⁷⁰ MAMA I, s. 178'de Çeşmelisebil'in Kristenos ile idantifiye edilmesine karşın, Belke-Restle, 1984: 166'da diğer yerleşim olan Gdanmaa önerilmektedir.

⁷¹ MAMA I, 292. Yazıtın çevirisi: "Aralleia arazisinin kiracıları Boethos ve (karısı) Klete, bu steli çocukları yaşça daha büyük olan oğulları Epiktetos için ve küçük kızları Varellyane için hatıralarından dolayı dikteler".

⁷² MAMA VIII, 364.

⁷³ SEG 31, 1201.

⁷⁴ MAMA I, 26. Yazıtın çevirisi: "İmparatorun kölesi (*verna*) Asklepiades, [bu mezar taşını] kardeşiyle birlikte kendi babaları Asklepiades ve anneleri Momia için hatıraları vesilesiyle yaptırıldı".

⁷⁵ Zgusta, 1964: § 953-3.

kendisini imparatorların kölesi olarak tanıtan Iulianus, bir köle olduğunu *verna* sözcüğü ile belirtmektedir⁷⁶. Latin kökenli bu şahıs, steli karısı için yaptırmıştır. Karısının ismi ise, yazıttan tam olarak okunmuyor. Büyük olasılıkla Iulianus ve karısı da bu bölgeye dışarıdan getirilip yerleştirilmiş bir aile olmalıdır.

Yine Ladik mezarlığında bulunmuş diğer bir yazıtta ise mezarı yaptıran Kosmos adında bir şahıs, kendisini atlı köle (*verna hippeus*) olarak tanıtmaktadır⁷⁷. İsimlerinden Latin kökenli olmadıkları anlaşılan Kosmos ve karısı Domna, Latin kültürü etkisi altında kalmış olabilecekleri gibi, Romalılar tarafından belki malikanelerde çalıştırılmak üzere buraya yerleştirilmiş bir aile de olabilirler. *Hippeus* olarak geçen bu atlılar, ordudaki *equites* olarak bilinen atlı sınıf değildi. Bu atlılar, muhtemelen malikanede atlarıyla birlikte hizmet veriyor olmalıydılar. Yani buradaki atlı ifadesi, ilk anlamından farklı olarak kullanılmıştı⁷⁸.

Atlı köleye ait bir diğer mezar yazıtı da Sarayönü batı mezarlığında ele geçmiştir⁷⁹. Yazıtta Galatia Eyaleti'nin erasına göre 219 yılı tarih olarak verilmiş olup, bu da M.S. 194 yılına denk gelmektedir.

Ladik camisi yakınında bulunan bir yazıtta⁸⁰ Latin kökenli Iulia adında bir kadın, kendisini imparator kölesi olarak sunmaktadır. Iulia'nın Yunan ismi taşıyan Nikephoros adında birisiyle evli olduğu görülmektedir.

Benzer köle yazıtları, Ladik yakınlarındaki yerleşim birimlerinden de ele geçmiş bulunmaktadır. Sarayönü batı mezarlığında bulunan bir stel, kendilerini imparatorların kölesi olarak tanıtan Talamos ve Khreste adında bir çift tarafından yaptırılmıştır⁸¹. Burada Talamos ve Khreste olarak geçen her iki şahıs da Yunan ismi taşımaktadır. İmparator kelimesi çoğul olarak kullanıldığından bu yazıt, iki ya da daha fazla imparatorun aynı anda hüküm sürdüğü bir dönemden olmalıdır.

Tyriaion (İlgin)'da da büyük olasılıkla bir imparator mülkü olmalıdır. Zira burada imparatorun azatlısı Marcus Aurelius Eukleides tarafından Zeus'a

⁷⁶ MAMA VII, 544; Mitchell, 1980: 1078. Yazıtın çevirisi: "İmparatorların kölesi (*verna*) Iulianus, eşi [.....]lla için (bu steli) dikti".

⁷⁷ MAMA I, 27. Yazıtın çevirisi: "Atlı köle (*verna hippeus*) Kosmos ve onun karısı Domna, [bu steli] hayatta iken kendileri için hatıraları vesilesiyle yaptırıldılar".

⁷⁸ MAMA I, s. 19.

⁷⁹ MAMA I, 30. Yazıtın çevirisi: "Atlı köle.....kendi oğlu Zoetrophos için ve kardeşi için anıları vesilesiyle (bu steli) 219 yılında dikti".

⁸⁰ MAMA I, 28. Yazıtın çevirisi: "Efendisinin kölesi Iulia, (bu steli) pek sevgili kocası Nikephoros için ve kendisi hayatta iken anısı vesilesiyle dikti".

⁸¹ MAMA I, 29. Yazıtın çevirisi: "Efendi imparatorların köleleri olan Talamos ve Khreste, (bu steli) kendileri için hayatta iken anıları dolayısıyla diktiler".

sunulan bir adak yazıtı bulunmuştur⁸². Marcus Aurelius Eukleides, büyük olasılıkla imparatorlar Caracalla ve Elagabalus'tan birisinin azatlısı olmalıydı⁸³.

Cihanbeyli'nin batısında yer alan Pillitokome (İnsuyu)'de de bir imparatorluk mülkü mevcuttu⁸⁴. Burada bir imparator azatlısı ve aynı zamanda arşiv memuru olduğu anlaşılan Aurelius Epagathos adlı bir vatandaş tarafından kendi karısı için yaptırılan bir mezar yazıtı ele geçmiştir⁸⁵. Aurelius Epagathos, büyük olasılıkla imparator Marcus Aurelius'un azatlısıdır⁸⁶.

İmparator mülklerinin yanı sıra bölgede özel malikaneler de vardı. Bunun için, Atlantı (Aralleia)'nın doğusundaki köprüde yer alan yazıtlı bir mezar steli örnek gösterilebilir⁸⁷. Bu yazıtta, Epaphroditos adındaki şahıs kendisini Pardalas'ın kölesi olarak göstermektedir. Pardalas ise muhtemelen Atlantı civarında bir arazi sahibi idi.

SONUÇ

Hellenistik ve Roma dönemlerinde Batı Anadolu kıyılarından başlayarak Kilikya ve Suriye bağlantısını sağlayan rota, Anadolu'daki en önemli yol güzergahlardan birisidir. Bu ana yol üzerinde bulunan bölge, stratejik ve askeri açıdan daima büyük bir önem taşımıştır. Sarayönü çevresi, aynı zamanda Roma için yönetim güçlüğüne olduğu Pisidia ve Isauria gibi sorunlu sahalara yakındır. Bunun sonucu olarak bölge, Roma'nın idarî düzenlemelerinde şu veya bu şekilde yer almış ve sık sık sınır değişiklikleri yaşanmıştır.

Öte yandan Roma döneminde Orta ve Kuzey Phrygia'da olduğu gibi, Lykaonia ovasının büyük bölümünü kaplayan bu çevrede de imparatorluk mülkleri yer almakta idi⁸⁸. Ovalık sahalar olması nedeniyle buralarda çok sayıda malikanenin bulunması doğal kabul edilmelidir. Ancak bölgenin en önemli kenti durumunda olan Ladik ise, nispeten dağlık bir arazi yapısına sahiptir. Büyük olasılıkla bu dağlık arazi, Roma döneminde ormanlarla kaplı idi. Bu açıdan bakıldığında Ladik çevresi, geniş malikaneler için uygun şartları taşımamaktadır. Ancak yukarıda ele aldığımız Ladik ve yakın çevresinde bulunan yazıtlar, burada

⁸² MAMA VII, 107. Yazıtın çevirisi: "İmparator [...]'un zaferi üzerine] bütün evrenin genç güneşi (olan) imparatorun azatlısı Marcus Aurelius Eukleides, Büyük Zeus'a bu adağı (sunar)".

⁸³ Mitchell, 1980: 1079.

⁸⁴ Pillitokome, İnsuyu'ndaki modern mezarlığın altında bulunan antik kalıntıların bulunduğu sahaya lokalize edilir. Bkz. MAMA VII, s. 111; Belke-Restle, 1984: 179.

⁸⁵ MAMA VII, 524. Yazıtın çevirisi: "İmparatorların azatlısı, arşiv memuru Aurelius Epagathos, pek tatlı ve pek saygıdeğer hayat arkadaşı Ailia Terpsis için ölümsüz anısından dolayı bu steli (diktirdi)".

⁸⁶ Mitchell, 1980: 1078-1079.

⁸⁷ MAMA I, 295. Yazıtın çevirisi: "Pardalas'ın kölesi Epaphroditos oğlu Phosphoros ve hayatta iken kendileri için anısı vesilesiyle (bu steli) diktirdi".

⁸⁸ Drew-Bear, 2004: 107.

çok sayıda malikane olduğu göstermektedir ki bunlar ormandan arazi açılarak oluşturulmuş olmalıdır. Büyük olasılıkla bu durum, T. Drew-Bear'ın da belirttiği gibi, Kurşunlu Köyü'ndeki kurşun ve civa madenlerini⁸⁹ çıkarmak için bu çevredeki tüm ormanların kesilerek ocaklardaki madenlerin işletilmesi için kullanılması ve Laodikeia arazisinin çıplak hale getirilmesinin sonucudur. Nitekim Drew-Bear'a göre Ladik'e Laodikeia ad Lycium gibi aynı adı taşıyan diğer kentlerden ayırt etmek için, Laodikeia Katakekaumene (yanık, yanmış toprak) denmesinin sebebi de budur⁹⁰.

Yazıtlarda Latin kökenli ailelerin çok görülmesi, buradaki malikane ve imparatorluk mülklerinin yoğunluğuyla açıklanabilir. Yazıtlarda imparator azatlısı veya imparator kölesi olarak karşımıza çıkan bu şahıslar, imparatorluk mülklerinin yöneticisi ve çalışanları idi. Bu insanlar, malikanelerden dolayı buraya getirilip yerleştirilmişlerdi. Keza bölgeden ele geçen Latince yazıtlar da imparatorluk tarafından ana dili Latince olan vatandaşların getirildiğinin en güzel kanıtlarını oluştururlar⁹¹. Bu durum, bölgenin sosyal ve kültürel yapısı üzerinde de etkili olmuş olmalıdır. Geç Roma döneminde bölgenin kırsal kesiminde yazıt sayısının artış göstermesi, okur-yazar oranının yükseldiğini göstermektedir⁹².

Devletin topraklar üzerindeki mülkiyet geleneği anlayışı, eski çağlardan itibaren çok fazla değişiklik göstermeksizin zamanımıza kadar süregelmiştir⁹³. Nitekim yukarıda incelediğimiz yazıtların bulunduğu sahalarda bugün de Gözlü ve Konuklar devlet üretme çiftlikleri faaliyet göstermektedir.

⁸⁹ Ladik ve yakın çevresindeki antik madencilik için bkz. Bahar, 2009: 117 vd.; Bahar-Koçak, 2010: 15 vd.

⁹⁰ Drew-Bear'a (2001: 248; 2002: 135) göre, bu çiftliklerin esas zenginlik kaynağı gümüş ve kurşun madenleri olmalı idi. Ona göre Laodikeia'nın yer altı varlıkları da devletin malı olarak değerlendiriliyordu.

⁹¹ Bahar, 1999: 31.

⁹² Drew-Bear, 2004: 107; Drew-Bear, 2008: 264-265.

⁹³ Mitchell, 1980: 1076; Bahar, 1999: 54; Drew-Bear, 2001: 248.

KAYNAKÇA

- Arslan, M. (2000). Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar, İstanbul.
- Atlan, S. (1975). "Side'de Basılan Amyntas Sikkeleri: Die Münzprägung des Amyntas in Side", *Belleten*, XXXIX/156, 575-611, Lev. I-VIII.
- Bahar, H. (1997). "Doğanhisar, Ilgın, Kadınhanı ve Sarayönü Yüzeysel Araştırmaları 1995", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (27-31 Mayıs 1996 Ankara), 14/2, Ankara, 359-374.
- Bahar, H. (1999). "Konya ve Çevresi Yüzeysel Araştırmaları 1997", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (25-29 Mayıs 1998 Tarsus), 16/2, Ankara, 23-54.
- Bahar, H. (2003). "Konya-Karaman Yüzeysel Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (27-31 Mayıs 2002 Ankara), 20/2, Ankara, 171-180.
- Bahar, H. (2008). "Konya-Karaman Yüzeysel Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (28 Mayıs-1 Haziran 2007 Çanakkale), 25/1, Ankara, 235-250.
- Bahar, H. (2009). "Konya ve Karaman İlleri ve İlçeleri 2007 Yılı Arkeolojik Yüzeysel Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (26-30 Mayıs 2008 Ankara), 26/1, Ankara, 117-134.
- Bahar, H.-Koçak, K. (2010). "Antik Dönemde Toroslardaki ZN -+AG+CU+SN Madencilik", *Selçuk Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 25/3, 11-24.
- Belke, K.-Restle, M. (1984). Galatien und Lykaonien, Tabula Imperii Byzantini, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Wien.
- Bilgiç, E. (2012). "M.S. III. Yüzyıl Roma-Sasani İhtilafına İlişkin Bir Değerlendirme: Pers Kralı I. Şapur'un Roma İmparatoru Valerianus'u Esir Alması", *Mediterranean Journal of Humanities*, II/2, 25-34.
- Calder, W. M. (1910). "A Journey round the Proseilemmene", *Klio*, 10, 232-242.
- Calder, W. M. (1928). Monumenta Asiae Minoris Antiqua, Vol. I, London.
- Cassius Dio (1961). Historia Romana (Dio's Roman History), With an English Translation by E. Car (The Loeb Classical Library), London.
- Cicero, M. T. (1968). Cicero's Letters to Atticus, edited D. R. Stackleton Bailey, Vol. III, Cambridge.
- Diodoros, (1947). Bibliotheca Historika, ed. T. E. Page, (Loeb), London.
- Drew-Bear, T. (2001). "Laodikeia Katakakumene (Konya-Ladik) Bölgesinde Araştırmalar", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (22-26 Mayıs 2000 İzmir), 18/1, Ankara, 247-254.
- Drew-Bear, T. (2002). "Pisidia Antiocheia Ve Apollonia'sı, Kotiaieion Ve Yanık Laodikeia'da Yapılan Araştırmalar", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (28 Mayıs-1 Haziran 2000 Ankara), 19/2, Ankara, 133-138.
- Drew-Bear, T. (2003). "Frigya ve Pisidya'da Epigrafik Yüzeysel Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (27-31 Mayıs 2002 Ankara), 20/2, Ankara, 77-82.
- Drew-Bear, T. (2004). "Phrygia, Pisidia ve Lykaonia'da Epigrafik Yüzeysel Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (26-31 Mayıs 2003 Ankara), 21/1, Ankara, 105-108.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

- Drew-Bear, T. (2008). "Prigya ve Pisidya'da Hıristiyanlar, Askerler ve Eğitim Görmüş Köylüler", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (28 Mayıs-1 Haziran 2007 Kocaeli), 25/2, Ankara, 261-268.
- Hamilton, W. J. (2013). Küçük Asya, Ankara.
- Head, B. V. (1911). *Historia Numorum, A Manuel of Grek Numismatics*, Oxford.
- İnalçık, H. (2012). "Tımar", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Sayı 41, 168-173.
- Kaya, M. A. (2005). "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24/38, 11-30.
- Kaya, M. A. (2011). Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi, Konya.
- Lequenne, F. (1991). Galat'lar (Çev. Suzan Albek), Ankara.
- Levick, B. (1967). *Roman Colonies in Southern Asia Minor*, Oxford.
- Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor, I-II*, Princeton.
- Mitchell, S. (1980). "Population and Land in Roman Galatia", *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, II, 7. 2., 1053-1081.
- Mitchell, S. (1989). "The Siege of Cremna", *The Eastern Frontier of the Roman Empire* (Ed. D. H. French, C. S. Lightfoot), Ankara, 311-328.
- Mitchell, S. (1993). *Anatolia, Land, Men and Gods in Asia Minor: The Celts and the Impact of Roman Rule, I-II*, Oxford, New York.
- Mitford, T. B.-Andrews, St. (1980). "Roman Rough Cilicia", *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, II, 7.2., 1230-1265.
- Mutafian, Cl. (1988). *La Cilicie au carrefour des empires, I-II*, Paris.
- Özsait, M. (1982). "Anadolu'da Hellenistik Dönem ve Roma Egemenliği", *Anadolu Uygarıkları Ansiklopedisi 2*, Görsel Yayınlar, İstanbul, 280-361.
- Özsait, M. (1985). *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi*, İstanbul.
- Pliny, (1847-1848). *Pliny's Natural History, A Translation On The Basis of by Dr. Philemon Holland, Vol. I*. Printed for The Club by George Barclay, Castle Street, Leicester Square, London.
- Ptolemy. (1843), *Geographikes Hyphegeseos (Geographika)*, Yay. Haz.: C. F. A. Nobbe, Lipsiae.
- Ramsay, A. M. (1906). "Isaurian And East-Phrygian Art In The Third And Fourth Centuries After Christ", *Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire* (Edited by W. M. Ramsay), Aberdeen, 3-92.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Çev. Mihri Pektaş*, İstanbul.
- Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara.
- Sherk, R. K. (1980). "Roman Galatia: The Gouvernors from 25 B.C. to A. D. 114", *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, II, 7.2., 954-1052.
- Strabon, (2000). *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası (Kitap XII-XIII-XIV)*, Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, İstanbul.
- Syme, R. (1939). "Observations On The Province of Cilicia" *Anatolian Studies Presented W. H. Buckler* (Edited W. M. Calder, J. Keil), 299-332.
- Syme, R. (1948). "Torosların Muntazam İşgali", *III. Türk Tarih Kongresi (15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, 570-575.

- Tacitus (1963). *Annales (The Annals of Tacitus)*, Çev. J. Jacson (The Loeb Classical Library), London.
- Tekin, O. (2012). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul.
- Wallace, R.-Williams, W. (1999). *Tarsus'lu Pavlus'un Üç Dünyası*, Çev. Z. Z. İlkelen, İstanbul.

**CLAUDIO LAODICEIA (LAODICEIA COMBUSTA)'DAN ELE
GEÇEN BAZI ANTİK SİKKELER ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME
EVALUATION OF SOME ANTIQUE COINS UNCOVERED
FROM CLAUDIOLAODICE (LAODICEIA COMBUSTA-
LAODIKEIA KATAKEKAUMENE)**

Hatice Palaz ERDEMİR *

Öz

Eskiçağ'da Hitit hakimiyeti döneminde de bir yerleşim olduğu anlaşılan ve Hellenistik dönemde Seleucuslar tarafından Laodiceia (Ladik) adıyla kurulmuş, zamanla Laodiceia Combusta olarak anılmış olan şehir, Romalılar döneminde de, Laodikeia Catacecaumene daha sonra da Claudio Laodiceia adlarıyla önemli bir yerleşim olarak varlığını devam ettirmiştir.

Antik şehir, Taurus (Toros) dağlarının devamı olarak kabul edilen Ladik dağının eteklerinde, Küçük Asia'nın (Anadolu) batısını güney-güneydoğu ve Syria'ya (Suriye) bağlayan önemli bir geçiş istikametinde yer almıştır. Persler tarafından Küçük Asia ve batı hakimiyetinin kontrolü için özellikle idari amaçla düzenlenmiş olan "hükümdar yolu" mümkün olduğunca tabii coğrafyanın imkan verdiği alanları takip ederek muhtemelen Laodiceia'dan geçmekteydi. Tarihi süreçte bölgede hakimiyet kuran çeşitli devletlerin çevre şehirler ve devletlerle çeşitli amaçlarla ilişki kurabilmeleri için kullandıkları bu yol sayesinde, yol güzergahında kurulmuş olan şehirler ve tabii olarak Laodiceia Combusta da ekonomik, ticari, siyasi, askeri, sosyal ve kültürel anlamda etkilenmiştir.

Laodiceia Combusta'nın insan ve malların geçişine imkan sağlayan bu lojistik, ekonomik ve ticari özelliği ile birlikte şehirden çok sayıda antik sikke elde edildiği anlaşılmaktadır. Çoğu, bölgede yaşayan halkın tesadüfen günlük işleri sırasında buldukları bu sikkelerin bir kısmı müzelerimizde muhafaza ve teşhir edilebilirken, büyük bir kısmının da çeşitli zamanlarda ve farklı yollarla yurtdışına kaçırıldıkları görülmektedir. Çok sayıda devasa boyuttaki tarihi eserin yurtdışına çıkarıldığı ve Avrupa ve Amerika müzelerini süsledikleri konusunda çok sayıda yaygın ve çalışma bulunurken her şekilde taşınması daha mümkün olan sikkelerin yurtdışına kaçırılmış olmaları kabul edilir olmamakla birlikte mümkün olduğu görülen bir vakiadır. En önemlisi de bu sikkelerin batı devletlerinde neden ve nasıl itibar gördüğü konusudur. Devlet ve şahıslara ait batı müzelerinin sikke koleksiyonlarını

* Prof. Dr. Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Hatice.erdemir@bayar.edu.tr.

zenginleştiren bu sikkeler, aynı zamanda müzayedelerde önemli birer ekonomik sektör oluşturmaktadır. Osmanlı topraklarının farklı bölgelerinden çok sayıda tarihi eser ve sikkenin batı müzayede sektöründe aldığı bu yer arasında Laodiceia Combusta'dan ele geçenler de dikkat çekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, tarihi, arkeolojik, ekonomik değeri olan ve çeşitli dönemlere tarihlenen antik Laodiceia Combusta ya da Claudio Laodiceia'dan (Laodikeia Katakekaumene) ele geçen sikkelerin batı dünyasında neden ve nasıl kıymet buldukları ele alınarak sikkeler örneğinde tarihi eserleri yerinde ve usulüne uygun şekilde korumanın önemini ortaya koymaktır.

•

Abstract

Ancient settlement identified in the area during Hittite period where it was found as a city with the name of Laodiceia (Ladik) or Laodiceia Combusta in Seleucus period which is later referred to as Laodikeia Catacekaumene or Claudio Laodiceia by the Romans.

The ancient city situated at the skirts of Ladik mountain considered as a continuation of Taurus (Taurus) mauntain range, a major transition road wich has linked the west to the south-southeast of Asia Minor and Syria. For the control of Asia Minor and Western domination and especially for administrative purposes Persians arranged a "royal road" followed the natural geography of the area as possible where probably passed through Laodiceia. Throughout history the states found in the area to ease the communication used this route with the surrounding cities and the various states for differing purposes and due to this relationship the cities on route, also Laodiceia Combusta naturally affected economically, commercially, politically, militarily, socially and culturally.

Together with the economically and commercially enabling the transition of people and goods logistics, it is understood that a number of ancient coins uncovered from Laodiceia Combusta. Most of them often found by the people of the area incidentally during their daily works in the area. From these some canbe protected and exhibited in museums majority of whom were smuggled in different ways. A large number of the enormous historical artifacts moved abroad and decorated European and American museums and many publications mentioned from these though it is not acceptable but more possible that coins were moved abroad. Most importantly, why and how these coins have reputation in the western states. These coins which enriches the state and persons museums coin collections are also an important economic sector in the auctions in the west. Among many historical artifacts and coins provided from different regions of the Ottoman Empire the coins recovered from Laodiceia Combusta also attract attention in western auctions.

The purpose of this study is to discuss why and how the ancient coins from Laodiceia Combusta or Claudio Laodiceia (Laodicea Katakekaumene) valued

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

historically, archaeologically, economically were protected and also on the basis of this example how the coins and historical artifacts could be protected in accordance with the historical place and methods.

•

GİRİŞ

Laodiceia, Iconium'un kuzeyinde Taurus (Toros) dağlarının devamı sayılan Laodiceia dağının yola bakan yamacında kurulmuştur. Şehrin doğu ve batısında küçük dağlar yer alırken güneyi sıra dağlarla çevrilidir. Güneybatısında eski yerleşim alanlarının varlığı tespit edilmiş ve MÖ I. binyıla tarihlenen Geç Hitit şehir Devletleri'ne ait yazılı eserler, aslan heykelleri kabartma eserlere rastlanmıştır. Bu eserler bugünkü yerleşimin hemen her yerinde dağınık halde bulunmaktadır.

Laodiceia'nın, Hellenistik dönemde askeri hat üzerindeki yolların güvenliğini sağlamak için kurulmuş bir Seleucus kolonisi olduğu düşünülmektedir.¹ Strabon'un Laodiceia Combusta adıyla belirttiği şehir, Hellence'de *Laodikeia tês katakekaumenês* (Laodiceia Catacecaumene'den-Laodikeia Kekavmeni) olarak anılmış olmalıdır.² Catacecaumene, "yanık" anlamına gelmektedir. Ancak bu, Strabon'un bahsettiği volkanik alanlar olan Lydia'daki (günümüzde Kula) ve Mysia'daki Catacecaumene'den (yanık alanlardan) farklıdır. Laodikeia Katakekaumene'de (Laodiceia Catacecaumene) zemin, volkanik değildir, kireçlidir. Bu isim, seyyahlar ve araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Şehrin bu adla anılmasının kökeni açıkça bilinmemekle birlikte, bir zamanlar volkanik bir alan olduğu iddiası, Antikçağ'da bölgede yaşanmış bir yangın hadisesi ya da işletilmiş olan maden ocaklarından esinlenerek bu adın verilmiş olduğu gibi farklı görüşler devam etmektedir. Augustus döneminde de şehre Roma kolonisi yerleştirilmiş ve muhtemelen 41 yılında Claudius tarafından yeniden yapılandırılarak şehre imparatorun sülale adı olan "Claudius" eklenerek Claudio Laodiceia adı verilmiş ve imparator tarafından onurlandırılmıştır.³

Laodiceia, bazen Lycaonia, bazen de Phrygia'da gösterilmişse de Jones şehrin daha çok Phrygia'da olması gerektiğini belirtmektedir.⁴ Antoninus Pius

¹ Cohen, Radet'in Laodiceia'yı Seleucus I. Nicator'un kurduğu ve annesi Laodiceia'nın adıyla onurlandırıldığı görüşü Niese ve bazı tarih araştırmacıları tarafından kabul edilmişse de bunun ancak bölgede Seleucus hakimiyetinin sağlamaştığı II. Ya da III. Antiochos zamanında olmasının daha kuvvetli bir ihtimal olduğunu belirtmektedir. Bkz. Cohen 1995: 346 vd.

² Walpole Ladik isminin, antik adından geldiğini ve buranın kendisinin bölgeden geçtiği dönemde "Yorgan Ladik" adıyla anıldığını ifade etmektedir. Walpole, 1820: 205, 226; Cramer, 1832: 33 vd; Hill, 1900, XXII. Şehrin adının anlamları hakkında ayrıntılı değerlendirmeler için ayrıca bk. Cohen, 1995: 346.

³ Ramsay, 2010: 303, 373; Hill, 1900, XVIII; Jones, 1998: 136.

⁴ Jones, 1998: 128.

döneminde Lycaonia'nın bir kısmı *provincia* Cilicia'ya, bir kısmı da *provincia* Galatia'ya bağlanınca; Laodiceia, Galatia'da kalmıştır.⁵ Bölgedeki üç büyük şehirden birisi⁶ olan Laodiceia diğer ikisi gibi sikke basan şehirlerdendir.

Laodiceia Küçük Asia'nın batısını güney-güneydoğu ve Syria'ya bağlayan önemli bir yol istikametinde yer almıştır.⁷ Şehrin hemen yakınından geçen yollar sebebiyle hemen her dönemde şehir; idari, siyasi, dini ve ekonomik gibi çeşitli amaçlarla yoğun bir trafiğe maruz kalmıştır. Şehrin, Asia Minor yarımadasının batıyı, doğuya ve güneye bağlayan bir noktada buluşan mevkii, askeri ve stratejik olduğu kadar, Antikçağ'da Musevilik ve Hıristiyanlık⁸ gibi tek tanrılı dinlerin faaliyet alanı haline gelmesine ve dini değerlerin derin izler bırakmasına da sebep olmuştur. Çeşitli amaçlarla ihtiyaçlarını karşılamak üzere Antik dönemde şehre dışarıdan gelen seçkin insanların bu dönemde şehrin çok yönlü gelişimine katkıda buldukları söylenebilir. Yerel ve uluslararası çok yönlü alış-verişler ve ticari faaliyetler de şehirde ve çevresinde en üst seviyede yaşanmış olmalıdır. Antikçağ'da saygın, eğitilmiş, kültürlü, askeri, idari, ticari ve dini ilişkilerle kendini yetiştirmiş insanların şehrin siyasi, dini ve sosyo-kültürel hayatına yaptığı katkının yüksek olabileceği düşünülmelidir. Henüz tamamıyla gün yüzüne çıkarılmamış olan bu zengin Antik kültür, halen toplumda çeşitli şekillerde yaşamaktadır.

Tarihi Malzeme Olarak Sikkeler ve Claudia Laodiceia Sikkeleri

İnsanoğlunun yaşamının ürünü olan her malzeme, tarihe farklı yönlerden ışık tutar. Öncelikle bir değişim aracı olan sikkeler, maden değeri, ekonomik ve mali değeri, her iki yüzündeki tasvir ve yazılarla tarihi bilgiler sunması bakımından büyük önem taşırlar. Sikkenin durumuna, darpedildiği madene (bakır, tunç, gümüş, altın, elektrik vb) ve üzerinde taşıdığı bilgilere bakılarak devrin yöneticisi, yerel yöneticisi, darpedeni, efsane ve mitolojileri, toplumda iz bırakan tarihi, siyasi ve sosyal hadiseleri, sanat zevki, teknolojisi vb gibi çok geniş konularda fikirler verebilir. Küçük bir değişim aracından bu kadar çok ve çeşitli bilgi edinmenin mümkün olması, tarih yazarlarının bu hususa özel ilgi

⁵ Jones, 1998: 136.

⁶ Jones, 1998: 136.

⁷ Strabon, Geographica, XIV. 2. 29; Walpole, 1820, 205, 209; Williams, 1829, 94; Cramer, 1832: 33, 67, 306-7, 678; Anderson, 1897a, 22-44; Anderson, 1897b, 396-424; Anderson, 1898, 340-344; Thonemann, 2008: 44-46.

⁸Calder, Montanist Hıristiyanların önemli merkezlerinden biri olan Laodiceia Combusta'da bulunan bir *cathedranın* (kilisede bulunan kürsü) bir rahip ve rahibeye adandığını belirtmektedir. Calder, 1931: 421-425.

göstermelerini gerektirmektedir. Bu çerçevede bu çalışmada sadece Laodiceia Combusta'dan ele geçen ve Avrupa müzayede salonlarında değer bulan Roma devri sikkelerinden birkaç örnek üzerinde değerlendirme yapılacaktır. Bu çalışma, bulunabilecek diğer örneklerle zenginleştirilebilir, genişletilebilir.

Roma devri sikkelerinin, Augustus döneminden itibaren toplumun ortak ideali haline getirilen "Romalılık" (*Romanitas*) bilincinin oluşmasında büyük etkisinin olduğu görülebilmektedir. MÖ 130'dan itibaren Küçük Asia'da Roma hakimiyetinin oluşmasıyla,⁹ Hellen dünyasının hemen her yerinde farklı mitolojik, efsanevi figürler ve tasvirlerle bezenmiş sikkeler yerine, özellikle Diocletianus döneminde standartlaşan tasvirler, ekonomik sorunlara çözüm getirmese de, motiflerde birlik ve beraberliği sağlamıştır. İnce bir siyasetle de olsa imparatorun gücünü hemen her yerde görmek isteyen Augustus'tan başlayarak sikkelerin, ekonomik, mali ve siyasi üç temel fonksiyonu yerine getirmesi beklenmiştir. İlk bakışta ticari bir meta olarak ön planda olsalar da sikkelerin Roma İmparatoru'nun siyasi, idari, iradi gücünü ve otoritesini de (*auctoritas*) vurgulaması gerekmektedir.¹⁰ Sikkeler imparatorun ve yerel idarecilerin iyi bir propaganda aracıydı. Sikkelerin ön yüzlerinde devrin imparatoru ya da imparatorlarının portreleriyle iktidari güç ve otoriteleri hem portreleri hem de AYTOKPATWP (*autocrator*) kelimeleriyle açıkça ifade edilmiştir.

Sikke üzerindeki yazıların Latince değil Hellence olması ve tabii olarak ΚΑΑΥΔΙΟΛΑΟΔΩΝ (Caludio Laodiceia) yazması bu sikkelerin şehrin yerel sikkeleri olduğunun önemli belirtileridir. İmparatorların zafer çelengiyle taçlandırılmış portreleri, bir devlet yöneticisi oldukları kadar zaferler kazanmış bir ordu kumandanı olduklarının da işaretidir. Bu, imparator zafer kazanmış olsa da olmasa da şehirlerin imparatorlara olan saygı ve bağlılıklarını gösterebilmeleri için bir vesiledir. Gerek imparatorlar, gerekse *provinciae* ve şehirler sikke üzerinden topluma birçok mesajlar vermişlerdir. Laodiceia'ya ait Vespasianus devri sikkelerinde imparatorun iktidarı döneminde devam eden savaşlar ve isyanlarla mücadelesi, farklı tarihlerde basılmış olmaları muhtemel olan sikkelerin arka yüzlerinde ayakta duran zafer tanrıçası Nike ile belli edilmiştir. Sağ ayağını adımlamış vaziyette ayakta duran Nike sağ elinde tuttuğu zafer çelengini ön yüzdeki başarılı imparatora giydirmek üzere uzatır gibidir. Esasen Hellen dünyasındaki zafer tanrıçası Nike, Roma'da Victoria olarak kabul görünürken, Roma çağında Laodiceia'nın da içinde bulunduğu İmparatorluğun doğu kısmında halen eski geleneğin Roma'nın menfaatlerine ters düşmediği

⁹ Anadolu'da Roma hakimiyetinin başlaması hakkında bkz. Palaz Erdemir, ve Erdemir, 1999: 55-61.

¹⁰ Bruun, 2002: 9-41; Levick, 2002: 41-60.

sürece sürdürülmesi yerel inançlara dokunulmadığını da göstermektedir. Sikkelerin arka yüzündeki NEIKH yazıları da yine eski doğulu geleneğin devam ettiğinin önemli bir göstergesidir.

Bazen de iktidarın iki ortak imparator tarafından paylaşıldığı (sikke 15-16) ön yüzde birbirine bakan portreleriyle tasvir edilmiştir. Arka yüzde ise bölgenin eski tanrıçalarından Kybele en klasik haliyle sağ elinde *phiale* ya da *patera* (sunu kabı), sol elinde daire şeklinde *tympanum* (defe benzer çalgı aleti) tutarak tahtında oturmaktadır. Belki sağ omzunda alıcı, yırtıcı kuşu doğan ya da şahin de ayrıntıda betimlenmiştir. Bir anlamda ovaya bolluk ve bereket getirmesi, halkı beslemesi ümidiyle sikkeyle tanrıça Kybele'ye gönderme yapılmakta ve duada bulunmaktadır. Domitianus'un tek başına hükümdar olduğu dönemde ise ön yüzünde imparatorun onursal görünümdeki portresi, arka yüzünde göklerin hakimi, gücün sembolü Zeus'la kuvvetli bir şekilde vurgulanmıştır. (sikke 17). Tanrı Zeus'un arkasında ise şehrin yerel yöneticisi AENEIAS (Aeneias)'ın adı da geçmektedir. Böylece yerel yöneticiler de bilvesile kendi güçlerini sikkelerde göstermişler, adlarını günümüze kadar yaşatmışlardır.

Bu çalışmada incelenen sikkeler içerisinde bir tanesi diğerlerinden bir yönüyle farklıdır. Nero döneminin 2. sikkesi diğerlerinde olduğu gibi ön yüzünde İmparator Nero'nun çelenkli portresi yer almıştır. Arka yüzünde ise İmparatoriçe Popaea sağ elinde haşhaş, sol elinde asa tutar vaziyette tahtta oturmaktadır. İmparatoriçe'nin sağ elinde tuttuğu haşhaş bolluğu, bereketi, sol elinde tuttuğu asa ise gücü simgelemiş olmalıdır. Tahtta oturmak ise Popaea'nun İmparatorluk tahtındaki güçlü konumunu ifade etmektedir. Roma geleneklerine göre kadınların siyasi ve idari anlamda herhangi bir resmi görev ve sorumlulukları yokken İmparatoriçe'nin arka yüzde bu şekilde resmedilmesi Popaea'nun İmparator Nero üzerindeki etkisinin de açık bir göstergesidir. İmparator Nero Tacitus tarafından işveli, ihtirashlı olarak tanımlanan Popaea'nun üçüncü kocasıdır. İlk kez 14 yaşında Rufrius Crispinus (44-51 yılları arasında) ile sonra İmparatoriçe olmak için önce Otho'yla ve daha sonra da İmparator adayı olan Nero'yla evlenmiştir. Otho'yla evliliği devam ederken Nero'yla ilişkileriyle dillere düşen Popaea, sonunda İmparator Nero'yla evlenerek istediği konuma yükselmiştir. Popaea'nun ihtirashi, önce onu Nero'nun kollarına, sonra tahtına taşımıştır. Nero'nun kalbini kazanan Popaea bir anlamda gücünü de kazanmış ve nihayet bu güç bir yerel sikkenin konusu olacak kadar Laodicea sikkesinde paylaşılmıştır. Zarif, ince, dökümlü kıyafetle tüm vücut hatlarıyla tasvir edilmiş olan Popaea, bir imparatorun bir kadına yenik düşen aşkının ve yenik düşen gücünün de sembolüdür.

Nero ile Domitianus devri arasında, 54-96 yılları arasına tarihlenen elimizdeki sikke örneklerinden hepsi yerel sikkedir. Ele alınan tüm sikkeler tunçtan darp edilmiştir, ancak muhtemelen alaşım oranları farklıdır. Örnek sikkelerin ağırlıkları Nero dönemi sikkeleri standart 4.40 gram (sikke 1-3), Vespasianus döneminde (sikke 4-14) 8 ile 12 gram arasında, Titus ve Domitianus dönemi sikkeleri (sikke) 4.8-5.53 gram arasında olmakla birlikte bir adet Domitianus dönemi sikkesi 3.64 gram olarak darp edilmiştir. Sikke örnekleri genellikle iyi korunmuş olmakla birlikte birçoğunun kenarları aşınmış ve yazıları okunamaz duruma gelmiştir.

Tüm bunlara rağmen, sikkelerin Avrupa ve Amerika müze ve müzayede piyasalarında buldukları değer akıl almaz düzeydedir. Bu, tarihi ve arkeolojik eser koruma bilincinin bir gelenek, bir üst değer haline gelmesinden kaynaklanmaktadır. Tüm tarihi eserlerde olduğu gibi sikkeler de “evrensel kültürel değerler” olarak görülmüş ve bu zihniyetle sürekli bir koleksiyonerlik ve müzayede piyasası oluşmuştur.¹¹

SİKKE1- ClaudioLaodiceia Combusta
(Laodikeia Katakekaumene) (Lycaonia)

Roma İmparatoru Nero (54-68)

Yerel Tunç sikke: (4,40g)

SİKKE 2- ClaudioLaodiceia Combusta
(Laodikeia Katakekaumene) (Lycaonia)

Roma İmparatoru Nero (62-68)

Yerel Tunç sikke: (4,40g)

Nero'nun çelenkli portresi ve oturmuş vaziyette elinde haşhaş ve asa tutan Poppaea.¹² İyi durumda korunmuş yeşil yüzeyli.

¹¹ Ülkemizde ve Batı'da tarihi ve kültürel eserlerin korunması hususundaki sorunlar hakkında bkz. Palaz Erdemir, ve Erdemir, 2005: 129-144; Palaz Erdemir, 2013: 261-283; P. Erdemir, ve Erdemir, 2013.

¹² Poppaea Augusta Sabina (30-65) önce 14 yaşında Rufrius Crispinus (44-51) ile evlenmiş ve bu evlilikten erkek evlat doğurmuştur. Daha sonra Nero'nun yakın dostu olan Otho ile evlenmiş ve İmparator Nero'nun metresi olmuştur. 58'de Otho'dan ayrılarak Nero ile evlenmiştir. Tacitus, Poppaea'yı entrikacı bir kadın olarak tanımlamaktadır. Ölümü ile ilgili olarak ilginç görüşler vardır. Bir görüşe göre doğumu öncesi Nero'nun tekmelemesi sonrası, bir diğer görüşe göre Nero'nun zehirletmesiyle öldüğü düşünülmektedir.

SİKKE 3- ClaudioLaodiceia Combusta (Laodikeia Katakekaumene) (Lycaonia)

Roma İmparatoru Nero (54-68)

Yerel Tunç sikke: (4,40g)

Nero'nun çelenkli portresi ve iyi durumda korunmuş yeşil yüzeyli.

SİKKE 4- ClaudioLaodiceia Combusta (Laodikeia Katakekaumene) (Lycaonia).

Roma İmparatoru Vespasianus (69-79)

Yerel Tunç sikke: (8.72g)

Vespasianus'un çelenkli portresi ve zafer tanrıçası ayakta duran Nike (Victoria).¹³

SİKKE 5- Laodiceia Kombusta (Lycaonia)

Roma Roma İmparatoru Vespasianus (69-79)

Yerel Tunç sikke: (8.28g)

Vespasianus'un çelenkli portresi ve zafer tanrıçası ayakta duran Nike. Sierra Koleksiyonu'ndan.

SİKKE 6- Laodiceia Catacecaumene (as ClaudioLaodiceia Combusta), Lycaonia

Roma İmparatoru Vespasianus (69-79)

Yerel Tunç sikke: (11.35g)

Vespasianus'un çelenkli portresi ve zafer tanrıçası ayakta duran Nike.

SİKKE 7- Laodiceia Catacecaumene (as ClaudioLaodiceia Combusta), Lycaonia

Roma İmparatoru Vespasianus (69-79)

Yerel Tunç sikke: (8.59g)

Vespasianus'un (IMP CAESAR

¹³ Zafer tanrıçası olan Hellen dönemi tanrıçası Nike, Roma devrinde Victoria adıyla anılmıştır. Efes antik şehrindeki kabartmalarda sağ elinde palmye, sol elinde defne çelengi (zafer çelengi anlamında) tutar. Diğer bazı sikkelerin arka yüzünde imparator ve Nike karşılıklı vaziyette de resmedilirken Vespasianus dönemi Laodiceia sikkelerinde ayakta duran Nike arka yüzde imparatoru zafer çelengiyle onurlandırmaktadır.

VESPASIAN AVG yazılı) çelenkli portresi ve zafer tanrıçası elinde zafer çelengi tutan ve ayakta duran Nike (COL IVL / AVG / ICONI). H. D.

SİKKE 9- Laodiceia Catacecaumene (as ClaudioLaodiceia Combusta), Lycaonia

Roma İmparatoru Vespasianus (69-79)

Yerel Tunç sikke: (8.72g)

Vespasianus'un çelenkli portresi ve zafer tanrıçası ayakta duran Nike. H. D. Rauch GmbH Müzayede Evi.

SİKKE 10- Laodiceia Catacecaumene (as Claudio Laodiceia Combusta), (Cappadocia)

Roma İmparatoru Vespasianus (69-79)

Yerel Tunç sikke: (10.13g)

Vespasianus'un çelenkli portresi ve elinde buğday başağı tutan zafer tanrıçası ayakta duran Nike. H. D. Rauch GmbH Müzayede Evi.

SİKKE 11- Laodiceia Catacecaumene (as ClaudioLaodiceia Combusta), (Lycaonia)

Roma İmparatoru Vespasianus (69-79)

Yerel Tunç sikke: (9.32g)

Vespasianus'un çelenkli portresi ve zafer tanrıçası Nike elinde çelenk ve palmye tutarak sola adımlarken. H. D. Rauch GmbH Müzayede Evi. Koyu gri kahverengimsi zemin.

SİKKE 12- Laodiceia Catacecaumene (as ClaudioLaodiceia Combusta), (Cappadocia)

Roma İmparatoru Vespasianus (69-79)

Yerel Tunç sikke: (11.32g)

Vespasianus'un çelenkli portresi ve elinde çelenk ve palmye tutan zafer tanrıçası Nike. Gorny & Mosch Giessener Münzhandlung. Koyu yeşil zemin.

SİKKE 13- Laodiceia Catacecaumene (as ClaudioLaodiceia Combusta), (Cappadocia)**Roma İmparatoru Vespasianus (69-79)****Yerel Tunç sikke: ?**

Vespasianus'un (AYTOKPATWP [KAICAP] OYICPACIANOC yazılı) çelenkli portresi ve elinde çelenk ve palmiye tutan zafer tanrıçası Nike (CIBACTH NIKI]H KLAYDIOLA[ODIKIWN]). Numismatik Lanz München. Koyu yeşil zemin.

SİKKE 14- Laodiceia Catacecaumene (as ClaudioLaodiceia Combusta)**Roma İmparatoru Vespasianus (69-79)****Yerel Tunç sikke: (10.28 g)**

Vespasianus'un (AYTOKPATWP KAIΣAP OYEEΠAΣIANOΣ yazılı) çelenkli portresi ve elinde çelenk ve palmiye tutan zafer tanrıçası Nike (ΣEBA ΣTH NEIKH KΛAYΔIOΛAOΔIKEΩN). Gorny & Mosch Giessener Münzhandlung. Koyu yeşil zemin.

SİKKE 15- Lycaonia**Roma İmparatoru Titus (79-81) ve Domitianus (81-96)****Yerel Tunç sikke: (4.8 g)**

Titus ve Domitianus'un karşılıklı çelenkli portreleri ve arka yüzde bereket tanrıçası başında *polos* (silindirik başlık) giyili, elinde *phiale* (libasyon kabı) ve *tympanum* (yarım daire şeklinde defe benzer çalgı aleti) bulunan ve tahtında oturan Kybele tasvir edilmiştir.¹⁴ Kybele'nin sol ayağının yanında aslanı uzanmaktadır. Siyah zemin. RPC II 1613 / Aulock Lykaonien 152 / Waddington 4779 / SNG Frankreich III 2322'de bulunan nadir örneklerdendir.

SİKKE 16- Lycaonia, Laodikeia Combusta**Roma İmparatoru Titus (79-81) ve Domitianus (81-96)****Yerel Tunç sikke: (5.53 g)**

¹⁴ Kybele'lerin elinde tuttuğu tanımlayıcı sembollerini sunu kabı, içki kabı, yırtıcı ya da alıcı kuş (doğan ya da şahin), nar ve iğ (öreke)dir. *Arslan ve Metin, 2004: 1-10.*

Titus ve Domitianus'un karşılıklı başlıksız-çelenksiz portreleri (TITOS KAI DOMITIANOS KAISARES yazılı) ve arka yüzde bereket tanrıçası başında *polos* (silindirik başlık) giyili, elinde *patera* (libasyon kabı) ve tahtın soluna dayadığı elinde *tympanum* (yarım daire şeklinde defe benzer çalgı aleti) bulunan ve tahtında oturan Kybele tasvir edilmiştir (KLAYDIO LAODIKEWN yazılı). Kybele'nin sol ayağının yanında aslanı uzanmaktadır. Siyah zemin. RPC II 1613; Aulock Lykaonien 151-152; SNG von Aulock 8416; Waddington 4779; SNG France III 2322'de bulunan nadir örneklerdendir.

SİKKE 17- Laodiceia Catacecaumene (as ClaudioLaodiceia Combusta) (Phrygia) Roma İmparatoru (Domitianus 81-96)

Yerel Tunç sikke: (3.64 g)

Domitianus'un ([DOMI]TIANOC KAICAP yazılı) çelenkli portresi ve arka yüzde [...] Zeus(?) ayakta ve sol elinde *kantharos*(?) ve asa (?) tutarken arkasında Magistrate Aineias (AINEIAS yazısı) yer almaktadır. Sadece DOMITIANOC ismindeki "NOC" görülebilirken yukarıdaki "TIA" zor okunuyor. Aynı şekilde KAICAP'daki AP da zor seçilebiliyor.

KAYNAKÇA

- Anderson, J. G. C., "The Road System of Eastern Asia Minor, with Evidences of Byzantine Campaigns", *Journal of Hellenic Studies*, XVI, 1897a, 22-44.
- Anderson, J. G. C., "A summer in Phrygia", *Journal of Hellenic Studies*, XVI, 1897b, 396-424.
- Anderson (J. G. C.). "A summer in Phrygia", *Journal of Hellenic Studies*, XVIII, 1898, 81-128, 340-344.
- Arslan, Melih ve Metin, Mustafa, "Yeni Bir Kybele Heykeli", *Anadolu-Anatolia*, 26, 2004.
- Bruun, Patric, "Coins and Roman Imperial Government", *Roman Coins and Public Life Under the Empire*, ed. George M. Paul and Michael Ierardi, E. Togo Salmon Papers II, Michigan University Press, Michigan, 2002, 9-41.
- Cramer, J. A, *A Historical Description of Asia Minor: With a Map*, vol. 2, London, 1832.
- Calder, W.M., "The New Jerusalem of the Montanists", *Byzantium*, 6, 1931, 421-425.
- Cohen, Getzel M., *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor*, University of California, California, 1995.
- Grant, Michael, *Roman History From Coins*, Cambridge University Press, London, New York, 1958.
- Hill, George Francis, *A Catalogue of the Greek coins in the British Museum (A Catalogue of the Greek coins of Lycaonia, Isauria, and Cilicia)*, London, 1900.
<https://tr.scribd.com/doc/181142169/Catalogue-of-the-Greek-coins-of-Lycaonia-Isauria-and-Cilicia-by-George-Francis-Hill>
- Levick, Barbara, "Messages on the Roman Coinage: Types and Inscriptions", *Roman Coins and Public Life Under the Empire*, ed. George M. Paul and Michael Ierardi, E. Togo Salmon Papers II, Michigan University Press, Michigan, 2002, 41-60.
- Mango, Cyril A., *The Art of the Byzantine Empire 312-1453: Sources and Documents*, Canada, 2004. (s. 4, 14). (about Church)
http://books.google.com.tr/books?id=rSvf_KMYOiwC&pg=PA14&lpg=PA14&dq=LAODICEIA+COMBUSTA&source=bl&ots=ifLtZvST_9&sig=gm3Fw9vC8hXZ7JONmQVfXEbnpbM&hl=tr&sa=X&ei=ryRFVNziC-b_ywPe7YKIBw&ved=0CDUQ6AEwAw#v=onepage&q=LAODICEIA%20COMBUSTA&f=false
- Palaz Erdemir, Hatice ve Erdemir, Halil, "Kültürel Mirasın Korunması ve Ülke Kalkınmasındaki Önemi", *Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Sayı 505-506, Mayıs-Haziran 2005, Yıl XLIII, 129-144.
- P. Erdemir, Hatice ve Erdemir, Halil, "Milli Mücadelede Güneydoğu Anadolu'da Tarihi Eserlerin Yağmalanması", *Gaziantep, TC Başbakanlık Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Gaziantep Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi*, 25-27 Aralık 2013, (Basımda).
- Ramsay, W. M., *The Historical Geography of Asia Minor*, Cambridge University Press, New York, 2010.
- Thonemann, Peter, "Cistophoric geography: Toriaion and Kormasa", *The Numismatic*

Chronicle, Volume 168, 2008, 43-60.

Walpole, Orford Robert, *Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey, and Other Countries*, Longman, London, 1820.

<https://theses.ncl.ac.uk/dspace/bitstream/10443/321/2/Greenhalgh87v.2.pdf>

Williams, John, *Two Essays on the Geography of Ancient Asia: Intended Partly to Illustrate the Campaigns of Alexander and the Anabasis of Xenophon*, John Murray, London, MDCCCXXIX (1829).

Yalçınkaya, Mehmet, "Elmalı Sikkelerinin Önemi", *Akademik Bakış Dergisi*, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sayı: 29, Mart-Nisan 2012, Celalabat-Kırgızistan, 1-12.

ANTİK EPİGRAFİK MALZEMELER IŞIĞINDA SARAYÖNÜ ÇEVRESİNİN SOSYO-KÜLTÜREL DURUMU SOCIO-CULTURAL CONDITION OF SARAYONU AND ITS VICINITY IN THE LIGHT OF ANCIENT EPIGRAPHIC DOCUMENTS

Mustafa ARSLAN*

Öz

Sarayönü ve çevresi Kalkolitik Çağ'dan günümüze kadar kesintisiz iskan edilmiştir. Bölgede bulunan Zengi Höyük, Konar Höyük, Akdoğan Höyük, İbrahim Dede Höyüğü, Karatepe Höyüğü, Pazar Höyük, Başhöyük Höyüğü, Gamel Höyük, İrmelik Höyük, Dede (Dedenin) Höyük, Ladik Höyük, Ertuğrul Höyük, Çeşmelisebil Höyük, Kuyulusebil Höyük ve Kurşunlu Kale gibi yerleşimler bu iskanı kanıtlamaktadırlar. Bu yerleşimlere ek olarak Antik Dönem'in önemli kentlerinden Laodikea Combusta'nın Sarayönü'nde bulunması da bölgenin tarihinin aydınlatılmasına önemli faydalar sağlamaktadır.

Doğu Phrygia'da yer alan Laodikeia, Strabon'un Artemidorus'a dayandırdığı Ephesus'tan başlayıp doğuya giden ana ticaret yolu üzerinde bulunmaktadır ve Lykaonia'dan önce gelmektedir (Strabon XIV 2, 29). Bu özelliğinden dolayı Ladik Roma ve Bizans Dönemlerinde çok önemli bir kent olmuş ve buradan günümüze bir çok Grekçe ve Latince yazıt kalmıştır. Bu yazıtları; Adak Yazıtları, Şeref Yazıtları ve Mezar Yazıtları gibi ana gruplara ayırabiliriz. Yazıtlarda geçen kişi adları, dini terimler, tanrı-tanrıça adları, imparator adları, görev, unvan ve statüler de Sarayönü'nün Antik Dönem'deki sosyal ve kültürel durumuna ışık tutmaktadır.

Bu çalışmada daha çok MAMA I (Monumenta Asiae Minoris Antiqua), MAMA VII'de ve diğer çalışmalarda yayınlanmış epigrafik malzemelerde geçen adlar ve terimler incelenerek Sarayönü ve çevresinin Antik Dönem'deki sosyo-kültürel zenginliği anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Yazıt, Laodika, Roma, Sosyal Yaşam, Sarayönü

*Yrd. Doç. Dr., S.Ü Beyşehir Ali Akkanat Turizm Fakültesi, muarslan@selcuk.edu.tr.

Abstract

Sarayonu and its vicinity have been settled since Calcholithic Age. Zengi, Konar, Akdogan, İbrahim Dede, Karatepe, Pazar, Bashoyuk, Gamel, Irmelik, Dede, Ladik, Ertugrul, Cesmelisebil, Kuyulusebil mounds and Kursunlu Kale settlement prove the settlement history of the region. In addition to these settlements, the presence of Laodicea Combusta one of the important cities of Ancient Period in this region provides abundant amount of information for the ancient history of Sarayonu.

Located in Eastern Phrygia Laodicea was on the main trade route beginning from Ephesus to the East just before Lycaonia as Strabo attributed Artemidorus (Strabo XIV 2, 29). Because of its geographical location Laodicea was a very important city in Roman and Byzantine Periods and many inscriptions could survive up to today. These inscriptions can be grouped as dedication inscriptions, honorific inscriptions, and stele inscriptions. Personal names, religious terms, god-goddess names, names of emperors, jobs, titles and positions show the socio-cultural status of Sarayonu in Ancient Period.

Socio-cultural richness of Sarayonu and its vicinity is tried to be shown by examining names and terms on inscriptions published in various articles and mainly in MAMA I (Monumenta Asiae Minoris Antiqua) and MAMA VII.

•

Keywords

Inscription, Laodiceia, Roman, Social Life, Sarayonu.

1- Giriş

Eskiçağ'da Doğu Phrygia sınırları içinde yer alan Sarayönü tarih boyunca daima önemli kültürlerle ev sahipliği yapmış bir ilçemizdir. Bunun en güzel kanıtı bölgede bulunan höyüklerdir. Sarayönü ve çevresinin kesintisiz bir biçimde iskân edilmesinde ilçenin stratejik konumu, yer altı kaynaklarının bolluğu ve verimli topraklara sahip olması önemli paylara sahiptir.

Seleukos Hanedanlarından Seleukos Nikator tarafından kurulduğu bilinen beş tane Laodikeia şehrinden birisi olan Laodikeia (Jones 1998: 245) Kombusta veya Laodikeia Katakekaumene'nin ilçeye bağlı bir yerleşme olması ve bu antik kentin önemini çağlar boyu koruması Sarayönü tarihini aydınlatmada çok faydalı olmuştur. Laodikeia'yı Ladik'e ilk yerleştirenler Leake (Leake 1824: 44) ve Hamilton'dur (Hamilton 1842: 194).

Eskiçağ'da Laodikeia Kombusta'ya bağlı olan tüm Sarayönü çevresinde çok sayıda azad edilmiş veya edilmemiş köle adının yazıtlarda bulunması burada imparatorluğa bağlı mülklerin ve maden işletmelerinin bulunduğunu göstermektedir. Bu imparatorluk görevlilerinin varlığı buradaki arazinin ve madenlerin bir zamanlar Anne Zizimene'ye ait olduklarını, daha sonra Roma hâkimiyeti ile bu mülklerin İmparatorluğa geçtiğini ve bunların işletmesinden bu görevlilerin sorumlu olduğunu göstermektedir (Calder 1913: 10). Anne Zizimene'ye ait olan toprakların Romalılara geçmesi hadisesi, Galatya Kralı Amyntas'ın ölümünden sonra Men Askaenos'un topraklarının ve rahiplik kurumunun buraya gönderilen görevliler tarafından ortadan kaldırılması (Strabon: XII. 8. 14) olayı ile de benzerlik göstermektedir.

Laodikeia'daki tapınak arazilerinin İmparatorluk görevlilerinin kontrolüne geçmesi bu çevrede ekonomik anlamda bazı dalgalanmaları da beraberinde getirmiştir. Çünkü önceden tapınağa ait olan bu arazilerin ve madenlerin geliri bölgede kalmaktaydı. Sonradan meydana gelen tapınak arazilerinin el değiştirmesi hadisesinde ise bu gelirler tamamen Roma'ya gönderilmeye başlanmıştır. Bu gelişme yöre insanının ekonomik olarak kötüye gitmesine sebebiyet vermiştir. Bu yüzden Sarayönü ve çevresinde Tiberius'tan sonra gelen dönemde yazıtlarda bir azalma olmuştur. İnsanların refah seviyelerindeki bu düşüş asla Laodikeia'nın önemini yitirdiği şeklinde algılanmamalıdır. Daha

sonraki dönemlerde Laodikeia arazilerini ve madenlerini tekrar elde edince insanların gelir seviyesi arttı ve sıradan insanlar bile yazıt diktirmeye başladılar¹.

Sarayönü ve ona bağlı olan tüm yerleşimlerdeki eski eser bolluğu bu bölgenin Eskiçağda ne kadar önemli bir yer olduğunu en iyi şekilde göstermektedir. Eski eser bolluğunun yanı sıra epigrafik malzemeler bu çevredeki medeniyet hakkında daha detaylı bilgiler de sunmaktadır. İşte bu yüzden bu çalışmada bölgede bulunmuş epigrafik malzemelerde geçen tanrı, tanrıça ve kişi adları incelenmiş, bunlara ek olarak da bazı unvan ve meslekler de değerlendirilerek Sarayönü ve çevresinde yaşamış insanların nasıl bir sosyal ortamda buldukları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

2- SARAYÖNÜ VE ÇEVRESİNDE TESPİT EDİLEN TANRILAR VE TANRIÇALAR

Sarayönü ve çevresinde tespit edebildiğimiz tanrı ve tanrıçalar bölgenin inancı üzerinde önemli bilgiler sağlamaktadır. Doğu Phrygia'da yer alan Sarayönü'nün Eskiçağdaki dini yaşantısını ve görüşünü Phryg tanrıları ve Grek tanrı(ça)ları şekillendirmiştir. Anadolu'nun değişik coğrafyalarında farklı adlarla tapınım gören Kybele bu bölgede Zizimene adı ile karşımıza çıkmaktadır. Yine Kybele'nin sevgilisi olarak bilinen Attis ve Ay Tanrısı Men de Sarayönü'nün Phryg kökenlerini ve bu kültüre ait dini inançları göstermektedir. Bölgede tespit edilen Grek tanrı ve tanrıçaları da burada oldukça etkili bir Grek kültürünün oluştuğunun bir göstergesidir. Bu tanrı(ça)ların varlığı ve etkilerini uzun süre göstermelerinde Roma yönetiminin de bir katkısı olmuştur. Çünkü Roma İmparatorluğu Hıristiyanlıkla mücadele ettiği sırada bölgede çok kuvvetli olan Paganizmden istifade ederek (Ramsay 1918: 132) yeni dinin yayılmasını engellemeye çalışmıştır. Sarayönü ve çevresinde tespit edilebilen tanrı(ça)lar ve özellikleri aşağıdaki gibidir:

2.1- Μητήρ θεών Ζιζιμηνή - Meter theon Zizimene: Phryglerin dini yaşantısında taptıkları en büyük ilahi varlık "Matar" Anne'dir. Greklerin Kybele adını verdikleri bu tanrıça Phrygler tarafından "Kubilaya" olarak bilinmekteydi. Sadece belirli bir sosyal sınıf tarafından değil tüm halk tarafından tapınılan ana tanrıça insanların korur ve onlara fayda sağlardı (Roller 1988: 43-48).

Ramsay Anne Zizimene'nin Ana Tanrıça Kybele'nin yerel bir tahayyülü olduğunu düşünmüştür (Ramsay 1905: 368). Bu tanrıçanın ismi Iconium, Zizima

¹Laodikeia'daki yazıtların yoğunluğunun tarih içindeki değişimleri hakkında daha fazla bilgi için Bkn: Drew-Bear 2001: 247-254.

ve Laodiceia'da bulunan yazıtlarda geçmektedir (MAMA I: 2) ve bu çevrenin en önemli ilahi varlığı olmakla birlikte ayrıca bu tanrıça Ikonium'da Latince bir isim olan Minerva Zizimene adı ile de tapınım görmüştür (Calder 1913: 9). Ramsay'a göre Iconium'un tanrıçası Anne Zizimene'dir ve Zizima da bu tanrıçanın ikametgâhıdır (Ramsay 1918: 162). Sızma adının Zizima'dan gelmesi (Ramsay 1905: 367; Calder 1913: 9) Anne Zizimene'ye ait bir tapınağın burada olabileceği ihtimalini doğurmuş ve Robinson Sızma'da bu tapınağı bulabilmek için kazılar yapmıştır (Robinson 1927: 26-50). Ancak yapılan tüm araştırma ve kazılara rağmen Sızma'da Anne Zizimene'ye ait olabilecek bir kutsal alan bulunamamıştır. Zizima'da yapılan madencilik faaliyetlerinin Laodiceia'dan yönetilmiş olması (Ramsay 1905: 370) Anne Zizimene'ye ait tapınağın da Laodiceia'da veya ona yakın bir yerde olabileceği ihtimalini doğurmaktadır. Nitekim bölgede 1997 yılında yüzey araştırmaları yapan Bahar ve ekibi Ladik'in batısında yer alan Bayramlı Dağı'nda bir açık hava tapınağı ve bu tapınakta görevli rahiplerin odaları olabilecek yapı kalıntıları ve bu tapınağın Anne Zizimene'ye ait olduğunu gösteren bir tanrıça heykelini in sütü vaziyette tespit etmiştir (Bahar 1999: 30). Bahar'ın bu tespitiyle beraber 20. Yy'ın başından itibaren nerede olduğu bilinmeyen ve hep Sızma'da aranan Zizimene Tapınağı Ladik'e yerleştirilmiştir.

2.2- Αἰδης – Ades, Hades: Hades, Kronos'un Zeus, Poseidon ile birlikte üç evladından birisidir ve yer altı dünyasının hakimidir, adını "görünmeyen" anlamına gelen "Aides"den almaktadır (Caldwell 1993: 166). Hades'e bölgedeki tapınım Yunak çevresinde görülmektedir (MAMA VII: 258, 263, 275a).

2.3- Αθηνά – Athena: Athena, Grek dünyasının savaş tanrıçasıdır. Şehirlerin koruyucu, bilgeliğin tanrıçası olarak da bilinmektedir (Morales 2007: 42). Athena genellikle elindeki kalkan ve mızrakla beraber ya ayakta dururken ya da silahsız olarak oturur vaziyette tasvir edilmektedir (Luyster 1965: 133). Sarayönü'nün kuzeyinde Kürduşak ve Sinanlı'da Athena'ya tapınımı gösteren yazıtlar bulunmuştur (MAMA VII: 263, 344).

2.4- Ἀρτεμις – Artemis: Artemis, Leto ve Zeus'un kızı, Apollo'nun ikizidir. Bakiredir. Doğumun tanrıçası olduğu için kadınların, genç yaratıkların koruyucusudur (H.D.W.M 2005: 41-42). Artemis aynı zamanda hayvanların ve bitkilerin de tanrıçasıdır (Hughes 1990: 191). Artemis adı Sinanlı'da bulunan bir yazıtta geçmektedir (MAMA VII: 344).

2.5- Ἀττίς – Attis: Attis Kybele'nin hadım edilmiş sevgilisiydi (Roller 1988: 48) ve Phrygia'da tapınılan tanrılardan birisiydi. Bu tanrıyı Phrygia yazıtlarında mezarın koruyucusu olarak da görmekteyiz (Mama VII: 10). Attis'in koruduğu bir mezar Soğukpınar'da tespit edilmiştir.

2.6- Ζεύς – Zeus: Zeus, antik çağda Greklerin baş tanrısıdır. Anlam olarak "parlamak", "parlak olan" anlamına gelen Zeus parlak-aydınlık gökyüzünün tanrısıdır (Cook 1914: 1-2). Zeus adının geçtiği yazıtlar Sarayönü ve çevresi (MAMA I: 3, 4, 5, 7b) dışında Yunak, Ilgın ve Akşehir'de bulunmaktadır. Sarayönü ve çevresinde Megistos, Epikarprios ve Eukarpos epithetonları ile tapınım görmüştür. "En büyük" anlamına gelen Megistos (Dowden 2006: 3) epithetonu ile tapınım gördüğünü Meydanlı'da bulunan bir yazıttan anlamaktayız (MAMA VII: 1). Epikarprios epithetonu ile Zeus'a, "mahsulleri büyüten" (Harrison 2010: 298) ve "meyveleri veren" (Hard 2004: 73) bir tanrı olarak tapınılmıştır. Eukarpos da Zeus'un bölgede tapınım gören "iyi ekin" (Stallsmith 2008: 117), "bereketli" gibi anlamları olan bir başka epithetonudur.

2.7- Ηρακλής – Herakles: Herakles² tüm Grek kahramanlarının en büyüğüdür. Güç ve cesaretin simgesi olan (Silk 1985: 1) Herakles Sarayönü ve çevresinde inanılan bir başka figürdür (MAMA VII: 1-131).

2.8- Μήν – Men: Men, Batı Anadolu'da yaygın olarak tapınım görmüş bir Phryg Ay Tanrısı'dır. Görevleri tam olarak aydınlatılamasa da kötülere cezalandırdığı, hastaları iyileştirdiği ve mezarları koruduğu bilinmektedir. Askerleri koruyan, bereketi sağlayan ay tanrısı tek başına tapınılan bir tanrıdır (Hiesinger 1967: 303). Strabon, Men'e ait iki tane tapınağından bahsetmektedir (Strabon XII:). Bunlardan birisi Yalvaç (Antiokheia)'ın doğusunda Karakuyu Tepesi'ndedir (Levick 1971: 83). Diğer tapınak ise henüz tespit edilememiştir. Men, Sarayönü ve çevresinde coğrafi bir addan geldiği düşünülen "Askaenos" (Lane 1975: 235) epithetonu ile de bilinmektedir (MAMA VII: 4, 244, 311).

3- SARAYÖNÜ VE ÇEVRESİNDE TESPİT EDİLEN KİŞİ ADLARI

Grekçe'de kişi adlarının bazılarını aldığı eklere göre erkek ve bayan adı olarak ayırabilmekteyiz. Bu ayırımı göre -os, as, ve -is sonekini alan soyadları sahip olduğu kişinin erkek olduğunu gösterirken, -ou, -a ve -i soneklere kişinin

² Herakles ölümlü Alcmena ve tanrı Zeus'un oğludur. Bu yüzden onun konumu ile ilgili görüşler ve detaylı bilgi için Bkn Silk 1985: 1-22.

bayan olduğunu göstermektedir (Parianou 2007: 13). Sarayönü ve çevresindeki yazıtlardan derlenen kişi adları bu soneklere göre değerlendirildiğinde çok miktarda erkek adı ile karşılaşmaktayız. Kişi adlarının cinsiyete göre değerlendirilmesinde bölgede yaşayan insanların ataerkil bir aile yapısına sahip oldukları söylenebilir. Bu adlardan Κόνων – Kónōn yaygın bir Hıristiyan ismi (Anderson 1898: 126) olarak Hacılar'da, Ilgın'da ve Atlantı'da (MAMA VII; 80, 122, 127, 590) kullanılmıştır. Orestes de Sızma'da çokça görülen dini bir aileye mensup kişilerin adıdır (Ramsay: 1918: 147). İman ve İmen de Phrygia'da yaygın olarak kullanılan adlardandır ve bunlar Lykaonia, Pisidia sınırında da görülmektedirler (Robinson: 1927: 48). Sarayönü ve çevresinde tespit edebildiğimiz 29 Μανῆς – Manês adı tipik bir Lydia yerli adıdır ve kölelere, ait oldukları topraklara istinaden verilmektedir (Garlan 1987: 12). Kölelerin memleketlerinin adıyla veya oradaki meşhur adla çağrılması Eskiçağ dünyasında yaygın bir adetti. Atina'da da Phryg köleleri Phrygas, Midas gibi isimlerle çağrılmaktaydı (Wasps: 433; Ramsay 1898: 335). Bölgede karşılaşılan Appas ve Tateis gibi adlar Phrygialı vatandaşlar tarafından hem Hıristiyanlıktan önce hem de sonra kullanılan Phryg kökenli adlara (Calder 1924: 90) güzel bir örnektir. Sarayönü ve çevresinde Hıristiyanlığın yaygınlaşmasından sonra oldukça moda olmuş isimlere örnek olarak Paulos, Paula ve Eugenios verilebilir. Sık karşılaşılan bir başka ad olan Alexandros da Hellenistik dönemi çağrıştırmaktadır. Bölgede en fazla rastlanan adlara bir başka örnek de Miros'tur. Bölgede görülen Latince şahıs isimleri de büyük bir ihtimalle İmparatorluk Mülklerinin işletilmesinden sorumlu görevlilere aittir³.

4- SARAYÖNÜ VE ÇEVRESİNDE TESPİT EDİLEN BAZI MESLEKLER VE ÜNVANLAR

Sarayönü ve çevresindeki yazıtlardan derlenen meslek adları ve ünvanlar bu bölgenin geçmişte ne kadar köklü bir medeniyete ev sahipliği yaptığının birer kanıtlarıdır. Günümüzde bile bu bölgede göremeyeceğimiz archiatros, aurarios, zographos, ietros ve tekton gibi meslekler Eskiçağ'da Sarayönü ve çevresinde bulunmaktaydı. Bu tür meslekler ve ünvanlar bölgedeki ekonomik gelişmenin ve düzenin de ne kadar güzel sağlandığını ve sağlam temellere dayandırıldığını göstermektedir.

Ladik ve çevresinde tespit edilen bazı meslek gruplarının yine aynı yerde bulunan bir "Zanaatkarlar Levhası"nda yer alması bu insanların örgütlü bir

³ Sarayönü ve çevresinde tespit edilen şahıs isimlerine toplu halde görmek için Bkn MAMA I ve MAMA VII.

biçimde çalıştıklarını ve bir birlik oluşturduklarını da göstermektedir (Bahar 1999: 30).

Bu çevrede tespit edilen mesleklerden ve unvanlardan birisi olan agoranomoslar pazar yerlerinin güvenliğini sağlarken uiatorlar mübaşirlik görevlerini yerine getirerek adalete yardımcı olmaktadır. Apeleutheros, doulos, threptos, threpsas, oikonomos, patronus ve syntrophos gibi kavramlar kölelik müessesesinin ne kadar yaygın ve sıradan olduğunu kanıtlayan terimlerdir. Aşağıda listelenmiş unvan ve meslekler Sarayönü ve çevresinde yaşamış insanların sosyo-kültürel durumlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

4.1- ἀγορανομῆσας - agoranomêsas ágoranomêsas - Agoranomos: Antik Grek şehirlerinde seçimle işbaşına gelen ve maaşını muhtemelen kamu hazinesinden alan resmi görevli insanlara verilen bir unvandır. Bu kişi pazar yerlerini kontrol eden “Pazar müfettişi” konumunda idi. Agoranomoslar pazar yerlerinde ellerinde bir kırbaçla dolaşarak kurallara uymayan yabancıları (vatandaş olmayanları) cezalandırabilmekteydiler. Bu görevliler pazar yerinde bulunan tapınaklara da göz kulak olmaktadır (Foster 1970: 128-129; Lewis 1879: 77). Bu unvandan bahseden bir mezar steli Kurşunlu’da bulunmuştur (MAMA VII: 11).

4.2- ἀπελεύθερος (-ρα) - ápeleútheros (-ra): Apeleutheros özgürlüğüne kavuşmuş olan bir köleye denmektedir. Bu kavramda eski kölenin onu azat eden sahibi ile ilişkisi devam etmektedir. Yine kölelikle ilgili bir kavram olan “exeleutheros”da köle ile sahibinin hiçbir bağlantısı kalmamaktadır (Fisher 2007: 184; Westermann 1948: 55). Apeleutheros olan bir kişi evlenip çocuk sahibi olabilmekte ancak çocuğunun köleliği ise devam etmektedir (Smith ve Ratte 2008: 743).

4.3- ἀρχιίατρος – archiatros: Archiatros, imparatorların başhekimisi olarak görev alanlara verilen bir terimdir. Bu unvan sadece bir kişiye değil aynı zamanda imparatorların seçkin hekimlerine de verilmekteydi (Buraselis 2000: 95). Bu unvanın görüldüğü yazıt Çeşmelisebil’de tespit edilmiştir (MAMA VII: 566).

4.4- ἀρχων - archôn: Yönetici (Lewis 1879:154) ve efendi anlamlarına gelen Grekçe bir kelimedir. Sık sık da özel devlet görevlisi unvanı olarak da kullanılmıştır. “Monarşi” gibi “yönetmek kökünden gelmektedir

(<http://en.wikipedia.org/wiki/Archon>). Alikel’de bulunmuş bomosda tespit edilen bir unvandır (MAMA VII: 304).

4.5- αὐράριος – aúrarios: Aurarios, kuyumcu demektir (Tod 1942: 75). Kunderaz’da bu mesleği yapmış birisinin yazıtı bulunmuştur (MAMA VII: 87). Aurariosun yazıtta geçmesi bölgede o dönemde altın madeninın olabileceğini de göstermektedir (Ramsay 1905: 367)

4.6- Uiator: Mübaşir anlamında kullanılan bir kelimedir (Dehon vd. 1989: 878). Bu unvan Yağcıoğlu’nda bulunmuş bir bomos üzerinde yer almaktadır (MAMA VII: 319).

4.7- Decurialis: On kişiden oluşan erkek veya asker grubuna denmektedir. On ailenin oluşturduğu birlikler için de kullanılmaktadır (<http://en.wiktionary.org/wiki/decuria>). Bu unvan Yağcıoğlu’nda bulunmuş bir bomos üzerinde uiator ünvanı ile beraber yer almaktadır (MAMA VII: 319).

4.8- δούλος – doulos: Doulos “köle” yerine kullanılan bir kelimedir. Kölelik genelde anlam itibari ile kişinin kendi isteğiyle olmamaktadır ancak kişinin kendi rızasıyla köle olabileceği durumlar da bulunmaktadır (Epps 1961: 245-246). Örneğin; Doulos terimi Hıristiyanlığın ortaya çıkmasından sonra havariler ve peygamberler ile özdeşleşmiş bir terim haline gelmiştir (Miner 1974: 84). Tüm bunlara ek olarak “doulos” Phrygia-Pisidia arasındaki sınır hattında yaşayanlar tarafından da kullanılan özel bir isim olarak da karşımıza çıkmaktadır (Levick 1967: 120). Doulos terimini içeren yazıtlar Sarayönü ve Akşehir’de bulunmuştur (MAMA VII: 45, 200a).

4.9- ἐπίτροπος – épitropos: Epitropus, bir şahsın mesuliyetinin emanet edildiği kişi veya kişiler anlamında kullanılan bir terimdir. Attika hukukuna göre yetim çocukların hamisi olarak görev yapanlara denmektedir. İki tür “epitropus” bulunmaktadır: 1- Genellikle çocuğun akrabaları arasından seçilen ve ölmüş babanın isteği ile görevlendirilen kişilerdir. 2- Velinin belirttiği bir kişinin olmadığı durumlarda arkhon bu unvana en uygun kişiye karar vermekte ve korumacı olarak o kişiyi atamaktadır. Eğer bu görevi alacak bir akraba yoksa arkhon tüm vatandaşlar içinde korumacı olarak birisini görevlendirebilir. Yasal olarak korumacıların bir sayısı bilinmektedir. Epitropusların görevleri ilgili kişilerin bakımı, eğitimi ve korunmasıdır. Bu kişilerin haklarının aranması,

mallarının yönetimi de bu kişiye aittir. Bu görev, vesayeti alınan kişinin 18. yaşına basması ile son bulur (Peck 1898: Epitropus). Böyle bir mesuliyetin verildiği kişiye Sinanlı'da rastlanmıştır (MAMA VII: 321).

4.10- ζώγραφος - zōgraphos: Canlı varlıkların portresini yapan ressama verilen bir addır (Belfiore 1974: 137). Sinanlı'da bulunan bir kapı taşının alınlığında bu meslekten bahsedilmektedir (MAMA VII: 313).

4.11- θρεπτός - threptós: Threptos birkaç anlama gelebilen bir eskiçağ terimidir. Efendisinin evinde büyümüş çocuklar, ebeveynleri tarafından yetiştirilmesi için başka ailelere verilen çocuklar, terkedilmiş ve onu bulan ebeveynler tarafından yetiştirilen çocuklar hep "threptos" olarak adlandırılmaktaydı (Ross 1989: 39). Bu tanımlara uyan çocuklara Kunderaz, Ilgın, Akşehir, Yukarıağzıaçık, Aziziye, Bağlıca, Sülüklü ve Kadioğlu'nda bulunan yazıtlarda rastlanmaktadır (MAMA VII: 56, 113, 203, 257, 282, 296a, 347, 369).

4.12- θρεπτρα - threpra: Çocukların, ailelerine kendisini yetiştirdiği için ödediklerine denmektedir (Poole 1992: 14; Cameron 1964: 2). Bu terimin geçtiği yazıt Durgut'ta bulunmuştur (MAMA VII: 234).

4.13- θρέψας - thrépsas: Threpsas terimi evinde köle olarak doğan bir çocuğu yetiştirene, bebekken terkedilen bir kişiyi himayesine alıp büyütene veya bir işi veya beceriyi öğrenmesi için kendisine verilen özgür doğmuş çocukları yetiştiren meslek sahibi kişilere verilen bir addır (Webb 2008: 47). Sarayönü ve çevresinde bu terimin geçtiği 5 adet yazıt bulunmuştur. Bunlar Hacılar'da iki adet olmak üzere, Koçaş, Sinanlı ve Kadioğlu'nda bulunmuştur (MAMA VII: 60, 61, 170, 342, 387).

4.14- ἱερέυς - iereús: Hierus terimi başrahip, başrahiplik görevi veya bu görevi yerine getirme anlamlarında kullanılan bir kelimedir (Gardiner 1889: 285). Eski Ahit'te Hz. Musa Allah'a kurban kesmeleri için bir grup insan görevlendirir. Bu görevlilere Eski Ahit'in Grekçe versiyonunda "hierus" denmektedir (The Catholic Layman 1853: 99). Bu terimin geçtiği yazıtları Karaağıl ve Yukarıağzıaçık'ta görmekteyiz (MAMA VII: 132-257).

4.15- εἰητρόος - iêtrós eîétrós: İetros terimi şifa dağıtan kişiler için kullanılan bir kelimedir. Ancak şifacının bu terimi hak etmesi için sıradışı bir yeteneği ve

bunu sağlayan ilahi bir meziyete sahip olması gerekmektedir (Heller 1963: 500-501). Böyle bir şifacıdan bahseden yazıt Durgut'ta bulunmuştur (MAMA VII: 233).

4.16- καθηγητής - cathêgêtês: Kathegetes öğretmen için kullanılan bir kelimedir. İncil'de bu terim Hz. İsa için kullanılmıştır (Chouinard 2011: 66). “Şakirdin muallimi gibi, ve hizmetçinin efendisi gibi olması elverir” cümlesinde “muallim”in aslı “kathegetes” dir (Matta 10: 25). Beşışıklı'da bulunan bir yazıtta bu kelime geçmektedir (MAMA VII: 357).

4.17- κληρονόμος - clêronómos klêronómos: Atina'da miras hukuku çerçevesinde kullanılan bir terimdir. Eğer bir kişinin meşru çocukları varsa bunlara “gnesiói” denmekte ve ebeveynlerinin malları bunlara miras olarak geçmektedir. Bu mirasçılara da “kleronomos” denmektedir. Eğer kişinin gayri meşru evliliğinden doğanlar varsa bunlara “nothoi” denmekte ve mirastan hak alamamaktadırlar. Ölen kişinin çocuğu olamaması durumunda malları sıralı akrabalarına geçmektedir (Harris 2000: 35-36). Böyle bir varisin geçtiği yazıt Piribeyli'de bulunmuştur (MAMA VII: 259).

4.18- κύριος - cyrios kúrios: Kurios, Atina'da bir evde yaşayan tüm bayanların korunmasından, yurttaşlık ve kanuni temsillerinden sorumlu, ailenin reisine verilen bir addır. Bir babanın ölmesi durumunda bu koruyuculuk erkek kardeşine, dayı-amcasına ya da erkek bir akrabasına geçer. Evlenmesi durumunda bu eşe geçer. Evlenme çağına gelmiş bir kızın nişan ve evliliğini sadece kurioslar ayarlayabilir (Finkelberg 2003: 373). Bu terim Kötüşak'ta bulunan bir yazıtta tespit edilmiştir (MAMA VII: 476).

4.19- οίκονόμος - oeconómos oíkonómos: Oikonomos terimi kâhya, idareci ve yönetici anlamına gelmektedir. Bu yönetim genelde başka bir kişinin mallarını veya varlıklarını idare etme anlamında kullanılmıştır. Ekonomi kelimesi buradan gelmektedir (Kepler 1972: 262). Bu görev özgür insanlara, genelde olduğu gibi azat edilmiş veya köleliği devam eden, mal sahibinin varlıklarını emanet etmede güvendiği kişilere verilir. Bunlar mal sahibinin her türlü finansal işlerini yaparlardı (<http://biblehub.com>). Böyle bir görevi yapan kişiye ait yazıt Meydanlı'da bulunmuştur (MAMA VII: 1).

4.20- ὄστιάριος – óstiários: Ostiarios, kapıcı olarak kullanılan bir terimdir (Kahane 1982: 132). Ostiariosların saraylarda istihdam edilenlerinin en önemli görevi savaş zamanında kraliyet ikametgâhını bu duruma göre hazırlamaktır (Bouchard 1988: 409). Bizans zamanında saray görevinde bulunan hadım görevlilere de verilen bir ünvanıdır (<http://en.wikipedia.org>).

4.21- ούετρανός – óuetranós: Veteran anlamında kullanılan bir terimdir (Millar 1993: 128). Bu terim Bulduk'da bulunmuş bir yazıtta geçmektedir (MAMA VII: 456).

4.22- Uicarius: Vekil anlamında kullanılan bir terimdir (Whitby 2008: 560; Bernstein 2013: 10). Bu terim bazen de piskopos vekili için de kullanılmıştır (Partridge 2006: 776). Bu terimin geçtiği yazıt Alikel'de bulunmuştur (MAMA VII: 305).

4.23- πατρώνής - patronus: Patronus terimi, köleyi azat edenler, bir şehrin ya da kuruluşun sponsorluğunu yapanlar ve savunma yapan avukatlar için kullanılmaktaydı (White 1978: 79). Eğer bir kişi bir köleyi azat ederse ona Patronus denmekteydi, azat ettiği köleye de libertus ya da liberta denilmekteydi. Patronus ile liberta arasındaki ilişki baba ile oğul arasındaki bir ilişkiye benzerdi. Eğer azat eden kişi bayan ise ona da "Patrona" denirdi (Smith ve Anthon 1890: 745). Patronus teriminin geçtiği bir yazıt Kadınhanı'nda bulunmuştur (MAMA VII: 14a).

4.24- Rationalis: Rationalis, maliye bakanı anlamında kullanılan bir terimdir (Bedeyore 1998: 80). Görevleri arasında hem sikke hem de görev şeklinde tüm vergileri tahsil etmek, para dolaşımını kontrol etmek, madenleri, darphaneleri ve silah depolarını yönetmek gibi aktiviteler bulunmaktadır (<http://en.wikipedia.org>). Bu unvan Alikel'de bulunmuş bir yazıtta geçmektedir (MAMA VII: 305).

4.25- στρατηγός – stratēgós: Strategus ünvanı başlıca askeri komutanlara verilen bir ünvanıdır. Savaşta liderlik yapmalarının yanında savaşla ilgili hazırlıklar, savaş masrafları için vergi toplanması gibi tüm konularda en yetkili kişilerdi (Smith ve Anthon 1890: 927).

4.26- στρατιώτης - stratiôtēs: Stratiotai, genel anlamıyla asker demektir, ancak kaynaklarda atlı asker için kullanılmaktadır (Bartusis 1988: 345). Laodikea’da, birisi Kunderaz’da diğeri de Hacı Mehmet Çiftliği’nde olmak üzere iki yerde bu terim geçmektedir (MAMA VII: 14, 63a).

4.27- σύντροφος – syntrophos: Syntrophos, threptos gibi eve alınmış bir köle çocukla süt veya üvey erkek kardeş olan çocuklara denmektedir (Gordon ve Reynolds 2003: 274). Kadioğlu’nda böyle bir kişiden bahseden yazıt bulunmuştur (MAMA VII: 274).

4.28- ταβελλάριος – tabellarios: Tabellerius, Roma döneminde posta teşkilatı olmadığı için mektup taşınması için görevlendirilen taşıyıcılara verilen bir addır (Smith ve Anthon 1890: 943). Böyle bir mektup taşıyıcısına ait yazıt Sinanlı’da bulunmuştur (MAMA VII: 322).

4.29- ταβουλάριος – taboulários: Taboularios, noter ya da mektup yazıcı olarak görev yapan kişilere verilen bir unvandır (Galatariotou 1991: 154). Bu görevi yapan bir kişinin yazıtı İnsuyu’nda bulunmuştur (MAMA VII: 524).

4.30- τέκτων - tectôn téktôn: Tekton kelimesi, “prensini evini yapan usta” anlamında kullanılmıştır. Ev yapımında kullanılan aletleri yapan kişiye de denmektedir. Bir evin tüm kısımlarını yapabildiği için marangozluk, taş ustalığı ve demircilik gibi becerileri olan birisidir (Co - Groen 1987: 21).

5- SONUÇ

Sarayönü ve çevresi Doğu Phrygia’da yer alan ve Eskiçağdan günümüze önemini koruyan bir coğrafyadır. Buna en güzel örnek de Konuklar Devlet Üretim Çiftliği’nin Roma Dönemi’nde de bir İmparatorluk Çiftliği olarak kullanılması (Bahar 1999: 31) olarak verilebilir. Burada yaşayan insanlar verimli toprakları ve zengin madenleri işletmekteydiler. Bu yüzden bazı geçiş dönemleri hariç yöre halkı daima varlık içinde yaşamışlar ve huzurlu bir hayat sürmüşlerdir. Huzurlu bir hayat sürmelerinde Toroslar gibi savaşçı insanların yaşadığı bir bölgeye mesafeli olmaları da etkili olmuş olabilir. Bölge, Phryg, Grek ve Roma unsurlarının beraberce yaşamalarına şahitlik etmiş önemli bir merkez olmuştur. Madencilik sektöründe çalıştırılan işçilerin maruz kaldıkları sağlıksız ortamlar (Strabon: XIII. 3. 40) veya o dönemin ortalama yaşam süresinin kısa olması insanların genç yaşlarda ölmelerine sebebiyet vermiş olmalı ki 4.

Bölüm’de yer alan apeleutheros, doulos, epitropus, threptos, threpra, threpsas, kurios, patronus ve syntrophos gibi terimler sosyal yaşamda sık karşılaşılan durumlara güzel örneklerdir.

Hristiyanlık’ın yayılmasından önce bölge inancında etkili olan Paganizmde yöre halkı yerel ve Grek tanrı(ça)larına beraberce tapınmaktaydı. Bu durum burada yaşamlarını devam ettiren Phryg halkının varlığını da ispat etmektedir.

Epigrafik verilerin bize sağladığı bilgiler doğrultusunda bölgede yaşamış insanların bir düzen içinde hayatlarını sürdürdükleri, şehir yaşamının tüm kurumları ile işletildiği, Laodikeia’nın önemli bir idare ve cazibe merkezi olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, J. G. C. (1898), "A Summer in Phrygia. II", *The Journal of Hellenic Studies*, 18, 81-128+340-344.
- Bahar, Hasan, (1999), "Konya ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 1997", XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı Bildirileri, II, 23-54.
- BARTUSIS, Mark, C. (1988, Nisan), "The Kavallarioi of Byzantium", *Speculum*, 63, 2, 343-350.
- BÉDOYÈRE, Guy De La, (1998), "Carausius and the Marks RSR and I.N.P.C.D.A.", *The Numismatic Chronicle*, 158, 79-88.
- BELFIORE, Elizabeth (1984), "A Theory of Imitation in Plato's Republic", *Transactions of the American Philological Association*, 114, 121-146.
- BERNSTEIN, Neil, W. (2013), *Ethics, Identity, and Community in Later Roman Declamation*, New York: Oxford University Press.
- BOUCHARD, Constance, B. (1988, Bahar), "The Bosonids or Rising to Power in the Late Carolingian Age", *French Historical Studies*, 15, 3, 407-431.
- BURASELIS, Kostas (2000), "Kos between Hellenism and Rome: Studies on the Political, Institutional and Social History of Kos from Ca. the Middle Second Century B.C. Until Late Antiquity", *Transactions of the American Philosophical Society*, 90, 4, 1-189.
- CALDER, W. M. (1913, Şubat), "A Roman Imperial Domain", *The Classical Review*, 27, 1, 9-11.
- CALDER, William, M. (1928), *MAMA I – Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, London: The Manchester University Press.
- CALDER, William, M. (1956), *MAMA VII – Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, Manchester: The Manchester University Press.
- CALDWELL, Richard, S. (1993), *Origin of the Gods : A Psychoanalytic Study of Greek Theogonic Myth*, New York: Oxford University Press.
- CAMERON, H. D. (1964), "The Debt to Earth in the Seven against Thebes", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 95, 1-8.
- CHOUINARD, Larry (2011), "Matthew: The Shaping of Community", *Leaven*, 19, 2, 64-69.
- COOK, A. B. (1914), *Zeus: a Study in Ancient Religion*, C 1, Cambridge: University Press.
- DAL CO, Francesco – GROEN, Frederick, R., (1987), "On History and Architecture: An Interview with Francesco Dal Co", *Perspecta*, 23, 6-23.
- DEHON, P. -J. -vd. (1989, Ekim, Aralık), "Notes de lecture", *Latomus*, 48, 4, 875-881.
- DOWDEN, Ken (2006), *Zeus*, London: Routledge.
- EPPS, Archie, C. III. (1961, Ekim), "The Christian Doctrine of Slavery: A Theological Analysis", *The Journal of Negro History*, 46, 4, 243-249.
- FINKELBERG, Margalit (2003, Kasım), "Motherhood or Status? Editorial Choices in Sophocles, "Electra" 187", *The Classical Quarterly, New Series*, 53, 2, 368-376.
- FISHER, Nick (2007), [Review of the Article Not Wholly Free. The Concept of

- Manumission and the Status of Manumitted Slaves in the Ancient Greek World]. *The Journal of Hellenic Studies*, 127, 184-185.
- FOSTER, Benjamin, R. (1970, Nisan), "Agoranomos and Muhtasib", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 13, 2, 128-144.
- GALATARIOTOU, Catia (1991). *The Making of a Saint: The Life, Times and Sanctification of Neophytos the Recluse*, New York: Cambridge University Press.
- GARDINER, Frederic (1889, Kasım), "The Use of the Words Priest, Sacrifice, and Prophet in the New Testament", *The Old and New Testament Student*, 9, 5, 285-291.
- GARLAN, Yvon (1987), "War, Piracy and Slavery in the Greek World", *Slavery & Abolition: A Journal of Slave and Post-Slave Studies*, 8:1, 7-21.
- GORDON, Richard – REYNOLDS, Joyce (2003), "Roman Inscriptions 1995-2000", *The Journal of Roman Studies*, 93, 212-294.
- HARD, Robin (2004), *The Routledge Handbook of Greek Mythology*, London: Routledge.
- HARRIS, Edward, O. (2000), "Open Texture in Athenian Law", *Dike* 3, 22-79.
- HARRISON, Jane, Ellen (2010), *Themis: A Study of the Social Origins of Greek Religion*, New York: Cambridge University Press.
- Helicon Publishing (2005), *Hutchinson Dictionary of World Mythology*, Abington-Oxfordshire: Helicon Publishing.
- HELLER, L., J. (1963, Temmuz, Eylül), [Review of the Article Recherches sur le vocabulaire médical du grec ancien: Soins et guérison]. *Language*, 39, 3, 500-503.
- HIESINGER, Ulrich, W. (1967), "Three Images of the God Mên", *Harvard Studies in Classical Philology*, 71, 303-310.
- HUGHES, J., Donald (1990, Ekim), "Artemis: Goddess of Conservation", *Forest & Conservation History*, 34, 4, 191-197.
- KAHANE, Renee – KAHANE, Henry (1982), "The Western Impact on Byzantium: The Linguistic Evidence", *Dumbarton Oaks Papers*, 36, 127-153.
- KEPLER, Milton, O. (1972, Temmuz), "Christian Stewardship and the Physician: A Personal View", *Journal of Religion and Health*, 11, 3, 262-268.
- Kitabı Mukaddes (2000), İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- KRAEMER, Ross, S. (1989, Ocak), "On the Meaning of the Term "Jew" in Greco-Roman Inscriptions", *The Harvard Theological Review*, 82, 1, 35-53.
- LANE, Eugene, N. (1975, Kasım), "The Italian Connection: An Aspect of the Cult of Men", *Numen*, 22, 3, 235-239.
- LEVICK, B. (1971), "The Table of Mên", *The Journal of Hellenic Studies*, 91, 80-84.
- LEVICK, Barbara (1967), "Unpublished Inscriptions from Pisidian Antioch", *Anatolian Studies*, 17, 101-121.
- LEWIS, C. T., - SHORT, C. (1879), *A Latin Dictionary Founded on Andrews' Edition of Freund's Latin Dictionary. Revised, Enlarged and in Great Part Rewritten by CT Lewis and Charles Short*, Oxford: Clarendon Pres.
- LUYSTER, Robert (1965, Yaz), "Symbolic Elements in the Cult of Athena", *History of Religions*, 5, 1, 133-163.
- MILLAR, Fergus (1993), *The Roman Near East 31 BC - AD 337*, The USA: Harvard

University Press.

- MINEAR, Paul, S. (1974, Mart), "A Note on Luke 17:7-10", *Journal of Biblical Literature*, 93, 1, 82-87.
- MORALES, Helen (2007), *Classical Mythology : A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- PARTRIDGE, E. (2006). *Origins: A short etymological dictionary of modern English*. Routledge.
- PECK, Harry, Thurston (1897), *Harper's Dictionary of Classical Antiquities*, New York: Harper and Brothers Publishers.
- POOLE, Adrian, (1992, Kış), "War and Grace: The Force of Simone Weil on Homer", *Arion, Third Series*, 2, 1, 1-15.
- RAMSAY, W. M. (1898, Ekim), "Varia", *The Classical Review*, 12, 7, 335-343.
- RAMSAY, W. M. (1905, Ekim), "Lycaonian and Phrygian Notes", *The Classical Review*, 19, 7, 367-370.
- RAMSAY, W. M. (1918), "The Utilisation of Old Epigraphic Copies", *The Journal of Hellenic Studies*, 38, 124-192.
- RATTE, Christopher – SMITH, R. R. R. (2008, Ekim), "Archaeological Research at Aphrodisias in Caria, 2002-2005", *American Journal of Archaeology*, 112, 4, 713-751.
- ROBINSON, David, M. (1927, Ocak-Mart), "The Discovery of a Prehistoric Site at Sizma", *American Journal of Archaeology*, 31, 1, 26-50.
- ROLLER, Lynn, E. (1988, Bahar-Yaz), "Phrygian Myth and Cult", *Notes in the History of Art*, 7, 3/4, Special Issue: Phrygian Art and Archaeology, 43-50.
- SILK, M. S. (1985, Nisan), "Heracles and Greek Tragedy", *Greece & Rome, Second Series*, 32, 1, 1-22.
- SMITH, William – ANTHON, Charles (1843), *A dictionary of Greek and Roman antiquities*, New York: American Book Company.
- STALLSMITH, Allaire, B. (2008), "The Name of Demeter Thesmophoros", *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 48, 115-131.
- STRABON (2012), *Antik Anadolu Coğrafyası*, (çev. Adnan Pekman), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- The Catholic Layman (1853, Eylül), *Is the Protestant Bible a Corrupt and Mutilated Translation of the Holy Scriptures?*, 2, 21, 99.
- TOD, Marcus, N. (1942, Mayıs), "Lexicographical Notes", *Hermathena*, 59, 67-93.
- WEBB, R. (2008), *Demons and Dancers: Performance in Late Antiquity*, The USA: Harvard University Press.
- WESTERMANN, William, Linn (1948, 8 Mart), "The Freedmen and the Slaves of God", *Proceedings of the American Philosophical Society*, 92, 1, 55-64.
- WHITBY, Michael, (2008, Ekim), Theophanes [Review of the Article The Journey of Theophanes. Travel, Business, and Daily Life in the Roman East]. *The Classical Review*, 58, 2, 560-562.
- WHITE, Peter (1978), "Amicitia and the Profession of Poetry in Early Imperial Rome", *The Journal of Roman Studies*, 68, 74-92.

http://www.fredonia.edu/faculty/emeritus/edwinlawson/greeknames/greek_10-22-09_final.pdf

<http://biblehub.com/greek/3623.htm>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Ostiarios>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Rationalis>

<http://www.poetryintranslation.com/PITBR/Greek/Wasps.htm>.

XV. YÜZYILDA I LGİN VE ÇEVRESİNİN İDARESİ, YERLEŞİM VE NÜFUS ÖZELLİKLERİ

*Alaattin AKÖZ**

GİRİŞ

Aralarında I lğın'ın da yer aldığı Beyşehir, Akşehir ve çevresini kapsayan Hamidili topraklarının 1381'de Osmanlı egemenliğine geçmesi ile Karamanoğulları ile Osmanlılar sınır komşusu olmuşlardır. İki beylik arasındaki nüfuz mücadelesine bağlı olarak bu bölge bazen Karamanoğullarının, bazen de Osmanlıların kontrolüne geçmiştir. Bir asırdan fazla süren Osmanlı-Karaman mücadelesi Fatih Sultan Mehmed zamanında yeni bir boyut kazanmıştır.

II. Mehmed'in 1451'de Osmanlı Devleti'nin başına geçmesiyle, Karamanoğlu İbrahim Bey Osmanlılar aleyhine ittifak arayışlarına girişmiş, bunun üzerine Fatih, birinci Karaman seferine çıkmıştır. İbrahim Bey, karşı koyamayacağını anlayınca Mevlâna Veli aracılığıyla barış istemiş, yapılan antlaşmaya göre; Akşehir, Beyşehir ve Seydişehir Osmanlılara bırakılmış, I lğın ise her iki devlet arasında sınır kabul edilmiştir.

* Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. aakoz@selcuk.edu.tr

(<http://www.alasayvan.com/harita-kadastro/384494-anadolu-beylikleri-14-yuzyil-haritasi>)

İbrahim Bey, anlaşma gereğince II. Mehmed'in Kastamonu ve Trabzon seferlerine (1461), oğlu kumandasında asker yollamış ve İsfendiyar-oglu Kızıl Ahmed'in ilticasını kabul etmemiştir. Ayrıca kızını da padişaha vermeye razı olmuştur¹.

İbrahim Bey, büyük oğlu İshak'ı anneleri Osmanlı sultanı olan diğer oğullarına² tercih etmiş ve daha sağlığında oğullarının taht mücadelesine girişmelerine şahit olmuştur. Nitekim Fatih'in halasının oğlu Pir Ahmed, ağabeyi İshak Bey'in Silifke ve İçel bölgesine hakim olması üzerine³ kardeşleri ile iş birliği yaparak ve Konya eşrafıyla da anlaşarak Konya'da hükümdarlığını ilan etmiştir⁴.

¹ Tursun Bey (1977), s.38; Enverî (1928), s.94; Neşrî (1995), s.685-687; Âşık Paşa-zâde (1333), s.139-140; Dukas (1956), s.142; Anonim (1954), s.41; Rûhî (1992), s.447; Solak-zâde (1989), s.259-260; Şikârî (1946), s.181; Hoca Sadettin Efendi (1992), II, s.269; Münecimbaşı (1995), s.235-236; Halil Edhem (1330), s.834-835; Tekindağ (1963), s.43-45; Uzunçarşılı (1988), s.453.

² Neşrî, "...yedi oğlu kaldı, bunlardan altısı Sultan Mehmed'in kızı Sultan hatundandı amma İshak cariyedendi hem cümlesinin büyüğü idi. İshak, Pir Ahmed, Karaman, Alâüddin, Kasım, Süleyman, Nûre Sufî..." , s. 200; Âşıkpaşa-zâde, "... altı oğlu kaldı amma himmeti büyük oğlunda idi ki yerine o beğ ola idi. Hazinesini de Silifke'de onun hükmettiği yere komuştu..." , s. 213

³ Neşrî, s.200; Âşıkpaşa-zâde, s. 213; Şikârî, yedi oğlu olduğunu söyler, bkz. , s. 191; Tac'üt-Tevârih, C.I, s. 498

⁴ Tursun Bey, s. 129; Tekindağ, "Son Osmanlı..." , s. 48

XV. YÜZYILDA İLGİN VE ÇEVRESİNİN İDARESİ, YERLEŞİM VE NÜFUS ÖZELLİKLERİ

İbrahim Bey'in vefatından sonra, kardeşlerine mukavemet edemeyeceğini anlayan İshak Bey, Silifke'ye çekilerek burada Memlûk Sultanı ile münasebete girmesine ve onun da yardım vaadinde bulunmasına rağmen, Ak-koyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in yanına iltica etmiştir⁵, oradan aldığı kuvvetlerle gelerek Karaman Beyliğini tekrar ele geçirince, Pir Ahmed Bey, Osmanlı Hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'e iltica etti⁶. Uzun Hasan'ın askerleri Karaman ülkelerinde her girdikleri yeri tahrip etmiş, soymuş ve yağma etmişlerdi⁷, bu da halkın İshak Beyden nefret etmesine sebebiyet vermiştir. Uzun Hasan, buradan ayrılırken bir kısım kuvveti Kızıl Ahmed Bey'le beraber Karaman ülkesinde bırakmıştır.⁸ Karaman Beyliğini elde etmiş olmasına rağmen İshak Bey, Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'in kardeşi Pir Ahmed'e yardım edeceğini anlayınca, Osmanlı hükümdarına Yakup-oğlu Ahmed Çelebi'yi göndererek⁹, Karaman memleketi hakkında pazarlığa girişmiştir. Fatih'in "*Çarşamba suyu sınır olsun. Ötesi senin ve berisi bizim olsun. Biz dahi senin kardeşini koyuvermeyelim*"¹⁰ cevabını vermesi üzerine, İshak Bey, Uzun Hasan'a da güvenerek bu teklifi kabul etmeyince Fatih, Pir Ahmed'e yardım ederek, Karaman'a bir ordu göndermiştir¹¹. Ermenek'te veya Dağpazarı'nda yapılan savaşta İshak Bey mağlup olarak, Silifke'ye çekilmiş ve ailesini orada bırakarak, yardım temin etmek için Uzun Hasan'ın yanına gitmiş, fakat çok geçmeden 1465 yılında, orada vefat etmiştir¹².

⁵ Tekindağ, "Karamanlılar", s. 326; Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri,s.31; Selâhattin Tansel, Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyâsî ve Askerî Faaliyetleri,Ankara 1985, s. 285

⁶ Aşıkpaşa-zâde, , s. 214; Neşrî. , s.200

⁷ Neşrî. , s.200; Aşıkpaşa-zâde, s. 189

⁸ Aşıkpaşa-zâde, s. 214

⁹ Aşıkpaşa-zâde, s. 214; Neşrî, , s. 201; Tâc'üt-Tevârîh, C. I, s. 499

¹⁰ Aşıkpaşa-zâde, s. 214

¹¹ Aşıkpaşa-zâde, s. 214; Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri,s. 31; Tekindağ, "Karamanlılar", s. 326

¹² Neşrî, s. 201; Aşıkpaşa-zâde, s. 215; Tekindağ, "Son Osmanlı....", s. 52; aynı mlf., bir başka makalesinde ölüm tarihini 1465 olarak verir. Bkz. "Karamanlılar", s. 326; Uzunçarşılı da bu tarihi 1465 olarak verir. Bkz. Anadolu Beylikleri,s. 32,1 no'lu dipnot

(Donald Edgar Pitcher, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası)

Fatih'in himaye ve desteği ile Karaman tahtına geçen Pir Ahmed, şükran nişanesi olarak Akşehir, Beyşehir, Sıklan Hisar ve Ilgın'ın anahtarlarını, kıymetli hediyelerle birlikte Fatih'e gönderir¹³. Fakat bölgedeki Osmanlı egemenliğinin bu tarihten öncesine dayandığına dair atıflar vardır.

Aşağıda tanıtımını yaptığımız MAD 241'de; bazı köylerin daha önce bir sancakbeyi tarafından tasarruf edildiğine dair kayıtlar yer almaktadır¹⁴. Sancakbeyi teriminin Osmanlılara özgü, taşra idaresine dair bir yönetim unvanı olması sebebiyle, bölgedeki Osmanlı hâkimiyetini 1466 öncesine götürmek mümkündür.

¹³ Osmanlı kroniklerinin bir kısmı bu seferin tarihini 1464 veya 1465 olarak verirken, M. A. Erdoğan, Adnan Sadık Erzi'nin yaptığı çalışmalarla Osmanlı kroniklerinde Karaman seferleri üzerine verilen bilgilerin doğru olmadığını ortaya koyduğunu belirterek 1466 tarihini kullanır. Bkz. Erdoğan (1998), s.15-16; Tursun Bey (1977), s.129; Neşri (1995), s.775-777; Hoca Sadettin Efendi (1992), III, s.80; Hammer (1989), s.79; Âşık Paşa-zâde (1333), s.168-169; Solak-zâde (1989), s.311; Jorga (2005), s.146; İ. H. Konyalı (1997), s.106; Erzi (1954), s.218; F. Babinger (2003), s.238.

¹⁴ MAD, 241, s.29a. K. Kurdlar t. Yağan an tahvil-i Sancakbeyi; s.35a. K. Kuyucak t. Kireli an tahvil-i Sancakbeyi; s.35b. K. Yağlubayat t. Göçü an tahvil-i Sancakbeyi; s.36a. K. Saraycuk t. Göçü an tahvil-i Sancakbeyi; s.36a. K. Candar-badınk t. Göçü an tahvil-i Sancakbeyi; s.29, 30a, 30b, 31a, 31b, 32a, 32b, 33a, 33b, 34b, 36b, 37a, 44a.

XV. YÜZYILDA ILGIN VE ÇEVRESİNİN İDARESİ, YERLEŞİM VE NÜFUS ÖZELLİKLERİ

Kaynak (MAD 241)

BOA. MAD. 241 numarada kayıtlı olan defter, Karaman eyaletine ait defter serileri içerisinde en eski tarihli olanıdır. Defterdeki en erken kayıt Evail-i Zilhicce 869/ 25 Temmuz-3 Ağustos 1465 (MAD. 241, v.9b, 104a, 131b, 138a), en geç kayıt ise 17 Muharrem 871/ 29 Ağustos 1466 (MAD. 241, v.55a, 63a, 97b, 98a vd.) tarihlidir. Her ne kadar 3 Muharrem 821/ 10 Şubat 1418 tarihli bir timar (MAD. 241, s.41b.) görülüyorsa da bu tarih 3 Muharrem 871/ 15 Ağustos 1466 yerine sehven yazılmış bir tarih olmalıdır. M. A. Erdoğan, defterin tarihini 870/ 1466 olarak verirken (Erdoğan,1998, s.2), Beldiceanu ise, 29 Ağustos 1466'dan sonra 25 Mart – 23 Nisan 1468'den önce düzenlendiğini (Beldiceanu, 1985, s. 103) söyler.

"*Sûret-i Defter-i Müsellemân-ı Vilâyet-i Beğşehir*" adıyla anılan defter (MAD. 241, v.4b), baştan ve sondan eksik olup, 152 varaktır. Osmanlı-Karamanoğlu mücadelesinin en zorlu ve bir bakıma da son zamanlarına ait olan defter iki devletin ülkelerinin sınırları açısından da önemli veriler içerir. Orijinal varak veya sayfa numarası bulunmadığından sonradan sayfalandırılması yapılmış olan defterin 2-4. varağında Beyşehir - Seydişehir, Beyşehir - Hatunsaray, Beyşehir - Konya, Ilgın - Konya, Ilgın - Said-ili, Zengicek - Konya, Zengicek - Sultan, Zengicek - Said-ili ve İnsuyu vilâyetlerini içine alan Osmanlı - Karaman hudutnâmesi vardır (MAD. 241, v.2a-3b). Yine v.66a'da Turgut Kazası'ndaki Yaylacuk adlı bir yaylağın Osmanlı – Karaman sınırını teşkil ettiği ifadesi yer almaktadır¹⁵.

Beyşehir, Ilgın, Akşehir, Zengicek ve İnsuyu kazâlarının tahrir kayıtlarını içeren defteri, Karaman eyaletine ait diğer mufassal defterlerden ayıran en dikkat çekici yanı, mufassal defter özelliklerinin yanı sıra timar defteri özelliğini de taşımasıdır. Defterde; mufassal defterlere mahsus verilere ilaveten; timar başlıkları, her köyün tasarruf sahibi (timar beyi), eski sipahisi, her sipahinin geliri ve ayrıca bürüme, cebelü, tenketür gibi sefer yükümlülükleri de kaydedilmiştir.

Defterin birçok yerinde kopukluklar olduğundan, sayfaların ciltlenmesinde çok ciddi hatalar yapılmıştır. Ya da defter, ciltleyenlerin eline son derece dağınık ve bazı kısımları noksan ulaştığından ancak bu kadar biraya getirilebildi.

Defter üzerinde yapılan çalışmada birçok yanlış ya da eksik sayfa, dolayısıyla ciltleme hatası tespit edilmiştir. Bilindiği gibi defter olarak nitelenen kayıtlarda, bir varağın b sayfası biterken en alt kısmına genellikle bir sonraki varağın a sayfasının ilk kelimesi kaydedilir. Bu özellik bize sayfaların sürekliliğini veya

¹⁵ Barcanlı sınırında Yayla-i Bayat-kuyu Pir Beğ'e hükmü olundu ve Osman ile Karaman arasında Yaylacuk adlı bir yaylak vardır Kara-oğlu ... (?) Beğ yedüğü gibi Yapaoğlu Ali Beğ'e sadaka olunmuş elinde hükm-i humâyûnı vardır üzerine deftere sebt olundu. MAD. 241, v. 66a.

farklılığını takip edebilmekte en önemli ipucunu verir. Bu veriden hareketle tespit edilen yanlışlıkları şöylece sıralayabiliriz:

- v. 29a *Cümle hâne* diye başlaması gerekirken, *öşür*,
- v. 39a *oğlu Süleyman (m.)* diye başlaması gerekirken, *Süleyman veled-i Komarı(ç)*,
- v. 47a *İvaz veled-i Derviş(nim)?* Diye başlaması gerekirken *karye*,
- v. 58a bir karyeye ait mükellef ismi veya nüfus verileri ile devam etmesi gerekirken *timâr-ı Muhammed*,
- v. 91a *yekûn öşr-i vakf* diye başlaması gerekirken, *karye-i Koçâç*,
- v. 92a *timâr-ı Muhammed* diye başlaması gerekirken, *Hamza veled-i*
- v. 101a *mezra'a-i Koçâç* diye başlaması gerekirken, *cem'ân hâsil*,
- v. 111a *salârlık* diye başlaması gerekirken, *mezra'a-i Koçâç*
- v.112a *cem'ân hâsil* diye başlaması gerekirken, *salârlık*,
- v. 115a *Yekûn* diye başlaması gerekirken, *timâr-ı Yakub ve İshak*,
- v. 123a *ve karye-i Kıraç* diye başlaması gerekirken, *cümle hâne*, şeklinde başlamıştır. Bunlarla bağlantılı olarak da

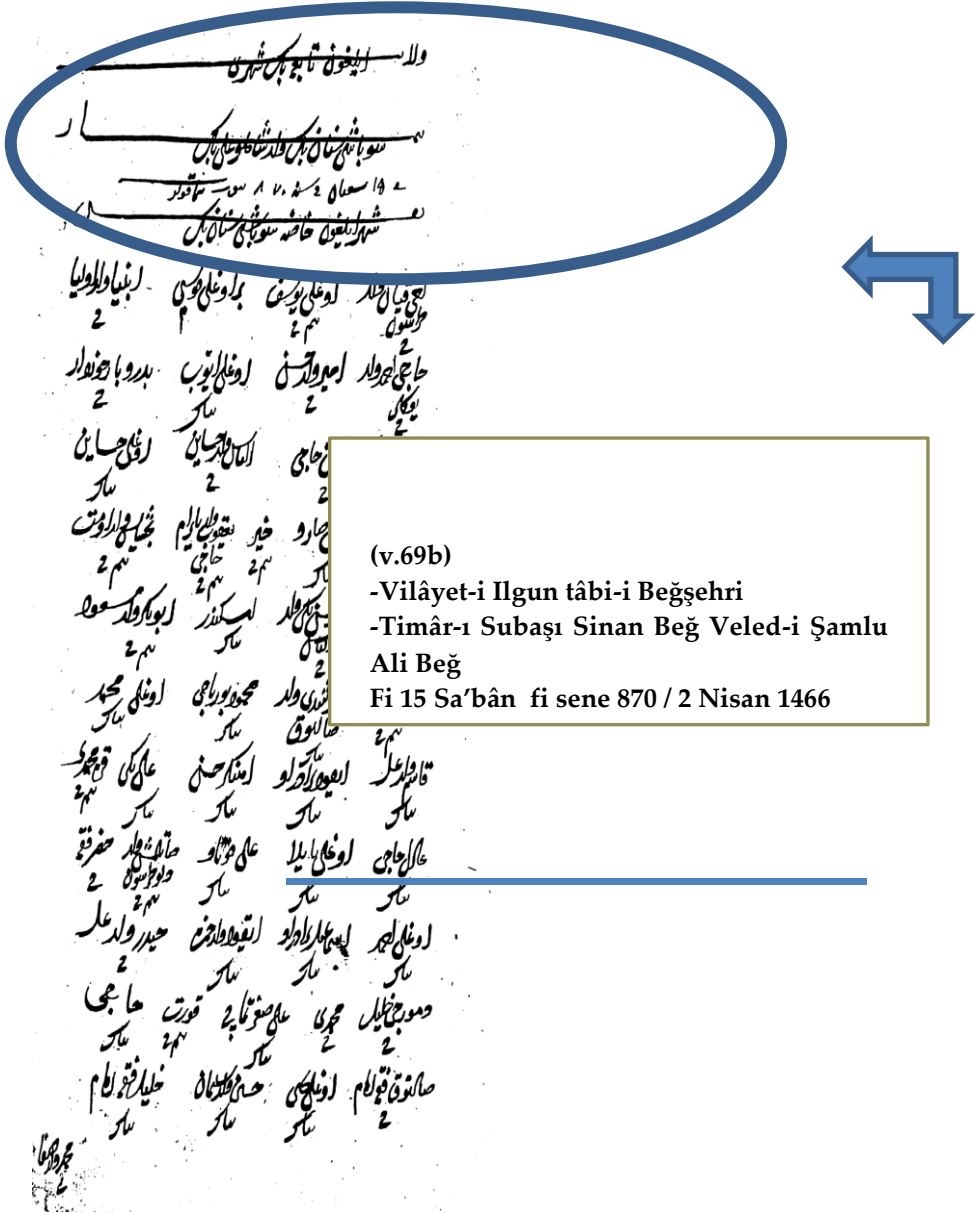
- v.29a'da olması gereken *cümle hâne* başlığı v.123a'da,
- v.92a'da olması gereken *timâr-ı Muhammed* başlığı v.58a'da,
- v.101a'da olması gereken *mezra'a-i Koçâç* başlığı v.111a'da,
- v.111a'da olması gereken *salârlık* başlığı v.112a'da,
- v.112a'da olması gereken *cem'ân hâsil* başlığı v.101a'da ve
- v.123a'da olması gereken *ve karye-i Kıraç* v.29a'da tespit edilmiştir.

Defterin tertibine göre; verilerin ilk başlığı *Vilâyet-i ...*, sonrasında *timâr-ı*, timarı oluşturan *karyeler* mufassal nitelikte (vergi mükellefleri 4'lü veya 5'li sıralar halinde, nüfusa dair toplamlar, hâsil başlığı altında vergi kalemleri gibi) kaydedilip(misal v.57b-58a), sonunda timarın *cem'ânı*, vilayet tamamlandığında da vilayetin *cem'ânı* verilmekte ve bir başka vilâyet başlığı ile devam etmektedir.

Buna göre:

v.65b'de Akşehir vilâyeti tamamlanmış olduğundan v.66a'da yeni bir vilâyet başlaması gerekirken, buraya nerenin devamı olduğu belli olmayan, hem hudut bilgisi içeren, hem de *yörükâna* dair dökümleri havi bir sayfa parçası getirilmiştir. Yeni vilâyet başlığı ise (Vilâyet-i Ilgun) v.69b' dedir.

v.80b'de Ilgun vilâyeti tamamlanmış görünürken, v.81a'da yine neyin devamı olduğu belli olmayan Göçü vilâyetine ait bir parça getirilmiştir. V.86a.'da tekrar Ilgın ile ilgili kayıtlar başlamış ve v. 90b'ye kadar devam etmiştir. Araya farklı kayıtlar girildikten sonra; v. 114a'da ve v.148a-v.150b arasında da yine Ilgın köyleri kaydedilmiştir.

(v.69b)
-Vilâyet-i Ilgun tâbi-i Beğşehir
-Timâr-ı Subaşı Sinan Beğ Veled-i Şamlu
Ali Beğ
Fi 15 Sa'bân fi sene 870 / 2 Nisan 1466

İskan

Ortaçağ Batıda olduğu gibi, Anadolu'da da bir geçiş ve değişim dönemidir. Ortaçağ'da Anadolu'da, Bizans, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı gibi birçok büyük medeniyetler birbirini takip etmiş ve bu coğrafyada derin izler bırakmışlardır. Türk göçleri ile birlikte ülkenin yalnızca fizikî yapısında değil, demografik yapısında, kırsal alan ve şehirlerde de büyük ölçüde değişiklikler olmuştur. Söz konusu değişimin ilk dönemi hakkındaki bilgiler oldukça yetersizdir.

Bizans Devleti'nin son dönemi, Anadolu'da tarih açısından en büyük değişimlerin meydana geldiği bir evreye tekabül etmektedir. Bizans egemenliğinin Anadolu üzerindeki etkisinin giderek azalması ve birkaç yüzyıl sürecek olan Türk boylarının Anadolu'ya olan büyük göçü, X. yüzyılda Anadolu'da ciddi toplumsal değişikliklere neden olmuştur. Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri sırasında eski yerliler, yani Hıristiyan kır nüfusu yerlerinden edilmediklerinden, o tarihte zaten çok gevşek bir yapıya sahip olan Hıristiyan köyleri arasındaki boş araziler yeni köylerle değerlendirilmiştir¹⁶. Yeni köylere yerleşen göçebe Türk halk, kısa sürede tarla kültürüne yönelerek göçebelikten yerleşik yaşama geçişte büyük bir başarı göstermiştir.

Yeni bir yer bulmanın ve yerleşmenin zorlukları gayet iyi bilindiğinden Rum diyarına gelen ve burada yeni bir yerleşim kültürü oluşturan Türkler, önceki halkların birikimlerinden ya da tecrübelerinden yararlanmaktan uzak kalmamışlardır. Bu yüzden Anadolu kırsalında üç farklı yerleşim modeli ortaya çıkmıştır.

Bunlardan ilki; mevcut köylere dahil olmak suretiyle Müslim-Gayrimüslim nüfusun birlikte yaşadığı köyler,

İkincisi; daha önce yerleşim varken terkedilmiş köy yerlerine konmak suretiyle yeniden şenlendirmek,

Üçüncü model ise doğrudan Türkler tarafından kurulan köylerdir.

İlgin bölgesinde 31 köy yerleşimi içerisinde birinci tip yerleşimden söz edilemez. Zira hem XV. Yüzyıl, hem de XVI. Yüzyıl kayıtlarında hiçbir yerleşim yerinde gayrimüslim nüfusa rastlanılmamıştır. İkinci tip yerleşim de son derece az gözlemlenmiştir. Bu tipteki köy sayısı üçtür. Bu durumda en yaygın yerleşim, üçüncü tip olan Türklerin kurduğu köylerdir. Köylerin isimlerinden de böyle olduğu rahatlıkla görülebilir. Bir kısım köy isimleri doğrudan boy ismini taşıırken, diğerleri de Türkçe isimlerdir.

¹⁶ Necdet Tunçdilek, Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi, İst. Üni. Yay., İst. 1986, s. 47.

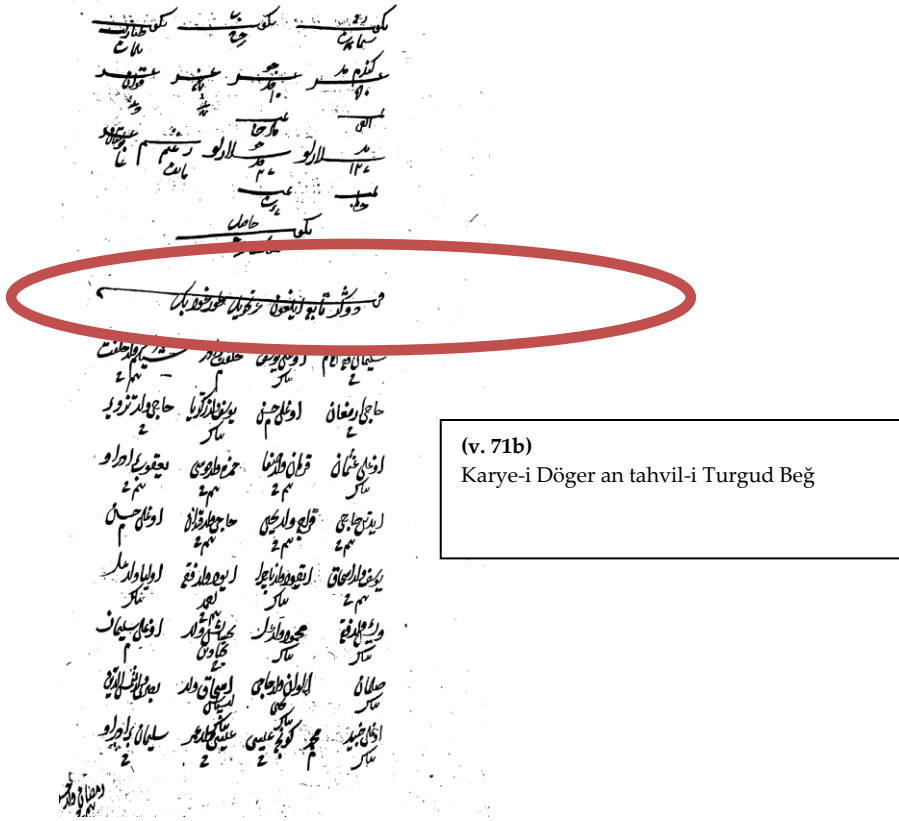
		İlgın	Çift	Nim Çift	Bennak	Mücer-red	Bive	İmam	Hane	Nefer	Tahmini Nüfus
69b	1	Nefs-i İlgın	50	21	83	10	1	1	161	171	815
71a	2	K. Boduk	16	5	7	8		1	26	36	138
71b	3	Döğër	19	20	25	8		1	65	73	333
72b	4	K. Bûbek	7	1	4	2		1	12	14	62
72b	5	K. Ahröyüğü	4	4	6	1			14	15	71
73a	6	K. Şeyh Nevruz	8	4	3				15	15	75
73b	7	K. Yekdüğü	4	1	2	2			7	9	37
73b	8	K. Çardak ve mez. Boynuklu		4	4				8	8	40
74a	9	K. Abaz/Ayaz	4	9					13	14	65
74b	10	K. Çimdik	9	5	6	5		1	21	25	110
75a	11	K. Keşirlü	3	4					7	7	35
75a	12	K. Sülübeğ/Sulubeg	6		1	1			7	8	36
75b	13	K. Şekerlü/Şükürlü	11						11	12	55
76a	14	K. Ruşen/Ruus	37	9	15	23	2	2	63	86	338
77a	15	K. Gelbi	11	2	1	5		1	14	19	75
77b	16	K. Karalar	1	6	4	1			11	12	56
78a	17	K. Gazi	7	3	3				13	13	65
78b	18	K. Adarus	11		7	3		1	18	21	93
79a	19	K. Sadık	5	3	2	1			10	11	51
79b	20	K. Bayad	3	2	4				9	9	45
79b	21	K. Yuvabaltuk	8	8	4			1	20	20	100
86a	22	K. Mahmudhisarı	28	12	12	4	2		54	58	274
87a	23	K. İnbüs (İmnoz)	7		2	1			9	10	45
87b	24	K. Saraycuk	10	1	6	1			17	18	86
88a	25	K. Bulcuk	6	1				1	7	7	35
88a	26	K. Avşar	7		5	1			13	14	66
88b	27	K. Ayazlar	12		2	5			14	19	75
89a	28	K. Yendüğün	26	6	8	8	2	1	42	50	218
90a	29	K. Yenice	14	6	9	2			29	31	147
90b	30	K. Derzi	11	4	8	2	1		24	26	122
114a	31	K. Karacaviran	10	2	6	2			18	20	92
		Toplam	355	143	239	96	8	12	752	851	3855

İlgın bölgesinin büyük oranda Türkler tarafından iskan edildiği belirtilirken, bu iskanın daha çok aşiretler yoluyla gerçekleştirildiği belirtilmelidir. Zamanla aşiretlerin yerleşikliğe geçmesiyle köy oluşumları gerçekleşmiştir. Bölgede yaygın

olarak bulunan ve sonraları yerleşikliğe geçenler Turgutoğullarına bağlı aşiretlerdir. Kaynaklardan bunların izlerini sürebilmek mümkündür.

Köylerin timar kayıtlarında yeni timar sahibi ile eski timar sahibinin isminin verilmesi (an tahvil) Ilgın bölgesindeki egemenliğin kimler elinde olduğunu veya ne şekilde el değiştirdiğini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Timar sahipleri içerisinde ilk görülen isimler Turgut beyleri iken, ikincisi ise yine Turgutlu kabilesi içerisinde yer alan bir başka Türkmen aşireti içerisinde önemli yeri olan Yapaoğullarıdır. Aşağıda hem Turgutlu, hem de Yapalu beylerine ait kayıt örnekleri verilecektir.

Ayrıca bazı köylerin isimleri bölgedeki yerleşimin yapısını göstermesi bakımından son derece dikkat çekicidir. Bu köyler sadece Türkçe isim taşımanın ötesinde Avşar, Bayad, Döger gibi Oğuz boylarına ait isimleri taşımakla bölgenin Türk iskanı açısından izlerini gözler önüne sermektedir.

(v. 71b)
Karye-i Döger an tahvil-i Turgud Beğ

۲۷

مکتوبه عشیره وقف
مکتوبه حنفیه
مالک طاعون
مالک حنفیه

تابه اینجیون یا ایلا سوزده بیگاری و یا ایله کورچوق و سوزبار
و یا ایله باقه بیگاری و صارو عمل خاصه سویش سنانی بک

در یا ایلا سوزده
مکتوبه
مکتوبه

(v. 77a)

Timar-ı Turgudlu Ali veled-i Hacı
Fi 18 Ramazan 870 / 4 Mayıs 1466

حاصل
ایول کاره بیعت

و روسه حباه کیم حاکم سنگتور

مکتوبه طرغور لوعال و ارج حاجی و کلا حضرت پاشا
مکتوبه طرغور لوعال و ارج حاجی و کلا حضرت پاشا
مکتوبه طرغور لوعال و ارج حاجی و کلا حضرت پاشا

مکتوبه طرغور لوعال و ارج حاجی و کلا حضرت پاشا
مکتوبه طرغور لوعال و ارج حاجی و کلا حضرت پاشا

یا پید

ار بر اسم قونام
ار بر اسم قونام
ار بر اسم قونام

ار بر اسم قونام
ار بر اسم قونام
ار بر اسم قونام

ار بر اسم قونام
ار بر اسم قونام
ار بر اسم قونام

ار بر اسم قونام
ار بر اسم قونام
ار بر اسم قونام

71

حاجی ابراهیم
حاجی ابراهیم
حاجی ابراهیم
حاجی ابراهیم
حاجی ابراهیم
حاجی ابراهیم
حاجی ابراهیم
حاجی ابراهیم
حاجی ابراهیم
حاجی ابراهیم
حاجی ابراهیم
حاجی ابراهیم

حاجی ابراهیم

حاجی ابراهیم

حاجی ابراهیم

حاجی ابراهیم

حاجی ابراهیم

حاجی ابراهیم

حاجی ابراهیم

حاجی ابراهیم

حاجی ابراهیم

حاجی ابراهیم

حاجی ابراهیم

(v.71a)

Karye-i Boduk an tahvil-i
'Ali Bey veled-i Yapa

فی بیان تاجیاریغون حاکم کیر علی طرد با پرتیق شریعت
ملوک علیکرت تمارنه ضم اولوندی ۲۳ محرم ۱۷۱
حرقیاوردن

حاجی اولادلو عثمان قورقورلو بارکوزلو حمزه اولاد عثمان اولاد
۲ ۲ ۲ ۲ ۲
ساکر ساکر ساکر ساکر ساکر
سوقی اولادو رحیم اولادو حاجی قیتم
ساگر ساگر ساگر

۹ ۳ ۳ ۳ ۳

طیارلوع

۱۹ ۱۹ ۱۹ ۱۹ ۱۹
۲۳ ۲۳ ۲۳ ۲۳ ۲۳

(v.79b)
Karye-i Bayat an tahvil-i Ali Veled-i
Yapa Akşehir'de ulufeci Alinin
timarına zam olundu
Fi 3 Muharrem sene 871 / 24 Ağustos
1465

فی بیان تاجیاریغون حاکم کیر علی طرد با پرتیق شریعت
لق شریعت ایدو علم قایاقلو اولاد اولورول تمارنه ضم اولوندی
۲۳ محرم ۱۷۰ سنه ساتور

خلیل اولادان حسین اولاد محمد اولاد لعل اولاد سون اولاد
۲ ۲ ۲ ۲ ۲
ساکر ساگر ساگر ساگر ساگر
اولاد خواجی اولادو چای اولاد حسین اولاد اوزنگ اولاد کونش اولاد
۲ ۲ ۲ ۲ ۲
ساکر ساگر ساگر ساگر ساگر
خلیل اولادو بھاش محمد اولاد اسم اوزنگ اولاد سوله اولادو حاجی
۲ ۲ ۲ ۲ ۲
ساکر ساگر ساگر ساگر ساگر
چای اولاد رشید اولاد سون اولاد
۲ ۲ ۲
ساکر ساگر ساگر

(v.79b)
Karye-i Yıva Baltuk

حاجی اولاد

Turgutoğullarını Oluşturan Cemaatlerin Dağılımı Ve Nüfusları (1500-1522)

Kaza Adı	1500 ¹⁷		1518 ¹⁸		1522 ¹⁹	
	Hane	Nefer	Hane	Nefer	Hane	Nefer
Turgud Kazası Cemaatleri	2961	4074	3843	5743	3844	5748
Bayburd Kazası Cemaatleri	1617	2445	2205	3279	2205	3274
Eskiil Kazası Cemaatleri	1218	2110	4447	6492	4339	6418
İshaklu Kazası Cemaatleri	578	866	655	1044	657	1045
Ilgun Kazası Cemaatleri	162	226	153	240	9	12
Larende Kazası Cemaatleri	154	192	168	197	168	197
Belviran Kazası Cemaatleri	31	42	24	37	24	37
Aksaray Kazası Cemaatleri	1437	2805	2559	3534	2559	3534
Ereğli Kazası Cemaatleri	632	1149	1150	1770	1150	1770
Koçhisar/Kuşhisar Kazası Cemaatleri	1257	1697	2653	3548	2645	3551
Niğde Kazası Cemaatleri	961	1881	1891	2801	2005	2952
Anduğu Kazası Cemaatleri	13	17	13	17	-	-
Ürgüb Kazası Cemaatleri	330	513	451	602	450	602
TOPLAM	11351	18017	20212	29304	20055	29140
Tahmini Nüfus²⁰	63421		110152		109360	
Toplam Aşiret Sayısı	750					

Ilgın ve çevresinde, yukarıda da belirtildiği gibi yaygın bir Türkmen yerleşimi gerçekleşmiştir. Fakat Türkmenlerden başka bölgeye yerleşen bir diğer unsur da Moğollardır. Ya da tarihi kaynaklarda geçen isimleri ile Karatatarlar. Yukarıda tanıtımı yapılan kaynak, Moğolların Ilgın bölgesindeki yerleşimlerinin

¹⁷ TD. 40

¹⁸ TD. 455

¹⁹ TD. 387

²⁰ Tahmini nüfus hane x 5 + bekarlar + muaflar şeklinde hesap edilmiştir. Muaflar tahmini nüfus içerisine dahil edilmemiştir.

izlerini bize göstermektedir. Bu Karatatarların nereden nasıl geldiklerinin açıklanabilmesi için Moğolların Anadolu'daki varlıklarının ortaya konulması gerekmektedir.

Anadolu'da Moğol Varlığı

Moğollar, Gıyaseddin Keyhüsrev zamanına kadar Selçuklu devletinin kudretine ve onun anlayışlı siyasetin saygı göstermişlerdi. Moğollar bu dönemlerde başka yerlerle uğraşiyor; Kıpçak ilini ve Orta Avrupa'yı fethetmeye çalışıyorlardı. Onlar İran'ı istila edip Gürcistan'ı da yağmalayıp kendilerine tabi duruma getirdikten ve Irak'a akınlar yaptıktan sonra Türkiye sınırları üzerinde dolaşmaya başlamışlardı.²¹ Bu sırada Anadolu'da, 1240 yılında, geniş çapta bir Türkmen ayaklanması meydana gelmişti. Bu ayaklanmayı hazırlayan Türkmen şeyhi Baba İshak özellikle Malatya bölgesindeki yoğun Türkmenler arasında kendisine peygamber dedirtecek derecede büyük bir itibar elde etmişti. Bu durum şüphesiz en başta çoğu Moğol istilası nedeniyle Anadolu'ya yeni gelmiş olan Türkmenlerin, devletin kendilerine karşı tutumundan memnun olmamalarıyla alakalıydı.²²

Moğol kağanı Baycu itibarını yükseltmek ve askeri gücünü yüceltmek düşüncesiyle Selçuklu Devleti'ni ele geçirmek istiyordu. Otuz bin cenkçi tatar süvarisiyle Erzurum tarafına gitti.²³ Moğollar Erzurum'a girdikten sonra Erzurum'u tahrip ettiler, şehri katli ve yağmaya uğrattılar. Dönemin kaynaklarına göre bu tahrip ve katilden sonra esir edilenler de şehirden dışarı çıkarıldı ve Moğol adet ve düşüncesine göre işe yarayan sanatkarlar, kız ve erkek çocuklar kendileri için muhafaza edilip kalan erkek, kadın ve ihtiyarlar kılıçtan geçirildi. Daha sonra Moğollar şehri yakıp surları da yıktılar.²⁴

Baycu, Erzurum istilasının ertesini daha büyük kuvvetlerle batıya doğru ilerledi. Otuz-kırk bin kişilik ordusunun bir kısmını Gürcüler ve Ermeniler oluşturuyordu. Selçuklular tehlikenin büyüklüğünü anlayarak iyice hazırlanmışlar ve silahları mükemmel ve Moğollarınkinden sayıca daha fazla bir ordu meydana getirmişlerdi.²⁵ Aksaray'ın ifadelerine göre Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, Baycu ile savaşmaya niyet etti ve Köseadağ'da iki taraf karşı karşıya geldi. Ordunun sipehdarı olan Pervane İli'nin kardeşi, Muzaffereddin

²¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 429

²² Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1970 s. 8

²³ İbn Bibi, *Anadolu Selçuki Devleti Tarihi*, s. 213

²⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 430

²⁵ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 9

Mahmud'un oğlu, askerin Sultan'ın diğer emirlerle birlikte at binmelerini beklemeden, askerin sevk tedbirini almadan ve doğru kararlara varmadan başındaki gurur ve kibirle başkasının sözüne kulak asmadan hareket etti. Sultan sarhoşluktan ağzını bozarak "Eğer estağfurullah, Tanrı onlarla olsa bile başka emirlere ihtiyaç duymadan tek başıma Moğol ordusuna saldırırım" dedi ve bu sözü üzerine Sultan'ın ordusu yenilgiye uğradı.²⁶ Beauvais'ye göre de "Türklerin mağlubiyetine hayret etmemelidir. Zira muharebenin başladığı gece sultan tamamiyle sarhoş idi."²⁷ Anonim Selçuklu tarihi Köseadağ savaşını "Moğollar hep bir ağızdan köpek gibi zev zev bağırarak Müslümanları ok yağmuruna tuttular. Öyle bir savaş oldu ki dağlar, dereler, ovalar insan gövdesiyle doldu. Emirlerden birçoğu da bu savaşta öldü." ifadeleriyle tasvir etmiştir.²⁸

Moğollar 1243 yılında Selçukluları yendikten sonra Anadolu'nun haraç ödemesini istemişler, Selçuklu sultanlarıyla yöneticilerini istedikleri gibi görevden alıp göreve getirmişler ve sonunda çok sayıda Moğol'un hayvanlarını otlattıkları Anadolu yarımadasının yönetimine el koymuşlardır.²⁹

Moğollar Anadolu'da dirlik ve düzenin kurulmasından çok otoriter bir idare tarzı uygulamışlardır. Anadolu'da özellikle zalim valileri görevlendirmişler, tahsildarları halkın üzerine musallat ederek mallarını ellerinden aldırılmış, şehirleri yağmalamışlardır. Memurların yaptıkları kötü davranışlar Türkmenleri yoksullaştırırken memleketlerini de harap bir hale getirmiştir. Bu ise kendilerine yeni yerler arama ihtiyacını doğurmuştur.³⁰

Moğolların Anadolu'yu istilasıyla birlikte eskiden Anadolu'ya yerleşen Türkmenler batıya ve Bizans İmparatorluğu'na doğru göç etmişlerdir. Büyük yolların kavşak noktalarının bulunduğu Orta Anadolu'yu ellerinde tutan Moğollara karşı, Türkmenler de periferide örgütlenmişlerdi.³¹ Türkmenlerin batı bölgelere göçüyle birlikte bu bölgelerin Türkleşmesi ve medeni gelişmesi sağlanmıştır.³²

Moğolların Anadolu'yu istilası kötü sonuçlar doğurmakla birlikte bazı olumlu sonuçları da olmuştur. Bunun en güzel örneği bazı Moğol hükümdarlarının İslamiyet'i kabul etmesidir. İlhanlı hükümdarı Teküdar Müslüman olmuş ve Ahmed adını almıştır.

²⁶ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 35

²⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 438

²⁸ Feridun Nafiz Uzlu, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Ankara 1952, s. 32

²⁹ Rudi Paul Lindner, *Osmanlı Tarih Öncesi*, çev. Ayda Arel, İstanbul 2008, s. 101

³⁰ Turan, "XIII. Yüzyılda Orta ve Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya Göçler", s. 30

³¹ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 310; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 507

³² Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 124

Moğollar İslamiyet'e girdikten sonra genellikle tuhaf olarak nitelendirilebilecek isimler almışlardır: Ebu Said, Şeyh Hasan, Pir Ali, Hacı Muhammed, Hoca Ali, Şeyh Üveys... Bunlar Müslüman Moğol din adamlarının isimleri olmayıp, Moğol asilzadesine aittir. Bu, Orta Anadolu'dan Türkistan içlerine kadar Moğollar arasında bir moda olarak devam edip gitmiştir.³³ Moğol oymaklarının Türkiye'de uzun süre oturmalarına ve Müslüman olmalarına rağmen hayat görüşlerinde hemen hemen hiçbir değişme ve gelişme olmamıştır. Olca, yani ganimet elde etmek biricik ülküleri olarak devam etmiştir.³⁴

Moğolların Anadolu'daki tahakkümü İlhanlı Devleti zamanında sona yaklaşmış, Ebu Said Bahadır Han'ın ölümüyle İlhanlı Devleti dağılmıştır. Onun ölümünden sonra Moğol egemenliği son bulmuş, Sivas eyaleti toprakları biraz daha büyümüş bir şekilde Timurtaş'ın eski bir yardımcısı olan Eretna'nın eline geçmiştir.³⁵

Selçuklular devrinde Anadolu'da yerleşmiş olan Tatarlar, Ankara Savaşı'nda Timur'un saflarına geçmişlerse de Timur, Tatarlar için felaket olabilecek bir adım atmış ve onları Maveraünnehir'e göç ettirmeye karar vererek Tatarları sürüleriyle birlikte göç ettirmiştir. Timur devri tarihçilerinden Hafız-ı Abru'ya göre bunlar 30000 çadırıdır.³⁶ Faruk Sümer'e göre Kara Tatarların Türkistan'a göçürülmesi şüphesiz Türkiye Türklüğü için önemli bir kayıp olmuştur. Timur bununla da yetinmeyerek Azerbaycan ve Irak-ı Acem'den de her devirde insan ihraç eden Türkistan'a göçebe Türk halkı göçürmüştür. Kara Tatarların göçürülmesiyle Orta Anadolu'da boşalan yerler güneyden gelen Türkmenler tarafından doldurulmuştur.³⁷

İlgın ve çevresinde etkili olan Moğol beylerine dair birkaç örneği buraya alabiliriz.

³³ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 73

³⁴ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 120

³⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 650; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 308

³⁶ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 2000, s. 30; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 129

³⁷ Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 146

بویک تاجی ایلیغون و عظیم کجی ایلیغون
 انا عشری قونیا شیخ صدر الدین اوفه و فخر و قنبر طاهر
 عرفیه تی تار و نوباشی ملر کور

شکاز و ایلیغون
 ۲

(v. 72b)

اون ایلیغون
 سار

-Karye-i Bübek tabi-i Ilgun an tahvil-i Mehmed Bey
 veled-i Samagar

نقیر
 ۱۴

amma öşrü Konya'da Şeyh Sadreddin evine vakfıdır
 vakfiyet mukarrer olundu örfiyesi timar-ı subaşı-i
 mezkûr

مجر
 ۲

طار
 ۶

طار
 ۶

طار
 ۶

طار
 ۶

طار
 ۶

طار
 ۶

طار
 ۶

طار
 ۶

طار
 ۶

طار
 ۶

صفا

86

بیت و لایحه عین ولد علی حسیطی ولد احمد اسکندریم و نهیت
ابو و ولد عین حسیطی ولد احمد
حاجه سید سال ۳۲
طاهره
کلیه مالیه
کندیم هر
۳۰
ساختیم
مهر اجم نامیا
مهر سوز
رضیف نام از
الریع اخ
صف فرادور
صف مردانه السع

(v.86a)

Karye-i Mahmudhisarı an tahvil-i
Muhammed veled-i Samagar

ولد و لایحه عین ولد علی حسیطی ولد احمد اسکندریم و نهیت

کلیه مالیه
کندیم هر
۳۰

صف فرادور
صف مردانه السع

و کتبه لونی کتبه در سال و قیمت روز از منقار و قیمت منقر اولی

و عید بی و نقدی عشرتیار کندوز و وزیر ابا ن سله که بود از اول

Gelirlerin Tasarrufu

1466 tarihli defter; bu tarihte, Ilgın'ın Osmanlı sistemine geçmiş olduğunu ve bölgede tamamen Osmanlı tımar rejiminin uygulandığını göstermektedir. Defterin verilerinden hareketle hazırlanan tablodan bu durumu gözlemlemek mümkündür. Bu tablo aynı zamanda Bölgenin Karamanoğullarından Osmanlıya geçişinin izlerini de açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü defterde tımarlar kaydedilirken önceki sipahileri de '*an tahvil-i ...*' şeklinde belirtilmektedir. Bu an tahvillerden Karaman sipahilerinin tımarlarının büyük oranda ellerinden alınıp, Osmanlı sipahilerine verildiği görülür. Turgutoğlu ve Yapa ismini taşıyan tımarlar Karaman tımarlarıdır. Tablo incelendiğinde açıkça görülecektir ki an tahvillerin çoğu yani tımar bırakmanın çoğu bu kabilelerin mensuplarına aittir. Bunun yanında tımarını koruyan Karaman sipahilerinin olduğu da yine tabloda görülebilmektedir.³⁸

		Karye (köy) Adı	Açıklama
69b	1	Nefs-i Ilgın	Hassa-i Subaşı Sinan Beğ v. Şamlu Ali Beğ
71a	2	Boduk (Bödük)	An tahvil-i 'Ali Bey veled-i Yapa
71b	3	Döğer	An tahvil-i Turgud Bey
72b	4	Bübek	an tahvil-i Mehmed Bey veled-i Samagar amma öşrü Konya'da Şeyh Sadreddin evine vakıfır vakfiyet mukarrer olundu örfiyesi tımar-ı subaşı-i mezkûr
72b	5	Ahröyüğü	An tahvil-i veledan-ı Yapa
73a	6	Şeyh Nevruz	Tımar-ı Subaşı
73b	7	Yekdüğü	Hassa-i Subaşı
73b	8	Çardak ve mez. Boynuklu	Öşrü Konya'da Şeyh Sadreddin evine vakıfır, örfiye tımar

³⁸ Karaman sipahilerinin yerine Osmanlı sipahilerinin atanması, ya da bölgedeki tımarların Karamanlılardan Osmanlılara geçişi hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan Yörük" Karaman Eyâletinde Osmanlı Tımar Düzeninin Tesisi (1483) ", Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, XXV/40, , 177-202, 2006.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

74a	9	Abaz	Hassa-i subaşı amma öşrü Konya'da Şeyh Sadreddin evine vakıftır. Vakıf mukarrer olundu örfiyesi timar-ı mezkûr
74b	10	Çimdik	An tahvil-i Sansöz veled-i Samagar amma öşrü Konya'da İbrahim Beğ imaretine vakıftır vakfiyet mukarrer olundu örfiyyesi hâssa-i Subaşı Sinan Beğ
75a	11	Keşirlü	Hassa-i subaşı amma öşrü Ilgun camiine vakıftır vakfiyesi mukarrer olundu örfiyesi timar
75a	12	Sülibeğ/Sulubeg	Hassa-i subaşı amma öşrün nısfı Mevlana Ebubekir'in mülküdür mülkiyet mukarrer olundu örfiye ve nısf öşür timar
75b	13	Şekerlü/Şükürlü	Hassa-i subaşı
76a	14	Ruşen (Ruus)	Örfiyesi hassa-i subaşı ve öşrün 10 hissesi Mevlana Abdullah'ın vakıftır ve 2 hissesi Ilgun camiine vakıftır mukarrer olundu
77a			Turgudlu Ali veled-i Hacı Hazreti paşa fi 18 Ramazan sene 870
77a	15	Gelbi	An tahvil-i 'Ali Bey ve Hızır Bey Veledan-ı Yapa
77b	16	Karalar	An tahvil-i Hatır Bey ve Piri Beg
78a	17	Gazi (Gaziköy)	An tahvil-i Ahmed Beg
78b	18	Adarus eşküncülü mülk	Timar-ı Pirsun Bey veled-i Turgud Bey mülk-i eşküncülü Fi Evail-i Muharrem sene 870
79a	19	Sadık	Timar-ı İbrahim v. Bahşayış kadimi eşküncülü mülkdür Fi Evail-i Muharrem sene 870
79a	19	M. Kızılca	Öşrü Konyada İbrahim Beğ imaretine vakıftır haricden ekilir vakıf mukarrer olundu
79a	19	M. Kızılca	Öşrü Didiği Tekyesine vakıftır mukarrer olunub beratı vardı, salarlıkları Kapucu Ahmed'e kayd olundu merdum-ı Meldos Fi 12 Şaban sene 870

79b	20	Bayad	
79b	21	Yuvabaltuk	
86a	22	Mahmudhisarı	An tahvil-i Muhammed veled-i Samagar amma Öşrün nisf-ı Didiği oğlu Gençarslan vakfiyet üzere mutasarrıfdir vakfiyet mukarrer olundu ve örfiyesi ve nisf-öşrü timar-ı mezkûrun ve Derzi Ayan yılda 200 akçe verir ve vekile Didiği ve Solak Doğan'a 100 akçe verirler ve 718 akçe Ilgun subaşı Sinan Beğe verirler Yekün nisf öşr 1934, Yekün nisf öşür ve örfiye tamamı 5622, Ve hisse-i ... 1012, hisse-i İlyas Bosna 1800, hisse-i Mahmud 1800, Hisse-i Derzi Ayaz 200, Hisse-i Veys ve Doğan 100, Hisse-i Subaşı Sinan Beğ 718
87a	23	İnbus (İmnoz)	An tahvil-i Hatır Bey Öşrü Konyada Şeyh Sadreddin evine vakıfdır vakfiyet mukarrer olundu örfiyesi timar-ı mezkur
87b	24	Saraycuk	An tahvil-i Hatır Bey Öşrü tamamı Konyada Mevlana Hüdavendigar evine vakf-ı mukarrer olundu ve örfiyesi timar-ı Mustafa
88a	25	Bulcuk	An tahvil-i Mustafa Bey Öşrü Konya'da Lala Hankaasımın vakıfdır örfiyesi timar mezkur
88a	26	Avşar	An tahvil-i Hatır Bey
88b	27	Ayazlar	An tahvil-i Suzen Ağa
89a	28	Yendüğün	An tahvil-i Mustafa Bey mezkûr Köyün öşründen 30 müd galle Ilgun camiine vakıfdır vakfiyet mukarrer olundu.
90a	29	Yenice	An tahvil-i Hatır Bey amma Öşrü tamam Konya'da merhum İbrahim Beğ imaretine vakıfdır örfiyesi timar
90b	30	Derzi	Öşrü İbrahim Beğ imaretine vakıf vakıf mukarrer olundu örfiyesi timar
114a	31	Karacaviran	Timar-ı mezkûrun
148a	32	Yakub	Haricden ekilir rüsum alınır

148a	33	Ebulhayr	Haricden ekilir rüsüm alınır
150b	34	Kızılağıl	Haricden ekilir rüsüm alınır

Sonuç olarak; Karaman toprakları içerisinde yer alan Beyşehir, Akşehir ve çevresi Osmanlı ülkesine ilk katılan topraklar olmuştur (1381). Ilgın ve çevresi de bu kapsamdadır. Fakat Karaman topraklarına yakınlığı sebebiyle ve iki beylik arasındaki nüfuz mücadelesine bağlı olarak bazen Karamanoğullarının, bazen de Osmanlıların kontrolüne geçmiştir.

II. Mehmed'in 1451'de Osmanlı Devleti'nin başına geçmesiyle, Karamanoğlu İbrahim Bey Osmanlılar aleyhine ittifak arayışlarına girişmiş, bunun üzerine Fatih, birinci Karaman seferine çıkmıştır. İbrahim Bey, karşı koyamayacağını anlayınca Mevlâna Veli aracılığıyla barış istemiş, yapılan antlaşmaya göre; Akşehir, Beyşehir ve Seydişehir Osmanlılara bırakılmış, Ilgın ise her iki devlet arasında sınır kabul edilmiştir. Fakat kayıtlardan 1451 sonrasında Ilgın ve çevresinde Osmanlı hakimiyetinin tesis edilmiş olduğu açıkça görülüyor. Zira 1460'larda yerleşikliğe geçmiş olduğu görülen Ilgın'ın köylerine ait gelirler, Osmanlı tımar ve vakıf sistemi içerisinde dahil edilmiş ve bölgeye Osmanlı yöneticileri atanmıştır.

KAYNAKÇA

- BOA. MAD. 241
BOA. TD. 32
BOA. TD. 1061
BOA. TD. 387 Numaralı Karaman Vilayeti Muhasebe Defteri
"Karaman-nâme li-aşık el-eflâk Seyid İlyas Kirmanî" (M. Mesud Koman'ın yazmalarından), *Konya*, S.64-65, Şubat-Mart 1944.
Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
Aköz, Alaaddin, "Tarihçe: Türk Devri", *Karaman Tarih Kültür Sanat*, Karaman, 2000.
Aköz, Alaaddin, "Karamanoğlu II. İbrahim Beyin Osmanlı Sultanı II. Murad'a Vermiş Olduğu Ahidnâme", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XVIII, Konya, 2005.
Aşıkpaşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Osmanlı Tarihleri (Haz. N. Atsız) Türkiye Yay., 1949.
Babinger, Franz, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, çev. Dost Körpe, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2003.
Beldiceanu, Nicoara, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Timar*, çev. M. Ali Kılıçbay, Teori Yay. Ankara, 1985.
Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (çev. Erol Üyepazarıcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.
Danışmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. I, İstanbul, 1971.
Erdoğru, M. Akif, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İzmir, 1998.
Erzi, Adnan Sadık, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Biletten*, XVIII/69-72, s.179-221, Ankara, 1954.
Faruk Sümer, "Karamanoğulları", *DİA*, C.24, s. 454-460.
Halil Edhem, "Karamanoğulları Hakkında Vesâik-i Mahkûke", *TOEM*, sene 3, 1328, s. 821-836.
Hammer, Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, II, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1989.
Hoca Saadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, (haz. İsmet Parmaksızoğlu), C. I, Ankara, 1999.
İbn Bibi, *Anadolu Selçuki Devleti Tarihi*, (çev. M. Nuri Gencosman), Ankara, 1941.
Jorga, Nicoala, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II, çev. Nilüfer Epçeli, yay. haz. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005.
Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
Konyalı, İ. Hakkı, *Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı, Konya, 1997.
Lindner, Rudi Paul, *Osmanlı Tarih Öncesi*, (çev. Ayda Arel), Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.
Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihânnüma*, (Neşr. Franz Taeschner) Leipzig, 1951 ;
Müneccimbaşı Ahmed bin Lütfullah, *Camiü'd-Düvel Osmanlı Tarihi*, Haz. Doç. Dr. Ahmet Ağırakça, İstanbul, 1995.
Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 1970, s. 1-147

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

- Şehabettin Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, c. VI. , s ,316-330.
- Şikârî , *Şikârî'nin Karamanoğulları Tarihi*, Yeni kitap bsm. , Konya 1946;
- Şükrullah, *Behcetü't- Tevârih* (Haz. N. Atsız).
- Tansel, Selâhattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyâsî ve Askerî Faaliyetleri*, Ankara, 1985.
- Tayyip Gökbilgin, "16. Asırda Karaman Eyaleti ve Lârende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri", *VD*, s.VII, İstanbul, 1968.
- Tekindağ, Şehabettin, "Son Osmanlı- Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar.", *Tarih dergisi*, C.13, S,17-18, İstanbul, 1963.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971.
- Turan, Şakir, "XIII. Yüzyılda Orta ve Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya Göçler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, Konya 2009.
- Tunçdilek, Necdet, *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi*, İst. Üni. Yay., İstanbul, 1986.
- Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth* (Haz. Mertol Tulum). İstanbul, 1977.
- Uzluk, Feridun Nafiz, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Ankara, 1952.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri*, TTK yay. Ankara, 1984.
- _____, "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Beyin Karaman İmaretı Vakfiyesi", *Belleten*, s.1, sene 1937, s.56-58,59-91,92-127,129-143,145-164.
- Yörük, Doğan, " Karaman Eyâletinde Osmanlı Tımar Düzeninin Tesisi (1483) ", *Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV/40, , 177-202, Ankara, 2006.

XVI. YÜZYILDA SARAYİNİ KÖYÜ'NÜN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

Doğan YÖRÜK *

GİRİŞ

Öncelikle, günümüzde Sarayini diye anılan yerleşmenin klasik dönem Osmanlı kaynaklarında Sarayini şeklinde geçtiğini belirtmek gerekir. Halk arasında, buradaki inlerin sarayı andırıldığından veya inlerin yanında bir sarayın varlığından mülhem Sarayini denildiğine inanılmaktadır. Buradaki İrmelik, Dede Höyük, Gamel, Pazar Höyük, Konuklar Nekropol ve Kürsüklü gibi yerleşmelerin izleri M.Ö. 6000 yıllarından Roma dönemine kadar takip edilebilmektedir¹. Bu husus söz konusu köy ve çevresindeki yerleşmelerin sürekliliğine işaret etmesi bakımından önemlidir. Selçuklular döneminde köyle ilgili herhangi bir kayıta rastlanmazken ilk Osmanlı kaynaklarından hareketle Sarayini köyünün izi H. 811 / M. 1408 yılına kadar sürülebilmektedir. Zira bu tarihte Turgutoğlu Pir Hüseyin Bey Sarayini'ne bir cami yaptırmıştır². Yapı Osmanlı kaynaklarında Sarayini Camii adıyla anılmıştır³. Bundan başka Karamanoğlu İbrahim Bey'in 1464 yılında Konya'da yaptırdığı imaretinin vakıf gelirleri arasında Sarayini de geçmektedir. Köyün oşür gelirleri vakfa tahsis edilmiştir⁴. Bu bilgilerden hareketle köydeki Türk hâkimiyetinin geçmişi 1408 yılına kadar belgelendirilebilmektedir.

Konya ve çevresinin 1467 yılında Osmanlı egemenliğine girmesiyle birlikte bölgede yapılan idari düzenleme ile Sarayini köyü Saidili vilayetine bağlanmıştır. Bu yerleşmeye ait ilk Osmanlı arşiv kaynağı olan 1476 tarihli Vakıf ve Mülk defterinde köyün oşür gelirlerinin Konya'daki Karamanoğlu İbrahim Bey

* Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi, dyoruk@selcuk.edu.tr

¹ Hasan Bahar – Özdemir Koçak, *Eskiçağ Konya Araştırmaları (Neolitik Çağ'dan Roma Dönemi Sonlarına Kadar)*, 2, Kömen Yayınları, Konya 2004, s.47.

² Mehmet Zeki Oral, "Turgut Oğulları, Eserleri – Vakfiyeleri", VD, III, Ankara 2006, s.41-42.

³ TKGM TT 564, vr.11a; BOA TT 1085, vr.15a; TKGM TT 565, vr.18b; TKGM TT 585, vr.24b.

⁴ TKGM TT 564, vr.7b; BOA TT 1085, vr.8b; TKGM TT 565, vr.9b; TKGM TT 585, vr.20b.

İmaretî'ne tahsis edildiği yazılıdır⁵. 1478 yılında yapılan vakıf ve mülk teftişi sonucunda köyden vakfa giden gelir ilga edilerek timara çevrilmişse de⁶ 1481 yılındaki iktidar değişikliğinin ardından 1483 yılında tekrar vakfa dönüştürülmüştür⁷. Köyün öşür gelirleri söz konusu vakfa giderken, örfi vergileri de timara ayrılmıştır.

A- NÜFUS

XV. yüzyıl sonlarında düzenlenen vakıf defterleri nüfusla ilgili herhangi bir veri sunmamaktadır. XVI. yüzyıl başlarında köy tek bir üniteden ibaret iken 1539 ve 1584'te 3 ayrı (Yukarı, Aşağı ve Cami) mahalleye ayrılmıştır. Bu husus şüphesiz nüfus artışıyla ilişkilidir. 1500'de vergiye tabi 179 nefer varken, 1518'de 155'e düşmüş, 1530'da 163'e, 1539'da 176'ya çıkmış, 1584'te ise 246'ya yükselmiştir⁸. Vergiye tabi erkek nüfusu 3 kat sayısı ile çarpılarak tahmini bireysel nüfusa⁹ dönüştürdüğümüzde 1500'de 537, 1518'de 465, 1530'da 489, 1539'da 528 ve 1584'te ise 738 kişiye ulaşılmaktadır. Bu da nüfusta % 37,4 oranında bir artışa tekabül etmektedir. Tablo I'den de takip edileceği üzere, nüfus 1539'a kadar durağan bir seyir izlerken, 1584'te yükselişe geçmiştir.

Tablo I- Raiyyet Grupları

	Çift	Nimçift	Bennak	Caba	Mücerred	Sagır	Belirsiz	Muaf	Nefer	Nüfus
1500	17	77	34	23	20	0	0	8	179	537
1518	18	65	8	0	54	0	0	10	155	465
1530	-	-	-	-	-	-	0	-	163	489
1539	17	70	38	45	1	0	3	2	176	528
1584	10	81	30	95	0	9	0	21	246	738

Nefer x 3 = Bireysel Nüfus

Saidili nahiyesi bünyesinde 1500'de 37, 1518'de 38, 1539'da 39 ve 1584'te 55 köy mevcuttur. Bunlar içerisinde Lâdik köyü yüzyıl boyunca nahiyedeki en kalabalık nüfusuyla dikkat çekerken, ikinci sırada Sarayini, ondan sonra da

⁵ TKGM TT 564, vr.7b.

⁶ TKGM TT 564, vr.7b, " 'an-karye-i Sarayini mensûh ..."

⁷ BOA TT 1085, vr.8b; 1478'de Karaman eyaletindeki nesh edilen vakıf ve gelirlerinin 1483'te tekrar ihyası hakkında geniş bilgi için bkz. Doğan Yörük, "Karaman Eyaletinde Timara Çevrilen Vakıf ve Mülkler", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, S.6, Ankara 2007, s.61-74.

⁸ BOA TT 40, s.162-163; BOA TT 63, s.121-122; BOA TT 387, s.19; BOA TT 415, s.98-99; TKGM TT 104, vr.112a-113a.

⁹ M. A. Cook, *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, London 1972, s.85, 90, 98; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK Yay., Ankara 1999, s.63; Doğan Yörük, *XVI. Yüzyılda Ereğli Kazâsı*, Ereğli Belediyesi Yay., Konya 2009, s.26-29.

Kökez köyü gelmektedir. Fakat ne Lâdik, ne de Sarayini, Saidili nahiyesinin nefsinin oluşturmaktan uzaktırlar. Bu dönemde Saidili nahiyesi bir yerleşmenin etrafında şekillenmekten ziyade coğrafi bir ünite olarak varlığını sürdürmektedir.

Tablo II- Saidili Nahiyesindeki En Büyük Üç Köyün Nüfusları

	Sarayini		Lâdik		Kökez	
	Nefer	Nüfus	Nefer	Nüfus	Nefer	Nüfus
1500	179	537	183	549	99	297
1518	155	465	159	477	82	246
1530	163	489	171	513	96	288
1539	176	528	269	807	96	288
1584	246	738	368	1104	158	474

Köy sakinleri içerisinde kuruluş devirlerinin askeri teşkilatı, piyade ve müselle (yaya ve atlı)¹⁰ gruplardan piyadeler de yer almaktadır. Bunların varlığını anladığımız ilk kaynak 1483 tarihli vakıf defteridir. 1483, 1500, 1530, 1539 ve 1584 tahrirlerinde piyadelerden bahsedilmiş, fakat ne kadarlık bir vergi nüfusuna tekabül ettikleri zikredilmemiştir. İlk ve tek olmak üzere sadece 1518 tahririnde reaya ile piyadeler ayrılmış, daha sonra tekrar birleştirilmiştir. Buna göre 7 çift, 9 nimçift, 2 bennak, 8 mücerred ve 7 muaftan oluşan piyadelerin toplam vergi neferi 33'dür¹¹. Bu dönemde diğer reayanın 122 nefer olduğu göz önüne alındığında piyadelerin sayılarının oldukça düşük kaldığını da belirtmek gerekir.

Merkezi yönetim ile taşra arasındaki ilişkileri düzenleyen, devlete karşı halkı temsil etmek üzere kurulan kethüdalık, şehirler başta olmak üzere köylere kadar indirilebilmiştir¹². Şehirlerde her zaman, köylerde ise bazılarında ve zaman zaman görülebilmektedir. Nitekim Sarayini köyünde sadece 1500 yılında kethüdanın varlığı dikkat çekmektedir. Bu dönemde, kethüda Hasan veled-i Ahmed aynı zamanda nimçift ölçüğünde toprak tasarruf etmekteydi¹³.

Köyde yaşayan erkeklerden bir kısmı ihtiyarlık ve fiziksel engelliliğin yanında askerî ve dinî hizmetlere bağlı olarak avarız ve rüsum vergilerinden muaf tutulmuşlardır. Bunlar içinde en kalabalık kesimi askerler ve din görevlileri oluşturmaktadır. 1584'te din görevlilerinin özellikle imam, müezzin ve hatiplerin

¹⁰ Feridun M. Emecen, "Yaya ve Müselle", *DİA*, XLIII, Ankara 2013, s.353-355.

¹¹ BOA TT 63, s.122.

¹² Lütü Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s.55.

¹³ BOA TT 40, s.163.

sayısının bir hayli arttığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda yer alan imamların dışında 2 imam da nim statüsünde olduğundan muaflar kategorisine alınmamıştır. Bunlar da dikkate alındığında 3 mahalleli köyde, en az 3 mabedin varlığı ve her bir mahallede 2'şer imamın varlığından söz edilebilir. Ancak Sarayini Camisi'nin dışında başka bir mabet kaydına rastlanılmamaktadır. Yüzyıl boyunca imamların sayısında meydana artış mahalle içindeki konumlarının daha fazla ehemmiyet kazanmasıyla ilişkilendirilmiştir¹⁴.

1500 tahririnde muaflar içerisinde en ilginç olanı Yakub Çelebi veled-i Mevlana Ali'nin Zengicek kadısı olarak gösterilmesidir. Zira bu tarihte Zengicek kaza değil, Konya'ya bağlı bir nahiye statüsündedir¹⁵. Nahiyelerde kadı olmayacağına göre buradaki Zengicek kadısı ifadesi nasıl okunmalıdır? İlk akla gelen açıklama, nahiyeden Konya mahkemesine intikal eden davalarda Yakub Çelebi'nin zaman zaman naip olarak görevlendirilmiş olabileceğidir. Fakat bu husus bile mevcut durumu izah etmede oldukça yetersizdir.

Tablo III- Muaflar

	1500	1518	1539	1584
Muhassıl	1	-	-	-
Pir-i fani	4	1	-	3
A'ma	1	-	-	-
Kadıızâde	1	-	-	-
Zengicek kadısı	1	-	-	-
Avarız ve Rüsumdand muaf	-	3	-	-
Hatib-i Cami	-	2	1	-
Sipâhizâade	-	1	1	10
Hafız-ı Cami	-	1	-	-
İmam	-	2	2	3
Müezzin	-	1	-	2
İmam ve Hatip	-	-	-	1
Mülazım	-	-	-	1
Timar eri	-	-	-	1
Toplam	8	10	2	21

¹⁴ Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsi*, TTK Yay., Ankara 1989, s.58; Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü*, TATAV Yay., İstanbul 2001, s.1-76; Alaaddin Aköz, *Bir İmanın Nikâh Defteri [Beşiktaş Sinan-ı Cedid Mahallesi]*, Tablet Yay., Konya 2006.

¹⁵ BOA TT 40, s.181.

Köylülerin isimlerinin önünde veya sonunda kullanılan sıfat, unvan ve lakaplar köydeki sosyal yapının anlaşılması bakımından önemli olabilir. Bu tür açıklamalar daha çok 1500 tahririnde karşımıza çıkmakta, sonraki tahrirlerde çeşitlilik olabildiğince azalmaktadır. Bu yüzden sadece 1500 tahririndeki veriler dikkate alınmıştır. Vergiye tabi erkek nüfus baba adlarıyla yazıldığından, hem kendilerinin hem de babalarının sıfat ve lakaplarını görebilmekteyiz. Buradan hareketle en sık kullanılan unvanın “hacı”, ardından da “fakih” olduğu anlaşılmaktadır. İslam toplumlarında hacı, Mekke ve Medine’deki kutsal yerleri ziyaret eden kişilere denilmektedir¹⁶. Bu ziyaret aynı zamanda önemli bir maddi külfet gerektirdiğinden bir yandan toplumun refah düzeyi ve bir yandan da İslami hassasiyetler bağlamında ele alınabilir.

Bir başka önemli sıfat da fakihlerdir. Erken dönem Osmanlı toplumunda sosyal ve hukuki hayatı örgütleyen kesimlerin başında bunlar gelmektedir. İslam hukukunu ve kurumlarını bilen bu insanlar, kırsal kesimde yerleşik veya yeni yerleşen köylüler içerisinde birer din adamı olarak karşımıza çıkmaktadırlar¹⁷. 1582 tarihli Konya şer’iye sicilinde Sarayini köyünde geçen davalarda taraflar veya şahitler arasında bir hayli fakih unvanlı kişiler bulunmaktadır. Nitekim 1582 tarihli bir mehir davasında Çulha Hâcı ile Pâşâ Hatun bint-i Süleymân arasındaki nikâhı Hâcı Fakih bin Ahmed’in kıydığı anlaşılmaktadır¹⁸.

Köy merkezinde icra edilen mesleklerin başında eskicilik, kılınççılık ve demircilik gelmektedir. Bunların dışında da şüphesiz, çeşitli meslekler olmalıdır. Ancak bunların neler olabileceğini söylemek ne yazık ki mümkün değildir.

Tablo IV- Meslek, Sıfat – Lakap ve Unvanlar

	Vergiye Tabi Kişiler	Vergiye Tabi Kişilerin Babaları
Hacı	6	13
Fakih	2	3
Şeyh	1	-
Hoca	1	1
Derviş	1	-
Mevlana	1	1
Çelebi	1	-

¹⁶ Ömer Faruk Harman, “Hacı”, *DİA*, XIV, İstanbul 1996, s.382.

¹⁷ Halil İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2010, s.34-35.

¹⁸ Doğan Yörük, *3 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (987-1330 / 1579-1912) (Transkripsiyon ve Dizin)*, Palet Yayınları, Konya 2014, s.33.

Kör	3	-
Köse	1	-
Divane	2	-
Tat	1	-
Köhnedüz (Eskici)	1	-
Kılınççı	-	2
Demirci	-	1

Vergiye tabi erkekleri evli-bekâr, topraklı-topraksız şeklinde gruplara ayırmak mümkündür. Buna göre çift, nimçift ve bennakler evli iken caba, mücerred ve sagirler de bekâr erkeklerdir¹⁹. Bekâr erkeklerin de çift ölçeğinde toprak tasarruf etmelerinin önü açık olsa da²⁰ toprak genellikle evli erkeklerle özdeşleştirilmiştir. Yüzyılın başlarında evli erkekler toplam neferin % 76'sını oluştururken, asrın sonlarına doğru % 58'e düşmüştür. Buna karşılık bekâr erkeklerin oranı % 24'lerden % 42'lere kadar çıkmıştır. Bu durum, erkeklerin evlenip yuva kurma yaşlarının ve çağlarının olabildiğince yukarı yaşlara çekildiğinin de bir göstergesidir²¹.

Raiyyet grupları içerisindeki çift ve nimçiftler topraklı, bennak, caba, mücerred ve sagirler ise topraksız kişilerdir. Statüsü belirsizler ve muaflar da toprakla ilişkilendirilmediğinden tarafımızdan bu gruba dâhil edilmişlerdir. Böylece yüzyılın başlarında topraklı köylülerin oranı % 52,5 iken yüzyılın sonlarında % 37'ye düşmüş, buna karşılık topraksız köylülerin sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir. Köylülerin ana iktisadi faaliyetinin toprak işçiliğine dayandığı herkesin malumudur. Peki, topraksız köylüler acaba geçimlerini nasıl ve ne şekilde sağlıyorlardı. İlk akla gelebilecek faaliyet alanı hayvancılık olmakla birlikte, bu sektörde de yüzyıl içinde yatay hareketliliğin görülmesi köylülerin söz konusu alana da kaymadıklarına işaret etmektedir. O halde köylülerin hayat standartlarının ve geçim düzeylerinin gerilediği yönünde bir değerlendirme yapılabilir.

¹⁹ Raiyyet grupları hakkında bkz. Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yay., İstanbul 1996, s.31-65.

²⁰ İnalçık, "Raiyyet Rüsûmu", s.38-39.

²¹ Karşılaştırmak için bkz. Doğan Yörük, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı [1500-1584]*, Tablet Yay., Konya 2005, s.137-139; Yörük, *Ereğli Kazâsı*, s.87-90; Öz, *Canik Sancağı*, s.47-49.

Tablo V- Topraklı-Topraksız ve Evli-Bekâr Reaya

	Nefer	Evli Erkekler	%	Bekâr Erkekler	%		Topraklı Erkekler	%	Topraksız Erkekler	%
1500	179	136	76	43	24		94	52,5	85	47,5
1518	155	101	65	54	35		83	53,5	72	46,5
1530	163	-	-	-	-		-	-	-	-
1539	176	130	74	46	26		87	49,4	89	50,6
1584	246	142	58	104	42		91	37	155	63

B- TARIM ALANLARI

Devlet arazisi olan topraklar çift ünitesi altında, tapu bedeli karşılığında köylülerin tasarrufuna bırakılmıştır. Devlet bir köylü ailesinin geçimini ve vergilerini ödeyebileceği, ortalama 80-90 dönüm arasında değişen, ideal toprak birimini çift diye tanımlamıştır. Buna göre, her köylü ailesinin bir çiftliğe sahip olması ilkesi benimsenmiştir²². Ancak uygulamada bölünmemesi gereken çiftler²³ bölünmüş, hatta bütün çiftlerden daha çok yarım çiftler ortaya çıkmıştır. Bu da yetmezmiş gibi yüzyılın sonlarına doğru hem tam çiftler hem de yarım çiftler tek kişinin tasarrufundan çıkıp babayla, kardeşle veya bir başkası ile ortaklaşa kullanıldığı gibi toprak, üzerinde kayıtlı olan kişiler tarafından değil de başkaları tarafından da tasarruf edilmeye başlanmıştır²⁴. Çalışmada bu gibi toprakların ortaklaşa kullanıldığı kabul edilmiştir. Bu husus toprak ünitelerinin müstakil ve ortaklaşa kullanımı şeklinde iki gruba ayrılmasını gündeme getirmiştir. Yüzyılın başında tam çiftler 17-18 arasında seyrederken, 1584'te 10'a inmiş, onlar da bir başka kişiyle ortak ekilmiştir. Nimçiftler ise 65-81 arasında değişkenlik göstermiştir. 1584'te tam çiftlerin bölünmesi sonucu yarım çiftlerin sayısı artmıştır. Yarım çiftlerin 14'ü müstakil, 67'si ortak kullanılabilir hale gelmiştir. Bu husus nüfusun toprak üzerindeki baskısı ile izah edilmelidir. Zira tarım alanları nüfus artışının gerisinde kaldığında, toprağın bölünmesi veya ortak kullanımı gibi gelişmeler doğal karşılanmalıdır. Ayrıca bu dönemde 6 adet nim çift ölçeğinde yeni tarım alanı da açılmış, böylelikle yarım çiftlerin sayısı 87'ye çıkmıştır.

²² Geniş bilgi için bkz. Halil İnalçık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yay., İstanbul 1996, s.4.

²³ Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirâî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I Kanunlar*, İÜEF Yay., İstanbul 1943, s.254, Sofya Kanunu, 13.

²⁴ BOA TT 104.

Tablo VI- Toprak Üniteleri ve Kullanım Şekli

	Çift				Nimçift			
	Müstakil	Ortak- laşa	Çiftlik ve Zemin	Toplam	Müsta- kil	Ortak- laşa	Çiftlik ve Zemin	Toplam
1500	17	-	-	17	77	-	-	77
1518	18	-	-	18	65	-	-	65
1539	17	-	-	17	70	-	-	70
1584	-	10	-	10	14	67	6	87

Çift ve nimçiftlerin sayısını belirledikten sonra yüzyıl boyunca tapu rejimi çerçevesinde ekilebilen asgari tarım alanlarını tespit edebilmek mümkündür. Tam çiftler 80 dönüm, yarım çiftler 40 dönüm²⁵ üzerinden hesaplandığında, aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi 4040 ile 4440 dönüm arasında değişen toprak biriminin tarım alanı olarak kullanılmış olduğu söylenebilir. Tablodan hareketle en fazla tarım toprağının 1500 tahririnde varlığı dikkat çekmektedir. Ekilebilen toprakları tahmini bireysel nüfusa böldüğümüzde kişi başına düşen toprak miktarını bulabiliriz. Bu bağlamda, yüzyılın başında kişi başına 8,26 dönüm toprak düşerken, sonlarına doğru 5,79 dönüme gerilemiştir. İncelenen dönemde köy sakinlerinin nüfusu % 37,4 oranında artarken, yeni tarım alanları açılmak yerine daha da gerilemiş, bu da kişi başına düşen toprak miktarının azalmasını beraberinde getirmiştir.

Tablo VII- Ekilen Tarım Alanları

	Çift	1 Çift 80 dönüm	Nimçift	1 Nimçift 40 dönüm	Toplam Dönüm	Nüfus	Kişi Başına Düşen Toprak Birimi
1500	17	1360	77	3080	4440	537	8,26
1518	18	1440	65	2600	4040	465	8,68
1539	17	1360	70	2800	4160	528	7,87
1584	10	800	87	3480	4280	738	5,79

C- VERGİLER VE ÜRETİM

Yüzyıl boyunca köyde vergilendirilen kalemlerin başında hububat tarımı gelmektedir. Arpa ve buğdayın dışında hangi tahıl ürünlerinin yetiştirildiği maalesef zikredilmemektedir. Bunun yanında köy ve çevresinin zengin su kaynaklarına sahip olduğu dikkate alındığında bağcılık ve meyveciliğin yanında bostan yetiştirildiği de görülmektedir. Öshr-i meyve adı altında alınan verginin hangi meyvelerden oluştuğu bilinmemektedir. Zirai üretimin yanında arıcılık ve küçükbaş hayvancılık yapıldığı da dikkat çekmektedir.

²⁵ Karaman eyaletinde çiftlik a'lâ yerden 60 dönüm, evsat yerden 80-90 dönüm, edna yerden 100-120 dönümdür. Bkz. Barkan, *Kanunlar*, s.47.

Bağ, bostan ve meyve öşürlerinden yola çıkarak toplam üretimi bulmak mümkün değilse de galle öşüründen hareketle toplam hububat üretimi tespit edilebilir. Şöyle ki, köylülerin ürettikleri mahsulden beşte bir oranında öşür, yirmide bir oranında da salariye adı altında örfi bir vergi alınırken, köydeki piyadelerden sadece beşte bir öşür istenmiş, salariye ise alınmamıştır. Yüzyıl boyunca köyden alınan buğday ve arpanın vergi miktarına bakıldığında toplam vergi gelirinin % 63,74 ile % 70,96'sına tekabül etmektedir. Vergi miktarları bilindiğine göre öşürden salariye payı çıkarılıp 5 ile çarpıldığında köydeki toplam hububat miktarı bulunabilir. Tablo VIII'de görüleceği üzere, en fazla hububat üretimi ve kişi başına düşen hububat miktarı yüzyılın başında daha fazla iken, yüzyılın sonlarına doğru toplam üretim kısmen düşmüş, bu üretimi, tahmini nüfusa böldüğümüzde de kişi düşen hububat miktarı % 38,4 oranında gerilemiştir.

Tablo VIII- Hububat Üretimi

	Öşür ve Salari	Salari	Öşür	Üretim kile	Üretim kg.	Nüfus	Kişi başına düşen hububat kg.
1500	4525	441	4084	20.420	654.869,4	537	1219,4
1518	4100	368	3732	18.660	596.502	465	1282,8
1539	3000	200	2800	14.000	448.980	528	850,3
1584	3720	248	3472	17.360	556.735,2	738	754,3

Hububatın yanında bağ, bostan ve meyve üretimi de öşre tabi kılınmıştır. Bağ, meyve ve bostan kalemlerinin tahrir kıymetleri bilinmediğinden toplam üretim ancak akçe cinsinden bulunabilir. Bal üretimi öşr-i kovan adı altında verilse de vergi baldan değil, kovan başına 2 akçe²⁶ alındığından 1500'de 70, 1518'de 1500, 1539'da 350 ve 1584'te 100 kovan arının varlığından bahsedilebilir. Küçükbaş hayvancılık faaliyeti de 2 koyundan 1 akçe üzerinden vergilendirilmiştir²⁷. Buna göre en az 1500'de 6820, 1518'de 3200, 1539'da 7090 ve 1584'te 6000 baş hayvanın varlığından söz edilebilir. Kimden ne zaman ve ne kadar alınacağı önceden bilinmeyen zuhurata bağlı vergilerin tümü bâd-ı hevâ²⁸ altında toplanmıştır. Tapu ve deştâni vergisi daha önce bâd-ı hevâ vergisinin içindeyken, 1539 ve 1584 tahrirlerinde bu ünitelerden ayrılarak müstakil bir kalem haline getirilmiştir.

²⁶ Mehmet Akif Erdoğan, "Karaman Vilâyeti Kanunnameleri", OTAM, S.4, Ankara 1993, s.511; Bayram Ürekli – Doğan Yörük, "Karaman Eyâletine Ait Bir Kanunnâme Süreti", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.8, Konya 2002, s.350.

²⁷ Mehmet Akif Erdoğan, "Kanunnameleri", s.511; Ürekli –Yörük, "Kanunnâme Süreti", s.348.

²⁸ Halil Sahillioğlu, "Bâd-ı Hevâ", *DİA*, IV, Ankara 1991, s.416-418.

Reaya kendi içerisinde evli-bekâr olup olmamasına ve üzerindeki toprak miktarına göre çift, nimçift, bennak ve caba statüleri altında vergilendirilmiştir. Bu bağlamda çiftlerden 36 akçe, nimçiftlerden 18 akçe, bennaklardan 12 akçe ve cabalardan da 6 akçe alınmıştır. 1500-1539 tahrirlerinde her bir kalem ayrı ayrı verilirken, 1584'te birleştirilmiştir.

Dönemin küçük sanayi tesisleri diyebileceğimiz, yağ çıkarılan bezirhane ve tahunhane işletmeleri vergilendirme biçiminden kaynaklanan 3000-224 akçe arasında değişen bir vergi gelirinə sahip olduğu görülmektedir. Bu tür işletmeleri içinde barındıran köylerin sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan diğerlerinden farklılaştığı söylenebilir. Zira köy sakinlerinin yanında çevre köylerin ahali de bunlardan faydalandıklarından yol ağı, ulaşım, nakliyat, haberleşme ve konaklama imkânları gibi hizmetlerin daha gelişmiş olduğu ileri sürülebilir²⁹.

XVI. yüzyılda Konya kazası genelinde 7 köyde bezirhanenin varlığı tespit edilmekte³⁰, tahunhane ise Sarayini'nin dışında hiçbir köyde bulunmamaktadır. Bezirhanelerde ızgın veya zeyrek otundan bezir yağı, tahunhanelerde ise susamdan susam yağı çıkarılır. Ancak bu cenderelerde işlemek için ne susam, ne de ızgın - zeyrek bitkilerinin köyde yetiştirilmediğini de belirtmek gerekir. Bu bitkiler köyde olmadığı gibi Saidili nahiyesi ve Konya kazası genelinde de görülmemektedir. Şu halde, söz konusu cenderelerde işlenecek susam ve ızgın - zeyrek bitkisinin nereden veya nerelerden getirilerek işlendiği bizce meçhul olmakla birlikte, vergilendirilecek kadar fazla üretilmediğinden tahrir defterlerine yansımadağı da söylenebilir.

Karaman eyaleti kanunnamelerinde bezirhane ve tahunhanelerden yılda 25 akçe vergi alındığı yazılıdır³¹. Ancak Sarayini köyünde olduğu gibi bazı işletmelerde olması gereken vergi miktarından çok daha yüksek rakamlar ortaya çıkmaktadır. Bu gibi işletmeler genellikle bir vakfın akarını oluşturduklarından, tahrir defterlerine vergi toplamları "hâsıl" ve "fi sene" gibi ifadelerle yazılmışlardır. Dolayısıyla, söz konusu terimler cenderelerin yıl boyu çalıştırılmaları sonucunda elde edilecek kira gelirinə veya işletme kârına işaret etmektedir. Vakıfların ellerindeki işletmeler açık artırma usulü ile en yüksek fiyatı veren kişiye bir veya üç yıllığına terk edilebilmektedir. Bu durumda, işletmecilerin vakıflara ödemeleri gereken kira - mukataa bedeli tahrir defterlerine de aynen geçirildiğinden, söz konusu işletmelerden alınan vergi çok

²⁹ Doğan Yörük, "XVI. Yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri Ve Bezirhaneler", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/1 Winter 2014, s.639.

³⁰ Yörük, "Su Değirmenleri", s.651-652.

³¹ Barkan, *Kanunlar*, s.47; Ürekli -Yörük, "Kanunnâme Süreti", s.346.

yüksekmiş gibi görünebilmektedir. Hâlbuki bu rakamlar devlet adına alınan vergiye değil, vakıf gelirine atıf yapmaktadır.

Buradaki bezirhanenin varlığı 1476 ve 1483 tarihlerine kadar götürülebilmektedir. Sözü edilen dönemlerde bezirhanenin Sarayini Camisi'ne 2000 akçe gelir sağladığı anlaşılmaktadır. Aynı gelir miktarı 1500 ve 1518 tahrirlerinde de devam etmiştir. 1518'de buna ek olarak 1000 akçe de sancakbeyi haslarına tahsis edilmiş, böylelikle bezirhanenin toplam işletme kirası 3000 akçeye çıkmıştır. Buradan hareketle en azından 1500 tahririnde de bezirhanenin yıllık işletme kirasının 3000 akçe olduğu söylenebilir.

1518 tarihli Mevlana Vildan kanunnamesiyle Konya şehir ve kırsalındaki bezirhane ve tahunhanelerin mukataa yöntemiyle işletilmesine son verilmesine³² rağmen, söz konusu uygulama 1518'de de devam etmiş, 1539 ve 1584'de son bulmuş, vergilendirme resme dönüşmüştür. 1539'da bezirhanenin vergilendirilmesi, köyde yeni kurulan 9 taşlı şirrevgan (tahunhane) cenderesi ile birleştirilmiş³³, toplamda 150 akçelik bir vergi gelirinin parçası haline gelmiştir. Bezirhanenelerden yılda 25 akçe resm alındığına göre 150 akçelik vergi gelirinin en az 25 akçesi bu bezirhaneye ait olmalıdır. 1584'te ise bezirhane ve tahunhane isimlendirilmesi kalkmış, onun yerine ma'sara (cendere) kaydı almış ve 224 akçelik bir vergilendirmeye tabi tutulmuştur³⁴.

Tablo IX- Vergiler

	1500	1518	1539	1584
Ö. Galle (Buğday, Arpa)	15839	20.500	18.000	22.320
Ö. Bağ	460	560	660	962
Ö. Meyve	-	-	402	240
Ö. Bostan	-	-	150	116
Ö. Kovan	140	300	700	200
R. Ganem	3410	1600	3545	3000
R. Tapu ve Deştbanı	-	-	1275	1000
R. Badiheva	490	1220	650	700
Bezirhane	2000	-	-	-
Bezirhane ve Tahunhane	-	3000	258	-
R. Ma'sara	-	-	-	224
R. Raiyyet (Çift, Bennak, Caba)	2498	2170	2598	2790
Toplam	24837	29350	28238	31552

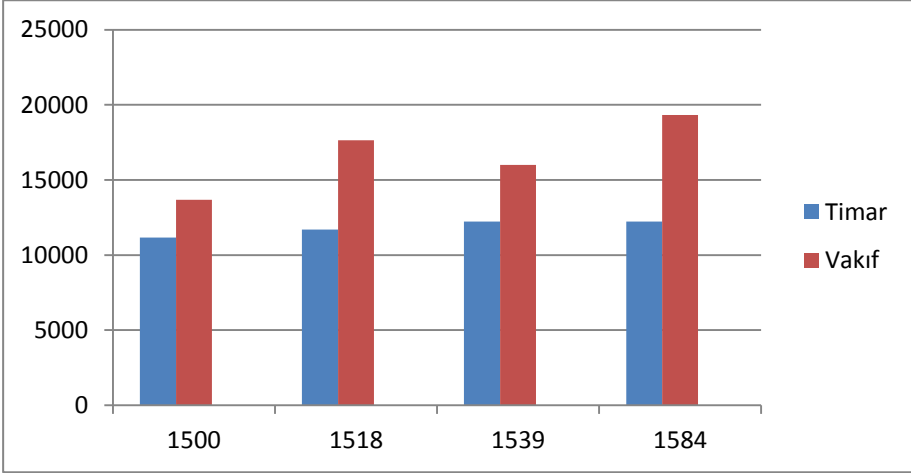
³² BOA TT, 63, s.2; Barkan, *Kanunlar*, s.41; Erdoğan, "Kanunnâmeleri ", s.471.

³³ BOA TT, 415, s.100.

³⁴ TKGM TT, 104, vr.113a.

Tüm bu vergi kalemlerinden elde edilen toplam hasılat 1500’de 24.837 akçe, 1518’de 29.350 akçe, 1539’da 28.238 akçe ve 1584’te ise 31.452 akçedir. Köyden elde edilen vergi kalemleri vakıf ve timar olmak üzere iki hisseye ayrılmıştır. Buna göre vakıf hisseler Konya’daki Karamanoğlu İbrahim Bey İmaretini ile köydeki Sarayini Camisi’ne, divani hisseler de ortalama üç yılda bir değişen tımarlı sipahilere tahsis edilmiştir. Bu doğrultuda, vakıf hisselerinin toplamı 1500’de 13.670 akçe, 1518’de 17.650 akçe, 1539’da 16.010 akçe ve 1584’te ise 19.324 akçe iken, divani hisselerinin toplamı da 1500’de 11.167 akçe, 1518’de 11.700 akçe, 1539’da 12.228 akçe, 1584’te ise 12.228 akçedir. Aşağıdaki grafikte de açıkça görüleceği üzere her dönemde vakıf gelirleri timar gelirlerinden daha yüksek bir dilime sahiptir.

Grafik 1- Dirliklerin Dağılımı

D- MÜLK SATIŞLARI

Sarayini köyü etrafının sulak ve buna bağlı olarak da bağlık arazilerle çevrili olduğu, hatta Karşubağ denilen bir mevkiin varlığı anlaşılmaktadır. Çevredeki 80 puşta büyüklüğündeki bir bağın mirasçılara intikalinde parçalandığı görülmektedir³⁵. Bu gibi bağlar yeni sahipleri tarafından işletilebildiği gibi, genellikle sınır komşusu olan kişilere de satılabilmektedir. Nitekim 1582’de kocasının ölümü ile kendisine mirastan 10 puşta bağ düşen Fatma Hatun bu bağını oğullarına bağışlamak veya satmak yerine, kuzey ve batıdan bağa sınır komşu

³⁵ Yörük, 3 Numaralı, s.28.

olan Abdi Dede'ye 500 akçe bedelle satmıştır³⁶. Bağları besleyen en önemli kaynaklar şüphesiz dere ve ırmaklardır. Bu gibi sular üzerine zaman zaman mütegalibe veya zorba tarzı kişilerin duvar veya set yaparak suyolunun akışını kendi bağlarına doğru değiştirdikleri söylenebilir. Nitekim Sarayini köyünde de buna benzer vakaların meydana geldiği mahkemeye intikal eden davalardan anlaşılmaktadır³⁷.

Osmanlı devletinde hububat tarımı yapılan arazilerin neredeyse tamamı devlet elinde olduğundan, bu topraklar üzerinde özel mülkiyet görülmez. Devleti temsil eden sipahi tarafından tapu bedeli karşılığında kullanım hakkı köylüye devredilir, mülkiyet hakları yine devlette kalırdı. Bundan dolayı tarım toprakları köylü arasında el değiştirirken "ferah" hakkı satılırdı. Satış işlemi sipahinin izni ile yapıldığından o da bir miktar harç alırdı³⁸. Kırsal kesimde buna benzer işlemlere oldukça sık rastlanılmaktadır. Nitekim 1582 yılında 2 dönüm tarlanın tasarruf hakkı 275 akçeden alıcı bulabilmiştir³⁹. Ancak buradaki rakam tapu bedeli değil, köylünün elindeki topraktan ferahıdır. Ayrıca sipahi de bu işlemde bir miktar ücret aldığı bilinmekle birlikte, bunun ne kadarlık bir meblağa tekabül ettiği belli değildir. Aslında bu rakam 2 dönümlük bir arazi için oldukça yüksek bir rakamdır. Oysa 1539 tarihinde Konya'da 70 dönümlük bir arazi için 900 akçe tapu resmi ödendiği anlaşılmaktadır⁴⁰. Yüzyılın sonlarına doğru orta verimlilikteki çiftliklerin tapu bedellerinin 4500-8000 akçeye çıktığı, hatta XVII. yüzyılın başlarında İstanbul'da 20.000-30.000 akçeye kadar yükseldiği belirtilmektedir⁴¹. Buradan hareketle Sarayini çevresinde 80 dönümlük orta verimli bir çiftliğin tapu bedeli 11.000 akçeye çıkmaktadır ki bu da kırsal kesimdeki maliyetlerin yükseldiğini göstermesi bakımından önemlidir⁴². Bu rakamın biraz üstünde, topraktan çok daha fazla gelir getiren, değirmenlerin mülkiyeti alınıp satılabilmektedir. Nitekim Sarayini sakinlerinden Hacı Beşir bin Mehmed değeri 16.900 akçe olan, Kafirdeğirmeni köyünden çıkan su üzerine

³⁶ Yörük, 3 Numaralı, s.29.

³⁷ Yörük, 3 Numaralı, s.32-33.

³⁸ İnalçık, "Köy Köylü", s.13-14.

³⁹ Yörük, 3 Numaralı, s.41.

⁴⁰ BOA TT 415, s.18.

⁴¹ Yunus Koç, "16. Yüzyılda Tarımda Yatırım Maliyeti Sorunu ya da "Resm-i Tapu" ve Öküz Fiyatlarına Dair Bazı Gözlemler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.17, Ankara 20012, s.142-147.

⁴² Yunus Koç, "16. Yüzyılda Tarımda Yatırım Maliyeti Sorunu ya da "Resm-i Tapu" ve Öküz Fiyatlarına Dair Bazı Gözlemler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.17, Ankara 20012, s.143.

yapılmış, Bed'âlet Değirmeni'nin 13 hissesinden 4 hissesini 5200 akçeye satın almıştır⁴³.

E- VAKIFLAR

Sarayini köyünün öşür gelirleri 1408 yılında Turgutoğlu Pir Hüseyin Bey tarafından burada yaptırılan ve daha sonra Sarayini Camii olarak adlandırılan vakfa bağlanmak yerine, 1464'te Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından Konya'da yaptırılan imaretin vakfına tahsis edilmiştir. Vakfın başlıca gelir kalemlerini Saraç köyü, Celal ve Tuvak mezraaları ve bezirhane gelirleri ile bir miktar nakit paradan oluşturmaktadır. Tahrirelere göre vakfın gelirleri 1476'da 3675 akçe, 1483'de 940 akçe, 1500'de 3310 akçe, 1530'da 3205 akçe ve 1584'te ise 5114 akçedir⁴⁴. 1584'te vakıf gelirlerinden hatibe günlük 2 akçe tahsis edildikten sonra, imama 3 sehim, mütevelliyeye 2 sehim, müezzine (?) de 3 sehim ayrılmıştır⁴⁵.

Tablo X- Sarayini Camisi'nin Vakıf Gelirleri

	1476	1483	1500	1530	1584
K. Saraç	1000	460	830	805	1116
M. Celal ve Tuğrak /Tuvak	675	480	480	400	3540
Bezirhane	2000	-	2000	2000	-
Nakdiye	-	-	-	-	458
Toplam	3675	940	3310	3205	5114

Tahrir ve vakıf defterlerinde Sarayini Camisi diye anılan vakıf 3 numaralı Konya şer'iyeye sicilinde Cami ve Çeşme vakfı olarak geçmektedir⁴⁶. Günümüzde de hala dimdik ayakta duran çeşme sonradan caminin önüne yaptırılmış olmasından mühlhem cami ile birlikte anılır olmuştur. Çeşmenin kitabesinde «Şehzâde ... Hazret-i Ahmed Paşa ... fi sebîl Allah Kıldı ... bunda ... Cemil Ağa 1093» ifadesinden hareketle M.1682 yılına tarihlendirilmiştir⁴⁷. Hâlbuki 1582 tarihli Halil Usta bin Hüsrev adlı kişinin vakfiyesinden söz konusu çeşmenin bu şahsın babası olan Hüsrev'in yaptırdığı zikredilmektedir⁴⁸. Ancak bu belgede çeşmenin inşa tarihi yer almamakla birlikte en azından 1582'den önce yaptırıldığı söylenebilir.

⁴³ Yörük, 3 Numaralı, s.40.

⁴⁴ TKGM TT 564, vr.11a; BOA TT 1085, vr.15a; TKGM TT 565, vr.18b; TKGM TT 585, vr.24b.

⁴⁵ TKGM TK 584, vr.24b.

⁴⁶ Yörük, 3 Numaralı, s.26, 27.

⁴⁷ Haşim Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, 42, C.III, TTK, Ankara 2009, s.2083-2084.

⁴⁸ "Vech-i tahrîr-i hurûf budur ki mahmiye-i Konya'ya tâbî Sa'îd-ili nâhiyesi'nde vâkî Sarâyini nâm karyede Halîl Usta bin Hüsrev mahfel-i kazâya hâzır olup şöyle tahrîr-i kelâm kılup ... mülk bağımı sulbî oğlum 'İbâdullah'a ('Abdullah'a) ve onun oğluna ve oğlu oğullarına batnen ba'de

XVI. yüzyılın sonlarına doğru cami ve çeşme vakfı gelirlerinin ortalama % 15 faizle işletildiği anlaşılmaktadır. Sadece 1582 yılında köy ahalisinden 5 ayrı kişiye farklı miktarlarda vakıftan borç verilmiştir⁴⁹. Bu husus bir yandan kredili işlemlerin sadece şehirlerde değil köylerde de geniş bir şekilde kullanıldığını, diğer yandan da ticaretten ziyade tüketim odaklı ihtiyaçların karşılanmasına harcadığını göstermektedir. 1584 tarihli vakıf defterinde vakıf geliri 5114 akçe olarak yazılmışken, 1582 yılında sadece mütevellî Abdurrahman bin Piri Fakih'in vakıf gelirinden 13.400 akçe aldığı bildirilmiştir⁵⁰, gerçekte vakıf gelirinin çok daha yüksek meblağlara ulaştığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu dönemde vakfın mütevellisi Abdurrahman, nazırı da Hasan Usta'dır.

SONUÇ

Saidili nahiyesi bünyesi genelinde nüfus, üretim ve vergi gelirleri bakımından en üst sıralarda yer alan Sarayını köyü, bu özelliğini XVI. yüzyıl boyunca devam ettirebilmiştir. Nüfus artışına bağlı olarak tarım alanlarının genişlememesi toprak üzerindeki nüfus baskısını doğurmuştur. Süreç topraksız ve bekâr erkeklerin sayısının yükselmesiyle kendisini göstermiştir. Üretim esas olarak arpa ve buğdaya dayanmakla birlikte su kaynaklarının varlığıyla ilişkili bağ, bostan ve meyvecilik faaliyetleri de yürütülmüştür. Sanayi öncesi dönemin küçük sanayi tesisleri diye adlandırılan bezirhane ve tahunhane cenderelerinin varlığı Sarayını'ni diğer köylerden farklılaştırmıştır. Vergi gelirleri timar ve vakıf olmak üzere iki ayrı hisseye ayrılmış, her dönemde en fazla gelir vakfa gitmiştir. Köyün öşür gelirleri Turgutoğlu Pir Hüseyin Bey'in 1408 yılında burada yaptırdığı camiye değil de Karamanoğlu İbrahim Bey'in 1464 yılında inşa ettirdiği imaretine tahsis edilmiştir. Buradaki cami kaynaklarda köyün adıyla anılmış, vakfa ait gelirleri ortalama % 15 faizle köy sakinlerine kredi olarak verilmiştir. Bu husus kredili – faiz – işlemlerin kentlerde olduğu gibi köylerde de gerek yatırım gerekse tüketim odaklı ihtiyaçların karşılanması bağlamında geniş bir uygulama zemini bulduğunu göstermektedir.

batn ve neslen ba'de nesl ve karnen ba'de karn ebnâya ve ba'de'l-inkırâzuhüm el-iyâdü billâh câmi'-i şerîf önünde câri olan babamız Hüsrev binâ eylediği çeşmeye ve ba'delik câmi'-i şerîfe hâlis ve muhlis rıdâ'en li'l-lah mâlîmdan ihrâc ve ifrâz idüb vakf eyledim ... fi evâsıt-ı şehri-i Rebî'ü'l-evvel min şuhûri sene tis'in ve tis'ami'e (11-20 Rebî'ü'l-evvel 990 / 5-14 Nisan 1582)' bkz.

Yörük, 3 Numaralı, s.34, 42-43.

⁴⁹ Yörük, 3 Numaralı, s.26-28.

⁵⁰ Yörük, 3 Numaralı, s.28-29.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri (BOA TT): 40, 63, 387, 415, 1085.
Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Tahrir Defterleri (TKGM TT): 104, 564, 565, 584.
- AKÖZ, Alaaddin, *Bir İmamın Nikâh Defteri [Beşiktaş Sinan-ı Cedid Mahallesi]*, Tablet Yay., Konya 2006.
- BAHAR, Hasan – Özdemir Koçak, *Eskiçağ Konya Araştırmaları (Neolitik Çağ'dan Roma Dönemi Sonlarına Kadar)*, 2, Kömen Yayınları, Konya 2004.
- BARKAN, Ömer Lütfi, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I Kanunlar*, İÜEF Yay., İstanbul 1943.
- BEYDİLLİ, Kemal, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, TATAV Yay., İstanbul 2001.
- COOK, M. A. Cook, *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, London 1972
- EMECEN, Feridun M., "Yaya ve Müsellem", *DİA*, XLIII, Ankara 2013, s.353-355.
- EMECEN, Feridun M., *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, TTK Yay., Ankara 1989.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, "Karaman Vilâyeti Kanunnameleri", *OTAM*, S.4, Ankara 1993, s.467-516.
- GÜÇER, Lütfi, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alman Vergiler*, İstanbul 1964.
- HARMAN, Ömer Faruk, "Hac", *DİA*, XIV, İstanbul 1996, s.382-386.
- İNALCIK, Halil, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yay., İstanbul 1996, s.1-14.
- İNALCIK, Halil, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yay., İstanbul 1996, s.31-65.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2010.
- KARPUZ, Haşim, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, 42, C.III, TTK, Ankara 2009.
- KOÇ, Yunus, "16. Yüzyılda Tarımda Yatırım Maliyeti Sorunu ya da "Resm-i Tapu" ve Öküz Fiyatlarına Dair Bazı Gözlemler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.17, Ankara 20012, s.139-148.
- ORAL, Mehmet Zeki, "Turgut Oğulları, Eserleri – Vakfiyeleri", *VD*, III, Ankara 2006, s.31-64.
- ÖZ, Mehmet, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK Yay., Ankara 1999.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, "Bâd-ı Hevâ", *DİA*, IV, Ankara 1991, s.416-418.
- ÜREKLİ, Bayram – Doğan Yörük, "Karaman Eyâletine Ait Bir Kanunnâme Sûreti", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.8, Konya 2002, s.340-372.
- YÖRÜK, Doğan, "Karaman Eyaletinde Timara Çevrilen Vakıf ve Mülkler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, S.6, Ankara 2007, s.61-74.
- YÖRÜK, Doğan, "XVI. Yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri ve Bezirhaneler", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/1 Winter 2014, s.637-655.
- YÖRÜK, Doğan, *3 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (987-1330 / 1579-1912) (Transkripsiyon ve Dizin)*, Palet Yayınları, Konya 2014.

YÖRÜK, Doğan, XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı [1500-1584], Tablet Yay., Konya 2005.

YÖRÜK, Doğan, XVI. Yüzyılda Ereğli Kazâsı, Ereğli Belediyesi Yay., Konya 2009.

KUYUCU MURAD PAŞA'NIN CELÂLİ MÜCADELESİ SÜRECİNDE SARAYÖNÜ VE ÇEVRESİ

Ayşe PUL*

Öz

Pek çok cephede sürdürülen uzun savaşlar, İnebahtı mağlubiyetinden itibaren Avrupa'da yaşanan Osmanlı aleyhine değişimler, coğrafi keşiflerin Akdeniz dünyasında olumsuz etkilerinin iyice hissedilir olması, enflasyon, nüfus artışı, olumsuz iklimsel faktörler, tımar sisteminin bozulmaya başlaması gibi ve daha başka nedenler Osmanlı Devleti'nde değişim ve dönüşüm sürecinin dinamikleri oldular. Sözü edilen sebeplerin etkisiyle sosyal ve ekonomik bunalımın artması, Celâli isyanları adı verilen büyük eşkıyalık hareketlerinin yaşanmasına yol açtı. Özellikle 1596 Haçova'da Çiğalazade Sinan Paşa'nın yoklaması sırasında firari olarak defterden adları silinenler, Anadolu'ya geçerek kendilerine katılanlarla birlikte Anadolu'yu yıllarca büyük bir yıkıma uğrattılar. Anadolu halkının önemli bir kısmı 1603-1606 arasında Büyük Kaçgun olarak nitelendirilen göç hareketinin yaşanmasına yol açtı. Bu insanlar, topraklarını bırakıp, rahat ve güvenlik altında yaşayabilecekleri yerlere göç ettiler. Bu isyan hareketlerinin bir an evvel durdurulması için birçok paşa görevlendirilmekle birlikte, bunlar içinde en güçlü ve dirayetlisi olan yaşlı Kuyucu Murad Paşa'nın mücadelesi eşkıyalığın kısa sürede ve şiddetle bastırılması anlamında dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, Murad Paşa'nın 1606-1608 yılları arasında Konya, Ilgın, Sarayönü ve çevresinde ne gibi faaliyetlerde bulunduğu, kimlerle mücadele ettiği ve bunların neticeleri hakkında bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı, isyan, Anadolu, Konya, I. Ahmed

* Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı zamanında büyük bir ihtişam ve itibara ulaşan Osmanlı Devleti, onun ölümünden sonra topraklarını genişletmeye devam etmesine rağmen uzun ve yıpratıcı savaşlar dönemine de girmektedir. 1578-1606 yılları arasında Osmanlılar, Doğu'da İran'la, Batı'da Avusturya ile zorlu mücadeleler vermekteydi ve 1578-1590 arasında Doğu'da Kafkaslardan Nihavend'e kadar İran'ın bütün batı eyaletlerini ellerine geçirmişlerdi. 1590 İran barışından sonra bu sefer de 1593'te Avusturya ile savaşa sürüklenen Osmanlılar, III. Mehmed zamanında 1596 yılında Haçova'da büyük bir zafer kazandılar. Bu savaşın garip sonu, Ciğalazade Sinan Paşa'nın askerî sınıftan binlerce kişiyi isyan ettirip, kanun dışı hareketlerde bulunmak zorunda bırakması şeklinde gelişti. Savaşın ardından, kalan birlikler teftiş edilirken, Ciğalazade görünürde disiplini korumak amacıyla o gün yoklamada bulunmayanların firari sayılacağını, tutuklanacağını, idam edileceğini ve en önemlisi de mal ve mülklerine el konacağını açıkladı. Bu karar, kaçanları, savaşa hiç katılmayanları veya katılıp da yaşanan kargaşa ortamından dolayı o gün orada bulunamayanları da kapsamıştı. Öyle ki adları firari listesinde olanların önemli bir kısmı büyük zeamet sahipleriydi. Devletin isteği açıktı. Devlet, onların sahip olduğu değerli toprakları bir başkasına acele satarak kendisine gelir sağlamak amacındaydı, (Griswold 2000:15-16. Acun 2002: 699). Haçova sonrası yaşanan bu durum, isyanların fitilini ateşleyen önemli bir faktör oldu (Mustafa Nuri Paşa 1992: 172)¹. Sonuçta İnebahtı yenilgisinden sonra Avrupalıların Osmanlı'ya bakışlarındaki değişimle birlikte, Avusturya ve İran savaşlarının büyük bedeller karşılığında sürmesi, Anadolu'da zaten var olan huzursuzlukların artmasının da bir nedeniydi. Kanuni zamanında süregelen isyanlara III. Murad ve III. Mehmed döneminin bu uzun savaş yılları büyük etki etti. Sadece toplumsal yapı değil, aynı zamanda devlet müesseseleri de büyük bir değişim sürecine girdi. Bütün bunlarla başa çıkabilmenin ilk adımı olarak devlet, Anadolu'da eşkıyaların çıkardığı isyanlara müdahale etme gereği duydu (Barkey 1999: 208-209. Akdağ 1958: 53). Bu yüzden, Karaman, Kütahya, Kayseri, Ankara, Maraş ve Halep (TTKN: 7b²) kısacası hemen hemen tüm

¹ Karayazıcı'nın adamlarının bunlardan oluştuğu söylenilmiştir. "kaçan tımarlı sipahilerinin dirlikleri çalındı. Yani tımar defterlerindeki (Defâtir-i Hâkanî) adları üzerine geçersizdir çizgisi yani esamilerine hatt-ı butlan çekildi. Ele geçenler de şiddetli cezalara çarptırıldı." Ayrıca döneme bizzat şahitlik etmiş olan, yirmi iki yaşındayken Haçova'da bulunan Peçevi bu dönemin en önemli eserini kaleme almıştır.

² Gazavât-ı Murad Paşa adlı eserin Türk Tarih Kurumu Nüshası TTKN olarak kısaltılmıştır. Bu eserin tahlil ve transkripsiyonu için bkz. Pul 2014.

Anadolu'da çıkan isyanlarla başa çıkmak için bir an evvel Avusturya savaşına son vermek icap etmişti (TTKN: 5a). 1606 Zitvatorok Antlaşması'yla son verilen savaşın ardından sadrazam olan Kuyucu lakaplı Murad Paşa Anadolu'ya geçerek isyancılarla mücadeleyle memur edilmişti.

Genel olarak isyanların sebepleri³ şu şekilde sıralanabilir;

1- Ciğalazade'nin uyguladığı Haçova firari politikası

2- Güvenliği sağlamak gayesiyle yeniçerilerin Anadolu'ya gönderilmesiyle (İnalçık 2008: 56. Selanikî 129a'dan aktaran Tveritina 2006: 69) XVII. yüzyılda hem tarım toprakları hem de ticaret üzerindeki kontrollerini genişletmeleri (İnalçık 1980: 290-291. Faroqhi 1995: 89)⁴.

3- XVI. yüzyılın sonundan itibaren devletin mali sıkıntısını gidermek üzere alınan bir takım tedbirler. Örneğin Beylerbeylerine, sekban birliklerine asker almak için vergi toplama yetkisi verilmesi (İnalçık 2008: 55).

4- Türk-devşirme mücadelesinin bir sonucu olarak yeniçerilerle sipahiler arasında yaşanan güç savaşı (Shaw 2008: 232-233).

5- Yeniçerilerin yükselen gücüyle ters orantılı olarak tımarlı sipahilerin giderek sayısının ve öneminin azalması.

6- Anadolu'da nüfus artışı yaşanması (İnalçık 2008: 52. Acun 2002: 696), buna mukabil ekonomik gelişmede ortaya çıkan sıkıntılar.

7- Anadolu'dan geçen ticaret yollarının eski önemini bir ölçüde kaybetmesi (Faroqhi 1995: 89).

8- Kapıkulu halkına XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'da tımarlar verilmeye başlanması. Tımarlının vefatından sonra çocuğu yoksa bir akrabasının veya hemşehrisinin geçmesi⁵ kanun iken, devşirme ocağına bağlı olanlara verilmeye başlanması.

9- Avrupalı ateşli silahlar kullanan askere karşı tımarlı sipahilerin savaşmaya gönülsüz olmalarıyla Osmanlıların, eli silah tutan sarıca veya sekban adı verilen Anadolu gençleri paralı asker olarak orduda kullanma yoluna gitmeleri⁶. Diğer yandan, özellikle de İran savaşları sırasında Anadolu'daki at kaynaklarının tükenmesiyle atsız kalan sipahilerin geri hizmete alınması (Griswold 2000: 12).

³ İsyancıların sebeplerinin tartışıldığı bir çalışma için bkz. Koç 2005: 230-231.

⁴ Bu tarihten önce de Anadolu'daki yeniçerilerden genel bir memnuniyetsizlik vardı.

⁵ Bu durumun değişimi hakkında bkz. Koç 2005: 239.

⁶ I. Süleyman döneminde 16 bin olan yeniçeri sayısı II. Selim döneminde 13 bine, 1609'da 37 bine ulaşmış, yine Süleyman döneminde en az 80 bin olan sipahilerin sayısı ise 1609'da 45 bine inmiştir. 1630'da ise sadece 8 bin kadar kalmıştır. Bkz. İnalçık 2008: 52-53; Finkel 2012: 162. Sümer 1953: 2043. Griswold 2000: 10.

10- XVI. yüzyılın sonlarına doğru ekonomideki değişimin neticesi olarak malların fiyatları iki katına çıkmasıyla (Griswold 2000: 9) tımarlı sipahiler, kapıkulu veya vakıf gelirleriyle geçimlerini sağlayanların birden bire ekonomik güçlerinin zayıflaması (İnalçık 2008: 54).

11- Genel olarak tımar sisteminin eski önemini kaybetmeye başlaması, mukataaların iltizam usulüyle işletilmesinin yaygınlaşması, avarız vergilerinin olağan hale gelmesi, cizye ve ağnam vergilerine daha fazla önem verilmesi gibi nedenler (Öz 2002: 713. Akdağ 1958: 54).

12- İklimsel faktörlerin etkisi (Faroqhi 1995: 91. Griswold 2000: 11).

Sebepleri ne olursa olsun bu dönemde isyan edenleri, tımarlı sipahiler, kapıkulu, köylüler, öğrenciler veya leventler şeklinde sistematize etmenin çok ötesinde bir sınıflandırmaya tabi tutmak gerekir. Bunun, işsiz kalan askerlerle birlikte hepsini içine alan bir yapı olduğunu belirtmek gerekir. Birçoğu basit köylülerken topraksız leventlere, askerlere, sekbanlara ve eşkıyalara dönüştüler. Kendi esas kökeninden uzaklaşan bu köylüler, bir parça imtiyaz için savaşanlar haline geldiler (Barkey 1999: 181). Fakat ana kategoride değerlendirildiğinde köylüler ve eşkıyalar olmak üzere örgütlenmeleri ve talepleri bağlamında farklılıklar gösterirler. Toprak köylüler için tarımsal üretimin ana unsurudur. Oysa eşkıyalar toprağı kullanma hakkından vazgeçmişler, ya çevresel faktörler, iklim koşulları ya da sadece kendi istekleriyle bunu yapmışlardır. Köylüler, toprak sahibine veya devlete yıllık vergi verirlerken, eşkıyalar vergi vermezler. Köylülerin talepleri, devlet ile yerel görevlilerce daha az vergilendirilme veya bir sancaktan diğerine bağlanma ricalarını içerirken, eşkıyalar kendi konumlarına veya güçlerine göre farklı taleplerde bulunmaktaydılar (Barkey 1999: 191). Bu ayrışmaların örnekleri daha da çoğaltılabilir.

Bunların dışında esas mühim olan isyana liderlik edenlerdi. 1599'da Ehl-i örf içinden geniş bölgelerde ortaya çıkan bütün asilere hükmedebilecek güçte asi liderler ortaya çıkmıştı. Bunların başında Konya ve çevresinde Habeşistan beylerbeyi Hüseyin Paşa ile Divriği sancakbeyinin kapuağalarından Karayazıcı Abdülhalim bulunmaktaydı. Bunlardan daha küçük onlarca asi ileri geleni, Anadolu'nun hemen her tarafında sarı ve kırmızı bayrak çeken sipahi bölükleri, medrese öğrencileri köyleri ve kasabaları yağma etmekteydiler (Akdağ 1966: 208. Naima: 327. Peçevi 1283: 252. İlgürel 1993: 254).

Sonuçta, on yıldan daha az bir zamanda Anadolu tarihinde Celâliler olarak bilinen bu eşkıyalık hareketleri, bütün Anadolu'yu büyük bir yıkıma uğrattı.

Great Flight-Büyük Kaçgun (Akdağ 1966: 209-212. Akdağ 1964: 1-49)⁷ olarak adlandırılan bir dönemin yaşanmasına yol açtı. Köylüler, çiftçiler topraklarını terk ederek daha güvenli olduğuna inandıkları bölgelere göç etti (Andreasyan 1988: 45)⁸. Genellikle İstanbul'a göç edenler bu kötü durumdan bir an evvel kurtarılmaları için devlete şikâyetle bulunmaktaydılar. İstanbul'da olup, Anadolu'da vakıf, çiftlik, arpalık gibi gelirlere sahip olanlar da onlara katıldı (Akdağ 1966: 207).

Diğer taraftan bakıldığında asıl ilginç olanı güçlü ve kararlı devlet adamları zamanında bu isyanların ve isyancıların çıkmış olmasıydı. III. Mehmed ve I. Ahmed'in⁹ padişahlığı zamanında etkin rol oynayan Yemişçi Hasan Paşa, Yavuz Ali Paşa, Lala Mehmed Paşa, Derviş Paşa ve kurnazlığıyla ünlü Kuyucu Murad Paşa zamanlarında Karayazıcı, Deli Hasan, Tavail, Kalenderoğlu, Canpoladoğlu gibi ünlü asiler türemişti. Bunların akibetleri yani bertaraf edilip edilmeyecekleri veya devlet hizmetine alınıp alınmamaları gibi kararlar bu veziriazamlar tarafından verilmişti (Barkey 1999: 210. Peçevi 1283: 252-254). Bilhassa, Osmanlı-Avusturya savaşlarından sonra Celâliler eskiye göre daha güçlü liderler etrafında toplanan kişilerden oluşmaya başlamıştı. Bu liderler genel olarak görevlerinden alınmış veya beklentilerine istedikleri cevabı alamamış devlet görevlilerinden ve itibar kazanmış reayadan oluşmaktaydı. Meselâ, ilk büyük isyanı başlatan Karayazıcı Abdülhalim de sekbanbaşılık gibi görevlerde bulunduktan sonra Malatya taraflarında eşkıyalarla mücadele eden ilerlerine yiğitbaşı olmuş, akabinde etrafına topladığı sekban ve leventlerle Urfa civarını yağmalamıştı. Sözünü ettiğimiz Haçova yoklamasından kaçan zeamet ve tımar sahipleri ile kapıkulundan 30 bin kişi de Karayazıcı'ya katılmıştı. Bu asiler kapıkulu teşkilatına benzer bir yapı da kurmuşlardı. Çok geçmeden de hükümdarlığını ilan ettiğini bildiren fermanlar göndermeye başlamıştı (İlgürel 1993: 254). Ancak sık sık ifade edildiği üzere bu isyan liderlerinin isteği ayrı bir devlet kurmaya

⁷ Akdağ'ın ikinci makalesi, bilhassa Osmanlı topraklarında çeşitli ürünlerin fiyat karşılaştırması ve hareketliliği hakkında verdiği bilgiler bakımından mühimdir.

⁸ 1609 yılında İstanbul'a gelen Murad Paşa, Anadolu'dan gelmiş halkın üç ay içinde hazırlıklarını tamamlayarak, bu süre sonunda hiçbir bahane öne sürülmesini istemeyerek geldikleri yurtlara geri dönmeleri emrini vermiştir. Bunu aslında Anadolu'da kalan az sayıdaki insan da talep etmiştir. "Ya onları buraya geri yollayın ya da bizi de onların yanına gönderin" şeklinde talepte bulunmuşlardır. Ayrıca bkz. Akdağ 1999: 230.

⁹ 18 Receb 1012/22 Aralık 1603 tarihini cülus olarak vermektedir. TTKN: 5b. Bu esnada Murad Paşa Rumeli mutasarrıfı olup, Budin muhafazasında yer almaktaydı. 1015/1606 senesinde Komaran kalesinde 27 gün barış görüşmeleri sürdü. TTKN: 6a. 19 Muharrem 1015/27 Mayıs 1606'da İstanbul'a geldi, 7 Şaban 1015/8 Kasım 1606'da vezaret mührü Murad Paşa'ya teslim edildi. TTKN: 6b.

çalışmak değildi. En basit şekliyle kendilerine uygun mevkiler almak istiyorlardı (Faroqhi 1995: 88). Osmanlı'da toprak tasarruf eden yüksek tabakadakiler, devlete ciddi anlamda muhalif olmaya muktedir olamamıştı. Devletin aralarındaki rekabeti artırmasına ve refah düzeylerini düşürmesine rağmen bu kişiler çözümü yine devlet içinde aramışlardı. İsyandan ziyade eşkıyalık kavramıyla ilişkilendirilebilecek bu hareketlerde, eşkıya liderleri bir gün eşkıya başı iken ertesi gün sancakbeyi olabiliyorlardı (Acun 2002: 697, 698). Her ne kadar, onların devleti yıkmak gibi amaçlarının hiç olmadığı söylene de Canpoladoğlu örneğinde olduğu gibi en azından hakim oldukları bölgede Osmanlı'dan bağımsız olmaya çalıştıkları gerçeği göz ardı edilmemelidir. Özellikle de Osmanlı'yı yıkmaya çalışan Avrupalı devletlerle girdikleri münasebetler, yaptıkları anlaşmalar düşünüldüğünde dolaylı olarak buna dahil oldukları söylenilebilir.

Sadece Avrupalılar değil, İran da Anadolu'da çıkan karışıklıkları fırsat bilmekteydi. 1595-1611 arasında Celâliler Anadolu'ya yayılmışken, Şah Abbas da 1603 yılında bu durumdan yararlanarak karşı saldırıya geçmişti. Bu hususta daha evvelden İran şahı Abbas'ın, 1599'da Avrupa'ya elçiler göndererek Osmanlılara karşı ekonomik ve askeri görüşmeler başlatması bu olumsuz gidişatin başka bir etkeni oldu. Devlete büyük yük getiren bu savaş 1603'te başladığında İran, Osmanlılara ipek satışını yasaklamış, buradan göreceği zararı önlemek için ipeği Hint Okyanusu yoluyla Avrupa'ya satmaya kalkmıştı.

Neticede, pek çok dinamiğin etki etmesiyle, 1580'lere kadar kendi sistemi içerisinde gayet dengeli gözüken Osmanlı Devleti, 20-30 yıl içinde bu görkemli yapısının temellerinden sarsılacağı bir duruma gelmiş oldu. Diğer yandan şu da unutulmamalıdır ki, devletin tehditlere maruz kalması, denetim gücünü yitirdiğini, merkezi yönetiminin zayıfladığını göstermez; bunlar, genelde devletin tehdidi yaratan grupları manipüle edebilmek için kasten tasarladığı politikaların sonuçları olarak da değerlendirilebilir (Barkey 1999: vi. Acun 2002: 695).

1. Genel Olarak Celâli İsyanlarına Kısa Bir Bakış

XVI. yüzyılın sonlarında patlak vererek XVII. yüzyılda Anadolu'da hızlı bir şekilde yayılmış olan Celâli isyanları, devletin ağır iç sarsıntılara uğramasına sebep olmuştur. Osmanlı tarih yazarlarının asıl "Celâlilik" adı altında zikrettikleri olaylar, XVI. yüzyılın sonlarına doğru başlamış, neredeyse devam eden yüzyılda da etkisini göstermiştir. Celâliler, "...eşkıyânın her biri bir heft-ser-ejder olub memleketler harâb ve re'âyâ ü berâyâ dağlar başında ıztırâbda olduğundan gayri niçeleri çiftin ve çubuğun dağdub öküzün satub at ediniüp, saban demürin tufenge değışüb

öğendere kullanırken gönder kullanmağa başlayub bi'l-cümle ganî ve fakiri ve cioân ve pîri kimi atlı ve kimi sekbân olub ata binüb kılıç kuşanub semt semt kal'alar ve palankalar ihdâs edüp ve ba'zı mahallerde tırkâz dimekle ma'rûf olan yerlere tehassun eyleyüp..." şeklinde tarif edilmektedir (TTKN: 8b). Genelde, sefere katıldıktan sonra terhis edilen askerlerden oluşan, yağmacılık yapan ve paralı asker olarak liderlerin emrine girmeye hazır bu eşkıyalar, kırsal kesimlerde at koşturmaktaydılar. 1596 yılından sonra Karayazıcı Abdülhalim, Deli Hasan, Tavail Halil gibi sekban bölükbaşlarının etrafında oluşmaya başlayan ordular, zamanla devletin kolay kolay baş edemeyeceği güce ulaştılar (Kunt 1995: 21). Ancak Barkey'e göre (Barkey 1999: vi), köylüler ve elitler arasında ittifak yapacak kimseyi bulamadıkları için gerçek anlamda isyana da kalkışmadılar. Görece doğru olan bu görüş, iş Canpoladoğlu veya Kalenderoğlu isyanlarına geldiğinde devletten bağımsız olma girişimlerine yabancı devletlerin de müdahil olmaları bağlamında tekrar düşünülmelidir.

İster devletle bir olma ister bağımsız olma, amaç her ne olursa olsun Anadolu'da pek çok yerin bu *fitne-sâzlar* tarafından harap edilmiş olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu duruma gerek dönemin padişahları gerekse sadrazamları son vermeye çalışmışlarsa da, Sultan Ahmed zamanında Kuyucu lakaplı Murad Paşa'nın mücadelesi kadar başarılı olamamışlardır (TTKN: 2b). Fakat Murad Paşa'nın ölümünden sonra da onun kadar etkili olmamakla birlikte mücadelelere devam edilmiştir.

2. Kuyucu Murad Paşa'nın Konya ve Çevresinde Celâlilerle Mücadelesi

Kuyucu Murad Paşa Celâli üzerine görevlendirilmeden önce Anadolu'nun pek çok yerinde eşkıyalık hareketleri devletin baş etmekte zorlandığı boyutlara ulaşmış ve bu iş için gönderilen paşalar çoğu kez olumsuz sonuç almışlardı. Örneğin Tavail Halil'den sonra Batı Anadolu'da Kalenderoğlu ünü tüm bölgeye yayılacak kadar önemli bir Celâli önderi durumuna gelmişti (Griswold 2000: 138). Doğu seferi için 4 Safer 1015/11 Haziran 1606'da görevlendirilen Deli Ferhat Paşa, Konya taraflarında bulunduğu sırada İlgin ve çevresinde Kum-Kapulu adında bir zorba bulunmaktaydı (Kadri Efendi Tarihi 2003: 464). Paşa, Ereğli bölgesinde ilerlerken ordusu bir başka asi Cemşid'in bölgesine gelmişti. Fakat kısa bir süre sonra Konya ve çevresinin Kara Said önderliğinde Kalenderoğlu'nun ordusunun bir bölümü tarafından saldırıya uğradığı haberi gelmişti. Bu Kalenderoğlu'nun ilk büyük güç denemelerinden biriydi. Konya'yı savunmak amacıyla bırakılan altı bölük halkı (ücretli kapıkulu sipahileri), asileri geçici olarak püskürtmüşlerdi. Ama Deli Ferhat Paşa'nın ordusu anında müdahalede bulunamayacak kadar

uzaktaydı. Ordunun geri dönüp savaşması istendiğinde ise asker maaşlarının ödenmediği gerekçesiyle karşı koymuştu. Buna rağmen Konya'ya geri gelen Ferhat Paşa Diyarbakır'dan ve İstanbul'dan maddi yardım gelmediği için iki ay hiçbir harekette bulunmamış, bu tarihten sonra da Kasım ayının gelmesi dolayısıyla kışı geçirmek üzere Afyonkarahisar üzerinden Bursa'ya gelmişti (Griswold 2000: 132, 134, 135). Deli Ferhat Paşa'nın Ankara ve Konya önlerinde başarısızlık haberleri İstanbul'a çoktan ulaşmıştı (Sarıcaoğlu 1994: 195-196).

Anadolu'da Celâli hareketinin gittikçe yayılması ve güçlenmesi üzerine sıkı tedbirler alması için görevlendirilen Kuyucu Murad Paşa, 1593 senesinden 1606 senesine gelinceye kadar yaklaşık 14 yıl Budin, Bosna ve Temeşvar taraflarında Avusturyalılarla savaşmıştı. Bu kadar uzun süren savaşlar askerde ve halkta bıkkınlık ve yorgunluğa sebep olmuştu (İşbilir 2002: 507-508. TTKN: 5a). Buna rağmen, 19 Safer 1016/15 Haziran 1607'de Murad Paşa Üsküdar'dan hareket etti (TTKN: 7b). 23 Haziran 1607 yılında Üsküdar'dan Konya'ya kadar olan yerlerin kadılarına hitaben yazılan hükümde gerekli hazırlıkların yapılması istenmekteydi (Şahin 2002: HK 7)¹⁰. Paşa, 8 R.evvel 1016/3 Temmuz 1607'de İznikmid taraflarında bulunmaktaydı (HK 39). 14 R.evvel 1016/9 Temmuz 1607'de Murad Paşa'nın Eskişehir'de olduğu bildirilmekteydi. 20 R.evvel 1016/15 Temmuz 1607 tarihinde ise Pazarcık'daydı (HK 27, 28, 53). 22 R.evvel 1016/17 Temmuz 1607'de Murad Paşa'nın Konya sahrasına ilerlediği bildirilmekteydi (Kadri Efendi Tarihi 2003: 489). 18 R.ahir 1016/12 Ağustos 1607'de Tarsus Beyi Cemşid'e Murad Paşa'ya askeriyle birlikte (muaccelen iki konağı bir edüp) bir an evvel yardıma Konya'ya gitmesi için emir gönderilmişti (HK 119).

Konya'ya geldiğinde burada her tabakadan kişilerin katıldığı bir törenle karşılanmış, o da hem devlet adamlarının türbelerini hem de Mevlana'nın türbesini ziyaret etmiş, otağını Meram Vadisi taraflarında kurmuştu. Bu sırada da ortadan kaldırdığı asileri Konya çayırında kazdırdığı kuyulara attırdığı ifade edilmekteydi (Kadri Efendi Tarihi 2003: 493. Uzunçarşılı 1988: 110). Yol haritasını ilk kez Konya'da açıklayan Murad Paşa, bilhassa Halep'teki Canpoladoğlu'nu bertaraf edebilmek için gizlilik, aciliyet ve sertlikten bahsetmekteydi (24 R.ahir 1016/18 Ağustos 1607) (Griswold 2000: 108. Kadri Efendi Tarihi 2003: 492). Murad Paşa'nın Kalenderoğlu'yla ve çevredeki diğer asilerle mücadelesi sırasında Konya adeta bir üs vazifesi görmekteydi.

Karayazıcı'nın 1602'de ölmesi üzerine yerine geçen Deli Hasan'ın Bosna Beylerbeyi olarak gönderilmesi sırasında Kalenderoğlu, Tavail ve kardeşi

¹⁰ Bundan sonra HK. olarak kısaltılacaktır. 1 R.evvel 1016/26 Haziran 1607.

Meymun, Karakaş Ahmed ve Kara Said'le birlikte Anadolu'da kalarak Ankara-Akşehir-Kütahya bölgesinde faaliyetlerde bulunmuştu (Kadri Efendi Tarihi 2003: 469. Katip Çelebi 1286: 193). Bu sıralarda, Aydın havalisi Yusuf Paşa'nın, İçel Muslu Çavuş'un (Na'îmâ 2007: 334. Katip Çelebi 1286: 294) ve Adana'da Cemşid adlı Celâlilerin etkisi altındaydı. Murad Paşa, Kalenderoğlu, Kara Said ve Taviloğlu Mustafa gibi üçer beşer bin eşkıya ile Anadolu'yu yıkmakta olan Celâliilere aldırmadan, öncelikle Canpoladoğlu ile mücadele etmek istemişti. Bunu yapmak için öncelikle Konya'da yoluna çıkan küçük eşkıya gruplarını bertaraf etmesi gerekmişti (Mustafa Nuri Paşa 1992: 206). Serdar Konya'ya gelirken Kalenderoğlu ve Kara Said denilen eşkıyalar veziri atlatmak maksadıyla af dilemiş, hatta Avusturya seferi için orduya canla başla hizmet edeceklerini de bildirmişlerdi. Ancak, Murad Paşa onların üzerine varmadan Konya'ya geçtikten sonra bunlar tekrar isyan bayrağını kaldırmışlardı. Kalenderoğlu'nun üzerine yürüme kararı alındığında Halep'te Canpoladoğlu'nun isyanı haberi geldi. Bu isyanı bertaraf etmeden diğer isyancıların da haklarından gelinemeyeceği düşünülüp, zamanında hareket edilmezse bunların birleşeceği ve daha kötü sonuçlar doğuracağı hesaplandığından ordunun bir kısmı Kalenderoğlu ve diğer asiler üzerine, bir kısmı da Rumeli askerinin kendilerine katılmasından sonra Halep'e yöneldi (TTKN: 12a. Mustafa Nuri Paşa 1992: 206). Kalenderoğlu ve Kara Said gibi güçlü eşkıya liderler de iş birliği halinde oldukları Canpoladoğlu'nun bağımsız olması durumunda kendilerine Anadolu'yu vereceğini düşünüyorlardı. Karaman beylerbeyinin yanı sıra Aydın ve Saruhan beylerbeyi Yusuf Paşa ile Silifkeli Muslu Çavuş da Canpoladoğlu'yla ittifak halindeydiler (Griswold 2000: 96, 97).

Yaşı doksanı bulmuş olmasına rağmen Murad Paşa, bütün azmiyle ve siyasî zekasıyla bu meselenin sonlandırılması için çabalamıştı. Bunu yaparken, duruma göre ya ikna yolunu ya da silahlı mücadele yolunu tercih etmekteydi. Örneğin hepsiyle aynı anda mücadele edemeyeceği için Celâlilerin birleşmelerine engel olmak amacıyla bir kısmına mansıplar vermekteydi. Kalenderoğlu'na öncelikle pašalık rütbesiyle Ankara Sancakbeyliği verilmiş, Kadı Vildanzade Mevlana Ahmed onun sancağına girememesinde etkili olmuş, sonuçta Ankara tüccarı zararı az hasarla atlatmıştı. Bu tehlikenin bertaraf edilmesinde Konya'dan yola çıkan Tekeli Mehmed Paşa birliklerinin de katkısı göz ardı edilmemelidir. Tekeli Mehmed Paşa'nın müdahalesi esnasında Kalenderoğlu ve Kara Said ordusunun 70 bin civarında olduğu belirtilmekteydi ve bu sırada Murad Paşa Konya menzilinde bulunmaktaydı (Griswold 2000: 142-144. Kadri Efendi Tarihi 2003: 491-493). Ayrıca Aydın ve Saruhan taraflarında Yusuf Paşa ile İçel'de sancak

verdiği Muslu Çavuş da devlet hizmeti vermek suretiyle oyaladığı asilerden bazılarıydı. Yusuf Paşa kendisine vezirlik verildiği takdirde Celâlilerin üstesinden geleceğini ifade etmesine rağmen isyancılarla aynı düşünceleri paylaştığı için, I. Ahmed'in Bursa'ya gelişinde ne onun yanına gelmiş, ne de Celâlilerle mücadele etmişti (Mustafa Nuri Paşa 1992: 208). Naima, Aydın muhassılı Üveyspaşaoğlu Mehmed Paşa vefat ettikten sonra kethüdası olduğu için onun yerine geçtiğini ifade eder. Etrafına eşkıya toplayıp fitneye başladıktan sonra kendisine beylerbeyilik verilmek suretiyle bertaraf edilmeye çalışıldığını da belirtir (Na'imâ 2007: 329). Bir süre sonra Yusuf Paşa'yı sefer bahanesiyle İstanbul'a getirtip öldürmüş, Muslu Çavuş'u da Konya valisi Zülfikar Paşa vasıtasıyla Konya'ya çağırıp ortadan kaldırmıştı (Uzunçarşılı 1988: 110, 111. Mustafa Nuri Paşa 1992: 209). Saraçzade Ahmet Bey'i ise Konya'da hile ile aldatıp öldürtmüştü (Na'imâ 2007: 334. Katip Çelebi 1286: 295. Sümer 1953: 34. Uzunçarşılı 1988: 105-106). Murad Paşa, Adana- Tarsus taraflarında faaliyet gösteren Cemşid'e¹¹ de sadakatini bildirmesi için taleplerde bulunduktan sonra Konya'dan ayrılmıştı (Griswold 2000: 109).

Murad Paşa Konya'dayken çeşitli beylerbeylerine gönderilen fermanlarda çevresinin emniyet altına almaları emr edilmekteydi. Örneğin Rakka Beylerbeyi Mir Şeref'e tıpkı Nasuh Paşa'nın¹² Diyarbakır ve çevresini güvenlik altına alması istendiği gibi onun da Van'da çıkabilecek muhtemel bir olumsuz harekete karşı tedbir alması emrolunmuştu (HK 238, 428. Şahin 2003: 78. Kadri Efendi Tarihi 2003: 541). Karaman Beylerbeyi Ahmed Paşa'dan da Murad Paşa'ya her türlü yardımı yapması istenmekteydi (HK 274)¹³. Temmuz 1607'de Murad Paşa'nın Payas'da olduğu ve Safed valisi Ma'noğlu Fahreddin'in bir an evvel yardıma gitmesi bildirilmekteydi (HK 164). 1608 Ocak ayında her zamankinden ziyade asker lazım olduğu bildirilmekte ve Halep'e gitmeleri emrolunmaktaydı (Şahin 2003: 67).

Zaman zaman bu emirlere riayet etmeyen görevlilere tekrar tekrar sert uyarı içeren emirler gönderilmekteydi. Bu durum huzursuzlukların ne boyuta geldiğini ve süratle son verilmesi gerektiğini göstermesi bakımından mühimdir (HK 303)¹⁴. Örneğin Murad Paşa, İznik'teyken Rumeli Beylerbeyine uyarı yazısı yollanmıştı.

¹¹ Cemşid ve diğer eşkıyanın Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki faaliyetleri hakkında bkz. Kadri Efendi Tarihi 2003: 465. Seyhan Nehri'ni Kızılırmak olarak zikreder, s. 466.

¹² Nasuh Paşa Mir Şeref'in damadıydı. Bkz. Hasanbeyzade 2004: 836, 859.

¹³ Çıldır Beylerbeyisi Mehmed Paşa'ya da aynı minvalde emir gönderilmişti. Bkz. HK 278.

¹⁴ HK 303. Örneğin Bolu sancakbeyine daha evvelden emredildiği halde neden gitmediği sorulmakta ve bir an evvel Murad Paşa'ya yardıma gitmesi ısrarla istenmekteydi.

Rumeli ve Anadolu'daki pekçok kişiye gönderilen hükümlerden anlaşıldığına göre ayaklanmalara müdahalede bir isteksizlik vardı (HK 316). Bunun için devlet, durumun ciddiyetini ve aciliyetini ifade etmek için bir an evvel yardıma bölükleriyle birlikte mükemmel şekilde gitmeyenlerin dirliklerinin kesileceğini kesin bir dille açıklamaktaydı (HK 329. Şahin 2003: 301). 16 R.evvel 1016/11 Temmuz 1607 tarihinde Yenişehir Kadısı'na gönderilen hükümde: "...şer-i şerife itaat üzere olup inad ve muhalefet edenleri ve min-ba'ad sefer-i hümayunuma varmayup kendü hevalarında olanları ve korucu ve oturak olup Âsitane-i sa'adetime varmayanları yazup arz eyleyesin ki dirlikleri kat' olunup haklarından geline ve ba'zı levent taifesinden dahi bürüme astar ve yakalu dolama ve yağmurluk giyüp ve kürde ve varsak ve tüfenk taşıyup yeniçeri ve acemioğlanı namına gezüp fukaraya te'addi eden eşkıyayı dahi mezbura ahz ettirüp şer'le haklarından geldirilmek..." şeklinde uyarılmaktaydılar. Bu durum yeni değildi, daha erken tarihlerde de buna benzer hadiseler vukubulmuştu¹⁵.

Diğer yandan ordunun kendi üzerlerine sefere hazırlandığını duyan isyancılardan bir kısmı af dilemek üzere gelmişlerdi (TTKN: 8a). Fakat bir kısmı da teklif edilen af çağrılarına olumsuz cevap vermişlerdi. Sultanönü beyi olan Parmaksız'a¹⁶ kendisine aman dilemesi için bizzat adam gönderilmişti. Fakat o, etrafında pek çok kişi olmasından cesaret alarak kabul etmemiş, ancak üzerine bölük gönderildiğini duyunca merhamet talep etmişti (TTKN: 8a). Bu isyancının affedilmesinin sebebi, diğer isyancılara örnek olması, affedileceklerini düşünerek isyanlarından vazgeçmelerinin sağlanmasıydı (TTKN: 8b). Bununla birlikte Murad Paşa tarafından isyancıların birleşmelerini önlemek, hatta birbirlerine düşmeleri maksadıyla zaman zaman mektuplar gönderilmekteydi. Çay ve Bolvadin taraflarında şekavette bulunan Kızılbaş'a da önce istimalet teklif edilmiş, kabul etmemesi üzerine onun da hakkından Hamid beyi Mustafa Bey gelmişti. Bu sıralarda Karaman Beylerbeyi olan Deli Ahmed Paşa da etrafına topladığı üç-dört bin kişiyle eşkıyalığa başlamıştı (TTKN: 9b-10a). O da bertaraf

¹⁵ HK 157. "...Karaman ve Konya kâdîsına hüküm ki: Sen ki Konya kâdîsısın, Südde-i Sa'âdetüm'e mektûb gönderüp; "Kurd nâm hürsuz Ereğli kazâsından on re's câmûs sirka idüp ikrârıyla şer'le sâbit olduktan sonra; "Yeniçeri tâyifesindenüm." dimeğin mukaddemâ arz olunup ağasından sü'âl olundukda yeniçeri tâyifesinden olmaduğu zâhir olup; "Eger ol câniblerde yeniçeri kisvetiyle gezüp sârik olduğu zâhir olur ise ashâb-ı hukûka hakları alvirildükden sonra habsidüp tafsilî üzere arzidesin." diyü hüküm vârid olmağın emr-i şerîfümle teftiş olunup mezkûr bu vilâyetde yeniçeri kisvet[in]de müslimânların rızkın sirka idüp müslimânların tezvîr ü telbîsle akçaların alduğu bî-garaz müslimânlardan cemm-i gafîr şehâdetleriyle sâbit olduğundan gayri bir eli dahî hürsuzlukda mecrûh olmağın ashâb-ı hukûka şer'le müteveccih olan haklar..." Bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü 1996 :80.

¹⁶ Sakarya Nehri civarında ortaya çıkmış olduğu belirtilmektedir, Kadri Efendi Tarihi 2003: 489.

edilip, yanındaki sekban bölükbaşı adı verilen şakilerden iki yüzden fazla kişi kılıçtan geçirilerek, ibret olsun diye başları ordu-yı hümayuna getirilmişti (TTKN: 10a). Tuğluoğlu adında biri de Akşehir taraflarında isyana başlamıştı. Fakat ele geçirileceğini anlayınca kaçmıştı. Onu bertaraf etmek için taltif yöntemini kullanan Murad Paşa, kendi haslarından olan Ilgın kasabasının voyvodalığını vermek üzere çağırmıştı. Hemen idam edilmiş ve adamları da öldürülmüştü (TTKN: 10b). Üç dört seneden beri Ilgın kasabası yakınlarında şekavette bulunan Kum-kapulu adlı bir kişinin de isyan hazırlıkları içinde olduğu haberi alınmış, etraftaki diğer zorbalara gizlice haberler gönderilerek birbirine kırdırmak yoluna gidilmişti. Onlar da ziyafet bahanesiyle çadırlarına davet ettikleri Kum-kapulu'yı öldürmeleri neticesinde bu isyan hareketi de başlamadan bitmişti (TTKN: 10a). 2 C.evvel 1016/25 Ağustos 1607'de Rumili beylerbeyine gönderilen bir fermanda Ilgın kazasına tabi Saray adlı köyde Arızoğlu diye bilinen İbrahim adlı bir şakinin etrafına adamlar toplayarak zorbalık içinde olup, evleri basıp, adam öldürüp malları gasp ettiği bildirilmiş, reyanın da Gülek taraflarında bir palankada saklandığı ve bir an evvel bu zulümden kurtarılmalari istenmişti (HK 447).

1 C.evvel 1016/24 Ağustos 1607'de Ilgın (Ilgun) voyvodası Abdüssadık'a hükm gönderilmiş, has olarak Murad Paşa'ya verilen Ilgın'a beylerbeyi, sancakbeyi gibi kimselerin izinsiz girdikleri tespit edildiğinden bunların eşkıyalıklarına son verilmesi istenmişti (HK 88). Yine aynı voyvodaya gönderilen hükümde silahdarlardan bölük çavuşu olan Osman ve Arifoğlu (Arız?) İbrahim adlı şahısların fesad içinde oldukları bildirilmiş, "bi-eyyi vech-i kân ile ele getirülüp hakların gelesin" şeklinde kesin bir talimat verilmişti (Şahin 2003: 299).

Konya kadısına yollanan bir başka belgede ise, o taraflarda Hasan, Reis ve Mehmed adlarında eşkıyanın türediği ve bir an evvel habsolunmaları gerektiği ifade edilmekteydi (HK 125). Buna başka bir örnek, Ankara ve Çankırı (Kangırı) beyi olan Akmirza adındaki asiye bertaraf etmek için kendisine Karahisar'ın verilmesiydi. Daha sonra Kastamonu Sancağı verilerek el öpmek için divana geldiğinde idam olunmuştu. Böylece Murad Paşa Karaman sınırına geldiğinde eşkıya namında kimse kalmamıştı (TTKN: 10b-11a). Konya'ya geldiğinde buranın içinde olan eşkıyadan Serrâc-oğlu, Menkurcu-oğlu, Deli Hüsrev, At çeken-ağası, Gügercinikli, Eneki Arslan, Kara Abdi, Kunduzlu Ahmed ve Hekim-oğlu adındaki zorbaların haklarından gelindi (TTKN: 11b).

Eşkıyalığın boyutu Gazavât-ı Murad Paşa adlı eserde, "...gün geçmezdi ki eşkıyâ-yı evbaşdan niçe baş gelmeye menzil olmazdı ki küştelere cüsselerinden niçe çukur dolmaya..." şeklinde anlatılmaktaydı (TTKN: 11a). Yine bu sıralarda Tavail adında biri de Amasya ve Çorum taraflarında isyan hareketlerinde bulunuyordu. Bu

asinin üzerine de Sivas Beylerbeyi Osman Paşa tayin olundu. İçel'e de Karaman beylerbeyi askeri ve iki bin yeniçeri ile gönderildi. Ohri sancağı mutasarrıfı Süleyman Paşa da Murad Paşa'nın yanında Kalenderoğlu üzerine memur edildi (TTKN: 12b-13a). Niğde taraflarında isyan eden Süleymişoğlu'nun da hakkından gelindi. Turgud ilinde (Uzunçarşılı 1988: 100)¹⁷ Deli Pursun ve daha evvelden İnönü'de bir hassa çiftliğini basan Köse Mahmud da üstlerine gönderilen bölüklerce dağıtıldı (TTKN: 13b). İçel taraflarında ise Muslu Bey adında bir asi daha faaliyetliydi. Bu da Karaman (Larende)'ı yakıp yıkmaktaydı. Karaman'da bir müddet kalan Osmanlı kuvvetleri İçel'deki asilerin üzerine yürüdü. Güzelliği ve sağlamlığı ile ünlü Mara kalesine sığınan Muslu Bey kaçabildi, fakat ileri gelen adamlarından Hacı Bölükbaşı ve atlıbaşı Kara Himmet adlı kişiler ele geçirilerek tüfekte vurulmak suretiyle idam edildiler (TTKN: 13b). Tam da bu sıralarda Sivas Beylerbeyi Osman Paşa'nın Tavil'i Sepetlü denilen yerde mağlup ettiği haberi geldi. Tekir-beli denilen yere gelindiğinde Taşköprü olarak bilinen mahalde Cemşid'in askerleriyle burayı tuttuğu ve Osmanlı askerinin buradan geçmeye cesaret edemeyeceği düşünülmekteydi. Fakat asker yürüyüşüne devam edince buradaki asiler firar ettiler. Göklük kalesindeki asiler de durumun kötüye gittiğini görerek Konya'da bulunan Cemşid'e haber gönderdiler. Bu şartlarda Adana'ya geçen ve buralarda zor tutunan Cemşid, Canpoladoğlu'ndan yardım istemişti. Fakat Canpoladoğlu, asker yardımı yapamayacağını ancak hazine göndereceğini bildirdi. 50 bin sikke filori yollasa da hazine Adana'ya ulaştığında Cemşid Osmanlı askerinden kaçtı. Hazine de Osmanlı ordusunun eline geçmiş oldu (TTKN: 14a-14b). Bu sırada Canpoladoğlu'yla mücadelede Maraş beylerbeyisi Zülfiyar Paşa'ya Konya altından Arslanlı'ya geçmesi talimatı verilmişti (TTKN: 17b. Na'imâ 2007: 335. Katip Çelebi 1286: 295).

Sadece Konya ve çevresinde değil, başka başka yerlerde de isyan hareketleri görülmekteydi. Örneğin, Ciğalazade Sinan Paşa'nın doğu seferlerini sürdürebilmesi için Çıldır beylerbeyliği verilerek yine bir Celâli olan Karakaş Ahmed Paşa kalabalık maiyetiyle Osmanlı ordusuna yardımda bulunmuştu (Barkey 1999: 220. TTKN: 30b)¹⁸. Bunların yanı sıra Murad Paşa, Nasuh Paşa ve diğer Osmanlı paşalarının mücadele ettiği diğer eşkıyaların bazılarının isimleri şöyleydi: Deli Derviş, Beyzade, Arnavud Hüseyin, Kumkapılı Ahmed Bey, Gedüslü Ali, Konyalı Tavil Mustafa Çelebi, Gürz Dünder, Arnavud Süleyman,

¹⁷ Uzunçarşılı, 1595 yılında Selçuk ailesinden olduğu iddiasıyla Turgutli'nde ortaya çıkan bir şahıstan bahseder.

¹⁸ Kara Said'le mücadelede sırasında Malatya beyidir.

Tepesitüylü Deli Arslan, Deli Kaplan, Kör Hüseyin, Kara Mirahur, Yağmur, Büyük ve Küçük Halil (Na'îmâ 2007: 329).

Canpoladoğlu'yla birlikte mücadele eden isyanlıların isim ve şöhretlerine bakıldığında büyük bir kısmının Osmanlı Devleti'nin hizmet kadrolarında görev almış kimseler oldukları dikkati çekmektedir (Sümer 1953: 2043). Ancak bunlar zaman zaman devlet için tehlike arz etmelerine karşın, devlet tam olarak çözümediği ve bütün eşkıyalar da devleti yıkma amacıyla olmadıkları için ciddi bir tehdit de oluşturmadılar. Ayrıca kendi aralarında da daimi bir ittifak kurma gayretleri yoktu. Hepsi kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeyi tercih ediyorlardı. Neticede 1590-1611 yılları arasında yaşanan eşkıyalık hareketlerinde devlet, istediği zaman onları devlet hizmetinde kullanmış, istemediğinde de ortadan kaldırma yoluna gitmiştir.

Genel olarak bakıldığında Konya ve çevresi ordunun ihtiyacına binaen çeşitli yerlerden getirilen zahirenin toplandığı merkez konumundaydı. Ankara sancağındaki kadırlara gönderilen hükümde ordunun sürsat zahiresine ihtiyacı olduğu bildirilmekte, fakat daha evvelden halkın buna gücünün yetmeyeceği ifade edildiğinden yarısının affedilerek kalanın Konya'yla birleştirilip bir an evvel gönderilmesi istenmekteydi (HK 159). Murad Paşa'nın hasarlarından Ilgun'da bazı görevlilerin reayadan haksız mal ve akçe istedikleri tespit edildiğinden bunların uyarılması hususunda Akşehir kadısına da bir emr yollanmıştı (Şahin 2003: 300). Ayrıca Konya civarında eşkıya ile mücadele için gelen beylerbeyi, sancakbeyi gibi kişilerin adet olageldiği üzere hanlarda tekkelerde veya menzillerde konaklamaları gerekirken fukara reayanın rızası olmadan evlerine kondukları belirtilmiş, reayaya bu şekilde zulüm yapılmaması istenmişti (Şahin 2003: 302)¹⁹.

Yine Ilgın kazasına bağlı Dediği Sultan Zaviyesi evkafından Karasarnıc adlı köy halkı arzuhal gönderip, Celali zulmünden pekçok kimsenin cela-yı vatan ettikleri, kalanların da hem canlarını hem mallarını korumak için bir havlu çevirmek için izin istemişlerdi. Devlet de çevirecekleri bu havlunun içinde eşkıya bulunmamak, zahire ve akçelerini ödemek kaydıyla buna mani olunmamasını istemişti (HK 124). Konya valisine gönderilen bir hükümde vilayette Celali namında zorba ve eşkıya türediği ve halkın bunlardan korunması için palanka yapılması veya tamir edilmesi gerektiği tüm vilayet kadılıklarına ve dolayısıyla Ilgın ve Saidili kadılarına da bir sureti gönderilerek bildirilmekteydi (HK 168, 175,

¹⁹ Reayaya zulmedilmemesi konusunda Murad Paşa'nın bilhassa hassasiyeti vardı. Kadri Efendi Tarihi 2003: 494.

196)²⁰. Yine Konya kadısına hitaben yazılan bir hükümde Saidili kazasına bağlı Saray adlı karyede bulunan harabe hisarın Celâli korkusu yüzünden akçe ile tamir edilmesi istenmekteydi (HK 182). Konya kadısına hitaben yazılan bir başka yazıda Saidili kazasından Lavik adlı karyede harab olmaya yüz tutmuş hisardan ve akçe ile bunun tamir edilmesinden bahsedilmekteydi (HK 384). Saidili'ne bağlı Sarayini nahiyesinde de halk kendi imkanlarıyla palanka inşa etmişlerdi (HK 383). Bütün bunlar gösteriyor ki, reaya Celâlilerden büyük zarar görmekteydi ve kendilerini korumak için devletten yardım istemelerinin yanı sıra kendi imkanlarını da seferber etmekteydiler.

Sonuç olarak bakıldığında, Konya coğrafi, stratejik, ekonomik vs. her açıdan bir merkez konumundaydı. Celâli mücadelesinde ordunun ihtiyacını karşılamak üzere istenen zahirenin toplandığı bir merkezdi. Ayrıca yardım için görevlendirilen serdarlar da askerleriyle gelerek Konya'da Murad Paşa'ya dahil olmaktaydılar. Yani askerin de toplandığı merkez yine Konya ve çevresiydi. Murad Paşa Canpoladoğlu'yla mücadelesine buradan başlamış, takip edeceği stratejiyi de burada belirlemiştir. Konya geniş verimli tarım arazilerine sahip olması dolayısıyla iktisadi açıdan zengin bir bölge olmasıyla da hadiselerin merkezi konumundaydı.

²⁰ "...vilayet-i mezburede Celâli ve zorba namına bazı eşkıya taifesi zuhur etmekle karye-i mezbureye gelüp anın emvâl ü erzâk ve davarların yağma ve talan idüp...". Saidili kazasında Burık ve Kuyucak adlı karyelerden bahsedilmekteydi. Bkz. HK 173, 176.

KAYNAKÇA

- ACUN, Fatma (2002). "Celâli İsyânları (1591-1611)", *Türkler*, c. 9, Ankara: Yeni Türkiye, s. 695-708.
- AKDAĞ, Mustafa (1958). "Celâli Fetreti", *DTCFD*, c. 16/1-2, Ankara, s. 53-107.
- _____ (1964). "Celâli İsyânlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606", *DTCF TAD*, c. 2/2, Ankara, s. 1-49.
- _____ (1966). "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", *DTCF TAD*, c. 4/6, Ankara, s. 202-247.
- _____ (1999). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Ankara.
- ANDREASYAN, Hrand D. (1988). "Celâlilerden Kaçan Anadolu Halkının Geri Gönderilmesi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara: TTK Yay., s. 45-53.
- BARKEY, Karen (1999). *Eşküyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, Çev. Zeynep Altok, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (1996). *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979 / 1570-1572) Özet-Transkripsiyon Ve İndeks*, Ankara.
- FAROQHÎ, Suraiya (1995). *Coping with the State*, İstanbul: Isis Press.
- FINKEL, Carolin (2012). *Rüyadan İmparatorluğa: Osmanlı*, Çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Timaş.
- GRISWOLD, William J. (2000). *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611*, Çev. Ülkün Tansel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- HASAN BEY-ZÂDE AHMED PAŞA (2004). *Hasan Bey-zâde Tarihi*, Haz. Şevki Nezih Aykut, Ankara: TTK Yay.
- İBRAHİM PEÇEVİ (1283). *Tarih-i Peçevi*, c. II, Matbaa-i Amire.
- İLGÜREL, Mücteba (1993). "Celâli İsyânları", *DİA*, c. 7, İstanbul, s. 252-257.
- İNALCIK, Halil (1980). "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire 1600-1700", *Archivum Ottomanicum*, VI, s. 283-337.
- _____ (2008). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, 11. Bsk., İstanbul: YKY.
- İŞBİLİR, Ömer (2002). "Kuyucu Murad Paşa", *DİA*, c. 26, Ankara, s. 507-508.
- KATİP ÇELEBİ (1286). *Fezleke*, c. I, Ceride-i Havadis Matbaası.
- KOÇ, Yunus (2005). "Osmanlı'da Toplumsal Dinamizmden Celali İsyânlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum", *Bilig*, S. 35, Güz, s. 229-245.
- KUNT, Metin (1995). "Siyasal Tarih 1600-1789", *Türkiye Tarihi*, c. 3, Ed. Sina Akşin, İstanbul: Cem Yay., s. 19-72.
- MUSTAFA NURİ PAŞA (1992). *Netayicü'l-Vukuat*, c. I-II, Haz. Neşet Çağatay, Ankara: TTK Yay.
- NAİMÂ MUSTAFA EFENDİ (2007). *Tarih-i Na'imâ*, Haz. Mehmet İpşirli, c. II, Ankara: TTK Yay.
- ORHONLU, Cengiz (1970). *Osmanlı Tarihine Aid Belgeler Telhîsler (1597-1607)*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- _____ (1979). "Murad Paşa, Kuyucu", *İA*, c. VIII, İstanbul: MEB Yay., s. 651-654.
- ÖZ, Mehmet (2002). "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl", *Türkler*, c. 9, Ankara:

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

Yeni Türkiye Yay., s. 711-729.

SARICAOĞLU, Fikret (1994). "Derviş Paşa", *DİA*, c. IX, İstanbul, s. 195-196.

SELANİKÎ MUSTAFA EFENDİ (1999). *Tarih-i Selanikî*, II, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara.

SHAW, Stanford J. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, İstanbul: e yay.

SÜMER, Faruk (1953). "Celâli İsyanlarının Sebebi ve Neticeleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, 38, s. 2042-2044.

ŞAHİN, Dilek (2003). *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Celâli Hareketleri (8 Numaralı Mühimme Zeyline Göre)*, İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ŞAHİN, Mehmet (2002). *Kuyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mühimmesi (1607)*, İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

TOPÇULAR KATİBİ ABDÜLKADİR (2003). *Kadri Efendi Tarihi*, I, Haz. Ziya Yılmaz, Ankara: TTK Yay.

TVERITINOVA, Anna S. (2006). *Türkiye'de Karayazıcı Deli Hasan İsyanı (1593-1603)*, Çev. Abdülkadir İnan, İstanbul: Aya Kitap Yay.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988). *Osmanlı Tarihi*, c. III/I, Ankara: TTK Yay.

VÂSİTÎ (2014). *Gazavât-ı Murad Paşa*, Haz. Ayşe Pul, Samsun: CMT Yay.

KONYA ŞER'İYE SİCİLLERİNDE BULUNAN SA'İD-İLİ NÂHIYESİ İLE İLGİLİ BAZI KAYITLAR (1690-1740)

İzzet SAK *

GİRİŞ

Sa'îd-ili Nâhiyesi; Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde, Konya Kazâsı'nın Hatunsarây, Sahrâ ve Sudirhemi Nâhiyeleri ile birlikte dört nâhiyesinden biri idi. Sa'îd-ili Nâhiyesi, 18. yüzyılda bir ara kazâ yapılmıősa da, halkın, kazâ yükümlülüklerini yerine getiremeyecekleri yolunda yapmış oldukları müracaat üzerine, tekrar nâhiye hâline dönüştürülmüştür. 19. yüzyıl sâlnâmelerine göre Osmancık, Kökez, Sarây-ini, Lâdik, Atlandı, Gözli, Kolukısa ve Yenikaya adlarında 8 köyü bulunan nâhiyenin¹, araştırma dönemi Konya Şer'îye sicillerinde ise ismini tespit edebildiğimiz 15-20 civarında köyü bulunmakta idi. Sicillerde ismi geçen köyler arasında Sarây-ini, Lâdik, Kındıras, Kilisecik, Kökez, Medân, Yenicekaya, Karakaya, Körsenli, Alipaşa, Absarı, Sa'îd, Celâlmedân ma'a Mutasarrıfân, Kurşunlu, Hatunhanı veya Hatun (yani Kadınhanı) köyleri yer almaktadır. Ayrıca Sa'îd-ili Kazâsı'na tâbi' köyler arasında ise Kadınhanı, Harun, Kurşunlu, Karaüyük, Koçmar, Seyyid ve Kuyucak gibi köy isimleri zikredilmektedir. Nâhiye özelliğini son zamanlara kadar muhafaza eden Sa'îd-

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi.

¹ 18. yüzyılın sonlarında Sa'îd-ili Nâhiyesi ve köyelerinin hâne ve nüfusu Şu şekilde idi: Nâhiye-i Sa'îd-ili 1025 hâne, 3761 nüfus; Osmancık 27 hâne, 127 nüfus; Kökez 38 hâne, 95 nüfus; Sarây-ini 132 hâne, 416 nüfus; Lâdik 225 hâne, 771 nüfus; Atlandı 366 hâne 1116 nüfus; Gözli 90 hâne, 217 nüfus; Kolukısa 90 hâne, 263 nüfus ve Yenikaya 20 hâne, 90 nüfus olmak üzere nâhiyenin toplam 2017 hâne ve 7054 nüfusu vardı. *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi* 4, 1288, s.127 ve *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi* 6, 1290, s.122.

ili'nin, bağlı bulunduğu kazâ olan Konya'ya uzaklığı ise yürüme mesafesi ile 12 saat idi².

Nâhiye halkı, aralarında ortaya çıkan anlaşmazlıklarda ve tescil edilmesi gereken konularda bağlı buldukları Konya Kazâsı Mahkemesi'ne gelerek ihtilâflarını kadıya çözdürmekte veya işlemlerini tescil ettirmekteydiler. Bu sebeple Konya şer'îye sicillerinde Sa'îd-ili Nâhiyesi ve köyleri ile ilgili pek çok kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlar arasında genellikle ölümle sonuçlanan kavgalar ve değişik sebeplerle meydana gelen ölümlerin keşifleri; darb, gasb, yaralama, hırsızlık ve alacak da'vâları gibi adlî olaylar yanında aile hayatı ile ilgili olaylar yani nişandan ayrılma, nikâh, muhâla'a ve talâk; mîrâs tescîli ve mîrâs da'vâları gibi konular yer almaktadır. Ayrıca sicillerde, Sa'îd-ili halkının gerçekleştirdiği gayr-ı menkûl satışları, vasî ta'yîni, nafaka takdîri ve köle azâdı gibi çeşitli husûsları içeren belgeler yanında halkın kendi aralarındaki arâzi ve sınır anlaşmazlıkları ile sipâhi ve ehl-i örf ile olan çeşitli arâzi ve vergi da'vâlarının kayıtlarını da görmek mümkündür. Bunlara ilâveten sillerde, Sa'îd-ili Nâhiyesi ve köyleri ile ilgili merkezden gönderilen ve çeşitli konuları içeren fermân, berât ve mektûblar da mevcuttur. İşte bu çalışma, 1690-1740 yılları arasına âit 50 senelik 18 adet şer'îye sicilinden³ tespit edilen belgelerden istifâde ile hazırlanmıştır. Dönem içerisinde Sa'îd-ili Nâhiyesi ve köyleri ile ilgili Konya şer'îye sicillerinden 146 adet kayıt tespit edilmiş olup bu kayıtlar nâhiyenin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatı hakkında oldukça kıymetli bilgiler içermektedir.

Aşağıda Konya şer'îye sicillerinden tespit edilen belgeler ışığında, Sa'îd-ili Nâhiyesi halkının Konya Mahkemesi'ne yansıyan da'vâları ve kaydettirdikleri husûslar çeşitli başlıklar altında tasnif edilerek örneklerle ortaya konulmaya çalışılacaktır. Eldeki belgelerin tamamı burada ayrıntıları ile ele alınamayacağından, ilginç belgelerden bazı misâller verilecektir.

Konya Şer'îye Sicillerinden Tespit Edilen Belgelerin Köylere Göre Dağılımı

Köy İsimleri	Belge Sayıları	Köy İsimleri	Belge Sayıları
Absarı	2	Körsenli	2
Alipaşa	1	Kurşunlu	2
Celâlmedân ma'a	1	Kuyucak	1

² Konya Vilâyeti Sâlnâmesi 4, 1288, s.127.

³ Araştırmaya kaynak olan siciller 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53 ve 54 numaralı Konya şer'îye sicilleridir.

Mutasarrıfân			
Harun	2	Lâdik	21
Hatun Tekyesi	1	Medân	7
Kadınhanı (Hatun-Hatunhanı)	7	Sa'îd Karyesi	3
Karakaya	1	Sa'îd-ili Nâhiyesi	68
Karaüyük	1	Sarây-ini	17
Kındıras	2	Seyyid	1
Kilisecik	1	Yenicekaya	2
Kökez	3		
Yekûn			146

1- İdârî Yapı ve Mükellefiyetler İle İlgili Kayıtlar

A- İdârî Yapı İle İlgili Belgeler

Konu ile ilgili 2 belge olup, bunlardan birisi fermân, diğeri de bir tezkeredir. Bu belgeler biraz da ilginç bir durumu ortaya koymaktadır ki, Sa'îd-ili Nâhiyesi'nin kazâ yapılması ile ilgilidir. Belgelerin ilginçliği nâhiye halkının kazâ olmaya karşı olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu günkü mantık ile bir yerin kazâ yapılması ora halkı tarafından coşku ve sevinç ile karşılanır. Ancak inginçtir ki, Sa'îd-ili Nâhiyesi'nin kazâ yapılması, halk tarafından pek de olumlu karşılanmamış ve konuya itiraz ederek yeniden eski hâllerine döndürülmek için padişaha müracaat etmişlerdir. İşte elimizdeki belgeler bu konu ile ilgilidir. Birinci belge Sa'îd-ili Kazâsı'nın Konya'ya ilhâk olunduğunun emridir.

16 Nisan 1731 (8 Şevvâl 1143) tarihinde, İstanbul'dan Konya Kazâsı nâibine gönderilen fermânda; eskiden beri Sa'îd-ili Nâhiyesi müstakil kazâ olmayup kayıtlı olan avâriz hâneleri ile Konya nâhiyelerinden biri iken, yakınında bulunan Kadınhanı nâm mahal boş ve harâb olmakla imârı için Türkmân iskân olduğundan, adı geçen nâhiyenin dahî Konya Kazâsı'ndan ayrılarak kayıtlı avâriz hâneleriyle müstakil bir kazâ yapıldığı; ancak Sa'îd-ili Nâhiyesi'nin, küçük bir nâhiye olup müstakil kazâ olmaya tahammülü yok iken gereksiz yere müstakil kazâ yapıldığı, bu sebeple ahâlisinin zarar gördüğü ve dağılıp gitmelerine sebep olacağından bahsedilerek, yeniden eskisi gibi nâhiye olarak Konya Kazâsı'na bağlanmasının ahâlisi tarafından istendiği, hatta bu konuda padişaha da dilekçe gönderdikleri bildirilmektedir. Bu dilekçe üzerine Kadınhanı'nın iskân nizâmı husûsuna gereği gibi dikkat ve ihtimâm edilerek

Sa'îd-ili Nâhiyesi'nin eskiden olduğu gibi Konya Kazâsı'na nakl ve ilhâk olduğu, nâhiye halkının da ödemeleri gereken vergilerini Konya Kazâsı ahâlisiyle birlikte ödemesi emredilmektedir⁴. Konu ile ilgili ikinci belge ise gönderilen bu fermânın gerekli yerlere kaydedildiğini ifâde eden bir tezkeredir⁵.

Burada, Sa'îd-ili Nâhiyesi halkının kazâ olmak istememelerinin sebebinin, kazâ olduklarında, üzerlerine binecek vergi yükünün ve diğer mükellefiyetlerin daha da artmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

B- Çeşitli Mükellefiyetler İle İlgili Kayıtlar

Bu konu ile ilgili 53 kayıt mevcuttur. Bunlar genellikle Sa'îd-ili Nâhiyesi'nin çeşitli tarihlere âit menzil-i imdâdî⁶, avâruz ve bedel-i nüzul⁷ ile Eyâlet-i Karaman vâlilerinin veya çeşitli görevlerle Konya'ya gelen paşaların değişik tarihlere âit masraflarına⁸ yapmış oldukları katkıları gösteren kayıtlardır. Bunların yanında çeşitli tarihlerde sefer için gerekli mükellefiyetlerin Karaman Eyâleti'ne taksimini gösteren kayıtlar da mevcuttur. Meselâ bunlardan biri 1715 senesinde düzenlenecek sefer için fermânla Konya Sancağı'ndan talep edilen mükârî develerinin masrafları ile ilgilidir. Sefer için Konya Kazâsı'ndan 12 katar deve ki, her katarı 6'şar deveden 72 adet devenin yüke girecekleri gönden itibaren her ay zahîre, sârbân ve sâyir masrafları için 30,5 guruşdan toplam 2.196 guruş vilâyete

⁴ KŞS 52 / 274-1 (8 Şevvâl 1143 / 16 Nisan 1731).

⁵ KŞS 52 / 274-2 (4 Şevvâl 1143 / 12 Nisan 1731).

⁶ KŞS 37 / 1-1 (15 Cemâziye'l-evvel 1103 / 3 Şubat 1692); KŞS 37 / 1-2 (16 Zî'l-hicce 1103 / 29 Ağustos 1692); KŞS 37 / 8-1 (14 Muharrem 1103 / 7 Ekim 1691); KŞS 38 / 2-1 (16 Cemâziye'l-evvel 1104 / 23 Ocak 1693); KŞS 40 / 6-1 (15 Zî'l-hicce 1114 / 2 Mayıs 1703); KŞS 41 / 11-1 (20 Receb 1116 / 18 Kasım 1704); KŞS 41 / 16-1 (2 Muharrem 1116 / 7 mayıs 1704); KŞS 52 / 10-1 (21 Şevvâl 1143 / 29 Nisan 1731); KŞS 54 / 11-2 (5 Zî'l-hicce 1152 / 4 Mart 1740); KŞS 54 / 11-3 (21 Cemâziye'-evvel 1152 / 26 Ağustos 1739).

⁷ KŞS 37 / 2-1 (5 Cemâziye'l-âhîr 1103 / 23 Şubat 1692); KŞS 38 / 6-1 (13 Rebî'ü'l-evvel 1104 / 22 Kasım 1692); KŞS 40 / 5-1 (15 Safer 1115 / 30 Haziran 1703); KŞS 41 / 15-1 (10 Safer 1116 / 14 Haziran 1704); KŞS 42 / 3-1 (17 Şaban 1118 / 24 Kasım 1706); KŞS 43 / 9-1 (9 Rebî'ü'l-evvel 1119 / 10 Haziran 1707); KŞS 45 / 6-1 (22 Rebî'ü'l-evvel 1127 / 28 Mart 1715); KŞS 47 / 29-1 (6 Muharrem 1129 / 21 Aralık 1716); KŞS 54 / 12-1 (22 Rebî'ü'l-evvel 1151 / 10 Temmuz 1738).

⁸ KŞS 41 / 17-1 (5 Rebî'ü'l-âhîr 1116 / 7 Ağustos 1704); KŞS 42 / 2-1 (29 Zî'l-hicce 1118 / 3 Nisan 1707); KŞS 42 / 4-1 (10 Receb 1118 / 19 Ekim 1706); KŞS 43 / 3-1 (15 Şa'bân 1119 / 11 Kasım 1707); KŞS 43 / 5-1; KŞS 45 / 3-1; KŞS 45 / 9-1 (15 Ramazân 1126 / 24 Eylül 1714); KŞS 47 / 28-1 (29 Rebî'ü'l-evvel 1129 / 13 Mart 1717); KŞS 47 / 30-1 (25 Şa'bân 1128 / 14 Ağustos 1716); KŞS 47 / 31-1 (17 Cemâziye'l-âhîr 1128 / 8 Haziran 1716); KŞS 48 / 7-1; KŞS 48 / 8-1; KŞS 48 / 11-1; KŞS 48 / 12-1; KŞS 48 / 279-1; KŞS 53 / 10-1 (27 Safer 1149 / 7 Temmuz 1736); KŞS 53 / 9-1 (6 Cemâziye'l-âhîr 1149 / 12 Ekim 1736); KŞS 54 / 10-1 (20 Cemâziye'l-ahîr 1152 / 24 Eylül 1739).

isabet etmiş ve bu paranın nâhiyelere taksimi ile Sa'îd-ili Nâhiyesi'nin 15 hâne 4 rub'unun her bir hânesine 4'er guruş 35'er para isabet etmiştir⁹.

Yine benzer bir kayıta 1724 senesinde gerçekleştirilecek Hemedân seferinde Van ve Tiflis taraflarına ulaştırılmak üzere İstanbul'dan gemi ile Trabzon'a gönderilen cebehâne ve tophâne mühimmâtı ve diğer zahîrenin Trabzon iskelesine dâhil olduktan sonra mükârî da'vârları tedârik ve tahmîl ve karadan nakl itdirilmeğe muhtâc olduğu bildirilmiş ve gerekli ücretleri mübâşiri eliyle deve sâhiblerine virilmek şartıyla, Karaman Eyâleti'nde olan kazâlardan 750 mehâr mükârî devesi ihrâc olunması istenmiş ve bunlardan 45 adet deve Kazâ-i Konya ile birlikte Sa'îd-ili Nâhiyesi'nin hissesine isabet ederek tedarik edilip gönderilmesi emr olunmuştur¹⁰.

1726 senesinde ise devam eden Hemedân Seferi için Serasker Vezir Ahmed Paşa'nın ma'iyyetinde olan askere zahîre nakli ve sâ'ir hizmetde istihdâm olunmak üzere Eyâlet-i Karaman'dan mükemmel rahtları, çuval, çadır ve sârbânlarıyla üçer aylık peşin kirâları yola çıktıkları gününden hesaplanmak üzere ve be-her re's devenin yevmî 25 akça olmak üzere taraf-ı mîrîden eyâlet-i mezbûreden deve ihrâcına me'mûr olan mübâşir yedinden virülüp bâkî hizmetde oldukları günde be-her re's devenin ücreti olan yevmî 25'er akça mahallinde ordu defterdârı yedinden virilmek üzere eyâlet-i mezbûreden bâ-emr-i 'âlî matlûb olan 1000 baş mükârî devesinden Konya Sancağı'na tâbî' nefsi-i Konya ma'a Sa'îd-ili Kazâlarına isâbet eden yalnız 60 baş devenin mükârîleri gözetiminde çıkarıldığı görülmektedir¹¹.

Bir başka kayıta ise, 1731 senesinde gerçekleşen sefer için Eyâlet-i Karaman'dan tahsîli fermân olunan 150 çift camus bi'l-cümle mâlzemesiyle 150 adet araba ve 150 nefer sürücüsünün ihrâcı emri Konya Mahkemesi'ne ulaştığı belirtilerek istenenlerin tevzî' edilmesi sonucu Konya ile Sa'îd-ili Kazâlarına 12 çift bir rub' camus, 12 nefer bir rub' sürücü ve 12 'aded bir rub' 'araba bi'l-cümle mâlzemesiyle isâbet ettiği ve zikr olunan 'arabaların bi'l-cümle mesârif-i mühimmâtıyla her birine 18'er guruş 1'er rub' ve be-her çift camus kıymetine 30'ar guruş olmak üzere hesâb olunup fermânda ta'yîn ve açıklandığı üzere toplam 591 guruş edip zikr olunan 591 guruş huzûr-ı şer'de Konya ma'a Sa'îd-ili Kazâları ahâlilerine verilip huzûr-ı şer'de kazâ ahâlileri yedinden 12 çift bir rub'

⁹ KŞS 45 / 7-1 (13 Muharrem 1127 / 18 Ocak 1715).

¹⁰ KŞS 49 / 4-1 (21 Cemâziye'l-evvel 1136 / 16 Şubat 1724); KŞS 49 / 5-1; KŞS 50 / 10-1 (18 Receb 1138 / 22 Mart 1726).

¹¹ KŞS 50 / 72-2 (23 Şa'bân 1138 / 26 Nisan 1726)

camus ve 12 nefer bir rub' sürücü ve 12 aded ve bir rub' araba bi'l-cümle mâlzemesiyle alınıp ellerine tezkereleri verilmiştir¹².

Sicillerden tespit edilen yükümlülüklerle ilgili diğer belgeler ise Sefer için Karaman Eyâleti'nden istenen camus, araba ve sürücünün tevzî defteri¹³; Şark seferi için Konya Sancağı kazâlarından toplanan mükârî develeri ücretlerinin ödenmesi¹⁴; Sefer için Konya ve Sa'îd-ili Kazâlarından talep olunan araba ve camusların teslim edilmesi¹⁵; Moskov keferesi üzerine yapılacak sefer için istenen mükârî develeri¹⁶; aynı sefer için Konya Sancağı'ndan istenen mükârî develeri¹⁷; Konya Sancağı kazâlarından istenen deve sayıları¹⁸; Moskof seferi için Konya Sancağı'ndan alınan deve ücretleri¹⁹ ve sefer için istenen mükârî develerin Sa'îd-ili'ne düşen ücreti²⁰ kayıtlarıdır.

2- Darb ve Yaralama Da'vâları İle İlgili Kayıtlar

Sa'îd-ili Nâhiyesi ve köylerinden Konya Mahkemesi'ne intikâl eden ve şer'îye sicillerine kaydedilen bu tür olaylarla ilgili tespit edilen belgelerin sayısı 4'tür. Bu belgelerin 3'ü Sa'îd ve biri de Sarây-ini köyüne âittir. Bunlardan ikisi aynı olayla, bir silahla yaralama hadisesi ile ilgilidir. Olay 29 Ağustos 1713 tarihinde mahkeme intikâl edip kayda geçmiştir. Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne tâbi' Sa'îd karyesinden Satılmış bin Hasan, mahkemede, Lârende Kazâsı'ndan ve Ekrâd tâ'ifesinden Veli bin Ali'yi: *"Târîh-i kitâbdan yirmi gün mukaddem merkûm Veli birkaç refikleriyle karye-i mezbûrede vâki' menzilime nüzûl eylediklerinde kendilere lâzım olan ekl-i şurblarını verüp atları için birer yem arpa verdiğimde kanâ'at etmeyip niçin ikişer yem getirmekdin deyu merkûm Veli elinde olan kurşun dolu boy çakmaklı tüfenk ile 'amden küreğim altından darb ve cerh eyledi su'âl olunup merkûm Veli'nin takrîrî tahrîr ve mûcib-i şer'îsi icrâ olunması matlûbumdur"* diye da'vâ edince, Veli iddiaları inkâr etmiştir. Bunun üzerine da'vâcı Satılmış'dan iddialarını ispatlaması istenmiş, o da iddialarını şâhitlerle ispatlayınca mahkeme, lâzım gelen tabib ve ilaç behâsını ödemeye Veli'ye tenbih ettiği gibi yaralı Satılmış iyi oluncaya kadar Veli'nin tutuklamasına karar vermiştir²¹.

¹² KŞS 52 / 2-1 (18 Mayıs 1731).

¹³ KŞS 52 / 11-1 (22 Şa'bân 1143 / 2 Mart 1731).

¹⁴ KŞS 52 / 124-1.

¹⁵ KŞS 52 / 141-3.

¹⁶ KŞS 53 / 1-7.

¹⁷ KŞS 53 / 2-3.

¹⁸ KŞS 53 / 9-2.

¹⁹ KŞS 54 / 8-1.

²⁰ KŞS 54 / 12-2.

²¹ KŞS 46 / 196-1 (7 Şa'bân 1125 / 29 Ağustos 1713).

Aynı olayla ilgili ikinci belgede ise, aynı gün, yine Ekrâd tâifesinden Halil bin Sefer adlı kişi Konya Mahkemesi'nde, Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne tâbi' Sa'îd köyünden İbrahim Beg ibn Receb, Hasan bin Ali, Ebûbekir bin Süleyman ve Mehmed bin Receb adlı kimseler huzurunda: *"Târîh-i kitâbdan üç gün mukaddem yine Ekrâd'dan refkim olan Veli bin Ali nam kimesne ile karye-i merkûmede sâkin Satılmış bin Hasan nam kimesnenin menziline nüzul eylediğimizde refkim Veli mezkûr Satılmış'ı atıma iki yem getir deyu mücâdele esnâsında merkûm Veli mezkûr Satılmış'ı boy tüfenk ile darb ve cerh eylemekle ben dahî hafvımdan piyâde firâr edip üzerinde bir kaltak eğer ile işbu mu'âyene ve müşâhede olunan bir re's doru aygır bargirim ile bir boy tüfengim karye-i mezbûrede kalmış idi hâlâ sâlifü'z-zikr kaltak eğer ile bir re's doru aygır bargirim ve boy tüfengim merkûmün İbrahim Beg ve Hasan ve Ebûbekir ve Mehmed yedlerinden alıp ahz ve kabz eyledim ba'de'l-yeom merkûmunda ve karye-i mezbûre ahâlisinden bir ferden bir akça ve bir habbe hak ve 'alâkam yokdur"*²² diyerek korkudan kaçıp, olay yerinde bıraktığı hayvan ve mallarını teslim aldığı tescîl ettirmiştir.

Sa'îd karyesinde gerçekleşen bir başka yaralama hadisesi de Mehmed bin 'Abdurrahman'ın yaralanmasıdır. Buna göre, Mehmed, Konya Mahkemesi'nde Sudirhemi Nâhiyesi'ne tâbi' Sille karyesinden el-Hâc Ebûbekir bin Hasan, el-Hâc Yusuf bin Hüseyin, el-Hâc 'İvaz bin Ali, Hamza bin Hüseyin, Hatîb 'Abdurrahman bin Mehmed, Mustafa bin Abdullah, Köstal Keşiş veled-i Murât, Kabril veled-i Küsbeci, Avanos veled-i Marta ve sâ'irleri huzurunda şöyle demektedir: *"Târîh-i kitâbdan dört gün mukaddem Dokuz Hanı kurbunda su yarığında karye-i mezbûre Sille sâkinlerinden gâyib-i 'ani'l-meclis Kürd 'Alî nâm kimesne kafama ve alnıma ve yüzüme deynek ile beni darb-ı şedîd ile darb ve cerh etmiştir kimesnenin sun' ve te'addîsi yokdur eğer bi-emrillahi te'âlâ fevt olursam dem ve diyetime müte'allık merkûm Kürd 'Alî'den gayrı karye-i mezbûre ahâlisinden merkûmün ve sâ'irînden ve bir ferdden asla da'vâ ve nizâ'im yokdur ancak da'vâm merkûm Kürd 'Alî'ye münhasıradır hükkâm-ı kirâm taraflarından dahî müdâhele olunmaya"*²³ diyerek kendisini yaralayanın ismini kayda geçirtmek suretiyle, bu darbdan dolayı ölecek olursa başkalarının sorumluluğu olmadığını ifâde etmektedir.

Benzer bir darb hadisesi de Konya'nın Karakayış Mahallesi'nden es-Seyyid Halil bin el-Hâc Himmet nâm kimesnenin başına gelmiştir. es-Seyyid Halil, Konya Mahkemesi'nde Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne tâbi' Sarây-ini köyünden Veli bin el-Hâc Ali adlı kişiyi da'vâ ederek: *"târîh-i kitâbdan on beş gün mukaddem Ağıl nâm mevzi'de merkûm Velî beni deynek ile darb eyledi merkûm Velî'den su'âl olunup takrîri tahrîr ve mucib-i şer'isi icrâ olunmak matlûbumdur"* deyince, Veli iddiayı inkâr

²² KŞS 46 / 200-3 (7 Şa'bân 1125 / 29 Ağustos 1713).

²³ KŞS 45 / 227-1 (3 Rebî'ül-âhir 1127 / 8 Nisan 1715).

etmiştir. Bunun üzerine da'vâcı Halil'den iddiasını ispatlaması istenmiş, ancak o, üç gün süre talep etmesine rağmen bu süre içinde iddiasını ispatlayacak şahit gösterememiştir²⁴.

3- Ölümle Sonuçlanan Olaylar ve Ölüm Keşfi İli İlgili Belgeler

Bu konu ile ilgili Sa'îd-ili Nâhiyesi ve köylerinden gelen ve Konya şer'îye sicillerine kaydedilen 7 adet olay tespit edilmiştir. Bunlardan 4 Lâdik, diğerleri de Absarı, Medân ve Sarây-ini köylerinden mahkemeye gelmiştir. Bu belgeler genellikle çeşitli sebeplerle ölmüş olan kişilerin ölüm sebeplerinin keşfi ile ilgilidir. Ölüm keşif belgelerinde, genellikle, mahkeme tarafından görevlendirilen ehil bir kimse ile vâli veya onun mütesellimi tarafından ta'yîn edilen bir kimse ölüm mahalline göndermekte ve bu kişiler yanlarında bulunan en az iki kişi ile birlikte cesedin bulunduğu yere giderek, ceset üzerinde tetkikler yapmakta ve ölüm nedenini tespit edip durumu mahallinde yazmakta, arkasından da mahkemeye gelerek olayı bir de kadı huzurunda anlatıp kayda geçirtmekteydiler.

Meselâ konu ile ilginç örneklerden biri kazâ sonucu ölen Lâdikli Ali bin İsmail'in oğlu küçük Ali'nin keşfidir. Baba Ali, Konya Mahkemesi'ne gelerek, bir gün önce küçük oğlu Ali'nin, köyde bulunan evinin duvarı dibinde dururken, kazâ ile duvarın üzerine yıkılıp öldüğünü ve yerine gidilerek keşif olunmasını istemiştir. Bunun üzerine keşif için mahkeme tarafından Mevlânâ Mehmed Efendi ibn İbrahim Efendi görevlendirilmiş, o da Eyâlet-i Karaman vâlisi Ali Paşa'nın mütesellimi Hüseyin Ağa tarafından bu husûs için mübâşir ta'yîn edilen Mahmûd Beg ve bir heyetle birlikte Lâdik'e gitmiş; küçük Ali'yi duvar altında ölü olarak bulmuşlardır. Yapılan keşif neticesinde çocuğun vücuduna bakıldığında, bütün vücudunu duvar basup birkaç gün cesedi beklediğinden şişmiş olduğu görülmüştür. Mevlânâ Mehmed Efendi durumu olay mahallinde kayda geçirdiği gibi kendisi ile birlikte gönderilen Mehmed Beşe bin Mustafa ile mahkemeye gelerek kadıya anlatmış ve durum kaydedilmiştir²⁵.

İlginç ölüm keşfi olaylarından biri de, yine Lâdik'de meydana gelen bir ölüm hadisesidir. Olayı yerinde görmek ve keşfetmek üzere Konya mahkemesinde Hasan Halife ibn Mustafa Sa'îd-ili Nâhiyesi'nde Lâdik nâm karye-i kebîrde Hasan Beg ibn Ahmed Paşa'nın evine varıp burada kurduğu mahkemede Hasan Beg'in yetişkin oğlu Mustafa, zevcesi Asiye nâm hatun ile Hasan Beg huzurunda şöyle konuşmaktadır: *"Târîh-i kitâbdan bir gün mukaddem bir re's ata süvâr olup tavşan sayd itmek için karye-i mezbûre hâricinde ata sür'at verdiğimde atdan nüzûl idüp bir bağ*

²⁴ KŞS 45 / 254-4 (26 Rebî'ü'l-âhir 1127 / 1 Mayıs 1715).

²⁵ KŞS 39 / 196-2 (20 Şa'bân 1113 / 20 Ocak 1702).

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

duvarına çıkup bir tavşan görüp ahz itmek için ziyâde hırsımdan kendimi zabt idemeyüp atladığımda bi-kazâillahi te'âlâ düşüp sol kığım kırılıp kendi sun'um ile mecrûh olmuştur bu cerhin te'sîrinden nâşî bi-emrillahi te'âlâ fevt olursam dem ve diyetim için bir ferdden taleb ve da'vâ olunmasın" demiş ve Hasan Halife de adı geçen yaralının söylediklerini yerinde kayda geçirmiştir. Ancak aradan üç gün geçtikten sonra Hasan Beg tekrar Konya mahkemesine gelerek oğlu Mustafa'nın vefat ettiğini ve tekrâr keşfedilerek defni için izin istemiştir. Fakat mahkeme daha önce keşfinin yapıldığını ve tekrar yeni bir keşfe ihtiyâc olmadığını belirterek Mustafa'nın defnine izin vermiştir²⁶.

İlginç olaylardan biri de Sarây-ini köyünden İbâd'ın ölüm hadisesi ve keşfidir. Olay 10 Temmuz 1739 tarihinde kayda geçirilmiştir. Olayın keşfi için mahkeme tarafından Mevlânâ Ahmed Efendi ibn Hasan Efendi görevlendirilmiş, o dahi Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne tâbi' Sarây-ini köyünden olup üç gün önce boğularak ölen İbâd bin Hüseyin adlı kimesnenin adı geçen nâhiyeye tâbi' Yenicekaya köyü yakınında bulunan Kökez Mezra'ası'ndaki çay kenarında İbâd'ın cesedi üzerine varup keşf ettiğinde, vücudunun hiçbir yerinde aslâ yara eseri olmayup boğularak öldüğü tespit edildikten sonra, durum İbâd'ın kardeşleri Ömer ve Süleyman'dan sorulmuştur. Onlar da kardeşleri İbâd'ın "*üç gün önce bu mevzi'a çayır biçmek için araba ile gelip yunayım deyu çaya girüp yunurken gark olup işbu mu'âyene olunan vech üzere fevt olmuştur bir kimesnenin sun' ve te'addisi yokdur ahâli-i karyeden ve sâ'ir bir ferden müteveffâ-yı merkûmun dem ve diyetine müte'allık aslâ da'vâ ve nizâ'ımız yokdur"* demişlerdir. Bunun üzerine Ahmed Efendi olayı mahallinde yazmış ve mahkemeye gelerek durumu kayda geçirtmiştir²⁷.

Yalnızca kazâ sonucu ölenlerin değil, çeşitli şekillerde öldürülenlerin de keşiflerinin yine mahkeme tarafından görevlendirilen kimseler tarafından olay mahallinde yapıldığı görülmektedir. Meselâ Sa'îd-ili Nâhiyesi Lâdik köyünden olup Akkinisâ nâm mevzi'de maktûl bulunan tahmînen 12 yaşında olan Ali bin Hasan'ın keşfi bunlardan biridir. Ali'nin keşfi için mahkeme tarafından Mevlânâ Muslî Efendi ibn Mustafa Efendi irsâl olunup ol dahî Eyâlet-i Karaman'a mutasarrıf vezîr Ahmed Paşa'nın mütesellimi el-Hâc Hüseyin Ağa tarafından bu husûs için mübâşir ta'yîn olunan Eyûb Beg ve bir gurup kimse ile adı geçen köye varıp Ali'yi kendi evinde maktûl bulup, keşfettiklerinde, boğazında, bileklerinde, dizlerinde ip beresi olduğu ve boğazı sıkılarak boğulduğu; ayrıca yüzü, başı

²⁶ KŞS 47 / 200-2 (11 Safer 1129 / 25 Ocak 1717).

²⁷ KŞS 54 / 296-1 (3 Rebî'ü'l-âhir 1152 / 10 Temmuz 1739).

sürtük ve vücudunun büyük bir kısmının berelü olup ma'kadının da parçalanmış olduğu görülmüştür²⁸.

Bir başka öldürme hadisesinde yapılan keşif de yine Lâdik köyünde gerçekleşmiştir. Bu da başına öğendire ile vurularak öldürülen Deli Hasan'ın keşfidir. Konya Kazâsı'na tâbi' Lâdik köyü ahâlisinden bir gurup kimse mahkemeye gelerek: *"Târîh-i kitâbdan üç gün mukaddem Deli Hasan nam kimesne karye-i mezbûre tevâbi'inden Murdar-oluk nâm mezra'ada Mehmed bin Yusuf ve Osman bin Sinan Beg nam kimesnelerin harmanlarına varıp atından inip merkûm Mehmed'e tutmak için atını verip ol dahi yedinden atını kaçıрмаğla mezbûr Deli Hasan merkûmân Mehmed ve Osman ile mücâdele üzereler iken mezbûr Deli Hasan'ı merkûm Osman ardından tutup mezkûr Mehmed öğendire ta'bîr olunur asa ile merkûm Deli Hasan'nun başını darb ve şak ve mecrûh edip kanglı ile mecrûhen karye-i merkûmede Sinan Beg'in menziline getirmeleriyle mecrûhen fevt olmuşdur cânib-i şer'den üzerine varılıp keşf ve tahrîr olunması matlûbumuzdur"* dediklerinde mahkeme tarafından Mevlânâ Receb Efendi ile Karaman Beylerbeyi Ali Paşa'nın mütesellimi Hüseyin Ağa tarafından bu husûs için mübaşir ta'yîn olunan Musa Ağa ve bir gurup kimse gönderilip bunlar adı geçen eve varıp Deli Hasan'ı ölmüş olarak bulup keşfettiklerinde başının sağ tarafı yarılmış olup bu yaradan dolayı ölmüş olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca görgü tanıklarından olan Absarı köyünden Hüseyin Beg ibn Mahmud, Ahmed bin Osman ve Hasan bin Mehmed adlı kimseler de olayı doğrulamışlardır. Bunun üzerine durum tespit edilmiştir²⁹.

Diğer bir ölüm keşfi hadisesi de köle Hüseyin'in keşfidir. Bu defa Konya'nun Devle Mahallesi'nden Ahmed Efendi ibn Ali Efendi adlı kimse mahkemede: *"Sa'îd-ili Nâhiyesi'nde Absarı nâm karyede vâki' köy değirmeni dimekle ma'rûf değirmenin kapusu önünde gâyib-i 'ani'l-meclis olan Hamza Beşe ibn Ramazân nâm kimesne 'abd-ı memlûkum olan Hüseyin bin Abdullah'ı pala ta'bîr olunan âlet-i câriha ile başının sol cânibine darb ve burnunun sağ cânibine bıçak ile târîh-i kitâbdan altı gün mukaddem darb ve cerh itmekle ol darbin te'sîrinden nâşî merkûm Hüseyin mahalle-i mezbûrede vâki' menzilimde vefât eyledi taraf-ı şer'den üzerine varılıp keşf ve tahrîr olunması matlûbumdur"* demektedir. Bunun üzerine gönderilen keşif heyeti Ahmed Efendi'nin Devle Mahallesi'ndeki evine gitmiş ve kölenin cesedini incelemiştir. Yapılan inceleme neticesinde köle Hüseyin'in başının sol tarafında bıçak ve pala yarısı olduğunu görmüş ve kayda geçirmiştir³⁰.

²⁸ KŞS 38 / 213-2 (18 Rebî'ü'l-âhir 1104 / 27 Aralık 1692).

²⁹ KŞS 39 / 27-1 (27 Rebî'ü'l-evvel 1113 / 1 Eylül 1701).

³⁰ KŞS 45 / 72-3 (11 Ramazân 1126 / 20 Eylül 1714)

Bir diğer ölüm keşfi ise İn-suyu Kazâsı'na tâbî' Çakılıdere ve Gökçeüyük köyleri ile Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne tâbî' Medân köyü arasında, ismi belirtilmeyen mevzi'de dere içinde bulunan cesedin keşfidir. Bu olayda da, cesedin üzerine varılarak keşf edilmesi ve hangi köyün toprağı içinde olduğunun tespit edilmesi istenmektedir. Olay yerine mahkeme tarafından Mevlânâ Hattât Mehmed Efendi gönderilmiş ve onun başkanlığında giden heyet zikredilen mevzi'e varıp cesedi incelediğinde, arkasında mızrak ve bıçak yarası olduğunu, kendisinin ve kâtilinin isminin bilinmediğini ve olayın Medân köyü sınırında olmayup Gökçeüyük sınırı dâhilinde olduğunu tespit etmiştir³¹.

4- Dem ve Diyet Da'vâları

Bu konu ile ilgili 2'si Lâdik, 2'si de Harun köyünden mahkemeye intikâl etmiş 4 olay bulunmaktadır. Bunlardan biri daha önce de zikredilmiş olan başına öğendire ile vurularak öldürülen Deli Hasan'ın dem ve diyeti da'vâsıdır.

25 Reb'ü'l-evvel 1113 / 30 Ağustos 1701 tarihinde, Lâdik'in Murdar-oluk adlı mezra'asında öldürülen Konya'nın Sâhibata Mahallesi sakinlerinden Deli Hasan'ın verâseti karısı Emine bint-i Abdullah ile oğlu Ali'ye kaldıktan sonra, Emine, 3 Reb'ü'l-âhir 1113 / 7 Eylül 1701 tarihinde, 9 gün önce öldürülen kocasının dem ve diyeti için, olayın fâilleri olan Lâdikli Mehmed bin Yusuf Beşe ve Osman bin Sinan'dan, 90 guruş ile 10 kile buğday alarak da'vâsından vaz geçip sulh olmuştur³².

Yine Lâdik'den Konya Mahkemesi'ne gelen bir başka diyet da'vâsı da Süleyman bin Mehmed'in da'vâsıdır. 4 Zî'l-hicce 1140 / 12 Temmuz 1728 tarihli belgeye göre, Süleyman bin Mehmed, gittiği şark seferinden dönerken, Kayseriye Kazâsı'na tâbî' Talas köyü yakınlarına geldiklerinde, yol arkadaşları olup aynı köyden olan Mustafa bin Hüseyin ve bunun kayınbabası Mustafa bin İbrahim adlı kimseler tarafından, aralarında çıkan bir anlaşmazlık sonucu, başına külünk vurularak yaralanmış ve bu yara ile köyüne kadar gelmiş, ancak yaranın tesiri ile 8 gün sonra köyünde vefat etmiştir. Bunun üzerine mîrâşçıları vâlidesi Marziye bint-i Mustafa, zevcesi Döne bint-i 'Abdurrahman, oğlu Mehmed ve kızları Fâtıma ve Eşe, araya giren kimselerin de tavassutu ile olayın fâ'illeri ile dem ve diyet konusunda anlaşmışlardır. Buna göre Süleyman'ın vârisleri, fâ'illerden 100 guruş nakid, 20 kile buğday, 5 koyun ve 5 keçi alıp da'vâlarından vaz geçmişlerdir³³.

³¹ KŞS 54 / 261-1 (10 Reb'ü'l-evvel 1152 / 17 Haziran 1739).

³² KŞS 39 / 28-2 (3 Reb'ü'l-âhir 1113 / 7 Eylül 1701).

³³ KŞS 51 / 42-1 (4 Zî'l-hicce 1140 / 12 Temmuz 1728).

Sa'îd-ili Kazâsı'na tâbi' Harun adlı köyden iken, Kasaba-i Ilgun'da Hoşi Mahallesi sâkinlerinden el-Hac Ali Çavuş ibn Mehmed Efendi tarafından, Ilgun bezzâzistânında değnek ile darb-ı şedîd ile darb edilip bu darbin tesiri ile ölen Osman bin İslâm'ın vârisleri vâlidesi Ayşe bint-i Bayram, kardeşleri Cennet, Râziye ve Ömer Beşe de, fâ'ilden 120 guruş kıymetli 2 adet sîmli kılıç ve 2 En'âm-ı Şerîf alıp kardeşleri Osman'ın dem ve diyeti da'vâsından sulh yoluyla vaz geçmişlerdir³⁴. Aynı şekilde anlaştıklarını el-Hac Ali Çavuş ibn Mehmed Efendi de kayda geçirtmiştir³⁵.

5- Hırsızlık İle İlgili Kayıtlar

Hırsızlık ile ilgili, Sa'îd-ili Nâhiyesi'nden mahkemeye intikâl etmiş yalnızca 1 adet belge bulunmuştur. Bu da Lâdik halkı ile doğrudan ilgili olmayıp, olay Lâdik'de gerçekleştiği için kayda geçmiştir. Buna göre daha önce Ruha vâlisi olan vezîr Yusuf Paşa, Ruha'dan dönerken Sa'îd-ili Nâhiyesi Lâdik köyüne geldiğinde, kethüdâsı el-Hâc Mustafa Ağa'nın hizmetkârlarından el-Hâc Mustafa ve el-Hâc Osman adlı kimseler gece ile kethüdânın mülkü olan 1 pandül saat, 1 kırmızı çuka yağmurluk, 1 altın kakma boy tüfengi, mercanlı sîm haydarî raht, bir yaprağı noksan 1 sîm topuz, 1 gaddâre gümüşleri perîşân, 1 sîm belâl, 1 sîm reşme, 1 sîm kılıç, 1 turuncu keremsût(?) kaplı köhne nâfe kürk, 1 külünk ve külünk gümüşlerini gizlice çalıp firâr etmişlerdir. Ancak el-Hâc Mustafa Ağa, el-Hâc Ebûbekir'i, hırsızları yakalamakla görevlendirmiş ve kısa süre sonra hırsızlar yakalanarak çalmış oldukları mallar, Ebûbekir tarafından ellerinden alınarak, Mustafa Ağa'ya teslim edilmiştir³⁶.

6- Alacak Da'vâları

Çeşitli satırlardan kaynaklanan alacak ile ilgili da'vâların sayısı 3 olup, bunlar Sarây-ini, Lâdik ve Kadınhanı köylerine âit kayıtlardır.

Bunlardan biri Sa'îd-ili Kazâsı'na tâbi' Sarây-ini köyünden el-Hâc Mahmûd bin el-Hâc Ebûbekir'in, Ali Ağa ibn Mehmed Ağa'ya karşı açmış olduğu da'vâdır ki, Mahmud açmış olduğu bu da'vâyı kaybetmiştir. Buna göre Mahmud, Ali Ağa'nın babası Mehmed Ağa'ya 22 baş koyunu 26'şar tümene sattığını, ancak Mehmed Ağa öldükten sonra zıkr olunan 22 baş koyunun 20'sini Ali Ağa'dan aldığını, fakat geriye 2 baş koyun kıymeti olan 46 tümeni Ali Ağa'dan istediğinde vermekte inat ettiğini ve alıverilmesini istemektedir. Ali Ağa ise cevâbında el-Hâc

³⁴ KŞS 49 / 98-4 (29 Safer 1136 / 28 Kasım 1723).

³⁵ KŞS 49 / 98-3 (29 Safer 1136 / 28 Kasım 1723).

³⁶ KŞS 45 / 17-1 (26 Cemâziye'l-âhir 1126 / 9 Temmuz 1714).

Mahmûd'un, babası Mehmed Ağa'ya açıklanan şekilde 22 koyunu 26'şar tümene sattığını, ancak koyunlardan 2'sinin helak olduğunu ve babasının ölümünden sonra, el-Hâc Mahmûd'un sözü edilen 22 koyunun kıymetleri olan 55 guruşu kendisinden istediğinde, zikr olunan koyunların 20'si mevcûd olmakla, 55 guruş karşılığında bu 20 koyunu kendisine verdiğini, onun da rızâsıyla alıp kabul edip da'vâdan zimmetini ibra ettiğini ispatlamış ve el-Hâc Mahmûd, Ali Ağa'dan para talebinden men edilmiştir³⁷.

İlginç bir alacak da'vâsı da Lâdik köyünden Hüseyin adlı kimsenin ticarete me'zun kölesi Yusuf bin Abdullah'ın da'vâsıdır. Yusuf'un vekili Abdulhay bin Abdulkâdir Efendi, müvekkili adına, Kirkor veled-i Enderyâz adlı zimmiye karşı açmış olduğu da'vâda, müvekkili Yusuf'un Kirkor zimmiye, beş sene önce, senede 10 guruş fâizle 50 guruş verdiğini, hâlâ ana paranın beş senelik fâiz ile birlikte 100 guruş olduğunu ve vekaleti hasebiyle parayı talep eylediğinde Kirkor'un vermediğini, alıverilmesini istemiştir. Bunun üzerine Kirkor iddiaları inkâr edince, Abdulhay'dan ispatlaması istenmiş; ancak o ispatlayamamıştır. Sonuçta Kirkor zimmiye, Yusuf'a iddia edildiği gibi 50 guruş ana para ve 50 guruş fâizden 100 guruş borcu olmadığına yemîn etmesi istenmiş, o da Îsâ aleyhi's-selâma inen İncil üzerine yemin edince, da'vâcı Abdulhay Efendi da'vâdan men edilmiştir³⁸.

Konya'nın Devle Mahallesi'nden es-Seyyid Mustafa Çelebi ibn es-Seyyid Mehmed Efendi de, Sa'îd-ili Kazâsı'na tâbî Kadınhanı'ndan Türkmân Pîrî bin Hüseyin'e iki sene önce 37 guruşa satmış olduğu bir doru atın ücretini alamayınca şikayetçi olmuş ve parasını mahkeme kararıyla alabilmiştir³⁹.

7- Nâmzedden (Nişandan) Ayrılma

Araştırma dönemi Konya sicillerinde, Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne âit, nâmzedden ayrılma diye adlandırdığımız 5 adet belge bulunmuştur. Bunların 3'ü Sarây-ini, 2'si de Lâdik köyüne âittir.

Osmanlı toplumunda nâmzed ifâdesi, nişanlı anlamında kullanılmaktadır. Sa'îd-ili Nâhiyesi'nden mahkemeye gelen nâmzedle ilgili olaylarda, mahkemeye müracaat edenler genellikle erkek tarafı olmuştur. Bu kayıtlarda genellikle damat adayları, nişanlısını veya nişanlısının velisini da'vâ edip, nişanlı oldukları ve nikah kıymak istediğinde nişanlısının nikaha yanaşmadığını, niçin yanaşmadığının sorulmasını talep etmektedirler. Bunun üzerine kızın nişanı

³⁷ KŞS 49 / 135-3 (16 Rebî'ü'l-âhir 1136 / 13 Ocak 1724).

³⁸ KŞS 45 / 77-3 (4 Şevvâl 1126 / 13 Ekim 1714).

³⁹ KŞS 49 / 94-2 (24 Safer 1136 / 23 Kasım 1736).

doğruladığı; fakat nikâh akdi yapılmadığını, kendisinin nişanlısı ile nikâha rızası olmadığını ve dilediği kimse ile evlenmek istediğini söylediği görülmektedir.

Meselâ 6 Şubat 1707 tarihinde, Sarây-ini köyünden Musa bin Veli, yine aynı köyden, Emine bint-i Bektaş Beşe nâm bîkr-i bâliğa üzerine açmış olduğu da'vada, Emine'nin 8 sene önce nikâhlanmak üzere kendisi ile nişanlandığını; fakat şimdi nikâhlanmak istediğinde nikâha yanaşmadığını, durumun kendisinden sorulmasını talep etmiştir. Emine ise verdiği cevabda, Musa'ya 8 sene önce nâmzed olup aralarında akd-ı nikâh cereyân etmemekle, hâlâ nikâha rızâsı olmadığını belirterek, dilediği kimse ile evlenmek istediğini söylemiştir. Bunun üzerine Emine'ye istediği ile evlenme izni verildiği gibi Musa da, açmış olduğu da'vâdan men edilmiştir⁴⁰. Hatta Musa, aynı gün açmış olduğu ağırlık olarak verdiği mal da'vâsından da vaz geçmiştir⁴¹.

Aynı şekilde Lâdik köyünden Hasan bir Bekir de nişanlısı Fâtıma bint-i Yusuf nam bîkr-i bâliğa üzerine açmış olduğu da'vâda, Fâtıma'yı 10 sene önce nâmzed ettiğini, hâlâ evlenmek istediğinde nişanlısının evlenmeye yanaşmadığını, sebebinin sorulmasını istemiş, Fâtıma da cevabında, 10 senedir nişanlı olduklarını ve bu güne kadar akd-ı nikâh ettirmemekle şimdi kendisinin de Hasan'dan ayrılıp bir başkası ile evlenmek murâd ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hasan da'vâsından men edilip, Fâtıma'ya dilediği kimse ile evlenme izni verilmiştir⁴². Hatta Hasan, nişanlılık süresince verdiği eşyaları da geri aldığını ve Fatıma ile bir da'vâsının kalmadığını ifâde etmiştir⁴³.

Nişanlısı ile evlenmeye yanaşmayan ve bir başkası ile evlenmek istediğini ifâde eden kızlara da rastlanılmaktadır. Meselâ Bunlardan bir de Sarây-ini köyünden Emine bint-i Mustafa'dır. Emine, aynı köyden olan nişanlısı Molla Süleyman ile nikâha yanaşmamış ve Hüseyin bin Murâd ile evlenmek istediğini söylemiştir⁴⁴.

8- Evlenme ve Boşanma İle İlgili Kayıtlar

Kadılar evlenme ve boşanma işlerine de baktıklarından, şer'îye sicillerinde bu konu ile ilgili belgeler bulunmaktadır. Sa'îd-ili Nâhiyesi'nden gelmiş konu ile 3 adet olay tespit edilmiştir. Bunlardan biri Lâdik, biri Medân ve biri de Sarây-ini

⁴⁰ KŞS 42 / 123-1 (3 Zî'l-ka'de 1118 / 6 Şubat 1707).

⁴¹ KŞS 42 / 121-3 (3 Zî'l-ka'de 1118 / 6 Şubat 1707).

⁴² KŞS 40 / 85-2 (5 Şevvâl 1114 / 22 Şubat 1073).

⁴³ KŞS 40 / 92-3 (11 Şevvâl 1114 / 28 Şubat 1703).

⁴⁴ KŞS 37 / 89-3 (19 Rebî'ü'l-evvel 1103 / 10 Aralık 1691).

köyden gelmiştir. Belgelerden 2'sinin konusu muhâla'a, 1'i de muhâla'adan sonra yeniden nikâh kıyma ile ilgilidir.

İslâm hukûku esas itibâriyle boşanma hakkını kocaya vermiş olmakla birlikte, kadının da istemediği bir evlilikten kurtulabileceği bazı yollar vardır. Bu yollardan biri de muhâla'adır. Muhâla'a: Kadının kocasına vereceği bir bedel karşılığında veya boşanma esnâsında kocasından alacağı mehr-i mü'ccel, nafaka-i 'iddet ve me'ûnet-i süknâ gibi bazı haklarından vazgeçmek sûretiyle, kocasını kendisini boşamaya râzı etmesi yoluyla boşanmadır. Muhâla'a, Osmanlı toplumunda oldukça yaygın bir şekilde uygulanmıştır.

İşte bu yolla boşananlardan biri Lâdik köyünden Ayşe bint-i Mustafa nâm hatundur. Ayşe daha önce kocası olan Hüseyin bin Hâcı Osman ile aralarında "hüsn-i zindegânî ve musâfât olmamağla" Hüseyin zimmetinde olan 30 bin akça mehr-i mü'cceli ve 1 sîm kemer kuşağından fâriğa olup nafaka-i iddeti ve me'ûnet-i süknâsı dahi kendi üzerine olmak üzere, 8 ay önce muhâla'a ettiklerini söylemiş, Hüseyin de, bütün sözlerinde onu tasdik ederek doğrulamıştır⁴⁵.

Aynı şekilde Medân köyünden Fâtıma bint-i Hasan bin Pîrgâyib nâm hatun da kocası es-Seyyid Ali bin es-Seyyid Hüseyin ile aralarındaki şiddetli geçimsizlikten dolayı, zimmetinde olan 20 guruş mehr-i mü'ccelinden fâriğa olup nafaka-i 'iddet-i ma'lûme ve me'ûnet-i süknâsı dahî kendi üzerine olmak üzere, bundan 6 ay önce muhâla'a yaptıklarını söyleyince, kocası Ali olayı doğrulamıştır⁴⁶.

Muhâla'a yaptığı kocası ile yeniden nikâhlananlara da rastlamak mümkündür. Meselâ Sarây-ini köyünden Kerîme bint-i Halil nâm hatun, bundan önce muhâla'a yaptığı kocası İbrahim bin Yahya ile, şâhitler huzurunda 1 sîm kemer kuşak, 1 çift altın küpe, 1 al atlas kaftan, 1 bıçak ucu kaftan, 2'şer kat Frengî zibun, 1 sîm bıçak mehr-i mu'ccel ve 4 bin akça mehr-i mü'ccel üzerine nikâh akdi yaptığını belirtmiştir. Kocası İbrahim de, Kerîme'yi muhâla'adan sonra, yeniden nikâhladığını ifâde etmiştir⁴⁷.

9- Mîrâs İle İlgili Kayıtlar

Konya şer'îye sicillerinde mîrâs ile ilgili 8 adet belge tespit edilmiş olup, bunların 6'sı Lâdik, 2'si de Sarây-ini köylerine âittir. Mîrâs ile ilgili belgelerin bir kısmında, mîrâsçıların anne veya babalarından kendilerine intikâl eden malları, herhangi bir ihtilafa düşmeden paylaştıkları görülmektedir ki, bu tür belgeler

⁴⁵ KŞS 51 / 42-2 (7 Zî'l-hicce 1140 / 15 Temmuz 1728).

⁴⁶ KŞS 52 / 57-4 (8 Receb 1143 / 17 Ocak 1731).

⁴⁷ KŞS 47 / 143-4 (6 Zî'l-ka'de 1128 / 22 Ekim 1716).

daha çok mîrâs paylaşımının tescîl edildiği belgelerdir. Ancak bazı belgelerde mîrâsçılar arasında kendilerine kalan malların paylaşımında anlaşmazlıkların çıktığı ve durumun mahkemeye kadar intikâl ettirildiği görülmektedir. Bu durumda, da'vâyı açan mîrâsçıların, da'vâyı kazanabilmek için iddialarını şâhitlerle ispatlamaları gerekmekte idi. İleri sürdükleri iddialarını ispatlayamayanlar ise açmış oldukları da'vâyı kaybediyorlardı.

Meselâ, 23 Aralık 1723 tarihinde, Konya'nın Kalenderhâne Mahallesi'nden olup Sa'îd-ili Kazâsı'na tâbî' Sarây-ini köyü sâkinlerinden iken ölen Havvâ bint-i el-Hâc Mehmed nâm hatununun mîrâsı kocası İsa bin Ali ile kız kardeşleri Ümmü ve Meryem bint-i el-Hâc Mehmed'e kaldıktan sonra, Ümmü ve Meryem enişterine karşı açmış oldukları da'vâda: *"Bundan akdem vefât iden babamız el-Hâc Mehmed terekesinden olup mahalle-i mezbûre Kalenderhâne'de vâki' lede'l-ahâli ve'l-cîrân ma'lûmetü'l-hudûd bir kıt'a bağ ve bir kıt'a menzil ilâ hâze'l-ân kız karındaşımız müteveffiye-i mezbûre Havvâ ile beynlerimizde müşâ'iyet üzere müşterek olmağla mârû'z-zikri menzil ve bağdan hisse-i şer'iyemiz evvelâ ma'rifet-i şer'le ifrâz ve sâniyen kız karındaşımız müteveffiye-i merkûme Havvâ terekesinden dahî hisse-i şer'iyemizi taleb eylediğimizde edâdan imtinâ' ider su'âl olunup alıvırılması matlûbumuzdur"* didiklerinde; enişterisi İsa, Ümmü ve Meryem'in dokuz sene önce, babaları terekesinden olan bir kıt'a menzil ve bir kıt'a bağı aralarında taksim edip mîrâs ile alakalı bir da'vâları kalmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Ümmü ve Meryem söylenenleri inkâr etmişlerdir. İsa'dan söylenenleri ispatlaması istenmiş, o da, mîrâsın 9 sene önce taksîm edildiğini şâhitlerle ispatlamıştır. Neticede Ümmü ve Meryem enişterisi İsa'ya karşı açmış oldukları babalarının mîrâsı da'vâsından men edilmişlerdir⁴⁸. Ancak aradan dört gün geçtikten sonra, bu defa, Ümmü ve Meryem'in kız kardeşlerinin mîrâsı konusunda enişterilerini mahkemeye verdikleri görülmektedir ki; kız kardeşlerinin mîrâsı olan menzil, bağ, nukûd ve arûsda olan hisseleri için açmış oldukları da'vâ karşılığı, İsa'dan 50 guruş alarak anlaşma yoluna gitmişlerdir⁴⁹.

Kocasını öldükten sonra, kocasının mîrâsından mehr-i mü'eccelini ve şer'î hissesini alarak diğer mîrâsçıların zimmetini temize çıkaran kadınlar da vardı. Meselâ Lâdik köyünden Küçük Mahalle sâkinlerinden iken ölen Ali bin Mustafa Beg'in karısı Fâtıma bint-i Hüseyin bunlardan biri idi. Fatıma, kocasını öldükten sonra, mîrâstan şer'î hissesi ile birlikte mehr-i mü'ecceli için 10 guruş alıp diğer alacaklarından vazgeçmiştir⁵⁰.

⁴⁸ KŞS 49 / 120-1 (25 Rebî'ü'l-evvel 1136 / 23 Aralık 1723).

⁴⁹ KŞS 49 / 121-4 (29 Rebî'ü'l-evvel 1136 / 27 Aralık 1723).

⁵⁰ KŞS 50 / 27-4 (17 Receb 1138 / 21 Mart 1726).

Mîrâstaki hisseleri karşılığı bir miktar mal alarak anlaşma sağlayıp diğerlerinin zimmetini temize çıkardıktan sonra, tekrar da'vâ açarak hisse talep eden kimselere de rastlanılmakta idi. Meselâ Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne tâbi' Lâdik köyünden iken ölen Râbia bint-i el-Hâc Osman nâm hatunun mîrâsı kocası Abdulkâdir bin Mehmed, vâlidesi Ayşe, erkek kardeşleri Mustafa, İbrahim, Hüseyin ve Mehmed ile kız kardeşi Fâtıma'ya kaldıktan sonra; Râbia'nın annesi ve kardeşleri, Râbia'nın kocası Abdulkâdir'i da'vâ ederek, Râbia'nın mîrâsından hisselerini istediklerinde vermek istemediğini ve alıverilmesini talep ederler. Durum Abdulkâdir'e sorulduğunda, o da, cevâbında, da'vâcılarının bir buçuk sene önce Râbia'nın mîrâsından 1 taraklı kumaş kaftan, 1 zıbun, 1 sade kaftan, 1 ipekli tor ve 1 kara tosun alıp mîrâs ile ilgili herhangi bir alacakları kalmadığına dair anlaştıklarını ve zimmetini ibrâ ittiklerine dair de eline nâhiye-i mezbûre nâibi Abdullatîf Efendi'nin imzâ ve hatmını içeren hüccet verdiklerini ifâde ederek bir hüccet ortaya koyar. Bunun üzerine mîrâsçılardan Mustafa, mîrâs ile ilgili da'vâdan vazgeçtiklerine dair ortaya konan hücceti inkar eder. Abdulkâdir'den hücceti ve içeriğinin doğruluğunu ispatlaması istenir. Abdulkâdir'in mahkemeye getirdiği şâhitlerin hüccetin içeriğini ve da'vâcılarının mîrâstan yukarıda belirtilen malları alarak mîrâs ile ilgili alacaklarından vaz geçtiklerini söylemeleri üzerine, da'vâcılar Mustafa, İbrahim, Hüseyin, Mehmed, Ayşe ve Fâtıma da'vâlarından men edilirler⁵¹.

Mîrâsı bölüşüp anlaştıktan sonra, bazı eşyaların gizlenerek taksime dâhil edilmediği ve bu mallardan hisselerinin alıverilmesini isteyen mîrâsçılara da rastlanılmakta idi. Sa'îd-ili Kazâsı'na tâbi' Lâdik köyünden iken ölen Hasan Beşe ibn Abdullah'ın mîrâsı karısı Ayşe bint-i İbrahim ile küçük oğulları İsmail ve es-Seyyid Ebûbekir'e kaldığı sâbit olduktan sonra, çocukların mahkeme tarafından ta'yîn edilen vasîleri ve Ebûbekir'in annesi Şerîfe Fâtıma bint-i es-Seyyid Hasan nâm hatun, mahkemede Ayşe'yi, "*Hasan Beşe terekesinden defter-i kassâmdan hâric mezbûre Ayşe iki Kelâmullah ve bir En'âm-ı Şerîf ve altı palas ve bir çift haşe ve bir heğbe ve iki çift çuval ve iki minder ve dört sahan ve beş yastığı ketm ve ihtifâ etmekle hâlâ ketm ve ihtifâ eylediği mârû'z-zikr eşyâdan sagîrân-ı mezbûrân İsmail ve es-Seyyid Ebûbekir'in hisse-i şer'iyelerini talep iderim su'âl olunup alıverilmesi matlûbumdur*" diyerek, da'vâ etmiştir. Ayşe ise iddiaları inkâr eder. Fâtıma'dan iddiasını ispatlayacak şâhit istendiğinde, şâhit gösterememiştir. Bu defa Ayşe'ye zikredilen eşyaları saklamadığına yemîn teklîf olunduğunda, o da, yemin etmiş ve sonuçta Şerîfe Fâtıma açmış olduğu da'vâdan men olunmuştur⁵².

⁵¹ KŞS 45 / 30-3 (11 Receb 1126 / 23 Temmuz 1714).

⁵² KŞS 50 / 129-3 (20 Zil'-ka'de 1138 / 20 Temmuz 1726).

Kardeşler arasındaki bazı mîrâs da'vâlarında ise mîrâsa dâhil edilmeyen malların olduğu ve bunlardan hisselerinin aliverilmesini isteyen kimseler de vardı. Ancak bu kimselerin mîrâs diye iddia ettikleri malların gerçekten mîrâs olduğunu ispatlamaları gerekiyordu. Örnek bir da'vâda da'vâlı, mîrâsa dâhil edilmeyen malların kendisine hibe edildiğini ispatlayarak diğer misrasçıları redetmiştir. Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne tâbi' Lâdik köyünden iken ölen Hüseyin bin Halil'in mîrâsı karısı Gülhisâr bint-i Mahmud, oğulları Ali ve Halil ile kızı Meryem'e kaldığı sâbit olduktan sonra, Ali, kardeşi Halil'i da'vâ edip, babalarının mîrâsından Lâdik'de olan 2 tahta bağ, 1 çift camus ve 1 kanglının aralarından taksim olunmayıp bunlardaki hissesinin aliverilmesini ister. Ancak Halil, babasının ölümünden 15 sene önce, sünnet ettirdiği esnada bu malları kendisine hibe ettiğini ispatlayarak da'vâyı kazanmıştır⁵³.

Bazı hallerde ise, mîrâsçılar arasındaki anlaşmazlığın araya giren kimseler tarafından çözüme kavuşturulduğu görülmektedir. Meselâ Sa'îd-ili Nâhiyesi Lâdik köyünden iken ölen el-Hâc Osman'ın mîrâsı karısı Ayşe; oğulları Mustafa, İbrahim, Hüseyin ve Mehmed ile kızları Fâtıma ve Râbia'ya kaldığı şer'an sâbit olduktan sonra, daha mîrâs taksim edilmeden, Râbia'nın da ölmesi üzerine, Râbia'nın kocası Abdulkâdir bin Mehmed, Konya Mahkemesi'nde diğer mîrâsçılar huzurunda; el-Hâc Osman'ın 1 çift camus, 1 çift siyah tosun, 2 kanglı, 2 menzil, 3 yüz aded koyun ve keçi, 2 bağ, 2 inek, 100 kile arpa, 2 merkebden ibaret olan mîrâsından karısının hissesinin kendisine verilmesini istediğinde aralarında anlaşmazlığın çıktığını; ancak araya giren kimselerin anlaşmasını üzerine, karısının mîrâstan hissesi karşılığı 10 guruş olarak diğer mîrâsçıların zimmetini ibra ettiğini ifâde etmiştir⁵⁴.

Ölen bir kimseye mîrâsçı olabilmek için onun birinci, ikinci veya üçüncü dereceden yakını olmak ve yakını olduğunu da mahkeme huzurunda şâhitlerle ispatlamak gerekiyordu. İşte Sa'îd ili Nâhiyesi'nden Konya Mahkemesi'ne intikâl etmiş mîrâs da'vâlarında, bu şekilde kendilerinin mîrâsçı olduğunu ispatlamak zorunda kalanlar da bulunmakta idi. Lâdik köyünden Hasan ve İsmail ibnâ Musa bin İsmail bin Ali Beg adlı kardeşler bunlardandı. Hasan ve İsmail, aynı köyden iken ölen Asiye bint-i Hasan ibn 'Alî Beg nâm hatunun mîrâsçıları, kızının kızı sagîre Emine ve kızının oğlu sagîr Feyzullah veled-i İsmail'in mansûb vasîleri olan Halil bin Hasan nâm kimesneyi: "*müteveffıye-i mezbûre Asiye'nin bizler 'ammisi oğulları ve 'usûbet-i nesebiyye cihetinden vârisleri olup bizim babamız ismi Mûsâ ve dedemiz ismi İsmâ'îl ve cedd-i a'lâmuz ismi 'Alî Beg olup ve müteveffıye-i mezbûre*

⁵³ KŞS 46 / 241-2 (11 Şevvâl 1125 / 31 Ekim 1713).

⁵⁴ KŞS 45 / 31-2 (11 Receb 1126 / 23 Temmuz 1714).

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

Asiye'nin babası ismi Hasan ve dedesi ismi 'Alî Beg olup bizim dedemiz mezbûr İsmail ile müteveffiyeye-i mezbûre Asiye'nin babası Hasan li-ebeveyn karındaşlar olup babaları ismi 'Alî Beg ve dedeleri ismi Baltacı Mehmed Ağa ve vâlideleri ismi Zeyneb ve maskat-ı re'sleri kazâ-i mezbûra tâbi' Sarâc nâm karyeden olup müteveffiyeye-i mezbûrenin ancak verâseti bizlere münhasıra iken mezbûre Asiye'ye zî-rahm cihetinden vârisleri olan sagîrân-ı mezbûrânın vasîleri merkûm Halil 'usûbet cihetinden vâris olmamak za'mıyla müteveffiyeye-i mezbûrenin terekesine nâ-hak vaz'-ı yed eylemiştir su'âl olunup kasr-ı yedine ve bize teslimine tenbîh olunmak matlûbumuzdur" diye da'vâ etmişlerdir. Halil ise cevabında "Hasan ve İsmâ'il ber-vech-i muharrer 'usûbet-i nesebiyye cihetinden vârisler oldukları ma'lûmum değildir" diyerek da'vâcılarını reddetmiştir. Da'vâcı Hasan ve İsmail'den iddialarını ispatlayacak şâhit istenmiş, şâhitlerin de iddiaları onaylamaları üzerine, almış olduğu mîrâsı da'vâcılara teslim etmek üzere çocukların vasîsi Halil'e tenbîh olunmuştur⁵⁵.

10- Mülk Satışları

Kadınların görev ve yetkileri arasında bir noter gibi alış-veriş işlemlerinin tescil edilmesi de bulunmaktadır. Bu itibarla sicillerde, çok sayıda mülk satış hüccetleri de mevcuttur. Konya şer'îye sicillerinde Sa'îd-ili Nâhiyesi'nden intikâl etmiş 6 adet mülk satış hücceti tespit edilmiş olup, bunların 1'i Lâdik, 1'i Karakaya, 1'i Medân ve 3'ü de Sarây-ını köyü halkına âittir.

Meselâ 26 Mayıs 1703 tarihinde, Medân köyünden Ali Beşe ibn-i Mustafa Beşe, Konya'da Hocacihan Yeniceleri adlı mevki'de olan şarken Karlı Ömer mülkü, kıbleten tarîk-i 'âmm, garben Ahmed mülkü ve şimâlen Nâtur Hasan mülkü ile mahdûd olan ba'zen düz ba'zen puştalı bir kıta mülk bağı, el-Hâc İbrahim Beşe bin Mehmed'e, 23 guruşa satıp parasını almıştır⁵⁶.

Aynı şekilde Karakaya köyünden Mustafa Ağa ibn Mehmed de, Konya'nın Kemâlgarîb Mahallesi'nde bulunan bir taraftan el-Hâc Hasanoğlu Mehmed mülkü, bir taraftan Aligâv Zâviyesi bağçesi, bir taraftan Kul Süleyman veresesi mülkleri ve bir taraftan tarîk-i 'âmm ile mahdud hâriciyesinde olan 2 bâb oda, 1 yazlık, 1 ahur, 1 samanlık ve 1 havlu ile dâhiliyesinde olan 1 yazlık, 2 bâb oda, 2 tabhâne ve 2 havluyu ihtiva eden evini el-Hâc Sâdık Ağa'ya 180 guruşa satarak parasını almıştır⁵⁷.

Bir başka mülk satışı da Lâdik'de gerçekleşmiş olup, aynı köyden Mustafa bin el-Hâc Osman, köyünde bulunan bir taraftan Şa'bân Beg mülkü, bir taraftan

⁵⁵ KŞS 53 / 104-1 (21 Muharrem 1149 / 1 Haziran 1736).

⁵⁶ KŞS 40 / 188-1 (10 Muharrem 1115 / 26 Mayıs 1703).

⁵⁷ KŞS 44 / 119-1 (5 Cemâziye'l-evvel 1122 / 2 Temmuz 1710).

İbrahim mülkü, bir taraftan el-Hâc Osmanoğlu İbrahim mülkü ve bir taraftan tarîk-i 'âmm ile sınırlı olan 1 bâb oda, 1 zîr zemîn, 1 tabhâne, 1 örtme, bir mikdâr havlu, 1 dönüm mülk harfimi ve 1 ceviz ağacını ile Sarâc nâm karye toprağında olan bağdan 8 hissedenden kendinin olan 1 hissesini Abdullatîf Efendi ibn İbrahim Efendi'ye 44 guruşa satmıştır⁵⁸.

Bazen kendisi köyde oturduğu halde, Konya'da mîrâs kalan mülkü çeşitli sebeplerle satanlara da rastlamak mümkündür. Meselâ Sarây-ini köyünde oturan Ömer bin Ramazan bunlardan biridir. Ömer, karısı olup Konya'nın Sinânperâkendesî Mahallesi'nde otururken ölen Şerife Hadîce bint-i Mustafa Efendi nâm hatundan kendisine ve küçük oğlu Seyyid Mustafa'ya intikâl eden aynı mahalledeki iki tarafından Molla Hüseyin, bir taraftan Minnet mülkü ve bir taraftan umumî yol ile mahdud olan 1 oda, 1 tâbhâne, 1 ahur, 1 kılar, 1 örtme ve bir miktar havludan oluşan evini, Mustafa bin Hüseyin'e, 63 guruş ile yarım vakıyye kahveye satmıştır. Ömer'in kendisine ve küçük çocuğuna kalan evi satmasının sebebi ise kendilerinin Sarây-ini köyünde oturmalarından dolayı, Konya'da bulunan evin boş kalacağı ve bu sebeple de harâbe olma ihtimali yüksek olan evin satılmasının daha uygun olduğudur⁵⁹. Ömer bin Ramazân, aynı şekilde, Konya'da Musalla yakınında Yeniceler demekle meşhur bağlarda olan bir taraftan Molla Hüseyin, bir taraftan Hacı Himmetoğlu Mehmed, bir taraftan Bâlioğlu Abdullah mülkü ve bir taraftan yol ile mahdûd 2 tahta mülk bağı, el-Hâc Mehmed bin el-Hâc Mustafa'ya 26 guruş kıymetli 1 doru bargir ile 45 guruşa satmıştır⁶⁰.

Bazen satın alınmış mülkler üzerinde anlaşmazlıkların çıktığı da görülmektedir. Meselâ Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne tâbî' Sarây-ini köyünden Müslime bint-i Şa'bân, mahkemede, kardeşi Sefer Beşe ibn Şa'bân'ı da'vâ edip, Lâdik'de bulunan yedi puştâ vâlidesi Teslime'den kalan bağı kardeşi Sefer Beşe'nin fuzulen zabt ettiğini ve sual olunup el çektilmesini ister. Sefer Beşe ise cevabında, adı geçen bağı elinde olan hüccet gereğince, babalarının 7 puştasını kendisine ve 7 puştasını kardeşi Müslime'ye hibe eylediğini, 20 sene önce de Müslime'nin hissesi olan 7 puştâ bağı kendisine 5 guruşa sattığını, satın alınmış malı olduğu için de zabt ettiğini ifâde eder. Müslime ise cevabında 5 puştasını 5 guruşa sattığını, 2 puştasının satışa dâhil olmadığını iddia etmiştir. Sefer Beşe'den 7 puştâ bağı 5 guruşa Müslime'den satın aldığı ispatlayacak şahit istendiğinde şahit gösterememiş, Müslime'ye de 7 puştâ bağı kardeşi Sefer Beşe'ye 5 guruşa

⁵⁸ KŞS 47 / 151-2 (22 Zî'l-ka'de 1128 / 7 Kasım 1716).

⁵⁹ KŞS 51 / 193- 2 (12 Cemâziye'l-âhir 1141 / 13 Ocak 1729).

⁶⁰ KŞS 51 / 211-2 (28 Cemâziye'l-âhir 1141 / 29 Ocak 1729).

satmadığına yemin teklif olunduğunda, o da, yemin etmekten çekinmiştir. Neticede Müslime, açmış olduğu mülkiyet da'vâsını kaybetmiştir⁶¹.

11- Vasî Ta'yîni ve Nafaka Takdiri İle İlgili Kayıtlar

Vasî, kelime ma'nası itibâriyle ölen kimselerin küçük çocuklarının şer'î işlerini görüvermek, mâllarını korumak ve tasarruf etmek için kâdı tarafından ta'yîn edilmiş kimseye denilir. Sicillerde vasî ta'yîni hüccetlerinde genellikle babaları ölen küçük yaştaki çocukların şer'î işlerini görüvermek ve kendilerine kalan mîrâs mâllarının muhâfazası için, kâdı tarafından bir yakınının vasî olarak ta'yîn edildiği görülmektedir ki, bunlar genellikle anne veya büyük kardeşlerden biri ya da dede veya büyükanne, amca veya dayı gibi yakın akrabalarıdır.

Konya şer'îye sicillerinde 1'i Absarı, 1'i de Kurşunlu köylerine âit 2 adet vasî ta'yîn belgesi tespit edilmiştir. Absarı köyünden iken ölen Hasan bin (boş)'un küçük oğlu Mustafa'ya babasından kalan mâllarını korumaya ve şer'î işlerini görüvermeye annesi Rukiye bint-i Hüseyin adlı kadın, dîndâr ve güvenilir olduğu için, mahkeme tarafından vasî ta'yîn edilmiştir⁶². Benzer şekilde, Kurşunlu köyünden iken ölen Mahmûd Beg ibn Ahmed'in küçük oğlu Hüseyin'e de babasından kalan mallarını korumaya ve şer'î işlerini görüvermeye çocuğun amcası Yusuf Beg ibn Ahmed, vasî olarak atanmıştır⁶³.

Sicillerde nafaka bağlanması talebi ile ilgili de, 3'ü Sarây-ini 1'i de Lâdik köyü olmak üzere, 4 adet belge tespit edilmiştir. Bu belgelerden 2'sinde babaları ölen küçük yaştaki çocuklara annelerinin veya kendilerine mahkeme tarafından ta'yîn edilen vasîlerinin talebiyle, mahkeme tarafından, babalarından intikâl etmiş mâllarından nafaka bağlandığı görülmektedir. Meselâ Sarây-ini köyünden Fâtıma bint-i Musa nâm hatun, mahkemeye müracaatla, küçük oğlu Abdullah'ın, emzirme hakkı dolayısıyla kendi yanında ve terbiyesinde olup nafaka ve kisveye şiddetle ihtiyacı olmakla, daha önce ölen babası İsmail bin Abdullah'dan irsen intikâl eden mâllarından yeteri kadar nafaka ve kisve baha bağlanmasını talep etmiştir. Bu talep üzerine mahkeme vaktin râyici ile çocuğun nafakası ve diğer ihtiyaçları için, 3'er cedîd akça nafaka bağlamış ve gerektiğinde borç alabilmesi için Fâtıma'ya izin vermiştir⁶⁴.

Aynı şekilde Sarây-ini köyünden iken ölen Hüdâverdi Beşe ibn İbrahim'in küçük oğlu İsa'nın vasîsi olan amcası Mustafa bin İbrahim de, hâlâ yanında ve

⁶¹ KŞS 46 / 210-1 (3 Ramazan 1125 / 23 Eylül 1713).

⁶² KŞS 45 / 108-3 (9 Zî'l-ka'de 1126 / 16 Kasım 1714).

⁶³ KŞS 49 / 119-4 (30 Rebî'ü'l-evvel 1136 / 28 Aralık 1723).

⁶⁴ KŞS 49 / 212-5 (28 Receb 1136 / 22 Nisan 1724).

terbiyesinde olan çocuğa, nafaka ve diğer ihtiyaçları için yevmî 4 cedîd akça bağlatmıştır⁶⁵.

Bunun yanında muhâla'a ile kocasından ayrıldıktan sonra, kendilerinin fakîr olduğunu ve çocuğunun nafakasını karşılayamayacağını söyleyerek, kocası üzerine nafaka bağlatan kadınlara da rastlanılmaktadır. Konya'nın Kalenderhâne Mahallesi'nden olan Kerîme bint-i Halil adlı hatun bunlardan biridir. Kerîme Hatun, Sarây-ini köyü sakinlerinden olan ve muhâla'a ile boşandığı eski kocası İbrahim bin Yahya'dan olan bir aylık oğlu İbrahim için, yetecek kadar nafaka bağlanmasını talep etmektedir. İleri sürdüğü bahâne ise, kendisinin "fakîre ve mu'sire" olmasıdır. Bu talebi dikkate alan kadı, daha bir aylık olan İbrahim'e, babası İbrahim üzerine nafaka ve kisve bahâ olmak üzere, yevmî 4'er cedîd akça bağlamış ve ihtiyaç hâlinde borç alabilmesi için Kerîme'ye izin vermiştir⁶⁶.

Bunun yanında, kocası başka yere giderken, nafakasını için vekil bıraktığını söyleyen ve vekilin nafakasını vermediğini iddia eden kadınlar da bulunmakta idi. Lâdik köyünden Ayşe bint-i Mehmed adlı hatun bunlardan biri idi. Ayşe Hatun, Süleyman bin Mehmed'i da'vâ edip, kocası İvaz bin Mehmed'in 4 sene önce ahar diyara giderken, kendisi gelinceye kadar "benim nafaka ve kisvemi vermeğe Süleyman'ı vekil etmiş idi İvaz gitdikden sonra Süleyman bir sene nafaka ve kisvemi görüp bâki üç seneden berü virmemişdir hâlâ dahî vermekden imtinâ' üzeredir su'âl olunup nafaka ve kisvemi görmeğe tenbîh olunsun" diye da'vâ edince; Süleyman cevabında Ayşe'nin söyledikleri doğrulamış, ancak İvaz'ın ahar diyara giderken "bir sene tamamına değin gelüp zevcem Ayşe'ye mülâki olmazsam, süre tamamında Ayşe benden üç talâkla boş olsun deyüp gidüp bu âna değin gelmeyüp dört sene mürrûr eylemekle bir seneden sonra nafakasını vermedim" demiş ve Ayşe'yi reddetmiştir. Bunun üzerine Süleyman'dan sözlerini ispatlaması istenmiş, şâhitlerin de onu doğrulaması üzerine, talâkın sâbit olduğunu kabul eden kadı, Ayşe'nin nafaka talebini reddetmiştir⁶⁷.

12- Kölelerle İlgili Kayıtlar

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde sosyal hayatın önemli unsurlarından biri de köleler ve câriyeler idi. Bu itibarla köle ve câriyeleri memleketin her köşesinde görmek mümkündür. Konya şer'îye sicillerinde Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne âit kölelerle ilgili 2 adet belge bulunmuştur. Köle belgelerinden biri Kındıras köyüne âittir. Bu köyden Ahmed Ağa ibn Mevlûd, bundan önce Ilgun Kasabası'ndan Mustafa Beg

⁶⁵ KŞS 54 / 157-1 (12 Şevvâl 1151 / 23 Ocak 1739).

⁶⁶ KŞS 47 / 129-1 (12 Şevvâl 1128 / 29 Eylül 1716).

⁶⁷ KŞS 41 / 134-2 (9 Cemâziye'l-evvel 1116 / 9 Eylül 1704).

adlı kimseden satın aldığı Kara Eflak tâifesinden orta boylu, açık kaşlı, gök ela gözlü, sarışın Yusuf bin Abdullah adlı kölenin “*ben köle değilim, sen beni haksız yere istihdâm edersin*” diye da’vâ açması üzerine; o da köle Yusuf’u “*mülkümden ihrâc idüp azâd ve i’tâk eyledim min ba’d sâ’ir ahrâr-ı asliyyîn gibi hür olup mâlının tasarrufuna kâdir olsun mevâlî için sâbit olan hakk-ı velâdan gayrı benim aslâ ‘alâkam kalmadı*” diyerek azad etmiştir⁶⁸.

İkinci belge ise, satın alınan kölenin bir başkasının çıkması üzerine sâhibine iade edilmesi ve paranın da zincirleme olarak geri verilmesi ile ilgilidir. Sa’îd-ili Nâhiyesi’nde Hatun Tekyesi zâviyedârı Veli bin Mustafa, Hüseyin Beşe ibn Cafer’den 100 guruşa orta boylu, ela gözlü, çatik kaşlı, kumral bıyıklı, Rûsiyyü’l-asl Şahin bin Abdullah adında bir köle satın almıştır. Daha sonra kendisi de bu köleyi Ilgun Kasabası’na tâbî’ İltaş köyünden Turgutoğlu diye bilinen Mustafa Çelebi ibn Hüseyin Beg’e satıp teslim etmiştir. Mustafa Çelebi, köleyi istihdam üzere iken ölünce, köle oğlu Nuh Beg’e intikâl eder. Köle, Nuh Beg’in elinde iken, Yalvaç Kazısı’na tâbî’ Sücüllü köyünden Receb Beg ibn Receb adlı kimse, Ilgun kadısı huzurunda, kölenin daha önce kendisinin mülkü iken firâr eylediğini ispatlayarak köleyi Nuh Beg’in elinden aldığı için Nuh da, parasını geri almıştır. Bunu üzerine Zâviyedâr Velî bin Mustafa, Hüseyin Beşe’ye köle ücreti olarak verdiği parayı alabilmek için da’vâ açmış ve durumu şâhitlerle ispatlayarak parasını geri alabilmiştir⁶⁹.

13- Sınır, Mezra’a ve Arâzi Da’vâları

Konya Mahkemesi kayıtlarında Sa’îd-ili Nâhiyesi ile ilgili belgeler arasında sınır, mezra’a ve arâzi da’vâları ile ilgili kayıtlar da bulunmaktadır. Bu konuda 4 adet belge tespit edilmiş olup bunlar genellikle vakıf arâzileri sınır ve oşür da’vâlarına âittir.

Konu ile ilgili mahkemeye intikâl etmiş da’vâlar arasında, Pîrî Paşa Vakfı’nın evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere berât-ı şerîf-i âlîşânla mütevellisi olan es-Seyyid Abdülehad Ağa ibn Mahmud Efendi ile Konya’da vâki’ Devlet Hatun Vakfı’nın evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere mütevellisi Hasan Beg ibn Ahmed arasındaki da’vâ oldukça dikkat çekicidir. Bu iki müteveli arasındaki anlaşmazlığı yerinde çözmek ve karara bağlamak için Konya Mahkemesi’nden Mevlânâ es-Seyyid Abdullah Efendi ibn Cafer Efendi ile bir grup kimse olay mahalline gönderilmiştir. Bunlar Sa’îd-ili Nâhiyesi’ne tâbî’ Sağırlar ve Gülic Mezra’aları diye bilinen mahalle varıp, burada bir mahkeme kururlar. Kurulan bu

⁶⁸ KŞS 37 / 158-2 (1 Cemâziye’l-evvel 1103 / 20 Ocak 1692).

⁶⁹ KŞS 39 / 78-1 (16 Cemâziye’l-evvel 1113 / 19 Ekim 1701).

mahkemede Pîrî Paşa Evkâfı'nın mütevellisi Abdülehad Ağa, Devlet Hatun Vakfı'nın mütevellisi Hasan Beg üzerine da'vâ ederek, Sağırlar Mezra'ası arâzisinin kuzey tarafından bulunan 4 adet tarla öşrünün Pîrî Paşa Vakfı'na âit olduğu halde, Hasan Beg'in bu tarlaların öşrünü haksız yere zabtettiği ve müdâhalesinin engellenmesini ister. Bahsedilen tarlaların Sağırlar arâzisi içinde olduğunu ispatlayacak daha önceden verilmiş bir de hüccet ortaya koyar. Durum Hasan Beg'den sorulduğunda ise, arâzi öşrünü aldığını kabul ettiği gibi bu tarlaların Sağırlar arâzisi içinde olmadığını ileri sürer. Bunun üzerine da'vâcı Abdülehad Ağa'dan bahsedilen tarlaların Sağırlar hudûdu dâhilinde olduğunu ispatlayacak şahit göstermesi istenir. Bağıkutlu köyünden 16 kişilik bir şahit gurubu kurulan mahkemeye hazır olup *"mezra'a-i mezbûre Sağırlar'ın Manastır Burnu'nda inen dereden Ulu Yol'a ve köprüye müntehî olup ve şimâlen Seyyid Yolu Akkaş mermer mezartaşı ve Gelincik Depesi ve Nune Yolu ve Sağırlar Başı'na müntehî olup ve garben Kavakbînârı Güneybağbaşı Akbâb'da müntehî olup ve kibleten Karadağ ile mahdûd olup hudûd-ı mezkûre dâhilinde olan arâzilerin hâsil olan mahsûlâtının a'şâr-ı şer'iyesini bizler ve âbâ ve ecdâdlarımız vakf-ı merkûm Pîrî Paşa mütevellilerine edâ ve teslim ide geldik biz bu husûsa bu minvâl üzere şahidlerimiz şehâdet dahî ideriz"* diye ifade verince, Hasan Beg, mahkeme tarafından, sözü edilen 4 adet tarla mahsûlünün öşrüne müdâhaleden men edilmiştir⁷⁰.

Bir diğer sınır anlaşmazlığı da'vâsı da Konya'da bulunan Kâdî İzzeddîn Câmi'-i Şerîfi Evkâfı'nın gelirlerinden olan Sa'îd-ili Kazâsı'na tâbî' Kocmar Karyesi'nin hudûdu ile ilgili da'vâdır. Bu konudaki anlaşmazlığın çözümü hakkında hem Karaman Eyâleti vâlisi vezir es-Seyyid el-Hâc İbrahim Paşa'ya ve hem de Konya kâdisına bir fermân gönderilmiştir. Bu fermân gereğince, vâli huzurunda toplanan mahkemede, zikr olunan vakfın evlâdiyet ve meşrûtiyet üzere berâtla ortaklık üzere mütevellileri es-Seyyid Mehmed bin Mustafa ve Şerîfe Havvâ bint-i Mehmed tarafından da'vâya vekilleri olan İbrahim Çavuş ibn el-Hâc 'Ömer, Sa'îd-ili Kazâsı'na tâbî' Kadınhanı köyüne emr-i 'âlî ile iskân olunan Türkmen tâifesinden Molla Mustafa bin Eminlik ve Veli Beg ibn Ali ve Murtazâ bin Ömer ve İbrahim bin İlyâs nâm kimesneler üzerine da'vâ ederek, müvekkillerinin mütevellisi olduğu vakfın mülhakâtından olan Sa'îd-ili Kazâsı'na tâbî' Kocmar Köyü'nün hudûdunun elindeki vakfiyeye göre *"Hankamarı ve yarım ahur ve İstanbul yolu tarik-i a'zam ve andan Saykaya ve Akçakmak ve Kuyucak Depesi ve Oturum Oyük ve Deliler Depesi ve andan Kocmar Gediği ve andan Kocmar Dağı ve Sıraçaluları ve Firmek ve Kesdel'den gelen çay ve andan yine İstanbul yolu olan tarik-i*

⁷⁰ KŞS 43 / 184-1 (11 Şevval 1119 / 5 Ocak 1708).

a'zam-ı mezbûra müntehî' olup, bu sınırlar içindeki arâzinin Kocmar köyü arâzisi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Koçmar Köyü öşrünün eskiden beri adı geçen vakfa âit olup, sâlâriyesinin de tîmâr olduğunu söylemektedir. 1134 / 1721 senesinden beri ahâlinin vakfa öşürlerini vermediğini ve aliverilmesini talep etmektedir. Da'vâlular ise, köylerinin han-ı mezbûr arâzisine padişah emri ile ilhâk olunduğu için öşür ve sâlâriyesi han-ı mezbûr ahâlisine temlik olunmağa vakfa öşür vermeyiz diyerek itiraz ederler. Ancak daha önce verilen hüccetler ve fermânlar gereğince Kocmar Köyü hudûdu dâhilinde olan arâzinin yalnız sâlâriyesinin han-ı mezbûra ilhâk olunup öşrünün ilhâk olunmadığı ortaya çıktığından, öşürlerini adı geçen vakfa ödemeleri için Koçmar ahâlisine tenbih olunmuştur⁷¹.

Bir başka ilginç kayıt da, Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne tâbi' Hatun köyünün öşrünü toplayan Bursun Beg Vakfı mütevellisi Nûh Ağa'nın vekîli es-Seyyid İbrahim bin Süleyman ve aynı vakfın sâlâriyesini toplayan Karaman Eyâleti defter kethüdâsı Mehmed Ağa ibn Musa Ağa ile Hündî Hatun vakfı olan Suluzengi köyünün mütevellisi Şeyh Halil bin Hasan arasındaki anlaşmazlıktır. Taraflar arasındaki anlaşmazlığın konusu Seyh Halil'in Bursun Beg Vakfı arâzisine müdahale etmesidir. Şeyh Halil, zikredilen vakfın arâzisinden bir kısmının kendinin müteveli olduğu vakfın malı olduğu gerekçesi ile müdahale etmek istemiştir. Ancak iddialarını ispatlayamadığı için taleplerinden vaz geçmek zorunda kalmıştır⁷².

14- Tîmâr Tasarrufu, Sipâhi ve Re'âyâ Anlaşmazlıkları

Bu konu ile ilgili sicillerde 6 adet belge tespit edilmiştir. Bunlar genellikle sipâhiler arasında ortaya çıkan timar tasarruf anlaşmazlıklarını⁷³, sipâhi ve re'âyâ arasında meydana gelen öşür⁷⁴ ve resm-i ra'yyet da'vâlarını içeren kayıtlardan oluşmaktadır. Meselâ timarlı sipâhi ile re'âyâ arasında meydana gelen anlaşmazlığa ilginç bir örnek Konya'da Abdulazîz Mahallesi'nden olup Konya Kalesi mustahfızlarından olan Musa ibn el-Hâc Halil ile Sa'îd-ili Nâhiyesi

⁷¹ KŞS 50 / 225-1 (9 Reb'î'ü'l-âhir 1139 / 4 Aralık 1726).

⁷² KŞS 45 / 218-1 (24 Reb'î'ü'l-evvel 1127 / 30 Mart 1715). Vakıf gelirleri ve mütevelliliği ile ilgili ilginç bir başka da'vâ ise, Sa'îd-ili Nâhiyesi'nde vâkî Haçbînâr nâm mezra'anın gelirlerini de toplayan Abdulmü'min Halife Evkâfı'nın mütevellileri arasındaki da'vâdır. Bu da'vâ Konya'da medfûn ve asûde olan merhûm Şeyh Abdulmü'min Halife'nin evladları arasında geçmektedir. Konu için bkz. KŞS 46 / 189-1 (18 Receb 1125 / 10 Ağustos 1713).

⁷³ Konu ile ilgili örnek belgeler için bkz. KŞS 45 / 71-1 (13 Ramazân 1126 / 22 Eylül 1714; KŞS 45 / 69-3 (14 Ramazân 1126 / 23 Eylül 1714); KŞS 50 / 162-2 (9 Muharrem 1139 / 6 Eylül 1726).

⁷⁴ KŞS 49 / 82-1 (16 Safer 1136 / 15 Kasım 1723); KŞS 48 / 199-3 (24 Safer 1131 / 16 Ocak 1719).

Kilisecik köyünden İbrahim bin Veli arasında vukubulan da'vâdır. Buna göre Musa, İbrahim'i "Kilisecik nam karye benim tîmârım olup mezbûrun babası ve dedesi karye-i merkûmenin defterli re'âyâsından olmakla babası ve dedesi ve kendi benden mukaddem karye-i mezkûre sipâhilerine resm-i ra'iyet veregelmişler iken hâlâ ben dâhi resm-i ra'iyet taleb eylediğimde mezbûr vermeyip muhâlefet üzeredir suâl olunsun" diye da'vâ etmiştir. Musa'nın bu iddiasını ise İbrahim inkâr etmiş ve bu köyün re'âyâsı olmadıklarını söylemiştir. Da'vâcudan iddiasını ispatlayacak defter taleb edilmiş, ancak o defter ortaya koyamamıştır. Bunun üzerine İbrahim'den adı geçen köyün defterli re'âyâsından olmadığına yetmin etmesi istenmiş, o da yemin etmiştir. Neticede Musa resm-i ra'iyet talebi da'vâsından men edilmiştir⁷⁵.

15- Fermân ve Berâtlar

Kadılar kendilerine gelen fermân, berât, buyuruldu, mektûb ve tezkere gibi her türlü resmî nitelikli yazıyı defterlerine kaydederlerdi. Bundan dolayı da Konya şer'îye sicillerinde Sa'îd-ili Nâhiyesi ve köyleri ile ilgili bu tür belgelerin kaydedildiği de görülmektedir.

A- Fermânlar

Bilindiği gibi fermân, padişahın herhangi bir konuda yapılmasını istediği emirleri içeren belgelerdir. Araştırma dönemi içerisinde Konya şer'îye sicillerinden Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne âit 6 adet fermân bulunmuş olup, bunlar Sa'îd-ili Nâhiyesi'nde Yenicekaya nam karyede bulunan Bedelci Mehmed Ağa Değirmeni diye meşhur vakıf değirmenin icâresi⁷⁶; Konya'da bulunan Selçuklu hânedanından Devlet Hatun bint-i Abdullah Evkâfı köylerinden Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne tâbi' Celâlmedân ile Mutasarıfân köyleri ahâlisinin avâız ve sa'ir vergileri⁷⁷; Sa'îd Kazâsı'na tâbi' Kuyucak, Çeltek, Ortavîrân ve Karaismail Mezra'aları ile Kızılca karyesinin avâızlarının Kadınhanı'na iskânı fermân olunan Türkmân tâ'ifesine ta'yîn ve tahsîs kılınması⁷⁸; Hatunsarây, Sudirhemi, Sahrâ ve Sa'îd-ili Nâhiyelerinin avâız ve nuzülü mâlının iltizâma verilen Konya Menzili'ne ta'yîn edilmesi⁷⁹; Sa'îd-ili Nâhiyesi Kökez karyesi ve gayriden 20 bin akça ze'âmete mutasarıf olan zâ'im Abdurrahman'ın kaybolan tezkeresinin

⁷⁵ KŞS 39 / 90-1 (28 Cemâziye'l-evvel 1113 / 31 Ekim 1701).

⁷⁶ KŞS 41 / 284-2 (1-10 Zi'l-ka'de 1115 / 7-16 Mart 1704).

⁷⁷ KŞS 47 / 261-2 (4 Muharrem 1129 / 19 Aralık 1716).

⁷⁸ KŞS 52 / 273-1 (23 Ramazân 1143 / 1 Nisan 1731).

⁷⁹ KŞS 53 / 274-2 (28 Rebî'ü'l-evvel 1149 / 6 Ağustos 1736).

yenilenmesi⁸⁰ ve aynı şahsın ze'âmeti mahsulüne müdâhale edilmemesi⁸¹ hakkında gönderilen fermânlardan meydana gelmektedir.

B- Berâtlar

Osmanlı Devleti'nde padişah tarafından bir memuriyete ta'yîn, bir gelirin tahsîs, bir şeyin kullanım hakkı, bir imtiyaz ve mu'âfiyetin verildiğini gösteren ve padişahın tuğrasını taşıyan belgelere berât denilmekte idi. Konya şer'iye sicillerinde, araştırma dönemi içerisinde, Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne âit 3 adet berât tespit edilmiştir. Bunlar Sa'îd-ili Nâhiyesi'nde Kökez nam karye ve gayriden 20 bin akça ze'âmete mutasarrıf olan İbrahim'in memur olduğu Bağdad ve Basra seferine gitmemesi üzerine ze'âmetinin elinden alınarak, sancağında sâkin olup alaybegisi bayrağı altında sefere eşmek şartıyla, yararlığı arz olunan orta boylu, ela gözlü, açık kaşlı Himmet'e verilmesi⁸²; Sa'îd-ili Nâhiyesi'nde Yenicekaya köyünde bulunan Bedelci Mehmed Ağa Değirmeni'nin gelirlerinin bir kısmının Şeyh Osman Rûmî Zâviyesi'ne ve bir kısmının da evlada ders demek şartıyla vakfedildiği ve evladın inkırazı ile bu gelirlere mutasarrıf olan Ali'nin ölümü ve yerine Mevlânâ es-Seyyid Osman'ın ta'yîn edilmesi⁸³ ve Sahrâ Nâhiyesi'nde Sultançiftliği nâm karye ile Sa'îd-ili Nâhiyesi Kılıç karyesinin de içinde bulunduğu gayriden pek çok yerden 27.890 akça ze'âmete mutasarrıf olan Ahmed veled-i Osman'ın bilâ veled ölmesinden adı geçen ze'âmetin orta boylu, ela gözlü, açık kaşlı Mehmed'e verilmesi⁸⁴ ile ilgili berâtlardır.

16- Ta'yîn ve Tevcîhlerle İlgili Kayıtlar

Ta'yîn ve görev tevcîlleri ile ilgili, değişik kişi ve kurumlar tarafından gerçekleştirilen 10 adet belge tespit edilmiştir. Bunların 7 tanesi, değişik tarihlerde, içerisinde Lâdik ile Sa'îd-ili Kazâsı'nın da bulunduğu kazâlara Nakîbü'l-eşrâf tarafından gerçekleştirilen Nakîbü'l-eşrâf Kâ'im-makâmı ta'yîni ile ilgilidir. Bunlardan bir kısmında eski kâ'im-makâmın görevinde ibkâ edildiği, bir kısmında da yeni kâ'im-makâm ta'yîn edildiği görülmektedir. Meselâ 1 Şa'bân 1149 / 5 Aralık 1736 tarihinde, Nakîb es-Seyyid 'Ömer tarafından gönderilen mektupta; Konya, İnsuyu, Eski-il, Belvîrân, Lâdik ile Sa'îd-ili Kazâlarının kâ'im-makâmlığını yürüten Yeğen-zâde Seyyid Mehmed Efendi'nin, bu göreve yeniden atandığı ifade edilmektedir. es-Seyyid 'Ömer Efendi, görevinde bırakılan

⁸⁰ KŞS 54 / 358-1 (11 Şa'bân 1151 / 24 Kasım 1738).

⁸¹ KŞS 54 / 358-2 (21-29 Şa'bân 1151 / 4-12 Aralık 1738).

⁸² KŞS 39 / 276-1 (14 Receb 1112 / 25 Aralık 1700).

⁸³ KŞS 41 / 285-1 (24 Ramazân 1115 / 31 Ocak 1704).

⁸⁴ KŞS 53 / 264-1 (1 Zî'l-ka'de 1149 / 3 Mart 1737).

Mehmed Efendi'den sâdâtın işlerini çok sıkı bir şekilde takip etmesini, dışarıdan kimseye müdâhale ettirmemesini ve sâdâttan herhangi bir bahane ile para almamasını istemektedir⁸⁵. 15 Rebî'ü'l-evvel 1151 / 3 Temmuz 1738 tarihinde ise, bu göreve Nakîb Mehmed Zeynelâbidîn el-Hüseynî tarafından, Mesnevîhân-zâde es-Seyyid Musa Efendi'nin atandığı görülmektedir⁸⁶.

Görev ta'yîn ve tevcihi ile ilgili diğer 2 belge ise Karaman Eyâleti vâlisine âit hâslarının iltizâm temessükleridir. Bunlardan birincisinde Eyâlet-i Karaman'a mutasarrıf Halil Paşa'nın mütesellimi es-Seyyid Mehmed Ağa, eskiden beri Karaman vâlilerine ta'yîn olunan hâsların 1103 senesinde hâsıl olan mahsûlât ve bi'l-cümle gelirlerinin 1.500 guruşa kendisine sipariş edildiğini, kendisinin de Konya Kazâsı'nda vâki' Hatunsarâyı Hâssı'nı 290 guruşa; Sa'îd-ili Hâssı'nı 215 guruşa; Buzluk Hâssı'nı 45 guruşa, Karaman'da vâki' Tavgandos Hâssı'nı da 350 guruşa iltizama verip tefvîz eylediğini ifâde etmektedir⁸⁷. İkinci belge ise Eyâlet-i Karaman vâlisi hâslarının 1130 senesine âit gelirlerinin iltizamı ile ilgilidir. Buna göre hâlâ Karaman Eyâleti vâlisi olan el-Hâc Ahmed Paşa, tasarrufunda olan haslardan Hatunsarây, Sa'îd-ili Nâhiyesi'nde Sarây-ını ve tevâbi'i, Sille Nâhiyesi'nde Ketânlık Mezra'ası, Lârende Kazâsı'nda Derbeyân ve Davgandos ve Boz-kandak hâslarının a'sâr-ı şer'iyelerini, tapu-yı zemin, yava ve sâ'ir vergilerini toplamak üzere, mütesellimi es-Seyyid Ali Baba Ağa'ya 1.000 guruşa iltizama vermiştir⁸⁸.

Görev ta'yîni ile ilgili son belge ise Sa'îd-ili Kazâsı'na tâbi' Kadınhanı sâkinlerinden Hâcî Mehmed bin Hâcî Ahmed'in mübâşir ta'yîn etmediğini tescil ettirmesi hakkındadır⁸⁹.

17- Tedavi İle İlgili Belgeler

Bu konuda sicillerden 3 adet belge tespit edilmiş olup bunlardan 2'si Lâdik ve 1'i de Seyyid köyüne âittir. Lâdik'e âit olup mesâneden taş ihrâcı ile ilgili ilk belgede, Osman Halife bin Ömer, mahkemede, cerrâh tâifesinden Îvâz veled-i Totoros nam zimmi huzûrunda: "İşbu sagîr oğlu Ömer'in mesânesinde taş zuhûr idüp küllî za'af târî olmağla cerrâh-ı mezbûrun husûs-ı mezbûrda küllî mahâreti olduğu

⁸⁵ KŞS 53 / 1-6 (1 Şa'bân 1149 / 5 Aralık 1736). Benzer şekilde Nakîbü'l-eşrâf kâ'im-makamı ta'yîni ile ilgili örnekler için bkz. KŞS 53 / 2-2 (26 Muharrem 1149 / 6 Haziran 1736); KŞS 53 / 2-5 (1 Cemâziye'l-evvel 1149 / 7 Eylül 1736); KŞS 53 / 3-2 (11-20 Şevvâl 1149 / 12-21 Şubat 1737).

⁸⁶ KŞS 54 / 2-2 (15 Rebî'ü'l-evvel 1151 / 3 Temmuz 1738). Konu ile ilgili diğer kayıtlar ise KŞS 54 / 3-1 (1 Receb 1151 / 15 Ekim 1738) ve KŞS 54 / 3-5 (1 Zî'l-hicce 1151 / 12 Mart 1739)'dur.

⁸⁷ KŞS 38 / 155-1 (12 Safer 1104 / 23 Ekim 1692).

⁸⁸ KŞS 48 / 4-2 (20 Cemâziye'l-âhîr 1130 / 21 Mayıs 1718).

⁸⁹ KŞS 53 / 257-3 (22 Zî'l-ka'de 1149 / 24 Mart 1737).

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

beyne'n-nâs meşhûr ve mütevâtır olmağla onüç gurusu ücret ile cerrâh-ı merkûma mürâca'at eyledim muktezâ-yı san'atı üzere ilâc eylesün eğer bi-emrillahi te'âlâ esnâ-yı mu'âlecede oğlum sağîr-i mezbûr fevt olursa dem ve diyetine müte'allık 'amme-i de'âvî ve mütâlebâtdan cerrâh-ı mezbûrun zimmetini ibrâ ve iskât eyledim hükkâm-ı kirâm taraflarından dahî müdâhale olunmaya" demektedir.⁹⁰

Lâdik'e âit ikinci belge ise kolu kırılan çocuğun tedâvisi ile ilgilidir. Ali bin Karagöz, mahkemede, Karaciğân Mahallesi sâkinlerinden olup cerrâh tâifesinden olan Süleyman bin Mevlûd huzurunda: *"İşbu sağîr oğlum Osman'ın bundan akdem bi-kazâillahi te'âlâ sağı kolu kırılıp küllî za'af târî olmağın cerrâh-ı mezbûrun husûs-ı mezbûrda küllî mahâreti olduğı beyne'n-nâs meşhûr ve mütevâtır olmağla hasbî hizmet etmek üzere mürâca'at eyledim mezbûr muktezâ-yı san'atı üzere ilâc eylesün esnâ-yı mu'âlecede oğlum merkûm Osman'a mevt târî olup bi-emrillahi te'âlâ vefât iderse dem ve diyete müte'allık min küllî'l-vücûh da'vâ ve nizâ'im yokdur hükkâm-ı kirâm tarafından dahî müdâhale olunmayup husûs-ı mezbûra müte'allık cemî' mütâlebât ve muhâsamâtdan cerrâh-ı mezbûrun zimmetini ibrâ ve iskât eyledim" demektedir.⁹¹*

Sa'îd-ili Kazâsı Seyyid köyünden mahkemeye intikâl eden belge ise mecnûn Hasan'ın bîmârhâneye kapatılması ile ilgilidir. Buna göre mecnûn olan Hasan bin el-Hâc Himmet'in kardeşi Halil bin Hâcî Himmet, Hasan'ın *"cünûn marazına mübtelâ olup kendüye bir sevdâ 'ârız olmağla 'aklı başında olmayup ba'zı kimesneleri taş ile kovalayup ve sâkin olduğı menzili ihrâk murâd etmekle" bîmârhânedede haps ve tedâvi olunmasını istemektedir. Bunun üzerine "cünûn marazına mübtelâ olup kendüye sevdâ 'ârız olup akli başında olmadığını" köy halkından el-Hâc İbrahim Ağa ibn-i Receb, İbrahim bin Göçer, Süleyman bin Âşîr, Nebi bin Ali, Şa'bân bin İsa, İbrahim bin Halil, Satılmış bin Hüseyin ve sâ'irleri haber vermeleriyle, mecnûn Hasan'ın bîmârhânedede haps edilip tedâvi olunmasına karar verilmiştir.⁹²*

18- Diğer Kayıtlar

Yukarıda verilen başlıklar altındaki kayıtlardan başka, Sa'îd-ili Nâhiyesi ve köylerinden Konya Mahkemesi'ne intikâl etmiş, değişik konularda belgeler de mevcuttur. Bunların sayısı 10'dur. Bunlar arasında ilginç belgeler yer almaktadır. Meselâ Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne tâbî Kındıras köyünden Ümmü bint-i Nebi nâm bîkr-i bâliğanın mahkemeye müracaat sebebi oldukça ilgi çekicidir. Ümmü mahkemede: *"gâib-i 'anı'l-meclis Türkmân tâ'ifesinden Ahmed ve Mehmed nâm kimesneler târîh-i kitabdan (boş) gün mukaddem beni cebren ve kahren ahz eylediklerinde*

⁹⁰ KŞS 46 / 144-3 (5 Cemâziye'l-âhir 1125 / 29 Haziran 1713).

⁹¹ KŞS 46 / 162-3 (26 Cemâziye'l-âhir 1125 / 20 Temmuz 1713).

⁹² KŞS 51 / 36-3 (4 Zî'l-hicce 1140 / 12 Temmuz 1728).

ben dahî feryât eylediğimde karye-i mezbûre ahâlisi gelüp beni mezbûrânın yedlerinden halâs idüp bana aslâ müdâhale ve fi'l-i şenî' kasd eylemiş değiller iken ashâb-ı ağrâz senin bekâretini izâle eylemişler deyü üfk ve iftirâ itmeleriyle bana küllî âr lâhuk olmuştur işbu hâziretân-ı bi'l-meclis olan hatunlardan istihbâr olunup takrîrleri tahrîr olunmak taleb iderim” deyince, mahkeme tarafından görevlendirilen bu işte ehil hatunlar, Ümmü'yü mu'âyene ettiklerinde, hâlâ bâkire olduğunu ifade etmişlerdir⁹³.

Diğer konuları intiva eden belgeleri ise;

Sa'îd-ili Nâhiyesi köylerinden Sarây-ini köyünden bazı kimselerin Karaman Eyâleti müteselliminin kânûna aykırı olarak aldığı paranın geri ödenmesi için açmış oldukları da'vâ⁹⁴;

Sa'îd-ili Nâhiyesi'nde Hatunhanı köyünde Turgudoğlu Evkâfi zâviyedârlığı da'vâsı⁹⁵;

Konya'nın Şeyhsadreddîn Mahallesi'nden Ömer bin Osman'nın Sa'îd-ili Nâhiyesi'nde Körsenli köyünde bulunan 4 vakıyye bezîrhâne, 30 baş kuzulu kuyun, 10 baş oğlaklı keçi, 1 baş kır kısarak, 1 baş buzağılı inek, 1 kırmızı çukaya kablu nâfe kürk, 1 sîm kemer raht, 1 sîm topuz, 1 sîm gaddâre ve 40 guruşun kendisine hibe edildiği yolunda açmış olduğu da'vâ⁹⁶;

Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne tâbi' Sarây-ini'nden Ramazân bin Bedel'in haksız yere Paşa'ya şikâyet edilip hapse atıldığı ve eşyâlarının alınmasına sebep bulunduğu yolunda açmış olduğu da'vâsından ferâgat ettiğini tescil ettirmesi⁹⁷;

Sa'îd-ili Kazâsı'na tâbi' Medân köyünden Ümmü bint-i Receb'in gece ile evine girilip 1 alaca kaftan, 1 alaca zıbusun, 1 parça ipek, 1 âyine, bir don, 5 gömlek, 1 çömlek yağ, 10 kile buğdayının gasb edildiğine dâir açmış olduğu da'vâdan ferâgati⁹⁸;

Sa'îd-ili Kazâsı'na tâbi' Kadınhanı köyü ahâlisinin, paralarının ellerinden cebren alındığına ve geri aliverilmesine dâir açmış oldukları da'vâları⁹⁹;

Sa'îd-ili Kazâsı'na tâbi' Medân köyünden Osman bin Mustafa'nın karısının korkudan çocuk düşürdüğüne dâir açmış olduğu da'vası¹⁰⁰ ve buna bağlı olarak hapse atılan fâ'illerin kefâletlerinin ödenerek serbest bırakılması¹⁰¹;

⁹³ KŞS 43 / 93-2 (26 Cemâziye'l-evvel 1119 / 25 Ağustos 1707).

⁹⁴ KŞS 38 / 249-3 (21 Cemâziye'l-evvel 1104 / 28 Ocak 1693).

⁹⁵ KŞS 42 / 48-2 (7 Şa'bân 1118 / 14 Kasım 1706).

⁹⁶ KŞS 45 / 63-3 (22 Şa'bân 1126 / 2 Eylül 1714).

⁹⁷ KŞS 47 / 227-3 (24 Rebî'ü'l-evvel 1129 / 8 Mart 1717).

⁹⁸ KŞS 50 / 38-3 (7 Receb 1138 / 11 Mart 1726).

⁹⁹ KŞS 53 / 134-1 (26 Safer 1149 / 6 Temmuz 1736).

¹⁰⁰ KŞS 50 / 129-1 (22 Zî'l-ka'de 1138 / 22 Temmuz 1726).

¹⁰¹ KŞS 50 / 187-3 (6 Safer 1139 / 3 Ekim 1726).

Sa'îd-ili Kazâsı'na tâbî' Kadınhanı köyü ahâlisine sürekli eziyet edenlerin ve ahâlinin perâkende ve perîşân olmalarına sebep olanların Kıbrıs Adası'nda Magosa Kalesi'ne sürülmeleri hakkındaki hüccet¹⁰² şeklinde sıralamak mümkündür.

Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Sa'îd-ili Nâhiyesi ve köyleri halkı, aralarında ortaya çıkan ihtilâfları ve da'vâları veya tescîl edilmesi gereken her türlü konuyu, dönemin şartlarına bakmadan, belki de birkaç günlerini de yollarda ve Konya'da geçirmek suretiyle, Konya Mahkemesi'ne getirmekte herhangi bir beis görmemişlerdir. Konya şer'îye sicillerine kaydedilen bu belgeler, bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatı hakkında oldukça zengin bilgiler içermektedir.

¹⁰² KŞS 50 / 144-2 (14 Zî'l-hicce 1138 / 13 Ağustos 1726).

KAYNAKÇA

37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53 ve 54 numaralı Konya şer'iyecilleri.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi 4, 1288.

Konya Vilayeti Sâlnâmesi 6, 1290

1830 SAYIMINA GÖRE SARAYÖNÜ'NÜN NÜFUSU*

THE POPULATION OF SARAYÖNÜ ACCORDING TO CENSUS OF 1830

Mehmet MERCAN **

Öz

Köklü bir tarihi geçmişe sahip olan Sarayönü, Osmanlı Devleti döneminde Saidili'ne bağlı bir köydü. Günümüzde ise Konya iline bağlı bir ilçedir. Sarayönü gerek birçok kültüre ev sahipliği yapması gerekse Kafkaslardan, Balkanlardan ve Kırım'dan gelen göçmenleri barındırması sebebiyle önemli bir yerleşim yeridir. Bizde bildirimizde bu önemli yerleşim yerinin, Osmanlı Devleti'nde yapılan ilk nüfus sayımına göre nüfusunu ele alacağız. Bildirimizi hazırlarken başlıca kaynağımız Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'nde bulunan 3451 numaralı nüfus defteri olmuştur. Ayrıca konu ile ilgili araştırma eserlerden de istifade ettik.

Anahtar Kelimeler

Nüfus defteri, Sarayönü, Saidili.

Abstract

Sarayönü having a fundamental history, was a village connected to Saidili Ottoman Empire. Today is a district of Konya. The need to host many Sarayönü culture of both Caucasian, due to host immigrants from the Balkans and from the Crimea is an important settlement. The location of this important settlement in our declaration, we consider the population according to the first census carried out in the Ottoman Empire. Our main source of our declaration of preparing the General Directorate of State Archives population registry number is 3451 in the Ottoman archives. In addition, we have also benefited from the research works on the subject.

Keywords

Population book, Sarayönü, Saidili.

*Bildiri hazırlanırken kaynak temininde Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi BAP biriminden destek alınmıştır

**Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

GİRİŞ

Modern manada Dünyada ilk nüfus sayımı 1749 yılında İsveç'te yapılmıştır. Sonraki yıllarda 1760'ta Norveç, 1769'da Danimarka, 1787'de İspanya, 1790'da Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1801'de İngiltere ve Fransa'da nüfus sayımları gerçekleştirilmiştir¹.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde ise XV ve XVI. yüzyıllarda vergi tahsili için hane esaslı tahrirler yapılmıştır. Ancak bu tahrir işlemi XVII. yüzyıldan itibaren terk edilerek XVIII. yüzyılda avarız sayımlarının yapıldığı görülmektedir². Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı II. Mahmud döneminde (1808-1839) gerçekleştirilmiştir. Köklü ıslahlara girişen II. Mahmud, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak yerine Asakir-i Mansûre-i Muhammediye adıyla bir ordu kurmuştur. İşte hem kurmuş olduğu yeni orduya asker temini hem de vergi tahsili için 1828/29'da ilk nüfus tahririne İstanbul'da başlanılmış ise de araya 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nın girmesiyle bu sayım ülke genelinde gerçekleştirilememiştir. Savaştan sonra 1830 yılında tekrar sayıma başlanmış ve 1831 yılında tamamlanmış ve Nüfus defterlerine kaydedilmiştir³.

Son yıllarda Nüfus defterleri üzerine yapılan çalışmalarda bir artış görülmektedir. Bu artışta defterlerin tasnifinin yakın zamanda tamamlanmış olması etkilidir. Nüfus defterleri üzerine tasnif çalışmaları tamamlanmadan önce 1830/31 nüfus sayımı ile ilgili bazı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Malumunuz olduğu üzere bunlardan en eskisi Enver Ziya Karal tarafından yayınlanan bir icmal defteridir⁴. Bundan başka şer'iyeye sicillerindeki kayıtlardan⁵ ya da arşiv çalışmaları sırasında tesadüfen elde edilen defterlere dayalı yapılmış çalışmalar da bulunmaktadır⁶. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Nüfus defterlerinin tasnif edilerek 2010 yılından itibaren araştırmacıların hizmetine sunulması⁷ bu defterlere araştırmacıların ilgisini artırmıştır. Nitekim son yıllarda Nüfus defterleri esas alınarak çok sayıda tez hazırlanmıştır⁸. Ancak

¹ Bozkurt, 2007: 294; Demirci, 2014: 2.

² Öz, 2010: 425-29.

³ Aydın, 1990: 81-84.

⁴ Karal, 1943.

⁵ Bu çalışmalara örnek olarak şunları verebiliriz. Çadırcı, 1980: 109 – 132; Gökçe, 1991: 169-182; Erdoğan, 1997: 81- 93; Çevik, 2007.

⁶ Kütükoğlu: 2010. Bu çalışma nüfus defterleri üzerine yapılan örnek çalışmalardan biridir.

⁷ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, 2010: 251-53.

⁸ Bu tezlerin hemen hemen hepsi Karadeniz bölgesindeki üniversitelerde yaptırılmış ve yine bu bölge yerleşim yerleri tez konusu olarak hazırlanmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Günaydın, 2011; Gurgendize, 2011; Özkan, 2012; Uslucan, 2012; Kaya, 2013; Ertekin, 2013.

yine de bu konuda çalışma yapılacak daha çok sayıda idari birim ve defter bulunmaktadır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti döneminde Sarayönü'nün bağlı olduğu Saidili nahiyesi ile ilgili yapılmış bir çalışma olmadığını tespit ettik ve bu sempozyumda 1830 sayımına ait nüfus defterini esas alarak bir bildiri sunmaya karar verdik. Bildirimize kaynak teşkil eden nüfus defteri hakkında bilgi vererek konuşmama devam etmek istiyorum.

3451 Numaralı Nüfus Defteri ve Sarayönü

Sarayönü'nün nüfusunun kayıtlı bulunduğu defter Başbakanlık Osmanlı Arşivi Nüfus Defterleri tasnifi arasında bulunmaktadır. Defter 25 x 72.5 cm. ebadında, kodu NFS. d. olup numarası 3451'dir. Toplam sayfa sayısı 304 yani 152 varak olan defterin 92a-93b varakları arasında Sarayönü'nün nüfusu kayıtlıdır. Her sayfada sekiz satır olup her satırda ortalama 3 hane bulunmaktadır. Satırlar kırmızı kalemle çizilen çizgilerden oluşmaktadır. Deftere ilk nüfus kaydı yapılırken siyah kalem kullanılmış, kaza, köy ve mahalle isimleri, hane yazısı ve daha sonraki değişiklikler (doğum, ölüm ya da hane üyelerinden askerde veya başka bir yerleşim yerinde bulunanlar) kırmızı kalemle yazılmıştır. Defterde hane numarası yazılmamış, transkribe ederken tarafımızdan verilmiştir.

Defterin kaydedildiği tarihle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Gerek defterin baş kısmında gerekse son kısmında defteri kaydeden ve kaydedildiği tarihle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak defterin tasnif bilgilerinin bulunduğu kısımda defterin yılı 1246⁹ olarak yazılmıştır. Bizce de bu kayıt doğrudur. Zira yaptığımız araştırmada Karaman eyaletinde nüfus sayımına 1830 yılı Temmuz ayında başlanmış¹⁰ ve aynı yılın sonlarında tamamlanmıştır¹¹. Dolayısıyla Sarayönü'nün nüfus tahriri 1830 yılında yapılmış olup defter de 1830 yılına ait bir defterdir.

Nüfus sayımının yapıldığı 1830 yılında Sarayönü köy statüsünde olup Saidili kazasına bağlıdır. Osmanlı Devleti yönetiminde zaman zaman nahiye zaman zaman kaza statüsünde bulunan Saidili'nin¹² 1830 yılında Konya sancağına bağlı bir kaza olduğu görülmekte ve kazanın merkezi Kadınhanı'dır. Aynı tarihte Saidili kazası 17 mahalle ve iki köyden¹³ oluşmaktadır. Mahalleler Hacıveli, Tekyenışin, Derinli?, Karahisarlı, Hacıpirli ma'a-Kurthasanlı, Çavundur?,

⁹ Hicri 1246 yılı Miladi 22 Haziran 1830 – 11 Haziran 1831 tarihlerine karşılık gelmektedir.

¹⁰ Aydın, 1990: 83-93.

¹¹ Kütükoğlu, 2010: 3.

¹² Sarıköse, 2012: 295-97.

¹³ Derbend, Osmanlı Devleti'nde yolların, geçitlerin ve seyahat emniyetinin sağlanması için kale şeklinde yapılmış karakollara verilen isimdir. Bk. Halaçoğlu, 1994: 162. Ladik derbendi için bk. Yörük, 2013: 257-58.

Şahvirdi (Şahviran), Ferhanlı?, Köylü, Ahmed, Hacı Muradlı, Hacı Mehmedli, Kabaca Ali (Kabacalı), Kara Halil, Ladik Derbendi Aşağı Mahalle, Göcek ve Pancarcı'dır. Saidili kazasının köyleri ise Osmanlık ve Sarayini'dir¹⁴.

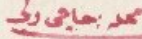

Defterde Sarayönü'nün ismi "Sarayini" olarak kayıtlı olup Saidili kazasına bağlı bir köydür. O sırada köyde yönetici olarak muhtar bulunmaktadır. Muhtar ise Hatip Abdullah oğlu Hacı Mehmet'tir. Hacı Mehmed muhtemelen köyün ilk muhtarı olabilir. Zira muhtarlık teşkilatı İstanbul'da 1829'da teşkil edilmiştir. Defterde verilen bilgilerde İstanbul'dan hemen sonra 1830 yılından itibaren Karaman eyaletinde muhtarlık teşkilatının kurulduğu görülmektedir. Bu sırada köyün imamı ise Hancı İsmail oğlu Mehmet'tir.

Burada verilen bilgiler muhtarlık teşkilatının Anadolu'da kuruluş tarihinin tashih edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü mevcut çalışmalarda verilen bilgilere göre Osmanlı Devleti'nde muhtarlık teşkilatı ilk önce 1829 yılında İstanbul'da, taşrada ise ilk önce 1833 yılında Kastamonu'da teşkil edilmiştir¹⁵.

1830 yılında Sarayönü 78 haneden oluşmaktadır. Bu 78 hanede 277 erkek nüfus bulunmaktadır. Erkek nüfus kadar kadınlarında olacağını kabul ederek¹⁶ 277 erkek nüfusun yanına 277 kadın ilave edince köyün nüfusu 554 olmaktadır. Köyün nüfusu hane sayısına göre fazla ve normalin üstünde görülmektedir. Ancak incelediğimiz defterde 13 hanede aile reisi, çocukları ve torunları birlikte kayıtlıdır. Yine 28 hanede iki ve daha fazla yetişkin kardeş ve çocuklarının birlikte kaydedildiği görülmektedir. 34 hane ise çekirdek aile statüsünde yani hane reisi ve çocukları birlikte kayıtlıdır. Bu bilgilerin Sarayönü'nün nüfusunun neden fazla olduğu hakkında bir fikir vermiş olduğu kanaatindeyiz¹⁷.

Nüfus sayımının yapıldığı sırada Sarayönü hane sayısına göre Saidili kazasının önde gelen köylerinden biri olup dördüncü sıradadır. Saidili kazasının diğer yerleşim yerlerinin hane sayıları şöyledir:

Tablo 1: Saidili kazasının köyleri ve mahalleleri ile hane sayıları

Yerleşim yeri adı	Hane sayısı
Kadınhanı Derbendi Hacıveli? Mahallesi	46
Tekyenişin Mahallesi	25
Derinli? Mahallesi	35

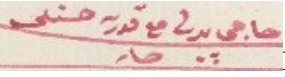
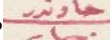

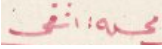
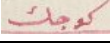
¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, NFS. d.,Nr. 3451, 75b-93b.

¹⁵Güneş, 2009: 1-9; Çadırcı, 2007: 13-21.

¹⁶Karpat, 2003: 59; Kütükoğlu, 2010: 184.

¹⁷1830 nüfus sayımına göre hane nüfusu hakkında bir değerlendirme için bk. Kütükoğlu, 2003: 76 81.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

Karahisarlı Mahallesi	71
Kurt Hasanlı? ile beraber Hacıpirli	35
 Mahallesi	
Çavundur ? Mahallesi	37
Şahvirdi Mahallesi	18
Ferhanlı? Mahallesi	107
Köylü? Mahallesi	44
Ahmed Mahallesi	22
Hacı Muradlı Mahallesi	40
Hacı Mehmedli Mahallesi	23
Kabaca Ali Mahallesi	35
Kara Halil Mahallesi	30
Osmancık Köyü	21
Ladik Derbendi Aşağı Mahalle	82
Göcek? Mahallesi	83
Pancarlı Mahallesi	64
Sarayını Köyü	78

Bu sayımdan sonra da Sarayönü'nün nüfusunun pey der pey arttığı görülmektedir. Nitekim yaklaşık 15 yıl sonrasına ait (1844/45) Temettuat defterlerin de köyün hane sayısı 112'dir¹⁸. Hane sayısında yaklaşık olarak % 45'lik bir artış vardır. Hane sayısı 34 artarak 78'den 112'ye çıkmıştır. Sarayönü'nün 1288/1871 yılındaki hane sayısı 132, nüfusu ise 416 kişidir¹⁹. Sarayönü'nün hane sayısı ile nüfusu sonraki yıllarda da artmış ve 1894/95'de hane sayısı 310 nüfus ise 1066'ya ulaşmıştır²⁰. XX. yüzyıl başlarında Sarayönü'nün nüfusu 1000 kişiyi geçmiştir.

Köydeki mesleklere bakacak olursak şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır. Tahmin edileceği üzere nüfusun büyük bir çoğunluğu yani yaklaşık % 90'ı çiftçidir. 78 hanenin 70'i çiftçidir. Köyde ayrıca 3 adet rençber ve 2 adet çoban bulunmaktadır. Bir kişinin mesleği ise kaydedilmemiştir. Bu meslekler, sayımın

¹⁸ Sarıköse, 2012: 97.

¹⁹ Konya Vilayeti Salnamesi, Def'a: 4, 1288: 128.

²⁰ Konya Vilayeti Salnamesi, Def'a: 26, 1312: 328.

yapıldığı dönemde Sarayönü halkının tarım ve hayvancılıkla uğraştığını ortaya koymaktadır.

Nüfus defterindeki bilgilere göre köyün en yaşlıları 89 yaşındaki Abdal Hasan oğlu Ömer ile Hacı Ahmet oğlu Mustafa'dır. Veli Ümmet oğlu Abdülkadir ise 83 yaşındadır. Köyün en küçük ferdi üç aylık bebek olan Hüseyin oğlu Hasan'dır.

Köyden üç kişinin ise Asakir-i Mansûre ordusunda asker olduğu görülmektedir. Bunlar 29. hanedeki Halil, 53. hanedeki Abdülkadir ve 56. hanede bulunan Hasan'dır.

Defterde verilen bilgilerde köyde gayrimüslim nüfus bulunmamaktadır. Ancak etnik olarak birer adet Kürd ve Laz lakaplı kişi bulunmaktadır. Bunlar 69. hanede Kürd Ali oğlu Hasan ve 14. hanede Laz Mehmed oğlu İsmail'dir. Bu bilgiler köye dışarıdan göç olduğu yönünde bir kanaat oluşturmaktadır.

Sonuç

1830 nüfus sayımında Sarayönü'nde 78 hane ve 277 erkek nüfus bulunmaktadır. Ancak toplam nüfusu kesin olarak öğrenemiyoruz. Fakat erkek nüfus kadar kadın nüfusun olacağını kabul ederek Sarayönü'nün nüfusunun 554 olduğunu söyleyebiliriz. Nüfus sayımının yapıldığı dönemde Sarayönü Saidili kazasının en büyük köylerinden biri olduğu görülmektedir. Hane sayısına göre toplam 19 yerleşim yeri içinde dördüncü sırada yer almaktadır. Hane sayısına göre sıralama şu şekildedir. Ferhanlı? Mahallesi 107, Göcek Mahallesi 83 ve Lâdik Derbendi Aşağı Mahalle 82 hane ve 78 hane ile dördüncü sırada Sarayönü gelmektedir. Sayımın yapıldığı tarihte köyün muhtarı Hacı Mehmet'tir. Hacı Mehmet muhtemelen köyün ilk muhtarıdır. O dönem köy halkı tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır.

Yine bildiri konumuzla doğrudan ilgili olmamakla birlikte belirtmekte fayda gördüğüm muhtarlık teşkilatının Anadolu'da 1833 yılında Kastamonu'da kurulduğu görüşü geçerliliğini kaybetmiştir. Zira 1830 yılında Karaman eyaletinde muhtarlığın teşkil edildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, M. (1990), "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri (28-30 Haziran 1989) Bildiriler*, İstanbul, 81-104.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, (2010) Haz. Yusuf İhsan Genç vd., Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, NFS. d.,Nr. 3451, 75b-93b.
- Bozkurt, N. (2007), "Nüfus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXXIII, İstanbul 2007, 293-94.
- Çadircı, M. (1980), "1830 Genel Nüfus Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde Bir Araştırma", *Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies)*, Sayı 1, İstanbul, 109-32.
- Çadircı, M. (2007), *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Ankara 2007.
- Çevik, Nilgün A. (2007), *Denizli 1831 Nüfus Sayımı Grup Biyografisi (Prosopografisi)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Demirci, S. (2014), "1833/34 (H.1249) Tarihli Kayseri Sancağı, Karahisar-ı Develi (Yeşilhisar) ve Talas Kazası Müslim Nüfus Defteri İncelemesi", *History Studies*, Volume VI, Issue 4, July, 1-29.
- Erdoğan, M. A. (1997), "Kıbrıs Adası'nın 1831 Tarihli Bir Osmanlı Nüfus sayımı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 12, İzmir, 81-93.
- Ertekin, K. T. (2013), *19. Yüzyılın İlk Yarısında Çarşamba Kazasının Nüfusu*, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Gökçe, T. (1991), "1830 Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Denizli Şehri Nüfusu Hakkında Bir Değerlendirme", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 6, İzmir, 169-82.
- Gurgenidze, L. (2011), *Çıldır Eyaleti Çirüksu Sancağı Nüfus Defteri*, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize.
- Günaydın, S. F. (2011), *1831 Nüfus Sayımına Göre Ordu Merkez Kazası Nüfusu*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu.
- Güneş, M. (2009), *Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Halaçoğlu, Y. (1994), "Derbend", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt IX, İstanbul, 162-64.
- Karal, E. Z. (1943), *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara.
- Karpat, K. H. (2003), *Osmanlı Nüfusu (1831-1914) Demografik ve Sosyal Özellikler*, İstanbul.
- Kaya, M. (2013), *1170 Nolu Gönnye, Batum Sahil Köyleri Nüfus Defteri'nin Değerlendirilmesi*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize.
- Konya Vilayeti Salnamesi*, (1288), Def'a: 4, Konya.
- Konya Vilayeti Salnamesi*, (1312), Def'a: 26, Konya.

- Kütükoğlu, M. S. (2010), *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Kütükoğlu, M. S. (2003), "1830 Nüfus Sayımına Göre Mentese Sancağında Hane Nüfusu", *Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies)*, Sayı 23, İstanbul 2003, 75-82.
- Öz, M. (2010), "Tahrir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXXIX, İstanbul, 425-29.
- Özkan, T. (2012), *19. Yüzyılın İlk Yarısında Bafra Kazası Nüfusu*, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Sarıköse, B. (2012), "Konya Vilayet Salnamelerine Göre Saidili Nahiyesi'nin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 32, Konya, 293-308.
- Uslucan, C. (2012), *19. Yüzyılın İlk Yarısında Samsun Kazası'nın Nüfusu*, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Yörük, D. (2013), "XVIII. Yüzyılda Konya Çevresinde Güvenlik Meselesi ve Derbendlerle İlgili Düzenlemeler", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, Konya, 249-65.

EKLER

Ek:1

Defterin Transkripsiyonu

[92/a]Karye-i Sarayini tâbi'-i kazâ-i m (Saidili)

Sıra No	Hane	Hanede ikamet edenler	Hanedeki toplam erkek sayısı
1	Hane	Kır sakallı Muhtar Hacı Mehmed veled-i Hatib Abdullah sinn 56 oğulları Mehmed sinn 13, Abdullah sinn 6, Karındaşı sakallı Hacı Ali sinn 52, Oğulları Ahmed sinn 16, Hasan sinn 9 sene 49, İsmail sinn 5, Mustafa sinn 3.	8
2	Hane	Kara sakallı İmam Mehmed veled-i Hancı? İsmail sinn 46, oğlu Abdülkadir sinn 16 karındaşı sakallı İsmail sinn 41, oğulları İbrahim sinn 22 ve Halil sinn 14.	5
3	Hane	Kumral sakallı çiftçi Hacı Halil veled-i Cağal Musa sinn 45, oğulları Ahmed sinn 23, Musa sinn 19, Abdülkadir sinn 16 ve Mehmed sinn 14, Hasan sinn 8, Hüseyin sinn 3, karındaşı sakallı Ali sinn 63.	8
4	Hane	Kır sakallı çiftçi Hüseyin veled-i Koca Feyzullah sinn 56, oğulları sakallı Hasan sinn 32, bıyıklı Mehmed sinn 29, Hasan'ın oğulları Hüseyin sinn 5 ve Süleyman sinn 3.	5
5	Hane	Kumral sakallı çiftçi Hacı İbrahim veled-i Seyrek? Hüseyin sinn 47, oğulları İsmail sinn 22 ve Mehmed sinn 13, İsmail'in oğlu Mustafa sinn mâh 8.	4
6	Hane	Kır sakallı çiftçi Ömer veled-i Haydar'ın Bekir sinn 49, oğlu Ali sinn 2.	2
7	Hane	Kır sakallı çiftçi Hasan veled-i Küçük Ali'nin Ahmed sinn 56, oğulları sakallı Münir? sinn 36, bıyıklı Ahmed sinn 33, Münir'in oğlu Hasan sinn 2.	4
8	Hane	Kır sakallı çiftçi Mustafa veled-i Abdülkerim sinn 61, oğlu bıyıklı Mehmed sinn 28 fevt fi 13 S sene 48.	2
9	Hane	Ak sakallı çiftçi İsmail veled-i İbçi? Mustafa sinn 68, oğulları sakallı Mehmed sinn 26, Emrüsib? sinn 24, Mehmed'in oğulları İsmail sinn 5, Mustafa sinn 3 ve Halil 2.	6
10	Hane	Kara sakallı çiftçi İbrahim veled-i Çubukcu? Osman sinn 41, oğulları Osman sinn 13, Ali sinn 11sene 48, Mustafa sinn 8, karındaşı oğlu Mehmed sinn 23.	5
11	Hane	Kır sakallı çiftçi Hasan veled-i Bezirci Mehmed sinn 55, oğlu bıyıklı Mustafa 29, karındaşı sakallı Memiş sinn 35.	3
12	Hane	Ak sakallı çiftçi Halil veled-i Hüseyin sinn 63, oğlu bıyıklı Mehmed sinn 32.	2

13	Hane	Kır sakallı çiftçi İbrahim veled-i Veli? Bekir sinn 56, oğlu Hasan sinn 3, karındaşı sakallı Ömer sinn 45 fevt fi 29 S sene 48?, oğlu Bekir sinn 23, tevellüd-i Hasan fi 27 S sene 247.	5
14	Hane	Kara sakallı çiftçi İsmail veled-i Laz Mehmed sinn 36, oğulları Hüseyin sinn 3 ve Ali sinn 1, karındaşları sakallı Ali sinn 43 ve Mehmed sinn Konya'da. Tevellüd.....veled-i merkûm fi 13 Ca. sene 47 - fevt fi 15 Ş 47.	5
15	Hane	Sarı sakallı Çiftçi Musa veled-i Hacı Hasan'ın Mehmed sinn 43 fevt 23.... Sene 248, karındaşı sakallı Hasan sinn 45, ammisi ak sakallı Mustafa sinn 62 fevt fi 27 N sene 246, oğlu sakallı Hüseyin sinn 31.	4
16	Hane	Kumral sakallı çiftçi Hüseyin veled-i Emtek? Süleyman? sinn 66, oğlu Halil sinn 2; karındaşları sakallı Memiş sinn 45, sakallı İsmail sinn 53, İsmail'in oğlu Mehmed sinn 13.	5
17	Hane	Ak sakallı çiftçi Hüseyin veled-i Hacı Ali sinn 73 fevt fi 7 Z sene 248, oğlu sakallı Osman sinn 41, bıyıklı İbrahim sinn 29, Mehmed veled-i merkûm Osman sinn 2.	4
18	Hane	Ak sakallı çiftçi Bekir veled-i Kula? Osman sinn 76; oğulları sakallı Ali sinn 39sene 49; sakallı Abdülkadir sinn 32; bıyıklı Seyyid sinn 27, Ali'nin oğlu Mustafa sinn 3, tevellüd-i Hüseyin veled-i Abdülkadir 17Ca. Sene 47 – fevt 13 N sene 47.	5
19	Hane	[92/b]Kumral sakallı çiftçi Süleyman veled-i Seyrek Hüseyin sinn 42 fevt fi 9 C. sene 48, oğulları Mehmed sinn 13, Hüseyin sinn 10sene 48, Halil sinn 6, ammisi oğlu Mehmed sinn 19.	5
20	Hane	Kumral sakallı çiftçi Ömer veled-i İmam? Ali'nin İbrahim sinn 46, oğulları Musa sinn 12, İbrahim sinn 7, Seyyid? sinn 3, karındaşları bıyıklı Osman sinn 28,sinn 14, tevellüd-i veled-i mezbûr Osman fi 3 B sene 43.	7
21	Hane	Kumral sakallı çiftçi Mehmed veled-i Seyrek oğlu Abdi? sinn 36, karındaşı bıyıklı Bekir sinn 26, Mehmed ibn-i merkûm Mehmed sinn 3, İbrahim tevellüd fi 3 M sene 49.	3
22	Hane	Ak sakallı çiftçi Hüseyin veled-i Küçük Ali Mehmed sinn 56, oğlunun oğulları Hüseyin sinn 24, Hasan sinn 19, Mustafa sinn 16, Hüseyin'in oğulları Seyyid sinn 3 ve İbrahim sinn 1.	6
23	Hane	Kara sakallı çiftçi Ömer veled-i Tosyan? Kerim sinn 53, oğlu sakallı Mehmed sinn 36, oğulları Yakup sinn 13 ve Kerim sinn 8.Tevellüd-iveled-i mezbûr kayd fi 15 Ş. sene 247.	4
24	Hane	Kumral sakallı çiftçi Hasan veled-i Battal Musa sinn 39 fevt, karındaşı sakallı Seyyid sinn 47; oğulları İbrahim sinn 14, Musa sinn 11.... sene 48 ve Mehmed sinn 7 fevt 21 M sene 49. Hüseyin ibn-i merkum Seyyid li-şehr? 3.	6
25	Hane	Kumral sakallı çiftçi Bekir veled-i İmam Ali'nin Veli sinn 46, oğulları Ahmed sinn 17, Mustafa sinn 13 ve Mehmed sinn 8.	4
26	Hane	Kumral bıyıklı çiftçi Halil veled-i Zeybek Ahmed sinn 36, karındaşı bıyıklı İbrahim sinn 27.	2

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

27	Hane	Kır sakallı çiftçi Hacı Ömer veled-i Monla Ahmed'in İsmail sinn 51, oğulları İsmail sinn 12, Musa sinn 8 fevt fi 3 S 47, Mehmed Emin sinn 6, Ebubekir sinn 1 ve Süleyman li-şehr 4.....tevellüd fi 17 B sene 249.	6
28	Hane	Kır sakallı çiftçi Mehmed veled-i Gürünlü? Ahmed sinn 62, oğulları ter bıyıklı Ahmed sinn 25 ve Ömer sinn 21,tevellüd-i Ali veled-i mezbûr kayd fi 5 B sene 247.	3
29	Hane	Ak sakallı çiftçi Süleyman veled-i Deli Ümmet? sinn 65, oğulları sakallı Ahmed sinn 35, Ümmet Deraliyye, Asakir-i Mansure'de Halil, Ahmed'in oğlu Süleyman sinn 3.	5
30	Hane	Kumral sakallı çiftçi İsa veled-i İmam Ali'nin Veli sinn 41, oğlu Veli sinn 2.	2
31	Hane	Kara sakallı çiftçi Mehmed veled-i Çolak Hasan sinn 25 fevt fi 9 S sene 49.	1
32	Hane	Sarı sakallı çiftçi Abdürrahim veled-i Mustafa sinn 45, oğlu Mustafa sinn 11..... sene 48, ammisi ak sakallı Salih sinn 65, tevellüd-i Ali veled-i Abdürrahim fi 23 R sene 47 - fevt fi 3 L sene 47.	3
33	Hane	Kumral sakallı çiftçi Hasan veled-i Hacı Hasan sinn 45, oğulları Halil sinn 23 ve Nuh sinn 13.	3
34	Hane	Kır sakallı çiftçi Mehmed veled-i Tosun Halil sinn 49 fevt fi 15 S sene 45, karındaşı sakallı Hüseyin sinn 46, oğlu Mevlüd sinn 3 fi 21 Ca. Sene 48.	3
35	Hane	Kumral sakallı çiftçi Ali veled-i Kasım'ın Mümtaz sinn 52, oğulları bıyıklı Osman sinn 29 ve emred Halil sinn 16,tevellüd-i Süleyman veled-i mezbûr Osman fi 11 N sene 247.	3
36	Hane	Kara sakallı çiftçi Mustafa veled-i Gebeş? Ali sinn 33, oğlu Ali sinn 9 sene 48, karındaşı bıyıklı Hüseyin sinn 26.	3
37	Hane	Kara sakallı çiftçi Hasan veled-i İbrahim sinn 42, oğlu Mehmed sinn 1.	2
38	Hane	Ak sakallı çiftçi Mehmed veled-i Tıfıl? Mehmed sinn 76, oğulları sakallı Mehmed sinn 35, bıyıklı? Ali sinn 29, Mehmed'in oğlu Ahmed sinn 12.	4
39	Hane	Kara sakallı çiftçi Hüseyin veled-i Abdullah sinn 43, oğulları Abdullah sinn 8 ve Mehmed sinn 3 ve Hasan şehr 3.	4
40	Hane	Kara sakallı çiftçi Hasan veled-i Keleş? Mehmed sinn 39? S sene 48, karındaşı Mehmed sinn 14 fi 3 N sene 48 ...?	2
41	Hane	Kara sakallı çiftçi Ömer veled-i Süleyman sinn 37, karındaşı bıyıklı Bekir sinn 31, Süleyman ibn-i merkûm Ömer şehr 5.	3
42	Hane	Kumral sakallı çiftçi Ömer veled-i Köşek? İsa sinn 39 ²¹ , oğlu İsa sinn 5, karındaşları sakallı İsmail sinn 46, bıyıklı Mehmed sinn 29, İsmail'in oğulları Osman sinn 3 ve Mehmed 9 R. sene 49.	6
43	Hane	Ak sakallı çiftçi Ömer veled-i Bağrı Kurtlu? Hüseyin sinn 77, oğulları Ömer sinn 16 ve Hasan sinn 14.	3
44	Hane ²²	[93/a] Kara bıyıklı çiftçi Hasan veled-i Catgal? Ömer sinn 37, karındaşları bıyıklı Seyyid sinn 32 ve emred Mehmed sinn 14.	3

²¹ Hanenin yan tarafında Ş sene 48 yazılmıştır.

45	Hane	Kumral sakallı çiftçi Abdullah veled-i Musa sinn 49, oğulları Musa sinn 17, Mehmed sinn 1, karındaşı sakallı Ahmed sinn 45, oğlu İsmail sinn 3, Hasan ibn-i merkur Ahmed li-şehr 5.	6
46	Hane	Şabb-ı emred çiftçi Musa veled-i Cedce? Mehmed sinn 26.	1
47	Hane	Aksakallı çiftçi Abdülkadir veled-i Veli Ümmet sinn 83, oğlu sakallı Satılmış? sinn 35.	2
48	Hane	Kır sakallı çiftçi İbrahim veled-i Süleyman sinn 56, oğlu Süleyman sinn 2, tevellüd kayd fi 20 N sene 247.	2
49	Hane	Ak sakallı çoban Mehmed veled-i Veli? Ümmet sinn 65.	1
50	Hane	Kumral sakallı çiftçi İbiş veled-i Veli? Ümmet sinn 51, oğulları Süleyman sinn 7 ve Ali sinn 3.	3
51	Hane ²³	Çiftçi İbrahim veled-i Dalaklı? Mehmed sinn 11, karındaşı Hüseyin sinn 5.	2
52	Hane	Kara sakallı çiftçi Ömer veled-i Mehmed sinn 32, karındaşları Hasan sinn Deraliyyede ve Hüseyin sinn 23 ve Abdullah sinn 26 fevt 1 L. sene 47.	4
53	Hane	Şabb-ı emred çiftçi Mehmed veled-i Feyzullahın Veli sinn 22, karındaşları Feyzullah sinn 16, Asakir-i Mansure' de Abdülkadir.	3
54	Hane	Kır sakallı çiftçi Hüseyin veled-i Ömer sinn 56, oğulları Osman sinn 16, Ömer sinn 12 ve Mehmed sinn 9 R sene 49.	4
55	Hane	Kumral sakallı çiftçi Hasan veled-i Yanteri? Ömer sinn 43, karındaşları sakallı Hasan sinn 39 Ş. sene 48, sakallı Ahmed sinn 33.	3
56	Hane	Ak sakallı çiftçi Ömer veled-i Abdal Hasan sinn 89, oğulları sakallı Ahmed sinn 43, sakallı Mehmed 36, Ahmed'in oğlu Salih sinn 9 sene 49, Mehmedin oğulları Ömer sinn 6 ve Hasan sinn 13 defter-i Asakir-i Mansûre fi 15 Ra sene 47.	6
57	Hane	Kara sakallı çiftçi Memiş veled-i Devenci Musa sinn 46, oğlu Hasan sinn 22.	2
58	Hane	Sarı bıyıklı çiftçi Seyyid? veled-i Dertli İbrahim sinn 26, karındaşı Mehmed sinn 21.	2
59	Hane	Kara bıyıklı çiftçi Mustafa veled-i Gebeş? Mustafa sinn 29.	1
60	Hane	Şabb-ı emred çiftçi Musa veled-i Gebeş Osman 23, karındaşı bıyıklı Memiş sinn 29.	2
61	Hane	Kumral bıyıklı rençber Lokman veled-i Nasuh'un Hüseyin sinn 33.	1
62	Hane	Ak sakallı çiftçi Hacı Ahmed veled-i Rüstemin Hüseyin sinn 59, oğlu Mehmed sinn 9 ²⁴ , karındaşı oğulları Hüseyin sinn 16, Hasan sinn 14 ²⁵ ve Seyyid sinn 8,tevellüd-i İbrahim veled-i mezbûr Hüseyin fi 8 B sene 247.	5
63	Hane	Kumral bıyıklı çiftçi Bekir veled-i Zaîm Hasan sinn 24, karındaşları Ahmed sinn 22, İsmail sinn 14, Hasan sinn 9.	4

²² Hane yazısının üstüne kırmızı siyah yazılar var tarih 27 N sene 47 13 N sene 48.

²³ Hane yazısının yanında "Tevellüd sene 48" şeklinde bir yazı bulunmaktadır.

²⁴ Üstte kırmızı yazı ile "R sene 49" yazılmıştır.

²⁵ Üstte kırmızı yazı ile ".....sene 48" yazılmıştır.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

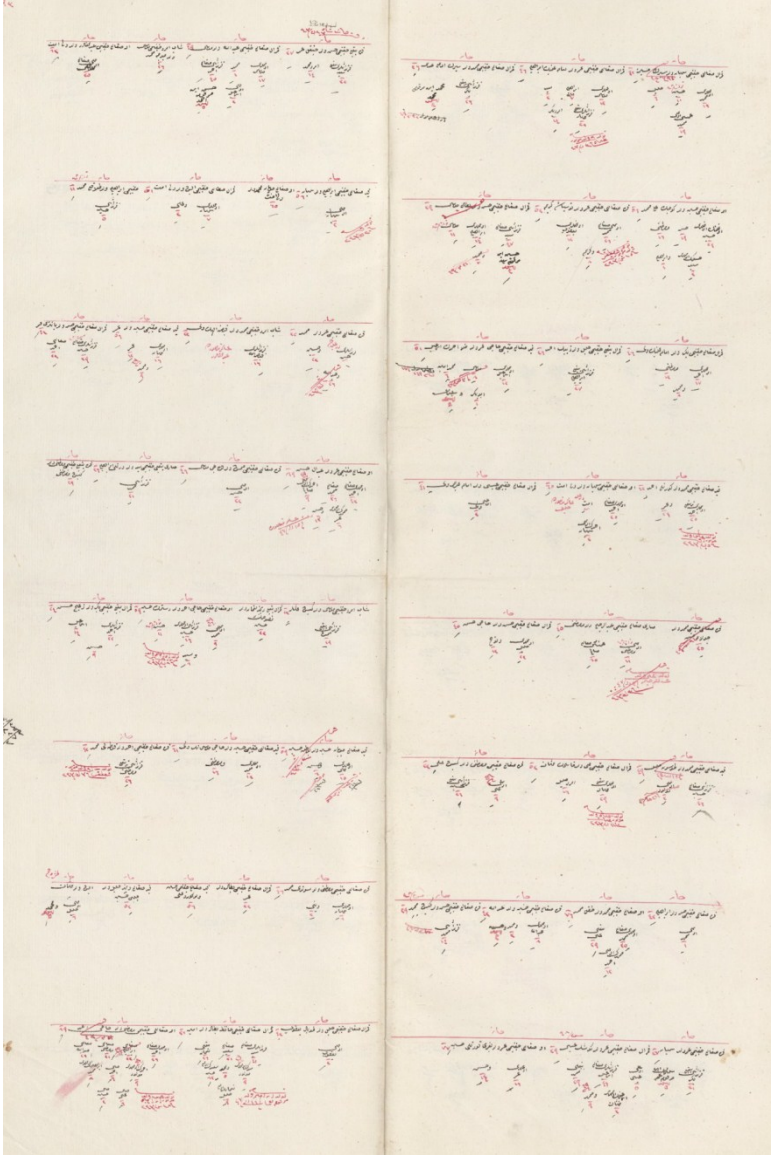
64	Hane	Kır sakallı Çoban Hüseyin veled-i Budak? Hüseyin sinn 59 fevt 3 Z sene 47, oğulları Ali sinn 15, Hasan sinn 8.....	3
65	Hane	Kır sakallı çiftçi Hüseyin veled-i Hacı Musa'nun Veli sinn 61, oğulları Mehmed sinn 13 ve Mustafa sinn 16.	3
66	Hane	Kara sakallı çiftçi Ahmed veled-i Kodalı? Mehmed sinn 42, karındaşı ter bıyıklı Mustafa sinn 26.tevellüd-i Seyyid veled-i mezbûr Mustafa fî 7 L sene 247.	2
67	Hane	Kara sakallı çiftçi Mustafa veled-i Sütürü? Mehmed sinn 46, oğulları Osman sinn 8 ve Yahya? sinn 3.	3
68	Hane	Kumral sakallı çiftçi Battal veled-i Ömer sinn 32.	1
69	Hane	Kır sakallı çiftçi Hasan veled-i Kürd? Ali sinn 56.	1
70	Hane	Kır sakallı rençber Halil veled-i Çelebi Hüseyin sinn 52.	1
71	Hane	İbiş veled-i Osman ²⁶ oğlu Halil sinn 6 ve Mehmed li-şehr 5.	3
72	Hane	Kumral sakallı çiftçi Halil veled-i Topal Yakup sinn 43, oğlu Yakup sinn 3.	2
73	Hane	Kumral sakallı çiftçi Hafız Battal veled-i Emin sinn 33, karındaşları sakallı Seyyid sinn 41, sakallı Sa'îd sinn 31, bıyıklı Nu'man sinn 26, Seyyid'in oğulları Mevlüd sinn 9 ve Mehmed sinn 5, Sa'îd'in oğlu Hüseyin 12, Numan'ın oğlu Halil sinn 9,tevellüd-i İbrahim veled-i merkum Nu'man fî 14 Ra. sene 47.	8
74	Hane	Ak sakallı çiftçi Mustafa veled-i Hacı Ahmed sinn 89 fevt şod fî 5? M sene 49, oğulları sakallı Ahmed sinn 36, sakallı İbrahim sinn 33, fevt 12 R sene 49, sakallı Mustafa sinn 31, sakallı Abdullah sinn 29, Ahmed'in oğulları Mevlüd sinn 9, sabi Ahmed sinn 6, İbrahim'in oğulları Mehmed sinn 8, sabi Ali sinn 6, sabi Hasan sinn 3,tevellüd-i Hasan veled-i mezbûr İbrahim fî 18 Ş sene 247.	10
75	Hane	[93/b]Çiftçi Ömer veled-isinn taşrada, oğulları Ömer sinn 12 ve Halil sinn 8, Hüseyin tevellüd-i fî 26 R sene 49.	3
76	Hane	Kır sakallı çiftçi Memiş veled-i Emir Hasan sinn 53, oğlu Hüseyin sinn 23.	2
77	Hane	Kır sakallı çiftçi Ömer veled-i Seyrek Hüseyin sinn 52.	1
78	Hane	Kır sakallı rençber Mustafa veled-i Hızırın Hüseyin sinn 51 Konya fî 25 B. Sene 248, oğlu Mustafa sinn 8.	2

²⁶ Kırmızı yazı ile "Taşrada" yazılmış.

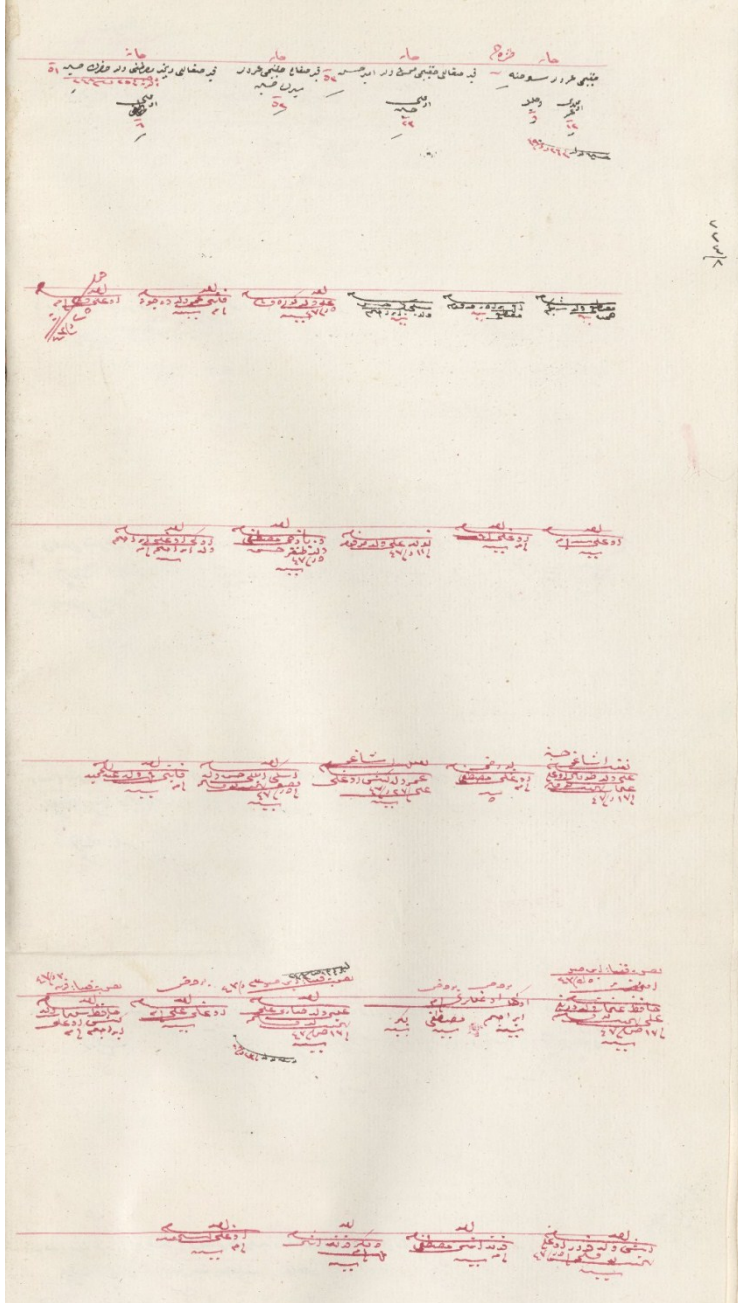
Ek: 2

The image shows a page from a handwritten Ottoman census register (Nüfus Defteri) for Sarayönü. The page is divided into several sections by horizontal lines, each with a heading in red ink. The text is written in Ottoman Turkish script. The headings are: "Sarayönü Nüfus Defteri", "Sarayönü Nüfus Defteri", "Sarayönü Nüfus Defteri", "Sarayönü Nüfus Defteri", "Sarayönü Nüfus Defteri", and "Sarayönü Nüfus Defteri". The entries consist of names and numbers, with some names crossed out with red lines. The page is numbered 92a in the bottom right corner.

3451 Numaralı Nüfus Defterinde Sarayönü'nün nüfusunun kayıtlı olduğu varaklar
(Başbakanlık Osmanlı Arşivi, NFS. d., Nr. 3451, 92a)

3451 Numaralı Nüfus Defterinde Sarayönü'nün nüfusunun kayıtlı olduğu varaklar.
(Başbakanlık Osmanlı Arşivi, NFS. d.,Nr. 3451, 92b-93a.)

3451 Numaralı Nüfus Defterinde Sarayönü'nün nüfusunun kayıtlı olduğu varaklar.
(Başbakanlık Osmanlı Arşivi, NFS. d.,Nr. 3451, 93b.)

YEREL SEÇİM SONUÇLARI TEMELİNDE, DÜNDEN BUGÜNE SARAYÖNÜ

D. Ali ARSLAN*
Sadettin BAŞTÜRK**
Kadir ULUSOY***
Gülten ARSLAN****

Öz

Konya ili, bünyesinde barındırdığı tarihi ve kültürel hazineleri sebebiyle, toplum hayatımız ve milli tarihimizde müstesna bir yere sahiptir. Sarayönü de, tarımsal üretim potansiyeli, tarihi ve kültürel zenginlikleri ile Konya'nın değerine değerler katar.

Tarihin derinliklerinden günümüze taşıdığı tarihi birikime ilaveten, Türk-İslam coğrafyasının farklı bölgelerinden aldığı göçler, Sarayönü'nün toplumsal ve kültürel önemini daha da arttırmıştır. Bu realiteden yola çıkılarak çalışmada, Sarayönü ilçemizin siyasi yapısı ve bu yapıda yakın tarihimizde yaşanan değişimin incelenmesi hedeflenmiştir.

Tarihsel bir bakış açısı ile gerçekleştirilecek bu çalışmada, temel veri kaynağı olarak yerel seçim sonuçları seçilmiştir. Zaman kesiti olarak ise 1963'ten günümüze, yarım asrı aşkın bir zaman dilimi seçilmiştir. Çalışmada TÜİK ve YSK ile önceki kurum ve kuruluşların arşivi, kayıt, belge ve veri setleri, ikincil veri analizi tekniği kullanılarak Sarayönü'nde siyasi yapının oluşumu, siyasi gücün toplumsal yelpazeye dağılımı ve 1960'lı yıllardan günümüze değişim düzenlilikleri araştırılacaktır. Ayrıca, belirlenen hedefler doğrultusunda ortaya konan bulguların Konya ili ve Türk toplumu geneli içinde ifade ettiği anlam da tartışılacaktır.

* Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji bölümü öğretim üyesi. Sosyolog ve Siyaset Bilimci. **Adres:** Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji bölümü, Çiftlikköy Kampusu, 33343-Mersin / TÜRKİYE, **Tel:** (0324) 361 00 01/ 46 83, **Belgeç:** (0324) 361 00 46, **GSM:** 0545 919 21 59, **E-posta:** aliarslan@mersin.edu.tr cinderaslan@hotmail.com

** Doç. Dr. Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Öğretim Üyesi, Tarihçi. sadettinbasturk@hotmail.com

***Doç. Dr. Kadir ULUSOY, Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, Tarihçi. ulusoykadir@gmail.com

****Siyaset Bilimci ve Siyaset Araştırmacısı. gultenb.arslan@hotmail.com

•
Anahtar Kelimeler

*Sarayönü, Sarayönü'nün Siyasi Yapısı, Siyasi Yapı, Konya, Yerel Seçimler,
Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Sarayönü'nün Siyasi Yapısı.*•

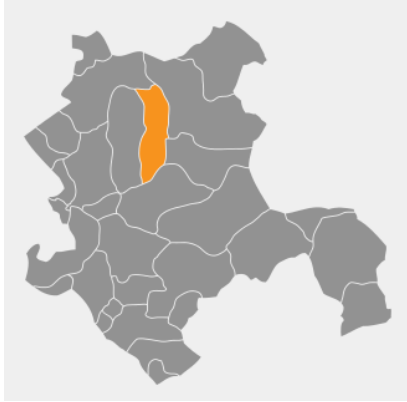
GİRİŞ

Konya ilimize bağlı bir ilçe olan Sarayönü, İç Anadolu Bölgemizde yer alır. Konya'ya uzaklığı yaklaşık 50 km civarında olup, yörede tipik karasal iklim hüküm sürer. Gece ve gündüz arası ısı farkının son derece yüksek olduğu yörede en soğuk ay Ocak ve Şubat ayları, en sıcak ay ise Temmuz ayıdır. Bitki örtüsü bakımından fazlaca zengin olmayan yörede, ağırlıklı olarak bir bozkır görünümündedir.

Harita 1: Türkiye ve Konya

Harita 2: Konya ve Sarayönü

Kaynak: Vikipedi(2014),

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Saray%C3%B6n%C3%BC>

Daha önceleri Kadınhanı ilçesine bağlı bir bucak iken, 1959 yılında ilçe olmuştur. Güneyinde Lâdik dağlarının çevrelediği ilçenin kuzeyinde Cihanbeyli, batısında Kadınhanı ve doğusunda Konya yer almaktadır (Sarayönü Belediyesi, 2014). Torosların bir uzantısı durumundaki Sultan dağları ve Lâdik dağları ile çevrilmiş durumda olan ilçenin denizde yüksekliği 1060 metre civarındadır.

Araştırmada, Konya ilimizin önemli ilçelerinden biri olan Sarayönü'nün, geçmişten günümüze siyasi yapısı görünümü ve bu yapıda yaşanan değişim araştırıldı. Konu yerel seçim sonuçları temel alınarak irdelendi.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmada, Orta Karadeniz Bölgemizin en önemli yerleşim birimlerinden biri olan Konya ilinin, Sarayönü ilçesinin yerel siyasi yapısı ve bu siyasi yapının Türkiye'nin genel siyasi yapısı içindeki yerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Yapısal-işlevselci bir sosyolojik bakış açısı ile gerçekleştirilen çalışmada, ağırlıklı siyaset sosyolojisinin (Sarıbay, 2008; Kışlalı, 2003) yöntem ve teknikleri (Altunışık, 2004; Gilbert, 1994) kullanılmıştır. Araştırma ağırlıklı olarak betimleyici bir tarzda dizayn edilmiştir. Daha açık bir ifadeyle çalışmada, Sarayönü kırsalı ve kent merkezinde, yerel siyasi erkin oluşumu, siyasi yelpazede şekillenışı, siyasi gücün partiler arasındaki dağılımı ve değişim düzenliliklerinin araştırılmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Ülkemizin ve İç Anadolu Bölgesi'nin müstesna illerinden biri durumundaki Konya'mızın, yerel siyasi yapısının ele alındığı bu araştırmada, araştırmanın çalışma evreni olarak Sarayönü seçildi. Ağırlıklı olarak betimleyici türden bir araştırma olarak tasarlanan bu çalışmada örnekleme zaman kesitinde yapıldı. Bir başka ifadeyle, 1959 yılında bağımsız bir ilçe haline gelen Sarayönü ilçemizin siyasi yapısı incelenirken çalışma kapsamına, 1963-2014 yılları arasında gerçekleşen 11 yerel seçimin sonuçları dâhil edildi.

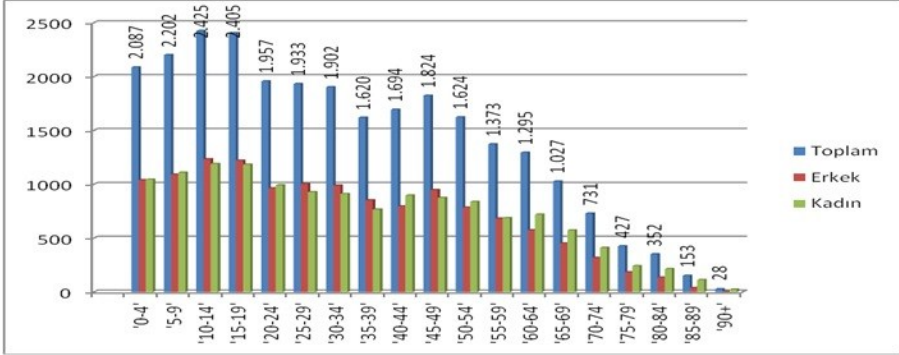
Araştırmada temel veri kaynağı olarak TÜİK (2014) ve TODAİE-YerelNet (2014)'in verileri esas alındı. Bu veri kaynaklarında yer alan yerel seçim sonuçları, daha net bir anlatımla 1963'ten günümüze Türkiye'de gerçekleşen 11 yerel seçimin sonuçları Türkiye geneli ve Sarayönü özelinde incelenerek ana veri seti oluşturuldu. Oluşturulan veri seti, ikincil veri analizi tekniği (Arslan, 2012) kullanılarak analiz edildi.

SARAYÖNÜ'NÜN GENEL SOSYAL YAPISI

İlçenin ekonomisinde tahıl ve şeker pancarı üretimi olmak üzere tarım önemli bir yer tutar (Büyük Larousse, 1986: 10193). Hayvancılık da yörenin önemli gelir

ve geçim kaynakları arasında sayılabilir. Sanayi tesisleri bakımından çok zengin olmayan ilçede daha çok tarıma dayalı sanayi kuruluşları mevcuttur. Un ve yem üretim tesisleri ile et işleme tesisleri bunlar arasında ön plana çıkar (Mevlana Kalkınma Ajansı, 2011).

Grafik 1: Sarayönü nüfusunun yaş gruplarına dağılımı (2013 Yılı)

Kaynak: TÜİK (2014) <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2013 yılı itibariyle ilçede (ilçe merkezi ve kırsal dâhil) 27.059 kişi yaşamaktadır (TÜİK 2014; Vikipedi, 2014). Nüfusun 13.325'ini erkekler, 13.734'ünü de kadınlar oluşturmaktadır. Grafik 1'de de görüldüğü gibi, yörede yaşayan 50 yaş üzeri nüfus içinde kadınların bariz bir üstünlüğü göze çarpmaktadır (TÜİK, 2014).

Sarayönü, Konya ilimizin, tarihin derinliklerinden günümüze çok sayıda kültür ve medeniyet ev sahipliği yapmış son derece önemli ilçelerimizden biridir. Bu kültür ve uygarlıklar arasında başta Hititler ve Frigler olmak üzere Persler, İskender İmparatorluğu, Romalılar ve Bizanslılar sayılabilir. Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti ve Osmanlılar döneminde ise, Türk coğrafyasının ayrılmaz bir parçası haline dönüşmüştür (Sarayönü Kaymakamlığı, 2014).

Harita 3: Türkiye, Konya ve Sarayönü

Kaynak: <http://www.e-sehir.com/turkiye-haritasi/konya-sarayonu-ilce.html#.U8kY-JR srU>

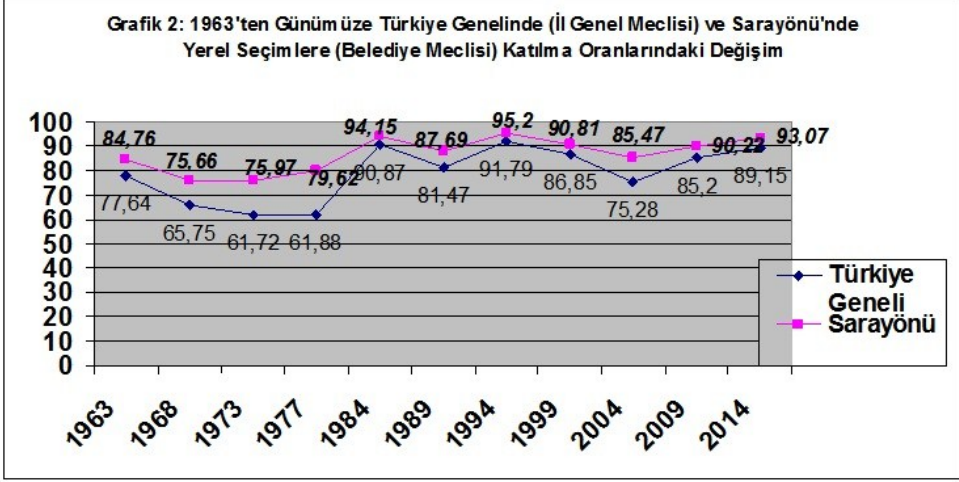
Yörede okuryazar oranı son derece yüksektir. İlçe nüfusunun yaklaşık yüzde 95'i okuma yazma bilmektedir. Okuryazar olmayan yüzde 5'lik oran ise büyük ölçüde yaşlılar oluşturmaktadır. Yörede okuryazarlık oranı son derece yüksek olmakla birlikte, bireylerin gördükleri eğitimin nicel boyutları Türkiye ortalamasının son derece altındadır. Tablo 4'te de görüldüğü gibi, özellikle üniversite mezunu ve lisansüstü eğitim görmüş olanların Konya ve Türkiye ortalamasının çok altında olması, yörede eğitimin nitelik sorununa işaret etmektedir.

DÜNDEN BUGÜNE SARAYÖNÜ'NDE SİYASİ KATILIM

Sıklıkla dile getirildiği gibi yerel seçimler (Arslan 2014; Arslan, 2012) demokrasinin en temel bileşenlerindedir. Bu hakikatle yakından bağlantılı olarak yerel yönetimler de demokratik yaşamın vazgeçilmez unsurlarından birini oluşturur. Güler'in de (2006) vurguladığı gibi, batı toplumlarında yerel yönetimler, kapitalist devletin doğuşuna paralel bir şekilde siyasal hayatta varlık göstermeye başlamıştır.

Öteki demokratik toplumlarda olduğu gibi, Türkiye'de yerel yönetimlerin toplumsal ve siyasal hayattaki yeri anayasa ve yasalarla belirlenmiştir. Özellikle 1961 Anayasası'nın 112. maddesinde ve 1982 Anayasası'nın 123. maddesinde ülke yönetimin, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayandığı net bir şekilde beyan edilir. Belediye Yasası'nın (5393 sayılı) 3. maddesinde de belediye, "belde sakinlerinin mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi" şeklinde tanımlanır (Keleş, 2006: 219-220).

Bu tespitlerin ışığında seçimlerde, vatandaşlık haklarının ve görevlerinin bir gereği olarak oylarını kullanan seçmenler yalnızca siyasal yapıyı şekillendirmede belirleyici rol oynamakla kalmayıp, siyasal iktidarın siyasi partiler arasında dağılımını ve mahalli siyasi elitleri (Arslan, 2011-a; Arslan, 2011-b; Arslan, 2011-c) de belirlerler. Özelde ise yerel seçimlere katılarak, mahalli siyasi yapı şekillendirilmekte ve yerel siyasi elitleri seçilmektedir (Arslan, 2012-b).

Kaynak: Araştırmacının 2007–2014 Yıllarında, Mersin İline Yönelik Gerçekleştirdiği Projelerdeki Veriler Temel Alınarak Düzenlenmiştir.

Bütün bu ifade edilenler, seçimlere ilgi ve katılım sosyolojik (Arslan, 2013) açıdan ne kadar hayati bir önem arz ettiğın açıkça gözler önüne sermektedir. Vatandaşların toplumsal ve siyasal karar alma sürecine katılımı yalnızca seçimlerle sınırlı olmasa (Sarıbay, 2008: 112) da, bireylerin seçimlere katılımı, demokratik yapının inşası ve devamı bakımından hayati önem taşır.

Bütün bu açıklamalar temel alınarak, 1963-2014 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye geneli ve Sarayönü özelinde, yerel seçimlere katılım oranı incelendi. Grafik 2'de de açıkça sergilendiği üzere, incelenen dönemin ilk yerel seçimlerinde, il genel meclisi seçimlerine Türkiye genelinde seçmen katılımı yüzde 77'nin biraz üzerinde olmuştur. Sarayönü özelinde ise seçimlere ilgi, Türkiye ortalamasının yaklaşık yüzde 20 üzerindedir. Bu durum araştırılan yarım asırlık süreç boyunca da devam ede gelmiştir: Araştırma kapsamında ele alınan 11 dönemin tamamında Sarayönü ilçesinde seçimlere katılım, Türkiye ortalamasının bir hayli üzerinde gerçekleşmiştir. Bu bulgular, Sarayönü halkının siyasete olan ilgisini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

1963 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

Seçimler, özellikle de yerel seçimler, iktidarı şekillendirici gücü nedeniyle demokratik sistemler açısından hayati öneme sahiptir. Bu tespitlerden yola çıkılarak çalışmada, Sarayönü'nde siyasi yapı oluşumu, işleyişi, farklılaşma ve değişimini anlayıp açıklayabilmek için çalışmada da, yerel seçimler incelendi. Zaman boyutunda başlangıç noktası olarak 1963 yılı seçildi. 1963 yerel seçimleri,

27 Mayıs 1960 İhtilali ve sonrasında hazırlanıp, 1961 yılında yürürlüğe konan yeni anayasanın, Türkiye'nin yerel idari ve siyasi yapısının şekillendirici etkisini ölçmek açısından büyük bir önem arz eder. Çünkü bu seçimler 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra gerçekleştirilen ilk yerel seçimlerdir.

1961 Anayasası ile başlayan yeni dönemin ilk yerel seçimleri hüviyetine sahip olan 1963 yerel seçimleri, 17 Kasım 1963'te gerçekleştirildi. Bu seçimlerde ülkede yerel iktidar mücadelesi AP, CHP, CKMP, MP, TİP ve YTP arasında geçti (Arslan & Baştürk, 2014; Arslan, 2012: 926).

Tablo 1: 1963 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Sarayönü (Belediye Başkanlığı)	Sarayönü (Belediye Meclisi)
AP	57,73	56,93
CHP	42,27	43,07
	100	100

Kaynak: YerelNET (2014).

Sarayönü'nde ise iktidar mücadelesi AP ile CHP arasında olmuştur. Tablo 1'de de görüldüğü gibi hem belediye başkanlığı ve hem de belediye meclisi seçimlerinde seçimin galibi Adalet Partisi'dir. Bununla birlikte CHP'nin Sarayönü'nde elde ettiği seçmen desteği Türkiye genelinin bir hayli üzerindedir.

Tablo 2: 1963 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

		Sarayönü Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1963	Sağ Partiler Toplamı	56,93	57,73
	Sol Partiler Toplamı	43,07	42,27
	Diğerleri	0	0
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı incelendiğinde son derece önemli bulgularla karşılaşılır. Türkiye genelinde seçimlerin galibi sağ partiler olmuştur. Sarayönü ilçesi özelinde ortaya çıkan tablo da Türkiye genelindeki duruma son derece yakındır. Daha net bir ifadeyle Sarayönü'nde de 1963 yerel seçimlerinin galibi sağ siyaset geleneğidir. Bu seçimlerde sağ siyasi partilerin Sarayönü'nde

elde ettiği toplam seçmen desteği yüzde 57 civarındadır (Tablo 2). Bu seçimlerin belki de en önemli sonucu, halkın, darbeci zihniyetin kendisine biçtiği gömleği yırtıp atmış olması ve binbir hile ve entrika ile idam edilen efsanevi başbakan Adnan Menderes'in siyasi mirasına sahip çıkmış olmasıdır.

1968 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

1968 yerel seçimleri 2 Haziran 1968'de gerçekleştirilmiştir. Bu yerel seçimlere seçmen ilgisi, hem Türkiye genelinde ve hem de Sarayönü özelinde, bir önceki seçimlere kıyasla daha düşük olmuştur. Seçim sürecinde parti içi demokrasi tartışmalarının had safhaya ulaştığı bu seçimlere Adalet Partisi (AP), Birlik Partisi (BP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Güven Partisi (GP), Millet Partisi (MP), Türkiye İşçi Partisi (TİP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Bağımsız adaylar katıldı (Akbulut, 2006-b).

Tablo 3: 1968 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Sarayönü (Belediye Başkanlığı)	Sarayönü (Belediye Meclisi)
AP	19,68	67,99
CHP	15,98	24,64
GP	2,36	7,37
BAGIMSIZ	61,97	0

Kaynak: YerelNET (2014).

Bu seçimlerin en dikkat çekici sonuçlarından biri, bağımsız adayların elde ettiği başarıdır. Bu seçimlerde bağımsız adayların başarısını yalnızca Türkiye genelinde değil, Sarayönü özelinde de gözlemlemek mümkündür. Tablo 3'te de görüldüğü gibi, Sarayönü'nün genel siyasi yapısı içinde sağ siyaset geleneği hızlı bir şekilde yükselişe geçmiş olsa da, bu yükselişin önünü belediye başkanlığı seçimlerinde bağımsız aday kesmiştir. Bu seçimlerde, Sarayönü belediye başkanlığını Hüseyin Turan kazanmıştır. Belediye meclisi seçimlerinin Sarayönü'ndeki galibi, oyların üçte ikisinden fazlasını almayı başaran AP'dir.

Tablo 4: 1968 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

		Sarayönü Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1968	Sağ Partiler Toplamı	67,99	19,68
	Sol Partiler Toplamı	24,64	15,98
	Diğerleri	7,37	64,34
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Siyasi yapı, oyların siyasi yelpazeye dağılımı esasında incelendiğinde de ülke genelinde, bir önceki seçimlerde olduğu gibi üstünlüğün sağ kanatta olduğu hakikati ile karşılaşılır. Sarayönü özelinde de 1968 yerel seçimlerinde üstünlük AP'nindir. Bununla birlikte AP'nin Sarayönü'ndeki başarısı, Türkiye genelindeki kadar görkemli olmamıştır. Tablo 4'te de görüldüğü gibi, özellikle başkanlığı seçimlerinde bağımsız aday dengeleri alt üst etmiştir. Bununla birlikte siyasi yapıda üstünlük yine de yelpazenin sağındır. Sol siyaset anlayışı ise bu seçimlerde, Sarayönü'nün siyasi yapısı içinde çok büyük bir kan kaybı yaşamıştır.

1973 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerçekleşen askeri müdahalelerin ikincisi 12 Mart 1971'de yaşanmıştır. Ordu, doğrudan darbe yapmış olmasa da, etkin bir şekilde siyasi hayata müdahalede bulunmuştur. 12 Mart askeri muhtırasından sonra yapılan ilk seçimler olma özelliğine sahip olan 1973 yerel seçimleri, 9 Aralık 1973'te yapılmıştır. Türkiye genelinde olduğu gibi Sarayönü'nde de seçimlere vatandaşların ilgisi son derece düşük olmuştur. Yalnızca Türkiye genelinde değil, Sarayönü'nde de seçimlere katılım oranı, yerel seçimler bazında tarihi dip seviyelerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 5: 1973 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Sarayönü (Belediye Başkanlığı)	Sarayönü (Belediye Meclisi)
AP	15,46	24,39
CHP	6,37	18,41
DP	13,20	17,42
TBP	-	39,78
BAGIMSIZ	64,97	-

Kaynak: YerelNET (2014).

1973 yerel seçimleri, hem Sarayönü özeli ve hem de Türkiye geneli açısından son derece önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Özellikle de Sarayönü'nde son derece dikkat çekici bulgularla karşılaşılır. Sarayönü'nde, belediye başkanlığı seçimlerinde de üstünlük bağımsız adaydadır. Belediye meclisi seçimlerinin lideri ise yüzde 40 civarında oy oranına ulaşan TBP'dir (Tablo 5).

Oyların partilere dağılımı temelinde Sarayönü'nde ortaya çıkan durum, Türkiye genelinden çok farklıdır. Bu seçimlerde, Türkiye genelinde CHP'nin seçmen desteğinde önemli bir yükselişin gözlemlenmiştir. Bu seçimlerin, genel oy

dağılımı bakımından galibi Türkiye geneli galibi de CHP'dir. CHP (Kili, 1976) 1973 yerel seçimlerinde yerel siyasi yapıdaki gücünü, yaklaşık 10 puan civarında arttırmayı başarmıştır. Bu yükselişte, toplumsal faktörlerin yanı sıra dünyada ağırlığını hissettiren sol siyasi hareketlerin etkili olduğu söylenebilir (Arslan, 2007-a).

Tablo 6: 1973 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

		Sarayönü Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1973	Sağ Partiler Toplamı	41,81	28,66
	Sol Partiler Toplamı	18,41	6,37
	Diğerleri	39,78	64,97
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Tablo 6'daki bulgular ise Sarayönü'nün siyasi yapısında meydana gelen farklılaşmayı daha etkili bir şekilde gözler önüne serer. Sağ kanat bu seçimlerde halen güçlü gibi görünse de Sarayönü'nde, geçmişe oranla çok büyük bir güç kaybı yaşamıştır. Bu durumda da başrolü bağımsız adaylar oynamıştır. Sol partilerin de Sarayönü'nde, Türkiye genelinin aksine önemli bir güç kaybı yaşadığı görülür.

1977 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

1977 yerel seçimleri, 11 Aralık 1977 tarihinde yapılmıştır. Seçimlerde on bir siyasi parti yerel iktidarı elde etme mücadelesi vermiştir. Ülkeyi 12 Eylül Askeri Müdahalesi'ne götüren kaos ve karmaşa ortamında gerçekleşmiş olan bu seçimlere de seçmen seçimlere ilgisi son derece düşük olmuştur. Seçimlere katılım hem Türkiye genelinde ve hem de Sarayönü'nde, tarihi dip seviyelerine yakın oranlarda gerçekleşmiştir.

Oyların partilere dağılımı bakımından siyasi yapının şekillenışı incelendiğinde, 1977 yerel seçimlerinin, hem Türk toplumu geneli açısından ve hem de Sarayönü ilçesi açısından taşıdığı anlam ve önem daha net bir şekilde gözler önüne serilir. Bu seçimlerin en dikkat çekici sonucu, Ecevit'in liderliğindeki CHP'nin, siyasi hayattaki yükselişinin tarihi seviyelere ulaşmış olmasıdır (Tablo 7).

Tablo 7: 1977 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Sarayönü (Belediye Başkanlığı)	Sarayönü (Belediye Meclisi)
AP	42,52	42,87
CHP	44,64	41,71
MSP	12,84	12,86
BAGIMSIZ	-	2,56

Kaynak: YerelNET (2014).

Tablo 8: 1977 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

		Sarayönü Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1977	Sağ Partiler Toplamı	55,73	55,36
	Sol Partiler Toplamı	41,71	44,64
	Diğerleri	2,56	-
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Seçim sonucu dikkatli bir şekilde incelendiğinde, yalnızca Sarayönü'nde değil, Türkiye genelindeki CHP'nin bariz üstünlüğü olanca çıplaklığı ile gözler önüne serilir. Hem Türkiye genelinde ve hem de Sarayönü'nde, partiler bazında CHP'nin üstünlüğüne rağmen, genel siyasi yapıda, sağ siyaset anlayışının bariz bir üstünlüğü göze çarpar. Tablo 8'de de görüldüğü gibi sağ kanat partilerin 1977 yerel seçimlerinde Sarayönü'nde ulaştığı seçmen desteği, yüzde 55'i aşmıştır. Sol siyaset anlayışının bu seçimlerdeki başarısı, Sarayönü açısından bir ilk ve son olma hüviyeti taşır.

1984 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

1984 yerel seçimleri 25 Mart 1984'te gerçekleştirilmiş olup, "12 Eylül Ara Rejimi'nden" sonrası yapılan ilk yerel seçimler olması hasebiyle, yakın siyasi tarihimizde ayrı bir yere ve öneme sahip (Şener, 2006). Bilindiği üzere 12 Eylül 1980 Darbesi, Türk toplumunun toplumsal ve siyasal hayatında derin izler bırakmıştır. Siyasi partiler kapatılmış, siyasi parti liderlerine yasaklar getirilmiştir. Bu olağanüstü şartlar, seçimlere katılım oranlarına da yansımış, Türkiye genelinde ve Sarayönü özelinde seçimlere ilgin olağanüstü yüksek oranda gerçekleşmiştir. Bir başka ifadeyle Sarayönü'nde seçimlere katılım

oranlarında, bir önceki seçimlere kıyasla, yüzde 18 civarında bir artış olmuştur. Bu hususta dikkat çekici bir başka bulgu da, Sarayönü'nde seçimlere seçmen ilgisinin daha önceki seçimlerde olduğu, Türkiye ortalamasının birkaç puan üzerinde gerçekleşmiş olmasıdır.

Tablo 9: 1984 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Sarayönü (Belediye Başkanlığı)	Sarayönü (Belediye Meclisi)
ANAP	43,18	43,63
DYP	3,20	3,35
MDP	16,96	16,88
SODEP	36,66	36,15

Kaynak: YerelNET (2014).

1984 yerel seçimlerinin, hem Türkiye genelinde ve hem de Sarayönü özelinde galibi, dört eğilimi birleştirme iddiası ile siyaset sahnesindeki yerini almış olan Anavatan Partisi (Ahmad, 1993) olmuştur. Anavatan Partisi'nin bu başarısında, Turgut Özal'ın liderlik özelliklerinin yanı sıra Anavatan Partisi'nin merkezi yönetimde iktidar oluşu da oldukça önemli rol oynamıştır. Katılımın yüzde 94'ün üzerinde gerçekleştiği Sarayönü seçimlerinde, kurucu lideri Özal ile özdeşleşmiş olan ANAP, yüzde 43'ün üzerinde seçmen desteği sağlamayı başarmıştır (Tablo 9). Belediye başkanlığı seçimlerini ise Hasan DEMİRPOLAT kazanmıştır.

Tablo 10: 1984 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

		Sarayönü Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1984	Sağ Partiler Toplamı	63,85	63,34
	Sol Partiler Toplamı	36,15	36,66
	Diğerleri	-	-
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Darbe sonrası ilk yerel seçimlerin Sarayönü'nün siyasi ve toplumsal yapısına yansımaları da, Türkiye genelindeki duruma paralel bir görünüm arz eder. Tablo 10'da da görüldüğü gibi, toplam oy oranı bakımından sağ kanadın Sarayönü'nde elde ettiği seçmen desteği, Sarayönü'lü seçmenlerin üçte ikisine yaklaşmıştır. Daha net bir ifadeyle sağ kanadı temsil eden ANAP, DYP ve MDP'nin

Sarayönü'ndeki toplam gücü yüzde 63'ü aşmıştır. Öte yandan sol yelpazenin bu seçimlerde, Sarayönü'ndeki oy kaybı ise yüzde 17,9'u bulmuştur.

1989 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

1989 yerel seçimleri 26 Mart 1989'da gerçekleştirilmiştir. Seçimlere seçmen ilgisi, bir önceki yerel seçimlere kıyasla daha düşük seviyede olmuştur. Sarayönü'nde seçimlere katılım oranında, bir önceki seçimlere kıyasla yaklaşık yüzde 7'lik bir azalma yaşanmıştır. Bununla birlikte Sarayönü'nde seçimlere seçmen ilgisi, Türkiye ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Siyaset sosyolojisi alanında yapılan araştırmalarda sıklıkla vurgulandığı gibi, bireylerin siyasi katılımında etkin rol oynayan değişkenlerden biri de yerleşim yeridir (Orhan, 2011: 134).

Tablo 11: 1989 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Sarayönü (Belediye Başkanlığı)	Sarayönü (Belediye Meclisi)
ANAP	34,27	34,94
DYP	25,08	27,70
IDP	-	3,96
RP	13,10	14,43
SHP	17,04	18,97
BAGIMSIZ	10,51	-

Kaynak: YerelNET (2014).

1989 yılı Sarayönü seçimlerinde partiler bazında ilk iki sırayı merkez sağdan ANAP ve DYP paylaşmıştır (Sitembölükbaşı, 2001: 168). Bununla birlikte hem belediye başkanlığı ve hem de belediye meclisi seçimlerinde Sarayönü'nde liderliği ANAP, DYP'ye kaptırmamıştır. Tablo 11'de de görüldüğü gibi ANAP her iki sandıkta da yüzde 34'ün üzerinde bir seçmen desteğine ulaşmayı başarmıştır. Belediye başkanlığını ise bir önceki seçimlerin galibi Hasan DEMİRPOLAT yeniden kazanmıştır.

Tablo 12: 1989 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

		Sarayönü Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1989	Sağ Partiler Toplamı	81,03	72,45
	Sol Partiler Toplamı	18,97	17,04
	Diğerleri	0	10,51
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Sarayönü'nün siyasi yapısı ve bu yapıdaki değişim, oyların siyasi yelpazeye dağılımı temelinde incelendiğinde ise çok çarpıcı sonuçlarla karşılaşılır. Tablo 12'de de açık bir şekilde gözlemlendiği üzere, hem belediye başkanlığı ve hem de belediye meclisi üyeliği seçim sonuçları, Sarayönü'nün siyasi yapısına sağ siyaset geleneği damgasını vurmuştur. Öyle ki sağ yelpaze Türkiye genelinde mevzi kaybederken, Sarayönü seçimlerinden daha da güçlenerek çıkmıştır.

1994 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

1994 yılı yerel seçimleri 27 Mart 1994 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerde siyasi katılımı olağanüstü derece yüksek olmuştur. Seçimlere katılım özellikle, il genel meclisi seçimlerinde Türkiye genelinde ve belediye meclisi seçimlerinde Sarayönü özelinde tarihi rekor seviyelerinde gerçekleşmiştir. Daha net bir ifadeyle bu seçimlerde katılım oranı Türkiye genelinde, yüzde 81'lerden yüzde 91'lere yükselmiştir. Sarayönü özelinde ise yüzde 87,69'dan, yüzde 95,2'ye yükselmiştir.

Tablo 13: 1994 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Sarayönü (Belediye Başkanlığı)	Sarayönü (Belediye Meclisi)
ANAP	16,08	16,92
CHP	25,07	23,74
DYP	16,27	16,24
IP	0,23	0,17
MHP	4,54	5,98
RP	36,60	35,41
SHP	1,21	1,54

Kaynak: YerelNET (2014).

1994 yılı yerel seçimlerinin sonuçları Sarayönü özelinde, oyların siyasi partiler arasında dağılımı temelinde incelendiğinde son derece önemli bulgularla karşılaşılır. Daha net bir anlatımla, Sarayönü'nde seçimlerin galibi, Erbakan'ın RP'si olmuştur. RP bu seçimlerde, hem belediye başkanlığı ve hem de belediye meclisi seçimlerinde yaklaşık yüzde 36 civarında oy alarak, Sarayönü'nün siyasi yapısına damgasını vurmuştur (Tablo 13). Belediye başkanlığını ise Salih ÜLKER kazanmıştır.

Bu seçimlerin Türkiye'nin siyasi yapısı açısından doğurduğu en önemli sonuç, sağ kanatta yaşanan büyük bir toparlanmadır. 1994 yerel seçimlerinde,

partilerin başarı sıralamasında ilk üç sırada sağ partiler yer alır. Birinciliği, tabandaşı ANAP'tan kıl payı farkla DYP kazanmıştır. Bununla birlikte muhafazakâr sağın efsanevi lideri Erbakan'ın partisi RP'nin başarısı ise, diğer bütün sonuçları gölgede bırakacak derecede görkemlidir (Arslan, 2012).

Türk siyasi hayatında ismi sabır ve mücadele kavramları ile birlikte anılması gereken Prof. Dr. Necmettin Erbakan, siyasi hayattaki belki de asıl başarılarını, üzerinde baskıların daha da yoğunlaşmaya başladığı 12 Eylül darbesi sonrası süreçte gerçekleştirmiştir. 1999 yerel seçimlerinde ise RP kazandığı yüzde 19,14'lük oy ile tabiri caize neredeyse birinciliğe oynamıştır. İnanç, sabır ve mücadelenin ürünü olan bu muhteşem başarı, Erbakan'ın gelecekte genel seçimlerde de ulaşacağı başarının habercisi gibidir (Arslan, 2012-c: 589-590).

Tablo 14: 1994 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

		Sarayönü Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1994	Sağ Partiler Toplamı	74,72	73,72
	Sol Partiler Toplamı	25,28	26,28
	Diğerleri	0	0
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

1994 yerel seçimleri sonuçları Sarayönü özelinde incelendiğinde de, Sarayönü'nün siyasi ve toplumsal hayatında sağ siyaset geleneğinin ezici üstünlüğü ile karşılaşılır. Tablo 14'te de görüldüğü gibi sağ partilerin, Sarayönü'nün siyasi yapısı içindeki toplam gücü yüzde 75'e yaklaşır. Daha net bir ifadeyle sağ siyaset anlayışına sahip partiler ve liderleri toplamda, Sarayönü'nün toplumsal yapısı içinde siyasal erkin dörtte üçünü kontrollerine almayı başarmışlardır.

1999 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

1999 yerel seçimleri 18 Nisan 1999 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Seçimlere siyasi partiler bazında son derece geniş bir katılım olmuş ve 20 siyasi parti (Bayramoğlu, 2006-b) yerel siyasi iktidar mücadelesi vermiştir. Seçimlere seçmen ilgisi, hem Türkiye genelinde ve hem de Sarayönü'nde, bir önceki seçimlere kıyasla kısmen düşüş gösterse de, genel olarak değerlendirildiğinde yine de oldukça yüksek seviyelerde olmuştur.

Tablo 15: 1999 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Sarayönü (Belediye Başkanlığı)	Sarayönü (Belediye Meclisi)
ANAP	20,42	20
CHP	19,67	18,38
DSP	11,11	10,50
DYP	14,80	14,51
FP	24,27	25,41
MHP	8,94	11,21

Kaynak: YerelNET (2014).

1999 yerel seçimleri sonuçları, Sarayönü'nün siyasi yapısında oldukça önemli bir farklılaşma ve değişime yol açmıştır. Altı siyasi partinin yerel iktidar mücadelesi verdiği Sarayönü seçimlerinde, her iki kategoride de birinciliği, hayatı siyasi mücadelelerle geçmiş olan efsanevi siyasi lider Necmettin Erbakan'ın Fazilet Partisi (FP) kazanmıştır. Altı siyasi partinin de, belki de Sarayönü'nün siyasi tarihinde, yerel seçimler bazında, ilk kez böylesi bir kıran kırana siyasi iktidar mücadelesi verdiği bu seçimlerde, Tablo 15'te de görüldüğü gibi FP, Sarayönü'lü seçmenlerin dörtte birinin desteğini kazanarak, birinci parti olmayı başarmıştır. Gerçi FP bu seçimlerde Sarayönü'nde yüzde 40'ları bulan bir kayıp yaşamıştır. Fakat sonuçta yine de gülen taraf olmayı başarmıştır. Belediye başkanlığını da yine Salih ÜLKER kazanmıştır.

Tablo 16: 1999 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

		Sarayönü Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1999	Sağ Partiler Toplamı	71,12	69,22
	Sol Partiler Toplamı	28,88	30,78
	Diğerleri	0	0
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı incelendiğinde ise Sarayönü'nün yeni siyasi yapısı ve bu yapıdaki değişime dair daha net buğulara ulaşılır. Tablo 16'da açık bir şekilde sergilendiği üzere, daha önceki seçimlerde olduğu gibi, Sarayönü'nün toplumsal ve siyasi hayatına yine sağ kanat damgasını vurmuştur.

Gerçi, bir önceki seçimlerle kıyaslandığında sağ cenahta siyasi iktidar mücadelesi veren siyasi partilerin toplam oylarında bir düşüş gözlemlenir. Bununla birlikte sağ kanat, 1999 Sarayönü seçimlerinde, seçmenlerin üçte ikisinden daha fazlasının desteğini almayı başarmıştır.

2004 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI:

2004 yılı yerel seçimleri, 28 Mart 2004 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 2004 yerel seçimlerinde, hem Türkiye genelinde ve hem de Sarayönü özelinde, önceki iki yerel seçimlerle kıyaslandığında, kayda değer bir azalma gözlemlenir. Türkiye genelindeki katılım oranlarındaki azalma, Sarayönü'ndeki düşüşün iki katından daha fazladır. Daha net bir ifadeyle bu seçimlerde, seçimlere katılım oranlarında, Türkiye genelinde ortalama yüzde 13,3 civarında bir azalma olurken, Sarayönü'nde bu düşüş yüzde 5,9 oranında gerçekleşir. Siyasi katılım oranlarındaki bu azalmaya rağmen, Sarayönü'ndeki seçimlere olan ilgi, önceki seçimlerde olduğu gibi Türkiye geneline paralel fakat Türkiye ortalamasının üzerinde olur.

Tablo 17: 2004 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Sarayönü (Belediye Başkanlığı)	Sarayönü (Belediye Meclisi)
BTP	0,31	0,24
AKPARTİ	35,98	35,38
DYP	0,31	0,63
CHP	9,75	9,88
GP	0,28	0,59
SP	24,54	23,81
MHP	28,83	29,47

Kaynak: YerelNET (2014).

Türkiye genelinde 20'den fazla siyasi partinin, yerelde siyasi iktidarı elde edebilmek için mücadele verdiği 2004 yılı yerel seçimlerinde, Sarayönü'nde 7 siyasi parti varlık göstermiştir. Bununla birlikte gerçek yarış 3 siyasi parti arasında olmuştur. Tablo 17'de de görüldüğü gibi, oyların partiler arasındaki dağılımı incelendiğinde, Sarayönü'ndeki bu seçimleri diğerlerinden farklı kılan en önemli sonucun, ilk 3 sırada ipi göğüsleyen partilerin üçünün de sağ kanattan siyasi partiler olmasıdır. Bu amansız mücadelede mutlu sona ulaşmayı, Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğindeki Adalet ve Kalkınma Partisi başarmıştır.

Sarayönü'nde belediye başkanlığını, oyların üçte birinden fazlasını almayı başaran, Ak Parti belediye başkan adayı Ali ÖZMEN olmuştur.

Tablo 18: 2004 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

		Sarayönü Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
2004	Sağ Partiler Toplamı	89,29	89,66
	Sol Partiler Toplamı	9,88	9,75
	Diğerleri	0,83	0,59
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Ak Parti'nin seçim başarısı, Türkiye genelinde olduğu gibi, Sarayönü'nün siyasi yapısı içinde de, sağ kanadın gücüne güç katmıştır. Bu güce MHP ve SP'nin katkısı da bir o kadar anlamlı ve önemlidir. Bu üç partinin başarısı, sağ siyaset anlayışının Sarayönü'ndeki gücünü yüzde 90'lara taşımıştır. Daha net bir ifadeyle bu seçimlerde, Tablo 18'de de görüldüğü gibi, Sarayönü'lü 10 seçmenden 9'u, siyasi tercihini sağ partilerden yana kullanmıştır. Bu sonuçlar sol kanat için ise Sarayönü'nde hüsrana yaşamak anlamına geliyordu. Sol partiler, bir önceki seçimlerde yüzde 30'ları bulan siyasi gücünün neredeyse üçte ikisini yitirerek, Sarayönü'nün siyasi yapısı içinde büyük bir kayıp yaşamıştır.

2009 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI

2009 yerel seçimleri, 29 Mart 2009 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Hem Türkiye genelinde ve hem de Sarayönü özelinde seçimlere seçmen ilgisinde ciddi bir artış gerçekleşmiştir. Özellikle de Türkiye kırsalında katılım oranlarının, kentsel alanlara nazaran oldukça yüksek olması son derece dikkat çekicidir. Sarayönü'lü seçmenlerin seçimlere katılım oranlarındaki artış, Türkiye genelinin altında gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Sarayönü'nde siyasi katılım, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, Türkiye ortalamasının üzerinde olmuştur.

Tablo 19: 2009 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Sarayönü (Belediye Başkanlığı)	Sarayönü (Belediye Meclisi) (*)
AKPARTİ	25,79	32,3
BTP	4,17	-
CHP	1,55	3,5
DP	0,43	0,7
MHP	2,66	8,7
SP	28,72	31,4
BAĞIMSIZ	36,67	23,3

Kaynak: YerelNET (2014) ve TÜİK (2014).

Ülke genelinde 16 siyasi parti ile bağımsız adayların yerel iktidar mücadelesi verdiği 2009 seçimlerine, bir önceki seçimlerde olduğu gibi, kelimenin tam anlamıyla Adalet ve Kalkınma Partisi damgasını vurmuştur. Sarayönü'nde ise durum Türkiye genelinden biraz farklılık arz eder. Özellikle belediye meclisi üyeliği seçimlerinde Ak Parti, kardeşi SP ile amansız bir mücadele sonrasında birinciliği kazanmıştır (Tablo, 19). Ne var ki belediye başkanlığı seçimlerinde aynı mutlu sona ulaşamamış ve hem bağımsız aday ve hem de SP karşısında ciddi bir yenilgi almıştır. Bu farklılaşmada başrol oynayan ve Ak Parti'nin yüzde 28'den fazla oy kaybetmesine sebebiyet veren değişken, büyük ölçüde belediye başkan adayları olmuştur. Belediye başkanlığı seçimini ise Mehmet Güney kazanmıştır.

Tablo 20: 2009 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

		Sarayönü Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
2009	Sağ Partiler Toplamı	73,2	57,61
	Sol Partiler Toplamı	3,5	1,55
	Diğerleri	23,3	40,84
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı temelinde Sarayönü'nün siyasi yapısı incelendiğinde de son derece önemli bulgularla karşılaşılır. Tablo 20'de de açık bir şekilde görüldüğü gibi 2009 seçimlerinde, Sarayönü'nün siyasi yapısında sağ siyaset anlayışının geleneksel belirleyiciliğinde bir değişim olmamıştır. Fakat

durumun niceliksel boyutunda çarpıcı değişim göze çarpar. Bu niceliksel değişim hem sağ partilerin ve hem de sol partilerin aleyhinedir. Sarayönü'nün siyasi yapısındaki bu değişimin belirleyici faktörü, daha önce birkaç kez yaşanmış durumlara benzer bir şekilde, bağımsız adayın almayı başardığı seçmen desteği ve kazandığı siyasi güçtür.

2014 YILI YEREL SEÇİM SONUÇLARI

Mevcut yerel siyasi yapıyı şekillendirmiş olan son yerel seçimler olma hüviyeti taşıyan 2014 yılı yerel seçimleri, 30 Mart 2014'te yapılmıştır. Seçmen ilgisinin son derece yüksek olduğu seçimlere (belediye meclis üyeliği), katılım oranı yüzde 89'un üzerinde olmuştur (YSK, 2014). Seçimlerde kayıtlı 48.843.157'den, 43.543.717'ü oy kullanmıştır (Arslan ve Baştürk, 2014). Konya'nın Sarayönü ilçesinde de seçmenlerin seçimlere ilgisi son derece yüksek ve tarihi rekor seviyelerine yakın bir oranda gerçekleşmiştir. Daha net bir ifadeyle bu seçimlerde de Sarayönü'nde gelenek bozulmamış, seçmenler bu seçimlere Türkiye geneli ortalamasının üzerinde bir ilgi göstermiş, katılım yüzde 93'ün üzerinde seyretmiştir.

Tablo 21: 2014 Yılı Yerel Seçimleri Sarayönü Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Sarayönü (Belediye Başkanlığı)	Sarayönü (Belediye Meclisi)
AKPARTİ	44,23	58,2
BBP	0,26	0,4
BTP	1,09	1,1
CHP	1,37	2,9
DP	-	0,4
HAKPAR	0,30	0,3
MHP	5,77	9,8
MP	0,20	0,1
SP	29,66	26,7
TKP	-	0,1
BAGIMSIZ	17,12	-

Kaynak: YerelNET (2014),

2014 yılı yerel seçimlerinin Sarayönü'nün siyasi yapısında meydana getirdiği farklılaşma ve değişimin boyutları Tablo 21'de net bir şekilde görülmektedir. Öncelikle vurgulamak gerekir, Sarayönü belediye başkanlığı seçimlerini, yüzde

44,23 gibi son derece yüksek bir oy oranıyla Adalet ve Kalkınma Partisi, belediye başkanlığını da Nafiz SOLAK kazanmıştır. Ak Parti'nin, belediye meclisi seçimlerindeki başarısı belediye başkanlığı seçimlerinden daha büyüktür.

Tablo 22: 2014 Yılı Yerel Seçimlerinde Türkiye Genelinde Durum

		Türkiye Geneli		
		Belediye Başkanlığı Seçimlerinde Oy Dağılımı (%)	Belediye Başkanlarının Partilere Göre Dağılımı	
			Sayı	(%)
2014	Sağ Partiler Toplamı	65,7	1015	75,13
	Sol Partiler Toplamı	27,01	232	17,17
	Diğerleri	7,29	104	7,7
Toplam		100	1351	100

Kaynak: YSK (2014) verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Sarayönü'ndeki seçim sonuçları, oyların siyasi yelpazeye dağılımı temelinde analiz edildiğinde de, nitelik bakımından Türkiye genelindekine son derece benzer bir durumla karşılaşılır. Niceliksel açıdan ise sağın Sarayönü'nde elde ettiği zafer, Türkiye geneli ortalamasından çok daha büyüktür. Tablo 22'de de görüldüğü gibi Sarayönü'nde, belediye başkanlığı seçimlerinde, toplamda yüzde 80'in üzerinde bir seçmen desteği elde etmeyi başaran sağ kanat partiler, belediye meclisi seçimlerinde bu zaferi çok daha büyük boyutlara taşımışlardır. Daha net bir ifadeyle yüzde 96'lara ulaşan oy oranıyla sağ siyaset anlayışını Sarayönü'nün siyasi genlerine kadar işlemişlerdir. Bu sonuçlarla, sol siyaset anlayışını da, Sarayönü'nün siyasi dokusundan neredeyse silinme noktasına getirmişlerdir.

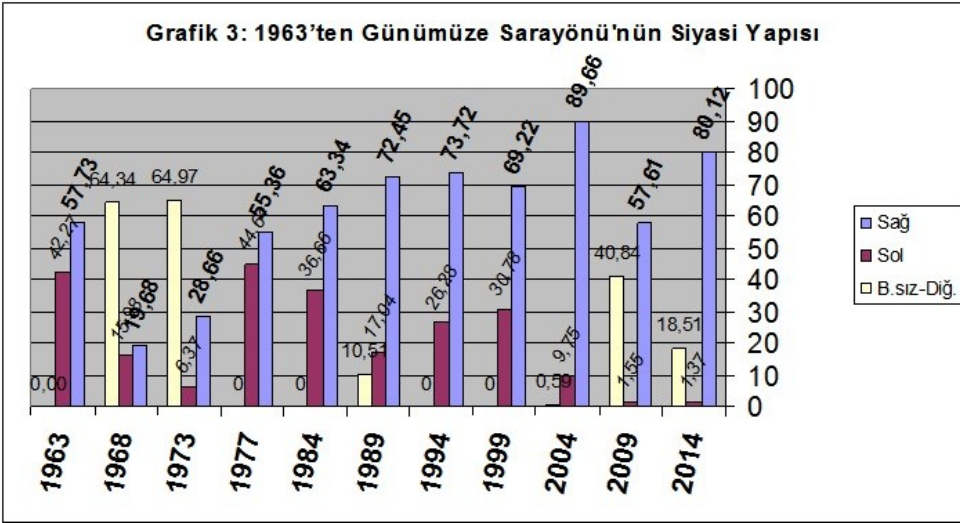
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, tarihsel bir perspektiften yola çıkılıp, siyaset sosyolojisinin yöntem ve teknikleri kullanılarak, Sarayönü'nün siyasi yapısı ve bu siyasi yapıda, geçmişten geleceğe yaşanan değişim incelendi. Bu amaç doğrultusunda öncelikle, yerel seçim sonuçları incelenerek Sarayönü'nün yerel siyasi yapısının ortaya konması hedeflendi. İkinci olarak, ele alınan süreç içinde Sarayönü'nün siyasi yapısında meydana gelen değişim irdelendi. Nihai aşmada ise ortaya çıkan bulgular, Türkiye geneli sonuçları ile karşılaştırılarak, Sarayönü'nün Türkiye'nin siyasi yapısı içindeki yeri anlaşılmasına çalışıldı.

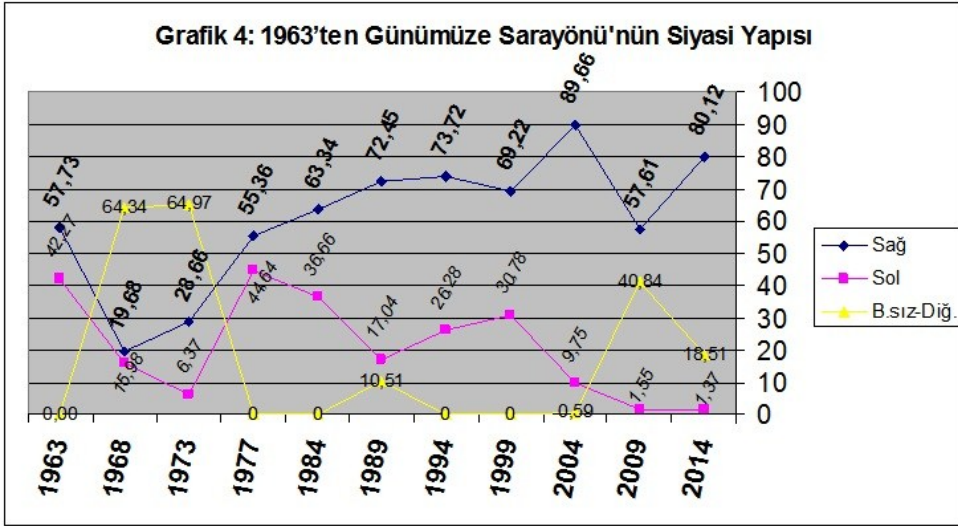
Bu hedeflere ulaşabilmek için, 1961 Anayasası'nın yürürlüğe konulmasıyla başlayan yeni siyasi ve idari yapılanma sürecinde gerçekleştirilen ilk seçimler

olma hüviyetine sahip 1963 yerel seçimleri nirengi noktası seçildi. Bu tarihten günümüze geçen yarım asırlık süreç içinde, Türkiye’de yapılan 11 yerel seçimin sonuçları hem Sarayönü özelinde ve hem de Türkiye geneli bağlamında incelendi.

Grafik 3 ve 4’te sergilenen bulgular, geçmişten bugüne Sarayönü’nün siyasi yapısında geçmişte bugüne yaşanan değişimi bütün çıplaklığıyla gözler önüne serer. Bağımsız adayların iki seçimde gösterdiği çarpıcı başarılar haricinde, Sarayönü’nde yapılan bütün yerel seçimlerde sağ siyaset geleneği tartışmasız bir üstünlük elde etmişlerdir. Sağın, özellikle de 2004 ve 2014 yerel seçimlerinde kazandıkları seçim başarıları baş döndürücü boyutlarda olmuştur.

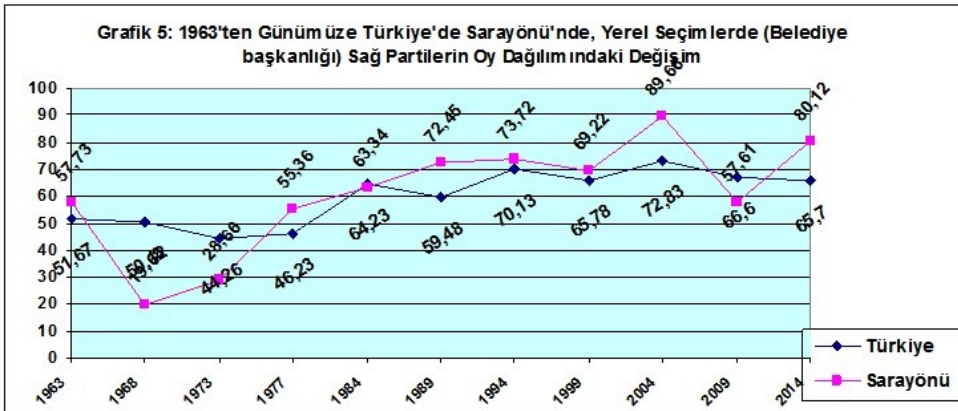

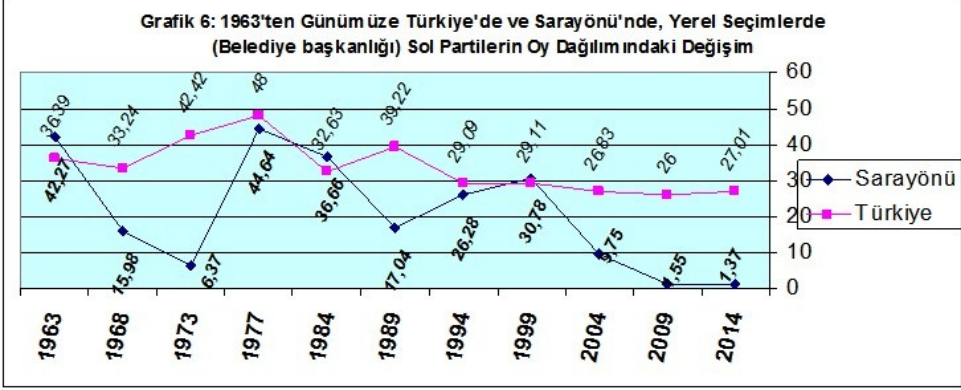
Kaynak: Arslan (2014)'teki veriler güncellenerek düzenlenmiştir.

Kaynak: Arslan (2014)'teki veriler güncellenerek düzenlenmiştir.

Yerel seçim sonuçları temelinde Türkiye'nin siyasi yapısı ve bu yapıda yaşanan değişim araştırmacılar tarafından daha önceki araştırmalarda (Arslan, 2014; 2007-a; 2012-a) detaylı bir şekilde analiz edildiği için, burada tekrar edilmeyecek. Sadece Sarayönü'nün, Türkiye'nin genel siyasi yapısı içindeki yerinin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, Türkiye'ye ilişkin bulgulara burada kısaca yer verilmiştir.

Grafik 5 ve Grafik 6'da da net bir şekilde görüleceği üzere, ele alınan dönemde yapılan bütün seçimlerde, Türk toplumunun siyasi yapısında sağ siyaset anlayışının bariz bir üstünlüğü mevcuttur. Dönemsel küçük dalgalanmalar dışında, sağın toplumun siyasi dokusunda belirleyici olma konumu hep devam etmiştir. Daha net bir ifadeyle, araştırmalarda yerel seçim sonuçlarının Türkiye geneline yönelik olarak ortaya konan bütün bulgular, toplumun siyasi yapısında sağ siyaset kültürünün egemen olduğunu açık bir şekilde gözler önüne serer.

Sarayönü'nün siyasi yapısında da Türkiye genelinde yaşanan değişime son derece paralel bir durum gözlemlenir. Hatta bulgular sağ siyaset anlayışının Sarayönü'nün siyasi yapısındaki belirleyici olma gücünün, Türkiye ortalamasından çok daha üstünde olduğuna işaret etmektedir. Daha net bir ifadeyle, sağ siyaset kültürü, hem Türkiye genelinde ve hem de Sarayönü özelinde siyasi yapıda belirleyici siyasi unsur durumundadır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F.** (1993). *The making of modern Turkey*. London: Routledge.
- Akbulut, Ö.** (2006-a). *Seçim sonuçlarının değerlendirilmesi 1963 yılı raporu*. TODAİE - YERELNET, 07.02.2006
- Akbulut, Ö.** (2006-b). *Seçim sonuçlarının değerlendirilmesi 1968 yılı raporu*. TODAİE-YERELNET,07.02.2006,
http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1968.php
- Altunışık, R.** (vd.) (2004). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (SPSS uygulamalı)*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Arslan, D.A. & Baştürk, S.** (vd.) (2014). Siyaset sosyolojisi perspektifinden 2009 ve 2014 yerel seçimlerinin karşılaştırmalı incelemesi. *Akademik Bakış, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgızistan-Celalabat İşletme Fakültesi, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 1–27.
- Arslan, D. A.** (2013). *Sosyoloji: Günlük yaşamın mimarisini keşfetmek*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Arslan, D. A.** (2012-a). *Sosyoloji ve yöntem yazuları*. Ankara: Kalkan Matbaacılık.
- Arslan, D.A.** (2012-b). Yerel seçim sonuçları temelinde Mersin'in siyasi yapısı. *International Journal of Human Sciences*. (9)2, 916-968.
- Arslan, D. A.** (2012-c). Geçmişten geleceğe Kağızman'ın siyasi yapısı: Yerel seçim sonuçları temelinde Kağızman'ın siyasi yapısının sosyolojik analizi. Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu (24–26 Mayıs). Kars: Kafkas Üniversitesi.
- Arslan, D. A.** (2011-a). *Turkish political elites: Sociological analysis of Turkish politics and politicians*. Berlin: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Arslan, D. A.** (2011-b). *Who rules Turkey: Turkish power elite*. Berlin: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Arslan, D. A.** (2011-c). *Elites and power in contemporary Turkey: Social anatomy of Turkish elites*. Berlin: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Arslan, D. A.** (2011-d). *Uygulamalı köy sosyolojisi: kırsal yapı ve kalkınma dinamikleri ile 17 öncesi ve sonrası Ankara Kavaközü*. Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, D. A.** (2007-a). 1963'ten günümüze yerel seçim sonuçları temelinde Türkiye'nin siyasi yapısı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi (International Journal of Human Sciences)*, 4- 1, 1–32.
- Bayramoğlu, S.** (2006-a). *Seçim sonuçlarının değerlendirilmesi 1994 yılı raporu*. YERELNET, 01.03.2006, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1994.php
- Bayramoğlu S.** (2006-b). *Seçim sonuçlarının değerlendirilmesi 1999 yılı raporu*. YERELNET,16.02.20006, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1999.php
- Büyük Larousse,** (1986). *Sarayönü*. 20-10193.
- Gilbert, N.** (1994). *Researching social life*. London: Sage.
- Güler, B. A.** (2006). *Yerel yönetimler*, Ankara: İmge.
- Hürriyet Gazetesi** (2014). *2014 yılı yerel seçimleri*, 25.05.2014,
<http://www.hurriyet.com.tr/yerel-secim-2014/>
- Keleş, R.** (2006). *Yerinden yönetim ve siyaset*, Ankara: İmge.

- Kışlalı, A. Taner** (2007). *Siyaset bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kili, S.** (1976). *Cumhuriyet Halk Partisi'nde gelişmeler 1960–1975*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Mevlana Kalkınma Ajansı,** (2011). *Sarayönü ilçe raporu*. 21.07.2014, <http://www.mevka.org.tr/Download.aspx?filePath=ikeEYjt8IPKYaIG2QWKY9g==>
- Orhan, E. A.** (2011). *Toplumsal, kültürel ve katılsal boyutuyla siyasal davranışın sosyopolitik analizi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Sarayönü Belediyesi,** (2014). *Sarayönü, coğrafi yapısı*. 20.7.2014, <http://www.sarayonu.bel.tr/cografi.php>
- Sarayönü Kaymakamlığı,** (2014). *İlçemizin tarihi*. 20.7.2014, http://www.sarayonu.gov.tr/default_B0.aspx?content=1034
- Sarıbay, A. Y.** (2008). *Global bir bakışla politik sosyoloji*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Sitembölükbaşı, Ş.** (2001). *Parti seçmenlerinin siyasal yönelimlerine etki eden sosyoekonomik faktörler*. Ankara: Nobel.
- TÜİK** (2014). *Konya, Sarayönü 2013 nüfusu*, 22.7.2014, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>
- Vikipedi** (2014). *Sarayönü*. 20.7.2014, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Saray%C3%B6n%C3%BC>
- UyduHarita** (2012). *Sarayönü haritası ve resimleri*. 12.09.2014. <http://www.uyduharita.org/Sarayönü-haritasi-resimleri/>
- YerelNET** (2014). *Yerel seçim sonuçları Sarayönü*, 17.08.2014. http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_secimsonuclari.php?belediyeid=127824
- YerelNET** (2014), 2009 yılı belediye başkanlığı seçim sonuçları Sarayönü, 21.09.2014. http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_secimsonuclari.php?yil=2009&belediyeid=127824
- YerelNET** (2014), 2004 yılı belediye başkanlığı seçim sonuçları Sarayönü, 21.09.2014. http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_secimsonuclari.php?yil=2004&belediyeid=127824
- YerelNET** (2014), 1999 yılı belediye başkanlığı seçim sonuçları Türkiye, 21.09.2014. http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuclari/index.php?yil=1999
- YerelNET** (2014), 1999 yılı belediye başkanlığı seçim sonuçları Sarayönü, 21.09.2014. http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_secimsonuclari.php?yil=1999&belediyeid=127824
- YerelNET** (2014), 1994 yılı belediye başkanlığı seçim sonuçları Türkiye, 21.09.2014. http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuclari/index.php?yil=1994
- YerelNET** (2014), 1994 yılı belediye başkanlığı seçim sonuçları Sarayönü, 21.09.2014. http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_secimsonuclari.php?yil=1994&belediyeid=127824
- YerelNET** (2014), 1989 yılı belediye başkanlığı seçim sonuçları Türkiye, 21.09.2014. http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuclari/index.php?yil=1989

989

- YerelNET** (2014), 1989 yılı belediye başkanlığı seçim sonuçları Sarayönü, 21.09.2014.
http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_secimsonuclari.php?yil=1989&belediyeid=127824
- YerelNET** (2014), 1984 yılı belediye başkanlığı seçim sonuçları Türkiye, 21.09.2014.
http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuclari/index.php?yil=1984
- YerelNET** (2014), 1984 yılı belediye başkanlığı seçim sonuçları Sarayönü, 21.09.2014.
http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_secimsonuclari.php?yil=1984&belediyeid=127824
- YerelNET** (2014), 1977 yılı belediye başkanlığı seçim sonuçları Türkiye, 21.09.2014.
http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuclari/index.php?yil=1977
- YerelNET** (2014), 1977 yılı belediye başkanlığı seçim sonuçları Sarayönü, 21.09.2014.
http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_secimsonuclari.php?yil=1977&belediyeid=127824
- YerelNET** (2014), 1973 yılı belediye başkanlığı seçim sonuçları Sarayönü, 21.09.2014.
http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_secimsonuclari.php?yil=1973&belediyeid=127824
- YerelNET** (2014), 1968 yılı belediye başkanlığı seçim sonuçları Sarayönü, 01.09.2014.
http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_secimsonuclari.php?yil=1968&belediyeid=127824
- YerelNET** (2014). 1963 yılı belediye başkanlığı seçim sonuçları Sarayönü, 01.09.2014.
http://www.yerelnet.org.tr/belediyeler/belediye_secimsonuclari.php?yil=1963&belediyeid=127824
- YSK** (2014-a). Yüksek Seçim Kurulu, 2014 yerel seçim sonuçları, 26.05.2014,
<http://www.ysk.gov.tr/>

SARAYÖNÜ (KONYA) YÖRESİ BAZI GELENEKSEL KÜLTÜR DEĞERLERİ İLE İLGİLİ BİR TASNİF DENEMESİ

Alparslan SANTUR*

GİRİŞ

Bilindiği üzere;

-Bir yörenin, bir bölgenin ve sonuçta bir ülkenin kültürel kimliğini geleneksel kültür değerleri oluşturmaktadır.

-Diğer yandan kültürün dinamik yapısı sürekli değişimi, özellikle maddi kültür değerlerinin hızlı kaybını gündeme getirmektedir.

-Bu nedenle söz konusu değerlerin sürekli araştırmalarla tespit edilip derlenmesi, belgelenmesi, arşivlenmesi, değerlendirilmesi ve müzelenmesi gerekmektedir.

Ayrıca "...Bilgiye en kısa ve en güvenilir ulaşımı sağlayıcı düzenleme ile küme, sıra ve sınıflandırmaların yapılması gerekliliği..."¹ yani belgelerin tasnifi, yayın ile birlikte konunun değerlendirme bölümünü oluşturmaktadır.

Dolayısıyla ancak bu çalışmalar sonucunda geleneksel kültür değerleri bir anlam ifade etmekte ve gelecek kuşakların da bilgilenmeleri ile milli kültür bilincine sahip olmaları sağlanmaktadır.

Günümüzde, yukarıdaki ilkeler doğrultusunda çalışmalarını sürdürmeye çalışan Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, 1966 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak oluşturulan Milli Folklor Enstitüsü'nün bir devamı niteliğindedir. Söz konusu enstitü ile birlikte, halk kültürü konulu çalışmalar sonucunda elde edilen belgelerin muhafaza edildiği bir arşiv de oluşturularak, bu belgelerin "Kümeleme Kılavuzu" adı verilen belirli bir tasnif sistemine göre sınıflandırılarak, değerlendirilmeleri öngörülmüştür. Kurum araştırmacıları tarafından 1979 yılında hazırlanan bu kılavuzun zamanla yeniden

* Etnolog, "Folklor Araştırmacıları Vakfı" Yönetim Kurulu Üyesi, alparslansantur@hotmail.com

gözden geçirilmesi gerekliliğinden hareketle, kurum araştırmacıları ve konuyla ilgili bilim insanlarından oluşturulan bir çalışma grubunun çalışmaları sonucunda kılavuz 2001 yılında son haline getirilmiş ve yayımlanmıştır. ¹

Bu kılavuzdaki sınıflama, aşağıda bir şema ile gösterilmiştir:

- A Kadro
- A 100 Kategori
- A 100.1 Küme
- A 100.1.1 Sınıf
- A 100 1.1.1 Bölüm
- A 100 1.1.1.1 Alt Bölüm
- A 100 1.1.1.1.1 Alt Bölüm Altı

Kümeleme kılavuzunun esasını oluşturan kadrolar ise şu şekilde sıralanmıştır:

A Genel Halkbilim (Folklor), **B** Dil, **C** Bibliyografya, **D** Aşık-Tekke Edebiyatı, **E** Anlatmalar, **F** Halk Şiirleri (Yaratıcısı Belli Olmayanlar), **G** Kalıplaşmış Sözler, **H** Yaşamın Dönüm Noktaları, **İ** Halk Bilgisi (Günlük Yaşam- Geleneksel Kurumlar), **J** Bayramlar-Törenler-Kutlamalar-Özel Günler, **K** İnanışlar, **M** Geleneksel Türk Tiyatrosu, **O** Oyun-Spor, **P** Halk Oyunları (Dansları), **R** Halk Müziği-Diğer Müzik Türleri, **T** Geleneksel Halk Sanatları (Giyim-Zanaat-Halk Resmi), **U** Mimari (Halk Yapı Sanatı), **V** Beslenme (Yiyecek-İçecek-Mutfak-Kiler), **Y** Dünya Dilleri, **Z** Coğrafya

Sonuç olarak bu çalışmada, Sarayönü (Konya) yöresine ait seçmeli haber, bilgi ve fotoğraflardan oluşan bazı geleneksel kültür değerleri ile ilgili doküman belirtilerek, bu doküman yukarıda belirtilen tasnif sistemine göre değerlendirilecektir.

Konuyla İlgili Örnek Tasnif Denemeleri

Bilgi: "Doğum Adeti" ²

"Karaçay'da (Başhüyük'te) bir kimsenin ilk çocuğu doğduğu zaman delikanlılar ve genç kızlar bir hafta yeni gelinin yanında beklerler... Yeni doğum yapan kadının yanında bir hafta beklemenin gerekçesi onu **Almastı** denilen ve yeni doğum yapmış kadınlara ve bebeklere musallat olduğuna inanılan kötü varlıktan korumaktır."

Tasnif: H Hayatın Dönüm Noktaları→H 100 Doğum→H 100.8 Al Basması, Kırk Basması, Diğer Basmalar→H 100.8.1 Al Basması→H 100.8.1.1 Verilen Diğer

¹ Halk Kültürü Belgeliği Kümeleme Kılavuzu, 2001

² TAVKUL, Doç. Dr. Ufuk: Kırım Dergisi, www.kafkas.gen.tr

İsimler (Alması) →H 100.8.1.2 Al Basmasının Tanımı→H 100.8.1.4 Al Basmasına Karşı Alınan Önlemler→H 100.8.1.4.1 Kadın İçin→H 100.8.1.4.2 Çocuk İçin

Bilgi: “Tiş Cırna Adeti”³

“Bu âdet Karaçay’da (Başhüyük’te) çocuk ilk dişini çıkardığı zaman yapılır. İlk önce büyük bir kazanda buğday, mısır, kuru fasulye ve nohut pişirilir. Piştikten sonra içine kuru üzüm katılır ve buna “Tiş Cırna” denir. Daha sonra bütün akraba ve tanıdıklar eve davet edilerek, sohbet ve eğlence içerisinde Tiş Cırna ikram edilerek yenilir. Gelenlerin hepsi küçük çocuğa birer hediye getirirler...”

Tasnif: H Hayatın Dönüm Noktaları (Gelenek-Görenek) →H 200 Çocukluk Çağı→H 200.1 Çocuğun İlk Olarak Tırnağının, Saçının Kesilmesi ve Dişinin Çıkması, Memeden Kesilmesi→H 200.1.3 Çocuk Dişi İle İlgili Pratikler→H 200.1.3.1 Diş Hediği (Buğdayı) “Tiş Cırna”

Haber: “Define Çetesi Çökertildi.”⁴

“...Yaklaşık bir aydır definecileri takip eden Sarayönü İlçe Jandarma Komutanlığı asayiş ekipleri, operasyon düğmesine bastı. Yenicekaya köyü Beşgöz pınarı doğansırtı mevkinde yapılan kaçak kazılar esnasında baskın yapıldı. İlçe Jandarma Komutanının bizzat yürüttüğü operasyonda suçüstü yakalanan S.T., S.B., S.G., C.A. ve Afgan uyruklu N.U. gözaltına alındı. Gece ilerleyen saatlere kadar olay yerinde devam eden incelemeler sonucunda, bir adet hilti, bir adet jeneratör ve kazı için kullanılan çok sayıda araç gereç ele geçirildi...”

Tasnif: İ Halk Bilgisi→İ 100 Günlük Yaşam→İ 100.7 Hobiler→İ 100.7.1 Definecilik

Haber: “Sarayönü’nde Patates Hasadı Başladı.”⁵

“Sarayönü’nde patates ekilen bölgelerden biri olan Kuyulusebil’de 2010 yılı patates hasadı Kaymakam Kemal Yıldız tarafından başlatıldı...”

Tasnif: İ Halk Bilgisi→İ 700 Halk Ekonomisi→İ 700.1 Tarım ve Rençberlik→İ 700.1.5 Hasat

Haber: “Başhüyük’te Bayram Şenliği”⁶

“Başhüyük Karaçay-Malkar Kültür Derneği her yıl gerçekleştirdiği bayram şenliğini bu yıl da yoğun bir katılımıla Başhüyük kasabasında gerçekleştirdi. Şenlikte yöresel kıyafetlerle çeşitli oyunlar sergilendi...Başhüyük kasaba meydanında gerçekleştirilen şenlik ilk olarak yöresel kıyafetlerle sahnelenen oyunlarla başladı. Sergilenen yöresel oyunlar izleyicilerden büyük beğeni topladı. Şenlikte ayrıca Çerkezlerin kültürlerini

³ TAVKUL, Doç. Dr. Ufuk: Kırm Dergisi, www.kafkas.gen.tr

⁴ www.memleket.com

⁵ www.konyayenigun.com

⁶ www.haberciniz.biz

anlatan şiirler de okundu. Şenlik son olarak Çerkez bir çobanın hayatını anlatan oyunun sergilenmesi ile son buldu.”

Tasnif: J Bayramlar-Törenler, Kutlamalar, Özel Günler→J 100 Bayramlar→J 100.4 Mahalli Bayramlar, Festivaller→J 100.4.3 Kültürel Amaçlı

Video: “Sarayönü Düğününde Deve Yapılır.”^{7,8}

Tasnif: M Geleneksel Türk Tiyatrosu→M 300 Köy Seyirlik Oyunları→M 300.2 Oyunlar→M 300.2.1 Sözlü Oyunlar→M 300.2.1.2 İnanç Kaynaklı Olup Eğlence Amaçlı Oynanan Oyunlar→M 300.2.1.2.1 Oyunun Konusu→M 300.2.1.2.1.3 Ölüp Dirilme-Kız Kaçırma (Deve Oyunu) →M 300.2.1.2 Oynanma Nedeni→M 300.2.1.2.6 Oyundaki Hayvanlar

Bilgi: “Ladik Halıları”⁹

“Ladik halıları 17.yüzyıldan itibaren gelişmeye, yaygınlaşmaya başlamıştır...Kök boya ve doğal boyalarla renklendirilen bu dönem halılarda kırmızı, mavi, kahverengi, yeşil ve beyaz hakimdir. Halı zemini çoğunlukla kırmızı, kenar suları kahverengi, mavi ve beyazdır. Merkezde ve merkeze bağlı Kurşunlu, Sızma, Kestiler, Şarören, Osmancık köyleri ile Konya il merkezi, Sarayönü, Kadınhanı, Ilgın ve Yunak ilçeleriyle bunlara bağlı köylerde, Karapınar ve Işıklar’da dokunmaktadır ve bütün bu halılar Ladik Halısı olarak anılır. Günümüzde Ladik’te kooperatif, tüccar ve şirketler tarafından dokunan halılarda pamuk ve yün malzeme kullanılmaktadır. Çözgü ve atkı ipi pamuk, düğüm ipi yündür...köy halılarında ise malzeme tamamen yündür...Genellikle halının bütününde 13 renk hakimdir, en çok görülenleri lacivert, beyaz, koyu kırmızı, açık yeşil ve pembe dir. Dokuyucuların kullandığı modeller Arasında Çin motifi, vazolu, yelekli, yıldız göbekli, çamlı ve bademli isimleri sayılabilir...Yörede halının dokunduğu tezgâha istar denir. Tüccar ve diğer kuruluşların dokuduğu halılardan halk arasında sille düğümü diye anılan tek düğüm, köy halılarında ise köy düğümü olarak bilinen çift düğüm tekniği uygulanır. Bugün Ladik’te her türlü hali tipi üretilmektedir. En çok görülenleri seccade halısı, karyola halısı, kelle halısı, taban halısı, yolluk halısı, paspas, minder halısı ve köy halılarıdır...”

Tasnif: T Geleneksel Halk Sanatları→T 300 Dokumalar→T 300.2 Kirkitli Dokumalar→T 300.2.1 Halı→T 300.2.1.1 Kullanılan Araç-Gereç→T 300.2.1.2 Kullanım Alanı→T 300.2.1.3 Yapım Tekniği→T 300.2.1.4 Kullanılan Desenler→T 300 2.1.5 Kullanılan Motifler ve Anlamları→T 300.2.1.6 Kullanılan Renkler→T 300.2.1.7 Boyanın Cinsi

⁷ www.izlesene.com

⁸ www.saraymedya.com

⁹ www.idesanat.com

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

Bilgi: “Konya Sarayönü Boyalı Köyü Tarihçesi”¹⁰

“Yaşayış a)Ev Yapıları ve iç tezyinatı : Evler çoğunlukla tek katlı ve kerpiç olup toprak damlıdır. Damlara çorak adı verilen kıl yayılarak sudan korunur...”

Tasnif: U Halk Mimarisi→U 500 Sürekli ve Geçici Konutlarda Yapıma Başlangıç Aşamaları ve Yapımı→U 500.7 Taban Döşemesi, Tavan Döşemesi, Çatı Çeşitleri, Örtü Türleri, Saçaklar, Çıkmalar→U 500.7.4 Örtü Türleri

Bilgi: “Gözlü Kasabası”¹¹

“Gözlü kasabasında konutlar birbirleriyle yan yana bitişik şekilde olmayıp birbirinden ayrılırlar. Bunun sebebi ise meskenlerin avlularının geniş olmasıdır. Evler tek katlı olup avlu içerisinde mutfak (kilerlik), tahıl ambarı, ahır ve samanlık vardır. Helalar daha çok dışarıdadır. Yeni yapılan evlerde ise içeridedir. Kullanılan ısınma aracı ise odun, tezek ve kömürdür. Gözlü kasabasında meskenler kerpiçten yapılmış olup, duvar kalınlığı 40 cm’dir. Evler genelde 3 oda bir salondan oluşmaktadır. Evlerin % 30’a yakını çatılıdır. Çatı kaplamasında çinko kullanılmaktadır. Modern evler betonarme olup, eski klasik evler toprak yapı şeklindedir. Ayrıca köylülerin kullandığı köy odaları vardır. Bu köy odaları cenaze ve düğün zamanlarında kullanılmaktadır. Hemen hemen her ailenin köy odası bulunmaktadır.”

Tasnif: U Halk Mimarisi→U 100 Yerleşim Biçimleri, Yerleşim Yeri Değişiklikleri, Yerleşim Yeriyle İlgili Bilgiler→U 100.1 Yerleşim Biçimleri→U 100.1.1 Dağınık→U 100.3 Yerleşim Yeriyle İlgili Bilgiler→U 100.4.1 Yöre Yapı Tekniği→U 100.4.4 Taş Kerpiç→U 600 Konutlarda Isınma, Aydınlanma, Havalandırma Araçları, İç Dekorasyon, Konutların Bakımı→U 600.1 Isınma, Isınma Araçları ve Yakacaklar→U 600.1.1 Isınma→U 600.1.3 Yakacaklar→U 700 Sürekli ve Geçici Konutlarda Kullanım Alanları→U 700.1 Kat Durumuna Göre Kullanım Alanları→U 700.1.2 Tek Katlı Konutlarda Kullanım Alanları ve İşlevleri→U 700.2 Konutun Bölümleri→U 700.2.1 Odalar→U 700.2.2 Banyo, Tuvalet→U 700.2.2.2 Tuvalet→U 700.2.3 Mutfak, Kiler, Ocaklık→U 700.2.3.1 Mutfak→U 700.2.3.2 Kiler→U 700.3 Konuta Yardımcı Ek Yapılar→U 700.3.1 Hayvan Barınma Yerleri→U 700.3.2.1 Samanlık→U 800 Mesken Dışındaki Diğer Yapı Türleri ve Kullanım Alanları→U 800.1 Yapı Türleri→U 800.1.1 Köy Odası

Bilgi: “Kadioğlu Tarihi”¹²

“...Kasabamız İç Anadolu Bölgesinde, idari bakımdan Konya İli Sarayönü İlçesine bağlı olup ilimizin ve ilçemizin kuzeyinde yer almaktadır. İl merkezine 110 km ilçe merkezine ise 60 km uzaklıktadır. Kasabamız Böğrüdelik, Karabıyık, Boyalı, Kuyulu

¹⁰ www.sarayonuboyalikoyu.blogspot.com

¹¹ www.gozlu.bel.tr

¹² www.kadioglu.orgfree.com

sebil köyüyle komşudur. Kasabada ilk yerleşim 110 yıl kadar önceye dayanmaktadır Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizden gelen göçmenler tarafından ilk yerleşim yeri kasabanın 2 km güneyinde kalan ve "LEK" olarak adlandırılan bölgede kurulmuştur. Zamanla kasaba bugün kurulu olduğu yere kaymıştır. Lek günümüzde kasabaya su sağlayan yer konumundadır. Kasabanın adıyla ilgili rivayet şöyledir: Buraların önceleri bir kadının arazisi olduğu söylenir. Kadın, soğuk ve karlı bir kış günü oğlu ile birlikte arazisine bakmaya gelir. Attan inerler. Oğlu sağa sola koşarken üzeri karla kaplı olan su kuyusunu fark edemez ve kuyuya düşer. Olaydan sonra halk buraya kadının oğlunun düştüğü yer anlamında "KADINOĞLU" demeye başlar. İsim yıllar geçtikçe "KADIOĞLU" halini alır."

Tasnif: Z Coğrafya→Z 100 Yerleşmenin Coğrafi Konumu ve Koordinatları→Z 200.1 Yerleşim Yeri ve Adlandırma→Z 200.2 Yerleşim Yeri İle İlgili Genel Özellikler.

KAYNAKÇA

Kitap

-Halk Kültürü Belgeligi Kümeleme Kılavuzu: Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 2001, 174 S.

“Kültür Bakanlığı, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü: 319”
“Kılavuzlar El Kitapları Tarihçeler Dizisi: 12”

Web Siteleri

-Boyalı Köyü: Konya Sarayönü Boyalı Köyü Tarihçesi.

www.sarayonuboyalikoyu.blogspot.com Erişim: 28.06.2014

- Gözli Kasabası: www.gozlu.bel.tr Erişim: 28.06.2014

- Haberciniz: Başhüyük'te Bayram Şenliği. www.haberciniz.biz Erişim: 28.06.2014

- İde Sanat: Ladik Halıları. www.idesanat.com Erişim: 28.06.2014

- İzlesene: Sarayönü Düğününde Deve Yapılır. www.izlesene.com Erişim: 28.06.2014

- Kadioğlu Kasabası: www.kadioglu.orgfree.com Erişim: 28.06.2014

- Konya Yenigün: www.konyayenigun.com Erişim: 28.06.2014

- Memleket: www.memleket.com Erişim: 28.06.2014

-Sarayönü Manşet: www.saraymedya.com Erişim: 15.10.2014

-TAVKUL, Doç. Dr. Ufuk: Başhüyük Köyünden Derlenen Karaçay Adet ve Gelenekleri.

Kırım Dergisi, 12 (47), 2004, 47-53. S. www.kafkas.gen.tr Erişim: 28.06.2014.

KONYA VE SARAYÖNÜ ÇEVRESİNDE BULUNAN YÖRÜKLER

Fatih USLU

GİRİŞ

Konya ve Sarayönü ile ilgili yapmış olduğum saha araştırmalarından ve günü birlik gezilerden söz edeceğim. Öncelikle bir Yörük tanımı yapıp, Sarayönü'ne ve Ermenek Bölgesine yaptığım saha araştırmalarına değineceğim.

Hayatının ilk on bir senesi Yörük çadırında geçmiş birisi olarak, Yörükler hakkında bir tanımlama yapmam gerekirse: Yüzyıllarca Orta Asya'da Bozkır steplerinde at üzerinde yaşayan Oğuz Türklerinin yirmi dört boyundan bazılarının çeşitli sebeplerle önce Doğu Anadolu'ya gelmeleri ardından da tüm Anadolu'ya hatta Rumeli'ye yayılmaları ile günümüze kadar ulaşan, son yüzyıllarda zorunlu iskânla birçoğu yerleşik hayata geçse de bir kısmı bugün hala hayvancılıkla uğraşan bir yerden bir yere göç eden Türk unsurlardır, diye tanımlayabilirim.

Sarayönü-Çeşmelisebil-KuyuluSebil

Konya ve Sarayönü çevresindeki Yörükler adlı bu sempozyum çalışmasında Konya-Mersin ve Antalya yöresindeki konargöçer Yörüklerin yaşam tarzlarını sosyolojik bir üslupla tarihsel hafızayı anlatmaya çalışacağım. Başta Sarıkeçili ve Bozahmetli Yörükleri olmak üzere bölgede yaşayan Yörükleri ve yaşam koşullarını paylaşacağım. Sarayönü ve çevresinde ise başta Çeşmeli Sebil ve Kuyulu sebil olmak üzere Yörük nüfusun yoğunlukta olduğu yerlerden söz edeceğim.

Bu sempozyum için davet edildiğim zaman öncelikle bir sosyolog olarak yapmam gereken şeyin alan araştırması yapmak olduğuna karar verdim ve bir arkadaşımın birlikte arabama binip doğru Sarayönü'ne gittim. Yanımda not alabileceğim bir defterim de mevcuttu. İlk olarak Sarayönü İlçesi merkezinde bulunan yol kenarına kadar taşan bir kahvehaneye gidip, bir bardak çay içip

oradakiler ile sohbet ettik. Sarayönü merkezde pek fazla Yörük olmadığını özet olarak Sarayönü Merkezi Tatarlar, Çerkezler ve Muhacirler oluşturduğunu söylediler. Burada bir çiftlik var, orada çalışanlar Erzurum'un Narman İlçesi'nden genel olarak, ayrıca Ankara Yeniköy'den gelme Baraj işçileri var hepsi bu kadar dediler. Kahvehaneden aldığımız bilgi doğrultusunda ikinci çay için ısrarlara rağmen Yörüklerin yaşadıkları beldelere yol almak için acele ediyorduk. Neyse çok geçmeden Sarayönü İlçesine bağlı Çeşmelisebil Kasabasına ulaştık. Aracımızı bir zirai ilaç satan dükkanın önüne park edip, içerdekilere bu yerleşim yerinde Yörük var mı diye sorduk. İçerde bulunan iki kişiden biri Karakoyunlu Yörük'ü olduğunu diğeri de Tekeli Yörüklerinden olduğunu söyleyince anladık ki doğru adresteyiz. 1949 doğumlu Hasip Gürel adında bir Karakoyunlu Yörük'ü olan kişi bize yardımcı olabileceğini söyleyince bizim için iş daha kolay hale geldi. Diğer kişi ise Mustafa Ceran adında 1950 doğumlu bir Tekeli Yörük'ü idi. Aldık yanımıza Hasip amca'yı koyulduk yola...

İlk gittiğimiz kişi Çeşmelisebil'in en yaşlılarından ve mürekkep yalamışlardan Osman Yılmaz oldu. Osman Dede, 10 Mart 1928 doğumluydu. Anası, Sarıkeçili babası, Tekeli Yörük'ü idi. Aydın, Selçuk'tan gelip yerleşmişler zamanında. Sillelilerden, Muacırlardan, Erzulüm'lulardan uzun uzadıya söz etti. Çürüksu köyünün Tatar köyü olduğundan, küçük İncilerin Sarıkeçili olduğun bahsetti. Tekeli Yörüklerinin Aydın'dan Şam' göç ettiklerini üç yıl orada kaldıklarını ve Ürdün civarında Telafer'de yaşadıklarını anlattı. Yolculuk esnasında Çeşmelisebilden geçerken kafalarına koydukları bu sulak araziye, orada cinayet sebebiyle husumet oluşunca geri dönmüşler ve 1882 yılında Çeşmelisebil kurulmuştur. İlk geldiklerinde Rumlardan birkaç eser dışında bu bölgede bir şey olmadığını söylemişler. Tekeli Yörüklerinde biraz daha detaya giren Osman dede, altı oymaktan söz etti. 1. Hacı Gaffarlı 2. Teslimeli 3. Şamlı 4. Geçili 5. Beştürlü 6. Hacı Musalı.

Karakoyunlu Hacı İbrahim ağa da bu bölgede önde gelen insanlardanmış. Hacı gaffarlı'nın büyüğü, Hacı Gaffar, Şamlıların büyüğü Şamlı Osman Teslimelilerin Hacı Ali Goca, Geçicilerin büyüğü Hacı Ahmet'tir. Beştürlülerin ki Hacı Ahmet ve Hacı Musalıların büyüğü Hacı Musa imiş.

Çeşmeli sebil üç Yörük boyundan oluşmakta; bunlar Sarıkeçili, Tekeli ve Karakoyunlu Yörükleridir.

Bu bölgede eskiden Yörükler genellikle iki evliyidiler, medeni kanundan sonra tek evlilik çoğaldı.

Tarım olarak burada buğday, arpa, mercimek ve kimyon ekilirken hayvancılık olarak koyun ve sığır yetiştiriyoruz. Eskiden 5-6 bin koyun vardı diyen Osman dede artık azaldı, köyümüzde zaten nüfus da pek kalmadı, diyerek sözlerini tamamladı. Biz de bir başka köye Kuyulusebil'e doğru yol aldık.

Kuyulusebil'de köyün bakkalı Pantı Gıda Mahmut Bakırcı ile bir mülakat gerçekleştirdik. Bakırcı, Köyün %90'nunun Sarıkeçili Yörük'ü olduğunu ayrıca Akkoyunlu, Honamlı ve Tekeli Yörüklerinin de olduğunu söyledi. Sarıkeçili Soyadları; Ünsallar, Öcallar, Bakırcılar, Güreller ve Güçlüler iken Akkoyunlu olanlar; Yükseller ve Konya soyadlılar, Honamlı Yörükleri ise Ataoğlu ve Gelinayşalar ve Tekeliler, Koçak ve yavuz soyadlarını taşıyorlar. Yaz-kış 200-250 hanenin oturduğu köyde yazın 500 kişi bulunur.

Karaman-Ermenek-Çumra

Birkaç arkadaş ve bir Japon misafirle çıktığımız çat kapı oba ziyaretleri adlı günübirlik Yörük Çadırı ziyaretinin ilk durağında İhsaniye bölgesinde Havva adında koca yürekli bir Yörük kadını karşıladı ve bizi tulum peyniri ve pekmez ikram etmeden bırakmadı. Küçük kızı Emine ile birlikte obada bi-başınaydı. O, çok tatlı bir Yörük kızıydı. Özellikle Japon misafirimize büyük tanzimlerde bulundu ve Yörük kültürünün bir parçası olan yufka ekmekten lokma nasıl yapılır onlardan söz etti ve uygulamalı olarak gösterdi. Karlama denilen pekmezli ve şekerli karışımdan ikram ettiler. Obanın önünde kuru oduna saplanmış nacak orada dura dursun bizler oradan ayrılırken çadırlarının önlerinde durarak küçük kızın el sallaması eşliğinde uğurladılar. Bol bol fotoğraflarını çektiğimiz Yörük Obalarından ayrılmadan yaban nanelerinden koklamadan geçemedim, sahi su bidonlarının içlerine atılan ve suya koku veren o bitkilerin adı sanırım yarpuzdu. Yarpuzlardan bir tutam koparıp arabamızın içine astık ve Japon misafirimize yarpuzlu sudan ikram ettikten sonra oradan ayrıldık.

İkinci durak bir Menemen Yörüğü olan Halil Topçu'nun obasıydı. Kültür ganimeti bulmuştuk adeta o obada. Obaya gelir gelmez yolda karşıladı Halil abi bizleri ve hemen salak saldı birşeyler hazırlayın diye obaya. Birkaç hoş peşten sonra "*kahvaltımız hazır buyurun kuru katık bir şeyler yeyin*" diye bizleri çadıra davet ettiler. Bizler yemek yerken çocuklar biz tokuz deyip kenara çekildiler, fakat ben eminim onların karınları tok falan değildi, bu bir Yörük âdetiydi. Misafirler varken çocuklar sofraya oturmazdı. Ev sahipleri de usulen yer gibi yapar fakat asıl payeyi misafirlere bırakırdı. Biz ısrar etsek de öyle de oldu zaten. Çadırın içinde sazlı sözlü başlayan muhabbetle nerdeyse birkaç saatte dost olmuştuk, yakın zamanlarda yürekleri pırıl pırıl olan böyle bir grup insanla

karşılaşmamıştım doğrusu. Çadırın içindeki bir kaç ayrıntı gözümde kalmamıştı; " ıraduya, peşkir, gara lastik, oturgun çuval, mekap, ırbık ve peynir ilegeni... " Alime ablama sordum ırbık mi dersiniz ırbık mı diye " ırbık deriz" dedi ya peşkir dedim "ona hem havlı deriz, hemide peşkir" dedi, tıpkı Batı Toroslarda yaşayan Bozahmetli Yörükleri gibi. Oba tam bir Yörük Müzesi görünümündeydi. Traktör, Rus motoru denilen bir motosiklet, peynirlik, tavuklar için holluk, lor peyniri kaynayan kazan, kuzulukta bulunan kuzular, birkaç körpe oğlak, üç-beş Menemen Yörüklerine has Yörük Çadırı ve yürekleri sadırlarına sığamayan bir grup insan.

Günün yorgunluğunu henüz hissetmeden gün öşermeye başlamış ve Son durağımız Torosların Kültür Mirasçısı Sarıkeçili'ler olmuştu. Yolun kenarında adeta kanatlarını açmış bizi bekleyen kara bir çadır gördük ve aracımızın kontağının sesi kesildi ve araçtan indik. Altı erkekten oluşan bir ekiptik. Çadıra yaklaşıncaya gördük ki evde sadece bir kadın var o da ekmek eyliyor. Çekinir diye tereddüt ettik bu kadar erkek falan filan diye, ama Yörük Kadını korkar mı hiç en ufak bir kuşku duymadan "*buyurun gelin niye çekiniyorsunuz, buyurun*" diye bizleri çadırına davet etti. Davete icabet esnasında bir abimiz yahu abla hiç korkmaz mısınız yanız başına falan diye mevzuya girince "*iyiler iyi ile kötüler kötü ile karşılaşır, bizim buralarda öyle şeyler olmaz, olursa da bir hal yoluna bakarız*" diyerek bir Osmanlı Kadını örneği sundu bizlere Fatma abla. Bizlere gözleme yapıp ikram etti. Aslen Tatar olan bir ağabeyimiz vardı o para falan demek istedi çok kötü fırça yedi. "*Sizler tanrı misafirlerisiniz yanlışı duymuş olayım*" diye de bizlere de kızdı. Arabamız yürüdü fakat bizim gönlümüz Toroslarda kaldı. Şehir hayatı ve günümüz insanları adına bir özür borcumuz var o insanlara. Uzun süren şaşkınlığın ardından bu bölgeye tekrar gelme fikri belirdi yüreklerimizde...

Birkaç gün önce yapmış olduğumuz Toroslardaki göçerleri ziyaretimizden çok etkilenmiş ve yenilerini yapma kararı almıştık. İlk gezimiz Karaman-Ermenek bölgesinde konargöçer yaşayan Menemen Yörüklerine olmuş ve yanımızda bulunan Japon misafirimiz başta olmak üzere hepimiz düpedüz apışıp kalmıştık. Yörük, misafirperverdir der geçer gideriz, ama yok bu kez silkelendik ve adeta soğuk duş etkisinde kaldık. Biraz da mübalağa yapayım, tuş olduk. İnsanlığımızı masaya yatırdık, masada kaldı. Şehir hayatı dedik, beyhude geldi. Velhasıl duramadık çıktık tekrar yollara...

Sabahleyin telefonumda cevapsız bir çağrı görmüş ve heyecanım artmıştı; zira arayan kişi koca yürekli bir Yörük kadınıydı. Koca kafalı çok kişi gördüm fakat koca yüreklilere nedense az rastlanır hale geldi son zamanlarda... Hâsılı kelim arayan kişi Sarıkeçililer Dernek Başkanı Pervin Çoban ablamdan başkası değildi. "Davay kalkmadan, deve yola düşmeden göçerlere ulaşalım, biraz acele

edin” diyordu telefonda. Hemen telefonuma sarıldım, Bayram Kabadayı ve İsmail Değirmenci ağabeylerimi aradım; fakat İsmail Değirmenci’nin telefonuna ulaşamıyordum. Onu bırakmak durumunda kaldık ve alelacele çıktık Çumra yoluna... Önce Çumra merkezden Pervin ablayı aldık, uzun bir yolculuktan sonra ulaştık İbrahim Bacak’ın Obasına. Durmuş Ali, Mehmet, Ali ve Hasan adında yetişkin ve Muhammet, Âdem isimlerinde çocuklar vardı, bize gün boyu yemek ve çay ikram eden ablalarımın adlarını bile sorma fırsatımız olmadı, muhabbetin koyuluğundan... Davar peyniri, koyun yoğurdu, domatesli bulgur pilavı, gara çaydanlıkta çay ve yufka ekmeği hatırımda kalan birkaç yiyecek. Yemekleri falan gören yok desem abartı olmaz o eşsiz manzarayı izlemekten. Manzara demişken sanırım küçük bir tasvir yapmam gerekiyor: karşıda May Gölü, etraf kır çiçekleri ve arı vızıltısı ile inliyor, develer diken peşinde hörgüçlerinde deve çulu ile, keçi ve oğlak sürüsü çadırın etrafında insanlarla adeta bir bütün oluşturmuş, körpeler ve ekdi oğlaklar çadırın içinde oturgun çuvalların ipleriyle oynuyor, adını unuttuğum küçük bir oğlan çocuğu ile oğlak yan yana uyuyor, çocuklar anası ölmüş oğlaklara biberonla süt emziriyor, kara çadır tüm heybeti ile gelen misafirlere kollarını açmış bekliyordu. Çoban köpekleri, evin etrafında kancaları ve zilleri ile art niyetli konukların tadlarını kaçırmak için hazır vaziyette, diğer oba çadırlarından misafirlerin bulunduğu çadıra sürekli yiyecek taşıyan al yazmalı kadınlar, çadırın önünde duran mavi traktör ve römorku, etrafa saçılmış su bidonları, deve hamudları ve en önemlisi Türk Kültürü’nün tescilli mirasçılarından Sarıkeçili Yörükleri...

O anın ölümsüzleştiği birkaç fotoğraf dışında bıraktık her şeyi orada. Sabahleyin develer yükleyip, tekrar yola koyulacak obada, köpekleri yalandı ve davarlar yatağına sürüldü. Biz de çok katlı yalnızlıkların yaşandığı şehre yöneldik; fakat teker dönmek, araba yürümek istemedi.

SARAYÖNÜ ÇEŞMELİSEBİL YÖRÜKLERİNDE DOKUMA GELENEĞİ THE TRADITION OF WEAVING OF THE YURUKS FROM SARAYÖNÜ, ÇEŞMELİSEBİL

H. Melek HİDAYETOĞLU *

Öz

Çeşmelisebil; Konya İli Sarayönü ilçesine bağlı, geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan bir beldedir. Beldenin tarihi Hellenistik, Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerini kapsamaktadır. Konar göçer, yörük geleneğini devam ettiren Kara Tekeli, Karakoyunlu, Sarı Keçili, Bolacalı ve Honamlı yörük cemaatleri tarafından kurulmuştur. Yörede, kendine özgü dokuma geleneği mevcuttur. Yöre dokumaları ve dokuma gelenekleri bugüne kadar pek tanıtılmamıştır. Ancak bu kültüre ait dokuma ürünlerini hala görmek mümkündür.

Günümüzde bölgede dokumacılık geleneği yaygın olarak yapılmamasına rağmen, eski dokuma örneklerini korumaya çalışan duyarlı yöre insanı bulunmaktadır. Yörede kilim, cicim, zili dokuma örnekleri vardır. Bu araştırmada yörük yaşantısı çevresinde gelişen dokuma örneklerine yer verilecektir. Bu dokumaların çeşit, malzeme, renk, motif ve kompozisyon özellikleri aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Çeşmelisebil, halk kültürü, düz dokuma yaygıları.

Abstract

Çeşmelisebil is a town where livelihood of the people living there, is agriculture and stockbreeding in the province of Konya, Sarayönü. The history of the town comprises Hellenistic, Rome, Seljuk and Ottoman periods. Kara Tekeli, Karakoyunlu, Sarı Keçili, Bolacalı and Honamlı where have been perpetuating the tradition of Turkish nomads were established by communities of Yuruks. In the region, there is a unique tradition of weaving. This region's weaving and its

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, mhidayetoglu@gmail.com.

weaving tradition have not been introduced a lot so far. However, it is still possible to see products of the weaving which belongs to this culture.

Although the tradition of weaving is not comprehensive in the region, there are sensitive people who are trying to protect former samples of weaving in the region. There are samples of weaving of rug (kilim), light rug (cicim) and another type (zili) which was weaved by different colours and materials. In this research, the weaving samples developed around Yuruks' lives are going to be mentioned. Properties of these weaves in terms of their variety, material, colour, ornament and composition will be tried to be expressed.

•

Keywords

Çeşmelisebil, folk culture, ground cloth of plain weave.

GİRİŞ

Çeşmelisebil; Konya ili Sarayönü ilçesine bağlı, geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan bir beldedir. Beldenin tarihi, Hellenistik, Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerini kapsamaktadır. Kaynaklarda belirtildiğine, göre Konya ve çevresi yoğun olarak yörük aşiret ve boylarının yerleştirildiği bir bölgedir¹. Sarayönü ilçesinde, yörük kültürü ve geleneklerini tespit edebildiğimiz beldelerin başında gelmektedir. Çeşmeli Zebun (Çeşmelisebil) köyü Sarıkeçili, Karakoyun ve Karatekeli aşiretlerine 1883’de tahsis edilmiştir². Bugün bu yörede yaşayan halkta Şam-Adana, İzmir-Tire ve Antalya-Serik tarafından geldiklerini, Sarıkeçili, Tekeli ve Karakoyunlu yörügü olduklarını, bu bölgeye 100 yıl önce yerleştiklerini, H.1302 tarihinde yerleşik hayata geçtiklerini belirtmektedirler³.

Yörede, adı geçen yörükler geleneklerini devam ettirmeye çalışmaktadır ve kendine özgü dokuma geleneği mevcuttur. Yöre dokumaları ve dokuma gelenekleri bugüne kadar pek tanıtılmamıştır. Ancak bu kültüre ait dokuma ürünleri hala görmek mümkündür. Günümüzde dokumacılık geleneği yaygın şekilde görülmemesine rağmen eski dokuma örneklerini korumaya çalışan yöre insanı bulunmaktadır. Yörede kilim, cicim, zili dokuma örneklerini görmek mümkündür. Konya’nın diğer bölgelerinde yaşayan yörük aşiret ve boylarında da yaşatılmaya çalışılan dokuma gelenekleri ve örneklerini Çeşmelisebil yörüklerinde de tespit etmek mümkün olmaktadır. Benzer dokuma örnekleri ve özelliklerine değerlendirme bölümünde yer vermeye çalışılacaktır. Yöre halkının zaman içinde tarım ve hayvancılıkla uğraşması ve endüstriyel ürünlerin yaşamlarına girmesi sonucu günümüzde dokuma yapanların sayısı oldukça azalmış ve yok olmuştur.

Bu araştırmada yörük yaşantısı çevresinde gelişen dokuma örneklerine yer verilecektir. Bu dokumaların çeşit, malzeme, renk, motif ve kompozisyon

¹-Daha fazla bilgi için bkz. Y. Halaçoğlu, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 41–121; C. Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1987, s. 1–20; O. Gümüşçü, **XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus**, Ankara, 2000, s. 2–189; Rudi Paul Lindner (Çev.: M. Günay), **Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar**, Ankara, 2000; M. Eröz, **Yörükler**, İstanbul, 1991, s. 244-260.

²-Y. Halaçoğlu, **a.g.e.**, s. 8.

³-Aynı köyden Sayın Bünyamin Aydın (46 yaşında, Çeşmelisebil doğumlu, ilkokul mezunu) ve Ali Ünlü’nün (Belediye Başkanı), 11.10.2002 tarihinde ve Cemile Ayrıncı (1950-Çeşmelisebil doğumlu, okur-yazar) 16.10. 2014 tarihinde şifahen verdikleri bilgilere göre. Daha geniş bilgi için bkz. A. Şeref Ceran, **Tarihi ve Sosyo-Kültürel Yönden Konya Sarayönü Çeşmeli Zebir Yörükleri**, Konya, 1996.

özellikleri aktarılmaya çalışılacaktır. Dokumalar çoğunlukla yer yaygısı, ölümlük, namazlık, sofrta örtüsü, çuval ve yastık türlerinde tespit edilebilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular yöre halkı ile yapılan görüşmeler sonucu oluşturulmuş ve sonuç bölümünde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. ÇEŞMELİSEBİL YÖRESİ YÖRÜKLERİNDE DOKUMA ÖRNEKLERİ

Kırmızı (Çul) Kilimler:

Kırmızı renk kullanarak desensiz çul ve perdeler dokunmuştur. Eni 90 veya 35 cm.lik parçaların (şak) yan yana getirilip birleştirilmesiyle bir bütün yaygı elde edilir. Kırmızı kilimler, günümüzde üretilmedikleri için ne tür tezgâhlarda, ne amaçla dokundukları hakkında fazla bilgiye ulaşılammıştır. Camilerde bulabildiğimiz ve bugüne kalabilen son örneklerdir. Bu örneklerin çoğunlukla camilerde bulunmuş olması, kırmızı kilimlerin ölümlük olarak dokunmuş olabileceğini akla getirmektedir. Ölümlük kilimler kişinin sağlığında dokuyup ya da dokutturup vefatından sonra camiye bağışlanan yaygılardır. Ayrıca kırmızı renkli dokumaların Türkler tarafından doğum, ölüm, yörük göçü ve düğün merasimleri gibi özel günlerde kullanıldığı da bilinmektedir. Kırmızı kilimin geniş parçalı olanları ıstar tezgâhta dokunmuştur. Bu tür kilimler Çeşmelisebil (Sarayönü) Kasabasında yük örtüsü, ölümlük olarak kullanılmakta ve **çul** denilmektedir (Örnek No:1-2- Fotoğraf No:1-2).

Sergi Kilimi-Oturgun Kilim:

Enine ince ve kalın kuşaklar üzerinde cicim teknikli geometrik motiflerin bulunduğu yaygılara Sarayönü Çeşmelisebil yöresinde **oturgun kilim**⁴adı verilir. Yer yaygısı şeklinde kullanılan kilimlerde, cicim teknikli süslemeler bulunmayan çıbıklarda iliksiz kilim tekniği kullanılır. Bu yaygıların siyah zeminli kalın kuşakları üzerinde beyaz renkli eşkenar dörtgen biçimli motiflerin meydana getirdiği sular yer alır. Bu motifler tek başına bütün kuşaklarda kullanılabildiği gibi bir-üç-beş adet kuşak da olabilir. Bazı örneklerde ise bu suyun yarım hali kuşakları süslemektedir. Diğer ince kuşaklar üzerinde geometrik biçimli sular işlenir (Örnek No:3-4-5- Fotoğraf No:3-4-5).

Bazı örneklerinde, desensiz kısımlar beyaz renkli ve iliksiz kilim tekniği ile kalın kuşaklar halinde dokunur. Desenli kısımlarda eşkenardörtgen biçimli su ortada iki yanında geometrik biçimli ince sularla birlikte verilir.

Kırmızı, bordo, sarı, turuncu, yeşil, mavi, açık mavi, mor, kahverengi, beyaz, siyah renkleri kullanılarak 75+85X340 cm. 70+70X300 cm. 70+80X240 cm. boyutlarında yün iplik kullanılarak dokunur.

⁴-Fatma Şener'in (52 yaşında, Çeşmelisebil doğumlu, okur-yazar), 11.10.2002 tarihinde şifahi verdiği bilgilere göre.

Atkılı Yaygı:

Enine ince ve kalın kuşaklara ayrılan yaygılarda cicim teknikli ince kuşaklar, beyaz ve kırmızı renkli ve iliksiz kilim tekniğiyle dokunan zemin üzerinde yer alır. Çoğunlukla iki şaklı tasarlanan yaygılarda, her ince kuşakta farklı motif özelliği görülür. Motifler iki düz çizgi arasında düzenli tekrarlar şeklinde verilebilir veya bir sınır içine alınmadan bir hat üzerine yerleştirilebilir. İki uzun kenarda geometrik motiflerle bezeli ince bir su yer alır. Bazı örneklerde bu su iki-üç sıra verilir. Yörede cicim tekniği **atkılı** adıyla bilinmektedir. Bu yüzden cicim ile dokunmuş bütün yaygılar **atkılı** olarak isimlendirilir⁵.

İki şaklı tasarlanan yaygılarda kırmızı, bordo, sarı, turuncu, yeşil, lacivert, mor, kahverengi, beyaz, siyah renkleri kullanılır. Kilimlerin uzun kenarlarında yer alan ince kuşaklara **su** denir. Zeminde geometrik halde dokunan motifler atlamalı tekrarlarla yerleştirilir. Yaygı üzerinde **göklü yanış, pıtraklı yanış, bişşekli, elibelinde, soğutan, karnıyarık** isimli motifler yer alır Uzun ve kısa kenarda ince su üzerinde **boynuzlu karnıyarık** motifi işlenir⁶.(Örnek No:6-7-8- Fotoğraf No:6-7-8). Yün malzeme kullanılan yaygılar 90+90X260 cm. 80+90X300 cm. 82+95X270 cm. 70+70X280 cm. ölçülerindedir.

Sarayönü Çeşmelisebil yöresinde **atkılı** veya **kilim** adıyla bilinen yaygılar yöre halkı tarafından **ölümlük kilim ve yük örtüsü** olarak da kullanılır. Yaygının sahibi ölünce cenaze bu yaygıya sarılır, sonrasında camiye bağışlanır (Örnek No:9- Fotoğraf No:9). Bu yaygılara **sümük sargısı** dendiğide olur. Yük Örtüleri iki farklı şekilde kullanılır. Yazlık-kışlak olarak göçün yapıldığı dönemde develere yüklenen yükün üzerine örtülürken, yerleşik yaşamda evlerde yeralan yüküklerin önüne gerilerek kullanılmışlardır (Örnek No:10- Fotoğraf No:10).

Oturgun Namazlık:

Sarayönü Çeşmelisebil, yöresinde enine kuşaklara ayrılarak dokunan namazlıklara **oturgun namazlık** adı verilir. Kaynak kişiler oturgun namazlığın argaç (atki) için kullanılan yünün bükülmeden dokunduğunu belirtmektedir. Namazlık şeklinde kullanılan kilimlerde, ince kuşaklarda yörede **dal yanış, geydirme, kör pıtrak, ala boncuk** adı verilen cicim teknikli sular işlenir. Cicim teknikli süslemeler bulunmayan çibıklarda iliksiz kilim tekniği kullanılır⁷.

⁵-Fatma Şener'in (52 yaşında, Çeşmelisebil doğumlu, okur-yazar değil), Emine Ünlü'nün (70 yaşında, Çeşmelisebil doğumlu, okur-yazar değil), 11.10.2002 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.

⁶-Fatma Şener'in (52 yaşında, Çeşmelisebil doğumlu, okur-yazar), 11.10.2002 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.

⁷-Emine Ünlü'nün (70 yaşında, Çeşmelisebil doğumlu, okur-yazar değil), 11.10.2002 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.

Kırmızı, siyah, sarı, pembe, yeşil, turuncu, kahverengi, beyaz, mor, sarı renklerle 90X155 cm ölçülerinde dokunur. (Örnek No:11- Fotoğraf No:11).

Dimi Çuval:

Konya'nın Ilgın Yukarıçiğil, Çobankaya, Tekeler, Sarayönü Çeşmelisebil, Kadınhanı Saçıkara, Yunak Cebrail, Karapınar İslık, Çumra Kuzucu, Akşehir Değirmenköy yörelerinde bulunan ve içine buğday, bulgur, un gibi yiyecek maddelerinin konup saklandığı çuvallara **dimi çuval** denir. İliksiz kilim ve cicim teknikleri ile dokunan enine kuşaklarla süslü çuvallar, üzerindeki motifler yörelere göre değişiklik gösterir.

Sarayönü Çeşmelisebil'de içinde un konan çuvallara **dimi çuval** denir. Zemin enine kuşaklar üzerinde yörede **dal yanış, pıtrak, çekme, dişeme, it izi** motifli sular ile bezelidir⁸. Çuval üzerinde beyaz, bordo, lacivert renkli kuşaklar alternatif düzende yer alır. 73X140 cm. ölçülerinde yün malzeme ile dokunur (Örnek No:12- Fotoğraf No:12).

Sofra (Sofra Örtüsü):

Konya'nın Sarayönü Çeşmelisebil, yöresinde yemek yenmek üzere yere serilen sofra örtüsü şeklinde kullanılan yaygılara **sofra** adı verilir. Çoğu iki parçalı tasarlanan sofralarda farklı desen özellikleri görülür.

Çeşmelisebile ait bazı örneklerinde boyuna kuşaklar üzerinde yörede **geydırme** denilen büyük zikzak biçimleri yer alır. Zikzaklarla süslü kuşakları sınırlandıran ince kuşaklarda **gözlü yanış** motifi ve zeminde kalan boşluklar ise **bişşek** ve **pıtrak** motifleri ile dokunur. Örtünün uzun kenarını **karnıyarık** motifli ince su, kısa kenarını **iseyarım pıtrak** motifli su çerçeveler. Bazı örneklerinde ise, tek parça dokunan örtünün zemininde yörede **anahtarlı yanış** denilen küçük göbekler merkezdeki eşkenardörtgen etrafına yerleştirilir. Zemini **yarım pıtrak** motifli süslü kalın ve eşkenardörtgen biçimlerle süslü ince sular çevreler⁹. Kırmızı veya kahverengi zemin üzerine, mor, yeşil, sarı, turuncu, beyaz, kırmızı renklerde, 50+50X100 cm. 55+55X98 cm. ve 93X103 cm. ölçülerde yün malzeme ile dokunur (Örnek No:13-14-15 Fotoğraf No:13-14-15).

Daban Zili-Acem Kilim (Yer Yayıması):

Sarayönü Çeşmelisebil yöresinde zili teknikli yer yaygıları dokunur. Zili yaygının zemini düzgün altıgenlere bölünür. Altıgenlerin içlerine üst üste sıralı eşkenardörtgenler kıvrım kollarla birlikte yerleştirilir. Sarayönü Çeşmelisebil yöresinde yaygının zeminini kaplayan altıgen biçimli motife **dabaz** adı verilir. Bu

⁸-Ayşe Ünlü'nün (63 yaşında, Çeşmelisebil doğumlu, okur-yazar değil), 11.10.2002 tarihinde şifahi olarak verdiği bilgilere göre.

⁹-Emine Ünlü'nün (70 yaşında, Çeşmelisebil doğumlu, okur-yazar değil) ve Fatma Şener'in (52 yaşında, Çeşmelisebil doğumlu, okur-yazar), 11.10.2002 tarihinde şifahi olarak verdikleri bilgilere göre.

örneklerde Sarayönü Çeşmelisebil kasabasında motif özelliğinde dolayı **dabaz** denir¹⁰. Zili yaygılarda kırmızı, yeşil, mor, beyaz, siyah, deve tüyü rengi, mavi, turuncu, bordo, kahverengi renkleri hâkimdir. 110X360 cm. ölçülerinde dokunur(Örnek No:16- Fotoğraf No:16).

Tarak Yanışlı Yer Yayı:

Sarayönü Çeşmelisebil yöresinde bu yaygılar **palaz** adıyla bilinir. Taraklı yanışlara **kutucuk** veya **pıtraklı kutucuk** denir ve uzun kenardaki su üzerinde **göksu motifli su**, kısa kenarda ise, **bişsek** ve **pıtraklı** motifli sular yer alır¹¹. (Örnek No:17- Fotoğraf No:17).

Tarak yanışlı yer yaygıları kırmızı, kahverengi, beyaz, mor, turuncu, mavi, sarı, bordo, yeşil, siyah, açık mavi, lacivert renkleri ile karakteristiktir 100+100X280 cm. ölçülerinde dokunur. Çoğunlukla iki şaklı hazırlanır. Atkı ve çözümlü ipliğinde çoğunlukla yün iplik kullanılsa da kıl malzemenin kullanıldığı da olur. Desende yün iplik kullanılır.

Koçboynuzu Namazlağı:

Konya yöresinde, Sarayönü'nün Çeşmelisebil, Kuyulusebil, Akşehir'in merkez, Cankurtaran, Ortaköy, Değirmenköy, Kadınhanı'nın Saçıkara, Iğın'ın merkez, Çömlekçi, Güneypınar, Dereköy, Gölyaka (Haremi), Tekeler, Ereğli'nin Yaburlar-Taşağıl, Karaburun, Çumra'nın merkez, Eretepe (Sodur) ve Arıkören civarında benzer özellikte namazlıklar tespit edilmiştir.

Namazlık zemininde kıvrım kolların karşılıklı yerleştirildiği motifler yer alır. Bu motife Sarayönü Çeşmelisebil'de¹²**koçboynuzu** adı verilir. Bu örnekler üzerinde taşıdığı motiften dolayı **koçboynuzu namazlağı**, **koçboynuzu atkılı** adı ile bilinir. Koçboynuzu motifleri zemin üzerinde üst üste ve yan yana üç-dört sıra şeklinde yerleştirilir. Koçboynuzu motiflerinin arasında kalan boşluklar kenarları kıvrımlı eşkenar dörtgenlerle doldurulur. Bu dolgulara Sarayönü Çeşmelisebil'de¹³**içinin dolgusu** adı verilir. Namazlağı çevreleyen uzun kenardaki suya Sarayönü Çeşmelisebil'de **su**¹⁴ adı verilir. Uzun kenar üzerinde

¹⁰-Emine Ünlü'nün (70 yaşında, Çeşmelisebil, okur-yazar değil), 11.10.2002 tarihinde şifahi verdiği bilgilere göre.

¹¹-Emine Ünlü'nün (70 yaşında, Çeşmelisebil, okur-yazar değil), 11.10.2002 tarihinde şifahi verdiği bilgilere göre.

¹²-Fatma Şener'in (52 yaşında, Çeşmelisebil doğumlu, okur-yazar), 11.10.2002 tarihinde verdiği şifahi bilgilere göre.

¹³-Fatma Şener'in (52 yaşında, Çeşmelisebil doğumlu, okur-yazar), 11.10.2002 tarihinde verdiği şifahi bilgilere göre.

¹⁴-Fatma Şener'in (52 yaşında, Çeşmelisebil doğumlu, okur-yazar), 11.10.2002 tarihinde verdiği şifahi bilgilere göre.

Çeşmelisebil örneklerinde **cıgnak**, **bişşek**, kısa kenar üzerinde **elibeline** motifleri bulunur. (Örnek No:18- Fotoğraf No:18).

Kırmızı, bordo, pembe, yavruağzı rengi, sarı, turuncu, yeşil, mavi, açık mavi, mor, kahverengi, beyaz, siyah renkleri kullanılarak yün malzeme ile dokunur. Namazlağlar, 110X135 cm. ölçülerindedir.

Balıkli Pıtraklı Yastık:

Sarayönü Çeşmelisebil, Ilgın Çobankaya, Çumra Kuzucu köylerinde zili teknikli yastıklar dokunur. Yastıkların zemininde boyuna hat üzerine yerleştirilen pıtrak ve zikzak biçimlerinin atlamalı tekrarlar halinde düzenlenmesi ile oluşturulan Çeşmelisebil yöresinde **balıklı pıtraklı yanış** adı verilen motifler yer alır. Yastığın uzun kenarında Çeşmelisebil yöresinde **boynuzlu karnıyarık** motifli ince su yer alır¹⁵.

Çeşmelisebil'de zili-cicim tekniğine ve bu teknikle dokunan yaygılara **atkılı** adı verilir. Bu nedenle bu örneklere **atkılı yastık** da denir. Cicim teknikli yastıkların hepsi motif ve desen özelliği dikkate alınmadan **tırl yastıklar** olarak da bilinir. Kahverengi veya beyaz zemin üzerine sarı, yeşil, kırmızı, lacivert, mor, beyaz, siyah, mavi, turuncu renklerde 54X90 cm. 50X120 cm. 43X80 cm. 43X89 cm. ölçülerinde yün malzeme ile dokunur(Örnek No:19-20- Fotoğraf No: 19-20).

2. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Günümüzde Sarayönü Çeşmelisebil yöresinde yaşayan yörüklerle yine Sarayönü Kuyulusebil ve Konya'nınÇumra, Ereğli, Ilgın, Akşehir, Çeltik, Yunak, Kadınhanı gibi yörelerinde yaşayan yörüklerin benzer dokuma geleneklerine ve kültürüne sahip oldukları söylenebilir. Özellikle atkılı, çalma gibi isimlerle bilinen cicim teknikli örnekler benzer renk, boyut, ve çeşit özellikleriyle dikkat çekicidir.

Sarayönü Çeşmelisebil yörüklerinde iliksiz kilim, cicim ve zili teknikli dokumalar daha çok görülür. Bu tür dokumalar Anadolu'da yakın zamanlara kadar konar-göçer yaşam sürdüren yörüklerde yaygındı. Genellikle dokumalarda enine kuşaklar üzerinde geometrik motiflerin bulunduğu yaygılar görülürdü. Bu dokumalara **çul-çırpı-palaz-kilim-tırl** gibi isimler verilir. Yaygılar bazen üzerinde barındırdığı motif isimleriyle adlandırılır. Pıtraklı, koçboynuzlu, taraklı gibi.

Çeşmelisebil yörükleri halı teknikli dokumaları bu bölgeye yerleştikten sonra kendi ihtiyaçları için dokuduklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında Konya'daki tüccarlara sipariş usulü halılarda dokumuşlardır. Genellikle kızların çeyizine verilmek üzere halı yastık dokumuşlardır. Çeyizlerinde son 60-70 yılda Konya

¹⁵.Ayşe Ünlü'nün (63 yaşında, Çeşmelisebil doğumlu, okur-yazar değil), 11.10.2002 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.

bölgesi'nde çok tanınan ve evlerin tefrişlerinde tercih edilen Sille halılarında satın alınarak kullanılmıştır.

Bölgede küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinden dolayı dokumalarda yün malzeme kullanılmıştır. Yöre halkı tarafından koyunlardan kırkılıp, yıkanıp eğrilen iplikler bölgeye gelen boyacılar tarafından boyanmıştır. Çoğunlukla kırmızı, sarı, yeşil, mor, turuncu, beyaz, lacivert, mavi gibi renklerle dokunmuştur.

Dokumalarda **yer yaygıları, ölümlük-sümük sargısı, yük örtüsü, namazlık, çuval, yastık** türlerinde görülür. Kendi ihtiyaçları için dokunan bu örnekler son 10-15 yıldır dokunmamaktadır. Ölümlük kilimlerinde artık camiye bağışlanmadığı, hatta cenazeye de sarmadıkları tespit edilmiştir. Motif isimleri yörede yaşayan yaşlı nüfus tarafından bilinmekte, gençler çoğunlukla meslek edinip büyük şehirlerde yaşamaktadır.

Dokumalar genellikle iki şaklı (parçalı) olarak dokunmuştur. İki parça dikilerek birleştirilmiş bir bütün yaygı elde edilmiştir. Bu şekilde kullanım, Konya'nın genelinde hakim bir durumdur.

Çeşmelisebil'de kırmızı renkli **çul** adı verilen ölümlük kilimler Konya'nın Akşehir ve çevresinde **çırpı**, Ilgın ve çevresinde **yük örtüsü** gibi isimlerle bilinirken kırmızının dışında ince şaklar halinde mor, turuncu, mavi gibi dokunduğu da olur. Söke civarında yaşayan yörüklerde de **bozluk** adıyla dokunur ve bilinir¹⁶.

Yörede oturgun kilim adıyla bilinen yaygı türü Konya'nın genelinde Ereğli, Akşehir, Doğanhisar, Ilgın, Çumra, Tuzlukçu gibi yörelerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Aslında diğer örneklerde de olduğu gibi bu yörelerin ortak özelliği kendilerini, yörük olarak belirten ve söyleyen köyler olmasıdır.

Atkılı yaygı, bu bölgede cicim ve zili teknikli dokumalara verilen genel bir isimdir. Tek renk zemin üzerine farklı motif özellikleriyle enine kuşaklar halinde dokunan bu yaygı, Konya'nın yine yörük olarak bilinen köylerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Motif isimleri ve biçimleri farklılık gösterebilir genel kompozisyon düzeni ve kullanım açısından benzer özellikler taşır. Bu yaygılar yer yaygısının dışında ölümlük, yük örtüsü olarak da kullanılır. Akşehir'de **tırlı kilim**, Kadınhanı'nda (Pusat köyü) **kırık yanış** yada **kırık yanışlı çul**, Ereğli'de atkılı çul, Çumra'da **çul** gibi isimlerle bilinir.

Konya ve çevresinde içine çoğunlukla buğday, bulgur, un, saman konup sakladığı çuvalara **dimi çuval** denir. İliksiz kilim, sumak ve zili teknikleri ile

¹⁶Bekir Deniz, "Söke (Aydın) Civarında Yaşayan Yörüklerde Dokuma", **Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu**, 15-16 Kasım 2001, Söke-Aydın, s.302.

enine kuşaklar halinde dokunur. Bazı örneklerinde cicim teknikli süslemeler görülür. Çeşmelisebil örnekleri de bu yaygın kullanım arasında yer alır.

Sofra örtüleri Konya'nın Obruk, Ereğli, Akşehir gibi yörelerinde bir dönem sıklıkla dokunmuş ve kullanılmıştır. Günümüzde çok örneğine rastlanmamaktadır. Tek veya iki parça halinde dokunan bu örtüler çoğunlukla kare şeklindedir. Yörelere göre değişen motiflerle bezelidir. Ereğli tatlıkuyu köyünde cicim tekniğinde dolayı **çalma sofra** adıyla bilinir.

Daban zili, Karapınar'da **acem kilim- kepečeli, atmalı kilim, acem namazlağ**, Ereğli'de **acem nakışı, acem kilimi, daban zili** gibi isimlerle bilinir. Yer yaygısı olarak kullanılan bu dokumalar isimleri çok fazla hatırlanmasada Konya'nın genelinde ve Anadolu'nun Akdeniz ve Ege bölgesinde yaşayan yörük yerleşimlerinde sıklıkla görülen yaygı türleri arasında yer alır.

Çeşmelisebil'de **taraklı yanış-palaz** adıyla bilinen yer yaygısı olarak kullanılan dokumalara yine Konya'nın yörük köylerinde (Akşehir: Cankurtaran-Ortaköy-Çakıllar-Tipiköy, Tuzlukçu: Kundullu, Yunak: Cebrail, Çeltik: Gökpına, Ereğli: Yellice-Melicek) sıklıkla rastlanmaktadır. Bu yaygılar sümük sargılığı olarak da kullanılmıştır. Çeşmelisebil'de **kutucuk – pıtraklı kutucuk** adı verilen motiflere yörede **taraklı yanış- satıraç** modeli gibi isimler verilir.

Koçboynuzu namazlağ Konya ve civarında yörük köylerinde sıklıkla görülen yaygılardır. Dokuma tekniğinden dolayı **atkılı namazlağ-atkılı seccade- çalma namazlağ** adlarıyla bilinir. Üzerinde bulunan motiflerde dolayı **koçboynuzu, toklu buynuzlu, koçboynuzu namazlağ, koçboynuzu atkılı** gibi isimler verilir. Konya'nın Sarayönü, Kadınhanı, Ilgın, Ereğli, Akşehir'de namazlık şeklinde dokunan bu örnekler aynı motif özelliği ile büyük boyutlarday yaygısı, duvar çakısı, ölümlük, yastık olarak Doğahisar, Ilgın, Akşehir, Ereğli, Tuzlukçu, Karapınar, Halkapınar, Çumra yörelerinde de görülür.

Sonuç olarak Sarayönü Çeşmelisebil'de yaşayan Tekeli, Sarıkeçili, Karakoyunlu yörüklerinde daha çok düz dokuma yaygılar görülür. Bunların içinde cicim ve zili teknikli dokumalar yaygındır. Geçmişte yoğun olarak yapılan dokuma geleneği son 15-20 yıldır unutulmuş durumdadır. Aslında bugün Konya'nın genelinde ve Anadolu'da eski dokuma geleneği terk edilmeye yüz tutmuştur. Günümüzde camilerde ve yöre halkının elinde eski örnekleri görmek mümkündür.

Geleneğin gelecek kuşaklara aktarılması, tanıtılması konusunda yöre halkına yöneticilerine fazlasıyla görev düşmektedir. Artık dokunmayan bu örnekler çok yakın bir zamanda tamamen unutulacak ve yok olacaktır. Genç nüfus bu dokumaları yaşam biçimlerine uyduramadıkları için tercih etmemekte ve varolan son örneklerde yok pahasına satılmakta yada gözden çıkarılmaktadır. Geleneğin

geleceğe taşınmasında farklı yollar aranmalı, halk arasında farkındalık oluşturmak için çaba sarfedilmelidir. İlk bakışta ekonomik katkı sağlamayan bu kültür değerlerimiz yöre halkına ve ülke ekonomisine katkı sağlayacak şekilde tekrar değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- A. Şeref Ceran, **Tarihi ve Sosyo-Kültürel Yönden Konya Sarayönü Çeşmeli Zebir Yörükleri**, Konya, 1996.
- Bekir Deniz, "Söke (Aydın) Civarında Yaşayan Yörüklerde Dokuma", **Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu**, 15-16 Kasım 2001, Söke-Aydın, s.296-314.
- M. Eröz, **Yörükler**, İstanbul, 1991.
- O. Gümüüşü, **XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus**, Ankara, 2000.
- Y. Halaçoğlu, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- Rudi Paul Lindner (Çev.: M. Günay), **Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar**, Ankara, 2000.
- C. Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1987.

EKLER

Fotoğraf No: 1 Kırmızı kilim (çul), örnek 1,
Çeşmelisebil Camii, 90+90x225cm.

Fotoğraf No: 2 Kırmızı kilim, örnek 2.
Çeşmelisebil Camii,
85+85x230cm.

Fotoğraf No: 3 Sergi kilimi-oturgun kilim,
örnek 3, Çeşmelisebil, 75+85x340cm.

Fotoğraf No: 4 Sergi kilimi-oturgun
kilim, örnek 4, 70+70x300cm.

Fotoğraf No: 5 Sergi kilimi-oturgun kilim,
örnek 5, Çemelsebil Camii, 70+80x240
cm.

Fotoğraf No: 6 Atkılı yaygı -yer
yaygısı, örnek 6, Çemelsebil,
70+70x280cm.

Fotoğraf No:7 Atkılı yaygı)-yer
yaygısı, örnek 7, Çemelsebil, 90+90x260cm.

Fotoğraf No: 8 Atkılı yaygı)-yer
yaygısı, örnek 8, 80+90x300cm.

Fotoğraf No: 9 Atkılı çul-ölümlük, örnek 9,
Çemelsebil,75+75x275cm.

Fotoğraf No: 10 Atkılı yük örtüsü,
örnek 10 55+50x380cm.

Fotoğraf No: 11 Oturgun namazlık, örnek 11,
Çeşmelisebil, 90+155cm.

Fotoğraf No: 12 Dimi çuval, örnek 12,
Çeşmelisebil, Ayşe Ünlü Evi,
73x140cm. ,un çuvalı.

Fotoğraf No: 13 Sofra örtüsü, örnek 13, Ayşe
Ünlü Evi, Çeşmelisebil, 50+50x100cm.

Fotoğraf No: 14 Sofra örtüsü, örnek
14, Çeşmelisebil, 55+55x98cm.

Fotoğraf No: 15 Sofra örtüsü, örnek 15,
Çeşmelisebil, 93x103cm.

Fotoğraf No: 16 Daban zili-acem
kilim-yer yaygısı, örnek 16,
Çeşmelisebil, 110x360cm.

Fotoğraf No: 17 Tarak yanışlı yer yaygısı,
örnek 17, Çeşmelisebil, 100+100x280cm.

Fotoğraf No: 18 Koçboynuzu
namazlağ, örnek 18, Ayşe Ünlü
evi, Çeşmelisebil, 110X135cm.

Fotoğraf No: 19 Balıklı pıtraklı yastık,örnek19,
Ayşe Ünlü evi, Çeşmelisebil,54x90cm.

Fotoğraf No:20 Balıklı pıtraklı yastık,
örnek 20, Çeşmelisebil, 50x120cm.

YOK OLAN BİR SANAT: LÂDİK HALISI

A DISAPPEARING ART: LADİK CARPET

Aynur KARADOĞAN*

Öz

Anadolu'da birçok el sanatı yok olmaktadır. Bunlardan biri de dünyaca ünlü Lâdik halısıdır. Bölge ekonomisine ciddi katkı sağlayan bu halı aynı zamanda önemli bir kültürel zenginliktir. Halı malzemelerinin pek çoğu dışarıdan temin edilmesine rağmen, halının Lâdik'e mal olması dikkat çekicidir. Halı atölyelerinde ve evlerde dokunan Lâdik halısının 50 civarında modeli vardır. Bu modellerde en fazla işlenen renklerin sayısı ise 13'tür. Bu halılar 1990'lara kadar ağaç tezgahlarda dokunurken, sonrasında metal tezgahlarda üretilmeye başlanmıştır. Bu araştırmada Lâdik halısının üretim merkezleri, model ve renkleri, dokuma ve teknik boyutları, maliyet analizi ve günümüzdeki durumu hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler

Halı, Ladik Halısı, Konya, Dokuma, Ekonomi

Abstract

Many crafts are disappearing in Anatolia. One of them is the world-famous Lâdik carpet. This carpet, which provides a significant contribution to the regional economy is also an important cultural richness.

Although obtaining supplies from outside many of the carpet materials it is remarkable that the carpet was Lâdik goods. Models of Lâdik carpet is textured in workshops and homes have about 50. But these models used the number of colors is 13. This carpets textured tree looms until the 1990s, then began to be produced in metal benches. It will be give information about in the research that production centers of Lâdik carpet, models and colors, fabrics and technical dimensions, on cost analysis and current situation.

Keywords

Carpet, Carpet Lâdik, Konya, Texture, Economy.

* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya 2014, a.karadogan90@hotmail.com

GİRİŞ

Konya-Afyon karayolunun 43. kilometresinde bulunan ve Antik Çağ'da Laodicea (Combusta) olarak bilinen Lâdik Kasabası, Sarayönü ilçesine bağlıdır. Son yapılan idarî değişiklikle beraber kasaba hüviyetini kaybetmiş ve Sarayönü'nün bir mahallesi olmuştur. Bu beldenin bir ara adı, 'Halıcı' olarak değiştirilmek istenmiş ise de bu gerçekleşmemiştir. Ancak, bu bağlamda, bazı okulların adlarında 'Lâdik' yerine 'Halıcı' ismi kullanılarak "Halıcı İstiklal İlköğretim Okulu", "Halıcı Cumhuriyet İlköğretim Okulu" vb. gibi isimlendirmeler yapılarak bugün bile kullanıldığını görmekteyiz. Sonuç olarak, antik dönemdeki Lâdik ismi, şehir, kasaba veya mahalle şeklinde de tanımlansa, kullanılmaya devam edilmektedir.

Halıcı isminin verilmesinden de anlaşılacağı üzere Lâdik, halısıyla meşhurdur. Kendine has özellikleriyle tanınmış olan Lâdik halısı, aynı zamanda kalitesiyle de ünlüdür. Lâdik'te halıcılık, bölge insanının Atçeken yükümlülüğünden yerleşik ve tarım toplumuna geçişin bir tezahürü olarak ortaya çıkmış olmalıdır. Buradaki insanlar halıcılığı, önce kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yapmışlar, daha sonra çevreden gelen talebe bağlı olarak giderek artan bir oranda üretimlerini artırmışlar; yanı sıra kalite ve kendilerine özgü birer tarz da yaratmışlardır. Bu çizgi, Osmanlı'dan Cumhuriyete intikal etmiş¹; 1960'ların sonunda ve yetmişlerin başında 'Lâdik Halısı', tüm Türkiye'de tanınır bilinir hale gelmesiyle bir üretim patlaması yaşamıştır. Bu üretim patlaması 2000'li yılların başına kadar devam etmiştir. Bu artış, devletin de politikasıyla orantılı olarak, küçük üreticilerin teşvikiyle açıklanabileceği gibi, bölgedeki halıcığın öneminden dolayı buraya, yine halısıyla ünlü bir başka bölgeden, Isparta'dan bazı kişilerin gelerek profesyonelce üretim işini organize etmesiyle de açıklanabilir.

Bu çalışmada, Lâdik'in sadece ekonomik değil aynı zamanda önemli bir kültürel değeri olan Lâdik halısı ele alınmıştır. Lâdik halısı, tarihî devirleri bir yana, son dönemlerde nasıl bir süreç geçirmiştir? Üretim artışı neden meydana gelmiştir? Nasıl bir coğrafyada yayılmıştır? Üretim tezgâhlarını insanlar nerelere koymuşlardır? Bu halıların dokunuşlarıyla ilgili teknikler nelerdir? Halılar daha çok hangi boyutlarda dokunmaktaydı? Başka bir ifadeyle hangi boyutlardaki halılar talep edilmekteydi? Böyle bir tarihî ve kültürel değeri olan halıcılığın son

¹ Lâdik halısının tarihî gelişimi için bkz. Nebi Bozkurt, "Halı", *İslâm Ansiklopedisi*, XV, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.260.

yıllarda maruz kaldığı durum nedir? Bununla ilgili olarak yapılabilecek bir şeyler var mıdır? Kimlere ne gibi görevler düşmektedir? Bu gibi sorunlar bu çalışmanın ele alacağı ve çözmeye çalışacağı hususlardır.

I. Üretildiği Yerler

Sarayönü'nün kültür tarihine ilmek ilmek dokunan Lâdik halısının zirve dönemi, XX. yüzyılın son çeyreği olmuştur. Osmanlı döneminde de genel üretim modeli olarak söyleyebileceğimiz şekliyle, 'her bölge kendi ihtiyaçları için üretim yapmalıdır' düşüncesi, burası için de geçerli olmalıdır. Lâdik halısının, XX. yüzyılın son çeyreğinde patlama yapmasının, talebin bölge sınırlarının dışına taşmasıyla büyük orantılı olduğu düşünülebilir. Lâdik halısına olan talep arttıkça da üretim sadece Lâdik kasabasıyla sınırlı kalmamış, bunun dışında Sarayönü ve köylerinin birçoğuna kadar genişlemiştir. Hatta batıda Akşehir ve Doğanhisar'a, doğuda Konya merkeze ve kuzeyde ise Cihanbeyli'ye kadar uzandığı bile söylenebilir.

Bu ilgi aynı zamanda bölgeye üreticileri de çekmiştir. Isparta bölgesinde halıcılıkla meşgul olan, dokuma işlerini organize eden kimi üreticiler, Lâdik halısının gördüğü ilgi üzerine bazıları geçici olarak bazıları da daimi olarak bölgeye gelerek yerleşmiş ve bölge halkının halıcık üretimini ve pazarlama işini Türkiye çapında yürütmeye çalışmışlardır. Bu ailelerin önde gelenlerinden Karadoğan ailesinin² bu konuda önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Sarayönü'ndeki dokumacılık, merkez ve ona bağlı köylerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar arasında özellikle Zengi, Özkent, Karatepe, Başhüyük, Kurşunlu, Dağdere, Bahçesaray, Ertuğrul, Konar ve Kökez'de halıcılık uzun süre devam etmiştir. Sarayönü dışında halının fazlaca dokunduğu yerlerin başında ise, Konya'nın diğer bir ilçesi olan Kadınhanı gelmektedir. Kadınhanı'na bağlı olan ve halı üretiminin uzun yıllar yapıldığı köyler arasında Osmancık, Çeşmecik, Tahsin, Kındras, Hacı Oflazlar, Pireliev, Kestel, Şahören, Güneypınar ve Mehdilli gelmektedir. İlgin ilçesinin merkezi, Argıthanı ve Zaferiye köyleri de önemli üretim alanları arasındadır. Halıcılığın parlak olduğu dönemlerde Yunak

² Karadoğan ailesi, 1974 yılında Isparta'dan Konya'ya gelmiş ve Lâdik'e yerleşmiştir. Ailenin halı üretimini yapan üyeleri, iki erkek kardeşdir. Kardeşlerden küçüğü Ali (01.03.1961-Pazarköy-Eğirdir/Isparta), büyük olanı ise Mustan Karadoğan (13.03.1959-Pazarköy-Eğirdir/Isparta)'dır. (Not: Mustan ismi halk arasında Mustafa olarak da kullanılmaktadır. Bu isimde nüfusa özel bir yanlışlık olmayıp, isim bölgede yaygın olarak kullanılmaktadır.) 2000 yılına kadar üretime devam etmiş olan bu kardeşler, halıcılığın sona ermesinden sonra, bu sanatı bir süre daha devam ettirmeye çalışmış ancak tek başlarına yeterli olamamışlardır. Nitekim bugün her ikisi de emekli olmuştur. Bu çalışma temel olarak, Lâdik halısının üreticilerinden olan bu iki kardeşle yapılan görüşmelere dayanmaktadır.

ilçesinde, özellikle Yeğar ve Killar köyleri başta olmak üzere, Yunak'a bağlı diğer köylerde de pek çok halı tezgâhı bulunmaktadır. Bunlara ek olarak, Sızma ve Konya'nın merkezinde de uzun yıllar Lâdik halısı dokunmuştur. Konya'da Lâdik halısının dışında 'Sille Halısı' gibi çeşitli türden halıların dokunduğu halı tezgâhlarının en çok toplandığı yerler ise, Sille, Araplar, Hacı Kaymak ve Tepeköy olmuştur. Bu bölgelerdeki tezgâhlarda zaman zaman Lâdik halılarının da dokunduğu bilinmektedir.

Yukarıda belirtilen köylerin her birinde 20 ile 80 arası halı tezgâhı bulunmaktadır. Bu rakamların daha da artabileceği, bir köyde, zaman zaman, 150-200 arası halı tezgâhının bulunabildiği görülmektedir. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere, bu köylerin en önemli gelir kaynaklarından birinin, halı dokumacılığı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Hem üreticileri tarafından görevlendirilen halı öğreticilerinin (halı ustalarının) hem de tezgâhın başında oturanların büyük bir kısmının kadın olduğu dikkate alındığında, burada yaratılan değer, dolayısıyla kadınların yarattığı değer, kadınların hane bütçelerine katkıları açıkça görülmektedir.

II. Halının Dokunduğu Mekânlar

Halı, dokunmak için imal edilmiş ağaç, demir gibi malzemelerden oluşmuş bir tezgâhta dokunmaktadır. Bu halılar, boylamasına yaklaşık 1 metre eninde ve 2,5-3,5 metre yüksekliğindeki tezgâhlarda üretilmektedir. Tezgâhın bu boyutu, ona çok geniş bir alanda kullanılabilme ve her yere yerleştirilebilme fırsatı tanımaktadır.

Halı ustalarının iş yerleri olarak kabul edilebilecek halı dokuma mekânlarını, iki gruba ayırmak mümkündür. Bu mekânlar genel itibariyle, tezgâhların buldukları veya kuruldukları yere göre adlandırılmışlardır. Bunların birincisi 'Halı evi' adı verilen atölyelerdir. İkincisi ise, bu işle ilgilenmek isteyen evlerin, halı için ayrılmış odalarıdır. Lâdik'teki halılar genellikle halı evlerinde imal edilmektedir. Bu halı evleri, genel olarak o dönemde Lâdik'in her mahallesinde bulunmaktadır. Bunlar genellikle tezgâhları kurmak için tek göz olarak sonradan inşa edilmişlerdir; boyutları genelde 50 ile 100 metrekare arasındadır. Bu halı evlerinin içerisine de, en az 2, en fazla da 10 ayrı tezgâh kurulabilmektedir. Böylelikle komşu, akraba veya herhangi bir yabancı, aynı halı evinde çalışma imkânı bulabilmektedir.

Yukarıda adı geçen köylerin neredeyse tamamında dokuma, köyün ortasına bir bina inşa ederek toplu olarak imal etmek yerine, iştigal etmek isteyenlerin her birinin evine birer tezgâh kurularak gerçekleştirilmekteydi. Malûm olduğu üzere köy evleri, bugünkü köylülerin yeni yeni yaptıkları evlerden bile oldukça

farklıdır. Eski köy evleri, şimdiki 3 oda 1 salon tanımının ötesinde ya bir sofanın kenarında veya merkezinde odaların yer aldığı düzende inşa edilirdi. Bunlar bazen 2 katlı olsalar da veya oda sayısı 4 olsa da, köylünün temel olarak kullandığı oda 1 idi. Diğer odalar her zaman ekstraya girmekte veya bugünkü anlamda müstakil olarak kullanılmamaktaydı. Dolayısıyla, ekstra bir iş veya ihtiyaç olduğunda, o odalardan biri kısa zamanda ihtiyaca göre hemen şekil değiştirebiliyordu. Halıcılar tezgâh getirip kuracak yer aradıklarında, köylü, o odalardan birisini hemen halı tezgâhı için ayırıveriyordu. Halılar bazen de, belki de uzun ve soğuk kış gecelerinde daha çok kullanabilmek ve yakıttan tasarruf edebilmek için, oturmakta oldukları odanın uygun bir köşesine de kurulabilmekteydi. Dolayısıyla halı dokuyanlar da, genelde aynı hane üyelerinden, yakın komşulardan veya akrabalarından oluşuyordu. Böylece hem daha rahat ve sıcak bir çalışma ortamı hem de verimli bir üretim gerçekleştiriliyordu.

III. Halı Malzemeleri

Lâdik halısının dokunduğu tezgâhların 1970'lerden önce, hemen hemen bütün aksamı ağaçtan iken, 1990'lardan sonra her bir parçası demirden yapılmaya başlanmıştır. Bu tezgâhların imal edildiği en büyük merkez ise, Isparta'dır. Ama Konya'da da halı tezgâhı imal edildiğini biliyoruz. Halıda kullanılan iplerin çözgüsü pamuk, örgüsü ise % 100 yündür. Lâdik halısının örgü iplerinde, belki XIX. yüzyılda kökboyanın kullanıldığını söyleyebiliriz. Zaten XIX. yüzyılda kök boya imalatında kullanılan cehri bitkisi³, kök boya imalatında kullanılmak için çok miktarda üretiliyordu. Ancak XIX. yüzyılın sanayileşmesinin etkisiyle, batıdan çok daha ucuza mal olan kimyasal boya, kök boya geleneğini yok etmiştir. 1970'lerde artık halı iplerinin boyasında krom boya kullanılıyordu. Krom boya ile renklendirilmiş bu ipler, diğerlerinde olduğu gibi, genellikle Isparta'da imal ediliyordu. Dolayısıyla bölgedeki halı üreticileri, hemen her halı imalında kullanılan malzemeleri başka yerlerde de bulursa, Isparta'dan temin ediyorlardı.

Halının temel malzemelerinden olan bu yün iplerin, her rengi mevcuttur; halıda hemen hemen her renk kullanılmaktadır. Ancak Lâdik halı modellerinde bazı renkler ön plana çıkmaktadır ki bunların sayısı 13'ü bulmaktadır. Neredeyse Lâdik halısı, bu renkleriyle temayüz etmiştir. Bu renkler beyaz, kırmızı, lacivert, koyu pembe, açık pembe, koyu yeşil, açık yeşil, sarı, bej, kahverengi, siyah, açık

³Cehri bitkisi ile ilgili bilgiler için bkz. Tuncer Baykara, "Cehri Üzerine Notlar", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.16, İstanbul 1967; Nuran Kayabaşı - Mustafa Arlı, "Cehri (Rhamnus petiolaris)'den Elde Edilen Renkler", *Tarih Bilimleri Dergisi*, 7 (3), Ankara 2001.

mavi ve koyu mavidir. Bu renklerin fazla kullanılması, müşterilerin tercih etme sebebi olarak gösterilse de bunu başka unsurlarla, başka sebeplerle açıklamak gerekmektedir.

IV. Halı Modelleri

Lâdik halısında yaygın olarak kullanılan 50 çeşit model bulunmaktadır. Bu modellerin yaygınlaşmasını da klâsik bir tarz haline gelmesiyle açıklayabiliriz. Bu bağlamda en çok dokunan halı modelleri 15-20'yi bulmaktadır. Her bir modelin ayrı ayrı isimleri de bulunmaktadır. Yaygın olan bu modeller arasında en gözde olanları ise şunlardır: "Yıldız boş göbek", "Yıldız dolu göbek", "Osmanlı", "Lâleli", "Madalyon", "Papatya göbek", "Çamly dolu göbek", "Çamly boş Göbek", "Rum mezarı", "Köşe göbek", "Vazolu", "Bindallı" "Serpme", "Küpeli", "Ceylanlı" ve "Hereke"dir.

Lâdik halıları, sıra ve tel hesabıyla dokunmaktadır. Dokumacı kadınlar birbirleriyle, günlük olarak, bir sıra sayısı belirleyerek veya sıra sayısı ile rekabet ederek işlerini ölçmekte veya mukayese etmektedirler. Örneğin birisi diğere 'ne kadar yaptın (çalıştın)' anlamında bir soru sorduğunda, o da, 'On sıra yaptım' şeklinde cevap verebilmektedir. Lâdik halısında metrekaireye düşen düğüm (ilmek) sayısı, 200.000'dir⁴. Dokunan halılar arasında en küçük boyutta olanına 'yolluk' denilmektedir. Bu yolluğun, aynı zamanda büyüklüğünü tanımlamak için tel hesabı da kullanılmakta ve "300 telli" bir yolluk denildiğinde insanın zihninde ne kadar büyüklükte bir halı olduğu şekillenmekte, anlaşılmaktadır. Halılar aynı zamanda eni ve boyu esas alınarak, metreleriyle de ifade edilmektedir. Bir yolluk 80'e 2.50 (metre) veya 90'a 3 (metre) olarak da tanımlanmaktadır. Bunların bazıları ustaların, bazıları dokumacıların bazıları da üreticilerin kullandıkları terminolojidir. Hemen her bir tanımı tüketicinin biliyor olması beklenemez.

Lâdik halıları, boyut hesaplamalarında kullanılan bütün ifadeler ile tarif edilecek olursa, küçükten büyüğe doğru yolluktan sonra sırayı, 1.20-150'ye 2.20-2.50 olan ve "500 telli" olarak adlandırılan, 4 metrekairelik halı alır. Daha sonra, 2'ye 3 olan ve 800 telden oluşan 6 metrekairelik halı gelir. Bunu, "1000 telli" olarak tabir edilen halı takip eder. Bu halının boyu da, 9 metrekairedir ve 2.50'ye 3.50 olarak dokunmaktadır. Lâdik halıları içerisinde en büyük olanı ise, "1200 telli"dir. 3'e 4 olan bu halı, 12 metrekaireden oluşmaktadır. Boyutları dile getirilen bu halılar içerisinde en çok dokunanları ise, "800 telli (6 metrekaire)" ve "1000 telli

⁴ Düğüm teknikleri ve özellikleri için bkz. *El Sanatları Teknolojisi Lâdik Halısı Dokuma*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 2013, s. 4-9.

(9 metrekare)” olanlardır. Bu büyüklükteki halıların daha çok tercih edilmesinde evlerin veya odaların ölçülerinin etkisi olmalıdır.

Bir halının dokumasında kaç kişi görev almaktadır? Bu sorunun cevabı, ilk önce, halının büyüklüğüyle alakalı olmalıdır. Küçük bir halı ise, mesela yolluk ise bunu bir kişi dokuyabilir. Bu işi iki kişi de yapabilir ama bu kesinlikle 5 kişi olmaz. Belki halının boyuna dokumasında aynı güzergâhı birkaç kişi de dokuyabilir ama halı imalatçıları bu tarz değişiklikleri pek tasvip etmemektedir. Çünkü bu şekilde dokunan halı, aynı güzergâh üzerinde birkaç kişi el değiştirdiğinde, dokumada ‘kalite farkı’ yaratmaktadır. Bir sırayı dokuyan bir usta birkaç gün sonra sırasını başkasına verdiğinde, o kişinin düğümleri ve hatta kirkit (halı sıkıştırma tokmağı) vurma biçimi bile değişeceğinden, halının kalitesi değişmekte (bir kısmı gevşek, bir kısmı sıkı veya pot durabiliyor) ve birtakım kusurlar ortaya çıkmaktadır⁵. Dolayısıyla, çözgüde 300 telli bir yolluğu, en fazla 2 kişinin dokuması ve halının sonuna kadar da işi aynı kişilerin götürmesi istenmektedir. Bu, 3 kişi olursa kabul edilmemektedir. Buna göre bir kişi asgari 150 telli bir çözgüyü götürebilmektedir. Bu doğrultuda, halıların kaç kişinin dokuyacağı, halıdaki tel sayısının kişi sayısına bölünmesiyle hesaplanmakta ve o halıyı kaç kişinin dokuyacağı bulunmaktadır. Buna göre 500 telli bir halıyı en az 2 en fazla 3 kişi; 800 telli halıyı en az 3, en fazla 4 kişi; 1000 telli halıyı en az 4 en fazla 5 kişi; 1200 telli halıyı da en az 5 ve en fazla 6 kişi dokuyabilmektedir.

Bir halıyı kaç kişinin dokuyabileceğini gördük ama aynı halıların ne kadar sürede dokunacağı nasıl belirleniyordu? Bununla ilgili bir hesaplama var mıdır? Öncelikle halının ne kadar sürede tamamlanacağı yine halıların boyutlarıyla doğru orantılıdır ama yine de bir hesaplama vardır. Buna göre bir yolluk en az 1, en fazla 2 kişi tarafından dokunduğunda ortalama 20-25, 500 telli bir halı 2-3 kişi tarafından ortalama 25-30 günde dokunmaktadır. En fazla dokunanlardan biri olan 800 telli halı ise 3-4 kişi tarafından 35-40 gün arasında tamamlanabilmektedir.

Bir halının ne kadar sürede dokunup bitirilebileceği, üreticiler veya dokuyucular tarafından bilinmektedir. Yine de bu sürelerin artması veya azalması insan unsuruna bağlıdır. Buradaki değişimi, dokuyucuların işin ustası olmaları, halı tezgâhının başında oturma ve halının tamamlanma süreleri belirlemektedir.

⁵ Dokumadaki hatalar ve sebepleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *Lâdik Halisi*, s. 12-13.

V. Lâdik Halısının Maliyet Analizi

Üretici ve dokumacılar açısından halının mali hesaplaması, atılan düğüme göre yapılmaktadır. Yani bu hesaplama, bir kişinin attığı düğüm sayısına göredir. Kaba bir hesap yoktur. Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde halı dokumacılığı, bu dönemlerde en çok tercih edilen ve haneye de en çok para getiren iş alanlarından biri olmuştur. Bu yıllarda halı dokumacılarına oldukça iyi bir para ödenmekteydi. Öyle ki bu para, o günün köylerinde, hatta Lâdik içinde bile nakit paranın bulunmadığı dönemlerde, daha da önemli bir unsur olmalıdır. Halı dokunan yerlerin büyük çoğunluğu ilçe ve köyler olduğu için, o dönemlerdeki iş alanlarının kısıtlılığı da dikkate alındığında, hem elde edilen bu para hem de bu parayı elde edenlerin kadınlar olması, çok dikkat çekici bir sosyal olgudur. Bu durum, aynı zamanda ev geçindirme konusunda kadınların erkeklerden daha etkin olduklarını da göstermektedir.

Halı satışları ise toplu ve perakende şeklinde olmuştur. Halılar Lâdik'te üretilmekle beraber, toplu olarak halıların müşteriyile buluşturulduğu merkezler İstanbul, Isparta ve Ankara'dır. Perakende olarak halılar hem Lâdik merkezinde hem de Konya içinde mağazalarda satılmaktadır.

VI. Lâdik Halısının Akıbeti

1960'lardan 2000'li yıllara kadar üretim ve satışta zirve yapan; ünü dünyaya yayılan Lâdik halıcılığı, üretimini ve aynı etkisini günümüzde sürdürmekten çok uzaktır. Hatta mevcut üretim, şimdilerde neredeyse hiç yok denecek boyuttadır. Görüldüğü gibi asırlar süren bir sanatın, halıcılığın ölümü, asırlar kadar çok uzağa değil, hemen günümüze konuşlanmaktadır.

Halı dokumacılığındaki bu düşüşün belli başlı sebeplerini sayabiliriz. En baştaki sebeplerden biri, belki de en etkini, yurt dışından Türkiye'ye çok miktarda makine halısı ithal edilmesidir⁶. Bu etki, XIX. yüzyılda, benzer şekilde Osmanlı tekstil imalatının, batının ucuz fabrikasyon imalatıyla rekabet edememesi sonucu⁷ yok olmasıyla paralellik göstermektedir. Batının rolünü bugün Çin üstlenmiş gibi

⁶ Lâdik Halısı üzerine yapılan bir röportajda dönemin Belediye başkanı, halının yok olmasına dair birtakım sebepler dile getirmiştir. Belli başlı sebepler tarafımızca da kabul edilmekle birlikte, en etkin sebep olarak gösterilen, Çin ve makine halılarının gelmesi üzerine "Lâdik esnafının da onlarla rekabet edeceğim diye halının kalitesini bozması, Lâdik halısını bitirdi" şeklinde yapılan yoruma tam anlamıyla katılmadığımızı dile getirebiliriz. Çünkü rekabeti gerektiren ekonomik sebeplere ve ithal halının yol açmış olduğu halıcılıktaki gerilemelere, üretimi tek başına karşı koyamamıştır. Bu sebepten halının yok olmasındaki etkili sebebin, üretimi rekabeti olduğunu ve böylece halının bittiğini söylemenin doğru olmadığını belirtmek gerekir. Söz konusu röportaj için bkz. Mesut Bıyık, Şöhreti var, dokuyanı yok: Ladik Halısı, <http://www.antoloji.com/sohreti-var-dokuyani-yok-ladik-halisi-siiri/>, (Erişim tarihi: 10.09.2014).

⁷ Bozkurt, "Halı", s.261.

görülmektedir. Şimdi, Çin tekstili, sadece Türkiye'yi değil hemen bütün Dünyayı benzer şekilde etkilemektedir. Çin'de üretilen makine halılarının Türkiye'ye ithalinin, hem ülkeye hem üreticiye hem de dokumacıya ciddi zararları olduğu açıktır. Bundan en çok da ülke zarar görmüştür. Çünkü yurda giren halılar özellikle Çin halılarıdır. Çin halısının belki kaliteli olanları da vardır ama Türkiye'ye getirilenler, maliyeti oldukça ucuz ve satış oranıyla bağlantılı olarak, kârı yüksek halılar tercih edildiği için bunlar, özünde, kalitesiz halılardır. Bu sebepten dolayı halıdaki kalite oranı gittikçe düşmüştür. Türkiye'ye getirilen çoğu Çin mallarında kalite sorunlarının yanında sağlık sorunları da söz konusudur. Çin mallarında, gerek kötü malzeme bulunduğundan gerekse ürünün imalatında sağlığa zararlı kimyasallar kullanıldığından, bu ürünler, aynı zamanda, köklü sorunları da beraberinde getirmiştir. İthal edilen halıların ucuz olması sebebiyle, Türk tüketicileri de, içinde buldukları ekonomik sıkıntılardan dolayı, günü kurtarmak adına ve doğal olarak ucuz halıları tercih etmeye başlamıştır. Bu da, yerli halı üretimini, dolayısıyla Lâdik halı üretimini olumsuz etkileyerek, üreticilere ciddi bir darbe vurmuştur. Yüzlerce haneye iş veren Lâdik halı üreticilerinin karşılaştığı bu olumsuz durum, aynı zamanda evini geçindiren binlerce işçiye de yansımıştır. Bu gelişmelerle birlikte Lâdik bölgesinde, zamanla, halı tezgâhları azalmış ve geçimini buradan sağlayan insanların pek çoğu işsiz kalmıştır. Çin'den gelen ucuz makine halılarının yanında, başta Gaziantep olmak üzere Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde üretilen makine halıları da, Lâdik halısının yok olmasında etkili olan bir başka sebeptir.

Lâdik halısı hem malzeme hem de emek bazında düşünüldüğünde, makine halılarına göre daha kaliteli ve buna paralel olarak da daha maliyetlidir. Zamanla gelişen makine halı modelleri de insanları görsel olarak daha fazla etkilemiştir. Dolayısıyla tüketici, halıların kalitesinden çok, makine aracılığıyla ortaya çıkarılan güzelliğini ve cebini düşünmüştür. Bu şartlarda Lâdik halısı, artık, insanların özel bir zevki ve edinmek istedikleri sanat eseri örneği haline gelmiştir. İmkânı olan ve bu sanattan zevk alan insanların tercih ettiği, nadir üretilip satılan bir halı olmuştur.

Nitekim 2005 yılından sonra dokunmakta olan tezgâh sayısı, bir elin parmaklarını geçmemektedir. Özellikle Lâdik ve Sarayönü'nde dokumacılık, diğer köylere göre daha erken bitmiştir. Bunun temel sebebi de yukarıdaki sebeplere ek olarak, insanlara daha kolay ve cazip gelen yeni iş alanlarının devreye girmesidir. Bu alanların en başında ise, kadınların tercih ettiği sektör olan, tekstil sektörü gelmektedir. Lâdik halısı, güzel ve kaliteli olduğu gibi aynı zamanda zordur da. Zaten bu sebepten dolayıdır ki makine halıları Lâdik halılarının yerini almış ve dokumacılar da her anlamda kolaya kaçmıştır. Halının

getirmiş olduğu bu zorluğu cazip hale getirecek imkânı da, üreticiler dokumacılara sağlayamamaktadır. Çünkü halının maliyeti yüksektir ve devlet halı üretimine dair hiçbir destekte bulunmamaktadır. Doğal olarak üretici de, tek başına yetersiz kaldığı için, Lâdik halıcılığı yavaş yavaş ölmektedir. Bunlara eklenebilecek daha pek çok etkenden söz edebiliriz. Ancak halıcılığın canlandırılması için öncelikle bu hususların, sebeplerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Günümüzde Lâdik halıcılığının ölmemesi için devlet tarafından hiçbir müdahalede bulunulmadığı gibi, bugün tekrar canlandırılıp yaşatılması için de hiçbir çaba sarf edilmemektedir. Bu konudaki duyarsızlığın, Lâdik halıcılığının ölmesinde, yukarıda ele aldığımız sebeplerden daha fazla önemli sebep olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

Halıcılığın yok olmasıyla birlikte asırlardır sürdürülen bir sanat da ölmüş olacaktır. Yok olacak olan sadece bir sanat veya sadece bir halı türü değil aynı zamanda bu sanatta kullanılan malzemeler, bunların imalı, pazarlanması, emek ve yoğun iş gücü; kısacası büyük bir kültür de yok olacaktır; bütün bunlar çürümeye mahkum edilmiş olacaktır. Kültür alanında, manevî alanda meydana gelen kaydedilemeyecek kadar büyük kayıpların yanında, bu alanda faaliyet gösteren üreticilerin ipleri, tezgâhları gibi malzemelerinin yaratacağı ciddi bir kayıp da söz konusudur. Boş mahzenlere hapsedilmiş olan tonlarca yün ipler, çeşit çeşit modeller, demir tezgâhlar ve halının işlenmesinde kullanılan kirkit ve makaslar bulunmaktadır. Bu malzemeler bugün adeta bir daha kullanılmamak üzere, tabir-i caiz ise birer hurda olarak akibetlerini beklemektedirler. Bu sanatın yeniden canlanması için hiçbir çabanın olmaması, bu konudaki umutları da yok ettiği için, korkulan odur ki bu malzemeler de halı sanatı gibi zaman içerisinde yok olup gideceklerdir.

Sonuç

Lâdik beldesinin simgesi haline gelen ve ciddi emek sarf edilerek üretilen Lâdik halısı, hem sanatsal anlamda hem de kalite bazında tarihe geçmiş önemli kültür ve sanat ürünüdür. Halının üretildiği bölgelerin, kullanılan malzemelerin, halı dokunan mekânların, dokumacılığın yok olmasının sebepleri konusunda söylenebilecek çok söz vardır. Ama bunlardan önce Lâdik halısı ilgi beklemektedir. Lâdik halıcılığının ve Lâdik halısının yok olmasında etkili olan her türlü sebep, gösterilebilecek küçük bir ilgi sonucunda bir şekilde çözülür. İnsan gücünün yerini makine gücünün alması ve özellikle dokumacılık dışında gelişen diğer iş imkânları bunda etkili olsa da, başka bir ifadeyle, Lâdik halıcılığını yeniden eski günlerine döndüremesek de, makine halıcılığının karşısında varlığını koruyacak tedbirleri geliştirebiliriz. Ancak, acı olan, bu konuda hiç kimseden

küçük de olsa, bir çabanın olmamasıdır. Hatta bu tür bir ilgi, Lâdik halısını sadece bölge için değil uluslararası bir ürün haline bile getirilebilir; böylece hem Lâdik halısı hem de Lâdikli halı üreticileri için bir canlanış söz konusu olabilir. Bugün Lâdik halısının, ne ekonomik anlamda bir üretimi ne de sanat anlamında bir uğraş olarak imalâtı söz konusudur. Neredeyse adı dahi unutulacaktır. Bu konuda devletin insanları ve sistemi organize etmesi, harekete geçirmesi beklenmektedir. Devletin bu konuda yapacağı bir müdahale ile Lâdik halısının tekrar canlanması konusunda küçük de olsa bir umudun olduğu düşünülmektedir.

Res. 1: Lâdik Halısından Bir Örnek.

KAYNAKÇA**Kaynak Kişiler**

- KARADOĞAN, Mustan, 13.03.1959- Pazarköy-Eğirdir/Isparta, (Röportaj tarihi: 05.07.2014, Konya).
- KARADOĞAN, Ali, 01.03.1961- Pazarköy-Eğirdir/Isparta, (Röportaj tarihi: 10.07.2014, Konya).

Diğer Kaynaklar

- BAYKARA, Tuncer, "Cehri Üzerine Notlar", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.16, İstanbul 1967, s. 160-164.
- BIYIK, Mesut, Şöhreti var, dokuyanı yok: Ladik Halısı, <http://www.antoloji.com/sohreti-var-dokuyani-yok-ladik-halisi-siiri/>, (Erişim tarihi: 10.09.2014).
- BOZKURT, Nebi, "Halı", *İslâm Ansiklopedisi*, XV, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.251- 262.
- El Sanatları Teknolojisi Lâdik Halısı Dokuma*, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 2013.
- KAYABAŞI, Nuran - Mustafa Arlı, "Cehri (Rhamnus petiolaris)'den Elde Edilen Renkler", *Tarih Bilimleri Dergisi*, 7 (3), Ankara 2001, s. 128-134.

SARAYÖNÜ YÖRESİ KÜLTÜRÜNDE SEREN (ÇINGIRAKLI KUYU)

THE SEREN (ÇINGIRAKLI KUYU) IN THE CULTURE OF SARAYÖNÜ

Ergün VEREN*

Öz

Halkbiliminde sözlü kaynak olarak bilinen “kaynak kişiler” den; yazılı kaynak “Orhun kitabeleri”, “Divanü lügati’t Türk” ve “tarih kitapları” ile “seyahatname/menzilnameler” den; görsel kaynak “sinema” ve “internet” ile maddi kaynak olarak da “taşınmaz kaynaklar/seren düzenekleri” nden faydalanarak yaptığımız bu çalışmada; “Su” kavramından yola çıkarak, toprak içinde bulunup yeryüzüne çıkarılması için tasarlanan “Seren” düzeneği tanımlanmış, kaldıraç sistemi ile karşılaştırılıp, Sarayönü yöresinden başlayarak Anadolu’daki kullanımı, tarihsel süreci ve uluslararası boyutu incelenmiştir.

•

Anahtar Kelimeler

Su, seren, çingıraklı kuyu, kültür, kaldıraç

•

Abstract

In this study in which we use verbal sources also known as “reference people”; written (prescribed) sources as “Orkhon Inscriptions”, “Divanu Lugati’t-Turk”, history books, books of travel (seyahatname)/menzilnames; visual sources “cinema” and “Internet” and the immovable sources/seren mechanisms, stemming out from the concept of “Water”, “Seren” mechanism which is designed to drain water from the soil is defined, compared with levers, and the use thereof in Sarayönü region to Anatolia, etymological and international scale is examined

•

Keywords

Bektashi, Bektashism, Joke, The Values of Bektashi, Content Analysis.

* Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi (ergunveren@hotmail.com)

1. GİRİŞ

Su, insanoğlunun zorunlu ihtiyacıdır ve dünyaya geldiğinde hazır olarak bulunduğu için elde etmek için fazla zorlanmaz. Yağmur sularını biriktirerek, kar tanelerini eriterek ya da durgun veya akarsulardan; bunları bulamadığı yerlerde de toprağın altındaki sulardan ihtiyacını karşılar.

Yerüstü sulardan faydalanmak yeraltı sulara göre fazla çaba gerektirmezken yeraltı sulardan faydalanmak için gücünü, zekâsını ve becerisini kullanan insanoğlu çeşitli *su çıkarma teknik, metot ve araçlarını* geliştirmiştir.

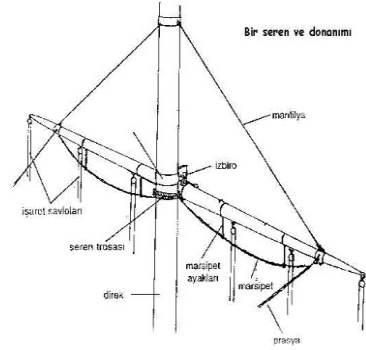
2. SEREN

Seren karşımıza farklı alanlarda çıkan bir kavramdır. Seren **denizcilikte** yatay yelken direğine (Şekil 1) verilen isim (TS 2006); **sulama ve ziratta** basit su çıkartma aracı (Fotoğraf 1); **halk matematiğinde** uzunluk ölçüsü

birimi¹ (Şekil 2); **Türk Mitolojisinde** de koruyucu ruhunun da olduğuna inanılan (sergey/sergen)² (Fotoğraf 2) kutlu direk; **mimarlıkta** konut kapılarında menteşe ve

kilidin takıldığı düşey konumdaki kalın parça (TS 2006); **arıcılıkta** yüksekçe bir platformun üzerinde konulan karakovan grubu (Fotoğraf 2a) (Yavuz 2009); **kerestecilikte** de seren yapılan köknar kerestesine ve uzun, kalın, silindirik şeklindeki çam kerestesine (ÖTS 1996:2497) verilen isimdir. Sermek/asmak

Şekil 1

¹ **Seren** - Halk Matematiğinde elin parmaklar açık halde iken başparmak ucuyla işaret parmağı ucu arasındaki uzunluğuna verilen isimdir (Gülensoy 2007:765' dan Kalay 2004:250;259)

² **Serge** – Türk, Altay, Yakut ve Dolgan halk kültüründe ve mitolojisinde Kutlu Direk. Sergey veya Sergen de denir. At bağlamak için kurulan direk. Bu direğin koruyucu ruhunun (İyesinin) bulunduğu inanılır. Genel sergenlerin dışında avluya dikilen özel At Sergenleri vardır. Kiyi Serge / Gelin Sergeni'ne sadece gelinin atı bağlanabilir. Ayrıca ulu bayramlarda dikilen özel sergenler olur. Yerin, suyun ruhlarının mânevi desteğini, alabilmek için sayıları üç veya dokuz olan sergenler de mevcuttur. İnekler için dikilen serge de vardır ve buna at bağlanılmaz. Sergeler ağaçlarla, yeleden yapılan süslerle donatılır. Sergenin başına tahtadan atbaşı simgesi konur. Bazı masallarda yeraltı, yeryüzü ve gökyüzünü birbirine bağlayan Altın Direk ile eşdeğer görülür. Zenginliği, saygınlığı ve gücü temsil eder. Yeryüzündeki kısmına kahramanlar, yeraltındaki bölümüne Erlik, gökyüzündeki parçasına ise Ülgen atını bağlar. Kelime, Sırık kelimesi ile bağlantılıdır. Sermek fiilinden gelir (Karakurt 2012:755).

filinden gelir (Gülensoy 2007:755;756) ve sırık kelimesi (Karakurt 2012:755) ile bağlantılıdır.

Seren için Ziraat Terimleri Sözlüğünde de “Kuyudan kaldıraç düzeni ile su çekerken kaldıraç görevini gören uzun sırık” (Acıpayamlı, 1976:215) tanımı yapılırken; Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğünde ise “Kuyudan su çekmekte kullanılan kaldıracı benzer bir aygıt.” açıklaması yapılmaktadır (Veren vd. 2013:254).

Hatipoğlu bu konuya “Orhun Yazıtları’nda “kuyu” anlamında “çat” biçiminde bir kelimeye rastlıyoruz. Aynı kelime Kaşgarlı’nın Divan’ında da geçmektedir. Eski kuyuların yapılışı, biçimleri ve bu kuyulardan su çekmek için kullanılan çatal odunlar dikkate alınrsa “çatmak” eylemindeki –çat- kökünün –kuyu- anlamıyla birliği düşünülebilir” diyerek farklı bir yorum getirmektedir (Hatipoğlu 1974:268).

Seren (Fotoğraf, 1) tanımlardan da anlaşılacağı üzere çift taraflı kaldıraç (Şekil

Fotoğraf 2 Kutlu Direk, Sergey, Serge, Sergen

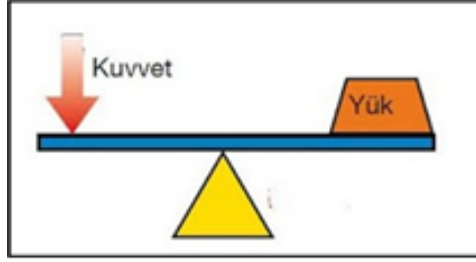
1) sistemine³ göre çalışan basit su çıkartma aracıdır. Su çıkartma araçları, suyun kaynağından alınarak kullanım yerine veya depolama bölgesine iletilmesi amacıyla kullanılan araçların tümüne verilen isimdir. Su çıkartma araçları “Basit su çıkartma makineleri (seren-tapındık/çekme kova-, çikrik kuyu, zincirli su çıkartma vasıtaları, su dolapları, su helezonu, su koçu) ve modern su çıkartma makineleri (columetrik -pistonlu- pompalar, rotodinamik -santrifüj- pompalar) olmak üzere iki grupta sınıflandırılmaktadır (Işık, 1995:194;195)

Seren, çift taraflı kaldıraç sistemiyle karşılaştırıldığında ağırlık *kuvvete*; sehpa ile uzun ağacın oynar birleşim yeri *destek noktasına*; kovanın bağlı olduğu zincir *yüke*; uzun ağaç direğin, *yük kolu* ve *kuvvet koluna* karşılık gelmektedir (Fotoğraf 3 ve 3a) (Veren vd. 2013:254;256).

³ Çift taraflı kaldıraç, desteğin uygulanan kuvvet ile yük arasında olduğu kaldıraçlardır. Kuvvetin yönünü değiştirir ve kuvvetten kazanç sağlar. Makas, tahterevalli, pense, levye, kayak küreği bu sisteme örnektir (Veren vd. 2013:254).

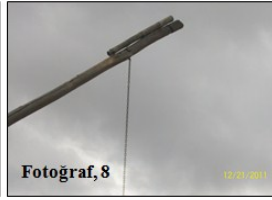
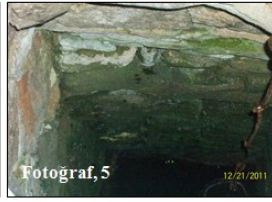
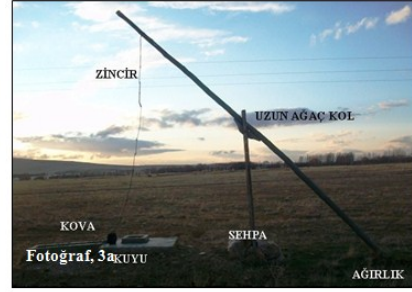
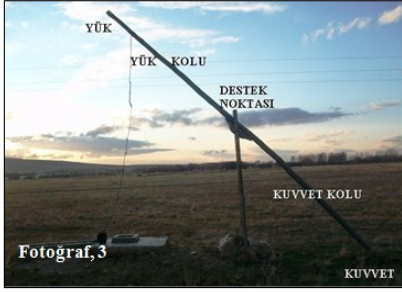

Fotoğraf 23. Antalya-Elmalı Yaylalarında Seren

Kuyudan⁴ su çekmek için tasarlanan seren düzeneğinde, bir sehpa üzerine yerleştirilmiş uzun ağaç kolun bir tarafına ip veya zincirle kova bağlanmıştır (Fotoğraf, 4), (Fotoğraf, 5), (Fotoğraf, 8). Diğer tarafında ise denge ağırlığı vardır (Fotoğraf, 7). Kova suyla yarı dolu iken kaldıraç dengede değildir (Işık, 1995:194;195) (Fotoğraf, 9). Sehpa görevi gören destek sabit ve dikeydir (Fotoğraf, 6). Sehpanın ucundaki oynar kısma uzun ağaç kol denge noktasından yerleştirilip sabitlenir (Fotoğraf, 6). Böylece ağaç kol oynar kısım üzerinde yük ve kuvvet yönlerinde rahatlıkla inip çıkar (Fotoğraf, 3), (Veren vd. 2013:254;256).

⁴ Kuyu, genellikle kırsal çorak yerlerde, yeraltı suyundan yararlanmak üzere su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindirik biçiminde, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanan çukurlardır (Veren vd. 2013:255).

3- DİNDE, EDEBİYATTA VE GÜZEL SANATLARDA SEREN

İnsanoğlunun zorunlu ihtiyacı olan su ve kuyu kavramları dini literatür, edebiyat ve güzel sanatlara da konu olmuşlardır.

İslam dininin kutsal kitabı Kur'an'da "Yûsûf Suresi" 10;15;16;19;45'inci ayetlerinde kuyu terimi özellikle de 19'uncu ayette "*kuyuya kova salma*" ifadesi bulunmaktadır⁵.

Divani Lügati't Türk incelendiğinde "kova", "kuyu" ve "su" vb.⁶ anlamına gelen kelimelerin varlığı görülmektedir. Ancak en dikkat çekici olanı **ipli kova**

⁵ İslam'da Kuyular konusunda kapsamlı bilgi için bakınız: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Kuyu başlıklı maddesi (E.V.).

⁶ **Kaşgarlı Mahmut**'un Araplara Türkçe öğretmek ve Türkçe'nin de Arapça kadar zengin bir dil olduğunu göstermek amacıyla 1072-1074 tarihleri arasında hazırladığı ansiklopedik sözlük olan **Divanü Lügati't Türk**'te "kova", "kuyu", "su" vb. anlama gelen kelimelerden bazıları şunlardır: **aftab**: kova (I,432), **kova**: kova (I,147; III, 237), **kumgan**: kova, ibrik, gugum, gülsuyu şişesi (I,432,440;II,353), **susık**: kova (I,382), **uruklug (kova)**: ipli kova (I,147), **çat**: kuyu (III,146), **kudug**: kuyu (III,122,282), **kudı**: kuyu, çukur, a;ığı, a;ığıya (I,100,164, 169, 190; II,24, 83, 228; III,46,61,69, 220), **kudug**: kuyu (I,375, 456, 457; II,155; III,111, 166, 226, 448), **mirigar**: pınar, su gözü (III,280, 363,376), **sarkındı**: iri su damlası (I,493), **sarnıç**: deve derisinden yapılan su tulumu, ağaçtan oyulmuş kap (I,454), **sayramlanmak**: su azalmak, sığ bir hal almak, su biraz çekilmek (III,205), **sayram suw**: topuktan yukarıya çıkmayan sığ su (II,III,76), **senek**: su içilen testi, ağaçtan oyulmuş

anlamındaki **uruklug (kova)** (I,147) dır. Bilindiği üzere ipli bir kova ile yüksek bir yerden daha aşağıda bulunan yer üstü veya yeraltı kaynağındaki su yukarıya çekilebilir/çıkartılabilir. Bu yaklaşımdan hareketle kuyulardan su çekmek için o dönemde de seren ya da benzer bir düzeneğin Türk coğrafyasındaki varlığından söz edilebilir (Veren vd. 2013:253; 267).

Türkiye'deki tiyatro eserlerinde de seren kavramı görülmektedir. Afyonkarahisar'ın Emirdağ ilçesi Çatalı ve Daydalı köylerinde geçen bir olayı anlatan "Çatalı Köy" isimli piyeste "Seren" yöresel ismi "Salındırmalı Kuyu" olarak birinci perdede "Emine" ve "Remzi" karakterleri arasındaki diyalogda⁷ geçmektedir (Yörük 1988:11).

Yine Türkiye'de "Seren" kavramına türkülerde⁸ ve bilmeceelerde⁹ de rastlamak mümkündür.

Fotoğraf
1a, Seren

(Foto: Hilmi
Sertel)

su kabı (III 367), **sogulmak:** (su) toprağa sızıp kaybolmak, (su, süt) çekilmek, azalmak (II,124, 125, 139, 163, 170) **suf:** su (III, 427, 431), **sur sur öpmek:** şarul şurul içmek (III, 122), **susık:** kova (I, 382), **suw:** su (I, 15, 20, 31, 73, 75, 79, 95, 140, 144, 155, 164, 168, 172, 177, 179, 186, 191, 194, 212, 218, 222, 246, 258, 276, 294, 312, 314, 315, 325, 369, 374, 375, 387, 389, 401 vd.), **suwalmak:** sulanmak, su verilme (II, 125, 162; III,240)

⁷ Çatalı Köy piyesi piyesi 1 inci perde :” EMİNE –Remzi ağa *salındırmalı kuyunun* suyudur içer misin? REMZİ – Sağ ol bacım benim canım istemiyor. Veli için. Hadi Veli. Hadilen! (İter veli’yi. Veli utanarak gider)

⁸ Seren konulu türküler:

– **Kuyunun Sereni**, Isparta/Yalvaç yöresi, Kaynak kişi: Havva Canlı, Derleyen ve Notaya Alan: Ali Canlı, TRT Repartuar No: 230 (*Kuyunun Sereni Çamdır Dayanmaz (İmanım) / Gelinin Tazesi Uykulardan Uyanmaz / Böyle Oluşuna Canlar Dayanmaz (İmanım)*).

– **Serenler Serenler Yüksek Serenler**, Burdur yöresi, Kaynak kişi: Aladdin Atasoy, Derleyen: Taner Ezgü, Notaya Alan: Sümer Ezgü, TRT Repartuar No: 3572 (*Serenler serenler yüksek de serenler of / Ben gidiyorum mamur olsun (aman) vıranlar ey / Ahret hakkın helâl eyle de yârenler of*).

⁹ Bilmece: Dağdan gelir dak gibi / Kolları var budak gibi / Eğilir su içmeye / Bağırır oğlak gibi (Kuyu Sereni), (Yanar 2011:34).

Türkiye’de fotoğraf sanatçıları (Fotoğraf 1a) ve ressamalarda (Resim 1, 2) “Seren” konulu çalışmalar yapmışlardır.

Resim 1, “Kuyudan Su Doldurma”
Yr.Doc.Mehmet BÜYÜKÇANGA eseri

Resim 2, Afyon Emirdağlı Ressam
Mehtap YILMAZ'ın eseri

Seren kavramının kullanıldığı ya da konu edildiği sanat ve edebiyat ürünleriyle Türkiye dışında da karşılaşılmaktadır. Yönetmenliğini Budd Boetticher’in yaptığı 1960 yılı yapımı “Comenche Station” isimli Amerika Birleşik Devletleri yapımı “Western” türü filmin¹⁰ bir sahnesinde filme adını veren Komançi İstasyonunun yanında “Seren” (Fotoğraf, 10-11-12-12/a ve 12/b/a) görülmektedir (Veren vd. 2013:253;267).

¹⁰Türkiye’de “Komançi İstasyonu” ismiyle gösterime giren; “Comenche Station” 1960 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde, Columbia Pictures film şirketi tarafından yapılmış, Budd Boetticher’in yönettiği, başrollerini Randolph Scott ve Nancy Gates’in paylaştığı “Western” türü bir filmidir. Konusu şöyledir: “Komancı belgesinde patlak veren olayların önu almamazken, yerliler tarafında kaçırılan Nancy Lowe’u kurtarmak, on yıl önce karısı yine yerliler tarafından kaçırılan Jeff Cody’ye düşer. Ne var ki Jeff, yolda azılı düşmanı Ben Lane ve adamlarına rastlayacaktır...” Filmin 15.04.2012 tarihinde Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT)’nin TRT-1 kanalındaki gösterimi izlenirken bu tespit yapılmış ve sahneler fotoğflanarak belgelendirilmiştir (E.V.)

Yine bir başka sinema yapıtı olan “Kartal” isimli 2011 yılı yapımı, Amerikan filminde¹¹ 7’inci dakikanın sonlarında M.S.140 yılında İskoçya’da bulunan bir Roma kalesi içinde günlük işlerini gören askerlerden birinin “Seren” düzeneği ile kuyudan su çıkarttığı bir sahne görülmektedir (Fotoğraf, 13, 14, 15), (Veren vd. 2013:253;267).

Fotoğraf 13, 14, 15 “Kartal” isimli filmde “Seren” düzeneğinin görüldüğü sahneler

¹¹Türkiye’de “Kartal” ismiyle gösterime giren; “The Eagle” 2011 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde, Focus Pictures film şirketi tarafından yapılmış, Kevin Macdonald’ın yönettiği, başrollerini Channing Tatum, ve Mark Strong’ın paylaştığı “Aksiyon, dram, macera, savaş ve tarih” türü bir filmidir. Konusu şöyledir: “M.S. 140 yılında, efsanevi Ninth savaşçılarının İskoçya’da kayıplara karışmasından yirmi yıl sonra, genç bir komutan olan Marcus Aquila, babasının onurunu kurtarmak için yola çıkar. Roma’dan ayrılan Marcus Aquila, Ninth lejyonunun nerede ve neden kaybolduğunu bulmak amacıyla, ama aynı zamanda emrindeki askerlerin hayatlarından da sorumludur. Bu gizemi çözmesinde ona esir Esca yardım edecektir.” (Veren vd. 2013:253;267)

Gagauz edebiyatında da “Seren” düzeneğinin karşılığı olan “Pınar” terimini içeren mani bulunmaktadır. Gagauz edebiyatında ilk kez “Hoyrat” tarzında mani yazan Kiev Milli Teras Şevçenko Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç.Dr.Tudora Arnaut:

*“Tatarpınar,
Ayozlu Tatar pınar.
Yolda susuzluk tutsa,
Sulhyacak Tatar pınar.”*

dizelerinde Odesa’nın Tatarpınar ilçesinde yol üzerinde bulunan bir “Seren” den söz etmektedir (Tudora Arnaut, Sohbet-24.06.2014, Hollanda-Amsterdam).

4- TARİHTE SEREN

Seren düzeneğinin tarihi geçmişini kesin olarak tespit edememekle birlikte kaynaklardan yararlanarak olabildiğince eski tarihlere ulaşmak mümkündür.

Orhun kitabelerinde "kuyu" anlamında "çat" biçiminde bir kelimeye rastlanması, aynı kelime Kaşgarlı'nın Divan'ında da geçmesi (Hatipoğlu 1974:268) yine Divani Lügati't Türk incelendiğinde “kova”, “kuyu” ve “su” vb.¹² anlamına gelen kelimelerin varlığı da göstermektedir ki Türkler tarih sahnesine çıkışlarından itibaren su ve kuyu unsurlarını yaşam unsuru olmanın yanında kültürel bir varlık olarak da görmüşlerdir.

Bununla birlikte Divani Lügati't Türk en dikkat çekici olanı **ipli kova** anlamındaki **uruklug (kova)** (I,147) terimidir. Bilindiği üzere ipli bir kova ile yüksek bir yerden daha aşağıda bulunan yer üstü veya yer altı kaynağındaki su yukarıya çekilebilir/çıkartılabilir. Bu yaklaşımdan hareketle kuyulardan su

¹² **Kaşgarlı Mahmut**'un Araplara Türkçe öğretmek ve Türkçe'nin de Arapça kadar zengin bir dil olduğunu göstermek amacıyla 1072-1074 tarihleri arasında hazırladığı ansiklopedik sözlük olan **Divanü Lügati't Türk**'te “kova”, “kuyu”, “su^vb. anlama gelen kelimelerden bazıları şunlardır: **aftab**: kova (I,432), **kova**: kova (I,147; III, 237), **kumgan**: kova, ibrik, gugum, gülsuyu şişesi (I,432,440;II,353), **susık**: kova (I,382), **uruklug (kova)**: **ipli kova** (I,147), **çat**: kuyu (III,146), **kudug**: kuyu (III,122,282), **kudı**: kuyu, çukur, a;ağı, a;ağıya (I,100,164, 169, 190; II,24, 83, 228; III,46,61,69, 220), **kudug**: kuyu (I,375, 456, 457; II,155; III,111, 166, 226, 448), **mirigar**: pınar, su gözü (III,280, 363,376), **sarkındı**: iri su damlası (I,493), **sarnıç**: deve derisinden yapılan su tulumu, ağaçtan oyulmuş kap (I,454), **sayramlanmak**: su azalmak, sığ bir hal almak, su biraz çekilmek (III,205), **sayram suw**: topuktan yukarıya çıkmayan sığ su (II,III,76), **senek**: su içilen testi, ağaçtan oyulmuş su kabı (III 367), **sogulmak**: (su) toprağa sızıp kaybolmak, (su, süt) çekilmek, azalmak (II,124, 125, 139, 163, 170) **suf**: su (III, 427, 431), **sur sur öpmek**: şarıl şurul içmek (III, 122), **susık**: kova (I, 382), **suw**: su (I, 15, 20, 31, 73, 75 , 79, 95, 140, 144, 155, 164, 168, 172, 177, 179, 186, 191, 194, 212, 218, 222, 246, 258, 276, 294, 312, 314, 315, 325, 369, 374, 375, 387, 389, 401 vd.), **suwalmak**: sulanmak, su verilme (II, 125, 162; III,240)

çekmek için o dönemde de seren ya da benzer bir düzeneğin Türk coğrafyasındaki varlığından söz edilebilir (Veren vd. 2013:253; 267).

“Kartal” isimli 2011 yılı yapımı, Amerikan filminde “Seren” düzeneği ile kuyudan su çıkarttığı bir sahne görülmektedir. Bu tür “dönem filmleri”nin çekiminde, konunun geçtiği dönemin yaşam biçimi, giyim kuşamı, kullanılan araç, gereç, taşıt ve silahları ile makinelerine sadık kalınarak platform oluşturulduğu kabul edildiğinde M.S. 140 yılında İskoçya’da ve Roma kültüründe “Seren” in bulunduğu anlaşılmaktadır (Veren vd. 2013:253; 267).

Yine 1960 yılı yapımı “Comenche Station” isimli Amerika Birleşik Devletleri yapımı “Western” türü filmin bir sahnesinde “Seren” düzeneği görülmektedir. Bu filme de dönem filmi tanımı ile yaklaşıldığında 1800’lü yıllarda Amerika Birleşik Devletlerinde de “Seren” düzeneğinin kullanıldığını kabul etmek mümkündür (Veren vd. 2013:253; 267).

Seren’in Anadolu topraklarındaki tarihsel sürecini tespit etmek konusunda Matrakçı Nasuh’un *Mecmû’-ı Menâzil (Nasûhü’s-Silahi-Matrakçı), Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultân Süleymân Hân*¹³ isimli eseri (*menzilname*) önemli bir kaynaktır. Bu menzilnamenin 15a numarasıyla ekli tam sayfa minyatüründe üç ayrı yerleşim yeri alt alta resmedilmiştir. **15a üst minyatürde; Zincirlikuyu ve Derbend-i Ermeni (Osmanlı döneminde Ermeni Derbendi denilen dağ geçidi, günümüzde ilçe merkezi olan Pazaryeri’dir.),** 15a orta minyatürde Bozüyük ve 15a alt minyatürde de İnönü resmedilmiştir (Yurdaydın 1976:61) (Resim, 3). Bu Zincirlikuyu ve Derbend-i Ermeni (bugünkü Bilecik-Pazaryeri) minyatüründe “Seren” görülmektedir. Açık ve net olarak görülen seren’in günümüzde Anadolu’nun çeşitli yörelerinde tespit ettiğimiz serenlerden farkı yoktur (Resim, 3). Bu minyatürün yapılış tarihinin yine menzilnamede belirtildiği üzere 15 Zilhicce 940 (miladi 27 Haziran 1534) olduğuna göre her ne isimle bilinirse bilinsin, 2014 yılı itibariyle **Anadolu topraklarında en az 480 yıldır “Seren” bilinmekte ve kullanılmaktadır.** Yine bu bölgedeki serenlerin o dönemde su kovanını çekmek için zincir kullanılması nedeniyle “Zincirlikuyu”

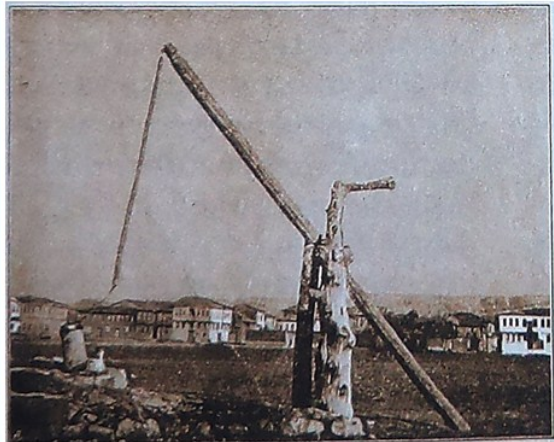
¹³Matrakçı Nasuh (16’ncı yüzyılda yaşamış tarihçi, matematikçi, hattat, silahşör ve ressamdır) Kanuni Sultan Süleyman’ın 1533-1536 yılları arasında çıktığı birinci Irak seferine katılmış ve konup göçülen menzillerin, kasaba ve şehirlerin minyatürlerini resmederek bu menziller hakkında kısa bilgiler derleyip Mecmû’-ı Menâzil (Nasûhü’s-Silahi-Matrakçı), Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultân Süleymân Hân isimli menzilname olarak ortaya koymuştur. Bu menzilname 90 sayfalık bir metin, 107 minyatür ve 25 resimli metinden oluşmaktadır. Bu minyatürler, bu sefer esnasında konup göçülen yerlerin adeta bir haritasını meydana getirmektedirler. Ayrıca dönemin mali ve ekonomik verilerini de günümüze taşır niteliktedir (Yurdaydın 1976:12).

ismiyle bilindiği ve bu bölgenin de bu tür kuyuların çokluğu nedeniyle “Zincirli kuyu” olarak isimlendirildiği de ihtimal dâhilindedir (Veren vd. 2013:253; 267).

Resim 3, Matrakçı Nasuh'un Mecmû'-ı Menâzil (Nasîhü'l-S-Silahi-Matrakçı), Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn-i Sultân Süleymân Hân isimli menzîlnamesinin 15/a numaralı eki olan tam sayfa minyatür.

Osmanlı döneminde yayımlanan bir başka gazete de “Seren”in Eskişehir’deki varlığı tespit edilebilmektedir. Servet-i Fûnûn Gazetesi’nin 23 Eylül 1308 (Miladi: 06.10.1892) tarihinde yayımlanan 82’inci sayısının kapağında Eskişehir’e ait üç fotoğrafa yer verilmekte; bunlardan 3 numaralı fotoğrafta “Seren” görülmektedir

Fotoğraf 16, Servet-i Fûnûn Gazetesi (23 Eylül 1308/06 Ekim 1892) ve Eskişehir’de Seren

5- GÜNÜMÜZDE SEREN

Günümüzde Türkiye içinde ve dışında “Seren” bulunan ve kullanılan yerleşim yerleri vardır. Ancak teknolojik gelişmelere paralel olarak onlar da köhneleşmeye ve unutulmaya başlamışlardır.

5.1. DÜNYA’DA SEREN

Türkiye’nin Bulgaristan sınırındaki şehri Edirne’de yaşayan Bulgaristan göçmenlerinden yapılan derlemede “Seren”i bildikleri anlaşılmaktadır ki bu da göçten önce yaşadıkları Bulgaristan’da da bilindiği ve kullanıldığını ortaya koymaktadır (Sözlük Ds-1978-c:10).

Türkmenistan’da başkent Aşkabat’tan Merv şehrine giden yolun geçtiği açık arazide de “Seren” bulunmaktadır (İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Sohbet-15 Aralık 2012, Ankara).

Ukrayna’da Arnavut, Bulgar ve Gagauzların yaşadığı Pesarabya (bugün Moldova) bölgesinde “Seren” bulunmakta ve “Pınar” adıyla bilinmektedir. Yine Odesa’nın Tatarpınar ilçesinde de “Pınar” adıyla bilinen “Seren”ler mevcuttur. Gagauzlar genelde Ukrayna ve Moldova’da çorak bölgelerde yaşadıkları için suyu temin etmek ve elde tutmak kendileri için önemlidir ve yaşam biçimlerini şekillendirmektedir. Gagauzlar bir erkeğin hayatı boyunca üç şeyi yapması gerektiğine inanmaktadırlar. Bunlar; pınar kazmak (-ki içenler onu hatırlasın), ağaç dikmek ve ev yapmaktır. Bu gölgedeki serenler Türkiye’deki şekliyle birebir örtüşmektedirler. Günümüzde hemen hemen Gagauzların yaşadığı her köyde ve çevresindeki tarla ve bahçelerde “Pınar” bulunmakta ise de zaman içerisinde elektrikle çalışan çeşmelere dönüştürülmektedirler (Tudora Arnaut, Sohbet-24.06.2014, Hollanda-Amsterdam).

5.2. TÜRKİYE’DE SEREN

Ziraat Terimleri Sözlüğünde “Seren”in Bilecik-Bozüyük-Kandilli’de tespit edildiği göze çarpmaktadır (Acıpayamlı, 1976:215), (Veren vd. 2013:253; 267). .

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü incelendiğinde “Seren” in Tablo-1’de gösterilen yerleşim yerlerinde bilindiği ve kullanıldığı, Aydın-Bozdoğan-Eymir’de ise “Sereni” olarak söylendiği öğrenilmektedir (Sözlük Ds-1978-c:10), (Sözlük Ds-1978-c:12). Tapındık ve çekme kova olarak da bilinir (Işık, 1995:194;195), (Veren vd. 2013:253; 267).

İnternet üzerinden yapılan araştırmada da Afyon bölgesinde “Sarnıç”, Serengi” ve “Kuyu” gibi adlarla da anıldığı anlaşıyor (Gündoğar, 2011), (Veren vd. 2013:253; 267).

Karaman yöresinde özellikle kuzeyindeki Türkmen köylerinin bulunduğu “Türkmen ovası” bölgesinde Seren, kuyudan su çekerken çıkardığı ses nedeniyle “Çıngıraklı Kuyu” olarak isimlendirilmektedir. Serenin sehpasının ucunda bir makara vardır. Buna “Çıkırık” denir. Uzun ağaç kolun bir ucuna bağlanan zincir veya ipin ucundaki kovanın büyüklüğüne göre ağırlık olarak diğer ucuna bağlanan taşın büyüklüğü de “doğru orantılı olarak” değişir. Denge sağlaması ve su dolu kovanın kolayca yukarı çekilmesi amaçlanmaktadır. Boş olarak kuyuya salınan kova, suyla dolduğunda bir süre yukarıya doğru kişinin gücüyle çekilir, denge sağlandığında bu kez kuvvet noktasına bağlanan taş devreye girer ve ağırlığı ile kova yukarıya çıkar. (K-1, 2011), (Veren vd. 2013:253; 267).

“Seren”in bilindiği ve kullanıldığı yerleri (Tablo-1)		
İli	İlçesi	Köyü
Afyon		
Artvin	Ardanuç	Yanklı
Aydın		Alanlı
Aydın	Bozdoğan	Eymir
Çankırı	Kurşunlu	
Çorum		
Denizli	Çal	Seyit
Denizli	Tavas	
Denizli	Çivril	
Denizli	Çivril	Çöplü
Denizli	Acıpayam	Oğuz
Edirne	(Bulgaristan Göçmenleri)	
Isparta	Eğridir	
İzmir	Bergama	
Konya	Seydişehir	
Konya	Beyşehir	
Kütahya	Altıntaş	Beşkarış
Manisa		
Manisa	Kula	
Muğla	Gölcük	
Zonguldak		

Zonguldak-Çaycuma bölgesinde de “Çekme Kova” olarak bilinmektedir. Uzun ağaç kolun kova takılı zincir bağlanan ucuna bir de çingırak (çan) takılır. Bu çingırak, kuyudan su çekildiğini haber veren uyarı sistemidir. Bu yörede su yaklaşık bir buçuk, iki metre derinlikte bulunduğu için serenin kuvvet noktasındaki taş yere değdiğinde su kovası dolu olarak kuyudan çıkmış olur.

Hayvanların ve bahçelerin su ihtiyacını karşılamak için kullanılır (K-3, 2011). Günümüzde mevcut kuyulara elektrikli pompa takılmıştır. Serenlerin sayısı yok denecek kadar azalmıştır (K-1, 2011), (K-2, 2011), (K-3, 2011), (Veren vd. 2013:253; 267).

Kütahya'nın Çavdarhisar ilçesi Avlar köyünde; Aslanapa ilçesinin de Bezirgân ve Nuhören köylerinde “Seren” olarak adlandırılan düzenek, bu köylerde mevcuttur. Avlar köyündeki (köyün açık arazisindedir) ile Bezirgân köyünde (köy girişindeki çayırlıktadır. Fotoğraf 17) bulunan “Seren” ler halen çalışır durumdadır ve kullanılmaktadır. Nuhören köyündeki ise kuyusu köreldiği için çalışmayıp düzeneği köhne durumdadır. Yörede yaklaşık olarak 1960 yılından sonra bu tür kuyular açılmamış ve düzenekler yapılmamıştır (K-4, 2012), (Veren vd. 2013:253; 267).

Afyon-Gazlıgöl ilçesi Yaylabağı beldesinde “Seren” lerin eski tarihlerde köylüler tarafından açık arazide açılan kuyuların üzerine kurulduğu, “Seren” yardımıyla çıkarılan su ile çobanlar tarafından olatmaya çıkarılan hayvanların su ihtiyacının karşılandığı yöre halkı tarafından anlatılmaktadır (K-5, 2012). Seren yardımıyla kuyudan çıkartılan su, kuyunun yanında bulunan ince uzun havuzda toplanmakta, buna “yalak” adı verilmektedir (Fotoğraf 18), (K-2, 2011), (K-3, 2011), (Fotoğraf 19; İNT-4, 2012), (Veren vd. 2013:253; 267).

Yine Afyon-Emirdağ ilçesi ile Suvermez köyü arasında Dağılğan Köyünün yakınlarında iki tane “Seren” bulunmaktadır ve yörede “Salındırmalı Kuyu” adıyla bilinmektedir. 1990 yılına kadar çobanlar tarafından kuyudan çekilen suyun önündeki “Hatıl” adı verilen ince uzun havuza doldurularak hayvanların su ihtiyacını karşılamak için kullanılan salındırmalı kuyular bu tarihten sonra bakımsızlıktan köhneleşmişlerdir.

Bursa-Mustafa Kemal Paşa ilçesinde 8-10 adet “Seren” vardır. 1970 yılına kadar bölgede etkin olarak kullanılan serenler zamanla atıl kalmış ve

Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından Karatay İlçesinin Elmacı Mahallesiinde bir sokağa “Çıngıraklı Kuyu Sokak” adı verilmiştir.

Konya-Kadınhanı ilçesinin Meydanlı köyünden derlenen “Dağdan gelir dak gibi / Kolları var budak gibi / Eğilir su içmeye / Bağırır oğlak gibi (Kuyu Sereni), (Yanar 2011:34) şeklindeki bilmece “Seren”in yöre yaşamındaki ve edebiyattaki yerine bir örnektir.

Fotoğraf 25, Konya-Hacıpırlı (İnt 5). Fotoğraf 26, Konya-Kurthasanlı (İnt-6). Fotoğraf 27, Konya-Bozkır-Armutlu (İnt-7)

Konya'nın Kulu ilçesinde “Çıngıraklıkuyu” ve “Zincirlikuyu” adlarıyla bilinen Seren'in Kulu yöresi kültüründe önemli bir yere sahip olduğu, geniş bir zaman diliminde kullanıldığı ve yöre ile özdeşleştiği, Kulu ilçesine bağlı Zincirlikuyu beldesi Belediyesinin logosu incelendiğinde kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Logo 1. Zincirlikuyu Belediye Logosu

Logo, herhangi bir organizasyonun, resmi veya özel kurum ya da kuruluşun simgesi olup o organizasyonun tüm özelliklerini ve sahip olduğu değerleri vurgulamaktadır. Zincirlikuyu Belediyesi (Kulu)'nin logosunda da (Logo 1) “Seren” öne çıkarılmış ve yörenin kültüründe önemli bir yere sahip olduğu, yöre ile özdeşleştiği vurgusu yapılmıştır.

Resmi ve özel kurum ve kuruluşların logolarının (Logo 2, 3) yanı sıra yayımlanan kitaplarda (Resim 28) ve düzenlenen sempozyum afişlerinde (Afiş 1) de “Seren” objesi görülmektedir.

5.4. SARAYÖNÜ'NDE SEREN

Sarayönü ilçesinde de “Seren” oldukça çoktur ve “Çingiraklı Kuyu” olarak adlandırılmaktadır. İlçe merkezi ve mahalleleriyle açık arazide sınırlı olarak yaptığımız gezide Ladik mahallesinin Sarayönü çıkışında (1 adet köhne); Sarayönü yolu boyunca yol kenarında (1 adet köhne, 1 adet kırık); açık arazide (1 adet köhne); ilçe merkezinde Yukarı Mahallede (1 adet köhne) (Fotoğraf 30b), Konuklar Devlet Üretme Çiftliği yolu üzerinde (1 adet kırık) (Fotoğraf 30a) seren tespit edilmiştir. Belediye yetkilileri ile yaptığımız görüşmelerde gerek ilçe merkezinde gerekse mahallelerde ve açık arazide çok sayıda köhne seren olduğu öğrenilmiştir. Seren yöre insanının günlük yaşamında, tarihi geçmişinde ve kültürel kodlarında önemli bir yer tutmaktadır.

Sarayönü ilçesinin “Çeşmelisebil”, “Çürüksu (Ertuğrul), “Gözlü”, “Kuyulusebil” köy ve beldelerinin isimleri su, çeşme ve kuyu kültürünü çağrıştırmaktadırlar.

İlçenin köy ve beldelerinde kullanılabilir ya da köhne durumda serenler bulunmaktadır (Fotoğraf 1, 29, 30).

İlçenin Kuyulusebil köyünün tarihi¹⁴ incelendiğinde köy halkının geçmişte “kuyu” larına sahip çıkmak için silahla mücadeleye girdikleri, bu mücadelelere

¹⁴ **Kuyulusebil Köyünün Tarihi:** “XVIII. Asrın başlarında Osmanlı Devleti, YÖRÜK TÜRKMEN oymaklarını Kıbrıs'a yerleştirme kararı aldı. Bu kararla İçel (Mersin), Alaiyye (Alanya) gibi yerlerde bulunan Yörükler, 1712 yılından itibaren nakledilme teşebbüsüne girişildi.

Eski Yörük, Tırtıloğlu, Horzum Saçıkaralı vs. gibi Yörük oymaklarına mensup olan 24,68 kişinin Kıbrıs adasına nakil ve iskânına lüzum görüldü. Bu iskân işi de ya oymakların kaçması, ya da İstanbul'da bazı devlet adamlarını araya koymaları yüzünden sürüncemede kalarak 1741 yılına kadar devam etti. Bu yıldan sonra devlet, onları yaylak ve kışlaklarında iskana girişti. Çukurova sahilindeki Sarı Çam kazası toprakları, 1727 yılında Yörük oymaklarına daimi bir yerleşme mekânı olarak tespit edildi. Tekeli Yörükleri, Aksaz denilen yere, Alaiyye

(Alanya) ve Beyşehir gibi yörelerde dolaşan YÖRÜK TÜRKMENLERİ de İçel Sancağı içindeki yaylaklarına iskân edildi.

Teke (Antalya), Hamid (Isparta), Alaiyye (Alanya), Beyşehir, Akşehir sancaklarında bulunan Yörüklerin buralardaki uygun yerlere yerleştirilmesi için emir verildi.

Tanzimat (1839) Fermanından sonra devlet, aşiretlerin iskânıyla yakından ilgilenmeye başladı. Aşiret reislerine buldukları eyalet valisi tarafından birer mühür verilerek, aşiret halkından başka yere gitmek isteyenlere, kefil göstermek şartıyla mürrur (geçiş) tezkeresi (belgesi) verildi.

Orta Anadolu bozkırlarında devletin iskan (yerleşme) hareketini teşvik etmesi neticesinde münferit olarak çeşitli aşiretler yurt tuttu. Köyler kurdu. Bozkır bölgesine YÖRÜK TÜRKMEN aşiretlerinin iskânı için devlet çalışmaları yaptı. 1860 yılından sonra bu aşiretler, eski yerleşme merkezlerini tercih ettiler

Kuyulu Zebir köyünü kuran YÖRÜK TÜRKMEN oymakları, İçel, Alanya, Manavgat, Serik (Antalya), Anamas dağları, yaylaları, Beyşehir, Şarki Karaağaç, Sultan dağları, Akşehir, Afyon, Eskişehir, Bilecik yolu ile koyun, keçi, deve, at sürüleri, koyunları, keçileri, sığırları, ağırlıkları ile birlikte yayan yapıldak aşiret reisleri Sarı Keçili Hacı Hasan Ağa yönetiminde konarak, göçerek Adapazarı çevresinde Sakarya nehri kenarında bulunan İkipınar ve Sakarya Deresi'ne yerleştiler. İkipınar'da yazlık, Sakarya deresinde kışlak olarak kaldılar. Yörükleri, bölgeler arası göçe sürükleyen sebepler arasında ordudan kaçarak, köy ve kasabalarda eşkıyalık yapan Leventlerin (deniz askerleri) nin göçebeye verdiği maddi ve manevi sıkıntı ile çekirge sürülerinin salgın halinde ot, ekin ve hayvanlarda meydana getirdi sıkıntı, otları bitirmeleri sonunda yeni meralar aramalarıyla sonuçlandı. Sakarya'daki Çerkezlerle iyi münasebetler kurdu. Onların eniştesi oldu. Onlardan bir hanımla evlendi. Burada Levent eşkıya gruplarından Laz Ahmet Çavuş ve Piyade Argın Ağa arasında çıkan silahlı çatışmalar neticesinde rahatsız oldular. Sonunda bu cennet bölgeyi terke karar verdiler. Hacı Hasan Ağanın yerine geçen Hacı İbrahim Ağa, komşusu Hacı Ali Ağanın bütün ısrarlarına rağmen Ak- saray Bebek köyüne göçtü. Burası otuz haneli fakir köydü. Hacı İbrahim Ağa, burada bir cami yaptı.

Bu köyde dokuz on sene kaldılar. Fakat burada çok hırsızlıktan rahatsız oldular. Bu yüzden buradan da göçü yükletip tuz yoluyla önce Ilgın Haremi köyü yakınlarındaki Köfün Deresine geldiler. Burada biraz kaldılar. bir müddet sonra bu obadan Hacı Hasan Ağa (Güçlü)'nin babası Hacı Süleyman Ağa burada Cenabı Hakkın sonsuz rahmetine kavuştu. Oğlu Hacı Hasan Ağa, Hacı İbrahim Ağa ile birlikte 1299/1803 yılında Çeşmeli Zebir köyüne gelip yurt tuttular. Burada iki yıl kaldılar.

Çeşmeli Zebir, tuz yolu üzerinde bulunan otu bol, kuzukulağının bol, yayılma ve hayvanların beslenmesine çok elverişli bir arazi idi. Otların içinde hayvanlar kaybolurdu. 1301/1885 Burada Cihanbeyli aşiretlerinin mallarına zarar vermesinden dolayı Coblan Halil Ağa ile Hacı Fakı birlikte Karabıyık köyüne gidip orada da iki yıl kaldılar. 1303/1887 yılında da Kuyulu Zebir'e gelip yerleştiler.

Burada Rumlardan kalma kuyuların bulunduğu birkaç Kürt evinin bulunduğu yerleşme merkezi idi. O günlerde şu altı kuyu bulunuyordu: 1- Koca Kuyu, 2- Mermerli Kuyu, 3- Sığır Kuyusu, 4- Keçi Kuyusu, 5- Gavur (Hacı İstavri) kuyusu, 6- İnlı Kuyu.

Malları olan sığıri bir kuyudan, koyunu, keçiyi bir kuyudan elleriyle suluyorlardı. Zamanla köye yerleşen Yörükler, herkes kendi evinin önüne bir kuyu yaptırdı. Bu gün her evin önünde yüz civarında kuyu bulunmaktadır.

Kuyulu Zebir'e yerleşen Yörük aşiretleri, karşılarında bu araziyi yayla ve mera olarak kullanan Gözlüleri bulunuyordu. Aralarında şiddetli mücadele başlıyor. Gözlüler, köyde toplanıp gelip kavga ve dövüş çıkararak yerleşmeye çalıştıkları yeni yurtlarından atmaya çalışıyorlar. Kuyulardan su almak isteyen kadınlara karşı mani olmak istiyorlar. İbrahim Ağanın kızları Fadime Hanım, Emine Hanım çok cesur, iffetli davranışlarıyla kendilerine meydan okuyorlardı. Onların bu cesur mücadelesini duyan Çakır Mustafa Ağa (Çakır), Pantı Osman Ağa (Bakırcı), Lavgar Süleyman (Altay ve Görgülerin Amcası) ve kardeşleri Mehmet Onbaşı (Görgün) Mustafa On başı (Altay) kendileriyle çok sert mücadele verdiler. Mavzerlerle çatışmaya girerek, kendilerini yıldırıldılar. Köyden uzaklaştılar. Hatta zaman zaman Gözlüleri "Bu iki uzun kız (Fadime Hanım ve Emine Hanım)

kadınların önderlik ve liderlik ettiğine dair anlatımlarla (Karakurt vd. 2007:119) karşılaşılmaktadır.

İlçenin Kadioğlu beldesi Ortaokulun logosunda seren objesi kullanılmıştır (Logo 2).

Yine Sarayönü ilçesinde kurulan ve halen faal olan “Ladikli Ahmet Ağa Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği”nin logosunda hakim obje “Seren” dir (Logo 3).

Yazar Mehmet GÖÇERGİ'nin “Üveysi Veli Ladikli Hacı Ahmet Ağa Hazretlerinin Hayatı Divan-ı Hüdaî” adlı eserinin kapağında kullanılan fotoğrafta “Seren” karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 28).

24–26 Ekim 2014 tarihleri arasında Konya’da düzenlenen “Uluslar arası Tarih, Kültür, Sanat, Turizm ve Tarım Açısından Sarayönü Sempozyumu”nun afişinde seçilen ana görsel “Seren” objesidir (Afiş 1).

olmasa biz, bunlara su vermeyiz” derlermiş. Bu iki hanım kuyunun başına oturup ellerindeki sopa ile kötü niyetlileri döverlerdi.

Kuyulu Zebirli, gündüz bu şekilde mücadele ve müdafaa ile uğraşırken gece de İnsuyu ve Karabağ köylerine giderek yardım alırlardı. Devellerle gittikleri yerden yükledikleri yatak, yorganlarla köye döner, köylerinin asayişini sağlamak için gelen askeri müfrezeyi ağırlarlardı. Bu zor şartlar altında yerleşmeye ve yurt tutmaya devam ettiler.

1312/1896 yılı Konya Vilayet Salnamesi (yılığ)ne göre Konya Saidesi (Kadınhanı) nahiyesine bağlı olan Kuyulu Zebir köyünde 24 hane ve 102 nüfus bulunmaktadır.

1305/1889 yılında Yörük Türkmenlerinin bu araziye yerleşmesini istemeyen Gözülü'lüler, onları köyde, Mera da ve tarlada rahat bırakmadılar. Mallarına, ekinlerine zarar verdiler. Bu yüzden kavgalar, kurşunlamalar, dövüşler devam etti. Sonunda iş mahkemeye intikal etti.

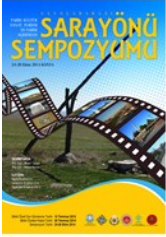
Mir-i miran Tahir Paşa (Öl. 1311) 'nın İnsuyu Clzunca Yaylasında kamış ağaçlarda koyunları vardı. Buraya giderken Çeşmeli Zebir'e uğradı. Çeşmeli Zebirli, “Kendilerinin başına gelenleri anlatarak ondan yardım istediler. Yeni tamire başlanan Dursun Fakih (Tahir paşa) cami inşaatı için üç yüz altın rica etti. Bu parayı Hacı İbrahim Ağa, Süllüoğlu Hacı Kadir Ağa ve Mestanoğlu Hacı Mehmet temin ettiler.

Bundan sonra Tahir Paşanın emriyle Jandarma kumandanı Yüzbaşı Süslü Hasan Ağa komutasındaki bir müfrez köye geldi. Kuyulu Zebir'de araştırma yapar. Gözülü köylülerinden kendilerine ve arazilerine zarar verenleri tespit eder. Bunlar müfrez ile Konya'ya götürülür, hapse atılır. Altı ay hapisnede kalırlar. Neticede Gözülü ileri gelenleri ile Kuyulu Zebir ileri gelenleri Hacı İbrahim Ağa, Hacı Kadir Ağa, Mestanoğlu Hacı Mehmet araya girerek barışırlar. Böylece hapisteki Gözülü'lüler serbest bırakılır. Ayrıca da davalarından vazgeçtiklerini beyan ederler. Mahkeme Karabağ ve İnsuyu köylülerinin bilirkişi ve şahadetiyle Kuyulu Zebir köyüne Yörüklerin iskânı kabul ve tescil eder. Böylece iskân problemi 1306/1890 yılında halledildi” (Karakurt vd. 2007:118;119).

Fotoğraf 28, Kitap kapağı. Logo 2, Sarayönü-Kadioğlu Ortaokulu Logosu. Loga 3, Ladikli Ahmet Ağa Derneği Logosu

Yöredeki kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri ve etkinlik düzenleme kurullarının, yazarların Konya ve çevresinin sosyal, ekonomik, kültürel değerlerini öne çıkarmak ve tanıtıma yardımcı olmak amacıyla logolarını hazırlarken yörenin sosyal ve kültürel hayatında önemli bir yere sahip olan “Seren” objesine önem verdikleri anlaşılmaktadır.

Afiş 1, Sarayönü Sempozyumu Afişi. Fotoğraf 29, Konya-Sarayönü.

Fotoğraf 30, Konya-Sarayönü (İnt-8)

6- DEĞERLENDİRME

Basit su çıkartma makinelerinin tanımlanmasında da söz edildiği üzere; (*seren-tapındık/çekme kova-*, *çıkırık kuyu*, *zincirli su çıkartma vasıtaları*, *su dolapları*, *su helezonu*, *su koçu*) olarak, modern su çıkartma makineleri de (*columetrik - pistonlu- pompalar*, *rotodinamik -santrifüj- pompalar*) olmak üzere sıralanmaktadır. Bu aynı zamanda ilkelden moderne doğru bir sıralamayı dolayısıyla tarihsel bir süreci de anlatmaktadır. Yer üstünde su bulamayan insan, toprağı kazarak suyu bulmuş ve bunu önce elle çıkarmış, zamanla suyu çıkartmada makineleşmiştir. Bu makineleşme aşamaları;

- Kuyuya ip vs. yardımı ile indirilen su kabının elle çekilerek çıkarılması,
- Seren ile çıkarılması,

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

- Çıkrık ile çıkarılmasıdır. Adını, düzeneğinde bulunan ve ana parçasının adı olan uzun ağaç koldan alan "Seren"; basit su çıkartma tekniğinin ikinci aşamasıdır (Veren vd. 2013:253;267).

Su insan yaşamının zorunlu bir ihtiyacı olması nedeniyle tarih boyunca özellikle kıraç (bozkır) alanlarda elde bulundurulması, korunması ve bulup sahip olanların dışında diğer kişi veya grupların eline geçmemesi gereken bir değer olarak görülmüş ve bu konuda mücadelelere girilmiştir. Seren düzeneğine bazı yörelerde çingirak takılması bu mücadelenin en basit ve küçük bir örneğidir. Tarihte birçok örneği olduğu gibi su, savaşlara varıncaya kadar elinde bulunduranlarca korunmuştur (Veren vd. 2013:253;267).

Seren insanoglunun yaşamak için zorunlu ihtiyacı olan suya ulaşma konusundaki yaratıcılığının ve pratik çözüm üreticiliğinin örneklerinden biridir. Bu aynı zamanda insanın keşif, icat ve yenilikçilikteki azim ve kararlılığı ile patiklerinin de göstergesidir (Veren vd. 2013:253;267).

Serenin yapımı, onarımı ve kullanımında mimari, marangozluk, taş işçiliği ve demircilik meslekleri de karşımıza çıkmakta, yörede bulunabilecek ağaç ve taşlardan faydalanılmakta, bu yolla gelir elde edilmesine de imkan vererek kendi ekonomisini oluşturmaktadır.

SEREN'İN İŞLEVLERİNİN HALKBİLİMİ KONULARINA GÖRE TASNİFİ (Tablo-1)

Kullanıldığı, İlişkili Olduğu ve Konu Edildiği Yerler	Halk Bilimi Konularına Göre Tasnifi
Seren'in imal edilmesi ve onarılmasında ahşap, demir, ip ve taştan yararlanılması	Halk ekonomisi (-üretim, -marangozluk, -demircilik, -deniz taşımacılığı), Halk Mimarisi (-kuyu).
Türkülere konu olması	Halk şiiri (-türküleri)
Bilmecelere konu olması	Kalıplaşmış sözler (-bilmece)
İnsan, hayvan ve bitkilerin su ihtiyacını karşılama	Günlük yaşam
Kuyu konulu yaşanmış olaylar, Mitolojik ilinti	Anlatmalar (-anektodlar, -mitler)
Kur'an'da "Kuyu" bahsi	Halk Bilgisi (-geleneksel kurumlar, dinler, Müslümanlık)
Sahip olma ve elde tutma	Halk Hukuku
Baş ve işaret parmakları arasındaki uzunluğa dayalı ölçü	Halk Matematiği

Seren'i Halkbilimin konularını kapsayan derleme malzemenin arşivlenmesinde kullanmak üzere en geniş ve bütün konuları içine alan ve 2001 yılında T.C. Kültür Bakanlığınca yayımlanan *Halk Kültürü Belgeliği Kümeleme Kılavuz'*unda U-Halk Mimarisi, U-800 Mesken Dışındaki Diğer Yapı Türleri ve Kullanım Alanları, U-800.2 Diğer Ortak Kullanım Alanları, U-800.2.2 "Kuyu" başlığı ile birlikte Halkbiliminde halk ekonomisi, halk şiiri (-türküler), kalıplaşmış sözler (-bilmeceler), anlatmalar (-anekdotlar, -mitler), halk bilgisi (-dinler, Müslümanlık) ve halk hukuku alt başlıkları altında da değerlendirmek mümkündür (Tablo 1).

Buraya kadar yaptığımız çalışmada Seren'in özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

Seren'in Özellikleri

- Yapımı ve kullanımı öğrenilebilir,
- Toplumu oluşturan bireylerce paylaşılabilir,
- Nesilden nesile aktarılabilir ve toplum üyelerince kabul görür,
- Canlı odaklıdır (insan, hayvan ve bitkiler),
- İhtiyaçları karşılama özelliğine sahiptir,
- Fiziksel, ekonomik ve sosyal özellikleri vardır,
- Çok amaçlı kullanıma sahiptir,
- Kendi ekonomisini yaratmıştır,
- Bozkır alanlarda yeraltı sularının yeryüzüne çıkarılmasında kullanılır,
- Çift yönlü kaldırma sistemi esasına göre çalışır,
- Adını düzeneğin ana parçası olan uzun ağaç kolun adı olan "Seren" den alır.
- Ucundaki su kabının suyla yarı dolu durumda iken kaldırıcı dengede olması zorunluluğu vardır,
 - Boş olarak kuyuya salınan su kabının suyla dolduktan sonra bağlı olan zincirinin bir süre insan gücüyle çekilerek denge sağlanınca bu kez kuvvet noktasındaki ağırlığın etkisiyle yukarıya çıkar,
 - Varlığı ve kullanımı Anadolu ile sınırlı olmayıp Bulgaristan'da, Türkmənistan'da, Moldova ve Kırım (Odesa)'da Roma kültüründe, İskoçya'da ve Amerika Birleşik Devletlerinde de tespit edilmiştir,
 - Anadolu'da en az 480 yıldır kullanılmaktadır,
 - Çekme Kova, Çingiraklı Kova, Çingiraklı Kuyu, Kuyu, Salındırmalı Kuyu, Sarnıç, Serengi, Sereni, Sereng, Serenli Kuyu, Tapındık, Zincirlikuyu gibi isimlerle de bilinir,
 - Su temini için insan hayatında önemli bir araç olmasının yanında farklı alanlara esin kaynağı olmasıyla etrafında oluşturduğu kültürel unsurlarla da (Tablo 1) folklorik bir obje olma özelliğini de kazanmaktadır.

7- SONUÇ

Uzun yıllardır yenileri yapılmayan ve var olanların da bakım ve onarımlarının yapılmaması nedeniyle köhneleşen “Seren”lerin buldukları yörelerdeki belediyelerce, kamu ya da özel kurum ve kuruluşlarınca veya akademik çevrelerce **envanter çalışmasının yapılması; restore edilmesi** ve kültürel mirasa kazandırılarak **koruma altına alınmasında** yarar olduğu tarafımızca değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

1. ACIPAYAMLI Orhan (1976), "Zanaat Terimleri Sözlüğü", Türk Dil Kurumu Yayınları 424, Ankara, 1976, VII, 215 s.
2. GÜLENSOY Tuncer (2007), "Türkiye Türkçesindeki Türkçe Kelimelerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II", Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
3. GÜNDOĞAR Hakan (2011), (<http://www.panoramio.com/user/2427184>) (Erişim: 08.11.2011).
4. HATİPOĞLU Vecihe (1974), "Türkçedeki Eklerin Kökeni", Türk Dili, c.XXIX, Ocak.
5. IŞIK Eşref (1995), "Tarım Alet ve Makineleri", Anadolu Üniversitesi (Yayın No:861), Açıköğre-tim Fakültesi (Yayın No:457), Eskişehir, 1995.
6. İNT-1 (2012), <http://www.sehirlersavasi.com/ilce-fotoğrafleri/index.asp?fotoğrafid=8661&ilce=600&il=42> (Erişim: 20.04.2012)
7. İNT-10 (2014), www.panoramio.com_photo_3935076 (Erişim 17.10.2014).
8. İNT-11 (2014), www.dostmedya.com_haberoku4965_tarihi-kuyu-onarildi_bursa_mkpaşa (Erişim 17.10.2014).
9. İNT-2 (2012),
http://www.trekearth.com/gallery/Middle_East/Turkey/CentralAnatolia/Konya/Beysehir/photo1325929.htm (Erişim: 20.04.2012)
10. İNT-3 (2012),
http://mutlulu.files.wordpress.com/2010/06/28118124940910865756_11_916099_4777081_257383_5910069_n.jpg (Erişim: 20.04.2012)
11. İNT-4 (2012), <http://benhilmi.blogspot.com/> (Erişim: 20.04.2012)
12. İNT-5 (2014), tr.geoview.info_kuyulukiss,22893329p (Erişim, 17.10.2014)
13. İNT-6 (2014) tr.geoview.info_serenli_kuyu_2,19376262p (Erişim 17.10.2014).
14. İNT-7 (2014), www.armutlukoyu.net_galeri_resim-galerisi_tabiat-manzara_bozkirkonya (Erişim 17.10.2014).
15. İNT-8 (2014), www.flickrriver.com_photos_yeniyol_8643029079 (Erişim 17.10.2014).
16. İNT-9 (2014), www.panoramio.com_photo_9965935 (Erişim 17.10.2014).
17. K-1 (2011), Kaynak Kişi; Faruk AKDOĞAN, 1967 doğumlu, Karaman-Burunoba köyünden, Üniversite mezunu, aynı yerde yaşıyor.
18. K-2 (2011), Kaynak Kişi; Ramazan YAMAN, 1966 doğumlu, Afyon-Çay merkezinden, Üniversite mezunu, Ankara'da yaşıyor.
19. K-3 (2011), Kaynak Kişi; Cemal TUZCUOĞULLARI, 1947 doğumlu, Zonguldak-Çaycuma merkezinden, Üniversite mezunu, Ankara'da yaşıyor.
20. K-4 (2012), Kaynak Kişi; Veli AKINCI, 1954 doğumlu, Kütahya-Aslanapa ilçe merkezinden, ilköğretim mezunu, aynı ilçede yaşıyor.
21. K-5 (2013), Kaynak Kişi: Sultan URFALLI, 1932 doğumlu, Afyonkarahisar-Emirdağ-Suvermez Köyünden, 1953 yılında evlenerek Emirdağ ilçe merkezine göç etmiştir, halen Eskişehir'de yaşıyor, okuma-yazma bilmez.
22. KALAY Emin (2004), "Edirne İli Ağızlarından Derleme Sözlüğüne Katkılar II", TD 633 (Eylül).

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

23. KARAKURT Deniz (2012), "Türk Mitoloji Ansiklopedisi-Türk Söylence Sözlüğü", E-Kitap.
24. KARAKURT Musa, KARLI Mehmet, KÖSTEKLİ Ahmet, AVCI Nevzat (2007), "Sarayönü ", Sarayönü Kalkındırma, Sosyal Yardımlaşma, Eğitim Gönüllüleri ve Ornitoloji (Kuş Bilimi) Der-neği Kültür Yayınları: 01, Sarayönü-Konya.
25. ÖTS (1996), "Örnekleriyle Türkçe Sözlük", Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
26. SÖZLÜK (Ds-1978-c:10) "Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü" (1978), Türk Dil Kuru-mu, Ankara, Cilt 10.
27. SÖZLÜK (Ds-1982-c:12) "Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü" (1982), Türk Dil Ku-rumu, Ankara, Cilt: 12.
28. TS (2006) "Türkçe Sözlük", Türk Dil Kurumu Elektronik Yayını, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.543a63fa056956.57780401 (Erişim: 12.10.2014).
29. VEREN Ergün, YÖNDEMLİ Fuat (2013), "Kulu Kültüründeki Su Çıkartma Aracı; Seren'in Ana-dolu İçinde ve Dışındaki Varlığının Analizi", Aidiyet, Göç ve Tarımın Şehri: Kulu Sempozyumu (Konya/Kulu, 19-21 Ekim 2012) Bildirileri, Kitap Dünyası Yayınları, (Kulu Belediyesi/Selçuk Üniversitesi), Temmuz, Konya.
30. YANAR Ferhat vd. (2011), "Kadınhanı Meydanlı Tarihçesi ve Sosyo- Ekonomik Yapısı", Editör: İbrahim Ethem GÖL, Konya (http://www.meydander.com/FileUpload/ds355519/File/meydan-li_dernekogrencilerin_yazdigi_kitap.pdf) (Erişim: 17.10.2014).
31. YAVUZ Yusuf (2009), "Elmalı Serenleri", <http://www.acikgazete.com/turkiye/2009/06/13/elmalı-seren-leri-yok-olmayi-bekliyor.htm?aid=29584> (Erişim 20.10.2014).
32. YÖRÜK Ali (1968), "Çatallı Köy (3 Perdelik Piyes)", Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
33. YURDAYDIN Hüseyin Gazi (1976), "Nasûhü's-Silahi (Matrakçı) Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han" Türk Tarih Kurumu Yayınları I.Dizi-Sa.3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

BAŞHÜYÜK KARAÇAY-MALKAR TÜRKLERİNDE EVLİLİK VE DÜĞÜN GELENEKLERİ

Sefer SOLMAZ*

Öz

93 Harbi de denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Kafkasya'dan Anadolu'ya önemli miktarda göçler olmuştur. Göç eden Kafkas halklarından birisi de Karaçay-Malkar Türkleridir. Karaçay-Malkarlılar Anadolu'da çeşitli vilayetlere yerleştirilmiştir. Onların yerleştiği vilayetlerden birisi de Konya olmuştur. 1905 yılında deniz yolu ile İstanbul'a gelen Karaçay-Malkarlılar, aslında Şam'a gitmek niyetiyle yola çıkmışlardır. Ancak onların ikna edilerek Konya'ya inmeleri sağlanmış ve burada beğendikleri topraklara yerleştirilecekleri ifade edilmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in talimatıyla arazisini beğendikleri Bugünkü Sarayönü ilçesinin yakınında devlet tarafından Ümran-ı Hamidiye adı verilen bir köy inşa edilerek Karaçay-Malkarlılar 1907 yılında buraya yerleştirilmişlerdir. Köyün adı Cumhuriyet döneminde Başhüyük olarak değiştirilmiştir. Daha önce belediyelek kasaba olan Başhüyük Türkiye'de Karaçay-Malkarlıların yaşadığı nüfusu en kalabalık yerleşim birimidir. Dil olarak Anadolu Türkçesinden farklı Kıpçak lehçesine dayanan Karaçay Türkçesi konuşan Başhüyük Karaçay-Malkar Türklerinin, gelenek ve görenekleri de oldukça farklı ve kendilerine özgüdür. Karaçay-Malkarlılar uzun süre kapalı bir toplum yapısı içinde Kafkasya'daki kültürel dokularını korumuşlardır. Ancak 1960lı yıllarda başlayan köyden kente göçlerle beraber adet ve geleneklerinde bazı değişimler olsa da yine dilleriyle beraber kültür ve geleneklerini büyük ölçüde muhafaza ederek günümüze kadar getirmişlerdir. Karaçay-Malkarlılarda toplumun temel taşı olan ailenin kurulmasını sağlayan evlilikler esnasındaki gelenekler oldukça ilginç ve farklıdır. Anadolu'ya göçlerinin üzerinden bir asrı aşkın bir süre geçen Başhüyük Karaçay-Malkar Türkleri, Kafkasya'da olduğu gibi akraba evlilikleri yapmamaktadır. Onlar tarafından aile kurmaya giden yoldaki evlenilecek adayı belirleme, kız isteme veya kaçırma, nikah ve düğün gelenekleri, düğün esnasındaki ritüel ve eğlenceleri neredeyse aynen korunarak günümüze getirilmiştir. Bu bildiride Başhüyük'te yaşayan Karaçay-Malkar Türklerinin evlilik ve düğün gelenekleri ele alınacaktır.

* Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Konya./TÜRKİYE sefersolmaz60@hotmail.com

GİRİŞ

Doğumla başlayıp ölümlerle biten insan hayatının önemli kavşak noktaları vardır. Bunların başında da aile kurmak gelmektedir. Böylece neslin devamı sağlanmakta ve aynı zamanda toplumun en küçük temel yapı taşlarından olan aile oluşturulmaktadır. Tarihsel süreçten beri sağlıklı bir ailenin temelleri de evlilik yoluyla atılmaktadır. Aslında insan hayatının kilometre taşlarından birisi olan ve nesilden nesile aktararak gelen evlilik adet ve gelenekleri toplumdan topluma değişmektedir.

Karaçay-Malkarlar bir Türk kavmi¹ olup tarihsel süreçte Kuzey Kafkasya'da Mingi Tav denilen Elbruz Dağları'nın eteklerinde yaşamışlardır. Onların bir kısmı XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren de Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. Anadolu'ya gelen Karaçay-Malkarlar çeşitli vilayetlere yerleştirilmişlerdir ki bunların içerisinde Konya vilayeti de bulunmaktadır. Konya'ya gelen Karaçay-Malkarlar Sarayönü ilçesine 7 km. uzaklıkta bulunan ve Ümran-ı Hamidiye adıyla inşa edilen köye yerleştirilmişlerdir. Cumhuriyet devrinde Başhüyük olarak adı değiştirilen bu köyde yaşayan Karaçay-Malkarlıların gelenek ve göreneklere komşu köylerinden oldukça farklıdır. Bu farklılık özellikle evlilik ve düğün geleneklerinde belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Neredeyse başlangıçtan itibaren kendilerine özgü evlilik ve düğün gelenekleri olan Başhüyük Karaçay-Malkar Türklerinde bu adet ve gelenekler korunak günümüze kadar getirilmiştir.

Başhüyük Karaçay-Malkar Türklerinin evlilik ve düğün gelenekleri ile ilgili en önemli derleme kendisi de Başhüyükü olan ve Türkiye'de Karaçay-Malkarlılar ile ilgili çok önemli çalışmalara imza atan Prof. Dr. Ufuk Tavkul tarafından yapılmıştır².

Bu araştırmada Başhüyük Karaçay-Malkarlılarındaki evlilik ve düğün gelenekleri derlenmeye çalışılmıştır. Derleme yapılırken birden fazla kişiye (3 kişi) müracaat edilmiş ve bunlardan derlenen bilgiler karşılaştırılmak suretiyle eksiklik ve hataların giderilmesi yöntemine başvurulmuştur. Derleme için aslında kendisi Başhüyükü olup şu anda Konya'da yaşayan ve 79 yaşında bir ev hanımı

¹ Ufuk Tavkul ("Karaçay-Malkarlıların Etnik ve Sosyal Yapısı", *Karaçay-Malkarlar Tarih, Toplum ve Kültür*, Ankara 2003, s. 62) Karaçay-Malkarlıların etnik kökenlerinin Hunlar, Bulgarlar, Hazarlar, Alanlar ve Kıpçaklar gibi Türk kavimlerine dayandığını ifade etmektedir.

² Ufuk Tavkul, "Başhüyük Köyünden Derlenen Karaçay Âdet ve Gelenekleri", *Kırım Dergisi*, 12 (47), 2004, s. 47-53; aynı mlf., *Kafkasların Kalbine Yolculuk*, Ankara 2012, s. 265-274. Ufuk Tavkul bu derlemeyi 1982 yılında Appo soyundan olan, Başhüyük'te yaşayan, köyde Cicçi adıyla bilinen ve bu sene (2015) vefat eden Mediha Teke'den yapmıştır. Tavkul, a.g.m., s. 47.

olan Feride Karaçay ile 2014 yıl içerisinde aralıklarla yapılan görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Ayrıca Başhüyük nüfusuna kayıtlı Konya'da ikamet eden ve 67 yaşında bir Emekli olan Özdemir Uğurlu ile de yine 2014 yılı içerisinde birkaç defa yüz yüze görüşme yapılarak bu görüşmeler de kaydedilmiştir. Sonra bu ses kayıtları yazıya dönüştürülerek bir plan dâhilinde bu çalışma oluşturulmuştur. Bu esnada aynı zamanda kendisi de Başhüyükli olan eşim Emine (Uğurlu) Solmaz'ın verdiği bilgiler ile eksiklikler tamamlanmış ve bazı hatalar düzeltilmiştir.

1. Düğün ÖNCESİ Gelenekler

Karaçay-Malkar kültüründe eskiden beri akraba evliliği yoktur. Bunun nedeni de akrabalık bağlarının güçlü olmasındandır. Evliliklerde yedi göbek ötesinden kız alma geleneği mevcuttur. Bundan dolayı amca, dayı, hala ve teyze çocukları birbirlerini kardeş olarak görmekte, rahatlıkla beraber oturup kalkmakta, eğlenmekte ve bir arada bulunmaktadır. Aynı durum evlerine girip çıkılan komşular için de geçerlidir³.

Kafkasya'dan Anadolu'ya göç eden Karaçay-Malkarluların gelenek ve kültürleri Anadolu'da yaşayanlardan oldukça farklıdır. Bu farklılık aile hayatı ve sosyal hayatta da kendini göstermektedir. Karaçay-Malkarlular uzun süre kapalı toplum yapısını benimseyerek hayatlarını sürdürdüklerinden dolayı, akraba olmamasına dikkat ederek ya kendi içlerinde ya da kültür ve gelenekleri birbirine benzer olması nedeniyle Çerkezlerle veya Tatar, Nogay gibi Kafkas kavimleriyle evlilikler yapıyorlardı.

Karaçay-Malkar toplumunda görücü usulü evlilik yoktur. Delikanlılarla genç kızların birbirlerini görüp tanıdıkları ortamlar vardır. Karaçay-Malkar kızları ve delikanlıları düğün, bayram ve festivallerde aynı ortamda bulunurlar. Beraberce çeşitli oyunlar oynarlar, Kafkas halk danslarını icra ederler. İşte bu ortamlarda delikanlılar ve kızlar birbirlerini tanıma fırsatı bulurlar ve beğenirler. Delikanlılar beğendikleri kızlara duygu ve düşüncelerini açarlar, kızlar da onlara olan ilgilerini belli ederler. Bu esnada delikanlı ile kız arasında konuşma ve şakalaşmaya "nakırda" denilmektedir. Bir delikanlı bir kız ile nakırda yapıyorsa başka gençler o kız ile ilgilenmezler. Bunun sonucunda evlilikler gerçekleşmektedir⁴.

³ Başhüyük Köyünden Feride Karaçay, Ev hanımı, 79 yaşında.

⁴ Başhüyük Köyünden Özdemir Uğurlu, Emekli, 67 yaşında.

A. Kız İsteme ve Söz Kesme

Delikanlı bir kızı beğenirse durumu ailesine açar. Ailesi de uygun gördüğünde kız istemeye karar verilir. Erkek tarafı kız istemek için kız evine 3 defa gider. İlk önce kız istemede erkek tarafının yakın akrabalarından birkaç kadın, kız tarafının yakın akrabalarına durumu bildirmeye giderler. Delikanlının kızlarını beğendiğini ve onunla evlenmek istediğini ifade ederler. Kızın yakın akrabaları da durumu kızın ailesine iletir. Bu evliliğe kız tarafı gönüllü olursa “düşünüp taşınalım, akrabalara büyüklere danışalım” derler. Karşı taraftan olumlu yaklaşım alan erkek tarafı, yakın dünür gönderip kız evinden söz alır ve söz kesim gününü de tespit eder. Dünürün 3. kere geldiği gece ise söz kesilir. Söz kesmeye Karaçay-Malkar dilinde “Söz Tavushan” denilir. Söz kesiminde sadece aile büyükleri hazır bulunur, evlenecek kız ve erkek yer almaz⁵. Söz kesildikten sonra dua edilir. İki taraf da birbirlerine hayırlı olsun diyerek kucaklaşıp tebrik ederler⁶.

Sözün kesildiği gece erkek evinde kurban kesilir, yemekler hazırlanır ve yakın akrabalar ile genç kız ve delikanlılar çağrılarak onlara yemek verilir. Münasip olan kişilerle yemeğin bir kısmı kız tarafına gönderilir. Onlar da yemek getirenlere elbiselik kumaş, gömlek gibi hediyeler verirler. O gece yemekten sonra topluca gelini kutlamaya ve yüzük takmaya kız evine gidilir. Bu gidiş oldukça görkemli olur. Yakın akrabalar, genç kız ve delikanlılar arabalara binerek, müzik eşliğinde köyü dolaştıktan sonra kız evine gelirler. Kadınlar, geline yüzük takma merasimini icra ederler. Yüzük, erkek tarafının gelini varsa, onun tarafından, yoksa akrabaların en genç gelini (gicce kelin) tarafından takılır. Kız tarafı da gelen misafirlere lokum, bisküvi ikram eder. Orada toplanmış olan kız tarafının akrabaları ile genç kız ve delikanlılar birleşerek “toy” adı verilen Kafkas halk danslarını icra ederler. Bu ortamlar aynı zamanda yeni evliliklere de zemin hazırlamaktadır⁷.

B. Kız Kaçırma Geleneği

Diğer Kafkas halklarında olduğu gibi Karaçay-Malkarlılarda da kız kaçırma geleneği vardı. Delikanlı ve genç kız birbirlerini beğenip evlenmek istediklerinde erkek tarafı kızı istemeye giderdi. Ancak kız tarafı çeşitli nedenlerle kızlarının o delikanlı ile evlenmesini istemediği durumlarda delikanlı, evlenmek düşüncesiyle kıza kaçmayı teklif ederdi. Kız da bu teklifi kabul ederse delikanlı

⁵ Tavkul, a.g.e., s. 266.

⁶ Başhüyük Köyünden Feride Karaçay.

⁷ Başhüyük Köyünden Feride Karaçay.

kızı kaçırdı. Ama burada kızın rızasının olma şartı vardı. Kız sevmediği ve istemediği halde zorla kaçırılırsa bu durum Karaçay-Malkar toplumunda hiç de hoş karşılanmazdı. Kaçmaya karar veren kız yakın akrabalarından bir genci yanına alarak kaçırdı ve erkek tarafının uygun gördüğü bir akrabasının evine yerleştirilirdi. Bundan sonra kızın ailesine “merak etmeyin kaybınız bizde” diye haber yollanırdı. Ortalık yatıştıktan sonra erkek tarafı, kız tarafı ile barışıp düğünü geleneklerine göre yapmak için elçiler gönderirdi. Kız tarafı bu teklifi kabul edip düğüne iştirak ederse bütün adetler uygulanarak yerleştirildiği evden kız, gelin olarak çıkardı. Bundan sonra o aile, kızın ikinci ailesi olarak kabul edilirdi. Düğün oluncaya kadar evlenecek kız ile erkeğin bir araya gelmemesine özen gösterilirdi⁸.

C. Dini Bayramlar ve Hıdırellezde Hediyeleşme ve Bayramlaşma

Söz kesimi ile düğün arasındaki zamana dinî bayramlar ile Hıdırellez denk gelirse bu günler iki taraf arasında mutlaka kutlanırdı. Ramazan Bayramında erkek tarafı kalabalık bir şekilde geline ve ailesine hediye olarak çeşitli kıyafetler alarak bayramlarını kutlamaya giderler. Kurban Bayramında ise geline bir koç alınıp süslenerek erkek tarafının yakınları kızlı-erkekli olarak kız evine götürülür. Kız tarafı ise onlara kumaş ve giyecek türünden hediyeler verir⁹.

Hıdırellez günü (6 Mayıs) erkek tarafının ailesi bir kamyonun kasasını halı, minder ve yastıklarla adeta ev gibi döşerler ve üzerine çadır çekerlerdi. Bu kamyonu hem erkek tarafının hem de gelinin akraba ve arkadaşlarından oluşan delikanlı ve genç kızlar bindirerek bir mesire yerine götürülürdü. Bir koyun ile yemek yapmak için gerekli malzemeler de başka bir araç ile taşınırdı. Erkek tarafından gelen her genç kız berberinde bir yiyecek getirirdi. O gün öğleye doğru koyun kesilir, kazanlar kurulu, yemekler yapılırdı. Yemekler hazırlanırken de delikanlılar yanlarında getirdikleri yumurtaları beyaz ve mor soğan kabuklarıyla birlikte kaynatırlardı. Bu yumurtalar mora ve sarıya boyanmış olurdu. Delikanlılar bu renkli yumurtaları sevdikleri kızlara ikram ederlerdi. Gelinin o gün bütün olumsuz hava şartlarından korunmasına özen gösterilirdi. Başının üzerine yağmur ve güneşten korumak için şemsiye açılır, altına halılar, minderler serilirdi. Yemekten sonra delikanlılar ve genç kızlar birlikte Kafkas dansları (toy) yaparak eğlenirlerdi. İki dini bayramda kız tarafının

⁸ Başhüyük Köyünden Özdemir Uğurlu.

⁹ Başhüyük Köyünden Emine (Uğurlu) Solmaz, Ev hanımı, 46 yaşında.

delikanlı ve genç kızları da damadın evine giderek onların bayramlarını tebrik eder ve beraberlerinde getirdikleri hediyeleri sunarlar¹⁰.

D. Nikâh Merasimi

Eskiden düğüne yakın bir tarihte nikâh için merasim düzenlenirdi. Bunun için kız tarafı 9-10 koyun kesilerek ziyafet verirdi. Bu ziyafete kız tarafının çok yakın akrabaları davet edilirdi. Erkek tarafı da genç kız ve erkekler ile yaşlılar da olmak üzere kız tarafına nikâh kıymak üzere giderlerdi. Nikâh kıyıldıktan sonra hediye olarak yanlarında getirdikleri gerdanlık, bilezik, yüzük gibi ziynet eşyalarını takı olarak takarlardı¹¹.

E. Soyum Adeti

Karaçay-Malkar toplumunda düğün esnasında özellikle erkek tarafının akrabaları madden ve manen büyük destek verirlerdi. Bu durum akrabalık bağlarının güçlü olmasından kaynaklanmakta olup, Karaçay-Malkar toplumunun en önemli özelliklerinden birisidir. Bunun en somut örneği "Soyum adeti"nde görülmektedir. Şöyle ki; düğüne sayılı günler kala damadın sülalesi tarafından düğün öncesi ve sonrasında kullanılmak üzere soyum adeti uygulanırdı. Soyum âdetinde akrabaların her biri erkek tarafına büyük baş veya küçük baş hayvan hediye ederdi. Bu hediyeler maddi olarak aileye ve düğüne büyük bir katkı sağlardı. 1970lere kadar hayvan hediye edilirken, bu tarihten sonra bu adet, yerini düğün günü yemek yiyenlerin para vermesine bırakmıştır¹².

1 I. Düğün esnasındaki Gelenekler

A. Düğüne Davet

Düğün tarihinden birkaç gün önce erkek tarafından 2 gelin Kafkasya'dan gelme, büyük, saçaklarının ucunda gümüş tokaları olan başörtülerini örtterek köydeki bütün evleri tek tek dolaşarak düğüne davet ederlerdi. Sokakta onları görenler, onların düğüne davet için dolaştıklarını anlarılardı¹³.

B. Boluş ve Boluş Üyü

Karaçay-Malkar kültüründe düğünün birkaç gün öncesi ve sonrasında damat ortalıkta görünmez. Düğün esnasında da adına damat, "Boluş Üy" denilen sağdıç olabilecek bir akrabası veya arkadaşının evinde bulunur. Damadın ortalıkta

¹⁰ Başhüyük Köyünden Emine (Uğurlu) Solmaz.

¹¹ Başhüyük Köyünden Feride Karaçay.

¹² Başhüyük Köyünden Feride Karaçay

¹³ Başhüyük Köyünden Feride Karaçay.

dolaşması ve büyüklere görünmesi ayıp sayılır. Damat, sağdıçın evine Cuma günü gider ve kendisine tahsis edilen odaya yerleşir. Düğünün eğlence ve coşkusu damadın olduğu Boluş Üyünde yaşanır. Düğün boyunca her iki tarafın düğüne gelen delikanlı ve kızları buraya gelirler. Damat ve sağdıç onlara kolonya, şeker, çay, kahve, sigara ikram eder. Eskiden Boluş Üyüne gelen delikanlılar da yanlarında sigara getirerek damada hediye ederlerdi. Burada gençler arasında çeşitli oyunlar oynanır, toy yapılır¹⁴.

C. Gelinin Çeyizinin Hazırlanması

Söz kesiminden düğüne kadarki süreçte kız tarafının kızları ve gelinleri çeyizin hazırlanmasına önemli katkılarda bulunurlar. Çeyiz hazırlığı sırasında damadın annesi hazırladığı özel yemekleri kız tarafına gönderip, çeyiz hazırlayan kızlara ve gelinlere ikram ettirir. Buna “Mammat Aşı-Yardım Yemeği” denilir. Düğüne bir hafta kala gelinin baba evinde sergilenen çeyizleri, bütün akrabaları tarafından görmeye gidilirken, beraberlerinde düğün hediyeleri de götürülür. Bu hediyeler genellikle gelinin kullanacağı mutfak eşyaları cinsinden olur. Böylece gelinin mutfak eşyalarındaki eksiklikler tamamlanır. Gelinin düğünden bir gün önce paketlenip hazırlanan çeyizleri damat tarafından gelen sağdıç ve bir kaç genç gelin ile damadın evine götürülür. Bu sırada gelinin sandığına oturan genç kızlara bahşiş verilir. Gelen gelinler kızın anne-babasına hediyeler verirler. Çeyizle birlikte kız tarafından damadın evine giden birkaç gelin çeyizi yerleştirir. Damadın ailesi de onlara bahşiş verir. Eskiden çeyiz odasını ziyarete gelen ve çeyizleri gören damadın akrabaları kız tarafından gelen gelinlere bahşiş verirlerdi¹⁵.

D. Eğlence:Toy

Gelin almadan bir gün önceki gece her iki tarafın da delikanlıları ve genç kızları toplanırlar. Sabaha kadar sürecek toy denilen Kafkas dansları eşliğinde oynarlar, eğlenirler, aralarında sohbet ederler. Eğlence günü akşamında damat tarafından güvenilir bir erkek ile birkaç kız, ev ev gezerek kızları toplayıp düğün evine getirirler. O gece boyunca yapılan şenlik, eğlencelerde bir tarafta genç kızlar, diğer tarafta da delikanlılar ayakta beklerler. Her iki tarafın da adına “Toyçu Başı” denilen olgun, akli başında, halk nazarında saygınlığı olan birer başkanı olur. Bütün eğlence bu Toyçu Başların nezaret ve gözetiminde yapılır.

¹⁴ Başhüyük Köyünden Özdemir Uğurlu.

¹⁵ Başhüyük Köyünden Feride Karaçay.

Eğlence sona erdikten sonra toplanan kızlar, onları toplayan erkek ve kızlar tarafından evlerine götürülür¹⁶.

E. Gelin Alma

Düğünün son günü öğleden sonra gelin alma merasimi düzenlenir. Erkek tarafından hareket eden düğün alayı dualarla uğurlanır. Hatta bu sırada damadın annesinin düğün alayının sağ salim, kazasız-belasız gelmesi dileğiyle sadaka vermesi adettendir. Düğün alayı, müzik eşliğinde, coşkulu bir şekilde sokakları dolaşarak kız evine varır. Gelin alayı damat evinde hazırlanan üzerinde gömlekler, kumaşlar, başörtüler, havluların asılı olduğu bir ağaç sopaya takılmış olan ve bir gencin taşıdığı bayrağı da beraberinde götürür. Bu bayrak, aynı şekilde kız tarafının da hazırladığı bayrakla değiştirilir. Gelini alıp geri dönülürken delikanlılar bu bayrağın üzerindeki kapmak için birbirleriyle yarışır¹⁷.

1. Cezalar

Damat tarafından gelin almaya gelen delikanlılara kız tarafının gençleri şaka niyetiyle bir takım cezalar verir. Para veren gençler cezalandırılmaktan kurtulur. Eskiden para vermeyenler bir fiçinin içine koyup yuvarlanırdı, ters çevrilen at arabasının tekerleklerine bağlanan gençlere tekerlek çevrilerek ceza uygulanırdı. Bazen de yüzleri boyanır. Bu cezalarla toplanan paralara yiyecek alınarak delikanlılar ve genç kızlar bunları beraberce yerler¹⁸.

2. Gelinin Damadın Evine İndirilmesi

Gelin alayı damadın evinin önüne geldiğinde arabadan inmeden bir hoca tarafından Arapça dua yapılır. Gelin bir tarafında kendi yengesi diğer tarafında da damadın yengesi olduğu halde arabadan indirilir. Bu sırada gelinin başında "av" adı verilen büyük bir başörtü örtülüdür. Ellerinde de iki tane başörtüsü bulunur. Gelin bu şekilde ayakta beklerken "Algış"¹⁹ denilen geline ve ailesine iyi dileklerin temenni edildiği, kötülüklerden korunmalarının dilendiği Karaçay Türkçesi ile dua okunur. Bu duayı okuyacak kişide toplumda saygınlığı ve itibarı olmasına dikkat edilir. Bu kişi eline bir tas şerbet alarak yüksekçe bir yere çıkar ve orada algışı okumaya başlar. O dileklerini sıraladıkça orada bulunanlar her

¹⁶ Başhüyük Köyünden Özdemir Uğurlu.

¹⁷ Başhüyük Köyünden Özdemir Uğurlu.

¹⁸ Başhüyük Köyünden Özdemir Uğurlu.

¹⁹ Algış metni Karaçay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile aşağıda verilecektir.

dileğin sonunda yüksek sesle “amin” diyerek bu duaya iştirak ederler. Bu Alğış'ın sözleri şöyledir:

Karaçay Türkçesi:

*Tok sanlı tolu ayak
Alğış ayak, bal ayak
Kolubuzga alayık
Tilibizge salayık
İçine karayık
Teyri ongarsın
Ong aylandırsın, cürütsün
Kelgen kelin nasıblı bolsun
İşara kelsin, küle kelsin
Eter işin bile kelsin
Kelgen cerin süye kelsin
Karthu Kurthu baçış bolsun
Nasıblı çaşavga açış bolsun
Kelgen kelinni ayağından
Cıluv ursun cayağından
Süyüm bersin közleri
İynak bolsun sözleri
Kelgen kelin kutlu bolsun
Köb cönesin curtlu bolsun
Taza bolsun turgan üyü
Cıltrab össün üyürü
Tabırçu bolsun egizleni
Caşı ceksin ögüzleni
Kızı ursun küyüzleni
Allah bersin ögüzünü tarthanın
Atın çabhanın
Şkoknu athanın
İtni kabhanın
Koynu tüklüsün
İyneknı sütlüsün
Eşikge çıgıb camçı urgan
Atha minib kamçı urgan
Balaları bolsunla*

Türkiye Türkçe:

*Sağlam yapılı, dolu, dolu kâse
Dua kâsesi, bal kâsesi
Elimize alalım
Dilimize koyalım
İçine bakalım
Allah mutlu etsin
Mutlu gezdirsin, yürütsün
Gelen gelin kismetli olsun
Gülümseyerek, gülerak gelsin
Yapacağı işi bilerek gelsin
Geldiği yeri severak gelsin
Yaşlılara merdiven olsun
Kismetli hayata anahtar olsun
Gelen gelinin ayağından
Sıcaklık yayılsın yanağından
Müjde versin gözleri
Tatlı olsun sözleri
Gelen gelin uğurlu olsun
Çok çoğalsın yurtlu olsun
Temiz olsun yaşadığı evi
Parlayıp büyüsün ailesi
İkiz çocuklar doğursun
Oğlu koşsun öküzleri
Kızı dokusun halıları
Allah versin öküzün çekenini
Atın koşanını
Tüfeğin atanını
Köpeğin ısranını
Koyunun yünlüsünü
İneğin sütlüsünü
Dışarı çıkıp yamçı giyen
Ata binip kamçı vuran
Evlatları olsun*

Algış bu üyden ketmesin
 Kargış bu üyge cetmesin
 Bu toyga kelgenleni colları
 mamukdan
 Caşavları bolsun zavukdan
 Bizni süymegenni üyü davur bolsun
 Mingen atı cavur bolsun
 Etilgen algışha amin demegen
 Orusdan aman gâvur bolsun
 Kelin bla küyöv
 Etgen muratların tabsınla
 Birbirlerin caratsınla
 Suv bla mürzöv caraşhan kibik
 Alay caraşsınla
 Toyga kelgenle nasıbdan tolsun
 Kelgenleni colları mamır bolsun
 Acalları sabır bolsun
 Akılları tüz bolsun
 Ömürleri cüz bolsun
 Bu kız bla caşnı toyudu
 Ömürleri uzak bolsun
 Birbirlerin bek süysünle
 Nasıblı işge alçı bolsunla
 Kelgen cavga açı bolsunla
 Algışçıla algış etsin
 Tıngılağan amin desin
 Sıylı Allah kabul etsin
 Amin degen tileğın tabsın
 Amin demegen tilin kabsın²⁰

İyi söz bu evden gitmesin
 Beddua bu eve ulaşmasın
 Bu düğüne gelenlerin yolu
 pamuktan
 Hayatları dolsun zevkten
 Bizi sevmeyenin evi hur-gür olsun
 Bindiği atın sırtı yara olsun
 Yapılan duaya amin demeyen
 Rus'tan beter gâvur olsun
 Gelin ile damat
 Niyet ettiklerini bulsunlar
 Birbirlerini beğensinler
 Su ile tahılın yakıştığı gibi
 Öyle yakışsınlar
 Düğüne gelenler kısımetten dolsun
 Gelenlerin yolları düzgün olsun
 Ecelleri sabırlı olsun
 Akılları düz olsun
 Ömürleri yüz olsun
 Bu kızla delikanlının düğünüdür
 Ömürleri uzun olsun
 Birbirlerini çok sevsinler
 Kismetli işe öncü olsunlar
 Gelen düşmana acı olsunlar
 Dua edenler dua etsin
 Dinleyenler amin desin
 Yüce Allah kabul etsin
 Amin diyen isteğine kavuşsun
 Amin demeyen dilini ısırın

Algış söylendikten sonra ilk önce Algış'ı okuyan kişi o şerbet dolu tasta içer, elden ele dolaşan tastaki şerbetten gençler tükeninceye kadar birer yudum içerler. Bu arada damadın annesinin daha önceden hazırladığı bir seccade ve bir elbiselik kumaş, Algış'ı okuyan kişinin omuzlarına konulur. Duadan sonra ayakta bekleyen geline hoş geldi vermek için ailenin yakınlarından yaşlı kadınlar gelinin

²⁰ Tavkul, a.g.e., s. 269-271.

yanına gelirler. Gelini kucaklayarak başında avı ve ellerindeki başörtüleri alırlar. Başındaki örtü damadın yeğenine, ellerindeki örtüler de damadın en yaşlı halasına verilir. Gelinin yanında bulunan iki tarafın yengeleri, gelinin kollarına girerek ağır adımlarla damadın evine doğru ilerlerken, bu sırada çoşkulu bir şekilde akordiyon eşliğinde gençler tarafından söylenen “Orayda Şarkısı” ile gelin eve girdirilirken dama veya balkona çıkan damadın akrabalarından bir erkek ve bir kadın bol miktarda gelinin başına ve orada bulunan davetlilere şeker ve para atarlar. Gelin eve girdikten sonra bütün köyün kadınları gelini görmek için birbirleriyle yarışır. Daha sonra bahçenin ortasına bir örtü serilir ve kız tarafından hazırlanıp gönderilen “Berne” adı verilen hediyeler burada düğüne gelen kadınlara gösterilir. Bu hediyeleri kız tarafından gelen bir kadın orada bulunanlara tanıtır. Bu tanıtım yine kız tarafından gelen bir erkeğin yüksek sesle bağırması ile ilan edilir. Bu hediyeler tanıtılırken damadın annesine, babasına, kardeşlerine, dedesine, nenesine, amcasına, dayısına, halasına teyzesine şeklinde bir sıra takip edilir. En sonunda da bir torba içinde hazırlanmış olan hediyeler “bunlar da orada bulunan misafirlerin hakkı” denilerek havaya fırlatılır. Oradakiler de bu hediyeleri almaya çalışırlar²¹.

F. Düğün Yemeği ve Eğlence

Gelin eve indikten sonra orada bulunan misafirlere 10-15 koyun kesilerek yemek hazırlanır. Kesilen koyunlar bütün olarak kızartılır. Çorba, pilav, hoşaf eşliğinde davetlilere sunulur. Tatlı olarak da helva ikram edilir. Yemeğe kız tarafından da kalabalık kadınlı-erkekli bir grup katılır. Bu topluluğun gelişine “Cıyın kelgen” denilir. Bunlar kızın annesi tarafından hazırlanan ve damadın akrabalarına dağıtılmak üzere “Gardoş hıçın” adı verilen 100-150 kadar patates böreği getirirler. Bu grup yemekten sonra hemen kız evine döner. Düğün yemeğine gelen her kadın yakınlık derecesine göre 1 veya 2 kg şeker getirir. Bu, Karaçay-Malkarlıların en önemli adetlerindedir. Getirilen bu şekerin damat ve gelinin hayatlarına tatlılık ve muhabbet katacağına inanılır. Yemekten sonra delikanlılar ve genç kızlar kendi aralarında eğlence düzenlerler ve gece yarısına kadar Kafkas toyu yaparak eğlenirler²².

1 II. Düğünden Sonraki Gelenekler

A. Damadın Boluş Üyünden Çıkarılması

Düğünde en son yapılan merasimlerden birisi de damadın “Boluş Üy” denilen ve düğün boyunca kaldığı sağdıcin evinden çıkarılmasıdır. Damat,

²¹ Başhüyük Köyünden Emine (Uğurlu) Solmaz.

²² Başhüyük Köyünden Feride Karaçay.

düğünün ertesi gününün gecesinde sağdıcin evinde hazırlanan yemeği arkadaşlarıyla beraber yer. El ayak çekildikten sonra arkadaşları damadın kollarına girerek akordiyon eşliğinde “Orayda Şarkısı” söyleyerek evine getirirler. Gelinin yanında bulunan genç kızlar “Orayda” sesini duyunca damadı ve arkadaşlarını karşılamak üzere kapının önüne çıkarlar. Daha sonra hep beraber eve girilir. Burada bir müddet aralarında şakalaşırlar, sohbet ederler. Damadı evinde bırakarak orada bulunanlar evlerine dönerler. Böylece düğün merasimi sona erer²³.

SONUÇ

1905 yılında Kafkasya’dan Anadolu’ya göç ederek Konya’nın Sarayönü İlçesi yakınlarındaki Başhüyük’e yerleştirilen Karaçay-Malkar Türklerinin kendilerine özgü gelenek ve göreneklere sahiptir. Kafkasya’dan göçlerinin üzerinden bir asrı aşkın bir süre geçmesine rağmen bu gelenek ve göreneklerin önemli bir kısmı korunarak günümüze kadar getirilmiştir. Bunların içinde en dikkat çekenlerden birisi de evlenme ve düğün adet ve gelenekleridir. Başhüyük’te yaşayan Karaçay-Malkarlılar, Kafkasya’daki evlenme adetlerini önemli ölçüde yaşatarak bugünlere gelmesini sağlamışlardır. Akriba evliliği yapılmayan Başhüyük’te akrabalar arasında yedi göbeğe kadar kız alıp verilmemektedir. Akriba genç kız ve delikanlıları bacı-kardeş anlayışı içerisinde rahatlıkla aynı ortamda bulunmakta, birbirleriyle görüşüp konuşmakta ve eğlenmektedir. 1960lara kadar kapalı bir toplum yapısı yaşayan Başhüyük Karaçay-Malkarlıları dışarıya kız vermedikleri gibi, dışarıdan da pek kız almamışlardır. Bunlardan dolayı evlilik kurumunun sürdürülebilmesi için genç kız ve delikanlıların birbirlerini görüp beğendikleri düğün, bayram, hıdrellez gibi festival ve eğlence ortamlarından yararlanılmaktadır. Buradaki tanışmalar ve birbirlerini beğenmeler gelecekteki evliliklerin de alt yapısını hazırlıyordu. Akrabalık ilişkileri çok güçlü olduğundan düğün yapacak aileye yakın akrabaları tarafından madden ve manen elden geldiğince destek veriliyordu. Aradan bir asır geçmesine rağmen kız istemeden, damadın sağdıcin evinden çıkarılması sürecine kadar Başhüyük Karaçay-Malkar Türklerinin kendilerine özgü evlilik ve düğün geleneklerinin nesilden nesile aktarılacak ve büyük ölçüde yaşatılarak günümüze kadar getirilmesi sağlanmıştır.

²³ Başhüyük Köyünden Özdemir Uğurlu.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SARAYÖNÜ DÜĞÜNLERİ

SARAYÖNÜ WEDDING FROM PAST TO PRESENT

Selma ÇETİNKAYA*

Öz

Sarayönü, farklı kültürel unsurları bir arada ve uyumlu bir şekilde yaşatabilen bir ilçedir. Bu kültürler arasında zaman içinde kaynaşma olmuşsa da kendilerine özgü geleneklerini de korumayı sürdürmüşlerdir. Çerkezler, Karaçay Türkleri, Tatarlar ve Kürtlerin yaşayışlarında gelinen coğrafyanın etkisinde kalındığı muhakkaktır. Ancak modern çağın kültürler üzerindeki yozlaştırıcı rolünün Sarayönü'nde de etkin olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim zamanla geleneklerin uygulanmasında azalmaya gidilmiştir. Gelenekleri gelecek kuşaklara aktarmak, yaşatılmasını sağlamak ve görenekleri unutturmamak gayesiyle hazırlanan bu çalışmada düğünler konusu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Sarayönü, Ladik, Muhacirler, Karaçay, Çerkezler, Tatarlar, düğün.

Abstract

The different cultural communities live together and harmony in Sarayönü. These communities is close up in time. But have preserved their traditions as well. Circassians, Karachay Turks, Tatars and Kurds they were influenced by a sense of place. However, the modern era has been corrupting their culture in Sarayönü. Indeed, over time, the traditions are decreased. This study is intended to remember and unchanging traditions. This study is the wedding traditions of communities.

Keywords

Sarayönü, Ladik, Immigrants, Karachay Turks, Circassians, Tatars, wedding.

*Okutman, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü Öğretim Elemanı, selma.cetinkaya@bilecik.edu.tr.

GİRİŞ

Hititlere kadar uzanan tarihi geçmişle köklü bir yerleşim yeri olma özelliğini elinde tutan Sarayönü ilçesi, On Dokuzuncu yüzyılın sonları itibariyle de göç hareketlerine sahne olarak¹ etnik çeşitliliği bünyesinde uyum içerisinde barındırmayı başaramıştır. Sarayönü'nde sekiz farklı kültürün varlığı ve bir arada yaşıyor olabilmeleri ilçenin güçlü yanı olarak gösterilmektedir². Manavlar, Balkan muhacirleri, Yörükler, Türkmenler, Karaçay Türkleri, Tatarlar, Kürtler ve Çerkezlerden örülü etnik oluşum, kültürel manada Sarayönü'nü oldukça renkli bir hale getirmiştir. Bu kültürel renklilik içinde düğünlere ayrı bir yer vermek gerekmektedir. Bu paralelde ilgili çalışmada etnik unsurlar dikkate alınmış, Sarayönü ilçe merkezinden ayrı olarak Lâdik, Başhüyük, Ertuğrul, Konar, Kadioğlu, Boyalı ve Zengen yerleşim birimlerinden olan insanlarla yapılan görüşmeler dâhilinde tebliğ hazırlanmıştır. Tebliğ, düğünlerle ilgili gelenekleri kronolojik olarak değerlendirmiş, kız istemeden başlayarak yaşanan gelişmeler sırasıyla ele alınmıştır.

1. Sarayönü Merkezinde Düğünler³

Kız İsteme/Dünür Gitme: Sarayönü merkezde evlenmelerde geçmiş dönemlerden itibaren görücü usulü hâkimdir. Zaman içerisinde bu durumda azalma yaşanmışsa da tamamen terk edilmiştir diyemeyiz. Evin oğlunun evlenme çağına gelmesiyle beraber, ailenin bayanları tarafından akraba ve yakın çevreye bu durum anlatılır. Kendilerine uygun gelin adayı olup olmadığı araştırılır ve bu bağlamda oğullarının anlayabileceği kıza aile dünür gider. “Dünür gitme” önce erkek evinin bayanları, sonra da anne, baba ve ailenin büyükleriyle yapılır. Damat adayı eski zamanlarda kız istemede bulunmazken son süreçte genel olarak bu gelenek içinde yerini almaktadır. “Kız isteme” veya “dünür gitme” diye tabir edilen bu gelişmede kız tarafı “evet” derse arkasından “yüzük takma” geleneği ikinci aşama olarak yaşanır.

Yüzük Takma: Kız istenmesinin akabinde yaşanan ve iki gelişme arasında çok da vakit geçirmeden vuku bulan “yüzük takma” esasen nişanlanma

* Okutman, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü Öğretim Elemanı*, selma.cetinkaya@bilecik.edu.tr

¹ Sarayönü'ne 1892 tarihinde Rumeli'den Muhacirler, 1902 yılında Kırım'dan Tatarlar, 1905'te Kuzey Kafkasya'dan Çerkezler, 1924'te Kürtler ve Yörükler yerleşmişlerdir. Bkz. www.sarayonu.meb.gov.tr

² Mevlana Kalkınma Ajansı İlçe Stratejik Gelişme Komisyonu Raporu 2013-2023 Sarayönü İlçesi, s. 21

³ Röportaj: Sıdıka Çetinkaya (1948 doğumlu)

dediğimiz olaydır. Ancak Sarayönü'nde günümüzde de "yüzük takma" adıyla anılmaktadır. Yüzüğün takılacağı günün ikinci vakti "oğlan evi"nden 15-20 tane kadın "kız evi"ne lokum, bisküvi, çay ve kolonya gibi yüzük takma merasiminin ardından ikram edilecek malzemeleri götürür. Gelen bu bayanlara kız evi, kenarları oyalanmış tülbent hediye eder. Bunun sonrasında misafirler dağılır. Aynı günün akşamı akraba ve komşulardan çağrılan erkek ve bayan konuklar kız evine gelirler. "Yüzük takma"nın öncesinde kız tekrar istenir ve "kız sizindir" denilmesiyle bu olaya gelen yakınlar tanıklık etmiş olurlar. Kızın yeniden verilmesinin sonrasında yüzükleri oğlan evinden birisi, genelde amca, takar. Yüzük, önceki süreçte misafirlerin yanında takılmazken günümüzde bu gelenek fazla uygulanmamakta, topluluğun içinde takılabilmektedir. Yüzüğün takılmasının ardından önce hoca dua okur, sonra oğlan evinin kadınlarının ikinci vakti getirdiği hediyeler ikram edilir. Bu ikram, sonraki süreçte yüzüğün takıldığı, yani nişanlanıldığı anlamında "lokumu yenildi" tabirinin kullanılmasına da sebep olmuştur. Bu gece, lokumun yenilmesinin ardından, gelen konukların yani oğlan evinin dağılmasıyla son bulmaktadır.

Baş Bozma: Düğünün bir hafta, on gün öncesinden gerçekleştirilen bu gelenekte akraba ve komşu gibi yakın tanıdıkların bayanları öğle vakti kız evinde toplanırlar. Yanlarında "büyük dürü" olarak adlandırılan ve "gelin kızın" kendisine, anne babasına, nine ve dedelerine, kardeşlerine ve evlilerse onların eşlerine, hala ve teyzelere hazırlanıp bohça içine konulmuş, kıyafet, çorap, çamaşır, tülbent, havlu gibi hediyelikler getirilir. Baş bozmada kız evi ikram olarak çorba ve pilav hazırlamaktadır. Yemeğin sonrasında oğlan evi gelinin omuzlarına çember, çalılık, parça kumaş ve basma atmaktadır. Öyle ki bu omuzlara konulanlar gelinin baş hizasını geçer, bunlar alınır ve yenileri konulmaya devam eder. Bundan dolayı gelin kızın saçları bozulduğu için bu merasim "baş bozma" olarak adlandırılmıştır. Gelin kıza alınan altın da bugün takılmaktadır. Bugüne özgü bir diğer gelenek de günümüzde uygulamadan kaldırılmış olan gelin kızın tüm başına kına yakılmasıdır. Kına yakıldıktan sonra başına Hacı başörtüsü kapatılan gelin kızın saçları iyice bozulur, bu durum günün neden "baş bozması" adını aldığını da açıklamaktadır. Aynı günün akşamında yine kız evinde, ancak bu sefer erkeklerinde olduğu bir halde fakat ayrı sofralarda yemek yenir, sonrasında da farklı odalarda sohbet ve eğlence yapılırken günümüzde baş bozma gününün akşamında herhangi bir toplanma durumu söz konusu değildir.

Kahve İçme: Düğün tarihinden iki gün önce oğlan evinde verilen yemek davetine "kahve içme" denilmektedir. Bunun sebebi "okuyucu"nun, yani yemek çağrısını yapan kişinin "akşam kahvesini bizde içeceksiniz" diyerek davette

bulunmasıdır. Önceki dönemlerde çaydan ziyade kahvenin yaygın olması da bu ismin verilmesinde etkin rol oynamıştır. Bu davet yalnızca oğlan evinin akrabalarına verilmekle beraber kız evine de yemek gönderilmektedir.

Gelis: Günümüzde yerini “kına gecesi” tabirine bırakan Gelis, kız evinde oğlan evinin bayanlarıyla kız tarafının bayanlarının yaptığı eğlencedir. Önceki süreçte kız evine, yakınsa yürüyerek ellerde meşalelerle, uzaksa traktörlerle erkekli bayanlı gidilirken ve erkekler evin dışında eğlenirken günümüzde bu eğlence düğün salonlarında yapılmaya başlanmıştır. Dün de bugün de bu akşamda bayanların müzik eşliğinde oynaması ve gelin kıza kına yakılması ana temadır. Eskiden geliste tef çalınarak türkülerin söylenmesi ve tahta kaşıkla oynanması söz konusuyken bu gelenek oldukça azalmıştır. Eğlencenin sonrasında “kına yakma” merasimine gelindiğinde hazırlanan, yöre tabiriyle “karılan” kına gelin kızın tüm ellerine, ayaklarına ve ensesine yakılırken artık sadece avuç içine konulur hale gelmiştir. Kınayı yakanlardan birisi kız, birisi oğlan evinden olmak üzere biri yeni evli diğeri bekâr iki genç bayandır ve bu bayanların annelerinin hayatta olma şartı vardır. Önceden kınanın yakılması sırasında yaşı büyük bayanlardan birisi ağıt yakarken, bugün artık başta “yüksek yüksek tepeler” olmak üzere türküler söylenir hale gelmiştir. Eski dönemlerde kınanın yakıldığı tabak misafirlere tutularak içinden kına ikram edilirken artık bunun yanı sıra küçük keseler içinde kuru kına dağıtılır olmuştur. Bunun bir nevi nikâh şekeri gibi hatıra kalması babında düşünülmesi gerekir. Yine öncesinde olmayan ve günümüzde adet halini almış bir uygulama da kına yakılmadan önce gelin kızın avucunu sımsıkı kapatması ve açması için kayınvalideden çeyrek altın istemesidir. Çeyrek altın konulmasıyla gelin kız elini açmakta, önce bu altın avuca yerleştirilmekte, sonra kına yakılarak o güne özel hazırlanan eldivenler ele geçirilmektedir. Günümüzde düğün sektörünün gelişmesiyle bu eldivenler değişikliğe uğramış, farklı ürünler kullanılır hale gelmiştir. Yine önceden gelise katılmayan damat da artık kınanın yakılacağı vakit geldiğinde bu geceye katılarak bir avucuna veya küçük parmağına kına yakılır olmuştur. Kına yakılması esnasında gelin kıza oğlan evinin, damada da kız tarafının hazırladığı ve genelde kırmızı ve yeşil tülde örtüler de kullanılır. Bunlardan kırmızı olan gelin kızın başına, yeşilse damadın omzuna örtülmektedir. Ayrıca kına yakıldıktan sonra gelin kız ile damadın birlikte kısa bir süre için oynaması da yeni uygulamalardandır. Damat bu oyun kısmının ardından birlikte geldiği sağdıçla gecedan ayrılmaktadır. Bayanların eğlencesi belli bir süre devam ettikten sonra misafirler dağılır ve gelin kızın yanında yakınlarından genç kızlar kalabilmektedir.

Düğün Odası: Gelisin olduğu gece, damadın ve oğlan evinin erkeklerinin yaptığı eğlenceye verilen isim “düğün odası”dır. Eğlencede genel olarak çeşitli oyunlar sergilenmektedir. Bu oyunlarda amaç izleyenleri güldürmektir. Genelde damat izleyici olarak bulunmaktadır, oyunlarda vurma teması fazla olduğu için damat oyuncular arasında fazla yer almamaktadır.

Çeyiz Çakma: Gelis/Kına Gecesinin olduğu günün sabahı “gelin evi”ne çeyizi götürülmektedir. Çeyiz evin odalarına serilmekte ve duvarlara da çakılmaktadır. Bundan ayrı duvarlara çakılan çivilere gerilen iplerin üzerine de hazırlanan çeyizler atılmaktadır. Böylece gelin evi sergi salonu haline getirilmektedir. Önceki süreçte gelinler kayınvalidelerinin yanlarına indiğinden yani aynı evi paylaştıklarından bu evin bir odası gelin odası olarak hazırlanır ve buraya çeyiz çakılırdı. Çakılan bu çeyizlere düğün sabahı bakılırdı. Bunun yanı sıra “yorgan kaplama” dediğimiz bir adet de vardır ki, çeyiz için hazırlanan yorganların kaplanması işini akrabalarından bekar ve annesi hayatta olan bir genç kız yapardı.

Deve Oyunu: Düğün sabahı bayanlar çeyiz bakmaya giderken, delikanlılar oğlan evinde “deve” yaparlardı. Günümüzde azalmakla beraber deve geleneği devam etmektedir. Deve, delikanlıların üstlerine aldıkları kalın kumaş ve baş kısmına geçirdikleri sopanın üstüne deve başı haline getirilen parçayla gezmeleridir. Bunun yanında bayan kılığına giren erkekler ve bunları koruyan eli değnekli erkeklerin de oyunlar sergilemesi söz konusudur. Bu oyun, mahalleler gezilerek kız evine kadar gider ve orada da oynanır. Amaç para toplamaktır. Toplanan para, oyunu oynayanlara harçlık olarak kalmaktadır.

Düğün Yemeği: Düğün Sabahı saat 09.00 sularında yemek oğlan evinde, yani düğün evinde başlamaktadır. Kazanların yakılmasıyla beraber evin yüksek bir yerine de Türk bayrağı asılmaktadır. Düğün yemeğinde etli düğün pilavından ayrı, banya veya yayla çorbası, ikisi bir arada da olabilir, helva ve şerbet sunulmaktadır. Düğün yemeğinde sofralar erkek ve bayanlar için ayrı hazırlanmaktadır ve tabaklardaki yemekler bittikçe yenisi getirilmekte, konuklar doyuncaya değin ikram devam etmektedir. Yemek öğlen ezanına değin sürmektedir. Çünkü öğlen namazının sonrasında gelin almaya gidilmektedir.

Gelin Alma: Gelin alma günümüzde Anadolu’nun her yerinde olduğu gibi otomobillerle yapılmakta ve içlerinden birisi süslenerek düğün/gelin arabası olarak adlandırılmaktadır. Önceki dönemde ise at arabası denilen ancak fayton şeklinde üzeri kapalı olan ve “yaylı” olarak adlandırılan arabalarla gelin alınır. “Bayraktar” denilen oğlan evinden bir delikanlı ayrı bir arabada Türk bayrağıyla gelin almaya giderdi ve bu durum hala aynı şekildedir. Arabalarla kız evinden düğün evine gelirken gezi bu dönemde olduğu gibi önceden de yapılır ve Hacılar

Köprüsü denilen yerden gelin muhakkak geçilirdi. Günümüzde de bu köprüden gelinler geçirilmektedir. Eski dönemlerde gelinlik yerine kadife şalvar, üzerine yine kadifeden içlik giyen gelinin başına “kalak” yapılırdı. Yeşil, pembe gibi renklerden hazırlanan kıraplar, başörtüler ile baş örtülürken yüz de tül ile kapatılırdı. Gelin ayağına da mest lastik giyerdi. Bunlardan günümüze tek kalan, gelin kız evinden çıkarken yüzüne örtülen kırmızı tüldür. Gelin almaya kayınpeder gitmekte, gelini kayınpedere kendi babası veya abisi teslim etmektedir. Bunun öncesinde geline babası, yoksa abisi evin boş bir odasında kırmızı kuşağını bağlamaktadır. Gelin arabaya bindirilmeden önce hoca dua eder, gelin arabasına kayınpeder de binmektedir. Ayrıca “yenge” denilen sağdıçın eşi ile görünce veya eltilerden birisi de gelinin yanında olmaktadır. Damat ise gelini almak için kız evine gitmemektedir. Kız evinden düğün evine 8-10 tane genç gelinlerden akrabalar da gelmektedir. Ancak gelinin ailesi oğlan evine gelmez, kendi evlerinde kalır. Gelen akrabalar ise gerdeğe değin gelinin yanında bulunmaktadırlar. Gelin düğün evine indiğinde damat karşılamakta ve havaya şeker ve para atmaktadır. Kayınvalide, evin kapısından girerken gelinin koltuğuna Kur’an-ı Kerim koymaktadır. Bu şekilde yeni evine inen gelin, damatla beraber gelin odasına girer ve damat gelinin yüzünü açar, ikisi de şerbet içerler. Sonrasında misafirlerin yanına çıkarak toplulukta ayakta duran gelin ve damada takı takılır. Ardından damadı sağdıç ve arkadaşları evden çıkarırlar ve yakın bir arkadaşının evinde yatsı vaktine kadar otururlar. Gelin ise düğün evinde kalarak bayanlarla birlikte oturur.

Gerdeğe Katma: Akşam yemeği “gerdek yemeği” ismiyle düğün evinde oğlan evinin yakınları tarafından yenildikten sonra yatsı namazı kılınmaktadır. Namazın sonrasında hoca gerdek duasını yapar ve damat yumruklanarak gerdek odasına katılmaktadır. İçeride sağdıçın eşi damat ve gelini el ele tutuşturarak odadan çıkar. Eğer odaya girebilen varsa içerde yoksa kapının önünde henüz damat girmeden para da alırdı.

Gelin Yanı: Gerdeğin ertesi günü gelin yeniden düğün günü giydiği kıyafetini giyerek hazırlanmaktadır. Genç kızlar sabahtan gelinin yanına gelerek hem çakılan çeyizlere bakmakta, hem de eğlence yapmaktadırlar. Yapılan eğlence öğlene kadar sürmektedir. Sonrasında gelen konuklar evden ayrılmaktadır.

2. Sarayönü’nde Yaşayan Rumeli Muhacirlerinin Düğün Gelenekleri⁴

Sarayönü’nde yaşamını sürdüren Rumeli muhacirlerinin⁵ düğün geleneklerinde aynı adetler olduğu gibi birtakım farklılıklar da

⁴ Röportaj: Hilmiye Boza (1942 doğumlu) -Bulgaristan Deliorman Bölgesinden Muhaceret

gözlemlenmektedir. Bu farklılıklar esas alınarak Muhacirlerin düğün geleneklerini şöyle aktarabiliriz:

Kız İsteme: Muhacirlerde de kız istemeye gidilirken damat kız evine gitmemekte, farklı olarak erkek tarafının yaşlı akrabaları kızı gelin olarak istemektedirler. Ayrıca gelin adayı da istemeye gelenlerin yanına çıkmamaktadır. O dönemde kahve de bulunmadığından bu yönde bir ikram olmamaktadır. Kızın istenmesinin ardından ikinci kez kız evine gidilerek altın, eşya gibi alınacak şeyler konuşulmaktadır.

Yüzük Takma: Alınması kararlaştırılan eşyaların alışverişinin sonrasında kız evine gidilerek takı ve kıyafetler götürülmekte, aynı gün de yüzük takma geleneği yaşanmaktadır. Yüzük takılırken de gelin kızın ve damat adayının bir araya gelmemesi önemli bir ayrıntıdır.

Çeyiz Çakma: Düğünden bir hafta önce gelin kızın çeyizini kız tarafı yaşayacağı eve getirerek çeyiz çakma yahut ev çakma dediğimiz geleneği uygulamaktadır. Çakılan çeyizlere düğünden sonraki pazartesi günü gelip bakılmaktadır. Böylece aynı gün gelin de görülmüş olmaktadır. Gelin bugün de gelinliğini giyip bir sandalyede oturmakta ve gelen konuklar tarafından kendisine bakılmaktadır.

Kına: Kına yakımı iki gün sürmektedir. İlk gün gelinin sadece başına kına yakılmaktadır. Perşembe günü öğle vakti oğlan tarafı kız evine gelerek ilahiler eşliğinde gelinin başını tamamen kınalar. Gelin bu haliyle ertesi güne kadar durur. Cuma günü oğlan tarafının gelinleri gelini süslemeye gelir ve beraberinde kıyafetler getirirler. Gelinin saçlarındaki kına da Cuma günü yıkanır. Bugünün akşamında gelinin bu kez el ve ayaklarına kına yakılır. Kına yine ilahiler söylenerek yakılır, sonrasında ise dare (tef) çalınarak şarkılar söylenir. Kına gecesi eğlencesi sabaha değin sürer.

Düğün: Düğün, yemekle başlamaktadır. Yemekte kıvrım böreği (içi peynirli, üstü kaymaklı), sarıburma, tavuk çorbası olmakta ve iki tarafta da hazırlanmaktadır. Düğünde kullanılan çalgı davul ve zurnadır. Gelin almaya at arabasıyla gidilmektedir. At arabası süslenir ve üstüne de bez gerilir. Gelin düğün evine götürülürken kızlar ve erkekler ayrı arabalarda şarkılar söyleyerek gider. Gelinin samimi olduğu iki bekar kız arkadaşı sağdıçlığını yaparken,

⁵1889-1891 yıllarında 32 hane ve 172 kişilik Rumeli muhaciri Sarayönü'nde iskân edilmişlerdir. 32 hanede 158 kişi Rumeli muhaciri, Mesudiye adlı yeni kurulan köye ve Lâdik'e de 3 hanede 13 Rumeli muhaciri yerleştirilmiştir. Çürüksu adlı yeni kurulan köye 38 hane 152 kişi, Eşme-çeşme'ye 78 hane 349 kişilik Kafkas muhaciri iskân edilmiştir. Bkz. Barış Sarıköse, Konya Vilayet Salnamelerine Göre Saidili Nahiyesi'nin İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 32, Güz-2012, ss. 293-308, s. 301

damadın bir tane ve evli sağdııcı olmaktadır. Gelin düğün evine indiğinde bir kolunun altına ekme, diğerine ise Kur'an-ı Kerim konulur. Sonrasında o ekme alınarak küçük parçalara ayrılarak herkese dağıtılır. Damat tarafının tamamı düğünden yirmi gün sonra el öpmeye kız tarafına gider ve bu gün kız tarafında yemek verilir.

3. Lâdik⁶'te Düğünler⁷

Kız İsteme: Görücü usulünün hâkim olduğu Lâdik'te kızın yaşı küçük de olsa, görünüm olarak gelişmişse evlenmesinde sakınca görülmezdi. Böylesi durumlarda düğün yapılır, dini nikâh kıyılır, resmi nikâh için birkaç yıl beklenirdi. Bu durum artık günümüzde kalmamıştır. Oğlanın kızı görüp beğendiği hallerde ise ki bu durum "Paşa Çeşmesi" olarak anılan çeşme başında gerçekleşirdi. Kız istemede damat adayı bulunmaz, kızın istenmesinin ardından eğer olumlu cevap alınmışsa ara fazla açılmadan söz kesimi yapılırdı.

Söz Kesimi: Sözde herkesin içinde gelin ve damat adayları yan yana gelmez, oğlan kıza toplum içinde değil, yalnız bir yerde söz yüzüğünü takardı. Sözde ikram edilenler bisküvi, lokum ve şerbetir. Söz kesimi gününde iki tarafın birbirlerine alıp verecekleri de görüşülmekte; günümüzdeki gibi mobilyalar, beyaz eşyalar değil, kilim, yastık, ayna, iskemle (sehpa), yorgan gibi eşyaların alımı karara bağlanırdı. Ayrıca aynı gün başlık parasının miktarı da belirlenerek sonraki bir tarihte bu para verilir ve kız evi bu meblağı düğün için kullanırdı. Yine oğlan evinin maddi durumuna göre bağ, bahçe, tarla da gelin adayı için verilirdi. Esasen damat adayının ihtiyaçlarını kız tarafı, gelin adayının ihtiyaçlarını ise erkek tarafı karşılamaktadır. Eğer düğüne kadar geçen sürede bayram varsa gelin kıza görmeye gitme olur, kıza erkek tarafı durumu iyiye kurban, değilse kıyafet götürür. Belirtilmesi gereken bir nokta kızın verilmesinden düğüne kadar geçen süreçte gelin kızın erkek tarafının erkeklerine kesinlikle görünmemesidir. Mahallede gördüğü zaman bile gizlenmek için elinden geleni yaptığına dair anlatılan yaşanmışlıklar vardır. Düğünden önceki süreçte gelin kızın ihtiyaçları için Konya'ya gidilerek altın ve kıyafetler alınmaktadır. Yine düğünün öncesinde adına "gişi" denilen ve Sarayönü'nde "dürü" dediğimiz malzemeler erkek tarafının kadınları tarafından kız evine götürülür, gişide yaşmak, çember, kıyafet olur. Bundan ayrı düğün günü de kız ve erkek tarafının birbirine gönderdiği dürü bulunmaktadır.

⁶ Ladik, Osmanlı döneminde "Yörükân-ı Ladik" ve "Halıcı" olarak adlandırılmıştır. Bkz. Tahir Sezen, Osmanlı Yer Adları, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006, s. 336

⁷ Röportaj: Osman Göktürk (1942 doğumlu)

Kına Gecesi: Kına gecesi olacak günün sabahı gelin odası veya evi görülmektedir. Dolayısıyla “çeyiz çakması” kına gecesi sabahı değil, daha önce yapılmaktadır. Önceki dönemlerde kına gecesinde Sarayönü’nden ayrı bir uygulama olarak “çıkı atma” yaşanmaktaydı. Kız evinde yere serilen bir örtünün üzerine, erkek evinin kadınlarının hazırladığı çıkı denilen bezler atılır, bu çıkıların içinde ağırlıklı olarak mısır patlağı olur, yemiş konulduğu da görülürdü. Kına gecesinin yaşandığı kız evinin yakınına delikanlıların gelip kendilerine “kız beğenme” durumu da vardır. Ayrıca aynı gece erkekler de damatla beraber erkek odasında oyunlar oynamakta, nadir de olsa alkol alımı olmaktadır.

Düğün: Sarayönü’nde olduğu gibi Cuma günü başlayan ve üç gün süren düğünlerde ilk gün oğlan evinin çatısına Türk bayrağı asılmaktadır. İlk gelen misafirlere, önceki dönemlerde henüz çay kullanılmadığı için, kahve ikramı yapılırken artık çay ön plana çıkmış durumdadır. Düğün günü sabahı durumu iyi olanlar pilav dökmektedir. Düğün yemeği olarak etli pilavın haricinde bamya, yoğurt ve piriç çorbası, irmik helvası, kayısı hoşafı ikram edilir. Düğüne gelen misafirler, hediye olarak genelde tabak, kâse, sini gibi mutfak eşyaları ile yorgan, battaniye gibi malzemeleri getirirlerdi ve günümüzde de bu durum pek değişmemiştir. Sarayönü’nde oynanan deve oyununun yanında Lâdik’te eşek şeklinde de bu oyun sergilenirdi. Ayrıca eski dönemlerde yine oğlan evinden delikanlılar sırtlarında eski sobaları gezdirirlerdi. Duman çıkacak şekilde içinde ateş yakılan sobalarla gençler mahallelerde dolaşırlardı. Bundan ayrı damat, sağdıç ve yakınlarından erkekler bir odada oturur, sohbet eder ve damada para toplanırdı. Ayrıca bu oturmada damadın ayakkabısı saklanır ve geri vermek için para istenirdi. Bu parayı sağdıç karşılamaktadır. Sağdıç damadın en yakınından olan ve evli bulunan arkadaşı olmaktadır.

Gelin Alma: Gelin almaya eskiden bir nevi at arabası olan “talika” ile gidilirdi. Önceki dönemde gelinlik giyilmeyenken o gün için hazırlanmış bir elbisenin üzerine duvak takılırdı. Öğle namazından sonra düğün evinden hareket edilerek kız evine gidilir, düğün için tutulan davul ve zurna da kız evine gelirdi. Kız evine gelindiğinde kayınpederler ve aile büyüklerinin olduğu bir odada mehir sözleşmesi yapılırdı. Kız evinden çıkıldıktan sonra nikâh dairesine gidilir, damat da oraya gelirdi. Çeyiz sandığı da gelinle birlikte düğün evine getirilirdi. Sandık kız evinden çıkmadan önce kız tarafından çocuk veya gençler sandığın üzerine oturarak para isterlerdi. Gelin gezdirilerek düğün evine getirilirdi. Lâdik’te bayraktar olmamaktadır. Ayrıca önceden damat da gelin almaya gitmezken sonraki süreçte ise damat da gelmeye başlamış, ancak hem damat hem de diğer erkekler görmesin diye gelin evden çıkıp arabaya bininceye kadar etrafına halı veya battaniye tutulmaktadır. Gelin düğün evine indiğinde testi

kırılırdı. Testinin içine önceden konulan para, şeker ve buğday gibi şeyler böylece etrafa saçılır ve gelinin bolluk bereket getirmesi anlamında uygulanan bu gelenek Sarayönü'nde de vardır. Gelin düğün evine indiğinde yüz görümlüğü de takılmaktadır.

Girdik Gecesi: Sarayönü'ndeki uygulamadan farklı bir durum olmamakla beraber gecenin isminde değişiklik görülmektedir.

Gelin Görme: Düğünün ertesi günü Sarayönü'ndekinin aksine öğleden sonra kadınlar ve kızlar gelini görmek için düğün evine gelir ve eğlenilirdi.

4. Sarayönü'nde Yaşayan Çerkezlerin Düğün Gelenekleri⁸

Sarayönü'nde yaşayan Çerkezler yoğun olarak, ilçeye bağlı Ertuğrul Köyü'nde bulunmaktadır⁹. Ancak zaman içinde Sarayönü merkezinde de yaşam sürdürülür olmuştur. Buna karşın geleneklerde çok fazla bozulma olmamış, günün koşullarına uygun hale getirilmekle beraber özde aynı kalınmıştır.

Kız İsteme: Genel olarak Çerkezlerde evlilikle alakalı konuların büyüklerle, anne ve babayla açıkça konuşulması ayıp sayılmaktadır. Bütün ilişkiler arkadaşlar, yengeler veya eniştelere aracılığıyla yürütülmektedir. Evlenmeye karar veren kız veya erkek, aracılarla bunu anne babasına bildirir. Düğüne kadar bütün süreç, olumsuz sonuçlanması ihtimaline karşı mümkün olduğu kadar gizli yürütülmektedir. Erkek tarafının büyükleri toplanarak "kız isteme" için gidecek kişileri belirler. Bu kişiler genellikle, kız tarafında sözü geçecek aile büyükleri(amcalar),dayı tarafından biri veya babanın arkadaşları olmaktadır. Damat adayının kendisi ve babası kız istemeye gitmemektedir. Ayrıca gidenler arasında kadınlar da yer almaz. Gidenleri kız evinde yine ailenin büyükleri veya duruma göre babanın yakını karşılar. Kızın babası bu merasime katılmamakta ve gelenlerle muhatap olmamaktadır. Ayrıca kızın kendisi de konukların yanına çıkmamaktadır. İlk istemede ekseriyetle "aile büyüklerine müracaat edelim, görüşelim, gün gelin" denerek olumlu cevap verilmemektedir. Sonra da, yanıt olumsuz olursa bu açıkça söylenmez, biz size haber veririz denir.

Hane Görme: Kızın ailesi erkeğin ailesini tanıyorsa, ekonomik ve sosyal vaziyetini bilmiyorsa, istemeye gelenlere "çabuk olmayalım, kimi adetlerimiz var" denir. Bundan anlaşılana, kızlarını nasıl bir yere vereceklerini görmek yani "hane görme" istemeleridir. O zaman gelenler, kendilerini nerede nasıl

⁸ Röportaj: Mehdi Demir (1965 doğumlu)

⁹ Cahit Aslan'ın çalışmasında Ertuğrul'dan ayrı Başhüyük, Büyükzengi, Yenicekaya ve Konar da Çerkezlerin yaşadığı Sarayönü'ne bağlı yerleşimler içinde gösterilmektedir. Bkz. Cahit Aslan, Doğu Akdeniz'deki Çerkesler, Adana Kafkas Kültür Derneği Yayınları, Adana 2005, s. 176

bulabileceklerini detayıyla bildirirdi. Fakat zamanı konuşulmaz; bunu kızın ailesi belirlerdi. Hane görme; saygın, dürüstlüğüyle tanınan bir veya birkaç erkek tarafından yapılırdı. Kız tarafı, habersiz giderek kim olduklarını söylemeden her tarafı titizlikle incelerdi. Eve, avluya, bahçeye, hayvanlara, ilişkilerine, yaşlılarının otoritesine, müstakbel kaynananın davranışlarına bakılırdı. Sonuç olumluysa vedalaşırken kendilerinin hane görme için görevlendirildiklerini açıklar ve konuyu tekrar görülebileceklerini bildirirlerdi. Hane görme iki veya üç gün sonra erkek tarafı hediyelerle kızın ailesine bir heyet gönderir, sonrasında nikâh için gün belirlenirdi. Bu gelenek bugün uygulanmamaktadır. Eskiden de toplumun üst sınıfları arasında uygulanmaz, böyle bir talep hakaret sayılırdı.

Nikâh: Nikâh kız evinde yapılmaktadır. Nikâh merasimine damat ve gelin katılmayıp kendi adlarına vekil tayin ederler. Nikâhta hoca ve damatla gelinin vekillerinden başka şahitler de hazır bulunmaktadır. Merasim ayakta yapılır. Önceden herkesin nikâh esnasında kesinlikle şapka giymesi bir ananeydi. Hoca, gençlerin vekillerinden fikir değiştirip değiştirmediklerini, vasilerinin karı-koca olmalarına razı olup olmadığını sormaktadır. Sonra üç sefer dua okuyarak her defasında vekillere onaylayıp verip vermediklerini sırayla sormaktadır. Vekillerin yanıtından sonra hoca yeniden dua okur. Nikâh merasiminde oyunlar ve başka eğlenceler olmaz. Nikâh kıyıldıktan sonra sofra kurulur, gençler için, akrabalık için iyi dilek konuşmaları yapılır.

Düğüne Hazırlık: Nikâhtan sonra gelin kız baba evinde bir sene veya daha fazla kalmaktadır. Bu süre içinde çeyiz ve erkek tarafının akrabaları için hediyeler hazırlanır. Bu dönemde genç teyzeler, halalar, gelinler, komşu kadınlar ona yeni ailesinde nasıl davranması gerektiğini, kocasının ve diğer yaşlıların karşısında ne gibi görevleri olduğunu öğretirler. İlk geceden başlayarak evlilik yaşamının gerekleri anlatılır. Bu süreç boyunca gelin kız akrabalarının ve yakın komşularının düğünleri dışında diğer sosyal etkinliklere katılmamaktadır. Katıldığında da evli kadınlar gibi sadece izleyici olur. Akşamları kızın yanına kız ve erkek arkadaşları gelir. Gece oturması diye adlandırılan sohbet ve eğlenceler düzenlenir. Nikâhtan önce arkadaşlarıyla birlikte kızın evine rahatça girip çıkabilen damat, bundan sonra evin çok uzağından geçmek, kızın ailesinden yaşlılarla karşılaşmaktan kaçınmak zorundadır.

Gelin Alma: Dini nikâh ve başlığın alınmasından sonra gelin alma günü kararlaştırılır. Düğünler önceden ekseriyetle güzde, hasat bittikten sonra yapılmaktayken günümüzde bu duruma pek uyulmaktadır. Ailenin büyüğü düğün için akrabalarına, köylülerine, kendi arkadaşlarına haber verir. Gelin alma, “gelin alıcı sofrası” ile başlamaktadır. Merasimin nasıl yapılacağı konuşulur ve gelin alıcı konvoyunun başkanı seçilir, görevler belirlenir. Gelin alıcıya refakat

için seçilen atlı gençler kendilerine gösterilen bu güveni onur saymaktadırlar. Gelin arabası kırmızı bir örtüyle kaplanmaktadır. Arabada damadın kız kardeşi veya başka bir akrabası ve muzıkacı bulunur. Arabanın çevresinde atlılar olur. Gelin alıcı, günün aydınlık vaktinde yola çıkarılır. Gelin alıcı alayın gelinin köyünün girişinden başlayarak evin avlusuna girinceye kadar engellenmeye çalışılır. Atlı gençlerin en başta gelen görevi arabanın kırmızı örtüsünü kaptırmamaktır. Gelini evden çıkarma ve arabaya bindirme görevi damadın kardeşinin veya yakın akrabalarından bir erkeğin görevidir. Gelini oturduğu yerden kaldırmak ve odadan çıkarmak için belirli bir miktar para vermek gereklidir. Ayrıca avludan ve köyden çıkarken gençler tarafından yolu kesilen gelin alıcıdan geçiş bedeli alınmaktadır. Gelinle beraber çoğunlukla yengesi, teyzesi, amca-teyze erkek çocuğu veya kızı olan gelin arkadaşı gelir ve yaşayacağı eve yerleşinceye kadar onunla beraber kalmaktadır. Önceden gelin damadın bir akrabasının veya arkadaşının evine getirilir ve gelin çıkarmaya kadar orada kalırdı. “Voraydade” şarkısı eşliğinde arabadan indirilir ve özel hazırlanmış odaya götürülür. Bu sırada enteresan bir seremoni yaşanır. Damadın büyük ninesi varsa temsili olarak evden kaçar ve güzel sözlerle, vaatlerle ikna edilerek geri getirilir. Bir müddet sonra, “Voraydade” şarkısı¹⁰ eşliğinde gelini yeni akrabalarıyla tanıştırma merasimi yapılır. İkinci sefer, sadece kadınların katıldığı bir merasim yapıldıktan sonra gelin kaynanasının yanına girmekte serbest olur. Damat bütün düğün boyunca bir arkadaşının evinde kalır. Sağdıç ve yardımcısı gereken her şeyi yapmaktan sorumludur. Arkadaşları, düğüne gelen gençler, damadı burada görmeye gelirler ve ananelere bağlılığını, dayanıklılığını ölçerler. Uygun bir fırsatta damat kaçırılabilir ve “kurtarmalık” alınarak iade edilir. Düğünün son günü, başka bir deyişle gelin getirildikten üç dört gün sonra damat çıkarma yapılır. Damat arkadaşları eşliğinde kaldığı evden törenle kendi evine getirilir.

¹⁰ Erkekler bir sıraya çömelip önlerindeki uzun kalasa tahtalarla vurarak dansa tempo tutarlar. Sadece bir çiftin seçildiği ve karşılıklı dönerek yaptıkları ayakkabısız olarak parmak ucu danslarına erkekler tahtalarla tempo tutarken kızlar da aynı tempoyu elleri ile desteklerler. Erkeklerin “ha-ha/ha-ha/ha-ha” seslerine “hoo vorayda” nakaratı da eklenir. Oyunu yöneten kişi elindeki sopayla seçtiği erkek ve kadının önlerine bir çizgi çeker ve onları ortaya dansa çağırarak eşleştirir. Gelen ve oyun kenarında ayakta duranların bu şekil daveti kabul etmemesi mümkün değildir. Tempoyla birbirlerine yaklaşip ellerini gövdelerinin etrafında döndürerek tekrar uzaklaşır ve bir daire çizerek dans ederler. Bkz. Aygun Tuğay, Yaşananlar, İstanbul 2012, s. 14-15

5. Sarayönü'nde Yaşayan Karaçay Türklerinin Düğün Gelenekleri¹¹

Karaçay Türklerinin yaşadığı Başhüyük'te¹² genel itibariyle kız ve erkek öncesinde birbirini görüp beğenir ve ondan sonra dünür gidilir. Dünür gidecek olanlara oğlan evinde çorba, et hıçını gibi yemekler yedirilir. Akabinde kız istemeye gidilir. Kız verilirse o gece erkek evinde eğlence düzenlenir. Bu eğlenceye "toy" denilmektedir. Aslında Başhüyük'te düğün ve düğünle ilgili yapılan her eğlenceye "toy" denilir. Eğer kız verilmezse kız kaçırma olur ve gelin adayına halası yahut teyzesi sahip çıkarak yine aynı düğün gerçekleştirilir. Eğer düğün taraflarından birisi Başhüyük dışındansa iki tarafından da adetleri gerçekleştirilmektedir.

Nişan: Takılar nişanda takılmaktadır; ayrıca kıyafetleri de alınıp bu gece verilmektedir. Esasen kız evinin oğlan evinden bunları istemesi makbul sayılmamaktadır. Bu sebeple genelde kız tarafı bir istekte bulunmaz. Gelin kıza takılacak her şey nişanda takılır, sonraki süreçte veya düğünde artık bir şey takılmamaktadır.

Toy Etme: Başhüyük'te kına gecesi yapılmamaktadır. Aynı gece oğlan evinde kız evinden gelen konuklarla birlikte genç kızlar ve delikanlılar eğlence yaparlar. Bu eğlenceye "toy eteris biz" demektedirler. Gelen konuklara oğlan evinde patatesli hıçın yemeği ikram edilir. Toy etme sabah namazına kadar sürmekte, akabinde ise düğün başlamaktadır.

Düğün/Gelin Alma: Düğün yemeğinin yapılmaya başlanmasıyla düğün de başlamış olmaktadır. Önceden aileden birisinin yaptığı ancak son zamanlarda organizatörlere yaptırılan yemeğin yenilmesinin ardından da gelin almaya gidilmektedir. Ancak öncesinde yemekten kalkanlar kurulan masaya uğrayarak para bırakmaktadırlar. Parayı veren kişi verdiği meblağla birlikte not edilmektedir. Bu durum aslında düğün sahibinin maddi yükünü hafifletmek için yapılmaktadır. Ayrıca sonraki süreçte diğer düğünlerde masaya ne kadar para verileceğinin bilinmesi açısından not alınmaktadır. Başhüyük'te Sarayönü'nden farklı olarak davul ve zurna değil, kopuz ve akordeon çalınmaktadır. Başhüyük'te de bayrak asma vardır. Ancak bundan ayrı biri kız biri oğlan evinde olmak üzere yine bayrak adı verilen ve değneğin üzerine havluların, kumaş

¹¹ Röportaj: Şerife Karçaaltıncaba (1954 doğumlu)

¹² 1905'te Kafkasya'nın Karaçay, Bashan, Köndelen, Çegem bölgelerinden göçe zorlanan Karaçay-Malkar Muhacirlerine Osmanlı Devleti tarafından 1906-1910 yılları arasında Ankara, Konya, Eskişehir ve Afyon'da kurulan köyler tahsis edilmiştir. Konya'ya gelen Karaçaylar, 1908'de II. Abdülhamid'in emir ve yardımlarıyla kurulduğu için "Ümran-ı Hamidiye" ismi verilen köye yerleştirilmişlerdir. Köyün ismi Cumhuriyet döneminde "Başhüyük" adını almıştır. Bkz. Ufuk Tavkul, "Başhüyük Köyünden Derlenen Karaçay Adet ve Gelenekleri", Kırım Dergisi, 12 (47), 2004, ss. 47-53, s. 47

parçalarının sarılmasıyla oluşturulan iki düğüne özgü sembol daha vardır. Bu bayraklardan oğlan evinde yapılan gelin almaya gidildiğinde kız evine götürülerek hangisinin daha güzel olduğuna orada karar verilmekte ve güzelliği ağır basan bayrağı erkek tarafı almaktadır. Erkek tarafından “yenge” adı verilen ve sağdıç görevi verilen damadın abisinin eşi, yoksa amca veya dayısının gelinine verilmektedir. Ayrıca yengeye düğünün dördüncü günü “bal tabağı” ismindeki içine şeker, çikolata konulmuş bir tencere de verilmektedir. Gelin alma için kız evine gidildiğinde gelin çıkarılmadan önce “berber” yapılmaktadır. Buna göre kız evinin gençleri duvara “saç sakal 50/100 lira” gibi yazılar yazar ve oğlan evinden gelenlere bu yazı gösterilerek bahşiş isterler. Aynı şekilde gelin arabası oğlan evine geldiğinde bu arabayı süren kişi de “benzin bitti” diyerek bahşiş istemekte ve sonrasında gelin arabadan indirilmektedir. Başhüyük’te çeyiz sandığı olmamaktadır. Gelinlik giymeye başlanmadan önceki süreçte ise bindallı giyilmekteydi. Bindallının Sarayönü’ne yayılması Başhüyük’ten olmuştur. Gelin düğün evine inince “alkış duası”¹³ yapılmaktadır. Gelinin vardığı evde geçimli olması, ikiz çocuklar doğurması gibi dileklerde bulunan bu duanın bir kısmı şu şekildedir:

“Algış ayak bal ayak
Tilimizle çalayak”

Dua Karaçayca’yı en iyi bilen kişi tarafından yapılmakta ve sonrasında hoşaf içilmektedir. Bir tase konulan bu hoşafı evlenmek isteyen gençler içmek istemektedirler. Gelin düğün evine indiğinde kayınvalide tarafından karşılanmaktadır. Gelinin yüzü kayınvalide tarafından açılarak kendisine “hoş geldin” denilmektedir. Gelin kendi evinden bir elinde elbiselik kumaş, diğer elinde de başörtü bulunarak gelmekte ve bunları düğün evine indiğinde elbiselik kumaşı damadın halasına, başörtüsünü de oğlan evinin kız oğlan fark etmez, torununa ya da yeğenine vermektedir. Gelin bu hediyeleri verdikten sonra evin damına çıkılarak önceden leğenlerle hazırlanan şekerler ve para dağıtılmaktadır. Gelin düğün evine kendi yengesiyle gelmektedir ki bu kişiye verilen isim “kızcöner”dir. Sarayönü’nde olduğu gibi sağdıç bir çiftten oluşmamakta, gelin ve

¹³ “Gelin damat evine geldiğinde yapılır. Algış yapılacağında, düğün evinden bir tas hoşaf veya su (tatlılandırılmış) alınır ve algış yapacak kişi, elinde Algış Ayak (dua tasi), algışa başlar. Algış bittiğinde gelin eve girer. Orada bulunanlar da (daha ziyade gençler), “amin” diyerek bu tastan içerler. Algışlardaki dilekler, Karaçay Türk toplumunun yapısına ait içtimaî yardımlaşma müessesesini yansıtır niteliktedir. Yeni kurulan aile için olduğu kadar, bütün toplum içinde iyi dilekler vardır. Algışa bütün olarak baktığımızda aklımıza Dede Korkut’un “soylama”ları gelmektedir.” Bkz. Hasan Ülker, “Karaçay-Türk Düğününden Bir Motif: Algış”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı: 34, Şubat 1985, ss. 122-128, s. 122 Algış Ayak EK 1’de tam olarak verilmiştir.

damadın sağdıçları kendi taraflarından olmaktadır. Sağdıç kelimesi de kullanılmamaktadır. Kızcöner gelinin yengesi olurken, küyocöner¹⁴ oğlan evindeki en son evlenen kız kardeşin eşi yani enişteden olmaktadır. Düğün arabasında kayınpeder bulunmaz, küyocöner olur ve arabadan para dağıtır. Başhüyük'te de damat gelin almaya gitmemektedir. Gelinin düğün evine indiği günün gecesi de bir eğlence daha yapılmaktadır. Bu eğlenceye de "toy" denilmektedir. Bu eğlencede damat bulunmamaktadır. Damat "boluş¹⁵ evi" denilen akrabalarından birinin evinde oturmaktadır. Gelinle damat yalnızca akşam eğlencesinde eğlenir ve sonrasında damat arkadaşlarıyla sabaha karşı boluş evine geçmektedir. Damat gelinin yanına bir daha gitmemektedir. En az dört gün süren düğünde boluş evinin sahibi de "yemek dökmek"tedir.

6. Sarayönü'nde Yaşayan Kırım Tatarlarının Düğün Gelenekleri¹⁶

1900'de Kırım'dan göç ederek şu anda Konar adıyla bilinen bölgeye 1903'te yerleşen Tatarların¹⁷ düğünleri de kendisine özgü uygulamalarıyla dikkat çekmektedir.

Kız İsteme: Konar'da dışarıdan kız alıp verme olmamaktadır. Fakat akraba evliliğine de rağbet edilmeyerek 5-6 göbek araştırılmakta ve birinci dereceden yakınlarla da evlenme olmamaktadır. Konar'da genel olarak görücü usulü evlilik yapılmaktadır. Kız istemeye sülaleden büyükler gitmekte ve anne baba gitmemektedir. Önceki dönemde gelin kız ve damat adayı düğün gününe kadar saygıdan dolayı diğer tarafın büyüklerinden kaçardı. Ancak nişanlıların gizli olarak pencerenin önünde görüşmeleri olurdu.

Telli Şırak: Başhüyük'teki gibi "toy" adı verilen düğün Konar'da Perşembe günü başlamaktadır. Dualarla başlayan düğünde ilk olarak yemek yenmektedir. Tatarlarda cuma günü telli şırak oyunu oynanır. Buna göre; oğlan evinde bir sopanın iki ucu kırafon kâğıtlarıyla ve mumlarla süslenir. Tellî şırak sonra kız evine götürülür. Burada oyuna devam edilir, ardından yine tellî şırakla oğlan evine gelinerek eğlenceye devam edilir.

Ev Döşeme/Kaburga Kolu: Gelin kızın geleceği ev cumartesi günü hazırlanmaktadır. Aynı gün tüm aileye hazırlanan dürü de götürülmektedir. Kız evinden çeyiz çakmaya gelen bayanların başında bir erkek bulunmaktadır. Bu

¹⁴ Kelimenin yazılışı "küyöv nöger"dir. Karaçay Malkar Türkçesi'nde küyöv damat, nöger ise yoldaş, arkadaş anlamlarına gelmektedir. Bkz. Ufuk Tavkul, "Codex-Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı: 15, Bahar 2003, ss. 45-81, s. 60, 62

¹⁵ Boluş kelimesi Karaçay Malkar Türkçesi'nde yardım manasına gelmektedir. Bkz. Tavkul, 2003, s. 51

¹⁶ Röportaj: Hikmet Konar (1939 doğumlu) Kırım'dan muhaceret

¹⁷ Kirlikuyu ismi 1969'da değiştirilerek Konar olan köyün kurucuları Benli oğlu Nasrullah, Emrullah, Bilal ve Pehlivan Akay'dır. Bkz. www.sarayonu.gov.tr

kişiy e oğlan evi bir koyunun ön bacağı ile “çetnevir” verir ve bu ikram ev döşemeye gelenler tarafından yenirdi. Bu yemeğe “kaburga kolu” ismi verilmektedir.

Kına Gecesi: Kına Gecesine de “toy” diyen Tatarlarda cumartesi günü kız evi köy halkına yemek vermektedir. Aynı günün akşamında da kına gecesi yapılmaktadır. Bu gecede “kırmacemiş” ikram edilirdi. Kırmacemiş, erkek evinde hazırlanıp sinilerle kız evine götürölmektedir. Hamurdan hazırlanan ve kraker kıvamında olan bu ikramı çetnevir olarak düşünmek gerekmektedir. Kına gecesi bayanlar arasında yapılan bir eğlence olmakla birlikte delikanlılar gece vakti kız evinin önüne gelerek sevdikleri kıza seslenirlerdi. Eğer kızın gönlü varsa evin penceresinden delikanlının küçük parmağına kına yakar ve üstüne önceden hazırlanan işlemeli mendili bağlar mış. Aynı akşam erkekler de kendi arasında ve oğlan evinde eğlence yapmaktadırlar. Oğlan evinin hazırladığı sofranın üzerine düğün sahibi bir şişe rakı ve çerez koyar ve eğlenceyi başlatırdı. Sonrasında eğlenceye katılanlar da aynı şekilde çerez ve rakıyla gelir ve düğün sahibinin yükünü azaltmaya çalışır. İkramlık getirenlerin ismini düğün sahiplerinden birisi yüksek sesle okurdu. Damat belli bir süre oturduktan sonra bu geceden ayrılırdı. Bu eğlencede çalınan müzik aleti cümbüştür.

Düğün/Gelin Alma: Her şeyden önce belirtilmesi gereken Tatar düğünlerine dışarıdan birisinin gelememesi, özellikle eğlencelere katılamamasıdır. Düğünde dökülecek yemek için önce delikanlılar koyun ve keçi süsleyerek davulcuyla beraber mahallelerde dolaşarak halktan başka koyun ve keçiler de toplardı. Bunların kesilmesiyle de düğün yemeği hazırlanırdı. Gelinlik olmadan önceki zamanlarda düğün için hazırlanan satenden elbise geline giydirilirdi. Tatarlar hiçbir zaman şalvar giymemişlerdir. Gelin almaya kayınpeder ve damat gitmemektedir. Kayınpeder vekâletini bir akrabasına verir. Gelin alma için önceleri faytona benzeyen yaylı arabalar kullanılmaktaydı. Gelin almaya giden arabayı çeken atların kulaklarına dört köşesi işlemeli mendil bağlanırdı. Bu mendiller kızlar dokuz yaşına geldiğinde çeyiz olarak işlenmeye başlanırdı. Gelin kız evinden çıkartıldıktan sonra köy dolaştırılır, bu gezi esnasında bir mola verilerek at yarışı yapılırdı. Birinci gelen atın binicisine rakı, şarap, altın gibi çeşitli hediyeler verilirdi. Gelin düğün evine girerken yüksek bir yerden kuruyemiş ve para atılırdı. Gelinin beraberinde kızın yakınlarından iki yenge düğün evine gelirdi. Gelin düğün evine indiği günün akşamı damadı eve kapatmak için dua ve ilahiler okunurdu. Ayrıca damat yatsıdan gelinceye kadar “bu evin ocağı hep tütsün” diye ateş yakılırdı. Bugüne mahsus bir uygulama da iki tabağa un konulması ve telli çıralların yakılmasıdır. Bu çırarlardan birisi gelini diğerı damadı simgelemektedir ve hangisi daha uzun süre yanarsa onun daha

uzun ömürlü olacağı söylenirdi.

Dürü Dağıtma: Düğünden sonraki gün gelin kendisini görmeye gelen erkek tarafına ailesinin hazırladığı dürüyü dağıtırdı. Bu şekilde düğün sona ererdi.

7. Sarayönü'nde Yaşayan Kürtlerin Düğün Gelenekleri

Sarayönü'nde Kürtlerin yoğun yaşadığı yerler Boyalı ve Kadioğlu'dur. Ancak bu iki yerleşim arasında da uygulamalarda farklılıklar görünmektedir.

Boyalı¹⁸

Kız İsteme: Evlilikler genelde görücü usulü olur, ancak Boyalı'da Kürt olmayan köylerden kız alma olmamaktadır. Önceleri kızlar ilkokulu bitirince nişanlanır, oğlanlar ise on beş yaşında evlendirilirken bu adet artık kalmamıştır. Bir diğer ayrıntı da kızların nişanlanuncaya kadar başlarını örtmemeleridir. Oğlan tarafı uygun gördükleri kızın ailesine dünür gider. Kız evi olumlu cevap verirse akşam oğlan evine ve yakın akrabalarına yemek verirler. Bu yemeğin üstünden bir iki gün geçtikten sonra da oğlan evinde kız tarafına yemek verilmektedir. Bu yemeklerin yenilmesiyle söz kesme işlemi de uygulanmış olur. Eğer sonrasında bir nişan yapılmayacaksa yüzükler bugünlerde takılır. Nişan yapılacaksa kız tarafı oğlan tarafına yemek hazırlar. Bundan ayrı lokum, fındık, fıstık, şekerden oluşan çerez de ikram edilir. Takılar takılır ve şerbet içilir, böylece nişan merasimi yapılır. 15-20 yıl öncesine kadar başlık parası varken günümüzde bu adet kaldırılmıştır.

Kına Gecesi: Cumartesi akşamı kız evine oğlan tarafının kadınları kına yakmaya giderler. Giderken bir mezarlığın etrafında dolaşarak Ahiret inancı ve evliliğin mezara kadar süreceği fikri hatırlatılır.

Düğün: Düğün Perşembe başlayarak Pazar günü son bulur. Davul ve zurna eşliğinde yapılan ve halaylar çekilen düğünün ilk günü oğlan evine bayrak asılır. Gelin almaya damat gitmez. Gelin geldikten sonra düğün biter ve bayrak evin çatısından indirilir.

Kadioğlu

1891'de 8 Kürt ailesi tarafından kurulan¹⁹ Kadioğlu'nda düğünler dört gün sürmektedir. Düğün Perşembe veya Pazar başlar ve Perşembe başlarsa Pazar,

¹⁸ Boyalı köyü ile ilgili bilgiler www.sarayonu.gov.tr ve <http://sarayonuboyalikoyu.blogspot.com.tr> adreslerinden alınmıştır.

¹⁹ Eskiden "Hatırlı" adlı köyün bir yaylası olan Kadioğlu köylülerinin kendi iddialarına göre, bunlar vaktiyle Türkistan tarafından gelmiş olan Türklere ve bunlar oradan gelirken İran'da mola vermişlerdir. Bu sırada inekleri yorulmuş olduğundan burada kendilerine "İnek Yeri" manasına gelen Gavestiyi demişlerdir. Kadı Oğlu köylüleri eskiden siyah keçi kılından yapılan çadırlar içerisinde otururlarmış ki bugün hala göçebe hayatı sürmekte olan Yörükler de bu siyah keçi kılı çadırları kullanmaktadırlar. Bkz. Walter Ruben, "Anadolu'nun Yerleşme Tarihi İle İlgili Görüşler,

Pazar başlarsa Perşembe günü sona erer. Çatıya bayrak asılmasıyla başlayan düğünün ilk iki günü oğlan evinde iki ayak, üç ayak ve toplama olarak tabir edilen halaylar çekilir. Üçüncü gün kına yakma günüdür. Dördüncü ve son gün sabahdan yemek dökülür. Yemekte çorba, pirinç pilavı, et yemeği, sarımsaklı yoğurtlu bir yemek ve tatlı olur. Kadıoğlu'nun bahsedilmesi gereken bir ananesi de abisi ölen bir delikanlının, yaşı kaç olursa olsun, yengesi ile evlendirilmesidir ve Kadıoğlu'nda bu durumda olan yedi sekiz aile vardır²⁰.

8. Sarayönü Yörüklerinde Düğün Gelenekleri

Çeşmelisebil²¹

1883'te, Sarıkeçili, Karakoyun ve Karatekeli Yörükleri tarafından kurulan Çeşmelisebil veya Çeşmeli Zebir köyünün²² düğünlerinde uygulanan adetler şu şekildedir:

Kız İsteme: Çeşmelisebil'de evlenmeden önce delikanlı, beğendiği kızı bağ, bahçe veya harmanda görür. Oğlan ve kızın eş seçiminde nine ve dede, eğer onlar sağ değillerse anne ve baba söz sahibidir. Bu yüzden kız kaçırma olayları görülür. Anası babası kızı istediğine vermezse oğlan kızı kaçırmaz ve yakınlarından birinin evine götürür. Oğlan tarafı kız evine arabulucu olarak köyün ileri gelenlerinden bir grup göndererek arayı bulurlar. Kızın babasına başlık verilir oda bu parayı kızına masraf ederek harcar. Uygun görülen kıza oğlan evi dünür gönderir. Büyükler kız evine giderek dünürücü olduklarını bildirirler. Kız evi de kendilerine müddet isteyerek uygun görmüşlerse oğlanı ve ailesini araştırırlar ve oğlan evine haber gönderirler. Uygun görmemişlerse "kısmet değilmiş" denir.

Nişan: Nişan günü oğlan evi koyun keser ve pilav dökülür. Dökülen pilavdan çalgı eşliğinde kız evine de gönderilir. Bu yemekler kız evinde büyük bir dernekle yenilir. Çeşmelisebil'de düğünler eskiden salı günü başlar ve perşembe günü biterken günümüzde cuma günü başlayıp pazar günü bitmektedir. Düğün başlarken düğün evine bayrak asılır. Komşulara ve çevre köylere "okuntu" gönderilir. Düğünde hizmet eden gençlere "seğmen", düğünü idare eden kâhyalara da "hodul"²³ denir.

Koçhisar'ın Tuz Gölü Batsındaki Step Köylerinde 1946 Eylülünde Yapılan bir Araştırma Gezisinin Sonuçları", Çev: Abidin İtil, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 4, Ankara 1947, ss. 369-391, s. 376

²⁰ www.sarayonu.gov.tr

²¹ www.sarayonu.gov.tr

²² Ruben, s. 376

²³ Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde hodul kelimesinin kendini beğenmiş, anlayışsız, kötü ruhlu, tembel gibi anlamları olmakla birlikte; her işe eli yatkın anlamı da vardır. Bkz. www.tdk.gov.tr

Zengen/Özkent²⁴

Türkmen nüfusun yaşadığı Zengen’de düğünler perşembeden pazara kadar dört gün sürmektedir. Davetiye yerine akrabalara kumaş parçaları yolluk olarak gönderilir. Düğün boyunca her akşam yemek verilir ve yemekte pirinç çorbası, haşlanıp kızartılmış et, su böreği, sarma, helva, kayısı kompostosu, pilav, hoşaf sırayla ikram edilir. Düğünlerde gündüz davul ve zurna olurken, akşamları ud, saz, kanun, klarnet gibi müzik aletleri çalınmaktadır. Deve oyunu Zengen’de de vardır. Gelinler “alduvak” ve “telduvak” olarak iki şekilde giydirilmektedir.

²⁴ www.sarayonu.gov.tr

KAYNAKÇA**Araştırma Eserleri:**

- Aslan, Cahit, Doğu Akdeniz'deki Çerkesler, Adana Kafkas Kültür Derneği Yayınları, Adana 2005
- Mevlana Kalkınma Ajansı İlçe Stratejik Gelişme Komisyonu Raporu 2013-2023 Sarayönü İlçesi
- Sezen, Tahir, Osmanlı Yer Adları, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006
- Tuğay, Aygun, Yaşananlar, İstanbul 2012

Makaleler:

- Ruben, Walter, "Anadolu'nun Yerleşme Tarihi İle İlgili Görüşler, Koçhisar'ın Tuz Gölü Batısındaki Step Köylerinde 1946 Eylülünde Yapılan bir Araştırma Gezisinin Sonuçları", Çev: Abidin İtil, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 4, Ankara 1947, ss. 369-391
- Sarıköse, Barış, Konya Vilayet Salnamelerine Göre Saidili Nahiyesi'nin İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 32, Güz- 2012, ss. 293-308, s. 301
- Tavkul, Ufuk, "Codex-Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı: 15, Bahar 2003, ss. 45-81
- Tavkul, Ufuk, "Başhüyük Köyünden Derlenen Karaçay Adet ve Gelenekleri", Kırım Dergisi, 12 (47), 2004, ss. 47-53
- Ülker, Hasan, "Karaçay-Türk Düşününden Bir Motif: Alış", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı: 34, Şubat 1985, ss. 122-128

Röportajlar:

- Hilmiye Boza (1942 doğumlu) -Bulgaristan Deliorman Bölgesinden Muhaceret
- Hikmet Konar (1939 doğumlu) Kırım'dan muhaceret
- Mehdi Demir (1965 doğumlu)
- Osman Göktürk (1942 doğumlu)
- Sıdika Çetinkaya (1948 doğumlu)
- Şerife Karçaaltıncaba (1954 doğumlu)

İnternet Adresleri:

- www.sarayonu.meb.gov.tr
- www.sarayonu.gov.tr
- www.tdk.gov.tr

EKLER

EK 1. Kaynak: Hasan Ülker, "Karaçay-Türk Düğününden Bir Motif: Algış", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı: 34, Şubat 1985

ALGIŞ AYAK

Voy, töhtagan tohtasın, tohtamagan da bek süygenin cabsm...

Algış, ayak, bal ayak kolubuzga alayık tilibiz bla calayık. Allah'dan kelgen kıyılıkladan barıbiz da kengde kalayık.

Voy, bu kelin bu üyge sıylı kelsin, süyülüb kelsin, eter işin bile kelsin.

Voy, bu kelin bu üyge nek boldu degenni, tauga barıga eşeği bolmasın, bolsa da sırtı cavur bolsun. Balaları ua kalmay barıda gavur bolsun.

Bek bitsinle sabanla, aşamasın gabanla, sabanlanı başına karış cetmesin, tübünden bogene ötmesin.

Voy, bu kelin tabsin eğizleni, çaşı ceksin ögüzleni, kızı ursun küyüzleni.

Voy, bu kelin bu üyge iği bolsa, butlay urçuk toltursun, iği ua bolmasa cılay burula oltursun.

Ulludu bu ayaknı hurmeti, munu hazırlaganı ua eki dünyada carık bolsun beti.

Voy, men algış etalmayma, Ulu Allah algış etsin, sıylı paygamber amin desin, Allah barıbiznı da kesigiz süygença etsin.

DUA TASI (Türkiye Türkçesi)

Heyy, duran dursun, durmayan da en sevdiğini kapatsın (mezara koysun).

Dua tası, bal tası, elimize alalım, dilimiz ile y alay alım, Allah'dan gelecek acılardan hepimiz de uzakta kalalım.

Heyy, bu gelin bu eve güzel ahlakla gelsin, sevilip gelsin, yapacağı işi bilip gelsin.

Heyy, bu gelin bu eve niye oldu diyenin, dağa gitmeğe eşeği olmasın, olsa da sırtı yara olsun. Çocukları da hiçbir kalmadan hepsi de gavur olsun.

Çok büyüsün ekinler, yemesinler böcekler, ekinlerin başağına karış yetişmesin, altından kuşlar geçmesin.

Heyy, bu gelin doğursun ikizleri, oğlu taksın öküzleri, kızı dokusun halıları.

Heyy, bu gelin bu eve iyi otursa, butu kadar kirmanları eğirip doldursun, iyi olmasa ağlaya sızlaya otursun.

Heyy, büyüktür bu tasın hürmeti, bunu hazırlayanın da iki dünyada aydınlık olsun yüzü.

Heyy, ben dua edemiyorum, ulu Allah dilesin, ahlakı güzel peygamber amin desin. Allah hepimizi de kendi sevdiğimiz (istediğimiz) gibi etsin.

EK 2. RESİMLER

Deve Oyunu

Kına Gecesi

Düğün Evinde gelin indikten sonra çekilmiş toplu fotoğraf

BÜYÜK KONYA ANSİKLOPEDİSİ VE CUMHURİYET ARŞİVİNDEKİ BİLGİLER ÇERÇEVESİNDE SARAYÖNÜ THE GREAT ENCYCLOPEDIA KONYA AND SARAYÖNÜ IN THE LIGHT OF INFORMATION REPUBLIC ARCHIVE

Necmi UYANIK*

Öz

Konya basın tarihinin önemli isimlerinden biri olan Selçuk Es tarafından, 1968-1975 yılları arasında fasiküller halinde toplanan ve yayımlanacak hale getirilen Büyük Konya Ansiklopedisi Konya'nın ilk ansiklopedisi özelliğini gösterir. Bu ansiklopedide Konya ve ilçelerine ait önemli bilgiler mevcuttur. 1959 yılında ilçe olan Sarayönü ile ilgili olarak Konya Ansiklopedisinde, çeşitli maddeler ve ayrıca farklı maddelerin içinde Sarayönü ile ilgili bilgiler verilmiştir. Mahalle adları, şahıs adları, mevki ve bazı köyler, olaylar, tarihi yerler ve bazı tarihi mekanlar bu ansiklopedi içerisinde yer almıştır.

Bu bildiride, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde bulunan Sarayönü'ne ait idari düzenlemeler ve eğitim kurumları hakkındaki bilgilerle birlikte; Konya Ansiklopedisinde Sarayönü ile ilgili verilen bilgilerden hareketle daha çok sosyal tarihe katkı sağlayacak değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre, Sarayönü görüşmesi, Sarayönü'nde görev yapan öğretmenler ya da Sarayönülü olup çeşitli yerlerde görev yapan çeşitli meslek gruplarından şahıslarla ilgili bilgiler, Sarayönü bağlantılı meydana gelen bazı olayların önemi ve Sarayönü çevresinde gerçekleşen yaşam tarzına ait bazı değerlendirmeler ön plana çıkan tespitlerimizden olacaktır.

•

Anahtar Kelimeler

Sarayönü, Sarayönü Görüşmesi, Sosyal Tarih, Büyük Konya Ansiklopedisi

•

*Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Kampüs/KONYA.
necmiuyanik@hotmail.com.

Abstract

The Great Encyclopedia Konya, collected in booklets and prepared to be published between 1965-1975 by Selçuk Es, one of the most important names of Konya Press history, has the characteristic of being the first encyclopedia of Konya. In this encyclopedia There is important information about Konya and its districts. In several parts and besides in different articles It has informed about Sarayönü became a town in 1959. Names of Neighbourhoods, names of people, estates and some villages, events, and some historical places have apperared In this encyclopedia.

In this pronouncement, with administrative arrangements of Sarayönü present in T.C. Prime Minisrty Republic Archive and information about educational establishments; With reference to information about Sarayönü in encyclopedia Konya, It has been made a remark contributing social history. Accordingly, Sarayönü meeting, Teachers working in Sarayönü, or information about people in different branches working another places but originated from Sarayönü, the importanace of some events connected to Sarayönü and some evaluations belonging to life style in Sarayönü are going to be our prominent determinations.

•

Keywords

Sarayönü, Sarayönü Meeting, Social History, The Great Encyclopedia Konya

GİRİŞ

Otuz bine yaklaşan nüfusuyla Konya'nın önemli tarihi ilçelerinden olan Sarayönü üzerine bir bildiri sunmak, hiç şüphesiz yerel, mikro tarih ya da "mikrouzamlar/bir bilgi oluşturma ve aktarma yeri" açısından büyük bir kültür değerine sahiptir. Bu bağlamda sosyal tarih çalışmalarının belirginliği daha çoktur. Bilginin Kültürel tarihi ya da bilgi kültürleri "epistemik kültürler" gittikçe güncellenen ve kesinlikle yararlı olan bir alanı oluşturmaktadır. Tam bu noktada, Francis Bacon'un "gerçek nedir" sorusuna cevap vermeye çalışırken, benzer bilgiler arasındaki farkı, Konya ve çevresi bağlamında ortaya koymak, Polonyalı antropolog Bronislaw Malinowski'nin, "kaba enformasyon malzemesi"nden kurtulup, Claude Lévi-Straus'un "enformasyonu ham, bilgiyi pişmiş olarak" düşünmek, akademik bilginin toplumsal tarihine ulaşma şekli önem arz etmektedir. Hiç şüphesiz erken modern bilim tarihçilerinin dikkat çektiği gibi, şehirler belirli bir düşünsel toplumsallaşabilirlik biçimini desteklemektedir¹. Bu yönüyle "Kadim Başkent ve medeniyetlerin buluşma noktası Konya", medeniyet sarmalının bir boyutu olan Sarayönü ve çevresindeki köyler açısından, ilgi ve bilgiyi ve bu bilgilerin paylaşıldığı yerler; kahvehaneler, dükkanlar, okullar, resmi kurumlar, yazılı ansiklopedi türü eserleri barındıran kütüphanelerle dikkat çekmiştir. Kurum olarak, üniversitelerin fonksiyonu ise değişim ve yenileşme açısından büyük bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda Sarayönü'yü değerlendirmiş olduğumuz Konya Ansiklopedisine öncelikle göz atılacak olursa.

1.KONYA ANSİKLOPEDİSİNDEKİ "SARAYÖNÜ"

1968-1975 yılları arasında (Anadolu'da Hamle ve Yeni Konya gaztelerinde) fasiküller hâlinde yayınlanmaya başlayan Konya Ansiklopedisi'nde doğrudan Sarayönü'nü ve dolaylı olarak Sarayönü'nüyle ilgili bir konunun geçtiği 172 madde söz konusudur. Bu maddelerden 82 tanesi mevkii adı, 17 tanesi köy adı, 53 tanesi şahıs adı, 8 tane sokak ve mahalle adı, 1 adet çiftlik, 1 değirmen, 1 vakıf, 1 han-hamam, 1 yayla (Horasanlı Yaylası), 1 trafik kazası, 1 cinayet, 1 mülakat, 1 dağ, 1 tepe, 1 giyimkuşam, 2 höyüklerle ilgili, 1 yol adı, 2 ilçe (Kadınhanı ve Sarayönü) ve 1 vilayet(Konya) dikkat çekmektedir.

¹ Peter Burke, *Bilginin Toplumsal Tarihi II-Encyclopédie'den Wikipedia'ya*, (Çev. Mete Tunçay), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2013, s. 4-7, 210-212.

Konya basının önemli simalarından Selçuk Es, bahsi geçen maddeleri oluştururken okuyuculara şöyle seslenmiştir²:

“Bütün okuyucularımdan ricam şudur ki;

Ansiklopediye dâhil edilmesini arzu ettikleri babası, dayısı, amcası, kardeşi veya arkadaşı bulunduğu kimselerin bilhassa hayatta olmayanlar için kısaca doğum yerlerini ve tarihini, tahsil durumunu, medeni hali ile hizmetlerini, var ise eserlerini, ölüm tarihi ile kabrinin bulunduğu mezarlık ile mezar taşı kitabesini yazarak Yeni Konya Gazetesi eliile adresime gönderirler ise memnuniyetle yayımlayacağımı bildirirken, birçok memleket değerlerinin unutulmamasına da hizmet etmiş bulunacaklarımı da takdir ederim. Ansiklopediyi hiçbir yardımcımlardan her maddesini ayrı, ayrı bulup hazırladığımdan belki ufak tefek hata ve noksanlarım olursa bağışlanması temennisi ile Allah’dan sağlık dilekelerimle yazıma başlıyorum.”

Bu hitaptan sonra Selçuk Es, 1970’li yılların başında Sarayönü maddesinde şu bilgileri vermiştir³:

“1959 senesine kadar Kadınhanı İlçesi’nin Nahiye Merkezi olan bu ilçe, o tarihten sonra ilçe haline gelmiştir. Bu ilçe civarında 2.yy.’a ait tarihi eserler halen bakımsız durumda mevcuttur. Bilhassa Ladik (Halıcı) Köyü’ndeki tarihi kalıntılar, köyün güney doğusundaki Kurşunlu Köyü 2.yy. şehri harabeleri ile doludur. Ladik Köyü’nün güneyinde halen faal durumda Civa Madeni sahasında büyük Çarşhane bakiyeleri eski şeklini muhafaza etmektedir. Bu da evvelce buraların bağlık olduğunu, şarapçılığın ileri durumda bulunduğunu göstermektedir. Bu çevreye Selçuklular devrinde Türkler göç edilmiş, Karamanoğulları Devletine Osmanlılar son verdikleri zaman 1466 senesinden itibaren Konya ile birlikte Osmanlı idaresine geçmiştir. Burada Pir Hüseyin Bey’in yaptırdığı eski büyük bir camii vardır. Ayrıca ilçenin eski kısmında bazı büyük inler bulunup isminin bu inlerin içlerinin saray gibi büyük olmasından halk tarafından Saray İni denilirken sonradan Sarayönü olarak kullanılmaya başlanıldığı, Beynelavam (Sarıyın) denilip geçildiği folklörde görülmüştür. Nüfusu 1955 senesinde 4905 iken 1960 senesinde 5389 kişi, 1965 yılında 22080 kişi olarak tesbit olunmuştur. Halen 15 köyü olup nahiyesi yoktur. Konya İli’nin önemli tahıl merkezlerindedir. Haydarpaşa Konya Demiryolu içerisinden geçmektedir. Koçhisar Tuz Gölü Memlihası buraya yakın olmasından Demiryolu ile yapılacak Tuz Nakli burada depolanır.”

² Konya Ansiklopedisi,

³S. Es, “Sarayönü”, Konya Ansiklopedisi, Koyunoğlu Arşivinde bulunan Ansiklopedide sayfalar numaraları olmadığı için madde olarak bakılması gerekmektedir.

Bu bilgidenden sonra Ansiklopedideki Sarayönü ile ilgili mevki adları şu şekilde şekildedir.

A.Mevki Adları

Büyük Konya Ansiklopedisi'nde Sarayönü ile ilgili geçen 82 adet mevki adlarından bazıları şu şekildedir⁴: Armutlu, Atkafası, Altıhisar, Ayazlama, Acı Yolu, Akyer, Alaçık, Bastonlu, Bitli, Bostan, Boztepe, Bozyer, Çavuşbağı, Cinop, Çeşme, Deliktaş, Dikmen Yolu, Eğri Dede, Everekli, Gedikarkası, Gelemiş, Hacıbrahim Ağılı, Kabalık Aktaş, Kalınkaya, Karabağ, Karacayer, Kartalkaya, Kemer Köprü, Kırılı, Kızıl Tarla, Kızıl Ağıl, Kötü Ağıl, Köyaltı, Köyönü, Kulmaç, Kuzu Deresi, Küçük Ada, Küçük Obruk, Ladik Taşlıcası, Musallı, Paçacı, Paşa Meydanı, Serçe Tepe, Tekçalı, Tikit, Tuz Yolu, Vardarlı Çayı, Yeni Bağlar.... Kelimelere köke açısından bakıldığı zaman, 82 isimden 11'nin Arapça, Farsça, Latince etkili olduğu görülmektedir⁵. Burada verilen mevki adlarından da anlaşılacağı üzere kavramların çoğu Türkçe olup, toprağın rengine, coğrafi durumuna ve belirgin sosyal yaşama dair bir isimlendirme yapıldığı görülmektedir.

B.Sarayönü Mülakatı

Türk İstiklal Harbi'nin önemli bir kesiti, şüphesiz iç isyanlarla ilgili olmuştur. İsyancılarla birlikte, İzmir'in Yunan işgaline uğradığı 15 Mayıs 1919'dan itibaren Konya ve ilçelerinden İstanbul'a çekilen çok sayıda protesto telgraflarının yanı sıra⁶, Konya yöresi bu savaş sürecinde en fazla şehit verilen yerler arasındadır. Milli Savunma Bakanlığının arşiv kayıtlarına göre Sarayönü ve çevresinde, I. Dünya ve İstiklal Harbi'nde verilen şehit sayısı ise 74'tür. Çanakkale'den Irak ve Filistin Cephesine kadar, *Velioğullarından Çolakoğullarına; Zeybekoğullarından Kocabıykoğullarına; Osmanoğullarından Katrancı Oğullarına, Beyoğullarından Akosman Oğullarına* kadar birçok aileden çeşitli yaşlarda şehitler verilmiştir.

Türk İstiklal Harbi'nde Hacımehmet Oğullarından Rıza Oğlu Hüseyin, Karaçayoğullarından Karaçayoğlu Çamur, Delibekiroğullarından İbrahim Oğlu İsmail bu şehitlerden bazılarıdır. İstiklal Harbi bağlamında, tarih kitaplarında

⁴ Ansiklopedi'nin tüm maddeleri taranarak bu bilgiler elde edilmiştir.

⁵Mevki adlarının ayrıntılı dil ve etimolojik açıdan incelenmesi ile ilgili değerlendirmeler dilbilimcilerin çalışmasına bırakılmıştır.

⁶Necmi Uyanık, "İzmir'in İşgaline Karşı Konya Yöresinden Gelen Tepkiler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/uyanik_necmi.pdf.

“Konya İsyanı” ya da “Delibaş Mehmet Hadisesi”⁷ olarak rastlanılan bu olayın yaklaşık bir ay öncesinde, Nisan 1920’de Sarayönü İstasyonu’nda gerçekleşen Sarayönü Mülakatı/Buluşması’nın Milli Mücadele tarihi eksenin Konya ve Fahrettin Altay açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Selçuk Es’in verdiği bilgilere göre “Sarayönü Mülakatı”⁸ şu şekilde gerçekleşmiştir:

“Kurtuluş Savaşı yıllarında Konya tarihini inceleyecekler için bu konuşma ciddi dikkat ve incelemeye değer durumdadır. Konya’da Milli Kuvvetler taraftarı Kuva-i Milliyeciler ile eşraftan bazı kimseler memleketin siyasi durumunda anlayamamış bulduklarından, bunların aralarını bulmaya Refet Paşa “Refet Bele” merhum, Atatürk tarafından memur edilmiş, paşa Konya’dan bir heyetin görüşmek üzere Sivil ve Askeri Erkanı’n da beraberinde bulunarak gelmesini istemiş, isimleri aşağıda yazılı kişiler Konya’dan özel bir trenle hareket etmişler(dir). 1 Nisan 1920 tarihinde **Sarayönü İstasyonu**’nda buluşarak görüşmüşler, maalesef bir uzlaşmaya varamayınca sonradan Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa’nın (Fahrettin Altay’ın) iştiraki ile Ankara’ya Atatürk’le görüşmeye gitmişlerdir.” Selçuk Es, toplantıya giden zevatın isimlerini verirken, bu şahıslardan bazılarının, “ne yazık ki yanlış politikaları sonucu siyaset kurbanları olanlar da vardır” diyerek, belki biraz konumuzun dışında olmakla birlikte, yaşanan hassas dönem açısından siyasetin zararlı yönüne de dikkat çekmiştir.

Sarayönü Mülakatı’na katılan isimler şu şekildedir⁹: 1)Konya Valisi Subhi Bey; 2)Konya Jandarma Müfettişi Albay Bahattin Bey; 3)Konya Askerlik Dairesi Başkanı Albay Musa Kazım Bey; 4)Konya Kolordu Komutanı Ümera Divanı (Harp) Başkanı Albay Şükrü Bey; 5)Konya 41’nci Tümen Komutanı Kurmay Yarbay Hayri Bey; 6)Konya Jandarma Alay Komutanı Albay Tahir Bey; 7)Konya 4’ncü Topçu Alayı Komutanı Yarbay Sabri Bey; 8)131’nci Alay ve Konya Merkez Komutanı Yarbay Hamdi Bey; 9)Konya Kolordu Levazım Reisi Yarbay Rasuhi Bey; 10)Konya Kolordu Başhekimi Yarbay Hüseyin Bey; 11)Konya Kolordu Kurmay Başkanı Vekili Kurmay Binbaşı Şemseddin Bey; 12)Konya Askeri Hastane Doktorlarından Binbaşı İzzet Bey; 13)Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden Binbaşı Hüsnü Bey, (bu zat Konya’lı olup, Cumhuriyet’in

⁷Bu konuda geniş bilgi için bk., M. Sıfır, *Konya İsyanı’nın İç Yüzü*, (Haz. Necmi Uyanık), Tablet Yay., Konya 2009.

⁸S. Es, “Sarayönü Mülakatı”, *Konya Ansiklopedisi*.

⁹S. Es, “Sarayönü Mülakatı”, *Konya Ansiklopedisi*. Metinde parantez içinde verilen bilgiler Selçuk Es’e aittir.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

kuruluşundan sonra ordudan emekli olmuş III. Devre TBMM'sine Konya Milletvekili olarak girmiş bir ara Tokat Milletvekilliği yapmış, 1946 senesinde siyasi hayattan çekilmiş, 1950'den sonra ölmüştür.) 14)Mevlevi Tarikati Postnişini ve sonradan TBMM II. Başkanı olan ve 1926 İstanbul Emperyal Otelinde intihar eden Abdülhalim Çelebi Efendi (Konya Mebusu olarak I. Devre bulundu). 15)Mevlevi Tarikati Mensubu ve Sülale-i Mevleviye'den Sertarik Adil Çelebi Efendi, 1926 senesinde vefat etti. 16)Konya Müdafai-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Müderris Sivas'lı Ali Kemali Efendi. (Sivas'lı Hoca diye de tanınan bu zat, 03 Ekim 1920 günü meydana gelen Delibaşı Mehmet ayaklanmasında 04 Ekim 1920 günü asiler tarafından şehit edilmiştir. Mezarı Üçler Kabristanı'ndadır.) 17)(Müdafai Hukuk Azasından) Saatçi Rifat Efendi, (Birinci TBMM'de Konya mebusu olarak iştirak etmiştir. 1936'da öldü. Üçler Kabristanı'nda medfundur). 18)Karahafız Zade Mustafa Efendi "Mustafa Ulusan", (TBMM'de 2,3,4,5,6 ve 7'nci devre Konya milletvekilliği yapmış, bu görevde bulunduğu sırada 1944 senesinde Ankara'da vefat etti.) 19)Hamdizade Abdülkadir Efendi "Abdülkadir Erdoğan". (Konya tarihinde büyük hizmetleri geçen bu zat, son görevi İstanbul İslâm Eserleri Müzeleri müdürlüğünden emekli olup, 1944 senesinde İstanbul'da öldü.) 20)Hacı Mendi Zade Nuri Efendi. (Konya tüccar ve eşrafından olup, Milli Mücadele yıllarında büyük hizmetleri geçmiştir. 1954 senesinde vefat etti. Üçler Kabristanı'na defnedildi.) 21)Hacı Musazade Hacı Nafiz Efendi. (Konya eşrafından olan bu zat hakkında bilgimiz yoktur.) 22)Mecidiye Zade Arif Bey, Arif Arıkut. (Ali Bey oğlu Afif Fahrettin Altay, Onyıl Savaş ve Sonrası s.230).(Konya eşrafından olup, Belediye Başkanlığı yapmış. Milli Mücadele'de geri hizmette bulunmuş ve 1941 senesinde vefat etmiştir. Mezarı Üçler Kabristanı'ndadır) 23)Mazlumzade Hacı Osman. (Konya eşrafından ve Konya Meşriki İrfan Gazetesi sahip ve yazarlarındandır. 1920 senesi Delibaşı Mehmet ayaklanması 03 Ekim 1920'de meydana gelince asileri iltizam etti. İsyanın bastırılmasından sonra İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilerek 1921 yılında suçunu hayatı ile ödedi. Musalla Kabristanı'nda medfundur.) 24)Mustafa Remzi. (Konya Bakkal Esnafı'ndan bir zat olup, 03 Ekim 1920 tarihinde meydana gelen Konya Delibaşı Mehmet ayaklanmasında asilerin tarafını tutmuş, asiler şehri ele geçirdikleri zaman Delibaşı'nın emri ile Konya Valisi olmuş, iki gün bu görevde kalmış, milli kuvvetler şehri asilerden temizleyince altı ay kadar gizlenmiş, nihayet izi bulunarak kadın kıyafetinde yakalanmıştır. İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilerek ölüme mahkûm edilmiş ve 1921 senesi yazında idam edilerek Musalla Kabristanı'na gömülmüştür.) 25)Başaralzade Mustafa Efendi. (Konya Tüccar ve eşrafından bir zat olup, Milli Mücadele'de hizmeti dokunmuştur. 1950

ylından sonra ölmüştür). 26)Tekaützade Hafız Efendi. (Hakkında bilgi bulunamamıştır. Ölümü 1920'den sonradır.)

Selçuk Es'in anlatımıyla bu heyet, Refet Paşa ile anlaşmaya varamayınca sonradan Fahrettin Altay'ın iştiraki ile hep beraber Ankara'ya gitmişler ve orada Atatürk'le görüşüldükten sonra İsmet İnönü, Refet Bele, Salih Omurtak da heyete katılarak Konya'ya dönmüşlerdir¹⁰.

Selçuk Es'in de faydalandığı Fahrettin Altay'ın anlatıma göre, (On Yıl Savaş ve Sonrası-1970), Sarayönü İstasyonu'nun salonunda gerçekleşen bu görüşmede, başlarında Vali Suphi Bey'in bulunduğu (Müdafaa-i Hukuk ve muhalifler de dahildir) bu heyete Refet Bey, "milli harekete taraftar mısınız" sorusunu sormuş, herkes "taraftarım" cevabını vermesine rağmen, Refet Bele'nin Ankara'ya gidelim, Mustafa Kemal'e hürmet ve bağlılığınızı fiilen göstereniz" hitabıyla Ankara gidilmiş, bir anlamda kendilerinin zorla götürülmesi anlamına gelen bu hareketten müteessir olan 12 Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa'nın (ki kapı da silahlı iki delikanlı vardır ve etrafta Sökeli Ali Efe'ye bağlı 400 civarı süvarinin varlığından bahseder) Ankara'da görevi bırakmış olduğu görülmektedir. Fahrettin Paşa'nın yerine İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa tarafından atanırken, İsmet Paşa bu görevde sadece 1 gün kalmıştır. Çünkü, Sarayönü Buluşmasından sonra Mustafa Kemal Paşa ile Ankara'da görüşen (Albay) Fahrettin Paşa, Konya'da bulunan Amerikalı Miss Kuchman'ın, kendisine sorduğu soruyu Mustafa Kemal'e sormuştur: "İngilizler yeni kuvvet gönderir bizi sıkıştırırsa hareket tarzımız ne olacaktır?". Bu soruya Mustafa Kemal Paşa'nın, "karşı koymakta son kalanlarımız bir tepede hayatlarına son verirler. Gelecekte, burada yatanlar vatanlarını kurtarmaya çalışanlardır, diye yazılı bir TAŞA sahip olabilirlerse mükafatlarını bulmuş olurlar...Gafiller!" cevabı üzerine, "kayıtsız şartsız o anda Mustafa Kemal Paşa'nın emirlerine girdiğini" ifade etmektedir¹¹.

Dolayısıyla Sarayönü'ndeki toplantıya, Konya'nın Milli Mücadele'ye sağlayacağı katkı açısından Konya'nın ileri gelen şahsiyetleri, Ankara adına Refet Beyle birlikte katılmışlardır. Sarayönü'nün toplantı noktası olarak seçilmesinde ulaşım ve güvenli bölge olma özelliği dikkat çekicidir. Her şeyden öte bu toplantı sonucunda heyetle birlikte Ankara'ya giden Albay Fahrettin'in Milli Mücadele yanında yer aldığı açıkça görülecektir.

¹⁰ S. Es, "Sarayönü Mülakatı", *Konya Ansiklopedisi*.

¹¹ Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, s. 230-234.

C.Şahıs Adları

Ansiklopedide madde olarak geçen Sarayönü merkezli/bağlantılı isimlerden bazıları şu şekildedir¹²: Sarayönü eşrefafından Abdullah Hacı Ağa, Sarayönü Devrim İlkokulu Öğretmenlerinden Abdullah Koçak, Doğanşah Türkmenlerinden Abdüsselam Efendi (Ladik'te zaviyede 208 sayfalık bir eser yazmıştır. Yusuf Ağa'da 188 numarada kayıtlı),- İstiklal Harbi'nde 200 süvarisi ile Sarayönüne kadar gelmiş olan Sökeli Ali Bey-, Çiftçilik ve buğday ticareti ile uğraşan sonradan Konya Belediye Meclisinde göre almış olan Ali Kadaifçi, Öğretmen Aysu Almaz, Başhüyük Köyünden Sarayönü Belediyesinde memur Ahmet Uğurlu'nun oğlu Cevdet Uğurlu, 1905-1906'da bir yıl Konya Valiliği yapmış, Konya Sanat Okulunda Bando Teşkilatı kurmuş ve Sarayönü İlçesinin Karaçay Köyüne Kafkas göçmenlerini yerleştirmiş olan Faik Bey, Gözülü Köyünden PTT binasının arkasına Hacı Hasan Camisini 1909'da yaptırmış olan Hacı Halil Ağa, Çeşmeli Sebil doğumlu eğitimci ve *Çeşmeli Sebil Güzelleştirme Derneğinin Kurucularından Hasan Canlı*, Ladik Köyünde öğretmen Hasan Efendi, Sarayönü Devrim İlkokulundan Yunus Akdoğan'ın kızı Hatice Akdoğan, Sarayönü Posad Köyü'nden rütbe ve nişan sahibi İsmail Ağa, Sarayönü Nahiye iken nüfus müdürlüğü yapmış Kâmil Güler, Şair ve yazarlardan Ladikli Kazım (Koroğlu), Ziraat Fakültesi Profesörlerinden Süleyman Kadaifçi'nin babası tüccar Mehmet Kadaifçi, İstiklal Savaşı süvari erlerinden Ladikli Mehmet.

Bu isimlerin mesleki dağılımına bakılacak olursa:

Asker-subay 6, şair 1, eşraf 8, vali 1, memur 5, belediye görevlisi 1, Belediye Başkanı 1, katip 1, nahiye müdürü 3, din âlimi 1, öğretmen 19, kaymakam 1, çiftçi 5 şeklindedir. Buna göre ağırlıklı olarak Ansiklopediye giren isimlerin öncelikle öğretmen, daha sonra eşraf, asker ve memurlardan oluştuğu görülmektedir. Yörenin tanınmış aile çocukları bu meslek grupları içinde daha çok tercih edilmiştir.

Bu isimlerden KÂZİM BEY (Koroğlu), ansiklopedide şu şekilde anlatılmıştır¹³: *“Konya'mızın yetiştirdiği değerli şair ve yazarlardan olan Kazım Koroğlu halen hayatta olup, hayatı hakkındaki bilgileri kısmen Konya Halkiyat ve Harsiyatından ve kısmen de kendisinden alıyoruz: “Kazım Bey Sarayönü İlçesi'nin Halıcı (Ladik) Köyü'nde köyün tanınmış ailelerinden Körveli Oğullarından Hacı Hüseyin Efendi'nin oğludur. 1305-1889 senesinde Konya'da doğmuş, resmi ve özel okullarda, dolayısıyla medrese tahsili görerek Maliye'ye memur olarak girmiştir. Buradan bazı memuriyetlerde bulunmuş, bir sürede ticaretle iştigal etmiştir. Halen yaşıнын seksenin*

¹² Konya Ansiklopedisi taranarak elde edilmiştir.

¹³ S. Es, “Kâzım Bey (Koroğlu)”, *Konya Ansiklopedisi*.

üzerinde bulunmasından ailesinin ölümünden sonra Köyceğiz Dinlenme Evi'nde kendi halinde sakin bir hayat geçirmekte olup gençliğinde musikiye aşına olduğunu, Kanun çaldığını, edebi birçok eserleri olduğunu söyler, yakın zamana kadar Konya Basınında hicivleri, hatıraları yayımlanırdı." Kendisine Cenabı Hakdan sıhhat ve afiyetler temennisi ile Selçuk Es, halkiyatta yayımlanmış gazelinden bir örnek verir:

"Ayeti hüsnü senin vasfında takrir eylemiş,
Ey güzel hilkat sana bir başka tedbir eylemiş,
Kalbime nakşeylemiş fitrat hayal hüsnünü,
Ya hayal kalbimi hüsnünle tasvir eylemiş.
Tercüman olmuş bir goncanın hoşbuşuna,
Gonca'da ruhsarını rengi ile tanzir eylemiş.
Hüsnü zülfündür cihana eyliyen neşri şemin,
Buy'ı hüsnün ki bütün ezharı tasvir eylemiş..."

D.Köy Adları

Konya Ansiklopesi'nde geçen köy adları ise şu şekilde verilmiştir: Absarı, Bahçesaray (Farsça ve Arapça karışık), Başhüyük, Büyükzengi (Farsça Araba zenciya ait Büyük Arabın Köyü), Ertuğrul, Gözülü, Karabağ, Ladik, Karatepe, Kirlı Kuyu, Kurşunlu, Yenicekaya ve Zengendir (Farsça zenciler).

E.Diğer Maddeler Üzerine Bazı Tespitler

Burada Sarayönü ve Kadınhanı'nda daha çok bilinen giysi kültürü ile ilgili Çintıyan ve sosyal hayata dair Sarayönü civarında meydana gelmiş bir trafik kazası ve bir cinayet olayı değerlendirilmiştir.

Selçuk Es'in anlatımıyla "ÇİNTİYAN"¹⁴: Konya ilçeleri'nin bir çoğunda kullanılan bu kelime bilhassa **Cihanbeyli ve kısmen Sarayönü** İlçesi köylerinde İşlik ve Şalvardan ibaret elbisenin adı anlamına gelir. Bir halk şairi aldığı dul ve tenbel karısı için yakmış olduğu türkünün iki mısrasını konumuzla ilgili olduğundan sunuyorum.

"Yürü desem yürümeye üşenir,
Çintıyanı tozlu yere döşenir..."

Trafik kazası ise Sarayönü'nde uzun süre buğday ticareti yapan Said Büyükoğtay'ın ihmalkârlık sonucu ölümünün anlatıldığı (29-30 Ağustos 1938) Buzluk Trafik Kazasının anlatımıdır.

¹⁴ S. Es, "Çintıyan" Konya Ansiklopedisi.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

*Han "BUZLUK" TRAFİK KAZASI*¹⁵: 1938 senesinde Sarayönü tüccarlarından Köse Sabit namı ile tanınan Sait Oktay ile Körveli Oğullarından Hacı Yusuf Akdoğan, Konya'dan Tenekeci Ahmet Usta ile, diğer bir usta Sait Oktay'ın Sarayönü'ndeki Otel İnşaatı'na ait kereste, tuğla ve teneke yüklü kamyonla Konya'dan Ağustos ayı sonlarında bir gün ikindi üzeri Sarayönü'ne hareket etmişler, hanın kuzeyindeki rampayı çıkarken ehliyetsiz acemi şoför vitesi değiştirmek istemiş, yanlışlıkla geri vitese bağlamış, araba süratle geri geri inmeye başlarken heyecana kapılarak direksiyonu sağa kırınca kamyon şarampole doğru iki takla atıyor, bu sırada Kamyon üzerinde ve yükler üstünde bulunan yolculardan Köse Sait, Tenekeci Ahmet ve diğer usta kerestenin bağlı olduğu iplere sarılmaları ile kamyon altında kalmışlar ve olay yerinde can vermişlerdir. Diğer üç yolcu ile şoför ve şoför mahallinde oturan Hacı Yusuf Akdoğan kurtulmuşlardır. Üstteki üç yolcu ipleri tutmadığından etrafa fırlamak suretiyle ufak tefek yaralarla kurtulmuşlardı."

Aynı konu Said Büyükoğtay maddesinde şöyle verilmiştir:

*"SAİD BÜYÜKOKTAY*¹⁶: 1309-1893 senesinde Konya'nın Zencirlikuyu Mahallesi'nde doğdu. Hanefi Efendi'nin oğludur. İlkokul üçüncü sınıftan mezun oldu. uzun yıllar Konya ve Sarayönü'nde yapağı ve buğday ticareti ile iştiğal etti. Sarayönü'nün ilçe olmasında yıllarca çalıştı. 29-30 Ağustos 1938 günü Sarayönü Jandarma Dairesi inşaatına kereste ve malzeme götürürken bindiği kamyonun yükü üzerinde oturmuş vaziyette olduğu sırada Buzlukbaşı Hanı civarındaki rampayı çıkarken şoförün ehliyetsiz olması ve vites değiştiremeyerek geri geri arabanın kayması ile şarampole yıkılarak kamyonun altında kalmak sureti ile feci şekilde öldü. Cenazesi ertesi gün Konya'ya getirilerek Üçler Kabristanı'ndaki ebedi makberesine tevdi edildi."

Diğer konu ise Haydar Kuyusu Cinayeti ise şu şekilde anlatılmıştır:

*"HAYDAR KUYUSU CİNAYETİ*¹⁷ : *Konya ve İstanbul basınına bir hayli meşgul eden ve dört vatandaşın hayatına mal olan bu cinayeti kısaca bildirmeye çalışalım. Aksaray ve Şereflikoçhisar ile köylerinden dört vatandaş nakliyecisi olup, vasıtalarına yedek parça aramak amacıyla bir kısmı İstanbul'dan bir kısmı da Akşehir'de aradıklarını bulamayınca Konya'ya gelmek istiyorlar. Bu sırada Konya yolu ile Mersin'e gidecek bir takside yemek molası üzere Akşehir'de Lokanta önünde part yapıyor, yemek sonu diğer yabancılar vasıta aradıklarından taksi sahibi ile arkadaşı bunları Konya'ya kadar götürmekte bir mani olmadığını belirterek kısa pazarlıktan sonra taksiye biniyorlar,*

¹⁵ S. Es, "Han Buzluk Trafik Kazası", *Konya Ansiklopedisi*.

¹⁶ S. Es, "Said Büyükoğtay", *Konya Ansiklopedisi*.

¹⁷ S. Es, "Haydar Kuyusu Cinayeti", *Konya Ansiklopedisi*.

kendilerinden az evvelde kırmızı boyalı yabancı plakalı bir Kamyon'da Konya istikametine hareket ediyor. Yolda yabancılar aradıkları parçayı bulamadıklarını söyleyerek yol alırlarken yanlarında külliyetli para bulunduğunu sezen iki kişi 3/4 Nisan 1956 günü gecesi Haydar Kuyusu hizasına gelince taksiden inerek ani bir saldırıyla dört kişiyi öldürüp, yanlarındaki parayı alarak, cesetleri de Haydar Kuyusu'na atarak olay yerinden kaçıyorlar. Ertesi sabah kuyu başına gelerek sürüsünü sulamak isteyen çoban kuyudan su çekeceği zaman içindeki cesetleri görünce köyün muhtarına haber veriyor. İş Jandarma'ya aksediyor. Katilleri bulmak üzere Sarayönü'ne ve civar köylerde şüpheli veya sabıkalı kimseler toplattırılarak günlerce aranıyor. Hiçbir ipucu çıkmadığı gibi birkaç yabancı kırmızı plakalı kamyonlarda tutularak günlerce Konya'da sorgu ve sualleri yapılıyor. Cinayetten yaklaşık olarak iki sene sonra Mersin'de denizin ıssız bir yerinde suya yarı gömülü bulunan bir taksinin meydana çıkarılması ile cinayetin suçluları da meydana çıkıyor. Yapılan muhakeme sonucu katiller mahkum oluyorlar. Daha fazla bilgi bulunamamıştır."

II.CUMHURİYET ARŞİVİNDEKİ BELGELERE GÖRE SARAYÖNÜ

Cumhuriyet arşivinde tespit ettiğimiz belgelerin önemli kısmı idari taksimattaki değişikliklere aittir. Köylerin arasındaki sınır, otlak ve su sorunları, ulaşımdan kaynaklanan sıkıntılar, ticari ve kültürel ilişkiler ağırlıklı olarak bu değişikliklere neden olmuştur. Örnek olarak, Meyan Köyü ya da Cihanbeyli'ye bağlı Kadioğlu Köyü'nün ulaşım sıkıntısı nedeniyle 8 Nisan 1977'de Sarayönü İlçesi merkez bucağına bağlanma kararı verilebilir¹⁸. Köylerin idari aktarımında genel olarak plesibit halk oylaması yapıldığı görülmüştür. İdari değişikliklerin yanı sıra, Sarayönü Ortaokulunun onarımı(15.9.1972), Ladik'te Civa İşletme ruhsatnamesinin verilmesi(22 Mayıs 1975), Sarayönü Konuklar'da 30 yıl süreli, 1050 lira sermayeli, ortakların zaruri ihtiyaç maddelerini karşılamak için Konuklar Teknik Ziraat Okulu, Makinist Okulu, Devlet Üretme Çiftliği Memur ve Müstahdemleri İstihlak Kooperatifinin kuruluşu hakkında kararname(Ocak-Şubat 1955)¹⁹, Kaymakam atamaları, Özden Teknik Okulu İnşaatından dolayı alacağı nedeniyle İbrahim Tavlan'ın Maliye Bakanlığına açtığı dava (16 Mayıs 1963)²⁰, 6 Nisan 1940'da Sarayönü Belediye Teşkilatının kurulmasına dönük

¹⁸T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi BCA, 030.11.1.64.17.1; BCA., 030.11.1.449.29.6. Kınık Köyü için bk. BCA., 030.11.1.141.28.14. Çeşmelizebir ve Zengen köylerinin sınırlarıyla ilgili kroki için bk., BCA., 030.11.1.175.13.12.

¹⁹ BCA., 030.18.01.138.119.9.

²⁰ BCA., 030.11.1.298.14.17.

Dahiliye Vekili Faik Öztrak, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü imzalı karamameler dikkat çekmektedir²¹.

SONUÇ

Buraya kadar yapılan tespitlerden anlaşılacağı üzere Sarayönü ve çevresi, Türk-İslam kültür tarihi açısından kendine has yerel özelliklere sahip bir bölgedir. Yörede kullanılan isim ve mevkilerin büyük oranda Türkçe olması bu duruma örnektir. Sarayönü İstasyonu'nda gerçekleşen Sarayı Buluşması, Konya'nın Milli Mücadele'deki gidişatı açısından, özellikle Fahrettin Altay Paşa ve diğer heyetten bazılarının Ankara'daki Mustafa Kemal Paşa lehine bir tavır sergilemelerine neden olmuştur.

Cumhuriyet devrindeki idari değişikliklere bakıldığı zaman, köylerin ağırlıklı olarak Sarayönü lehinde değişikliğe gitmesi, bölgenin ulaşım açısından önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

²¹ BCA., 030.11.1.138.12.2.

KAYNAKÇA**A. Arşiv Kaynakları**

-T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.11.1.64.17.1; 030.11.1.449.29.6;
030.11.1.141.28.14; 030.11.1.175.13.12.

B. Diğer Kaynaklar

- Altay, Fahrettin, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yay., 1970.
-Burke, Peter, *Bilginin Toplumsal Tarihi II-Encyclopédie'den Wikipedia'ya*, (Çev. Mete Tunçay), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2013.
- Es, Selçuk, "Haydar Kuyusu Cinayeti", *Büyük Konya Ansiklopedisi*.
- Es, Selçuk, "Said Büyükoğtu", *Büyük Konya Ansiklopedisi*.
- Es, Selçuk, "Han Buzluk Trafik Kazası", *Büyük Konya Ansiklopedisi*.
- Es, Selçuk, "Çintiyan", *Büyük Konya Ansiklopedisi*.
- Es, Selçuk, "Kâzım Bey (Köroğlu)", *Büyük Konya Ansiklopedisi*.
- Es, Selçuk, "Sarayönü Mülakatı", *Büyük Konya Ansiklopedisi*.
- M. Sıfır, *Konya İsyanı'nın İç Yüzü*, (Haz. Necmi Uyanık), Tablet Yay., Konya 2009.
-Uyanık, Necmi, "İzmir'in İşgaline Karşı Konya Yöresinden Gelen Tepkiler",
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,
http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/uyanik_necmi.pdf.

SARAYÖNÜ ÇEVRESİ HİTİT DAĞ VE SU KÜLTÜ KUTSAL MEKANLARI*

SACRED SPACES OF MOUNTAIN AND WATER CULT IN HITTIE ON SARAYÖNÜ VICINITY

Murat TURGUT**

Öz

Hititler dini hayatlarında dağları, akarsuları ve temiz su kaynaklarını kutsal olarak kabul etmişlerdir. Dağları tanrıların yaşadıkları mekanlar olarak düşünmüşler ve bazı dağları da tanrı olarak benimsemişlerdir. Akarsular da benzer şekilde tanrısal varlık olarak kabul edilmiş ve bunların yakınlarında dini ritüeller gerçekleştirilmiştir. Temiz su kaynaklarının bulunduğu alanlarda çeşitli havuzlar yapmışlar ve buralarda dini ritüellerini gerçekleştirmişlerdir.

Sarayönü, Hititlerin Aşağı Ülke adını verdikleri topraklarda yer almıştır. M. Ö. XIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise siyasi olarak Tarhuntašša'nın içinde bulunmuştur. Hititler hakimiyetleri altındaki birçok bölgede olduğu gibi bu bölgede de dağ ve su kültürü ile ilişkili kutsal mekanlar oluşturmuşlardır. Bölgenin yakınlarında yer alan bu kutsal mekanlar: Huwatnuwanda Dağı (Sultandağları?), Elmaağaç Tepe kutsal alanı; Yalburt havuzu, Kaletepe Havuzu, Köylütolu Barajı, lokalizasyonu kesin olmasa da Hulana Irmağı'dır.

Anahtar Kelimeler

Hitit Dini, Kutsal Mekanlar, Temiz Su, Kutsal Dağlar, Kutsal İrmaklar.

*Bu çalışma, Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen 12103009 numaralı "Hitit Dini Düşüncesinde Kutsal Mekanlar (M. Ö. 1650-M. Ö. 1200)" adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

**Arş.Gör. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. mturgut@selcuk.edu.tr
muratturgut09@gmail.com

Abstract

Mountains, streams and clear fountains were accepted by the Hittites as holy. Hittites believed that the gods lived on mountains and mountains were god. Also streams were accepted as deities by Hittites and they made ritual near its. Hittites made sacred pool on clear fountain and made ritual heres.

Sarayönü took place on lands that Hittites called as Lower Land. As political, this region took place Tarhuntašša after the second half of XIII century B. C. Hittites made sacred spaces in relation with mountain-water cult in this region as in other areas under their rule. Huwatnuwanda Mountain (Sultandağları?), Elmaağaç Hill Sacred Space, Yalburt Pool, Kaletepe Pool, Köylütolu Dam, Hulana stream (uncertain localization) were sacred spaces of Sarayönü vicinity.

•

Keywords

Hittite Religion, Sacred Spaces, Clean Water, Sacred Mountains, Sacred River.

GİRİŞ

M. Ö. II. binyıldan itibaren Anadolu'ya geldikleri bilinen Hititler, zaman içerisinde sınırlarını genişletip Anadolu'nun bilinen ilk merkezi krallığını kurmuşlardır. Hititler, yazılı belgelerinde Maraşsantiya olarak geçen Kızılırmak'ı doğal bir sınır olarak görmüşlerdir. Bu doğrultuda Kızılırmak nehrinin yukarı kısmını içine alan bölgeye, Yukarı Ülke anlamına gelen KUR. URU. UGUTİ; aşağı kısmını içeren alan bölgeye ise Aşağı Ülke anlamında KUR. URU. ŞAPLITI adını vermişlerdir.

Günümüzde Konya ili sınırları içerisinde yer alan Sarayönü, M. Ö. II. binyılın ikinci yarısından itibaren Hitit Krallığı'nın sınırları içerisinde, KUR. URU. ŞAPLITI adı verilen Aşağı Ülke topraklarında yer almıştır. M. Ö. XIII. yy'ın ikinci yarısından sonra ise siyasi olarak Tarhuntaşsa'nın sınırları içinde olmuştur.

Sarayönü bölgesinin bu dönemde, Tuz gölü ve çevresi kültürü ile bağlantılı olup, bu kültürün batıya doğru son temsilcisi durumunda olduğu düşünülmektedir. Sarayönü'nden sonra batıya doğru olan ilçelerden Ilgın ve Doğanhisar gibi yerleşmelerin M.Ö. II. bin yılın ikinci yarısında, Hatti Ülkesi ve Batı Anadolu siyasi oluşumlarının arasında ya da Aşağı Ülkenin en kuzeybatı bölgeleri olduğu sanılmaktadır.

Arkeolojik ve yazılı belgelerden öğrenildiği üzere Hititler çok tanrılı bir dini inanca sahip olmuşlardır. Tanrılarına karşı yerine getirmekle görevli oldukları kült işlemlerini genellikle tapınaklarda yapmışlardır. Ancak bu kült işlemleri tapınakların yanı sıra, dağlarda ve özellikle yerleşim yerlerinden uzakta, NA₄ZI.KIN^{HLA} veya NA₄Huwaşi taşları dikilerek oluşturulan¹ kutsal yerlerde de yapılmıştır. Ayrıca temiz su kaynakları ile tarım için önemli olan akarsular da tanrı olarak kabul görmüş ve buralarda kutsal mekanlar oluşturularak ritüellerini gerçekleştirmişlerdir.

Genel Hatlarıyla Hititlerde Dağ ve Su Kültü

Eskiçağda yaşayan toplumların hemen hemen hepsi, tanrıların gökyüzünde olduklarını düşünmüşlerdir. Dağların gökyüzüne olan yakınlığı göz önüne alındığı zaman, tanrısal varlıkların dağlarda bulunabileceği, dolayısıyla dağların, tanrıların ikamet ettikleri mekanlar olabileceği belirtilmiştir².

¹ Bu taşların, iskan edilen bölgelerin dışında, tapınak olmayan yerlerde olduğu düşünülmektedir. Böylece, tapınak olmayan yerlerde tanrı evi meydana getirilerek kültün gerekleri yerine getirilmiştir. Darga 1969, 499.

² Eliade 2003, 114.

Hititlerin dağların kutsiyeti ile ilgili olan düşüncelerinin Anadolu'nun güneydoğusunda yaşayan Hurri toplumu aracılığı ile Mezopotamya kültüründen aldıkları bilinmektedir. Yazılı ve arkeolojik kaynaklardan öğrenildiği üzere Hititler de kendilerinden önceki ve çağdaşları toplumlar gibi tanrıların gökyüzünde bulduklarını düşünmüşlerdir³.

Hititler dini hayatlarında dağlara büyük bir kutsiyet atfetmişlerdir. Bu doğrultuda dağları tanrı⁴ veya tanrıların yaşadıkları kutsal mekanlar⁵ olarak kabul etmişlerdir. Yapmış oldukları siyasi antlaşmalarda dağ tanrıların, antlaşmaların yemin bölümlerinde şahit olarak göstererek antlaşmayı tanrısal güvence altına almışlardır. Ayrıca Hitit dini inancında kral öldükten sonra tanrı olduğu ve ölen kralın ruhunun dağlarda yani yükseklerde yaşadığı da düşünülmüştür⁶.

Eskiçağ toplumlarının birçoğunda olduğu gibi⁷ Hititlerde de su kutsal bir obje olarak görülmüştür. Bu anlamda temiz su kaynakları ve akarsuları kutsallaştırarak Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi tanrılaştırmışlar⁸ ve önemli davalarda nehir/ırmak tanrılarının karar verebilme yetkisine sahip

³ Haas 2002, 439; De Martino 2006, 91. Tanrıların gökyüzünde yer aldığını bazı mitolojik hikayelerinden de öğrenebilmekteyiz. Örneğin Telepinu mitosunda insanlara kızarak ülkeyi bırakıp giden tanrıyı bulmak amacıyla yüksek dağlara bakması için kartal görevlendirilmiştir. Hoffner 1998, 15; Reyhan 2009, 89. Ayrıca tanrının ritüel sırasında çağrıldığı zaman, ilk önce tapınağın yakınlarında bulunan bir dağ üzerine geldiği de belirtilmiştir. Bryce 2003, 170. Alacahöyük kabartmalarında ise merdiven ile yukarıya tanrılara doğru tırmanıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda Hititler tanrıları için ritüellerini tanrılara daha yakın olabilmek amacıyla çatılarda gerçekleştirmişlerdir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Arıkan 2003.

⁴ Hitit metinlerinde bazı kutsal dağların tanrı olarak görüldüğünün en önemli kanıtlarından birisi Zaliyanu Dağı'dır. Bu dağ, Illuyankaş efsanesinde kendisinden yağmur istenen tanrı dağ şeklinde geçmektedir. Hoffner 1998, 12. Benzer şekilde Namni ve Hazzi dağlarının da Hitit dini inanç sistemine göre tanrı dağ olarak görüldüğü bilinmektedir. Ayrıca Purulliyas Bayramının kutlamaları sırasında Zippalanda kentinin Fırtına Tanrısına ve Daha Dağı'na kurban sunulduğu da görülmektedir. Gavaz 2011, 81.

⁵ Tanrıların dağlarda yaşadığının en önemli kanıtlarından birisi dağlar üzerinde inşa edilmiş olan tapınaklardır. Ayrıca günümüze ulaşan Hitit bayram kutlamalarını anlatan metinlerde dağlarda yapılan ritüellerden bahsedilmektedir.

⁶ III. Hattuşili'nin, II. Şuppiluliuma'nın ölümüyle ilgili olarak "*Büyük Babam Şuppiluliuma dağa ulaştığında*" ifadesinden hareketle ölen Hitit kralının yeni ikamet yerinin dağ olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Ensert 2006, 86.

⁷ Eskiçağda yaşayan birçok toplum için suyun "*yenilenme*" anlamına gelerek ritüellerin temelinde yer aldığı ve bu ritüeller aracılığıyla insanın kutsalın iradesine girmesini sağladığı düşünülmektedir. Eliade 2003, 146.

⁸ Nehir/ırmak tanrılarının ilk öncüllerinin Mezopotamya'da olduğu ve Hitit toplumunun da Mezopotamya toplumlarından etkilenerek önemli ırmaklarını tanrılaştırdıkları düşünülmektedir. Altınoluk 2010, 1.

olduklarını düşünmüşlerdir⁹. Bu doğrultuda bazı dini ritüeller su kaynakları ve ırmakların bulunduğu bölgede veya yakınlarında yapılmıştır¹⁰. Tanrılaştırdıkları dağlarda olduğu gibi tanrı statüsünde bulunan nehir/ırmaklarda siyasi antlaşmalarda yemin tanrıları arasında gösterilmiştir. Ayrıca kutsal olarak kabul edilen temiz su kaynaklarından elde edilen suları arınma ritüellerinde de kullandıkları yazılı belgelerden öğrenilmektedir¹¹.

Sarayönü çevresinde bulunan Hitit dağ ve su kültü ile ilişkili mekanlar; Elmağaç Tepesi, Sultandağları, Yalburt Havuzu, Kaletepe Havuzu ve Köylütolu Barajı olmuştur (Hrt. 1).

Elmağaç Tepesi

Elmağaç mevkii olarak bilinen yer Konya ilinin Selçuklu ilçesine bağlı Tatköy sınırları içerisinde bulunmaktadır (Hrt. 1). Bölgede bulunan Elmağaç Tepesi Kutsal Alanı, Elmağaç Tepesi'nin 300-350 m. doğusunda yer almaktadır. Burada yapılan incelemelerde ana kayanın düzeltilerek mekanın elde edildiği, nişli ana kaya ve mimari yapıların bulunduğu belirtilmiştir¹².

Elmağaç Tepesi Kutsal Alanı olarak adlandırılan mekanda bulunan ana kayanın düzleştirilerek mekan elde edilmesi, bu alanın çeşitli ritüeller için kullanıldığı konusunda ipucu olabilir. Ana kaya üzerine yapılan nişlerin, ritüellerde sunu koyma veya aydınlanma araçlarını koyabilmek için hazırlandığını akla getirebilir. Bu ipuçlarından hareketle bu mekanın, Hitit dağ kültü ile ilişkili bir alan olduğu ve bu mekanın kutsal olma özelliğini sonraki dönemlerde de sürdürmüş olabileceği düşünülebilir.

Huwatnuwanda Dağı

Huwatnuwanda Dağı¹³'nin lokalizasyonu günümüzde tam olarak yapılamamıştır. Bu dağın lokalizasyonu için Erciyes Dağı¹⁴, Bozdağ¹⁵, Sultan Dağları¹⁶ düşünceleri teklif edilmiştir. Bu dağ, II. Muwattali'nin dualarında (KUB VI 45) Aşağı Ülkenin Huwatnuwanda Dağı ve Hulaia Nehri Ülkesinin tanrı-

⁹ KUB XIII 3 (CTH 265) numaralı metnin 8-9. Satırlarında Zuliya (Çekerek) Nehri karar verici bir tanrı olarak görünmektedir. Ünal 2005, 123; Collins 2007, 122, 123.

¹⁰ Güterbock 1975, 274; Bahar 1999, 17; Haas 2002, 442; Bryce 2003, 172.

¹¹ Hititlerin bazı arınma ritüellerinde suyun kullanımı hakkında bkz. Murat 2012, 127-129.

¹² Ayrıca bölgede yapılan araştırmalarda İlk Tunç Çağı'ndan itibaren tarihlendirilen keramik parçalarının varlığı tespit edilmiştir. Bahar-Küçükbezi 2012, 97, 98, 108, 109.

¹³ Huwatnuwanda Dağı'nın Hitit metinlerinde geçtiği yerler için bkz. Del Monte-Tischler 1978, 114; Del Monte 1992, 40.

¹⁴ Forrer 1926, 25.

¹⁵ Garstang 1944, 28, 29; Garstang-Gurney, 1959, 73.

¹⁶ Barjamovic 2011, 371.

tanrıçaları ile birlikte yer almaktadır¹⁷. Bu durum, Huwatnuwanda Dağı'nın Hititler tarafından kutsal bir dağ olarak görülmüş olabileceği konusunda ipucu sağlamaktadır.

Bu dağ hakkında yapılan lokalizasyon önerilerinden birisi Konya ile Afyon arasında bulunan Sultan Dağları olmuştur (Hrt 1). Bu teklif bazı araştırmacılar tarafından da kabul görmektedir¹⁸.

Huwatnuwanda Dağı'nın Hitit metinlerinde tanrısal varlıklarla birlikte yer alması, bu dağın bölgenin dini hayatında önemli bir rol alabileceğini düşündürmektedir. Bu yüzden, bu dağın, Hititler tarafından kutsal bir dağ olarak görüldüğü ve bu dağda çeşitli dini ritüellerin gerçekleştirilmiş olabileceği düşünülebilir.

Hulana Irmağı

Günümüzde lokalizasyonu tam olarak yapılamayan bu ırmağın, Çarşamba Çayı, Zamantı Su, Kebirmir Suyu, Yeşilirmak, Göksu, Tarsus Irmağı olabileceği teklifleri yapılmıştır¹⁹. KUB 58.15 numaralı metinde Huwatnuwanda Dağı'ndan çıktığı bilinen Hulana Irmağı vadisine gidilerek bu ırmağın kenarında Kuşşara Kralı'nın elbisesinin bir yerlere bağlanarak ritüel gerçekleştirildiği konusunda bilgiler bulunmaktadır²⁰.

Huwatnuwanda Dağı için yapılan lokalizasyon önerilerinden birisi Konya'nın batısında Akşehir yakınlarında bulunan Sultandağları olmuştur. Bu eşitliği göz önünde bulundurursak, kesinliği bulunmasa da, Hulana Irmağı'nın, Sultan Dağları'ndan kaynağını alan bir akarsu olabileceği ve burasının ritüellerin gerçekleştirildiği kutsal bir alan olabileceği düşünülebilir.

Yalburt Havuzu

Yalburt Havuzunun bulunduğu bölge Hitit ülkesi ile Arzawa ülkeleri arasında yer almakta, İkonía ile Konya Ovası'nı batıya bağlayan yol güzergahı üzerinde bulunmaktadır²¹. Günümüzde, burası Konya ili ile Akşehir ilçesi arasında, Konya'nın 60 km. kuzeybatısında yer almaktadır (Hrt. 1).

¹⁷ Luckenbill 1921, 169; Bryce 1974, 107; Alp 2000, 104; Bahar 2005, 92; Barjamovic 2011, 336.

¹⁸ Barjamovic 2011, 371; Küçükbezi 2013, 199; Harmanşah vd. 2014, 14.

¹⁹ Hulana Irmağı'nın geçtiği Hitit metin yerleri ve lokalizasyon teklifleri için bkz. Del Monte-Tischler 1978, 529, 530.

²⁰ Ünal'ın çalışmasında Huwatnuwanda Dağı ile Bozdağı; Hulana Irmağı ile de Çarşamba Çayı'nı eşleştirdiği de belirtilmelidir. Ayrıca Ünal, metinde geçen yerlerle, Kuşşara Kralı'nın ilişkisinin tam olarak bilinmediğini de belirtmiştir. Ünal 2003, 71, 72.

²¹ Bahar vd. 1996, 41; Bahar 2005, 95; Harmanşah-Johnson 2013, 74.

Yalbur'ta bulunan Hitit Havuzunun, o dönemde 12.7x8.3 m. olduğu ve 22 adet hiyeroglif yazıtlı blok taştan oluşturulduğu tahmin edilmektedir. Bu havuzun kullanımı Roma döneminde de devam ettirildiği ve havuzun boyutlarının 5x4 m. olacak şekilde düzenlendiği düşünülmektedir²².

Yalbur Havuzu konusunda birçok araştırma yapılmış ve havuzda bulunan yazıtlar Poetto, Hawkins²³ ve Woudhuizen tarafından yayınlanmıştır. Yazıtların çevirisi şu şekilde olmuştur²⁴:

1 *[Kahraman Büyük Kral Şuppiluliuma'nın] büyük-büyük torunu, Kahraman Büyük Kral Murşili'nin [torunu], Kahraman Büyük Kral Hattuşili'nin oğlu, Majeste, Büyük Kral Labarna Tudhaliyaş.*

2 *Tarhunt(un) yardımcılarıyla ıslah olmayan Warpa- bölgesini ele geçirdim.*

3 *Kurunta(nın) yardımcılarıyla (Ben) kahraman büyük kral (bu) kutsal havuzu yaptım.*

4 *Efendim, Tarhunt, benim önümde yürüdüğü zaman, (Ben), Büyük Kral, Lukka Ülkesi'ne (kaleler) yaptım (ve) Wiyanawanda'ya askerlerimi ve 100 savaş arabası konuşlandırdım.*

5 *[..?..] Lukka Ülkesi'nde düşman oldum.*

6 *Ben, Labarna, (Wiyanawanda'da) kalelerin arkasından düşmanın merkezine doğru uzak taraftan (?) gittim.*

²² Özgüç 1998, XVI.

²³ Yazıtlar Hawkins tarafından ise şu şekilde çevrilmiştir. Blok 1: Güneş, Büyük Kral, Labarna, Tuthalia, Kahraman, Hattuşili'nin oğlu, Büyük Kral, kahraman Murşili'nin torunu, Büyük Kral, Kahraman [...]; Blok 2: ...] vurdu. Ben Güneş (?), Labarna, [...]tuşa kentine geri döndüm. Ve Fırtına Tanrısı bana [...]; Blok 3: ...] yoktu. Ve (ben) sınır(lara) vardığımda ... [...]; Blok 4: ...] Patara Dağı'(na) verdim/yaptım Ben [...] neden oldum ve sunaklar yaptım. Ve bu bölgelere Hatti'nin Büyük Kral'ları babalarım (ve) dedelerimin hiçbirini yürümemişti. Fakat Fırtına Tanrısı, Efendim, beni sevdi, ve bu bölgeler [...]; Blok 5: [...] (dağlar); Blok 6: ...] Kuvalatarna [Topraklar]ındaki kadınlar ve çocuklar [benim] ayaklarımın kapandılar. ...] öküzü (ve) koyunu yeterli miktarda (ben) götürdüm. Ve [...]. Blok 7: Ve (ben) Nipira Ülkesi'ni vurdum [...], ve onu yıktım, Güneş, Nipira topraklarını, Kuwakuwaluwanta (?) (ve) [... sa] [...]. Blok 8: ...] Fırtına Tanrısı, Efendim, önümden yürüdü ve ...] [...]; Blok 9: ...] (Ben) Lukka Ülkelerini yıktım. Wiyanawanda Ülkesi(nde) (Ben), Büyük Kral [...] yaptım. Ve Lukka (topraklarında) ...]; Blok 10: ...] yardımcıyla. Ben, Kahraman [...], [...] Büyük Kral. Fırtına Tanrısı, Efendim, önümden yürüdüğü zaman.; Blok 11: Fırtına Tanrısı, Efendim, önümden yürüdü. Ve ben Güneş Atpa[...] kentini ele geçirdim. [...]. [...] bunlar [...] olonlar ele geçirdi. [...]; Blok 12: [...] ve (ben) Pinali'yi vurdum. Ve Ben Güneş Pinali karşısında güçlü durdum. Fırtına Tanrısı, Efendim, önümden yürüdü; Blok 13: Ve Ben Güneş ele geçirdim. Ve (Ben) Pinali'yi yık(tı)m. Ve (Ben) Awarna'ya gittim. Ve benim Güneş'im 4100 eşeği (orada bulunmaktaydı). Veya [...] Blok 14: ...] götürdüm. Tahta kendim oturdum. Ve (Ben) Büyük Kral ...]. Talawa Kenti'ne indim. Ve Talawa Kenti (bana) [...] Blok 15: ...] kadınlar (ve) çocuklar ayaklarımın kapandılar. ...] öküzü (ve) koyunu yeterli miktarda.; Blok 16: ...] torunun oğlu. Fırtına Tanrısı'nın yardımcıyla. Bütün toprakları ele geçirdim. ...] Geyik Tanrı [...]; Blok 17: ...] toprağı [...] ben yıktım. Ve ...sa toprağı, Kuvalatarna toprağı [...] Hawkins 1995, 68-71.

²⁴ Yazıtların çevirisinde Woudhuizen'in yayınlamış olduğu çeviri kullanılmıştır. Woudhuizen 1995, 175-179.

- 7 *Tarhunt (efendim, benimle birlikte yürüdü)*
- 8 *Nehir arazisi mührü kırdı*
- 9 *Düşman Luwanda (boyunca) sulanan nehir arazisini güçlendirdi.*
- 10 *Fakat ben (oraya) 100 savaş arabası koydum.*
- 11 *Tarhunt, efendim, (benim) önümde koştu.*
- 12 *Ben düşmanı yeniden bastırdım ve onların kentlerini yeniden (ele geçirdim).*
- 13 *Atlılar kazandı.*
- 14 *Benim (yaya askerlerim), benimle olanlar zafer kazandı.*
- 15 *(Kenti) yıktım.*
- 16 *Sulanan arazi boyunca Huwatarna'ya indi(m)*
- 17 *Huwatarna'(da) kadınları (ve) çocukları ayaklarımla ezdim.*
- 18 *Çok sayıda adamları, öküzleri (ve) koyunları götürdüm.*
- 19 *Oradan [...], [...] ele geçirdim.*
- 20 *Tarhunt, efendim, [önümden] yürüdü.*
- 21 *(Ben) verdim [..?..] tanrısal [..?..]*
- 22 *Onlara [..?..] verdim.*
- 23 *(İmparatorluk binası) verdim.*
- 24 *Büyük (sunu) öküzünü kutsadım.*
- 25 *Oradan kutsal ?-ta Dağı'na (gittim).*
- 26 *Bu kutsal dağlara çıktım.*
- 27 *(Bu dağlara) [çıkmaq] için yol yoktur.*
- 28 *(Bu yüzden) (geçtiğim) yerlerde yollar yaptım.*
- 29 *Savaş arabalarım (askerlerim) benimleydi.*
- 30 *Pinata düşman olmaya başladı.*
- 31 *Pinata'(da) (düşman) askerleri tüm gücüyle bana geldi.*
- 32 *Tarhunt, efendim, benim önümde yürüdü.*
- 33 *(Bu güçle) Pinata'yı ele geçirdim (ve) yıktım.*
- 34 *Awarna'ya gittim.*
- 35 *4000 düşman askerini ve 100 savaş arabasını götürdüm.*
- 36 *Soyumdan olanları buraya yerleştirdim.*
- 37 *Büyük Kral'(ın) soyundan gelenler her zaman yerel yöneticiler olmaya devam edecektir.*
- 38 *Buradan Talawa bölgesine indim.*
- 39 *Talawa'(da) kadınları (ve) çocukları ayaklarımla ezdim.*
- 40 *Çok sayıda adamları, öküzleri (ve) koyunları götürdüm.*
- 41 *Tanrısal Patara Dağı'na (tanrı steli) diktim ve sunak oydum.*
- 42 *Hatti'nin Büyük Kral'ının bu topraklarında babam ve atalarımın hiçbiri yürümedi.*

43 *Fakat Tarhunt, efendim, benim için yaptı.*

44 *Bu topraklar [...]*

Yalbur'ta bulunan, Hitit Kralı IV. Tuthalia tarafından yaptırıldığı bilinen havuzda yer alan yazıtların genel içeriğinin siyasi ve dini nitelikli olduğu görülmektedir²⁵. Woudhuizen'in yapmış olduğu transkripsiyon ve çevirisinden de havuzun dini niteliklere sahip kutsal bir havuz olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu havuzun ve havuzu besleyen su kaynağının Hititler tarafından kutsal bir alan olarak görüldüğünü ve burada su kültü ile ilişkili dini ritüellerin gerçekleştirilmiş olabileceği düşünülebilir.

Kaletepe Havuzu

Kaletepe, Konya ilinin Ilgın ilçesinde bulunmaktadır (Hrt. 1). Bölgede yapılan araştırmalarda, Kaletepe'nin doğu yamacından aşağıya yani ovaya doğru akan su yatağı üzerine inşa edilen, 3x3 m. ebatlarında bir oda mekanı ile bu oda mekanının doğusunda taş kullanılarak inşa edilmiş olan platform tespit edilmiştir. Bu odanın batı duvarında iki taş sırası boyunca yükselen bir nişe sahip olduğu ve bu havuzun küçük bir kutsal havuz olabileceği düşüncesi belirtilmiştir²⁶.

Kaletepe'de bulunan bu yapı, kale yerleşiminde yaşayan insanların su ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmış olabileceği ihtimali de bulunmaktadır. Ancak yapıda bulunan nişler ve bölgenin su kültü için önemli bir alan olması²⁷ bu yapının küçük bir kutsal havuz olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Dolayısıyla burası, herhangi bir kesinlik bulunmasa da, Hititlerin su kültü ile ilişkili küçük bir kutsal havuz olabileceği, yapıda bulunan nişlerin de bu ritüeller sırasında sunuları koyabilmek amacıyla hazırlanmış olabileceği düşünülebilir.

Köylütolu Hitit Barajı/Su Kaynağı

Köylütolu, genel anlamda Konya ilinin Kadınhanı ve Ilgın ilçeleri arasında bulunmaktadır (Hrt. 1). Bölgede, birçok araştırmacı tarafından baraj olduğu

²⁵ Havuzun siyasi niteliği, kralın yapmış olduğu askeri seferler ve ele geçirdiği topraklara kendi soyundan yöneticiler ataması olarak gösterilebilir. Dini niteliği ise kutsal havuzu yaptırması ve Patara Dağı'na yapılan sunaklardan anlaşılmaktadır.

²⁶ Kaletepe'de bulunan yapıların taş işçiliği ve mimari özelliklerin Yalbur'ta bulunan Hitit Havuzu ile önemli ölçüde benzerlik gösterdiği belirtilerek bu mekanın da Genç Tunç Çağı veya Demir Çağı'na tarihlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Harmanşah-Johnson 2012, 344-346.

²⁷ Bölgenin yakınında Yalbur Hitit Havuzu ve Köylütolu Barajı-Düdeni bulunmaktadır.

düşünülen²⁸ bir set ve Köylütolu Yazıtının bulunduğu yere oldukça yakın bir konumda olan su kaynağı yer almaktadır.

Hitit Kralı IV. Tuthalia ile Kurunta arasında yapılan antlaşmada Arimatta'nın ^DKASKAL.KUR'²⁹u ifadesi yer almaktadır³⁰. Köylütolu Yazıtının da anlaşma metninde geçen düden (tanrısı) için yaptırılmış olabileceği, bu yüzden Arimatta'nın Sarayönü'ne yakın bir konumda yer alan Köylütolu olabileceği düşünülmektedir³¹.

Köylütolu Yazıtı 1884 yılında Polonyalı araştırmacı M. Sokolowski tarafından bilim dünyasına tanıtılmıştır. Günümüzde Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmekte olan bu yazıt hakkında pek çok çalışma yapılmış ve özellikle bazı araştırmacılar tarafından tam olarak bitirilmemiş bir yazıt olabileceği belirtilmiştir³². Yazıtın çevirisi ise şu şekilde olmuştur³³.

- 1 Atlı birlikler [] dığı zaman
- 2 Ancak Büyük Kral'ın adına Attarima'yı ele geçirdim
- 3 Onun yüzünden (?) [] (birlikler)im merkezde ve evler(inde) [-dı]
- 4 Büyük Kral bir kahraman(ınki) gibi güçlü (ona ait) soyumun adını verdi
- 5 Ve Warpa-(da) onaylayacak
- 6 Koruyucular hakimiyet alanımızı gözetlesin
- 7 (Bu yüzden) Attarima'ya ait (bölümler) güvenli olsun
- 8 Şauşakuruntış prens, saray memuru, koruyucuların komutanı

²⁸ Yaklaşık 1 km. uzunluğunda ve 50 m. yüksekliğe sahip olan bu setin kuru bir vadide bulunmasından dolayı, baraj olması konusunda bir kesinlik bulunmadığı düşünülmektedir. Bahar 2010, 59

²⁹ Hititler bu kelimeyi kutsal olarak kabul ettikleri düdenler için kullanmışlardır. Bu terimin Luwi dilindeki karşılığının *DEUS.VIA+TERRA* olduğu ve bu sözcüğün "*Dünya'nın kutsal yolu*" anlamına geldiği belirtilmiştir. Hawkins 1998, 76. Ayrıca bölgede yapılan araştırmalarda baraj yapısı olabileceği tahmin edilen alanda bir obruk bulunduğu, bu obruğun hiç kullanılmamış olabileceği de belirtilmiştir. Harmanşah-Johnson 2013, 76.

³⁰ "*Önceden Pitaşa toprakları yönünde sınır Nahhanta şehriydi. Babam sınırı geri çekti ve babamın antlaşma tabletinde sınır, Arimatta şehri ^DKASKAL.KUR'u oldu.*" Beckman 1996, 109.

³¹ Bahar vd. 1996, 52. Garstang Arimatta'nın Karacadağ'da olabileceğini belirtmiştir. Garstang 1944, 30; Garstang-Gurney 1959, 70.; Yakar ise Arimatta'yı Eflatunpınar ile lokalize etmektedir. Yakar 2014, 504. Arimatta'nın geçtiği Hitit metinleri için bkz. Del Monte-Tischler 1978, 32; Del Monte 1992, 10. Ayrıca yazıtın kim tarafından yaptırıldığı konusunda da kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda yapılan öneriler II. Muwattali: Garstang 1944, 28; IV. Tuthalia: Laroche 1958, 47; Hawkins 1997, 20; Masson 1980, 111. Kurunta: Bahar vd. 1996, 53, 54. Şeklinde olmuştur.

³² Woudhuizen 1995, 158, 159.

³³ Yazıtın çevirisinde Woudhuizen'in çevirisi esas alınmıştır. Woudhuizen 1995, 164, 165.

Hitit yazılı belgelerinden öğrenilen Arimatta'nın ^DKASKAL.KUR'u burada bir düden tanrısının varlığını göstermektedir. Ayrıca bölgede yer aldığı düşünülen baraj Hititlerin su kültürü ile ilişkilendirilmektedir³⁴. Bu bilgilerden hareketle, sahip olduğu baraj yapısı ve Düden Tanrısı'nın (^DKASKAL.KUR) varlığı ile Köylütolu'nun Hitit dini düşüncesinde kutsal bir mekan olarak görüldüğü düşünülebilir.

Sonuç

Konu olarak ele aldığımız dönemde Hitit hakimiyetinde bulunan Sarayönü çevresi, Hititlerin diğer bölgelerinde olduğu gibi dağ ve su kültürü ile ilişkili kutsal mekanlara sahip olmuştur. Elmağaç Tepe kutsal alanı olarak adlandırılan mekanın, arkeolojik veriler üzerine yapılan tahminlere göre, dağ kültürü ile ilişkisi üzerinde durulmuş; Huwatnuwanda Dağı'nın (Sultan Dağları?) ise kutsal bir dağ olduğu, yazılı belgelerden öğrenilmiştir. Yalburt Havuzunun dini-siyasi nitelikli bir havuz olduğu; Kaletpe'de bulunan havuzun ise dini veya askeri amaçlara hizmet edebilecek basit bir havuz olduğu düşünülebilir. Kesinliği bulunmasa da Köylüyolu'nda yer alan Hitit Barajı da su kültürü ile ilişkili görülmektedir. Ayrıca yazılı belgelerden öğrenildiği üzere bölgede bir de düden tanrısının varlığı görülmektedir. Bu düden tanrısı bölgenin dini hayatı açısından önemini ortaya koymaktadır.

Bölgedeki su kültürü alanlarına anıtsal eserlerin yapılış tarihleri genel olarak Hititlerin son yüzyılına denk gelmektedir. Bu durum Hititler üzerinde giderek artan Hurri kültürünün etkisi ve Hititlerin son dönemlerinde yaşadıkları kuraklıklar ile açıklanabilir. Çünkü bölge, günümüzde olduğu gibi büyük bir ihtimalle Hitit döneminde de önemli bir tarım merkezi olmuştur. Kuraklığın yaşandığı dönemlerde de bu kutsal alanlarda, tanrılardan yardım/yağmur istemek için çeşitli ritüeller gerçekleştirilmiş olabilirler.

Dağ ve su kültürü ile ilgili önemli mekanları bünyesinde barındıran Sarayönü çevresinin Hitit dini hayatında önemli bir konumda olduğunu ve bölgede yapılacak arkeolojik faaliyetlerin mevcut olan bilgilerimizi artırabileceğini düşünmekteyiz.

³⁴ Murat 2012, 141.

KAYNAKÇA

- Alp 2000** Alp, Sedat, "Hitit Çağında Anadolu Çivi yazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar", TÜBİTAK, Ankara, 2000
- Altınoluk 2010** Altınoluk Sencan, *Eskiçağ'da Irmak Tanrıları (Türkiye Trakyası ve Anadolu)*, TEBE, İstanbul 2010.
- Arıkan 2003** Arıkan Yasemin, "Hitit Çivi Yazılı Belgelerinde ūhha- "(Düz) Dam, Çatı" ve Onun Dinsel ve Sosyal Hayattaki Yeri", *Archivum Anatolicum*, VI, 1, 2003, 11-57.
- Bahar vd. 1996** Bahar Hasan-Güngör Karauğuz-Özdemir Koçak, *Eskiçağ Konya Araştırmaları I*, İstanbul 1996.
- Bahar 1999** Bahar Hasan, *Demir Çağında Konya ve Çevresi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1999.
- Bahar 2005** Bahar Hasan, "Tarhuntaşşa Araştırmaları 1994-2002", V. *Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Ankara 2005, 83-118.
- Bahar 2010** Bahar Hasan, "Uygırlıkların Kaynağı Su", *Su Medeniyeti Sempozyumu*, 2010, 42-69.
- Bahar-Küçükbezcı 2012** Bahar Hasan, Hatice G. Küçükbezcı, "2010 Yılı Konya ve Karaman İlleri ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması", *XXIX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I, 2012, 97-116.
- Barjamoviç 2011** Barjamoviç Gojko, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, The Carsten Niebuhr Institute of Near Eastern Studies 2011.
- Beckmann 1996** Beckmann Gary, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta 1996.
- Bryce 1974** Bryce T. R., "Some Geographical and Political Aspects of Mursili's Arzawa Campaign", *Anatolian Studies*, XXIV, 1974, 103-116.
- Bryce 2003** Bryce Trevor, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Türkçesi: Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ağustos 2003.
- Collins 2007** Collins, Billie Jean, *The Hittites and Their World*, SBL, Atlanta 2007.
- Darga 1969** Darga Muhibbe, "Hitit Metinlerinde Geçen ^{NA4}ZI.KIN = ^{NA4}huwaūi Kelimesinin Anlamı Hakkında Bir Araştırma", *Bellekten CXXXII*, 1969, 493-504.
- De Martino 2006** De Martino Stefano, *Hititler*, Dost Kitabevi, Ankara 2006.
- Del Monte 1992** Giuseppe F. Del Monte, *Reportoire Geographique des Textes Cuneiformes VI/2*, Wiesbaden 1992.
- Del Monte-Tischler 1978** Giuseppe F. Del Monte- Johann Tischler, *Reportoire Geographique des Textes Cuneiformes VI*, Wiesbaden 1978.
- Eliade 2003** Elliade Mircae, *Dinler Tarihine Giriş*, çev: Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, Ekim 2003.
- Ensert 2006** Ensert H. Kübra, "RS 17.159 Nolu IV. Tuthaliya'nın Mühür Baskısındaki Küçük Tanrı Figürü II. Murşili midir?", *Anatolia XXX*, 2006, 83-92.
- Forrer 1926** Forrer E., *Forschungen, Erkner bei, Berlin*, 1926.
- Garstang 1944** Garstang John, "The Hulaya River Land and Dadassas, a

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

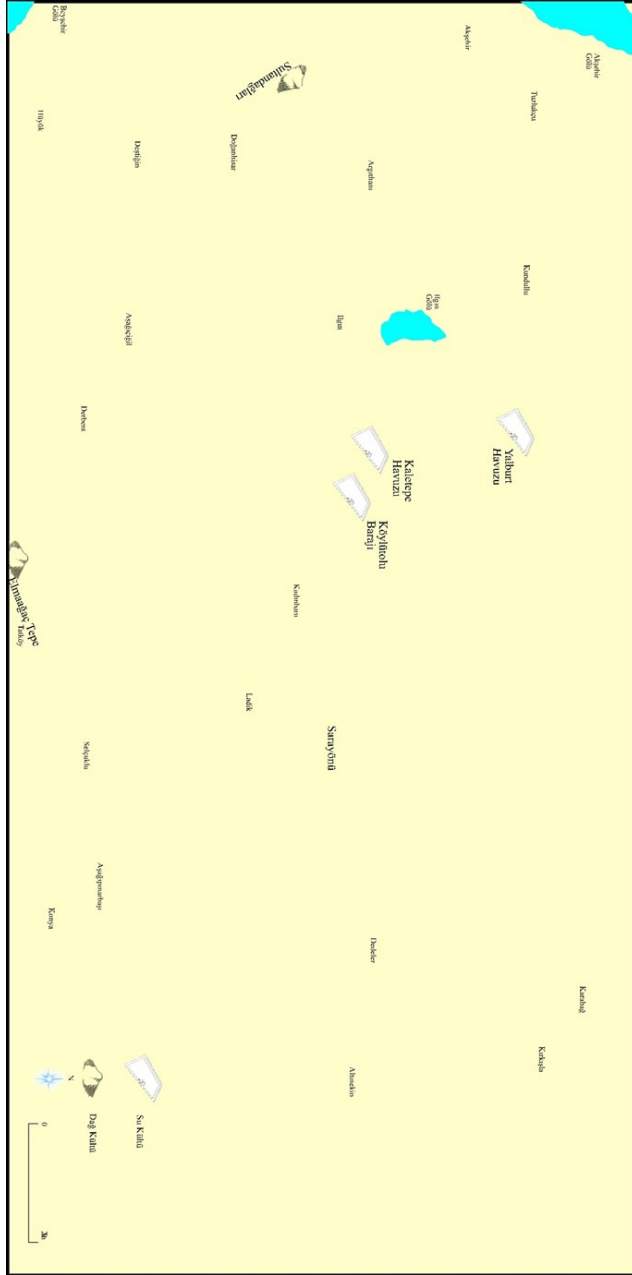
Curial Problem in Hittite Geography”, *JNES*, III, 1, Chicago 1944, 14-37.

- Garstang-Gurney 1959** Garstang, J., Gurney, O.R., *The Geography of the Hittite Empire*, 1959.
- Gavaz 2012** Gavaz Özlem Sir, *Hitit Krallarının Kült Gezileri Ayınlar, Ziyaret Merkezleri, Yollar ve Lokalizasyonla İlgili Yeni Gözlemler*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Güterbock 1975** Güterbock Hans G, “Yazılıkaya: Apropos a New Interpretation”, *JNES*, XXXIV, 4, 1975, 273-277.
- Haas 2002** Haas Volkert, “Hitit Dini”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu Bin Tanrılı Halk*, 2002, 438-442.
- Harmanşah-Johnson 2012** Harmanşah Ömür, Peri Johnson, “Yalburt Yaylası (Ilgın, Konya) Arkeolojik Yüzey Araştırma Projesi 2010 Sezonu Sonuçları”, 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, 2012, 335-360.
- Harmanşah-Johnson 2013** Harmanşah Ömür, Peri Johnson, “Pınarlar, Mağaralar ve Hitit Anadolu’sunda Kırsal Peyzaj: Yalburt Yaylası Arkeolojik Yüzey Araştırma Projesi (Ilgın, Konya) 2011 Sezonu Sonuçları”, 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, 2013, 73-84.
- Harmanşah vd. 2014** Harmanşah Ömür-Peri Johnson-Müge Durusu Tanrıöver, “A Hittite King at the Spring of Yalburt, Bronze Age, Cold Waters and the Anatolian Landscape”, *Actual Archaeology*, IX, 2014, 10-16.
- Hawkins 1995** Hawkins John David, *The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattusa (Südburg)*, Wiesbaden 1995.
- Hawkins 1997** Hawkins John David, “A Hieroglyphic Luwian Inscription on a Silver Bowl in the Museum of Anatolian Civilizations, Ankara”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1996 Yıllığı*, 1997. 7-22.
- Hawkins 1998** Hawkins John David, Hattusa. “Home to the Thousand Gods of Hatti”, *Capital Cities, Urban Planning and Spiritual Dimensions*, ed. J. G. Westenholz, Jerusalem 1998. 65-81.
- Hoffner 1998** Hoffner Harry A, *Hittite Myths*, S B L, Atlanta 1998.
- Küçükbezi 2013** Küçükbezi Hatice Gül, “Doğanhisar ve Çevresi’nin M. Ö. II. Binyıldaki Jeopolitik Konumu, I. Uluslararası Doğanhisar ve Çevresi Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu Bildiri Kitabı”, 2013, 197-204.
- Laroche 1958** Laroche Emmanuel, “Eflatun Pınar”, *Anatolia*, 3, 1958. 43-47.
- Luckenbill 1921** Luckenbill D., D., “Hittite Treaties and Letters”, *A J S L L*, XXXVII, 3, 1921, 161-211.
- Masson 1980** Masson, Emilia, “Les inscriptions louvites hiéroglyphiques de Köylütolu et Beyköy,” *Kadmos*, XIX, 1980, 106-122.
- Murat 2012** Murat Leyla, “Hititlerde Su Kültü”, *TAD.*, XXXI, 51, 2012, 125-158.
- Özgüç 1998** Özgüç Tahsin, *İnandıktepe Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi*, Türk Tarih Kurumu, 1998.
- Reyhan 2009** Reyhan Esmâ, “The Missing God Telepinu Myth: A Chapter

from Ancient Anatolian Mythology, *TAD*, XXVIII, 45, 2009, 85-106.

- Ünal 2003** Ünal Ahmet, *Hititler Devrinde Anadolu II*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.
- Ünal 2005** Ünal Ahmet, *Hititler Devrinde Anadolu III*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları 2005.
- Woudhuizen 1995** Woudhuizen Fred C., "Luwian Hieroglyphic Monumental Rock and Stone Inscriptions from the Hittite Empire Period", *Talanta*, XVI-XVII, 1994-1995, 153-217.
- Yakar 2014** Yakar Jak, "The Archaeology and Political Geography of the Lower Land in the Last Century of the Hittite Empire", *Anadolu Kültürlerine Bir Bakış Armağan Erkanal'a Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2014, 501-510.

EKLER

Hrt. 1: Sarayönü çevresinde bulunan kutsal mekanlar

HIRİSTİYANLIĞA YÖNELİK BASKILAR VE MARCUS JULIUS EUGENIUS THE PERSECUTIONS AGAINST THE CHRISTIANS AND MARCUS JULIUS EUGENIUS

Fatih Mehmet BERK*

Öz

İnanç olgusu, insanoğlunun tarih sahnesinde yer almaya başlamasıyla ortaya çıkmış ve insanın en temel uygulamalarından birisi olmuştur. İnsanlık tarihi aynı zamanda bir dinler tarihidir. Din, bu bağlamda toplumun değerlerini yansıtan bir araç olarak karşımıza çıkar. Toplumların inşasında temel rol sahibi olan din, Konya'nın tarihsel zenginliğinde de tarihöncesi dönemlerde Ana Tanrıça Kybele figürüyle başlayıp, Hıristiyanlık ve İslamiyet ile bu zenginliğe katkıda bulunmaya devam etmiştir. Konya Erken Dönem Hıristiyanlık tarihi açısından zengin bir kültüre sahiptir. Iconium, Lystra, Derbe, Aziz Paul ve Barnabas'ın misyonerlik faaliyetlerinde durak noktası olmuştur. Lystralı St. Timothy Paul'un öğretileri doğrultusunda Hıristiyanlığı seçtikten sonra Paul'un yakın arkadaşı olmuş ve Yeni Ahit'in Timothy Mektupları I-II adlı bölümleri Paul tarafından ona yazılmıştır. Apokrif metinlerde adı geçen Azize Thecla Hıristiyanlığın ilk kadın şehidi olarak tanımlanıp, bir dönem Hıristiyan bayanlar için Hz. Meryem'den sonra ikinci sırada yer alabilecek güce ulaşmış bir azizedir. Çalışmamızda Hıristiyanlığın, Semitik bir zeminde doğduğu Kudüs ekseninden sıyrılıp, Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki Greko-Romen kültürünün yoğun olduğu Anadolu topraklarında II. ve III. Yüzyılda karşılaştığı zorluklar kapsamında özelde Laodicea Combusta'da M.S. 315-340 lı yıllarda başpiskoposluk yapan Marcus Julius Eugenius'u tanıtmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

Erken Dönem Hıristiyanlık, Laodicea Combusta, Baskı, Marcus Julius Eugenius.

* Yard. Doç. Dr., Fatih Mehmet Berk, NE Üniversitesi Turizm Fakültesi. fberk@konya.edu.tr.

Abstract

Faith phenomenon emerged following the mankind had stepped on the world stage and became one of the main practices of the human being. History of humanity also can be regarded as the history of religions. Religion in this context stands out as an instrument that reflects values in society. Religion with a key role for the construction of the societies has been continued to contribute for the historical richness of Konya. It has started with the Mother Goddess Cybele and kept on Christianity and Islam. Konya has a rich history in terms of Early Christian Period. Iconium, Lystra, Derbe were visited by St. Paul and St. Barnabas during their missionary journeys. St. Timothy, a native of Lystra, converted to Christianity under Paul's teaching and became a close friend of Paul and the two parts of New Testament called as "Letters to Timothy I-II" were written by Paul to him. St. Thecla who was mentioned in the Apocryphal texts was regarded as the first woman martyr for the Christian faith and in one period she was regarded as a role model second to Mary for Christian women. In our study, we would like to introduce Marcus Julius Eugenius who was a bishop in Laodicea Combusta for twenty-five years in A.D. 315 till about A.D. 340 in the light of development of Christianity that was born in semitic ground in Jerusalem then flourished in Greco-Roman ground in Asia Minor. The second and third century A.D. were the tough periods for Christians in which they met many difficulties.

•

Keywords

Early Christian Period, Laodicea Combusta, Persecution, Marcus Julius Eugenius.

GİRİŞ

Tarihin bir anahtarı olarak din, tarihsel süreç içinde farklı formlarda karşımıza çıksa bile, gücünü her daim korumuştur.¹Din, insanlığın varoluşsal gerçeğidir. Dinin mevcudiyeti insanlığın yeryüzündeki tarihi ile başlar.²İnsanlığın tarihte sahne almasıyla birlikte insanoğlu diğer varlıklardan farklı olarak içinde yaşadığı dünyadaki gelişmeleri merak etmiş ve perde arkasındaki gizemi çözmeye çalışmıştır. İnsanın, evrenin düzenini yorumlamada çektiği güçlük, balığın içinde bulunduğu suyu anlamada çektiği güçlüğe benzetilmiştir.³Bu ilginin ilk sonuçlarını Neolitik Dönem’de elde etmeyi başarmıştır. Neolitik Dönem’de ortaya çıkan tarım, kutsal sayılmış ve insanlık kendisi için yeni bir anlayış kazandıran ruhsal bir uyanışla karşı karşıya kalmıştır. Toprağın, bütün yaratıkları- bitkiler, hayvanlar ve insanlar-tıpkı yaşayan rahim gibi içinde barındırdığını fark etmişler ve tohumların toprağın derinliklerine gömülmesini izledikçe, farklı bir yaşam biçimine doğru yol aldıklarını gözlemlemişler ve gizli bir gücün varlığını keşfetmişlerdir. İnsanlar, kendileri ve dünyalarıyla ilgili yeni anlayışlar kazandıran büyük bir ruhsal uyanışa bu dönemde tanıklık etmişlerdir.⁴İnsanoğlu, bütün evreni kaplayan yaratıcı bir enerjinin mevcudiyetini bu dönemde hissetmiştir.

Akılla donatılan tek varlık olan insanoğlu, aynı zamanda evrenin ve kendi varlığını üst bir iradeye bağlayan tek varlık olarak tüm tarih boyunca sorgulama, öğrenme çabası içinde olmuştur. Bundan dolayı insanlık tarihi hiç şüphesiz bir dinler tarihi olarak ta nitelendirilir.⁵ Bilimi, sanatı, felsefesi olmayan toplumlar tarihin her döneminde ortaya çıkmıştır ama hiçbir zaman dinsiz bir toplum tarihte var olmamıştır.⁶ Tarih, sosyal ve siyasi düzenin inşa edilmesi sürecinde, ahlak ve fazilet duygularının yükselişinde, ilim, edebiyat, hukuk, felsefe ve sanatların gelişmesinde, kültür ve medeniyetlerin teşekkülünde, vatan ve milliyet duygularının doğuşunda, *din* kadar derin ve etkin unsura şahit olunmamıştır.⁷

¹ Simeon E. Baldwin, "Religion Still the Key to History", *The American Historical Review*, 1907, C. 12, No.2,s. 221.

² Fuat Aydın, Pavlus Hıristiyanlığına Giriş, Eski Yeni Yayınlar Ankara, 2011, s.13.

³ K. Paul Wason, "The Neolithic Cosmos of Çatalhöyük", *Religion In The Emergence of Civilization:Çatalhöyük As A Case Study* (Edited by Ian Hodder), Cambridge University Press, New York, 2010, s. 268.

⁴ Karen Armstrong, *Mitlerin Kısa Tarihi*. Alfa Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 36.

⁵ Karl Löwith, *Tarihte Anlam*, Say Yay, İstanbul, 2012, s. 31.

⁶ Henry Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, Doğu Batı Yay., Ankara, 2013, s. 91.

⁷ Osman Turan, *Tarihi Akışı İçinde Din ve Medeniyet*, Boğaziçi Yay., İst, 1998, s. 7.

Din, medeniyetlerin ruhu olarak tanımlanırken, diğer taraftan toplumun güçlü ve zayıf noktalarını belirleyen unsurların sanayileşmeden öte dinsel unsurların olduğunu dile getiren bilim insanları da olmuştur.⁸ Kültür ve medeniyetlerde belirleyici ana unsur dindir. İnsanoğlunun yüksek karakterini biçimlendirerek ulusların hayatına girer ve medeniyetlerin inşa edilmesi ile sona eren sürecin baş mimarı olur.⁹

Lambrecht, tarihi *deneysel psikoloji olmak dışında bir şey değildir* diyerek tanımlar. Bu sözün geri planında insanları harekete geçiren ya da toplumun önderlerini aktif hale getiren unsurların başında psikolojik güçler olduğu gerçeğinin tarih tarafından hiçbir zaman göz ardı edilmediği ifade ediliyor. Bu güç, daima dinlerin özünde de var olmuş ve var olmaya devam edecektir.¹⁰ Bu bağlamda toplumları inşa eden, medeniyetleri şekillendiren din, hayata anlam ve gaye katarak insanın dünya üzerindeki varoluş sürecinde önemli bir rol oynamıştır.¹¹ Tarihin kapılarını açan din, ortaya çıktığı andan itibaren form ve ilkelerini sürekli olarak değiştirmesine rağmen gücünü daima korumuştur.¹² Durkheim'e göre " *din, toplum gücünün ve kolektif ruhun tecellisidir.*"

HIRİSTİYANLIK VE ANADOLU

Kültür ve medeniyetler tanımlanırken coğrafyanın rolü çoğunlukla ihmal edilmiştir.¹³

F. Braudel, medeniyetlerin coğrafya tarafından dizayn edilen alanla ayrılmaz bir bağlantısı olduğuna vurgu yapar.¹⁴ Tarih, coğrafya olmadan anlaşılmaz.¹⁵ Coğrafya, jeopolitik için zemin hazırlar ve devletlerin ve toplumların taleplerine cevap verir.¹⁶ Bir ülkenin tarihsel rolünü belirleyen önemli faktörlerden birisi coğrafi alandır. Savaş ve barış zamanında önemini korur. Çünkü tek sabit kalan odur. Tarih boyunca devam eden politik ve siyasi mücadelelerin altında devletlerin değişmeyen coğrafi arzuları yatar.¹⁷ Napoleon Bonaparte " *devletlerin*

⁸ Gloria J. Reed, *Nothing Gold Can Stay*, West Bow Press, Bloomington, 2011, s. 111.

⁹ Justin A. Smith, "Religion as an Element in Civilization", *The Old Testament Student*, 1886, Cilt. 6. No. 4. s.107.

¹⁰ Baldwin, a.g.e. , s. 221.

¹¹ Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, (Çev. A. Coşkun), İnsan Yay, İstanbul 1993, s. 52.

¹² Baldwin, a.g.e. , s. 219.

¹³ Kristian S. Gleditsch, Michael D. Ward, "War and Peace in Space and Time: The Role of Democratization", *International Studies Quarterly*, 44, 2000, s.1-29.

¹⁴ Fernand Braudel, *Tarih Üzerine Yazılar* (Çev. M.Ali Kılıçbay). Ankara, 1992, İmge Kitabevi, s.104.

¹⁵ H. B. George, *The Relations of Geography and History*, Oxford, 1901, Clarendon Press.s. 3

¹⁶ Ladis K. D. Kristof, "The Origins and Evolution of Geopolitics" *JCR*, 1960, Vol. 4. No.I. s. 34.

¹⁷ N. John Spykman, "Geography and Foreign Policy I", *The American Political Science Review*. 1938, Vol. 32, No. 1, s. 29.

politikaları onların coğrafyalarında yatar" ifadesi ile coğrafyanın bir toplumun inşasında aldığı rolün önemini belirtir.¹⁸

Anadolu'da yıllardır yapılan kazılar "*Ex Oriente Lux*"¹⁹ sözünü ya da Anadolu'nun Doğu ile Batı arasında bir köprü olduğu görüşünü teyit eder. Anadolu kültürünün tarihin her hangi bir dönemine ait bu otokton karakteri hakkında özel bir açıklamaya gerek yoktur. Her şey aşikârdır ve bu toprakların coğrafi konumu Anadolu'ya bu ayrıcalığı kazandırmıştır.²⁰ Ramsay'e göre Küçük Asya fiziki yapısı güçlü bir şekilde konumlanmış, benzersiz bir yapıya sahiptir. Sonsuz çeşitliliği içinde yüzyıllardır süren tarihsel bir zenginliği gözlemlerken değişimin temel ilkeleri doğrultusunda oluşmuş, coğrafi özelliklerinin etkisini hissedebildiğiniz güçlü bir birliktelik göze çarpar. W. M. Ramsay, coğrafyanın Anadolu'nun tarihsel rolünün arkasındaki rolünü şu ifadelerle özetler:²¹

"Eğer coğrafya, bir ülkenin fiziki yapısı ve konumunun üzerinde yaşadığı insanlara etkisi ise bunu tanımlayabilecek tek ülkenin Küçük Asya'dır."

Dünya tarihi Doğu'da başlar, Batı'da biter. Doğulular dünyanın çocukluğu iken, Grekler ve Romalılar gençliği ve yetişkinliğidir.²² Voltaire, *bir filozofun dünya üzerinde olup biteni anlaması için bütün sanatların beşiği, Batı'nın her şeyi borçlu olduğu Doğu'ya yüzünü dönmesi gerektiğini hatırlatır.*²³ Bu medeniyet hareketi, Avrupa'dan Asya'ya ulaşılacak en kısa yol Anadolu olduğu için bu yolu kullanmak zorunda kalmıştır.²⁴ Anadolu, Doğu-Batı hareketine ilaveten ve ilerleyen yıllarda B. İskender'in Doğu seferinde görüldüğü üzere Batı-Doğu hareketlerinde de etkin bir konumda tarihte sahne almıştır. Bu büyük köprüde medeniyetler arası yaşanan karşılıklı ilişki sonucu pek çok fikir ve düşüncenin gelişimi ortaya çıkmıştır. Anadolu, bu bağlamda karşıt güçler arasında sadece arabulucu, köprü vazifesi olmayıp, yaratıcı bir role bürünerek önemli bir ayağı temsil etmiştir. Erken Grek dünyası ve Doğu Akdeniz'in İlk Dönem tarihinde yaşanan etkileşim süreci bir şekilde Eski Çağ Anadolu tarihini içinde barındırır.²⁵ Ramsay, tüm bu saydığımız özelliklerinden dolayı Anadolu'yu şu sözlerle

¹⁸ J. R. Short, *An Introduction to Political Geography*, London and New York, 1993, Routledge.

¹⁹ Işık Doğu'dan Yükselir.

²⁰ Machteld J. Mellink, "Anatolia: Old and New Perspectives. *Proceedings of the American Philosophical Society*", Vol. 110. No. 2. 1966, Archaeology: Horizons New and Old. s. 129.

²¹ W. M. Ramsay, *The Geographical Conditions Determining History and Religion in Asia Minor*, *The Geographical Journal*, 1902, Vol. XX. No. 3. s. 257.

²² Löwith, a.g.e., s. 94.

²³ John M. Hobson, *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*. İstanbul, 2011, YKY.

²⁴ Spykman, a.g.e., s. 45.

²⁵ Ramsay, a.g.e., s. 270-271.

tanımlar: “Günümüzde toprak olarak Türkiye’nin Asya kıtası tarafında kalan tarafları Eski Çağ’ın en zengin coğrafyasıdır.”²⁶

İnsanlık ile beraber gelişmiş bir olgu olan medeniyet, bütün toplumların, bütün dinlerin, bütün kültürlerin ortak katılımı ile oluşmuş bir bütün, bir sentez, bir bileşimdir. Medeniyetler karakteristik özellikler taşır. *Şehirlilik, evrensellik ve çoğulculuk* medeniyetin temel göstergeleridir. Kültürler gelişerek medeniyetleri oluştururlar. Medeniyetler de birbirlerini etkileyerek ortak değerler sistemini oluştururlar. Kültür özel, medeniyet genel; kültür milli, medeniyet ise milletler arasındır.²⁷ Anadolu ve Konya bu bağlamda sadece tek bir kültürün unsuru olarak tarihte rol almamış, pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır.

Asya kıtası Yahudilik, Hıristiyanlık, İslamiyet, Budizm, Hinduizm vb. pek çok dinin doğduğu mekân olarak karşımıza çıkmıştır. Kudüs kökenli Doğu’lu bir din olan Hıristiyanlığın Batı’ya adım atmasında Anadolu sahip olduğu coğrafi konum sayesinde önemli bir rol üstlenmiş ve Erken Dönem Hıristiyanlık tarihinin pek çok evresi bu coğrafyada şekillenmiştir. Yeni Ahit’te bahsedilen olayların yaklaşık 3/2 si ya Anadolu’da ya da Yunanistan merkezlidir.²⁸ Başta Hz. Meryem olmak üzere Tarsus’lu Aziz Paul, Aziz Barnabas, Aziz Yuhanna, Noel Baba figürü olarak tüm dünyaca bilinen Aziz Nikola gibi Hristiyan figürlere, Bizans mimarisinin şaheseri sayılan Ayasofya, Efes’teki Meryem Ana Evi, Bizans resim sanatının son dönemine ait (14.yy) mozaik ve freskoları barındıran, kilise ve camii olarak kullanıldıktan sonra müzeye çevrilen Kariye Müzesi, Sümela Manastırı, Akdamar Kilisesi, Mor Gabriel Manastırı, Saint Pierre Kilisesi vb. yüzlerce Hristiyanlık öğeleri taşıyan farklı dönemlere ait dini yapılara ev sahipliği yapmaktadır. Efes, Kadıköy ve İznik, Hristiyanlığın temellerinin atıldığı pek çok konsile ev sahipliği yapmıştır. Aslında birer topluluk (cemaat) olan ve İncil’de Vahiy bölümünde adı geçen ve Yedi Kiliseler olarak adlandırılan Aziz Yuhanna tarafından yazılan mektupların gönderildiği Ephesus (Efes), Smyrna (İzmir), Laodikea ad Lycum (Goncali), Sardis (Sart), Pergamum (Bergama), Philadelphia (Alasehir) and Thyatira (Akhisar) Anadolu topraklarındadır.

MARCUS JULIUS EUGENIUS

Birinci yüzyılda Mesihçi bir hareket olarak ortaya çıkan Hıristiyanlık bir sonraki yüzyıl yani II. yüzyılda çok daha geniş çaplı dini bir harekete

²⁶ W. M. Ramsay, “Geography and History in a Phrygo-Pisidian Glen”, *The Geographical Journal*, Vol. 61, No. 4, 1923, s. 279-296.

²⁷ Bekir Karlığa, *Din ve Medeniyet*, İstanbul, 2012, Mahya Yay.

²⁸ Clyde E. Fant, Mitchell Glenn Reddish, *A Guide to Biblical Sites in Greece and Turkey*, New York and Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 228.

dönüşmüştür. İlk yüzyılda Yahudilik içinde bir hizip olarak görülen Hıristiyanlık, II. yüzyılda Yunan toplumundan gelen ihtidalarla Yahudilikten kopmaya başlamış ve Tarsuslu Paul ile başlayan Hıristiyanlığı Yunan toplumunda yayma çabaları başarıya ulaşmıştır.²⁹ Hıristiyanlık güçlenip yeni bir din olarak ortaya çıktıktan sonra Roma İmparatorluğu'nun da tavırlarında değişiklikler görülmeye başlanır. Antiochea piskoposu Ignatius'un Roma'da öldürülmesi, Roma'nın Hıristiyanlara karşı başlayan ilk hareketlerinden birisidir. Bithynia Valisi Plinius, İmparator Traianus döneminde Hıristiyanlık dininde ısrar edenlerin, devlet otoritesine karşı gelenlerin öldürüldüğünü ifade eder.³⁰

Hıristiyanlık II. yüzyılda ön plana çıkmaya başlayınca toplum tarafından bölücü bir unsur olarak görülmeye başlanmış ve pagan toplum, kendi değerlerini paylaşmayan Hıristiyanlar yüzünden gazaba uğrayacaklarını düşünmüşlerdir. Hıristiyanların gizli toplantıları siyasal olarak şüphe uyandırmış ve II. Yüzyıl, Hıristiyanlığın ayrı bir din olarak ortaya çıktığı dönem olmuştur.³¹ III. Yüzyıl ve devamında Orta Anadolu'daki Hıristiyanlık yoğun fakat dağınık ve kimi zaman Yahudi ve pagan nüfusla birlikte yaşayan bir resim ortaya koyar. Bir şehir Hıristiyan iken komşu şehir pagan olabilir. Kuzey Isauria ve Lycaonia'da Hıristiyanlığın azınlıktan çoğunluğa doğru ilerleme safhası ise M.S. 220'den 3. yüzyılın sonuna doğru uzanan bir süreci kapsar. Laodicea Catacecaumene ise muhtemelen bu dönemlerde Hıristiyanlıkla tanışmıştır. Hıristiyanlara karşı Diocletian (M.S. 284-305) ve arkadaşları tarafından sürdürülen baskı ve kovuşturmalar paganizmin son çırpınılarıdır. Diocletian'ın baskıları Hıristiyanlık tarihinde yeni bir sayfanın açılmasına neden olmuş ve Constantin'in Milvian Köprüsü Savaşı'nı kazanması ve Licinius ile birlikte Milano Fermanı ilan etmeleri Hıristiyanlar aleyhine yürütülen yasaların son bulmasına ve Kilise'nin İmparatorlukta yeni bir sayfa açmasına neden olmuştur.³² M.S. 3. yüzyılın İkinci yarısında Roma İmparatorluğu'nun Anadolu, Mısır ve Kuzey Afrika adlı 3 büyük bölgesinde yığınlar halinde Hıristiyanlığa dönüşler başlar. Hıristiyanlık bir şehir hareketinden evrensel bir harekete doğru yol almaktadır ve bu değişim Pagan ve Hıristiyanlar arasındaki dengeyi Hıristiyanlar lehine dönüştürmüştür.³³

Constantin'in bu yeni dini tercih etmesi de oluşan bu yeni hareketin farkındalığının bir göstergesidir. IV. Yüzyılın ortalarında İmparatorluğun yarısı

²⁹ Turhan Kaçar, *Geç Antik Çağda Hıristiyanlık*, İstanbul, 2009. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s.23-24.

³⁰ Plinius, *Epistuale*, 10.96

³¹ Kaçar, a.g. e. , s. 33.

³² Stephen Mitchell, *Anatolia, Land, Men and Gods in Asia Minor*, Oxford, 1995, Clarendon Press, s. 62-64.

³³ W. H. C. Frend, "The Failure of the Persecutions in the Roman Empire", *Past & Present*, No. 16, 1959, s. 20.

pagan olmasına rağmen Constantin döneminde Hıristiyanlara pek çok ayrıcalıklar tanınmıştır. Bu dönemde Ege'den Fırat'a kadar olan safhada kesintisiz bir blok halinde bir resim sunan Hıristiyanlık, Küçük Asya'nın "*das Christliche land (Hıristiyan toprağı)*" olarak anılmasına yol açar. Hıristiyanlığın Küçük Asya'daki bu hali dağınık ve düzensiz olduğu için monokrom (tekrenkli) bir yapıdan ziyade kırk yamalı bir bohçaya benzetilir.³⁴

Hıristiyanlık ve savaş konusunun incelendiği bir yazıda, Hıristiyanların savaşa karşı tutumları üç maddede özetlenir: "*Pasif kalma (uzak durma), haklı savaş ve Haçlı Seferleri.*"³⁵ Pasif kalma dönemi ilk dönem Hıristiyanların yaşadığı dönemdir. Bu dönemden Constantin Dönemi'ne kadar savaştan olabildiğince uzak durmuşlardır. Constantin'le birlikte Devlet ve Kilise bir araya gelince 4. ve 5.yüzyıllarda savaşa katılım artar. Haklı Savaş Dönemi'nde şeytanın devletin zorba gücüyle durdurulabileceği hesaplanmıştır. Ortaçağ'la birlikte ise Kilise ve dini liderlerin önderliğinde oluşan Kutsal Savaş adı verilen Haçlı Seferleri başlar. Hıristiyanların savaş hakkında oluşturdukları üç temel davranış ilerleyen yıllarda farklı grup devlet ve mezheplerde görülmeye devam eder.³⁶ Hıristiyanlık tarihinde ilerleyen yıllarda savaşa olan ilginin artması, pek çokları tarafından ilk yıllardaki saflığın kaybedilişi, Yeni Ahit'in en güzel yorumlandığı ilk yıllarda kopuş olarak nitelendirilir.³⁷ İkinci Yüzyıl Azizlerinden Irenaeus Eski Ahit'in Yeşaya 2:4³⁸ atıfta bulunarak insanların kılıçlarını döverek sabana, mızraklarını bağcı bıçağına çevirme kehanetine vurgu yaparak Hıristiyanlığın barışçıl yönünün altını çizer.³⁹ İskenderiyeli Clement de İsa'nın barışın askeri olduğu ve O'nun sözü ve kanı ile bir araya gelen ordunun artık kan dökmeyeceğini belirtir.⁴⁰

Yeni Ahit'in oluştuğu süreçten M.S. 170'li yıllara kadar Hıristiyanların ordu ile bağlantısını açıklayan kesin bir kanıt yoktur. İlk Dönem Hıristiyanları kısmen bazı askeri birliklerde yer alsalar bile asker olarak hizmet vermekten kaçınmışlardır. Bu dönemde toplumdan, politikadan ve özellikle de savaştan uzak kalma durumu vardır.⁴¹ İlk Dönemin pasif Hıristiyanları, Constantin'i Kilise'nin aklını yasak meyve (politik güç ve askeri silahlanma) ile çelen yılan

³⁴ Mitchell, a.g.e. ,s. 63.

³⁵ Roland H. Bainton, *Christian Attitudes Towards War and Peace*, New York, 1960, Abingdon Press, s.14.

³⁶ Bainton, a.g.e. , s.14-15.

³⁷ Bainton, a.g.e. ,s. 66.

³⁸ Rab uluslar arasında yargıçlık edecek, Birçok halkın arasındaki anlaşmazlıkları çözecek. İnsanlar kılıçlarını çekiçle dövüp saban demiri, Mızraklarını bağcı bıçağı yapacaklar. Ulus ulusa kılıç kaldırmayacak, Savaş eğitimi yapmayacaklar artık.(Yeşaya. 2:4)

³⁹ Irenaeus, *Adversus Haereses*, XXXIV, 4.

⁴⁰ Clement, *Paedagogus*, I, 12.

⁴¹ Bainton a.g.e. , s. 15.

benzetirler. Roma ordusundaki putperest tavırların Hıristiyanları ordudan alıkoyan nedenler arasında gösterenler de vardır. Askerlik hizmetinden uzak durma, direk itiraz edip katılmamaktan ziyade kanıksanmış, yapılmaması gereken bir tavır olarak ortaya çıkmıştır. Hıristiyanlık karşıtı olan 2.yy. felsefecisi Yunanlı Celsus herkesin Hıristiyanlar gibi ordudan el etek çektiği takdirde İmparatorun yalnızlaşacağını, devletin kanunsuz ve vahşi barbarlara teslim olacağını söyler.⁴² Diğer taraftan M.S. 173'te Marcus Aurelius'un emri altında "Gürleyen Lejyon (Thundering Legion)" adlı birlikte Hıristiyanların varlığı kabul eden de Celsus'tur. İskenderiyeli Clement⁴³ve Cyprian⁴⁴ gibi Hıristiyan azizler Hıristiyanların askeriyede hizmet ettiklerini yazmışlardır.

Bu tarihten itibaren Hıristiyanların askeri birliklerde görev aldıklarına dair kanıtlar daha fazladır. İlk yıllarda pek fazla kayda önem verilmediği için Hıristiyan askerler ile ilgili yazıtların sayısı oldukça azdır. Çoğu Latince olan 176 civarındaki yazıttan⁴⁵ yaklaşık 8-10 tanesi Hıristiyanların zulüm gördükleri 2-ve 3. yüzyıla aittir.⁴⁶

Tertullian M.S. 197'de yazdığı *Apology* adlı eserinde Hıristiyanlar hakkında yapılan sarayda, senatoda, forumda ve orduda görev almıyorlar suçlamalarını reddeder.⁴⁷ Üçüncü yüzyılın sonlarına doğru ve M.S. 303-304'teki büyük zulümden önce ordudaki Hıristiyan askerlerin sayısında artma meydana gelmiştir. Bu dönemde Decius, Galerius ve Diocletianus yayınladıkları fermanlarla Hıristiyanları Roma tanrılarına tapmaya zorlamışlar, uymayanlara ise işkence yapılmış, inancı uğruna pek çok asker hayatını kaybetmiştir. ⁴⁸Karşılık vermemişler, direnç göstermemişler, öldürmek yerine öldürülmeyi tercih etmişlerdir.⁴⁹ Hıristiyanların askerliğe karşı uzak durmalarının bir diğer nedeni de Roma'yı zulmeden bir imparatorluk olarak görmeleridir.⁵⁰ Tertullian tarafından ifade edildiği üzere Roma dinle büyümemiş, dine zulmeden savaşlar ile büyümüştür.⁵¹

Kilise tarihçileri, İmparator Decius'un 249 yılında başlattığı baskılarla Roma İmparatorluğu ile Hıristiyan vatandaşları arasında yeni bir dönemin başladığını

⁴² Roland H. Bainton, "The Early Church and War", The Harvard Theological Review, Vol. 39, No. 3, 1946, s.190-192.

⁴³ Clement, Protrepticus, X.

⁴⁴ Cyprian, De Bono Patientiae, 21.

⁴⁵ Son yıllarda bulunan yazıtlar dahil değildir.

⁴⁶ Bainton a.g.e. ,s. 69.

⁴⁷ Apology, XXXVII.

⁴⁸ Bainton, a.g.e., s. 192

⁴⁹ Bainton, a.g.e. ,s. 202.

⁵⁰ Bainton, a.g.e. ,s. 203.

⁵¹ Apology, XXV.

yazarlar. Domitian and Marcus Aurelius'ın bireysel birkaç çabası haricinde önceki 200 yıllık süreçte yapılan baskın ve zulümler halk tarafından aralıklarla yapılan gelişigüzel kıskırtmalar olarak nitelendirilir. İmparator Traianus (53-117), Pontus-Bithynia eyaleti Valisi Genç Pinius'a Hıristiyanların soruşturma yapılacak kişiler olmadıklarını bildirir. Bu dönemde Romalı devlet yetkililerinin Hıristiyanları korumak için ellerinden geldiklerini yaptıkları bir süreçtir. Fakat 3. yüzyılın ortalarıyla birlikte Decius, Probus, ve Diocletian baskın ve zulümleri başlatan aktif kıskırtıcılar olarak bahsedilir. Bu zorba İmparatorların bir taraftan Hıristiyanlığın kökünü kazımak isterken diğer taraftan çökmekte olan pagan inançlarına yeniden hayat kazandırmak peşindedirler. Hatta İmparator Maximinus II (270-313), Hıristiyan hiyerarşisine benzer şekilde pagan rahiplik ihdas eder.⁵² Küçük Asya Roma'nın eyaleti olduktan sonra İmparatorlar tanrıların temsilcileri olarak görülmüş ve koloniler sizin çiftçileriniz olarak emrinize amadeyiz şeklinde itaatkârlıklarını bildirmişlerdir.⁵³

Diocletian M.S. 303'te uyguladığı baskı ve şiddette ilk amaç, orduda görev yapan Hıristiyanları ordudan ihraç etmektir. Hıristiyanlar iki seçenek arasında kalmışlardır: "Ya pagan tanrılara tapmak ya da ordudan ayrılmak." Diocletian gibi Licinius'ta Hıristiyanları ordudan atmak ister. Maximinus'un 307 ve 313 yılları arasında yayınladığı emirde ise pagan tanrılara tapmaya zorlama olmakla birlikte Hıristiyanların ordudan ayrılmasına izin verilmez. Doğu Orduları'nun çoğunluğu Hıristiyan askerlerden oluştuğu için Hıristiyanların ordudan ayrılması ordunun zayıf düşmesine neden olacaktır. Çünkü askerlerin çoğu dini tercihlerinden yana taraf almış ve ordudan ayrılmıştır. Licinius'un Hıristiyanları ordudan atma sebebi hasmı olan Constantine'nin Hıristiyanlarla olan yakın ilgisi ve Hıristiyan askerlere bu yüzden güven duymamasıdır.

Laodicea Combusta'ta M.S. 315-340 lı yıllarda başpiskoposluk yapan Julius Eugenius'un mezar yazıtı 1908'de bulunmuştur. Eugenius, Hıristiyanlara yönelik zulümlerde pek çok işkenceye maruz kaldığını fakat inancından dönmediğini ifade eder.⁵⁴ Bu dönemde Hıristiyanlara karşı baskı ve uygulamaları yapan İmparatorlardan birisi de Maximinus Daia (310-313)'dir. Diocletianus ve Maximianus tahttan feragat etmelerinden sonra onların yerini Galerius ve Constantius Chlorus almış ve Galerius Maximinus Daia'yı *caesar* olarak atamışlardır. M.S. 311'de Doğu'nun Augustus'u Galerius ölümü üzerine

⁵² W. M. Calder, "Some Monuments Of The Great Persecution", The bulletin of the John Rylands library, 1924, vol. 8, no. 2.s. 345-346.

⁵³ Calder, a.g.e. s. 349-350.

⁵⁴ Calder, a.g.e. s. 349-350.

Maximinus Daia olmuştur.⁵⁵ M.S. 311- 313 yılları arasında Küçük Asya ve Yakın Doğunun tek yöneticisi olan M.S. 312 yılının baharında Nicomedia'dan Sardis, Carian Stratonicea, Lycia olmak üzere Batı Anadolu'dan Hıristiyanlara yönelik bir süpürme hareketi başlatmış ve Antakya'ya kadar ulaşmıştır. Buradaki amacı varlığı ile pagan merkezleri yeniden canlandırmaktır. Doğu'daki şehirleri Hıristiyanlığa karşı düşmanlıklarını ilan ettiklerini İmparatora bildirip ve karşılığında beklentilerini dile getirmişlerdir. Bu dönemde Anadolu'da baskı ve şiddete maruz kalan Hıristiyanlar hakkında tam bir bilgi sunmak zordur. Antakyalı Aziz Lucian (240-312) şehit edilmesi ve Laodicea Catacecaumene'de piskopos Eugenius'un çektiği çileler verilebilecek birkaç örnektir. Hıristiyan nüfus karşılaştığı baskı ve şiddet dönemimde yaşamını sürdürmeye devam etmiş, köyler onlar için birer sığınak olmuştur. Baskı ve şiddet sonucu şehit edilen azizler ise Hıristiyanların ilerleyen yıllarda kullanacağı birer enstrüman olmuş, azim ve fazilet unsuru örnek şahıslar olarak sonraki nesillere aktarılmıştır. Şehit edilen yerel azizler pagan tanrıların yerini almış, pagan festivallerin yerini Hıristiyanların oluşturduğu yeni festivaller almıştır.⁵⁶

Maximinus II ordudan ayrılmanın söz konusu olmadan herkesin Romalı tanrılara adakta bulunması gerektiğine dair emrinden sonra Eugenius, bir yolunu bulup ordudan ayrılır. Maximinus II'in bu emri verdiği yıllarda Pisidia'nı valisi Valerius Diogenes'tir. Laodicea'ya da 25 yıl başpiskoposluk yapan Eugenius, kendi adına 340 yılında bir lahit yaptırmıştır. Bu tarihten sonra ne kadar süre yaşadığı bilinmemektedir. Yazıtta geçen bir ifade oldukça önemlidir. Başpiskoposluğu esnasında önceden temelleri olan kiliseyi yeniden inşa etmiştir. Bu ifade Laodicea'da yaşayan Hıristiyanların görmüş olduğu baskıyı anlatması açısından oldukça önemlidir. Tanrı nezdinde yapılan mücadeleden zaferle ayrılan yüce bir kişi olarak tanımlanmıştır. Bu ifade o dönemde genelde şehitler için kullanılan bir ifadedir. Eugenius'tan önce temelleri atılan bir kilise olduğuna göre burada görev yapan bir kilise görevlisinde olma ihtimali yüksektir. Bu sorunun cevabını Ramsey ve Calder ikinci bir yazıtta bulurlar. Eugenius'tan önce *Severus* adında bir kişi Laodicea'da piskoposluk yapmıştır. Ladik'te Eugeniusla birlikte imparatorluktan gelen mektuba meydan okuyarak dininden dönmeyen *Gennadius* ve piskopos *Severus*'un mezarları muhtemelen M.S.345'ten önce inşa edilmiş ve önceden şapel olarak kullanılan mekanlardır.⁵⁷

M. Julius Eugenius Erken Dönem Hıristiyanlık tarihinin Anadolu kökenli önemli şahsiyetlerinden birisidir. Laodicea konseyinde görevli Cyrillus Celer'in

⁵⁵ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul, 2011, İletişim Yay, s. 294.

⁵⁶ Mitchell, a.g.e. ,s. 64-65.

⁵⁷ Calder, a.g.e. s. 354-355.

oğlu olup, Romalı senatörlerden Gaius Nestorianus'un kızı Flavia Julia Flaviana ile evlidir. Aileden gelen bu ayrıcalığı ile İmparatorluğun hizmetinde çalışmaya başlamış ve ordudaki görevi ile devam etmiştir. Pisidia Eyaletine bağlı askeri birliklerde görev almıştır ve bundan dolayı da Yalvaç (Pisidian Antioch)'ta görev almıştır.⁵⁸ Mezar taşına kısa hayat hikayesini yazan Eugenius ilk başta kendisinin evlenmekle şereflendiği hanımından bahsetmekle birlikte eşinin nerede defnedildiğinden bahsetmez. Ki muhtemelen eşi memleketi Pisidian Antioch'ta vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Yüksek sınıf ailelerin o dönemde erkek çocuklarını askere gönderme geleneğine bağlı olarak Eugenius'un askeriyede görev alması ve Roma Senatosu'ndan birisinin kızı ile evlenmesi alması Eugenius'un yüksek sınıf bir aile mensubu olduğunu teyit eder.⁵⁹

Ramsay, Eugenius'a yapılan baskıların muhtemelen M.S. 310' da yapıldığını ve baskıların hafiflediğinden dolayı da Eugenius'un rahatlıkla ordudan ayrıldığını yazar. Pisidian Antioch'ta görev yapan Eugnius ordudan ayrıldıktan sonra memleketi Laodicea Combusta'ya döner ve kısa bir süre sonra piskoposluğa M.S. 315'te başlar. Eugenius'a ait bir Hıristiyan yazıtı, o dönemde yaşanan gelişmeleri üç noktada özetler: Birincisi, artık Hıristiyanlık alt sınıf insanların dini olmaktan çıkıp, üst sınıf insanlara da hitap eden bir din olmuştur, Eugenius örneğinde olduğu gibi. İkincisi, II.yüzyılda karşı çıkılan, Hıristiyanların askere alınma işi artık kabul görmeye başlamıştır. Üçüncüsü, Hıristiyanlar artık portikosu, süslemesi vb. detaylarıyla kilise inşa etmeye başlamışlar ve varlıklarının bir göstergesi olarak kiliseler tarihe IV. Yüzyıldan itibaren ışık tutmaya başlamıştır. Son olarak mezar yazıtında bahsedilen iki piskoposun hayatı gelecek yıllarda bu dinin temsilcilerine örnek olarak gösterilecektir.⁶⁰ Burada inşa edilen kilise portiko, tetrastoon, propylon (anıt kapı), su deposu, resim ve mozaikleri ile öncü bir kilisedir.⁶¹

Maximinus'un ölümü ile birlikte kiliselerin yeniden onarımı başlar. Hıristiyanlık artık daha yaygın hale gelmeye başlamış, kamu hizmeti veren kurum statüsünde görülmeye başlandığı için para ile buluşmuş ve eskisinden da güzel kiliseler inşa edilmeye başlanmıştır.⁶² 25 yıllık biskoposluğu esnasında kendini işine o derece vermiştir ki kendisine göre daha uzaklarda olan Isauria,

⁵⁸ William Mitchell Ramsay, *Luke the Physician and Other Studies in the History of Religion*, New York, Hodder and Stoughton Publishment, s.339.

⁵⁹ W. M. Calder, "A Fourth-Century Lycaonian Bishop." *Expositor*, Vol 7, London, 1908, Hodder & Stoughton, s.320.

⁶⁰ James W. Ermatinger, *Daily Life of Christians in Ancient Rome*, Westport, 2007, Greenwood Press, s. 171.

⁶¹ Frank Trombley, *Hellenic Religion and Christianization c. 370-529*, Leiden, 1993, E.J. Brill.

⁶² Ramsay, a.g.e., s. 342-345

Vasada piskoposları M.S. 325'te Nicaea'da düzenlenen konseye katılırken Eugenius bu konseye katılamamıştır.⁶³ İlerleyen yıllarda ise Eugenius bir Phryg geleneği olan ölmeden önce mezar taşını ve mezar yerini ayarlama işine girişmiştir. Calder ve Ramsay, lahitin Severus ve Eugenius hayatta iken kendileri tarafından yapıldığını ifade ederler. Lahit üzerindeki yazıtlar farklılık arzetsen bile aynı dönemde benzer kişi tarafından kaleme alındığı ifade edilir. ⁶⁴ Lahit ise *pelta* adı verilen bir ahşap ya da taştan oluşan çit ile kuşatılır. Pelta terimi Lykaonia Phrygia ve Pisida bölgesinde bulunan mezar yazıtlarında sıkça rastlanılan bir kelimedir.⁶⁵

SONUÇ

Kuran'ı Kerim'de Kehf suresinde ve Hıristiyan kaynaklarında da farklı şekillerde bahsedilen Roma İmparatorluğu Trajan Decius'a emrine uymayan ve pagan tanrılara kurban kesmeyi reddeden gençler ile Laodicea Combustalı Marcus Julius Eugenius ordudan ayrılmasına neden olan nokta benzerdir: *Romanın pagan tanrılarına tapmamak ve adakta bulunmamak*. Sayıları farklı olarak ifade edilen gençler ve M. J. Eugenius Roma İmparatorları'na karşı gelerek putlara tapmamışlar ve onlara adakta bulunmamışlardır. M. J. Eugenius'a yapılan baskılar sonucu ordudan ayrılması M.S. 310'lara tarihlenirken, Ashab-ı Kehf'in Decius'un emrine uymamaları ise yaklaşık olarak M.S. 249-251'e tarihlenmektedir. Aralarında yaklaşık 50-60 yıl gibi kısa bir süre vardır ki bu dönem Hıristiyanlara karşı baskının yoğun olduğu dönemlerdir.

Semitik bir zeminde Kudüs ekseninde ortaya çıkan Hıristiyanlık, dini gelişimini, yaşanan çekişmeler sonucu, Kudüs'ten ziyade Antakya merkezli bir hareket olarak başlayıp, Tarsuslu Aziz Paul ve arkadaşlarının yoğun misyonerlik faaliyetleri sonucu Anadolu üzerinden Batı'ya yayılmış ve Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olmuştur. Hıristiyanlık dininin bu coğrafyada gelişmesine paralel olarak pek çok tarihi ve kültürel olay bu topraklar üzerinde gerçekleşmiştir. Laodicea Combustalı Marcus J. Eugenius'ta pek çok Hıristiyan tarihi figür gibi bu coğrafyanın tarihinde önemli bir rol almış, baskı ve zulümlere göğüs gererek Hıristiyanlığın gelişmesinde katkıda bulunmuştur.

Hıristiyanlığa ait bu figürler değerlendirilirken dinler tarihi perspektifinden bakılıp, tarihi bir zenginlik olarak değerlendirilmeli ve ötelenmemelidir. İslamiyet'in henüz ortaya çıkmadığı zaman diliminde pagan tanrılara tapmayan

⁶³ Ramsay, a.g.e. , s. 349.

⁶⁴ W. M. Calder, "Studies in Early Christian Epigraphy", The Journal of Roman Studies, 1920, vol. 10, no. 2. s. 51-52.

⁶⁵ Ramsay, a.g.e. , s. 351.

bu şahsiyetlerin bir örneğinin de Kuran-ı Kerim’de anlatıldığı göz önüne alındığı takdirde olaylara bakış açımız daha bir derinlik kazanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Armstrong, Karen, 2014, *Mitlerin Kısa Tarihi*, İstanbul, Alfa Yayınevi.
- Aydın, Fuat, 2011, *Pavlus Hristiyanlığın Giriş*, Ankara, Eski Yeni Yayınları.
- Bainton, Roland H., 1960, *Christian Attitudes Towards War and Peace*, New York, Abingdon Press.
- Bainton, Roland H., 1946, The Early Church and War, *The Harvard Theological Review*, Vol. 39, No. 3.
- Baldwin, Simeon E., 1907, Religion still the Key to History, *The American Historical Review*, C. 12. No. 2.
- Berger, Peter L., 1993, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, (Çev. A. Coşkun), İstanbul, İnsan Yay.
- Bergson, Henry, 2013, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, Ankara, Doğu Batı Yay.
- Braudel, Fernand, 1992, *Tarih Üzerine Yazılar* (Çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara. İmge Kitabevi.
- Calder W. M., 1924, Some Monuments Of The Great Persecution, *The Bulletin of the John Rylands Library*, vol. 8, no. 2.
- Calder W. M., 1920, "Studies in Early Christian Epigraphy", *The Journal of Roman Studies*, vol. 10, no. 2.
- Calder W. M., 1908, "A Fourth-Century Lycaonian Bishop." *Expositor*, Vol 7, London, Hodder & Stoughton, s 307-322.
- Clement, Protrepicus, <http://www.newadvent.org/fathers/020810.htm>.
- Clement, Paedagosus. <http://www.earlychristianwritings.com/text/clement-instructor-book1.html>
- Cyprian, De bono Patientiae, <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf05.html>
- Ermatinger, James W., 2007, *Daily Life of Christians in Ancient Rome*, Westport, Greenwood Press
- Fant, C. E. ve Reddish M. G., 2003, *A Guide to Biblical Sites in Greece and Turkey*, New York and Oxford: Oxford University Press.
- Frend, W. H. C., 1959, "The Failure of the Persecutions in the Roman Empire", *Past & Present*, No. 16.
- Gleditsch, Kristian S., Ward, Michael D. 2000, War and Peace in Space and Time: The Role of Democratization. *International Studies Quarterly*, 44.
- George, H. B., 1901, *The Relations of Geography and History*, Oxford, Clarendon Press.
- Hobson, John M. 2011, *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*. İstanbul, YKY.
- Irenaeus, Adversus Haereses, <http://www.earlychristianwritings.com/text/irenaeus-book4.html>
- Kaçar, Turhan, 2009, *Geç Antik Çağda Hristiyanlık*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Karlığa, Bekir, 2012, *Din ve Medeniyet*, İstanbul, Mahya Yay.
- Kristof, Ladis K. D. 1960, The Origins and Evolution of Geopolitics, *JCR*. Vol. 4. No. I. 15-51.
- Löwith, Karl, 2012, *Tarihte Anlam*, İstanbul, Say Yay.
- Mellink, Machteld J., 1966, Anatolia: Old and New Perspectives. *Proceedings of the American Philosophical Society*. Vol. 110. No. 2. Archaeology: Horizons New and

Old.

- Mitchell, Stephen, 1995, *Anatolia, Land, Men and Gods in Asia Minor*, Oxford, Clarendon Press.
- Plinius, *Epistuale*, <http://www.thelatinlibrary.com/pliny.ep10.html>.
- Ramsay, W. M., 1902, The Geographical Conditions Determining History and Religion in Asia Minor. *The Geographical Journal*. Vol. XX. No. 3. 257- 275.
- Ramsay, William Mitchell 1923, Geography and History in a Phrygo-Pisidian Glen, *The Geographical Journal*, Vol. 61, No. 4, s. 279-296.
- Ramsay, William Mitchell 1908, Luke the Physician and Other Studies in the History of Religion , New York, Hodder and Stoughton Publishment.
- Reed, Gloria J., 2011, *Nothing Gold Can Stay*, Bloomington, West Bow Press.
- Short, John Rennie 1993, *An Introduction to Political Geography*, London and New York. Routledge.
- Smith, Justin A., 1886, Religion as an Element in Civilizatio, *The Old Testament Student*, Cilt. 6. No. 4.
- Spykman, N. John, 1938, Geography and Foreign Policy I, *The American Political Science Review*, Vol. 32. No. 1. 28-50.
- Tekin, Oğuz, 2011, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul, İletişim Yay.
- Tertullian, Apology, Translation by Alex. Souter, B.A., Regius Professor of Humanity in the University of Aberdeen. Pp. xx + 496. Cambridge: University Press. 12s. 6d. net
- Trombley, Frank, 1993, *Hellenic Religion and Christianization c. 370-529*, Leiden, E.J. Brill.
- Turan, Osman, 1998, *Tarihi Akışı İçinde Din ve Medeniyet*, İstanbul, Boğaziçi Yay.
- Wason, Paul, K. 2010, The Neolithic Cosmos of Çatalhöyük, *Religion In The Emergence Of Civilization:Çatalhöyük As A Case Study* (Edited by Ian Hodder), New York, Cambridge University Press.

SARAYÖNÜ DİNİ YAPILARI

Ali BORAN *
Şengül BAYAR **

GİRİŞ

İlk yerleşim tarihi, tarihi çağlara kadar uzanan, Hititler, Frigyalılar, Bizanslılar, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde önemli bir yerleşim yeri olan ayrıca Konya Âlimlerinden Ladikli Hacı Ahmet Ağa'nın da bulunduğu önemli İlçelerimizden Sarayönü'ndeki dini yapıları bu çalışmamızda ele almaktayız. Orta Asya ve Anadolu Selçuklu Camii geleneğinin¹ Sarayönü'nde de devam ettirildiği görülmektedir. Ahşap direkli camiler grubuna giren cami örnekleri ile türbeler günümüze ulaşan dini yapılarda ele alınarak erken dönemlerden itibaren kullanılan ahşabın bu yörede de karşımıza çıktığı fark edilmektedir. Sarayönü merkez ve mahallelerinde özellikle eski bir yerleşim yeri olan Ladik'te birçok eser karşımıza çıkmaktadır. Zaman zaman yıkılan eserler yerine yeniden inşa edildiğini ve bazen de günümüze ulaşamayan önemli yapı gruplarının olduğunu anlamaktayız. Bu çalışma kapsamında ahşap direkli camiler grubunda yer alan; Pir Hüseyin Bey Camii, Hatıp Camii, Küçük Ali Oğlu Camii, Ladik Ulu (Büyük) Camii, Ladik Kaşı Camii, Kurşunlu Camii ile Ahçı Baba Türbesi, mimari ve süsleme özellikleriyle incelenerek bulunduğu konum ve tarihi ele alınmıştır.

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü-Sanat ve Tasarım Fakültesi Dekanı e-mail: aliboran@selcuk.edu.tr

** Sanat Tarihcisi, Konya Büyükşehir Belediyesi, Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu - Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, email: sengulbayar42@gmail.com

¹ O. Aslanapa, **Türk Art ve Architecture**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

2. CAMİLER

2.1. Küçük Ali Oğlu Camii

Konya İli, Sarayönü İlçesi, Hatıp Mahallesi, Pir Hüseyin Bey Caddesi'nde yer alan Küçük Ali Oğlu Camii'nin banisi Kadir, Ahmet, Mehmet, Seyyid ve Hüseyin kardeşlerdir. Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde olan yapı, Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 18.03.1988 tarihinde tescil edilerek koruma altına alınmıştır.

Camii, iki sıra dörder ahşap direklerle üç sahına ayrılmış harim ve sonradan kapatılan yazlık bölüm olarak kullanılan son cemaat mahallinden meydana gelmektedir. Ahşap direkli bu yazlık bölüm, 1932-1933 yıllarındaki onarımlarla Hüseyin Ceylan adlı bir usta tarafından kapatılarak sonradan pencere ve kapı ilave edilmiştir.² Sonradan kapatılan yazlık (çardak) bölümünden dolayı "Çardaklı Camii" olarak da adlandırılmaktadır. Duvarları moloz taş ve kerpiç olan yapı sonradan geçirdiği onarımlarla betonarme malzeme ile sıvanarak boyanmıştır. Zaman zaman onarım geçiren yapının üst örtüsü bazı araştırmacılara göre "Kara Örtü" olarak tabir ettiğimiz örtü sistemi iken sonradan oluklu sac levha ile kaplı kırma çatı ile muhafaza altına alınmıştır. 1940 yılında İbrahim Külahlı adlı bir usta tarafından çatının yaptırıldığından bahsedilmektedir³.

Caminin H.1281 (M.1861) yılında yaptırıldığını caminin doğu cephesinde yer alan altı satırlık dikdörtgen formlu kitabesinden öğrenmekteyiz. Kitabesi;

"-Aziz eyle dü âlemde ilahi ehl-i hayratı

-Olup banisi beş kardeş, Huda vere mükafatı

-Biri Kadir, biri Ahmet, bir Mehmet olup bani

-Biri Seyyid'dir, Hüseyin'le Halil'e vire cenneti

-Sene bin iki yüz seksen bir içinde olup tekmil

-Huda mağfur ede bunda namaz kılan cemaati" yazılıdır. Kitabeye göre camii H.1281 (M.1861)'de ismi geçen beş kardeş tarafından yapılarak babalarının adları Ali'nin adı verilmiştir.

Yapının günümüzdeki durumuna bakarsak son cemaat mahalli ile beraber yaklaşık kare planlı olup kırma çatı ile örtülüdür. Yapının güney duvarına bitişik doğu köşede, yanlarda dikdörtgen formlu prizmatik, alt kaideleri mermerden üzeri ise betonarme malzeme ile yapıлып yeşil boyalı payeler arasında yuvarlak kemerli giriş ile avluya girilmektedir. Kemerin köşelikleri boş bırakılarak üzeri düz betonarme ile kapatılmıştır.

² H. Karpuz, "Konya ve Çevresinde Yazlık Mekânlı Camiler", **IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, Erzurum, 2005, s. 290-291.

³ R. Duran, "Konya-Sarayönü'nde Üç Ahşap Camii", **Vakıflar Dergisi**, Sayı:20, Ankara, 1988, s.50-51.

Yapının güney ve batı cephelerinde altta kareye yakın dikdörtgen formlu iki pencere ile üstte dikdörtgen formlu iki tepe penceresi yer almaktadır. Kuzey cephede altta kareye yakın dikdörtgen formlu bir büyük bir küçük pencere ile üstte dikdörtgen formlu bir tepe penceresi yer almaktadır. Yapının giriş cephesi olan doğu cephede ise yazlık bölümün sonradan kapatılması ile giriş kapısı karşısına dikdörtgen planlı sonradan rüzgârlık bölümü yapılmıştır. Güney taraftan girilen bu bölümün girişinin hemen yan tarafında su basman seviyesinden aşağı eski yazlık bölüm altına inen bir kapı bulunmaktadır. Ayrıca kapatılan yazlık bölüm cephesine de sonradan dikdörtgen formlu iki büyük pencere açılmıştır.

Caminin dış beden duvarları pencere seviyesine kadar mermer malzeme dikey dikdörtgen formlu olarak dört tarafı kaplanmıştır. Yapının ahşap saçakları sac oluklarla ise camiye çevrelemektedir. Avluda sonradan yapılan şadırvan, tuğla bir çeşme ve kamelya yer almaktadır. Eskiden yazlık bölüm olarak kullanılan son cemaat mahalline girmeden önce kapatılan rüzgârlık bölümünün zemininde mermer kullanılmıştır. Bu bölümden son cemaate giriş kapısı üzerindeki dikdörtgen formlu panoda “Bismillahirrahmanirrahim” yazılıdır. Bunun sol tarafında ise daha önce üzerinde durduğumuz altı satırlık caminin banisi ve inşa tarihi kitabesi yer almaktadır.

Rüzgârlık bölümünden son cemaate giriş kapısı ile harim girişi arasındaki bölmenin güneyindeki kapı açıklığı haricinde yanlar kapatılarak ayrı bir giriş bölümü oluşturulmuştur. Bu bölümün duvarları, tavanı ve zemini lambri ile kaplanmıştır. Yandaki eski yazlık bölümüne dört basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Bu bölümün zemini ve duvarları pencere seviyesine kadar lambri ile kaplanmıştır. Duvarları sıvalı olan bu bölümün üzeri ise beyaz lambri ile kapatılmıştır. Bu bölümün sonradan kapatıldığını harimin doğu duvarındaki şimdiki son cemaate bakan duvardaki altta dikdörtgen formlu iki pencere ile üstte bir tepe penceresinin olmasından da anlamaktayız. Bu bölümün kuzeyindeki giriş yanında bulunan altı basamaklı merdivenle çıkılan bir giriş bulunmaktadır. Kapalı tutulan, girilemeyen bu bölümün ya çatıya çıkış ya da bir depo girişi olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca son cemaatin güney duvarında bulunan şimdilerde dolap olarak kullanılan bir mihrap nişi bulunmaktadır.

İki kanatlı tablalı ahşap kapı ile girilen harim mihraba dik olarak iki sıra dörder ahşap direk üç sahna ayrılmaktadır. Kuzey ve güneydeki ahşap direkler duvarlara bitişik olarak yapılmıştır. Ayrıca kuzeyden ikinci sıradaki ahşap direklerde mahfil katını desteklemektedirler. Ahşap direklerin üzerine yassı formlu ahşap yastıklar, bunların üzerine güney-kuzey yönünde ahşap ana kirişler ve bunun üzerine de doğu-batı yönünde ahşap tali kirişler oturmaktadır.

Caminin iç beden duvarları pencere seviyesine kadar, kuzey iç beden duvarı mahfil katına kadar lambri ile kaplanmıştır. Kuzeybatı köşede yer alan İmam Odası ise sonradan yapılmıştır. Kadınlar mahfiline harim giriş kapısı yanındaki on iki basamaklı ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır. Mahfil korkulukları Eski Anadolu Evlerinde de kullanılan dekupe oymalı korkuluklardır⁴. Yapının içerisini aydınlatan pencerelerden üsttekiler dıştan pvc içten ahşap olup, içeriye doğru genişleyen alt sıradakiler ise pvc ile sonradan kapatılmıştır. Harim iç beden duvarları süslemesiz olarak sade tutulurken, ahşap minber, mihrap ve vaaz kürsüsü ahşap süslemeli olup olarak tezyin edilmiştir.

Kible duvarı ortasında yer alan mihrap, duvara oyulmuş sade süslemesiz yarım daire formlu nişli ve dikdörtgen formlu olarak tasarlanmıştır. Sonradan üzeri yağlı boya ile boyanan mihrabın alt sol ve sağ yanları önünde lambri ile kaplanmış seki oluşturulmuştur. Mihrap nişi kemeri dilimli olarak tasarlanarak, köşeliklerinde ise ortada bir merkezi nokta ve etrafını çevreleyen noktalarla oluşturulmuş dairevi geometrik süslemeli motifler yer almaktadır. Niş etrafını ise yivli, silmeli, geometrik süslemeli bordürler ile kıvrım dal ve yapraklardan oluşan bitkisel süslemeli bordürler çevrelemektedir. Mihrap tepeliği altındaki bordür ortasında ve köşelerinde çiçek motifli rozetler yer alır. Tepelik yarım şemse motifli şeklinde yapılarak uçları ise alt kenarları volütlü birbirini takip eden başak motifli olarak tezyin edilmiştir.

Ahşap minber sonradan yağlı boya ile boyanarak özgün özelliği bozulmuştur. Minberin girişi dilimli kemer ile köşk kısmı da külahlı olarak tasarlanmıştır. Minber korkuluğu iki taraftan ahşap çıtaların çakılması ile kafes şeklinde bir form oluşturulmuştur. Minberin aynalığı ise ikizkenar üçgen içerisinde çok kollu yıldız şeklindeki motif kenarları yıldız kolları ile hareketlendirilerek geometrik süslemeli olarak tezyin edilmiştir⁵. Kenar bordürleri ise çiçek motifini saran dairesel motiflerin kıvrım dallarla birbirine bağlanarak tekrarı ile oluşturulan bitkisel ve geometrik süslemeli olarak tezyin edilmiştir. Minberin süpürgelik ve geçit bölümleri de kemerli olarak tasarlanmıştır. Vaaz kürsüsü güneydoğu köşeye doğru duvara yerleştirilmiş olarak ahşaptan, yanları minberdeki gibi ahşap çıtaların çaprazlama olarak çakılması ile kafes şeklinde yapılmıştır.

Camiye genel olarak baktığımızda üç sahnalı dikdörtgen planlı harim, yandaki üç ahşap direkli yazlık bölümün kapatılması ile kareye yakın bir form

⁴ ANONİM, "Dekupe Oyma", **Mobilya ve İç Mekân Tasarımı**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2011, s.3-18.

⁵ H.Ö. Barışta, **Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul Camii ve Türbelerinden Ağaç İşleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2009.

almıştır. Fakat harimin doğu duvarındaki pencereler, yazlık bölümün kapatılması ile işlevini büyük ölçüde yitirmiştir. Ayrıca eskiden yazlık bölümün mihrabı⁶ günümüzde dolap olarak kullanılmaktadır. Yapının minaresi yoktur.

2.2. Sarayönü Hatıp Camii

Konya İli, Sarayönü İlçesi, Hatıp Mahallesi, Cami Sokak'ta yer alan caminin yapım tarihi ve banisi kesin olarak bilinmemekle beraber stil kritiği ile 19. Yüzyıl sonlarına tarihlendirilmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde olan eser, Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 18.03.1988 tarihinde tescil edilerek koruma altına alınmıştır.

Yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen eser 1922-1923 yıllarında geçirdiği bir onarımla kerpiç olan duvarları tamamen moloz taş olarak örülmüştür. Yine aynı yıl minber ve vaaz kürsüsü ile mahfil korkulukları yenilenmiştir. Ayrıca 1950 yılında geçirdiği bir tamiratla ahşap kirişler üzeri ahşapla tavan ve sac levhalarla kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır.⁷

Yapının batı cephesinde üç adet kitabe yer almaktadır. Bu kitabelerden güney tarafta iki pencere arasındaki dikdörtgene yakın düzensiz formlu bir pano içerisindeki dört satırlık taş kitabede;

“-.....(?) ümem Seyyid-i Şah-ı Keykubad (?)
-El-Arap (?) Ve'l- Acem İzzüd-dünya Ve'd-din Ebu'l-Feth
-Keykavus b. Keyhüsrev burhanü emiru'l-mü'minin..... (?)
-El Muhtaç İla Rahmeti ve affihi gaferallah fi sene sitte mie⁸”

yazılıdır. (Buna göre bu kitabeden yola çıkılarak tarihin sonu okunamadığından 600'lü yıllar olduğu anlaşılmaktadır.)

Sonradan kapatılan rüzgarlık bölümü içerisindeki duvarda yer alan yarım daire formlu üç satırlık taş kitabede ise ;

“-Es- Sultan
-Bena' hazihi'l medresete'l mübareke
-Fi Eyyami's- Sultan İzzeddin⁹” yazılıdır.

Bu kitabeye göre ise önceden bir medrese varlığından söz edilmektedir. Sultan İzzeddin'in saltanat günlerinde bu mübarek medresesi bina ettiğini kitabeden anlamaktayız. Bazı araştırmacılara göre medrese M.1656 yılında

⁶ H. Karpuz, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XXVII, C: III Sayı:12, Ankara, 2009, s. 2066-2068.

⁷ R. Duran, **age**, s.51-53.

⁸ Not: Kitabe okuması Koyunoğlu Müzesi Müdürü Epigraf Hasan YAŞAR ve Koyunoğlu Müzesi Personeli Sanat Tarihçi Muhammed Yaşar ÇUHADAR tarafından yapılmıştır.

⁹ Not: Kitabe okuması Araştırmacı- Yazar ve Sahaf Muhammed DOĞAN tarafından yapılmıştır.

camiye dönüştürüldüğünü ve inşa tarihinin M.1656 olduğunu belirtirken¹⁰, bazı araştırmacılara göre ise bu kitabenin başka yapıya yani Pir Hüseyin Bey Cami'sinin avlusunda önceden bir iptidai mektebi, medrese varlığından söz edilmekte olduğundan bu kitabenin bu yapıya ait olabileceği ihtimalini vermiştir¹¹.

Ayrıca yapının batı cephesinde varlığından söz edilen Latince yazılı mermer kitabe onarımlar esnasında üzeri kapatılmıştır.

Sarayönü'nde eskiden beri varlığından söz edilen bir medrese olduğu kaynaklarda geçmektedir. Fakat medresenin tam olarak yeri bilinmediğinden bu kitabenin de nereye ait olduğu kesin değildir.

Etrafı duvarla çevrili olan caminin avlusunda kuzeydoğuda yapıya bitişik olarak yapılmış dikdörtgen planlı kerpiçten yapılmış müstemilat ile batı yönde sonradan yapılmış olan şadırvan bulunmaktadır. Avluya doğu ve batı yönde açılan iki kapı ile girilmektedir.

Caminin dış beden duvarları sonradan sıvanarak yeşil boya ile boyanmıştır. Ahşap saçakları ise sarı renge boyanarak üzerindeki su olukları ile camiye çevrelemektedir.

Yapının batı cephesine giriş önüne sonradan rüzgârlık bölümü eklenmiştir. Bu bölüme üç yönden çıkılan altı basamaklı mermer bir merdivenle ulaşılır. Batı cephesinin kuzey köşesinde sonradan yapılan minaresi yükselir. Aynı cephede dikdörtgen formlu yuvarlak kemerli ahşap çerçeveli iki büyük pencere ile pencereler arasında düzensiz formda dört satırlık taş kitabe ile rüzgârlık bölümü içerisindeki duvarda yarım daire formlu üç satırlık bir taş kitabe yer almaktadır. Yapıyı güney cephesinde iki, doğu cephesinde üç, kuzey cephede ise bir adet büyük yuvarlak kemerli, dikdörtgen formlu, ahşap çerçeveli pencereler aydınlatmaktadır.

Yapının kuzeybatı köşesinde çokgen kürsü ve pabuç, dilimli gövde ve petek bölümlerinden oluşan, geometrik süslemeli korkuluğu olan, külahlı ve alemle sonlanan, stalaktitli tek şerefeli minaresi yer alır. Minaresi 1992 'de yenilenmiştir.

Camiye kuzeybatıdaki çift kanatlı bir kapı ile girilirken sonraki onarımlarda giriş önüne rüzgârlık bölümü de eklenerek giriş bu bölümden ulaşılmaktadır.

Harim, mihrap duvarına dik olarak iki sıra halinde yerleştirilmiş ikişer ahşap direk üç sahna ayrılmaktadır.

Ahşap direkler zemindeki rutubetten korumak ve çürümesini engellemek için dairesel formlu taşlara oturtulmuştur. Ahşap direkler üzerine yassı formlu

¹⁰ H. Özdağ, **İlçemiz Sarayönü'nü Tanıyalım**, Ünal Matbaası, Sarayönü, 1975.

¹¹ R. Duran, **age**, s.51-53.

yastıklar oturmaktadır. Yastıklar üzerinde ise kuzey-güney yönünde ana girişler ile bunun üzerinde de doğu-batı yönünde tali girişler uzanmaktadır.

Fevkani mahfile harime giriş kapısı yanından on bir basamaklı ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır. Kuzeydeki ahşap direkler mahfil katını desteklemektedirler. Mahfil korkulukları ahşap çitaların altlı üstlü dikey ve aralıklı olarak yerleştirilmesi ile sade tutulmuştur. Mahfilin kapatılan alt bölümü ile iç beden duvarları pencere seviyesine kadar lambri ile sonradan kapatılmıştır.

Kible duvarı ortasında yer alan yarım daire formlu mihrap nişi yarım kubbeli kavsara ile örtülerek kenarları bitkisel süslemeli yuvarlak kemeri ile tamamlanır. Kemer köşelikleri boş bırakılırken kemer tablasında ;

“Âli İmrân Sûresi, 37. Ayet” yazılıdır. Bu ayetin altı ve kenarlarında ise ; Allah (c.c), Maşallah, Ya Hafız, Yadigar” üstünde ise “Besmele” yazılıdır.

Dikdörtgen formlu mihrabın yarım daire formlu nişinin etrafını tıpkı Küçük Ali Oğlu Camii mihrabında gördüğümüz gibi kıvrım dal, yaprak motifleri ve “S” kıvrımlarının birleşerek devamı ile oluşturulan bitkisel süslemeler ile tezyin edilmiş silmeli bordürler çevrelemektedir. Kenar bordürünün üst köşelerinde ve ortasında çiçek motifli rozetler yer almaktadır. Tepeliği ise yarım daire formlu yanlara doğru kıvrılarak ortası boş bırakılmıştır. Mihrap sonradan yaldız boya ile boyanarak orijinal rengi kaybolmuştur.

Güneybatı köşede yer alan minber sonradan yenilenmiştir. Giriş alınlığında “Kelime-i Tevhid” yazılıdır. Külahlı köşk bölümü yanları, aynalık, süpürgelik ve korkuluğu; üçgen ve çokgen formlar ile üçgenlerin birleşerek sekizgen formların oluşturulduğu geometrik kompozisyonlu süslemeler ile bezenmiştir. Vaaz kürsüsü de minberle aynı süsleme formunda olup güneydoğu köşede zeminden yükselerek ahşaptan dikdörtgen tablalardan oluşmaktadır.

Harim içerisinde dairesel formlu panolarda gayet sanatkârane şekilde “Allah (c.c)”, “Muhammed (s.a.v)”, Dört Halife; “Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ile Hz. Muhammed’in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin isimlerinin yazılı olduğu levhalar sekiz adettir.

2.3. Pir Hüseyin Bey Camii

Konya İli, Sarayönü İlçesi, Yukarı Mahalle Pir Hüseyin Bey Caddesi’nde yer alan “Büyük Camii” olarak da bilinen eser, Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde olup, Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 23.09.1992 tarihinde tescil edilerek koruma altına alınmıştır.

Birçok onarım geçiren camii H.811 (M.1408)'de yaptırılmıştır¹².Yapının yapım tarihi ile ilgili M.Zeki ORAL'ın "Turgutoğulları Eserleri- Vakfiyeleri" adlı makalesinde iki sıra beşer ahşap sütunun üç sahına ayırdığı harim, ahşap tavan, küçüklü büyüklü pencereleri, moloz taştan yapılmış beden duvarları, müezzin mahfili ve minberi H.1310 (M.1894) yılında Sarayönü zenginlerinden Hacı Abdullah Ağa'nın delaletiyle yaptırılan bölümler olduğundan bahsetmektedir¹³. 1944 yılında da camiye minare eklenmiştir ki caminin bu tarihlerde de onarım geçirdiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca Oral, caminin ilk banisi olan Pir Hüseyin Bey zamanına ait olan mihrabın çok güzel olduğunu belirtirken, caminin önünde duran eskiden yazlık bölüm mihrabı olan lahit kapağı kenarlarında Lafza-ı Celâl ve ayetlerle "Onun tarihi 811'dir." cümlesinin yazılı olduğundan bahseder. Caminin H.811'de yaptırıldığını yazan bu tarihin önemli olduğunu ve camii kapısında önceden yazılı olan bir kitabenin olduğunu ve bu kitabede de Sarayönü şark köylerindeki mezraa oşürlerinin vakfedildiğini; merhum Silleli Said Beyin notlarından öğrenildiğini ve kitabenin bugün yerinde mevcut olmadığını belirterek caminin imam ve hatip beratlarından ilk banisinin de Pir Hüseyin Bey olduğundan bahsetmektedir¹⁴. Bazı araştırmacılara göre ise camii M.1200 yılına tarihlendirilmektedir¹⁵.

Pir Hüseyin Bey Camii, avlu duvarı ile çevrili olup kuzeybatısında sonra eklenen yapı ve batı cephesinin güneyinde şadırvanı ile bahçesinde eski yaz aylarında kullanılan mihrabı ve mimari parçalar bulunmaktadır. Avluya güney ve batısındaki kapılardan girilmektedir. Şadırvan dokuz sütun üzerine dilimli kubbe örtülerek kubbeyi çokgen uzun betonarme saçak çevrelemektedir. Sütunlar arası kemerli olup, sütun başlıkları sade tutulmuştur. Kaidesi çokgen formlu olan şadırvan sonradan yapılmıştır.

Bir dönem yaz aylarında kullanılan, günümüzde avluda sergilenen taş mihrabın¹⁶ çok katlı silmeli derin nişi vardır. Nişin üzeri mukarnas kavsaralı olarak tasarlanmış olup, üst ve yan bordürlerde yazı kuşakları yer almaktadır. Bu yazı kuşaklarında; Lafza-i Celâl ve ayetlerle "Onun tarihi 811'dir." Kenarlarda ise " Ay buraya nur saçmıştır dostlar burada sevinçle ibadet edecektir, düşmanlar görsün" yazılıdır¹⁷.

¹² R. Duran, *age*, s.48-50.

¹³ M.Z. Oral, "Turgutoğulları Eserleri- Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı:3, Ankara, 1956, s.31-65.

¹⁴ M.Z. Oral, *age*, s.31-65

¹⁵ H. Özdağ, *age*.

¹⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ö. Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

¹⁷ R. Duran, *age*, s.48-50.

Mihrabın yanlarında ise büyük kalın sütunlar yer almaktadır. Ayrıca bahçede sütun başlıkları ve devşirme mimari parçalar yer almaktadır.

Dönem dönem onarım geçiren yapının dış beden duvarları sıvanarak boyanmıştır. Güney ve batı cephesinde bordürleri kırmızı olarak belirginleştirip dikdörtgen formlu taşlar cepheyi hareketlendirmiştir. Batı cephesinde çift kanatlı bir giriş kapısı ile altta dikdörtgen formlu dört pencere ile üstte dikdörtgen formlu dört tepe penceresi yer almaktadır. Kuzeybatı köşede ise minaresi yükselmektedir. Caminin güney cephesinde altta iki büyük pencereler ile üstte iki tane dikdörtgen formlu bir tane de dairesel formlu tepe pencereleri, doğu cephede altta dikdörtgen formlu beş pencere üstte aynı formda üç tepe penceresi, kuzey cephede ise altta iki büyük üstte iki tepe penceresi dikdörtgen formlu olarak harimi aydınlatmaktadır. Pencereler genel olarak alttakiler sonradan pvc ile kapatılarak üsttekiler ahşaptır. Yapıyı çevreleyen ahşap saçaklar sonradan yenilenmiştir.

Yapının batı cephesinin kuzeyinde yer alan minaresinin giriş kapısındaki kitabesinden yapıya 1944 yılında eklendiğini anlamaktayız. Kare kaideli, silindirik formlu, tek şerefeli ve külah örtülü minare alemle sonlanmaktadır. Taş malzemedeki yapılmış olan minarenin şerefesi sade olup külah altı ve şerife altı dikdörtgen küçük panoların birleşerek oluşturduğu çini bilezik ile çevrenmektedir. Minareye giriş ve harime giriş bölümleri sonradan eklenen bir bölümle kapatılmıştır. Bu bölüme sonradan büyük bir pencere de eklenmiştir. Minarenin kapısı yuvarlak kemerli dikdörtgen formlu olup çevresi ay-yıldızlarla çevrilerek süsleme kompozisyonu oluşturulmuştur. Ayrıca yanlardaki taşlar girintili-çıkıntılı dişli olarak yerleştirilerek giriş cephesi hareketlendirilmiştir. Kapı girişi üzerinde 1944 tarihi yazılıdır. Onun üzerindeki kartuşta ise "La İlahe İllallah Muhammedün Rasulullah" yazılıdır. Hemen yanındaki kare pano içerisinde de "Bismillahirrahmanirrahim" yazılıdır. Ahşap kapısı üzerinde tablalarda ise kıvrım dal ve çiçek motiflerle bitkisel süslemeli olarak tezyin edilmiştir.

Yapıya çift kanatlı ahşap bir kapı ile girilmektedir. Kenarları siyah mermerden olan ahşap kapı dikdörtgen formlu olarak üzerinde yatay ve dikey olarak yerleştirilmiş geometrik formda tablalı olarak tasarlanmıştır. Kapı üzerindeki iki ayrı panodaki kitabelerde ;

Sağ pano'da "- La İlahe İllallahül Melikul Hakku'l Mübin"

Sol pano'da "-Muhammedün Resulullah Sadıkul Va'dül Emin¹⁸" yazılıdır.

¹⁸ Not: Kitabe okuması Araştırmacı- Yazar ve Sahaf Muhammed DOĞAN tarafından yapılmıştır.

Harim mihraba dik olarak yerleştirilmiş iki sıra beşer ahşap direk üç sahuna ayrılmaktadır. Orta sahnın yan sahnalara göre geniş ve yüksek tutulmuştur. Ahşap direkler üzerinde yastıklar ve ana girişler kuzey-güney yönünde oturmaktadır. Bunun üzerinde ise doğu-batı yönünde tali girişler oturmaktadır.

Sonradan yenilenen mahfilin önceden Ladik Kaşı Camii mahfil korkulukları ve çıkmasına benzer mahfil ve korkulukları varken günümüzde daha sade tutularak tamamen farklı süslemelidir. Ayrıca mahfili, önceden üst örtüyü destekleyen iki ahşap haricinde alttan üç ahşap direk daha desteklemektedir fakat günümüzde durum değişmiştir. Günümüzdeki mahfile ise on dört basamaklı ahşap bir merdivenle çıkılarak kuzeydeki iki ahşap direk desteklenip alt bölümü sonradan lambri ile tamamen kapatılarak alt bölümde de bir bölüm oluşturulmuştur. Ayrıca günümüzde pencere açıklıkları ve kapı girişi yapılarak aydınlatma sağlanmış olup yukarıdan daha çok alt bölüm kullanılmaktadır. Şimdiki mahfil korkulukları ise tıpkı Küçük Ali Oğlu mahfilinde olduğu gibi ahşap çıtaların dikey ve aralıklı olarak yerleştirilmesi ile sade tutulmuş dekupe oymalı korkuluklardır.

Harim iç beden duvarları süslemesiz olarak yapılmıştır lakin yer yer dairesel hat yazılı panolar yer almaktadır. Harim içerisindeki bu dairesel formu panolarda gayet sanatkârane şekilde "Allah (c.c)", "Muhammed (s.a.v)", Dört Halife; "Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ile Hz. Muhammed'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin isimlerinin yazılı olduğu levhalar sekiz adettir.

Kible duvarı ortasında yer alan mihrap ise süslemesi ve formu ile caminin en dikkat çeken bölümlerinden birisidir. İki bölüm olarak tasarlanmış olan alçı mihrabın nişi üzeri mukarnas kavsaralıdır. Kavsara üzerindeki köşeliklerde ise yıldız üzerine birbirini takip eden mavi yıldız sırası çevrilerek , yine iki yanda ortada mavi yıldız etrafında baklava dilimlerinin altıgen form oluşturarak bunun da çevresinde altı adet baklava dilim motifinin etrafını saran geometrik süslemeli olarak çinilerle tezyin edilmiştir¹⁹. Mihrap nişini dikdörtgen formlu alçı kalıpla nesih yazı ile yazılmış bordürler çevrelemektedir. Mihrap nişi yanlarındaki sütunceler yivli, başlıkları ise geometrik süslemelidir. Mihrabın tepeliği turkuaz renkli olup ortadaki panoda "Bakara Sûresi 144. Ayet " yazılıdır. Yanlar bitkisel süsleme ile tezyin edilerek üzerindeki pano ise kırılmış görüntüsü verilerek tıpkı bir kapı kanadını andırarak bitkisel veya geometrik süslemeli olarak tezyin edilmiş olup ortadaki iki panoda "Allah (c.c)", "Muhammed (s.a.v)" yazmaktadır.

¹⁹ F. Şimşek- A. Kuş- İ. Dıvarcı, **Konya'daki Selçuklu Çini Örnekleri**, Konya, 2007.

Fakat alçı mihrap üzeri sonradan yağlı boya ile boyanarak özgün görselliği kısmen bozulmuştur.

Mihrabın batısında yer alan minberin sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır. Ki bununla ilgili bazı araştırmacılara göre 1892'deki onarımda minberi bulunmayan camiye, tezyinatı mihrabın üst kısmına benzetilen bir minber yapıldığı fakat günümüze ulaşmadığı belirtilirken onun yerine sonradan ahşaptan formika kaplı basit bir minber yapıldığından bahsedilsede maalesef günümüzde o minberinde olmadığını fark ediyoruz²⁰. Günümüzde harimde bulunan şimdiki minber girişi kemerli olarak yanları ise geometrik süslemeli olarak tasarlanmıştır. Tepeliği ise yıldız formu olarak geometrik süslemelidir. Minberin aynalıği ikiz kenar üçgenler ile korkuluk ise yıldız motifli rozetler ile süslenmiştir. Minberin köşeliği konik külah örtülüdür. Süpürgelikte farklı süslemesi ile dikkat çekmektedir. Vaaz kürsüsü de minber gibi mermer malzemeden, basamaklarla çıkılan ve önünde, minber süpürgeliğindeki süsleme motifleri ile aynı süsleme formları yer almaktadır.

2.4. Ladik Kaşı Camii

Konya İli, Sarayönü İlçesi, Ladik Mahallesi Çandır Sokak'ta yer alan Kaşı Camii, Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde olup, Konya Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından 17.11.1989 tarihinde tescil edilerek koruma altına alınmıştır.

Camii adının nereden geldiği tam olarak bilinmemekle birlikte çaprazındaki çeşmenin de aynı adla anılması dikkat çekmektedir. Yapının tarihi ile ilgili bazı araştırmacılar H.1305 (M.1887) tarihi verirken bazı araştırmacılar ise 1897 tarihini vermektedir²¹.

Caminin mihraba dik olarak iki sıra üçer ahşap direk ile üç sahna ayrılan harimi ve kırma çatılı üst örtüsü bulunmaktadır. Dış beden duvarları kâgir olan yapının duvarları sonradan sıvanarak yeşil boya ile boyanmıştır.

Duvarla çevrili olan yapının avlusunda sonradan yapılan çokgen formu şadırvan vb. mekânlar bulunmaktadır.

Caminin taş malzemeli tek şerefeli minaresi kuzeydoğu köşede yer almaktadır. Silindirik formu minarenin şerefe altlığı tuğla mukarnaslı olarak korkuluğu da "S" ve "C" kıvrımlı, bitkisel süslemeli olarak ferforjeli olarak sonradan yenilenmiştir. Sac külah ile örtülü minare bakır bir alemle sonlanmaktadır.

²⁰ R. Duran, *age*, s.48-50.

²¹ H. Karpuz, *age*, s. 2090-2093.

Caminin doğu ve kuzey cephelerinde altta dikdörtgen formlu iki büyük pencere ile üstte aynı formda iki tepe penceresi yer alır. Güneyde altta iki büyük dikdörtgen formlu pencereler ile batı da altta üç dikdörtgen formlu büyük pencere üstte iki tepe penceresi harimi aydınlatmaktadır. Pencereler dıştan ahşap çerçeveli ve demir parmaklıklı, içeriden ise pvc ile kapatılmıştır. Yapının üst örtüsünde dört taraftan sonradan yenilenen ahşap saçaklar ve su olukları çevrelemektedir. Yapının doğu cephesindeki girişin güneyinde yarısı kaldırım içerisinde kalan sadaka taşı olabileceğini düşündüğümüz bir taş yer almaktadır²².

Harime yapının doğu cephesinin kuzeyindeki üçgen ahşap alınlıklı rüzgarlık bölümünden sonra çift kanatlı yuvarlak kemerli bir kapıdan girilmektedir. Ahşap kapının üzeri iki bölüm halinde camekanlı olarak düzenlenmiştir, alt bölümü ise geometrik süslemeli olarak tasarlanmıştır.

Kapı kemeri üzerinde yuvarlak kemer formundaki panoda siyah zemin üzerinde hat yazı ile “Ya Müfettihal Ebbab İftah Lena Hayral Bab (Ey Kapıları Açan Allah’ım Bizim İçin Hayırlı Kapıları Aç)” yazılıdır.

Rüzgârlık bölümünün kuzeyinde depo olarak kullanılan bir odaya açılan kapı bulunmaktadır. Ki bu bölümde yan taraftaki minarenin kaidesi de görülmektedir. Harimin giriş kapısı yanından minareye, sonradan lambri ile kaplanmış bir çıkış kapısı bulunmaktadır.

Harim mihraba dik olarak yerleştirilmiş iki sıra üçer ahşap direk ile üç sahna ayrılmıştır. Kible duvarı ortasında mihrap, güneybatı köşede minber, güneydoğu köşede vaaz kürsüsü ile kuzey cepheyi tamamen kaplayan fevkani mahfil katı ve mahfilin altında kuzeybatıda sonradan kapatılan imam odası yer almaktadır.

Ahşap direkler arası bursa kemerli olan yapının üst örtüsü sonradan yenilenmiştir. Kemerler üzerinde kuzey-güney yönünde ana girişler yer alır.

Güney duvar ortasında yer alan dikdörtgen formlu mihrabın yarım daire formlu niş üzeri dilimli yarım küre kavsarası bulunmaktadır. Mihrap beyaz ve yeşil yağlı boya ile sonradan boyanmıştır. Niş çevresinde mihrabı üç farklı birbirini tekrar eden bitkisel motiflerden oluşan bordürler çevrelemektedir. Bordürler arasındaki silmeler yeşil ve beyaz boya ile boyanarak bordürler sınırlandırılmıştır. Kemer köşelikleri de bitkisel süsleme tezyinatlı olarak yapılmıştır. Kemer üzerindeki dikdörtgen uzun panoda yeşil zemin üzerinde beyaz renkli hat yazı ile ; “Bakara Sûresi 144. Ayet ” yazılıdır. Bunun üzerinde biri boş diğeri bitkisel süslemeli dikdörtgen formlu iki pano , bunun üzerinde de çiçek motifli rozetler yer almaktadır. Tepeliği ise yarım daire formunda ortası hafif içeriye doğru yanları ise bitkisel süslemeli kıvrımlı olarak tasarlanarak

²² N. Sevim, *Medeniyetimizde Toplumsal Dayanışma ve Sadaka Taşları*, İstanbul, 2010.

tepelik içerisi bitkisel süslemelidir. Mihrap genel olarak kıvrım dal, yaprak, bitkisel ve geometrik süslemelidir. Ayrıca dış bordürdeki aynı süsleme kompozisyonunu Küçük Ali Oğlu Cami'nin minberinde aynalıkta da bulunmaktadır.

Ahşap minber de sonradan yeşil ve beyaz yağlı boya ile boyanmıştır. Minberin girişi yuvarlak kemerli ve köşelikleri bitkisel süslemelidir. Tepeliği ise yuvarlak kemer içinde çiçek motiflidir. Minberin batı cephesi duvarla bitişik konumdadır, doğu aynalığı ise ikizkenar üçgenler ile içlerinde kıvrım dal, yaprak ve çiçek motifleri ile bitkisel süslemeli olarak tezyin edilmiştir. Korkulukta birbirini tekrar eden bitkisel süslemeli olarak tezyin edilmiştir. Köşk bölümü kemerli olarak çokgen üst örtüsü yukarıya doğru daralarak alemle sonlanmaktadır.

Güneydoğu köşede yer alan vaaz kürsüsü, yukarıda duvara bitişik olarak yapılmıştır. Kürsünün yan yüzleri geometrik ve bitkisel süslemeli olarak tezyin edilirken aşağısı çokgen formlu olarak aşağıya doğru daralmaktadır.

Kuzey cepheyi kaplayan mahfil katına minareye çıkış kapısı yanından ahşap merdivenlerle çıkılmaktadır. Mahfil katı yanlar dışarıya taşılırken ortası geride bırakılıp "U" formu verilmiştir. Ahşap mahfilin ortasında yarım daire çıkması bulunmaktadır. Bu bölümün altında rozet motifi yer alır. Sonradan boya ile boyanan korkulukları Pir Hüseyin Bey Cami'nin eski mahfil korkulukları gibi yapılmıştır. Birbirini tekrar eden bir ters bir düz motiflerin birleşmesiyle oluşmuş bir kompozisyon yer alır. Mahfil katını kuzeydeki iki ahşap direk destekler.

Camide büyük oranda değişiklikler meydana gelmiştir. Ahşap direkler, mahfil katı korkulukları, kemerler, minber, mihrap ve vaaz kürsüsü sonradan boya ile boyanarak iç beden duvarları pencere seviyesine kadar lambri üstleri ise ahşap malzeme ile kaplanmıştır. Ayrıca kuzeyde minare ve mahfil katı çıkış yerleri yukarıya kadar lambri ile kaplanmıştır. Sonradan eklenen imam odası ve ahşap tavan da sonradan yenilenen bölümler arasındadır. İç beden duvarları sade tutulmakla beraber duvarlarda daire formlu hat yazılı levhalar yer alır. Harim içerisindeki bu dairesel formlu panolarda gayet sanatkârane şekilde "Allah (c.c)", "Muhammed (s.a.v)", Dört Halife; "Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ile Hz. Muhammed'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin isimlerinin yazılı olduğu levhalar sekiz adettir.

2.5. Ladik Büyük (Ulu) Camii

Konya İli, Sarayönü İlçesi, Ladik Mahallesi Halıcı Sokak'ta yer alan Ladik Büyük Camii, Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde olup, Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 17.11.1989 tarihinde tescil edilerek koruma altına alınmıştır.

Ahşap direkli Ladik Büyük Cami'nin mihrabında H.1212 (M.1797) tarihi geçmektedir²³.

"Büyük Camii", "Ulu Camii" ve "Yukarı Camii" olarak da adlandırılan eser enlemesine dikdörtgen planlı olup, mihraba dik olarak uzanan dört sıra beşer ahşap direkle beş sahına ayrılmaktadır. Üst örtüsü kırma çatı olan yapının beden duvarları taş malzemedendir.

Kuzeydoğu köşede yapıya bitişik olan minare; tek şerefeli olup, düzgün kesme taş kullanılan kürsüsünden sonra pabuç tuğla gövdeye doğru daralmaktadır. Sade tutulan şerefe sonradan sıva ile kaplanmıştır. Minarenin üzeri sac külah ile örtülerek alemle sonlanmıştır. Minarenin kürsüsünde nemlenmeler başlamıştır.

Caminin doğu cephesinde altta üç büyük ahşap pencere ile üstte dört tepe penceresi yer almaktadır. Doğu cephenin kuzeydoğusunda kemerli iki kanatlı ahşap kapı önüne sonradan eklenen rüzgârlık bölümü bulunmaktadır. Caminin güney cephesinde altta dört, üstte dört dikdörtgen formlu pencere ile mihrap üzerine denk gelen sonradan kapatılan dairesel formda tepe penceresi yer almaktadır. Caminin batı cephesinde aynı düzen söz konusu olup altta dört büyük, üstte dört tepe penceresi ile kuzeyde altta iki büyük üstte üç tepe penceresi yer almaktadır. Pencerele ahşap çerçevesi olarak, dikdörtgen formludur. Alttaki pencereler daha büyük iken üsttekiler tepe pencereleridir. Alt sıradaki pencerelerde ferforjeler yer almaktadır.

Yapının üst örtüsünde ahşap saçakları yapıyı çevrelemektedir. Saçakların köşelerinde ve ortalarında çok kollu yıldız motifli geometrik süslemeli motifler yer almaktadır.

Camiyi dış beden duvarları zemini etrafında drenaj sağlamak için betonarme su olukları çevrelemektedir. Caminin duvarla çevrili avlusundaki haziresinde eski mezar taşlarından sadece çok azı günümüze gelebilmiştir. Bunlardan bazılarının baş taşları bazılarının ayak taşları bulunmaktadır. Silindirik formlu ve dilimli başlıklı mezar taşının başlığında "Allah (c.c.)" yazılıdır.

Yapının iki kanatlı ahşap kapısına sonradan eklenen rüzgârlık bölümünden sonra ulaşılmaktadır. Her iki yandan dörder basamaklı betonarme merdivenle ulaşılan bu bölümden sonra karşımıza çıkan iki kanatlı ahşap kapı üzerinde iki sıra dikey bir sıra yatay ve tekrar iki sıra dikey dikdörtgen kartuşlar oluşturulmuştur. Basık kemerli kapının üzerindeki kilit taşına benzer taş üzerinde dikdörtgen formlu üçgen alınlıklı taş panoda yer alan dört kitabesinde;

²³ H. Karpuz, *age*, s. 2093-2095.

“-Bismillahirrahmanirrahim

-Maşallahü Teala

-Fi Sene 689 Evasıt-ı Tarih-i 20 Rebiul-Evvel Tarih-i Atik

-Fi Sene 1313, 12 Rebiul- Evvel Tarih-i Tecdid” yazılıdır. Buna göre yapının yapılış tarihi ve yenileme tarihi hakkında kitabeden bilgi almaktayız. Kitabeye göre M.1290’larda yapılan yapı, 1895 yılında yenilenmiştir.

Harim mihraba dik olarak dört sıra beşer ahşap direk beş sahına ayrılmıştır. Ahşap direklere yassı formlu yastıklar onun üzerine de kuzey-güney yönünde ana girişler oturmaktadır. Bunun üzerinde de daha sonradan yenilediği tahmin edilen ahşap tahtalar yapılmıştır. Ahşap direklerin çürümemesi için nemden korumak için oval ve dairesel formlu taş kaidelere oturulmuştur. Göbekte ise iç içe geçmiş üçgenlerin karşılıklı dizilmesi ile kare bir form oluşturarak ortada da çiçek motifli rozet motifi yer almaktadır. Kuzey ve güneyinde yine geometrik sade motifler tavanı süsler. Ortadaki sahnın yanlara göre daha geniş tutulmuştur. Ahşap direklerden kuzeydeki mahfil katını desteklemektedirler. Mahfile on dört basamaklı ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır. Mahfil korkulukları Ladik Kaşı Cami’ndeki gibi olmakla beraber bir ters bir düz motifler birbirini tekrar etmektedir. Mahfil katı altında kalan ayaklar mavi renge boyanıp bursa kemerli ile birbirine bağlanmaktadır. Ahşap mahfil korkulukları, mahfil tarafındaki ahşap direk ve merdivenler ile mahfil duvarları mavi renge boyanmıştır.

Harimin iç beden duvarları pencere seviyelerine kadar lambri ile kaplanmıştır. Harimi aydınlatan pencereler içeriye doğru genişlemektedirler. Harimdeki kalemişi süslemeler son derece harimi hareketlendirmiştir. Bunlar pencere aralarında ve üzerlerinde, beyaz zemin üzerine kenar bordürleri mavi olan çoğunlukla altıgen ve sekizgen çokgen kartuşlar yapılmıştır. Bunların içerisinde mescit resmi ve geometrik ile bitkisel süslemeli panolar içerisinde celi sülüs hat yazılı süslemeleri yer alır. Ayrıca doğu ve batı duvarlarda aynı süslemeler görülürken güneyde siyah dairesel panolar oval mavi ve siyah panolar, mavi bordürlü beyaz kartuşlar, yeşil panolar ve içerisindeki hat yazılı kalemişi süslemeler mihrap duvarını hareketlendirmiştir.

H.1316 (M.1898) yılında harimdeki hat ve nakışları Mahmud Nedim adlı sanatçının yaptırıldığı bilinmektedir²⁴.

Caminin güney cephesinde doğusunda monte duvara monte edilmiş olan ahşap vaaz kürsüsündeki edirnekari süslemeler ile sonradan yapılan barok süslemeler yan ve ön yüzlerinde bezenmiştir.

²⁴ H. Karpuz, *age*, s. 2093-2095.

Minber harimin güneyinde batı köşeye doğru yapılmış olup ahşap işçiliği ile dikkatleri üzerine çekmektedir. Yeşil, mavi, sarı ve kırmızı zemin yüzeyler üzerinde ajur tekniğinde süslemeler vardır. Minberin girişi süslemeli olup kemerlidir. Aynalık bölümünde iç içe geçmiş ikizkenar ve eşkenar üçgenlerin içerisinde yaprak, çiçek ve kıvrım dal süslemeleri ile bezenmiştir. Korkuluğu da bitkisel süslemeli olarak tezyin edilmiştir. Köşk bölümü sade tutulmuştur.

Kible duvarı ortasında yer alan mihrabın duvara oyulmuş yarım daire formu nişi ve yarım küre biçimli dilimli kavsarası vardır. Dikdörtgen formu mihrapta yeşil, mavi ve kırmızı yüzeyler üzerinde ajur tekniği ile yapılmış bitkisel ve geometrik süslemeli kompozisyonlar bulunmaktadır. Kemer tablası ve uçları da yine kıvrım dal ve bitkisel süslemelidir. Mihrap tepeliği yarım daire formu ve yanlara doğru kıvrımları bitkisel dal ve yaprak süslemeli olarak yukarıya doğru kıvrılmaktadır. Tepeliğin içerisi de bitkisel süslemeler ile bezenmiştir. Mihrap nişi üzerindeki panolarda yer alan kitabelerde ise ;

Üst Pano'da: (Bakara Suresi 144.Ayet)

Alt Pano'da: (Ali imran Suresi 37.Ayet) yazılıdır.

2.6. Kurşunlu Camii

Konya İli, Sarayönü İlçesi, Kurşunlu Mahallesi, Kanuni Caddesi'nde yer alan eser, Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde olup, Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 03.06.1988 tarihinde tescil edilerek koruma altına alınmıştır.

Dikdörtgen planlı cami, arazi şartlarına uygun olarak yapılmıştır. Caminin üst örtüsü sonradan kırma çatı ile koruma altına alınmıştır. Beden duvarları kâgir olan yapı dönem dönem onarım geçirmiştir. Yapının kitabesinde geçen 1875 tarihinde inşa edildiği ve 1987'de bir yangın geçirdiği bilinmektedir²⁵.

Yapıya kademeli olarak bulunduğu arazi şartlarına göre yapılan merdivenlerle çıkılmaktadır. Yapının doğu cephesinde bulunan harime giriş kapısına sonradan yapılan rüzgârlık bölümü ile ulaşılmaktadır. Doğü cephede iki büyük, kuzey cephede bir büyük bir küçük, batı cephede iki büyük iki küçük, güney cephede ise iki küçük pencere yer almaktadır. Pencereleer ahşap çerçevesi²⁶, dikdörtgen formu üçgen alınlıklı olarak yapılmakla beraber genellikle küçük pencereler tepe pencereleri şeklindedir. Yapının kuzey duvarının doğü tarafı yaklaşık 7.00 m genişliğinde 3.50 m derinliğinde dışarıya çıkıntı yapmaktadır²⁷. Yapının dış beden duvarları sonradan sıvanarak boyanmıştır. Ayrıca giriş

²⁵ H. Karpuz, *age*, s. 2087-2089.

²⁶ H.Ö. Barışta, *age*, s. 1-575.

²⁷ H. Karpuz, *age*, s. 2087-2089.

bölümü yanında bir de sadaka taşı olabileceğini düşündüğümüz silindirik formlu bir taş bulunmaktadır. Yapının kuzeydoğusunda bulunan minaresi kötü durumdadır. Tek şerefeli tuğla minaresinin özellikle şerefe ve gövdesinde kopmalar başlamıştır.

Harim mihrap duvarına dik olarak uzanan dört sıra ahşap direklere beş sahına ayrılmaktadır. Dışarıya çıkıntı yapan kuzey cephenin doğu tarafındaki iki sırada dörder ahşap direk varken, batı tarafta iki sırada üçer ahşap direk vardır. Kuzey ve güneydeki ahşap direkler duvara bitişik olarak yapılmıştır. Ahşap direklerin alt bölümleri sonradan nemden korumak için lambri ile kaplanarak sonradan yağlı boya ile üstleri boyanmıştır. Ahşap direklerin üzerine yassı formlu yastıklar ile bunun üzerine kuzey-güney yönünde ana kirişler, bunun da üzerine doğu-batı yönünde tali kirişler oturmaktadır. Yapının mahfil katı kuzey cephenin sadece çıkıntı yapan bölümünde yer alır ve korkulukları ahşap çıtaların birleşmesiyle kapalı ve saçaklı olarak yapılmıştır.

Kible duvarı ortasındaki mihrabı da yarım daire formlu nişli ve dikdörtgen formludur. Nişin bitkisel süslemeli yuvarlak kemeri ile niş etrafını saran bitkisel ve geometrik süslemeli bordürleri dikkat çekmektedir. Tepeliği yarım daire formlu bitkisel süslemelidir ve kenarlarında minareleri vardır.

Güneybatı köşede yer alan minber ise bitkisel ve geometrik süslemeli aynalık ve korkuluğu ile külahlı köşkü bulunmaktadır. Vaaz kürsüsü ise yenilenmiştir.

3. TÜRBELER

3.1. Ahçı Baba Türbesi

Mevlana Hazretlerinin Ahçı'sının Türbesi olarak bilinen türbe 13.yüzyılda yapıldığı sonradan yenilediği bilinmektedir. Mezarlık içerisinde yer alan türbenin girişi mezarlık tarafındadır.

Dikdörtgen planlı tek bir bölümden oluşan türbenin beden duvarları taştan ve betonarme düz üst örtüsü bulunmaktadır.

Kuzey cephede bir giriş kapısı bulunan yapının güneydoğu bölümünde dikdörtgen formlu bir pencere açıklığı yer almaktadır. Güney cephede ise kitabesi olan yapıda "Evliyaulahlardan Mevlana'nın Ahçısı Ahçı Baba 13.yüzyıl" yazılıdır. İç mekanda sandukaların üzeri yeşil bir örtü ile kapatılmıştır. Dönem dönem onarım geçiren yapının beden duvarları sonradan boyanmıştır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sarayönü dini yapıları arasında günümüze ulaşan örnekleri bu çalışmamızda incelenerek ele alınmıştır. Bununla beraber medrese, zaviye ve benzeri yapıların kaynaklarda adının geçtiği, fakat kesin olmamakla beraber varlığından söz

edildiği bilinmektedir. Ki bu da bizlere bir zamanlar bölgede bulunan eserler bazında bizlere fikir vermektedir.

Yaptığımız bu çalışmada Sarayönü merkezde bulunan Pir Hüseyin Bey Camii H.811/M.1408, Küçük Ali Oğlu Camii H.1281/M.1861, Hatıp Camii ise tarihi kesin olmamakla beraber M.1656 veya Sultan İzzeddin döneminde yapılıp sonradan yenilendiği yönünde görüşler vardır, Ahçı Baba Türbesi'nin 13.yüzyıla ait olduğu fakat sonradan yıkılarak yeniden betonarme dikdörtgen formlu bir bina olarak yapıldığı, Ladik'te; Ladik Ulu (Büyük) Camii (M.1290) , Ladik Kaşı Camii H.1305/M.1887, Kurşunlu'da ise Kurşunlu Camii M.1875 tarihli olduğu bilinmektedir. Fakat camiler ve türbenin birçok onarım ve tamirat geçirdiği bilinmekle birlikte yapım tarihlerinde de bu sebeple farklı görüşler öne sürülmektedir. Ayrıca Hatıp Camii'nde bahsedilen kitabede adı geçen medresenin bulunduğu konumu ile ilgili de farklı görüşler vardır. Büyük bir külliye varlığından söz edilen ve de erken dönemlere tarihlendirilen Pir Hüseyin Bey Camisi'nin bulunduğu konumda bir medresenin olduğu ya da Hatıp Camisi'nin yerinde daha öncesinde bir medrese varlığından söz edilmektedir. Önemli din alimlerinin yaşadığı ve ziyaret ettiği bu bölgede başka yapı gruplarının da olduğu muhtemeldir. En eski ve en büyük camilerden olan Pir Hüseyin Bey Camisi, Selçuklu ve Beylikler döneminin ahşap direkli camilerin devamı ve benzerliği ile planı dikkat çekmektedir. Yine Hatıp Camisi ve bu camilere benzer Küçük Ali Oğlu Camii, Ladik Ulu Camii, Ladik Kaşı Camii de, Anadolu Selçuklu geleneğini yansıtan önemli örneklerdir. Plan açısından dikdörtgen veya kareye yakın formlu harim ile ahşap direkli, düz damlı ve mihraba dik uzanan sahnalar, yazlık bölümlü mekanı olan bu camilerin ahşap işçiliğinin en güzel örnekleri, oyma ve çakma tekniği ile yapılmış, bitkisel ve geometrik süsleme ile tezyin edilen mihrap, minber ve vaaz kürsüleri de 13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla kadar devam eden bir geleneğin yaşatılan önemli örnekleridir.

Camilerin birçoğunun üst örtüleri onarım esnasında değiştirilmiştir. Ahşap direkli olan bu camilerin birçoğunun giriş bölümüne sonradan rüzgârlık bölümü eklenmiştir. Ahşap olan pencereler sonradan yapılan onarımlarla pvc ile kapatılmıştır. Minarelerinin birçoğu onarım esnasında yenilenmiştir. Harim bölümleri genel olarak ahşap direk sıraları ile mihraba dik olarak sahnalara ayrılmıştır. Bu ahşap direklerin bazıları dönem dönem onarım geçirmiştir. Ahşap direkler nemden koruyarak çürümesini engellemek için taş kaidelere oturtulmuştur. Bu ahşap direklerin üzerine yassı formlu başlıklar, bunun üzerine de genellikle kuzey-güney yönünde ana girişler ve bunun üzerine de doğu-batı yönünde tali girişler oturtulmuştur. Ahşap mahfil ise fevkani olarak genellikle

kuzey cepheyi kaplayan ve korkulukları sade veya süslemeli olarak tasarlanmıştır. Bazı camilerde mahfilin alt bölümü sonradan kapatılarak harim iç beden duvarları ise pencere seviyesine kadar ahşap ile sonraki onarımlarda kaplanmıştır. Camilerde ağırlıklı olarak süslemeler harimde güney duvarı ortasında yer alan mihrapta, güneybatı veya güneydoğu köşelerde yer alan minber ve vaaz kürsülerinde yer almaktadır. Bu süsleme kompozisyonları bitkisel, geometrik ve yazılı süslemeler ile tezyin edilmiştir. Ahşap işçiliğinin en güzel örneklerini gördüğümüz mihrap, minber ve vaaz kürsülerinin bazıları onarımlarla sonradan yağlı boya ile kapatılarak bu işçilik gölgelenmiştir. Ayrıca harim iç beden duvarlarında yer yer hat yazılı dairesel formlu panolarda yer almaktadır. Bazı camilerin mihrapları ise alçıdan, çinilerle geometrik ve bitkisel süslemeli olarak tezyin edilmiştir. Ayrıca sonradan yenilenen bazı minber ve vaaz kürsülerinin mermerden yapılan örnekleri de vardır.

Sarayönü'nde ele alınan bu camiler Türk Sanatı'nda önemli bir yeri olan ahşap direkli camiler grubuna girmektedir. Mezarlık içerisinde yer alan Ahçı Baba Türbesi ise, tamamen yenilenerek betonarme malzemeden dikdörtgen formlu olarak yapılmıştır. İki sandukası bulunan türbenin girişi mezarlığa bakmaktadır. Orijinal türbenin planı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

İlk örneklerini Gazneliler ve Karahanlılar da gördüğümüz ahşap direkli camiler Anadolu'da da devam etmiştir²⁸. Anadolu'da 13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla kadar Konya ve çevresinde yoğun olarak gördüğümüz ahşap direkli camiler en güzel örnekleri ile karşımıza çıkmaktadır. 1258 tarihli Sahi Ata Camii²⁹, 1297 tarihli Beyşehir Eşrefoğlu Camii³⁰, 1402-1424 tarihli Meram Mescidi³¹, Hüyük'te Kireli, Çavuş, Tolca ve Köşk Camileri³², Bozkır Hisarlık Camisi³³, Ahırlı Merkez

²⁸ Z. Şimşir, "Sille'nin Osmanlı Dönemi Camileri", **I. Ulusal Sille Sempozyumu (26-27 Eylül 2013)**, Konya, 2014, s.303-320; R. Arık, **Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Camii**, Ankara, 1973; A. Kuran, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1972.

²⁹ A. Boran, "Meram'daki Camii ve Mescitler", **Yeşilin ve Medeniyetin Köprüsü Meram**, Meram Belediyesi Yayınları, C:I, Konya, 2014, s.246-416.

³⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. İ. Efe, **Eşrefoğlu Camii ve Külliyesi**, Konya, 2013; Y. Erdemir, **Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii ve Külliyesi**, Beyşehir, 1999.

³¹ İ.H. Konyalı, **Konya Tarihi**, Konya, 2007, s.302-305.

³² Y. Önge, "Anadolu'da XIII-XIV. Yüzyılın Ahşap Camilerinden Bir Örnek: Beyşehir Köşk Köyü Mescidi", **Vakıflar Dergisi**, Sayı:9, Ankara, 1971, s. 291-296.

³³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Y. Erdemir, "Bozkır Yöresi'ndeki Ahşap Camilerin Zengin Süslemeli Örneği: Hisarlık Camii ve Yöreye Etkileri", **Bozkır'ın Dünü ve Bugünü Sempozyumu (12 Kasım 2006)**, s.333-354.

(İlyas Fakih), Akkise Camii³⁴, Hadim Aşağı Mahalle Camii, Taşkent Sazak Camisi, Seydişehir Seyyid Harun Veli Camii³⁵, Altnekin Ali Paşa Camii³⁶, Kadınhanı Çarşı İbrahim Paşa Camii, Ilgın; Pir Hüseyin Bey Camisi, Yukarı Çiğil Cami-i Kebir, Sadık Köyü Eski Camii, Balkı Ulu Camii³⁷, Akşehir Karabulut Köyü Camii³⁸, Gökyurt (Kilistra) Camisi³⁹ ve Doğanhisar Ulu Camii⁴⁰ gibi Konya ve çevresinde daha birçok ahşap direkli camii örneği görülmektedir. İlgındaki Sadık Köyü Eski Camii de ahşap direkli camiler grubunda olup, hem kerpiç malzemenin hem de ahşabın bir arada kullanıldığı örnekler arasındadır⁴¹.

Bu örnekler arasında Sarayönü'nde ele aldığımız ahşap direkli camiler de önemli bir yer tutmaktadır. Yapı kitabeleri farklı formlarda yapılmış olup, bazen dairesel, bazen oval, bazen dikdörtgen bazen de düzensiz formlarda karşımıza çıkmaktadır. Kitabelerde yapan, yaptıran, tarih ve sene, ayet ve bazen de usta tarafından yazılan sözler ile dua terkibleri⁴² yer almaktadır. Kitabelerin yanısıra giriş kapısı kemerlerinde, mihrap kemer tablalarında ve minberlerde de yazılı süslemeler karşımıza çıkmaktadır.

Günümüze ulaşan bu yapılardan camiler ahşap işçiliğın önemli örnekleri olmakla beraber dönem dönem geçirdiği onarımlarla maalesef bazı bölümlerinin orjinal özelliklerini yitirdiğini fark ediyoruz. Sonraki yapılacak projelendirme çalışmalarıyla restorasyonları tamamlanarak ahşap direkli camilerin bu güzel örneklerini gelecek nesillere orjinal özelliklerini koruyarak aktarılması kanaatindeyiz. Ve bu kapsamda Ahçı Baba Türbesi'nde restorasyonu tamamlanarak koruma altına alınması gerekmektedir.

³⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. M. E. Başar- Z. Şimşir, "Ahırlı'daki Türk Devri Yapıları", **Bozkır'ın Dünü ve Bugünü Sempozyumu (12 Kasım 2006)**, s.355-369.

³⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz. M. Önder, **Seydişehir Tarihi**, Seydişehir Belediyesi Yayınları, Seydişehir, 1986, s.95-122; A. Değerli, **Seydişehir Fiziki ve Sosyo Ekonomik Yapı (1305-1920)**, Seydişehir, 2013, s.155-156.

³⁶ O. Kunduracı, "Konya Altnekin İlçesi Ali Paşa Camii", **S.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:11, Konya, 1997, s. 143-159.

³⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz. A. Boran, "Ilgın'daki Kültür Varlıklarının Durumu", **I. Ulusal Ilgın Sempozyumu**, Konya, 2012, s.103-120; A. Boran- A. Tüfekçioğlu- A. Ögke, **Geçmişten Günümüze Bütün Yönleriyle Ilgın**, Ilgın, 2001.

³⁸ Y. Demiralp, **Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları**, Ankara, 1996.

³⁹ A. Boran, **agb**, s.246-416.

⁴⁰ Y. Erdemir, "Nakışlı Ahşap Camilerimizin Klasik Dönemdeki Zengin Bir Temsilcisi: Doğanhisar Ulu Camii", **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (08-10 Nisan 2002 Kayseri)**, Kayseri, 2002.

⁴¹ A. Boran, **Ilgın Kültür Envanteri, Ilgın Belediyesi Kültür Yayınları**, Konya, 2013, s.152.

⁴² R. Duran, **Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Ta'mir)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.

KAYNAKÇA

- ANONİM, "Dekupe Oyma", **Mobilya ve İç Mekân Tasarımı**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2011, s.3-18.
- ASLANAPA, Oktay, **Türkîsh Art ve Architecture**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.
- ARIK, Rüşhan, **Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Camii**, Ankara, 1973.
- BAKİREK, Ömür, **Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mıhrapları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000
- BARIŞTA, H. Örcün, **Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul Camii ve Türbelerinden Ağaç İşleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2009.
- BAŞAR, Mehmet Emin - ŞİMŞİR, Zekeriya, "Ahırlı'daki Türk Devri Yapıları", **Bozkır'ın Dünü ve Bugünü Sempozyumu (12 Kasım 2006)**, s.355-369.
- BORAN, Ali, "İlgın'daki Kültür Varlıklarının Durumu", **I.Ulusal İlgın Sempozyumu**, Konya, 2012, s.103-120
- BORAN, Ali, **İlgın Kültür Envanteri**, İlgın Belediyesi Kültür Yayınları, Konya, 2013, s.152
- BORAN, Ali – TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit – ÖGKE, Ahmet, **Geçmişten Günümüze Bütün Yönleriyle İlgın, İlgın**, 2001
- BORAN, Ali, "Meram'daki Camii ve Mescitler", **Yeşilin ve Medeniyetin Köprüsü Meram**, Meram Belediyesi Yayınları, C:I, Konya, 2014, s.246-416
- DEĞERLİ, Ayşe, **Seydişehir Fiziki ve Sosyo Ekonomik Yapı (1305-1920)**, Seydişehir, 2013, s.155-156
- DEMİRALP, Yekta, **Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları**, Ankara, 1996.
- DURAN, Remzi, **Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Ta'mir)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001
- DURAN, Remzi, "Konya-Sarayönü'nde Üç Ahşap Camii", **Vakıflar Dergisi**, Sayı:20, Ankara, 1988, s.47-63
- EFE, İsmail, **Eşrefoğlu Camii ve Külliyesi**, Konya, 2013
- ERDEMİR, Yaşar, "Nakışlı Ahşap Camilerimizin Klasik Dönemdeki Zengin Bir Temsilcisi: Doğanhisar Ulu Camii", **VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (08-10 Nisan 2002 Kayseri)**, Kayseri, 2002.
- ERDEMİR, Yaşar, **Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii ve Külliyesi**, Beyşehir, 1999.
- ERDEMİR, Yaşar, "Bozkır Yöresi'ndeki Ahşap Camilerin Zengin Süslemeli Örneği: Hisarlık Camii ve Yöreye Etkileri", **Bozkır'ın Dünü ve Bugünü Sempozyumu (12 Kasım 2006)**, s.333-354.
- KARPUZ, Haşim, "Konya ve Çevresinde Yazlık Mekânlı Camiler", **IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, Erzurum, 2005, s. 287-305.
- KARPUZ, Haşim, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XXVII, C: I-III Sayı:12, Ankara, 2009, s. 2062-2109.

- KONYALI, İ. Hakkı, **Konya Tarihi**, Konya, 2007, s.302-305
- KUNDURACI, Osman, "Konya Altnekin İlçesi Ali Paşa Camii", **S.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:11, Konya, 1997, s. 143-159.
- KURAN, Abdullah, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1972.
- ORAL, M. Zeki, "Turgutoğulları Eserleri- Vakfiyeleri", **Vakıflar Dergisi**, Sayı:3, Ankara, 1956, s.31-65.
- ÖNDER, Mehmet, **Seydişehir Tarihi**, Seydişehir Belediyesi Yayınları, Seydişehir, 1986, s.95-122.
- ÖNGE, Yılmaz, "Anadolu'da XIII-XIV. Yüzyılın Ahşap Camilerinden Bir Örnek: Beyşehir Köşk Köyü Mescidi", **Vakıflar Dergisi**, Sayı:9, Ankara, 1971, s. 291-296.
- ÖZDAĞ, Hüseyin, **İlçemiz Sarayönü'nü Tanıyalım**, Ünal Matbaası, Sarayönü, 1975.
- ŞİMŞEK, Feyzi- KUŞ, Ahmet- DIVARCI, İbrahim, **Konya'daki Selçuklu Çini Örnekleri**, Konya, 2007.
- ŞİMŞİR, Zekeriya, "Sille'nin Osmanlı Dönemi Camileri", **I.Ulusal Sille Sempozyumu (26-27 Eylül 2013)**, Konya, 2014, s.303-320.

EKLER

ÇİZİMLER VE FOTOĞRAFLAR

Küçük Ali Oğlu Camii Çizim ve Fotoğrafları

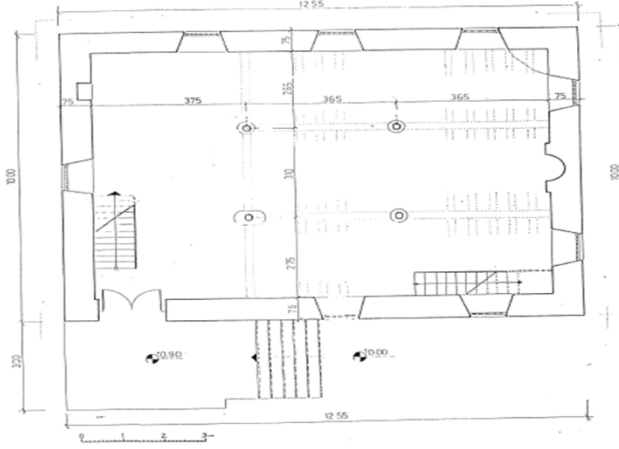
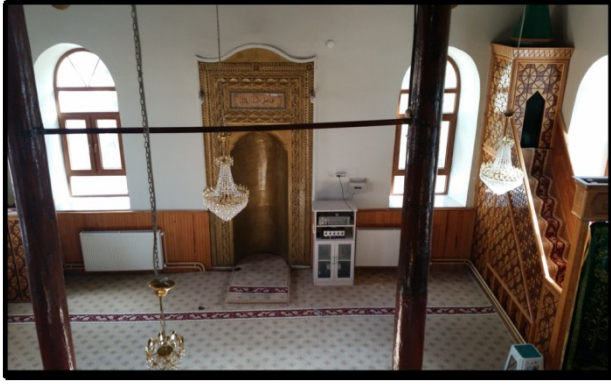

Küçük Ali Oğlu Camii'nin Planı

Küçük Ali Oğlu Camii Planı (H. Karpuz'dan)

Hatıp Camii Çizim ve Fotoğrafları

Hatıp Camii'nin Planı

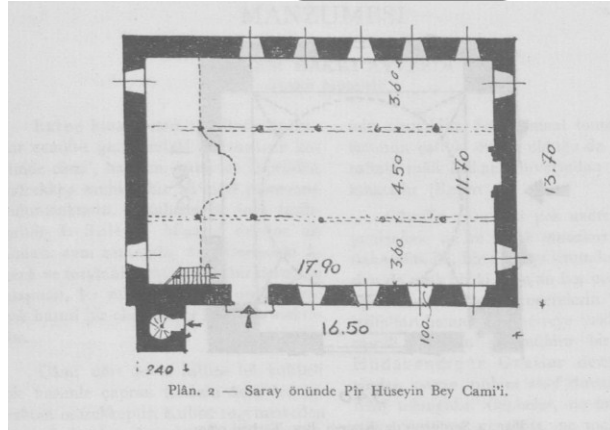
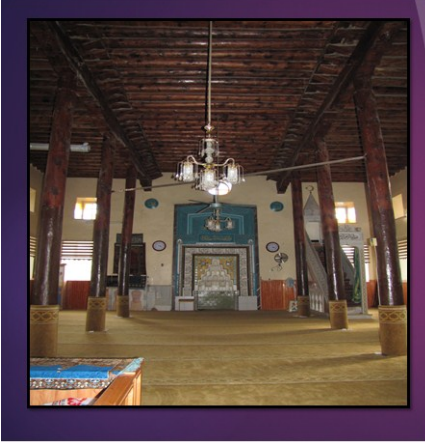
Hatıp Camii'nin Planı (H.Karpuz'dan)

Pir Hüseyin Bey Camii Çizim ve Fotoğrafları

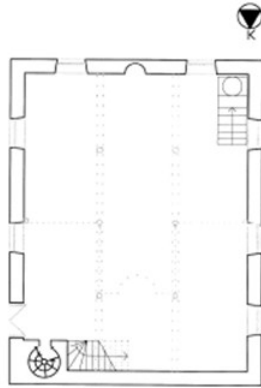

Pir Hüseyin Bey Camisi Planı (Z.Oral'dan)

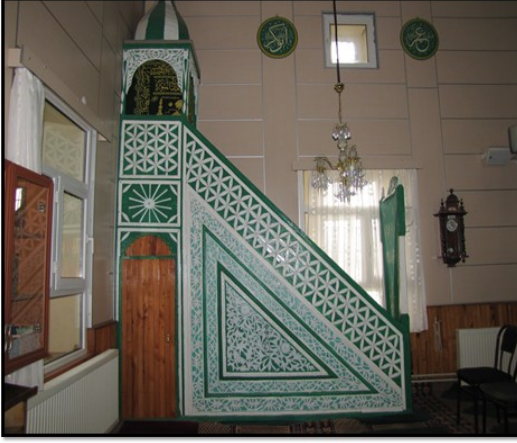
Ladik Kaşı Camii Çizim ve Fotoğrafları

Ladik Kaşı Camii'nin Planı

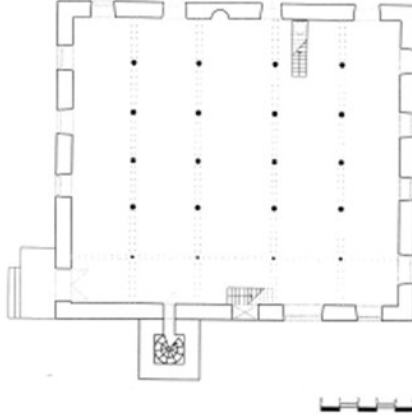
Ladik Kaşı Camii Planı (H.Karpuz'dan)

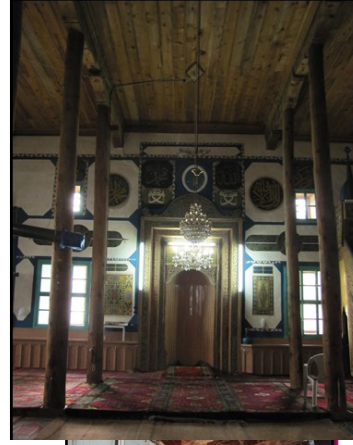
Ladik Büyük (Ulu) Camii Çizim ve Fotoğrafları

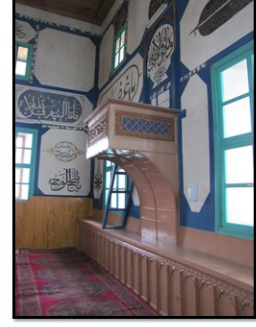
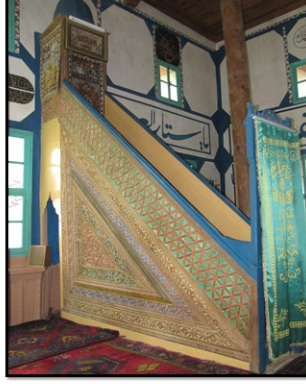

Ladik Ulu Camii'nin Planı

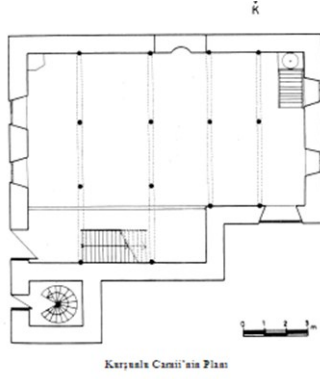
Ladik Ulu Camii Planı (H.Karpuz'dan)

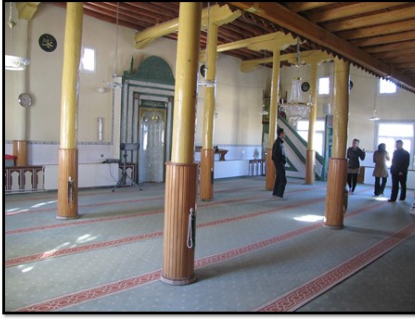

Kurşunlu Camii

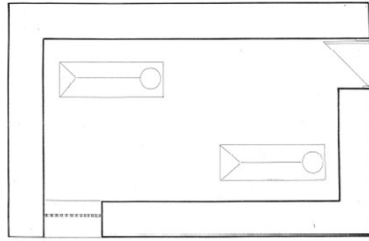

Kurşunlu Camii Planı (H. Karpuz'dan)

Ahçı Baba Türbesi Çizim ve Fotoğrafları

Ahçı Baba Türbesi Planı (H.Karpuz'dan)

AŞCI BABA TÜRBESİ ETRAFINDA ŞEKİLLENEN UYGULAMALARDA ESKİ TÜRK İNANÇLARININ İZLERİ

Atilla KARTAL *

Öz

Anadolu, pek çok âlim ve evliya yurt olmuştur. Bugün her biri farklı bir diyarda metfun bulunmaktadır. Bu bağlamda Konya en zengin şehirlerimizden biridir. Bu bildirimize de konu olan Aşçı Baba, halk nezdinde velîliği kabul edilmiş kimselerdendir. Ancak ilçe dışında pek fazla tanınmayan bilinilirliği neredeyse Sarayönü ilçesi ile sınırlı diyebileceğimiz bir noktadadır.

Yatır ve türbe ziyaretleri Anadolu'da yaygın bir kültürdür. Evliyaların gerek hayatta gerekse ölümlerinden sonra kerametleri devam ettiği için halk üzerinde etkileri geniştir. Bu bildirimizde Anadolu'nun farklı yerlerindeki türbelerle ilgili anlatılan ortak rüya motifinin Aşçı Baba için de anlatılmakta olduğu görülmektedir. Buradan hareketle rüya motifi çerçevesi içerisinde bir değerlendirme yapılacaktır. İslamiyet, Allah'tan başkasından bir şey istemeyi şiddetle yasaklar. Türbelere biçilen roller ve halk inanışlarındaki birtakım beklentilerin kökeni Türklerin İslâm öncesi inançlarıyla doğrudan ilgilidir.

•

Anahtar Kelimeler

Aşçı Baba, atalar kültürü, inanış, rüya, ziyaret yeri

•

*Araş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü e-posta: atilakartal@akdeniz.edu.tr

GİRİŞ

Türk halk kültürünün önemli duraklarından biri de türbelerdir. Aslında türbeler, eskiden beri Türk kültürü içinde var olan din büyüğü, devlet adamı, inanç önderi gibi hayatta iken halkın müşkilini halleden, hastalıklarını tedavi eden, halk için duada bulunan, dinî törenleri yöneten ve daha birçok etkinlik yapan kimselerin ölümünden sonra da toplum üzerindeki etkilerinin devam ettiği inancını gösteren halk dindarlığının önemli çekim merkezleridir. Atalar kültüründe atanın ruhunun dünyayı terk etmediği geride kalanları koruduğu veya cezayı hak edenlerin cezalandırıldığı inancı hâkimdir. Eski Türk inançlarında şamanlardan istekte bulunmak ya da şaman vasıtası ile Tanrı'ya dileklerinin ulaştırılacağı inancı İslâmiyet'le birlikte değişmiştir. Çünkü İslâm, kul ile Allah arasında bir aracı kabul etmemektedir. Buna rağmen büyük çoğunluğu Müslüman olan Anadolu halkı türbelerle olan bağını koparmamıştır. Türlü sebeplerle kapısına gittiği türbelere hiçbir isteği olmasa bile önünden geçerken orada metfun bulunan kişiye bir Fatiha okuyarak duada bulunur. Bunun yanında türbelerde taş yapıştıranlar, bez bağlayanlar, ev-araba resmi çizip atanlar daha pek çok dileği için türbelere gidenler sayıca azımsanacak durumda değildirlen.

Orta Asya'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan Balkanlara sayıları net bir şekilde belirlenmiş olmamakla birlikte binlerce türbenin varlığı ve Türk kültüründe yaşamaya devam etmesi Müslüman Türk topluluklarında karşımıza çıkan bir unsurdur. *Eren, evliya, ermiş, abit, zahit, âlim, sofı, seyit, gazi, mübarek, pîr, dede, baba, abdal, şehit gibi adlarla anılan kimselerin yattıkları yerler olarak bilinen yatır, türbe, kümbet, tekke, ziyaret, dede mezarı gibi adlarla anılan kutsal mekânlar sahip oldukları maneî güç ve meziyetler sayesinde çok önemli birer çekim merkezi olarak kalmaya ve türlü dilek ve amaçlar ve belli usullerle ziyaretlere konu olmaya devam etmektedirler* (Günay, 2003: 7).

Ziyaret kültürü ile ilgili olarak bu tespitlerde bulunan Prof. Dr. Ünver Günay ayrıca Türk coğrafyasındaki türbelerin bir başka fonksiyonuna da dikkat çeker. Aidiyet duygularını ortaya çıkaran ve bu bilinci canlı tutan türbeler, bu yönü ile Orta Asya Türk topluluklarında birleştirici unsurlardan biri olmuştur. 1881'de Türkmenistan'da Ruslara karşı ayaklanmayı yöneten Nakşî şeyhi Kurban Murad'ın türbesi başta olmak üzere Hoca Yusuf Hemedanî, Hoca Ahmet Yesevî, Bahaüddin Nakşibend, Zengi Baba, Talhatan Baba, Mânâ Baba, Astone Baba, Çoban Ata, Hoca Ahrar önemli ziyaretgâhlardır. Sovyet yönetimi 1958-1960

yıllarında türbe ziyaretini yasaklamak suretiyle Türkleri birbirinden ve geçmişinden koparmak yoluna gitmiştir (Günay, 2003: 8).

Gerek öteki İslam ülkelerinde gerekse Anadolu'da yazılmış evliya menakıpnamelerinde mevcut motifler dikkatle gözden geçirilirse, yüzlerce yıldan beri kaydedilen yüzlerce ve binlerce menkıbe olmasına rağmen kullanılan motiflerin belli bir sınırı aşmadığı çoğu menkıbelerde aynı motiflerin tekrarlandığı gözden kaçmaz. Bu itibarla tek bir motifin pek çok menkıbede kullanıldığına rastlandığı gibi bazen bir menkıbede birkaç motif bulunabilir. Menkıbe yazarları halk arasında hoşça giden ve dolayısıyla çok tutulan menkıbeleri birden fazla veliye uygulamakta sakınca görmemişlerdir (Ocak, 2010: 83).

İlk defa Pertev Naili Boratav tarafından yapılan Türk menakıpnamelerindeki motiflerin envanter taslağında A, B, C, D ve E olmak üzere beş ana başlık altında otuz beş motif sıralanmıştır. Menakıpname sayısı arttıkça motif sayısının da artacağını belirten Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, incelemiş olduğu on beş menakıpnamede de mevcut pek çok motifin birbirinin tekrarı olduğuna dikkati çeker. Biz bu makalemizde Sayın Ocak'ın menakıpnamelerde yapmış olduğu motif tasnifini esas alacağız. Bu tasnifin kısaca başlıklarını şu şekilde vermekte fayda görmekteyim:

- A) Velinin kendi vücudunda cereyan eden keramet motifleri(15)
- B) Tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden keramet motifleri(14)
- C) Hayvanlar üzerinde cereyan eden keramet motifleri(3)
- D) Gizli şeyler üzerinde cereyan eden keramet motifleri(6)
- E) Mukaddes, insanüstü ve gizli güçler üzerinde cereyan eden keramet motifleri(5)
- F) Biyolojik mahiyette keramet motifleri(6)
- G) Veliliğini kabul edenlere yönelik keramet motifleri(6)
- H) Veliliğini kabul etmeyenlere yönelik keramet motifleri(5)

Bu sınıflandırmada incelenen on beş menakıpname A, B, C, D, E, F, G ve H olmak üzere toplam sekiz ana grup ve bu ana gruplara ait motif sayılarını parantez() içinde gösterdiğimiz altmış alt başlıkta toplam 60 tane motif ortaya çıkmıştır (Ocak, 2010: 83-92).

Türkler İslamiyet öncesi inançlarını gittikleri her bölgeye taşımışlardır. Beraberinde götürmüş oldukları sözlü kültür ürünleri, inançları, uygulamaları değişik coğrafyalarda farklı kelimelerle ifade edilseler de muhteva genel olarak aynıdır. Veli kültü İslâmiyet'in Türk dünyasında yaygınlaşmasıyla birlikte gelişip can bulmuştur. Veli kültürünün temeli eski Türk inançlarındaki atalar kültürüne

kadar uzanmaktadır. Eski Türkler ata saygı değer, sözü geçer ulu kimselerdir. Bu kimseler öldükten sonra geride kalanlar atasının ilahi güce sahip olduğu kendisi beden olarak gitse de ruhunun aileden ayrılmadığı düşüncesi hâkimdir. Bu ruhun aileyi koruduğu gibi duruma göre kendilerini cezalandıracıklarına da inanırlardı. Eski Türk inançlarında bundan dolayı insanlar ölen atalarına ziyarette bulunur, kurbanlar sunar onların ruhlarını yüceltirlerdi. Evliya türbeleri, mezar ve makamları etrafında menakıpnameler, efsaneler, menkıbeler, anlatmalar, inanç ve uygulamalar oluşmuştur. Bu menkıbelerde veliler olağanüstü güçlerle donatılmakta, halk tarafından yüceltilmekte hem hayatta hem de ölümlerinden sonra bu özelliklerinin devam ettirildiği anlatmalarda ve menakıpnamelerde görülmektedir.

Konya eren, evliya veli sayısı tam tespit edilmemekle birlikte pek çok evliya bu şehrin topraklarında metfun bulunmaktadır. Bunlardan kimisinin tarihi bilgileri unutulup gitmiş, kimisinin türbeleri bile yıkılıp yok olmuştur. Bu ulu kimseler sayesinde Konya, erenler diyarı olarak anılmaktadır. Halk kültüründe sözlü gelenekte bu velilere ait efsaneler anlatılmakta, inanç ve uygulamalar halk arasında yaşamaya devam etmektedir.

Aşçı Baba Türbesi, Konya'nın Sarayönü ilçesinin Yukarı Mahalle olarak bilinen günümüzde defne kapalı olan adını da muhtemelen içindeki bu ulu kimsenin türbesinin bulunması dolayısı ile verildiği anlaşılan Türbe Mezarlığı'nda bulunmaktadır. Bu mezarlık Sarayönü'nün tarihi camii olan 1200 yılında yaptırılan Pîr Hüseyin Camii'nin yaklaşık 500 metre kuzeyindedir. Türbe hem batısından hem de güneyinden yolla sınırını da çizen mezarlığın güney-batı köşesinde yer almaktadır. Yaygın türbe anlayışından biraz farklı olan bu türbe dikdörtgen şeklinde betonarme yapıli tavanı dam şeklinde bir yapıdır. Türbenin içinde iki tane sanduka vardır. Bunlardan biri Aşçı Baba'ya ait; fakat diğerinin ise kimin olduğu konusunda ne bir bilgi ne de bir rivayet vardır. Aşçı Baba'nın da diğer sandukadan çok fazla farkı yoktur. Elimizde ona ait tek yazılı kaynak türbe duvarında bulunan aşırı derecede tahrif olmuş okunamayan kitabesidir. Bu türbede yatan kimsenin tarihi şahsiyeti hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bunun yanında ise halk arasında XIII. yüzyılda yaşadığına inanılan Aşçı Baba'nın Hz. Mevlanâ'nın aşçısı olduğu anlatılmaktadır.

Türk kültüründe birçok velinin bilinirliğı defnedildiğı toprakların sınırlarını çok aşmıştır. (Yunus Emre, Sarı Saltuk, Şeyh Şucaeddin vb.) bu evliyaların farklı yerlerde türbeleri, makamları ve mezarları inşa edilmiştir. Tarihi hayatı ile birlikte efsanevî şahsiyeti de her yeri dolaşmaktadır. Günümüzdeki şöhreti noktasında Aşçı Baba, neredeyse Sarayönü ilçesi ile sınırlı kalmış bir ziyaret

yeridir. Buraya nadir de olsa ilçe dışından gelen ziyaretçiler bulunmaktadır. Kaynak şahıslardan edindiğimiz bilgilere göre türbenin çevresi eskiden daha şenlikliymiş, ziyaretçileri daha fazlaymış, çocuklar ramazan ayında teraviden sonra türbe meydanında oyunlar oynar ellerinde mum ile türbe etrafında oyun olsun diye dönerlermiş (KK3). İnsanlar eskiden hasta çocuklarını ve hayvanlarını tedavi amaçlı bu türbeye getirir üç veya yedi defa türbenin etrafında döndürürlermiş (KK2). Bugün türbede sadece bayram, arife, belirli mübarek günler gibi zamanlarda bu türbeye gelinir ve buradaki evliyanın ruhuna Fatiha bağışlanmaktadır(KK3, KK4).

İnsanoğlunun var olduğu gündün beri rüya ilgisini çekmektedir. Bunun üzerine farklı kültürlerde güçlü düşünürler araştırmalar yapmıştır. Doğuda İbn Haldun, İbn Arabî, Gazalî; batıda ise Freud gibi isimler yetişmiştir. Türklerin İslâmiyet'e geçişleri ile birlikte rüyaya kattıkları anlamlarda değişmiştir. Özellikle Kur'an ve Hadislerde geniş yer bulması ile rüya, Türk kültür hayatında edebiyattan sanata, şiirden inanışa her alanda kendisine rastladığımız bir motif olmuştur.

Rüya, uyku halinde iken görülen görsel, işitsel algı ve duygulardır. İnsanlar eskiden beri rüya üzerine kafa yormuşlar, farklı görüşler ileri sürmüşler, çeşitli yorumlar yapmışlardır. Rüya batılı ve doğulu âlimlerin, felsefecilerin, din adamlarının ilgi odağı olmuştur. Biz bu makalemizde İslam âlimlerinin farklı görüşleri neticesinde hem fikir oldukları genel kabul gören rüya tasnifini vererek Müslüman toplulukların rüyaya bakış açısını açıklamayı hedefliyoruz. Rüyalar genel olarak üçe ayrılmaktadır:

- 1- Rahmanî Rüya: Bu rüya tipinin aracısı melektir ve doğrudan Allah tarafından gönderilir. Bu rüya herkeste gerçekleşmez. Peygamberler, sıdıklar, sadıklar, veliler, evliyalar ve ulu kimseler tarafından görülebilen rüyalarlardır. Onun için "rüya-yı sadıka", "rüya-yı salıha", "rüya-yı hasene" gibi adlarla anılır. Bu guruptaki rüyaların müjdecî, haber verici fonksiyonları olabileceği gibi insanların hayatına yön vermede etkili olan uyarıcı ve korkutucu yönleri de vardır.
- 2- Nefsanî Rüya: Tamamen kişi kaynaklı rüyalarlardır. Bu rüyalar insanın gün boyu ya da uyku öncesinde geçirmiş olduğu meşguliyetin zihnî karışıklık neticesinde uykuda gördüğü hallerdir. Bu rüyaların halk inanışlarında bir kıymeti yoktur.
- 3- Şeytanî Rüya: Bu rüya tipinin aracısı da şeytandır. Şeytan tarafından telkin edilen bu tip korkunç rüyalara batıl gözü ile bakıldığı için pek

itibar edilmez. Karışık ve yalancı rüya olarak görülen bu rüyalar “ahlâm” veya “adgâs ü ahlâm” olarak da adlandırılır.

Rüyaları tasnif noktasında adlandırmada farklılıklar olabilir; fakat içerik büyük çoğunlukla aynıdır (Yüksel, 1996: 144-147).

Türk kültüründe, edebiyatında rüya önemli bir yer edinmektedir. Pek çok konuda sayfalarını karıştırma ihtiyacı hissettiğimiz Seyahatname, Evliya Çelebi'nin görmüş olduğu bir rüya neticesinde onu yollara düşürmüş ve sonucunda bu eşsiz eser ortaya çıkmıştır. Halk edebiyatında, halk inanışlarında, tekke şiirinde, divan şiirinde rüya önemli bir motiftir. Biz bu bildirimizde Aşçı Baba için de anlatılan bir menkıbeden yola çıkarak Anadolu'dan farklı örneklerle yaygın olarak karşımıza çıkan bu motifi incelemeye çalıştık.

Bu menkıbelerimizi kısaca tanıtmak istiyoruz böylece hem ortaklıklar hem de farklılıklar ortaya çıkmış olacaktır.

1- Aşçı Baba (Konya - Sarayönü)

Sarayönü'nün önceki belediye başkanlarından biri Aşçı Baba'nın türbesinin önündeki yolu genişletmek ister. Bu yol çalışmaları esnasında türbenin yola değen duvarını da yıkarlar. Belki türbenin devamını da yıkacaklar veya kabri mezarlıkta başka bir yere nakledeceklerdir bu bilinmez. Ama türbenin dört duvarından biri yıkılmıştır. O döneme kadar türbenin duvarları kerpiçten, üstü de toprak dammış. Türbenin duvarı yıkılınca belediye reisini yatırmamışlar, rüyasında ikaz etmişler. Bunun üzerine belediye başkanı türbeyi restore ettirip üstünü de betonarme yaptırmıştır. Yıkıldığı sene yağmur yağmadı, üstü kapatıldı ondan sonra yağmur yağdı(KK3, KK4, KK5).

2- Kadı Burhaneddin (Sivas - Merkez)

Halk Kadı Burhaneddin'i devlet adamlığı, şairliği ve âlimliğinin ötesinde bir velî olarak kabul etmiştir. Sivas'ın eski valilerinden birisi türbesini olduğu yerden yol geçirmek isteyince, Kadı Burhaneddin valinin rüyasına girmiş ve onu türbesine dokunmaması hususunda ikaz etmiştir. Vali, bu rüyadan sonra düşüncesinden vazgeçmiştir. Türbesi açıldığında cesedin bozulmadığı ve eli de yumruk şeklinde sıkılı olarak görülmüştür. Bugünkü türbesi,1966'da vali M. Vefik Kitapçığıl'in gayretleriyle yapılmıştır(Kaya: 2012:120).

3- Garip Mezarı(Nevşehir – Kozaklı/Doyduk Köyü)

Doyduk köyünün güneybatısında bulunan yolun sol tarafında bir tarla içerisinde ve etrafı yarım metre seviyesinde taslarla çevrili olan bu mezar

hakkında köy halkının çok fazla bilgisi yoktur. Fakat içerisinde mezar taşı bulunan bu mezarın yaklaşık otuz yıl kadar önce köy halkı tarafından bozulması üzerine köyden bir kadın rüyasında burada yatan şahsı gördüğünü ve kendisine : “Yuvamı bozmayın, ben de sizin yuvanızı bozarım.” dediğini söylemesi üzerine köy halkı bu mezarın etrafını tekrar taşlarla çevirmiştir. Aktarıldığına göre bunun hemen akabinde o dönemde yağmur yağmayan köye bardaktan boşanırcasına yağmur yağmıştır. Köy halkı buraya daha çok dileklerinin gerçekleşmesi için gelmektedirler. Yine bu dilekler için de taşlara bez bağlayarak bunları mezarın ortasında bulunan büyükçe bir taşın üzerine bırakmaktadırlar (Kozan, 2009: 69).

Örnek metinlerde de görüldüğü üzere benzer motifli bu menkıbelerin sayısını arttırabiliriz. Bu menkıbelerin ortak motifi velinin ilgili kişilerin rüyalarına gelerek türbelerinin, mezarlarının yıktırılmasına engel olmalarıdır. Temel yapı olarak aynı olan bu menkıbelerimizi pek çok ilimizde belki de Türk dünyasında görebileceğiz.

Benzer bir anlatma da Konya’da Sarraflar Yer altı Çarşısı için anlatılmaktadır. Alâeddin Sarayı ve Mevlâna Türbesi güzergâhı üzerine inşa edilen bu çarşı için Saray ve Türbe arasında var olduğuna inanılan yer altı geçidinin bu çarşı yüzünden yok edildiğine inanılır. O sıralarda dönemin Konya valisi ölür ve yerine geçen vali yardımcısı da vefat eder. Bu yüzden halk arasında onların cezalandırılmış olduğu düşünülür (KK1).

Farklı coğrafyalarda yaşayan velilerin menkıbelerindeki bir motifin Konya’nın diğer ilçelerinde bile duyulmamış bir veli olan Aşçı Baba için de anlatılması halk muhayyilesinin bir ürünüdür.

Çevremizde de gördüğümüz pek çok yatır ve ziyaret yerinde oluşan inanç ve uygulamaların hem İslâmî geleneğe dayandığı hem de İslâm öncesi inançlara kadar uzandığı ortaya çıkmaktadır.

1 ve 2 numaralı menkıbede muhatap uyarılan yöneticilerdir. 1’de belediye başkanı, 2’de validir. 3 numaralı menkıbede ise ikaz edilen bir köy halkının tamamıdır. Yağmur yağmaması ile cezalandırıldıklarına inanmaktadırlar.

Bu menkıbelerdeki motifler, veliliği kabul edilen kimselere ait keramet motifleridir. Ulu kimselerin öldükten sonra da kerametlerinin devam ettiğini gösterir karinelerdir. Yaşandığına inanılan bu olaylarda rüya, veli ve ilgili kişi arasında bir iletişim aracı olmuştur. Rüya yoluyla veli ilgili kişiden mezarının yerini tespit etmesini ister, Türbesinden alınan bir eşyanın geri getirilmesini ister, mezarının üstüne türbe yaptırılmasını ister, bizim örnek metinlerimizde olduğu gibi türbesinin yıkılmamasını ister.

Yıllardan beri efsaneler üzerinde çalışmalarına devam eden Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun tespitlerini tekrar etmenin yararlı olacağı kanaatindeyim.

Bu tür efsaneleri topluluk huzurunda okuduğunuz zaman şu iki tepkiyi alırsınız:

a. Bilgin meslektaşlarınız o efsanenin benzerlerinin başka nerelerde anlatıldığını ve kimlere, hangi adlarla bağlandığını hatırlayıverirler,

b. Varsa, dinleyiciler arasındaki vatandaşlar da, o efsanenin benzerinin kendi köyünde veya kasabasında da anlatıldığını bildirirler. Hatta bunların bazıları, kendi beldesinin efsanesinin, belki de ona göre hikâyesinin veya rivayetinin başka başka yerlere ve adlara bağlanmasını da şüpheyile karşılar, âdeta beldesinin bir zenginliğinin ellerinden alındığını söylerler.

Birinci gruptakilerin, yani bilginlerin hatırlamaları son derece yararlı olur; onların vereceği örneklerle çalışma daha da zenginleşecektir. Gerçi ikinci gruptaki vatandaşların verecekleri örneklerle de bir zenginleşme olacaktır. Ancak onların kafalarındaki bir düşünce de yıkılmış olacaktır. Bazen bu tür vatandaşlar, asıl hikâyenin kendi beldelerine ait olduğunu, öbürlerinin kendilerinininkinden alındığını da ileri sürmekten geri kalmazlar. Biz de bildirimizin okunması sırasında hem bilginlerimizden, hem de varsa vatandaşlarımızdan aynı ilgiyi bekleyeceğiz(Sakaoğlu, 2009: 200).

Anadolu'nun neresinde bulunursa bulunsun, çok gösterişli veya mütevazı bir yapı da olsa halk muhayyilesinde bu mekânların bir kutsallığı vardır. Neticesinde de buraların dokunulmazlıkları oluşmuştur. Türbeler çevresinde şekillenen inançlarda kasıtlı ya da kaza ile türbelere zarar verenlerin çeşitli yollarla uyarıldığı duruma göre cezalandırıldığı halk arasındaki yaygın inanış ve anlatmalardandır..

KAYNAKÇA

- Günay, Ünver (2003/2), “*Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dinî Ziyaret Yerleri*”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 15, s. 5-36.
- Kaya, Doğan (2012), *Sivas'ta Yatırlar ve Ziyaret Yerleri*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Kozan, Serap (2009), *Nevşehir Yöresindeki Ziyaret Yerleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Kayseri.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2010), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sakaoğlu, Saim (2009), *Efsane Araştırmaları*, Konya: Kömen Yayınları.
- Schimmel, Annemarie (2000), *Sayıların Gizemi*, çev. Mustafa Köpüşoğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yüksel, Hasan Avni (1996), *Türk-İslâm Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, İstanbul: MEB Yayınları.

KAYNAK KİŞİLER (KK)

- KK1: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Konya, 75 yaş, emekli
- KK2: Musa Zeybek, Sarayönü, Sarayönü Belediyesi, Yazı İşleri Müdürü
- KK3: Veysel Top, 83 yaş, Sarayönü, emekli
- KK4: Cafer Çınar, 62 yaş, Sarayönü, emekli
- KK5: Seyit Ahmet Potuk, 65 yaş, Sarayönü, emekli.

LÂDİKLİ AHMET AĞA İLE İLGİLİ KÜLTÜREL HAYATTA SON YILLARDA GÖRÜLEN ALGISAL DÖNÜŞÜM VE ÇEŞİTLENME

Sinan GÖNEN*

Öz

Konya'nın Sarayönü ilçesine bağlı Lâdik kasabasında [şimdi mahalle] metfun bulunan Ahmet Elma, halk arasındaki bilinen adıyla Lâdikli Ahmet Ağa'nın, kendi yöresinde ve Türkiye'de bilinirliği kendi yaşadığı döneme göre son yıllarda daha fazla artmaya başlamış ve manevi şahsiyetine gösterilen ilgi çeşitli toplantı ve anmalarla kendini göstermektedir.

Yaşadığı dönemle birlikte manevi büyüklüğüne karşı saygı gösterilen Ahmet Ağa (1888-8 Haziran 1969) vefatından sonra, çeşitlenen kültürel yaşam biçimleri ve gelişen teknolojinin katkısıyla halk hafızasında ve genç kuşakların belleğinde yaşamını sürdürmekte ve tanınırlığını korumaktadır.

Bu bildiriye Lâdikli Ahmet Ağa'nın son yıllardaki manevi şahsiyetiyle kültürel yaşama katkıda bulunuşu çeşitli yönleriyle ele alınacak, Türk halk inançları ve atalar kültü izlerinin günümüzdeki yaşama biçimi Ahmet Ağa örneğiyle ilişkilendirilecektir. Vefat yılında düzenlenen anma toplantıları, mezarının ziyaret sebepleri ve ziyaretçilerin sayıca artması, odasının ve Çalıbağ'ın ziyaret edilmesi, kerametlerinin hâlâ canlı bir şekilde halk arasında anlatılıyor olması, vb. hususlar kültürel yaşam boyutuyla ele alınacaktır. Ahmet Ağa ve çevresinde şekillenen, kültürel hayata bir yönüyle zenginlik katan uygulamaların çeşitlenmesi ve yaşatılıyor olması geçmişten günümüze uzanan kültürel çizgide değerlendirilecektir..

*Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi/Türk Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Başkanı, sgonen@selcuk.edu.tr.

GİRİŞ

Milletleri kuşatan, onların yaşam biçimlerinde üstlendikleri rollerle zenginleşen adet, gelenek ve görenekler, zaman içerisinde çeşitlilik kazanarak zenginleşir ve geleceğe taşınırlar. Burada insan hayatını bütünüyle kuşatan, yani kültürel, ekonomik, dini vb. hususlarla örülmüş ve zenginleşmiş uygulamalar zamanla farklı görünse de aslında görünen, zamanın bünyesine kattığı zenginliklerdir. Anadolu'da anma, hatırlama, yad etme, vefa gösterme, ruhunu şad etme, hafızalarda yaşamasına katkıda bulunma, unutulmasını önleme, vb. sebeplerle icra edilen insana yönelik bazı törenler geçmişten günümüze düzenlenerek varlığını korumuştur. Toplum hayatına renk katan, aslında Türk eğlence kültürü içerisinde ele alınan bu törenler, ritüelden gerçeğe ve günümüze uzanan çizgide dini ve kutsal yönünü hiçbir zaman kaybetmemiştir.

Burada, daha çok yaşamış 'büyüğü' anma ön planda tutulurken, onun aziz hatırasına saygı duyma görünen yüzüyle kendini hissettiren tarafıdır. Geçmişten günümüze Türk kültüründe büyüğe, ataya saygı her zaman var ola gelmiştir. Bugün Türkiye'de hayatın tüm alanlarında öne çıkmış üstatlar, yaşamış ya da yaşayan insan hazineleri çeşitli biçimlerde anma toplantıları, sempozyumlar, geceler, dini sohbetler, vb. biçimlerle anılmaktadır. Türk eğlence kültürüne zenginlik katan bu uygulamalar, gelecek kuşaklar açısından geçmişi tanıma, anılan büyüğe saygı duyma ve örnek alma bakımından son derece önemlidir.

Bu bağlamda, Nebi Özdemir *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü* adlı eserinde Resmî Günler ve Bayramlarla ilgili Eğlenceler başlığı altında resmi nitelik taşıyan ulusal bayramlar, yerel nitelikteki kurtuluş, şehitleri anma, fetih ve zafer günleri, Atatürk'ün gezileri/ziyaretleri/sıfatları ile ilgili kutlamalar ve bazı önemli şahsiyetler hakkındaki yerel anma günlerini dahil etmiştir (Özdemir, 2005: 61)

Türk kültüründe 'ata'ya gösterilen saygının temeline bakıldığında, atalar kültüyle karşılaşılacaktır. Ailenin, akrabaların, sülalenin, aşiretin, boy, vb. toplumsal birliğin saygı duyduğu büyüğü yaşarken önemlidir; ancak onun ölümüyle birlikte bu önem kaybolmamış, yerini ölümüyle birlikte farklı bir saygı biçimine terk etmiş ve o doğrultuda uygulama biçimleri ortaya çıkmıştır. Zamanla bu uygulamalar kült'e dönüşerek, ataya gösterilen saygı, kutsallık da katılarak 'ata' ve 'kült' kavramlarının anlam alanıyla birlikte atalar kültürünü oluşturmuştur.

“Hemen hemen bütün Kuzey ve Orta Asya kavimlerinde bulunduğu görülen ve ataerkil aile yapısının bir sonucu olarak yorumlanan atalar kültürü, tarihi nisbeten iyi bilinen en eski Türk topluluklarından Hunlar zamanında tesbit edilmektedir. Hunlar’da yılda bir kere umûmî bir merâsim düzenlenerek ataların ruhlarına kurban kesiliyordu... Orhun kitâbelerinde, bilhassa Bilge Kağan kitâbesinin sonunda atalar kültürünü ihsas eden satırların bulunması, bunun Göktürkler’de de varlığını gösteriyor. X. yüzyılda Orta Asya’daki çeşitli Türk zümreleri arasında dolaşan Ebû Dülef, Kimekler’de bu kültürün olduğunu açıklayan ifadeler kullanır. O, sadece öldükten sonra değil, ölmeden önce de ihtiyarların tâzim edildiğini yazıyor. Aslında ölmüş atalara duyulan dinî saygı, onların hâtıralarının ve eşyâlarının bile takdisine yol açmış, bu yüzden Türkler ölülerini her türlü eşyâsıyla birlikte gömmüşlerdir.” (Ocak, 1983: 26)

Bu açıdan bugün toplum yaşamına göz atıldığında atalar kültürünün izleri çok rahat görülebilir. Örneğin, sözlü kültür ürünlerinin başında atasözleri gelir ki, adlandırılması bile büyükleri, ataları vurgular niteliktedir. Bugün kullanılan öyle atasözleri vardır ki ataya gösterilen saygıyı açık bir şekilde ifade eder. Onların, sözlerinin önemini ifade eden; “Ataların sözü Kuran’a girmez amma yanınca yürür” (Aksoy, 1988: 159) veya “Atalar sözünü tutmayı yabana atarlar” (Aksoy, 1988: 159) sözleri atanın sözüne gösterilen önemi açıkça ortaya koymaktadır. Yine, “Ata dostu oğla mirastır” (Aksoy, 1988: 158), “Atanın sanatı oğla mirastır” (Aksoy, 1988: 159), “Atasını tanımayan Allah’ını tanımaz (Aksoy, 1988: 159) ve “Baba himmet, oğul hizmet” (Aksoy, 1988: 173) gibi sözler atanın kıymetini geçmişten geleceğe, yeni nesillere taşıyan önemli ipuçlarıdır. Edebiyatımızın en önemli eserlerinden biri hiç şüphesiz Dede Korkut hikâyeleridir. Orada karşımıza çıkan Dede Korkut, bir diğer ifadeyle Korkut Ata da Oğuzların yol göstericisi ve danışılan büyüğüdür. Yine hikâyelerin girişinde bulunan atasözlerinden; *Ata adını yorıtmayan hoyrad oğul, ata bilinden eninçe inmese yig, ana rahmine düşünce toğmasa yig, ata adın yordanda deolettü oğul yig.*, (Ergin 1997: 74) gibi sözler atanın önemini geçmişten günümüze ortaya koyması bakımından önemlidir. Bugün devletimizin kurucu Mustafa Kemal’e Atatürk soyadının verilmesi, Ataya, şehit ve gaziler adına saygı duruşlarının yapılması, vb. örnekler geçmişten getirilen ata kavramı etrafında değerlendirilmelidir.

Ayrıca bugün büyüklerin elinin öpülmesi, bayramlarda büyüklerin ziyaret edilmesi, mezar ziyaretleri, bir vefatın ardından, mevlit okutulması, 7, 40, 52. gece, ilk bayram gibi anmaların yapılması bize bir kere daha gösteriyor ki büyüğe, ataya saygı zamanla kaybolacak değerlerden uzak durmaktadır.

Buradan hareketle, Lâdikli Ahmet Ağa olarak bilinen Ahmet Elma etrafında bugün oluşan uygulamalar bildiride konu olarak ele alınacaktır. Ahmet Elma “1304 (1888) Konya vilayetinin Sarayönü kazasına bağlı, Lâdik (Halıcı) kasabasında dünyaya gelir. Babasının adı Mehmet, annesinin adı Emine’dir. Yusuf lar sülâlesindedir. Üç erkek bir kız olmak üzere dört kardeş tirler. Yıllarca çobanlık yaptığı ndan dolayı muhitinde Çoban Ahmet olarak tanınmıştır. Sonradan Elma soyadını almıştır. Manevi bir yolla kendisine Hüdâî adı verilmiştir... Hatice Hanım’la evlenmiştir. İki si erkek dördü kız olmak üzere altı çocu ğu vardır.” (Elma 2012: 15)

Ümmî olan Lâdikli Ahmet Ağa 26 sene askerlik yapmış bir İstiklâl Savaşı gazisidir. Vatanın kurtuluşundan sonra bir gazi olarak memleketi Lâdik’e dönmüş ve vefatına kadar burada örnek bir şahsiyet olarak yaşamıştır. Hayvancılık ve tarımla geçimini sağlamıştır (Elma 2012: 16-20).

Hayattayken Hüdâî mahlasıyla söyledi ği şiirlere bugün hakkında torunu Ahmet Elma’nın hazırladığı kitapta yer verilmiştir. Ahmet Ağa halk arasında kerametlerinin anlatılmasıyla ün kazanmıştır. Bugün Ahmet Ağa ile ilgili olarak halk muhayyilesinde bilinenlerde, kerametlerinin dilden dile aktararak gelmesinin önemli bir yeri vardır. Tarafımızdan daha önce Ahmet Ağa’nın tayyi mekan ve tayyi zamanla ilgili kerametleri ele alınmıştır*.

Lâdikli Ahmet Ağa’ya ağa sıfatının verilme sebeplerine göz atmamız gerekecektir. Zira Türk anlatmalarında karşımıza çıkan Hızır, pir, derviş, ihtiyar motifi kendisini aksakal olarak gösterirken, İslami renklerle bütünleşen Ahmet Ağa’nın hoca, hacı gibi unvanlarla anılmamasının temel nedeni belirli bir tasavvufi ekol içerisinden gelmemesinden, kendisinin okuma yazma bilmemesinden, maddi durumu iyi olmasının yanında bugün ilk akıllara gelen anlamı itibariyle zenginliğ e sahip manasından ziyade, yörede ağa lakabının kullanılmasındandır. Derlemelerim sırasında kaynak şahsım Halime Kaya, Ahmet Ağa’nın babasının çok yakın arkadaşı olduğunu ve daha çok babasının odasında oturduğundan bahsederken, Şih Ahmet Dede isimlendirmesini

*Sinan Gönen, “Tayyi Mekân ve Tayyi Zaman Bağlamında Ladikli Ahmet Ağa İle İlgili Efsanelerin Çözüm lenmesi”, *Millî Folklor / Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Kış, 10 (76), 2007, 173-176. Makalede Ahmet Ağa ile ilgili tayyi mekân ve tayyi zaman konulu anlatmalara göz atılırken onunla ilgili yayımlanmış yayınlardan bahsedilmiştir: 1. *Âşık Ahmet Hüdâî’nin Tuluû Sözl eri (Kısım I)*, İstanbul 1942. 2. Osman Karabulut, *Üveysi Veli Lâdikli Hacı Ahmet Ağa*, Konya 1993. 3. Mustafa Özdamar, *Lâdikli Ahmed Ağa*, İstanbul 1997. 4. Mehmet Göçer gi-H. Halis Kestane, *Lâdikli Hacı Ahmed Ağa Hazretlerinin Hayatı/Divan-ı Hüdâî*, Konya 2001. 5. Ahmet Elma-Erhan Kaya, *Lâdikli Âşık Ahmet Hüdâî (Hayatı, Menkıbeleri ve Şiirleri)*, Konya 2006. 6. Mehmet Ali Uz, *Bir Gazi Velî Lâdikli Hacı Ahmet Ağa*, Konya 2006.

kullanması döneminde özellikle genç kuşaklar tarafından o isimle anıldığını göstermektedir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Ahmet Ağa'ya göz atılacak olursa onun ölümünden sonra da oğluna emanet olarak bıraktığı ve kendisinden sonra gelecek kişilere vermesi gereken birtakım eşyaları vardır. Ölümünden sonra bir sabah namazı vakti odasına iki kişi gelir. Oğlu Zekeriya'dan babasının bıraktığı emanetleri kendilerine vermesini isterler. Oğlu babasının da isteği olan emanetleri odasında bulunan sandıktan (Ekteki 4 numaralı fotoğrafta arka fonda görülecektir.) çıkararak teslim eder. Bu olay Ahmet Ağanın odasında 14 ağustos 2014'te görüştüğümüz torunu Ahmet Elma tarafından anlatılmıştır. Görüleceği üzere aslında atalar kültü bağlamında atanın bıraktığı eşyalar nasıl takdis ediliyorsa, âdeta bugün de Ahmet Ağa'nın odası, odasındaki sandık, hocası Hz. Hızır'la birlikte kazdıklarına inanılan kuyunun da bulunduğu Çalıbağ mevkii âdeta kutsal kabul edilip ziyaret yerleri arasına girmesi bugün ile geçmişin benzerliği olarak ilişkilendirilebilir.

A. SON YILLARDA MEZARINI ZİYARET EDENLERDE ARTIŞ GÖRÜLMESİ

Türk kültüründe geçmişten günümüze insanın ölümüyle birlikte değerbilirlik devam etmektedir. Bugün Anadolu'da halk arasında helva dağıtımı, cenaze adına yemek verilmesi, kuran okutulması, çeşitli (7, 40, 52) gecelerde anılması, vb. gelenekle birleşmiş dini merasimlerin tamamı ölünün bu dünyadan ayrılmasıyla geride bıraktığı yakınlarının hayatından silinmediği ve ona gösterilen saygının bir ifadesidir.

Geçmişte atalar kültü içerisinde değerlendirilen bu husus önemli bir yer tutar. "Ata mağaraları, ata mezarları, yani ölenlerin defnedildikleri yerler, Türkler için mukaddestir, oralar kirletilmez, yabancıların ayak basmasına izin verilmez. Ata mezarları muayyen zamanlarda ziyaret edilir ve bu mezarlarda ataların ruhlarını memnun edecek şekilde âyinler yapılır, kurban kesilirdi." (Kalafat, 1999: 129) Öyle ki ölmüş atanın, ruhunun âdeta yaşadığına inanılırdı. "Orta Asya Türkleri arasında, ata ruhlarının, mensup oldukları aile fertlerini, boy ve kabile mensuplarını kötülöklere, düşmanlara karşı koruduklarına inanırlardı. Bu inanca göre ata ruhları düşmana karşı, bir güç olarak savaflara iştirak eder, düşman ordusunun yenilmesine yardımcı olurlardı. Türkler arasında bu inanç İslâmî devrede de, yeni bir renk kazanarak devam etmiştir. Şehitlerin, yeşil sarıklı gazilerin, evliyâların, gayb erenlerinin, tıpkı ata ruhları gibi düşmanla savaflan orduya yardım ettiğine inanılırdı." (Kalafat, 1999: 138-139)

Abdülkadir İnan konuyu günümüzle özdeşleştirerek: “Bu Oğuzların torunları olan bugünkü Anadolu Türklerin’de de eski inanç ve göreneklerin derin izlerine rastlanmaktadır. Folklorcularımızca tespit edilen alkarısı (albastı) efsanesi, uzun ömürlü olması için çocuklara Yaşar, Durmuş, Satılmış, Satı... gibi adlar vermek, türbelere ve kutlu ağaçlara, çalılara paçavra parçaları bağlamak, hastalık dolayısıyla çocuğun adını, özel bir törenle, değiştirmek kötü ruhlardan korunma maksadiyle ‘iyi saatte olsunlar’ demek gibi âdetler bu cümledendir.” demektedir (İnan 2000: 207).

Bu bilgilerden hareketle bildiri konumuz olan Lâdikli Ahmet Ağa’nın mezarının ziyaretçi aldığı, hatta ziyaretçi sayılarının göreceli olarak her geçen yıl arttığı söylenebilir. Elbette ziyarete gelen kişilerin kendilerine göre çeşitli sebepleri olacaktır. Allah rızası için, Allah dostunun mezarını ziyaret etmek istemenin yanında, Yaradan’dan çeşitli istekleri olanların onu vesile kılmayı düşünmeleri de değerlendirilebilir. Burada Ahmet Ağa’nın mezarının son yıllarda ziyaretçilerinin artması, onun bilinilirliğin artmasıyla yakından ilgilidir. Ayrıca, dini okuma ve ilginin çoğalması, Lâdik’in Konya Afyonkarahisar yolu üzerinde bulunarak ulaşımın kolay olması ve özel araçların artması, vb. hususlar da etkili olmuştur. Burada vefat eden birinin hatırasının son yıllarda güçlü bir biçimde canlandığı söylenebilir.

Ayrıca son yaptığımız Ahmet Ağa’nın mezar ziyaretlerinde mezar başında (Ekteki 2 numaralı fotoğraf) ziyarete gelen kişilerin oturabileceği, daha rahat dua edebileceği banklar oluşturulmuştur. Bunun yanında mezara yakın bir yerde, içerisinde çeşitli dua kitapları bulunan, yağmur, kar ve rüzgârdan korunaklı, demir ayak üzerinde âdeta bir kuş kulübesi gibi estetik görümlü kitaplık yapılmıştır. Mezar ve çevresinin çeşitli ziyaretçilerce temiz tutulması ve çeşitli bitkilerle süslenmesi de dikkatleri çekmiştir. Mezar yakınlarında üzerinde *Sahibül Hayrat* 2009 yazan bir çeşme de bulunmaktadır.

Türk kültüründe mezar başlarına dikilen mezar taşlarının da önemli bir yeri vardır. Bu hususta da geçmişten günümüze getirilen çeşitli kültürel zenginlik ve birikim söz konusudur. Belki burada akıllara ilk olarak balbal gelecektir. Balbal “(1) Öte dünyada hizmetli olarak kullanılacağına inanılan, öldürülen önemli düşmanların ruh kimliği; (2) Öldürülen kahramanın mezarına dikilen ve öldürülen önemli düşmanların ruhlarının bulunduğu inanan şekilsiz taşlara verilen ad.” (Korkmaz, 2003: 36). “Balballar, ölen alpın, hayatında öldürdüğü düşmanların adına mezarına konulan taşlardan ibarettir.” (İnan, 2000: 231). İslami

dönemle birlikte mezar taşı şekilleri, süslemeleri ve sözleri kültürel zenginliklerden biridir.

Ahmet Ağa'nın mezarında bulunan ayak ve başucundaki taşlara göz atıldığında ziyaretçiler tarafından aşağıdaki şiir parçaları ve sözler görülecektir:

Başucu ön taraf:

Allah

Bismillahirrahmanirrahim

Lailaheillallah Muhammedurrasulullah

Kıbar-ı Evliyadan Ladikli Ahmet Ağa

Efendi Hazretleri'nin Kabridir

Allah'ın rahmeti Peygamberimizin

Şefaati üzerine Olsun. Amin

Doğum: 1303-Vefatı: 1969

(Nemmegahu nakkaşehu gafara zünubehu)

Başucu iç taraf:

Kainatın dili vardır o da besmeledir Hz. Muhammed (S.A.V.)

Kabir sarayından başka istirahatgâh yoktur Hz. Şems-i Tebrizi (Ks.)

İslam Dini ilaç gibidir derman uman hastaya Hz. Mevlâna (KS.)

Ayakucu iç taraf:

Hu

Bu dergah Hakk'ın dergahu

Mülkü olmaz kimsenin

Buna fânî dünyâ derler

Kalbini yıkma kimsenin

Lâdik'li Ahmet Hüdâi (K S)

Ayakucu dış taraf:

Bir üstaddan okumadım,

Yol nedir? Erkan nedir?

İlm-i zahir okumadım,

Kalbdeki bürhân nedir?

Ey beni yaratan Hüdâ'm;

Cümle bilgi sendedir.

Aşk-ı Rasûl düştü kalbe

Hem yangınlık tendedir.

Sıdk ile seyret cihânı,

İbret aşıkârdedir

B. 8 HAZİRAN ANMA TOPLANTILARI

Özellikle son yıllarda daha sık görmeye başladığımız hususlardan biri de anma etkinlikleridir. Şehirler ve beldeler, içinden çıkan ya da orada yaşadığına inanılan şahsiyetleri çeşitli şekillerde anma etkinliklerine mekân olmaktadır. Bugün yöresel, bölgesel ya da ulusal çapta bilinirliğe sahip kişilere yönelik çeşitli anma etkinlikleri düzenlenmektedir. Bu anma etkinlikleri, anılan şahsiyetlerin hatıralarını yaşatırken, onlara karşı sonraki nesillerin bir vefa gösterisi olarak kabul edilebileceği gibi, aynı zamanda o şehir ve beldeleri de tanıtmaya katkı sunan kültürel faaliyetler arasındadır.

“Anadolu’nun pek çok yerleşim biriminde kültür, sanat ve turizm festivalleri, şenlikleri, yarışmaları, bayramları, kutlamaları, fuarları, toplantıları, konserleri, törenleri, haftaları, günleri, akşamları, hatta ikindileri düzenlenmektedir. Dernek, vakıf, belediye, kaymakamlık, valilik, sanayi ve ticaret odası, şirket gibi kamu ya da özel kurum ve kuruluşların katkılarıyla gerçekleştirilen bu tür kültürel etkinlikler, özellikle kentlileşen ve kentlileşme sürecindeki insanların başlıca eğlence ve dinlence araçlarıdır.” (Özdemir, 2005: 78)

Yitirilen değerleri anma, toplantı ve etkinliklerle hatırlama faaliyeti, âdeta kentlileşen toplumun farklı bir kültürel geleneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelenek çerçevesinde Lâdikli Ahmet Ağa’nın ölüm tarihi olan 8 Haziran günü ya da yakınlarında bir gün, 2000’li yılların başlarından itibaren Lâdik’te ‘Lâdikli Ahmet Ağa’yı anma günü’ olarak kutlanmaya başlanmıştır. Yapılan anma etkinliğine Ahmet Ağa’yı tanıyanlardan, ülkenin ve yörenin değerli şahsiyetleri ile vaizleri davet edilerek konuşmalar yapılmakta, ilahiler söylenmektedir. Bu anma toplantılarına Lâdik, Sarayönü, Kadınhanı, Konya ve çevresinden Ahmet Ağa’yı sevenler ile manevi şahsiyetine saygı duyanlar katıldığı gibi, Konya’nın yerel televizyonları da programa yer vermektedirler.

C. ÇALIBAĞ MEVKİİ VE KUYUSUNDAKİ DEĞİŞİM VE SON DURUM

Konya’dan Afyonkarahisar’a doğru giderken çevre yolu, Lâdik’in kenarından geçmekle birlikte, kasaba sol tarafta kalır. Ahmet Ağa’nın ziyaretçileri son yıllarda önce mezarını, daha sonra odasını ve en sonunda da Çalibağ mevkii olarak bilinen mesirelik alana giderek ziyaretlerini tamamlarlar.

Bu alanın oluşumuyla ilgili Ahmet Ağa’nın torunu eserinde şunları söyler:

“Dedem Lâdik’in güneyinde bulunan ve dağa yakın bir yer olan Çalibağ’da çubuk dikip, bağ yapmak için çalışırken, Lâdikli’lerden bazıları:

-Bu kafayı oynattı gâliba, taşın kayanın içinde bağ mı olur? Orada ve etrafında su bile yok, diye dedikodu yapıyorlarmış. Bu durumu bilen dedem, kendisine ısrarla bunu neden yaptığını soran bir arkadaşına:

-Benim maksadım buraya bağ yapmak falan değil. Bağ bahane edip yalnız kalmak için böyle yapıyorum. Esas maksadım hocamla burada rahatça buluşmak ve görüşmektir, demiştir.” (Elma 2012: 81)

26 Eylül 2014 tarihindeki derlemelerim esnasında Lâdik kasabasında yaşı itibariyle kasabada en ileri birkaç kişiden biri olan Ali Kaya (d. 1929) ve eşi Halime Kaya (d. 1938) ile yaptığımız görüşmede Çalıbağ ile ilgili şunları söylemişlerdir:

Halime Kaya: “Böle bi bitrak geldi, yâmadı, goyunlar susuz galınca, dört gişi bunlar, biri sen [eşi Ali Kaya’yı kastediyor] Gara Dayı, Bozgun Dede, Zabir Ata bunlar gazdılar. Ben azzık virdim.” (H.K.)

“Yevmiye 15 kuruşa gazdık. 10 metre. Amet Ağa gazdırdı.” (A. K.)

“Bakale guzum o guyunun olduğu çevre yirde Amet Ağa’nın iççik tarlası varımış. Öte yanlarını, her yanını da meradan çevirmiş, evlatlarına da dimiş, oraların her yanı mera sakın üstünüze alacağız dimeyin dimiş.” (H.K.) Parasını Şih Amet Dede virdi. (H. K.) 10-15 gün sürdü. (H. K.)

Bugün Hz. Hızır ile ilgili çeşitli anlatımlar halk arasında anlatılarak günümüze kadar gelmiştir. Bu esrareniz kişi ile ilgili olarak çeşitli inanmaların oluşmasında Hz. Hızır’a atfedilen görevler ve insanlara karşı özellikle sıkıntılı durumlarda yardımı olmuştur.

“Tasavvufi telakkilerde Hızır’ın fonksiyonları: a) Mistik yola kılavuzluk ve mürşidlik, b) Kişileri velâyet mertebesine erdirme, c) Tasavvufî gerçekleri ve sırları öğretme, d) Gerçeğin meydana çıkmasına yardımcı olma e) Felâketli ve güç durumlarda imdada yetişme; Halk İnançlarına göre Hızır’ın Fonksiyonları: a) Zor durumlarda ve felâketlerde yardımcılık, b) İyileri mükâfatlandırıp kötülerini cezâlandırma, c) Bereket ve bolluğa kavuşturma d) Savaşlarda yardım etme” (Ocak 1999: IV)

Derlemelerim ve önceki ziyaretlerimdeki gözlemlerime dayanarak şunları söyleyebilirim: Öncelikle Lâdik’in güney kısmının yukarısında bulunan bu alanda, Ahmet Ağa ile hocası olarak bilinen Hz. Hızır tarafından kazıldığına inanılan bir kuyu bulunmaktadır. Son yıllarda buraya mescit yapılmış, çocuklar için oyun malzemeleri yerleştirilmiştir. Civardaki halkın ve ziyaretçilerin bazen ziyaret, bazen piknik için de geldiği bu mevkii, 8 Haziran anma gününde ve kandil günlerinde özel ziyaretçi alanı olarak dikkatleri çekmektedir. Buranın âdeta halk arasında kutsallaştırılmasının temelinde yukarıda bahsettiğimiz Hz.

Hızır ile birlikte kazılan kuyu ve Ahmet Ağa'nın özel mekânı olduğuna inanılmaktadır.

D. LADİKLİ AHMET AĞA YARDIMLAŞMA ve DAYANIŞMA DERNEĞİ

Toplumsal yaşamda birlikteliğin ve beraber hareket etme mekanizmalarının başında sivil toplum örgütleri gelmektedir. Sivil toplum örgütleri sayesinde insanlar bir ve beraber olurken, bu tip örgütlenmeler ortak idealler peşinde koşmayı da beraberinde getirmektedir. Bu anlamda Türkiye'de sosyal ve kültürel pek çok vakıf ve dernek bulunmaktadır. Yardımlaşma, hemşeri ilişkilerini sağlama ve sıklaştırma, kültürel paylaşımda bulunma ve kültürel hayata zenginlik katma, çeşitli şahsiyetlerin manevi kişilikleri yaşatma, vb. sayılabilecek pek çok toplum hayatına katkı sunan faaliyetleriyle sosyal birleşim odakları olan kuruluşlar açısından ülkemiz oldukça zengindir.

Lâdik'te de Ladikli Ahmet Ağa Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği bulunmaktadır. Bir dönem derneğin yönetiminde de bulunmuş olan Erhan Kaya ile yaptığım görüşmede derneğin özellikle 2000'li yıllardan sonra daha aktif hâle geldiğini ifade etmiştir. Lâdik merkezde bulunan derneği (Lâdik Kasabası, Yeni Mah. Paşa Meydanı, Çarşı Camii yanı 42435 Sarayönü/Konya) 26 Eylül 2014 Cuma öğleden sonra ziyaret etmek istedik; ancak, orada genç arkadaşımız dışında yönetim kurulundan bir yetkiliye rastlayamayınca dernekle ilgili bilgileri internet adresinin güncel olduğunu orada öğrenerek web ortamında edindik.

24 Mart 1986 tarihinde Lâdik Kasabası Sağlık Ocağı Yaşatma ve Güzelleştirme Derneği adı altında kurulan dernek, on sekiz yıl süresince bu isim adı altında çalışmalarını sürdürmüş, 30.05.2004 tarihinde yapılan olağan genel kurul toplantısında ismi ve bazı amaçları değiştirilmiştir. Buna göre; Derneğin ismi Lâdikli Ahmet Ağa Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği olmuştur. Yönetim Kurulu, Başkan Ali Tos, Başkan Vekili Salih Elma, Muhasip F.Mehmet Çırak, Sekreter Ahmet Eser ve vezne Ömer Elma'dan oluşmaktadır (www.ladikliahmetaga.net).

Ahmet Ağa ile ilgili her türlü konuda yapılan çalışmalara destek olmaya çalışan dernek, bugün elimizde olan, torunu Ahmet Elma tarafından hazırlanan Ahmet Ağa'nın şiirlerini ve menkıbelerini içeren, 6. baskısı 2012 yılında yapılan eseri (*Ladikli Aşık Ahmet Hüdai/Hayati, Menkıbeleri, Beyitleri*, Konya 2012) kültür yayını olarak basmıştır.

E. KONYA'DA BİR PARKA ADININ VERİLMESİ

Lâdik'te bulunan ve Ahmet Ağa'nın kabrinin de bulunduğu mezarlığın adı *Ladikli Ahmet Hüdaî Kabristanı*'dır. Bunun yanında Konya'ya Afyonkarahisar güzergahından girerken, aynı zamandan Lâdik güzergahı, Selçuk Üniversitesi'nin kampusunu geçtikten sonra sağ tarafta tramvay yolunun kenarında bulunan park Ladikli Ahmet Hüdaî Parkı adını taşımaktadır.

Konya Büyükşehir Belediyesi Park ve Bahçeler Şube Müdürlüğü'nün internet sitesinden aldığımız verilere göre parkla ilgili kısa bilgiler şöyledir: "Lâdikli Ahmet Hüdaî Parkı, İstanbul Çevre Yolu Selçuk Üniversitesi güzergâhı boyunca devam eder ve yaklaşık olarak 4,5 km uzunluğa sahiptir. Parkın genişliği güzergâh boyunca 7-30 m arasında değişmektedir. Raylı sistem güzergahı boyunca vatandaşlarımıza sağlıklı sollu devam eden yeşil alanı ile güzel bir manzara oluşturarak keyifle seyahat etmelerine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda yürüyüş ve spor yapmaya son derece elverişli parklarımızdan biridir. Toplam alan: 215.500m²"

(<http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=1012>)

F. ODASININ ZİYARETÇİ ALMASI

Anadolu'da köy odası geleneği geçmişten günümüze yaşatılan değerlerden biridir. Bugün köylerden şehirlere göçün hızlanması, teknolojinin gelişmesi ve dolayısıyla insanların birlikte oldukları mekânların değişmesi ve çeşitlenmesi, vb. etmenlerle köy odası geleneği köylerde yavaş yavaş kaybolmaktadır.

Lâdik'te Ahmet Ağa denilince bugün ziyaret edilecek yerler arasında, akıllara kabrinden sonra odası gelmektedir. 14 Ağustos 2014 tarihinde ziyaret ettiğim odasında, Ahmet Ağa'nın odasının hâlâ ziyaretçi aldığına şahit oldum. Biz iki kişi odaya misafir olarak gittiğimizde, odada dört kişi misafir ve ziyaretçi olarak bulunmaktaydı. Odadan ayrıldığımız esnada dört kişi, muhtemelen iki eş, ziyarete gelmişlerdi.

Aslında odanın kandil günleri ve diğer günler Ahmet Ağa'ya hürmeten ziyaret edilmesinde, halk arasında Ahmet Ağa döneminde odaya Hz. Hızır'ın geldiğine inanılmasının etkisi vardır. İnsanların buradaki amacı, kulaktan kulağa duydukları ya da okudukları efsanelerdeki olayların bir kısmının mekânı olan Ahmet Ağa'nın odasını görme istekleridir. Aslında bu efsaneler odayı âdeta kutsal hâle getirmiş ve son yıllarda ziyaretçi sayısının artmasına vesile olmuştur.

Ali Kaya'ya Ahmet Ağa'nın odasını sorduğumda şöyle demiştir: "Yokarda odası var. Mesela, büyük delanlıken, sizin gibiyken, odasına gidelim de elini

öpelim derdik bayramda. Benim tarlamın dibinde tarlası varıdı. Gızı da varıdı. Sıddık. Beraber çit sürerlerdi. Öteki ôlanların ikisi de asgerdeydi de.

Ayrıca, Halime Kaya, Ahmet Ağa'nın babasının (Hasan Dağlı/Karaca Hasan) en yakın arkadaşlarından olduğunu ve babasının odasında sık sık oturduklarını şöyle ifade etmiştir:

"En çok yokarda babamın odasında otururlar, kakarlar. Bende ôle bi şey yok yav. Yapman Allah aşkına dirdi. Babamın birinci argadaşı. Odaya, derse otururlar, tesbih çekerler. Sohbet ederler. Ben çok ekmek virdim odada Şih Amet Dede'ye. Babamın argadaşıydı. Bizim odamıza onun odasından çok gelirlerdi. Şih Amet Dede gece gelirdi. Otururlar, tesbih çekerledi. Hu, hu, derse dururlardı. Babam dirdi. 'Yavrum accik kâvatlı goy, ge de accik bunlar yisinler.' Babamın çok argadaşıydı, çok fotoğrafları var [Babam] Karaca Hasan soyadımız da Dağlı'ydı. [Ahmet Ağa:] 'Ben de bi şey yok ya. Baâ gelmen yav. Bu hacı ağaya gelin yav. Yidirdir, içirtir, benden iyidir yav' dirdi. 'Ben çok cahil bi adamım' dirdi."

Bugün Ahmet Ağa'nın odası korunmaya çalışılmakta ve ziyaretçilere açık tutulmaktadır.

G. HATIRASININ YAŞATILMASINDA KERAMETLERİNİN ANLATILMA/OKUNMASININ ETKİSİ

Bugün halk arasında Ahmet Ağa ile ilgili olarak anlatılanların çoğu kerametlerden oluşan anlatımlardır. Efsanevi yönü ağır basan bu metinlerin dini içerikli olmasından dolayı halk arasında yaşamakta ve Ahmet Ağa'nın manevi kişiliğini unutulmaktan korumaktadır. Onunla ilgili olarak hazırlanan eserlerde de onun kerametlerine fazlaca yer verilmiştir.

Ancak Lâdik'te Ahmet Ağa'yı hayattayken tanıyanlardan, bugün hayatta olan Ali ve Halime Kaya çiftini derlemelerim sırasında dinlediğimde, Ahmet Ağa'nın keramet yönüyle ilgili şunları ifade etmişlerdir. Ali Kaya: "Kim gelirse gelsin gözünü yumunca hacıya gitmez yav. Biz dört gün arabayla gittik hacıya yav. Sen ne din Allah aşkına. Yatakta, üryasında gider, gelir onu bilmem."

Halime Kaya bu hususta: "Bende bi şeycik yok yav. Çok cahil bi adamım dirdi. Adam cahilidi. Amma asker ocağında galabalıkda dıganunca orda bi gendi gendine bi feyz gelmiş guzum. Asker ocağında dağlara kaçmışlar. Orda bi feyz geldi bana." şeklinde yorumlamıştır.

Yine Halime Kaya, Ahmet Ağa ile ilgili kendisinden duyduklarını şöyle ifade etmiştir: "İkisi de hastalandılar. Hastanede yattılar. Babamla. İkisi de Gonya'da. Ben de 15 gün yannarımda galdım. Şih Amet Dede Şih Amet Dede. Ordan Gonya'dan herkeş gelmeye. Bende bi şey yok, gelmen bana. Bende bi şey yok,

gelmen bana. Bunu böyle dedi. Şih Amet, Şih Amet şetaretlendirdi. Ben de varım yanında durdum. Guzum. Ordan geldi, hastalandı guzum. Gelenler geldi, odasına. Gelenler geldi. Ondan sonra öldü. Gonya'dan, ordan, buradan çok geldiler."

Mezarına, odasına ve Çalıbağ'a eskiden gelen olup olmadığını sorduğumda Halime Kaya: "Yo, yo, eskiden canlı gul. Çalıbağ'a da gelen yôdu. O öldükten sôna."

Ali Kaya ise: "Çalıbağ'da filan ne var yav." Gelenlerin çoğaldığı yılları sorduğumda: "7- 8 senedir gelirler yav." Cevabını vermiştir.

Halk arasında yaşayan ve eserlerden okunan menkıbeler, Ahmet Ağa'nın manevi yönünü öne çıkarırken halk arasında tanınırlığını artırmakta, manevi şahsiyetine sevgiyi doğurarak sevenlerini çoğaltmaktadır.

Türk kültürü içerisinde halk eğlencelerinin önemli yeri vardır. Halk arasında daha çok belirli yaş ve cinsiyet gruplarına özgü ya da belirli zamanlara has olarak kümelenen eğlenceler, çok çeşitli şekillerde geçmişten geleceğe doğru taşınmıştır. Son yıllarda teknolojinin gelişmesi ve değişimin hızla artmasıyla birlikte insanların ilgileri, hobileri ve dolayısıyla eğlence biçimleri de farklılıklar göstermiştir. Geleneksel eğlence kültürü son zamanlarda modern eğlence şekilleriyle değişmeye başlamıştır. Aslında bu kaçınılmaz bir durumdur. Burada önemli olan geçmişten getirilen zenginlikleri korumanın yanında, yeni oluşan eğlence biçimlerine milli kültüre has öğeler katarak eğlence kültürünü zenginleştirmek olmalıdır. Bu arada din de eğlence kültürünün şekillenmesini belirleyen ve etkileyen faktörler arasında alanını genişletmiştir.

Bugün yaşayan insanlar ile bundan 50 ya da 100 yıl önce yaşamış insanlara "Nasıl eğlenirsiniz ya da hobileriniz nelerdir?" diye bir soru sorma imkânımız olsa idi, çok farklı cevaplar alacağımız açıktır. Hatta bugünden ileriye bu sorunun cevabı hızla farklılaşacağı da aşikâr gözükmektedir.

Çağımız insanı kültürel yaşam biçimini, günümüze uyarlamış, farklı yenilikleri eğlence kültürü içerisine dahil etmiştir. Bu noktadan bakıldığında yaşadığı dönemde etrafını ve insanları çeşitli şekillerde etkilemiş, sevgi kazanmış, eserler ortaya koymuş, öğrenciler yetişmiş, vb. yönleriyle öne çıkan insanları ölümünden sonra anma etkinlikleri düzenlemek bir vefa gösterisi olarak algılanmakla birlikte, eğlence kültürünü zenginleştiren hususlardan biri olarak da karşımızda durmaktadır.

Aslında Türk İslam kültüründe ölümünden sonra kişi adına 7, 40 ve 52. gecelerinde hatimler indirmek, Mevlid okutmak, helva dağıtmak, vb. âdet ve uygulamaların günümüzdeki yeni şekli olarak algılanabilecek anma etkinlikleri

çerçevesinde son yıllarda düzenlenen Ahmet Ağa'yı anma etkinlikleri, hem onun daha iyi tanınmasını sağlarken hem de gelecek kuşaklarca bilinmesine zemin hazırlamaktadır.

Bugün Lâdikli Ahmet Ağa'nın bilinmesini ve tanınmasını sağlayan hususların başında, onu tanıyanların anlatımları, anlatılan ya da okunan menkıbeleri ve şiirleri önde gelmektedir. Burada, Ahmet Ağa adına hizmet yürüten derneğin bastırıldığı kitap ve anma etkinliklerine katkı sunma olmak üzere gösterdiği faaliyetleri onunla ilgili son yıllardaki bilinirliğin artmasına katkı sunmaktadır. Ayrıca Ahmet Ağa ile ilgili yapılan yayınların artması, dikkatlerin Ahmet Ağa üzerine çekilmesine zemin hazırlamaktadır. İnternet ortamında derneğin sitesi başta olmak üzere ve onunla ilgili bilgilerin varlığı da bu tanınırlığın artmasına katkı sunmaktadır. Ahmet Ağa'yı anma etkinliklerinin yerel televizyonlar tarafından geniş izleyici kitlesine ulaştırılması onun tanınırlığını artırmaktadır.

Burada Lâdikli Ahmet Ağa'nın günümüzde tanınmasına katkı sunan kültürel araçlar, aynı zamanda Walter J. Ong'un "...günümüz ileri teknolojisiyle yaşantımıza giren telefon, radyo, televizyon ve diğer elektronik araçların 'sözlü' nitelikleri, üretimi ve işlevi önce yazı ve metinden çıkıp sonra konuşma diline dönüştüğü için 'ikincil sözlü kültür'ü oluşturur." tespitiyle örtüşmekte ve kültür aktarımının yeni yüzünü oluşturmaktadır (Ong 2007: 23-24).

Ahmet Ağa'nın tanınırlığın artması beraberinde yukarıdaki ele aldığımız, onunla ilgili ziyaretçi sayısının artması, mezarının, odasının ve Çalibağ'ın ziyaret yeri hâline gelmesi, adının çeşitli kabristan, park vb. yerlere verilmesi, adına bir derneğin faaliyet göstermesi ve anma etkinliklerinin düzenlenmesini beraberinde getirerek kültürel hayata zenginlik katmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asım (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*, Ankara.
- Elma, Ahmet (drl.) (2012), *Ladikli Aşık Ahmet Hüdai/Hayati, Menkıbeleri, Beyitleri*, Konya.
- Ergin, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara.
- Gönen, Sinan (2007), "Tayyi Mekân ve Tayyi Zaman Bağlamında Ladikli Ahmet Ağa İle İlgili Efsanelerin Çözümlemesi", *Millî Folklor / Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Kış, 10 (76), 173-176.
- İnan, Abdülkadir (2000), *Tarihte ve Bugün Şamanizm/Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara.
- Kalafat, Yaşar (1999), *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara.
- Korkmaz, Esat (2003), *Ansiklopedik Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1983), *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1999), *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara.
- Ong, Walter J. (2007), *Sözlü ve Yazılı Kültür/Sözün Teknolojileşmesi*, (çev. Sema Postacıoğlu Banon), İstanbul.
- Özdemir, Nebi (2005), *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Ankara.

KAYNAK KİŞİLER

- Halime Kaya: D. 1938, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Eylül 2014, Kendi Evi, Ladik/Sarayönü-Konya.
- Ali Kaya: D. 1929, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Eylül 2014, Kendi Evi, Ladik/Sarayönü-Konya.
- Erhan Kaya: D. 1979, Memur, Lisans Mezunu, Görüşme Tarihi ve Yeri: 26 Eylül 2014, Dedesi Ali Kaya'nın Evi, Ladik/Sarayönü-Konya.
- Ahmet Elma: D.1950, Emekli Kuran Kursu Öğretmeni, Görüşme Tarihi ve Yeri: 14 Ağustos 2014, Dedesinin (Ahmet Ağa) Odası-Lâdik.

İNTERNET ORTAMI

www.ladikliahmetaga.net Erişim tarihi: 16 Ekim 2014

<http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=1012> Erişim tarihi: 16 Ekim 2014.

EKLER

Nu.: 1 Ahmet Ağa'nın mezarının bulunduğu kabristan Lâdik-Sarayönü/KONYA

Nu.: 2 Ahmet Ağa'nın mezarı

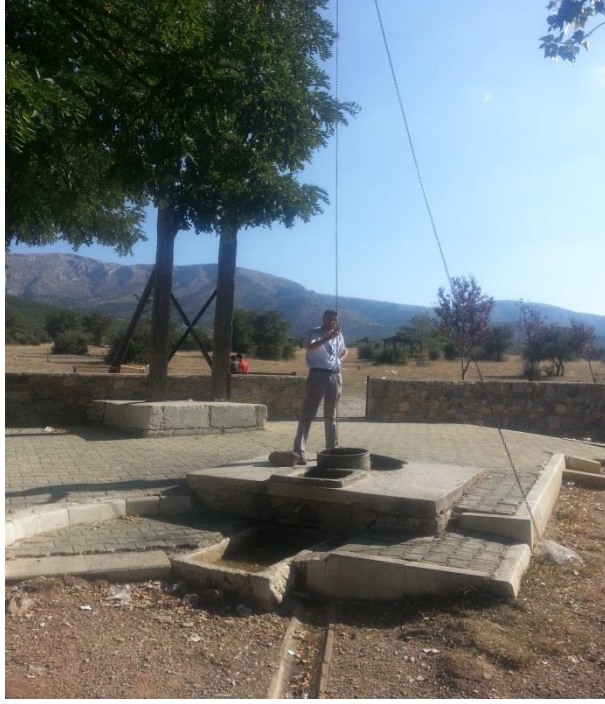
LÂDİKLİ AHMET AĞA İLE İLGİLİ KÜLTÜREL HAYATTA SON YILLARDA
GÖRÜLEN ALGISAL DÖNÜŞÜM VE ÇEŞİTLENME

Nu.: 3 Ahmet Ağa'nın odasının dış görünüşü

Nu.: 4 Ahmet Ağa'nın odasında, torunu Ahmet Elma'nın hazırladığı eseri tarafımıza takdim ederken. (14 Ağustos 2014)

Nu.: 5 Çalıbağ ve oradaki kuyu (14 Ağustos 2014)

Nu.: 6 Soldan; Halime Kaya, torunu Erhan Kaya, Sinan Gönen ve Ali Kaya
(26 Eylül 2014)

LÂDİKLİ AHMET AĞA İLE İLGİLİ KÜLTÜREL HAYATTA SON YILLARDA
GÖRÜLEN ALGISAL DÖNÜŞÜM VE ÇEŞİTLENME

KONYA TÜRKÜLERİNDE “SARAY” KELİMESİNİN ANLAM KATMANLARI

Ali Osman ÖZTÜRK *

Öz

Sarayönü Sempozyumu'na “saraylı” bir bildiri ile katılmak yakışır düşüncesiyle kaleme alınan bu bildiri; Sarayini-Sarayönü tercihinde ben ikinci seçeneği güçlendirmek, dahası yörenin tanıtımında önem verilmesi gereken bir değer olarak dikkatlere sunmak istedim.

Sarayı çağrıştıran ve bu anlamda tarihe gönderme yapan bu isim, mimari ve peysaj mimarisi açısından belde yönetimi tarafından dikkate alınmalıdır.

Bildiride, Konya türküleri içinde saray kelimesinin geçtiği metinleri incelenecek ve ortak hafızada hangi anlamlarda kullanıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bunun günümüz Türkçesine yansımaları bağlamında değerlendirildiği sonuç bölümünde Sarayönü için bazı öneriler geliştirilecektir.

•

Anahtar Kelimeler

Sarayönü, saray ini, saraylı, Konya Türküleri, saray •

•

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Konya.

GİRİŞ (Sarayönü Nitelemesi Hakkında)

Sarayönü Belediyesi'nin resmi internet sayfasında, Sarayönü isminin verilmesiyle ilgili aşağıdaki bilgileri buluyoruz:

Sarayönü'nde zamanımızdan 4000 yıl önce Hititlerin bulunduğu bilinmektedir. Daha sonraları Frigya'lıların, Romalıların ve Bizanslıların eline geçti. Selçuklular ve Osmanlılar zamanında tamamıyla Türk yurdu oldu. Şehrin kuruluşu hakkındaki tarihi bilgilere şehrin güney doğusunda SAİTELİ ile güneyinde Ladik dağları eteğinde BOZOK ili (ÖZİÇİ) adı ile bilinen iki kasaba halkı Haçlı seferleri sırasında oturdukları yerler Haçlı ordusunun geçiş yolu üzerinde oldukları için, bu ordunun yağmasından kurtulmak istediler, bu sebeple inlerin bugünkü bulunduğu yukarı denilen yere göç ettiler. Çünkü inlerde emniyet ve saklanabilme imkanları mevcuttu. Böylece haçlı ordusunun yağmasından kurtulacaklardı, işte bu yüzden kasabalardan göç edenler Sarayönü' nün kuruluşunda öncü olmuşlardır.

TOLOBASI adı ile bilinen bu inlerin o zamanlar hem sığınak hem de mesken olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Şehrin ismi de bu inlere bağlanır, büyüklüğü, konforu ve kullanışlı olması bakımından saraya benzetilen bu inlerden dolayı buraya SARAYİNİ denilmiştir. Bu zamanla SARAYÖNÜ olarak kullanılır olmuştur. Bir rivayete göre ilçenin ismi inlerin yanında bulunan saraya bağlanır. İlçenin toprakları ve yerleşme merkezi bu sarayın önünde olduğu için buraya SARAYÖNÜ denilmiştir. Yukarıdaki bu iki görüşte şehrin ismi hakkında akla yakın bilgi verir.
<http://www.sarayonu.bel.tr/sarayonusim.php> (12.10.2014)

Bu açıklamaların kaynağı 1975 yılında henüz Sarayönü Lisesi Coğrafya öğretmeni olan Hüseyin Özdağ tarafından yayınlanan bir kitap: *İlçemiz Sarayönü'nü Tanıyalım* (Özdağ 1975). Kitabın 6. sayfasında yer alan "Sarayönü'nün Tarihçesi" başlıklı bilgiler buraya aynen aktarılmıştır. Demek ki 1975 yılından beri Sarayönü'nün adıyla ilgili başka bir çalışma yapılmamıştır. Web sayfasındaki bu bilgilerin altına telif hakkı sahibinin adının da yazılması etik ve kadirbilirlik açısından gereklidir.

Ben, Sarayönü adı hakkında verilen bu bilgilerin doğru ya da yanlış olduğunu iddia etmiyorum, edemem. Ancak eğer Sarayönü beldesinin bir değer envanteri yapılacak olursa, adının değerini dikkate almayan bir açıklama olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. "Sarayönü" bu haliyle olumlu, pozitif bir anlam taşımakta, dil ve estetik bakımdan albenisi olan, davetkâr bir sözcüktür, güzel bir nitelemedir. Sarayın "önü" her zaman saraydandır, asildir. Soylu insanları barındırır, karşılar, ağırlar ve uğurlar.

Kişisel kanaatim (dil bilincim) bana “Saray ini” açıklamasını makul olmadığı yönünde; tekrar ediyorum, hiçbir bilimsel temele dayanmayan bu kanaatim, Türk dili mantığım açısından tamamen kişisel bir çıkarım.

İN, hayvanlar için geçerli bir mekân; ayının ini olabilir, ama insanların ini (küfür sözü hariç) olmaz. Hele “saray” ile “in” yan yana hiç olmaz.

Buranın adı *Sarayönü* ise, muhakkak bir saray önünde bulunan yer, mekân çağrıştırıyor ki, Selçukluya başkent olmuş Konya için, bu değerlendirme hiç de dayanaksız değildir. Bu hususun araştırılması gerekir. Elbette Konya sınırları içinde “saray”, niteleyen ya da nitelenen unsur olarak başka belde ve köy adlarında mevcuttur: Örn. başta *Aksaray* ve *Hatunsaray* olmak üzere, *Bahçesaray Köyü* (Sarayönü), *Sarayköy Köyü* (Akşehir), *Dineksaray Köyü* (Çumra), *Saraypınar Köyü* (Derbent), *Kayasaray Köyü* (Halkapınar), *Saraycık Köyü* (Seydişehir), *Sarayköy Köyü* (Yalhöyük) gibi. “*Saray ini*” biraz *Kayasaray* nitelemesine benziyor, ama “in” gibi insana yakışmayan bir durumu yok.

Diğer yandan, Konya ve civarı kervansarayları ile de ünlü olduğuna göre, bu olgunun da dikkate alınması bize fikir verebilir.

Özetle, beldenin bu güzel adına yaraşır mimarî yapılar ve peyzaj düzenlemesi gibi inovatif bir imajı/algıyı amaçlayan strateji benimsenmesi, kent/belde kimliğini güçlendirecek bir faktör olabilir. Burada “Van Canavarı” efsanesini, turizmi canlandırmak için heykele dönüştüren bir ülkede yaşadığımızı hatırlatmak isterim (bkz. Öztürk 2011: 24-33).

Konya Türkülerinde Saray Anlayışı

Konya türküleri, bilindiği gibi tarihi değeri olan güftelerden oluşur (*Emmiler, Nizamlar, Cezayir* vb.). Türkü sözlerinde yalın ifadelerle dile getirilen bazı olaylar dikkatle çözümlenmeli, diğer sosyal bilim disiplinlerinden yararlanılmalıdır. Yalnızca tarih değil, aynı zamanda değer yargılarının aktarımı bakımından da türküler şaşırtıcı kodlar taşımaktadır. Bu nedenle çözümlenelerde psikoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji ve ruhbilim (psikiyatri), bilinçaltı gibi disiplinler önemli ipuçları sağlayabilir.

Konya Türküleri içinde saray kelimesini araştırırken Mazhar Sakman’ın oğlu Mehmet Tahir Sakman tarafından yayınlanan türkü metinlerini (1999) esas aldık; çünkü bu metinler hem performansla hem de yazılı kayıtların karşılaştırmalı bir manzumesine dayanmaktadır. Bu anlamda teori ile pratik arasındaki farklılıklar en aza indirgenmiştir.

Kitapta saray kelimesinin geçtiği türkü metni sayısı 4 (dört)’tür (bkz. 3, 19, 31, 95 nolu metinler). Bunlar,

1. Ali' me'yi Samanlıkta Bastılar (3 nolu metin) (bkz. EK 1);
2. Çıkabilsem Şu Galeden [Mapustan] Saraya (19 nolu metin) (bkz EK 2)
3. Eremedim Vefâsına Dünyanın (Aksaray Develisi) (31 nolu metin) (bkz EK 3) ve
4. Üç Güzel Oturmuş İskambil Oynar (Nizamlar) (95 B, C nolu metinler) (bkz Ek 4) türkülerine ait metinlerdir.

Bunları sırayla gözden geçirelim:

1. "Alime'yi samanlıkta bastılar" türküsünün 3. bendinde geçen saray sözcüğü, gönül eğlendirilen bir yer olarak resmedilmiştir. Adeta "iki gönül bir olunca samanlık seyran olur" atasözüne gönderme yapılracasına, kaçırılan, şalvarı gül dalına asılan Alime'nin, lira karşılığı samanlıkta gönül eğlendirdiği ifade edilir.

2. "Çıkabilsem şu galeden saraya" türküsünde, "kale" diye anılan hapisaneden (Viran galsın (efem) şu galenin kilidi), "saray"a çıkmak isteyen birini görürüz. Saray burada ya hükümet sarayı ya da adalet sarayı anlamında kullanılmış gibidir. İlgili dizeden sonra gelen ifade bunu desteklemektedir: "*Davacılar (gızım davacılar) toplanmışlar bir araya*". Hükümet sarayı anlamı da çok abes durmaz bu durumda. Orada da dava görülebilir.

3. Eremedim vefâsına dünyanın (Leylâm Leylâm dünyanın)
Bülbül gonmuş sarayına Gonya'nın (Leylim leylim yar Gonya'nın)

Bu türküde saray sözcüğünün, önceki metinlerde gördüklerimizden farklı bir anlama sahip olduğu görülüyor. Bülbülün konuştuğu saray, Konya sarayı ve bu somut olarak sultanların konakladığı bir yer olsa gerektir.

4. Saray önünde sıra söğütler
Oturmuş binbaşı asker öğütler
Bu kavgada ölen baba yiğitler

Bu türküde "saray" sözcüğü kışlayı ifade ediyor gibi; çünkü varyant metinlerde

- Aynı sözleri
Kışlanın önünde sıra söğütler
Oturmuş binbaşı asker öğütler
Bu kavgada ölen baba yiğitler

şeklinde bulabiliyoruz. Ola ki burada saray görünümlü bir kışla vardır ve askerler kışlayı böyle (saray gibi) görmüş olabilirler.

Dolayısıyla buradaki sarayın da öncekilerden farklı olduğu ortada. Ancak çağrışımı itibariyle olumsuzluk içermediği, binbaşı gibi önemli subayların oturduğu bir mekân olarak düşüldüğünde, özenilecek bir yerden bahsedildiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Sonuç itibariyle bildirimizde gözden geçirdiğimiz saray sözcüğünün birden fazla anlamı olduğu kesindir. Bu kapsamda;

- 1) Seyranlık/Samanlık,
- 2) Hükümet veya adalet sarayı,
- 3) Sultanlardan kalan saray ve
- 4) Kışla anlamlarını tespit edebiliyoruz.

Buna göre ilk sırada bulunan “Alime’nin samanlıktır sarayı” ifadesindeki ironik anlamı saymaz isek (kaldı ki burada da olumlu olduğu açıktır), diğerlerinde olumsuz bir yaklaşım söz konusu değildir; olması da beklenemez. Zira “saray” sözcüğü geçmişten günümüze yalnızca Türkçede değil, ödünçleme olarak girdiği diğer dillerde de (örn. Alm. Serail) aynı (olumlu) anlamını muhafaza etmektedir. Türküler de Farsçadan¹ dilimize geçen bu sözcüğün, zaman içinde hükümdarların oturduğu mekândan, büyük kamu binalarına² ad olarak verilmesi sürecine uygun bir gelişim gösterdiğine tanıklık etmektedir.

“Saray ini” gibi çelişik bir nitelermeyi *Deyimler Sözlüğü*’nde bulmakla birlikte (“*Deli saraylı*”, “Acayip biçimde giyinip süslenen kadın” [Deyim no: 3836; Aksoy 1984b: 592]), çok ince, hassas duyguların nitelenmesinde kullanılan “sırça saray” benzetmesi, bu sözcüğe hak ettiği yeri iade etmektedir.³ O halde, Sarayönü ismi, Sarayönü beldesinin değerler envanterindeki hak ettiği yeri almalıdır.

¹ Nişanyan, Sevan (2009). Sözlerin Soyağacı. Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, 6. Baskı, İstanbul: Everest. “kapalı büyük mekân, konak, özellikle hükümdar konağı”. S. 538.

²“Saray, hükümdarların veya dinî liderlerin ikâmet ettiği büyük ve gösterişli yapı günümüzde zaman zaman otel veya kamu hizmetinde kullanılan bazı büyük yapıları tanımlamakta da kullanılır.” <http://tr.wikipedia.org/wiki/Saray> (21.10.2014)

³“Gönül bir sırça saraydır, kırılma yapılmaz”, “bir kimsenin, hele dostlarınızın gönünü kırmamaya dikkat etmeliyiz. Kırılan gönül kolay kolay onarılamaz. Bu yüzden, eski dostluk bir daha, o içtenlikle yenilenemez. (Atasözü no: 1014; Aksoy 1984a. 243)

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asım (1984b): *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2: Deyimler Sözlüğü*, 4. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. No: 325/2.
- Aksoy, Ömer Asım (1984a): *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1: Atasözleri Sözlüğü*, 4. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. No: 325.
- Nişanyan, Sevan (2009). *Sözlerin Soyağacı. Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, 6. Baskı, İstanbul: Everest.
- Özdağ, Hüseyin (Haz.) (1975): *İlçemiz Sarayönü'nü Tanıyalım*, Lise Coğrafya Yayını: 1, Sarayönü: Ünal Matbaa. (Bkz. EK 5)
- Öztürk, A.O. (2011): "Van Gölü Canavarının Folklorik Yönü Üzerine". *16. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu (Üsküp/Makedonya, 09-11 Mayıs 2011) Bildiriler*. Yay. Haz. Salih Ünver, Ankara 2011, s. 24-33.
- "Sarayönü İsminin Verilişi". <http://www.sarayonu.bel.tr/sarayonusim.php> (12.10.2014)
- "Saray" Mad. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Saray> (21.10.2014)

EKLER

EK 1:

Alime'yi Samanlıkta Bastılar⁴

(Ah) Ali'me'yi samanlıkta bastılar
 Şalvarımı (oğlum) gül daline astılar
 Apdalların gızı Ali'me (vay)
 Bak şu da benim hâlime
 Efelerin gelsin yanime

(Of) Ali'me'nin yolda (da) buldum izini
 ???[Çözülemedi] sandım şalvarının tozunu

(Ah) Ali'me'nin samanlıktır sarayı
 Alışmış liraya beğenir mi parayı
 Apdalların gızı Ali'me (vay)
 Bak şu da benim hâlime
 Efelerin gelsin yanime

(Ah) Ali'me giderse ben de giderim (aman)
 Ali'me uğruna ganlar iderim (aman)
 Aman aman aman aman Gülpeembe
 ????????.....[Çözülemedi]
 Din iman yok mu sende
 Vallah billah gıyarım canıma
 Liralar mı takayım gerdanına

EK 2.

Çıkabilsem Şu Galeden Saraya

Çıkabilsem (oğlan) şu galeden saraya
 [Çıkabilsem (efem) şu mapustan saraya]
 Davacılar (gızım davacılar) toplanmışlar bir araya
 Anam yok ki (oğlum) benim ardım araya
 [Annem yok ki (canım) beni burda araya]
 Ağlama Naciye'm sızlama Hasibe'm
 Avdan geldim (oğlum) yorgunum
 Saçlarına gaşlarına
 Çakır alâ gözlerine vurgunum

Viran galsın (efem) şu galenin kilidi
 Yüreğimde (Naciye'm yüreğimde Hasibe'm) yağ galmadı(hanım gızım)eridi (2)

⁴ Mazhar Sakman'a göre Cumhuriyetin ilk yıllarında, Konya'da yaşayan *Alime* isimli bir oyuncu kadına yakılan bu türkü, hovardaların oyuncu kadınlara verdikleri önemi anlatması açısından önemlidir.

Benim yârim (oğlum) şu Gonya'da biridi
 [Benim yârim (efem) şu Gonya'da biridi]
 Ağlama Naciye'm sızlama Naciye'm
 Avdan geldim (oğlum) yorgunum
 Saçlarına gaşlarına
 Çakır alâ gözlerine vurgunum

Zaptiyeler şu kuleden bakıyor
 Bir elinde martin bir elinde mavzer kurşunları atıyor
 Atma Çavuş atma kurşun beni yakıyor
 Ağlama Naciye'm sızlama Hasibe'm
 Avdan geldim (oğlum) yorgunum
 Saçlarına gaşlarına
 Çakır alâ gözlerine vurgunum

Tipik bir "Mapusâne" türküsü... yaklaşık yüz yıl önce yaşayan "Fırkının İsmayıl" adlı bir saz ustası tarafından yakılmış. Fırkının İsmail çok iyi saz çalmasına rağmen, geçimsiz biriymiş. Gittiği Konya oturaklarının pek çoğunda olay çıkartır, karakolluk olurmuş. Yine bir oturakta kamalar çekildikten sonra önce karakola, sonra "Mapusâne"ye düşer. Konya'nın bu ele avuca sığmaz hovardasına hapishane hayatı ve dostlarının hasreti pek dokunmuş. Türküyü hapishanedeyken yakmış.

Ayrıca "İnginli Yüksekli Gayalarımız" adlı türkü'nün de onun tarafından gurbette iken yakıldığını Mazhar Sakman bize anlatmıştır.

Türkünün son üçlüğü, Mazhar Sakman'ın türkü defterinden yazılmıştır.

Türkünün notası Mazhar Sakman tarafından *Şehir Postası* gazetesinde 14 Mart 1963 tarihinde yayımlanmıştır.

EK 3:

Eremedim Vefasına Dünyanın (Aksaray Develisi)

Eremedim vefasına dünyanın (Leylâm Leylâm dünyanın)
 Bülbül gonmuş sarayına Gonya'nın (Leylim leylim yar Gonya'nın)

Aksaray'dan Bakırtolu'na yol gider (Leylâm Leylâm yol gider)
 Sürmelenmiş elâ gözlü yâr gider (leylim leylim yar yar gider)

Uzmuşsın hay sevdiğim dal gibi (Leylâm Leylâm dal gibi)
 Gelip geçen selâm vermen el gibi (leylim leylim yâr el gibi)

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

Beyler besler merrak için tazıyı (Leylâm Leylâm tazıyı)
Gadir Mevlâm böyle yazmış yazıyı (leylim leylim yâr yazıyı)

Devem yüksek atamadım urganı (Leylâm Leylâm urganı)
Susadıkça ver ağzıma gerdanı (leylim leylim yâr gerdanı)

Saçım uzun ben saçımı tararım (Leylâm Leylâm tararım)
Var mı benim Gonyalı'ya zararım (Leylim leylim yâr zararım)

Bu türkünün 1900'lü yılların ilk çeyreğinde, Konya'da yaşayan ünlü kanun sanatçısı "Gökmen Hasan Hüseyin Ağa"ya ait olduğunu babam "Mazhar Sakman"dan dinlemiştim. Hayatını yapı ustalığı yaparak kazanan merhum "Gökmen Hasan Hüseyin Ağa" Hacı Fettah Mezarlığında yatmaktadır.

EK 4:

95. B Aynı türkü Mazhar Sakman'ın türkü defterinde şu şekilde yazılıdır ;

Üç güzel oturmuş iskambil oynar
İskambil üstüne kuşlar mı konar
İnsan sevdiğine böyle mi yanar
Nizamlar Nizamlar mali gülü Nizamlar
Cennet yüzü görmesin aramızı bozanlar
A benim zülf-i siyâhım kâş-ı kemânım
Südünen mi beslemiş annen kardan beyazım

Kışlanın önünde redif sesi var
Bakın çantasına bilmem nesi var
Bir çift kundurası bir de fesi var
Nizamlar Nizamlar mali gülü Nizamlar
Cennet yüzü görmesin aramızı bozanlar
A benim zülf-i siyâhım kâş-ı kemânım
Südünen mi beslemiş annen kardan beyazım

Kışlanın önünde sıra söğütler
Oturmuş binbaşı asker öğütler
Cepheye mi gidiyor onca yiğitler
Nizamlar Nizamlar mali gülü Nizamlar
Cennet yüzü görmesin aramızı bozanlar
A benim zülf-i siyâhım kâş-ı kemânım
Südünen mi beslemiş annen kardan beyazım

Kışlanın önünde sıralı selvi
Kimimiz nişanlı kimimiz evli
Sılada bıraktım bir saçı telli

Nizamlar Nizamlar mali gülü Nizamlar
Cennet yüzü görmesin aramızı bozanlar
A benim zülf-i siyâhım kâş-ı kemânım
Südünen mi beslemiş annen kardan beyazım

Çok eski türkülerimizden biri... 1800'lü yılların başlarında Konya'da, "Kadı Abdurrahman Paşa" adında astığı astık, kestiği kestik bir kadı varmış. Zulümden ve baskıdan bıkan halk, İstanbul'a müracaatla kadıyı, Konya'dan aldurmaya muvaffak olmuşlar. Fakat bu uzun sürmemiş. Pâdişâh II. Mahmut, Kadı Abdurrahman Paşayı tekrar Konya'ya göndermiş. Gözünü kin ve intikam bürüyen Kadı Abdurrahman Paşa, bir Ramazan günü, "Kaldırılması" için şikayette bulunan, şehrin ileri gelenlerinden yüz elli kişiyi iftara davet etmiş.

Davete gelenleri boğduran kadı, bu sefer adamlarını şehre, halkın üzerine salmış. Zaten bıkan halk silâhlanarak, Koç Bekir Ağa idaresinde direnmiş. (Koç Bekir Ağa 1799 yılında Akkâ'ya, Cezzar Ahmet Paşaya yardım olarak Konya'dan giden kuvvetlerin kumandanıdır. Akkâ'da büyük yararlılığı görülen Koç Bekir Ağanın, halkın üzerinde büyük nüfuzu vardır. Kendisi aynı zamanda yeniçeri tuğsuz veziridir.) Kanlı çatışmalardan sonra kadı, Koç Bekir Ağaya yalvararak, Konya'ya bir daha gelmeyeceğine dair yeminler ederek şehirden kaçmış. Ama yolda, Tekkeli aşiretinden Mustafa Bey'in eline düşünce öldürülmüş. Olay üzerine Âşık Şem'i'nin iki destanı vardır. (Kaynak : Feyzi Halıcı, *Âşık Şem'i Hayatı ve Şiirleri* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları : 531, 1000 Temel Eser Dizisi : 95 , 1982 Ankara)

Türküde geçen "mali gülü" kelimesi Mazhar Sakman'a göre mâli hülyâ, Feyzi Halıcı'ya göre ise malın gözü deyiminin bozulmuş şeklidir. (Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na göre ikisi de değildir.) Seyit Küçükbezirci'ye göre ise, kaypak (hafif) anlamındadır. Her üç yorumunda sonucu aynıdır ve Nizâm-ı Cedîd askerlerini hafife almaktadır.

95. C

Pâdişâh II. Abdülhamit döneminde, araştırmalar yapmak için Osmanlı ülkesine gelen, halk bilimci ve Türkolog, Macar İgnacz Kunos'un Varna'da derlediği bir türkünün sözleri, hemen hemen Nizamlar türküsünün sözleriyle aynıdır. (İgnacz Kunos *Türk Halk Edebiyatı* Tercüman 1001 Temel eser 1978) Kim bilir asker âşığın saziyla sözülle taşıdığı bu türkü, İ. Kunos'un bildirdiğine göre, yasak olmasından dolayı gizli saklı okunmakta imiş. Bu sözlerle okunan pek çok türkü vardır. İ. Kunos'un Varna'da derlediği bu türkünün Nizamlar türküsüne benzeyen güftesi şöyle;

Saray önünde sıra söğütler
Oturmuş binbaşı asker öğütler
Bu kavgada ölen baba yiğitler

Kışlanın önünde bir uzun servi
Kimimiz nişanlı kimimiz evli
Sılada bıraktım ben bir saç telli

HANAY= hanat : Yol üzerinde veya kasabalarda yolcuların konaklamalarına
yarayan bina ; kervansaray, misafirhane.

ADBİLİM ÇERÇEVESİNDE SARAYÖNÜ YERLEŞKE ADLARI

Mehmet YASTI*

Fatih Numan KÜÇÜKBALLI**

1. Giriş

İnsanlar çoğu zaman üzerinde bulunduğu coğrafyadaki yer adlarının kökenini, neden ve nasıl böyle bir adın konulduğunu merak etmiştir. Bu amaçla kimileri birçok kez coğrafi yer adlandırma şekilleri hakkında çeşitli yakıştırmalarda bulunarak halk etimolojisine başvurmuş, kimileri de bilimsel verilerin ışığında konuyu ele almıştır.

Yer adları üzerine Türkiye’de ancak 1920’li yıllardan itibaren başlayan ve günümüze doğru artarak devam eden bilimsel araştırmaların Batı’da çok önceleri başladığı görülür.¹ Batı ülkelerinde köy, kasaba ve şehir adları disiplinler arası metodlar kullanılarak (tarih, dil, arkeoloji gibi.) ayrıntılı bir şekilde irdelenmiş, bu adlardaki değişme ve gelişmeler tarihî kaynaklardan faydalanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde yalnızca geçmişe ait bilgiler edinilmekle kalmamış, dil tarihine, iskân tarihine ve ülkenin etnik yapısına ait verilere de ulaşılmıştır (Karadoğan 2002:462).² Son dönemlerde yer adları ile ilgili

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Ün., Sosyal ve Beşeri Bilimler Fak., Türk Dili ve Ed. Bölümü Öğretim Üyesi

** Arş. Gör., Selçuk Ün., Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Elemanı

¹ Yer adları üzerine yapılan ilk çalışmaların bazıları şunlardır: Fuat Köprülü, “Oğuz Etnolojisine Ait Notlar”, Türkiyat Mecmuası, C. I, 1925; H. Nihal-A. Naci, “Anadolu’da Türklere Ait Yer İsimleri”, Türkiyat Mecmuası, C. II, 1928; F. Aksu, Isparta İli Yer Adları, Sırrı Üçer-Mesud Koman, Konya İli Köy ve Yer Adları Üzerine Bir Deneme, Konya, 1945; İshak Refet Işıttan, “Köy Adları Üzerine Bir İrdeme”, Türk Dili-Belleten, 1945; Abdülkadir İnan, “Anadolu’nun Toponomisi ve Türk Boylarının Adları Meselesi”, Türk Dili-Belleten, 1945.

² Anadolu’nun Türkleşme süreci ve Anadolu’da Türk varlığı ile ilgili yapılan çalışmalarda çeşitli dil verilerinden istifade edilmiştir. Bir kısım tarih araştırmacıları Türklerin Anadolu’ya Malazgirt Zaferinden sonra geldiğini iddia ederken, bir kısım araştırmacı da Türklerin Anadolu’da Malazgirt Zaferinden çok önceleri Anadolu’da bulunduğunu iddia etmiştir. Buna dayanak olarak

yapılan çalışmalarda bu metotlardan faydalandığı ve özellikle dilbilim metotlarının kullanılması neticesinde daha olumlu sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Dilbilim metotlarıyla, daha önce sözlüklerde sadece “*yer adı*” olarak açıklanıp geçilen ifadelerin eksik olduğu, yer adlarının da normal kelimelerden farksız, dilin fonetik kurallarına uyduğu ve bir anlam taşıdığı ortaya konulmuştur (Eren 2010:12).

Bir bilim dalı olarak adlarla ilgilenen disipline *onomastik* denir. Onomastik, özel ad kabul edilen öğeler üzerinde duran, onları köken, tarihî gelişim ile çeşitli dil ve kültür unsurları bakımından inceleyen bilim dalıdır. Bu bilimin *yer adlarını* yapı, anlam ve köken bakımından inceleyen ve aynı zamanda dilbilimin de bir kolu olan dalına *toponomi* adı verilir (Sakaoğlu 2001:9-16). Toponomi bilimi arkeoloji, tarih, folklor, coğrafya, jeoloji, botanik, antropoloji, sosyoloji gibi disiplinlerle yakından ilgili olup bunlar içinde tarih başta olmak üzere bazı bilim dallarına da dayanak teşkil eder.

Türk coğrafyasına bakıldığı zaman, genel itibarla Türklerin yer adlandırmalarında benzer çeşitlilikteki usul ve yöntemlerden faydalandığı görülür. Bunları sırasıyla sınıflamak gerekirse;

1. Boy, oymak ve şahıs adlarına göre yapılan adlandırmalar (Timurcan, Abdurrahman, Arıklar, Mahmudlar ...gibi)
2. Tabii olgulardan faydalanılarak yapılan adlandırmalar (Tepeköy, Kocadağ ...gibi)
3. Coğrafi konuma göre adlandırılmalar (Bucak, Ortaköy, Burunova-Bornova ...gibi)
4. Tabiat renklerinden faydalanılarak yapılan adlandırmalar
5. Bölgenin iklim hususiyetlerine dayanılarak yapılan adlandırmalar (Kuzbelen, Kuzköy ...gibi)
6. Tabiat örtüsünden faydalanılarak yapılan adlandırmalar (Zeytünlü, Kavaklu, Çamalan, Çamlıyayla ...gibi)
7. Çeşitli folklorik unsurlara dayanılarak yapılan adlandırmalar (Dörtdele, Gidiköy, Kaçakağzı, Sakalıyanar ...gibi)
8. Çeşitli meslek gruplarına dayandırılarak yapılan adlandırmalar (Kazancı, Kovancı ...gibi)
9. Dinî kurum ve manevî hayata dair yapılan adlandırmalar (Akçakilise, Manastır, Şeyhlü, Tekkepınarı ...gibi)

Anadolu'da Malazgirt Zaferinden öncelere dayanan bazı yerleşim adlarını göstermişlerdir (Karadoğan 2002:463).

10. Eski medeniyetlerden kalan adların Türkçenin söyleyiş biçimine uydurulması yoluyla yapılan adlandırmalar (Konya, Ankara, Ladik ...gibi)
11. İsim taşıma biçiminde yapılan adlandırma³ şekilleri olmak üzere on bir alt başlıkta ele alınabilir (Yediyıldız 1984:25-30).

2. Sarayönü

Yer adları dilbilim ve tarihin ortak ilgi alanına girer. Yerleşim merkezlerine verilen adların o bölgenin tarihi, kültürü, folkloru, etnografyası, coğrafyası ve bunların dildeki yansıması ile yakından ilişkisi vardır. Türkiye’de yerleşim yerleriyle ilgili en kapsamlı çalışma “*Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme*” adıyla Özcan Başkan’a aittir (Başkan 1989:237-251).

Makaleye konu olan Sarayönü ilçesi, konum olarak Konya’nın kuzeyinde bulunmaktadır. Yerleşim tarihi çok eskilere dayanan bölgede tarihî süreç içinde Hititler, Frigler, Persler, İskender İmparatorluğu, Romalılar ve Bizanslılar hâkimiyet sürmüştür, XI. yüzyıldan itibaren de Türk toprağı olarak sırasıyla Büyük Selçuklu, Anadolu Selçukları ve Osmanlı Devletine ev sahipliğı yapmıştır (<http://www.sarayonu.gov.tr>).

Bugün Sarayönü ilçesine bağlı başta Türkmen, Tatar, Karaçay-Malkar gibi çeşitli Türk boyları ile Çerkezlerle (bir kısım yerleşimler çeşitli coğrafyalardan göç yoluyla gelen grupların oluşturduğu yerlerdir.) ait 12 köy ve 6 nahiyeye bulunmaktadır.

Yerleşim yerleri, adlandırma şekillerine göre çeşitli kategorilere ayrılmıştır. Sarayönü yerleşim adlarını kendi içinde başlıca iki grupta ele alabiliriz:

2.1. Yapı ve Kökenlerine Göre Sarayönü Yerleşim Adları

2.1.1. Yapılarına Göre Sarayönü Yerleşim Adları

Yerleşim yerlerinden 12 tanesi isim ve sıfat tamlaması (Yenicekaya, Karatepe, Ertuğrul, Kayıören, Karabıyık, Başhüyük, Bahçesaray, Çeşmelisebil, Kuyulusebil, Kadioğlu, Büyükgengi, Özkent); 5 tanesi türemiş (Kurşunlu, Değirmenli, Boyalı, Konar, Gözlü); 1 tanesi de basit yapılı (Ladik) isimden meydana gelmiştir.

2.1.2. Kökenlerine Göre Sarayönü Yerleşim Adları

Köken olarak ise 11 yerleşim yeri tamamen Türkçe (Yenicekaya, Karatepe, Ertuğrul, Kurşunlu, Kayıören, Karabıyık, Boyalı, Başhüyük, Konar, Gözlü, Değirmenli), 1 tanesi Farsça (Bahçesaray), 1 tanesi Farsça-Arapça (Çeşmelisebil), 1

³ Dursun Yıldırım bunu “Coğrafyadan Vatana Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemi” başlıklı makalesinde “Vatan ile göç” ifadesiyle açıklamıştır.

tanesi Türkçe-Soğdca (Özkent), 2 tanesi Türkçe-Arapça / Arapça-Türkçe (Kuyulusebil / Kadioğlu), 1 tanesi Türkçe-Farsça (Büyükzengi), 1 tanesi de Latince kökenlidir (Ladik).

2.2. Veriliş Biçimlerine Göre Sarayönü Yerleşim Adları

Anadolu'daki yerleşim yerlerine bakıldığı zaman Türklerin yer adlandırmalarında belli temayülleri olduğu görülür. Buna göre Sarayönü yerleşim adlarını şu başlıklar altına tasnif edilebilir:

2.2.1. Adını Kişi ve Boy Adlarından Alan Yerleşim Yerleri

Kişi, oymak, boy adlarının yer adı olarak kullanılması, insan ya da insan gruplarının bulunduğu ortama etkisini ifade eder (Yediyıldız 1984:26). Ayrıca Türk boylarının Anadolu coğrafyasına dağılımı hakkında araştırmacılara fikir verir.

Sarayönü ilçesinde kişi, oymak, boy adları ile kurulan yerleşim yeri sayısı Ertuğrul, Kayıören⁴, Konar, Büyükzengi olmak üzere 4'tür.

a) Konar

1900 yılında Kırım'dan göç eden Kırım Tatarlarının kurmuş olduğu yerleşim yeridir. 1969 yılına kadar Kirlisu olan köyün ismi Çürüksu'da olduğu gibi zihinlerde güzel hisler uyandırmamasından olsa gerek Konar olarak değiştirilmiştir.

b) Kayıören

1986 yılında bir afet sonucu Çankırı'nın Orta kazasının Kayıören köyünden göç eden vatandaşların oluşturduğu köydür (http://www.sarayonu.gov.tr/default_B0.aspx?content=1015). İsminden Oğuzların kayı boyuna mensup insanların oluşturdukları yerleşim yeri anlaşılmaktadır.

c) Büyükzengi

Büyükzengi, Sarayönü'ndeki tarihi yerleşim yerlerinden biridir. Adından Oğuz Türkmenleri Afşar boyundan olan Zengilere mensup insanların iskân tuttuğu yer anlaşılmaktadır (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Zengiler>).

Ayrıca Oğuz Türklerinin; uzun, kısa, büyük, küçük gibi cüsse adlarını da yerleşim yerlerine verdiği görülmektedir. Büyükzengi bunlardan biridir (*Koman vd. 1945: 51*).

⁴ Özellik olarak birden fazla sınıfa giren birleşik kelimelerden oluşan yer isimlerinin açıklanmasında tekrara düşülmemesi için tek bir yer tercih edilmiştir. Kayıören ismi "isim taşıma biçiminde yapılan adlandırmalar" maddesinde açıklanmıştır.

d) Ertuğrul

Köyün içinden geçen suyun bataklığa benzer bir alan oluşturmasından dolayı daha önce Çürüksu olarak adlandırılan yerleşim yerinin adı, zihinde güzel bir his uyandırmamasından olsa gerek, Ertuğrul olarak değiştirilmiştir. Neden Ertuğrul konulduğu konusunda sağlıklı bir sonuca ulaşamamakla beraber, oraya hizmeti geçen bir şahsiyetin adı olabileceği gibi iskân yerleri adlandırılırken iskân işleri ile görevli ilgilinin tasarrufuyla da bu ad konulmuş olabilir.⁵

2.2.2 Adını Tabii Olgulardan Alan Yerleşim Yerleri

Yer adının belirlenmesinde kullanılan yöntemlerden biri de tabii olgulardan faydalanmadır. Tabii şekiller, çeşitli mimari yapılar bu grupta ele alınabilir. Sarayönü'nde bu şekilde oluşturulmuş (Yenicekaya, Gözlü) 2 yerleşim yeri vardır.

a) Gözlü

Yer isimlerinin açıklanmasında bazen halk etimolojine başvurulup, çeşitli hikâyelerden hareketle yer isimlerinin açıklanmaya çalışıldığına şahit oluruz. Rivayete göre kasaba ismini şöyle almıştır: "Kasabanın batısından geçen Beşgöz çayı ıslah edilmeden önce sazlık ve kamışlıkmış. Köylüler su ihtiyaçlarını bu çayda karşılarılarmış. Adı geçen bu sazlıkta zamanın kanun kaçakları ve yırtıcı hayvanlar barınırlarmış. Su kenarına giden köy sakinlerine kanun kaçakları ve yırtıcı hayvanlar zarar verdikleri için nöbetleşe üç beş kişi gözcülük ederlermiş, zamanla gözcü kelimesi Gözlü ismine dönüşerek şimdiki hâlini almıştır." (<http://www.sarayonu.gov.tr/>)

Ayrıca tabii bir olgu olarak, Beşgöz ve Buharcalı denilen yerde kaynak hâlinde yeryüzüne çıkan Beşpınar kaynak suyu çıktığı yerden 15-20 km mesafede bulunan Gözlü kasabası sınırları içinde buharlaşarak ve emilerek kaybolmaktadır. Suyun burada batarak kaybolması yine halk arasında "suyun batarak kaybolduğu yer, delik, göz" anlamında Gözlü kelimesinin türetilmiş olması ihtimal dahilindedir.

b) Yenicekaya

Eski, yeni, acı, tatlı, eğri, doğru, gibi çeşitli vasıf bildiren kelimeler yer adlarında kullanılabildiği gibi o yerin yapısıyla ilgili kelimelerinde yer adlandırmalarında kullanıldığı görülmektedir.

⁵ Buna en güzel örnek Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bulunan Erenköy'dür. Erenköy adını Hasan Eren'den almıştır. Hasan Eren'in bölgeye yaptığı hizmetlerden dolayı ona atfen konulmuştur.

2.2.3. Adını Çeşitli Yapılardan Alan Yerleşimler

a) Başhüyük

Karaçay-Malkar Türklerinin ikamet ettiği yerleşim yeri, adı kuzeyinde bulunan höyükten esinlenilerek konulmuştur. M. Mesud Koman vd. tarafından hazırlanan “Konya İli Köy ve Yer Adları Üzerine bir Deneme” adlı çalışmada Başhüyük adı “*Oğuz Türklerinin Yerleştikleri Yerlere Yan, Yön, Taraf, Cihet Bildiren Yer Adları*” grubunda ele alınmıştır. (Koman vd. 1945:50)

b) Bahçesaray

Tarihteki adı Nivinne olan yerleşim yerinin etrafının bağlık ve bahçelik olmasından dolayı 1926’dan itibaren bu adı aldığı düşünülmektedir (<http://www.sarayonu.gov.tr>).

c) Değirmenli

Köy ismini içinde bulunan değirmenden almaktadır. Zengi çayı ile Lâdik ve Sarayönü yakınlarında bulunan su kaynakları üzerine birçok değirmen inşa edilmiştir (Yörük, 2014:640).

d) Kuyulusebil

Adını çevresinde bulunan Rumlardan kalma kuyulardan almıştır. Sebil kelimesi Çeşmelisebil’de olduğu gibi Zübeyr isminin halk ağzında önce *zebir* sonra *sebil* biçimine değişmesinden geldiği anlaşılmaktadır (<http://www.sarayonu.gov.tr>).

e) Çeşmelisebil

Çeşmelisebil, Osmanlılar döneminde Zübeyir Bey adlı kişiye asker beslemek koşuluyla tımar verilen bir araziydi. Zübeyir ismi halk dilinde yer adlarında sıkça karşılaştığımız bir husus olan ve dilde kolaylık kanunu ile açıklayabileceğimiz bir kısaltmayla Zebir şekline gelmiştir.⁶ Zebir kelimesi halk dilinde önce sebil biçimine girmiş, köyün adı 1963 yılından itibaren de Çeşmelisebil olarak değiştirilmiştir (<http://www.sarayonu.gov.tr>).

f) Karatepe

İlk ismi “İttadiye” olan köy şimdiki adını yakınında bulunan Karatepe Höyüğünden almıştır (http://www.merhabahaber.com/news_detail.php?id=23089).

⁶ Niğde-Ulukışla’ya bağlı Hasangazi köyünün halk dilinde Esengaz, Darboğaz köyünün Darbâz; Adana-Karaisalı’ya bağlı Ebulhadi köyünün halk dilinde Bolât şekline dönüşmesi gibi.

Ayrıca renk ismi olan kara, Türkler tarafından yön olarak da kullanılmıştır. Mesela; kara, kuzey yönünü; kırmızı, güneyi; gök, doğuyu; ak, batıyı gösterir (Koman vd. 1945:37).

2.2.4. Adını Çeşitli Unvanlardan Alan Yerleşimler

a) Kadioğlu

Yer adlarının kökeninin açıklanmasında kullanılan yöntemlerden biri de halk anlatıdır. Rivayete göre; zamanın birinde Akşehir kadısının oğlu köyden geçerken bir kar fırtınasına tutulur ve köyün içindeki su kuyusuna düşerek ölür. Bu olay vesilesiyle köyün adı Kadioğlu olmuştur (<http://www.sarayonu.gov.tr>).

2.2.5. Adını Madenlerden Alan Yerleşimler

a) Kurşunlu

Maden adları da yerleşim yerlerine ad olmuştur. Kurşunlu bunlardan biridir.

2.2.6. Adını İsim Taşıma Biçiminde Alan Yerleşimler

Bu özelliği, Dursun Yıldırım "*vatanla göç*" kavramı ile açıklamıştır. Eski yerlerinden göç etmek zorunda kalan toplulukların yeni yerleşim yerlerine de eski yerlerinin adını koyduğunu görülmektedir. Bu biçimdeki yer adlandırmalarına Anadolu'da sıkça rastlanılmaktadır. O bölgenin iskân tarihini bilmeden yapılacak yorumlar bazen yanlış değerlendirmelere yol açabilmektedir. Çumra'nın Çiçekli köyünü, Antalya'nın Çiçekli yaylasından gelen insanların Çiçekli ismini yaşatması gibi, Sarayönü'nün Kayıören ve Karabıyık köyleri bu grupta değerlendirilebilir.

a) Kayıören

1986 yılında bir afet sonucu Çankırı'nın Orta kazasının Kayıören köyünden göç eden vatandaşların oluşturduğu köydür (http://www.sarayonu.gov.tr/default_B0.aspx?content=1015).

b) Karabıyık

Köy halkı 1871 yılında İzmir'in Torbalı ilçesinden şimdiki yerine gelmiştir. Yaptığımız araştırmada İzmir Torbalı'da Karabıyık soyadını taşıyan aileler tespit ettik. Buradan hareketle yerleşim yeri adının çoğunluğunu bu soyadını taşıyan ailelere mensup kişilerin oluşturmuş olduğu söylenebilir.

2.2.7. Ses Değişimiyle ya da Ses Düşmesiyle Oluşan Yer Adları

Ses değişimi ya da ses düşmesi olayı yerleşim adlarında sık görülen bir durumdur. Dilde kolaylık kanunu ve yerleşme olarak adlandırılacak bu durumun Sarayönü'nün Ladik ve Boyalı yerleşim merkezlerinin adlarında tespit ediyoruz.

a) Ladik

Anlamı tam olarak bilinemeyen yer adlarının çözümlenmesinde izlenen bir diğer yol da yerleşim merkezinin civarında bulunan ve bir antik şehrin ya da Batı medeniyetine mensup bir millete dâhil etmektir (Kurgun 2006:151). Sarayönü ilçesi içinde çok eski yerleşim birimlerini de barındırır. Bunlardan biri de kökeni Roma Bizans'a dayanan Ladik'tir.

1071 Malazgirt Zaferiyle Anadolu'nun kapıları Türklere açılmıştır. XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya gelen Türk boyları bir yandan yeni kurdukları yerleşim yerlerine Türk-İslam sentezini yansıtan isimler koyarken bir yandan da hâlihazırda kurulu olan yerlerin isimlerini ya Türkçeleştirmişler ya da önceki ismini Türkçenin söyleyiş -fonetik- biçimine uydurmuşlardır. İkonyum'un Konya, Engürü'nün, Ankara, Polidor'un Burdur olması gibi. Dilde yerleştirme adı verilen bu olayın tarihi Hititler, Romalılar ve Bizanslılara dayanan Ladik'in eski ismi Laodikeia Katake Kâimene'de geçen *Laodikeia* kelimesinin bozulması yoluyla bugünkü şeklini almasında da görülür. Bu kullanım, özellikle yer adlandırmalarında sıkça görülen bir durumdur. Böylelikle Türkler Anadolu'yu sadece nüfusuyla değil, aynı zamanda fethedilen yerlere Türkçe adlar vererek, coğrafyasıyla da Türkleştirmiştir.

b) Boyalı

Eski adı "Bahar Yaylası" olan yerleşim yerinin adı bu iki kelimenin geçirdiği söyleyiş değişiklikleri sonunda "Boyalı" olarak kalmıştır (http://www.sarayonu.gov.tr/default_B0.aspx?content).

2.2.8. Verilme Nedeni Tam Olarak Bilinemeyen Yerleşim Yerleri**a) Özkent**

Özkent köyü bu grupta değerlendirilmiştir. 1960'lı yıllara kadar Zengen adını taşıyan köy, Ereğli ilçesine bağlı, Zengen kasabasıyla karıştırılmaması için adı ÖZKENT olarak değiştirilmiştir

(http://www.sarayonu.gov.tr/default_B0.aspx?content=1018). Yaklaşık 400 yıllık bir geçmişe sahip Özkent'e, eski ve asıl yerleşim merkezi olduğunu ifade etmek için böyle bir adlandırma yapılmış olabilir.

SONUÇ

Yer adları verildiği bölgenin, coğrafyanın kimlik kartıdır. Nasıl ki bir insanın adından onun hangi millete, dine bağlı olduğu tahmin edilebiliyorsa yer adlarından da oranın hangi millet ait olduğuna dair ipuçları elde edilebilmektedir.

Yaklaşık 10 asırdır Anadolu coğrafyasını kendine yurt edinmiş Türklerin bu coğrafyayı sadece nüfuslarıyla değil, yerleşim yerlerine verdikleri adlarla da Türkleştirdiğini en güzel yer adlarından tespit ediyoruz. Yer adları sadece bir dil ürünü değil aynı zaman da o coğrafyanın yerleşim tarihi, kimler tarafından ne zaman iskân tutulduğu hakkında da bizlere bilgi verir. Bu yönüyle yer adları hem dilbilimin hem de tarihin ortak ilgi alanlarına girer. Bir bölgenin tarihini bilmeden, sadece dil verileriyle yapılacak tahliller bazen yanlış değerlendirmelere yol açabilir. Bu sebeple Anadolu coğrafyası yer adlarının etimoloji yapılırken daha kapsamlı disiplinler arası çalışmalar (dilbilim, tarih, sosyoloji, halk bilimi gibi) yapılmak zorundadır.

Sarayönü yerleşim adlarına baktığımız zaman Anadolu'daki yer adlandırma şekillerinin tipik bir örneğini görmekteyiz. Bölge insanının doğayı algılayışı, kültürü, tarihi, etnik yapısını, etkilediği ve etkilendiği unsurları bölgenin yer adlarında görmemiz mümkündür.

Sarayönü, 18 yerleşim yerine sahiptir. Bunlardan 12 tanesi yapı olarak isim ve sıfat tamlaması; 5 tanesi türemiş; 1 tanesi de basit isimden oluşmuştur. Köken bakımından ise 11 yerleşim yeri tamamen Türkçe (Yenicekaya, Karatepe, Ertuğrul, Kurşunlu, Kayıören, Karabıyık, Boyalı, Başhüyük, Konar, Gözli, Değirmenli), 1 tanesi Farsça (Bahçesaray), 1 tanesi Farsça-Arapça (Çeşmelisebil), 1 tanesi Türkçe-Soğdca (Özkent), 2 tanesi Türkçe-Arapça / Arapça-Türkçe (Kadioğlu, Kuyulusebil), 1 tanesi Türkçe-Farsça (Büyükzengi), 1 tanesi de Latince kökenlidir (Ladik). Türkçe olmayan kelimeler de Türkçeleşmiş Türkçe olarak kabul edilecek olursa Sarayönü yerleşim adlarının tamamı Türkçedir denilebilir.

Sarayönü yerleşim yerlerinin adlandırılmasında; kişi ve boy adları, tabii olgular, çeşitli yapılar, unvanlar, madenler, isim taşıma, ses değişimi ya da ses düşmesi gibi adlandırma şekilleri etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

- Açikel, Ali (2003), "Artukabad Kazası Yer Adları", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi: S. 2, 181-202, Ankara.
- Akbayar, Nuri (2001), Osmanlı Yer Adları Sözlüğü, Tarih Vakfı Yurt Yay.: İstanbul.
- Aksan, Doğan (1984), *Türk Yer Adları Konusunda Bir Proje Önerisi*, Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri: 275-278, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.: Ankara.
- Başkan, Özcan (1989), *Türkiye Yer Adları Üzerine Bir Deneme*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten: 237-251: Ankara.
- Eren, Hasan (2010), *Yer Adlarımızın Dili*, TDK Yay., Ankara.
- Gökdağ, Bilgehan Atsız (1997), *MÖ. 2000'li Yıllardan Günümüze Giresun'daki Türk Varlığı*, Giresun Tarihi Sempozyumu, Giresun Belediyesi Kültür Yay. 1, Giresun.
- Gülensoy, Tuncer (1995), *Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, TDK Yay.: Ankara.
- ; (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, TDK Yay.: Ankara.
- İşıtman, İshak Refet (1945), "Köy Adları Üzerine Bir İrdeleme", Türk Dili-Belleten: 52-61, TDK Yay.: Ankara.
- İnan, Abdülkadir (1945), "Anadolu'nun Toponomisi ve Türk Boylarının Adları Meselesi", Türk Dili-Belleten: 62-64, TDK Yay.: Ankara.
- Karadoğan, Ahmet (2002), *Ad Bilim Perspektifinden Anadolu'nun Türkleşme Sürecine Farklı Bir Bakış*, Türkler Ansk., C. VI, TTK Yay., 462-468, Ankara.
- Kurgun, Levent (2006), "Buldan Yöresi Yer Adları", BULDAN Sempozyumu Bildiriler Kitabı: 151-163: Denizli.
- Sakaoğlu, Saim (2001). *Türk Ad Bilimi*, TDK Yay.: Ankara.
- ;(1984), "İnsan Adlarından Kaynaklanan Yer Adlarımız", Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri: 259-264, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.: Ankara.
- Sümer, Faruk (1999), *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.: İstanbul.
- Türkay, Cevdet. (1981). *Başbakanlık Arşivi Belgeleri'ne Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, Tercüman Kaynak Eserler Serisi: İstanbul.
- UMAR, Bilge (1993), *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkilâb Yay.: İstanbul.
- Üçer, S. Sırrı & Koman, M. Mesud (1945), *Konya İli Köy ve Yer Adları Üzerine Bir Deneme*, Halkevi Tarih, Müze Komitesi Yay.: Konya.
- Yediylıdız, Bahaeddin (1984), "Türkiye'de Yer Adı Verme Usulleri", Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri: 25-41, Ankara.
- Yıldırım, Dursun (1984), "Coğrafya'dan Vatan'a Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemleri", Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri: 157-168, Ankara.
- Yurtsever, Erk (1993), *Asya'daki Türkçe Coğrafi Adlar Derlemesi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.: İstanbul;
- ;(1997), *Türkçe Adlar Derlemesi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.: İstanbul.
- Yörük, Doğan, XVI. yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri ve Bezirhaneler, *Turkish Studies*, Winter 2014, s. 637-655)
- <http://www.sarayonu.gov.tr>, 30.09.2015

SARAYÖNÜ YÖRÜK VE TÜRKMEN AĞIZLARININ BELİRGİN DİL ÖZELLİKLERİ

CHARACTERISTIC LANGUAGE FEATURES OF THE DIALECTS OF YORUK AND TURKMENIAN WHO LIVE IN SARAYÖNÜ

Fatih Numan KÜÇÜKBALLI*

Mehmet YASTI**

Öz

Bir dilin gelişim seyri ve zenginliğini ortaya koyma adına ağız araştırmaları çok büyük öneme sahiptir. Son yıllarda Türkiye’de de ağız araştırmalarının önemi anlaşılmış, özellikle Anadolu ve Rumeli ağızları, araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Bu alanda çok sayıda çalışma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Bütün bu gayretlere rağmen Anadolu ve Rumeli coğrafyası içinde ağız incelenmesi yapılmayan birçok bölge bulunmaktadır. Konya’ya bağlı Sarayönü ilçesi de bu bölgelerden biridir. Sarayönü’yle ilgili ağız çalışması yok denecek kadar azdır. İlçe, geçmiş yıllarda devletin iskân politikası sonucu Kafkaslardan, Kırım’dan, Balkanlardan ve Türkiye’nin çeşitli bölgelerinden göç almıştır. Nüfustaki bu çeşitlilik Sarayönü ağızı üzerine yapılacak genel bir ağız araştırmalarında birçok sıkıntıyı beraberinde getirmektedir. İlçe geneline bakıldığında yaşayan unsurlar arasında Yörük ve Türkmen nüfusunun bir yoğunluk arz ettiği görülmektedir.

Bu çalışmada ilçenin yoğunluğunu oluşturan Yörük ve Türkmen boylarının ağızlarının incelenmesi bölgenin ağız özellikleriyle ilgili daha sağlıklı sonuç vereceği düşüncesinden hareketle Karabıyık köyü ve Çeşmelisebil kasabasında yaşayan Yörükler ile Özkent köyü, Gözlü ve Ladik kasabalarında yaşayan Türkmenlerden metinler derlenmiştir. Derlenen metinlerden hareketle Sarayönü ilçesi Yörük ve Türkmen ağızının belirgin fonetik ve morfolojik özelliklerini tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Ağız Araştırması, Sarayönü (Konya), Yörük ve Türkmen Ağızları, Dil Özellikleri.

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fatihnumakb@gmail.com.

** Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mehmetyasti42@gmail.com.

Abstract

The researches of dialects has a great importance for development and richness of a language. In recent years, the importance of the researches of dialects in Turkey have been thoroughly understood. The dialects of Anatolia and Rumeli has become the focus of attention of the researchers. Numerous studies in this field were made and continue to be made. Despite all these efforts, in Anatolia and Rumeli geography there are many areas that has not been examined in dialect. Sarayönü district of Konya is one of this area. The research of dialect in Sarayönü is in minute amount. As a result of settlement policy of the state, mass immigration from Caucasus, Crimea, Balkans and various regions of country were done to Sarayönü. The population variety has complicated the researches of Sarayönü dialects. It is seen that Yoruk and Turkmenians have population density among the various population in the district.

Based on the thought of giving more reliable results on the dialect features of the district by means of dialect studies of Yoruk and Turkmenians who has population diversity in the area, in this study, texts has been compiled from Yoruks who live in Karabıyık vilage and Çeşmelisebil town, Turkmenians who live in Özkent vilage, Gözlü and Ladik towns. From the point of compiling texts, we tried to determine distinctive phonetic and morphological features of Yoruk and Turkmenian dialects.

•

Keywords

Research of Dialect, Sarayönü (Konya), Yoruk and Turkmenian Dialects,
Language Features.

GİRİŞ

Anadolu ve Rumeli ağızları üzerine araştırmalar 19. yüzyılın ikinci yarısında yabancı Türkologlar tarafından başlatılmıştır. 1940'lı yıllardan sonra Ahmet Caferoğlu'nun önderliğinde başlayan yerli araştırmacılar dönemiyle birlikte Türkiye'de de ağız çalışmaları büyük bir hız kazanmıştır (Gülensoy 1999:16). Son yıllarda ağızlarla ilgili makale ve kitap düzeyinde çok sayıda yayın yapılmış, lisansüstü tezler hazırlanmıştır. Ancak buna rağmen hâlâ araştırılmayı bekleyen birçok bölge bulunmaktadır. Konya iline bağlı Sarayönü ilçesi de bu bölgelerden biridir.

Sarayönü ilçesi Konya il merkezine yaklaşık 50 km uzaklıktadır. İlçe halkı genel olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. İlçe hem Osmanlı'nın son döneminde hem de Cumhuriyet döneminde önemli bir iskân merkezi olmuştur. Dolayısıyla ilçeye bağlı birçok yerleşim biriminin tarihi yüz-yüz elli yılı geçmemektedir. İlçe, nüfus yapısı itibarıyla çok çeşitlilik arz etmektedir. Bulgaristan ve Yunanistan'dan muhacirler; Kafkaslardan Çerkezler ve Karaçay Türkleri; Kırım'dan Tatarlar; Antalya, Mersin ve Ege taraflarından Yörükler, doğu bölgelerinden Kürtler bölgeye yerleşmiş ya da yerleştirilmiştir. İlçede 400 yıl kadar öncesinden varlığı bilinen ve ilçenin yerli halkı sayabileceğimiz Türkmenler de bulunmaktadır. Ayrıca Kayıören köyünün de 1987'de Çankırı'dan getirilip iskân edildiği bilinmektedir.

Etnik ve kültürel olarak farklı unsurların yaşadığı Sarayönü ilçesinin genelini ağız incelemesini tek bir çalışmada ele almak bir hayli zor görünmektedir. Bu sebeple çalışma, yörenin nüfus yoğunluğunu oluşturan Yörük ve Türkmen ağızlarıyla sınırlandırılmıştır. Burada Yörük ve Türkmen kavramlarına açıklık getirmek gerekir. Oğuzlar, Müslüman olduktan sonra 11. yüzyıl itibarıyla "Türkmen" adını almışlardır ve yaklaşık iki asır sonra bu ad her yerde "Oğuz" adının yerine kullanılmıştır (Sümer 1972:X). 15. yüzyıldan bu yana da yaşayış biçimlerine bağlı olarak *Yörük* veya *Türkmen* genel adları ile anılmışlardır (Korkmaz 2009: 471).

Bu çalışmada Antalya, Mersin ve Ege taraflarından göç edip 19. yüzyılın sonunda bölgeye yerleşen göçebe Oğuzlar için *Yörük*, bölgede 16. yüzyıldan beri varlığı bilinen Oğuzlar için *Türkmen* kavramları kullanılmıştır.

Metin derlemeleri Yörüklerin yaşadığı Çeşmelisebil kasabası ve Karabıyık köyünden; Türkmenlerin yaşadığı Gözlü, Ladik kasabaları ve Özkent köyünden yapılmıştır. Makalede metinlerden hareketle Sarayönü Yörük ve Türkmen

ağızlarının standart Türkiye Türkçesinden ayrılan fonetik ve morfolojik özellikleri tespit edilerek her iki ağız arasındaki belirgin farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Derlenen metinler, çalışmanın hacmini kat kat arttıracacağı düşüncesinden hareketle tamamıyla çalışmaya dahil edilmemiştir. İnceleme yapılırken sadece örneklerin geçtiği cümleler bütün olarak alınmış ve devamında standart yazı dilindeki karşılıkları verilmiştir. Her cümlenin karşısına parantez içinde örneğin derlendiği kaynak kişi adının kısaltması ve derleme yeri yazılmıştır.

Derlemelerin yazıya aktarılmasında aşağıdaki çeviri yazı işaretleri kullanılmıştır:

:	Kendisinden önceki ünlünün uzun olduğunu gösterir.
á	Düz, geniş, yarı art (/a/-/e/ arası) ünlü.
Ç	Patlayıcı, yarı tonlu (c-ç/ arası) dış eti ünsüzü.
é	Kapalı /e/ (/e/-/i/ arası) ünlüsü.
ğ	Erimek üzere olan /ğ/ ünsüzü.
ġ	Süreksiz, tonlu, art damak ünsüzü.
h	Erimek üzere olan /h/ ünsüzü.
ķ	Patlayıcı, tonsuz, art damak ünsüzü.
Ķ	Süreksiz, yarı tonlu (k-ğ arası) art damak ünsüzü.
K	Süreksiz, yarı tonlu (/k/-/g/ arası) ön damak ünsüzü.
ñ	Ötümlü, damaksıl /n/ ünsüzü (damak /n/’si).
ó	Yuvarlak, geniş, yarı art (/o/-/ö/ arası) ünlü.
P	Süreksiz, yarı tonlu (/p/-/b/ arası) bir ünsüz.
T	Süreksiz, yarı tonlu (/t/-/d/ arası) dış eti ünsüzü.
ú	Yuvarlak, dar, yarı art (/u/-/ü/ arası) ünlü.
v	Erimek üzere olan /v/ ünsüzü.
w	Çift dudak /v/ ünsüzü.
y	Erimek üzere olan /y/ ünsüzü.
°	Arapçadan alıntı kelimelerde ayn (ع) ünsüzü
˘	İki ünlü altında ikili ünlü işareti.
˘	Ulama işareti.
˘	Varyasyon işareti.

2. FONETİK ÖZELLİKLER

Ağız incelemelerinde yerel konuşma dilleri esas alındığı için çok sayıda sesle karşılaşılmaktadır. Ancak bunlar genellikle standart yazı dilindeki seslerden çeşitli ses hadiseleriyle oluşmuş ara seslerdir. Dolayısıyla fonolojik görevleri

yoktur. Sarayönü Yörük ve Türkmen ağızlarında Türkiye Türkçesi standart yazı dilinde bulunan seslerden başka fonolojik değere sahip iki ses tespit edilmiştir. Bu sesler kapalı /e/ ünlüsü ve damak /n/ si ünsüzüdür.

2.1. Kapalı e (/è/) Ünlüsü

Kapalı /e/ ünlüsü; /e/ ile /i/ ünlüleri arasında boğumlanan, ince, düz, yarı geniş bir sestir. Kapalı /e/ sesi tarihî metinler incelendiğinde yazı dilinde varlığını bir şekilde hissettirmiştir (Yavuz 1991:271-306). Bu sebeple henüz tam olarak kesinleşmeye de bazı Türkologlar tarafından Türkçenin asli sesleri arasında gösterilmektedir.¹ Söz konusu ünlü, Türkçe kelimelerde genellikle kök hecelerde fonolojik göreve sahiptir. Ancak çevresinde bulunan seslerin etkisiyle ya da hece kaynaşmaları sebebiyle kök hece dışında da bulunabilmektedir. Kapalı /e/ sesi Sarayönü'nde ikamet eden Yörük ve Türkmenlerin ağız ayrımında önemli bir ölçüttür. Çünkü bu ses Yörük ağızında korunmakta, Türkmen ağızında ise genel olarak /i/ sesine dönüşmektedir.

2.1.1. Türkçe Kelimelerde Kök Hecede Bulunduğu Örnekler

Kök hecesinde asli olarak kapalı /e/ sesinin bulunduğunu düşündüğümüz kelimelerden bazıları şunlardır: *erken, yer, de-, et-, git-, bez, beş, seç-, iyi, gece, ver-, yet-*. Bu kelimelerin seçiminde Orhan Yavuz'un "*Türkçede Kapalı e*" başlıklı yazısı ölçüt alınmıştır. Yavuz, bu yazısında Türkçenin tarihî devrelerindeki metinlerde kapalı /e/ sesinin özel olarak harekelendiği ya da bir kelimenin hem /e/ li hem de /i/ li yazımından hareketle kapalı /e/ sesi barındıran çok sayıda kelime tespit etmiştir (Yavuz 1991: 288-295).

bobamıñ bobası **erken** ölmüş. / *Babamın babası erken ölmüş.* (OY/Çeşmelisebil)
şö:le yakın **yellerde** şarab küpleri çıkıyo. / *Şöyle yakın yerlerde şarap küpleri çıkıyor.* (ŞÇ/Özkent)

bi guzuynan geldi:mizi ben bilirim, **dédi.** / *Bir kuzuyla geldiğimizi ben bilirim, dedi.* (HÇ/Özkent)

ordan göç **édmişler, gédelim** şama **yelleşelim**, muğaddes topra: **demişler.** / *Oradan göç etmişler, gidelim, Şam'a yerleşelim, mukaddes toprağa, demişler.* (OY/Çeşmelisebil)

ğalıñ **bézlerinen yédi** sekiz gâd sarallardı. / *Kalın bezlerle yedi sekiz kat sararlardı.* (RÇ/Özkent)

¹ Kapalı /e/ sesinin varlığıyla ilgili tartışmalar ve gösterildiği Türk yazı sistemleri için şu makaleye müracaat edilebilir: Emine Yılmaz, "Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü", Türk Dilleri Araştırmaları 1991, Ankara, s. 151-156.

on **bêş** yi:rimi göyun kesellerdi esgiden. / *On beş yirmi koyun keserlerdi eskiden.*
(AÇ/Özkent)

herkes davarını **sêçer**, evde yimler. / *Herkes davarını seçer, evde yimler.*
(HÇ/Özkent)

ana sen **êyisiñ** sa:lamsiñ dí:rı baña. / *Anne, sen iyisin, sağlamsın, diyor bana.*
(DK/Çeşmelisebil)

gêce yatarsıñ orda. / *Gece yatarsın orda.* (AK/Gözlü)

o adam çoğ para **vêrmişmiş** şeê. / *O adam çok para vermişmiş şeye.*
(OY/Çeşmelisebil)

o saña **yêter**. / *O sana yeter.* (MY/Çeşmelisebil)

2.1.2. Ses Olayları Sonucu Oluşan Örnekler

Yöre ağzında çoğunlukla –AyI- ses grubu hece kaynaşması sonucu uzun kapalı /e/ ya da normal uzunlukta kapalı /e/ sesine dönüşmektedir.

hüsê:n a:m ra:metlig sö:lemiş bunnara. / *Hüseynin ağam rahmetlik söylemiş bunlara.* (AÇ/Özkent)

işde **ö:leliglê:n** yerleşmişler oraya. / *İşte öylelikleyin (öylece) yerleşmişler oraya.*
(OY/Çeşmelisebil)

ben ismini **gonuşmê:n** de. / *Ben ismini konuşmayayım da.* (OY/Çeşmelisebil)

sağ **diyvirên** ben gâzma sapı_ibi. / *Sana deyivereyim ben, kazma sapı gibi.*
(HY/Çeşmelisebil)

2.1.3. Yabancı Dillerden Alıntı Kelimelerde Kullanıldığı Örnekler

Sarayönü Yörük ağzında yabancı dillerden alıntı kelimelerde /ç/, /ş/, /y/ ve /z/ ünsüzlerinin yanında bulunan /e/ ünlüsü darlaşarak kapalı /e/ (è)'ye dönüşmüştür. Türkmen ağzında ise genellikle /i/'li şekiller mevcuttur.

arabadan evelki goşulan **şey**, gâ:nı. / *Arabadan evvelki koşulan şey (< Ar. şey^c), kağnı.* (OY/Çeşmelisebil)

üş dene **çêşme** akar, köyüñ içinde. / *Üç tane çeşme (< Far. çeşme) akar köyün içinde.* (YY/Çeşmelisebil)

ondan so:na **şêkeri** şerbet yapar. / *Ondan sonra şekeri (< Far. şeker) şerbet yapar.* (FÖ/Karabıyık)

veriller bi şey, **zê:tinyaı**. / *Verirler bir şey, zeytinyağı (< Ar. zeytin).*
(FÖ/Karabıyık)

bobam **yêtimimiş**. / *Babam yetimmiş (< Ar. yetim).* (OY/Çeşmelisebil)

2.2. Damak /n/ si (ñ) Ünsüzü

Türkçenin ilk yazılı metinlerinde bile ayrı bir işaretle gösterilen sürekli, akıcı ve ötümlü bir geniz sesi olan damak /n/ si ünsüzü standart Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Ancak Anadolu ağızlarının birçoğunda olduğu gibi Sarayönü ağızında da tarihî dönemlerdeki fonksiyonlarına uygun olarak kullanılmaktadır. Bazı örneklerde bu sesin; /g/, /ğ/, /k/ ve /k/ patlayıcı damak ünsüzlerinden önce gelen /n/ sesinin damaksillaşmasıyla oluştuğu tespit edilmiştir.

2.2.1. /ñ/ Ünsüzünün Tarihî Dönemlerdeki Fonksiyonuna Uygun Olarak Kullanıldığı Örneklerden Bazıları Şunlardır:

2.2.1.1. Bazı kelime kök ve gövdelerinde

hindi **yēñi** şî:den piriç oluyu. / *Şimdi yeni şeyden pirinç oluyor.* (HÇ/Özkent)
başdan **añnad.** / *Baştan anlat.* (AK/Gözlü)

2.2.1.2. Zamir kökenli ikinci şahıs eklerinde

çif sürers**ñ** bó:le tek pullu:nan ya:ni. / *Çift sürersin böyle tek pullukla yani.*
(AK/Gözlü)

hasda:neyi görmüş**ñü**zdür. / *Hastaneyi görmüşsünüzdür.* (ŞÇ/Özkent)

2.2.1.3. İyelik kökenli ikinci şahıs eklerinde

aldı**ñ** mı bi kilo iki kilo ne alısa**ñ** gayrı. / *Aldın mı bir kilo iki kilo ne alırsan artık.*
(MY/Çeşmelisebil)

saysa**ñız** da hüsè:n_a:m ra:metlig sö:lemiş bunnara. / *Saysanız da Hüseyin ağam rahmetlik söylemiş bunlara.* (AÇ/Özkent)

2.2.1.4. İkinci çokluk şahıs emir ekinde

siz oturu**ñ** da biz, suwrayı hazıllayalım. / *Siz oturun da biz sofrayı hazırlayalım.*
(Çeşmelisebil)

2.2.1.5. İkinci şahıs iyelik eklerinde

yavırım seni**ñ** vazife**ñ** ne? / *Yavrum, senin vazifen ne?* (SMG/Gözlü)
adam başı**ñız**dan ne geçdi:se onu a**ñ**adı**ñ**, di:. / *Adam, başımızdan ne geçtiyse onu anlatın, diyor.* (AÇ/Özkent)

2.2.1.6. İlgi hâli ekinde

onu**ñ** o:luymuş. / *Onun oğluymuş.* (ŞÇ/Özkent)

2.2.1.7. **Yönelme hâli eki almış şahıs ve işaret zamirlerinde**
alışmış milled, alışmış **oña**. / *Alışmış millet, alışmış ona*. (HÇ/Özkent)
buña beñzer. / *Buna benzer*. (HY/Çeşmelisebil)
hindi bunnar **baña**, beni **saña** saddılar. / *Şimdi bunlar bana, beni sana sattılar*.
(YI/Özkent)

2.2.2. /g/, /ğ/, /k/, /k/ patlayıcı damak ünsüzlerinden önce gelen /n/
ünsüzünden oluşan ikincil /ñ/ örneklerinden bazıları şunlardır:
hañgi yöreğdensiñ? / *Hangi Yörük'tensin*. (HG/Karabıyık)
yēñgeye beni dövürmeñ / *Yengeye* beni dövürmeyin. (HG/Karabıyık)
kimisi **bañgacı** oldu. / Kimisi **bankacı** oldu. (OY/Çeşmelisebil)

2.3. Uzun Ünlüler

Sarayönü Yörük ve Türkmen ağızlarında yabancı dillerden alıntı kelimeler haricinde asli uzun ünlülere rastlanmamıştır. Ancak incelenen metinlerde ünsüz düşmeleri ve hece kaynaşmaları sebebiyle oluşan çok sayıda ikincil uzun ünlü bulunmaktadır.

2.3.1. Ünsüz Düşmesi Sebebiyle Oluşan İkincil Uzun Ünlüler

Yöre ağızında çoğunlukla kelime içinde /ğ/, /h/, /ñ/, /y/ ve Arapça kökenli kelimelerde ayn (ɛ) ünsüzlerinin düşmesiyle ikincil uzun ünlüler oluşmaktadır.

-ğ-, -ğ-<-g-<-k- ve -ğ-<-ğ-<-k- Düşmesi

gülümeg, **ba:lamağ**, dörd aya:nı çatar **ba:lardığ** işde. / *Külümek, bağlamak, dört ayağımı çatar bağlardık işte*. (DK/Çeşmelisebil)

a:şamlayı birikiniveridi. / *Akşamleyin toplanılıverirdi*. (DK/Çeşmelisebil)

bu:day arpa, işde şu ük jüş senedir silaj ekó:ruz. / *Buğday arpa, işte iki üç senedir silaj ekiyoruz*. (ŞÇ/Özkent)

-h- Düşmesi

çünkü ben **mu:tarlığ** yaPdım. / *Çünkü ben muhtarlık yaptım*.
(OY/Çeşmelisebil)

benim babam **ıra:metlig** annadırdı. / *Benim babam rahmetlik anlatırdı*.
(HÇ/Özkent)

-ñ-(>-ğ-) Düşmesi

Bu ses olayı sadece *anla-* (*añla-- ağna-*) fiilinin varyantlarında tespit edilmiştir.
iki yüz göyun **a:nadıñ** mı? / İki yüz koyun **añladın** (anladın) mı?
(AKA/Ladik)

-y- düşmesi

iki ta:ne **ba:raRkçı** dutardıĝ. / İki tane **bayrakçı** tutardık. (AG/Karabıyık)
ş:i:lere, çölmeglere ĝordug. / **Şeylere** çömlelere korduk. (AK/Gözlü)

2.3.2. Arapça Kökenli Kelimelerde Ayn (ع) Ünsüzünün Düşmesi

daa mera yiñi bolarđı **ya:ni**. /Daha mera yeni arttı **yani** (<Ar. ya^eni:) (ET/Gözlü)
 yirmi senedir bizi **da:vet** idi:ñ. / Yirmi senedir bizi **davet** (<Ar. da^evet)
 ediyorsun. (HÇ/Özkent)

2.3.3. Hece Kaynaşmasıyla Oluşan İkincil Uzun Ünlüler

Bir kelime içinde yan yana bulunan hecelerdeki seslerin birleşip kaynaşmasıyla kelimedeki hece sayısının azalması olayına hece kaynaşması denir (Yıldırım 2006/I:147). Yöre ağzında oluşan hece kaynaşmalarında kaynaşan hecelerdeki ünlülerden geniş olanının uzadıĝı tespit edilmiştir. Genellikle iki ünlü arasında kalan /ğ/, /h/, /ñ/, /r/, /y/ ünsüzleri ve Arapçadan alıntı kelimelerde ayn (ع) ünsüzünün eridiĝi görölmüştür.

-ğ,- ĝ-<-g-<-k- ve -ğ-<-ğ-<-k- Erimesi

ğula:m duymaz ben añnaman. / **Kulağım** duymaz, ben anlamam. (AÇ/Özkent)
 hüse:n_a:m ra:metlig sö:lemiş bunnara./ **Hüseyin** ağam rahmetlik söylemiş
 bunlara. (AÇ/Özkent)

ğaç:sa virme. / **Kaçak** ise verme. (YI/Özkent)

ğedelim şama yelleşelim muğaddes topra:, demişler. / **Gidelim Şam'a yerleşelim**
mukaddes toprağa, demişler. (OY/Çeşmelisebil)

onnarı saña mı sö:leyece:n ne bişirdi:mi. / **Onları sana mı söyleyeceğim, ne**
pişirdiğimi. (HK/Ladik)

-h- Erimesi

bilmem ne **ibra:m**, de:yoru. / **Bilmem ne İbrahim**, diyor. (OY/Çeşmelisebil)
 bi şa:sıdı. / **Bi şahıs** idi. (HG/Karabıyık)
 tabi siz manavğaddan **da:** ireldesiñiz ya. / **Tabi, siz Manavgat'tan daha**
ilerdisiniz. (HG/Karabıyık)

-ñ- (>-ğ-~y-) Erimesi

Genellikle ikinci teklik şahıs iyelik eki almış isimlerin ilgi hâli ekiyle kullanımlarında arka arkaya gelen damak /n/'si ünsüzlerinden ilki erimektedir.
 öñ "ön" kelimesinin iyelik ve hâl ekleriyle kullanımlarında da söz konusu ünsüz erimektedir.

baba:ñ_arpasını mı viri:ñ len?/ **Babanın** (<babaññ) arpasını mı veriyorsun lan?

(AÇ/Özkent)

arabala:ñ, lambala:ñ_ó:ne var ya regli kiad göllardı. / Arabaların lambaların önüne(<öñüne)var ya renkli kâğit korlardı. (ŞÇ/Özkent)

-r- Erimesi

Yöre ağzında +lAr çokluk ekinden sonra ilgi hâli eki veya üçüncü teklik iyelik eki kullanıldığı vakit genellikle ekin bünyesindeki -r ünsüzü erimektedir.

arabala:ñ, lambala:ñ_ó:ne var ya regli kiad göllardı. / Arabaların, lambaların önüne var ya renkli kâğit korlardı. (ŞÇ/Özkent)

ayağla:ndan ba:ladımızda ğuyuya sallayvırdıK. / Ayaklarından bağladığımızda kuyuya sallayıverdık. (SMG/Gözlü)

-y- Erimesi

açığ virme:lim. / Açık vermeyelim.(AÇ/Özkent)

yirmi senedir bizi da:vet idi:ñ./ Yirmi senedir bizi davet ediyorsun (>édiyoñ>édiyiñ). (HÇ/Özkent)

bunnarıñ _ araba: mı bindiñ geldiñ?/ Bunların arabaya mı bindin? (HÇ/Özkent)

vurduñ mu:du gider. / Vurdun muydu(<muyudu) gider. (AÇ/Özkent)

/y/ ünsüzü kelime içinde erirken bazı örneklerde çevresinde bulunan ünlüleri hem darlaştırır hem de önleştirir.

alè:n, gele:n de ezbere gèdme:lim. / Alayım (<alayın), geleyim de ezbere gitmeyelim. (OY/Çeşmelisebil)

baña vèr, ben eki:m. / Bana ver, ben ekeyim. (HÇ/Özkent)

Arapçadan Alıntı Kelimelerde Ayn (Ə)Ünsüzünün Erimesi

bó:le bi sa:d gonyadan satın_alıñ. / Böyle bir saat (<Ar. sa^ea:t) Konya'dan satın alın.(AKA/Lâdik)

fa:liyete geçmişler. / Faaliyete (<Ar. fa^ea:liyet) geçmişler. (OY/Çeşmelisebil)

2.3.4. Türkçenin Tarihî Devirlerinde Tamamlanmış Olan Ses Olaylarının İzleri Taşıyan İkincil Uzun Ünlüler

Sarayönü ağzında Türkçe kelimelerde tespit ettiğimiz ikincil uzun ünlüler çoğunlukla tamamlanmamış ünsüz düşmesi ve hece kaynaşmalarıyla oluşan uzun ünlülerdir. Ancak yirmi (<yigirmi) sayısı ve -yor (<-A yorır) şimdiki zaman ekinde görülen ikincil uzun ünlüler, Türkçenin tarihî dönemlerinde gerçekleşmiş, tamamlanmış ses olaylarının izlerini yansıtmaktadır.

on beş yi:rimi göyün kesellerdi esgiden. / On beş yirmi koyun keserlerdi eskiden.

(AÇ/Özkent)

hiç görme:yodum. / Hiç görmüyordum. (DK/Çeşmelisebil)

2.3.5. Yabancı Dillerden Alıntı Kelimelerde Bulunan Asli Uzun Ünlüler

Yöre ağzında yabancı dillerden alıntı kelimelerde bulunan asli uzun ünlülerin bir kısmı uzunluğunu korumuş bir kısmı kısalmıştır.

Uzunluğu Korunanlardan Bazı Örnekler

köyüñ **ta:rihcesi** bu şekil ya:ni. / Köyün **tarihçesi** (<Ar. **ta:ri:h**) bu şekil yani. (OY/Çeşmelisebil)

ben biliyom **za:ten**. / Ben biliyorum **zaten** (<Ar. **za:ten**). (HÖ/Karabıyık)

hisa:b_id yav. / **Hesap** (<Ar. **hesa:b**) et yav. (ŞÇ/Özkent)

Kısalanlardan Bazı Örnekler

pancar var, **günaşığ** var. / **Pancar var, güneşik** (<Tü. **gün** + Ar. **‘a:şık**) var. (HÇ/Özkent)

sede ya: da var. / **Sade** (<Far. **sa:de**) yağ da var. (DK/Çeşmelisebil)

2.4. İkiz Ünlüler

İkiz ünlüler, iki ayrı ünlünün aynı nefes baskısı altında telaffuz edilmesiyle oluşur (Üçok 1951: 91). Türkiye Türkçesinin yazı dilinde alıntı kelimeler hariç ikiz ünlü bulunmamaktadır. İkiz ünlüler, hece kaynaşmasıyla oluşan ikincil uzun ünlülerin oluşumunun bir önceki aşamasıdır (Yalçın 2011:1598). İkincil ikiz ünlüler Sarayönü Yörük ve Türkmen ağızlarında genel olarak /ğ/, /h/, /m/, /y/ ünsüzlerinin erimesiyle oluşmaktadır.

-ğ-, -ğ-<-g-<-k- ve -ğ-<-ğ-<-k- Erimesi

şimdi yalnız ö:le **diil**. / Şimdi yalnız öyle **değil**. (HÇ/Özkent)

buzdolaP **youdu**. / **Buzdolabı yoktu**. (< **yoğudu**< **yok idi**). (HÇ/Özkent)

çarıñ gömtanı **ciara** içi:ler. / **Çağırın** komutanı, **sigara** içiyorlar. (AÇ/Özkent)

aşşıa vurduñ mu uçuruvu. / **Aşığa** vurdun mu uçuruyor. (AÇ/Özkent)

goyunu **saar** gelirig. / **Koyunu sağar** geliriz. (AYK/Gözlü)

-h- Erimesi

sen düün **saabısıñ** ya. / Sen düğün **sahibisin** ya. (ŞÇ/Özkent)

şadırvanıñ_üsdünde de **ta:rii** vardır. / **Şadırvanın üstünde de tarihi** vardır. (OY/Çeşmelisebil)

ğışın bizim, **baarin** çobanıñ. / **Kışın** bizim, **baharın** çobanın. (YY/Çeşmelisebil)

-m- Erimesi

Sadece *tamam* kelimesinin kullanımında tespit edilen karakteristik bir ses olayıdır.

taam hadi yassınar baalım bi. **Tamam** hadi yazsınlar bakalım bir. (AÇ/Özkent)

-y- Erimesi

şurda guşca var kürd **köü**. / Şurada Kuşca var Kürt **köyü**. (OY/Çeşmelisebil)
nerden, dersen, onu da **söyleyin**. / Nereden, dersin, onu da **söyleyeyim**.
(OY/Çeşmelisebil)
develerin wilen **şinde** oluyu. / Develerin filan **şeyinde** oluyor.
(HY/Çeşmelisebil)

2.5. Ünlü Uyumları**2.5.1. Önlük-Artlık Uyumu (Büyük Ünlü Uyumu)**

Bir kelimedede ön ünlülerden sonra ön, art ünlülerden sonra yine art ünlülerin gelmesi esasına dayanan önlük-artlık uyumu Türkçenin en karakteristik ünlü benzeşmesi olayıdır (Gülsevin 2002:21). Bu uyum yöre ağzında genel olarak korunmaktadır. Ancak standart dilde olduğu gibi bazı ekler ve kelimeler (çoğunlukla alıntı kelimeler) uyum dışıdır.

Standart Türkiye Türkçesinde önlük-artlık uyumuna uymayan bazı ek ve kelimelerin yöre ağzındaki durumu şöyledir:

a) **+ki aitlik eki** yöre ağzında uyuma girmektedir. Uyum dışı kullanıldığı sadece bir örnek tespit edilmiştir.

mesela **goyunuğu** ufak oli, **goçuñki** büyük oli. / Mesela koyunununki ufak oluyor, koçunki büyük oluyor. (HÇ/Özkent)

köyde **duranlarıñki** ö:le. / Köyde duranlarıñki öyle. (YY/Çeşmelisebil)

b) Sadece **i-** fiiline eklendiği için standart dilde uyum dışı olan **-ken** zarf-fiil eki yörede tamamen uyuma girmiştir.

ben **oğulda okurkana** kamutay geçerdı. / Ben okulda okurken kamutay geçerdı. (Çeşmelisebil)

kirkıt halı **doğurқан** olur. / Kirkıt halı dokurken olur. (FT/Gözlü)

c) Standart dilde uyuma girmeyen **-yor** *şimdiki zaman eki* ve bu ekin varyantları yöre ağzında da tamamen uyum dışıdır.

bize **bağmi:ler** o:lum, **bağmi:ler**. / Bize bakmıyorlar oğlum, bakmıyorlar. (SMG/Gözlü)

soğ havaya **götürüyoruz**. / Soğuk havaya götürüyoruz. (HÇ/Özkent)

köy buraya **yerleşiyoru**. / Köy buraya yerleşiyor. (OY/Çeşmelisebil)

ç) Kök, gövde ya da eklenme sırasında içinde **-AyI-** ses grubu bulunduran art ünlülü kelimeler genellikle uyuma girmemektedir. Çünkü söz konusu **-AyI-** ses

gurubu, bünyesindeki -y- ünsüzünün önleştirci, darlaştırmacı etkisi ve kolay erimesi sebebiyle uzun kapalı /e/ (é:) ünlüsüne dönüşmektedir.

ben_ismini **gonuŝmè:n**. / *Ben ismini konuşmayayım (< konuşmayayım).*
(OY/Çeşmelisebil)

a ğuzum, çoĝ_ **asdè:n**, dedim ya saña. / *A kuzum, çok hastayım, dedim ya sana.* (HÖ/Karabıyık)

d) Standart dilde uyuma girmeyen bazı Türkçe kelimeler yöre aĝzında uyuma girmiştir.

hañĝı argadaşın dünürü? / *Hangi arkadaşım dünürü?* (HÇ/Özkent)

bizim _övey **ĝardaŝlarımız** vardı. / *Bizim övey kardeşlerimiz vardı.*
(OY/Çeşmelisebil)

e) Alıntı kelimelerin bir kısmı uyuma girse de çoĝunluĝu uyum dışı kullanılmaktadır.

f) *Uyuma Girenlerden Örnekler:*

sede ya: da var. / *Sade (<Far. sa:de) yaĝ da var.* (MY/Çeşmelisebil)

bu:day _arpa yiŝillik ekiliyo **filan** / *Buĝday arpa yeŝillik ekiliyor filan (<Ar. ff°lan).* (HÇ/Özkent)

barabar güdüyo. / *Beraber (<Far. bera:ber) güdüyoruz.* (YY/Çeşmelisebil)

g) *Uyuma Girmeyenlerden Örnekler:*

Esgiden biz **ilaÇ** milaÇ bilmezdik. / *Eskiden biz ilaÇ (< Ar. □ila:Ç) milaÇ bilmezdik.* (HÇ/Özkent)

bi de **lasdig** giydirirlerdi. / *Bir de lastik (<Fr. élastique) giydirirlerdi.* (AK/Gözlü)

bu:dayın _arpanın **tazesi** işde. / *Buĝdayın, arpanın tazesi(<Far. ta:ze) işte.* (ET/Gözlü)

2.5.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu (Küçük Ünlü Uyumu)

Düzlük-yuvarlaklık uyumu, bir kelimenin ilk hecesinde düz bir ünlü varsa, sonraki hecelerde de düz; yuvarlak ünlü varsa sonraki hecelerde de düz-geniş ya da dar-yuvarlak ünlülerin bulunması şeklinde oluşan dudak uyumudur (Demir-Yılmaz 2012:138). Yöre aĝzında bu uyum standart Türkiye Türkçesine göre daha kuvvetlidir. Standart dilde uyuma girmeyen bazı kelimeler yöre aĝzında genelde uyuma girmiştir.

vay **yavrı** vay. / *Vay yavru vay.* (HÇ/Özkent)

arkañ **çamur** olmuş ya./ *Arkan çamur olmuş ya.* (AÇ/Özkent)
tokada ğadar götürmüş, **toKduruñ** ebesi. / *Tokat'a kadar götürmüş, doktorun ninesi.* (OY/Çeşmelisebil)

moturculuğ yaPdım. / *Motorculuk yaptım.* (OY/Çeşmelisebil)

Sarayönü Yörük ve Türkmen ağızlarında kullanılan şimdiki zaman ekinin varyantları düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmez.

ik_kişi getirib **götüri:dig.** / İki kişi getirip **götürüyorduk.** (ET/Gözlü)

bir_aylığ asgerin, şe: **yetişmè:yoru** mañğalara. / *Bir aylık askerim, şey yetiştirmiyor, mangalara.* (OY/Çeşmelisebil)

2.6. Ses Olayları

Bu bölümde tarihî dönemlerde gerçekleşmiş yani tamamlanmış ses olayları (gel-<kel- gibi) inceleme dışında tutulacaktır. Derlenen metinler eş zamanlı incelemeye tabi tutulacağından, daha çok tamamlanmamış ses olayları üzerinde durulacaktır. Dolayısıyla değişim yerine nöbetleşme terimi kullanılacaktır. Nöbetleşme, anlam ayırıcı, anlam değiştirici veya işlev farklılaştırıcı olmayan dil birimleri değişkenlerinin birbirlerinin yerlerine kullanımı şeklinde tanımlanmaktadır (Karaağaç 2010: 84). Ayrıca bu bölümde Sarayönü ağzının sadece en karakteristik ses olayları ele alınacaktır.

2.6.1. Ünlü Nöbetleşmeleri

-a~~o-

Sadece *baba* kelimesinde tespit edilen bir nöbetleşmedir. Sarayönü Yörük ağzında bu kelimenin ilk ünlüsü /b/ ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşmıştır.

onnarıñ **bobası** yabancı. / *Onların babası yabancı.* (OY/Çeşmelisebil)

anamıñ **babamıñ**_öldü:ne ağlım ermi:./ *Annemin, babamın öldüğüne aklım ermiyor.* (AK/Gözlü)

-è-(<e-),-è~~i-

Yöre ağzında tespit edilen asli ve ikincil /è/ ünlüsü genelde Yörüklerden derlenen metinlerde korunmuştur. Ancak Türkmenlerden derlenen metinlerde çoğunlukla darlaşılarak /i/ ünlüsüne dönüşmüştür.

ğaç:sa **virme.** / *Kaçaksa verme.* (Özkent)

ğonyalı ta:ır paşaya a:cığ yemlig **vermişler.** / *Konyalı Tahir Paşa'ya azcık yemlik (rüşvet) vermişler.* (OY/Çeşmelisebil)

daa mera **yiñi** bolarđı ya:ni. / *Daha mera yeni arttı yani.* (ET/Gözlü)

yörüg ya **yeñi** geldiler. / *Yörük ya yeni geldiler.* (OT/Çeşmelisebil)

didim iki ta:ne şiy getirecem. / *Dedim, iki tane şey getirecem.* (HÇ/Özkent)

hindi gelinnere bi şey dênme:yi. / Şimdi gelinlere bir şey denmiyor.
(DK/Çeşmelisebil)

-ö~~ó-

Yöre ağzında birçok kelimedede ilk hecede bulunan /ö/ ünlüsünün /g/, /ğ/, /k/ ünsüzlerinin orta damakta boğumlanmasıyla yarı artlaşarak [ó] ünlüsüne dönüştüğü tespit edilmiştir.

ğarağolu **döğmüşler** burda odada. / Karakolu (jandarmayı) dövmüşler burada, odada. (AÇ/Özkent)

senelerce **göçmüş** gelmiş yazın yaylaya. / Senelerce göçmüş gelmiş, yazın yaylaya. (OY/Çeşmelisebil)

2.6.2. Ünsüz Nöbetleşmeleri

-ç~~ş-

Süreksiz, sert bir ses olan /ç/ ünsüzü kelime veya hece sonlarında bulunduğu zaman çoğunlukla /ş/ ünsüzüne dönüşerek süreklileşmektedir.

adam başınızdan ne **gêşdi:se** onu aınadıñ, di:. / Adam başınızdan ne **geçtiyse** onu anlatın, diyor. (AÇ/Özkent)

ğaş para üsde virece:ñ di:. / **Kaç** para üste vereceksin, diyor. (HÇ/Özkent)

şimdi al_amcañ **genşlik** yaşamadı. / Şimdi Ali amcan **gençlik** yaşamadı. (HÇ/Özkent)

bizi **hiş** durdurmazlardı. / Bizi **hiç** durdurmazlardı. (OY/Çeşmelisebil)

-d~c-

şimdi zarfında görülen bir nöbetleşmedir. /c/’li varyantlar sadece Lâdik kasabasında tespit edilmiştir.

hinci bunlarla gideceğsiñ. / **Şimdi** bunlarla gideceksin. (HK/Lâdik)

şinci hepsi biddi. / **Şimdi** hepsi bitti. (AKA/Lâdik)

-ğ-, -ğ-(<ğ-<-k-)~ñ-

Bu nöbetleşme *düğüür, ağıl, değış-, değışik ve yoksa* kelimelerinde karakteristik olarak görülmektedir.

hañgi argadaşın **düñürü**? / *Hangi arkadaşım düñürü?* (HÇ/Özkent)

añıldan geldim./ *Ağıldan(yayladan) geldim.* (AÇ/Özkent)

sünnedler de **deñişik**. /*Sünnetler de değışik.* (ŞÇ/Özkent)

yênge yoğ mu **yoñsam**, dèdi. / *Yenge yok mu yoksa, dedi.* (OY/Çeşmelisebil)

f~~w-, -f~~w-

Yöre ağzında kelime başında ve içinde bulunan /f/ ünsüzü birçok örnekte ötümlüleşerek /w/ ünsüzüyle nöbetleşmektedir.

aralı:ñ_onuna ğadar **wilan** yim yoğ./ *Aralığın onuna kadar **filan** yem yok.*
(ET/Gözlü)

biz, **suwrayı** hazıllayalım. / *Biz, **sofrayı** hazırlayalım.* (DK/Çeşmelisebil)

-h~~ğ-, -g-

Kelime içindeki /h/ ünsüzünün düşmesi ya da erimesiyle ikincil uzun ve ikiz ünlülerin olduğu örnekler yöre ağzında çok yaygındır. Türkçenin asli sesleri arasında bulunmayan /h/ ünsüzü bazı örneklerde süreksizleşerek /ğ/ veya /g/ ünsüzleriyle nöbetleşmektedir.

bu **muğdar**. / *Bu muhtar.* (YI/Özkent)

bobam biñ_iki yüz seksen _ikili, yeñi **ta:rigde**. /*Babam bin iki yüz seksen ikili, yeni tarihte.* (OY/Çeşmelisebil)

-s~~ş

Gözlü ve Özkent köylerinde sadece *herkes* zamirinin kullanımında tespit edilen bir ünsüz nöbetleşmesidir.

herkeş harşlı:nı dökerdi. / *Herkes harçlığını dökerdi.* (ŞÇ/Özkent)

herkeş davar kesi:di on beş yirmi ta:ne. / *Herkes davar kesiyordu on beş yirmi tane.* (FT/Gözlü)

s~~z-

Ön seste görülen bu ötümlüleşme *sabah, sebil, sebze, sini, soba* kelimelerinde karakteristik olarak görülmektedir. Bu nöbetleşme örneği çoğunlukla Türkmen köylerinde tespit edilmiştir.

zebilli misiñ sen? / *Sebilli misin sen?* (AÇ/Özkent)

gece yatarsıñ_orda zabah seriñli:nde tekrar bi da:. / *Gece yatarsın orda, **sabah** serinliğinde tekrar bir daha.* (AK/Gözlü)

zininiñ_üsdüne otururlardı. / *Sininin üstüne otururlardı.* (AK/Gözlü)

ila:naniñ yapra:nı şöle göydu:mula **zopaniñ** üsdüne, hafifce yımışardı. /*Lahananın yaprağını şöyle koyduğumla **sobanın** üstüne, hafifçe yumuşardı.*
(HK/Lâdik)

tomata, **zebze** ekili:. /*Domates, **sebze** ekiliyor.* (HK/Lâdik)

ş~~h-

Ön seste görülen bu nöbetleşme *şimdi* zarfı ile *şu* sıfat, zamirinin türevlerinde görülen bir ses olayıdır.

hindi bunnar beni saña saddılar. / *Şimdi bunlar beni sana sattılar.* (YI/Özkent)

hurda gözlü de: bi köy var. *Şurada Gözlü diye bir köy var.* (OY/Çeşmelisebil)

höle bi güccüg çölme:ñ_çine sarı su ğatañ. /*Şöyle bir küçük çömleğin içine sarı su katarsın.* (MY/Çeşmelisebil)

2.6.3. Ötümlüleşme

Ötümsüz /ç/, /f/, /k/, /k/, /p/, /s/, /ş/, /t/ ünsüzlerinin sırayla ötümlü karşılıkları olan /c/, /v/, /g/, /ğ/, /b/, /z/, /j/, /d/ ünsüzlerine dönüşmelerine ötümlüleşme denmektedir (Karaağaç, 2010: 91). Ötümlüleşmeyi ön, iç ve son seste olmak üzere üç grupta değerlendirmek gerekir.

2.6.3.1. Ön Seste Ötümlüleşme

Anadolu ağızlarının genelinde olduğu gibi standart Türkiye Türkçesinin aksine yöre ağızında ön seste ötümlüleşme hâkimdir.

süd **ğorsuñ** dolaba, **ğoyun** **ğurumaya** duruķana. / *Süt korsun dolaba, koyun kurumaya başlarken.* (DK/Çeşmelisebil)

zininiñ üsdüne oturullardı. / *Sininin üstüne otururlardı.* (AK/Gözlü)

2.6.3.2. İç ve Son Seste Ötümlüleşme

Kelime sonunda bulunan süreksiz, ötümsüz ünsüzlerin (/ç/, /k/, /k/, /p/, /t/) kendilerinden sonra bir ünlü gelince ötümlüleşmesi -bazı istisnaları olmakla birlikte- Türkiye Türkçesinde genel kural hâline gelmiştir. Kelime içinde iki ünlü arasında kalan bu süreksiz, ötümsüz ünsüzler standart dilde olduğu gibi ağızlarda da ötümsüzlüğünü genelde korumaktadır. Ancak hece ve kelime sonlarında bulunan bu ünsüzler, çoğunlukla ya ötümlüdür ya da yarı ötümlüdür. Kendisinden önce ünsüz bulunan hece başlarındaki süreksiz, ötümsüz ünsüzler de tamamen ötümlüdür.

biçercilig yab**d**ım. / *Biçercilik yaptım.* (OY/Çeşmelisebil)

yas**d**ıđ dokurduğ. / *Yastık dokurduk.* (HY/Çeşmelisebil)

admış üÇde yonana çıkardma ya**P**dığ. / *Altmış üçte Yunan'a çıkartma yaptık.* (TS/Gözlü)

2.6.4. Benzeşmeler

Benzeşme, bir dil birimindeki seslerin çıkış yeri ve çıkış biçimi bakımından birbirine yaklaşmasına denir (Karaağaç 2012: 65).

Yörede ağızında yaygın olarak görülen benzeşmeler şunlardır:

2.6.4.1. Gerileyici Ünsüz Benzeşmeleri

Bir ünsüzün kendisinden önceki bir ünsüzü tamamen ya da bir özelliği bakımından kendine benzetmesine gerileyici ünsüz benzeşmesi denir (Demir ve Yılmaz; 2012: 179).

-md-~-nd-

şimdi zarfının yöredeki varyantlarında dış ünsüzü olan -d- sesinin etkisiyle geniz, dudak ünsüzü olan -m- sesi; geniz, diş sesi olan -n- ünsüzüne dönüşmüştür.

ben gédsem **hindi** o ğaydı getirece:dim ben. / *Ben ğitsem şimdi o kaydı getirecektim.* (OY/Çeşmelisebil)

-rl- ~-ll-

Kelime içinde kurallı biçimde -l- sesi, kendinden önce gelen -r- ünsüzünü tamamen kendine benzetir.

şö:le yakın **yèllerde** şarab küpleri çıkıyo. / *Şöyle yerlerde şarap küpleri çıkıyor.* (AÇ/Özkent)

-sc-~-cc-

ıccağ (<ı(ı)cağ) su içece:ñ. / *Sıcak su içeceksin.* (HK/Lâdik)

-z-c-~-c-c-

acıcığ hamur yuuruduğ. / *Azıcık hamur yoğururduk.* (HK/Lâdik)

-zs-~-ss-

taam, hadi **yassınnar** baalım. / *Tamam, hadi yazsınlar bakalım.* (AÇ/Özkent)

2.6.4.2. İlerleyici Ünsüz Benzeşmeleri

Bir ünsüzün kendisinden sonraki bir ünsüzü tamamen ya da bir özelliği bakımından kendine benzetmesine ilerleyici ünsüz benzeşmesi denir (Demir-Yılmaz 2012:179).

ğ(<ğ)-r-ğ-ğ

kadar edatı Karabıyık köyünde ilerleyici, uzak, tam benzeşmeyle genellikle *ğadağ* şeklinde kullanılmaktadır.

ğoyulasıya **ğadağ** ğaynadırdığ. / *Koyulasıya kadar kaynatırdık.* (AG/Karabıyık)

-nl-~-nn-

Kelime içinde -l- ünsüzünden önce -n- sesi gelince kurallı biçimde -l-, -n- ünsüzüne benzemektedir.

biz **bunnardan** ğalabalıız ya: / *Biz bunlardan kalabalığız ya.* (Özkent)

-ñl-~-ñn-

anla- ve *dinle-* fillerinin yöredeki varyantlarında (*añla-*, *diñle-*) -ñ- ünsüzü kendisinden sonra gelen -l- ünsüzünü kendisi gibi geniz sesi olan -n- ünsüzüne dönüştürmektedir.

ben **añnamam**, dème. / *Ben anlamam, deme.* (HG/Karabıyık)

televzonda **diñnedim**. / *Televizyonda dinledim.* (HG/Karabıyık)

2.6.5 Ses Düşmeleri

-f~-ø-

çift kelimesinde karakteristik olarak görülen bir ünsüz düşmesidir.

şindi ğapısında dörd dene **çiT** çeker var. / *Şimdi kapısında dört tane çift çeker var.* (ŞÇ/Özkent)

çiT sürdüm çoğ senelerce. / *Çift sürdüm çok senelerce.* (OY/Çeşmelisebil)

-l~-ø-

Sadece altmış sayısı ve kalk- fiilinin yöredeki varyantlarında tespit edilen bir ünsüz düşmesidir.

ilg bozduğları ca:miyi bilmeñ sen, **admuşlıyı** bilmeñ. / *İlk bozdukları camiyi bilmezsin sen, altmışlıyı bilmezsin.* (OY/Çeşmelisebil)

kaKdı, doğuma hepsi **kaKdı** şindi. / *Kalktı, dokuma hepsi kalktı şimdi.* (HY/Çeşmelisebil)

-n~-ø-

Gözlü kasabasında *-ken* zarf-fiil ekinin kullanımında tespit edilen bir ses düşmesidir.

şu yoldan ik *kişi* getirib götüri:dig baĶalım buralar **ekinike**. / *Şu yoldan iki kişi getirip götürüyorduk bakalım buralar ekinen.* (ET/Gözlü)

şindi siz **ğadarıka** ben, ğadnan bazarına giderdim. / *Şimdi siz kadarken ben, Kadınhanı pazarına giderdim.* (AK/Gözlü)

-r~-ø-

-(X)r geniş zaman ekinin bünyesindeki -r ünsüzü yöre ağzında sıklıkla düşmektedir.

valla: açığı **viriseñiz**, çoğ açığı var arada. / *Valla açık verirsiniz, çok açık var arada.* (RÇ/Özkent)

onnarı sen **bilisiñ**. / *Onları sen bilirsin.* (OY/Çeşmelisebil)

2.6.6. Ses Türemeleri

-ø~-a

-ken zarf-fiil ekinde görülen bir ünlü türemesidir.

yaĶaladdım *onu* evele ğıza:nan **giderkene**. / *Yakalattım onu evvela kızakla giderken.* (AÇ/Özkent)

ordan da süd getirdi **gelirkene**. / *Oradan da süt getirdi gelirken.* (OY/Çeşmelisebil)

-ø~-g, -ğ

-IncA zarf-fiil ekinde görülen bir ünsüz türemesidir.

şorayı **aşıncağ** baña dedi ki. / *Şorayı aşınca bana dedi ki.* (OY/Çeşmelisebil)

gelineg hemen bi südlü ga:ve yapardı. / *Gelince hemen bir sütlü kahve yapardı.*
(OY/Çeşmelisebil)

-ø~-m

yēnge yoğ mu **yoñsam**, dedi. / *Yenge yok mu yoksa, dedi.* (OY/Çeşmelisebil)
keşgem govmasalarıldı. / *Keşke kovmasalarıldı.* (HG/Karabıyık)

2.6.7. Göçüşme (Metatez)

Göçüşme, kelime içinde yan yana bulunan çift ünsüzlerin veya komşu hece ünsüzlerinin yer değiştirmesiyle oluşur (Korkmaz, 1994: 84). Göçüşmenin nedeni daha çok söyleyiş kolaylığına bağlanmaktadır. Sarayönü ağzında tespit edilen göçüşme örnekleri şunlardır:

-(k>)gş~~şg(<k)-

unu elerik, **eşgi** hamır yaparız. / *Unu eleriz, ekşi hamur yaparız.* (AYK/Gözlü)
zaba:nan ɔ da **eşgir**. / *Sabahleyin o da ekşir.* (AYK/Gözlü)

-ml~~lm-

hö:le bi güccüg **çölme:ñ** içine sarı su gatañ. / *Şöyle bir küçük çömleğin içine sarı su katarsın.* (MY/Çeşmelisebil)

hemşerim dört sene eveli bizim **melmeketimizde** forsan motor vardı. / *Hemşerim dört sene evvel bizim memleketimizde Forsan motor vardı.* (ŞÇ/Özkent)

-mr~~rm-

fakirlerimiz **kerme** yaki:. / *Fakirlerimiz kemre yakıyor.* (FT/Gözlü)

-pr~~rp-

kórpüden gēşdi gelin. / *Köprüden geçti gelin.* (AK/Gözlü)

ğalmaz, **topra:** gömülü:dü. / *Kalmaz, toprağa gömülüydü.* (MK/Gözlü)

2.6.8. Ünsüz İkizleşmeleri

İç seste iki ünlü arasında bulunan bazı ünsüzlerin iki ayrı heceye ait olmak şartıyla yinelenmeleri olayına ünsüz ikizleşmesi denir (Karaağaç 2010:80). Talat Tekin ünsüz ikizleşmelerini Türkçede asli uzun ünlülerin varlığına bağlamaktadır (Tekin 1975:215). Ayrıca Türkçe kelimelerdeki ünsüz ikizleşmelerini Günay Karaağaç şöyle açıklar: "İç seste iki ünlü arasında bulunan ve vurguyu üzerinde bulunduran ikinci hece başındaki ünsüzler, ilk açık hece ünlülerinin etkisi altında, açık hecenin zayıflığını örtmek üzere ikizleşirler." (Karaağaç 2010:80). Sarayönü ağzında çoğunlukla *-c-*, *-ş-* ve *-z-* ünsüzleri ikizleşmektedir.

-c(<-ç)-~~cc-

güccüg çocuğlar ya **güccüg** çocuğlar. / *Küçük çocuklar ya küçük çocuklar.*
(AÇ/Özkent)

o zaman **güccüg** geliyodu. / O zaman **küçük** geliyordu. (OY/Çeşmelisebil)

-ş~~şş-

çelig, **aşşık** hepsi kaçdı arkadaş. / Çelik, **aşık** hepsi kalktı arkadaş. (HÇ/Özkent)

tarlada **êşşeg** turpu dëe bi oT vardır. / Tarlada **eşek** turpu diye bir ot var. (OY/Çeşmelisebil)

ëyi **maşallah**, ëyi ëyi. / İyi **maşallah**, iyi iyi. (DK/Çeşmelisebil)

üç **ğaşşığ** yourd gatañ. / Üç **kaşık** yoğurt katarsın. (MY/Çeşmelisebil)

yorgan **döşşeg** diKcez dië. / Yorgan **döşek** dikeceğiz diye. (AY/Karabıyık)

-z~~zz-

hanımı öldü, diyi, **yazığ** a:ÇÇığ pirişannadı diyi. / Hanımı öldü diye, **yazık** azıcık perişan hâle geldi diye. (HÇ/Özkent)

azzi: buña vurudum. / **Azığı** buna vururdum. (HK/Lâdik)

3. MORFOLOJİK ÖZELLİKLER

Bu bölümde yöre ağzında tespit edilen standart Türkiye Türkçesinden farklılaşan belirgin morfolojik yapılar incelenmiştir.

3.1. Yönelme Hâli Eki

Sarayönü ağzında kullanılan yönelme hâli eki +A'dır. Bu ek işlev açısından standart Türkçedeki kullanımlarıyla aynıdır. Ancak *ben, sen, o, bu, şu* zamirlerinin yönelme hâliyle çekimlerinde *baña, saña, oña, buña, şuña* şekilleri ortaya çıkmaktadır. Bu durum yöre ağzında yönelme hâli eki +A'nın tarihî dönemlerdeki +GA şeklinin izlerini yansıttığını göstermektedir.

o **baña**(<ben-ge) soruyu. / O **baña** soruyor. (OY/Çeşmelisebil)

beni **saña**(<sen-ge) saddılar. / Beni **sana** sattılar. (YI/Özkent)

şuña (<şu-n-ga) alazada², diriz biz mesela. / **Şuna** alazada, deriz biz mesela. (ET/Gözlü)

milled alışmış **oña**(<a-n-ga). / Millet alışmış ona. (Özkent)

buña(<bu-n-ga) gaşşığ gaba: dëller. / **Buna** kaşık kabağı derler. (Gözlü)

3.2. Vasıta Hâli Eki

Standart Türkiye Türkçesinin vasıta hâli eki +lA'dır. Sarayönü ağzında genel olarak +XnAn, +nAn, +XnA ekleri kullanılmaktadır. Az da olsa +XlA ve +Xlan şekilleri mevcuttur. *ile* edatının ekleşmesiyle oluşan +lA vasıta hâli ekinin yöredeki varyantlarının son sesinde görülen -n ünsüzü arkaik bir vasıta hâli eki

² alazada: Dökülen tohumlarla ertesi yıl kendiliğinden çıkan tahıl, soğan v.b. (TTAS)

olan +n'nin kalıntısıdır (Ercilasun 1983:141). Ekin bünyesindeki -l- ünsüzü, gerileyici ünsüz benzeşmesi sonucu son seste bulunan -n sesine benzemiştir.

bi **guzuynan** geldi:mizi ben bilirim, dedi. / *Bir kuzuyla geldiğimizi bilirim.* (Özkent)

çocuğ da **sennen bennen** gezi:./Çocuk da **senle benle** geziyor. (Özkent)
birini acıguyudan getirdig, dellerdi esgiler, **ğa:nıyına** / *Birini Acıkuyu'dan getirdik, derlerdi kağnıyla.* (OY/Çeşmelisebil)

gelike **salamınan** gelillerdı. / *Gelirken selamla gelirlerdi.* (SMG/Gözlü)

unulan garişdırırığ. / *Unla karıştırdık.* (AYK/Gözlü)

3.3. Şahıs Ekleri

3.3.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Sarayönü ağzında tespit edilen zamir kökenli şahıs ekleri; öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman ekleriyle kullanılmaktadır.

1. Teklik Şahıs: -ın, -in, -un, -ün

Standart yazı dilindeki -Xm 1. teklik şahıs eki yöre ağzında çok az kullanılmaktadır. Daha çok Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan -van, -ven ekinin kalıntısı olan -Xn kullanılmaktadır.

pulise yakaladdırıyım. / *Polise yakalattırırım.* (YI/Özkent)

ğula:m duymaz ben ağnaman. / *Kulağım duymaz ben anlamam.* (AÇ/Özkent)

duyduñ, ma^hkemeye viririm didiñ ya. / *Duydun, mahkemeye veririm.* (HÇ/Özkent)

gardeşi:ñ o:luyun veya amcañın. / *Kardeşinin oğluyum veya amcanım.* (ŞÇ/Özkent)

2. Teklik Şahıs: -sıñ, -siñ, -suñ, -süñ

Standart yazı dilinde kullanılan -sXn ekine hiç rastlanmamıştır. Yöre ağzının tamamında Osmanlı Türkçesi döneminden itibaren yaygınlaşan -sXñ eki kullanılmaktadır.

vurursuñ bó:le gider. / *Vurursun böyle gider.* (AÇ/Özkent)

hinci bunlarla gidecegsiñ. / *Şimdi bunlarla gideceksin.* (HK/Lâdik)

Öğrenilen geçmiş zamanın ikinci teklik şahıs çekimlerinde ekin başındaki s- ünsüzü düşmektedir.

gendiñi de ğurtarmışıñ maşşallah. / *Kendini kurtarmışsın maşallah.* (DK/Çeşmelisebil)

3. Teklik Şahıs: -Ø

de:zo:l **olur** bizim. / *Teyze oğlu olur bizim.* (HÇ/Özkent)

gula:m **duymaz** ben ağnaman. / *Kulağım duymaz ben anlamam.* (AÇ/Özkent)

1. Çokluk Şahıs: -ız, -iz, -uz, -üz

biz şı:ni söker**iz**, biliñ mi sen? / *Biz şeyini sökeriz, bilir misin sen?* (HÇ/Özkent)

ya:ni öldürmemeye ga:ret _ idiyor**uz**. / *Yani öldürmemeye gayret ediyoruz.*
(HÇ/Özkent)

yi:rmi dokuzluy**uz** biz. / *Yirmi dokuzluyuz biz.* (AKA/Lâdik)

bi de hanım buluvırır**ız** de: mi? / *Bir de hanım buluveririz değil mi?*
(DK/Çeşmelisebil)

-AcAk gelecek zaman ekinde ekin son hecesiyle kaynaşmaktadır.

Yorgan döşşeg dike**cez** geline. / *Yorgan döşek dikeceğiz geline.* (AG/Karabıyık)

iş gósderme:ce:z de:diñ. / *İş göstermeyeceğiz (yaptırmayacağız) diyeydin.*
(DK/Çeşmelisebil)

2. Çokluk Şahıs: -sıñız, -siñiz, -suñuz, -süñüz

hasda:neyi görmüş**süñüz**dür, bilirs**siñiz**dir. / *Hastaneyi görmüşsüñüzdür, bilirsinizdir.* (ŞÇ/Özkent)

ta:silli adamsı**ñız**. / *Tahsilli adamsınız.* (OY/Çeşmelisebil)

yazacağ mısı**ñız**? / *Yazacak mısınız?* (OY/Çeşmelisebil)

1. Çokluk Şahıs: -lar, -ler

namazla: dokullar hemi çoğ para_jder. / *Seccade dokurlar hem çok para eder.*
(HY/Çeşmelisebil)

ö:le diller ya:ni. / *Öyle derler yani.* (HÇ/Özkent)

3.3.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

Standart yazı dilinde iyelik kökenli şahıs ekleri görülen geçmiş zaman ve şart kipleriyle kullanılmaktadır. Sarayönü ağzında, standart yazı dilinden farklı olarak şimdiki zaman, geniş zaman ve gelecek zaman çekimlerinde de iyelik kökenli şahıs eklerine benzer kullanımlar tespit edilmiştir. Diğer Anadolu ağzlarında da örneğine rastlanan bu tür çekimlerde şahıs eklerinin iyelik kökenli mi yoksa zamir kökenli mi olduğu henüz kesinlik kazanmamıştır. Ağız araştırmacıları arasında genel görüş iyelik kökenli şahıs ekleri olduklarıdır. Ancak bu tür yapıların zamir kökenli şahıs eklerinin kısalmış şekilleri (biliñ<bil-i-r-siñ gibi) olabilecekleri ihtimalini de düşünmek gerekir. İyelik kökenli şahıs eklerinin

ikinci şahıslarında Türkçenin tarihî dönemlerindeki gibi damak /n/ si ünsüzü korunmaktadır.

1. Teklik Şahıs: -(X)m

yimeg bile yidim ben. / *Yemek bile yedim ben.* (ŞÇ/Özkent)
para isdi:m de virmi:. / *Para istiyorum da vermiyor.* (YI/Özkent)
ona kedi getirecem, didim. / *Ona kedi getireceğim, dedim.* (HÇ/Özkent)
ma:kemeye virrim, duysam. / *Mahkemeye veririm, duysam.* (YI/Özkent)

2. Teklik Şahıs: -(X)ñ

teneyi fazla yidiñ mi dokunur. / *Taneyi fazla yedin mi dokunur.* (FÖ/Karabıyık)
sèn nè_aParsañ yaP. / *Sen ne yaparsan yap.* (YI/Özkent)
ğonuşmayacañ bağ. / *Konuşmayacaksın bak.* (RÇ/Özkent)
üç gaşşığ yourd gatañ, su gätmaycañ_ama. / *Üç kaşık yoğurt katarsın, su katmayacaksın ama.* (MY/Çeşmelisebil)
bi yannına so:ra model yapıyoñ. / *Bir yanına sonra model yapıyorsun.* (HY/Çeşmelisebil)
kene varımış, kene, biliñ mi? / *Kene varmış kene, bilir misin?* (HG/Karabıyık)

2. Teklik Şahıs:-ø

ğaça:sa virme. / *Kaçaksa verme.* (RÇ/Özkent)
bir nüwus cüzdanıñ olursa egmeg yirsiñ. / *Bir nüfus cüzdanın olursa ekmek yersin.* (TS/Gözlü)
hindi genever yasağ oldu. / *Şimdi kenevir yasak oldu.* (AK/Gözlü)

1. Çokluk Şahıs: -(X)G, -(X)Ġ

sü böre: yapardıĠ evel. / *Su böreği yapardık eskiden.* (HK/Lâdik)
birini acıguyudan getirdig, dèllerdi. / *Birini Acıkuyu'dan getirdik, derlerdi.* (OY/Çeşmelisebil)
a:cığ ta: böyüg_aÇsağ yuğa_olur. / *Azcık daha büyük açsak yufka olur.* (DK/Çeşmelisebil)

-XG, -XĠ birinci çokluk şahıs eki Sarayönü Yörük ağzında sadece görülen geçmiş zaman ve şart kiplerine eklenebilmektedir. Ancak Türkmen ağzında (Gözlü kasabasında) ise şimdiki zaman ve geniş zaman kiplerine de eklendiği örnekler tespit edilmiştir.

pindir yaparığ südü. / *Peynir yaparız sütü.* (AYK/Gözlü)
şu tula: göyi:rig de yi:rig ya oña pindir diriz. / *Şu tuluğa (tuluma) koyuyoruz da*

yi^yo^ru^z ya ona peyⁿir deriz. (AYK/Gözlü)

onu^ñ içⁿde unulan ğariş^dırırığ. / Onun içⁿde unla karış^tırırız. (MK/Gözlü)

onu zaba:nan yo^uru^ru^ğ. / Onu sabahleyin yo^ğu^ru^ru^z. (AYK/Gözlü)

2. Çokluk Şahıs: -(X)ñXz

saysa^ñız da hüse:n_a:m ra:metlig sö:lemiş bunnara. / Saysaⁿız da Hüseyin ağam rahmetlik söylemiş bunlara. (AÇ/Özkent)

siz_ö:redmennig yaPdⁱñız. / Siz öğ^retmenlik yaptımız. (OY/Çeşmelisebil)

siz ğonuşca:ñız. / Siz konuş^acaksınız. (AG/Karabıyık)

düün yemeğleri diñız. / Düğün yemekleri diy^orsunuz. (HG/Karabıyık)

sallana sallana gezi:ñız. / Sallana sallan geziy^orsunuz. (SMG/Gözlü)

3. Çokluk Şahıs: -lAr

keşgem ğovmasalar^dı. /Keşke kovmasalar^dı. (HG/Karabıyık)

beni saña saddılar. / Beni sana sattılar. (YI/Özkent)

3.3.3. Emir Ekleri

Emir çekiminde şahıs ekleriyle kip ekleri iç içe geçmiş olduğundan her şahıs için ayrı kip eki kullanılmaktadır. Sarayönü ağzında tespit edilen 1. teklik ve 2. çokluk şahıs ekleri hem ses değişiklikleri hem de arkaik özelliklerin korunması bakımından standart yazı dilinden farklılık göstermektedir.

1. Teklik Şahıs: -AyIn, e:n, -è:n, -èn, i:m

-AyIn birinci teklik şahıs emir eki Sarayönü ağzında arkaik unsurların korunduğunun önemli kanıtlarından birisidir. Çünkü bu ek Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde kullanıldığı şekliyle aynıdır.

bobama sor ba^kayım. / Babama sor bakayım. (YY/Çeşmelisebil)

nasıl_anna^da:yım ğuzum ben. / Nasıl anlatayım kuzum ben. (AG/Karabıyık)

ó:leyidi ne bileyⁱn_hay ğuzum. / Öyleydi ne bileyim hay kuzum. (HK/Lâdik)

-AyIn ekinin yörede hece kaynaşmasına uğramış -e:n, -è:n ve -èn şekilleri vardır.

ben_ismiⁿi ğonuşmè:n. / Ben ismini konuşmayayım. (OY/Çeşmelisebil)

bi yanı dokuyullar saa diyvirèn ben. / Bir yanı dokuyorlar sana deyi^ver^eyim. (HY/Çeşmelisebil)

alè:n, gele:n de ezbere ğedme:lim. / Alayım, geleyim de ezbere gitmeyelim. (OY/Çeşmelisebil)

2. Çokluk Şahıs: -(X)ñ

İkinci çokluk şahıs emir eki standart yazı dilinden farklı olarak tarihî dönemlerdeki gibi damak /n/ si barındırmaktadır.

adam başınızdan ne geçdi:se onu aǎnadıñ di:. / *Adam başınızdan ne geçtiyse onu anlatın, diyor.* (AÇ/Özkent)

bunnarı yakalayıñ. / *Bunları yakalayın.* (YI/Özkent)

oynañ didim, oynami:ler. / *Oynayın, dedim, oynamıyorlar.* (HÇ/Özkent)

2.4. Şimdiki Zaman Kipi

Şimdiki zaman ekleri ağız araştırmalarında genel olarak ağızların tasnifi için önemli veriler sunmaktadır. Sarayönü ağızlarında da –A yorır yapısından ekleşen –yor şimdiki zaman ekinin ekleşme sürecinin birçok safhası gözlemlenebilmektedir.

Şimdiki zaman yapısının Sarayönü ağızlarındaki çeşitleri incelendiğinde şöyle bir ekleşme süreci görülmektedir:

-I yoru~-A yor~-A yo~ -yor~-yör~-yo~-yur~-yu~-i:r~-i:

-I yoru~-A yor~-A yo

Türkçede şimdiki zaman eki *zarf-fiil+yardımcı fil+geniş zaman ekinin* kaynaşması sonucu ortaya çıktığı için ekin en eski şekillerinin –Xyorur olduğunu kabul etmek gerekir (Demir 1999: 57). Aşağıdaki örnekte –é:- ünlüsü hece kaynaşmasına uğramış –eyi- ses grubunun varlığına işaret eder. Sarayönü Yörükleri ağızında –AyI- ses grubu hece kaynaşmasıyla genelde –é:- ve –é- ünlülerine dönüşür. Şimdiki zaman ekinin bu şekillerine Yörük'lerin konuşmalarında rastlanmıştır.

bir _ aylığ asgerin, şe: **yetişme:yoru** (< **yetiş-me-y-i-yoru**) mañğalara ğumandan. / *Bir aylık askerim, şey yetişmiyor, mangalara kumandan.* (OY/Çeşmelisebil)

ibra:m _öcalan _önsal **dé:yoru** (<**dé-y-e-yoru**) ğayyd. /*İbrahim Öcalan Önsal, diyor kayıt.* (OY/Çeşmelisebil)

çerkezinen geçinceme **çıkarama:yollar** (<**çıkarama-y-a-yor-lar**). / *Çerkez'le geçinemiyorlar.* (OY/Çeşmelisebil)

o:lannar **bilme:yo** (<**bilme-y-e-yo**) mu? / *Oğlanlar bilmiyor mu?* (OY/Çeşmelisebil)

-yor~-yör~-yo

Şimdiki zaman ekinin bu varyantları incelenen metinlerde standart konuşma dilinin etkisinin hissedildiği yerlerde tespit edilmiştir.

çifcilig yapıyörüm. /*Çiftçilik yapıyorum.* (ŞÇ/Özkent)

soğuk hava deposuna göyuyoruz şindi. / Şimdi soğuk hava deposuna koyuyoruz.
(HÇ/Özkent)

şindi demiyö bağ. / Şimdi demiyör bak. (HG/Karabıyk)

-yur~yu

o baña soruyö. /O bana soruyör. (OY/Çeşmelisebil)

öbür aşşia vurduñ mu uçuruyö. / Öbür aşşğa vurdun mu uçuruyör.
(AÇ/Özkent)

bi yanñ dokuyollar saa diyvirèn ben. / Bir yanñ dokuyörler sana deyivereyim
ben. (HY/Çeşmelisebil)

-i:r~i:

Şimdiki zaman ekinin bu varyantları Sarayönü ağzında Yörük ve Türkmen ağzlarının ayrımı için önemli bir veridir. Çünkü bu şekillere çoğunlukla Türkmen köylerinde rastlanmıştır. Bölgeye yüzyıldan fazla bir zaman önce gelen Yörüklerin ağzında da bu kullanımlar tespit edilmiştir. Bu durumda yörede dil hususunda baskın unsurun Türkmenler olduğu kanısına varılabilir.

duymazdan geliñ. / Duymazdan geliyorsun. (HÇ/Özkent)

yoğ ben di:m, diş çeki:rim çek. / Yok ben diyorum, diş çekiyorum çek.
(SMG/Gözlü)

şu tula: göyi:rig de yi:rig ya oña pindir diriz. / Şu tuluğa koyuyoruz da yiyoruz
ya ona peynir deriz. (AYK/Gözlü)

2.5. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipi

Sarayönü ağzının genelinde standart Türkiye Türkçesinde kullanılan *-mXş* öğrenilen geçmiş zaman eki kullanılmaktadır. Yörüklerden derlenen metinlerde bu ekin yanında aynı görevde kullanılan bir *-IK* ekine de rastlanmıştır. *-IK* ekinin eski Uygur Türkçesi metinlerinde görülen geçmiş zaman işlevinde kullanılan *-(y)UK* ekiyle aynı ek olduğu düşünülmektedir (Ay 2009: 92-93). Derlenen metinlerde ekin sadece üçüncü şahıslarla kullanımı tespit edilmiştir. Nurettin Demir, *-IK* ekinin öğrenilen geçmiş zaman işleviyle daha çok Adana-Karaman-Antalya üçgeninde yaşayan yaylacılık faaliyetinin yaygın olduğu göçebe Yörükler arasında aranması gerektiğini ancak kullanıldığı coğrafyanın tespitinin uzun araştırmalar sonucunda belirlenebileceğini söyler (Demir 2007:384).

ondan dağılığ o garağoyunnular hep. / Ondan dağılmış o Karakoyunlular hep.
(OY/Çeşmelisebil)

Atatürk getirig onnarı. / Atatürk getirmiş onları.(OY/Çeşmelisebil)

ağşe:rden gelik. /Akşehirden gelmiş. (HG/Karabıyk)

buradan gelmeden evel doKsan dokuzda yerleşikler./ Buradan gelmeden evvel

doksan dokuzda yerleşmişler. (OY/Çeşmelisebil)

3.6. Zarf-fiiller

3.6.1. -ke~-ka~-ken~-kan~-kene~-kana

-ken zarf-fiil eki sadece ek-fiile (i- fiili) eklenebildiği için standart Türkçede tek şekillidir. Ancak Sarayönü ağızlarında bu ekin, önlük-artlık (kalınlık-incelik) uyumu, ses düşme ve türemelerine bağlı olarak -ke~-ka~-kan~-kene~-kana şekilleri de kullanılmaktadır.

şindi siz gadarı**ka** ben, gadınan bazarına giderdim. / *Şimdi siz kadar**ken** ben Kadınhamı pazarına giderdim.* (AKA/Lâdik)

bunnar üyür**ke** gice yuuru lambayla iderdim. / *Bunlar uyur**ken** gece yoğurur lambayla ederdim.* (HK/Lâdik)

gêdelim gelik**ene** gördü:müz yere yerleşelim dè: gelmişler. / *Gidelim, gelirken gördüğümüz yere yerleşelim diye gelmişler.* (OY/Çeşmelisebil)

ben okulda okur**kana** kamutay geçerdı. / *Ben okulda okur**ken** kamutay(meclis) geçerdı.* (OY/Çeşmelisebil)

3.6.2. -ıncağ~-inceg

Bu ek, standart dildeki -XncA zarf-fiil ekiyle aynı görevdedir. Sadece Çeşmelisebil'den derlenen metinlerde rastlanmıştır.

onu indiri bindirisiñ ısdarı dokuyunca, halıya ilme: atıncağ. / *Onu indirir bindirirsin, ıstarı dokuyunca halıya düğüm atınca.* (HY/Çeşmelisebil)

gelince**g** hemen bi südlü ga:ve bişiridi. / *Gelince hemen bir südlü kahve bişiridi.* (OY/Çeşmelisebil)

3.6.3. -dığ sıra

Sadece bir örneğine rastlanan bu zarf-fiil yapısı -DXkçA ile aynı görevdedir. Söz konusu yapının Antalya ve Mersin ağızları ile ilgili yapılan çalışmalarda sıkça geçtiği görülmektedir.³ Bu durum -dığ sıra yapısının Yörüklerle has bir kullanım olduğunu fikrini güçlendirmektedir.

³ Antalya ve Mersin ağızlarından derlenen metinler için şu kaynaklara müracaat edilebilir: Mehmet Dursun ERDEM-Ramazan BÖLÜK, Antalya ve Yöresi Ağızları, Ankara: Turkish Studies Yay. 2011.; Fatih Numan KÜÇÜKBALLI, Gazipaşa (Antalya) Köyleri Ağızı, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013.; Erol ÖZTÜRK, Silifke ve Mut'taki Sarıkeçili ve Bahşiş Yörükleri Ağızı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. 2009.

Èhtiyarladıđ sıra tağaT gèdiyo. / İhtiyarladıkça takat gidiyor.
(MY/Çeşmelisebil)

3.7. Zamir ve Sıfatlar

3.7.1. ende:~ènde:

Sadece Yörüklerden derlenen metinlerde tespit edilen *ende:~ènde:* işaret zamiri veya sıfatı çoğunlukla “o” işaret zamiri veya sıfatı ile karşılanabilir. Ancak bazı durumlarda anlam yetersiz kalabilir. “*Ende:nin Türevleri ve İçel İli Ağızlarında Kullanımı*” başlıklı yazısında Gülseren Tor bu yapının, “*oradaki, yanındaki, yanında bulunan, orada bulunan, elindeki, elinde bulunan*” anlamlarını da karşıladığını belirtmektedir (Tor 2007:1793).

Bünyesinde uzun ünlü barındıran bu yapının etimolojisi Tietze tarafından **a-n-da-ki>andaği>endeği>ende:* şeklinde yapılmıştır (Tietze 2002:723).

nere girece:z ènde: numarayı. / *Nere gireceğiz elindeki numarayı.*
(YY/Çeşmelisebil)

ende: saña yèter. / *O sana yeter.* (MY/Çeşmelisebil)

3.8. Edatlar

3.8.1. kè:ri~gè:ri

sonra anlamında kullanılan çekim edatıdır. +*DAn* ayrılma hâli ekiyle kullanılır. Sarayönü ağızları içinde Yörük ağzına has bir edattır. Eski Türkçe devrinden bu yana kullanılmakta olan bu edat, Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki işleviyle Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmaktadır; fakat fonetik olarak ötümsüz şeklinin kullanımıyla arkaik özellikleri barındırdığını göstermektedir (Hünerli 2012:599).

ondan gè:ri altına bi çeki, üsdüne bi fes dağallar. / *Ondan sonra altına bir yazma, üstüne de bir fes takarlar.* (AG/Karabıyık)

al ete: gèydirdigden gè:ri gelin almada o. / *Al eteği giydirdikten sonra gelin almada o.* (FÖ/Karabıyık)

gün döndügdèn kè:ri édeller _onu. / *Gün döndükten sonra yaparlar onu.*
(HG/Karabıyık)

3.8.2. so:na

sonra edatı standart Türkiye Türkçesinde fiil kök ya da gövdelerine eklendiği zaman -*Dxk* sıfat-fiil eki ve +*DAn* ayrılma hâli ekiyle birlikte kullanılmaktadır. Gözlü kasabasından derlenen metinlerde bu edatın farklı kullanımları tespit edilmiştir. Söz konusu metinlerde sonra edatı -*An* ve -*Ar* sıfat-fiil ekleriyle kullanılmıştır.

gazana dökenden so:na mayalarız. / Kazana döktükten sonra mayalarız.
(AYK/Gözlü)

eşgiyenden so:na onu zaba:nan youruruz. / Ekşidikten sonra onu sabahleyin
yoğururuz. (MK/Gözlü)

sürerden so:na ekini süreller. / Sürdükten sonra ekini sürerler. (AYK/Gözlü)

3.8.3. için~uçu~için

Yöre ağzında daha çok aslına uygun olarak yuvarlak ünlülü şekilleri tercih edilen için edatı işlev açısından standart dille aynıdır. Ancak kullanım olarak farklılık arz etmektedir.

esgiden gadınanına ba:lı oldu:muz _ için deñiřdiremedig ya:ni. / Eskiden Kadınhanı'na bağlı olduğumuz için değiştirmedik. (FT/Gözlü)

vurmağ _ için hö:le mağası var. / Vurmak için şöyle mağası var.
(HY/Çeşmelisebil)

yani mal _ uçu onnarı yitişdiriyoruz. / Yani mal için onları yetiştiriyoruz.
(ŞÇ/Özkent)

için edatı Standart Türkiye Türkçesinde yalın hâldeki isim, isim soylu kelimeler (yaşamak için) ve ilgi hâli eki almış zamirlerden (bizim için) sonra kullanılmaktadır. Ancak Sarayönü ağzında bu edatın ilgi hâli eki almış isim-fiillerden sonra kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir.

o arkaç geçiri, sa:lam düřürmeniñ üçü, düzgün düřmesiniñ üçü. /O arkaç geçirir, sağlam düşürmek için , düzgün düşmesi için. (HY/Çeşmelisebil)

4. SONUÇ

Sarayönü ilçesinde yaşayan Yörük ve Türkmenlerden derlenen metinlerin incelenmesi neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

I. Türkçenin tarihî dönemlerdeki metinlerinde varlığını hissettiren, anlam ayırıcı özelliğe sahip kapalı e (è) ünlüsü Yörük ağzında korunmaktadır. Türkmen ağzında ise darlaşarak /i/ sesine dönüşmüştür.

II. Sarayönü Yörük-Türkmen ağzının genelinde Türkçenin asli seslerinden sayılan damak /n/ si (ñ) ünsüzü korunmaktadır.

III. Sarayönü Yörük ağzı arkaik unsurlar bakımından Türkmen ağzından daha zengindir.

IV. Türkmen ağzında ekleşme süreci Yörük ağzına göre daha ilerdedir.

V. şimdiki zaman kipinde Yörük ağzında -A yoru~-A yor; Türkmen ağzında ise -i:~i:r şekilleri kullanılmaktadır. Bu durum Sarayönü Yörük ve Türkmen ağzları arasında en belirgin farktır.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

VI. Tipik Yörük ağız özelliği sayabileceğimiz *-IK* öğrenilen geçmiş zaman eki, *ende*: zamir veya sıfatı, *kê:ri* çekim edatı ve *-dik sıra* zarf-fiil yapısı Sarayönü Yörükleri ağızında kullanımı azalmıştır.

VII. Derlenen metinlerin genel fonetik ve morfolojik eğilimleri göz önüne alındığında Sarayönü Yörük ağızının Türkmen ağızına benzemeye başladığı görülmüştür.

VIII. Çalışmada Sarayönü Yörük ve Türkmen ağızının belirgin fonetik ve morfolojik özellikleri tespit edilmiştir. Ayrıca derleme esnasında yörede standart dilde kullanılmayan birçok kelimenin olduğu görülmüştür. Sarayönü Yörük ve Türkmen ağızlarının söz varlığı üzerine ayrıca yapılacak araştırmaların Türkçenin kelime hazinesine katkı sağlayacağı bir gerçektir.

5. DERLEME YAPILAN KAYNAK KİŞİLERLE İLGİLİ BİLGİLER

Kısaltması	Adı ve Soyadı	Yaşı	Köyü/Kasabası
AÇ	Ali Çobanoğlu	65	Özkent
AG	Ayşe Gökçe	55	Karabıyık
AK	Ahmet Kertel	60	Gözlü
AKA	Ali Kaya	85	Lâdik
AYK	Ayşe Karali	60	Gözlü
DÇ	Döne Küçük	61	Çeşmelisebil
ET	Enes Türk	34	Gözlü
FÖ	Fadime Öztürk	60	Karabıyık
FT	Fethi Tekeli	60	Gözlü
HÇ	Hamza Çakır	61	Özkent
HG	Halil Gökçe	57	Karabıyık
HK	Halime Kaya	76	Lâdik
HÖ	Hatice Özcan	67	Karabıyık
HY	Hacer Yılmaz	54	Çeşmelisebil
MK	Mürüvvet Keleş	85	Gözlü
MY	Meryem Yılmaz	74	Çeşmelisebil
OY	Osman Yılmaz	87	Çeşmelisebil
RÇ	Ramazan Çobanoğlu	57	Özkent
RÇ	Ramazan Çobanoğlu	57	Özkent
SMG	Seyit Mehmet Gümüş	78	Gözlü
ŞÇ	Şakir Çobanoğlu	60	Özkent
TS	Tahsin Soylu	87	Gözlü
YI	Yüksel Işık	71	Özkent
YY	Yusuf Yılmaz	61	Çeşmelisebil

KAYNAKÇA

- AY, Özgür (2009), "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekiminde Görülen Eskicil (Arkaik) Unsurlar Üzerine", **Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 75-101.
- DEMİR, Nurettin (1999), "Alanya Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekinin Varyantları." **İlmi Araştırmalar** 7, s. 57 -64.
- DEMİR, Nurettin (2007), "Anadolu Ağızlarında Kullanılan Geçmiş Zaman Eki -(y)XK", **Dil ve Edebiyat Yazıları, Mustafa İsen'e Armağan**, Ankara: Grafiker Yay., 375-385.
- DEMİR, Nurettin; YILMAZ, Emine (2012), **Türk Dili El Kitabı**, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1983), **Kars İli Ağızları**, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- GÜLENSOY, Tuncer (1999), "Ağız Araştırmalarının Bugünkü Durumu", **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni** (9 Mayıs 1997), Ankara: TDK Yayınları: 16-21.
- GÜLSEVİN, Gürer (2002), **Uşak İli Ağızları**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HÜNERLİ, Bülent (2012), "Türkiye Türkçesi Ağızlarında 'Keri (Geri)' Sözcüğünün Eskicil Bir Kullanımı", **Turkish Studies**, Volume 7/2 Spring s. 597-604.
- KARAAĞAÇ, Günay (2010), **Türkçenin Ses Bilgisi**, İstanbul: Kesit Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (1994), **Güney-batı Anadolu Ağızları**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2009), "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Dil Özellikleri-Etnik Yapı Bağlantısı ve Beklentilerimiz" **Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 467-473.
- SÜMER, Faruk (1972), **Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TEKİN, Talat (1975), **Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- TIETZE, Andreas (2002), **Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati**, 1. Cilt, İstanbul: Simurg Yayınları.
- TOR, Gülseren (2007). "Endē'nin Türevleri ve İçel İli Ağızlarında Kullanımı", **IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.1785-1805.
- ÜÇÖK, Necip (1951), **Genel Fonetik**, İstanbul: İbrahim Horoz Matbaası.
- YALÇIN, Süleyman Kaan (2011), "Türk Dilinde Ses Grupları ve Ses Gruplarının Ünlüleşmesi", **Turkish Studies**, Volume 6/3 Summer, s. 1597-1622.
- YAVUZ, Orhan (1991), "Türkçede Kapalı E", **SÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, S. 6, s.271-306.
- YILDIRIM, Faruk (2006), **Adana ve Osmaniye İli Ağızları**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, C 1.
- TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARI SÖZLÜĞÜ (TTAS), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas (23.10.2014).

SARAYÖNÜ (KONYA) BAŞHÜYÜK KASABASINDA YAŞAYAN KARAÇAY TÜRKLERİNİN HALK EDEBİYATI THE FOLK LITERATURE OF KARACHAY TURKS LIVING IN BAŞHÜYÜK TOWN, SARAYÖNÜ (KONYA)

Aziz AYVA *

Öz

Selçuk Üniversitesi bünyesinde kurulmuş bulunan Türk Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi arşivinde Anadolu ve Türk dünyasının çeşitli coğrafyalarından birçok halk kültürü derleme dosyası ve ses arşivi bulunmaktadır. Burada arşivlenen malzemeler hem bölge folklor atlaslarının tespitine imkân tanımakta, hem de halk bilimi araştırmacılarına mukayeseli çalışma fırsatı vermektedir.

Sarayönü; Konya'nın ova ilçeleri arasında yer alan dağlık bölgelerle yaşam kültürü ve buna bağlı olarak da halk kültürü ürünleri açısından farklılık gösteren bir ilçedir. Bölgeden derlenen ürünlerde ilçenin ekonomik faaliyetlerinden duygu dünyasına izlerini görebilmekteyiz. Bildirimizde söz konusu arşivde yer alan halk kültürü ürünlerinin/dosyalarının tasnifi yapılacak ve araştırmacılara konuyla ilgili yapılmış çalışmaların künyeleri tanıtılacaktır.

Sarayönü (Konya) Başhüyük kasabasında Karaçay Türkleri yaşamaktadır. 2000 civarında nüfusu bulunan kasabadan yapılan derlemelerde Karaçay Türkleri'nin dillerinden atasözlerine, düğün geleneklerinden manilerine, efsanelerinden masallarına kadar gelenek ve göreneklerini sözlü edebiyatlarını aynen koruduklarını görüyoruz. Bildirimizde Başhüyük Karaçay Türkleri'nden derlenmiş derleme dosyalarındaki ürünler ve bunların değerlendirilmesi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Sarayönü, Halk Edebiyatı, Gelenek ve Görenekler, Karaçay Türkleri, Başhüyük Kasabası

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / azizayva@konya.edu.tr.

Abstract

The archive of Turkish Folk Culture Application and Research Center, founded in Selçuk University, contains a lot of files and voice records compiled from various parts of Turkish world. The materials in the archive enables us to determine regional folklore atlases and they also make it possible to have comparative studies for folklore researchers.

Sarayönü is a county in Konya, and because it is on the plain, the life style and folkloric products differ from those in mountainous parts. We can see traces of economic activities and emotions in products compiled from the region. In our notification, folkloric products and files in the archive will be classified and tags of the studies will be given for researchers.

There are about 2000 Karachay Turks in Başhüyük town in Sarayönü, Konya. The compilations show that Karachay Turks still keep their verbal literature, language, proverbs, wedding traditions, myths and tales. Products compiled from Karachay Turks and their assessment will be presented in our notification..

•

Keywords

Sarayönü, Folk Literature, Traditions, Karaçay/Karachay Turks, Başhüyük Town

GİRİŞ

Konya'nın Sarayönü ilçesinin Başhüyük kasabasında Karaçaylar yaşamaktadır. Bildirimizde Karaçayların sözlü gelenekleri üzerinde durulacağı için bu kadim Kafkas boyunun menşeleri hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Karaçay ve Balkarların (Malkarların) kökeni hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Malkarları da ihtiva etmek üzere müşterek bir ad olarak alınan Karaçay'ın, kabilenin efsanevi atası Karaçay ve Karça'dan geldiği hakkındaki yaygın bir rivayete göre bu kabile aslen Anadolu Türkleri'nden olup sultanın gazabına uğrayan reisleri Karça tarafından, önce Kırım'a ve oradan da Kafkasya'ya götürülmüştür. İkinci bir rivayete göre Çerkeslere karşı savaşlarda bozguna uğrayan Kırım askerlerinin, üçüncü bir rivayete göre de, Timur ordusunun Kafkasya dağlarına sığınmış bakiyesinden teşekkül etmişlerdir.

Etnik kökenleri hususunda çeşitli görüşler bulunan Karaçay- Balkarların Kuman- Kıpçak bakiyesi ve eski Hazarlar ile Bulgarların torunları oldukları da söylenmektedir. Karaçay ve Balkarlar, Rusların takip etmiş oldukları siyaset sonucunda farklı toplumlarmış gibi hiçbir geçerli sebep olmaksızın iki ayrı cumhuriyette yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Karaçay Türkleri artık, Karaçay Çerkez Muhtar Cumhuriyetinde, Balkarlar da Kabartay- Balkar Muhtar Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar.

Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti Rusya Federasyonu sınırları içinde yer alan Kuzey Kafkas Cumhuriyetlerinden biridir. Cumhuriyetin yüzölçümü 14100 km, toplam nüfusu 500000'dir. Nüfusun %42'sini Rus ve Ukraynalılar, %33'ünü Karaçaylılar, %10'unu Adıgeler, %6'sını Abazalar ve %3'ünü de Nogaylar oluşturmaktadır.

Rusya Federasyonu içinde yer alan Kabardey- Balkar Cumhuriyeti yüzölçümü 12500 km. olan küçük bir cumhuriyettir. Nüfus 730000'dir. Nüfusun %45'ini Adıge ve Kabardeyler, %37'sini Ruslar ve %8'ini de Balkarlar teşkil etmektedir.

Anadolu'da da; Başhüyük kasabası (Konya/Sarayönü), Arpacı Karaçay köyü (Tokat/Sulusaray), Çilehane köyü (Tokat/Almus), Belpınar köyü (Eskişehir/Çifteler), Yazılıkaya köyü (Eskişehir/Han), Akhisar köyü (Eskişehir/Han), Gökçeyayla (Eskişehir/Han), Ertuğrul/Yakapınar köyü (Eskişehir/Sivrihisar), Doğlat köyü (Afyon/İncehisar), Eğrisöğüt köyü (Kayseri/Pınarbaşı), Yağlıpınar köyü (Ankara/Gölbaşı) ve Emirler köyü (Sivas/Yıldızeli)'nde Karaçaylılar bugün dillerini, gelenek ve göreneklerini Kafkaslar'daki ataları gibi koruyarak/sürdürerek yaşamaktadırlar.

Başhüyük kasabası; Kafkaslar'dan gelen Karaçaylar tarafından kurulmuştur. Karaçay-Malkar (Balkar) Türkleri'ne mensup 1000 civarında hane yıllardır süren yoğun Bolşevik baskıları ve Müslüman bir ülkede yaşama istekleri sonucunda anavatanları olarak gördükleri Türkiye'ye göç etmeye karar verirler. Sultan Abdülhamit'in Anadolu'yu Türkleştirme politikasının da etkili olduğu bu göçlerde İstanbul'da ikâmet eden Karaçaylı âlimlerin büyük etkisi olmuştur. Onların davetiyle göç hareketi başlamış ve Abdülhamit'in rızasıyla yerleşim yeri tespitinden sonra 1905 yılında, bu 1000 hanenin 500'ü bugünkü Başhüyük kasabasına yerleştirilmiştir.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ TÜRK HALK KÜLTÜRÜ UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİNDE BULUNAN SARAYÖNÜ VE BAŞHÜYÜK (KARAÇAY) KONULU DOSYALAR

1989 yılında Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU'nun Başkanlığı'nda kurulan Merkez'de Anadolu'nun hemen bütün coğrafyaları ile Türk dünyasından belirli bölgelere ait halk edebiyatı ve halk kültürü derleme dosyaları bulunmaktadır. Merkez başkanlığını SAKAOĞLU'ndan sonra, Prof. Dr. Abdüsselam ULUÇAM yürütmüştür. Hâlen Doç. Dr. Sinan GÖNEN Merkezin başkanlığını yapmaktadır. Bir dönem şahsımın da Başkan Yardımcısı olarak görev yaptığı Merkez'e hediye edilmek üzere öğrencilerime 850-900 civarında derleme dosyaları hazırlatmışım. Kataloglama çalışmalarının devam ettiği Merkez Arşivi araştırmacılara hizmet vermektedir. Merkez bünyesinde Uz. Hâle GÜRBÜZ görev yapmaktadır. Merkez'de Konya ile ilgili dosyaların doğal olarak bir ağırlığı söz konusudur. Kataloglama çalışmalarının henüz yapılmadığı 1500'ün üzerinde dosya hariç Konya'nın Sarayönü ilçesi ve köyleri üzerine yapılmış/yaptırılmış 14 derleme dosyası bulunmaktadır: 2, 130, 268, 776, 804, 867, 908, 1377, 1634, 1748, 1813, 1818, 2271 ve 2371. Bu dosyaların üçü (Dosya Nu: 130, 804 ve 1377) Kafkasya'dan Karaçay Türkleri'nin iskan edilmesi sonucu kurulmuş olan Başhüyük Kasabası üzerinedir. Bildirimizde bu dosyalardan hareketle, Sarayönü ilçesinin bir bütün hâlinde folklor atlası çıkarılmaya çalışılacak ayrıca Kafkasya'daki atalarının gelenek ve göreneklerini yaşatan, şarkılarını söyleyen Başhüyük Karaçay Türkleri'nin halk edebiyatı ve halk kültürü ürünleri verilecektir. Aşağıda Sarayönü ilçesi ve köyleri ve Karaçaylılar üzerine yapılmış olan derleme dosyalarının numaralarına göre içerikleri verilmiştir:

1. Dosya Numarası: 2

Derleyici: Meltem SARIOĞLU (Sarayönü / 1971)

Derleme Tarihi: 20.01.1989

Derleme Yeri: Sarayönü

Kaynak Şahıs: Hilmiye YILMAZ (Sarayönü / 1937)

Öğrenim Durumu: İlkokul Mezunu

Dosyada Bulunan Ürünler: Masal (Patlıcan)

Ninni

Gelin Türküsü

Maniler

2. Dosya Numarası: 130 (Başhüyük/Karaçay)

Derleyici: Didar ALPÇOĞ,ĞAY (Ceyhan / 1967)

Derleme Tarihi: 13.02.1989

Derleme Yeri: Sarayönü / Başhüyük

Kaynak Şahıs: Kadir ÖZKAN (1919 / Başhüyük)

Öğrenim Durumu: İlkokul Mezunu

Dosyada Bulunan Ürünler: Hatıralar / Kafkasya'dan Göç / İsyandar

Karaçay Düğün Âdetleri

Efsane (Adurhay ve Karaçay İsimleri)

Karaçay İnançları

Karaçay Yemekleri

3. Dosya Numarası: 268

Derleyici: Emine BEŞKALTAY (Konya / 1972)

Derleme Tarihi: 13-14-17-24.02.1990

Derleme Yeri: Sarayönü

Kaynak Şahıs: İsmail ER -Fatma ER -Şahinde LİMONCU-Semra SAĞSAĞAN

Öğrenim Durumu: İlkokul, okur yazarlığı yok, ?, Lise

Dosyada Bulunan Ürünler: Saya Geleneği

Düğün Âdetleri

Ağıt (Minem)

Bağdat Efsanesi

Masal (Bezci Kocanın Kızı)

Masal (Padişahla Küçük Kız)

Ninni

Masal (Güldal)

Fıkra (Kablumbağa)

4. Dosya Numarası: 776

Derleyici: Mevlüt GÜN

Derleme Tarihi: 1992

Derleme Yeri: Sarayönü / Karabıyık Köyü

Kaynak Şahıs: Mehmet Yiğitpaşa (1934), İlhami KÜÇÜKTÜRKMEN (1947)

Öğrenim Durumu: ?, Lise Mezunu

Dosyada Bulunan Ürünler: Fıkra (Erkeç mi Sıpa mı)

Fıkra (Camız Çifti mi Öküz Çifti mi)

Fıkra (Uyanık Bektaşi)

Karabıyık Köyü Hakkında Bilgiler

Mugallit Çelik (Mahalli Fıkra Tipi)

Mahalli Fıkra Tipi (Mugallit Murat Amca'dan Fıkralar)

Yağ Çıkarma Oyunu

Uzun Eşek / Güvercin Taklası

Fıkra (Köyün En Kazağı Kim?)

Fıkra (İlk Önce Kim Gidecek)

Fıkra (Develer)

Fıkra (Kürt)

Fıkralar

5. Dosya Numarası: 804 (Başhüyük/Karaçay)

Derleyici: Nâlân DEMİRPOLAT (Sarayönü / 1972)

Derleme Tarihi: 03-05-09-10-11.02.1992

Derleme Yeri: Sarayönü-Başhüyük Kasabası

Kaynak Şahıs: Tavus DEMİRPOLAT-Habibe DEMİRPOLAT-Ayşegül

YILDIZ-Muhlis YILDIZ-Şener KARAKUL-Melahat YUILDIZ

Öğrenim Durumu: Ortaokul-İlkokul-Üniversite-İlkokul-Lise

Dosyada Bulunan Ürünler: Masal (Ayı Kulak)

Tekerleme

Ninni

Maniler

Gök Elâ (şarkı)

Şarkı

Düğün Şarkısı

Atasözleri

Beddua (Şiir)

Masal (Yılan Derisini Değiştirse de Huyunu Değiştirmez)

Masal (Dikenler Söyler)

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

Ağıt (Ali'ye Ağıt)

Maniler

Türküler

6. Dosya Numarası: 867

Derleyici: Mehmet ÖZER

Derleme Tarihi: 19.02.1992 /10.03.1992 / 11.03.1992

Derleme Yeri: Sarayönü / Ladik Kasabası

Kaynak Şahıs: Hafize AKDOĞAN Havva DOĞAN

Öğrenim Durumu: İlkokul Mezunu Okur yazarlığı yok

Dosyada Bulunan Ürünler: İlahi

Maniler

İlahi

Masal (Üç Karpuzlar)

Yemek Tarifleri

Masal (Namuslu Kadın)

İlahiler

7. Dosya Numarası: 908

Derleyici: Nâlân DEMİRPOLAT

Derleme Tarihi: 18-19-23.02.1993

Derleme Yeri: Sarayönü

Kaynak Şahıs: Fadime DEMİRPOLAT Şamil DEMİRPOLAT

Öğrenim Durumu: Okur yazarlığı var. Ortaokul Mezunu

Dosyada Bulunan Ürünler: Masal (Kediler Sarayı)

Masal (Çoban)

Masal (Tuz)

Kısa Hikâyeler

Masal (Keloğlan)

Masal (Bir Ekmek İçin)

Efsane (Kumru Kuşu)

8. Dosya Numarası: 1377 (Başhüyük/Karaçay)

Derleyici: Gülhan TAŞDEMİR

Derleme Tarihi: 10.04.1995

Derleme Yeri: Sarayönü / Başhüyük Kasabası

Kaynak Şahıs: Necdet AKBAY (Başhüyük / 1938)

Öğrenim Durumu: Lise Mezunu

Dosyada Bulunan Ürünler: Karaçaylıların Türkiye'ye Gelişi

Başhüyük Kasabasının Tarihi
Başhüyük Kasabasının Bugünkü Durumu
Karaçaylılara Ait Gelenek ve Görenekler

9. Dosya Numarası: 1634

Derleyici: Erol ÇÖM (Konya 1975)

Derleme Tarihi: 19.01.1996

Derleme Yeri: Sarayönü / Ladik Kasabası

Kaynak Şahıs: İsmet ÇÖM (1953 / Kadınhanı / Bakırpınarı Köyü)

Öğrenim Durumu: İlkokul Mezunu

Dosyada Bulunan Ürünler: Ladikli Şih Ahmet Ağa'nın Menkıbeleri

10. Dosya Numarası: 1748

Derleyici: Ayşe KÜÇÜKHEMEK (Sarayönü 1976)

Derleme Tarihi: 19-20-21-26.02.1996

Derleme Yeri: Sarayönü Kurşunlu Köyü

Kaynak Şahıs: Ayış DALAK Naciye KÜÇÜKHEMEK Ayşe KELEŞ Hüseyin
KÜÇÜKHEMEK Naciye KURŞUN Şükrü KÜÇÜKHEMEK Zahide KURŞUN

Öğrenim Durumu: Okur yazarlıkları yok

Dosyada Bulunan Ürünler: Maniler

Hurşit Bey Hikâyesi

Arzu ile Kamber Hikâyesi

Türküler

Ağıtlar

Ninni

Türküler

Masallar

Türküler

Maniler

Tekerleme

Masal

11. Dosya Numarası: 1813

Derleyici: Ayşegül BABACAN (Konya 1976)

Derleme Tarihi: 05.02.1997

Derleme Yeri: Sarayönü / Kirlikuyu Köyü

Kaynak Şahıs: Rukiye KAYNAVUT (Sarayönü / 1943)

Öğrenim Durumu: Okur yazarlığı yok.

Dosyada Bulunan Ürünler: Masal (Tilki ile Tazı)

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

Masal
Hidrellez
Masal (Kara Fatma)
Yaşanmış Bir Olay
Maniler

12. Dosya Numarası: 1818

Derleyici: Tekin BAŞOL (Yozgat / Şefaati 1977)

Derleme Tarihi: 28.04.1997

Derleme Yeri: Sarayönü / Ladik Kasabası

Kaynak Şahıs: Kudret TINAS (Ladik 1981)

Öğrenim Durumu: Lise Öğrencisi

Dosyada Bulunan Ürünler: Masal

Sayısmaca

13. Dosya Numarası: 2271

Derleyici: Ali KARALI

Derleme Tarihi: 11.02.1999

Derleme Yeri: Sarayönü Gözlü Kasabası

Kaynak Şahıs: Muzaffer GENÇ (Gözlü / 1933)

Öğrenim Durumu: Okur yazarlığı yok.

Dosyada Bulunan Ürünler: Masal (Hürü)

Masal (Üç Bacı)

Masal (Sedreci Bacı)

Masal

14. Dosya Numarası: 2371

Derleyici: Yasemin MAVİ (Konya 1979)

Derleme Tarihi: 06-07.02.2000

Derleme Yeri: Sarayönü / Kurşunlu Kasabası

Kaynak Şahıs: Hatice YILMAZ Zahide KÜÇÜKDALAK Raziye
KÜÇÜKDALAK Ayşe KÜÇÜKDALAK

Öğrenim Durumu: Tahsili yok İlkokul Mezunu

Dosyada Bulunan Ürünler: Türküler (Çeşitli)

Ağıtlar

Halk Hikâyesi (Gülizar)

Türküler

Maniler

Ağıtlar

Maniler

SARAYÖNÜ (KONYA) BAŞHÜYÜK KASABASINDA YAŞAYAN KARAÇAY TÜRKLERİ'NİN HALK EDEBİYATI ÜRÜNLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıdaki 14 derleme dosyasının üçü (*Dosya Nu: 130, 804, 1377*) Karaçay Türleri folkloru üzerinedir. Bu dosyalarda; Karaçay halk edebiyatına ait efsaneler, masallar, maniler, ninniler, tekerlemeler, beddualar, ağıtlar, türküler, düğün şarkıları; Karaçay folklorundan düğün âdetleri, yemek tarifleri, halk inançları, vb. ürünlerin yanında Karaçay Türkleri'nin Kafkasya'dan göçlerine, çekilen sıkıntılara, Türkiye'de karşılaşılan sorunlara, hatıralara, vb. kadar çok değişik konularda folklorik malzemeler bulunmaktadır. Halk edebiyatı metinlerinde ortak bir duyuş ve düşünüş hâkimdir. Efsane ve masal kahramanları özgürlüğüne düşkün bir milletin yarattığı tiplerdir. İyilik ve doğruluk temaları daima ön plandadır. Düğün şarkılarının önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Atasözleri arasında bugün Türkiye'de bilinmeyen birçok atasözü bulunmaktadır. Karaçay ağzının Türkiye'de ne gibi değişikliklere uğradığını tespit etmek için bu metinler dil araştırmalarına da kaynaklık edebilir.

SONUÇ

1900'lü yılların başında Rusya'nın Bolşevik baskılarına dayanamayarak ve Müslümanlıklarını rahat bir şekilde yaşamak amacıyla anavatan bildikleri Türkiye'ye göç etmek durumunda kalan 1000 hane civarında Karaçay Türkü bugün ülkemizde sözlü edebiyatlarını, gelenek ve göreneklerini yaşatmayı başarmış kadim Türk boyudur. Türkiye'de Eskişehir, Konya, Yozgat, Tokat, Kayseri, Ankara, Yalova, vb. illerimizde bulunan bu köylerde yapılacak derlemeler son derece büyük önem arz etmektedirler. Özellikle Prof. Dr. Ufuk TAVKUL'un Karaçaylar üzerine yapmış olduğu bilimsel araştırmalar, sosyolojik etütler Kafkasya gerçeğini millet ve ülke olarak asla göz ardı edemeyeceğimizi göstermiştir. Başhüyük kasabasında yaşayan Karaçay Türkleri'nden derlenmiş olan halk edebiyatı ürünleri bu kadim Türk boyunun Kafkaslar'daki atalarını unutmadıklarını, onların destanlarını hafızalarında yaşattıklarını, toplumsal şuuraltılarının koruyucu etkisi altında yaşadıklarını, hâlâ gelenek ve görenekleriyle toplumsal ve ailevi ilişkilerini sürdürdüklerini göstermektedir. Ülkemizde bulunan 15 civarındaki Karaçay-Malkar köylerinden derlemeler yapılmalı, onların destanları, efsaneleri, şiirleri, şarkıları derlenmeli ve kayıt altına alınmalıdır.

METİNLER

Yukarıda da değindiğimiz gibi Sarayönü ilçesinin Başhüyük kasabasında Kafkasya'dan göç etmiş olan Karaçay Türkleri yaşamaktadır. Bu kadim Kafkas halkı kendi aralarındaki günlük konuşma dilinden gelenek ve göreneklerine, atasözlerinden düğün şarkılarına, manilerinden destan parçalarına kadar halk kültürü ürünlerini yaşatmakta ve bunların korunmasına da özel bir ihtimam göstermektedirler. Biz de bu amaçla Karaçay Türkleri'nin halk edebiyatı ürünlerinden örnek metinlere yer vermenin uygun olduğu kanaatindeyiz:

1. KARAÇAY ATASÖZLERİ

Aç kalan korkak da olsa yiğit olur.

(Aç kalgan korkak da bolsa cigitbolur.)

Aç kalan kurdu dağdan kovar.

(Aç kalganbörünü tavidan kuvar.)

Akıl parlak, akılsızlık da karanlıktır.

(Akıl carık, akılsızlık da karangıdı.)

Ateşi söndürmek için güzel su aranmaz.

(Otnu söndürmek için aruvsuv izlenmez)

Bir dişi atın hatırına üç yüz dişi at su içer.

(Bir baytalınhatırınaüçyüz batyal suv içer.)

Bulan sevinir, kaybeden ağlar.

(Tapkankuvanır; tas etgencılar.)

Çok gürültü eden gök de, çok gülen kadın da aldatıcı olur.

(Köptavušetgen kök de; köpkülgen katın da aldatuvçubolur.)

Deli arkadaştaansa akıllı Rus iyidir.

(Teli cöngerden ise akıllı Urusigidi.)

Dil ödden acı, baldan tatlı, kamadan keskin olur.

(Til öten acı, baldan tatlı, kamadan citibolur.)

Geveze olan çok konuşur, uyuz olan çok kaşınır.

(Geveze bolganköp söyleşir; uyuz bolganköpkiçinir.)

Güçlü suyun hesabı güçlü olur.

(Karuvsvunu hesabı karuvlubolur.)

Gün günü buldurur.

(Künkünnü taptırır.)

Harman zamanı çıkan da payını saklar.

(Harman zamanı çıkanda ülüşünü asrar.)

Her kalpak giyen yiğit olmaz.

(Her kalpak kiygencigitbolmaz.)
 Kalp bakmasa göz görmez.
 (Cürek karamasa köz körmez.)
 Kedinin erkeği de sıçan kovar.
 (Kıştiknicaşıdaçıkankuvar.)
 Kel keçi boynuz aramaya çıkınca kalanından olur.
 (Kel eçgimügüzizlergeçikganlaykalganındanbolur.)
 Kız kardeşi olmayanın arkasından ağlayanı da olmaz.
 (Egeçibolmagannı artından cılaganı da bolmaz.)
 Kirli kişi yüreği temiz olmayandır.
 (Kirli kişi cüregi temiz bolmagandı.)
 Koyuna kuyruğu yük olmaz.
 (Koygakuyrugucükbolmaz.)
 Kurbağa da yaşadığım suyum derin olsun der.
 (Maka da çaşagansuvum terin bolsun der.)
 Kurt yediğini derisiyle öder.
 (Börüaşaganıterisibilatöler.)
 Ne yapacağını bilmeyen evini yıkar, yeniden yapar.
 (Ne eteriginibilmegenüvünücıgarcangıdan eter.)
 Rüyada ne yesen de doymazsın.
 (Tüşünde ne aşasan da toymazsa.)
 Sağlam koyunu üç yüz kuzu emer.
 (Tınc koyunu üçyüz kozu emer.)
 Sen yorulsan atın soluklanır.
 (Sen arısanating solur.)
 Sıcak su da ateşi söndürür.
 (İssisuv da otnu söndürür.)
 Sokurgasorgandılar: Adam olan güzel demiş.
 (Sokurgasorgandıla adam bolganaruvdudegent.)
 Suyun getirdiğini rüzgâr götürür.
 (Suvnukeltirgeniniceleltir.)
 Tilکیدen kaçanın önüne ayı çıkarmış.
 (Tilکیدen kaçannı allına ayuvçigarimiş.)
 Uyku, uykuyu getirir.
 (Cukucukunukeltirir.)
 Yel eksen boran biçersin.
 (Celekseng boran biçerse.)

Yeni ay doğsa eski ay yıldız olur.

(Cangı ay tuvsa eski ay cılduzbolur.)

Yılan derisini değiştirse de dilini değiştirmez.

(Cılanterisini değiştirse de tilini değiştirmez.)(*Dosya Nu: 804 / Kaynak Kişi: Şener KARAKUL, Başhüyük / 1969*)

2. KARAÇAY TÜRKLERİNİN ESKİ İNANÇLARI

Derleyici: Şimdiki İslâm inancından önce neye inanırdınız?

Kaynak Kişi: Bizim atalarımız vaktiyle Kafkasya’da Teberdi diye bir köyde yaşamışız. Orada da Teberdağ diye yüksekçe bir dağ vardır. O dağın kenarında büyük bir kayın ağacı varmış. O kadar büyük bir ağaçmış ki üç asırlık beş asırlık varmış. Biz Türkiye’ye gelmeden camiye Kur’an’ı bilmezden evvel atalarımız işte bu kayın ağacına taparlarmış. Aileler iyi yemek yaptıkları zaman sofrayla tepsiyle o kayın ağacına da yemek götürürlermiş. Bu ağacın hakkı vardır, bu da bunu yesin diye götürürlermiş. Yaptıkları yemeklerden o kayın ağacının altına koyarlarmış. (*Dosya Nu: 130 / Kaynak Kişi: Kadir ÖZKAN, Başhüyük / 1919*)

3. BİR KARAÇAY EFSANESİ (ADURHAY ADI HAKKINDA)

Karaçaylılar Orta Asya’dan Kafkasya’ya geldikleri zaman orada KabatayÇerkesleri varmış. KabatayÇerkesleri, bu yeni gelen Karaçaylılar’dan yaylak vergisi olarak hane başına her sene üç yaşında bir tosun isterlermiş. Bu vergiler yıllar yılı devam etmiş. Altıncı sene Karaçaylılar kendi aralarında derler ki:

“Artık, bu vergileri vermeyelim, biz de buraya yerleştik!” derler.

Bu şekilde anlaşılır ve gelen Çerkesleri öldürmeye karar verirler. Her yıl gelen Çerkesler bir gün yatılı olarak kairlar, ertesi sabah da önlerine kattıkları 40 tane üç yaşında tosunu alıp Kabartı Beyi’ne hediye olarak götürürlermiş. Artık çoğalan Kafkasyalı’lar bu duruma bir son vermek isterler ve bu kırk hane aralarında anlaşarak gelen vergicileri/Çerkesleri öldürmeye karar verirler.

“Herkes evine gelen misafiri kesecek!” talimatı verilir.

Çerkesler gelir, topluca yerler, içerler ve yatma vakti gelince de herkes bir Karaçaylı’nın evine misafir olurlar. Herkes o gece evine gelen Kabartaylılar’ı keser. Sadece Adurhay diye bilinen bir Karaçaylı korktuğu için misafirini kesemez. Sabah namazı vaktinde camide herkes sorar “Misafirini kestini mi, kestini mi?” diye. Herkes cevap verir, kestini, kestini diye. Adurhay cevap veremez, kesemedim der. Hemen cemaattan 3-5 kişi koşarlar, aman şunu kesin, şunun misafirini ortadan kaldırın diye bir telaş olur. Hemen eve varırlar ve son

misafiri de Adurhay'ın evinde keserler. O evin sahibi Adurhay da hemen orada bayılır. Bayılınca da "Kan görünce bayılan adan" anlamında o kişiye Adurhay adını verirler. (*Dosya Nu: 130 / Kaynak Kişi: Kadir ÖZKAN, Başhüyük / 1919*)

4. TEKERLEME

Bara barabaz taptım	Gide gide bez buldum
Baznı içinde tarak taptım	Bezin içinde tarak buldum
Taraknıammaga bedrim	Tarağı büyükanneme verdim
Amma manga babbuv bedri	Büyükannem bana ekmek verdi
Babbuvnuitge bedrim	Ekmeği köpeğe verdim
İt manga küçük bedri	Köpek bana yavrusunu verdi
Küçüknuçobanga bedrim	Yavruyu çobana verdim
Çoban manga koy bedri	Çoban bana koyun verdi
Koynu konakga kestim	Koyunu misafire kestim
Konak manga kamçı berdi	Misafir bana kamçı verdi
Kamçını suvga vurdum	Kamçıyı suya vurdum
Suv manga kömük bedri	Su bana köpük verdi
Kömüknütapgaka saldım	Köpüğü rafa koydum
O candan bir kiştik	O taraftan bir kedi
Bu candan bir kiştik	Bu taraftan bir kedi
Alp gittiler	Alıp kettiler (<i>Dosya Nu: 804 / Kaynak</i>

Kişi: Habibe DEMİRPOLAT, Başhüyük / 1951)

5. MANİLER

Terezedenkarayma	Pencereden bakıyorum
Kara çaçımıtarayma	Kara saçımı tarıyorum
Süygeningkeletdesele	Sevdiğin geliyor deseler
Çabıp oramdan karayma	Koşup sokaktan bakıyorum
Suvızındatanala	Su yolunda danalar
Manga va biçen çalalla	Bana da ot biçiyorlar
Keleyisen kel alan	Geliyorsan gel arkadaş
Manga va katın alala	Bana da kadın alıyorlar
Kökgebaçığıçalganma	Göge merdiven koydum
Cılduzlanıçaçarga	Yıldızları dağıtmaya
Söz bergenmekelinçik	Söz verdim gelincik
Cuma keçegekaçarga	Cuma gecesi kaçmaya

Çabıp kirdim üvçükge Çavlugumtagıldıçüvçükge Allah aytsa barıma Kesim kibikbirçikge	Koşup girdim eve Eşarbım takıldı çiviye İnşallah varırım Kendim gibi birine (<i>Dosya Nu:</i>
804 / Kaynak Kişi: Habibe DEMİRPOLAT, Başhüyük / 1951)	
Tavla başı tavlalla Çalgıla alıp a çalalla Eki süygen bir bossa Analacılakalalla	Dağlar başı dağlardır Çalgılar alıp çalıyorlar İki sevgili bir olsa Analar ağlayıp kalıyorlar
Tavladan ullu tav bolmaz Cangız a terekten a bav bolmaz Ah süygenindenayrılğannı da Çaşcüreğinde cav bolmaz	Dağlardan büyük dağ olmaz Yalnız ağaçtan orman olmaz Ah sevdiğinden ayrılanın da Islak yüreğinde yağ olmaz
Col üssünde meşına da anam Yüzü kancalmiyala Men a süygenimden kalıp barama Mas üyeme derge de uyala	Yol üstünde makine de anam Yüzü teneke ile cam Ben sevdiğimden kalıp varıyorum İşte seviyorum demeye de utanarak
Kolumdakicüzügüm Korgaşinden avurdu Ah seni de manga bermegen Müslüman tügül a gavurdu	Elimdeki yüzüğüm Madenden ağırdır Ah seni de bana vermeyen Müslüman değil gavurdur (<i>Dosya Nu:</i>
804 / Kaynak Kişi: Melahat YILDIZ, Afyon / 1945)	
Suvızında terekle Kuşla vaçaynayt çayırın Kimlenisüygen kızların Kimle vak öret hayırın	Su kenarında ağaçlar Kuşlar çiğniyor sakızını Kimlerin sevdiği kızların Kimler görüyor hayırını
Süyemedepvasüymeysel Süymeymedepva koymaysa Bir ullucüreging bardı Bir meni bılabolmaysa	Seviyorum deyip sevmiyorsun Sevmiyorum deyip bırakmıyorsun Bir büyük yüreğin var Bir benim ile olmuyorsun

Mingitavnu başında sürüvçü
Anı menden aslan koyu bart
Men mudahbolmay kim bossun
Süygenimi bu keçe toyu bart

Küçük dağın başında çoban
Onun benden çok koyunu var
Ben üzgün olmayıp kim olsun
Sevdiğimin bu gece düğünü var

Miyikte kara bulutla
Tav başlarını vabasgandı
Süygenimi menden alala
Ulu Allah alay cazgandı

Yüksekte kara bulutlar
Dağ başlarını basmış
Sevdiğimi benden alıyorlar
Ulu Allah öyle yazmış

Kolumdakicüzüknü
Artıma salıp çaşırdım
Canımdan süygen karakaşım
Izındankarap aşırdım

Elimdeki yüzüğü
Arkama koyup sakladım
Canımdan sevdiğim kara kaşım
Arkasından bakıp geçirdim

Koluma kıptı alganma
Hayırlı künke alayım
Amindegiztenglerim
Men süygenimi alayım

Elime makas aldım
Hayırlı güne alayım
Amin deyin yaşitlarım
Ben sevdiğimi alayım

Bılaydankarap köreme
Meşinacolnukıyırın
Endige deri bilmeyim
Süymeklikniva kıyırın

Buradan bakıp görüyorum
Makine yolunun kenarını
Şimdiye kadar bilmiyordum
Sevmenin de zorluğunu

Keligizalagabarayık
Toyçukızlagakarayık
Alanı cırların aytıp
Cüreklerinivacarayık

Gelin onlara varalım
Düğüncü kızlara bakalım
Onların şarkılarını söyleyip
Yüreklerini yaralım

Süyemedepvasüydürdüng
Süymeyemedepvaküydürdüng
Kempekçikberipkaptırdıng
Cüregimeavrutaptırdıng

Seviyorum deyip sevdirdin
Sevmiyorum deyip yandırdın
Şeker verip ısırttın
Yüreğime ağrı buldurttın

Kolumdakımınçakla
Men sanayım sen cokla

Elimdeki tesbihler
Ben sayayım sen takipet

Askergekedipbarama Askere gidip varıyorum
Boynumdan birçikkuçakla Boynumdan bir kez kucakla

Cıltraydıcanadı Parlıyor yanıyor
Tikmennikalav taşları Dikmen'in kalaylı taşları
Askergeketipbaradı Askere gidip varıyor
Başhüyük'nütoyçucaşları Başhüyük'ün düğüncü oğlanları (*Dosya*

Nu: 804 / Kaynak Kişi: Takvan TAVLAN, Başhüyük / 1971)

6. NİNNİ

Bellavbellavbellavbellav meleklerle Ninni ninnininnininni melekler
Kiydireyimsangadariykölekle Giydireyim sana ipek gömlekler
Bellavbellavbellavbellav böleyim Ninni ninnininnininni beleyim
Kısçığımıullubolup köreyim Kızımı büyük olmuş göreyim

Bellavbellavbellavbellav böleyim Ninni ninnininnininni beleyim
Sanga Allah'tan igilikletileyim Sana Allah'tan iyilikler dileyim
Üvüngü allına altın terek ornalsın Evinin önüne altın ağaç dikilsin
Menim balam cet ataga aylansın Benim çocuğum yedi diyara

duyulsun (Dosya Nu: 804 / Kaynak Kişi: Habibe DEMİRPOLAT, Başhüyük / 1951)

7. BEDDUA

Tünene aytganemkuvanıp Dün söylemiştim sevinip
Alamatsaaruvsa altınsa İyisin, güzelsin altınsın
Bugün a aytayımkiynalıp Bugün söyleyeyim sıkılıp
Amansa, erşise, katınsa Kötüsün, çirkinsin, kadınsın

Katıp kalgın sen alay Ölüp kal sen öyle
Eringiomaküvünde Kocanın güzel evinde
Men bolmayçıyem cırtta bulay Ben olmamıştım hiç böyle
Sen tübegening bu zatga Sen üşüştün bu şeye

Tünene aytganemkuvanıp Dün söylemiştim sevinip
Çayımsa, cayımsa, kaçımca Yaşımsın, yazımsın, canımsın
Bugün a aytayımkiynalıp Bugün söyleyeyim sıkılıp
Başkasa kız tüğülse katınsa Başkasın, kız değilsin, kadınsın

Tünene aytayımkuvanıp
Tavlanı içinde ızımsa
Bugün a aytayımkıynalıp
Tavlada kırırsa kız tügülse katınsa
kadınsın

Tünene aytganemkuvanıp
Mölüksetuvgança bir kızsın
kızınsın

Bugün a aytayımkıynalıp
Kız tügülseoburga katınsa
kadınsın

Dün söylemiştim sevinip
Dağların içinde arkamsın
Bugün söyleyeyim sıkılıp
Dağlarda tümseksin, kız değilsin,

Dün söylemiştim sevinip
Meleksin, yeni doğmuş gibi bir

Bugün söyleyeyim sıkılıp
Kız değilsin, yamyamsın,

Katıp kalgın sen kimije alay
Eringiomaküvünde
Men bolmayçüyembulay
Sen tübegeningma bu zatga

Ölüp kal sen çıplak öyle
Kocanın güzel evinde
Ben olmamıştım hiç böyle
Sen üşüştün işte bu şeye (*Dosya*)

Nu: 804 / Kaynak Kişi: Habibe DEMİRPOLAT, Başhüyük / 1951

8. ALİ'YE AĞIT

Üv artımız köget terekle
Alada bolurlabaliyle
AliyAliydep esime salalla
Maççek a kırırğ sabiyle

Ev arkamız meyve ağaçları
Onlarda olurlar balcıklar
Ali Ali deyip aklıma koyuyorlar
İşte çiçek kıracak çocuklar

Aliyimi tabakası kümüştüdeydile
Tilesem a manga bermez mi
Aliyim a bir igimolcaletipketgenit
Etgenmolcalına da kelmez mi

Alimin tabakası gümüş diyorlar
İstesem bana vermez mi
Alim bir iyi söz verip gitti
Verdiği sözüne de gelmez mi

Aliyimi tabakası kümüştüdeydile
Bezgileri de ay altından
Ölüp a ketginçinge deri ketmenAliyim
Alim

Alimin tabakası gümüş diyorlar
Menteşeleri de ay altından
Ölüp gidinceye kadar gitmem

Makabırırğı da katından

İşte kabirinin de yanından.

(*Dosya Nu: 804 / Kaynak Kişi: Melahat YILDIZ, Afyon / 1945*)

9. DÜĞÜN ŞARKISI

Sen göğe yetişemiyorsun
Ufak dağların içinden
Yıldız gibi parlayarak
Sivri buzların üstünden

Sen yıldızlara yakınsız
Kalanlar senden aşağıdalar
Giydiklerin güzel yakışıyor
Nasıl şaşırmasın büyükler

En önce sana tan atıyor
En sonra senden gün batıyor
Sen başındaki fesini ağartıyorsun
Eteklerin yeşil kadife

Senden sonra hangi dağlı
Güzelliğiyle zengin olan
Başında zenginlik bulunan
Beline kemer bağlanan

Senden sonra hangi dağlı
Güzelliğiyle zengin olan
Başı kış olup beli bahar olup
Eteklerinde yaz olan

Üstünde var ak donun
Sen yazda kışta giyiyorsun
Gün bozulmaya başlasa
Boran yapmayı seviyorsun

Gün güzel yakın doğsa da
Durmuyor boranın
Kışta yazda erimiyor
Üstündeki buzların

Kış ayların kılıcısın
Yaz ayların gölgesi
Yumuşaklık yapmasa
İnciteceksin halkını

Kendini sıkı giydirmeden çıkana
Başkası olmadan bir düşmansın
Yaşayan dünyanın başında
En belirgin bir dağsın

Etrafında yuvarlak dönüyorlar
Altın boynuzlu geyikler
Senin başına çıkınca

Beylerle birlikte yiğitler (*Dosya Nu: 804 / Kaynak Kişi: Şener KARAKUL,
Başhüyük / 1969*)..

SARAYÖNÜ MEZAR TAŞLARINA HALK EDEBİYATI AÇISINDAN BİR YAKLAŞIM

Mehmet AKÇAR*
A. Yasin ÜLKER**

Öz

Türk kültür hayatının ve mezarlık geleneğinin önemli simgelerinden biri olan mezar taşları özellikle üzerlerinde barındırdıkları dini, beşeri, edebî ve folklorik yazı veya şiir özelliğindeki sözlerle birçok anlam taşımaktadır. Nitekim Konya ili Sarayönü ilçe merkezinde yer alan şehir mezarlıklarındaki mezar taşlarında rastladığımız ağıt, dua ve tek dördlükten oluşan şiirler Türk halk edebiyatı açısından oldukça dikkatimizi çekmektedir. Bunun yanı sıra son yıllarda halk edebiyatının geniş yelpazesinde kendine yer bulan mezar taşları ile ilgili makaleler arasında da Sarayönü mezar taşlarının bu özellikleriyle yerini alması oldukça önem arz etmektedir. Bu makalede Sarayönü merkezde bulunan dört mezarlıktaki mezar taşlarından derlediğimiz mezar taşı sözleri incelenecektir. Daha sonrasında da bu bilgilerden yola çıkılarak Sarayönü mezar taşlarındaki bu sözler halk edebiyatı ve halk şiiri bakımından şiir özellikleri de dikkate alınarak içerikleri konu başlıklarına göre detaylı bir şekilde irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Bektaşî, Bektaşîlik, Fıkra, Bektaşî Değerleri, İçerik Analizi

*Bilim Uzmanı Mehmet AKÇAR, Selçuklu Mehmet Nuri Küçükköylü İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Öğretmeni, mehmetakcar@hotmail.com

** Bilim Uzmanı

GİRİŞ

Ölüm kavramı, insan hayatının ve varoluşunun en önemli noktalarından biri olarak bilinmektedir. İslamiyet'i benimsemiş olan Türk milleti için de bu kavramın kutsallığı Türk kültüründe ve toplum hayatında aynı önemini sürdürmektedir. İşte bu öneminden dolayı ölümünden sonra ölen kişinin varlığının bilinmesi ve mezarının kaybolmasını önlemek amacıyla mezarın başına dikilen mezar taşlarının her biri de bizim için ayrı bir anlam ifade etmektedir. (<http://www.malatyatecde.net/>) Her milletin kendi kültür varlığında olduğu gibi Türk kültüründe ve inanış hayatında da görülen mezar taşları, ait olduğu bu milli kültüre ve unsurlarına göre şekil almaktadır. Mezar taşlarında görülen bu şekillenme ölen kişinin inancına, geleneklerine, statüsüne, sosyo-ekonomik durumuna göre değişiklikler gösterebilmektedir.

Çoğu zaman yapmış olduğumuz mezarlık ziyaretlerinde dahi üzerinde fazlaca konuşmaktan çekindiğimiz ölüm, kimi toplum inançlarında bir sonun başlangıcıymken kimi zaman da bir başlangıcın sonu olarak düşünülmektedir. İnsan hayatını böylesine derinden etkileyen ölüm kavramı her milletin hayatında olduğu gibi yüzyıllar önce İslam inancını benimsemiş olan Türk milletinin hayatında da çeşitli ritüellerle yerini almıştır. Bu ritüellerin başında da muhakkak ki mezar taşları gelmektedir.

Mezar taşları, tarihli olmaları ile müzecilik, etnografik ve sanat eserleri için birer belge özelliği taşırlar. Ayrıca yazılı mezar taşları Türk milletinin bu topraklarda yaşadığına ve bu toprakların bizim olduğuna dair birer tapu belgesidir. Bu nedenle bilimsel araştırmalar ve tarih çalışmaları yapılırken mezar taşları daha da önem kazanmaktadır. Bir başka deyişle, mezar taşları ve üzerindeki sözler bulunduğu çevrenin ve ait olduğu devrin inançlarının, adetlerinin, sanat geleneklerinin ortak ürünüdür. Bütün bu sayılanların yanı sıra mezar taşlarının üzerlerinde barındırdıkları sözler yönüyle kitle iletişiminin bir parçası olduğunu ve aynı mesajları okuyan herkese ulaştırdığını düşünürsek toplumsal bir işlevinin bulunduğunu da belirtmek gerekmektedir (Dönmez – Demircan 2013: 426).

Mezar taşları, tarihimiz açısından (özellikle sanat tarihi) olduğu kadar, kültürümüz ve edebi hayatımız için de büyük bir önem arz etmektedir. İşte bu ve buna benzer saydığımız sebeplerle mezar taşları ve onların üzerindeki kimi sözlerin incelenmesi, halk bilim çalışmalarına ciddi katkılar sağlayacaktır.

Bugüne kadar, Konya mezar taşlarını inceleyen araştırmacıların büyük çoğunluğu, taşların şekli, süslemelerini, tarihi ve sanatsal yönünü ele almışlardır. Bu anlamda, yapılan bir çalışma “Konya Mezarlıkları ve Mezar Taşları” adıyla Hacer Kara ve Şerife Danışık tarafından hazırlanan Meram Belediyesi Kültür Yayınları arasında yayınlanan bir kitaptır. Konya il sınırları içindeki 60 mezarlıktan 42’sini ve bu mezarlıklardan da 168 mezar taşının ele alındığı (Kara-Danışık 2005: 4) bu kitapta Konya Mezar Taşları kitabeleri fazla yer almamıştır, yer alan kitabeler ise sanat yönüyle incelenmiştir. Ayrıca yapılan bu çalışmada Sarayönü ilçesi mezar taşları sözlerine hiç yer verilmemiştir.

Bu konu ile ilgili dikkatimizi çeken bir başka adım ise Konya’da mezar taşları müzesinin kurulmasıdır. Bahsettiğimiz müze, Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından Mevlana Kültür Vadisi Projesi kapsamında kurulan ve Türkiye’de ilklerden biri olan “Tarihi Mezar Taşları Müzesi”dir. Yetkililerden aldığımız bilgilere göre bu müze ile ilgili edindiğimiz izlenim; müzenin tarihi mezar taşlarının değerlendirilmesi ve halka sunulması kapsamında kurulmuş olduğudur. (<http://www.konya.bel.tr>). Nitekim burada da Sarayönü mezar taşları sözlerinin ele alınmadığını görmekteyiz.

Roma ve Bizans dönemine ait Sarayönü mezar taşları kitabelerinin kısmi olarak değerlendirildiği bir çalışma ise Sarayönü Kalkındırma, Sosyal Yardımlaşma, Eğitim Gönüllüleri ve Ornitoloji (Kuş Bilimi) Derneği kültür yayınları arasında Mehmet Karlı’nın yazarlığı ve Musa Karakurt’un editörlüğünde çıkarılan 132 sayfalık “Sarayönü” kitabıdır. Bu kitapta Laodikea (Lâdik) Antik Kenti bölümü anlatılırken Prof. Thomas Drew-bear’ın ve Prof. Dr. Hasan Bahar hocamızın birlikte yaptığı araştırmalardan hareketle Roma ve Bizans dönemine ait Latince-Grekçe yazılı mezar kitabeleri anlatılmaktadır. Ayrıca aynı bölümde mezar yazıtları ile ilgili bilgi verilirken Sarayönü, Lâdik, Kurşunlu ve Başhüyük’teki mezarlıklardaki M.S. 2. ve 3. yüzyıllara ait Latince-Grekçe mezar taşları kitabelerinden de bahsedilmektedir (Karlı-Karakurt 2007: 24-28).

Yapmış olduğumuz saha araştırmalarına dayanan bu bildiri Konya’nın Sarayönü ilçesinde yer alan dört ayrı mezarlıktaki Cumhuriyet dönemi mezar taşlarındaki sözler, halk kültürü bakımından şiirsel özellikleri de dikkate alınarak içerdikleri konular (temalar) yönüyle incelenmiştir. Buna bağlı olarak da mezar taşı sözlerinin kültürel değerleri ve Sarayönü kültürüne olabilecek katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu saha çalışmamız sırasında ilgimizi çeken mezar taşları arasında Sarayönü’nde M.S. 2. ve 3. yüzyıllara ait Latince-Grekçe yazılı mezar taşları ve Osmanlı dönemi mezar taşları ile XIII. yüzyıla ait

olan ve halk arasında Hz. Mevlana'nın aşçısı olarak bilinen Aşçı Baba Türbesi de bulunmaktadır. Latince ve Grekçe yazılı mezar kitabelerine Sarayönü Hatip Mezarlığı'nda rastladık. Uzmanlık alanımız olmadığı için bu mezar kitabelerinin üzerinde durmadık. Osmanlı dönemi mezar taşlarını ise başka bir çalışmamızda daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirmek üzere bu bildirimizde ele almadık. Hz. Mevlana'nın aşçısı olarak bilinen Aşçı Baba Türbesi ile ilgili bilimsel çalışmaların yapıldığını bildiğimiz ve konu tekrarı yapacağımızı düşündüğümüz için bu türbe ile ilgili ayrıntılara da girmemeyi tercih ettik.

İncelediğimiz mezar taşı sözleri, Sarayönü şehir mezarlıklarının dördünden bizzat tarafımızca derlenmiştir. Bu mezarlıkların isimleri sırasıyla şöyledir:

- 1) Hatip Mezarlığı: Halk arasında Hatip Mezarlığı diye anılan ve Sarayönü ilçe merkezinin en eski şehir mezarlığı
- 2) Aşçı Baba Mezarlığı: 13. yüzyıla ait olan ve Hz. Mevlana'nın aşçısı Aşçı Baba'nın türbesinin de bulunduğu küçük bir mezarlık
- 3) Tatar Mezarlığı: Kırım'dan gelerek Sarayönü'ne yerleşen Tatar göçmenlerinin mezarlığı
- 4) Sarayönü Yukarı Mahalle (Tolobası) Mezarlığı: Sarayönü'ne ait cumhuriyet dönemi şehir mezarlığı

Sarayönü merkezde bulunan mezarlıklardaki 326 mezar taşındaki sözleri incelemeye çalıştık. Böylelikle mezar taşı sözlerinin konu çeşitliliği yönüyle dikkat çektiğini gördük. İncelenen mezar taşları sözlerinde başta ölenin kimlik bilgileri (ölenin adı, soyadı, doğum ve ölüm tarihi, baba ya da anne adı, eşinin adı, kimi zaman sülâlesinin, babasının veya kendi lâkabı), ölenin nereli olduğu (yabancılar veya çevre köy ve ilçelerden olanlar için nereli olduğu), ölenin mesleği, ölenin Fatıha ve dua isteği, dünyanın geçiciliği, ölenin ölüm sebebi, öğüt verme, şehitlik ve gazilik gibi birçok konu, şiir şeklindeki dörtlüklerde veya dizeler halinde işlenmiştir. Saymış olduğumuz bu konulara örnek olacağını düşündüğümüz ve tespit ettiğimiz mezar taşı sözleri, şiir özellikleri de dikkate alınarak konu bakımından tasnif edilmiş; ana ve alt başlıklar halinde aşağıda sıralanmıştır.

1.Ölenin Kimliğini ve Lakabını Belirten Mezar Taşı Sözleri

a.Ölenin Kimlik Bilgilerinin Bulunduğu Mezar Taşı Sözleri

Sarayönü şehir mezarlıklarındaki mezar taşlarına en başta ölenin adı, soyadı, doğum ve ölüm tarihi, baba adı, anne adı ve eşinin adının yazıldığını görmekteyiz. Kimlik bilgilerinin yer aldığı örneklerimiz şöyledir:

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

"Hasan Hüseyin oğlu Abdurrahim Ülker / D-1339 / Ö-26.8.1992"

"Abdurrahim eşi merhume Kitayan Ülker / D. 01.12.1923 / Ö. 01.01.2010"

"Ramazan eşi Alime Çetinkaya / D: 1336 – Ö: 27.5.2001"

"Merhume Yaşar Kanıcı kızı / Ahmet Feyzi eşi Hülya Ülker / D: 22.1.1965 – Ö:13.6.2003"

b.Ölenin Lakabının Bulunduğu Mezar Taşı Sözlere

Bazı mezar taşları sözlerinde ölen kişinin kendi lakabına rastlanılmıştır. Bu tespitimizle ilgili olarak parantez içinde verdiğimiz lakaplara ait örneklerimiz şunlardır:

"Merhum Sarayönlü Yörük Mehmet Ağa / Ruhuna Fatıha Ö. 1322" (Yörük ve Ağa ölenin lakabı)

"Merhum Muhacir Topal Sabri Ağa / Ruhuna Fatıha 1941" (Topal Ölenin Lakabı)

"Ahmet Efendi oğlu Hacı Talat Ülker/ Ruhuna Fatıha/ D.1338 – Ö. 7.9.2000" (Efendi ve Hacı kelimelerini lakap olarak alabiliriz)

"Godal Oğlu İsmail Aydın / D. 08.10.1948 – Ö. 02.10.2002"(Godal, ölenin lakabı)

"Seydişehirli Gözlüklü Hoca merhum Kamil Baykal / D: 1318 – Ö: 03.03.1962" (Gözlüklü Hoca, ölenin kendi lakabı)

c.Ölenin Babasının Lakabının Bulunduğu Mezar Taşı Sözlere

Sarayönü mezar taşları sözleri arasında az da olsa ölen kişinin babasının lakabına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili parantez içinde verdiğimiz lakap örneklerimiz aşağıda verilmiştir:

"Bu taş cebinime benzer ki aynı makberdir

Dışı sükûn ile zahir derun –ı mahşerdir

Sarayönlü Topal Mehmet oğlu Abdurrahman

Ruhuna Fatıha 27.4.1952" (Ölenin nereli olduğu ve babasının lakabı bir beyitin ardından ifade edilmiştir.)

"Çolak Bekir oğlu Mehmet Takavit / D. 1310/ Mehmet Yorulmaz'ın Babası" (Çolak, ölenin babasının lakabı)

"Laverin İbrahim oğlu Hasan Çalışkan / Ruhuna Fatıha / D. 2.7.1917 – Ö. 21.6.1991" (Laver, ölenin babasının lakabı)

"Sarı Mehmet oğlu merhum Süleyman Yorulmaz / D: 15.10.1949 – Ö: 14.12.2011" (Sarı, ölenin babasının lakabı)

"Arap Bekci torunu merhum Ali Atik / D: 24.09.1994 – Ö: 11.01.2013" (Arap Bekci, ölenin dedesinin lakabı)

d.Ölenin Sülale Adının Bulunduğu Mezar Taşı Sözleri

Sarayönü mezar taşı sözlerinin bazılarında rastladığımız bilgilerden biri de sülale isimleridir. Bu başlığı kapsayan lakaplara ait örneklerimiz sırasıyla şöyledir:

“Dereli Enes oğlu Ahmet Bozkurt / D. 26.01.1952 Ö. 16.02.2003” (Dereli Sülalesi)

“Merhum Üseleklerden Ali oğlu M. Hanifi Kağnıcı / D. 1214 – Ö. 1970” (Üselekler Sülalesi)

“Merhum Hakkı Bey Oğullarından Süleyman oğlu Ali Kozan/ D. 1311- Ö. 21.3.1980” (Hakkı Bey Oğulları Sülalesi)

“Emir Ali Oğullarından Bekir oğlu Sadık Şen / Ruhuna Fatiha” (Emir Ali Oğulları Sülalesi)

“Berberlerin İsmail Tosun / D: 1325 – Ö: 14.6.1990” (Berberler Sülalesi)

Ayrıca yaptığımız çalışmada aile mezarlıklarıyla da karşılaştık. Aile mezarlıklarını da sülale olarak düşünürsek bu tespitimizle ilgili birkaç örnek vermek yerinde olacaktır:

Ülker ailesine ait mezarlık:

“Merhum Ertuğrul Ülker/ Merhum Hacı Erdoğan Ülker / Ayşe Ülker”

Demirpolat ailesine ait mezarlık:

“Merhum Hacı Feyzi Demirpolat / Hacı Fatma Demirpolat”

e.Ölenin Mesleğini Belirten Mezar Taşı Sözleri

Çalışmamız sırasında incelediğimiz mezar taşları sözleri arasında ölen kişilere veya yakınlarına dair meslek adlarını da tespit ettik. Bu tespitimizi örnekleyen mezar taşı sözlerinden bazıları aşağıdadır:

“Emekli Zabıta Memuru Sahamettin Erol”

“Sarayönü eşrafından Haluk Sarayönlü”

“Terzi İhsan Coşkun”

“Bakkal İbak Mehmet Köstekli”

“32 yıl Piri Hüseyin Camii’nde imam hatip vaiz hizmeti yapan Mehmet Vehbi Yüzkat Hoca”

“Selimiye Camii İmamı Ahmet Akbilek”

“Berber oğlu Hüseyin Ağa”

“Berber Hasan oğlu Hacı İsa Er”

“Elektirikçi Halit eşi Fahriye Adınır”

“Emekli Öğretmen H. Ahmet Fevzi Yüzkat”

"20. ve 22. Dönem Konya Milletvekili Nezir Büyükcengiz"

"Batman Bölge Müdürü Şehit İsmet Önal"

f.Ölenin Nereli Olduğunu Belirten Mezar Taşı Sözleri

Sarayönü şehir mezarlıklarından derlediğimiz mezar taşı sözlerinin büyük bir kısmında ölenlerin nereli olduklarını belirten ifadelere de rastladık. Özellikle çevre ilçe, kasaba ve köylerden olanların yanında Sarayönü'ne yabancı illerden gelip de burada ölen kişilerin bilgileri de mezar taşı sözleri arasında yerini almıştır. Burada özellikle Erzurum'dan gelerek Sarayönü'ne yerleşenlerin çoğunlukta olduğunu da söylemeliyiz. Bu konuya dair ilginç örneklerimiz aşağıda verilmiştir:

"Merhum Konyalı H. Mehmet oğlu H. İsmail. Demircan"

"Kadınhanlı Sefer kızı Sittik Akdağ"

"Bozkırlı İbrahim oğlu Mustafa Tokgöz"

"Seydişehirli Gözlüklü Hoca Kamil Baykal"

"Merhum Kamışlıöz Köyünden Şuayip oğlu Recep Pekmezci"

"Şahören Köyünden Mustafa eşi Cennet Kerime Yiğit"

"Gökçeyurt Köyünden Hâkim eşi merhume Hatice Erden"

"Başkuyulu İsmail eşi merhume Necmiye Yılmaz"

"Karatepe Köyünden Fatih Kızı Sudegül Küçükkoca"

"Kuyulusebil Köyünden Mahmut oğlu Ahmet Yeşiler"

"Başhüyüküklü Lokman oğlu Tayar Tavlan"

"Gözlülü Ahmet oğlu merhum H. Mehmet Toka"

"Lâdikli Yusuf eşi Zeynep Aşıroğlu"

"Erzurumlu Ali oğlu Hasan Salış"

"Amasyalı Ahmet oğlu M. Ali Bilgin"

"Kırımlı merhume Abdulkerim kızı Abdullah eşi Medine Can"

"Kazanlı Celalettin oğlu Ali Konacak"

"Silleli Bastonlu Mehmet eşi Ayşe Erbolat"

"Tuncelili Rıza oğlu Yusuf Tunçsiperi"

"Romanyalı İdris oğlu Musa İkielma"

"Trabzonlu Ahmet oğlu Kemal Turan"

"Tokatlı Bayrak Ailesi"

2.Ölenin Fatiha ve Dua İsteklerini Dile Getiren Mezar Taşı Sözleri

Toplum olarak inancımızda ölenin ardından onu unutmamak ve güzel hatırlamak geleneği önemli bir yer tutmaktadır. Buna bağlı olarak da

yurdumuzdaki birçok il, ilçe, kasaba ve köy mezarlıklarında rastlanıldığı gibi Sarayönü'ndeki mezar taşı sözlerinde de ölen kişinin adı soyadı, doğum ve ölüm tarihlerinden sonra genellikle ölenin "*Ruhuna Fatiha*" ibaresi ve dua istekleri yer almaktadır. Fatiha isteği hem inancımızın hem de ölene duyulan saygının ve iyi niyetin toplum yaşamımızdaki önemli bir simgesidir. Buradaki asıl amaç, hem mezardaki ölüye saygı hem de ondan ibret almaktır. Günümüzde mezarlık ziyaretlerinde ölüye bir Fatiha okumak ve dua etmek artık bir gelenek hâline gelmiştir. Derlediğimiz mezar taşı sözleri arasında da bu geleneğin örnekleri çokça karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda vereceğimiz örneklerde ölen kişi için Fatiha istekleri kalıplaşmış şiirsel ifadelerle anlatılmaktadır.

Türkmenzade Hacı Mehmet Efendi'ye ait aşağıdaki örnekte Yüce Allah'a hem dua edilmekte hem de ölenin ruhu için Fatiha istenmektedir.

"İlahi günahım kumlar adedi

İsterim Ya Rabbi affi mededi

Cennetinle müşerref kıl

Bu Apdin Türkmenzade Hacı Mehmet Efendiyi

Ruhuna Fatiha / 1341"

Ölenin ruhu için Fatiha isteğini dile getiren ve ilgimizi çeken farklı şiirsel örneklerimizden bazıları da şunlardır:

"Bakıp geçme Ey Muhammet ümmeti

Bize bir Fatiha okuyan bulsun cenneti

Hoca oğlu Hacı Mehmet Türkoğlu / D: 1327 - Ö: 25.1.1971"

"Geçme bir Fatiha ihsan etmeden

Kimse giremez toprağa günü yetmeden

Hacı Süleyman eşi Elife / Ruhuna Fatiha / Ö: 9.10.1943"

"Baharıma doymadan yere koydum başımı

Fatihalar isterim okuyandan taşımı

Halil Çavuş oğlu Merhum Seyit Köstekli / D: 1331 – Ö: 15.07.1955"

"Dün ben de sen gibi idim, unutma Hüdayı

Yarın sen de benim gibisin, okumadan geçme Fatihayı

Hacı Mehmet Ali Baston / D: 8.4.1338 Ö: 22.12.1983"

Merhum Musa Bacak'a ait mezar taşında, ailesinin merhum için Yüce Yaradan'a duası şöyledir:

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

“Allah’ın rahmeti / Meleklerin hizmeti / İnsanların da duaları seninle olsun”

Sarayönü mezar taşı sözlerinin birçoğunda aşağıda vermiş olduğumuz örnekteki gibi kalıplaşmış dua örnekleri de çoğunlukta:

“Üzeri Allah’ın nuru ile dolsun / Cennet mekânın olsun

İbrahim eşi Fatma Ural / R. Fatiha / D: 1930 – Ö: 28.5.1976”

Havva Zeybek’in mezar taşında ise hem geride bıraktığı altı evladından bahsedilmekte hem de onlardan mezarını ziyaret etmeleri isteği şiirsel olarak istenmektedir:

“Şu fani dünyada eyledim rihlet / 6 yavru bıraktım Allah’a emanet

Eylerse kabrimi ziyaret / Nur ile dolsun Ya Muhammet”

Halime Buruk’un (D. 1339 – Ö: 28.2.1974) mezar taşında rastladığımız *“Ümmetindir kıl şefaât / Ya Muhammet Mustafa”* şeklindeki kalıplaşmış dua örnekleri de Sarayönü mezar taşları sözleri arasında yerini almaktadır.

Hidayet Türkoğlu’na (Ö: 1.5.1952) ve Osman Efendi mahdumu Hazım’a (Ö: 15.4.1939) ait olan mezar taşlarında ise genç yaşta ölümü anlatan ve ölen kişinin cennette olması için dua edilmesini dile getiren şiir örneğimiz aşağıdadır:

“Genç iken etti dünyadan rihleti

Hak Taalâ makam itsin cenneti”

Evlatlarının ölen babaları için ettiği duayı örnekleyen bir başka mezar taşı sözü aşağıdaki gibidir:

“Salim oğlu Merhum Yaşar Küçükarslan

Ruhuna Fatiha D: 19.09.1951 – Ö: 30.10.2013

Babacığım sen kalbimizdesin / Nur içinde yat”

Küçük yaşta ölümü anlatan bir başka örneğimiz ise şöyledir:

“Çok küçüktüm tanımadım dünyayı

Esirgemeyin benden bir Fatihayı”

Sarayönü mezar taşı sözleri arasında farklı olarak niteleyebileceğimiz kalıplaşmış dua örnekleri de bulunmaktadır. Kalıplaşmış dua örneği olarak alabileceğimiz iki mezar taşı sözü konunun daha iyi anlaşılması için aşağıda yer almaktadır:

“Gelip kabrimi ziyaret eden ihvan

Ederler ruhumu bir Fatiha ihsan

Hacı Halil Alp / D. 1317 – Ö. 29-3-1982”

“Benim bu diyara konduğum

Müminlerden bir Fatiha umduğum

Kart Hasanların Bahattin oğlu Fehmi Kart

Ruhuna Fatiha / D. 1326 – Ö. 18.6.1974”

3.Ölüm Sebebinin Dile Getiren Mezar Taşı Sözleri

Sarayönü şehir mezarlıklarındaki mezar taşı sözlerinin küçük bir bölümünde ölen kişinin ölümüne neden olan olayın veya ölüm sebebinin yazıldığı görülmektedir.

Fatma Büyükcengiz'e ait olan aşağıdaki mezar taşı sözünde merhumenin ölümüne neden olan doğum yaptıktan sonra oluşan rahatsızlık bir dörtlülükle ifade edilmiştir:

*"Lohsa idim hasta oldum
Bir yavrumu öksüz koydum
Ne de sevgisine doydum
Geldim Mevlama Mevlama
Mustafa eşi merhume Fatma Büyükcengiz / Ö. 10.04.1940"*

Yakalanılan amansız bir hastalıktan dolayı meydana gelen ölümü anlatan bir mezar taşı sözü de aşağıdaki şekildedir:

*"Görmedim bu dünyada bir vefa
Çok hastalık çektim bulamadım bir şifa
Ahirette şefaath kıl ya Muhammet Mustafa
Veysel eşi Raziye Biçer / D: 1920 – Ö: 1991"*

Hastalıktan dolayı bulunduğu hastanede can veren birinin ruh halini anlatan Kemal eşi Asiye Kula'ya (D: 02.07.1940 – Ö: 24.09.2001) ait mezar taşında da şu şiirsel sözler vardır:

*"Şifa aramaya çıkmışım yola
Yorulup hastanede vermişim mola"*

Trafik kazasından ölen merhum Ahmet Biçer'in (D: 15.7.1959 – Ö: 19.10.1986) mezar taşında bu durum şiirsel bir dille şöyle açıklanmaktadır:

*"Muhammet ümmeti okusun beni
Bekada muradım almayan benim
Dünya kıymetini terk edenlerdenim
Şehit pınarında yıkandı tenim
Kaza kurbanıyım, kaderim benim
Allah'tan cenneti ala isterim"*

Kanser hastalığı sebebiyle Sarayönü'ndeki ölümü sanatlı bir dille anlatan mezar taşındaki şiirsel ifadeler de çok dikkat çekicidir:

*"Mekânım Sarayönü civarı sahraya hacet kalmadı
İçmişim aşkın şarabını Lokman'a hacet kalmadı"*

Çok doktorlar dolaştım kansere çare bulunmadı

Mehmet eşi Sabiha Alp / D: 1921 Ö: 2.2.1978"

Trafik kazasından ölen Merhum Osman oğlu Ramazan Can'ın (1966 – 7.9.1981) ve Konya'da toprak altında kalarak can veren Hasan oğlu Ahmet Oral'ın (D: 1938 – Ö: 11.7.1970) mezar taşlarında da ölüm sebeplerinin yazılı olduğu görülmektedir.

4.Ömrün ve Dünyanın Geçiciliğini Anlatan Mezar Taşı Sözleri

İnsanoğlu olarak herkes geleceğin hayaliyle hayatına yön vermekte ve sanki hiç ölmeyecekmiş gibi geleceğe dair planlar yaparak ömür serüvenini devam ettirmektedir. Fakat gerçek hayatın bir parçası olan ölümler hele de zamansız gelen ani ölümler her zaman insanları üzmemekte ve üzüntüler de mezarlık geleneklerinden biri olan mezar taşlarına yansımaktadır. Nitekim Sarayönü mezar taşı sözleri arasında da ömrün geçiciliğini anlatan söz örneklerine rastlamaktayız. Aşağıdaki verdiğimiz ilk örnekte de kalıplamış bir Fatiha isteği ölen kişinin kendi ağzından şöyle dile getirilmektedir:

"Bugün bana, yarın sana / Bir Fatiha oku bana

Hasan kızı Mehmet eşi Gülender Yaşar / D. 1937 – Ö. 29.10.1965"

Miyase Solak'a ait mezar taşında dünyanın faniliği şiirsel bir dille ifade edilmektedir:

"Bu fenadan etti rihlet / Gelen durmaz, göçer elbet

Hüda nasib ide cennet / Kıl şefa'at, Ya Muhammet

Hacı Sadettin eşi Miyase Solak (1894-1968)"

Kamil Ülker'e ait aşağıdaki örnekte ise dünya hayatının geçici olduğu ve her insanın bu faniliği iyi bildiği vurgulanmaktadır.

"Biz gittik kalanlar sağ olsun, doğan akıbet ölü

Bu topraklar üstünde oturanlar iyi bilir

Bir gün gidersin sen de tek tek gidenler gibi

Merhum Kamil Ülker / R. Fatiha / D: 1905 - Ö: 18.7.1976"

Dünya yaşamının geçiciliği aşağıdaki mezar taşı dizelerinde şiirsel bir üslupla dile getirilmektedir:

"Baharıma doymadan yere koydum başımı

Fatiha isterim okuyandan taşımı

Şükrü oğlu Naci K.Zengin / D: 1962 – Ö: 14.8.1987"

5.Öğüt Konulu Mezar Taşı Sözleri

Öğüt, insanımızın günlük hayatta diğer insanlara herhangi bir konu hakkında tecrübelerini aktarmak veya bilgi vermek için başvurduğu yollardan

biridir. Nihayetinde ölüm kavramı ile ilgili öğütler de mezar taşı sözlerinde yerini bulmuştur.

Ölüm kavramının hiçbir zaman unutulmaması gerektiği öğüdünü içeren bir mezar taşı örneğine aşağıda değinilmiştir:

“Bu dünyadan ibret almak isteyen

Bir mezardan bir mezara geldim ben

Hak Muhammet, Kelimeyi Şahadet

Bir Fatiha oku, işte ben

Enver oğlu Ali Erdem / D: 11.7.1933 - Ö: 11.8.1986”

Bir başka mezar taşı sözü örneğinde ise fani olan dünya hayatından ibret alınması gerektiği şiiresel bir dille şöyle öğütlenmektedir:

“Ey azizim! Baksana bana

İbret değil miyim sana

Bugün bana ise yarın sana

Oku bir Fatiha / Tevfik Tongur / D. 1910 – Ö. 17.2.1988”

Bir babanın erken ölümünü ve bu durumdan kaynaklanan çaresizliğini öğütleyen bir mezar taşında da aşağıdaki dizeler yazılıdır:

“Böyle imiş benim kaderim, yazım

Şu fani dünyada almadım arzum

Yetim bıraktım 5 körpe kuzum

Ağlamasın annem kardeşim

Şehitler pınarında yıkandı yüzüm

Ahmet oğlu Mustafa Uçar / D: 1336 – Ö: 9.11.1975”

6.Şehitlerin ve Gazilerin Duygularını Anlatan Mezar Taşı Sözleri

Allah katında ve dini yaşamımızda özel bir makamı ve kutsal bir değeri olan şehitlik, İslamiyet’in önemsedığı bir rütbedir. İnsanoğlu yaşamında çabalayarak önemli makam ve mevkilere gelebilir. Bu makam ve mevkilerin başında da şehitlik ve gazilik gelmektedir. Allah’ın huzurunda ve halkın gözünde böyle önemli bir payesi olan şehitlik ve gazilik makamına nail olan şeref timsali Türk milletimizin aziz vatan evlatlarının mezar taşı sözlerini de farklı bir başlık altında almayı uygun gördük.

Sarayönü Hatıp Mezarlığı’nın kuzeybatısı şehitlik olarak düzenlenmiştir. Bu mezarlıktaki şerefli Türk bayrağının gölgesinde de şehit mezarları vardır. Bu şehit mezarlarından biri Şehit Jandarma Er Hasan Çiçek’e (D: 1973 – Ö: 25.12. 1993) aittir. Şehidimizin sade ve gösterişten uzak olan mezar taşında sadece kimlik bilgileri yer almaktadır.

Türk bayrağı resmi ile cesaret örneği kahraman Türk milletinin yiğitliğine atıfta bulunulan ve görevi başında şehit olan İsmet Önal'a ait mezar taşında şu bilgiler bulunmaktadır:

Hacı Ahmet oğlu / Şehit İsmet Önal / Batman Bölge Müdürü (D: 1968 – Ö: 02.07.2006)

İsmail Ünal'a (D: 25.9.1960 – Ö: 4.10.1981) ait aşağıda yer verdiğimiz sözlerde şehit olan bir askerin geride kalan annesine ağlamamasını öğütleyen içli bir seslenişini görmekteyiz:

*“Gonca gül idim açmadan soldum
Dünyama doymadan kabre kondum
Ağlama annem ben şehit oldum”*

Şehitliğin önemli ve ayrıcalıklı bir makam olduğunu Şehit Hasan Çiçek'in küçük yaşta ölen yeğenine hem şehidimizin kendi adının verilmesinden hem de yeğenin mezar taşındaki kimlik bilgilerinden anlamak mümkündür:

*“Şehit Hasan Çiçek'in yiğeni Küçük Hasan Çiçek
R. Fatıha / D: 1997 - Ö: 28.10.2000”*

İlim yolunda şehit olduğu düşünülen Hasan Görmez'e ait mezar taşı sözlerinde şehitliğin kutsallığına yer verildiği görülmektedir:

*“Allah'ım, ilim yolunda Kadıhan oldu şehit
Her kulunla ona da eyle rahmet
Soyumuzun efendisi sana yakışan bu ad
Kadıhan Hasan Görmez (D: 1.9.1981 – Ö: 22.3.2000)*

Gazilerimize ait bilgilerin yer aldığı sade ve gösterişten uzak mezar taşı sözleri örneklerimizden bazıları şunlardır:

“İstiklal Gazisi A. Hilim Erdem (D: 1315 – Ö: 1998)”

“İstiklal Savaşı Gazilerinden H. Hasan Çakırların kızı H. İsmail eşi H. Rahime Baston (D: 1928 – Ö: 02.06.2009)”

“Kore Gazisi Mevlüt oğlu Mehmet Karaarslan (D: 1929 – Ö: 10.11.200?)”

7.Şiir Özelliğindeki Mezar Taşı Sözleri

Hayatta kalan insanlar, ölen yakınları için kendi duygu ve düşüncelerini dile getirmek amacıyla mezar taşlarına çeşitli sözler yazdırmaktadırlar. İnsanın bir nevi hem ölene hem de kendi hayatına bakış açısını anlatan bu sözler de en çok şiir şeklinde yazılmıştır. Denilebilir ki ölüm temasını işleyen bu sözler kendisiyle ilgili bir tür edebiyatın oluşmasını da sağlamıştır (Karaca 2001: 502). Bu durumun daha iyi anlaşılması için şiir şeklindeki örnekler aşağıda yer vermeye çalıştık.

Merhum Hasan Hüseyin Kula'nın (D: 08.01.1953 – Ö: 10.12.2011) mezar taşı sözlerinde Türk halk edebiyatının en önemli kaynaklarından biri olan Dede Korkut Hikâyelerinde gördüğümüz bir dua örneği karşımıza çıkmaktadır:

*“Kıyamet günü yüzün ak, bineğin durak
Yedi cehennem senden uzak, sekiz cennet sana durak olsun”*

Başka bir aile mezarlığında bulunan ve Yunus Emre'nin dizelerinden meydana gelen mezar taşı sözlerinde ölüm teması çok net bir bakış açısıyla ele alınmaktadır:

*“Geldi geçti ömrüm benim
Şol yel esip geçmiş gibi
Hele bana şöyle gelir
Bir göz açıp yummuş gibi
Yunus Emre'm şu dünyada
İki kişi kalır derler
Meğer Hızır İlyas ola
Ab-ı hayat içmiş gibi” / Yunus Emre*

Merhum Mustafa Aydın'a (D: 1910 – Ö: 1976) ait mezar taşı sözlerinde ise ünlü şairimiz Yahya Kemal Beyatlı'nın bir dizesi yerini almıştır:

“Baki kalan bu kubbede bir hoş seda imiş”

Değerli şair ve üstat Necip Fazıl Kısakürek'in dizelerinin de Sarayönü mezar taşı sözleri arasında yerini aldığı gözlerden kaçmamaktadır:

*“Ölüm güzel bir şey, budur perde ardın haber
Güzel olmasaydı hiç ölür müydü peygamber”*

Şiirimizde ölüm teması düşünüldüğünde edebiyatımızda akla gelen ilk şairlerimizden biri de Cahit Sıtkı Tarancı'dır. Şairin “35 Yaş” şiirindeki dizelerden bir bölüm de Sarayönü mezar taşı sözleri geleneğinde kendine yer bulmuştur:

*“Kim bilir nerede nasıl kaç yaşında
Bir nefeslik saltanatın olacak
Taht misali o musalla taşında”*

Hüseyin Ural'a ait mezar taşında topraktan gelip yine toprağa dönüleceği gerçeği (kader inancı) şöyle ifade edilmektedir:

*“Çıkmışsa ilahi emir, bahane bol
Toprakta başlar, toprakta biter bu yol
Seyit Ahmet oğlu Hüseyin Ural / D. 1896 – Ö. 2.11.1956”*

Mehmet Emin oğlu Muammer Atçeken'in (D: 14.7.1957 – Ö: 1.11.1990) mezar taşındaki iki dörtlükte ölüm teması ve dönüşün Mevla'ya olduğu gerçeği şairane bir dille anlatılmaktadır:

*“Sessiz sakin Muammer’dim
Ne kalp kırdım kıybet dedim(ettim)
Öksüz olup yetim idim
Geldim Mevla’ya Mevla’ya
Vade durmaz devran eder
Koca değil genç de gider
İki yavrum emanet der
Saldım Mevla’ya Mevla’ya”*

Tahir Türkoğlu’na (D: 05.06.1964 – Ö: 16.12.2010) ait mezar taşında da tek dörtlükten oluşan aşağıdaki şiir yer almaktadır:

*“Adımı yazdılar mezar taşıma
Ne boyuma baktılar ne yaşıma
Alnıma yazıldı geldi başıma
Allah’ım böyle yazmış alın yazıma”*

Hacı Kerim oğulları sülalesinden Satılmış Çetinkaya’nın (D: 1905 – Ö:....??) mezar taşı sözleri de şiirsel yönüyle hayli dikkat çekicidir:

*“Felek açtı ciğerime yâreyi
Çok aradım bulamadım çareyi
Arkada bıraktım 3 ciğer pareyi
Allah onlara vermesin bu yâreyi”*

Aşağıda yer verdiğimiz ve Feriha Yiğit’e ait olan mezar taşı sözlerinde de kader inancı teması tek dörtlükle dile getirilmiştir:

*“Böyle imiş benim kaderim, yazım
Dünyadan almadım arzum
Yetim bıraktım 3 körpe kuzum
Şehitler pımarında yıkandı yüzüm
İbrahim eşi merhume Feriha Yiğit / D: 1931 – Ö: 1967”*

Azime Atçeken’in Fatiha isteğini dile getiren mezar taşı sözleri de iki dörtlükten meydana gelen bir şiirdir:

*“İnsanoğlu siz gibiydim
Çok çalıştım çok didindim
Şimdi bu çukura indim
Bir Fatiha oku da geç
Bakmaz mısın şu taşlara
Kirpiği dökülmüş kaşlara
Genç, orta yaş, yaşlılara
Bir Fatiha oku da geç*

Hatıpzadelerden Mehmet kızı Hazım eşi Azime Atçeken / D: 1901 – 18.8.1990”
Şahin Aslantaş’a (D: 1974 – Ö: 31.5.1998) ait olan mezar taşında da iki dizeden oluşan şiirsel bir söyleyiş vardır:

*“Anne rahminden geldim pazara
Bir kefen aldım döndüm mezara”*

Nejla Kahraman’a ait mezar taşı sözü de (D: 06.02.1974 – Ö: 15.01.2007) iki dizeden oluşmaktadır:

*“Bir gonca gül idim açmadan soldum
İki yavruma doymadan toprağa kondum”*

Mevlüt Aydın’ın (D: 12.12.1969 – Ö: 19.8.2001) mezar taşı sözleri de iki dizeden oluşmakta ve erken ölümü dile getirmektedir:

*“Bir ağaçta tek gül idim
Erken açıp tez soldum”*

Selda Kula’nın (D: 27.01.1990 – Ö: 23.05.2012) tek dörtlükten mezar taşı sözlerinde genç yaşta ölüm konusu dramatik bir şekilde ele alınmaktadır:

*“Ölüm beni erken aldı
Kalanları yasa saldı
Söndüm genç yaşında
Ağlamayın başımda”*

Saime Solak’ın (D: 29.12.1937 – Ö: 1.12.1985) mezar taşı sözlerinde ölen için mezar taşını okuyanlardan Fatiha isteği ve Yüce Allah’a edilen dua şiirsel bir söyleyişle dile getirilmektedir:

*“Nihayet açıldı perde gördüm hakikati
Kur’an’da buldu ruhum bu sükûneti
Hüdâ nasip ede cenneti
Fatihasız geçip gitme ey Muhammet ümmeti”*

Ömer Acay’ın (D: 1302 – Ö: 16.1.1982) mezar taşındaki iki dörtlükten oluşan şiirde de hem akrostiş sanatı hem de şiirdeki ustalık dikkati çekmektedir:

*“Ömrüm doksan beşte bitti
Medfunum bu yerde şimdi
Ecel geldi beni yendi
Rabbim böyle emreylemiş*

*Aca’yım ben Ömer ismim
Cenab-ı Hak aldı cismim
Artık bu taş benim resmim
Ya Rab böyle emreylemiş”*

Nuriye Solak'ın (D: 1928 – Ö: 18.09.2001) dünyanın faniliğini anlatan mezar taşı sözleri ise beş dizeden meydana gelen tek bentlik bir şiir örneğidir:

*"Fani dünyada çektim cefa
Hayat kısaymış sürmedim sefa
Kalanlara da baki değil bu dünya
Bugün bana ise yarın sana
Bir Fatıha oku bana"*

Hacı Sadettin Solak'ın (1314 - 3/7/1991) mezar taşı dizeleri de ünlü halk ozanımız Yunus Emre'ye ait dizelere benzerliğiyle ve geride kalanları selamlayan içeriğiyle dikkatimizi çekmektedir:

*"Biz dünyadan gider olduk kalanlara selam olsun
Bizim için hayır dua edenlere selam olsun"*

H. Kâmil Solak'ın (D: 26.1.1937 – Ö: 11.1.1996) mezar taşı sözlerinde de hayatın sonunda yine Hakk'a döneceği gerçeği iki dizeyle ifade edilmiştir:

*"Yürümek için sonsuza çıkar kervan yola her gün
Hak'tan geldik yine Hakk'a döneceğiz elbet bir gün"*

Genç yaşta ölümü dile getiren Hacı Hasan Alp'in (D: 1.12.1967 – Ö: 10.10.1992) mezar taşında da aşağıdaki dizeler yazılıdır:

*"Bir kuş gibi hicret ettim bu fani dünyadan
Hüdâ aldı beni gençliğime doymadan"*

Aşağıda yer verdiğimiz Osman Efendi oğlu Hacı Salih Atçeken'in (D: 1898 – Ö: 6.6.1985) mezar taşı sözleri de üç dizeden oluşmaktadır:

*"Salihler soyundan geldim dünyaya
30 yıl imamlıkla Müslüman reaya
Rehberim Kuran, bağlandım Hüda'ya"*

Mehmet oğlu Ali Uçar'ın (D: 8.12.1963 – 24.9.1996) mezar taşı sözleri de Allah'tan ümit kesmemeyi öğütlemektedir:

*"Fakri halin etme izhar, Halik'in bilmez mi hiç
Âleme ihsan eden Allah sana vermez mi hiç
Rabbına ağlar isen gözyaşı silmez mi hiç
Ta ciğerden ah edersen muradına ermez mi hiç"*

Mehmet Dede Koçak'ın (D:1309 – Ö: 10.7.1964) mezar taşında ise şu dizeler yer almaktadır:

*"Emretti Hüda, eyledi ferman
Erişti ecel, vermedi aman"*

Ömer oğlu Ahmet Yaşar Kara'ya (D: 1950 - Ö: 10.2.1992) ait mezar taşında genç yaşta ölümü dile getiren aşağıdaki dizeler bulunmaktadır:

*“Sessiz sakin Ahmet idim
Ne kalp kırdım ne kıybet ettim
Dünya durmaz döner
Koca değil genç de gider
4 yavrum emanettir Mevla'ya”*

Halil İbrahim Budak'ın (D: 04.03.1952 – Ö: 11.02.1978) mezar taşındaki üç beyitlik şiirde ise ölenin kendi ağzından genç yaşta Allah'ın huzuruna nasıl gelindiği anlatılmaktadır:

*“20. yıl sonunda yalan dünyadan
Vatani vazifemi görmeye geldim.*

*Düşmanı güldüren, dostu ağlatan,
Dost kurşunuyla ölmeye geldim.*

*Genç yaşta Tanrı'nın nur huzuruna
Şehitlik mimberini sermeye geldim.”*

Halis Çelik eşi Bahriye Çelik'in mezar taşındaki iki dörtlükte ise ansızın gelen ölümden dolayı hayata olan sitem aşağıdaki dizeler halinde dile getirilmiştir:

*“Ziyaretçi,
Elemsiz, kedersiz, lisan kalmadan
Evlat hasretiyle geçti hep günüm,
Çubuk yetiştirdim, üzüm almadan
Yetiştirdi ansızın genç yaşta ölüm
Bin dokuz yüz kırk altı
Cuma vakti olmadan
Sekiz Kasım günüydü
Göçüp gittim dünyadan”*

Ölümü acı bir hicran olarak niteleyen dizelerin bulunduğu Lütfi Küçüktaşkapu'ya (D: 1941 –Ö: 10.09.1966) ait mezar taşında şu dizeler kayıtlıdır:

*“Hayatım dolu figan
Gençliğim oldu hezan
Ölümümün adını koysunlar: Acı hicran”*

Uğur Kart'ın (D: 15.06.1963 – Ö: 05.01.2005) mezar taşında genç yaşta ölen bir babanın iki yavrusuna olan özlemi şu dizelerle işlenmiştir:

*“Genç iken ölen
Gül iken solan*

İki yavrusuna doymayan"

Kırk iki yaşında rahmana kavuşmayı dile getiren Gazi Kiraz'ın (D: 12.3.1922 – Ö: 22.2.1964) mezar taşı sözleri ise şu şekildedir:

"Sabahleyin kalktım gafletle

Yola düştüm acele

9'u aştım eceli ka???? ulaştım

Ben 42 yaşında Rahman'a kavuştum"

Aile özlemini dile getiren Nuri Köstekli'nin mezar taşında da aşağıdaki dörtlük bulunmaktadır:

"Sessiz sakin Nuri idim

Bir kuş gibi hicret ettim bu fani dünyadan

Hüda aldı beni aileme doymadan

Ruhuma Fatiha başısla ayrılmadan"

Ak Hoca lakaplı Mevlevi Hasan Hüseyin Köstekli'nin (D: 1305 – Ö: 11.11.1959) insanı tebessüm ettirecek kadar ilginç mezar taşı kitabesi ise aşağıdaki gibidir:

"Hüvelhay

Seyretmek için dost yüzün yerde kaldırdı perde

Çekti maksut yelkenini kenarı firKate

Söyler sorarsan sana nay Ak Hoca nerde

Bu dünyadan sır olup, serdi postu cennete"

Hafız İsmail Vural'ın (D: 1318 – Ö: 1953) ölümü unutmamayı öğütleyen mezar taşı sözleri aşağıda verilmiştir:

"Hüvelbaki

Dün ben de senin gibi idim, unutma Hüda'yı

Yarın sen de benim gibisin, oku Fatiha'yı"

İlgimizi çeken isimsiz iki mezar taşı sözünü de şiirsel değeri olduğu için aşağıya alıyoruz:

"İmanım kaderime bağlandım

Bir zalime kekklik gibi avlandım"

"Eski bir dost gibi hatırla beni, bir selam ver yeter

Unutmuş olsan da eski günleri, bir Fatiha oku yeter"

SONUÇ

Bir şehrin tarihine ve kültürel hayatına dair araştırmalar ve çalışmalar yapılırken birtakım yazılı belgeler ve eserlerin verdiği bilgilerden faydalanılır (Türkan 2012: 3043). Bu kapsamda yapılan çalışmalar sırasında ikinci plana atılan hatta unutulmaya yüz tutan ve üzerinde pek de durulmayan belgeler bulunmaktadır ki; bunların başında da mezar taşları gelmektedir. Mezar taşları bir nevi geçmiş hayatın günümüzdeki şahitleri ve belgeleridir.

Mezar taşları sanat değeri ihtiva etmeleri bakımından da birer açık hava müzesi olarak nitelendirilebilir (Karaca 2001: 501). Dolayısıyla bir şehrin tüm sosyal, ekonomik, edebi ve tarihi çalışmalarında o şehirdeki mezarlıklarda bulunan mezar taşları incelenmelidir. Çünkü mezar taşları ait olduğu şehrin hem tapusu konumunda hem de geçmişle günümüz arasında köprü kuran bir belge niteliğindedir. Bu sebeptendir ki düşman saldırılarında yok edilen mekânlar ve eserler arasında mezarlıklar ilk sıralarda yer almaktadır. Verdiğimiz bilgiler ışığında Sarayönü mezar taşı sözlerine genel olarak baktığımızda bu sözlerin gerek sanatsal yönleri gerek edebi anlamda incelenmesiyle Sarayönü'nün hem kültürel yapısı hem de yaşam koşullarıyla ilgili daha detaylı bilgilere ulaşılabileceği yadsınmaz. Ayrıca Sarayönü mezar taşlarındaki sözler edebiyat, tarih, arkeoloji, sanat tarihi, etnografya, felsefe, sosyoloji gibi bilim dallarıyla ilgili olduğu gibi, Türk dili ve edebiyatının önemli bir kolu olan halk bilimini de doğrudan ilgilendirmektedir.

Bu çalışma için Konya'nın Sarayönü ilçesine bizzat gidilerek ve geniş bir saha araştırmasıyla dört farklı mezarlıktan 900'ün üzerinde mezar taşı fotoğrafı çekilmiştir. Ardından bu fotoğraflar tek tek incelenmiş ve üzerinde edebi değeri olan sözlerin konularına göre sınıflandırması yapılmıştır. Taşlara yazılan ve kazınan bu tarihi belge değerindeki bilgi yüklü ve ibretli sözler ile şiirsel metinler; tasnif ettiğimiz konu başlıklarıyla birlikte bildirimizi şekillendirmiştir.

Sonuç olarak; bildirimizde incelediğimiz Sarayönü mezar taşı sözlerinin Sarayönü kültürü, sanatı ve tarihi ile ilgilenen akademisyenlerimiz, araştırmacılarımız ve bilim adamlarımız için önemli bir kaynak olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca bu bildirimiz ile Sarayönü'nün hem tarihi hem de edebi kültürüne önemli bir katkı yaptığımız kanaatindeyiz. Dileğimiz, Anadolu'daki mezar taşı sözleriyle hem Konya hem de Sarayönü mezar taşı sözleri arasında daha mukayeseli ve geniş kapsamlı çalışmaların yapılarak bilim dünyasına kazandırılmasıdır.

KAYNAKÇA

DÖNMEZ, İbrahim Hakan – Birol Demircan (2013), “Bir Kültürel Bellek Taşıyıcısı Olarak Mezar Taşlarını Okumak”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı: 8/12, Sayfa: 415-426.

<http://www.konya.bel.tr>

<http://www.malatyatecde.net/> Suat Gülşen – Ölüm Üzerine Söylenenler ve Konuşan Mezar Taşları

KARA, Hacer – Şerife Danışık (2005), *Konya Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Konya.

KARACA, Faruk (2001), “Mezar Taşlarına Yansıyan Şekliyle Türk Kültüründe Hayat ve Ölümle İlgili Bazı Değerlendirmeler”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 14, Sayı 3-4, Sayfa: 501-512.

KARLI, Mehmet - Musa Karakurt (2007), *Sarayönü*, Sarayönü (Konya).

TÜRKAN, Hüseyin Kürşat (2012), “ İskenderun Mezar Taşı Sözleri Üzerine Bir İnceleme”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı: 7/4, Sayfa: 3025-3044.

EKLER

Resim 1: Osmanlıca yazılı bir mezar taşı

Resim 2: Bahriye Çelik'in mezar taşı

Resim 3: Kitayan Ülker'in mezar taşı

Resim 4: Azime Atçeken'in mezar taşı

ORGANIC AGRICULTURE DEVELOPMENT AT SARAYÖNÜ REGION A SHORT EXCURSION INTO HISTORY AND OUTLOOK INTO FUTURE

Gunne Eicke JOHNSEN

We all know: Turkey is one of the most fascinating historical place of the World.

But Sarayönü is a small secret. In the shadow of famous Hz. Mevlana of Konya it is difficult to exit this shadow. I hope this Sarayönü Symposium will help to lighten the hidden secrets.

Long time ago, after Hitits, Selcuks etc. during the roman time also the roman soldiers, most of them simple farmers, noticed that the valley of Ikonium in the region of Lycaoni around Montain Loras, Eşenler and Takkeli consist of fruitful soil. They started to cultivate farming to provide food and to survive during their marches through the country.

What has this to do with organic farming in our understanding?

Actually nothing! Because at this time everything was organic! Of course, of low quality compared to todays seed varieties.

The romans brought their seeds from their homeplaces or conquered areas they crossed during war times and fertilized the soil just with animal- and human manure.

We know several places in Turkey where they had short or longer stops. One of these settlements was around the old Ikonium and the fertilized area around Sarayönü today known as TIGEM Research Institution which is proved by old tombstones and monuments.

The development in farming continued without any important changes until the last century. During this long period inbetween all farmers and inhabitants of villages and towns, year by year, suffered by 'failed harvest and scarcity of food'

due to unusual weatherconditions, insects and pests. There was no real knowledge against this and everybody considered it as fate. Anyway, at that time the big area of Konya and Sarayönü was already called anatolian granery.

During 19th century some chemists like Justus von Liebig and Fritz Haber started to investigate the reasons and developed the first artificial, anorganic fertilizers and Agrochemicals to overcome the low and poor production with the result of more, but slowly, more harvest.

Farming became an industrial organized and controlled production, also in Turkey. Monoculture in some areas are nowadays standard. The trust in all kind of chemicals was incredible high and the offer of agricultural products increased up to the extend of overproduction. High poisoned chemicals deleted/wiped out time by time almost all kind of pests and insects. Suddenly overfertilization developed a problem and many residues left in agriculture products as well as the loss of quality and taste.

As usual, if such situations exceed, there are always some people who warned and some people who listened. This was the hour of birth of organic farming. 'Hippies' who left the 'modern' society in the late 1960/70 started to produce for their own consumption with the result of less harvest but natural, healthy and tasty products.

A new calendar began for the modern society. Rethinking at consumers and producers created the term of organic or Bio farming. Hayrettin Kara is one of the turkish forerunner for sustainable farming.

But farmers who began with organic production missed the quantities of organic waste needed. The process of cow manure and agriculture waste into compost needed to much time. Birds manure, like Guano was imported from different countries and factories produced all kind of artificial organic fertilizer.

The farmer Demirpolat of Sarayönü was the first farmer who understood the new trend and began to grow organic grain and established a chickenfarm for organic eggs succesful. It is now a sample farm. Smaller farmers at Sarayönü remembered f.ex. of old tomato seed varieties and grow them in the traditional way. More and more farmers throughout the country are following the new direction.

But the main problem of turkish soil, also at Sarayönü is not yet settled: The lack of organic matters in the soil. Wrong tilling equipment and erosion supporting this circumstances. Chemical- and organic fertilizer can not compensate the lack.

The most promising system is the usage of chickenmanure with high content of organic matters which is available especially at Konya region with more than 11 million chicken, actually free of charge. But just drying and/or fermentating is not the solution. Each chicken gives approx. 130 – 150 gr ammonia containing manure daily and can be processed with biological bacterias into real organic fertilizer with high content of arround 60% of organic matters. Constant usage results in less need of chemical fertilizers which is mostly drained into the ground water. Less irrigation of agriculture land is another advantage.

Food shortage in developed countries and regions like Sarayönü is not to be expected, although smaller farmers will disappear and big farmers will get bigger.

They will have the responsibility in future to produce healthy agricultural products at affordable costs and prices.

Organic products nowadays became trendy, although they are more expensive. Organic production is still a niche compared to conventional production. But both sectors have their place in the agricultural economy. Sarayönü and their neighbor villages like Gözlü, Başhüyük, Çeşmelisebil, Bahçesaray, Ertuğrul and Ladik, just to mention a few, are predestined for organic farming.

Organic farming means also re-cultivating of landsape to come to sustainable farming. Integrated farming could be the compromise on the way to organic farming. Rare animals, birds, plants and herbs will return. Organic farming gives small villages the chance to sell their organic products directly to consumers. Farmers can establish a private or joint shop to sell their fresh products to consumers. A new trend in Europe is creating small agricultural shareholder organizations, called 'Solidarity Agriculture' where consumers and farmers deciding together what to grow and than sharing the harvest of local, organic products.

With the right plan and support of local authorities a 'Green Tourism' or 'Oecological Tourism' can be established. An 'open air' Museum with ancient and traditional anatolian tools, equipment, of houses and a herb garden will be a attraction of Sarayönü. Fresh bread, baked in old style, dairy products, small meals and handmade art made by local farmerwomen. It creates new businesses, jobs, profit and salaries to avoid rural depopulation.

Friedrich Wilhelm Raiffeisen, founder of the agricultural cooperative said:
'Has the farmer money, has it the whole world'

SARAYÖNÜ GÖZLÜ DEVLET ÜRETME ÇİFTLİĞİ

Yaşar SEMİZ*

GİRİŞ

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de Devlete ait üç tıp tarım üretimi ünitesi vardı. Bunların ilki haralar ve inekhanelerdir. Haralar geniş arazi üzerinde hayvansal üretimi ön planda tutan kurumlardır.

İkincisi Atatürk’ün 1937’de millete bağışladığı çiftliklerden¹ oluşan ve Devlet Ziraat İşletmeleri olarak bilinen kurumlardır. Ankara Gazi Orman Çiftliği, Silifke Numune Çiftliği, Yalova, Tarsus ve Dörtöyol çiftlikleri bu niteliktedir². Bu çiftliklerin kuruluş amacı Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’nin büyük bir kimsini temsil eden çiftçilere yeni tarım yöntemlerini tanıtmak ve toprağa zarar vermeden daha fazla ürünün nasıl elde edilebileceğini öğretmektir. Başka bir deyişle bu çiftlikler bir nevi ziraat mektepleridir. Buralarda bitkisel üretimim yanı sıra hayvancılığa da yer verilmektedir.

Üçüncü grupta ise 1937’den itibaren kurulmaya başlanan Zirai Kombinalar yer almaktadır. 1937 yılında kurulan Zirai Kombinalar İdaresi ile 1938 yılında kurulan Devlet Ziraat İşletmelerinin birleştirilmesinden meydana gelmiştir. Bunlardan Zirai Kombinalar İdaresi, 12 Şubat 1937 tarih ve 3130 sayılı Kanunla kurulmuş olup, çiftçi ve köylünün tarım üretimine, makine ve ilâç temini suretiyle yardımcı olmaya çalışmıştır. İlk oluşturuldukları dönemde hayvancılık tesisleri yoktur. Sadece tarla süren, tohum eken, hasat eden ve bol miktarda buğday ve arpa üreten işletmelerdir. Bu işletmeler daha sonraki yıllarda

* Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO. ysemiz@selcuk.edu.tr

* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO. ysemiz@selcuk.edu.tr

¹ Bak. Yaşar Semiz, Atatürk Çiftlikleri ve Bunların Hazine’ye Devri”, SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 26, Güz 2009. s. 155 – 192.

² Reşat İzırak, *Türkiye*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1984, s. 583.

hayvancılık kollarını da oluşturarak sadece tahıl üreten kurumlar olmaktan çıkarak her şubesi olan ziraat işletmelerine dönüşmüşlerdir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında da Devlete ait işlenmemiş boş araziler üzerinde Devlet Çiftliklerini vücuda getirerek zirai üretimi artırmak ve memleketin iâşe ihtiyaçlarını karşılamak vazifesini üzerine almışlardı.

Gözlü Devlet Üretim Çiftliği'nin Kuruluş Süreci

İkinci Dünya Savaşı'nın başlayacağı belli olduktan sonra hükümet, savaşa girmemekle birlikte 2 milyona yakın askeri tedbir amaçlı olarak silâh altına aldı. Askerin yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak için en temel ürün olan buğday konusunda tedbirler almaya başladı. Bakanlar Kurulu, Devletin gıda ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olduğu ordu, okul ve diğer resmi dairelerin buğday ihtiyaçlarını Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından kâr yapmadan adı geçen kurumlara vereceğini ilan etti³. Milli Müdafaa Vekâleti de 7 Aralık 1939'da 12830 sayılı genelge ile ordunun ihtiyacı olan buğday ve unu ne şekilde temin edeceğini belirtti.

Ordunun buğday ve un gibi ihtiyaçları Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından karşılanırken arpa ve yulaf gibi hayvan yemleri ihtiyacının önemli miktarlara ulaşması sonucunda, bu maddelerin temini görevi de 7 Ekim 1939 tarihli ve 12234 sayılı karar ile Ofise verildi. Çünkü sadece batıdaki askeri birliklerde hayvan mevcudu sayısı yüz bine ulaşmış ve yem ihtiyacının miktarı aylık on beş bin tona çıkmıştı. 1940 yılı itibarıyla ne Ofisin elinde ne bu kadar yem mevcuttu, ne de askeri birliklerde istenen miktarda yem bulunmaktaydı. Bu durum karşısında hükümet tarafından ülkede bulunan şahıs ve tüzel kişilerden ellerinde ihtiyaç fazlası bulunan yemlik mahsulün Toprak Mahsulleri Ofisine satmaları istenmiş, fakat ihtiyaç duyulan miktar elde edilememişti. Ordunun ekmeçlik ihtiyacını karşılamak için buğday stoku da yeterli değildi. Dahası sürekli artan fiyatlar karşısında vatandaş da yiyecek ihtiyacını karşılamakta zorlanıyordu. Bu durum karşısında Hükümet ihtiyaçların karşılanması için yeni önlemler aldı. O önlemlerden birisi de Milli Korunma Kanunu idi⁴.

³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi; 030.18. 01.02/ 85.118.16. Takip eden dipnotlarda Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi BCA biçiminde kısaltılarak yazılacaktır.

⁴ Kanunun görüşülmesi için bak. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 6, C. 8, İçtima 1, 18 Ocak 1940, 27. İnikad, s. 138 – 158.; Resmi gazete, S. 4417, 26 Ocak 1940. Kanunun 39. Maddesinde "Hükümet üzerinde zeriyaat (ziraat) yapılmayan araziye bir bedel mukabilinde işletebilir" denmektedir. *Babalık*, 9 ve 10 Mayıs 1940.; *Ekekon*, 24 Birinci Teşrin 1940. Madde üzerinde tartışma yapılırken Tokat Milletvekili Galip Pekel'in "bu madde ile alınması matlup olan toprakları Devlet mi işletecektir" sorusuna Encümen adına cevaplayan Bingöl Milletvekili Feridun Fikri, "evet Devlet işletecektir" cevabını verir. s. 150.

Milli Savunma Bakanlığı Levazım İşleri Daire Başkanlığı karşı karşıya kalınan sıkıntılı durumu, ihtiyaçların sorunsuz bir şekilde karşılanması gereğini bir rapor haline getirerek Başbakanlığa ve Ticaret Bakanlığına bildirildi. Çözüm önerisi olarak Toprak Mahsulleri Ofisi'nin aynı sıkıntı ile karşılaşmaması için en az üç aylık stok biriktirmesi gerektiğini raporda işaret etti⁵. Buna rağmen 1941 yılına gelindiğinde Toprak Mahsulleri Ofisi ve tüccarın elinde bulunan buğday miktarının halkın tüketimine ve ordunun ihtiyaçlarına yetmeyeceği yapılan araştırmalarda ortaya çıkınca ilave bazı önlemler alma ihtiyacı duyuldu. Bu doğrultuda Ticaret Bakanlığının Başbakanlığa sunduğu raporda iki türlü önlem vardı. Birinci yöntem ekmeğin randımanını yükseltmek, ikincisi ise ekmeklik buğdaya çavdar karıştırmaktı.

Ancak, alınan tedbirler yeterli gelmediğinden Afyon, Konya, Eskişehir, Yozgat, Kırşehir valiliklerine 12 Şubat 1941'de acele ibaresi ile bir telgraf çekilerek, üretici ve tüccarın elinde bulunan ihtiyaç fazlası buğday, arpa, çavdar, yulafa el konulması emri verildi⁶. Yollanan emirde bu ürünlere ne şekilde el konulacağı da belirtilmişti. İstenilen ihtiyaç fazlası mahsulleri toplamakla görevlendirilen Toprak Mahsulleri Ofisi'nin her şubesi 50 kilometrelik çevreden sorumlu tutulmuştu.

Tarım Bakanlığı ise anılan vilayetlerde Milli Koruma Kanunu⁷ çerçevesinde çoğunluğu Devlet arazisi üzerinde kurulacak çiftlikler vasıtası ile üretimi arttırmayı planladı. Bu planlamanın neticesi olarak ülke genelinde 9 ziraat mıntıkası tespit edildi. Bu mıntıklar İstanbul, Ankara, Konya, Adana, Erzurum, İzmir, Sivas ve bilahare tespit edilecek iki vilayet idi⁸. Bu karar doğrultusunda Ziraat Vekâleti Konya'da Zirai Kombinaların montajı için bir hangar kurmaya karar verdi⁹.

Konya'da zirai kombinaların kurulacağının ilk sinyalleri Ağustos 1940 yılında Ziraat Vekili Muhlis Erkmen'in Konya'ya yaptığı ziyaret sırasında verilmişti. Erkmen, ö ziyaret sırasında "Konya'ya daha önce gelmemiş olduğuma üzülüyorum. Konya üzerinde ehemmiyetle durduğumuz zirai sahadır. Konya'nın makineli ziraat için uygun olduğunu gördüm. Burada tohum ve hayvan ıslahı konusunda birçok tedbir alacağız. Bir ıslah istasyonu açacağız.

⁵ BCA: 030.10/ 50/322/11/ 24.08.1940.

⁶ BCA: 030.10/ 185.273.5. 12.02.1941. No: 6-249/523.

⁷ Resmi Gazete, 26 Ocak 1940 tarih ve 4417 sayılı nüsha.; *Düster*, Tertip 3, C. 21, s. 274 vd.

⁸ *Babalık*, 10 Mayıs 1940.

⁹ *Babalık*, 18 Mayıs 1940. Milli Korunma kanunu çerçevesinde üretimi arttırmak maksadı ile faaliyetlerde bulunmak üzere Ankara Ziraat Müdürü Avni Akvardar İç Anadolu mıntika reisi olarak görevlendirildi. *Dönüm* (Aylık Ziraat Mecmuası), S. 7, Mayıs 1940, s. 321.; *Babalık*, 31 Mayıs 1940.

Bundan başka kombinaların ihdası için teşkilatlı tesisat yapacağız. Bu suretle istihali çok az zamanda arttıracamız" demişti¹⁰. Ardından ülke genelinde zirai seferberlik başlatıldı. Ülke genelinde işlenen arazinin % 10 civarında olduğu ifade edilerek işlenen arazi miktarının arttırılmasına karar verildi¹¹. Kısa bir süre sonra Roma İmparatorluğu döneminden beri zirai üretimde önemli yeri olduğu bilinen Sarayönü Gözlü mevkiinde 3780 sayılı Milli Korunma Kanununun 39. maddesine istinaden 1941 yılında açık ziraat işletmesi olarak bir çiftlik kuruldu. Çiftliğin kurulmasında dönemin Ziraat Vekili Prof. Dr. Ş. Reşat Hatipoğlu'nun büyük payı vardır. Çiftliğin kurulmasındaki birinci derecedeki öncelik Savaş yıllarında zor günler yaşamamak için buğday ve arpa üretmekti. Kurucu Müdürü Cemil Cahit Esinoğlu'dur¹². Burası Devlet tarafından Savaş yıllarında Dalaman ve Reyhanlı'da sonra kurulan üçüncü çiftliktir. Onu takip eden bir yıl içinde Gözlü grubuna bağlı olarak Hasan Yetener'ın Başkanlığında Sarayönü'nde Konuklar, Ali Baran Başkanlığında da Kadınhanı'nda Altınova çiftliği kuruldu¹³.

Gözlü Çiftliği

Savaş yıllarında ihtiyaç duyulan hububat ürünlerinin üretilmesi için Devlet tarafından ziraatın yapılacak olmasının askeri ve sosyal sebeplerin önemli olduğunu belirtmiştik. Çiftliğin kuruluşundaki önemli sebeplerden birisi de hiç şüphesiz iç piyasada zirai ürünlerin üretimini arttırarak zirai ürünlerin vatandaşa fahiş fiyata satılmasının önüne geçmekti¹⁴. Temel ihtiyaç maddesi olarak görülen zirai ürünlerin üretilmesi için bu bölgenin seçilmesindeki nedenlerin başında ise burasının çok eski dönemlerden itibaren zirai ürünlerin yetiştirilmesi için uygun olduğunun bilinmesi geliyordu. Ayrıca bu çevrenin olası bir dış saldırıdan en az etkilenecek yerlerden olması¹⁵ ve İstanbul ve İzmir gibi iki büyük liman kentlerine demiryolu ile bağlantılı olması de tercih sebepleri arasında yer alıyordu.

¹⁰ *Cumhuriyet*, 7 Ağustos 1940.

¹¹ Ahmet Araz, "Zirai Seferberlik Lazım - Evvela İşlenen Arazi Miktarını Arttırmalıyız", *Cumhuriyet*, 13 ve 19 Mart 1941.; Ahmet Araz, "Hükümet Elindeki Bütün Vesaiti Kullanarak Ziraatı Yarım Kalan Yerleri Derhal Ektirmelidir", *Cumhuriyet*, 27 Mart 1941.

¹² Fahri Kutluay, "Devlet Üretme Çiftlikleri", *Küçük Asya*, S. 87 - 88, Ankara Ağustos 1959, s. 15 - 16.; "Yurdumuzdaki Devlet Üretme Çiftlikleri", *Modern Türkiye*, S. 28, Ocak 1956, s. 8.

¹³ "Konuklar Devlet Üretme Çiftliği", *Türkiye İktisadi Kalkınma Mecmuası*, Yıl 1, S. 3, Aralık 1953.; *Modern Türkiye*, Ocak 1956, s. 8.; *Modern Türkiye*, Mayıs 1956, s. 4.

¹⁴ M. Muhlis Koner, "Ziraat Vekaleti Geniş Ölçüde Ekim Yapacak - Hükümet Çiftçisinin, Tüccarının Zengin Olmasından İftihar Duyar Fakat İhtikar Başladığı Zaman Kati Tedbir Zaruridir", *Ekekon*, 6 Birinci Teşrin 1942.

¹⁵ Savaş yıllarında kurulan Altınova, Gözlü, ve Konuklar (Konya), Bala, Polatlı (Ankara) Çiçekdağ (Kırşehir), Malya (Yerköy - Yozgat), Koçaş (Aksaray), Ulaş (Sivas) çiftliğinin İç Anadolu'da olması bu görüşü güçlendirmektedir.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

Konya ili Sarayönü İlçe sınırları içerisinde faaliyet gösteren Gözlü Ziraat Kombinasyonu, Konya'ya 78, Sarayönü'ne 28 km uzaklıkta ve 1020 rakımda bulunmaktadır. Bu rakım orta Anadolu'nun bu bölgedeki ortalama yükseltisidir. Yalnız doğuda bulunan Kırkarsın tepe (1308 m.) ve Dikmen tepe (1159 m.) yükselerek bu monoton manzarayı bozmaktadır. En alçak nokta 980 metre yükseltide olup batıda Karasu vadisinde yer almaktadır. Karasu çayı güneyden kuzeye akar ve her mevsimde bir kaç yüz litre debisi vardır. Diğer rakımı düşük olan bölge Gözlü Çiftliğinin güneyinde bulunmaktadır. Bu bölge kuzey doğudan güney batıya ve Gözlü köyü ile Zengân köyü arasında uzanan kapalı bir havzadır. Bu havzanın dibinin rakımı 980 ile 990 metre arasında değişmektedir. 1951 senesinde Hükümetin emri ile bu muntıkaların iskânı için hidrojeolojik etütlere başlanmış ve bu etütler esnasında Gözlü Çiftliğinin su bakımından sıkıntı içerisinde olduğu öğrenilmişti. 1946 yılında çiftliği ziyaret eden Ahmet Hamdi Başar bu çevrede yapılan ziraat için fazla suya ihtiyaç duyulmadığını ancak orada çalışan insanlar, hayvanlar ve ağaçlar için suya ihtiyaç olduğunu belirtir. O dönem için suyun uzak sayılabilecek bir pınardan variller ve tankerlerle getirildiğini ancak boruların döşenmeye başlanmış olduğunu ve yakın bir zamanda suyun çiftliğe getirileceğini yazar¹⁶.

Çiftlik kuruş sürecini kısa zamanda tamamlayarak üretime geçirildi. Çiftlikte ilk yıllarda Amerikan menşeli 50'nin üzerinde traktör bulunmaktaydı. Bunların her türlü bakım ve onarımı için bir makine atölyesi de kurulmuştu. Atölyede her türlü tamiratın yanı sıra ziraatta kullanılan küçük çaplı aletlerde üretilebiliyordu.

Çiftlik idaresi tarafından işletilmekte olan arazi oldukça büyüktü. Yüzölçümü 290 dekarı bulmaktaydı. Bunun 275, 531 dekarı kültür arazisiydi¹⁷. Arazinin büyük bir kısmı taşlık olmasına karşılık umumiyetle ve kâfi derecede verimlidir. Senelik ekilen kısım 100 km, kareyi (100 bin dekar – dönümü) geçmektedir. Bir traktörün günlük ekebildiği alan ise 75 dekadır. Senelik hububat istihsalı havaların iyi gittiği dönemlerde dekar başına 180 kilo, havaların kurak olduğu dönemlerde ise 90 kilodur¹⁸. Çiftlik iki yıl gibi kısa bir surede kuruluş maliyetini karşıladıktan sonra yıllık ortalama beş milyon lira civarında kar elde etmeye başlamıştı. Ahmet Hamdi Başar, Gözlü seyahati sırasında görevli memurdan çiftliğin üretimi ve elde ettiği gelirlerle ilgili bilgiyi şöyle aktarmaktadır. "Görevli memur durmadan bize çiftlikle ilgili izahat veriyordu. Bir ara 'bu seneki karımız beş milyonu geçecektir' dedi. Hayretle haykırdım! Ne! beş milyon kar

¹⁶ A. H. Başar, "Steplerde Fışkıran Yeni Hayat", *Türkiye İktisat Mecmuası*, S. 1, Ocak 1948, s. 39.

¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, C. 24, 23 Şubat 1950 tarihli 54. Birleşim, Ek No. 3, s. 21.

¹⁸ Başar, s. 43. Başar bu notları 1946 yılında Gözlü Çiftliğine yaptığı gezi sırasında görevlilerden aldığı bilgi doğrultusunda nakletmektedir.

mı? Bu çölde, bu çorak yerden? İzahat veren memur devam etti. Evet, beş milyon. Zaten bütün kombinalar iki senede masraflarını çıkarırlar"¹⁹. Başar bu cevabın ardında memura aldığı maaşı sorar. Memur, kendisinin aylık 25 lira, müdürünün de 35 liralık aslı maaşının olduğunu ikramiyelerle birlikte kendisinin 120, müdürünün de 240 lira civarında bir paranın ellerine geçtiğini söyler²⁰.

Çiftlikte 1947'den itibaren tarıma ilave olarak hayvancılık da yapılmaya başlandı. Kısa süre içinde sığır sayısı 82'ye, koyun sayısı da 2960'a ulaştı²¹.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı yıllarında kurulan Gözlü ve diğer çiftlikler yaptıkları üretimle ülke ekonomisine önemli katkılarda bulunmuş, buğday ve arpa sıkıntısının yaşanmaması ve fiyatların aşırı derecede yükselmemesinde önemli bir görevi üstlenmişlerdi. Savaşın bitmesi ve liberalleşme politikasının ön plana çıktığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ise çiftlikler yeni bir düzene kavuşturulmak istendi. Bu doğrultuda Gözlü Çiftliği de diğer çiftliklerle birlikte 1 Mart 1950 yılında yürürlüğe giren 5433 Sayılı Kanunla kurulan Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğüne²² bağlanarak '*Gözlü Devlet Üretim Çiftliği*' adını aldı. Bu dönemde arazisinin önemli sayılabilecek bir kısmı Konya Valiliğininin 24 Haziran 1953 tarihli yazılı talebi doğrultusunda Başbakanlık Toprak ve İskan Genel Müdürlüğü tarafından Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın onayı ile çevresindeki köylerde yaşayan topraksız köylülere dağıtılmak üzere tahsis edildi²³. Cezaevi yapılması için yapılan arazi talebi ise uygun bulunmadı²⁴.

Arazisinin önemli bir kısmı ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasına rağmen kendisine benzer çiftliklerin çoğu zarar ederken Gözlü çiftliği 1965 yılına kadar hiç zarar etmedi. Türkiye'de darbe sonrası dönemde ekonominin kötü gittiği dönemde bile 1963 yılında 3 milyon liranın üzerinde kar etti²⁵.

Gözlü Tarım İşletmesi, 1984 yılında Haralar ve İnekhanelerin Devlet Üretim Çiftlikleriyle birleştirilmesi ile birlikte Kamu İktisadi Teşebbüsü olarak kurulan Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Müdürlüğe dönüştürüldü..

¹⁹ Başar, s. 41.

²⁰ Başar, s. 41.

²¹ Tutanak Dergisi, Dönem 8, C. 24. Ek No. 3 tablo. s. 21.

²² Müdürlüğün kuruluşu ile ilgili meclis görüşmesi, TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, C. 20, 7 Haziran 1949 tarihli 103. Birleşim, s. 491 – 510. Kuruluş kanununun Resmi gazetede ilanı, 13 Haziran 1949, S. 7231.

²³ BCA. 030.01/100/616/3. 17. 07. 1953.

²⁴ BCA. 030.01/100/616/3. 28. 04. 1953.

²⁵ Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü Döner Sermayesi, 1964 yılı konsolide bilançosunun sunulduğuna dair Sayıştay Başkanı Rıza Turgay tarafından açıklanan Sayıştay Başkanlığı tezkeresi (3/261), TC. Sayıştay Başkanlığı, S. 614651/2096, 25 Nisan 1970.

EKLER

Ek 1. Gözlü Devlet Üretme Çiftliği arazisinin bir kimsinin 24 Haziran 1953 tarihli yazılı talebi doğrultusunda Başbakanlık Toprak ve İskan Genel Müdürlüğü tarafından Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın onayı ile çevresindeki köylerde yaşayan topraksız köylülere dağıtılmak üzere tahsisi.

T. C.
TARIM VE KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI
KÖY İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayıları
4
695

KARARNAME

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Devlet Üretme Çiftlikleri Umum Müdürlüğünün Gözlü Devlet Üretme Çiftliğine mücavir bulunan Başhöyük, Zengen ve Sarayönü köylülerinin toprak ve mera ihtiyaçlarını karşılamak üzere adı geçen çiftlik arazisinden iliglik krokide gösterildiği şekilde 30.000 dekarlık sahanın tasfiyesi; Tarım Vekâletinin 15/4/1953 tarihli ve 5467/53-II4/II94 sayılı yazısı üzerine, 5433 sayılı kanunun 20 nci maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetince 28/4/1953 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Bayar

Başvekil
Devlet Vekili
Devlet Vekili
Adalet Vekili
Millî Savunma Vekili
İçişleri Vekili ve
Dışişleri Vekili
Dışişleri Vekili
Malîye Vekili
Millî Eğitim Vekili
Bayındırlık Vekili
Eko. ve Ticaret Vekili
Sa. ve So. Y. Vekili
G. ve Tekel Vekili
Tarım Vekili
Ulaştırma Vekili
Çalışma Vekili
İşletmeler Vekili

Ek 2. Gözlü Devlet Üretme Çiftliği arazisinin bir kimsinin 24 Haziran 1953 tarihli yazılı talebi doğrultusunda Başbakanlık Toprak ve İskan Genel Müdürlüğü tarafından çevresindeki köylerde yaşayan topraksız köylülere dağıtılmak üzere tahsisi.

A.Ş. BAKANLIK
Toprak ve İskan İşleri
Genel Müdürlüğü

17 Temmuz 1953
Özeti: Gözlü Devlet
çiftliği arazişi H

Subesi : 1
Özel sayı : 3104/40
Genel sayı : 0055

Başvekâlet Hususi Kalem
Müdürlüğüne

29464

İstisna
Gözetim

29/1/1953 tarih ve 30 sayılı yazınız
karşılığıdır:

ki :

Çevresindeki topraksız çiftçilere dağıtılmak üzere Tarım Vekâletince Gözlü Devlet Üretme çiftliğinden tefrik edilen 30 bin dönüm arazinin, hazine adına tapuya tescil işleminin yapılmakta olduğu, Konya valiliğinden alınan 24/6/1953 tarih ve 2380/3714 sayılı yazıdan anlaşılmış ve mezkur arazinin komisyonca programa alınarak çevresindeki 19 köyün haksahibi çiftçilerine dağıtılmasının temini lüzumu 13/7/1953 tarih ve 1658 sayılı yazımızla Konya valiliğine bildirilmiştir.

Melumat husulünü saygı ile arz ederim.

Umum Müdür

20-7-53	3858
---------	------

Verilecek cevaplarda daire ve subesinin adı ve tezkeresinin tarih ve numaralarının yazılması

SARAYÖNÜ'NDE ÇAYIR MERA VE YEM BİTKİLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİNİN DURUMU PROBLEMLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

*Mevlüt MÜLAYİM**
*İbrahim SARIALTUN***

GİRİŞ

1940 yılında belediye ve 1959 yılında ilçe olan Sarayönü ilçesi; il merkezinin 48 km kuzey batısında, ilçe merkezi Konya-Afyon devlet kara yolunun kuzeyinde 7 km içerdedir. Sarayönü'nün Konya'daki yeri Harita 1 ve Harita 2'de görülmektedir.

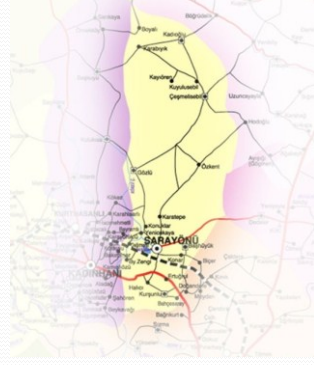
Harita 1.Sarayönü İlçe Haritası

*Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü ve Çayır Mera ve Yem Bitkileri Ana Bilim Dalı Başkanı.

**Ziraat Mühendisi- GTHB İlçe Müdürlüğü –SARAYÖNÜ

Harita 2.Sarayönü İlçe Haritası

Belediye olduktan 19 yıl sonra (1 Nisan 1959) Kadınhanı ilçesinden ayrılarak Sarayönü ilçe olmuştur. İlçe oluşu şenlik havası ile kutlanmış ve bu kutlamalara zamanın Tarım Bakanı Sayın Nedim Ökmen'de katılmıştır. Nedim Ökmen 1954 yılı Tarım Bakanlığı bütçesi TBMM'de görüşmelerinde "Türkiye'nin et meselesi ot meselesidir" diyen bakandır. Sayın Nedim Ökmen'in 1954 yılında söylemiş olduğu bu gerçek üzülecek belirtmeliyiz ki ülkemiz için problem olmaya devam etmekte ve önemini korumaktadır.

Sarayönü İç Anadolu bölgesinde olması nedeniyle karasal iklim kuşağı içindedir. Ancak, Sarayönü'ndeki karasal iklimin özellikleri İç Anadolu'nun karasal iklim tipinden çok, Doğu Anadolu'nun karasal iklim tipi ile benzerlik göstermektedir. Sarayönü ile Konya arasında iklim farklılıkları vardır. Yaz ayları çok sıcak, kış ayları ise sert ve soğuk geçmektedir. Ortalama yıllık sıcaklık 10.9 °C'dir. Kış aylarının büyük bir kısmında don olayı görülür. İlçede yıllık değerlere göre yağış miktarı ise 373,5 mm olup Konya il ortalamasından yüksektir.

İlçe, doğal bitki örtüsü bakımından çok fakirdir. İklim koşullarına göre düzlüklerde bozkırlar büyük yer kaplar. Ladik dağları, göl ve akarsuların bulunduğu yerler dışında kalan düzlükler tamamen bozkırlarla kaplıdır. Dere ve göl kıyılarında söğüt, kavak cinsinden ağaçlarla meyve ağaçlarına rastlanır. Ladik dağları bölgesinde şistli yapıya sahip olarak üzerinde çalılıklar görülür. Kalkerli araziler üzerinde bitki örtüsü hiç bulunmamaktadır.

Büyük bölümü Cihanbeyli Platosunda yer alan ilçe topraklarının güney kesimini Bozdağ'ın kuzey uzantıları üzerindedir. Sarayönü; güneyden Batı Torosların bir kolu olan Sultandağı'na bağlı Ladik (Halıcı) dağları ile çevrilmiştir. Batı-doğu doğrultusunda uzanan bu dağlar 1.800-1.900 m yüksekliğe ulaşmakta olup deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 750-850 m arasında değişmektedir.

Sarayönü'nde dokumacılık ilçenin geleneksel el sanatlarından olup Ladik halısı meşhurdur. Ancak ünlü olan Ladik halı dokumacılığına ilgi giderek azalmaktadır. İlçenin ekonomisi tarıma dayalıdır. Yetiştirilen başlıca tarımsal ürünler, buğday, arpa, şeker pancarı, yulaf, soğan, patates, baklagiller ve bazı meyve (elma, armut ve üzüm gibi) çeşitleridir. Hayvancılık önemli bir gelir kaynağı olup, sığır, koyun ve tavuk yetiştirilmekte, bu veriler aşağılarda geniş şekilde verilmeye çalışılmıştır.

İlçede sulanan arazi miktarı oldukça azdır. Su ihtiyacı ilçenin güneyindeki Beşgöz kaynaklarından sağlayan Konuklar Tarım İşletmesi ve Gözlü Tarım işletmeleri vardır. Bu işletmeler tarla tarımı, hayvancılık ve su ürünleri yetiştiriciliği yapmakta ve yöreye örnek olmaktadır.

İlçe topraklarında linyit ve cıva içeren maden yatakları vardır. Ladik yakınlarında Kurşunlu'da ki cıva işletme tesisleri kurulmuş, işletilmiş, ancak son yıllarda işletilmemektedir.

Sarayönü ilçesinin nüfusu Tablo 2'de görüldüğü gibi 27.059 olup göç veren bir ilçedir.

Tablo 2. Türkiye, Konya ve Sarayönü Nüfusu

	TOPLAM NÜFUS		YILLIK NÜFUS ARTIŞ HIZI (BİNDE)		NÜFUS YOĞUNLUĞU	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013
TÜRKİYE	75.627.384	76.667.864	12	13,7	98	100
KONYA	2.052.281	2.079.225	6,7	13	53	53
SARAYÖNÜ	26.923	27.059	-18,76	5,04	25	25

1.555.281 dekar alana sahip olan ilçenin tarım arazi varlığı Tablo 3’de ve ilçe arazi dağılımı ve kullanımı Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 3. Sarayönü Arazi Varlığı

<u>Tarım Arazisi (2013)</u>	<u>Alanı (da)</u>	<u>Oranı (%)</u>
• Tarla Arazisi(Tahıl ve Diğ. Bit. Ürün	859.854	00,29
• Nadas Alanı	399.236	00.74
• Meyvelik	5.427	0,41
• Sebzelik	708	0,55
• Süs Bitkileri	00	0.00
• Toplam	1.265.225	100.00

(TÜİK, 2014)

Tablo 4. Sarayönü ilçesi Arazi Dağılımı ve Kullanım Şekli

<u>KULLANIM ŞEKLİ</u>	<u>Konya-Alan (da)</u>	<u>Konya%</u>	<u>Sarayönü- Alan (da)</u>	<u>Saray önü%</u>	<u>Konya içindeki payı(%)</u>
1- İŞLENEN ARAZİ					
- Tarla arazisi	11.692.425	28,7	859.854		
- Nadas	6.768.596	16,6	399.236		
- Sebze	196.606	0,5	708		
- Meyve	287.577	0,7	5.427		
- Bağ	99.182	0,2	0.00		
TOPLAM	19.044.386	46,7	1.154.795 (1.265.225)	74,25	6.06
2- ÇAYIR MER'A	7.614.607	18,7	312.630	20.11	4.11
3- ORMAN	5.401.890	13,2	16.050	1.03	0.29
4- ÜRÜN GETİRMEYEN ALAN	8.752.637	21,4	71.806	4.62	0.82
GENEL TOPLAM	40.813.520	100	1.555.281	100,00	

Tablo 5’de Sarayönü ilçesinde en çok ekilen ürünlerin ekim alanı, üretim miktarları ve verimleri verilmiştir. Görüleceği gibi en çok ekilen bitkilerin ön sıralarında buğday ve arpa gelmektedir.

Tablo 5. Sarayönü İlçesinde En Çok Yetistiren Ürünler (Tnük-2014)

Ürün Adı(2013 Y.)	Ekilen Alan(da)	Üretim (Ton)	Verim(kg/da)
Buğday(Durum)	79.451	24.887	313
Buğday(Diğer)	567.441	153.196	270
Mısır(Dane)	413	340	823
Arpa(Diğer)	150.000	55.800	372
Çavdar	175	44	250
Yulaf(Dane)	8.606	2.349	273
Tritikale(Dane)	284	99	349
Şeker Pancarı	5.304	28.334	5.342
Patates	8.000	28.752	3.594
Nohut	6.600	990	150
Fasulye(Kuru)	4.417	1.674	379
Mercimek(Kırmı.)	128	8	63
Mercimek(Yeşil)	708	42	59
Kabak(Çerezlik)	400	100	250

İlçede sertifikalı tohumluk üretimi ve organik tarım üretim çeşitliliği açısından değerlendirilebilir.

İlçedeki hayvan varlığı Tablo 6’da verilmiş olup sığır cinsinde kültür ve melez sığırlar, koyunlardan yerli ırklar fazlaca yetiştirilmektedir. İlçenin tavuk yetiştiriciliği küçümsenemeyecek orandadır (%9.38).

Tablo 6. Sarayönü İlçesi Hayvan Varlığı (2013 Yılı)

Y I L L A R		Sarayönü	KONYA	Konya'daki oran (%)
BÜYÜKBAŞ	Sığır (Kültür)	6.895	448.047	1.54
	Sığır (Melez)	7.627	214.100	3.56
	Sığır (Yerli)	296	54.025	0.55
	TOPLAM	14.818	716.483	2.07
KÜÇÜKBAŞ	Koyun(Merinos)	2.500	211.316	1.18
	Koyun(Yerli)	55.900	1.802.048	3.10
	Kıl keçisi	3.454	211.316	1.63
	TOPLAM	61.854	2.224.670	
Diğer Hay. (At, Eşek,)		28	8.816	
KANATLI		1.000.170	10.662.482	9.38
ARICILIK	Kovan Sayısı	450	77.923	

Hayvancılık için önemli olan yem ve yem kaynakları hakkında bilgi verelim. Yem Nedir? Çeşitli şekillerde tarif edilebilir. Yem kanununa (1734 sayılı yem kan. Mad.3) göre “**Yem**= Hayvanın yaşama ve verim ihtiyacını madde ve enerji bakımından karşılamak amacıyla belli sınır ve şartlarda yedirildiği zaman hayvan sağlığına zararlı olmayan, hayvanlar tarafından faydalanılabilecek durumdaki organik ve inorganik maddeler veya bunların karışımlarıdır (Anonymous.1985). Diğer bir tarif; Pratikteki deneyimlerin gösterdiği sınırlar içinde kalan miktarlarda ve koşullarda hayvanlara yedirildiğinde, hayvanın sağlığına zararlı etkisi olmayan, hayvanların yaşamlarını sürdürmelerini ve verim vermelerini sağlayan, hayvanların yararlanabileceği formlarda organik ve inorganik besin maddeleri içeren ve ağız yoluyla alınan tüm maddelere **YEM denir**.

Yem, hayvan yetiştiriciliğinde önemli bir yer, masraflar içinde de **önemli bir pay (%70-75)** alır. Hayvanlar diğer canlılar gibi ihtiyaç duydukları besin maddelerini yedikleri yem ve içtikleri sudan karşılarlar. Bazı yemler hayvanların ihtiyaç duydukları besin maddelerinin tamamına yakını, bazı yemler ise daha az bir kısmını karşılarlar. Yemler içeriklerinde bulundukları besin maddelerinin konsantrasyonu derecesinde değer kazanırlar. Birim ağırlıkta

yüksek oranda sindirilebilir besin maddesi içeren yemlere “yoğun (kesif) yemler” adı verilir. Birim ağırlıkta düşük oranda sindirilebilir besin maddeleri içeren yemlere ise “kaba yemler” adı verilir.

Besin maddesi açısından zengin olan yemler kuru madde içeriği bakımından da zengindir. Ancak kuru madde içeriğinin zengin olması o yemin yoğun yem olduğunu göstermez. Örneğin samanlar kuru maddece zengindirler; ancak sindirilebilirlikleri düşük olduğu için kaba yem olarak değerlendirilirler. Kuru madde içeriğince zengin kaba yemlere “kuru kaba yemler” denir.

Hayvanların besin maddesi ihtiyaçlarını karşılamak üzere; yaş, kuru, tane veya silaj olarak yedirilen; çayır mera alanlarında kendiliğinden yetişen veya tarım alanlarında özel olarak yetiştirilen bitkilere yem bitkisi adı verilir.

- Kaba yem, kesif yem?

1. Ham selüloz oranları yüksektir (%18 veya daha fazla)
2. Toplam sindirilebilir besin maddesi oranları tane ve enerji yemlerine göre düşüktür.
3. Birim ağırlığa düşen net enerji değerleri düşüktür.
 - Yoğunlukları düşüktür
 - Sindirilmeleri zordur
 - Bazı kaba yemler (yaş ot ve silaj gibi) fazla oranda su içerir.

Kaba yemler, taze, kurutulmuş veya silaj formunda hayvan yemi olarak kullanılan büyük çoğunluğu bitkisel kökenli olan, herbivor hayvanların rasyonlarının ana kısmını oluşturan, doğal koşullar altında yetişen, doğal nitelikli ve düşük enerjili yemlerdir.

Kaba yemlerin hayvan besleme açısından önemi;

1. Kaba yemlerin birim hacimdeki ağırlıkları yani yoğunlukları düşüktür. Bir yemin kaba yem olarak kabul edilmesinde göz önüne alınan en önemli unsurlardan biri budur.

2. Kaba yemlerin büyük çoğunluğunun ham selüloz içeriği yüksektir. Birçok araştırmacı ve kuruluş kaba yemleri “%18-20’den fazla ham selüloz içeren yemler” olarak tanımlamaktadırlar.

3. Kaba yemlerin çoğu lignin, selüloz, hemiselüloz, pektin, silis vb. maddeler içeren hücre duvarı içeriği bakımından zengindir. Bu yemlerin özellikle lignin içeriklerinin yüksek olması, sindirilme derecelerini düşürmektedir. Kaba yemler, kolay sindirilebilir karbonhidrat içeriği bakımından fakirdir.

4. Bir kısım kaba yemlerin kuru madde içeriği çok yüksek olduğu (sap, saman) halde bir kısmının da (yeşil otlar) kaynağına bağlı olarak su içeriği oldukça yüksektir.

5. Mısır silajı ya da çok taze ve körpe otlar gibi kaba yemlerin sindirilme derecesi yüksek, ham selüloz içerikleri düşüktür. Ancak çok fazla su içermeleri nedeniyle birim ağırlığa düşen enerji değerleri düşük olduğundan kaba yemler grubuna girerler.

6. Kaba yemlerin protein, mineral maddeler ve vitamin içerikleri kaynağına bağlı olarak oldukça büyük farklılıklar gösterir. Baklagil kaba yemleri %20 düzeyine kadar ham protein içerebildiği halde bu oran samanlarda %3-4 'e kadar inmektedir.

7. Kaba yemler baklagiller başta olmak üzere yoğun yemlerden daha fazla Ca,K ve iz mineralleri içerirler. Buna karşı P orta ve düşük düzeyde bulunur. Ayrıca iz mineral içerikleri bitki türü, toprak özellikleri ve gübrelemeye bağlı olarak farklılıklar gösterir. Kaba yemler baklagiller başta olmak üzere yoğun yemlerden daha fazla Ca,K ve iz mineralleri içerirler. Buna karşı P orta ve düşük düzeyde bulunur. Ayrıca iz mineral içerikleri bitki türü, toprak özellikleri ve gübrelemeye bağlı olarak farklılıklar gösterir.

Yemler esas itibariyle dört ana kaynaktan sağlanır:

1- Bitkisel yemler (Yonca, korunga, ayırık gibi tarla kültürü içerisinde yetiştirilen ve çayır -mera alanlarında tabii olarak yetişen bitkiler)

2- Hayvansal yemler (Orijini hayvan olan yemler: Kemik unu, balık unu...vs.)

3- Sanayi İşletmesi artıkları ve yan ürünler (Kırık buğday, kepek, pancar posası ...vs).

4- Sentetik olarak üretilen yemler (Vitaminler, üre, amonyak tuzları...vs.)

YEM KATKI MADDELERİ

1. Yemlerin Korunmasını Sağlayan Katkı Maddeleri
2. Yem Tüketimini Artırıcı Katkı Maddeleri
3. Sindirime Yardımcı Katkı Maddeleri
4. Büyümeyi Uyarıcı ve/veya Sağlık Koruyucu Katkı Maddeleri
5. Tüketici İsteğine Uygun Ürün Eldesi için Kullanılan Katkı Maddeleri
6. Metabolizmayı Değiştirici Etkiyeli Sahip Katkı Maddeleri

Kaba Yem İhtiyacı nerelerden karşılanır ?

- Her canlının olduğu gibi hayvanların da beslenmeye, yeme, özellikle geniş getiren hayvanların kaba yeme ihtiyacı vardır. Hayvanların kaba yem ihtiyacı üç ana kaynaktan sağlanır. Bunlar;
- Tabi çayır ve mera alanlarından
- Tarla tarımı içerisinde yetiştirilen yem bitkilerinden

Diğer tarla bitkileri ürünü ve endüstri artıklarından

Mera Nedir? Topoğrafik bakımdan farklı alanlarda bulunan, tabii olarak yetişen veya suni olarak yetiştirilen, genellikle kısa ve orta boylu bitkilerden oluşan ve daha çok otlatılarak faydalanılan yem alanlarına mera denilir. Ülkemizde farklı kaynaklara göre değişik mera alanı varlığı belirtilmektedir. Meralar en ucuz kaba yem kaynağıdır. Hem evcil, hem de evcil olmayan hayvanların faydalandığı alanlar olup ülkemizde kaba yem ihtiyacının yaklaşık 1/3'ünü karşılamaktadır. Sarayönü ilçesi içinde mera aynı öneme haizdir.

Meraların Önemi;

Çayır ve meraların sağladığı faydaları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- 1- Yem üretimindeki fayda ve önemi
- 2- Münavebedeki fayda ve önemi,
- 3- Toprağın oluşumu muhafazasındaki (erozyon önleme) fayda ve önemi,
- 4- Su ve İklim üzerindeki fayda ve önemi,
- 5- Yeşil alan, mesire yeri olması fayda ve önemi,
- 6- Yaban hayatının yaşama alanı olarak fayda ve önemi
- 7- Bazı sportif faaliyetler açısından fayda ve önemi (Avcılık ve dağ sporları gibi)
- 8- Gen Kaynak alanları olması yönünden fayda ve önemi
- 9-Ekonomik olması fayda ve önemi

Mera (Otlatma) amenajmanının dört temel esası vardır;

1. Otlatma Mevsimi
2. Otlatma Kapasitesi
3. Üniform Otlatma
4. Uygun Hayvan Cinsi ile Otlatma

Meraların doğru yönetilebilmesi için mera amenajmanının bu 4 temel esası iyi bilinmeli ve uygulanmalıdır. Ayrıca ıslah çalışmaları sürekli, toprak-su muhafaza yapıları ve otlatmayı kolaylaştırıcı tesis ve yapıların yapılması gereklidir.

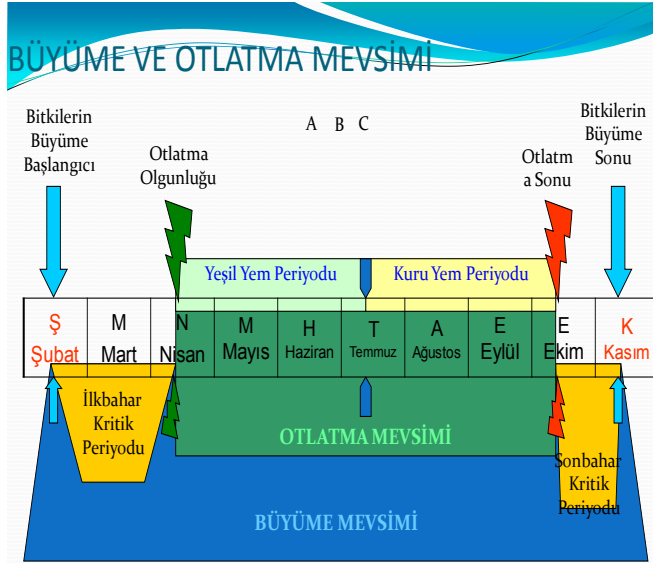
Otlatma Mevsimi (Zamanında Otlatma)

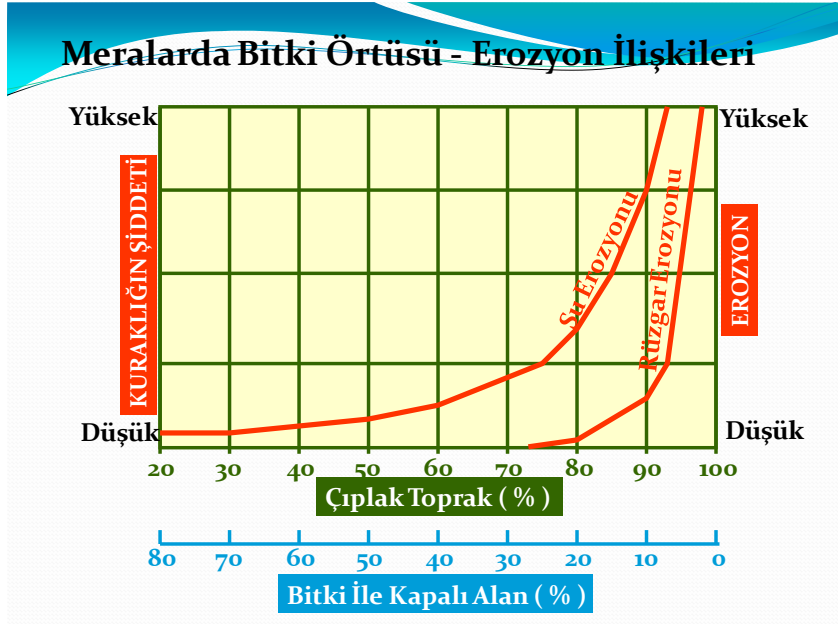
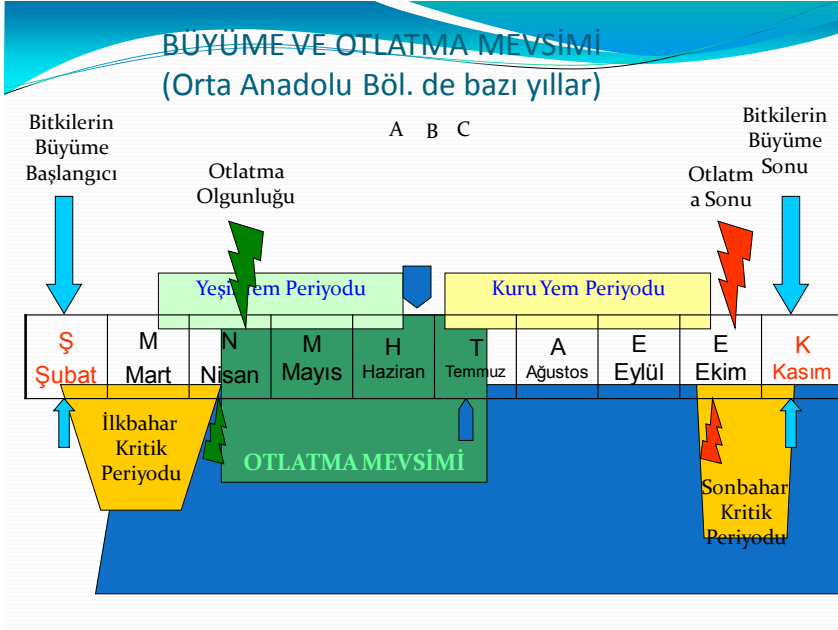
Otlatma mevsimi: bitkilerin büyüme mevsimi süresince otlatmadan zarar görmeyecek şekilde ve uygun zamanlarda otlatılmasıdır.

Normal şartlarda otlatma olgunluğu belirlenmesinde pratik olarak bitki boyu uzunluğundan faydalanılır. Yüksek boylu (120 cm'den daha uzun) bitkiler 18-20 cm, orta boylu (61-120 cm uzunluktaki) bitkiler 14-16 cm ve kısa boylu (60 cm'den daha kısa) bitkiler 8-10 cm boya eriştikleri zaman otlatma olgunluğuna geldikleri kabul edilmektedir.

Erken Otlatma; ilkbahar kritik periyodu veya ıslaha yönelik uygulanan otlatma sistemine aykırı yapılan otlatmalar meralar ve meraların bulunduğu alanlar için oldukça zararlıdır.

Geç otlatma; otlatma olgunluğuna geldiği halde belirli bir süre içerisinde veya ıslaha yönelik belirlenen zamanda otlatılmayan, zamanundan daha sonra yapılan otlatmaya denilir. Erken otlatma kadar olmasa da geç otlatmada sakıncalıdır.

Üniform Otlama; Üniform Otlatmayı Gerektiren Nedenler: Meraların topografyası: meranın tepe yamaç ve taban kısımlarının farklı otlanması

SARAYÖNÜ'NDE ÇAYIR MERA VE YEMBİTKİLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİNİN DURUMU PROBLEMLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Uygun Hayvan Cinsi ile Otlatma; Merada bulunan yem bitkilerinin tür, çeşit, bitki sıklığı, boyluluğu, bölge ekolojisi, hayvan besleme alışkanlığı ve ekonomisi gibi birçok faktör dikkate alınarak mera için uygun hayvan cinsi seçilir.

Otlatma Kapasitesi

Meranın ürettiği yemden uygun faydalanmak için o bölgede yararlanma derecesi bilinmelidir. Yararlanma derecesi yararlanma faktörü), meranın ürettiği yemin yüzde ne kadarının hayvanlar tarafından otlanılmasına müsaade edildiğinin ifadesidir. Yararlanma faktörü %55 denildiğinde, toplam üretilen yemin %55 inin hayvanlar tarafından yenilmesine izin verileceği, geri kalan %45'lik kısmının otlatılmayacağı, toprak üzerinde kalacağı anlaşılmaktadır. Çok yıllık olan mera bitkilerinin toprak üzerinde olan kısımlarının tamamı otlatılırsa bitkide büyüme ve gelişme zarar göreceğinden istenilmez. Bitkinin zarar görmemesi için yetiştiği toprak ve iklim şartlarına göre uygun olan oranda faydalanılması esası getirilmiştir. Toplam verim yararlanma derecesi ile çarpılarak yararlanılabilir yem miktarı bulunur.

Tablo 7. Sarayönü İlçesi Arazilerinin Yerleşim Yerlerine Göre Genel Dağılımı

Yerleşim Yeri	Yüz ölçümü (ha)	Tarım Alanı		Çayır Mer'a		Orman ve Fidanlık		Tarım Arazi	Dışı
		Miktar (ha)	Oran (%)	Miktar (ha)	Oran (%)	Miktar (ha)	Oran (%)	Miktar (ha)	Oran (%)
İLÇE TOPLAMI	155.528,12	115.479,50	74,25	31.263,0	20,10	1.605,00	1,03	7.180,62	4,62
Merkez	16.474,31	14.884,49	90,35	775,36	4,71	55	0,33	759,46	4,61
Bahçesaray	377,35	246,3	65,27	113,66	30,12	-	-	17,39	4,61
Başhüyük	2.888,07	1.885,24	65,28	775,07	26,84	200	6,93	27,76	0,96
Boyalı	11.078,67	8.754,06	79,02	2.127,72	19,21	-	-	196,89	1,78

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

Büyükzengi	1.001,55	792,21	79,10	190,55	19,03	-	-	18,79	1,88
Çeşmelisebil	21.903,50	17.741,91	81,00	3.884,11	17,73	-	-	277,48	1,27
Değirmenli	708,81	532,9	75,18	153,7	21,68	-	-	22,21	3,13
Ertuğrul	322,09	266,39	82,71	30,4	9,44	-	-	25,3	7,85
Gözlü	24.520,30	15.090,75	61,54	5.571,98	22,72	100	0,41	3.757,57	15,3 2
Kadioğlu	10.418,08	6.831,76	65,58	3.297,82	31,65	-	-	288,5	2,77
Karabıyık	10.852,70	6.556,24	60,41	3.987,97	36,75	-	-	308,49	2,84
Karatepe	5.001,72	4.290,50	85,78	576,51	11,53	-	-	134,71	2,69
Kayıören	314,54	305,28	97,06	-	-	-	-	9,26	2,94
Konar	2.771,29	2.256,84	81,44	439	15,84	-	-	75,45	2,72
Kurşunlu	1.391,30	1.059,30	76,14	267,87	19,25	-	-	64,13	4,61
Kuyulusebil	17.539,59	14.453,53	82,41	2.756,13	15,71	-	-	329,93	1,88
Ladik	10.935,14	8.169,44	74,71	1.220,82	11,16	1250	11,43	294,88	2,70
Özkent	14.733,45	9.479,38	64,34	4.784,08	32,47	-	-	469,99	3,19
Yenicekaya	2.295,66	1.882,98	82,02	310,25	13,51	-	-	102,43	4,46

Sarayönü ilçesinde yem bitkileri ekim alanı toplamı 24.068 dekar olup toplam ekilen alan içerisindeki payı %2.80'dir.

Konya ilinde 7.614.610 dekar çayır ve mera alanı Sarayönü İlçemizde 312.630 dekar çayır ve mera alanı vardır. Konya'daki çayır ve mera varlığının % 4.10'u

Sarayönü ilçesindedir. İlçede 19 yerleşim yeri olduğu halde 4342 sayılı Mera kanunu gereği kurulması gerekli olan "Mera Yönetim Birliği" sadece 9 yerleşim yerinde kurulmuş olup bunların da istenilen seviyede aktif olduklarını söylemek mümkün değildir. Kanuna göre kurulması mecbur olan Mera Yönetim Birlikleri yerleşim yerlerinde meralarla ilgili bütün işleri yürütmekle sorumlu olan kuruluşlardır. Meranın bakımı, kullanımı ve ıslahı çalışmaları bu birliklerce yürütülmektedir.

Tablo 8. Sarayönü İlçesi Saman ve Ot Verileri(2013 yılı)

Ürün Adı	Ekim Alanı (da)	Üretim Miktarı(Ton)	Verim Kg/da
Fiğ (Yeşil Ot)	7.200	6.480	900
Yonca(Yeşil Ot)	2.200	8.800	4.000
Korunga (Yeşil Ot)	120	138	1.150
Mısır (Silajlık)	5.000	30.000	6.000
Mısır (Dane)	413	340	823
Sorgum(Yeşil ot)	20	90	4.500
Yem Şalgamı	50	250	5.000
Yulaf (Dane)	8.606	2.349	273
Tritikale (Dane)	284	99	349
Çavdar	175	44	250

Ekilmekte olan bitkiler yanında ekilebilecek bitkiler;

Tablo 8'de görüleceği gibi yeşil ot olarak fiğ, yonca, Korunga, silajlık mısır, Dane mısır, Sorgum, yulaf, Yem Şalgamı(Çoğunluğu ot tipi), tritikale ve çavdar ekimi yapılmaktadır.

Birbirini takip eden ana ürünler arasında geçen süreler.

Birbirini takip eden ana ürünler arasında geçen süreler.

Tahıl-Tahıl münavebesinde Haziran-Ağustos ayından Eylül-Ekim aylarına kadar (a),

* Tahıl-Şeker Pancarı münavebesinde 7 ay (b),

*Tahıl-Sebze, Kavun, Karpuz, Mısır gibi bitkilerin münavebesinde 10 aya kadar(c),

*Tahıl -bir yıl sonra tahıl münavebesinde ise 13-15 ay (d), tarla boş kalmaktadır

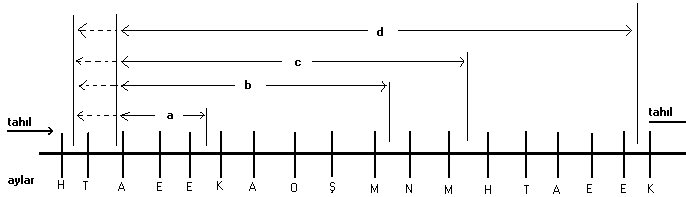
Arpa hasadından sonra ekilen hayvan pancarı, yem şalgamı, silajlık mısır ve sorgumun verim ve ham protein oranı buğday hasadından sonra yapılan ekimlere göre daha yüksek çıkmıştır. Yetiştiricinin kök-yumru yemlerini depolama imkanı bulunuyorsa bu yem bitkilerinin üretimini yapması uygundur.

Kök yemlerini mısır ya da sorgumla karıştırarak silaj olarak da değerlendirilebilir. Ancak ikinci üründen sonra tekrar tahılların ekilmesi söz konusu ise tarlayı daha erken terk eden silajlık mısır ve sorgum ekilmesi daha yerinde olacaktır. İç Anadolu'da sulu şartlarda arpa hasadından sonra bir sonraki yetiştirilecek ürüne göre bu dört yem bitkisinden herhangi biri ikinci ürün olarak yetiştirilebilir. Alternatif olarak yem bitkisi değil, kaba yem ihtiyacının karşılanması için yem bitkileri ekilmelidir.

*

Tahıl –tahıl ekimi yapılan işletmelerde kışlık ara ürün

*Şeker pancarı, Mısır, kavun ve karpuz gibi ilk baharda ekilen bitkilerin ekiminden bir dönem önce yem bitkisi karışımları ekilmeli

SORGUMxSUDANOTU Melezi (Verim: 4- 6 Ton/da)

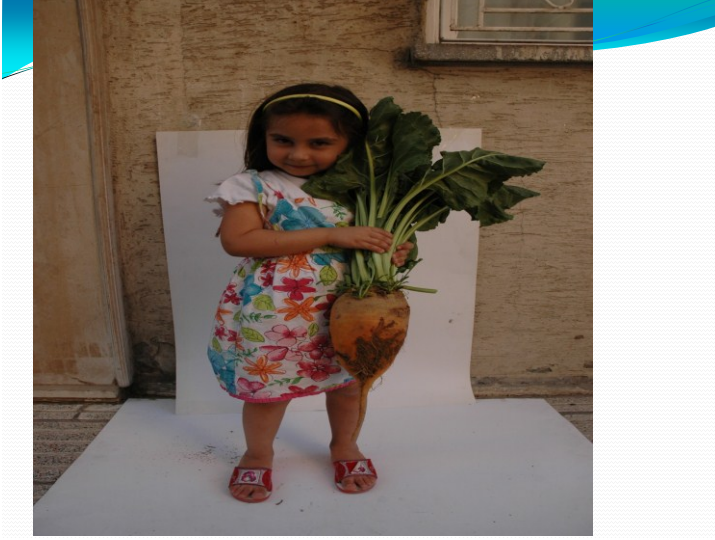

Yem Şalgamı (Konya'da Yapılan Bir Araştırmada
Verim: 4.000 – 6.000 Kg/da)

Hayvan Pancarı (Konya'da Yapılan Bir Araştırmada Verim:
10.000- 14.000 Kg/da)

Sarayönü ilçesinde mevcut hayvan varlığı itibariyle ihtiyaç duyulan kaba yem ihtiyacı ve ilçenin kaba yem üretimi yaklaşık olarak şöyledir;

Meralardan elde edilen(312630 da x60Kg/da) 18.758 ton, yem bitkisi üretimi toplamı (tablo =48.592

Diğer Bitkilerden yem olarak kul. = 7.650

İstatistiklere girmeyen üretimler = 5.000

Toplam üretim (Ton/Yıl) 80.000

SARAYÖNÜ'NDE ÇAYIR MERA VE YEMBİTKİLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİNİN
DURUMU PROBLEMLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kaba Yem İhtiyacı(Ton/Yıl)

Sığırlar için (rasyonda %20) =32485

Koyunlar için (150 gün Mera) = 46.500

Koyunlar için(215 gün Mera dışı)= 21700

Toplam kaba yem ihtiyacı 100.685 ton/yıl

İhtiyaç= 100.685

Üretim= 80.000Açık = 20.685 Ton/Yıl

Sarayönü ilçesinde bugüne kadar dört mera Islah programı yapılmıştır. Islah edilen mera alanları Tabloda verilmiştir.

Mera Islah Edilen Yer	Yıllar	Alan(da)	Bütçesi(YTL)
Merkez Fatih Mahallesi	2001- 2004	1. 494	17.500 -
Kuyulusebil Köyü	2004- 2008	27561	14.293 -
Çeşmelisebil Kasabası	2005- 2008	38871	92.500 -
Başhüyük Kasabası	2006- 2009	22007	20.500 -

Mera ıslah projeleri yapılan bu mera alanlarında ıslah sonrası iyileşen durum sürdürülmelidir. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İl ve İlçe Müdürlüğü kanalıyla Yeni mera Islah ve Amenajman projeleri yapılmalı ve uygulanmalıdır.

Sarayönü ilçesi meraların kullanımı, yem bitkileri üretiminin artırılması ve kaba yem açığının kapatılması için Öneriler;

- Yem açığının giderilmesi için daha fazla yem bitkileri ekimi yapılmalı,
- Meralar “otlatma amenajmanı kurallarına uygun kullanılmalı
- “İl Mera Komisyonu” tarafından her yıl hazırlanan “otlatma takvimine “mutlaka uyulması sağlanmalı
- Tarla kültürü içerisinde diğer ürünlerden kalan arazinin boş kaldığı dönemlerde (özellikle sulanan alanlarda) ara ürün ve ikinci ürün

yetiştirilmesi yaygınlaştırılmalı

- Özellikle sulanan alanların artırılması veya mevcut sulanabilen alanlarda mutlaka ara veya ikinci ürün ekilerek hem kaba yem açığı kapatılmalıdır.
- Yazlık ekimlerde Fiğ veya Yem bezelyesi+ tahıl karışımı
- Kışlık(güzlük) ekimlerde Macar Fiği+tahıl karışımı ekimi yaygınlaştırılmalıdır.
- İlçede 15.076 BBHB bulunmaktadır. İhtiyaç duyulan yıllık kaba yem miktarı farklı bir hesaplama ile yaklaşık 100.685 ton, mera, yem bitkileri ve diğer kaynaklardan elde edilen kaba yem miktarı 80.000 ton kadardır.
- Sarayönü'nde yaklaşık 20.685 ton Kaba yem açığı bulunmaktadır. Bu açık mutlaka kapatılmalıdır.

TKİB'nın mera ıslahını istenilen hız ve sürede yapması mümkün olamayacağı düşüncesinden hareketle ilçede mera kiralmasına geçilmeli,

- Meraların kullanım, Amenajman ve Islah Projelerinin yapım ve uygulanması çabuklaştırılmalı ve hızlandırılmalıdır.
- Daha önce "Mera Amenajman ve Islah Projesi" yapılmış olan dört yerde bakım, toprak-su muhafaza yapıları ve otlatmayı kolaylaştırıcı tesis ve yapılar yapılarak örnek hale getirilmeli,
- Amenajman ve Islah Projeleri "Otlatma Amenajman Tekniklerinin" uygulanabilirliğini sağlamak, otlatma yasağını tavizsiz ve uygulanabilir hale getirilmeli
- Proje uygulanan yerleşim yerlerinde daha uzun süreli, uygulanmayan yerlerde daha kısa süreyle "HAYVAN BAŞI YEM DESTEĞİ" verilmelidir.
- Sarayönü ilçesinde 14.818 adet Büyükbaş, 61.854 koyun ve keçi ve bulunmaktadır. Koyun ve keçi için ayda 10 TL, sığır için 30 TL destek verildiği kabul edilmiş olsa;

Sarayönü ilçesine verilecek destek miktarı aylık (444.540+ 618.540) 1.063.080 TL kadar olacaktır. Meralardaki ağır otlatma baskısını kaldırmak için yılda 2 ay süreyle toplam 2.126.160 TL verilerek otlatma yasağı mutlaka uygulanmalı, uymayanlara da hiç tavizsiz ceza uygulanmalıdır.

- Hayvancılık işletmeleri kendi yemini karşılama çabası içinde olmalıdırlar. Tarla tarımı yaptıkları alanlarda ekim nöbeti içerisinde ana ürün, ara veya ikinci ürün, nadas yılında ara ürün olarak yem bitkileri yetiştirilmeli ve mutlaka suni mera kurlmalıdırlar.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

- Uygun olan meralarda suni mera ve çayırlar kurularak bu alanlardan daha fazla ot elde edilmelidir.
- Yem bitkilerinin kullanımında yeni teknolojilere uygun değerlendirmeler takip edilmeli ve yaygınlaştırılmalı
- Münavebede yem bitkilerine yer verilmeli, ilçede % 2.80 kadar olan yem bitkisi ekiliş alanının %15- 20'lere çıkarılmalı.
- Yem bitkileri yetiştiriciliğinde verim ve kaliteye önem verilmeli, bu hususlarda eğitim yaygınlaştırılmalı
- Mera alanlarında otlatmayı kolaylaştırıcı tesis ve yapılarının yapılması, amenajmanın kolaylaştırılması için toprak su muhafazası yapılarının yapılması (bazıları) mera ıslah projelerinde mutlaka yer almalı ve bazı tesis ve yapılar özel teşvikler içine dahil edilmeli.
- Meralardan hayvan çekilebilmesi için hazırlanacak takvime göre meraya hayvan çıkarılmayan yerleşim yerlerine yem bitkileri tohumluklarının tamamı karşılıksız verilmeli.
- Mera alanlarının bilinçli kullanımını sağlayabilmek için hayvancılıkla uğraşan işletmelere bakım ıslah ve geçici kullanım hakları yörelere göre belirlenecek büyüklükler dikkate alınarak verilebilecek düzenlemelere gidilmeli.
- Mera kiralama yaygınlaştırılmalı ve mera yönetim birlikleri aktif hale getirilmelidir.
- Yerleşim yerleri civarında oluşan görüntüleri hoş olmayan hayvancılık işletmeleri, organize hayvancılık bölgeleri kurularak kontrollü ve bilinçli bir şekilde hayvancılık işletmelerine dönüştürülmeli
- Kullanım özelliği değiştirilen meralardan elde edilen gelirlerin mutlaka mera ıslahı çalışmalarında kullanılmalı
- Yem borsası canlı ve aktif hale getirilmeli
- Yem bitkileri ekimi teşviki devam ettirilmeli. Türkiye genelinde uygulanan çok yıllıklara 10 dekar, tek yıllıklara 25 dekar limiti yörelere göre gözden geçirilmeli
- Arazi parçalanması çok olan küçük yerleşim yerlerinde toplulaştırmaya gidilmeli ve ortak ekipman kullanımı yaygınlaştırılmalı
- Desteklemelerde aynı değerlere göre eşit destek miktarı uygulaması yerine bölgesel değerlere göre desteklemeye geçilmeli,
- Hayvancılıkta önemli olan yemin temini olduğu gerçeğinden hareketle süt ve et koyun, sığır ve koyun yetiştiriciliği için verilen teşviklerde mutlaka belirli bir alan büyüklüğünde yem bitkisi ekimi şartı getirilmeli.

- Hayvancılık işletmelerini 2-3 hayvandan oluşan işletmeler olarak değil en küçüğünü 5-8 hayvandan oluşan işletmeler olarak dikkate almalı ve bunlar teşvikte esas alınmalıdır.
- Meralar mera olarak kalacak şekilde kullanılmalı
- Amaç dışı kullanıma müsaade edilmemeli,
- Meranın, tarihin ve kültürün muhafazası için "Taş ocağı", kum ocağı veya maden sahası gibi yerler rastgele verilmemeli, tahsisler gözden geçirilmelidir.
- Tahsis amacı değişikliklerinde geri dönüşüm projeleri ile alanın tekrar meraya dönüştürülmesi sağlanmalıdır.

Mera kullanım ve ıslahında Sarayönü ilçesine diğer hususlarda olduğu gibi TİGEM'ler öncülük etmelidirler.

KAYNAKÇA

Anonim 2014a, Konya Valiliği (<http://www.konya.gov.tr>),

Anonim 2014b, Türkiye İstatistik Kurumu, (<http://www.tuik.gov.tr>), Tarımsal Üretim Verileri, Ankara.

Anonim 2014c, Konya İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Konya Tarımı Verileri (2012), Konya,.

Mülayim, M. 2009, Konya'da Tarım(Bitkisel Üretim), İpek Yolu- Konya Ticaret Odası Dergisi, Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XII (Özel Sayı Aralık 2009), Konya.

Mülayim, M. 2014. Meralarımız ve Kaba Yem Kaynaklarımız. Tarım-Koop Konya Karaman Tarım Kooperatifleri Bölge Birliği, Yıl: 1, Sayı: 1(46-49). Konya.

SARAYÖNÜ İLÇESİ'NİN BİTKİSEL ÜRETİMDEKİ YERİ, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Süleyman SOYLU*

Aliye ŞEFLEK**

Burak GÜRBÜZ***

Öz

Sarayönü ilçesi 1.265.225 da tarım alanı ile Konya ilinin %6.65'lik tarım arazisine sahip, Konya ve ülke tarımında önemli potansiyeli olan bir tarım bölgesidir. Konya ili Türkiye'de şeker pancarı, buğday, arpa, mısır, patates, ayçiçeği, yonca, fiğ, nohut, kuru fasulye gibi ürünlerde söz sahibi olmasına rağmen, Sarayönü ilçesinde her yıl ekimi yapılan alanların (859.854 da) %93'ünde (796.892 da) serin iklim tahılları (buğday-arpa) yetiştiriciliği yapılmaktadır. Nitekim bölge geçmişten günümüze hububat ambarı olarak nitelendirilmektedir. Sarayönü ilçesinin bitkisel üretimde en önemli sorunu yağış ve sulama sorunlarından kaynaklanan monokültür tarımdan dolayı sınırlı sayıda bitki türünün tarım alanlarını kaplamasıdır. Sarayönü ilçesi; Konya ilinde sulanan alan miktarı en az olan ilçelerin başında gelmektedir. Sarayönü'nde toplam tarım arazisinin %31,5'ini oluşturan 399.000 da arazi sulama imkanları ve yağışın yetersizliğinden dolayı nadasa bırakılmaktadır. İlçede mevcut tarım arazisinin ancak % 7,6'sı sulanabilmektedir. Yıllık yağışın düşüklüğü ve su kaynaklarının azlığı nedeni ile bölge tarımının gelişmesine katkı sunacak alternatif ürün projeleri uygulamaya konulamamaktadır. Konya'nın diğer ilçelerinde özellikle son 10 yıldır çiftçilerin bilgi seviyesinin artması ve çeşitli tarımsal projelerin devreye girmesi ile ürün deseninde önemli değişimler yaşanırken Sarayönü ilçesinde hala kuru tarım sisteminde buğday-arpa-nadas sistemi uygulanmaktadır. Bölgede son yıllarda yağış etkinliğini artırmak amacı ile İlçe Tarım Müdürlüğü'nün öncülüğünde anıza doğrudan ekim çalışmaları artmış ve bu konuda Konya ilinde ilk sıralarda yer almıştır. Sarayönü ilçesi sınırlarında yer alan Konuklar ve Gözlü TİGEM özellikle önemli tarımsal potansiyel barındırmakla birlikte, kamu kurumu olmaları nedeni ile bölge çiftçisine çok fazla katkı sağlamamaktadır. Bölge tarımını geliştirmenin yolu, dış havzalardan sulama imkanlarını artırma açısından yeni proje çalışmaları

* Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Konya.

** Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi Sarayönü Meslek Yüksekokulu, Konya

*** Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi Sarayönü Meslek Yüksekokulu, Konya

yapmaktan geçmektedir. Bunun yanında kuru tarım sistemi rehabilite edilerek mevcut şartlarda yağıştan etkin faydalanma, kıraç alanlarda alternatif ürün projesi, küçük engebeli arazilere sahip beldelerde organik tarım, hayvancılık ve çiftçi eğitimi konuları üzerine yoğunlaşmak mevcut tarım yapısının gelişimine katkı sunacaktır.

•

Anahtar Kelimeler

Sarayönü, tarım, kalkınma, bitkisel üretim

•

1. GİRİŞ

Sarayönü ilçesi sahip olduğu yaklaşık 126.522 ha tarım arazisi ile Konya ilinde ilçeler arasında 5. sırada yer alan çok önemli bir tarım bölgesidir. Konya ilindeki özellikle Çumra, Altunekin, Karapınar, Karatay, Ereğli, Sarayönü ve Cihanbeyli ilçeleri işletme büyüklüğü nedeni ile tarımsal potansiyeli daha yüksek ilçeler olarak ön plana çıkmaktadır.

Konya ili 1.901.838 ha işlenen tarım arazisi ile Türkiye'nin en önemli tarımsal üretim merkezlerinden birisidir. Konya ili topraklarının tarıma elverişli arazisinin yaklaşık 1.704.000 hektarı sulanabilir niteliktedir. Resmi olarak sulamaya açılan saha 377.000 ha olmakla beraber, resmi ve gayri resmi kayıtlara göre toplam sulanan alan yaklaşık 577.000 ha kadardır. Konya ilinin kullanılabilir su potansiyeli yıllık 2.848 milyar m³ olup, bunun %47'sini (1.340 milyar m³/yıl) yerüstü, %53'ünü (1.508 milyar m³/yıl) ise yeraltı su kaynakları oluşturmaktadır. Konya ilinde tarımsal sulamalar yerüstü ve yeraltı su kaynaklarından yapılmaktadır.

Sarayönü ilçesi Konya ilindeki sulanan alanın %2,67'sine sahiptir. Tarım alanı yönünden ise %6,65'lik bir paya sahiptir. Sarayönü'nde bitkisel üretimde verimliliği sınırlandıran ön önemli husus sudur. Sarayönü ilçesinde sulanan alan toplam arazi varlığının ancak % 7,6'sı kadardır. Bunun sonucu olarak bölgedeki tarım arazilerinin % 31,5'i nadasa bırakılmaktadır. Sarayönü ilçesinin de büyük kısmı sulanabilir nitelikte olmasına rağmen yeterli su kaynağının olmaması nedeni ile bölge tarımındaki gelişmelerden Sarayönü tam anlamı ile faydalanamamaktadır.

Bölgede tarımın geri planda olmasının başlıca nedeni sulanan alan miktarının çok düşük olması ve tahıl – nadas monokültür tarımının yaygın olmasıdır. Sarayönü ilçesinde klasik İç Anadolu iklim yapısı görülmektedir. İlçede iklim; kışlar sert ve soğuk, yazlar özellikle Temmuz ve Ağustos ayları kurak ve sıcak geçer. Bölgenin yıllık yağış toplamının 400 mm'den az olması bölgedeki tarımsal üretimi sınırlandıran en önemli faktördür.

Bu bildiride; Konya ilinde önemli bir bitkisel üretim potansiyeli olan Sarayönü ilçesinin ülke ve bölge tarımındaki yeri ve önemi, tarımın sorunları ve çözüm yolları ortaya konarak bölge tarımı açısından yapılabilecek hususlar irdelenmiştir. Sarayönü ilçesinin tarım sektörü kapsamında bitkisel üretim için gelişme hedef ve stratejilerini belirleyerek, kaynakların etkin ve daha verimli kullanılmasına katkı sağlamaya çalışılmıştır.

2. SARAYÖNÜ İLÇESİ'NİN TARIM ALANI POTANSİYELİ

Tarım Bakanlığı'nın yaptığı tarım havzaları uygulamasında Konya ili üç ayrı tarım havzası içinde yer almaktadır. Konya ili Tarım Master Planı kapsamında oluşturulan Agro-Ekolojik Alt Bölgeler Çizelge 1'de verilmiştir (Anonim, 2004; Şahin ve ark., 2012b).

Konya ilinin yüzölçümü 41.694 km²'dir. Bu alanı ile Türkiye'nin en büyük yüzölçümüne sahip ilidir. Konya ili, sosyo-ekonomik yapı, iklim, toprak ve coğrafik yapı dikkate alındığında, bölgeler arasında önemli farklılıklar arz etmektedir. Konya ili 5 Agro-ekolojik alt bölgeye ayrılmıştır. Agro-ekolojik bölgelendirme; arazinin çevresel özellikleri, potansiyel verim ve arazi uygunluğu benzer olan özelliklere sahip alt alanlara bölünmesini ifade etmektedir.

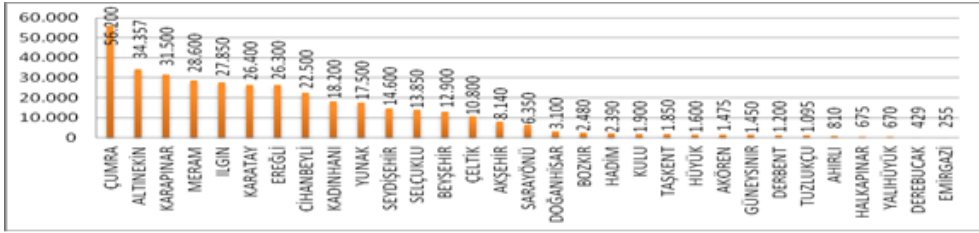
Çizelge 1. Konya ilinde iklim, toprak ve coğrafik yapı dikkate alınarak oluşturulan farklı agro-ekolojik bölgeler

Bölgeler	Bölgede yer alan ilçeler	Alan (ha)	Konya'daki payı (%)	Yıllık yağış (mm)
I. Bölge	Çumra, Karatay, Meram, Selçuklu	704.649	%16.9	< 400
II. Bölge	Akören, Ahırlı, Bozkır, Güneysınır, Hadim, Taşkent, Yalhöyük	525.234	%12.6	>400
III. Bölge	Akşehir, Ereğli, Halkapınar, Iğın, Tuzlukçu	597.982	%14.3	>400
IV. Bölge	Beyşehir, Derbent, Derebucak, Doğanhisar, Hüyük, Seydişehir	589.385	%14.2	>400
V. Bölge	Altnekin, Cihanbeyli, Çeltik, Emirgazi, Kadınhanı, Karapınar, Kulu, Sarayönü, Yunak	1.752.150	%42	<400
	Toplam	4.169.400		

Çizelge 1'den görüldüğü gibi, tarımsal üretim alanı çok geniş olan Sarayönü ilçesinde yıllık yağışın yetersizliği dikkati çekmektedir. Bu durum özellikle sulama yapılamayan bölgelerde üretimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Sarayönü ilçesi sahip olduğu yaklaşık 126.522 ha kültür alanı ile ilçeler arasında 5. sırada yer almaktadır. Bu ilçelerden özellikle Çumra, Altnekin, Karapınar, Karatay, Ereğli, Kulu, Sarayönü ve Cihanbeyli ilçeleri işletme büyüklüğü açısından tarımsal potansiyeli daha yüksek ilçeler olarak ön plana çıkmaktadır (Çizelge 2 ve Şekil 1, 2 ve 3).

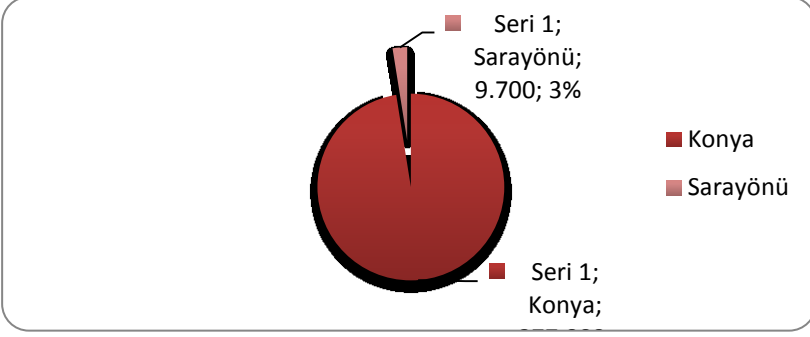
SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

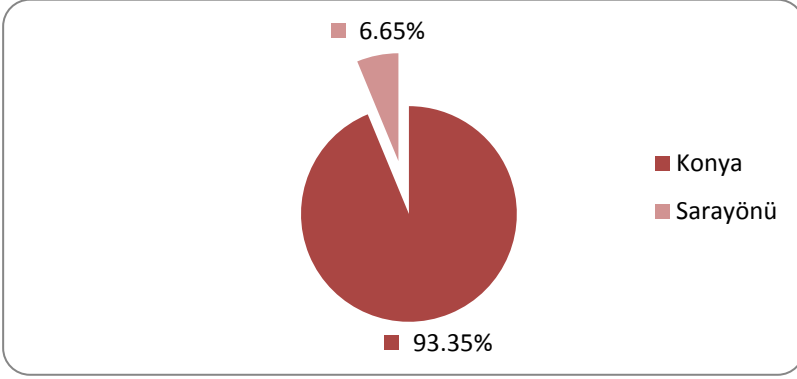
Şekil 1. Konya ilinde ilçelerin sulanan alanlar yönünden grafiksel görüntüsü

Çizelge 2. Konya ilindeki ilçelerin sulu ve kuru tarım alan miktarları (Anonim 2013a)

İlçeler	Toplam			İlçeler	Toplam		
	Sulanan alan (ha)	Sulanmayan alan (ha)	tarım arazisi (ha)		Sulanan alan (ha)	Sulanmayan alan (ha)	tarım arazisi (ha)
Karatay	26.400	145.560	171.960	Ereğli	26.300	105.084	131.384
Meram	28.600	33.464	62.064	Güneysınır	1.450	27.550	29.000
Selçuklu	13.850	76.092	89.942	Hadim	2.390	17.610	20.000
Ahırlı	810	4.926	5.736	Halkapınar	675	6.825	7.500
Akören	1.475	20.848	22.323	Hüyük	1.600	19.422	21.022
Akşehir	8.140	26.242	34.382	Ilgın	27.850	91.205	119.055
Altnekin	34.357	43.609	77.966	Kadınhanı	18.200	130.934	149.134
Beyşehir	12.900	52.473	65.373	Karapınar	31.500	118.500	150.000
Bozkır	2.480	17.574	20.054	Kulu	1.900	136.239	138.139
Cihanbeyli	22.500	197.492	219.992	Sarayönü	9.700	116.822	126.522
Çeltik	10.800	28.538	39.338	Seydişehir	14.600	25.733	40.333
Çumra	56.200	95.498	151.698	Taşkent	1.850	4.050	5.900
Derbent	1.200	14.288	15.488	Tuzlukçu	1.095	49.704	50.799
Derebucak	429	2.363	2.792	Yalıhüyük	670	3.354	4.024
Doğanhisar	3.100	20.694	23.794	Yunak	17.500	170.520	188.020
Emirgazi	255	74.913	75.168	Toplam	380.776	1.878.123	2.258.899

Şekil 2. Sarayönü ilçesinin sulanan alan miktarının Konya ili ile kıyaslanması

Şekil 3. Sarayönü ilçesinin toplam tarım arazisi miktarının Konya ili ile kıyaslanması

3. SARAYÖNÜ İLÇESİNİN BİTKİSEL ÜRETİMDEKİ YERİ

Türkiye geneli ile kıyaslandığında Konya ilinde işlenen tarım alanı oranının oldukça yüksek olduğu görülür. Konya ilinde ürün getirmeyen arazinin toplam alana oranı, Türkiye oranlarına göre daha düşüktür. Bu durum Konya'nın bitkisel üretim potansiyelinin yüksek olmasının ve Türkiye'de tarım merkezi olmasının belli başlı nedenlerinden biridir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Türkiye geneli, Konya ili ve Sarayönü ilçesinde tarım alanlarının kullanım şekilleri (Anonim 2013b)

Ürün Grubu	SARAYÖNÜ		KONYA		TÜRKİYE	
	Ekim alanı (ha)	Oran (%)	Ekim alanı (ha)	Oran (%)	Ekim alanı (ha)	Oran (%)
Ekilen tarla alanı	85.986	67.96	1.258.898	66.20	15.618.059	65.59
Nadas alanı	39.924	31.55	586.562	30.84	4.147.586	17.42
Sebze alanı	71	0.06	17.651	0.93	808.487	3.39
Meyve ve bağ alanı	543	0.43	38.575	2.03	3.232.034	13.57
Toplam	126.524	100.00	1.901.686	100.00	23.810.671	100.00

Sarayönü ilçesinde işlenebilir tarım alanlarının yaklaşık %99.51 gibi büyük bir bölümünü tarla bitkileri ve nadas alanları oluşturmaktadır. Geri kalan yaklaşık %0.49'lük bölümde ise bahçe bitkileri üretimi yapılmaktadır. Konya ili tarım arazilerinin kullanım durumları incelendiğinde de, Sarayönü ilçesiyle benzer bir durumla karşılaşılmaktadır. Sarayönü ilçesi, Konya ilinin bahçe bitkileri üretiminin en az yapıldığı ilçelerindedir. Sarayönü ilçesinde arazi kullanımı oranlarını ülkemizle karşılaştırdığımızda ise tarla bitkileri ekim alanı oranının ülke ortalamasının üzerinde, bahçe bitkileri üretim alanı oranının ise ülke ortalamasının oldukça gerisinde olduğu görülmektedir. Bu durum Sarayönü ilçesinde sulama imkanı ve yıllık yağışın düşük olmasının doğal bir sonucudur.

Sarayönü ilçesinde 40.000 ha dolayında nadas alanı mevcuttur. Bu alanları üretime kazandırdığımız zaman ülke tarımına çok büyük katkı yapacaktır. Türkiye yağış ortalamasının 643 mm olmasına karşın Sarayönü ilçesinin yıllık yağış ortalaması 400 mm'nin altındadır (Anonim, 2013c). Bu yağış zorunlu olarak nadas-tahıl münavebesi uygulanan kuru tarım alanları için artık yeterli olmaktan çıkmıştır. Düşen yağışın tamamı tahulların yüksek su talebi olduğu Ekim-Haziran aylarında değil yılın tümüne aittir. Bu alanları üretime kazandırmanın en kolay yolu bu alanların sulama imkanına kavuşturulmasıdır. Bunun için de yeraltı su kaynakları yok veya zayıfsa ülkenin diğer havzalarından Sarayönü ilçesine sulama suyu getirilmelidir.

Sarayönü ilçesinde tarla ürünleri ekiliş alanlarının Konya ili ekim alanlarındaki payı %6.83 düzeyindedir. Sarayönü ilçesinde tarla ürünleri gruplarının, Konya ili ekim alanlarındaki payı tahıllarda %8.16 (Çizelge 4), baklagillerde %3 (Çizelge 5), endüstri bitkilerinde %0.73, yağlı tohumlarda %1.93, yumru tohumlu bitkilerde %7.41 ve yem bitkileri ekim alanında ise %2.69 (Çizelge 6) oranındadır.

Çizelge 4. Sarayönü ilçesi tahıl ekiliş alanları ve Konya ili ekim alanı içindeki payı (2013)

Ürün grubu	Ürün	Sarayönü	Konya	Sarayönü'nün Konya ilindeki payı (%)
		Ekilen alan (da)	Ekilen alan (da)	
Tahullar	Çavdar	175	63.631	0.28
	Yulaf (dane)	8.606	51.022	16.87
	Mısır (dane)	413	341.310	0.12
	Buğday (durum)	79.451	1.860.804	4.27
	Buğday (diğer)	567.441	5.255.781	10.80
	Arpa	150.000	2.306.009	6.50
	Tritikale	284	4.906	5.79
Toplam tahıl		806.370	9.883.463	8.16

Çizelge 5. Sarayönü ilçesi baklagil ekiliş alanları ve Konya ili ekim alanı içindeki payı (2013)

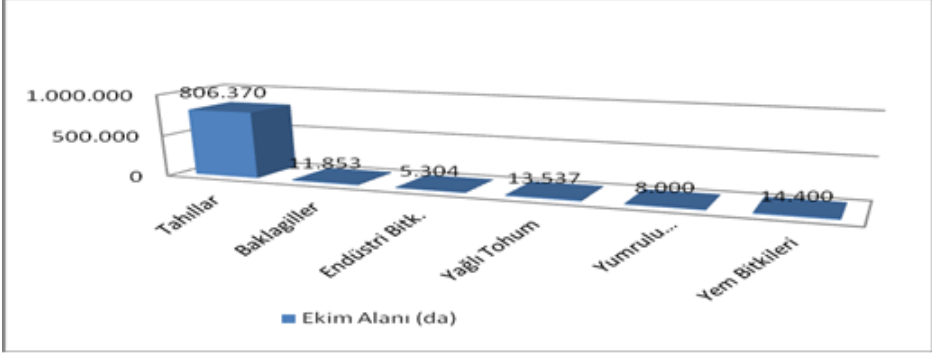
Ürün grubu	Ürün	Sarayönü	Konya	Sarayönü'nün Konya ilindeki payı (%)
		Ekilen alan (da)	Ekilen alan (da)	
Baklagiller	Nohut	6.600	233.802	2.82
	Fasulye (kuru)	4.417	135.754	3.25
	Mercimek	836	25.899	3.23
Toplam bak.		11.853	395.455	3.0

Çizelge 6. Sarayönü ilçesi endüstri bitkileri, yağlı tohumlu bitkiler, yumru tohumlu bitkiler, yem bitkileri ekiliş alanları ve Konya ili ekim alanı içindeki payı (2013)

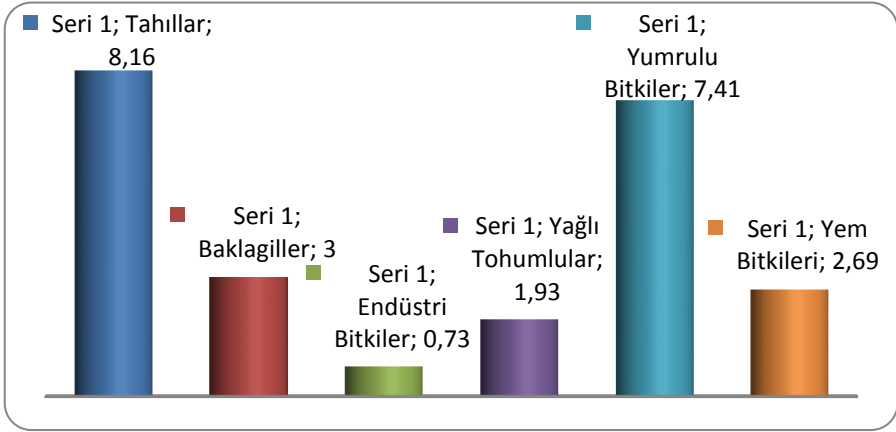
Ürün grubu	Ürün	Sarayönü	Konya	Sarayönü'nün
		Ekilen alan (da)	Ekilen alan (da)	Konya ilindeki payı (%)
Endüstri Bitk.	Şeker pancarı	5.304	721.997	0.73
Toplam End.		5.304	721.997	0.73
Yağlı Tohum	Ayçiçeği (yağlık)	8.570	671.695	1.28
	Kanola	580	10.115	5.73
	Aspir	4.387	18.569	23.63
Toplam Yağlı		13.537	700.379	1.93
Yumru Bitkiler	Patates	8.000	107.938	7.41
Toplam Yum.		8.000	107.938	7.41
Yem Bitkileri	Yonca (yeşil ot)	2.200	195.525	1.13
	Fiğ (yeşil ot)	7.200	128.114	5.62
	Mısır (silajlık)	5.000	211.636	2.36
Top. yem bit.		14.400	535.275	2.69

Sarayönü ilçesinde de arazi büyüklükleri Türkiye ortalamasının üzerindedir. Fakat bitkisel üretimde verimliliği sınırlandıran ön önemli husus sudur. Konya ili işlenen tarım arazilerinin yaklaşık %75'i sulanabilir niteliktedir. Ancak sulanabilir arazilerin resmi rakamlarla %22'si sulamaya açılmıştır. Sarayönü ilçesinde yaklaşık 9.500 hektar alan sulanabilmektedir (Anonim 2013b).

Sarayönü'ndeki ekilen arazilerin %94'ünde serin iklim tahılları ekimi yapılmaktadır (Şekil 4 ve 5). Sarayönü İlçesi'ndeki tarım alanlarının çok büyük bir kısmını tarla bitkileri, tarla bitkileri içerisinde de buğday ve arpa oluşturmaktadır. Bölgede ürün desenine yeni ürünlerin katılımının sağlanması, nadas alanlarının değerlendirilmesi, ilçe ekonomisine yeni katma değerler katacaktır. Bununla birlikte mevcut ürün deseninde yer alan ürünlerde verimliliğin ve kalitenin yükseltilmesi de ilçe ekonomisine önemli oranda katkı sağlayacaktır.

Şekil 4. Sarayönü ilçesinde ürün gruplarının ekiliş miktarlarının grafiksel gösterimi

Şekil 5. Sarayönü ilçesi tarla ürünleri ekim alanlarının Konya ili ekim alanı içindeki payları

4. SARAYÖNÜ TARIMININ SORUNLARI İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bölgede katma değeri yüksek tarla bitkileri üretimini kısıtlayan en önemli faktör sulama suyu azlığıdır. Bu yüzden bölgede katma değeri yüksek tarla bitkileri konusunda planlama yaparken birincisi kuru tarım alanları, ikincisi ise toplamı 9.700 ha olan sulu tarım alanları için planlama yapmak gerekmektedir. Sarayönü ilçesi'nde 40.000 ha dolayında nadas alanı mevcuttur. Bu arazi toplam tarım arazisinin yaklaşık %31,6'sını oluşturmaktadır. Bu oran gerek Konya, gerekse Türkiye genelindeki nadas arazi oranının üstündedir.

Konya ilinde resmi olarak sulamaya açılan saha (DSİ, İl Özel İdaresi, halk sulamaları) 377.000 ha (%15)'dir. Ruhsatsız kuyulardan kayıt dışı sulama alanı

tahmini yaklaşık 200.000 ha olup fiili olarak sulanan alan yaklaşık 577.000 ha kadardır. Bu durumda ancak tarım alanlarının yaklaşık %20'lik bir kısmında sulu tarım yapılabilmektedir. Konya ilinde mevcut su rezervi ile sulanabilecek alan en fazla 750.000 ha'dır. Bu alana ancak mevcut projelerin tamamlanması ve suyun tasarruflu kullanımıyla ulaşılabileceği açıktır (Anonim 2013c).

KOP İdaresi 2011 yılında kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. Daha önce Konya Valiliği başkanlığında hazırlanan KOP Eylem Planı'nda öngörülen hedeflerin gerçekleşmesi için projelerin ivedilikle hazırlanıp hayata geçirilmesi bölgede bitkisel üretim miktar ve kalitesini önemli ölçüde artıracaktır. Sarayönü yöresi için gerek mevcut yeraltı su potansiyeli gerekse havza dışından su getirme konusunda KOP bünyesinde çalışmalar yapılmalıdır. Hububatta yağmurlama, sıraya ekilen ürünlerde damla sulama sistemine geçiş konusunda projelere ağırlık verilmeli sadece parasal destek değil, aynı zamanda sulama yöntemlerinin kullanımına yönelik çiftçi eğitimine de ağırlık verilmelidir. KOP Eylem Planı'nda öne çıkan konulardan biri de doğrudan ekim yöntemlerinin yaygınlaştırılması projesidir. Bu konuda Sarayönü ilçesinde iyi bir alt yapı bulunmaktadır.

Bölge topraklarının en önemli sorunu organik madde yetersizliği ve buna bağlı toprak verimliliğinin düşüklüğü; bitkisel üretimi ve dolayısı ile üretilen ürünlerden elde edilen katma değeri olumsuz etkilemektedir. Bu sorunun çözümü için uzun vadede bölgede çiftçiler ekim nöbeti ve organik maddeyi artırıcı uygulamalar konusunda bilgilendirilmelidir. Bunun yanında yörede gübreleme amaçlı toprak örnekleme ve analiz sonuçlarına dayalı gübreleme programlarının uygulanması konusunda çiftçilerle yakından ilgilenilmelidir. Bölgede anız yakmanın önüne geçebilmek için tarımsal desteklerde anıza doğrudan ekim, anızını yakmama şartı veya anızını yakmayan çiftçilere daha fazla destek vb. uygulamalar getirilmesi toprak verimliliği açısından çok önemlidir (Karaman ve ark. 2012).

Sulama suyunun etkin kullanımı için doğrudan suyun kullanımında yapılacak faaliyetlerin yanında, suyun tasarruflu kullanılmasında etkili diğer kültürel önlemler de mevcuttur. Ayrıca, doğal yağışlardan yararlanma oranını artırmak da aslında kamuoyunda pek dikkat edilmeyen fakat çok önemli bir durum olarak karşımıza çıkan bir husustur. Bu kapsamda, toprak yapısını iyileştirerek daha fazla su tutmaya, su rezervlerinin daha tasarruflu kullanımına ve kuraklığın bölgedeki etkilerinin azaltılmasına; tarım girdilerinin düşmesine katkı sağlayacak (buğdayda yapılan araştırmada: en yüksek toplam yakıt tüketimi geleneksel uygulamada 5.15 litre/da, en düşük ise direk ekim 0.91 litre/da bulunmuştur.) faaliyetlerden birisi "doğrudan anıza ekim" yöntemidir.

Bölgede yapılan doğrudan ekim çalışmalarında (Marakoğlu ve Çarman, 2008) farklı toprak işleme sistemlerinde, buğday ekim derinliği ve toprakta neme göre çıkışlar incelenmiştir. Buna göre anıza ekim yapılan tarlada tohum 7 cm'de yeterli nemi bulup çimlenebilirken, diğer ekim sistemlerinde 12-14 cm derinlikte gerekli nemi bulabilmiştir. Hububatın çimlenme ve çıkış dönemi için su ihtiyacı 50 mm civarında olduğu kabul edildiğinden anıza doğrudan ekim yönteminin uygulandığı şartlarda, sulu tarım alanlarında ilave çıkış sulamasına gerek kalmayacak, kuru tarım alanlarında ise çıkış için gerekli olan su toprakta hazır korunmuş olacaktır. Bununla birlikte uzun yıllar yağış ortalamalarına göre yetiştirme periyodu üzerine düşün yağışlardan; serin iklim tahıllarının 190 mm, yazlık ürünlerin 139 mm sudan faydalanabileceği hesaplanmıştır. Dolayısıyla anıza direk ekim yapılmasıyla toprak yüzeyinde bulunan ve malç görevi gören anız örtüsünden dolayı, kışlık ve yazlık ürünlerin yetiştirme periyotları boyunca, topraktaki mevcut su rezervinden ve bitki üzerine düşen yağışlardan faydalanma miktarı artacaktır. Bu miktarın da %20 oranında olması ihtimalken, minimum seviyede düşünülerek %10 oranında ilave bir katkı sağlaması öngörülmektedir. Toprak sıkışıklığının oluşmaması, birkaç yıl içinde organik maddenin artması ile daha sağlıklı bir toprak yapısına ulaşılmış olacağından doğrudan anıza ekimin bölgede yaygınlaşması çok büyük faydalar sağlayacaktır (Anonim, 2014).

Bu alanları üretime kazandırdığımız zaman ilçe ve ülke tarımına çok büyük katkı yapacaktır. Ayrıca kuru tarım yapılan alanlarda buğday ve arpa dışında, kışlık macar fiği, kanola, kışlık mercimek, haşhaş gibi kışlık ekimi yapılabilecek ürünler yanında, yazlık olarak nohut, aspir gibi tarla bitkileri katma değer üretebilecek bitkilerdir.

Sulu tarım alanları ise katma değeri yüksek tarla bitkileri üretimi açısından en şanslı alanlardır. Bölgede sulu tarımda en yaygın yetiştirilen bitki şeker pancarıdır. Fakat bölgede şeker pancarı yanı sıra katma değeri yüksek olan ve bölgenin iklim yapısı uygun olan ayçiçeği, silaj mısır, patates, soya fasulyesi, kuru fasulye, yonca gibi tarla bitkileri açısından sulama imkanlarının artırılması ile geliştirilebilecek çok önemli bir potansiyel vardır. Konya ilinde tarım alanlarının büyük kısmında yıllık yağışın yetersiz oluşu ile bitkisel üretimin miktarı ve çeşitliliğinde su anahtar bir rol almaktadır (Soylu ve ark., 2010).

Gıda güvenliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gözetilerek, örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapı oluşturulması önem arz etmektedir. Su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik çalışmaların, öncelikle havza temelinde bütüncül bir yaklaşımla ve değişen tüketim taleplerini

karşulamakta esneklik sağlayan bir şekilde planlamasını mümkün kılacak, ilgili kurumlar arasında güçlü ve yapısal bir eşgüdüm sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmiş kapsamlı bir mekanizma çerçevesinde ve suyun tasarruflu kullanımı sayesinde su kaynaklarının etkin kullanımına önem ve öncelik verilmesi önemlidir.

Türkiye’de her yıl üretilen buğday miktarı olarak yeterli olmasına rağmen, kalite yönünden yeterli olmadığından yurt dışına döviz ödeyerek kaliteli buğday ithal edilmektedir. Sarayönü ilçesinde üretilen buğdayın kalite seviyesinin artırılması da önemli katma değer oluşturacaktır. Ülkemizde verim ve kaliteyi artırmanın iki yolu vardır. Birincisi yüksek verimli ve kaliteli çeşitlerin yetiştirilmesi, ikincisi ise uygun yetiştirme tekniklerinin kullanılmasıdır (Soylu, 2011).

TMO buğday alım stratejisinde 2011 yılında yenilik yapmıştır. Alım grubu ve kot değişikliği ile proteine dayalı alım sistemine geçmiştir. Ekmeklik buğdaylar 6 alım grubu yerine 4 alım grubuna düşürülmüştür. Alım esnasında ürünler kalitesine göre depolanmaktadır. Üreticiye proteine göre ilave fiyat verilmektedir. %12 ve üzeri proteine %1-3 ilave fiyat verilirken, %11,5 ve altı proteinde fiyat %1-2 daha düşük olacaktır. %10.5 altında proteine sahip ürünler yemlik olarak değerlendirilecektir. Bu buğday alım politikasından etkin bir şekilde yararlanılması için Sarayönü ilçesinde ekimi yapılan buğdayda kaliteyi artırma çalışmalarına önem verilmesi gerekmektedir.

Konya ili sahip olduğu özellikler ile sadece bitkisel üretimde değil aynı zamanda bitkisel üretimin ana unsuru olan tohum üretiminde de Türkiye’de ilk sırada yer almaktadır. Bölgede son yıllarda tohumculuk alanında faaliyet gösteren firma ve kurumların artması bölgeyi tohumculuk merkezi haline getirmiş ve buğday, arpa, patates, hibrit ayçiçeği, hibrit mısır, haşhaş, yem bitkileri, yemlik tane baklagiller, aspir gibi tarla bitkileri ile bazı sebze türleri tohumluğu ve meyve fidanı üretimi bölgede çok yayılmıştır (Yıldız, 2011). Fakat Sarayönü ilçesi sahip olduğu geniş üretim alanlarına rağmen TİGEM’ler dışında hububat tohumculuğunda gereken atılımı yapamamıştır. Bu konuda tohum üreticileriyle işbirliğine gidilmelidir. İlimizde ayrıca bir üretici örgütü olan Tarım Kredi Kooperatifleri Konya Bölge Müdürlüğü ve Pankobirlik de sözleşmeli buğday ve arpa tohumluğu üretimi yapmaktadır. Sarayönü’nde mevcut üretimin tohumculuk alanına kayması bölgedeki üretimin katma değerini artıracaktır.

Bölgede yoğun tarımı yapılan her buğday ve arpa grubu için yetiştirici ve üretici birliklerinin olmaması önemli bir sorundur. Bu tip örgütlenmeye gidilmesi her ürün grubu için üretim miktarı ve kalitesini artırma yanında çiftçilerin

ekonomik gelirlerini de artıracaktır. Bölgede üretilen tarımsal ürünleri işleyen sanayi tesislerinin artırılması bölge kalkınmasına katkı yapacaktır. Bölgede tohumculuk faaliyetlerinin çok artması nedeni ile buna dayalı sanayinin gelişmesi teşvik edilmelidir.

Sarayönü tarım arazilerinin %63'ü buğday ve arpa ile kaplıdır. Bu yüzden bölgede buğday ve arpa ile ilgili hastalık ve zararlılarla etkin mücadele bölge ekonomisi açısından çok önemlidir. Sarayönü ve Konya bölgesinde son yıllardaki iklim değişikliğinden dolayı görülmeye başlanan yaprak hastalıkları sonucunda hem verim hem de kalite kayıpları olmaktadır. Bölgede son yıllarda yoğun olarak görülen Kök çürüklüğü, Sarı pas, *Septoria* yaprak lekesi gibi üründe tahribatı yüksek olan hastalıklar arttığından hububatta verim ve kalite olumsuz etkilenmiştir. Bu hastalıklardan özellikle Sarı pas ve *Septoria* yaprak lekesinin bölgede ilkbahar aylarındaki iklim yapısına bağlı olarak yoğunluğu artış veya azalış göstermektedir. Bölgedeki ilkbahar yağışlarının bol ve uzun süreli devam etmesi durumunda ani olarak ortaya çıkıp bitkilerin toprak üstü organlarını, çoğunlukla ve öncelikli olarak yaprakları hastalandırarak önemli verim ve kalite kayıplarına neden olabilmektedirler.

Çiftçilerin tarımsal üretimde sürüm-ekim işlemlerinin yanında, kullandıkları gübre, tohum, su, ilaç vb. girdilerde bilinçlendirme sağlanarak bölgede tarımsal üretimdeki karlılık yüksek düzeylere çıkarılmalıdır. Çiftçi eğitim projeleri ile ekimden hasada kadar üreticilerde teknik danışmanlık hizmeti alma alışkanlığı oluşturulmalı, üreticilerin üniversiteye ulaşarak akademisyenlerle koordineli çalışmaları sağlanmalı, tarımsal faaliyetlerin çevreye duyarlı ve bilinçli olarak yapılmasıyla elde edilen bilgilerin gelecek nesillere aktarılması konusunda başarılı uygulamaların devamlılığı sağlanmalıdır (Şahin ve ark., 2012a).

Bölgede bitkisel üretimi geliştirirken, tarımsal verimliliği ve çevre duyarlılığını artırmak, tüm canlılar için en önemli doğal hazinelerden birisi olan kısıtlı su kaynaklarının akılcı, katılımcı ve planlı kullanımını sağlayarak, tarımsal faaliyetlerin her safhasında bilinçli ve kontrollü bir üretim ile doğal ve kültürel değerlerin sürdürülebilirliğini korumak, tarımsal üretimde kalite ve verimliliği artırmak, sertifikalı tohum kullanımını yaygınlaştırmak ve bilinçli zirai ilaç kullanımı ile insan sağlığını, çevreyi ve biyo-çeşitliliği tehdit eden zararlı ilaç kullanımının önlenmesi hususları gözardı edilmemelidir.

Konya Ovaları Projesi (KOP) kapsamında bölgedeki yatırımlar hız kazanmıştır. Ayrıca proje kapsamında detaylı bir eylem planı ile bölgede yapılması gereken detay çalışmalara yönelik bir eylem planı hazırlanmıştır. Tarımsal üretimin rekabet gücüne doğrudan katkıda bulunacak şekilde; yüksek

üretim değeri bulunan tarım ürünleri üretiminin artırılması amacıyla maliyet etkin bir biçimde sulama yatırımları ve tarım işletmelerinde gözlenen arazi parçalılığı sorununun hafifletilmesine yönelik olarak toplulaştırma yatırımlarının yaygınlaştırılması çok önemlidir.

KAYNAKÇA

- Anonim, 2004. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Konya il Müdürlüğü, Konya Tarım Master Planı, Konya.
- Anonim, 2013a. Konya Tarım İl Müdürlüğü İstatistik Şube Müd. Verileri. Konya.
- Anonim, 2013b. Türkiye İstatistik Yıllığı. www.tuik.gov.tr
- Anonim, 2013c. Konya Valiliği KOP Tarım Eylem Planı, Konya.
- Anonim, 2014. KOP İdaresi Bilgi Notu.
- Karaman, M.R., Brohi, A.R., Müftüoğlu, N.M., Öztaş, T. ve Zengin, M., 2012. Sürdürülebilir Toprak Verimliliği. Güncellenmiş 3. Baskı. ISBN 978-605-86684-0-9, Pelin Matbaacılık, Çorum.
- Marakoğlu, T. ve Çarman, K., 2008. Buğday Üretiminde Azaltılmış Toprak İşleme ve Direk Ekim Uygulamaları, Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22(46).
- Soylu, S., 2011. Konya İlinin Bitkisel Üretimdeki Yeri ve Önemi. I. Konya Kent Semp., 26-27 Kasım 2011, Konya.
- Soylu, S., Boyraz, N., Zengin, M., Şahin, M., Kaya, A., Kutluca, M.C., Şener, M., Ünal, Y., 2010. Konya İlinde Kırsal Kalkınma İçin Örnek Uygulama: Altnekin Modeli (Bitkisel Üretimde İyi Tarım Uygulamaları). Uluslararası Bölgesel Kalkınma Sempozyumu Bildiriler Kitabı, sf: 291-302, 07-09 Ekim 2010, Yozgat.
- Şahin, M., Zengin, M., Boyraz, N. ve Soylu, S. 2012a. Tarımsal Eğitim ve İyi Tarım Uygulamalarının Çiftçi ve Bölge Ekonomisine Katkıları (Konya Örneği). 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi Eylül 2012, Konya.
- Şahin, M., Zengin, M., Boyraz, N. ve Soylu, S. 2012b. Kulu İlçesi'nin Bitkisel Üretimdeki Yeri, Sorunları ve Çözüm Önerileri. "Göç, Aidiyet ve Tarımın Şehri Kulu" Sempozyumu, 19-21 Ekim 2012, Konya.
- Yıldız, C., 2011. Konya İlinde Tohumculuk Faaliyetleri. Konya Tohum 2011 Fuarı Paneli, Konya.

SARAYÖNÜ'NDE HAYVANCILIK VE HAYVANSAL ÜRETİM

Mehmet AKÖZ *

Öz

Hayvancılık, düşük maliyetle daha çok istihdam yaratarak işsizliği azaltan ve önleyen, köyden kente göçün önüne geçerek kentlerde yaşanan çarpık kentleşme ve nüfus baskını azaltmak gibi avantajlarının yanında ülke ekonomisine katkı sağlayan bir alandır.

Sarayönü ilçesinde 2010 yılı itibariyle 11.117 adet Büyükbaş hayvan mevcutken yıllar itibariyle bakıldığında Büyükbaş hayvan mevcudunda, özellikle de kültür ırkı sığır varlığındaki artışın dikkat çekici olduğu görülmektedir. Konya ilindeki Büyükbaş hayvanların % 2,41'ini, koyun varlığının % 3,78'ini, keçi varlığının % 1,20'sini, yumurtacı tavuk sayısının % 7,45'ini, Sarayönü ilçesindeki hayvanlar oluşturmaktadır. İlçede toplam 2010 yılı itibari 450 adet kovan bulunmakta olup toplam bal üretimi 9.000 kg.'dır. Sarayönü ilçesi 2.822 ton et ve 21.391 ton süt üretimi ile önemli bir potansiyele sahiptir. Et üretimi bakımından 2010 yılında Konya ilinin % 10,94 gibi büyük bir oranını karşılarken, süt üretimi bakımından ise % 2,69'unu karşılamakta olup, Konya ilinin toplam koyun sütü üretiminin % 4,05'i Sarayönü ilçesinden gelmektedir.

•

* Selçuk Üniversitesi Karapınar Aydoğanlar MYO.

Hayvan Sayıları ve Hayvansal Üretim

Hayvancılık, kırsal alanlarda yaşanan işsizliği azaltmak ve önlemek, köyden kente göçün önüne geçerek kentlerde yaşanan çarpık kentleşme ve nüfus baskını azaltmak gibi sosyal fonksiyonlar üstlenmiştir. Ekonomik fonksiyonlarına bakıldığında ise bu fonksiyonlar, ülkenin dengeli kalkınmasına katkıda bulunmak, ulusal geliri artırmak ve birçok sektöre (et, süt, deri, kozmetik, ilaç) hammadde sağlamak şeklinde sıralanabilmektedir (Ermetin 2011, s.1).

Hayvancılığın durumu hakkında her ne kadar yıllar itibarıyla hayvan sayılarındaki değişimler biraz fikir verse de, önemli olan hayvan sayısındaki değişimlerin hayvansal ürün üretimine olan yansımalarıdır. Hayvancılığın gelişmişliği hayvan başına elde edilen ürün miktarları ile ölçülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumunun 2010 yılı verilerine göre Türkiye sığır mevcudunun % 37' sini kültür ırkları, % 21,6'sını yerli ırklar ve % 41,4'ünü bunların melezleri oluştururken, Konya'da aynı sıra ile bu genotiplerin payları % 59, % 8 ve % 33 olarak hesaplanmıştır. İlde yüksek verimli kültür ırklarıyla bunların melezlerinin payı % 90'a yaklaşmış ve bu da verimlere yansımıştır. Sığırcılıktaki bu gelişmenin aksine ilde, koyun ve keçi sayısındaki hızlı azalmaya paralel olarak bu iki türden elde edilen sütün payı aynı dönemde yarı yarıya azalmıştır. Aynı dönemde ilin yumurta üretimindeki payı yaklaşık üç kat artmıştır (Ermetin 2011, s.2).

Sarayönü ilçesi 2010 yılı itibarıyla 11.117 adet Büyükbaş hayvan mevcutken yıllar itibarıyla bakıldığında Büyükbaş hayvan mevcudunda artış olduğu bunun içerisinde ise kültür ırkı sığır varlığındaki artışın dikkat çekici olduğu görülmektedir. İlçede yıllar itibarı ile yerli büyükbaş hayvan varlığında azalmalar meydana gelmiştir. 2008 yılında 1.000 adet olan yerli sığır varlığı 2010 yılında 380'e düşmüştür (MEVKA Sarayönü İlçe Raporu 2011, s.8).

Tablo 1. Büyükbaş Hayvan Sayıları Durum Tablosu

Hayvan Cinsi	Sarayönü Hayvan Sayısı			Konya Hayvan Sayısı			Türkiye Hayvan Sayısı		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Sığır(Saf kültür)	1.240	4.570	4.785	211.177	216.314	269.866	3.554.585	3.723.583	-
Sığır(Melez)	6.710	4.250	5.952	150.924	146.263	153.175	4.454.647	4.406.041	-

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

Sığır (Yerli)	1000	430	380	44.391	36.612	37.773	2.850.710	2.594.334	-
Manda	0	0	0	130	108	110	86.297	87.207	-
TOPLAM	8.950	9.250	11.117	406.622	399.297	460.924	10.946.239	10.811.165	-

* Konya Tarım İl Müdürlüğü (2010), TÜİK (2009)

Sarayönü ilçesi Konya'daki büyükbaş hayvan varlığı açısından az bir miktarına sahiptir. Konya ilindeki büyükbaş hayvanların % 2,41'ini Sarayönü ilçesindeki büyükbaş hayvanlar oluştururken, bu oran Orta Anadolu Havzası için % 3,65 olarak gerçekleşmiştir. İlçede her ne kadar büyükbaş hayvan sayısında rakamsal artış görünse de ilçenin bölge içerisindeki payında hafifte olsa oransal azalışlar söz konusudur (MEVKA Sarayönü İlçe Raporu 2011, s.10).

Tablo2. Büyükbaş Hayvancılık Genel Durum Karşılaştırması

Hayvan Cinsi	Sarayönü Büyükbaş Hayvan Sayısı					
	Konya (%)			Türkiye (%)		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Sığır (Saf Kültür)	0,59	2,11	1,77	0,03	0,12	-
Sığır (Kültür Melezi)	4,45	2,91	3,89	0,15	0,10	-
Sığır (Yerli)	2,25	1,17	1,01	0,04	0,02	-
Manda	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-
TOPLAM	2,20	2,32	2,41	0,08	0,09	-

* Konya Tarım İl Müdürlüğü (2010), TÜİK (2009)

Konya ili Sarayönü ilçesi küçükbaş hayvan varlığı içerisinde özellikle koyun önemli bir yer tutmaktadır. İlçede toplam 50.936 koyun varlığına karşılık 1.382 adet kıl keçisi varlığı mevcuttur. Koyun varlığı içerisinde özellikle Akkaraman gibi yerli koyun ırklarımız önemli bir yere sahiptir. İlçedeki Merinos ırkı koyun varlığı yıllar bazında bakıldığında azaldığı ve 2010 yılında ise rastlanılmadığı görülmektedir (MEVKA Sarayönü İlçe Raporu 2011, s.10).

Tablo.3 Küçükbaş Hayvan Sayıları Durum Tablosu

Hayvan Cinsi	Sarayönü Hayvan Sayısı			Konya Hayvan Sayısı			Türkiye Hayvan Sayısı		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Koyun (Yerli)	50.350	40.500	50.936	1.125.721	1.101.691	1.265.712	22.955.941	20.721.925	-
Koyun (Merinos)	80	203	0	76.191	69.693	83.536	1.018.650	1.027.583	-
Toplam Koyun	50.430	40.703	50.936	1.201.912	1.171.384	1.349.248	23.974.591	21.749.508	-

Kıl Keçisi	1.650	1.650	1.382	89.018	72.629	112.004	5.435.393	4.981.299	-
Tiftik Keçisi	0	392	0	2.806	2.932	3.504	158.168	146.986	-
Toplam Keçi	1.650	2.042	1.382	91.824	75.561	115.508	5.593.561	5.128.285	-

İlçe koyun varlığı bakımından 2010 yılı itibari ile Konya ilinin % 3,78'ine keçi varlığı bakımından ise % 1,20'sine, Orta Anadolu Havzası içerisinde ise toplam koyun varlığının % 4,02'sine keçi varlığının ise % 2,15'ine sahiptir. İlçedeki koyun ve keçi varlığının Konya ili içerisinde 2008 yılına göre oransal olarak azaldığı görülmektedir. Özellikle son yıllardaki ülke genelinde yaşanan küçükbaş hayvan varlığındaki azalmalardan bölgenin de etkilendiği söylenebilir. Girdilerin pahalı ve canlı hayvan değerinin düşük olması ve küçükbaş hayvancılığın yapılmasının zor ve ilgi gerektirmesi küçükbaş hayvancılık faaliyetinde azalmaların başlıca nedenleri arasında gösterilebilir.

Sarayönü ilçesi kanatlı hayvan bakımından hem ile hem de bölge genelinde önemli bir potansiyele sahiptir. İlçenin 2010 yılı tavuk varlığı 650.000 adet olup % 100'ü yumurtacı tavuklardan oluşmaktadır. İlçede 2010 yılı itibari ile toplam 146.002 bin adet yumurta üretilmekte olup bu rakamlar yıllar bazında artış içerisinde dir. İlçe kanatlı hayvan bakımından potansiyeli olan bir yerdir ve son yıllarda rakamsal artışlar mevcuttur (MEVKA Sarayönü İlçe Raporu 2011,ss.10-11).

Tablo 4. Kanatlı Hayvan Sayıları Durum Tablosu

Hayvan Cinsi	Sarayönü Hayvan Sayısı			Konya Hayvan Sayısı			Türkiye Hayvan Sayısı		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Tavuk (Broiler)	0	0	0	3.176.922	666.402	740.448	180.915.558	163.468.942	-
Tavuk (Yumurtacı)	480.000	485.000	650.000	7.709.962	7.827.103	8.723.304	63.364.818	66.500.461	-
Toplam Tavuk	480.000	485.000	650.000	10.886.884	8.493.505	9.463.752	244.280.376	229.969.403	-
Yumurta (1.000)	115.200	136.043	146.002	1.891.122	1.950.276	2.145.674	13.190.696	13.832.726	-
Toplam Yumurta	115.200	136.043	146.002	1.891.122	1.950.276	2.145.674	13.190.696	13.832.726	-

* Konya Tarım İl Müdürlüğü (2010), TÜİK (2009)

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

Konya ili Sarayönü ilçesi Konya ilinin yumurtacı tavuk bakımından % 7,45'ine, yumurta bakımından ise % 6,80'ine sahiptir. Bu oranlar, Orta Anadolu Havzası için % 12,08 ve % 10,40 olarak gerçekleşmiştir. İlçede hem yumurtacı tavuk sayısının hem de yumurta sayısının il ve bölgeler içerisinde yıllara göre oransal olarak arttığı söylenebilir.

Sarayönü ilçesi arıcılık bakımından fazla potansiyele sahip bir ilçe değildir. İlçede toplam 2010 yılı itibari 450 adet kovan bulunmakta olup toplam bal üretimi 9.000 kg.'dır. Yıllar bazında arıcılıkla uğraşan köy sayısında bir artış mevcut olup 2008 yılında 3 olan köy sayısı 2010 yılında 6'ya çıkmıştır.

Tablo 5. Arıcılık Kovan Sayısı

	Sarayönü Hayvan Sayısı			Konya Hayvan Sayısı			Türkiye Hayvan Sayısı		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Eski Usul Kovan	0	0	0	3.672	2.982	2.667	137.963	128.743	-
Yeni Usul Kovan	120	550	450	59.474	88.149	78.078	4.750.998	5.210.481	-
Bal Üretimi (kg)	300	6.800	9.000	874.818	1.054.030	948.800	81.364.000	82.002.555	-
Arıcılık Yapan Köy	3	2	6	342	356	338	21.093	21.469	-

* Konya Tarım İl Müdürlüğü (2010), TÜİK (2009)

Konya ili Sarayönü ilçesi toplam yeni usul arı kovanı bakımından Konya ilinin % 0,58'ine sahip iken bal üretiminin % 0,95'ine ve arıcılık yapan köy sayısı bakımından ise % 1,78'ine sahiptir. Bu oranlar sırasıyla Orta Anadolu Havzası için % 1,06, % 3,67 ve % 6,12 olarak gerçekleşmiştir.

Konya ili Sarayönü ilçesinde 2.822 ton et ve 21.391 ton süt üretimi ile önemli bir potansiyele sahiptir. Et üretiminin %95'inden fazlası büyükbaş hayvanlardan elde edilmekte olup, süt üretiminin ise yaklaşık % 93'ü yine büyükbaş hayvanlardan elde edilmektedir. Özellikle 2008 ve 2009 yılına göre 2010 yılında et üretiminde büyük bir artış söz konusudur.

Tablo 6. Hayvancılık - Et ve Süt Üretim Miktarları Durum Tablosu

Hayvan Cinsi	Sarayönü Et/Süt Üretim Miktarı			Konya Et/Süt Üretim Miktarı (Ton)			Türkiye Et/Süt Üretim Miktarı		
	2008	2009	2010*	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Et (Büyükbaş)/Ton	3,5	90,0	2.692,8	26.020,4	26.554,5	22.737,5	316.546	291.847	-
Et (Küçükbaş)/Ton	0,0	0,0	130,1	3.253,8	3.018,1	2.297,8	110.491	86.308	-
Et (Kanatlı)/Ton	0,0	0,0	0,0	314,6	405,8	762,7	1.087.681	1.293.315	-
Toplam Et (Ton)	3,5	90,0	2.822,9	29.588,8	29.978,4	25.798,0	1.514.718	1.671.470	-
Süt (Büyükbaş)/Ton	9.274	15.127	19.853	478.657,5	506.813,2	756.168,0	11.286.598	11.615.756	-
Süt (Koyun)/Ton	2.709	2.184	1.478	45.151,9	45.046,1	36.478,8	746.872	734.219	-
Süt (Keçi)/Ton	95	107	60	2.571,5	2.542,5	3.708,8	209.570	192.210	-
Toplam Süt (Ton)	12.077	17.417	21.391	526.380,9	554.401,8	796.355,5	12.243.040	12.542.185	-

* Konya Tarım İl Müdürlüğü (2010), TÜİK (2009), 2010 yılı Tahmini olarak hesaplanmıştır

Konya ili Sarayönü ilçesi toplam et üretimi bakımından 2010 yılında Konya ilinin % 10,94 gibi büyük bir oranını karşılarken burada sığır etinin payı büyüktür. Süt üretimi bakımından ise Konya ili genelinin % 2,69'unu karşılamakta olup, Konya ilinin toplam koyun sütü üretiminin % 4,05'i Sarayönü ilçesinden gelmektedir. İlçe toplam et üretimi bakımından Orta Anadolu Havzası'nın % 11,86'sını, toplam süt üretimi bakımından Orta Anadolu Havzasının % 4,64'ünü karşılamaktadır (MEVKA Sarayönü İlçe Raporu 2011, ss.10-24).

Sonuç olarak Sarayönü ilçesine hayvan varlığı ve hayvansal üretim açısından bakıldığında, Süt inekçiliği, koyun ve keçi yetiştiriciliği bakımından Konya iline ve Orta Anadolu havzasına paralellik göstermekte, ancak et ve yumurta üretimi ile dikkat çekmektedir

Buna karşılık, Arı arıcılık sektörü ve bal üretiminin Konya ili ve Orta Anadolu havzasına göre oldukça düşük seviyede kaldığı, Manda yetiştiriciliğinin kayda değer ölçüde olmadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Ermetin O. (2011) Konya'da Hayvancılığın Mevcut Durumu, Sorunlar Ve Çözüm Önerileri I. Konya Kent Sempozyumu, 26-27 Kasım
Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA), Sarayönü İlçe Raporu 2011.

DÜNYADA TURİZM GELİŞMELERİ; TÜRKİYE VE KONYA'YA YANSILAMARI

TOURISM DEVELOPMENTS IN THE WORLD; REFLECTIONS OF TURKEY AND KONYA

Bilal ÖZEL *

AHMET AY**

Mustafa GERÇEKER ***

Öz

İnsanlık tarihi boyunca seyahat hep var olmuştur. Günümüz koşullarında ise gelişen teknoloji ise bunu çok daha kolay kılmaktadır. Gelişen ekonomiler ve artan kişi başına gelir ile birlikte ulaşım olanaklarının kolaylaşması, turizm faaliyetlerini ve buna bağlı olarak turizm gelirlerini olumlu yönde etkilemektedir. Bu anlamda turizm, dünya genelinden en hızlı gelişen sektörlerden biri olmuştur. Gelişmiş ülkeler turizmin gelirlerini hedef alır iken gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler bu sektörün döviz kazandırıcı ve yeni istihdam olanakları yaratabilme gücünü hedef almaktadırlar. Turizm ayrıca ülkelerin tanıtılmasında ve kalkınmasında öncü rol üstlenebilmektedir. Yapılan bu çalışmada turizmin dünya genelindeki ilerleyişi ve Konya özelindeki durumu incelenmiştir.

•

Anahtar Kelimeler

Turizm, Türkiye Ekonomisi, Turizm sektörü

Jel Kodları

L83, F43, L8.

•

* Arş. Gör. Selçuk Üniversitesi, İİBF, Konya.

** Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi, İİBF, Konya

*** Arş. Gör. Selçuk Üniversitesi, İİBF, Konya

Abstract

Travel has existed throughout human history. In today's conditions, while developing technology makes it much easier to travel. With emerging economies and rising per capita income; simplification of transportation facilities, tourism activities, and depending it is a positive impact on tourism income, In this sense, tourism around the world has been one of the fastest growing sectors. Developed countries targets revenue of tourism, while developing countries or less developed countries are being targeted foreign exchange earning in this sector to the ability of create new employment opportunities. Also in the promotion and development of tourism in the country can play a leading role? In this study, the worldwide progress of tourism in Konya and special status has been examined.

•

Keywords

Tourism, Turkish Economy, Tourism Sector.

Jel Codes

L83, F43, L8

1. Giriş

Dünya genelinde en hızlı gelişen sektörlerin başında gelen turizm sektörü gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler tarafından önemli bir ekonomik araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Gelişmiş ülkeler turizm sektörünün gelir etkisinden yararlanmaya çalışırken gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler ise, bu sektörün döviz kazandırıcı ve yeni istihdam olanakları yaratabilme gücünden faydalanmayı ekonomik hedefleri haline getirmişlerdir (Yıldız,2011). Zira gelişmekte olan ülkelerin ihracat yapabilmeleri büyük oranda ara ve yatırım malı ithalatına bağlı olduğundan bu ithalat için gerekli olan döviz kazanma noktasında turizm sektörü önemli bir yardımcı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca yine gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarının başında işsizlik problemi gelmektedir. Bu sorunun çözümünde de turizm sektörünün önemli etkilere sahip olduğu bir gerçektir. Bu gücünü ise emek-yoğun hizmet üreten bir sektör olmasında almaktadır. Çok zengin turizm arz potansiyeline sahip olan Türkiye için özellikle işsizlik sorunun çözümünde katkı sağlaması noktasında turizm sektörünün önemini arttırmaktadır.

2. Turizm Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

İnsanlığın bilinen tarihinin tamamı içerisinde bir bölgeden başka bir bölgeye gitme, seyahat etme ve eğlenme davranışları gözlemlenmiştir. Özellikle 1950 'lerden sonra artan bu istekler günümüz insanlık tarihinde turizm olarak nitelendirilmekte ve uygarlığımızın temel özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Uçkun, 2004:28). Turizm kavramı ise yakın zaman için kullanılmaya başlanmış bir kavramdır. Latince "tornus" kelimesinden gelen bu kavram, insanların bir eksen etrafında dönme hareketini ifade etmektedir. Buradan da İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi özellikle kıta Avrupası dillerine "tour" şeklinde geçtiği görülmektedir. Bu kelime de insanların dairesel hareket içerisinde bazı mekanları, iş veya eğlence amacıyla gezip geri dönmelerini ifade etmektedir (Ağaoğlu, 1991:24). Birçok benzer tanımları yapılmış olan turizm faaliyetlerinde bulunan insanlara genel olarak turist adı verilmiştir. Bu tanımın temel özelliği ticari bir amaç olmaksızın sadece gezip görme ve eğlenme saiki ile seyahat eden insanları kapsamasındandır. Bu tanıma çalışma, yerleşme, uzun süreli eğitim amacıyla giden kişiler ve transit yolcular dâhil edilmez iken günübirlikçi olarak tabir edilen en az bir gece konaklama yapanlar ise turist kavramı içerisinde literatürde yer almıştır. (Yağcı, 2003:12).

Tarihsel olarak geriye gittiğimizde turizm ilk tekerleğin ve paranın bulunuşuna kadar eskiye dayandırılabilir. Bu bağlamda Finikelilerin ilk seyahat edenler olduğu sonucuna literatürde yer verilmiştir (Yıldız, 2011). Ayrıca eski Mısır ve Babil krallığında, seyahat eden yolcular için yolların güvenlik altına alındığı, konaklama ve dinlenme amacıyla evlerin ve bahçelerin inşa edildiği görülmektedir (Barutçugil, 1984:28). Turizm tarihsel gelişimine en önemli katkılardan birisini de Yunan olimpiyatları yapmıştır. Bu oyunlar sayesinde seyahat imkanı doğmuş ve olimpiyatlara gidenler, kasabalarda konaklayarak turizmin öncülüğünü yapmışlardır (Bayer, 1992:12).

3. Türkiye’de Turizm Sektörü

Turizm ekonomi üzerinde sağladığı gelir yaratıcı etki ve döviz girdisinin yanı sıra istihdam yaratıcı özelliği ile en önemli sektörlerden biri haline gelmiştir. Dünya genelinde değerlendirdiğimizde, ekonomik önemi 20. yüzyılın ortalarından itibaren tam olarak anlaşılmış ve gereken önem gösterilmeye başlanmıştır. Günümüzde ise turizm sektörü kalkınma ve büyümenin en önemli belirleyicilerinden kabul edilmektedir (Bahar, 2006: 137-138).

Küresel anlamda bakıldığında ise turizm sektöründe rekabetçi yapının 1980 lerden sonra artış gösterdiği görülmektedir. Ülkemizde 1980 sonrası başlayan liberalleşme süreci ile birlikte turizm için en önemli şartlardan birisi olan seyahat önündeki yasal engellerin ve döviz kullanımının serbestleşmesinin ülke turizmi açısından önemi tartışılmazdır. 90 lı yıllarında sonlarına doğru ise turizm tüm dünya da hizmetler sektörü içerisinde birinci sıraya yükselmiş ve turizm faaliyetlerinin toplam hizmetler sektörü içerisindeki payı %6,8 olmuştur.

Gerek ülkemizin gerekse diğer ülkelerin ihracat gelirleri içerisinde önemli bir paya sahip olan turizm sektörü 2012 yılı itibari ile küresel hasıla içerisinde %9 luk bir paya sahip olmuştur. Aynı şekilde dünya genelinde mal ve hizmet ihracatına bakacak olursak %6 lık bir karşılğa denk gelmektedir. Ayrıca dünya istihdamı dikkate alındığında her 11 kişiden 1’i turizm sektöründe istihdam edilmektedir. Tüm dünyada 2011 yılında 995 milyon olan turist sayısı, 2012 yılında yüzde 4 oranında bir artış ile 1,035 milyara rakama ulaşmış ve sektörün büyüklüğünü ortaya koymuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

A - TÜRKİYE'YE GELEN ZİYARETÇİLERİN YILLARA VE AYLARA GÖRE DAĞILIMI (2004 - 2013)

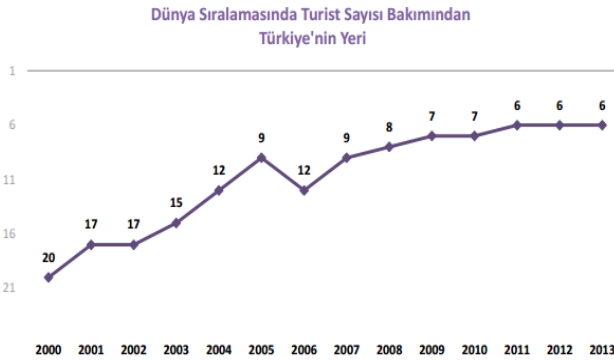
Distribution of Visitors Arriving in Turkey by Years and Months (2004 - 2013)

	YILLAR - Years									
	2009		2010		2011		2012		2013	
AY- LAR Months	Yaban- cı Foreig ner	Vatan- daş Citize n	Yaban- cı Foreig ner	Vatan- daş Citize n	Yaban- cı Foreig ner	Vatan- daş Citize n	Yaban- cı Foreig ner	Vatan- daş Citize n	Yaban- cı Foreig ner	Vatan- daş Citize n
TOP- LAM	27.077. 114	4.682.7 02	28.632. 204	4.365.1 04	31.456. 076	5.312.9 63	31.782. 832	5.932.3 93	34.910. 098	4.950.6 73
Total										

Kaynak: <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/>

Türkiye'ye gelen ziyaretçiler açısından bakıldığında vatandaşların ülke ziyaretleri yıllar içerisinde çok büyük değişiklikler göstermese de yabancılar açısından ciddi bir artış göstermiştir. Özellikle kriz sonrası iyileşen uluslar arası piyasaların turizm sektöründe yol açtığı genişleme ülkemizi de olumlu yönde etkilemiştir.

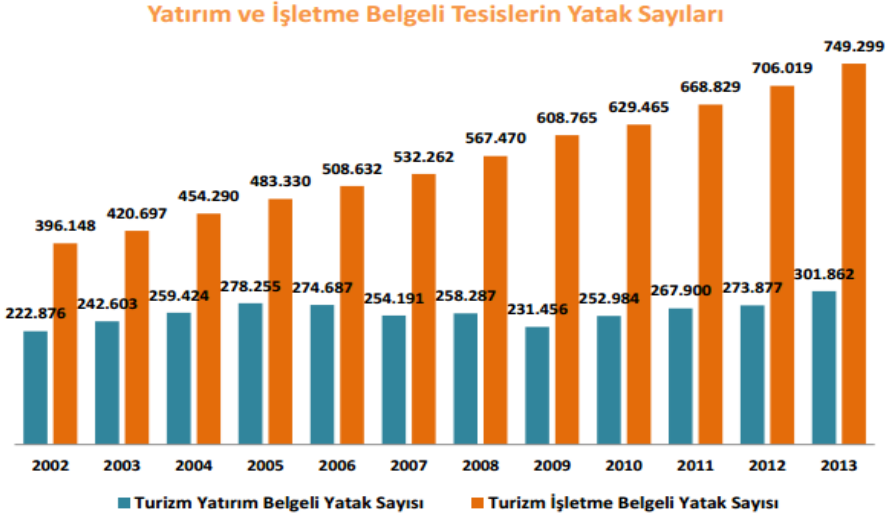
Tablo 1: Turizm Dünya Sırlamasında Türkiye

Kaynak: www.kulturturizm.gov.tr

2000'li yıllarda Dünya'da 20. Sıralarda yer bulabilen ülkemiz özellikle son yıllarda yaptığı turizm atakları ile öncelikle ilk 10 ülke içerisinde son üç yılda Dünya Turizm Örgütü'nün sıralamasına göre Türkiye 2013 yılında 37,8 milyon turist ile 6.sıradadır.

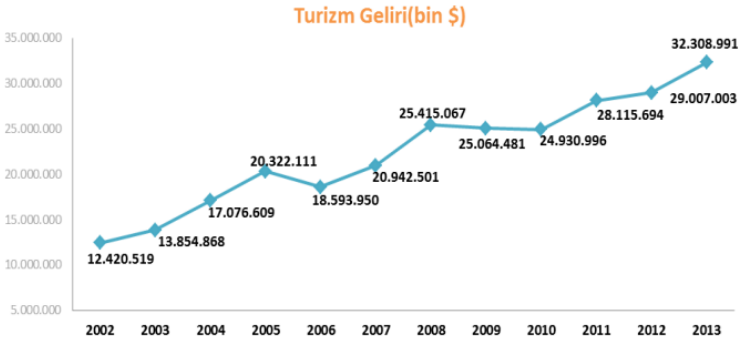
Tablo 2: Yatırım ve İşletme Belgeli Tesislerin Yatak Sayıları

Kaynak: www.kulturturizm.gov.tr

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde Turizm işletme belgeli yatak sayılarında 2002 yılından bu yana yaklaşık dört kat artmıştır. Bu durum ülkemizdeki turizm gelişimiyle paralellik arz etmektedir.

Tablo 3: Turizm Gelirleri (Bin \$)

Kaynak: www.kulturturizm.gov.tr

Turizm de yaşanan gelişmelere paralel olarak ülke turizm gelirleri ise son 10 yıl içerisinde 3 kata yakı artış göstermiştir. 2013 yılında ise bir önceki yıla göre %11,4 oranında artmıştır.

4. Konya'da Turizm

Konya bulunduğu coğrafi konum sebebi ile birçok uygarlığa ev sahibi olmuştur. M.Ö. 7000 yılına kadar giden bir tarihin izlerini taşımaktadır. Aynı zamanda Selçuklu devletine de başkentlik yapan Konya, Hz. Mevlana ve Nasrettin Hoca gibi dünya çapında tanınan kişileri ile önemli bir dini ve kültürel turizm altyapısına sahiptir.

Konya merkezinde 7 (Mevlana, Karatay Çini eserleri, İnceminare, Sırçalı Medrese, Atatürk, Etnografya ve Arkeoloji Müzeleri) , ilçelerde 4 (Çatalhöyük Örenyeri Müzesi, Ereğli Müzesi, Akşehir Batı Cephesi Karargâhı Müzesi ve Akşehir Arkeoloji Müzesi) olmak üzere toplam 11 müze bulunmaktadır.

Konya'da ayrıca UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde bir eser (Çatalhöyük Neolitik Kenti) ve Dünya Kültür Mirası Geçici Listesi'nde üç eser (Konya - Selçuklu Başkenti, Anadolu Selçuklu Medreseleri ve Eşrefoğlu Camii) bulunmaktadır.

Tablo 4: TR5 Bölgesi Turizm Belgeli Tesisler (2010)

İSTATİSTİKİ BÖLGE		TURİZM YATIRIMI BELGELİ Tourism Investment Licenced			TURİZM İŞLETMESİ BELGELİ Tourism Operation Licenced		
BİRİMLERİ SINIFLAMASI							
Classification of Statistical Region Units		TESİS SAYISI	ODA SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	ODA SAYISI	YATAK SAYISI
		Number of Establishments	Number of Rooms	Number of Beds	Number of Establishments	Number of Rooms	Number of Beds
TR5- BATI ANADOLU WestAnatolia		33	3 686	8 311	164	11 344	22 911
	ANKARA	22	2 847	6 612	142	9 552	19 231
	KONYA	7	624	1 250	20	1 702	3 496
	KARAMAN	4	215	449	2	90	184
TURİZM BELGELİ KONAKLAMA TESİSİ, ODA VE YATAK SAYISININ İLLERE DAĞILIMI (2010)							
		TURİZM YATIRIMI BELGELİ			TURİZM İŞLETMESİ BELGELİ		
Türkiye		877	114774	252984	2647	299621	629465
Konya		7	624	1250	20	1702	3496

Kaynak: Konya İl Kültür Turizm Müdürlüğü

Türkiye geneli ile kıyaslandığında turizm belgeli konaklama tesisi ile yatak sayılarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu durum gecelik konaklamanın toplam ziyaretçiye oranla oldukça düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo 5: Konya İli Yıllık Uçak ve Yolcu Sayıları 2009-2013

Yıl	Uçak			Yolcu		
	İç Hat Uçak Sayısı	Dış Hat Uçak Sayısı	Toplam Uçak Sayısı	İç Hat Yolcu Sayısı	Dış Hat Yolcu Sayısı	Toplam Yolcu Sayısı
2009	3.729	321	4.050	267.518	34.206	301.724
2010	5.753	640	6.393	499.000	46.497	545.497
2011	5.693	827	6.520	530.509	70.362	600.871
2012	6.480	663	7.143	590.615	68.594	659.209
2013	6.749	655	7.404	769.221	68.712	837.933

Kaynak: Konya İl Kültür Turizm Müdürlüğü

2009 yılından günümüze kadar geçen sürede yolcu taşımacılığında bölge ciddi bir ivme kazanmıştır. Özellikle hızlı tren projesi ile artan yerli turist sayıları havayolu ile yukarıdaki tablodan da izlenebileceği gibi son beş yılda iki kattan daha fazla bir artış göstermiştir.

Tablo 6: Konya İli Yıllık Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri 2009-2013

YIL	Ziyaretçi Sayısı	Gelirler
2009	1.691.346	1.862.708
2010	1.839.228	2.099.827
2011	1.900.406	3.438.099
2012	1.811.335	3.509.413
2013	2.313.293	3.917.341

Kaynak: Konya İl Kültür Turizm Müdürlüğü

Yıllık ziyaretçi sayıları dikkate alındığında son dört yıllık dönemde iki kata yaklaşan bir artışın yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte gelirler ise daha fazla artmıştır. Bu da ekonomik anlamda istenilen bir sonuç olduğundan izlenen politikaların

5. Sonuç

Sahip olduğu kültür ve topraklarında yaşayan onlarca uygarlık Konya'nın en büyük turizm avantajlarından biridir. Potansiyel olarak var olan altyapının gerekli kaynakların aktarılması ve altyapı yatırımlarının yapılması ile Konya ekonomisi için çok önemlidir. Bu anlamda sürdürülebilir kalkınma hedefleri içerisinde yer alan bölgesel kalkınma planlarında dikkat çekilmeye çalışılan potansiyel alanlara yapılan yatırımlar hızlı bir biçimde etkisini göstermektedir.

Konya da özellikle gecelik konaklama sayılarının oldukça düşük olması ve Mevlana müzesi ve Çatalhöyük temelinde gelişen turizm altyapısının gerekli tanıtımların yapılması ile potansiyeli yüksek diğer noktaların da eklenmesi gerekmektedir. Yaratılacak farkındalık çalışmaları özellikle Uzakdoğu ülkelerine hitap eden Konya turizmini diğer bölgelere de yaymak sureti turizm gelirlerinde artış sağlanabilir.

Yapılan bu çalışma ile turizmin dünya genelindeki tarihsel seyri ve ekonomik durumu ifade edilerek var olan potansiyelin Konya ekonomisine yapabileceği katkı analiz edilmeye çalışılmıştır. 2023 vizyonu ekonomik hedefleri arasında yer alan bölgesel kalkınma planında Konya ve çevresini kapsayan TR-52 Bölgesi için yapılacak çalışmalar ile bu potansiyel açığa çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Osman Kemal (1991), Türkiye'de Turizm Eğitimi ve Etkinliği, MPM Yay., No:439, Ankara.
- Bahar, Ozan (2006), Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı", Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, (13), 2, s.137-149.
- Barutçugil, İsmet S. (1984), Turizm İşletmeciliği, Bursa Üniversitesi Yayını, Bursa, 1982 (2. ve 3. Baskı Beta Yayınevi, İstanbul, 1989 ve 1993)
- Bayer, M. Zekai (1992), Turizme Giriş, İstanbul, İşletme Fakültesi Yayınları.
<http://sgb.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/29267,turizm-belgeli-konaklama-tesis-yatak-istatistikleri.pdf?0>
<http://sgb.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/29345,dunya-siralamasinda-turkiye.pdf?0>
<http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html>
- Kalkınma Bakanlığı, (2014), Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- Uçkun, Seher (2004), İşletme ve işletme Türleri, Turizm işletmeleri, Değişim Yayınları, İstanbul.
- Yağcı, Özcan (2003), Turizm Ekonomisi, Detay Yayıncılık, Ankara, 2003
- Yıldız, Zafer (2011), Turizmin Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Vizyoner Dergisi, Y.2011, C.3, S.5. s.54-71
- Yıldız, Zafer (2011), Turizmin Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Vizyoner Dergisi, Y.2011, C.3, S.5. s.54-71.

ARPA VE BUĞDAY ÇEŞİTLERİNDE BAZI KÖK VE SÜRGÜN BÜYÜME PARAMETRELERİNİN BELİRLENMESİ DETERMINATION OF SOME ROOT AND SHOOT GROWTH PARAMETERS IN WHEAT AND BARLEY CULTIVARS

Hayati AKMAN *

Ali TOPAL **

Öz

Bu çalışma 2011-12 bitki yetiştirme sezonunda sera ortamında 2 m'lik tüplerde Tesadüf Parselleri Deneme Desenine göre kurulmuştur. Kök parametreleri sapa kalkma, çiçeklenme sonu ve hasat olum dönemlerinde belirlenirken, toprak üstü parametrelerine ait değerler hasat olum döneminde alınmıştır. Bu çalışmanın amacı kuru ve sulu şartlarda yetiştirilen 2 ekmeleklik buğday (Konya 2002, Gerek 79), 2 makarnalık buğday (Çeşit 1252, Kunduru 1149) ve 2 arpa (Larende, Karatay 94) çeşidinin bazı kök ve toprak üstü organlarının gelişimlerini incelemektir. Buna araştırma sonuçlarına göre, toplam kuru ağırlık içerisindeki kök oranı sapa kalkma döneminde çiçeklenme sonu ve hasat olum dönemlerine göre daha yüksek olmuştur. Buna göre, toplam kuru ağırlık içerisindeki kök kuru ağırlığı sapa kalkma, çiçeklenme sonu ve hasat olum dönemlerinde sırasıyla %26.1, %13.6 ve %11.0 olmuştur. Araştırmada, kök/toplam biyomas oranı, ana saptaki bitki boyu, ana başaktaki tane sayısı, ana başaktaki tane ağırlığı ve tek bitki hasat indeksi ve tane verimi yönüyle genotipler arasında önemli farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

•

*Selçuk Üniversitesi, Sarayönü Meslek Yüksekokulu, Tohumculuk Programı, KONYA/TÜRKİYE.
hayatiakman@selcuk.edu.tr

** Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkieri Bölümü, KONYA/TÜRKİYE

Abstract

This study used tubes of 2 meter height at greenhouse condition. This work was planned with four replications at a Completely Randomized Block Design in 2011-2012 growing season. In the study, root traits at stem elongation, complete of flowering and full grain maturity stages and shoot parameters in full grain maturity stage were obtained. This work was conducted to investigate some root and above ground developments of two bread wheat (Konya 2002, Gerek 79), two durum wheat (Çeşit 1252, Kunduru 1149) and two barley (Larende, Karatay 94) cultivars that were grown in irrigated and dry lands. According to research results, root/total biomass ratio were higher at 26.1% for GS 31 than 13.6% for GS 69 and 11.0% for GS 92. Research results showed that there were significant differences between genotypes in terms of root/total biomass ratio, plant height per main stem, kernel number per main spike, kernel weight per main spike and single plant harvest index and grain yield.

•
Acknowledgement: *This study was taken from Ph.D. Thesis of Hayati AKMAN, Which was supported with project No. 10101037 by BAP Coordinator of Selcuk University being its admirable contributions*

•

SARAYÖNÜNDE TARLA BİTKİLERİ TARIMI

FARMING OF FIELD CROPS IN SARAYÖNÜ

Hayati AKMAN *

Öz

Sarayönü'nün toplam alanı 1747719 dekar olup, bu alanın 906549 dekarı tarla, 706.5 dekarı sebze ve 951 dekarı ise meyvecilik alanıdır. Mevcut alanın %28.82'i çayır-mera, %16.75'i nadas, %3.43'ü yerleşim yeri, %1.26 orman, %0.06'ı göl ve %1.72'i işe yaramayan alandır. Tarım alanları içerisinde sulanan alan 97705.5 dekar, sulanmayan alan ise 809550 dekarı oluşturmaktadır. Bölgede yetiştiriciliği yapılan başlıca ürünler tahıllar (buğday, arpa, çavdar, yulaf, tritikale, mısır ve sorgum), yemlik tane baklagiller (fasulye, mercimek ve nohut), yağ bitkileri (ayçiçeği, aspir ve kanola), yem bitkileri (silajlık mısır, adi fiğ, macar fiğ, yonca, korunga ve yem şalgamı), nişasta şeker bitkileri (şeker pancarı ve patates) ve tıbbi ve aromatik bitkiler (kimyon ve anason)'dir. Bu bitkilerin tarımı kuru ve sulu alanlarda yapılmakta olup, bunun yanında ürünlerin bazıları ise farklı amaçlarda değerlendirilmektedir. Bununla birlikte yıllık verim ve üretim, kuru ve sulu yetiştiriciliğe ve bölge iklim faktörlerine bağlı olarak önemli farklılıklar göstermektedir.

•

Anahtar Kelimeler

Sarayönü, tarla bitkileri, tarım.

•

*Selçuk Üniversitesi, Sarayönü Meslek Yüksekokulu, Tohumculuk Programı, Sarayönü-KONYA.

Abstract

Sarayönü has 174771 ha of total area of which is 90654 ha at field, 70.7 ha at vegetables area and 95.1 ha in orchard. This total area consists of meadow-rangelands with 28.82%, fallow with 16.75%, settlements with 3.43%, forest with 1.26%, lake with 0.06% and useless space with 1.72%. Irrigated land is 9770.6 ha of in agricultural areas, while non-irrigated areas comprise 8095.5 ha. Main field crops grown in Sarayönü are wheat, barley, rye, oats, triticale, corn and sorghum in cereals, bean, lentil and chickpea in edible legumes, sunflower, safflower and canola in oil crops, corn silage, common vetch, hungarian vetch, clover, sainfoin and forage turnip in forage crops, sugar beet and potato in starch and sugar crops and cumin and anise in spices crops. Cultivation of field crops is performed in dry and irrigation area, as well as some of them are evaluated different purposes. However, annual yield and production is significantly varied to depend on cultivation in dry land and irrigated area and environmental climate conditions.

•

Keywords

Sarayönü, field crops, farming

•

**SARAYÖNÜ İLÇESİNDE FAALİYET GÖSTEREN
İŞLETMELERİN YAPISI VE GELİŞİMİ**
**THE STRUCTURE AND DEVELOPMENT OF THE BUSINESSES
IN SARAYÖNÜ DISTRICT**

Şenol ŞAHİN*

Öz

Ülkelerin ekonomileri farklı alanlarda faaliyet gösteren; kapasiteleri, üretimleri, amaçları, hukuki ve organizasyon yapıları birbirinden farklı işletmelerden oluşmaktadır. Günümüzde işletmelerin çoğunluğunu oluşturan küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) esnek yapılarıyla tüm dünya ülkelerinde ekonominin temel yapı taşlarından biridir. Değişimlere daha kolay uyum sağlayabilen KOBİ'ler ekonomik büyümeye sağladıkları katkı ve işsizliğin azaltılması için yarattıkları istihdam oranı ile refahın ülkemizde daha dengeli dağılmasına yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmada Konya ili Sarayönü ilçesi sınırları içerisinde yer alan mevcut büyük sanayi işletmeleri ile bu işletmelerin büyük çoğunluğunu oluşturan KOBİ'lerin; yapısı, özellikleri, bölgede dağılışı ve potansiyeli ortaya konulmaya çalışılmış, bölgesel ve ulusal ekonomiye sağladıkları katkılar incelenmiştir. Çalışma ile Sarayönü ilçesinde sanayileşmenin artmasıyla birlikte ortaya çıkabilecek gelişmelere katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sarayönü, İşletme, KOBİ, Sanayi işletmesi, Tarım işletmesi

* Selçuk Üniversitesi Sarayönü Meslek Yüksekokulu, Konya, Türkiye (E-mail: ssahin@selcuk.edu.tr) Selçuk University, Sarayonu Vocational School of Higher Education, Konya/TURKEY.
(E-mail: ssahin@selcuk.edu.tr)

Abstract

The economies of countries are formed by businesses in different fields that have different capacities, productivity, purposes and legal and organizational structures. Small and medium-sized enterprises (SMEs), constituting the most part of today's businesses, are one of the core components of the economies in the world with their flexible structure. SMEs, adapting more easily to the changes, pave the way for a fairer income distribution with their contribution to economic growth and the reducing of unemployment with new job opportunities.

This study documented the structures, characteristics, local distribution and potentials of big industrial businesses and SMEs forming a big part of these businesses located in Sarayönü district of Konya province. Their contribution to local and national economy was also investigated. This study is intended to contribute to new potential developments that can take place with the increase in industrialization in Sarayönü district.

•

Keywords

Ibrahim Hakki Konyali, Aksaray, Ortakoy, Aksaray and its Monuments and Inscriptions

SARAYÖNÜ İLÇESİNİN (KONYA) DEMOGRAFYASI

Kenan ARIBAŞ *

Ali MEYDAN **

Şenay GÜNGÖR ***

Öz

Araştırma sahası, İç Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. İlçe'nin yüzölçümü 1088 km² dir. Sarayönü 38° 15' Kuzey enlemi ile 32° 24' Doğu boylamı üzerinde yer almakta olup ilçenin yükseltisi 1068 m.dir.

Kadınhanı'na bağlı bir bucak iken 1959 yılında ilçe olan Sarayönü'nün nüfusu mahallelerinde (kasaba ve köyleriyle) 28.719, merkezde ise 9.169 kişidir. İlçenin demografik yapısı, nüfusun genel olarak azaldığı göstermektedir. İlçe merkezinde azalma daha yavaştır. Daha önce köy ve kasaba statüsünde olan ve artık mahalle olarak ele alınan idari birimden bazılarında nüfus kısmen artarken, çoğunda ise nüfus azalmaktadır. Bu azalışta ulaşım zorluğu, eğitimin yetersizliği, sulama problemleri ile arazi bölünmesi gibi sebepler etkili olmuştur. Genel itibarıyla Sarayönü göç veren bir ilçedir.

Bu çalışmanın amacı, Sarayönü İlçesinin nüfus miktarı ve nüfus artışı, nüfusun kentsel ve kırsal miktarları, cinsiyete ve yaş gruplarına göre dağılımları ve eğitim gibi nüfus özelliklerini ele almaktır. Böylece Sarayönü ilçesinin gelecekteki nüfus hareketliği bakımından durumu açıklanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler

Sarayönü, Demografi, Nüfus Miktarı ve Artışı, Nüfusun Özellikleri

* Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

** Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

*** Yrd. Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

GİRİŞ

Bir sahada yaşayan nüfusun miktarı ve niteliği o alanın kaynaklarının değerlendirilmesi açısından çok önemlidir. Bu nedenle başta “nüfus sayımları” olmak üzere çeşitli yöntemlerle nüfus tespit işlemleri yapılmakta böylece nüfusa ilişkin veriler derlenmektedir. İktisat biliminde ekonomik büyümenin temel unsurları arasında nüfus mutlaka ifade edilir. Nüfusun miktarı, eğitim durumu, kültürel ve teknik seviyesi ve sosyo-ekonomik nitelikleri, ekonomik kalkınmanın göz ardı edilemeyecek unsurları arasında yer alır. Bu sebeple nüfusu incelemeyen sosyal ve ekonomik sorunlara isabetli teşhis koymak ve çözüm yolları bulmak mümkün değildir. Bu açıdan ele alındığında nüfus, sosyo-ekonomik planlamada önemli bir yer işgal eder (Tandoğan, 1998:2).

Toplumun genel özelliklerinin değerlendirilmesinde nüfusun demografik yapısı oldukça fikir vericidir. Nüfusun yıllar içindeki değişimi, kırsal-kent ayrımı, cinsiyet, yaş ve eğitim durumu gibi özellikleri çok yönlü ekonomik ve sosyal içeriğin aydınlanmasına katkıda bulunur.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı Sarayönü İlçesinin nüfus miktarı ve nüfus artışı, nüfusun kentsel ve kırsal miktarları, cinsiyete ve yaş gruplarına göre dağılımları ve eğitim gibi nüfus özelliklerini ele almaktır. Böylece Sarayönü ilçesinin gelecekteki nüfus hareketliği bakımından durumu açıklanmış olacaktır. İlçenin demografik özelliklerinin belirlenmesi ile ileride yapılacak olan çalışma ve yatırım planlarına katkı sağlayabilmesi hedeflenmiştir.

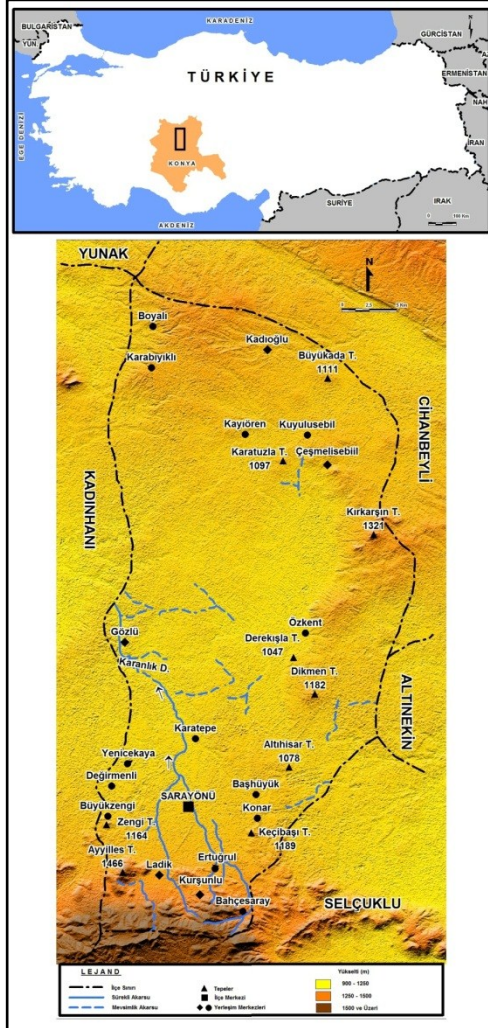
Araştırmada nicel analiz yöntemlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Balcı (2007)'ya göre betimsel yöntemler, araştırılacak problemin mevcut varolan durumunu ortaya koymaya yöneliktir. Bu yöntemlerin en temel özelliği, mevcut hâlihazır durumu kendi koşulları içerisinde ve olduğu gibi çalışmaktır.

Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla ikincil verilerden yararlanılmıştır. İkincil veriler önceden kurum ve kuruluşlarca derlenmiş verilerdir (Yavan, 2014, s. 221). Bu amaçla TÜİK'in nüfusla ilgili istatistiklerinden ve Harita Genel Komutanlığının topografya haritalarından yararlanılmıştır. Harita Genel Komutanlığı'nın 1/100.000 ölçekli topografya haritasının ilgili L-28, L-29 ve K-28, K-29 nolu paftalarından yararlanarak Mapinfo programının 9,5 versiyonu ile harita oluşturulmuştur.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

Sarayönü İlçesinin Yeri, Sınırları ve Genel Özellikleri

Araştırma sahası, İç Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. İlçe'nin yüzölçümü 1088 km² dir. Sarayönü 38° 15' Kuzey enlemi ile 32° 24' Doğu boylamı üzerinde yer almakta olup ilçenin yükseltisi 1068 m.dir. Konya il merkezine 52 km uzaklıktadır. İlçeyi, kuzeyde Yunak ve Cihanbeyli; doğuda, Cihanbeyli ile Altınekin; güney ve güneydoğu'da, Selçuklu; batıda da Kadınhanı ilçeleri çevrelemektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Lokasyon Haritası

Araştırma sahasının ana morfolojik ünitelerini dağlık, ovalık sahalar ve aşınım yüzeyleri (alçak ve yüksek platolar) oluşturmaktadır. İlçe, Cihanbeyli Platosu'nun güneyinde genel olarak hafif engebeli düzlükler üzerinde yer almakta ve yüzey şekilleri bakımından sade özellikler göstermektedir. Bu araziler, zaman içerisinde akarsular tarafından fazla parçalanmadıkları için platodan daha çok ova özelliği göstermektedir. Ayrıca ilçenin güneyinde, Sultan Dağları'nın uzantısı niteliğindeki yükseltiler dikkati çekmektedir (Karakurt, 2007). İlçede karasal iklim şartları görülmektedir. Sahasının iç kesimlerine doğru gidildikçe sert karasal iklim şartları hüküm sürer. Bitki örtüsü bakımından bozkırlar geniş yer kaplar.

Sarayönü, Kadınhanı'na bağlı bir bucak durumunda iken 1959 yılında ilçe merkezi haline gelmiştir. 2013 yılı sayımına göre Sarayönü ilçe merkezi nüfusu 8947, köy ve kasabalarla beraber toplam 27059 kişidir. Araştırma sahası içerisinde 1 şehir 5 belediye ve 13 köy yerleşmesi bulunmaktadır. Sarayönü İlçesinin ekonomik faaliyetlerinin başında bitkisel ve hayvansal üretim gelmektedir. Ekili dikili alanların büyük bir kısmı tahıl tarımına ayrılmıştır.

Nüfus Miktarı ve Artışı

1990-2013 yılları arasında, Sarayönü İlçesi'nin nüfusu 34 850 kişiden, 27 059 kişiye düşmüştür (Tablo 1). 1990-2000 yılları arasında ilçe nüfusu 4,8 oranında artmıştır. 2000-2008 yılları arasında ilçe nüfusunda 7 806 kişi azalmıştır. Bu azalışta Sarayönü'nden dışarıya yapılan göçler ve 2007 yılında ADNKS'nin uygulanması ile belde belediyelerinin gerçek nüfuslarının ortaya çıkması etkili olmuştur.

Tablo 1. Sayım Yıllarına Göre Sarayönü'nün Nüfus Değişimi (1990-2014)

Sayım yılı	Nüfus	Artış Miktarı (Kişi)	Artış (%)
1990	34 850	-	-
2000	36 525	1675	4,8
2008	28 719	-7806	-21,4
2013	27 059	-1660	-5,8

Kaynak: TÜİK Nüfus Sayımı İstatistikleri, 2014.

Konya ilinin 2008 yılındaki nüfusu 1 423 546 iken 2013 yılında %1,1 oranında artışla 2 079 225'e çıkmıştır. Bu rakam Türkiye'nin yıllık %1,3'lük ortalamasından aşağıdadır. Sarayönü'nün nüfusu ise 2008 yılında 28 719'dan 2013 yılında 27 059'a gerileyerek % -1,2 oranında azalmıştır. Bu azalmada iki eğilim dikkati çeker. Bunlar göçe bağlı olarak meydana gelen düşüşler ve doğum oranında yaşanan azalmalardır.

Nüfusun Özellikleri**Kırsal Nüfus ve Kentsel Nüfus**

İlçeye bağlı 18 adet yerleşmenin nüfusu 1990 yılında 158 (Değirmenli) ile 7 228 (Ladik), 2000 yılında 101 ile 8 308 ve 2008 yılında 97 ile 8 504 kişi arasındadır (Tablo 2). 2013 yılında kırsal nüfusun yaklaşık % 2 gibi büyük bir azalma eğilimi göstererek, 18 112'ye düştüğü gözlenmektedir. Bu kırsal yerleşmelere yönelik yatırım eksikliğinin göstergesidir. Bununla birlikte Değirmenlinin nüfusu 97'den 84'e gerilemiş, Lâdik ulaşım merkezi avantajı ile nüfusu 100 civarında artarak 8 504'e çıkmıştır. Bahçesaray ve Özkent'te nüfusun bir miktar artığını diğer yerleşmelerden yoğun göç olduğu dikkati çekmektedir. Özellikle Çeşmelisebil'de nüfus dört sene içinde 1 765'den (-%8,5) 1 258'e gerilediği dikkati çeker (Tablo 2). Çeşmelisebil'de göçün nedenleri ve ortaya çıkan sorunlar hakkında detaylı inceleme yapılması gereklidir.

Tablo 2. Sarayönü'nde Yerleşim Birimlerinin Nüfus Değişimi (1990-2013)

İDARİ BİRİMLER	1990	2000	2008	2013
Sarayönü Toplam	34 850	36 525	28 719	27 059
İlçe Merkezi Toplam	10 721	10 386	9 169	8 947
Kırsal Nüfus Toplam	24 129	26 139	19 550	18 112
Bahçesaray	403	458	492	511
Başhöyük (B)	2 201	2 069	1 060	1 044
Boyalı	1 043	555	498	311
Büyükzengi	152	110	111	97
Çeşmelisebil (B)	2 058	4 435	1 765	1 258
Değirmenli	158	101	97	84
Ertuğrul	177	216	156	141
Gözlü (B)	2 555	2 355	1 391	1 278
Kadıoğlu (B)	2 145	2 229	1 770	1 464
Karabıyık	666	296	298	227
Karatepe	852	679	488	373
Kayıören	-	221	154	142
Konar	184	539	104	103
Kurşunlu	1 044	221	1 155	1 087
Kuyulusebil	1 490	296	394	304
Ladik (B)	7 228	8 308	8 404	8 504
Özkent	1200	861	614	644
Yenicekaya	573	539	599	540
Toplam	24 129	26 139	19 550	18 112

Kaynak: TÜİK Nüfus Sayımı İstatistikleri, 2014.

Sarayönü ilçe merkezinin nüfusu da kırsal nüfusta olduğu gibi azalma eğilimindedir. Sarayönü'nde nüfus 2008'de 9 169 iken, 2013 yılında -%2,42 gibi bir düşüş ile 8 947'e gerilemiştir.

Sarayönü İlçesi'nde 1990 yılı kır nüfusu 24 129 ve toplam nüfus içindeki oranı % 69,24; şehir nüfusu 10 721 ve toplam nüfus içindeki oranı ise %30,76'dır (Tablo 3). 2000 yılında 36 525 kişi olan nüfusun 10386'sını şehir nüfusu, 26 139'unu ise kır nüfusu oluşturmaktadır. Şehir nüfusunun toplam nüfus içerisindeki oranı %28,44 iken, kır nüfusunun toplam nüfus içerisindeki oranı ise %71,56'dır.

Tablo 3. Sarayönü'nde Şehir ve Kır Nüfusunun Toplam Nüfusa Göre Yüzdelik Dağılımı (1990-2013)

Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Şehir Nüfusu	Kır Nüfusu	Şehir Nüfusunun		Kır Nüfusunun	
				Toplam Nüfus İçindeki Oranı (%)	Nüfus İçindeki Oranı (%)	Toplam Nüfus İçindeki Oranı (%)	Nüfus İçindeki Oranı (%)
1990	34 850	10 721	24 129	30,76		69,24	
2000	36 525	10 386	26 139	28,44		71,56	
2008	28 719	9 169	19 550	31,92		68,08	
2013	27 059	8 947	18 112	33,06		66,94	

Kaynak: TÜİK Nüfus Sayımı İstatistikleri, 2014.

2008 yılında şehir nüfusunun toplam nüfus içindeki payı % 31,92 iken, 2013 yılında bu oran % 33,06'ya yükselmiştir (Tablo 3). Türkiye genelinde 2008 yılında toplam nüfus içinde şehir nüfusu oranının % 74,96 olduğu göz önüne alındığında, Sarayönü'nün kentleşme sürecinde Türkiye'nin gerisinde kaldığı ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de toplam nüfus içinde kırsal nüfus oranı 2008 yılında % 25,04'tür. Sarayönü'nde 2008 yılında toplam nüfus içindeki kırsal nüfus oranının % 68,08 olması, ilçenin kırsal karakterini ortaya koymasından dolayı oldukça önemlidir.

Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Yapısı

Araştırma sahasında kadın ve erkek nüfus oranları, 1990-2013 yılları arasındaki dönemde genel olarak birbirine yakın değerler göstermekle birlikte kadın nüfusun erkek nüfusa oranla daha fazla olduğu görülür (Tablo 4).

Nüfusun cinsiyet yapısını şehir ve kırsal nüfusa göre değerlendirdiğimizde 1990 yılında kırsal nüfusun % 49'unu erkekler , % 50,9'unu kadınlar oluşturmaktadır. 2000 yılında 26139 kişi olan toplam kır nüfusu içinde erkek nüfus oranı % 49,8, kadın nüfus oranı ise % 52'dir. 2008 yılında 19550 olan kırsal nüfusun 9683'ünü erkek ve 9867'sini kadın nüfusu oluşturmaktadır. Buna göre ilçe kırsal nüfusunda kadınların lehinde bir durum söz konusudur. Bununla birlikte aynı yıl erkekler nüfusun %49,5'ini oluştururken, kadınlar ise %50,5'ini meydana getirmektedir. 2013 yılında ise 18112 kişi olan kırsal nüfusun 8946'sını erkekler, 9166'sını kadınlar oluşturmaktadır (Tablo 4).

Tablo 4. Sarayönü'nde Şehir ve Kır Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı (1990-2013)

Sayım Yılı	Şehir Nüfus Toplamı	Erkek Nüfus	%	Kadın Nüfus	%	Kır Nüfus Toplamı	Erkek Nüfus	%	Kadın Nüfus	%
1990	10721	5264	49	5457	50,9	24129	11601	48	11507	52,5
2000	10386	5084	48,9	5302	51	26139	13033	49,8	12528	52,0
2008	9169	4436	48,4	4733	51,6	19550	9683	49,5	9867	50,5
2013	8947	4322	48,3	4625	51,7	18112	8946	49,4	9166	50,6

Kaynak: TÜİK Nüfus Sayımı İstatistikleri, 2014.

1990-2013 yılları arasında Sarayönü şehir nüfusunda da kadınların lehine bir durum görülmektedir. İlçede erkek nüfus 2008-2013 aralığında % 6,8, kadın nüfus ise bu beş yıllık periyot içinde %9 gibi ciddi bir azalma göstermiştir. 2008 yılında ilçe merkezi nüfusunun %48,4'ünü (4436 kişi) erkekler, %51,6'sını da (4733 kişi) kadınlar oluşturmaktadır. Bu durum 2013 yılında küçük bir değişim ile erkek nüfus oranının %48,3 (4322 kişi), kadın nüfusun ise %51,7 (4625 kişi) olduğu dikkati çekmektedir (Tablo 4). Bunun yanı sıra, ilçenin cinsiyet oranında kadın nüfusun üstünlüğü bulunmaktadır. Cinsiyet oranı %93,7 ile kadınların lehindedir. Yani 100 kadına 93 erkek düşmektedir. Bu değerler erkek nüfusun göç ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Nüfusun yaş yapısı Tandoğan (1998) tarafından "Nüfus kütesinin belirli yaşlar veya yaş grupları itibariyle gösterdiği dağılım şekli"; Doğanay (2014) tarafından ise "bir nüfus kitlesinin yaş gruplarına göre sergilediği bileşim" olarak tanımlanmaktadır. Nüfus yaş yapısı verilerinin analizi ile yakın geçmişteki olayların ilgili alandaki nüfusa etkileri belirlenebilmekte, ilgili alanın nüfus miktarı hakkında projeksiyonlar oluşturulabilmektedir. Mevcut ve yakın gelecekteki nüfusun istihdam, eğitim, sağlık, güvenlik, ulaşım, altyapı başta olmak üzere ihtiyaçları tespit edilmekte, planlamada öncelikler belirlenebilmektedir. Sahadaki kaynakların sürdürülebilir olarak değerlendirilebilmesi için, ihtiyaç duyulan nüfusun miktarı ve niteliği hakkında öngörülerde bulunulabilmektedir.

İlçenin 2008 yılı nüfusunun, dar aralıklı yaş ve cinsiyet yapısı incelendiğinde, 00-04, 5-9, 10-14, 15-19, 25-29, 30-34 ve 40-44 yaş gruplarında erkek nüfusun fazla, 20-24, 35-39, 45-49, 50-54, 55-59, 60-64 ve 65+ yaş gruplarında ise kadın nüfusun fazla olduğu görülmektedir (Tablo 5, Şekil 2).

Tablo 5. Sarayönü'nde Nüfusun Dar Aralıklı Yaş ve Cinsiyet Yapısı (2008)

Yaş grupları	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
0-4	1245	50,38	1226	49,62	2471	8,60
5-9	1402	51,11	1321	48,89	2743	9,55
10-14	1350	50,56	1320	49,44	2670	9,30
15-19	1294	50,07	1290	49,93	2584	9,00
20-24	1177	48,61	1244	51,39	2421	8,40
25-29	1158	51,85	1075	48,15	2233	7,80
30-34	954	51,70	891	48,30	1845	6,40
35-39	930	48,01	1007	51,99	1937	6,70
40-44	1001	51,35	948	48,65	1949	6,80
45-49	830	48,00	899	52,00	1729	6,00
50-54	696	49,22	718	50,78	1414	4,90
55-59	594	44,72	734	55,28	1328	4,60
60-64	498	44,30	626	55,70	1124	3,90
65-69	407	45,90	479	54,10	886	3,10
70-74	254	47,20	284	52,80	538	1,90
75-79	221	42,70	296	57,30	517	1,80
80-84	94	33,90	103	66,10	277	1,00
85+	14	19,20	59	80,80	73	0,25
Toplam	14119	49,20	14600	50,80	28719	100

Kaynak: TÜİK Nüfus Sayımı İstatistikleri, 2014.

İlçenin dar aralıklı nüfus yapısı dikkate alındığında, nüfusun 2008 yılında 5-9 yaş dilimine toplandığı görülmektedir. 10-14 yaş diliminde nüfusun %9,30'u, 15-19 yaş diliminde ise nüfusun %9'u olduğu dikkati çeker. 0-4 yaş dilimi dikkate alındığında nüfusun %8,6 olduğu dikkate nüfus artışının azaldığı gözlenir. 20-24 yaş diliminde itibaren göçe bağlı olarak nüfus azalmaktadır. 65 yaşından itibaren ölümle bağlı olarak nüfusun azalması devam ederken, kadın nüfusun daha uzun ömürlüdür (Tablo 5, Şekil 2).

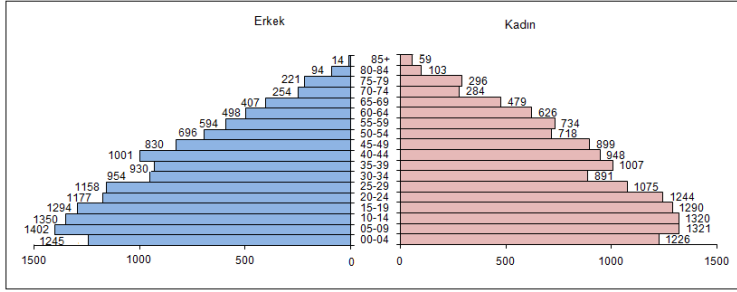
2013 yılında ise 15-19, 25-29, 30-34, 35-39 ve 45-49 yaş gruplarında erkek nüfusun; 00-04, 05-09, 10-14, 20-24, 40-44, 50+ yaş gruplarında ise kadın nüfusun fazla olduğu görülmektedir (Tablo 6, Şekil 3).

Tablo 6. Sarayönü'nde Nüfusun Dar Aralıklı Yaş ve Cinsiyet Yapısı (2013)

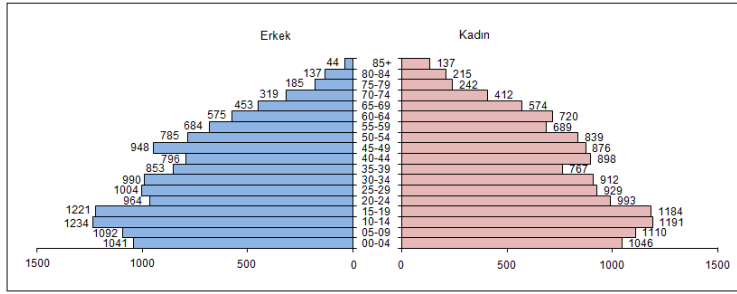
Yaş grupları	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
0-4	1041	49,90	1046	50,10	2087	7,70
5-9	1092	49,60	1110	50,40	2202	8,10
10-14	1234	46,80	1191	53,20	2425	9,00
15-19	1221	50,80	1184	49,20	2405	8,90
20-24	964	49,25	993	50,75	1957	7,20
25-29	1004	51,90	929	48,10	1933	7,10
30-34	990	52,00	912	48,00	1902	7,00
35-39	853	52,65	767	47,35	1620	6,00
40-44	796	47,00	898	53,00	1694	6,30
45-49	948	52,00	876	48,00	1824	6,70
50-54	785	48,30	839	51,70	1624	6,00
55-59	684	49,80	689	50,20	1373	5,10
60-64	575	44,40	720	55,60	1295	4,80
65-69	453	44,10	574	55,90	1027	3,80
70-74	319	43,60	412	56,40	731	2,70
75-79	185	43,30	242	56,70	427	1,60
80-84	137	38,90	215	61,10	352	1,30
85+	44	24,30	137	75,7	181	0,70
Toplam	13325	49,20	13734	50,80	27059	100

Kaynak: TÜİK Nüfus Sayımı İstatistikleri, 2014.

2013 yılında nüfusun dar aralıklı yaş ve cinsiyet yapısına bakıldığında doğumlarda düşüş gözlenmektedir. Buna bağlı olarak 0-4 yaş diliminde nüfusun payı %7,70'e gerilemiştir. Bu azalış diğer yaş dilimlerinde de dikkati çeker. Öyle ki 2008 yılında 5-9 yaş diliminde en yüksek oranın %9,55'in 2013 yılında 10-14 yaş dilimine yansımaları gerekirken göç nedeni ile 10-14 yaş diliminde nüfusun 2013 yılında %9'a gerilemiştir. 2013 yılında neredeyse bütün yaş gruplarında oransal azalma görülür. Bu durum 65-69 yaş diline kadar devam eder. Bu yaş dilimi 2008'e göre bir miktar artarak, %3,10'dan, %3,80' yükselmiştir (Tablo 6, Şekil 3). Yaşlı nüfusun genel nüfus içindeki artışı; göçe yaşlı nüfusun katılmadığını, nüfusun giderek yaşlandığını ve diğer illerde bulunan nüfusun emekli olduktan sonra Sarayönü'ne geldiğini göstermektedir.

Şekil 2. Sarayönü İlçesinin Nüfus Piramidi (2008)

Şekil 3. Sarayönü İlçesinin Nüfus Piramidi (2013)

0-14, 15-64 ve 65+ şeklinde yapılan geniş aralıklı yaş gruplandırması, nüfusta bağımlılık oranının ve çalışma çağındaki nüfusun belirlenmesinde oldukça önemlidir. Geniş aralıklı yaş gruplandırmasına göre, 2008 yılında, Sarayönü ilçe nüfusunun % 27,4'ü, 0-14; % 64,6'sı, 15-64 ve % 7'si de 65+ yaş gruplarından oluşmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7. Sarayönü İlçesinin Nüfusunun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Dağılışı (2008)

Geniş Aralıklı Yaş ve Cinsiyet Grubu	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
0-14	3997	28,3	3867	26,6	7884	27,4
15-64	9132	64,7	9432	65,0	18564	64,6
65+	990	7,0	1221	8,4	2291	7,0
Toplam	14119	100	14520	100	28739	100

Kaynak: TÜİK Nüfus Sayımı İstatistikleri, 2014.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

İlçenin 2008 yılı geniş aralıklı nüfus piramidin de, nüfusun 15-64 yaş dilimine toplandığı görülür. Bu yaş diliminde erkek nüfusun %64,7'si yer alırken, kadın nüfusta %65 gibi benzer bir oran gerçekleşir. Ortalama rakam %64,6'dır. Nüfusun yaşlılık oranı erkek nüfusta %7, kadın nüfusta ise %8,4 biçimindedir. 0-14 genç ve çocuk nüfusun ortalaması %27,4'dür. 2008 yılında erkek nüfusun %28,3, kadın nüfusun ise %26,66 olması, bu yıllarda genellikle erkek çocuğun dünyaya geldiğini göstermektedir. Bu yılda nüfusun bağımlılık oranı %58,4 gibi Türkiye ortalaması olan %46'dan fazladır (Tablo 7).

Tablo 8. Sarayönü İlçesinin Nüfusunun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Dağılışı (2013)

Geniş Aralıklı Yaş ve Cinsiyet Grubu	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
0-14	3367	25,3	3347	24,4	6714	24,8
15-64	8820	66,2	8807	64,1	17627	65,1
65+	1138	8,5	1580	11,5	2718	10,1
Toplam	13325	100	13734	100	27059	100

Kaynak: TÜİK Nüfus Sayımı İstatistikleri, 2014.

2013 yılında geniş aralıklı nüfus piramidi göçten etkilenmiştir. Hem oranlarda düşüş gözlenmekte, hem de nüfus 15-64 yaş grubunda toplanmaktadır. Bu grupta nüfusun %65,1'i yer alır. Yetişkin nüfus oranı ülke ortalamasının (% 67,7) altındadır. 2013 yılında dikkati çeken en önemli özellik yaşlı nüfusun payının % 10,1'e çıkmasıdır (Tablo 8). Bu oran ülke ortalaması olan % 7,7'nin üzerindedir. 0-14 yaş dilimindeki nüfusun %24,8'e gerilemesi, orta ve uzun vadede ilçe genelinde iş gücü açığı ortaya çıkabilir.

Nüfusun Eğitim Durumu

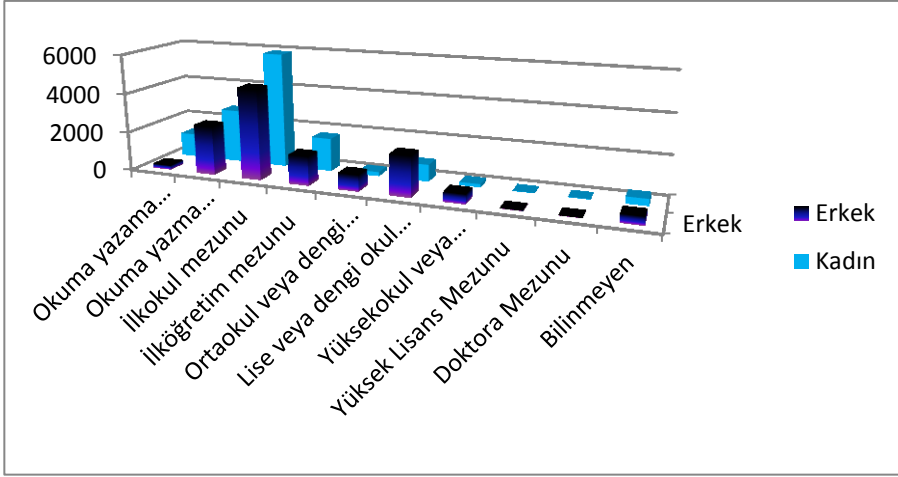
Sarayönü nüfusunun eğitim ve öğretim durumunun bilinmesi, saha nüfusunun özelliklerini belirlemek açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü bir bölgedeki nüfusun eğitim düzeyi, en önemli gelişmişlik göstergelerindedir. Araştırma sahasında okur-yazarlık oranı, şehir ve köy yerleşmeleri ile cinsiyete göre değişiklik göstermektedir.

Tablo 9. Sarayönü'nün Eğitim Durumu (2008-2013)

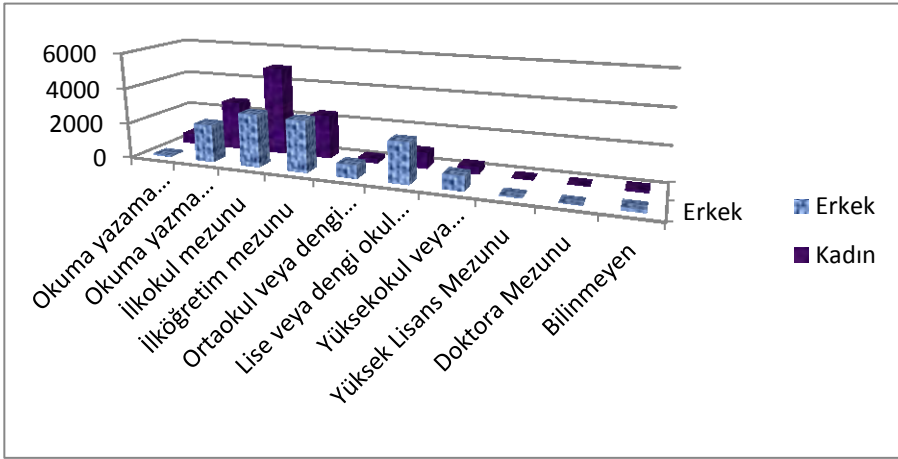
Yıllar	2008			2013		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Cinsiyet						
Okuma yazama bilmeyen	1500	205	1206	660	84	576
Okuma yazma bilmeyen fakat bir okul bitirmeyen	5230	2508	2722	4866	2111	2755
İlkokul mezunu	10502	4612	5890	7929	2967	4962
İlköğretim mezunu	3171	1481	1690	5329	2868	2461
Ortaokul veya dengi okul mezunu	1041	827	194	964	728	236
Lise veya dengi okul mezunu	2895	2044	851	3155	2267	888
Yüksekokul veya Fakülte Mezunu	627	481	146	1198	805	393
Yüksek Lisans Mezunu	18	11	7	51	33	18
Doktora Mezunu	15	8	7	26	12	14
Bilinmeyen	743	412	331	275	154	121
Toplam	27742	12609	13133	24453	12029	12424

Kaynak: TÜİK Nüfus Sayımı İstatistikleri, 2014.

İlçenin eğitim durumu Türkiye ortalamalarının üzerindedir. İlçe nüfusunun 2013 yılı verilerine göre %97,3'ü eğitilmiş durumdadır. Bu rakam 2008 yılında %94,6 oranının altındadır. Nüfusun eğitim durumunda en dikkati çeken özellik, hem kadın nüfusta hem de erkek nüfusta ilköğretim mezunlarının diğer eğitim durumlarına göre fazla olmasıdır. 2008 yılında ilköğretim mezunlarının oranının genel nüfus içindeki payı,%37,8'dir. Bu rakam 2013 yılında %32,4'e gerilemiştir (Tablo 9).

Şekil-4. Sarayönü İlçesinin 2008 Yılı Eğitim Durumu

Şekil-5. Sarayönü İlçesinin 2013 Yılındaki Eğitim Durumu

Lise ve dengi okul mezunlarının sayısında beş yıllık periyotta artış görülmektedir. Buna göre, 2008 yılında lise ve dengi okullardan mezunların (2895 kişi) oranı %10,4 iken, 2013 yılında (3155 kişi) %12,9'a yükselmiştir. Bununla birlikte bu grup mezunlarda kadın erkek nüfus mezun oranlarda büyük fark söz konusudur. 2008 yılında lise ve dengi okullardan mezun erkek nüfus, %70,6 (2044 kişi) iken kadın nüfus%39,4 (851 kişi) gibi düşük bir paya sahiptir (Şekil 4-5). Benzer sorun, 2013'de ortaya çıkmakta, fakat makas biraz daha açılmış, erkek nüfusun mezuniyet oranı %71,9'a çıkmış, kadın nüfusun oranı ise % 38,1'e gerilemiştir. İlçede yüksek okul mezunlarındaki artış kayda değer bir durumdadır. Örneğin 2008 yılında 627 olan yüksek okul ve fakülte mezunları 2013 yılında 198'e yükselmiştir (Tablo 9). İlçe ile ilgili eğitim konusunda bir başka olumlu gelişme de az da olsa doktora ve yüksek lisans yapanların sayısındaki artıştır. Bu durum çeşitli yatırımlar gelecek yıllar hedef alındığında olumlu sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Konya ilinin 2013 yılındaki nüfusunun % 1,4'ü Sarayönü'nde yaşamaktadır. İlçenin nüfusu sürekli azalmakta ve yaşlı nüfusun payı her geçen gün artmaktadır. Okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 2,7 olup Türkiye ortalaması olan % 5,8'in altındadır. İlçe, Türkiye'nin % 46 olan bağımlılık oranından oldukça düşük % 34,8 gibi bir bağımlılık orana sahiptir. Bu durum nüfusun bakmakla sorumlu olduğu kişi sayısının azlığı ile alakalıdır.

1990-2013 yılları arasında, Sarayönü İlçesi'nin nüfusu 34 850 kişiden, 27 059 kişiye düşmüştür. Sarayönü'nde 2013 yılında toplam nüfus içindeki kırsal nüfus oranının % 66,94 olması ilçenin kırsal karakterini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. İlçenin cinsiyet oranında kadın nüfusun üstünlüğü bulunmaktadır. Bu değerler erkek nüfusun göç ettiğini göstermektedir.

İlçede doğurganlık ve ortalama ömürdeki değişimin yanında göçlerin de etkisi ile çocuk ve yetişkin sayısı azalmakta; yaşlı sayısı artmaktadır. Genç nüfusun azalması çocuk nüfusa olan yatırımları da azaltacaktır. Bununla birlikte işsizlik üzerinde olumlu etkisi olacaktır. Tüketimin azalması sonucu da yerel küçük esnafın iş hacmi daralacaktır. Bu iş kollarının sürdürülebilir olmasına yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Nüfusu ilçede tutmak için yaşam standartları ve mekân memnuniyetleri arttırılmalıdır. Bu nedenle sayısı azalsa da yapılacak mekansal düzenlemelerde ve yatırımlarda nüfustaki en büyük dilimi oluşturan yetişkin nüfusun ihtiyaçları göz önünde tutulmalıdır.

2013 yılında yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı % 10,1'dir. Bu oran ülke ortalaması olan % 7,7'nin üzerindedir. Yaşlı nüfus miktarının artıyor olması nedeni ile de yaşlıların ihtiyaçlarını karşılayacak kurumsal ve mekânsal düzenlemeler yapılmalıdır. Bu düzenlemeler yapılırken ilçenin sınırlı olan maddi kaynaklarının kullanılmasında kısa vadede çocuk nüfusa; orta vadede ise yetişkin ve yaşlı nüfusa öncelik verilmelidir. Genel anlamda demografya verileri, Sarayönü İlçesinin nüfus açısından gelişmesine engel olmadığı sonucunu ortaya koymaktadır.).

KAYNAKÇA

- Arıbaş, K., Öcal, T. (2007). Bucak İlçesinin Nüfus Coğrafyası. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17, 309-344.
- Bahar, H. Karauğuz, G., Koçak, Ö. (1996). *Eskiçağ Konya Araştırmaları I, Phrygia Paroreus Bölgesi (Anıtlar, Yerleşmeler ve Küçük Buluntular)*. İstanbul: FS.
- Bahar, H. (1999). *Demir Çağında Konya ve Çevresi*. Konya: Sel-ÜN Vakfı.
- Balcı, A. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem.
- Başıbüyük, Â. (2005). Doğu Anadolu Bölgesi'nde Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Yapısı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14, 67-95.
- Bulut, İ. (2000). Yozgat'ın Nüfus coğrafyası Özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 4, 19-54.
- Doğanay, H. (2014). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ertürk, M., Yazıcı, H., Başıbüyük, A. (2000). İskilip İlçesi'nin Demografik Özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 4, 237-272.
- Gümüşçü, O. (1995). Sungurlu İlçesinin Nüfus Özellikleri. A.Ü. *Türkiye Coğrafyası Dergisi*, 4, 211-232.
- Kara, H. (1989). Cumhuriyet'e Kadar Çukurova Nüfusu. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 1, 115-122.
- Özdağ, H. (1975). *İlçemiz Sarayönü'nü Tanıyalım*. Konya: Lise Coğrafya Yayınları.
- Özgür, M. (1993). Bilecik İlinde Nüfusun Dağılışı, Yoğunluğu ve Özellikleri. A.Ü. *Türkiye Coğrafyası Dergisi*, 2, 199-220.
- Şahin, C., Doğanay, H., Özcan, N.H. (2005). *Türkiye Coğrafyası (Fiziki, Beşeri, Ekonomik ve Jeopolitik)*. Ankara: Gündüz Eğitim.
- Tandoğan, A. (1998). *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*. Trabzon: Lega Kitapevi.
- Tanoğlu, A. (1966). *Nüfus ve Yerleşme*. İstanbul: İst. Üniv. Yay no: 1183, Ed. Fak. Coğr. Enst. Yay no: 45.
- Tümertekin, E. (1978). *Beşeri Coğrafyaya Giriş*. İstanbul: İst. Üniv. Yay no: 2464, Coğr. Enst. Yay no: 100.
- Yavan, N. (2014). Veri Toplama Teknikleri. Yılmaz Arı (Ed.), *Coğrafya Araştırma Yöntemleri*. (s. 35-45). Balıkesir: Balıkesir Ün. Yayınları.
- Zaman, S., Coşkun, O. (2008). Rize İlının Nüfus Coğrafyası Özellikleri ve Bunları Etkileyen Etmenler Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (2), 263-283.

İnternet Siteleri

- <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>
- <http://www.sarayonu.bel.tr/cografi.php>
- <http://www.sarayonu.gov.tr/>

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E SARAYÖNÜ HAVALİSİNDE NÜFUS HAREKETLERİ

Mehmet YILMAZ*

GİRİŞ

Konya'nın fethinden sonra Saidili nahiyesine bağlanan Sarayönü havalisi, Cumhuriyet Dönemi'ne kadar bu nahije sınırları içerisinde kalmıştır. Ancak XVI. yüzyılda oldukça geniş bir sahayı kapsayan Saidili nahiyesi, Konya Ovası'nda meydana gelen nüfus hareketlerine bağlı olarak, aynı yüzyılın sonlarından itibaren kuzeyden güneye doğru daralmaya başlamış ve her geçen yüzyıl biraz daha küçülmüştür¹.

Görünürde bu küçülmenin sebebi, XVI. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan Celali ayaklanmaları gibi durmaktadır. Çünkü bu ayaklanma, kuzey komşusu Esbkeşan kazasında çok ağır bir tahribata yol açmıştır. 1591 yılında bu kazanın köy ve mezralarının sayısı 339'u bulurken, 1642 yılında 93'e kadar düşmüş ve bunlardan çoğu XIX. yüzyıla ulaşamamıştır². Fakat bu kadar ağır ve uzun süren tahribatın arkasında, Celali ayaklanmalarının ortaya çıkardığı güvenlik zafiyetlerinden ziyade, değişen iklim şartlarının olabileceği düşünülebilir. Nitekim Celali ayaklanmalarını tetikleyen 1590-1596 kuraklığının hemen ardından, İç Anadolu'da iklim aşırı derecede soğumuş ve bu soğuk hava dalgası XIX. yüzyıl ortalarına kadar sürmüştür. Bölgesel olmaktan ziyade küresel olan bu soğumaya, coğrafyacılar tarafından 'Küçük Buzul Çağı' adı verilmiş olup³, İç Anadolu'nun

* Yard.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı.

¹ TKGM, TT, nr.104, vr.112a-113a; BOA, MAD.d, nr.3074, s.95-98.

² Hasan Basri Karadeniz, *Atçeken Oymakları (1500-1642)*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995, s.128-129,154,167,169.

³ Bazı bilim adamları tarafından 1450-1850 yılları arasında 'Küçük Buzul Çağı' olarak adlandırılan soğuk bir dönemin yaşandığı ve bu dönemin dünya nüfusunu çok olumsuz yönde etkilediği ileri sürülmektedir. Bkz. Murat Türkeş, "İklim Değişiklikleri: Kambriyen'den Pleyistosene, Geç

kırsal kesimlerinde birçok köyü ortadan kaldırmıştır. Zira bu dönemde 5-6 yıl üst üste kurak geçen seneleri, aşırı yağışlı yıllar takip etmiştir. Hatta XVI. yüzyıl sonlarından itibaren bölgede görülen veba, sıtma ve çekirge salgınlarındaki artışta, bu iklim gel-gitlerinin etkisinin olabileceğinden şüphe edilmektedir⁴.

Saideli nahiyesinin doğu yakasını teşkil eden Sarayönü havalisinde, Esbkeşan kazası kadar olmasa da nüfus ve yerleşim yerleri bakımından benzeri bir seyir görülür. XVI. yüzyılda yoğun bir nüfusa sahip olan havalide, yerleşim yerlerinin önemli bir kısmı güneydeki dağ eteklerinden geçen Konya-İstanbul yolu civarında yer almıştır. Diğer köyler, bugünkü Sarayönü ilçe merkezinin iki yakasına doğru dağılmışlardır. Halk arasında hâlâ çöl diye adlandırılan kuzeydeki geniş düzlükler ise tamamen boştur (Harita I).

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren Konya Ovası'nda karşılaşılan olumsuz şartlar, Sarayönü havalisini de etkilemiştir. Nitekim 1584 yılında 20 civarında yerleşim yeri mevcutken⁵, bu yerleşim yerlerinin sayısı 1640'ta 12'ye⁶ ve 1831'de de 2'ye kadar düşmüştür (Harita I)⁷. Anlaşılan odur ki, Celali ayaklanmaları ile Esbkeşan kazasında başlayan nüfus hareketleri, çevrede bir nevi domino etkisi yaratmış ve bunu takip eden iklim değişiklikleri bölgenin nüfus yoğunluğunu olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle, XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Sarayönü havalisinde yeni bir köy kurulmamış ve bölgede bulunan köyler zamanla birer ikiye dağılmıştır⁸.

XVIII. yüzyıl sonlarında âdeta koca bir ören yerini andıran Esbkeşan havalisinin tekrar şenlendirilebilmesi için, XIX. yüzyıl başlarından itibaren bölgede Bozulus Türkmenleri⁹ ile Rışvan aşiretine bağlı cemaatler iskan edilmeye başlanmıştır¹⁰. Öncelikle Esbkeşan kazasında yerleştirilen bu aşiretler, yüzyıl ortalarına doğru Akşehir, Ilgın ve Kadınhanı önlere kadar ulaşmışlardır. Fakat bu sırada Sarayönü havalisi hâlâ boştur¹¹.

Holosen'den 21. Yüzyıl'a", *Ege Coğrafya Dergisi*, 22/1, İzmir 2013, s.16; M. Ali Özdemir, "İklim Değişimleri ve Uygarlık Üzerindeki Yansımalarına İlişkin Bazı Örnekler", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/2, Afyon 2004, s.181-186.

⁴ Sam White, *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Yayınları, İstanbul 2013, s.119 vd.

⁵ TKGM TT, nr.104, vr.112a-113a.

⁶ BOA, MAD.d, nr.3074, s.95-98.

⁷ BOA, NFS.d, nr.3479, s.23-24.

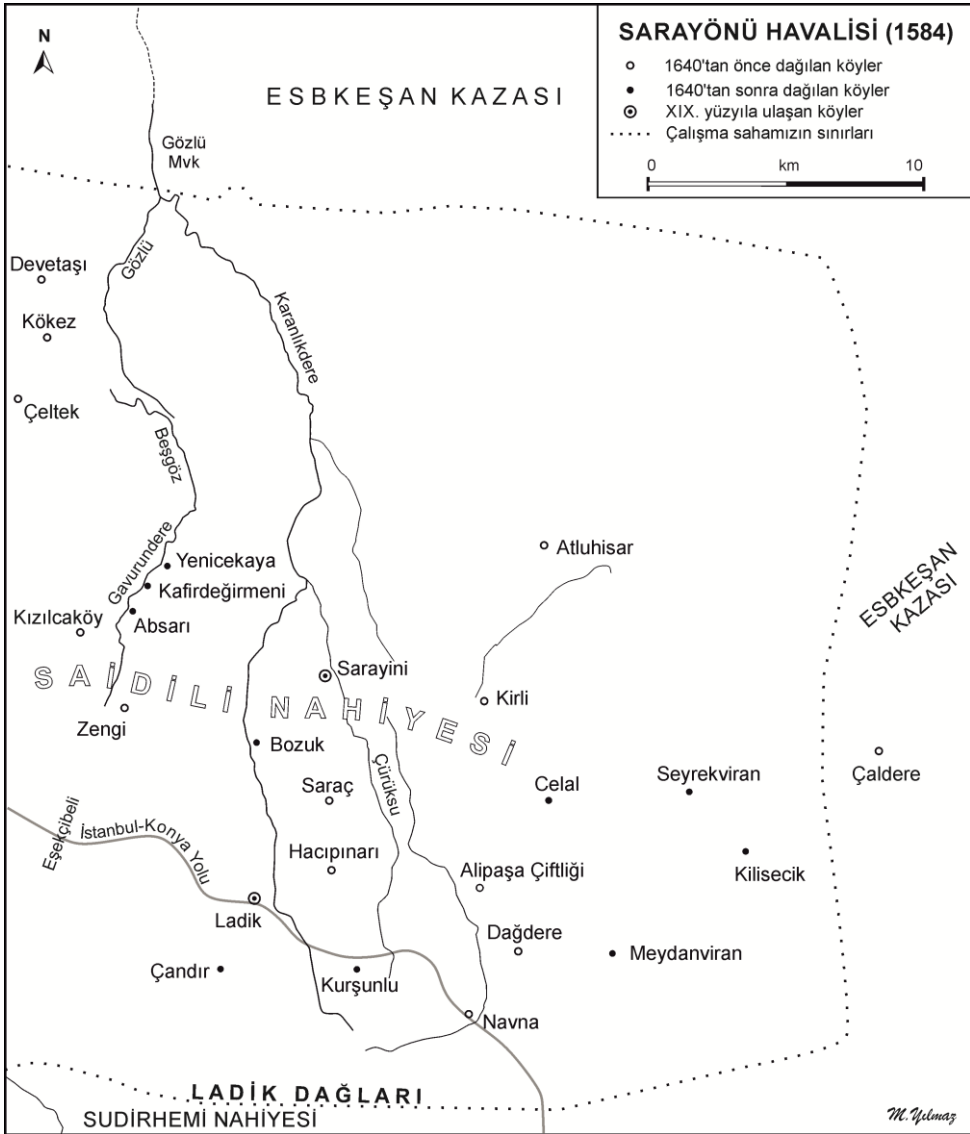
⁸ BOA, NFS.d, nr.3471, s.2-200; nr.3473, s.2-214.

⁹ BOA, HAT, nr.445/22276; nr.452/22389.

¹⁰ BOA, İMVL, nr.122/3088, lef.1-10.

¹¹ BOA, NFS.d, nr.3402, s.81-179; nr.3475, s.58-63; BOA, HAT, nr.446/22289-İ, lef 1-2; İHD, nr.1035/81499, lef 1-3; BOA, NFS.d, nr.3479, s.23-24; nr.3471, s.2-200; nr.3473, s.2-214.

Harita I: 1584 Yılında Sarayönü Havalisi

Kaynak: 1/100.000 Türkiye Haritası, Harita Genel Komutanlığı, Ankara 1995, Pafta L28-29; TKGM, TT, nr.104, vr.112a-113a; BOA, MAD.d, nr.3074, s.95-98; BOA, NFS.d, nr.3479, s.23-24; Wolf-Dieter Hutteroth, *Ländliche Siedlungen im südlichen Inneranatolien in den letzten vierhundert Jahren*, Im Selbstverlag des Geographischen Instituts der Universität Göttingen 1968, adlı eserin arka kapak cebindeki "Ortsnamen-Nachweiskarte" adlı harita.

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E SARAYÖNÜ HAVALİSİNDE NÜFUS HAREKETLERİ

1896 Temmuzunda İstanbul-Bağdat demiryolu hattının Konya'ya ulaşması¹², Sarayönü havalisinin kaderini değiştirmiş ve burada bir istasyon binasının açılması bölgeyi bir çekim merkezi haline getirmiştir. Bu tarihten itibaren, daha önceki yıllarda Osmanlı'nın kaybettiği topraklardan gelen muhacirler, demiryolu hattının iki yakasında yerleştirilmeye başlanılmıştır.

Bu çalışmamızın ilk bölümünde XIX. yüzyılda Sarayönü havalisinin coğrafi konumu, nüfusu ve ekonomik yapısı ele alınacak ve son bölümünde de bölgede meydana gelen nüfus hareketleri üzerinde durulacaktır. Fakat çalışmamız sırasında iki önemli güçle karşılaşmıştır. Bunlardan birincisi XIX. yüzyılda müstakil bir idari birim olmayan Sarayönü havalisini bağlı bulunduğu Saidili nahiyesinden ayırmanın zorluğu, ikincisi ise Bozulus ve Rışvan aşiretlerinin iskanları nedeniyle kuzey sınırlarında arka arkaya meydana gelen sınır değişiklikleridir. Ayrıca günümüzde Sarayönü ilçesine bağlı olan Çeşmelisebil, Kuyulusebil, Boyalı ve Kadioğlu köylerinin bulunduğu araziler, XIX. yüzyıl sonlarına kadar Esbkeşan kazası sınırları içinde iken, bu köylerin kuruluşları sırasında kısa bir müddet için Saidili nahiyesine bağlanmış ve daha sonra tekrar Esbkeşan kazasına iade edilmiştir¹³. Kuzey sınırlarındaki bu değişiklikler ile adı geçen köylerin kuruluşları ayrı bir çalışmayı gerektireceğinden, bu tebliğimizde 1871 yılından önceki sınırlar esas alınmıştır. Saidili nahiyesinin merkezi olan Kadınhanı ile Sarayönü havalisini birbirinden ayıran çizgi konusunda da, güneyden kuzeye doğru Atağrı, Eşekçibeli ve Zengi tepelerinden, Gözlü deresinin batısına doğru çekilen bir hat sınır olarak kabul edilmiştir (Bkz. Harita I).

A. XIX. Yüzyılda Sarayönü Havalisi

1. Coğrafi Konumu

Harita II'de görüleceği gibi, Sarayönü havalisinin güneyi oldukça dağlıktır. Bölgede doğudan batıya doğru uzanan Bozdağ, Celal, Donlu, Atağrı ve Arıtaşı tepeleri yer alır. Kuzey Torosların devamı olan bu tepelerden Donlu, Atağrı ve Arıtaşı'na halk arasında Ladik dağları adı verilir. Bu tepelerin zirveleri, XVI. yüzyıldan beri Sudirhemi ile Saidili nahiyeleri arasındaki sınırı oluşturmuştur. Kuzey sınırları ise Gözlü'nün hemen güneyinden geçerek, Dikmen tepenin kuzeyine doğru uzanır. Ancak yüzyıl boyunca güney sınırlarında önemli bir

¹² Murat Özyüksel, *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, İstanbul 1988, s.90.

¹³ BOA, ŞD, nr.1721/1; nr.1717/17; BOA, DH.İD, nr.92-2/29; Nazmi, *Türkiye'nin Sıhhi-İçtimai Coğrafyası*, Konya Vilayeti, Öğüt Matbaası, Ankara 1922, s.69.

değişiklik olmazken, kuzey sınırları 1870 yılında yürürlüğe giren “*İdare-i Umumiye-i Vilâyet Nizamnamesi*”nin¹⁴ 1871 yılında güncellenmesi¹⁵ sırasında Gözlü ve Zengen'in kuzeyine doğru çekilmiş¹⁶ ve yüzyılın sonlarına kadar bu sınırdaki defaatla değişiklik yapılmıştır. Çaldere'yi dışarıda bırakacak şekilde, Kuzukıran ve Kocataş tepelerinin zirvelerinden Aktaş tepenin batısına doğru uzanan doğu sınırlarında ise, XIX. yüzyıl boyunca önemli bir değişiklik görülmemiştir¹⁷.

Sarayönü havalisinde büyük akarsular yoktur. Bölgede çoğu yaz aylarında kuruyan ve genellikle yağmur ve kar suları ile beslenen çok sayıda dere bulunmaktadır. Bunların tamamına yakını güneyden kuzeye doğru akarlar ve herhangi bir göl veya çaya ulaşmadan karada kaybolurlar. Bu derelerden bazıları, arazide meyil bulunmadığından durgun su halinde güçlülük ilerler. Bunlardan güneydeki Donlu tepeden doğan Karaçayır deresi, Ladik'ten geçtikten sonra bugünkü Sarayönü ilçesinin kuzey batısında Çayır mevkiinde kaybolur. Keza kaynağını Donlu tepenin kuzey eteklerinde Kurşunlu civarından alan Çürüksu deresi de aynı istikamette akar. Zengi'nin batısındaki pınarlardan doğan Gevurundere (Bakırpınar), kuzeyde Absarı ve Yenicekaya istikametlerinde ilerleyerek Beşgöz deresine karışır. Bölgenin tek gölü olan Beşgöz gölünden doğan Beşgöz deresi ise, Gevurundere ile birleştikten sonra kuzeye doğru ilerler. Gözlü civarında Gözlü deresi adını aldıktan sonra, Kolumkisa dolaylarında kaybolur. 1910 yılında Ladikten geçen bir seyyahın, Karaçayır deresine küçük bir nehir demesinden hareketle, daha önceki yüzyıllarda bu derelerin sularının daha bol aktığı kanaati hasıl olmuştur¹⁸.

XIX. yüzyılda Sarayönü havalisinde görülen en önemli problemlerden birisi de sazlık ve bataklıklar sorunuydu. Çünkü Gevurundere, Beşgöz ve Gözlü dereleri kuzeye doğru güçlülük ilerlerken, geçtikleri bölgelerde sazlık ve bataklıklar oluşturdular. Yine güneyde Donlu tepeden doğan Karaçayır ve Çürüksu dereleri de Ladik ve Ertuğrul civarında küçük bataklıklar oluşturduktan sonra, döküldükleri Çayır mevkiinde genişçe bir sazlık meydana getirirlerdi.

¹⁴ Vecihi Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilatı*, Ankara 1945, s.194-198.

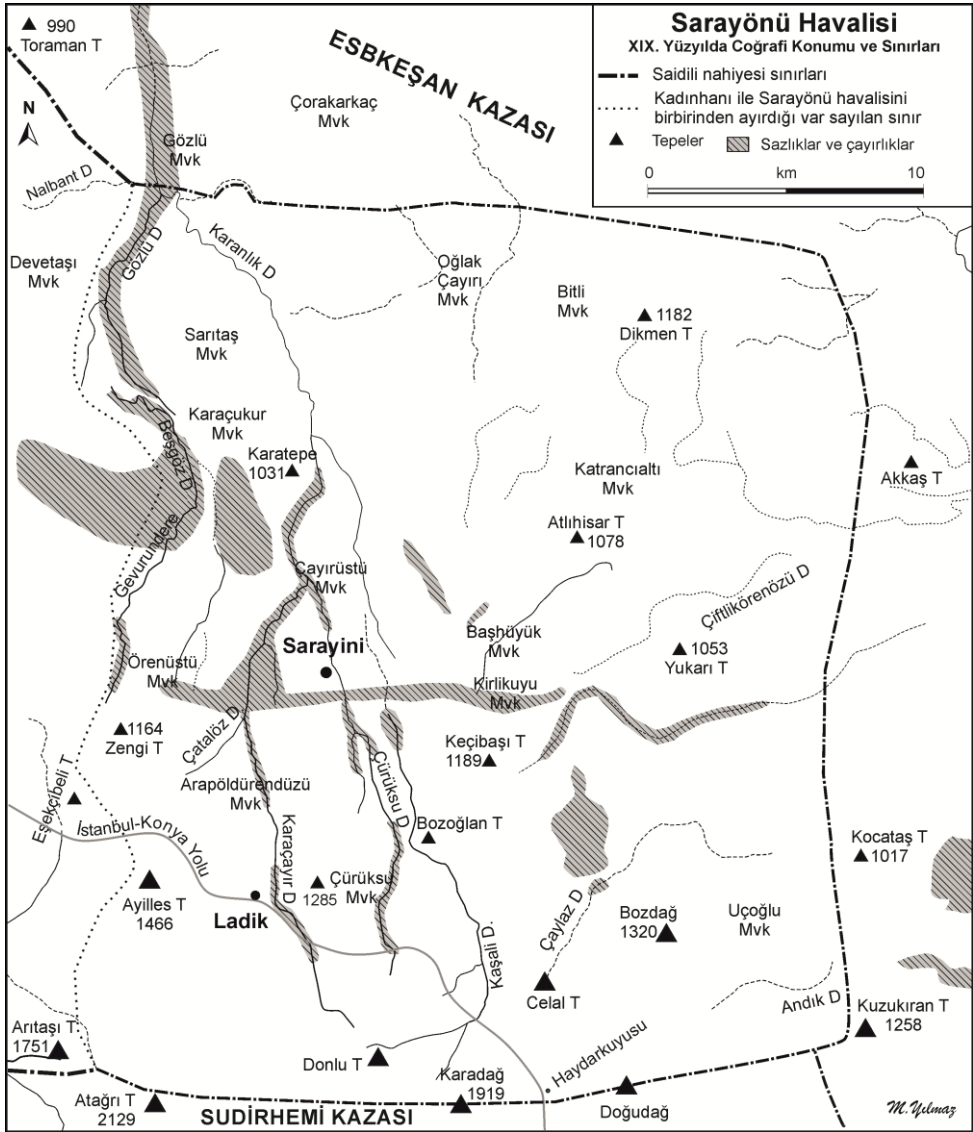
¹⁵ Ömer Toraman, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Yenilikler (1826-1876)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2002, s.80.

¹⁶ Daha önce Esbkeşan kazasına bağlı olan Gözlü, Kolumkisa ve Atlantı köyleri, bu düzenlemeden sonra Saidili nahiyesine bağlanmıştır. Bkz. *Salnâme(-i Vilâyet-i Konya)*, Def'a 5, Konya Vilayet Matbaası, Konya 1289 (1872), s.113-114.

¹⁷ BOA, NFS.d, nr.3473, s.157-215; *Salnâme/1289*, s.113 vd; Nazmi, *Konya Vilayeti*, s.15 vd; (Harita II).

¹⁸ Mehmet Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat ve Konya Seyâhatı Hâtıratından*, Yhz. Ahmet Çaycı, Bayram Ürekli, Selçuklu Belediyesi Yayını, Konya 2010, s.305.

Harita II: 1640 Yılında Sarayönü Havalisi

Kaynak:1/100.000 Türkiye Haritası, Pafta L28-29; BOA, MAD.d, nr.3074, s.95-98; Hutteroth,
"Ortsnamen-Nachweiskarte" adlı harita.

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E SARAYÖNÜ HAVALİSİNDE NÜFUS
HAREKETLERİ

XVII. yüzyıl başlarından itibaren belli aralıklarla görülen yağışlı yıllarda¹⁹, bu derelerin suları artmış ve özellikle bahar mevsimlerinde güneydeki dağlık bölgelerdeki kalın kar tabakalarının erimesiyle çevrede bulunan bataklık ve sazlıklar daha da genişlemiş olsa gerektir. Cumhuriyet döneminde kurutma kanalları açılıncaya kadar²⁰ Sarayönü havalisi halkı, bu sazlık ve bataklıklardan oldukça rahatsızdı²¹. Sürekli sıtma²² korkusu yaşayan Ilgın halkının mayıs ayında kan aldirmek, dalak kestirmek veya sıtma hastalarını mezar taşlarına bağlamak gibi bazı yöresel adetleri, muhtemelen burada da yaygındı²³. XVI. yüzyıl sonlarından itibaren bölge nüfusunun seyrekleşmesinde bu sazlık ve bataklıkların da etkisinin olduğu düşünülebilir.

Rakımı 2129 metreyi bulan güneydeki dağlık bölge, XIX. yüzyıl şartlarında küçükbaş hayvancılık ve özellikle de keçicilik açısından oldukça uygundu. Dağ eteklerinden itibaren kuzeye doğru uzanan ve rakımı yer yer 1000 metrenin altına düşen geniş düzlükler ise, koyunculuk ve büyükbaş hayvancılığa elverişliydi. Yaz aylarında suları çekilmeyen Karaçayır, Çürüksu, Gavurundere, Beşgöz, Gözlü, Atlıhisar ve Kaşalı dereleri bölgeye hayat verirdiler²⁴. Nüfusu itibarıyla, bölgede su sıkıntısı yoktu. Sulu tarım yapamamaları bile, yöre halkı hem hayvanlarını, hem de bağ ve bahçelerini rahatlıkla sulayabilmekteydiler.

Ladik köyünün tam ortasından geçen Konya-İstanbul yolunun, Eşekçibeli'nden Haydarkuyusu'na kadar olan bölümü, günümüzdeki D300 karayolunun daha güneyindeki dağ yamaçlarından geçmekteydi. Çünkü rakımı daha düşük olan kuzeydeki düzlükler kış ve bahar aylarında çamurluktu. İstanbul yolu üzerinde bulunan Ladik, önemli bir derbent merkezi olup, doğu çıkışında küçük bir bataklık bulunuyordu. D300 karayolunun devreye girmesinden sonra terk edilen eski tarihi yol, günümüzde bağ ve bahçelerin arasında kalmış ve hatta bazı bölümleri tarlaya dönüştürülmüştür.

2. Nüfusu

Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı 1831 yılında gerçekleştirilmiştir. Ancak bu sayımın temel amacı vergi ve asker toplamak olduğundan, ülkedeki kadın

¹⁹ White, *İşyan İklimi*, s.182-246.

²⁰ 1/100.000 *Türkiye Haritası*, Pafta L28-29.

²¹ Nazmi, *Konya Vilayeti*, s.67, 71.

²² White, Küçük Buzul Çağı'nın etkisi ile sivrisineklerin bir nevi değişim (mutasyon) geçirmiş olabileceğinden kuşkulmaktadır. Bkz. *İşyan İklimi*, s.371,390.

²³ Nazmi, *Konya Vilayeti*, s.65.

²⁴ 1/100.000 *Türkiye Haritası*, Pafta L28-29.

nüfus sayılmamıştır²⁵. Fakat o yıllarda her iki cinsiyetin birbirine çok yakın olduğu söylenebilir.

1831 sayımları Saidili nahiyesinde de yapılmakla birlikte, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mufassal kayıtlarına rastlanılamamıştır. Toplam nüfusla ilgili bilgilere, Konya Sancağı icmal defterinden ulaşılabilmektedir. 1831 yılında Sarayönü havalisinin nüfusu Tablo I'de görülmektedir²⁶.

Tablo I: 1831 Sayımlarına Göre Sarayönü Havalisi Nüfusu

Köy	Mahalle	Erkek Nüfus		Genel Nüfus	%
		Mahalle	Toplam		
Sarayini		272	272	544	33,4
Ladik	Aşağı	186	542	1.084	66,6
	Küçük	216			
	Pancarlı	140			
Toplam		814	814	1.628	100

*Genel nüfus hesap edilirken erkeklerle kadınların eşit oldukları var sayılmıştır.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, 1831 sayımları sırasında Sarayönü havalisinde sadece iki yerleşim yeri bulunmaktadır. Kadın nüfus dahil, bunlardan Sarayini köyünde 544 ve İstanbul yolu üzerinde bulunan Ladik'te de 1.084 olmak üzere, bölgede toplam 1.628 kişi yaşamaktadır. Bu iki yerleşim yerinin nüfuslarına bakılarak, 1640 yılından beri tedricen dağıldıkları anlaşılan 10 kadar yerleşim yerinin, bu iki köyde toplanmadıkları ve Sarayönü havalisini tamamen terk ettikleri söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nde ikinci nüfus sayımı 1844 yılında yapılmıştır. 1843 yılında kura sisteminin yürürlüğe girmesinden sonra orduyu yeniden düzenlemek ve askere alma usulünü değiştirmek²⁷ ve en önemlisi de bu sırada yürürlüğe giren temettuat vergisini daha sağlıklı biçimde toplamak amaçlarıyla yapılan bu ikinci sayım, bazı araştırmacılara göre modern esaslara dayanan ilk nüfus sayımıdır²⁸. Daha önce karşılaşılan bazı hata ve eksikliklerden ders

²⁵Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (1831)*, II. Baskı, T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997, s.10 vd.; Necdet Bilgi, "Osmanlı Dönemleri Nüfus Sayımları Hakkında", *Türk Yurdu*, XIX-XX/148-149, Ankara 1999-2000, s.118.

²⁶BOA, *NFS.d*, nr.3479, s.23-24.

²⁷Bilgi, "Nüfus Sayımları", s.121.

²⁸İbrahim Hakkı Akyol, "Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji", *Tanzimat I*, Maarif Vekaleti, İstanbul 1940, s.548.

çıkarıldığından, bu sayımlarda 1831 sayımına göre daha titizlik gösterilmiştir²⁹. Aşağıdaki Tablo II'de, Sarayönü havalisinin 1844 yılı nüfusu görülmektedir:

Tablo II: 1844 Sayımlarına Göre Sarayönü Havalisi Nüfusu³⁰

Yerleşim Yerleri		Hane	Erkek Nüfus		Genel Nüfus	%
Köy	Mahalle		Mahalle	Toplam		
Sarayını		111	398	398	796	37,8
Ladik	Küçük	88	278	655	1.310	62,2
	Aşağı	72	205			
	Pancaracı	62	172			
Toplam		333	1.053	1.053	2.106	100

*Genel nüfus hesap edilirken erkeklerle kadınların eşit oldukları var sayılmıştır.

Tablo II'den de anlaşılacağı gibi, 1844 yılında Sarayönü havalisinin nüfusu, bir önceki sayımlara göre 478 kişi artarak 2.106 kişiye ulaşmıştır. On üç yıl içinde yaklaşık %22,7'lik yüksek artışın sebebi, doğal nüfus artışından ziyade, 1831 sayımlarının eksik yapılmasından kaynaklanmış olmalıdır.

1831 ve 1844 sayımları sonuçlarına göre Sarayönü havalisinin, XIX. yüzyılın ilk yarısında nüfus yoğunluğu bakımından oldukça seyrek olduğu görülür. Ayrıca bölgede önemli bir nüfus hareketine tesadüf edilmediği gibi, daha önceki çalışmalarımız sırasında Sudirhemi³¹ ve Hatunsaray³² nahiyelerinde çok yaygın olarak karşılaştığımız ve bölgede 'Aydın'a gitme' tabir edilen mevsimlik göçlerin de yapılmadığı anlaşılmaktadır.

3. Ekonomik Durumu

1844 sayımlarından hemen sonra, bölgede temettuat yazımları yapılmıştır. Temel amacı vergi mükelleflerini kayıt altına almak olan bu yazımlarda hane reislerinin sıralaması, aynı yıl düzenlenen nüfus defterleri ile eşgüdümlü bir şekilde yapılmıştır. Yine bu kayıtlarda, hane reislerinin ekonomik durumları ve

²⁹ Mehmet Yılmaz, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hatunsaray Nahiyesinde Nüfus ve Nüfus Hareketleri", *I. Uluslararası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu* (Bildiriler), 2-4 Ekim 2011, Konya 2012, s.314.

³⁰ BOA, *NFS.d*, nr.3473, s.157-215.

³¹ Mehmet Yılmaz, "Tanzimat Döneminde Sille Gayrimüslimleri", *Sille Aya Elenia Müzesi*, Editör İlker Mete Mimiroğlu, Konya 2014, s.40-41.

³² Yılmaz, "Hatunsaray", s.327-329.

meslekleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Aşağıdaki tabloda, 1844 yılında Sarayönü havalisinde yaşayan hane reislerinin toprak durumları görülmektedir³³:

Tablo III: Temettuat Defterlerine Göre Hane Reislerinin Toprak Durumu

Yerleşim Yerleri		Topraklı	Topraksız
Köy	Mahalle		
Sarayini		85	26
Ladik	Pancarlı	36	26
	Aşağı	47	25
	Küçük	61	27
Toplam		229	104
%		68,8	31,2

Yukarıdaki tabloya göre 1844 yılında Ladik'te yaşayan hane reislerinden %35,1'i, Sarayini'nde yaşayanların da %23,4'ü topraksızdır. Nüfus yoğunluğu oldukça düşük olan bölgede, ortalama olarak halkın %31,2'sinin topraksız olduğu düşünülürse, bölgenin ekonomik gücünün zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Sarayini köyünün etrafında bulunan geniş ovanın, 1910'larda bile hâlâ gayri mezru görülmesine bir anlam verilememiştir³⁴. 1844'lerde topraksızların bu kadar çok olmasının nedeni, sistemden çok bölge halkının kaderciliğinden ileri gelmektedir.

Gerek temettuat ve gerekse nüfus defterlerinde hane reislerinin meslekleri hakkında bazı bilgiler verilmiştir. İkisi arasındaki en önemli fark, nüfus defterlerinde rençber olarak kaydedilenler, temettuat defterlerinde ırgat veya bazıları da amele olarak yazılmıştır. Fakat ırgatlar ile ameleler arasında temelde ekonomik bakımdan bir farklılık yoktur. Her ikisi de topraksız köylü olup, bazılarının bir miktar hayvanı mevcuttur³⁵. Aşağıdaki tabloda, 1844 yılında Sarayönü havalisinde yaşayan hane reislerinin meslekleri görülmektedir³⁶:

³³ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.10502; nr.10509; nr.10512; nr.10518; nr.10521; nr.17585.

³⁴ Mehmet Ziya, *Bursa'dan Konya'ya*, s.306.

³⁵ Mesela Ladik'in Küçük mahallesinde 14 ameleden 7'si ile 4 ırgattan 1'i kendi adlarına hayvan yetiştirmektedir. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr. 10518; nr.17585.

³⁶ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.10502; nr.10509; nr.10512; nr.10518; nr.10521; nr.17585.

Tablo IV: Sarayönü Havalisinde Hane Reislerinin Meslekleri

Meslekler	Ladik				Sarayını	Toplam	%
	Pancarlı	Aşağı	Küçük	Toplam			
Çiftçi	35	43	58	136	83	219	65,8
İrgat	6	10	4	20	9	29	8,7
Amele	9	5	12	26	2	28	8,4
Hizmetkar	3	1	3	7	5	12	3,6
Çoban	4		1	5	3	8	2,4
İmam	1	1	2	4	2	6	1,8
Sığırtmaç ³⁷		2	1	3	1	4	1,2
Berber		1	1	2		2	0,6
Yapıcı					1	1	0,3
Demirci		1		1		1	0,3
Pekmezci		1		1		1	0,3
Talebe		1		1		1	0,3
Mesleksiz	4	6	6	17	5	21	6,3

Yukarıdaki tabloya göre 1844 yılında Sarayönü havalisinde en önemli meslek çiftçiliktir. Ayrıca 6 imamdandır dördü, hem görevli oldukları camilerde imamlık yapmakta, hem de kendilerine ait toprakları işlemektedirler. Yörede buğday, arpa, yulaf ve burçak yetiştirilir. Tütün, keten, pamuk veya haşhaş gibi herhangi bir sanayi bitkisine tesadüf edilmezken, patates, mısır ve fasulye gibi coğrafi keşiflerden sonra Amerika kıtasından getirilen yeni ürünler de yetiştirilmez³⁸. Çiftçi ve imamların dışında diğer meslek kollarında çalışanlardan hiçbirinin toprağı yoktur. Nüfus defterlerinde, %17'lik dilim ile ikinci meslek grubunu oluşturan rençberlerden çoğunun, çiftçilerin yanında ırgat veya amele olarak çalıştıkları anlaşılmaktadır. Yine hiç toprağı olmayan çoban ve sığırtmaçların, köylünün hayvanlarını güttükleri ve hatta bazılarının kendilerine ait hiç hayvanı olmadığı görülmektedir. Lazoğlu lakaplı yapıcı ustasının da Karadeniz bölgesinden geldiğı tahmin edilmektedir.

³⁷ Sığır çobanı.

³⁸ Mehmet Yılmaz, "Coğrafi Keşiflerin Osmanlı Mutfağına Etkileri", *I. Türk Mutfak Kültürü Sempozyumu*, (14-15 Ekim 2010-Bilecik), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayını, Bilecik 2012, s.86 vd.

Öte yandan İstanbul yolu üzerinde üç mahalleden oluşan büyükçe bir köy olan Ladik'te, tüccar, bakkal ve celep gibi mesleklerin görülmemesi ya da iki binden fazla insanın yaşadığı bölgede bir değirmencinin bulunmaması dikkat çekicidir. Ayrıca Cumhuriyet Dönemi'nde kendi ismiyle markalaşan halıları ile ünlü olan Ladik'te, halıcılıkla uğraşan hiç kimse bulunmamaktadır. O halde bu köyde, XIX. yüzyıl ortalarında ticari manada halıcılık yoktur. Fakat 1910 yılında Ladik'ten geçen Mehmet Ziya Bey özetle, '*Ladik kasabası öteden beri halıcılık ile meşhurdur. Burada gayet nefis ve zarif halılar, seccadeler, kilimler ve iki gözlü heybeler dokunur. Dahile ve harice satılır. Konya halı sergisinde sergilenmiş ve takdir toplamıştır*' demektedir³⁹. Keza Dr. Nazmi de, 1922 yılında burada halıcılık yapıldığından bahsetmektedir⁴⁰. Ancak XVII. yüzyıl ortalarında Ladik'ten geçen Evliya Çelebi, burada halıcılık yapıldığına dair herhangi bir bilgi vermemektedir⁴¹. Bazı yayınlarda Ladik'te halıcılığın XVII-XVIII. yüzyıllara kadar geriye gittiği kaydedilmektedir ki⁴²; bu bilgilerde bir yanlışlık olsa gerektir. Kanaatimizce Ladik'te halıcılık, 1890'lara doğru Isparta ile birlikte başlamış olmalıdır.

Sarayönü havalisinde yaşayan hane reislerinin 265'i, yani %80'i aynı zamanda hayvancılıkla da uğraşmaktadırlar. Her çiftçinin mutlaka hayvan yetiştirdiği gibi, imam, ırgat, amale, çoban, sığırtmaç ve hizmetkarlardan bazılarının da bir miktar hayvan sahibi oldukları anlaşılır. Yetiştirilen hayvanlar arasında koyun, keçi, sığır, at ve merkep yer alır. Keza yerleşim yerlerinin yakınlarında sazlık ve bataklıklar bulunduğundan, yörede bir miktar manda da mevcuttur⁴³.

Sonuç olarak XIX. yüzyıl ortalarında Sarayönü havalisinde yaşayan halkın yaklaşık %65'inin çiftçilik ile geçimlerini sağladıkları ve her üç kişiden birisinin topraksız olduğu görülür. Mevsimlik iş nedeniyle Sarayönü havalisi dışına çıkma gibi bir gelenekleri bulunmayan topraksızların, yine aynı bölgede ırgatlık, amelelik, hizmetkarlık veya çobanlık gibi işlerde çalıştıkları anlaşılır. Tıpkı nüfus hareketleri gibi, bölgede ekonomik hareketlilik de yoktur. Kapalı ve durağan bir ekonomik hayatın hüküm sürdüğü bölgede, genel itibarıyla kendi ürettiklerini yine kendileri tüketmektedirler. Zira sanayi devrimi öncesinde büyük kentlerin,

³⁹ Mehmet Ziya, *Bursa'dan Konya'ya*, s.305-306.

⁴⁰ Nazmi, *Konya Vilayeti*, s.71.

⁴¹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.III, Yhz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKB, İstanbul 1999, s.15

⁴² H. Örcün Barışta, "Sarayönü ve Ladik'te Bulunan Türk Halılarından Bazı Örnekler", *Vakıflar Dergisi*, S.25, Ankara 1995, s.211-234; Nebi Bozkurt, "Halı", *DİA*, C.15, İstanbul 1997, s.260.

⁴³ BOA, *ML.VRD.TMT.d*, nr.10502; nr.10509; nr.10512; nr.10518; nr.10521; nr.17585.

gıda ihtiyaçlarını genelde 30 km yarıçapında bir çevreden sağladıkları bilinir⁴⁴. O halde Konya'ya yaklaşık 50 km mesafede olan Ladik ve Sarayını ahalisinin, hayvansal ve tarımsal ürünlerini şehre ulaştırmakta zorluk çektikleri düşünülebilir.

B. Nüfus Hareketleri

1584 yılında var olan 20 kadar köyden sadece ikisinin XIX. yüzyıla ulaştığı düşünülürse, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren Sarayönü havalisi sürekli olarak dışarıya göç vermiştir. Yine Konya havalisine ait nüfus defterlerinde çok rastlanılan Adanalı, Erzurumlu, Boşnak, Rışvan veya Tekelioğlu gibi lakap veya kayıtların olmamasından anlaşıldığına göre, bu göç hareketi yüzyıllarca tek taraflı olarak seyretmiştir. Gidenlerin yerine, dışarıdan pek fazla gelen olmamıştır.

1820'lerden itibaren Esbkeşan havalisinin tekrar şenlendirilebilmesi için, Rışvan aşiretine bağlı cemaatler bugünkü Cihanbeyli Platosu'nda yerleştirilmeye başlanmıştır⁴⁵. Keza aynı yıllarda Bozulus Türkmenleri Atlantı ve Turgut civarında iskan edilirken⁴⁶, öteden beri yaz aylarında bölgeye gelmeyi alışkanlık haline getirmiş olan bazı Yörük cemaatleri de Konya Ovası'nda yerleştirilmişlerdir⁴⁷. Bu aşiretler tarafından âdeta etrafı kuşatılan Sarayönü havalisi, XIX. yüzyıl sonlarına doğru boş arazileri ile dikkat çekmeye başlamıştır. Bu nedenle, 1890'lardan sonra Konya eyaletine sevk edilen muhacirlerden bazıları Sarayönü havalisine gönderilmişlerdir.

1. Kafkas Muhacirlerinin İskanı

XIX. yüzyılda Batılılar tarafından açık hava diller müzesi olarak tarif edilen Kuzey Kafkasya'da, birçok Müslüman kavim yaşamaktaydı. Bölge çok dağlık olduğundan, zamanla her vadide bir kavim teşekkül etmişti⁴⁸. 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile Kuban nehrine kadar inmeyi başaran Ruslar, 1829 Edirne Anlaşması'ndan sonra bu nehrin güneyindeki Çerkes ve Karaçayların yaşadıkları

⁴⁴ H. Ünal Nalbantoğlu, "Osmanlı Toplumunda Tarım Teknolojisi, Artı-Ürün ve Kent Ekonomisi", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, 8-10 Haziran 1973, Edt. Osman Okyar, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1975, s.37.

⁴⁵ BOA, *NFS.d.*, nr.3475.

⁴⁶ BOA, *NFS.d.*, nr.3355.

⁴⁷ BOA, *NFS.d.*, nr.3305; nr.3307; nr.3488.

⁴⁸ John F. Baddeley, *Rusların Kafkasya'ya İstilas ve Şeyh Şamil*, Çev. Sedat Özden, II. Baskı, Ankara 1989, s.19-20.

toprakları alarak, Kuzey Kafkasya'nın tamamına sahip olmuşlardı⁴⁹. 1860 yılında Kuzey Kafkasya'nın doğusunu Terek, batısını da Kuban olmak üzere iki ayrı oblastta ayırmışlardı⁵⁰.

Özellikle Kuban Oblastı'nda yaşayan Çerkesler ve Karaçaylar, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarına göç etmeye başlamışlar ve bunlardan bazıları Sarayönü havalisinde iskan olunmuşlardır.

a. Kuban Çerkeslerinin İskanı

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Rusya'nın Don Kazaklarını yerleştirmek amacıyla, Kuban Oblastı'nda⁵¹ bazı Müslüman topraklarına el koymaya hazırlanması⁵², özellikle Yekaterinodar, Maykop ve Labinsky uyezdlerinde yaşayan Çerkesleri rahatsız etmişti (Harita III). Bu sırada bölgede bulunan 24 bin Çerkes ailesinden, 9 bin kadarı Osmanlı topraklarına göç etmeye karar vermişti⁵³.

22 Ekim 1890 tarihinden itibaren 4 vapurla ve birer hafta ara ile Novorosissky limanından yola çıkan Kuban Çerkeslerinin⁵⁴ Adana ve Konya vilayetlerinde yerleştirilmeleri uygun görülmüştür⁵⁵. Muhacir taşıyan dört vapurdan üçü, Konya vilayetinde iskan olunmak üzere Antalya iskelesine çıkarılmıştır⁵⁶.

Antalya'ya gelen Çerkeslerden her birinin, 20 ila 150 hane arasında bir kabile reisinin idaresinde oldukları görülmüştür⁵⁷. Muhacirin Komisyonu tarafından

⁴⁹Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1953, s.281.

⁵⁰ Murat Topçu, *Karaçay-Çerkes (Özerk) Cumhuriyeti'nin Demografik Yapısı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s.23.

⁵¹ 1856 yılında kurulan Kuban oblastında 7 okrug bulunmakta olup, 1897 genel nüfus sayımına göre Çerkesler daha çok Yekaterinodor ve Labinsky okruglarında yaşamakta idiler. Bkz. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 год, Под редакцией Тройничкого, Выпуск 7, 1905, s.81-82.

⁵² *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 3043, 20 Temmuz 1304 (9 Ağustos 1888), s.3.

⁵³ Bu sırada askerlikten 20, vergiden 100 yıl muafiyet isteyen Çerkeslere, 10 yıl askerlik ve 6 yıl da vergi muafiyeti tanınmıştır. Bkz. BOA, MV, nr.52, s.50/1.

⁵⁴ BOA, YA-Hus, nr.241/15, lef.3; İH, nr.20566, lef.1; İD, nr. 93776; Sabah, nr. 320, 17 Teşrinievvel 1306 (29 Ekim 1890), s.2.

⁵⁵ BOA, İMM, nr.4851.

⁵⁶ *Levant Herald* gazetesinin 11 Şubat 1891 tarihli nüshasında yer alan bir habere göre, 4 Kasım 1890'dan 2 Aralık 1890 tarihine kadar bir ay içinde Kafkasya'dan dört gemiyle gelen göçmenlerin sayısı 9.345 kişiyi bulur. Bunlardan ilk üç kafileyi oluşturan 6.935 kişi Antalya'ya, son kafileyi oluşturan 2.410 kişi de Mersin'e sevk edilmiştir. Bkz. *Levant Herald*, nr. 34, 11 February 1891, s.5; Bu hususta ayrıca bkz.Kemal Karpat, "Avrupa Egemenliğinde Müslümanların Konumu Çerkeslerin Sürgünü ve Suriye'deki iskanı", *Çerkeslerin Sürgünü*, Kuzey Kafkas Kültür Derneği Yayınlarından, Ankara 1992, s.72.

⁵⁷ Bunlardan Haydar Bey cemaati Akşehir, Şahin Bey cemaati Saidili, Ziya Efendi cemaati Iğın ve Kanbulat Bey cemaati de Ladik civarında yerleştirilmiştir. Bkz. BOA, İD, nr.1310.CA/47, lef 3.

sahil boylarında bazı yerler gösterilmişse de, bunlardan çoğu 'biz yüksek yerlere alışık olduğumuzdan, öyle sahil ve sıcak yerlerde yaşayamayız' diyerek kendilerine önerilen yerleri reddetmişlerdir⁵⁸. Muhacirlerin itirazları üzerine, yapılan görüşmelerde varılan sözlü mutabakata göre, içlerinden 520 hanesinin Konya sancağına gönderilmesine karar verilmiştir⁵⁹. Akşehir, Iğın, Saidili ve Karaman civarından tekrar yer gösterilen Çerkes muhacirleri, daha Antalya'dan yola çıkmadan önce, kendilerine teklif edilen yerlerde kurulacak olan köylerde iskan olunmayı kabul etmişlerdir. Ancak bunlardan nüfusları 50 hanenin altında olan Kanbulat Bey Cemaati için yeni bir köy kurulmayacak ve bu cemaat halkı Ladik köyünde yerli halkın arasında yerleştirilecektir⁶⁰.

Isparta üzerinden daimi iskan bölgelerine ulaşan Çerkes muhacirleri, önce geçici iskana tabi tutulmuşlardır. Daha sonra barış dönemlerinde gelen, Rumeli muhacirleri gibi, kendilerine sadece inşaat malzemeleri verilerek evlerini inşa etmeleri istenmiştir. Ancak bu teklife şiddetle karşı çıkan Çerkesler, bu yolda hiçbir gayret sarf etmemişlerdir⁶¹. Muhacirlerin kendi evlerini yapmaya yanaşmamları üzerine, bunlar için inşa edilecek olan 520 hanenin, çaresiz devlet bütçesinden ihale usulüyle yaptırılması kararlaştırılmıştır⁶².

Çerkes muhacirlerinin bu kadar fazla sorun çıkarmalarının asıl nedeni, daha memleketlerinden yola çıkmadan önce, beklentilerinin çok yüksek olmasıydı. Zira annesi ve eşlerinden bazıları Çerkes olduğu için bir nevi akraba gibi gördükleri II. Abdülhamid'in, hiç bir şekilde kendilerini mağdur etmeyeceğini düşünmekteydiler⁶³. Osmanlı topraklarında istedikleri yerlerde iskan olunacaklarına ve Devlet tarafından kendilerine her türlü yardımın yapılacağına inanıyorlardı. Ayrıca işlerini takip etmek üzere bir Rus generalinin İstanbul'a kadar gelmesi nedeniyle, arkalarında Rusya'nın olduğu hissine kapılmışlardı. Bu nedenle Rusların, gerektiğinde hem Osmanlı'ya karşı baskı yapabileceklerine ve

⁵⁸ BOA, İD, nr.95953.

⁵⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, nr.4006, 7 Teşrinisani 1307 (19 Kasım 1891), s.4; ilk başlarda Konya'ya 474 hane gönderilmesi kararlaştırılmışsa da, arkadan gelenlerle bu sayı 520 haneye ulaşmıştır. Bkz. Mehmet Yılmaz, *Konya Vilâyetinde Muhacir Yerleşmeleri*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996, s.179.

⁶⁰ BOA, Y.Mtv., nr.65/118, lef.1.

⁶¹ BOA, İD, nr.1310.CA/47, lef.2.

⁶² Yılmaz, *Muhacir Yerleşmeleri*, s.179.

⁶³ II. Abdülhamid'in annesi Tirimüjgan Hanım, Çerkezlerin Şabsih kabilesindedir. Ayrıca I. eşi Nazikeda ile IV. eşi Müşfika hanımlar Kafkas asıllıdır. XIX. yüzyılda Kafkasya dışından cariyeye gelmediğinden muhtemelen diğer 6 eşi ile beş ikbalinden tamamına yakını Kafkas asıllı olmalıdır. Bkz. M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992, s.140, 171-177.

hem de istedikleri zaman Kafkasya'ya geri dönmelerine izin vereceklerine inanıyorlardı⁶⁴.

Harita III: Kuban Oblastı

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/Kuban_Oblast#/media/File:Kuban_obl.jpg (Erişim 20.09.2014).

Konya sancağına gönderilen Kafkas muhacirleri içinde iskanları en zor olanı, Ladik'te yerli ahali arasında yerleştirilmesi kararlaştırılan Kanbulat Bey cemaati olmuştur. Çünkü Ladik'e geldikleri zaman fikir değiştiren bu cemaat, özetle '*biz yerli ahali arasında değil, Kurşunlu köyü sınırları içinde, eğer bu mümkün olmazsa istediğimiz başka bir yerde ve ancak bizim için müstakilen kurulacak olan bir köyde iskan olunmayı kabul edebiliriz*' demeye başlamışlardır. Bu itiraz üzerine kendilerine, Sarayini köyünde Selimiye (İnli) mevkiinde bir mahalle kurmaları teklif

⁶⁴ BOA, Y.Mtv., nr.65/118, lef.1.

edilmiştir. Fakat burasını da beğenmemişler ve ısrarla istedikleri bir yerde iskan olunmazlarsa memleketlerine geri döneceklerini söylemeye başlamışlardır⁶⁵.

Nihayet meselenin daha fazla sürüncemede kalmasını istemeyen Muhacirin Komisyonu, çaresiz Çerkez muhacirlerinin isteklerine boyun eğmiş ve bunların Kurşunlu köyü hudutları dâhilinde “Çürüksu” mevkiinde iskanlarına karar vermiştir. İhaleyi alan müteahhit tarafından 1892 Kasımı’na doğru inşaatların tamamlanması ile burada 39 hanede 154 nüfusun iskanları tamamlanmıştır. Kuban Çerkeslerinden Canbulat Bey cemaati için kurulan bu köye, vilayet encümenince önce “Sultaniye” adının verilmesi teklif edilmiştir⁶⁶. Fakat bu isim Şurâ-yı Devlet tarafından da kabul edilmesine rağmen, Saray tarafından reddedilerek, Ertuğrul Gazi’nin adına nisbetle ‘Ertuğrul’ isminin verilmesi daha uygun görülmüştür⁶⁷.

2. Karaçay Muhacirlerinin İskanı

Eski Hazarların bakiyelerinden olan Karaçaylar, yüzyıllar önce Kafkasya’ya gelerek yüksek vadilere yerleşen Kıpçak Türklerindendir⁶⁸. Önce Elburuz zirvesinin (5642 m) kuzeyinde Kuban ırmağı vadisinde *Hurzuk*, *Uçkulan* ve *Kartcurt* köylerini kurmuşlar ve zamanla nüfusları artınca *Teberdi*, *Zelencük*, *Mara* ve *Cögetey* gibi yeni yerleşim yerlerini oluşturmuşlardır (Harita IV)⁶⁹.

Daha önceleri Osmanlı egemenliğinde bulunan Karaçaylar, 1812 yılında Rus hakimiyetine girmişlerdir. 1845 yılında Ruslara karşı başkaldırarak, Şeyh Şâmil’in Müridizm hareketine katılmışlarsa da, 1859 sonlarına kadar devam eden bu bağımsızlık savaşında çok fazla nüfus kaybetmişlerdir⁷⁰.

1860 yılında Kuban oblastının kurulmasından sonra Battalpaşa⁷¹ uyezdine bağlanan Karaçaylar (Harita III), Ruslardan gördükleri baskılar üzerine, Osmanlı topraklarına hicret etmeye karar vermişlerdir. Bütün mal ve mülklerini satarak, 1885 yılında yola çıkan ilk Karaçay kafilesi, yaklaşık 500 kilometrelik zahmetli bir kara yolculuğundan sonra Novorosisky iskelesine gelmiştir. Göç için gerekli izin

⁶⁵ Aynı belge.

⁶⁶ BOA, BEO, vilâyete Gelen Giden, nr.161, 1310.CA/41, s.24; Konya Vilâyeti Salnâmesi, Defa 25, Konya Vilâyet Matbaası, Konya 1312 (1894), s.246-247.

⁶⁷ BOA, İD, nr.1310.CA/46, lef.1.

⁶⁸ Karaçayların menşei hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ufuk Tavkul, “Kafkasya ve Çevresindeki Türk Toplulukları”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, S.20, s.489-519.

⁶⁹ İsmail Doğan, “Karaçay-Malkar Türkleri’nin Coğrafyası”, *Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı II*, Ankara 1997, s.2055.

⁷⁰ Mirza Bala, “Karaçay ve Balkarlar”, *İA*, C.VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s.220; Hayati Bice, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler*, Ankara 1991, s.83.

⁷¹ Battalpaşa’nın günümüzdeki adı Çerkess’tir.

belgelerini göstererek, bu iskele üzerinden bindirildikleri gemiler ile oldukça tehlikeli ve zahmetli bir deniz yolcuğu yaptıktan sonra Osmanlı topraklarına ulaşabilmişlerdir⁷².

Bu ilk göç hareketini takiben Rusların şiddete dayalı baskı politikaları sona ermekle birlikte, bu sefer de asimilasyon politikaları başlamıştır. Özellikle Karaçaylı çocuklar yeni açılan Rus okullarına gitmeye ve Rusça öğrenmeye zorlanmışlardır⁷³. Bu durum karşısında bazı Karaçaylı gençler, çareyi İstanbul'daki okullara gitmekte bulmuşlardır⁷⁴.

1903 yılından itibaren Kırım'dan başlayan göç hareketi, Rusya Türkleri arasında yeni bir dalgalanmaya yol açarken, Karaçaylar da bu dalgalanmanın etkisinde kalmışlardır. 1905 sonbaharında meydana gelen ikinci göç dalgası sırasında gelenler, daha çok yeni kurulan Ogarı Teberdi, Töben Teberdi, Taşköpür ve Mara civarından göç etmişlerdir⁷⁵ (Harita IV).

1885 göçlerinin aksine, 1905 muhacereti sırasında Konya'ya bir hayli Karaçaylı muhacir gelmiş⁷⁶ ve bunların tamamı Sarayönü havalisine yönlendirilmiştir⁷⁷. Başhüyük eşrafından Rifat Mirza'dan dinlediğimiz şu rivayet, bu göç hareketine açıklık getirmektedir⁷⁸.

İstanbul'daki yüksek okullarda okuyan Karaçaylı gençler, Rusya'nın Mançurya'yı işgalinden sonra, Kafkasyalı gençlerin askere alınıp cepheye gönderileceklerinden şüphelendiklerinden, Hariciye Nezâreti'ne başvurarak, Karaçay ahâlisinin Osmanlı

⁷² BOA, YA-Res, nr.29/41, lef.1-3.

⁷³ Yılmaz Karaçaylı, "Kuzey Kafkasya İstiklal Mücadelesinde Karaçaylar", *Orhun*, Y.II., S.16, Ankara 1963, s. 26.

⁷⁴ Bunlardan Kurgaklanı Ramazan Kalebek, İstanbul'a İslâm Hukuku alanında öğrenim görmek amacıyla gelmiştir. Bkz. Yusuf Karaca, *Karaçay Türklerinde Dini Hayat: Başhüyük Kasabası Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2006, s.18.

⁷⁵ Abdurrahman Bağcı, "Başhüyük Karaçay-Malkar Türkleri'nin Muhacereti-1", *Karaçay-Malkar: Başhüyük*, S.1, Konya 2003, s.18.

⁷⁶1905 sonlarında Konya bulunan 2.256 muhacirin, kışı geçirmeleri için şehir merkezinde muvakkaten yerleştirildikleri görülmektedir. Nereden geldikleri kaydedilmemekle beraber, bunlardan bir kısmının Karaçay muhacirlerinden olma ihtimali yüksektir. *İkdam*, nr.4151, 14 Kanunuevvel 1331 (27 Aralık 1905), s.2.

⁷⁷ Türkiye'ye göç eden Karaçaylar, Afyon'un Doğlat, Gökçeyayla; Eskişehir'in Akhisar, Belpınar, Yazılıkaya, Ertuğrul; Kayseri'nin Eğrisöğüt Tokat'ın Arpacıkaraçay, Çilehâne ve Yalova'nın Çiftlik köylerinde yerleştirilmiştir. Bkz. Sefer Solmaz, "Anadolu'da Karaçay Varlığı" *Türk Yurtları*, S.III, Ankara, 1990, s.50-51.

⁷⁸ Bu rivayet, 25 Mayıs 1991 tarihinde Başhüyük köyünde Rifat Mirza ile yaptığımız sohbet sırasında derlenmiştir. Rivayetin ana kaynağı göç sırasında 14 yaşlarında genç bir kız iken Başhüyük'e gelen Rumi 1311 (1895) doğumlu Aminat Silpağar'dır. Silpağar, 1991 yılında hâlâ hayatta olmakla beraber, ağır hasta olduğu için görüşülememiştir.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

topraklarına göçleri için izin isterler. Saray'da görevli Kafkas asıllı bazı memurların da araya girmesi ile Nezâret, Şam havalisine göç edebileceklerini bildirir. Elburuz eteklerindeki Teberdi nahiyesinde yaşayan Karaçaylardan yaklaşık 800 hane, Rus makamlarına başvurarak göç için gerekli evrakları çıkartırlar. Ramazan Bayramının birinci günü (27 Kasım 1905), bayram namazını kıldıktan sonra eşyalarını kağrı ve at arabalarına yükleyerek, Labinsk'e doğru yola çıkarlar. Oradan da trenle Novorosisky iskelesine giderler. Buradan bindirildikleri vapurlar ile 1 Ocak tarihinde Anadolu Kavağı'na çıkarlar. Bu sırada, Padişah II. Abdülhamid'e şükran duygularını arz etmek için, İstanbul'da bulunan talebeler vasıtası ile Saray'dan izin isterler. Topluca Yıldız Sarayı'na giden Karaçaylar, tepeden tırnağa silâhli olduklarından bahçe kapısından içeriye alınmazlar. Fakat içlerinden seçtikleri Osman Hacı, Karabaşların Tuvoan, Ebubekir ve Ramazan Efendiler, silâhlarından arındıktan sonra Padişah'ın huzuruna çıkarlar. II. Abdülhamid, 'Size Şam ile İstanbul arası serbest, fakat siz Kafkasya'dan geldiniz, Şam havalisi çok sıcaktır, Anadolu'ya gidin' der. Bu söz üzerine Şam'a gitmekten vazgeçerek Yalova'ya gelirler.

Bu sırada aralarından seçtikleri üç kişilik vekilleri Anadolu'yu dolaşırlar. Sonunda Müslümanlık kavidir diye, Mevlâna diyârı Konya'da karar kılarlar. İçlerinden 30 hane Yalova'da, 150 hane de Afyon'da kaldıktan sonra, diğerleri trenle Konya'ya gelirler. Geçici olarak yerleştirdikleri Konya'nın kenar mahallelerinden Araplar'da iki seneye yakın kalırlar. Bu sırada Konya'nın havasını beğenmeyenlerden bazıları başka vilayetlere giderler. Mahallî idâre, Ermenek'te yer gösterir. Fakat burası çok uzak ve dağlıktır diye kabul etmezler. Kadınhanı ve Sarayönü civarında kendilerinden önce gelen Kuban Çerkeslerini görünce, onların yakınlarında yerleşmek isterler. Çünkü aslî vatanlarında iken aralarında kavga-niza eksik olmamakla beraber, yedi göbeğe kadar kız alıp vermediklerinden, mecburen yeni komşuları Çerkeslerden kız alıp vermeyi düşünürler⁷⁹.

Sözlü olarak nesilden nesile aktarılan bu rivayette, II. Abdülhamit dışında anlatılanların büyük ölçüde gerçek olduğu düşünülmektedir. Muhtemelen tarih hataları da mevcuttur. Ancak bu rivayet, son göçün Rusların baskılarından çok, Karaçayların II. Abdülhamid'e karşı duydukları engin güven ve sevgiden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Hiç şüphesiz yurtlarında karşı karşıya kaldıkları azınlık psikolojisinin etkisiyle, çocuklarının geleceklerini garanti altına alma düşünceleri de etkili olmuştur. Nitekim göç sırasında henüz 5 yaşlarında olan (Rumi 1315 doğumlu) Hacı İshak Bağcı, göç sebeplerini anlatırken "Müslüman memlekette yaşayalım diye muhacir olduk... Ruslardan da bir zorluk

⁷⁹ Karaçay muhacirlerinden 180 hane Eskişehir'in Sivrihisar kazası civarında "Yakapınar" mevkiinde yerleşmiştir. Günümüzdeki adı, "Ertuğrul"dur. Bkz. Tercüman-ı Hakikat, nr. 9061, 16 Haziran 1322 (29 Haziran 1906), s.1.

görmedik" demektir. Ayrıca Bağcı gibi, bu göçün diğer görgü şahitlerinden hiçbiri, zulüm ve şiddetten bahsetmemektedirler⁸⁰.

Harita IV: Günümüzde Karaçayların Yaşadıkları Bölgeler

Kaynak: <http://www.kafkasevi.com/uploads/karacay-cherkescum.jpg> (16.08.2014).

Öte yandan dönemin gazeteleri taranmış ve Yıldız Sarayı'nda geçtiği söylenen ziyaret ile ilgili bir habere rastlanılamamıştır. Muhtemelen bu ziyaret, bir nevi lobi faaliyetinde bulunmak amacıyla Karaçaylar arasından seçilen küçük bir heyet olsa gerektir. Yine kendilerini karşılayan kişi de Saray'da görevli bir subay veya memur olmalıdır. Fakat Saray'ın, bu tür faaliyetlerden pek hoşnut

⁸⁰ Karaca, *Başhüyük Kasabası*, s.18.

olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 16 Ekim 1906 tarihinde Sadaret'ten Muhacirin Komisyonu'na yazılan bir tezkirede, Konya'da bulunan 172 hane Karaçay muhacirinin sızlanmalarına meydan verilmeden bir an evvel iskan edilmeleri ve içlerinden İstanbul'a gelmiş olanların da başkentte ikametlerine izin verilmeyerek, derhal Konya'ya geri gönderilmeleri istenmektedir⁸¹.

İki sene kadar Araplar mahallesinde geçici iskana tabi tutulan yaklaşık 400 hane Karaçay muhacirinden önemli bir kısmı, kendilerine gösterilen yerlerden Sarayönü civarında Başhüyük mevkiini beğenmişlerdir. Daha evvel de kaydedildiği gibi, burayı tercih etmelerinin en önemli sebebi, kendilerinden önce Başhüyük'e yakın sayılabilecek yerlerde Kafkasya'dan komşuları olan Kuban Çerkeslerinin yerleştirilmiş olmasıdır⁸². *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yer alan bir habere göre ise bunun nedeni, İstanbul-Bağdat Demiryolu civarında bulunan Başhüyük'ün, Konya'ya şimendiferle üç, Sarayini'ne yaya olarak bir saatte mesafede bulunması ve havası gayet güzel, arazisi ve suyunun bol olmasıdır⁸³.

Yerleşim yeri olarak Başhüyük'ün seçilmesinden sonra, Karaçayların iskani için oldukça hızlı hareket edilmiştir. Aynı anda bir toprak komisyonu kurularak muhacirlere dağıtılacak olan araziler tespit edilirken, diğer taraftan da ihtiyaç duyulan kereste ve malzemeler satın alınarak inşaat için ihale açılmıştır⁸⁴. Ancak bu sırada Başhüyük'ün havasını ve suyunu beğenmediklerini ileri süren yaklaşık 160 hane, Bolvadin civarındaki Miri Çayırı'nda yerleşmek üzere Konya'dan ayrılmıştır⁸⁵.

Başhüyük'teki evlerin inşaatları 1906 sonbaharına doğru tamamlanmış ve Ekim ayında yapılan gösterişli bir tören ile hak sahibi muhacirlere dağıtılmıştır⁸⁶. Bu tören, Karaçayların yanı sıra, Konya'da bulunan askerî ve mülkî erkanın Konya tren istasyonuna gelmesiyle başlamıştır. Karaçaylar ve mülki erkan tarafından oluşturulan kortej, önce bayraklarla süslenmiş bir trene bindirilerek, Başhüyük'ün 2 km kadar güneyinde Kirlikuyu'ya gelmiş ve buradan yaya olarak Başhüyük'e gidilmiştir. Nihayet kurdele kesildikten sonra, daha önce her birine birer numara verilmiş olan haneler kura ile dağıtılmıştır⁸⁷. Yılsonuna kadar Başhüyük'te yerleştirilenlerin sayısı 240 haneye ulaşmış ve bunların kurmuş

⁸¹ BOA, A|MKT.MHM, nr.529/70.

⁸² Çerkesler Eşme-Çeşme, Atlantı, Gazi Hüyük ve Çürüksu'da yerleşmişlerdir.

⁸³ *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 9056, 11 Haziran 1322 (24 Haziran 1906), s.1; nr. 9077, 2 Temmuz 1322 (15 Temmuz 1907), s.1.

⁸⁴ Aynı yer.

⁸⁵ BOA, BEO, *Muhacirin Komisyonu Gelen-Giden*, nr.764/38-7, 1325.RA/7.

⁸⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, nr.9159, 23 Eylül 1322 (6 Teşrinievvel 1906), s.1.

⁸⁷ Bu tören sırasında çekilen fotoğraflar için bkz. *Albüm*, İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, nr.90648/1-6.

oldukları köye Sultan II. Abdülhamid'in adına nispetle "İmran-ı Hamidi" adı verilmiştir⁸⁸.

1907 Şubatı'nda köyün sınırlarını gösteren krokinin tamamlanmasından sonra, daha evvel muhacirlere verilmesi kararlaştırılan arazilerin taksimatı yapılmıştır⁸⁹. Ayrıca bu sırada 117 haneye çift hayvanı ve edevatı dağıtılmış⁹⁰ ve bu sayı Nisan ayında 219 haneye ulaşmıştır⁹¹.

2. Kırım Muhacirlerinin Yerleştirilmesi

1853-1856 Kırım Savaşı sırasında Osmanlı ordusuna lojistik destek veren Kırım Müslümanları, savaşın sona ermesinden sonra Rusya'nın iç kesimlerine sürgün edileceklerinden korktuklarından Osmanlı topraklarına göç etmeye karar vermişlerdi⁹². Osmanlı Hükümeti de savaş sırasında hizmetleri görülen Tatarların, arzu ettikleri takdirde Silistre eyâletine göç edebileceklerini duyurmuştu⁹³. Önceleri stratejik maksatlarla Anadolu'da göçmen yerleştirmek istemeyen Osmanlı, Rumeli'de bu iş için elverişli arazilerin azalması üzerine tutum değiştirerek, 1858 sonlarından itibaren Anadolu'ya göçmen sevk etmeye başlamıştı⁹⁴. İlk göç dalgası 1860'lara doğru sona ermiş olmakla birlikte, 1890'lardan sonra küçük gruplar halinde peyderpey devam etmişti⁹⁵.

1900 yılında Çin'de çıkan "Boxer" ayaklanmasını bahane eden Rusların Mançurya'yı işgali sırasında⁹⁶, Uzakdoğu'ya gönderdikleri Tatar gençlerin epeyce zayıf olması, Kırım'da yeni bir tedirginliğe sebep olmuştur. 1902 yılından itibaren bu durumu protesto eden binlerce Müslüman Tatar, göç için hazırlıklara başlamıştır⁹⁷. 1903 Mart'ından itibaren, deniz yoluyla İstanbul'a gelmeye başlayan göçmenler⁹⁸, Haydarpaşa istasyonundan trenle doğrudan doğruya Eskişehir, Konya ve Adana'ya sevk edilmişlerdir⁹⁹.

⁸⁸ BOA, BEO, Muhacirin Komisyonu Gelen-Giden, nr.764/38-7, 1324.ZA/94.

⁸⁹ TKGM, TT, nr.104, defter kapağına sonradan iliştilmiştir.

⁹⁰ Tercüman-ı Hakikat, nr.9345, 30 Mart 1323 (12 Nisan 1907), s.1.

⁹¹ Tercüman-ı Hakikat, nr.9359, 13 Nisan 1323 (26 Nisan 1907), s.1.

⁹² Hüdayi Şentürk, Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi 1850-1875, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992, s.97.

⁹³ BOA, İMV, nr.15310, lef.4; BOA, İD, nr.22622, Ayrıca Bkz. Ahmet Cevat Eren, Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri, İstanbul 1966, s.42 vd.

⁹⁴ Abdullah Saydam, Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1976), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, s.124.

⁹⁵ Ethem Fevzi Gözaydın, Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri, İstanbul 1948, s.93.

⁹⁶ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, s.779-780.

⁹⁷ Gözaydın, Kırım Türkleri, s.93-94.

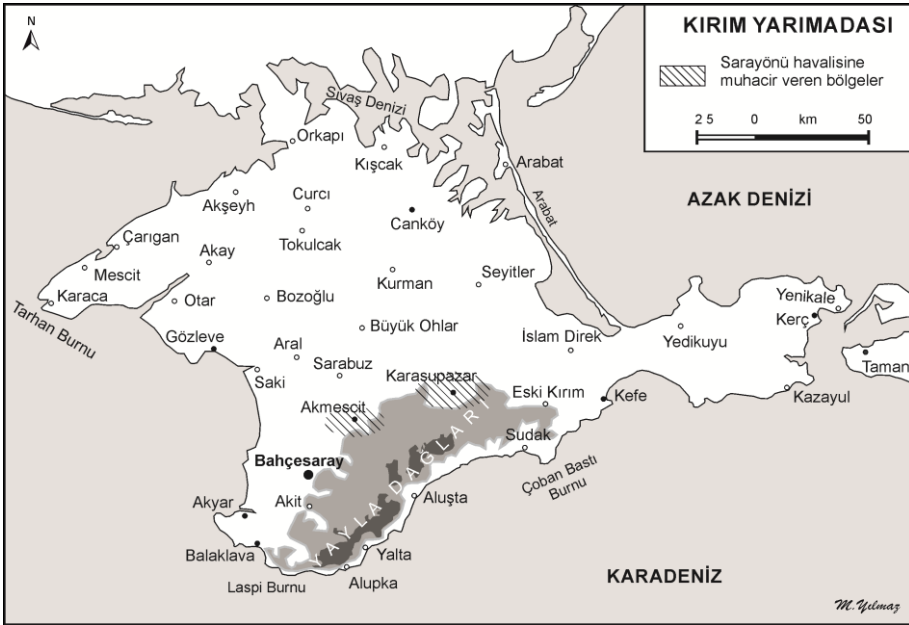
⁹⁸ BOA, İD, nr.1321.Ş/22.

⁹⁹ BOA, BEO, Muhacirin Komisyonu Gelen-Giden, nr.759/38-2, 1321.Z/74, s.106.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

Tercüman-ı Hakikat gazetesine göre, Ağustos ayı ortalarına kadar Konya'ya ulaşan muhacirlerin sayısı 1.025 haneye ulaşmıştır. Bunlardan zanaat erbabı olan 100 hanenin Konya merkezinde, diğerlerinin ise kırsal alanlarda yeni kurulacak olan köylerde iskan olunmaları kararlaştırılmıştır¹⁰⁰. Ancak barış döneminde geldiklerinden, dönemin mevzuatı gereğince kendilerine yardım yapılmaması gerekirken, bunlardan çoğunun 1880 yılından beri Kırım'da hüküm sürmekte olan kuraklık nedeniyle fukara düşmüş kimseler olduklarından, kendilerine inşaat malzemeleri verilerek evlerini inşa etmeleri istenmiştir¹⁰¹. Fakat bunların iskan mahallerinin tespiti ve kendilerine verilecek inşaat malzemelerin temini uzunca bir zaman almıştır. Bu nedenle, geçici iskanlarının bir kaç seneyi bulduğu anlaşılmaktadır.

Harita V: Kırım Yarımadası

Kaynak: <http://www.iccrimea.org/images/harita.jpg> (17.08.2014).

Öte yandan 1903 yılında Konya'ya gelen muhacirlerden 135 hanenin Sarayönü civarında iskan edilmesine karar verilmiştir. Bunların kendilerine

¹⁰⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, nr.4014, 2 Ağustos 1319 (15 Ağustos 1903), s.1.

¹⁰¹ BOA, İD, nr.1321.RA/19, lef.1-2.

gösterilen yerlerden Sarayönü havalisini tercih etmelerinin en önemli sebebi, bölgeden geçen demiryolu hattı olmalıdır.

Sarayönü havalisine gönderilen Kırım muhacirlerinin, iki ayrı kabile halinde geldikleri anlaşılmaktadır. 62 haneden oluşan ilk kabile, 1905 yılına doğru Sarayini köyünün İnlı mevkiinde iskan edilmiş¹⁰² ve bunların kurdukları mahalleye "Selimiye" adı verilmiştir¹⁰³. Soyadlarından yola çıkan mahalle sakinleri, Kırım'ın Karasupazar kazası ile bu kazaya bağlı Tamak, Nakış ve Örnek köylerinden geldiklerini ifade etmektedirler (Harita V).

73 haneden oluşan ikinci kabile ise, Sarayini köyünün 7 km kadar doğusunda Kirlikuyu mevkiinde iskan olunmuş¹⁰⁴ ve bunların kurdukları köye Konya Vilayet Meclisi tarafından 'Mecidiye' adının verilmesi teklif edilmiştir. Fakat bu teklif son onay makamı olan Saray tarafından, Konya civarında aynı adla birden fazla köy bulunduğundan postada bir takım karışıklığa yol açacağı gerekçesi ile reddedilmiş¹⁰⁵ ve köyün adının Sultan II. Abdülhamid'in ismine izafeten 'Hamidiye' olması uygun görülmüştür¹⁰⁶. Ne var ki bu değişiklik ile daha büyük bir yanlışığa düşülmüştür. Çünkü 2 km kadar kuzeylerinde Karaçay muhacirleri tarafından kurulan İmran-ı Hamidi köyü, halk arasında Hamidiye adıyla anılmaktadır. Bu nedenle halk, Başhüyük'e *Büyük Hamidiye*, Kirlikuyu'ya da *Küçük Hamidiye* demeye başlamıştır.

Köy sakinlerinden Ferruh Çelik'ten aldığımız bilgilere göre, Keçibaşı tepesi ile demiryolu hattı arasında, kısmen sazlık ve çayırılık bir mevki olan Kirlikuyu'da yerleştirilen muhacirler, Akmesicid'in Baksan ve Kongrat isimli birbirine yakın iki komşu köyünden gelmişlerdir¹⁰⁷.

Kafkas muhacirleri gibi, Kirlikuyu ve İnlı'de yerleştirilen Kırım muhacirlerine, piyasadan satın alınan 135 takım çift hayvanı, damgalandıktan sonra kura ile dağıtılmıştır. Fakat bu kadar hayvanı bir anda temin etmek mümkün olmadığından, 1906 yazında başlayan dağıtım işlemleri 1907 sonbaharına kadar sarkmıştır¹⁰⁸.

¹⁰² *Tercüman-ı Hakikat*, nr.9359, 13 Nisan 1323 (26 Nisan 1907), s.1.

¹⁰³ BOA, BEO, *Muhacirin Komisyonu Gelen-Giden*, nr.759/38-2, 1321.N/64, s.104.

¹⁰⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, nr.9077 2 Temmuz 1322 (15 Temmuz 1907), s.1; nr.9359, 13 Nisan 1323 (26 Nisan 1907), s.1.

¹⁰⁵ BOA, İD, nr.1322.C/16, lef.1; nr.1322.R/8, lef.1.

¹⁰⁶ BOA, BEO, *Muhacirin Komisyonu Gelen-Giden*, nr.764/38-2, 1323.M/38.

¹⁰⁷ Köy sakinlerinden Ferruh Çelik ile 25 Mayıs 1991 tarihinde görüşülmüştür; Kırım'da Sarayönü havalisine göç veren bölgeler için bkz. Harita IV..

¹⁰⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, nr.9077, 2 Temmuz 1322 (15 Temmuz 1906), s.1; nr.9571, 13 Temmuz 1323 (26 Kasım 1907), s.1.

3. Rumeli Muhacirlerinin Yerleştirilmesi

Tarihimizde 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başlarında Tuna'yı geçen Rusların sivil Müslüman halka karşı katliam başlatması üzerine, binlerce Rumeli Türkü can havliyle yollara dökülmüş¹⁰⁹ ve bu göç savaştan sonra da yıllarca devam etmişti. Fakat bazı yıllarda oldukça azalmış, bazı senelerde de Türklerin mülklerine el konulması, Müslümanların askere alınması veya Bulgaristan iç politikasında görülen istikrarsızlıklar gibi nedenlerle yükselmişti.

Rumeli'den ilk yıllarda gelen göçmenler daha çok Batı Anadolu'da iskan edilirken, 1890'lara doğru Batı'da muhacir yerleştirilecek boş arazi kalmadığından İç Anadolu'ya gönderilmeye başlanmıştır¹¹⁰. 1890-1892 yılları arasında Konya vilayetine belli aralıklarla 381 hane Rumeli muhaciri gönderilmiş ve bunlardan iki ayrı grup halinde bulunan 62 hanesinin Sarayönü havalisinde iskan edilmesi kararlaştırılmıştır. Bahsi geçen muhacirlerin, 1887-1894 yılları arasında ülkesini demir yumrukla yöneten Başbakan Stambolov'un baskıcı rejiminden kaçtıkları anlaşılmaktadır¹¹¹.

Sarayönü havalisine gönderilen gruplardan 32 hanede 158 nüfus Hazergrad muhaciri için, önce Kadınhanı nahiyesi civarında bazı boş araziler gösterilmiştir. Fakat muhacirler, bu arazilerden hiçbirini beğenmemişlerdir. Nihayet Sarayönü'nün 6 km kadar güney batısında kısmen engebeli ve ormanlık bir mevki olan '*Zengi Yayası*'nda yerleştirilmeyi kabul etmişlerdir. 1892 yılına doğru Zengi mevkiinde Hazergrad muhacirlerinin kurmuş oldukları köye, '*Mesudiye*' adı verilmiştir¹¹².

Sarayönü havalisine gönderilen 36 hanede 185 nüfusluk ikinci kafilenin ise¹¹³, önce Ladik'te yerli ahalinin arasında yerleştirilmesi düşünülmüştür. Ancak bu kafileden 3 hane dışında, diğerleri yerli ahali arasında iskan olunmayı kabul etmeyerek, Sarayönü'nün 20 km kadar batısında '*Şahören*' mevkiinde yerleştirilmişlerdir. Ne var ki buraya intibak edemediklerinden birkaç sene sonra evlerini sökerek Sarayini köyüne gelmişler ve kendi imkanları ile '*İnli*' mevkiinde yerleşmişlerdir. Daha önce Ladik'te yerleştirilen 3 hanenin de bir müddet sonra buraya taşındıkları görülmüştür. Fakat tamamıyla kendi imkanları ile

¹⁰⁹ Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri, Belgeler*, C.I, Ankara 1989, s.127-143, Vesika nr.15, 16, 18, 19, 24, 27, 29; (Harita V).

¹¹⁰ Yılmaz, *Muhacir Yerleşmeleri*, s.215.

¹¹¹ Stambolov, Liberal Parti lideri olmakla birlikte, ülkesini 7 sene boyunca otoriter bir rejimle yönetmiş ve Başbakanlıktan düşürüldükten bir sene sonra feci bir şekilde öldürülmüştür. Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Stefan_Stambolov (11.10.2014).

¹¹² BOA, İD, nr.97833, lef. 1; Rumeli muhacirlerinin geldikleri bölgeler için bkz. Harita VI.

¹¹³ *Konya Sahnâmesi*/1312, s.246-247.

yerleştiklerinden, muhacirler tarafından kurulan bu yerleşim yerine uzunca bir müddet mahalle statüsü verilmemiştir. Yakınlarında bulunan bir inden dolayı, halk arasında 'İnli Mahalle' ismiyle anılmaya başlanmıştır. Nihayet aynı mahalleye, 1905 yılında Kırım muhacirlerinin yerleştirilmesinden sonra 'Selimiye' adı verilmiştir.

Harita VI: Kuzey Doğu Bulgaristan

Mahalle sakinlerinden aldığımız bilgilere göre, İnli mevkiinde yerleşen muhacirlerden çoğu Şumnu'ya bağlı köylerden gelmişlerdir. İçlerinden 5-6 hanesinin ise Silistre, Tutrakan ve Eski-Cuma civarından oldukları bilinmektedir. Muhtemelen İnli'den evvel başka yerlerde iskan edilmişler, fakat oralara intibak edemediklerinden yolları Sarayini'ne çıkmıştır. Maddi yardım haklarını ilk iskan mahallerinde kullanmış oldukları için, Sarayini'ne geldikleri zaman kendilerine her hangi bir devlet katkısı yapılmamıştır. Bu nedenle, arşivlerde bunlarla ilgili bir yazışmaya rastlanılmamaktadır.

Öte yandan 1908 ilkbaharında Konya'ya gelen Rumeli muhacirlerinden yaklaşık 75 hanesinin, Sarayini köyünün 8 km kadar kuzeyinde Karatepe mevkiinde yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bunlardan çoğu, 1904-1905 yılları arasında memleketlerinden çıkmışlar ve Trakya ve Afyon civarında epeyce dolaştıktan sonra Konya'ya gelmişlerdir. Daha Konya'ya gelmeden önce fukara

düşüklerinden, kendilerine verilecek olan evlerin devlet tarafından ihale ile yaptırılması kararlaştırılmıştır. Kasım ayına doğru inşaatların tamamlanmasından sonra, daimi iskanları tamamlanmıştır. 75 hane Rumeli muhacirinin Karatepe mevkiinde kurmuş oldukları köye "İttihadiye" adı verilmiştir¹¹⁴. Kuruluş tarihi 31 Mart Olayı'ndan hemen sonraya rastlayan bu köye, dönemin siyasi geleneklerine uyularak İttihat ve Terakki Fırkası'nun adına izafetle *İttihadiye* ismi verilmiş olmalıdır.

Köy sakinlerinden derlediğimiz bilgilere göre, Konya'dan önce Tekirdağ tarafına gelen muhacirler, burada uzunca bir müddet bekletilmelerine rağmen, uygun bir yer bulamadıklarından iskanları mümkün olamaz. Tekirdağ'ından sonra geldikleri Afyon'un Susuz köyünde de birkaç ay kalırlar. Fakat yerleşmek için burada da uygun bir arazi bulunamayınca Konya'ya sevk edilirler. Kendilerine teklif edilen yerlerden Sarayını köyünün 8 km kadar kuzeyindeki Karatepe mevkiini beğenirler. Çünkü Karatepe yakınlarında bir Fransız vatandaşına ait olan Belfa Çiftliği'nde çalışmayı düşünürler. Hatta daha evlerinin inşaatı başlamadan önce, içlerinden bazıları bu çiftlikte iş başı yaparlar. Diğerleri ise evlerinin inşaatı bitene kadar, Kadınhanı ve köylerine geçici olarak dağıtılırlar. İlk etapta Karatepe'de 28 hane iskan edilir. Kadınhanı ve köylerine gönderilenlerin de geri dönmesiyle, iskan olunan muhacirlerin sayısı 75 haneyi bulur. Bu köyde yerleşen muhacirler, uzun yıllar Belfa Çiftliği'nde yevmiyeci olarak çalışırlar.

10 sene kadar Karatepe mevkiinde kalırlar. Fakat yakınlarında bulunan sazlıklardan gelen sivrisineklerden rahatsız olduklarından, Karatepe'deki evlerini sökerek ilk yerleşim yerlerinin 4 km kadar kuzey doğusuna taşınırlar (Bkz. Harita II; VII). Tamamen kendi imkanları ile taşındıkları yeni yerleşim yerlerinde köyün ismi değişmez. Karatepe'de iskan olunan muhacirlerin hepsi aynı köyden gelmemişlerdir. Karma bir köy olup, Kuzey Bulgaristan'ın muhtelif köylerinden göç etmişlerdir. Çoğunluğu Güney Dobruca bölgesinde Hacıoğlu-Pazarcık'ın Kisecik, Sarınebler ve Salman köyleri ile Silistre'nin Usul köylerinden gelmişlerdir¹¹⁵. İçlerinden birkaç hanesi ise Deliorman bölgesinin merkezi olan Şumnu civarından göç etmiştir.

¹¹⁴ *Konya (Vilayet Gazetesi)*, nr.1894, 11 Teşrinisani 1324 (24 Kasım 1908), s.1.

¹¹⁵ Silistre'nin Türk köylerinden birisi olan Usul köyünün adı, 1942 yılında Sekulova adını almıştır. Yine aynı tarihlerde, Hacıoğlu-Pazarcık'ın Türk köylerinden olan Sarınebler'in adı Balık, Salmanların adı da Plenimir olarak değiştirilmiştir. Bkz. M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara 1988, s.316, 320, 361.

Sonuç

XVI. yüzyılda oldukça yoğun bir nüfusa sahip olan Sarayönü havalisinde, aynı yüzyılın sonlarından itibaren köyler dağılmaya başlamıştır. 1584 yılında mevcut olan 20 kadar yerleşim yerinden Ladik ve Sarayini dışında XIX. yüzyıla ulaşan olmamıştır. Fakat iskan bakımından Sarayönü havalisinin kaderi, 300 yıl aradan sonra tekrar değişmeye başlamıştır. XVI. yüzyıldan beri soğuk giden iklim şartları, XIX. yüzyıl ortalarından itibaren düzelmeye başlamıştır. Artık 1816 yılı gibi, yazsız geçen seneler çoktan geride kalmıştır. Özellikle 1896 yılında Bağdat Demiryolu Hattı'nın bölgenin tam ortasından geçmesi ve Sarayönü'nde bir istasyon binasının açılması, Sarayönü havalisini bir çekim merkezi haline getirmiştir. Ayrıca demiryolu inşaatı sırasında açılan küçük bir kanal ile koca bir sazlığın kuruduğu görülmüştür. Belfa Çiftliği gibi mümbit araziler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Daha önceki yüzyılların aksine, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren nüfus yoğunluğu artmaya başlayan Sarayönü havalisi, bu tarihlerden itibaren dışarıdan nüfus çekmeye başlamıştır. 1890'lardan sonra Kırım, Kafkasya ve Rumeli'den gelen muhacirler, özellikle demiryolu hattının iki yakasında bulunan boş arazilerde yerleştirilmişlerdir. Bu arazilerden çoğu, sazlık veya bataklıklara yakın olduklarından yüzyıllardan beri boş kalmış topraklardır (Harita VII).

Sarayönü havalisinde yerleştirilen muhacirlerden her biri, kendi gelenek ve kültürleriyle gelmiştir. Mesela Kırım muhacirleri, Tatar arabaları, ekin biçme makineleri ve tekerlekli demir pullukları getirmişlerdir. Kısa sürede Konya sancağındaki Tatar köylerinin lideri konumuna yükselen Kirlikuyu'da, her sene Kırım'da olduğu gibi, bir tür bahar bayramı olan Tebreş kutlanmaya başlanmıştır. Keçiabaşı tepesi önünde düzenlenen Tebreşte, Kırım Türklerinin milli yemekleri olan köbete ve çiğbörekler yenilmiş, yaşlı bir kadının bayırdan yuvarladığı köbetenin duracağı şekle göre o senenin kıtlıkla mı, bereketle mi geçeceği tahminleri yapılmıştır. Çok coşkulu geçen Tebreş'in sonlarına doğru, âdeta gelin arabası gibi süsledikleri at arabalarına binerek buğday tarlalarına doğru gitmişlerdir. Ekinlerinin başlarında toplanan Tatarlar, o senenin bereketli geçmesi için topluca dualar etmişlerdir. Keza kendi evlerini yapan Kırım Tatarları, Konya havalisine ilk defa balıksırtı çatı sistemini getirmişlerdir.

Çürüksu ve Başhüyük'te yerleşen Kafkas muhacirleri, Kafkas kıyafetleri ve çay semaverleri ile gelmişlerdir. Kendilerine özgü gelenek ve göreneklere ile bölgede bir farklılık yaratmışlar ve ilk yıllarda yerliler tarafından pek iyi anlaşılacaklarıdır. Mesela Çürüksu'da anlatılan bazı rivayetlere göre, köyün önünden geçen derenin kenarında semaverlerini yakıp cam kupalarda çay

içerken, derenin karşısındaki çalıların arkasından merakla izleyen Kurşunlular, 'Vay kafir Çerkesler, yine şarap içiyorlar' diye homurdanmışlardır. Keza yedi göbeğe kadar evlenme yasağı olan genç kız ve erkeklerin köy içinde kendilerini kardeş gibi gördüklerinden, doğal olarak birbirlerinden kaçınmamaları veya akordeon ve mızıkça gibi Kafkas çalgıları eşliğinde yapılan düğünlerde kadın ve erkeklerin aynı ortamda eğlenmeleri, ilk yıllarda yerli halk tarafından yadırganan konulardan olmuştur.

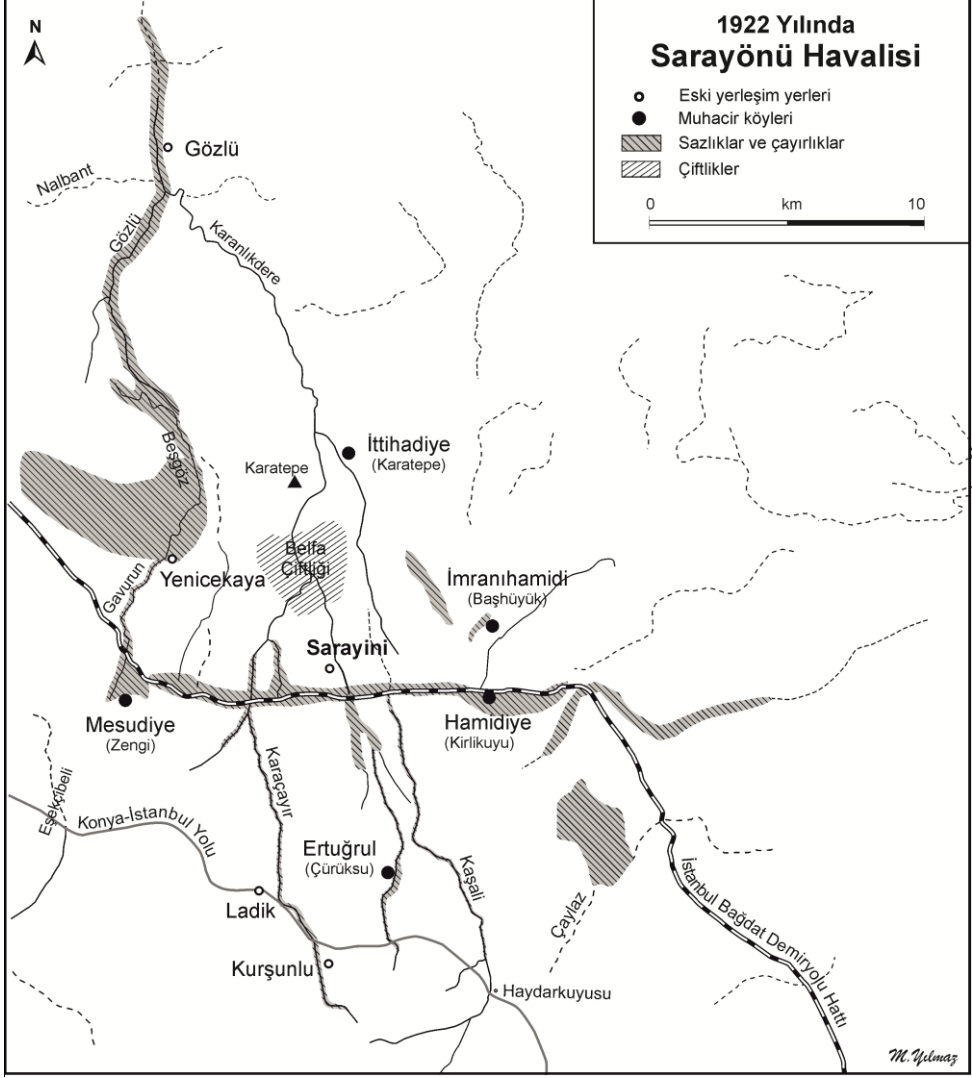
Sarayönü havalisinde yerleştirilen Rumeli muhacirleri, sanki Deliorman havalisinin kültür elçileri olmuşlardır. Yine Deliorman havalisinde olduğu gibi, oldukça sessiz ve sakin hareket eden ve sanki ağır çekimdeymişçesine yavaş konuşmaya devam eden muhacirler, çok tertipli ve planlı olan iş hayatlarını burada da sürdürmüşlerdir. Tıpkı Rumeli'deki gibi ferace giyip, kareli bezler (şal) örtünen muhacir kadınları, ne yerli kadınlar gibi tarlaya, davara gitmişler, ne de Çerkes kadınları gibi düğünlerde erkekler ile aynı ortamda eğlenmişlerdir. Hatta düğünlerde ayrı bir mekanda def eşliğinde oyun oynarken, erkekler tarafından izlenmeyelim diye dört bir tarafa nöbetçiler koymuşlardır. Potur pantolonları, işlemeli cepkenleri ve geniş kırmızı kuşakları ile tanınan muhacir erkekleri, ilk yıllarda yapılan düğünlerde yerliler gibi el kaldıramamışlardır. Çünkü Rumeli kültüründe, ancak kadınlar ve köçekler el kaldırır. Gelenekleri çiğneyerek kadınlar gibi el kaldıranlara kız verilmez. Davul-zurna çalmak çingenelere, oyun oynamak kadınlara mahsustur.

Teknik gelişmeleri daha yakından takip etmeye meyilli olan Rumeli muhacirlerinin getirdikleri yeniliklerden en dikkat çekenini at arabaları olmuştur. Çevrede muhacir arabası olarak bilinen bu arabalar, Tatar arabalarından çok farklıdır. Çok zarif görünen muhacir arabalarının kasaları düz ve süslü, tekerleklerinin etrafı ise lastik halka ile kaplıdır. Yolda giderken gerek sessizliğinden, gerekse kasasının şekli ve süslü olmasından hemen anlaşılır. Tekerleklerinin etrafında demir çember bulunan Tatar arabaları ise kilometrelerce öteden duyulacak şekilde yüksek ses çıkarırlar. Ancak süssüz olan kasaları, iki tarafa doğru yayvan ve yüksek olduğundan ot ve saman gibi hafif yükleri taşımakta daha kullanışlıdır.

Kırım ve Rumeli muhacirlerinin avlularda kurdukları küçük fırınlar çok meşhurdu. Genelde Tatarların fırınları daha büyük, Rumeli muhacirlerinin fırınları ise daha küçük ve yuvarlaktı. Her ikisi de ekme yapmak için saç kullanmayı bilmezlerdi. Tatarların tavada kızartılmış çiğ böreklerine karşı, Rumeli muhacirlerinin fırınlarda pişirdikleri tepsi börekleri çok meşhurdu. Yine daha çok Rumeli üzerinden Anadolu'ya giren kuru fasulye ve kırmızıbiber

muhacirlerin vazgeçilmez yemeklerindendi. Duvarlara asılan kırmızıbiberler, muhacir evlerinin süslerindendi.

Harita VII: 1922 Yılında Sarayönü Havalisi

Kaynak: 1/100.000 Türkiye Haritası, Pafta L28-29; Nazmi, Konya, s.69-70.

Sarayönü havalisine yerleşen muhacirlerin intibakı hiç de kolay olmamıştır. Her üç grup da, uzun süre kapalı toplum özelliği göstermişlerdir. Örf ve

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E SARAYÖNÜ HAVALİSİNDE NÜFUS HAREKETLERİ

adetlerini uzun süre korumaya çalışmışlar ve bu nedenle dışarıya kız vermemeye çalışmışlardır. İntibakları ancak üçüncü kuşakla mümkün olabilmıştır. Kırım ve Kafkas asıllı muhacir köylerinde, hâlâ intibak problemleri yaşanır. Mesela Sovyetlerin dağılmasından sonra içlerinden bazılarında, anavatana geri dönüş arayışları görülmüştür. Veya atalarının memleketlerinden getirdikleri bir semaver, fincan ya da başka bir eşyayı, bir nevi anavatandan kutsal emanetmiş gibi korurlar. Birbirlerine karşı daha tutkundurlar. Yerli halka nazaran bu tutkunluk, kendilerine daha örgütlü bir toplummuş hissini vermektedir. İçlerinden yükselip, önemli mevkilere gelenler, geride kalan hemşerilerini kollarlar. Bu kollama sırasında yetenek ve liyakata bakılmaz. Bu nedenle 1990'lardan önce bile, göçmen köylerinde sosyal güvenlik şemsiyesi altında bulunmayan birisine kolay kolay rastlanılmazdı.

Sonuç olarak, 1890'lardan itibaren dışarıdan nüfus çekmeye başlayan Sarayönü havalisinde, boş araziler kısa sürede dolmuştur. 1896'da istasyon binasının açılmasına kadar bölgenin merkezi Ladik köyü iken, bu tarihten itibaren merkez Sarayini köyüne doğru kaymıştır. İlk yıllarda kaynaşamayan yerli halk ile göçmenler, zamanla birbirlerini daha yakından tanımaya başlamışlardır. Hiç farkında olmadan göçmenlerin bazı örf ve adetleri yerli halka, yerli halkın bazı gelenekleri de göçmenlere geçmiştir. Artık Rumeli muhacirlerinin torunları düğünlerde Konyalım havası eşliğinde yerliler gibi el kaldırırken, Tatar sofralarında da çiğ böreğin yerini yerel tat olan etli ekmek almaya başlamıştır. Ancak günümüzün en büyük sorunu, köy ve kasabalardan şehre doğru başlayan göçtür. Bu gün muhacir köylerinde, hafta sonları dışında, üç-beş emekliden başka kimseyi bulmak çok zordur. Maalesef aynı sorun yerli köylerinde de başlamış olup, birçok köy yakın gelecekte yok olmakla karşı karşıyadır. Sebepler farklı da olsa, sanki yüzyıllar sonra Sarayönü havalisinin iskan tarihi, bir kere daha tekerrür edecekmiş gibi gözükmektedir.

KAYNAKÇA**A. Arşiv Kaynakları**

BOA, A\MKT.MHM, nr.529/70.

—, BEO, *Muhacirin Komisyonu Gelen-Giden*, nr.161; nr.759/38-2; nr.764/38-7.

BOA, DH.İD, nr.92-2/29.

—, HAT, nr.445/22276; nr.446/22289-İ; nr.452/22389.

—, İD, nr.22622; nr.93776; nr.95953; nr.97833; nr.1310.CA/46; nr.1310.CA/47;
nr.1321.Ş/22; nr.1321.RA/19; nr.1322.C/16; nr.1322.R/8.

—, İH, nr.20566.

—, İ.HD, nr.1035/81499.

—, İMM, nr.4851.

BOA, İMV, nr.15310.

BOA, İ.MVL, nr.122/3088.

BOA, MAD.d, nr.3074.

BOA, ML.VRD.TMT.d, nr.10502; nr.10509; nr.10512; nr.10518; nr.10521; nr.17585.

BOA, MV, nr.52, s.50/1.

BOA, NFS.d, nr.3305; nr.3307; nr.3355; nr.3402; nr.3471; nr.3473; nr.3475; nr.3479;
nr.3488.

BOA, ŞD, nr.1721/1; nr.1717/17.

BOA, YA-Hus, nr.241/15.

BOA, YA-Res, nr.29/41.

BOA, Y.Mtv, nr.65/118.

TKGM, TT, nr.104.

B. Süreli Yayınlar

İkdam, nr.4151, 14 Kanunuevvel 1321 (27 Aralık 1905).

Konya (Vilayet Gazetesi), nr.1894, 11 Teşrinisani 1324 (24 Kasım 1908).

Konya Vilâyeti Salnâmesi, Def'a 25, Konya Vilâyet Matbaası, Konya 1312.

Levant Herald, nr.34, 11 February 1891.

Salnâme (-i Vilâyet-i Konya), Def'a 5, Konya Vilayet Matbaası, Konya 1289 (1872).

Tercüman-ı Hakikat, nr.3043, 20 Temmuz 1304 (9 Ağustos 1888); nr.4006, 7 Teşrinisani
1307 (19 Kasım 1891); nr.4014, 2 Ağustos 1319 (15 Ağustos 1903); nr.9056, 11
Haziran 1322 (24 Haziran 1906); nr.9061, 16 Haziran 1322 (29 Haziran 1906);
nr.9077, 2 Temmuz 1322 (15 Temmuz 1906); nr.9159, 23 Eylül 1322 (6 Teşrinievvel
1906); nr.9345, 30 Mart 1323 (12 Nisan 1907); nr.9359, 13 Nisan 1323 (26 Nisan
1907); nr.9571, 13 Temmuz 1323 (26 Kasım 1907).

Sabah, nr.320, 17 Teşrinievvel 1306 (29 Ekim 1890).

C. Kitap, Makale ve Haritalar

Acaroğlu, M. Türker, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara 1988.

Akyol, İbrahim Hakkı, "Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji", *Tanzimat I*,
Maarif Vekaleti, İstanbul 1940, s.511-571.

Albüm, İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, nr. 90648/1-6.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.
- Baddeley, John F., *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, Çev. Sedat Özden, II. Baskı, Ankara 1989, s.19-20.
- 1/100.000 Türkiye Haritası*, Harita Genel Komutanlığı, Ankara 1995, Pafta L28-29.
- Bağcı, Abdurrahman, "Başhüyük Karaçay-Malkar Türkleri'nin Muhacereti-1", *Karaçay-Malkar: Başhüyük*, S.1, Konya 2003, s.17-19.
- Bala, Mirza, "Karaçay ve Balkarlar", *İA*, C.VI, Milli eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s.217-221.
- Barışta, H. Örcün, "Sarayönü ve Ladik'te Bulunan Türk Halılarında Bazı Örnekler", *Vakıflar Dergisi*, S.25, Ankara 1995, s.211-234.
- Bice, Hayati, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Ankara 1991.
- Bilgi, Necdet, "Osmanlı Dönemleri Nüfus Sayımları Hakkında", *Türk Yurdu*, XIX-XX/148-149, Ankara 1999-2000, s.117-124.
- Bozkurt, Nebi, "Halı", *DİA*, C.15, İstanbul 1997, s.251-262.
- Doğan, İsmail, "Karaçay-Malkar Türkleri'nin Coğrafyası", *Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı II*, Ankara 1997, s.2055-2061.
- Eren, Ahmet Cevat, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966.
- Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1953.
- Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, C.III, Yhz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKB, İstanbul 1999.
- Gözyaydın, Ethem Fevzi, *Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, İstanbul 1948.
- Hutteroth, Wolf-Dieter, *Ländliche Siedlungen im südlichen Inneranatolien in den letzten vierhundert Jahren*, Im Selbstverlag des Geographischen Instituts der Universität Göttingen 1968.
- Karaca, Yusuf, *Karaçay Türklerinde Dini Hayat: Başhüyük Kasabası Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2006.
- Karaçaylı, Yılmaz Nevruz, "Kuzey Kafkasya İstiklâl Mücadelesinde Karaçaylar", *Orhun*, Y.II, S.16, Ankara 1963.
- Karadeniz, Hasan Basri, *Atçeken Oymakları (1500-1642)*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (1831)*, II. Baskı, T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997.
- Karpat, Kemal, "Avrupa Egemenliğinde Müslümanların Konumu Çerkeslerin Sürgünü ve Suriye'deki iskanı", *Çerkeslerin Sürgünü*, Kuzey Kafkas Kültür Derneği Yayınlarından, Ankara 1992.
- Mehmet Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat ve Konya Seyahatı Hâtıratından*, Yhz. Ahmet Çaycı, Bayram Ürekli, Selçuklu Belediyesi Yayını, Konya 2010.
- Nalbantoğlu, H. Ünal, "Osmanlı Toplumunda Tarım Teknolojisi, Artı-Ürün ve Kent Ekonomisi", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, 8-10 Haziran 1973, Edt. Osman Okyar,

- Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1975, s.33-70.
- Nazmi, *Türkiye'nin Sıhhi-İçtimai Coğrafyası, Konya Vilayeti*, Öğüt Matbaası, Ankara 1922.
- Özdemir, M. Ali, "İklim Değişmeleri ve Uygarlık Üzerindeki Yansımalarına İlişkin Bazı Örnekler", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/2, Afyon 2004, s.173-192.
- Özyüksel, Murat, *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, İstanbul 1988.
- Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 год , Под редакцией Тройничкого , Выпуск 7, 1905.
- Tavkul, Ufuk, "Kafkasya ve Çevresindeki Türk Toplulukları", *Türkler*, C.20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.489-519.
- Topçu, Murat, *Karaçay-Çerkes (Özerk) Cumhuriyeti'nin Demografik Yapısı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Toraman, Ömer, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Yenilikler (1826-1876)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2002.
- Tönük, Vecihi, *Türkiye'de İdare Teşkilatı*, Ankara 1945.
- Türkeş, Murat, İklim Değişiklikleri: "Kambriyen'den Pleyistosene, Geç Holosen'den 21. Yüzyıl'a", *Ege Coğrafya Dergisi*, 22/1, İzmir 2013, 1-25.
- Saydam, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1976)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.
- Solmaz, Sefer, "Anadolu'da Karaçay Varlığı" *Türk Yurtları*, S.III, Ankara, 1990, s.50-51.
- Şentürk, Hüdayi, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi 1850-1875*, Ankara 1992.
- Şimşir, Bilal N., *Rumeli'den Türk Göçleri*, Belgeler, C.I, Ankara 1989.
- Uluçay, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992.
- White, Sam, *Osmanlı'da İsyan İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Aşfa Yayınları, İstanbul 2013.
- Yılmaz, Mehmet, *Konya Vilâyetinde Muhacir Yerleşmeleri*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996.
- , "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hatunsaray Nahiyesinde Nüfus ve Nüfus Hareketleri", *I. Uluslararası Hatunsaray (Lystra) ve Çevresi, Tarih, Kültür ve Turizm Sempozyumu* (Bildiriler) 2-4 Ekim 2011, Konya 2012, s. 307-333.
- , "Tanzimat Döneminde Sille Gayrimüslimleri", *Sille Aya Elenia Müzesi*, Editör İlker Mete Mimiroğlu, Konya 2014, s.30-54.
- , "Coğrafi Keşifleri Osmanlı Mutfağına Etkileri", *I. Türk Mutfak Kültürü Sempozyumu*, (14-15 Ekim 2010-Bilecik), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayını, Bilecik 2012, s.83-116.

E. İnternet

https://tr.wikipedia.org/wiki/Stefan_Stambolov (11.10.2014).

http://en.wikipedia.org/wiki/Kuban_Oblast#/media/File:Kuban_obl.jp
Erişim 20.09.2014).

<http://www.kafkasevi.com/uploads/karacay-cerkescum.jpg> (16.08.2014).

<http://www.iccrimea.org/images/harita.jpg> (17.08.2014).

BAŞHÜYÜK KÖYÜNÜN GÖÇ HİKAYESİ

Şamil BATÇAYEV *

GİRİŞ

Başhüyük köyünün tarihi şüphesiz, Kafkasya'nın Karaçay bölgesinden gelen muhacirlerle bağlantılıdır. Özellikle 1905-1907 yıllarında gelen kısmı ile; yani (orada kalanların verdiği isimle) "İkinci İstanbulcular" ile..

Diğer Kafkas milletleri gibi Karaçaylılar için de, Osmanlı topraklarına göç, tarihlerinin en dramatik anlarından biri olmuştur. Çünkü o dönemde Dağlılar (Karaçaylılar) kadar topraklarına değer veren pek az millet vardı. Onların atayurtlarını bırakıp başka ülkeye göçmeleri için çok sağlam sebepler olması gerekirdi.

İkinci İstanbulcular'ın öyküsü 1902 yılında başlar. O yıl Kuban Vilayeti yöneticisine gönderdiği gizli bir raporda, Karaçaylıların bağlı oldukları Batalpaşinskiy İlçesi'nin Atamanı şunları yazıyordu: *"..Bana verilen bilgiye göre, Teberdi köyünden Kipkeleni Ramazan ve Karabaşlanı Tuvoğan ile yine bu köyde yaşayan Kart Curt köyünden Golalanı Hacı Osman, etrafta dolaşıp halkı Türkiye'ye göçmek için tahrik ediyorlarmış. İşin asıl önderi olan birinci şahıs... Diğer ikisi de onun yardımcıları... Propagandalarını çoğunlukla Teberdi ve Sıntı köylerinin halkına, ayrıca Cögetey ve Mara köylerinde toprağı olmayanlara yapıyorlar. Kipkeleni Ramazan bu işle 2-3 yıldan beri uğraşiyor. Daha önce de 2-3 bin ruble toplayıp Türkiye'ye götürmüştü; göç işlerini takip edecek kişiye vermek için... Daha sonra "O adam aniden öldü, paranız da kayboldu..." deyiverdi millete... Şimdi bunlar 340 aileyi inandırmışlar kendilerine. Her birinden onar ruble toplayıp Yekaterinodar şehrinde bir avukat tutmuşlar..."¹*

*Dr.

¹ Krasnodar Kray Devlet Arşivi. Fonu 454. Envanter 1, İş № 5302, Sayfa 1.

Açıkçası o günlerde Rus İmparatorluğu Karaçaylıların gitmelerini pek de istemiyordu. Karaçay milletinin yaşadığı taşlık-kayalık, verimsiz topraklarda Rus Kazaklarının yerleşmek istemediği iyi biliniyordu. Bu yüzden Kuban Vilayeti yöneticisi öncelikle Karaçaylıların göç etmek istemesinin sebeplerinin araştırılmasını emretti. Bunun üzerine Batalpaşa İlçesi Atamanı köylerde gezip halkla konuştu ve neden Kafkasya'yı bırakıp Türkiye'ye göçtüklerini sordu.

Görüşmelerden anlaşıldığına göre üç konu öne çıkıyordu.

Birinci ve en önemli sebep din ile ilgili ve ideolojiktir: Karaçaylılar Çarlık Rusyası'nca dinlerinin, adetlerinin ve dillerinin yok edilmek istendiğini düşünüyorlar, bu korku ile artık Müslüman topraklarında yaşamak istiyorlardı.

Göç isteğinin ikinci sebebi ise ekonomiktir; arazi yetersizliği yüzünden geçim şartlarında oluşan belirgin zorluk.

Meselâ 1905 yılında en fazla göç Teberdi köyünden yapılmıştı: 117 ailede 752 erkek ve 771 kadın... 1906-1907 yıllarında da epey kişi gitmişti. Peki, bu kadar insan neden göçüyordu?

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyıl başlarında Rus devleti, Teberdi köyünün yaylalarına el koydu ve hazine arazisine dönüştürdü; sonra da turistik sayfiye ve dinlenme merkezleri inşa etmeye başladı. Günümüzde turistik Dombay ve Teberda (Kurort) şehirlerinin yer aldığı bu arazileri kaybeden dağlıların önemli bir kısmı, tek geçim kaynakları olan hayvancılığı yapamaz hale düştüler.

Göçü zorlayan bir sebep daha vardı. Dağlılar, Rusya'ya dâhil olmalarından beri uygulanan esaslara göre, zorunlu askerliğe çağırılmazlardı (Komşu halklardan Osetler ise Rusya'daki diğer bazı halklar gibi askerlik hizmetine tabi idi). Ancak büyük savaş dönemlerinde, Çar'ın isteği üzerine, dağlı gençlerden gönüllü olarak oluşturulan bazı atlı birlikler Rus ordusuna gönderildi. Bu askerlerin savaşta gösterdiği yiğitlik Çarlık yöneticilerinin dikkatini çekti ve Dağlıları da imparatorlukta diğer milletler gibi askere almaya başlamak için bir proje hazırlandı. İşte bu hazırlıkların duyulması, dağlı ana- babalarda büyük bir korku doğurmuştu².

1902 yılında 372 ailede 4.559 kişi göç için dilekçe vermiş, hazırlıklara başlamıştı. Bu ailelerin köylere göre dağılımı ise şöyleydi:

Teberdi: 131 aile,	Sıntı: 31 aile,
Mara: 5 aile,	Taşköpür: 10 aile,
Duvut: 31 aile,	Cazlık: 42 aile,
Kart Curt: 26 aile,	Hurzuk: 17 aile,
Uçkulan: 29 aile,	Cögetey: 39 aile. ³

² Krasnodar Kray Devlet Arşivi. Fonu 454. Envanter 1, İş № 5302, Sayfa 36-37.

³ Krasnodar Kray Devlet Arşivi. Fonu 454. Envanter 1, İş № 5302, Sayfa 76-83.

Görüldüğü gibi Karaçay'ın en eski ve büyük köyleri Kart Curt, Hurzuk ve Uçkulan'dan oluşan Ullu Karaçay bölgesinden (ki bu köylerin her birinde ortalama 1.000 aile yaşıyordu) göçenlerin toplamı, Teberdi'den göçenlerin ancak yarısı kadardı. Bu durum da yine ekonomik sebeplere bağlıydı. Rus devleti Karaçay'a bir kısım arazilerini geri verdiğinde, Ullu Karaçay'daki (özellikle Kart Curt ve Hurzuk'taki) zengin arazi sahipleri, biy ve büyük özden tukumları, bunların çoğunu ele geçirmişlerdi. Böylece Teberdi, Sıntı, Cögetey gibi yeni kurulmuş köylerde arazi sıkıntısı iyice kendini göstermeye başlamıştı. Başka çare bulamayan topraksızlar da Osmanlı topraklarına yöneldiler.

Çarlık yönetimi, muhacirleri göndermemek için elinden geleni yaptı ve iki yıl boyunca çeşitli bahanelerle onları oyaladı. Ancak dağlıların kararlılığı karşısında, taleplerini kabul etmek zorunda kaldı ve sonunda göç izni verildi. Böylece 1904 yılı sonbaharında, aileler yol hazırlıklarına başlayabildiler.

Nihayet bir yıl sonra hazırlıklarını tamamlamış olan muhacirler Karaçay'dan ayrıldılar ve Novorossiysk (Sucuk Kale) limanında toplandılar. Muhacir ailelerin geldikleri köylere göre dağılımı şöyleydi:

Teberdi: 117 aile,	Sıntı: 22 aile,
Mara: 3 aile,	Taşköpür: 10 aile,
Duvut: 21 aile,	Cazlık: 31 aile,
Kart Curt: 32 aile,	Hurzuk: 13 aile,
Uçkulan: 13 aile,	Cögetey: 38 aile. ⁴

1905 yılının 23 ve 24 Kasım günleri boyunca 300 ailede 3.497 kişi (1.754 erkek, 1.743 kadın) eşyalarıyla gemilere bindiler; 25 Kasım günü akşamı da limandan hareket ettiler⁵.

İlk listede adı olan 72 aile, çeşitli sebeplerle yola çıkamamıştı. Bunların bir kısmı verdikleri dilekçede, birkaç ay içinde diğerlerinin ardından yola çıkmak istediklerini belirttiler.

Bazı aileler ise bu süreç içinde göçten vazgeçtiler. Meselâ benim dedemin dedesi Batçalı Şidak Hacı'nın adı, 7 erkek ve 13 kadından oluşan ailesi ile birlikte 1902'de göçmek isteyenler listesinde mevcutken, 1905 ve 1906'da göçenler arasında ise yoktur⁶.

1905 yılı sonunda giden göç kafilesine yetişemeyenler, 1906 yılı baharında yola çıkmak istiyorlardı ama resmi işler yine uzadı ve hareket etmeleri Eylül

⁴ Krasnodar Kray Devlet Arşivi. Fonu 454. Envanter 1, İş № 5302, Sayfa 210-214.

⁵ Krasnodar Kray Devlet Arşivi. Fonu 454. Envanter 1, İş № 5302, Sayfa 209.

⁶ Krasnodar Kray Devlet Arşivi. Fonu 454. Envanter 1, İş № 5302, Sayfa 76-83, 210-214.

ayına kaldı⁷. Bu ikinci kafilede Sıntı'dan 7, Cögetey'den 3, Kart Curt'dan 2, Duvut'dan 1, Klıç köyünden de 2 olmak üzere, toplam 15 ailede 105 kişi (61 erkek, 44 kadın) bulunuyordu⁸.

Göçmeye hazırlanmalarına rağmen çeşitli sebeplerle ikinci kafileye de yetişemeyen bazı aileler, 26 Eylül'de Batalpaşinski İlçesi Kazak Atamanı'na bir dilekçe verdiler. Dilekçeyi üç köyden 17 aile adına Kart Curt'lu Hubiyleni Soltan, Cazlık'lı Gacalanı Tengiz ve Duvut'lu Aliy Efendi imzalamıştı⁹. Ataman dilekçeyi Yekaterinodar'a Kuban Vilâyeti'nin yöneticisi General Babiç'e sevk etti. O da bu dilekçeyi onayladı, yalnız aralarında aranan kişiler varsa, yutdışına bırakılmamalarını emretti¹⁰. 4 Ekim'de Novorossiysk'deki Osmanlı Konsolosluğu da bu Karaçaylı grubun Türkiye'ye göçünü kabul ettiklerini bildirdi. General Babiç bu defa Tiflis'e, Kafkas Askeri Bölgesi Genel Kurmayı'na dağlıların geçişi için izin isteyen bir yazı yazdı. 10 Ekim'de Tiflis'ten gelen telgraf, bu 17 aileye göç için zaten daha önceden izin verilmiş olduğunu belirtiyordu.

Bunun üzerine Babiç, Batalpaşinsk İlçesi Atamanına şu emri gönderdi. Göçmek isteyenlerin hepsi, bir ay içinde hazırlıklarını tamamlayacaklar ve Ramazan ayının bitiminden sonra, 10 Kasım'da (Karaçay Bölgesi'nin Pristavı'nın karargâhının bulunduğu) Akkala'da toplanacaklardı.¹¹ Ancak o gün 17 aileden hiç biri Akkala'ya gelmedi. Karaçay bölgesinde Pristav (Rus askeri ve idari yöneticisi) görevini, kendisi de aslen Malkarlı bir biy (prens) olan Abaylanı Musos yürütüyordu. Pristav 12 Kasım'da amiri olan Batalpaşinsk İlçesi Atamanına gönderdiği raporda şunları yazıyordu: *"...Bana kimse gelmedi. Duvut köyünün muhtarının söylediğine göre, o köyden sadece 3 aile göçmek istiyor. Ancak bunlardan birinin babası mahkemeye tutuklanmış durumda. Diğer ikisinin ise -vergilerini ödemediklerinden- gitmelerine izin verilemez. Bunların dışındaki aileler göçmek istemediklerini söylemişler. Diğer köylerden de kimse gitmek istemiyor gibi görünüyor..."*¹².

Sonuçta 1906'da bu son gruptan göçen olmadı, elimizdeki kayıtların dışında göçen olduysa da, 3-4 aileden fazla olamaz. 1907-1908 yıllarında da bazı Karaçaylılar Türkiye'ye göçmüş olabilir; ama sayıları pek fazla değildir. "İkinci İstanbulcular"ın göç öyküsü işte kısaca böyledir.

Muhacirler Türkiye'ye geldikten sonra bir kısmı trenle Konya'ya getirildi. Burada yöneticiler onlara *"...kendinize bir yer seçin ve burada yerleşip kalın..."*

⁷ Krasnodar Kray Devlet Arşivi. Fonu 454. Envanter 1, İş № 5302, Sayfa 232-233.

⁸ Krasnodar Kray Devlet Arşivi. Fonu 454. Envanter 1, İş № 5302, Sayfa 235-237

⁹ Krasnodar Kray Devlet Arşivi. Fonu 454. Envanter 1, İş № 6402. Sayfa 5.

¹⁰ Krasnodar Kray Devlet Arşivi. Fonu 454. Envanter 1, İş № 6402. Sayfa 3-4.

¹¹ Krasnodar Kray Devlet Arşivi. Fonu 454. Envanter 1, İş № 5302. Sayfa 29-34.

¹² Krasnodar Kray Devlet Arşivi. Fonu 454. Envanter 1, İş № 5302. Sayfa 38-39.

dediler. Belirlenen yeri beğenen Karaçaylılar da bunu kabul ettiler. Muhacirler için inşa ettirilen yeni evler hazır olana kadar aylarca Konya'daki hanlarda "Pâdişâhın Misafiri" olarak kaldılar¹³. Daha sonra da kendileri için kurulan köye "Ümrân-ı Hamîdiye" (Sultan Abdülhamîd'in Hediyesi) adını verdiler. Cumhuriyet Dönemi'nde köy "Başhüyük" adını aldı.

O zamandan beri varlığını sürdüren bu güzel köyden, geçen yüz on yıl içinde, pek çok değerli insan yetişmiştir. Günümüzde Başhüyük, Türkiye'deki Karaçaylı muhacirlerin en büyük köyüdür. Dağlılar yeni vatanlarında da saygın bir konum kazanmışlar ve iyi biçimde tanınmışlardır.

¹³ Sılpağarlanı Y.N. Türkiyede Yaşayan Karaçay-Malkarlılarda Demografik Durum ve Nüfus Hareketleri //AKBA – 2004 - №2. pp. 40-45.

KONYA'DAKİ KARAÇAY SÜLALELERİNİN ATAYURTLARINDA SUFİLER

Raşid HATUYEV *

GİRİŞ

Diğer Kuzey Kafkas milletleri gibi Karaçay'da da sufi faaliyetleri ilk defa Altın Orda döneminde başlamıştı. O zamanlar bölgede Kübreviyye ve Yeseviyye Tarikatları mevcuttu.

Karaçaylılar ecdatlarının bir kısmının Macar adlı şehirden geldiğini söylemektedirler. Mevcudiyeti tarihi kaynaklarda gösterilen bu büyük şehirde Altın Orda hükümdârının yazlık ikametgâhı bulunuyordu. Tarihçiler Macar'da sûfilere ait çeşitli mekanların da (hankâh, zâviye, vb.) mevcut olduğunu bildiriyor. Şehri ziyaret etmiş olan İbn-i Batuta (1333) şunları yazıyor: "...Ben Macar Şehri'ne gittim. Burası Türk şehirleri arasında en iyilerinden biridir. Macar'da Cuma namazı kıldık...".

Takip eden asırlarda Kuzey Kafkasya'ya tarikatlar özellikle de Nakşibendîlik, hem Orta Asya hem de Osmanlı İmparatorluğu yönlerinden girip yayılmaya başladı. Orta ve Batı Kafkasya'da İslam'ın yayılmasında da sûflerin büyük rolü oldu. Manevî zincirin (silsile) **Şah Bahâuddin Nakşibendî**'den başlaması, daha sonra da müceddid **Şeyh Ahmed Fârûkî** (1563/4-1625) ve **Şeyh Hâlid Bağdadî** (+1827) yolu ile gelmesi sebebiyle, tarikatın bu koluna *Nakşibendiyye-Müceddiyye-Hâlidîyye* deniyordu. Şeyh Hâlid'den sonra müridi **Şeyh İsmail Kürdamîri-Şirvanî**'nin gayretleriyle bu tarikat Kafkasya'ya da girdi.

Karaçay'da kullanılan sûfî kitaplarında bildirildiğine göre, Kafkasya'daki Nakşibendîlik iki ayrı mürşidden gelen iki kola bölünmüştü:

* Dr. W. Humboldt Adlı Orta-Avrupa Enstitüsü Direktörü, Çek Cumhuriyeti

Şakay'ulu Hacı (Botaşlanı Hacı Muhammad)

Birinci Kol: Tarikat, **Has Muhammed Şirvânî**'den Dağıstan'da **Şeyh Muhammed Yarağî** (1772-1838)'ye, ondan da **Cemâleddin Kazikumukî** (1788-1869)'ye ulaşmıştı. Onun izni ile irşad görevi **Şeyh Abdurrahman Sugûrî**'ye verilmiş; ondan **Tetekay Hacı**'ye, ondan da **Şeyh Şerâfeddin**'e geçmişti. Bu zatların hepsi Dağıstan'da idiler. Şeyh Şerâfeddin, Karaçaylı müridi **Botaşlanı Hacı Muhammad'a** (**Şakay'ulu Hacı**) (1895-1937) irşad yetkisi vermiş, o da memleketinde bir sûfi cemaati oluşturmuştu.

Silsile ayrıca, yukarıda adı geçen Şeyh Abdurrahman Sugûrî'den, halifesi Dağıstanlı **Hacı Seyid Efendi** yolu ile "Kazanişi" adlı Kumuk köyündeki **Hacı Efendi**'ye de gelmişti. O da Karaçaylı müridi **Bicileni Ojay Efendi** (1889-1937)'ye irşad izni vermişti. Böylece Nakşibendî tarikatının Kafkasya'daki birinci kolundan Karaçay'da iki ayrı dal doğmuştu.

Bicileni Ojay Efendi (önde ortada) ailesiyle.

İkinci Kol: Silsile, Şeyh İsmail Kürdamîrî'den sonra farklı bir halife **Şeyh Muhammed Salih** ile de yürümüş, ondan **İbrahim Hacı Kutkaşânî**'ye, ondan Lali köyünden **Yunus Hacı**'ye, ondan Almalı köyünden **Şeyh Mahmud** (1810-1877)'a, ondan da Tal Köyü'nden **Ahmad Efendi**'ye geçmişti. Bu şeyhlerin tamamı Azerbaycan'da yaşamışlardı. Şimdiki Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti topraklarından **Şeyh Temirhan** da, bu Ahmad Efendi'nin müridi olmuş ve ondan irşad izni alıp yurduna dönmüştü.

Sonuç olarak, Karaçaylıların yaşadığı Yukarı Kuban Bölgesinde, Nakşibendî Tarikatı'nın Kafkasya'daki iki kolundan üç ayrı gurup oluşmuştu.

Karaçay'da Nakşibendî tarikatına katılanlar arasında tanınmış kişiler vardı.

Meselâ **Akbaylanı İsmail Efendi (Çokuna Efendi)** (1873/4-1937), Arap

harflerine dayanarak Karaçay milletinin ilk alfabesini oluşturmuş, Karaçay'daki ilk gazeteyi çıkarmış, ilk kitabı yazıp bastırılmış öncü bir aydındı; aynı zamanda din adamı olarak halka hizmet ediyordu. Onun yazdığı Karaçayca "Mavlut Kitabı" bugün de kullanılmaktadır. İsmail Efendi'nin kardeşlerinin çoğu 1905'te Osmanlı İmparatorluğu'na göçtüler.

Çokuna Efendi (Akbalanı İsmail)

Haçirleri Yusuf Efendi (+1903) tanınmış bir din adamıydı ve yazdığı şiirlerle Karaçay'da dînî edebiyatın kurucularından biri olmuştu.

Dağıstan'dan gelip Karaçay'a yerleşen ve "Kumukları" adlı sülaleyi kuran Abdülkadir oğlu **Adam Efendi** (1848-1933), Cazlık köyünde medrese açmıştı.

Batçalı Hacı Bekir Efendi (1859-1944) diğer Müslüman Kafkas milletlerindeki (Dağıstan, Çeçen, İnguş) yakın ilişki içindeydi. Kâdirî Tarikatı'na mensup temsilciler, sürekli ona misafir gelirlerdi.

Özdenleni Buşay Amma (1860-1943) tanınmış bir tarikat mensubu idi. Yukarıda bahsedilen Şakay'ulu Hacı'yi önce o okutmuştu. Kur'an ile hastaları tedavi ederdi

Özdenleni Habat Efendi (1885-1939), veli olarak bilinir, keramet sahibi olduğuna inanılırdı.

Dağistan'da okumuş olan **Dolalanı Aliy Efendi** (1880-1974) de Kur'an ayetleri okuyarak hastaları iyileştirmesi ile tanınırdı.

Karaçaylı sûfiler içinde **Batçalanı Davud Efendi**'nin (1902-1991) büyük itibarı vardı. Komünist diktatörlük döneminde tutuklanmıştı. Yetiştirdiği talebeleri de halk arasında büyük saygı görüyordu.

Yine bir tarikat mensubu olan **Semenleni Unuh Hacı**'nin kerametleri hâlâ halk arasında hatırlanmaktadır. Onun oğlu **Cırcı İsmail** ise Karaçay'ın en büyük halk şairi sayılmaktadır ve o da Nakşibendî'dir.

Tanınmış bir din adamı olan **Koçharlanı Mussa Efendi** (1900-1977) tarikat yoluna Dağistan'da okurken girmişti. Onun yazdığı "*Maolut bla Zikirle*" adlı kitabı günümüzde Karaçay'da kullanılmaktadır.

Gapbuşlanı Yahya Efendi (1905-1986) tarikat mensubu idi; sûfî tarzında yazdığı şiirleri ile halk arasında tanınmış ve sevilen bir zat idi.

Bicileni Astakgu Efendi (1910-1986) tarikatın Ojay Efendi kolunu, onun takipçisi olarak devam ettirmişti.

Bahsedilen sûfî guruplara katılanlar içinde, Karaçay'ın tanınmış büyük sülâlelerine mensup kişiler vardı. Bunlar içinde özellikle Akbay, Bayramuk, Batça, Bici, Botaş, Özden, Korkmaz, Koçhar, Semen ve Silpağar sülâleleri ön plana çıkmaktaydı. Bu sülâlelerden pek çok kişi Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkiye'ye göçmüşler, Başhüyük, Yakapınar, Doğlat, Çiftlikköy ve Çilehane gibi köylere yerleşmişlerdi.

Yukarıda ismi geçen şahısların bir kısmı (meselâ Şakay'ulu Hacı, Ojay Efendi, Buşay Amma, Habat Efendi ve çokuna Efendi) komünist rejim tarafından yok edildiler; pek çoğu da ya hapse atıldı ya da Sibiryaya sürüldü. Yine de tarikatlar yer altına çekilerek yaşamaya devam ettiler.

Son zamanlarda Kuzey Kafkasya müslümanları arasında, Türkiye'deki mürşitlere yönelik bir ilgi başlamıştır. Özellikle Nakşibendî tarikatı ile ilgili pek çok kitap ve usul, Türkiye'den Kafkasyaya gelmektedir.

Sûfîlerin metodları Karaçay'da eskiden beri değerli görülmüş; samimi olarak bu yola girmiş kişilerin iyi halleri, yumuşaklıkları, iyi niyetleri takdirle anılmıştır. Çeşitli iç problemlerden muzdarip olan Kafkasya'nın manevi bir aydınlanmaya muhtaç olduğu şüphesizdir. Bu olmadan Kafkas milletlerinin birbirleriyle anlaşacak bir dil bulması ve kavgaların durması imkânsızdır. Böyle bir aydınlanmanın en etkili yöntemlerinden birinin tarikat yolu olduğunu tarihimiz açıkça göstermektedir.

Bize göre Türkiye'de yaşayan (Karaçaylılar dâhil) muhacir Kafkaslılar ve onlarla birlikte Türk kardeşlerimiz, bu aydınlatma işine katkıda bulunabilirlerse komşu Kafkasyaya büyük bir yardımda bulunmuş ve büyük sevab işlemiş olacaklardır. Taraflar arasında köprü kuracak olanlar âlimlerdir. Onların değerli sözleri, samimi faaliyetleri ve anlamlı kitaplarıyla milletlerimiz arasında çok yakın ve sıkı ilişkiler kurulması mümkün olacaktır.

TÜRKİYE'YE GÖÇMÜŞ AİLELERİN KARAÇAY'DAKİ ARAZİLERİ

Vladimir BİCİYEV

GİRİŞ

Kafkasya'nın Karaçay bölgesinden ayrılıp Türkiye'ye göçen ve Başhüyük, Gökçeyayla, Yakapınar gibi köylere yerleşmiş olan ailelerin, anavatanlarında "tukum cer" adı verilen, kendi tukumlarına (sülâlelerine) ait arazileri vardı. Bu aileler, muhaceret yolculuğuna çıkmalarına kadar, sülâlelerinin birer üyesi olarak bu arazilerden yararlanıyorlardı.

Araziler kullanım amaçlarına göre dört türlü idi. Karaçaylıların "biçenlik" ve "çallık cer" dedikleri araziler, hayvan besiciliğinde kullanmak için ot biçmeye ayrılmış çayırıklardı. Hayvan otlatmaya ayrılmış otlaklar "otlav"; sürülüp ekini kaldırılan tarlalar da "sürüvoçu saban" olarak adlandırılıyordu. Ormanlık ve koruluk niteliğindeki arazilere ise "çeget ülüş" deniyordu.

Bu araştırmada, pek çok kişiye sorulup derlenen bilgilere dayanarak, tukumların arazilerinin nerelerde olduğu ve nitelikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Karaçay'ın prens tukumu olan **Kırımşavhalları**'nın çayırık arazileri, Suvlu Kol, Küzlük Orunla, Açar Tübü, Teyrikul Tübü ve Gerüölgen'deydi. İndiş Başı'ndaki araziler **Botaşları** ile; Cuvaklı'daki çayırık, otlak ve ormanlık araziler ise **Özdenleri** ve **Mahametleri** ile ortaklı. Bunların dışında Kartcurt'un kuzeyindeki arazileri de, **Cukkaları**, **Karaketleri**, **Köbekleri**, **Sılpağarları** ve **Sarıları** tukumlarına mensup aileler ile ortak kullanıyorlardı.

Bir diğer prens tukumu **Dudaları**'nın ormanlık, otlak ve çayırık arazileri, Calan Kol, Taşlı Kol, Çeget Tala ve Borsuklu'daydı. Ullu Tübü mevkiinde Dudalanı Mirzakul'un, Şikildi'de de Dudalanı İsmail'in ailelerine ait çayırıklar vardı. Dudaları ayrıca Bağatır Tala'da **Mahametleri** ile; Suvlu Tala'da **Botaşları** ve **Baykulları** ile; Ullu Ağaç'ta **Borlakları**, **Hasanları**, **Toturkulları**, **Özdenleri**, **Botaşları** ve **Bayramkulları** ile ortak arazilere sahiptiler.

İleri gelen özden tukumlardan **Bayramukları**'nın Kala Baş ve Tikkulak'ta otlak, çayırılık ve ormanlık arazileri, Ullu Ağaç'da çayırları, Calan Kol'da da çayır ve ormanı vardı. Bağatır Tala'daki çayır **Baykulları** ile bölüşülmüştü. Bayramukları Ahmat'ın ailesine ait çayırılık ise Beklegen'de yer alıyordu.

Yukarıda bahsedilen Tikkulak'taki otlak, çayırılık ve ormanlık arazilerinde **Bayramkulları** da pay sahibiydiler. Bayramkulları ayrıca, **Özdenleri**, **Dudaları**, **Toturulları** ve **Botaşları** ile Ullu Ağaç'taki otlaklara da ortaklı.

Botaşları tukumunun Mara Baş'ında çayırılık ve ormanlık, Bavkol'da da çayırılık ve otlak arazileri vardı. Ayrıca bazı ormanlık ve çayırılık arazilerde de başka tukumlarla ortaklılar; Kızıl Kaya'da **Hubiyeleri** ile; Çılmas'da **Begeulları** ve **Bekirleri** ile; Ullu Ağaç'ta **Toturkulları**, **Dudaları**, **Bayramkulları** ve **Özdenleri** ile; Suulu Tala'da da **Dudaları** ve **Baykulları** ile.

Hubiyeleri'nin Murdih Kol, Açalık Kışlık ve Murdih Makalı mevkilerinde otlakları, çayırları ve ormanları vardı. Ayrıca Kökle Kaya'da çayırılık ve otlaklar ile sürülen tarlalara sahiptiler.

Bicileri tukumunun, Kökle Kaya ve Duarbat (Calan Kol)'daki otlak ve çayırılıklarına ek olarak, Şiyaklı Sırt'da da **Acileri** ile ortak çayırılık arazileri vardı.

Hasanları tukumundan ailelerin Marca'da otlak ve çayırılık, Gürbeci Dorburn'da çayırılık ve orman; Tögerek Tala'da **Cankulları** ve **Baykulları** ile ortak çayırılık; Çalmak Orun'da **Mekerleri** ile ortak çayırılık arazileri vardı. Ayrıca Hurzuk'ta Mırdı mevkiindeki arazilerde de pay sahibiydiler.

Şıdıkları'nın Aman Kol'da otlak ve ormanlık; Erk Murza'da çayırılık ve otlak, Künlü'de çayırılık, Arğış Dorburn'da da çayırılık ve otlak arazileri bulunuyordu. Arğış Dorburn'da **Şamanları**'nın da arazileri mevcuttu.

Orusları tukumundan aileler Mırtaz Tala ve Calan Kol'da çayırılık, Eliya Urğan'da da otlak, çayırılık ve ormanlık arazileri kullanıyorlardı

Aliyeleri'nin çayırılık arazileri, Eliya Urğan, Şausugüt ve Hudes nehri yanındaki Gumail Tübü mevkilerindeydi.

Özdenleri'nin, Ak Tübü, Kulaklı ve Teyri Tübü mevkilerinde otlak ve çayırılık; Kısırla Sürgen'de ise otlak, çayırılık ve ormanlık arazileri vardı. Özdenleri İbrahim ve Aliy ailelerinin Hırhalı Talası mevkiinde çayırılık arazileri bulunuyordu. Belirtildiğine göre Özdenleri'nin bazı çayırılık arazileri de başka tukumlardan aileler ile ortaklı: Zankoy Tala'da **Karabaşları** ile, Cuvaklı Talası'nda **Kırımşavhalları** ve **Mahametleri** ile; Ullu Ağaç'da **Toturkulları**, **Botaşları**, **Dudaları** ve **Bayramkulları** ile.

Tekeleri, Taşköpür yakınındaki Kara Sırt'da otlak, çayırılık ve ormanlık arazilere; **Tebuları**'ndan bazı aileler de Oğarı Hudes, Eki Ara ve Hacı Ali Tala'da çayırılıklara sahiptiler.

Laypanları tukumuna mensub ailelerin Sabalık ve Kamişli'de çayırılık; Nauruz Bau Etgen'de otlak; Artık'da da çayırılık ve ormanlık arazileri bulunuyordu. Ayrıca Bıkılı Kışlık'da da **Bayramkulları**'ndan ailelerle ortak arazileri vardı.

Teyrikul Tübü mevkiindeki çayırlar ile otlaklar, **Elkanları** tukumuna mensub aileler tarafından kullanılıyordu.

Çomalari'nin çayırları Kala Başında, **Çotçaları**'ninki ise Terskol ve Enikoy'da yer alıyordu. Çotçaları ayrıca Çuçhur'da da çayırılık ve ormanlık araziler ile otlaklara sahiptiler. Çotçaları'nın Amalçaları atavuluna mensub ailelerin ise İngibek Arıthan'da beş adet sürülebilir tarlası vardı.

Aybazları Cumerten'da otlak, çayırılık ve ormanlık arazilere, Caşırın Kala'da da otlaklara sahiptiler.

Calan Kol'da **Korkmazları**'nin çayır, ormanlık ve otlakları; Mamatay Başında **Tambiyeleri**'nin otlak ve çayırları, Murduh'ta ise **Sılpağarları**'nin arazileri bulunuyordu.

Kobanları'nin Taşlı Kol ve Bababuk'da otlak ve çayırılıkları, Makalı'da çayırılığı; **Kobaları**'nin ise Tuvarçı Orun'da ormanlık arazileri bulunuyordu.

Canközleri'nin Caşırın Kala'da otlakları; **Kappuşları**'nin ise Boğak Cer'de otlak ve ormanlık arazileri, Patçah Ceri'nde de otlakları vardı.

İjaları tukumuna mensub ailelerin otlak, çayırılık ve ormanlık arazileri Taşlı Kol'da; yakın akarabaları sayılan **Lepşokları**'ninkiler ise Calan Kol ve Murduh'taydı.

Karakterleri'nin Teşik mevkiinde çayır ve otlakları; **Tohçukları**'nin Kısırla Sürgen ve Ullu Ağaç'ta çayırları, Misti'da çayır, ormanlık ve otlakları; **Karaları**'nin At Col'da otlak ve çayırları **Ebzeleri**'nin de Artık'da çayırılık, otlak ve ormanlık arazileri vardı.

Akbayları, Küntübü mevkiinde; **Begeulları** Çılmas'ta; **Toturkulları** Ullu Ağaç'ta; **Halköçleri** İndiş Başında; **Bolatları** Ekibüger'de; **Goçiyaları** Marca'da, **Cankulları** da Aksuv yanı ve Kırk Karasuv kıyısında çayırılık arazilere sahiptiler.

Golaları ile **Kayitleri**, Calan Kol'daki otlak ve ormanlık arazilerini ortak kullanıyorlardı.

Borlakları'nin Mırdı'daki çayırılık arazileri, **Dudaları**, **Temirbolatları** ve **Dinaları** ile ortaklı.

Karabaşları'nin çayırılık ve ormanlık arazileri Şheldi'de ve (**Borlakları** ile ortak kullandıkları) **Koylar Öltürgen**'de idi.

Ullu Karaçay bölgesinde bazı bölgeler, belli bir tukumun adı ile adlandırılmıştı. Meselâ "Gebenleri" adıyla bilinen bölgedeki çayırılık, otlak ve

ormanlık araziler, **Gebenleri** tukumuna mensup ailelere aitti. “Bağatır Tala” mevkiindeki çayırliklar da **Bağatırları**’nındı.

Derlenen bilgilerden Şu sonuçlar çıkarılabilir.

Öncelikle, Karaçaylı ailelerin özel mülkiyetine geçmiş olan arazilerin ekseriyeti, kış için otu biçilen çayırliklardı; sonra da otlaklar geliyordu.

İkincisi, (aksini savunanlar olsa da), özel aile mülkiyetine geçen araziler içerisinde, ormanlar da mevcuttu.

Son olarak, aile mülkiyetine geçmiş bu arazilerin çok büyük kısmı, bugünkü yönetim sisteminde Karaçay rayonu (ilçesi) toprakları üzerinde yer alıyordu.

KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA GÖÇLER ÇERÇEVESİNDE KARAÇAY-MALKAR TÜRKLERİ'NİN SARAYÖNÜ BAŞHÜYÜK KASABASINA YERLEŞTİRİLMELERİ

*Merve Karaçay TÜRKAL **

I. Karaçay-Malkar Türkleri ve Yaşadıkları Coğrafya

Günümüzde Rusya Federasyonu sınırları içerisinde bulunan, batıda Karadeniz kıyılarından doğuda Hazar Denizi'ne kadar uzanan ve idari olarak da otonom cumhuriyet ve bölgelere ayrılmış olan Kafkasya, (Bice 1989: 3) çeşitli kültürlerin binlerce yıldır geçtiği ve karşılaştığı bir bölge olup dünyanın en eski ve sürekli yerleşik toplumlarını barındırmıştır. (Baddeley 1989: 22)

Kuzey Kafkasya'da yaşayan halklardan biri olan Karaçay-Malkar Türkleri bugün çoğunlukla bu bölgede Rusya Federasyonu'na bağlı Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ile Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar.

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nin başkenti Çerkessk şehridir. Cumhuriyet sınırları içerisinde Karaçaylılar, Kabardeyler, Besleneyleyler, Abazalar, Nogaylar, Ruslar, Osetler ve Ukrayna Kazakları yaşamaktadır. Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'nin Başkenti Nalçik şehridir. (Tavkul 2009: 28)

Karaçaylılar yaklaşık 200 bin kişilik bir nüfusa sahip iken, Malkarlıların nüfusu da 130.000 yakındır. Karaçay-Malkarlılar Kafkasya dışında, 1943-1944 yıllarında sürgüne gönderildikleri Orta Asya'da, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da yaklaşık 20.000 kişilik bir nüfusa sahiptirler. 1886 ve 1905 yıllarında Türkiye'ye göç eden Karaçay-Malkarlılar da Türkiye'de yaklaşık 20.000 kişidirler. Türkiye'deki Karaçay-Malkarlılar, Ankara, Eskişehir, Afyon, İzmir, Bolvadin, Turhal ve Konya-Başhüyük'te kurdukları Karaçay-Malkar Kültür dernekleri etrafında örgütlenmişlerdir. Bunun dışında, Suriye'de Şam civarında 1.500, Amerika Birleşik Devletleri'nde de

*Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (mkturkal@gumushane.edu.tr).

yaklaşık 5.000 Karaçay-Malkarlı yaşamaktadır. New Jersey-Paterson'da AKBA (Amerikan Karaçay Dayanışma Derneği) adı altında bir dernekleri vardır. Rusya'da Moskova şehrinde de yaklaşık 1.000 kadar Karaçay-Malkarlı bulunmaktadır ve Elbrusoid adlı bir kültür derneği etrafında örgütlenmişlerdir.

Türkiye'deki Karaçay-Malkar köyleri şunlardır:

Konya / Sarayönü: Başhüyük	Eskişehir/Han: Agasar(Akhisar)
Ankara / Gölbaşı: Yağlıpınar	Afyon / İncehisar: Doğlat
Eskişehir/Sivrihisar: Yakapınar (Ertuğrul)	Kayseri / Pınarbaşı: Eğrisöğüt
Eskişehir / Çifteler: Belpınar	Tokat / Almus: Çilehane
Eskişehir / Han: Yazılıkaya	Tokat/Sulusaray: Arpacı Karaçay
Eskişehir/Han: Kilisa(Gökçeyayla)	Sivas / Yıldızeli: Emirler

Bunların dışında Yalova Çiftlikköy'de, Konya Ereğli'de, Tokat Turhal'da, Afyon Bolvadin'de Karaçay-Malkarlılar yaşamaktadır. İzmir'in Mehtap Mahallesi'nde de yoğun bir nüfusa sahiptirler.

Bu gün Karaçay-Malkar Türklerinin etnik bir topluluk olarak Kafkasya'da ne zaman ve nasıl ortaya çıktıkları sorusunun cevabı, bilim dünyasında hala net olarak verilmemiştir.

Karaçay-Malkar halkının etnogenezi şöyle bir yapıya dayanmaktadır, MÖ 3.000 yıllarında Koban Kültürünü oluşturan Orta Kafkasların yerli kabilelerinin kurdukları temel üzerine Kimmer-İskit-Alan kavimleri ikinci katmanı, Miladın ilk yüzyıllarından sonra Hun-Bulgar ve Hazar kavimleri üçüncü katmanı, X. yüzyıldan itibaren Kıpçaklar da son katmanı oluşturmuşlardır. Dolayısıyla Karaçay-Malkar Türkçesi ana hatlarıyla Kıpçak Özelliği taşıırken, onda Hun, Bulgar, Hazar, İskit izlerini ve eski Kafkas dillerinin söz varlığının kanutlarını da bulmak mümkündür. (Tavkul 2009: 56)

II. Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçlerin Sebepleri

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan göçler üzerinde çok önemli etkisi vardır. Doksanüç Harbi de denilen bu savaş sonrası imzalanan Berlin Anlaşması sadece Osmanlı'nın geniş topraklar kaybetmesine yol açmamış, Kafkasya Müslümanlarının da üzerinde büyük etkisi olmuştur. Savaş esnasında Osmanlı güçlerini desteklemeleri veya Ruslar'a karşı ayaklanma çıkarmaları yüzünden, savaş Rus galibiyetiyle sonuçlanınca bu topluluklara göç etmekten başka çare kalmamıştır. (Berber 2011: 18-19)

19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak 1920'lerin başlarına kadar süren Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına göç olayı bütün Kafkasyalıları olduğu gibi Karaçay Türklerini de etkilemiştir. Özellikle de 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında ve 1905 civarında Karaçay göçlerinin yoğunlaştığı bilinmektedir.

Rusya, tebaasını tek millet, tek devlet ve tek bir görüş yani Panislavizm, çarlık ve Ortodoksluk çatısı altında toplamayı amaç edinmişti. (İpek 2006: 49) Rusya savaş esnasında bu politikasını hayata geçirerek işgal ettiği bölgelerde Müslümanlardan topladığı silahlarla, Kafkasya'daki Hıristiyanları saldırmıştır. (Shaw, 1983: 231) Savunmasız duruma düşen Müslüman köyler Rus subaylarının gözleri önünde ve hatta onların emir ve talimatlarıyla Rus ordusuna mensup askerler ve Hıristiyan ahali tarafından yağmalanmış, camiler, evler ve okullar kapatılmıştır. (İpek 2006: 50)

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya'nın egemenliği altındaki topraklardan yapılan göç hareketlerinin sebepleri temelde hep aynıdır. Dolayısıyla konumuz olan 1878-1908 yılları arasında yapılan göçlerin sebeplerini bu tarihten önceki göçlerin sebeplerinden ayrı düşünmek mümkün değildir.¹ Rusya'nın işgalinde kalan topraklardan Anadolu'ya yönelik göçlerin ana nedeni bu devletin genişleme amacına uygun olarak takip ettiği baskı politikasıdır. Bu nedenle 1878 sonrasındaki göçlerin sebeplerini söz konusu baskı politikasının uygulamaları üzerinden şu şekilde sıralayabiliriz.

a) Asimilasyon Faaliyetleri: Daha önce bahsettiğimiz tek millet, tek devlet ve tek bir görüş politikası doğrultusunda eğitim konusu öncelik taşımaktaydı. Ruslar, Müslüman nüfusu Ruslaştırmak ve dillerini ve dinlerini değiştirmek için Türk-İslam kültürüne karşı iki cepheden taarruza geçmişlerdir. Biri mektepler diğeri de camilerdir. Fakat Rusya'nın topraklarında yaşayan Müslümanlara karşı başlattığı baskı yönetiminin bir sonuç vermediği ve bunun sonucunda Müslümanların Ruslara yaklaşacak yerde daha da uzaklaştıkları, nitekim Türkiye'ye göçe devam ettikleri görülmektedir.²

b) Ekonomik ve Sosyal Baskılar: Rusların Müslüman vatandaşları göçe zorlayarak, yerlerine Rus göçmenleri iskan etme politikası Kafkasya'da yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Kafkasya savaşları sırasında gösterdikleri başarılar nedeniyle Rus Kazaklarının subay ve memurlarına dağıtılmak üzere kuzey

¹ 1878'e kadar olan göçlerin ayrıntılı sebepleri için bkz., Abdullah Saydam, **Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)**, TTK, Ankara 2010. s. 63-81,

² Ayrıntılı bilgi için bkz., Süleyman Erkan, **Kırım ve Kafkas Göçleri (1878-1908)**, KTÜ, Trabzon 1996, s.25-33,

Kafkasya toprakları geniş ölçüde müsadere edilmiştir. Kuzey Kafkasya'nın geniş ormanlık sahaları da Rus hazinesine devredilmiştir. (Erkan 1996: 35) Bu da en verimli toprakları Rus yerleşimcilere tahsis edilen halkın iktisadi gücünü düşürmüş ve önemli oranda nüfus azalmasına neden olmuştur.

c) Sürgün ve Katliamlar: Rusya'dan Anadolu'ya yapılan göçlerin en önemli nedenlerinden biri de sürgün ve katliamlardır. Her ne kadar göçlere yukarıda belirtilen asimile politikası ve ekonomik baskılar daha geniş ölçüde yol açmışsa da bunlar göçlerin bir anlık sebepleri değildir. Oysa sürgün ve katliamlar anında göçü meydana getiren en önemli etken olmuştur. Bu sebebe bağlı olarak canını ve namusunu kurtarmak amacıyla göç etmek zorunda kalanların durumları içler acısı bir manzara arz ediyordu. Bu göçler "...emsali görülmedik bir surette vuku bulmaya başlamış ve nüfus-u vürûdanın ekseriyeti nisvan ve sıbyan, halleri tarif olunmaz derecede perişan olması hasebiyle haklarında (Osmanlı Devletince) şefkat-ı insaniyeye layık olacak muamelât icra olunmuştur." (Eraslan 1988: 65)

d) Psikolojik Baskılar: Kafkasya'daki Müslümanların topraklarını terk etmeye zorlayan sebeplerden biri de psikolojik baskılardır. Psikolojik baskı yöntemlerinden biri, Müslümanların Rusya ordusunda askere alınacakları diğeri de yeni vergilere maruz kalacakları yönünde idi. (Erkan 1996: 35)

III. Osmanlı Devleti'nin Göçmenleri Kabul Etmesi ve 1878-1908 Döneminde Yapılan Göçlerin Genel Özellikleri

1877-78 Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra Kafkasya'da daha önceden elden çıkmış toprakların yanı sıra şimdi de Kuzeydoğu Anadolu'nun bir kısmının ve Rumeli'nin büyük oranda kaybedilmesiyle Osmanlı Devleti'nde Müslüman nüfusa ihtiyaç artmıştır. Yani Müslüman nüfusun işgal altında kalan topraklarda terkedilmesi, bu ülkelerden orduya katılan asker sayısını da alıp götürmüştür. Bu nedenle Osmanlı Devleti göç olayını sadece ziraat erbabı kişileri çoğaltmak için değil, orduya katılacak asker sayısını artırmak için de teşvik etmiştir. (Deringil 1991: 435-443)

II. Abdulhamid, Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Hıristiyanları lehinde müdahalelerde bulunmaları ve Rusya'nın izlediği "Panslavist" politika nedeniyle, Halifelik unvanından yararlanarak "Panislamist" fikrini hayata geçirmek için çalışmakla tanınır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin göçmenlere, özellikle de Kafkasyalı göçmenlere gösterdiği özel ilgiyi dönemin padişahı II.

Abdulhamid ve onun yürütmeye çalıştığı politikayla açıklamaya çalışanlar da vardır.

Ancak bunların yanı sıra özel bir nedenin varlığı da dikkat çekmektedir. O da II. Abdulhamid'in Kafkasyalılarla olan akrabalık bağlarıdır. II. Abdulhamid'in annesi de Abdülmecid'den sonraki tüm padişahların olduğu gibi bir Çerkes kızıydı. (Uluçay 1980: s.34)

Hangi nedene bağlı olursa olsun, padişahın kapılarını Kafkasyalı göçmenlere sürekli açık tuttuğu aşikârdır. Ancak Osmanlı Devleti'nin Kafkasya göçmenleriyle ilgili politikasını "Göç edin de nasıl ederseniz edin" şeklinde değerlendirmemek gerekir. Çünkü devletin göçmenleri kabulde bir takım şartlar koyduğu da bilinmektedir. (Erkan 1996: 435-443)

- 1) Gerek göçmenlerin gerekse devletin zor durumda kalmaması için Anadolu'ya göç etmek arzusunda bulunanlar, önceden bu durumdan Osmanlı Devleti'ni haberdar edeceklerdir. Bunlar iskan yerleri belirlendikten sonra göç edebileceklerdir.
- 2) Kafkasya'dan ve Rusya'nın diğer bölgelerinden Osmanlı Devleti'ne göç edecek olanlar Osmanlı tâbiyetine girmeyi kabul edecek ve Rusya tâbiyetini terk edecektir. Rus pasaportları alınacak ve bir daha da hiçbir zaman Rusya tâbiyeti iddiasında bulunmayacaklardır.
- 3) Göçmenler, Osmanlı Devleti'nin belirleyeceği iskân alanlarında yerleşmeyi kabul edecek ve devletten yolluk, yevmiye, ziraat aleti gibi taleplerde bulunmayacaklarına dair kendilerinden sened alınacaktır.
- 4) Göç kapsamına gireceklerin Müslüman olmaları gerekmektedir.

Konuyla ilgili olarak, baskılara dayanamayıp Osmanlı Devleti'ne göç etmek isteyen Karaçay halkının bir bölümünün 1885 yılında Rostof'dan çıktıkları telgraf bu konuda örnek olması açısından oldukça önemlidir. Özetlemek gerekirse muhacirler kendilerinin Kafkasya'da mütemekkin Karaçay ahalisinden olarak Osmanlı Devleti'ne iltica etmek arzusunda olduklarını, pasaportlarının ahz edildiğini, hicretleri için komisyonca müsaade edilmediğinden dolayı oradaki Rostof Şehbenderi tarafından hicretlerine izin verilmediğini; oysa kendilerinin hayvanlarını, arazilerini hatta tüm şahsi eşyalarını bırakıp geldiklerinden şu an sokakta kalmış olduklarını belirtmiş ve Allah ve peygamber aşkı için hicretlerine izin verilmesini istirham ettiklerini yazmışlardır.³ Karaçay ahalisinin vekili,

³ BOA, Y.A.RES, 29/41, 1302.Ş.19.

ümeradan Canbief ve Hacı Zekeriya Abaef'dir. Karaçay ahalisi "...bu kadar nüfus-ı Müslimin sokaklarda kalmasına hasbel diyanet merhametiniz ka'il olmayacağını bildiğimizden hicretimizin emrini tekrar istirhama isti'sar eyleriz", diyerek dört gün sonra ikinci bir telgraf daha çekmişlerdir.⁴

IV. Karaçay-Malkar Muhacirlerinin Başhüyük'e İskânı

Günümüzde Konya'nın Sarayönü ilçesine bağlı bulunan Başhüyük Kasabasına'na Karaçay-Malkar Türklerinin Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne göç edererek yerleşmelerinde yukarıda bahsedilen genel sebeplerin yanında Karaçay-Malkar halkının içinden çıkıp hac vazifesini yerine getirmek üzere kutsal topraklara giden ve dönüşte gördüklerini halka anlatarak onlarda İslam topraklarında yaşama hayali uyandıran hacıların büyük rolü olmuştur. (Bağcı 2003: 17)

Yine XX. yüzyılın başlarında Karaçay'dan İslam hukuku tahsil etmek üzere İstanbul'a gelen Kurgakların Ramazan Efendi adında Karaçaylı bir hoca burada devlet yetkilileriyle görüşerek, Kafkasya'dan Karaçay halkının göç etmesi konusunda olumlu bir cevap almıştır. 1905 yılında Rusya'da meydana gelen ihtilal hadisesiyle birlikte Rus hükümeti Karaçaylıların Osmanlı Devleti'ne göç etmesine izin vermiştir.

1905'in Kasım'ında Karaçay'dan yola çıkan kabile günlerce süren yolculuk sonunda Rus Kazakları'nın yerleşim yeri olan *Nevinka* adlı istasyona gelmiş ve burada bir süre konakladıktan sonra kendilerine tahsis edilen yük treni vagonlarına doldurularak Karadeniz kıyısındaki *Novorossiysky* adlı Rus limanına ulaşmışlardır. Kış soğuklarının başladığı günlerde, Karadeniz sahillerine perişan bir şekilde dağılmış olan Derme-çatma sığınakların altında kendilerini İstanbul'a götürecek gemilerin gelmesini beklerken bu sırada baş gösteren tifo-karahumma gibi hastalıklar sebebiyle Karaçay muhacirlerinin çoğu İstanbul'u göremeden hayata gözlerini yummuştur. Kendilerini İstanbul'a götürecek gemileri beklerken bir yandan şöyle ağıtlar yakmışlardır: (Tavkul 2012: 255)

İnşaallah biz İstampulga keterbiz

İnşaallah Karatengizden öterbiz

Biz İstampulda zezem kuyarbiz kumganga

Biz İstampulda tüye soyarbiz Kurmangna.

⁴ BOA, HR.TO, 528/109, 1885.5.24.

İnşallah biz İstanbul'a gideriz
İnşallah Karadeniz'den geçeriz
Biz İstanbul'da zemzem koyarız ibriğe
Biz İstanbul'da deve keseriz kurbanlığa

Karaçay muhacirleri 1905 yılı sonlarında *Novorossiysky* limanından iki gemiye bindirilerek İstanbul'a doğru yola çıkarılmışlardır. 368 aile ve 3.478 kişiden oluşan bu kabile İstanbul'a ulaştıktan sonra 300 ailelik ikinci bir kabile de 1906 yılının bahar aylarında onları takip etmişlerdir. (Tabakçı 2000: 79)

Söz konusu kabileler 1906 yılında İstanbul'dan Konya'ya sevk edilmişlerdir.⁵ Burada bir müddet muhacir kamplarında yaşadıkdan sonra bunların büyük bir bölümü Konya'da kalmış, bir kısmı Afyon'a ve Ankara'ya gitmiştir. Ankara'ya gidenlerin küçük bir kısmı burada; diğer bir bölümü de Eskişehir'e gidip oralarda yerleşmişlerdir. (Tavkul 2012: 255)

Karaçay muhacirlerinin Konya'ya yerleşmeleri konusunda isteksiz oldukları Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan belgelerden anlaşılmaktadır.⁶

Anadolu topraklarına gelen 400 hane Karaçay muhacirlerinden 212 hanesinin ilk etapta Konya Sarayönü ilçesinin (Sarayönü o zamanlar köy idi) Başhüyük mevkinine yerleştirilmesi planlanmıştır. Daha sonra buraya 46 hane daha katılmıştır. Osmanlı devleti bu muhacirlere mesken inşa etmenin yanısıra her haneye çiftçilik yapabilmeleri için bir çift hayvan ve arazi de tahsis etmiştir. 1907 yılında, Konya ilinin Sarayönü ilçesine yedi kilometre uzaklıkta olan Başhüyük adı verilen mevkide Sultan II. Abdulhamit'in emri ve yardımlarıyla kurulan Karaçay köyü, Ümrân-ı Hamidiye adını almıştır. 450 hane Karaçaylının yaşamaya başladığı bu köyün adı cumhuriyetin ilanından sonra Başhüyük olarak değiştirilmiştir. (Tavkul 2012: 262)

Başhüyük 1957 yılında kasaba olmuştur. 1997 sayımına göre 2.000' e yakın bir nüfusu barındırmaktadır. (<http://www.sarayonu.gov.tr>)

⁵ BOA, İ. HUS, 1324 Ş/66.

⁶ BOA, İ. HUS, 1325. Ra.11; İlgili belgelerden transkripsiyonu için bkz. Ek 1 ve Ek 2.

KAYNAKÇA**Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri:**

BOA, *Yıldız Sadaret Resmi Maruzat*, (Y.A.RES), 29/41, 1302.Ş.19.

BOA, *Hariciye Nezareti Tercüme Odası*, 528/109, 1885.5.24.

BOA, *İradeler- Hususi* (İ. HUS), 1324 Ş/66.

BOA, *İradeler- Hususi* (İ. HUS), 1325 Ra/11.

Diğer Kaynaklar

Baddeley, J.F. (1989). *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, (S. ÖZDEN, Çev.).

İstanbul: Kayihan.

Berber, F. (2011, Güz). "19. Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler", *Karadeniz Araştırmaları*. 31, 17-49.

Bice, H. (1989). *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*. Ankara: Diyanet Vakfı.

Deringil, S. (1991). "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na Göç Olgusu Üzerine Bazı Düşünceler", *İÜEF Tarih Araştırma Merkezi Dergisi*, (Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan), 435-443, İstanbul.

Eraslan, C. (1988). "II. Abdulhamid ve Kafkasya Müslümanları", *Kafkas Araştırmaları*", I, 53-62, İstanbul.

Erkan, S. (1996). *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, Trabzon: KTÜ.

İpek, N. (2006). *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon: Serander.

Shaw, S.J., Shaw. E. K. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II. İstanbul: E.

Tabakçı, N. (2009). *Alt Kültürde Kimlik-Türkiye'deki Karaçaylar*, Konya: Kömen.

Tavkul, U. (2012). *Kafkasların Kalbine Yolculuk Karaçay-Malkar*, Ankara: Bengü.

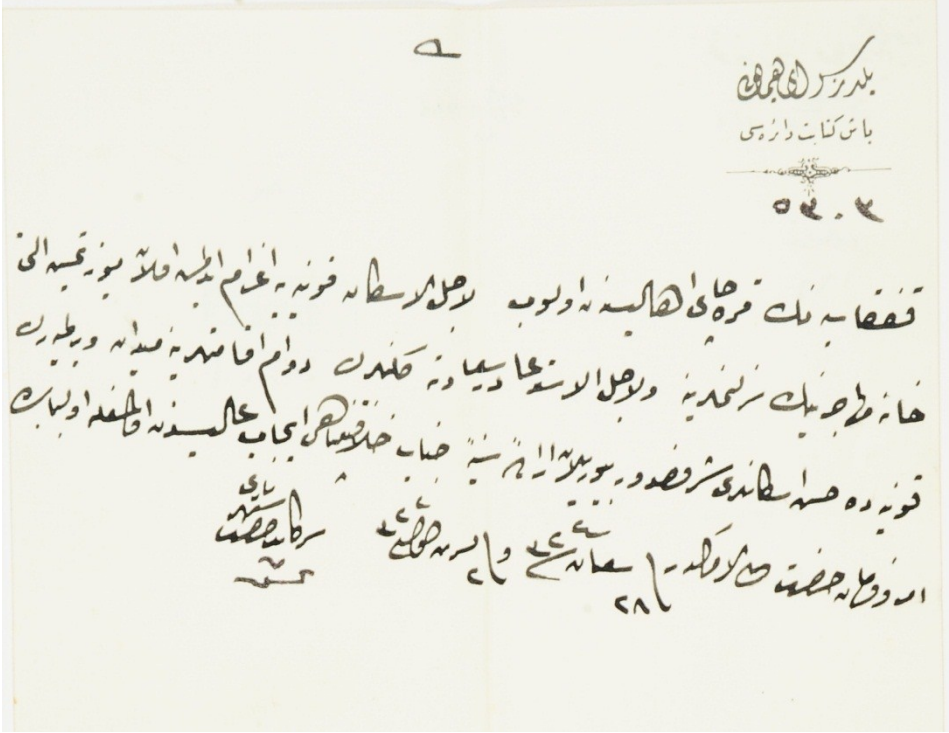
Uluçay, M. Ç. (1980). *Padişahın Kadınları ve Kızları*, Ankara: TTK.

http://www.sarayonu.gov.tr/default_B0.aspx?content=1003.

EKLER

EK 1.

Kafkasya'nın Karaçay ahalisinden Konya'ya gönderilmiş olan 176 hane muhacirinin sızlanmalarına rağmen Dersaadete gelenlerin burada ikamet etmelerine izin verilmeyerek Konyada iskan etmelerinin buyurulmasıyla ilgili belge.

BOA, İ.HUS, 1324 Ş/66.

Kafkasya'nın Karaçay ahâlisinden olup li-ecli'l-iskân Konya'ya i'zâm edilmiş olan yüz yetmiş altı hâne muhâcirinin sızlanmalarına ve li-ecli'l-isted'â Dersa'âdete gelenlerin devâm-ı ikâmetlerine meydan verilmeyerek Konya'da hüsn-i iskânları şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî icâb-ı âlisinden olmağla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

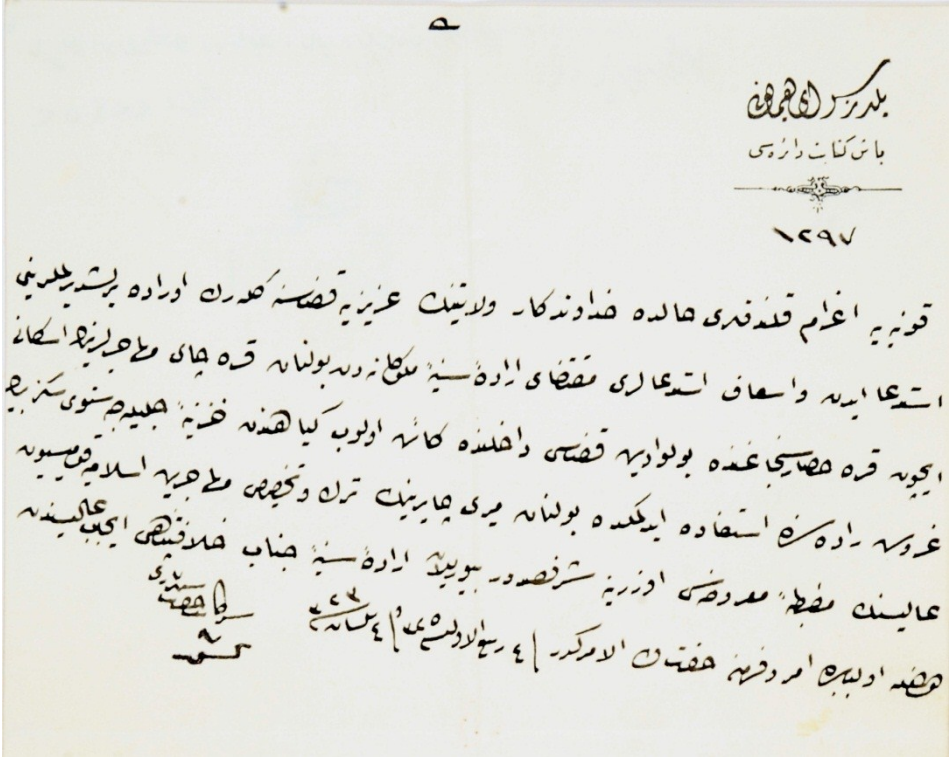
Serkâtib-i Hazret-i şehriyârî Tahsin

Fi 28 Şaban sene [1]324 ve fi 2 Teşrin-i Evvel sene [1]322

KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA GÖÇLER ÇERÇEVESİNDE KARAÇAY-
MALKAR TÜRKLERİ'NİN SARAYÖNÜ BAŞHÜYÜK KASABASINA
YERLEŞTİRİLMELERİ

EK 2.

İskan için Konya'ya gönderildikleri halde Hüdavendigar Vilayeti'nin Aziziye Kazası'na gelerek orada yerleştirilmelerini isteyen ve bu taleplerini İstanbul'a ileten Karaçay muhacirlerinin, Karahisar Sancağının Bolvadin Kazası'nda hazineye ait olan ve senelik yaklaşık sekiz bin kuruş miktarında istifade edilen çayırdaki geçici olarak yerleştirilmeleriyle ilgili belgedir.

BOA, İ. HUS, 1325 Ra/11.

Konya'ya izâm kıldıkları halde Hüdavendigar vilâyetinin Aziziye Kazası'na gelerek orada yerleştirilmelerini istid'â iden ve is'âf-ı istid'âları muktezâ-yı irâde-i seniyye-i mülûkânenen bulunan Karaçay muhâcirlerinin iskânı için Karahisar Sancağı'nda Bolvadin Kazası dâhilinde kâin olup giyâhundan Hazîne-i Celîlece senevî sekiz bin kuruş râddesinde istifâde edilmekte bulunan mîrî çayırının terk ve tahsîsi muhâcirin-i İslâmîyye Komisyon-ı Âlîsî'nin mazbata-i ma'rûzası üzerine şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî icab-ı âlisinden olmağla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'î-emrindir.

Serkatib-i Hazret-i şehriyâri Tahsin

Fî 4 Rebülevvel sene [1]325 ve fî 4 Nisan sene [1]323.

KAFKASYA'DAN ANADOLU'YA GÖÇLER ÇERÇEVESİNDE KARAÇAY-
MALKAR TÜRKLERİ'NİN SARAYÖNÜ BAŞHÜYÜK KASABASINA
YERLEŞTİRİLMELERİ

AZƏRBAYCANLILARIN KÖÇÜRÜLMƏSİNİN 3 POEMADA TƏZAHÜRÜ

*Qasımlı Gülnar Vaqif qızı**

Sovet imperiyasının çökməsindən sonra “SSRİ ədəbiyyatı”nın milli ədəbiyyatlarla əvəzlənməsinin şahidi olduq. Bu proses Azərbaycan ədəbiyyatında da hiss olunurdu. Dövrün inkişaf yollarına istinad edən Elnarə Akimova yazır: “Son iyirmi ilin ədəbiyyatına nəzər saldıqda toxunulan mövzuların həyat sferalarının təzahürünü, nişanəsini daşdığı məlum olur. Əslində, bu bəlkə də, banal fikirdi, onsuz da ədəbiyyata yenicə qədəm qoymuş yazar da, peşəkar yazıçı da həyatı(nı) bədiyyata gətirir, onu xəyal, təxəyyül gücünə bədiiləşdirməyə çalışır. Bu mənada, ədəbi qəhrəmanlar istər sosial, istərsə psixoloji, yaxud mənəvi-əxlaqi planda olsa belə, hamımızın üzləşdiyi insan cəmiyyət münasibətlərini qabardılar. Burada özəllik və fərq həmin həyat materialını necə demək, necə yazmaq və aktualaşdırmaq məqamında üzə çıxır”. 1[44] Həyatımızda baş verən hadisələr müxtəlif janrlar vasitəsilə ədəbiyyatda əksini tapır.

Azərbaycan ədəbiyyatında klassik dövrlərdən üzü bəri işlədilən janrlardan biri də poemadır. Bu janr barədə tədqiqatçı Rafiq Yusifov yazır: “Poemada həm hadisə, həm də hiss-həyəcan üstünlük təşkil edir. Lirikla ilə epizmin qovuşduğu poemanın məziyyətlərini, onun xüsusiyyətlərini şərtləndirən ən başlıca vasitələrdəndir. Əgər poemanı canlı bir orqanizmə bənzətsək, onun skleti epizm, əti və qanı isə lirikadır”. 2[44] Poema janrına müstəqillik illərində də müraciət edildi. Müxtəlif formalarda və müxtəlif mövzularda əsərlər yaranmağa başlandı. Bunlar içərisində diqqətimi çəkənlərdən biri də “köç” mövzusu oldu. Həmin mövzunu üç müxtəlif poema üzərində təhlil etmək yerinə düşər. Ayrı-ayrı müəlliflər tərəfindən qələmə alınmış istinad etdiyimiz əsərlərdə bir çox oxşar və

* Dr., Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu

fərqli cəhətlər diqqətimi çəkdi. İlk öncə müəlliflər və əsərlərlə tanış olaq: Xasay Qərvəndli "Didərginlər", Kəmaləddin Qədim "Köç", Namiq Hacıheydərlilə "Dağ Kolanı dastanı". Hər üç əsərin bir sıra ümumi və xüsusi cəhətləri var. Hər birinə ayrı-ayrılıqda nəzər salmaqla bu cəhətləri yeri gəldikcə qeyd edək. Ümumi cəhətlərdən ən əsası odur ki, göstərilən əsərləri "köçürmək" və "köçmək" prosesləri birləşdirir. Digər tərəfdən poemaların yazılma janrı da bizim vərmiş etdiyimiz məsnəvi mənzum romanlarından fərqlidir, epik süjet xətti yoxdur. Hər üç poemada müxtəlif şeir şəkillərinə rast gəlmək mümkündür. Məsələn: "Didərginlər" poemasında 3 qoşma, "Köç" poemasında 6 qoşma, 8 gəraylı, "Dağ Kolanı dastanı"nda 4 qoşma janrında yazılmış şeirlərdən yararlanmışdır.

Hər bir poemanın xüsusi cəhətlərinə ayrı-ayrılıqda baxaq. "Didərginlər" poemasının əvvəlində müəllif yazır: "XX əsrin əvvəllərindən bu günə kimi Ermənistandan və Özbəkistandan qovalanmış azərbaycanlılara və Məhsəti türklərinə ithaf edirəm". 3[84] Əsərin epigrafından da görüldüyü kimi, poema türklərə qarşı köçürmə siyasətinə etiraz olaraq yazılmışdır. Bəhs olunan əsər bərdə Bəxtiyar Elcanın fikirlərinə nəzər salaq: "Şair "Didərginlər" poemasında başımıza gələn faciələrin, müsibətlərin, amansızlıqların səbəbini araşdırmağa çalışır. Nəticə göz önündədir, bəllidir. Lakin heç də hamı bu pis nəticənin səbəbini araşdırmaq qabiliyyətində deyil". 3(4) Poemanın ilk sətirlərindən kəskin hiddətlə qarşılaşırıq: "Nə qaçqın söyləyək, nə də didərgin, Bizim öz canımız, calandı bizə". Aydınca görünür ki, Türkü öz tarixi torpaqlarının sərhədləri daxilində o başa-bu başa süründürüblər. "Canın cana calanması" sanki "bığdan götürüb saqqala yapmaq" misalına bənzəyir. Yəni türkü eyni coğrafi sərhədlər daxilində yerdəyişmə etmək məcburiyyətində qoyublar, daha doğrusu, yerlərini dəyişdiriblər. Şair elə ilk başlanğıcdanca "milli bəlakəşlərimizin" "fədakarlığını" qamçılıyır. Bir quru baxışa bir kəndi satan, özgə qızlarının nazını çəkməkdən ötrü öz qızlarımızı küncələrə atan "bəy"lərimizə hiddətlənir. Poemanın giriş bəndləri bütövlükdə milli xainliyə qarşı açılmış güllədir. Bu yerdə satanlardan daha çox alanların "milli cazibəsini" qabartmaq lazımdır. Bir baxışla can alan gözəllər həmişə vəsf edilib. Di gəl ki, bir baxışla bir kəndi ala biləcək əcnəbi xanıma "bərəkəllah" deyə bilmərik. Amma ən pisi odur ki, onların "qüdrəti" danılmazdır:

Tək bircə erməni qızından ötrü,
Dəmir yol çəkmişik, körpü salmışıq.
Xoş olsun qoy bizdən, -deyə xətiri,
Şəninə söz qoşub, saz da çalmışıq. 3[84]
İnsan qərarlısız qalır, bilmir ki, bu iqtisadi "uğurlar" a görə həmin erməni

qızına maşallahını desin, yoxsa öz qızlarımız üçün əlindən bir iş gəlməyən “bəy”lərimizə tənəmi etsin?! Hər halda, yazarın da qeyd etdiyi kimi bu, danılmaz tarixi faktıdır. Belə “cəfəkeşlərlə” yanaşı şair XX əsrin əvvəllərindəki mücahid ədiblərimizdən də söz salır. M.Cəlilin, M.Ə.Sabirin mübarizəsinə toxunur. Dağüstü Xiyabandakı sayısız-hesabsız “son məkanlar” yada salınır. 70 il gözüyumulu olmağımıza təəssüflənir, 20-ci illərə səyahət edir. İnsan ahından bezikən şalonlar, saçını yolan reslər yada salınır. Şair Müşviq və Cavidin adını çəkərək tarixi faktlara əsaslanır, 1918, 1920, 1937, 1941-ci illərin bələalarını xatırladır. Müharibə fürsətindən yararlanmaq istəyən ermənilər azərbaycanlıların doğma torpaqlarından qovulması üçün əl-ayağa düşdülər. Elə köçhaköçün ilk rüşeyimləri də o zaman qoyulur. Hansı ki, bunun ziddinə olaraq ermənilərin isə, tarixi Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi hələ də davam edirdi. “Stalin-Arutyunyan sövdələşməsi” barədə xəbər tutan Bağirovun bu köçürməyə etiraz olaraq rəhbərlə görüşü olur. O, Mikoyanın dediklərinin böhtan olduğunu sübuta yetirərək deyir; “Mən erkək vermərəm yesin, tülküyə”. 3[88] Belə sərt cavabdan tutulan Mikoyan yavaşca sivişib aradan çıxsa da, “Namərdlər hələ də yuxularında, Bu Odlar Yurdunu yürğələyirdi”. Həmin dəhşətli yuxunun çin olması üçün hər cür üsula əl atırdılar. Qırx üçün, qırx dördün o ağır illərdə yenə də köçhaköç başladı. Bu haqsızlığa “Yas tutub ağladı hər qaya, hər daş, Ustadlar ustadı Alı dilində”. 3[88] Misraların daşdığı tale yüklü mənalandırmayla yanaşı, poetik quruluşu da maraqlıdır. “Alı dilində” ifadəsi “Çevirdim Vaqifin şirin dilinə” (S.Vurğun) misrasına çox yaxındır. Sonrakı bəndlərdə isə 48 və 52-ci illərin deportasiyalarının şəkli çəkilir. Sahibi gah orada, gah burada gecələyib püsələng olan yorğan-döşəklərin yükə yığıla bilməməsi bir yana qalsın, inəklər, itlər, pişiklər elə mələşdilər ki, bulaqların nəğməsi dodağında qurudu. Köçənlər ev-əşiklərini də özləriylə aparırdılar. Son məqamda götürə bildikləri ev əşyaları da onlarla bərabər köçkünlik aqibətini yaşamağa məhkum olurdu. Bütün bunlara etirazını şair 3 bəndlik “Ay Allah” qoşmasıyla bildirir. Yeri gəlmişkən, Moskvanın bu məsələdə dinmədiyini də xüsusi vurğulayır. Əksinə ermənilər gözləyirlər ki, Stalinin ölümündən sonra gələn başçı M.Cəfərə cəza verər. “Sürdürə bilmədik Azərbaycanı, Qoy indi əzilsin, tökülsün qanı” 3[90] hikkəsiylə özlərinə toxtaqlıq verirlər. Sonra müəllif dünya və zaman haqqında fəlsəfi mühakimələr yürüdür. Stalinin də dünyadan əlini üzdüyunü, Mir Cəfərin də vəfat etdiyini və tarixin yeni imzasının başladığını nəzərimizə çatdırır. Elə buradaca sənətkar texniki manevr edir; 3 beytlik məsnəviylə “gəlişlər, gedişlər” olduğunu xatırladır və 3 bəndlik “Nə deyək” rədifli qoşma verir. Daha kəskin şəkildə məqsədyönlü siyasətə etiraz edir. Köçhaköçdə köçürülənlər köçdü, yurdda qalanların acınacaqlı aqibəti canlandırılır. Planlar

üstünə gələn planları uğurla yerinə yetirməkdən ötrü ala vurmaqdan belimiz əyildi. Əslində “hər kəs qabiliyyətinə, hər kəs əməyinə görə” şüarının boş söz yığını olduğu da məlumdur. Planı vaxtında və artıqlamasıyla ödəmək sevimli dəb halına düşmüşdü. Həqiqətdə isə bu dəbin nə qədər geridə qalmaqlıq olduğunun fərqi varmaq lazım idi. Şair daha kəskin etirazlarını 3 bəndlik beşlikdə bildirir:

Arvad aldıq ermənidən –can- dedik,
Nə sirmimiz varsa bütün qan- dedik,
Sənə qurban bu Azərbaycan- dedik,
Mal da sənin, mən də sənin, Vətən də,
Ayılmadıq vicdanımız itəndə. 3[93]

“Salamladıq özgə dildə, a qardaş”- həqiqətinin etirafından sonra müəllif belə fakta toxunur: “1992-ci ildə yer üzündə 17 milyon qaçqın vardı. Bir milyon 600 min nəfər türk didərgininin 600 min nəfəri azərbaycanlı olmuşdur”. 3[94] “A qardaş” rədifli 3 bəndlik qoşmadan sonra Qarbaçov dövründəki “yenidənqurma”nın əllərilə millətin başına kül ələnməmiş həqiqətləri qabardılır. Aydın olur ki, 48-52-ci illər muştuluq imiş, 88-də isə əsl köçkünlüyün son həddi ilə rastlaşırıq. “Sən demə, erməni kirvələrimiz, Bütün Qarabağı arzulayırlar”. 3[96] Bunun üçün onlar hər bir mümkün variantda əl atırlar. Göstərilir ki, Qarbaçov ABŞ səfəri zamanı Gülbekiyana İrəvanda bircə Azəri də qoymayacağına söz verir. Bunun ardınca Kəlbəcər, Qubadlı, Laçın, Cəbrayıl, Füzuli, Ağdam, Zəngilan, Şuşa kimi rayonlarımızın işğal olunması və bir milyondan artıq qaçqınımızın yurd-yuvasından didərgin düşdüyü nəzərə çatdırılır. “Saldıq çadırlara millətimizi” -deyərək bu köçün əsl vahiməsindən bəhs edilir. Kiminin adına “didərgin” sözünü, Kiminin adına “qaçqın” kəlməsini silinməz möhürtək soydaşlarımızın alınına özümüz vurduq. Poema 13 may 1993-cü ildə tamamlansa da, Kəmaləddin Qədimin əsərində sanki bu mövzunun daha qabarıq şəkildə qoyulmasıyla rastlaşırıq. K.Qədimin əsərinin adı təsadüfən “Köç” qoyulmayıb. Adil Mirseyidin müəllif haqqında fikirləri də buna haqq qazandırır: “Kəmaləddin qədimin şeirlərinin qan qrupu Vətənin qan qrupu ilə eynidi”. 11[4] Poemada “köç” sözü təxminən 50 dəfə işlədilib, demək olar ki, bu sözün bütün çoxmənalılığından istifadə edilib. Bir bəndi isə 3 dəfə təkrar-təkrar verilib;

Biz yola vurulduq, yol bizi çəkdi,
Beləcə yollarda keçdi bizimki.
Vətəndə vətəncün həsrət çəkməkdi,
Vətəndən vətənə köçdü bizimki. 4[186]
Bəllidir ki, bu bənd təsadüfən 3 dəfə işlədilməyib. Təbii ki, yolçu yolda gərək,

amma vətəndən vətənə köç hansı yolçuya gərəkdi ki?! Poemanın mərkəzi xəttində həmin sualın cavabına can atılır. Məqamıykən B.Vahabzadənin şair haqqında fikirlərinə istinad edək: “O, Obyektə birbaşa müraciət etmir, demək istədiyini vəziyyətin içindən çıxarır nəğmələşdirir”. 5[170] Qeyd edildiyi kimi poemada “köçmək” feilinin bir çox mənalandırılması ilə rastlaşmaq olar; “Mən ana bətnindən doğulmamışam, Mən ana bətnindən köçüb gəlmişəm”. 4[175] Biz bu mənalara içində daha çox vətəndən köçmək anlamının üzərində duracağıq. Şairi ən çox o düşündürür ki, hardan gəlib girdi lüğətimizə, hardan dilimizə calandı bu söz?! Niyə bizi göstərəndə “qaçqın” kimi nişan verdilər. “Bir şəhərcik də saldıq adına”-deyərək köçkünlük və qaçqınlıq həyatı yaşayanların problemlərini qabardır. Nə biləydik ki, vaqon da, çadır da, uçuq koma da, bu köçdə hələ son deyilmiş. Qərribə bir təklif də verilir; “Gərək bundan sonra “Qaçqınkoma” da, “Qaçqınkom” deməyim, “Köçkünköm” deyim.” 4[177] Köçün “qüdrətində” baxın vaqonu, çadırı, uçuq komanı da insan sığınacağı edərək yaşayış məskəninə çevirib. Ən əsası da odur ki, minlərlə insanı eyni taleyi yaşamağa məhkum edib. Hətta yeni bir komitə də yaradıb. Hələ ki, bu köç bir istiqamətlidir. Tilsimi sındıra bilsək, bu köç geri qayıdar.

Şair başlıqlardan birinin adını “Tanrı Şuşadan köçür” qoyub. Bu hissədə “Köçür” rədiflə 4 bəndlik gəraylı verilmişdir ki, sonuncu bəndi belədir; “Fağır müsəlman elə, Baxır müsəlman elə. Axır müsəlman ilə, Tanrı Şuşadan köçür”. 4[178] Bəndin üçüncü misrasına bir neçə yönümdən şərh vermək olar. Axır müsəlman, yəni axırını- sonuncu müsəlman ilə hamı köçür. Bu, o anlama gəlir ki, xristian dünyasının neçə illərdi “birgə layihə” kimi üzərində çalışdıqları planları uğurla həyata keçirilir. Müsəlmanlar allahlarını da götürüb Şuşadan çıxırlar. Elə bu səbəbdəndir ki, neçə illərdir o yerlərdə allahsızlıq hökm sürür. Düşmənlər orada narkoalverdən tutmuş, quldurluq yuvasına qədər hər işlə məşğul olurlar. Digər tərəfdən “axır” sözünü felin indiki zamanı kimi də düşünmək olar. Yəni tanrı da müsəlmanların bu axınına qoşulub Şuşadan köçür, bəndələrinə yaşatdığı köçkünlük həyatından özünə də pay ayırır. Həmin misrada “axır” sözü “axır ki”, “nəhayət ki” modal sözünə də uyğun gəlir. “Tanrının” rədifli 3 bəndlik mükəmməl gəraylıdan sonra qeyri-adi ürəkyaxan mənzərə ilə üz-üzə qalır; “Bir-bir düşmən əlinə, Keçirdi yurd yerləri... Eviynən-əşiyinən, İtiynən-pişiyinən Köçürdü yurd yerləri”. 4[179] Heyvanların bu qaçılmaz köç zamanı öz yiyələrini tək qoymaması “Didərginlər” poemasında da əksini tapmışdır.

Növbəti yarımbaşlığın adı “Dayanıb durmuşuq üzü qibləyə...” adlanır. Həmin rədiflə 4 bəndlik qoşmada sənətkar çox aktual bir sual verir: kimdən-kimə?! Qədim türklərin yaşayış məskəni olan ərazilərin ermənilərə sığınacaq

olması o torpaqlara qarşı bir həqarətdir. Ən pisi də odur ki, üzü qıbləyə yerdə qalmışq, meyidimizi basdırmağa doğma torpaq tapa bilmirik. İlk mənzilimiz son mənzilimiz ola bilmir. “Özünü” rədifli 4 bəndlik gəraylıyla daha acınacaqlı qismətimizə güzgülə tutulur. Vətən də, yurd da, hətta yuvasında qurd da qərirdir. Vətən vətəndən vətənə köç edəndə necə də qərib olurmuş... Türklük kultu olan qurd da bu qəribliyin ağırlarını öz çiyinlərində daşımaq zorunda qalır. Ən dəhşətli odur ki, ölüb canını qurtaranlara bəxtəvərlik oxumaq olar, dirilər isə diri-diri ölümə məhkumdurlar. “Hələ” rədifli 5 bəndlik gəraylıda “kül qoymaq” ifadəsi həm məcazi, həm də həqiqi mənada düşünülə bilər. Yurdumuzun ocağını söndürüb, külünü qoyub köçmüşük. Digər tərəfdən qarğış anlamında “başına kül qoymaq” ifadəsi də var dilimizdə. Boş qalan yurdların külü beləcə göylərə sovrulub. Birsə əlimizdə silah tutmaqdan, gül tuturuq. Buna görə də, gülənlərimiz çoxalır, hətta gülünlərimiz də çoxalır. Kimlərəsə “yüngül” xasiyyətli təsiri bağışlayırıq. Amma sonucda düşünmək lazımdır ki, daşımız ağır olub düşəcək o yüngül düşüncəli düşmənlərin başına.

“Elə” rədifli 5 bəndlik qoşmada da daxili gərginlik davam edir. Şair getdikcə daha ağır gerçəklikləri nəzərə çarpdırır. Bu boyda mülkün, yatağın içində ola-ola, dərd dərdi çağırır, çadır çadırı. Tarix elə bir gərmiş edib ki, “Alaçıq-alaçıq, çadır-çadırıq, Çöllərdə, düzlərdə yesirik hələ”. 4[183] Göstərilən nümunədə yazarın vətəndaş harayının şahidi oluruq. Bu mənada Adil Mirseyidin sözləriylə razılaşmaq olar: “Vətən obrazı Kəmaləddin Qədim yaradıcılığının cövhəridi desəm yanılmaram sanıram. Burada Vətən obrazı Ana obrazının eynidi, bir kəlmənin iki hecası kimi bir-birindən ayrılmazdı. Şair Vətən və Ana sözlərini dua kimi pıçıldayır”. 6[5] Bu pıçılıqlara diqqətlə qulaq asdıqda hayqırtılı etiraz nidalarını da eşitmək olur. 3 bəndlik “Bizi” rədifli gəraylının daşdığı ağırlıq 3 min dəfə özündən ağırdır. Çünki torpağımızı yadların xışlamasıyla əsl ölümə məhkumluğumuzun bünövrəsi qoyulur. Həmin gəraylıda “Şuşası daşlanan bizik” ifadəsi bir neçə cür anlaşıla bilər. İlk öncə şüşənin daşa dönməsi təsiri bağışlayır, yəni Qarabağın ürəyinə- Şuşaya daş basılıb. Digər anlamda Şuşa daşa basılıb mənasını da verir. Həm də artıq bərkiyərkən daşa dönür. Nə yazıq ki, bu daşlardan yenidən ev tikmək üçün istifadə etmək mümkünsüzdür. Bütün bunlara baxmayaraq, şair çox maraqlı bir yarımbaşlıq verir, “Dünya öz işindədir”. Dünyanın nə vecinə ki bir qoca çadırdə “Öl” rədifli Qu nəğməsinə oxuyur. Özü də gəraylı janrında 5 bənd; “Nə Şuşa, nə İrəvan, Ay gor gəzən binəva? Nə savaş var, nə dava Hələ barışıqdı öl...” 4[185] Təbii ki, çadırlarda bundan daha şən, daha ahəngdar bir nəğmə yarana bilməzdi. O qoca yaxşı bilirdi ki, aradan illər keçəcək, vədəsi yetişib o da dünyadan köçəcək, amma öz doğma torpağında ona qəbir qismət olmayacaq. Ən pessimist düşüncələrə dalacaq: “Yaşa ölüncə yaşa,

Öl də yaşadıqca öl...!" Cümlələrinin bədii quruluşu da çox mükəmməldir. Də ədatını çıxmaqla bütün sözlər feldir. Sətrin biri "yaşa" feli ilə başlayıb "yaşa" feli ilə, digəri isə "öl" feli ilə başlayıb "öl" feli ilə bitir. Şaquli istiqamətdə hər iki fel bir-birinə ziddiyyət yaradır. "Yaşa-Öl", "Yaşa-Öl". Maraqlısı budur ki, "yaşa" əmrinin arasında "ölünəcə" feli bağlaması, "öl" əmrinin içində isə "yaşadıqca" feli bağlaması işlədilib. Bu "ölüm-qalım" savaşıyla çırpınan qocaya şair həmdərd olmaq istəyir, "Gecikdin" rədifli 6 bəndlik qoşmayla "Atlı qardaş, çal atını gecikdin" hayqırır. Digər yarımbaşlıq isə daha acınacaqlı məsələlərə toxunur: "Düşməni biz evin içində gəzdik". Şairi yandıran əsas mətləblərdən biri də budur ki, "İşə bax bu boyda köçün, karvanın, Elə sarvanı da özümüz olduq". Bu karvanı yerindən tərpədən, məcburən yola salan başqaları olsa da, özümüz öz köçümüzə bələdçilik etmək zorunda qaldıq. Sözümlər başımıza bəla oldu, elə sözümlərdən tutub bizi borclu çıxardılar. "Yoxsa Babəki də satdıq özümüz, Qaramı yaxmışıq Səhl-Sumbata?" 4[189] 20 faiz torpaqlarımız işğal olunub. İşğalçıları ittiham etməkdənsə, bəzən daxili satqınlar axtarmışdıq, şair də bu nüanslara toxunaraq, zərərçəkmiş tərəf olaraq birləşib xarici düşmənlərimizi ittiham etməyi məsləhət görür. Hətta min illər öncəki tarixi misal gətirərək Babək-Sumbat qarşıdurmasını xatırladır. Əgər hər işin səbəbkarları özümüzüksə, onda erməni əsilli Sumbatların nə günahı?! Yazar qəti qərarını bildirir: "Axtarma düşməni ocaq başında". Son yarımbaşlığa isə "Hələ vətən deyil, Vətən deyilən" adı verir. Bu hissədə "Arasında" rədifli 4 bəndlik gəraylı və "Qardaş" rədifli 4 bənd qoşma çox ağır poetik yük daşıyır. "Hələ vətən deyil, Vətən deyilən, Şuşasız adi bir torpaqdı, qardaş!" Nə qədər ki, tarixən alınmaz qala hesab etdiyimiz Şuşamız ermənilərə oylaq olub, o qədər də Vətən yarımcaandır. Buna əsaslanaraq şair haqlı olaraq 4 bəndlik "Utandırmaq" gəraylısında yazır. "Şuşada yellənməyən, Al bayraqdan utandırmaq". "Belə" rədifli 4 bəndlik qoşmada köçkünlük həyatı yaşayanların güzəranına güzgü tutur. Öz əli, ayağı qan dadan, Vətənə təsəlli verir ki, qan yadları vətəndən qovalayıb çıxarar. "Bizdən əsgər olmur, çadırdan Vətən" - misrası 5 sözdən ibarətdir. Cümlənin tən ortasında- 3-cü söz olmur- olmayır felidir. Bu inkarlıq həm, "əsgər olmur", həm də "Vətən olmur" fikrini qətiləşdirir. Obyektlər isə çox maraqlıdır. Bizdən- bütün vətəndaşlardan, çadırdan- müvəqqəti evciklərdən, nə əsgər olar, nə də Vətən. Çünki "biz" "çadırlılarıq", əsgər isə Vətənsizlər. Vətəni olmayan əsgər haranı qorumalı?! Belə çıxır ki, vətən işğal altında olarkən vətəndaşlıq mövqeyi məhv olur. Poema "Altına" rədifli 4 bəndlik qoşma ilə yekunlaşır.

Şair poemanın üzərində 20 il (1992-2012) işləyib. "Didərginlər" poeması ilə bu əsərin ruh uyarlığı, mövzu eyniliyi görünür. Lakin nəzərə çarpan fərqli məqamlar da var. V.Yusifli qeyd edir ki, "Nəfəs oxşarlığı, fikirlər arasında

bənzəyiş göz qabağındadır. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, K.Qədim ara-sıra yaşlılarından seçilməyə, özünü təsdiq etməyə can atır və buna nail olur". 7[77] Təbii ki, hər bir şairin özünəməxsus yaradıcılıq təcrübəsi var. Lakin qeyd etdiyimiz kimi bu üç poemanı eyni mövzunun müxtəlif istiqamətləri birləşdirir. Nümunə gətirilən iki poemada xalqımızın köçmək zorunda qalma anları və səbəbləri təsvir və təhlil edilmişdir. "Didərginlər" poemasında Sovetlər dönəmindəki köçürülmə siyasəti, "Köç" poemasında isə Qarabağ müharibəsi ilə əlaqədar köçkünlüyə məcbur olanların taleyi qələmə alınmışdır. Bu əsərlərlə müqayisə edəcəyimiz digər bir poemada isə vəziyyətə tamamilə başqa cürdür. Hacı Seyfədin Qəniyevin dediyi kimi "Namiq Hacıheydərlinin "Dağ Kolanı dastanı" 9 illik zəhmətin bəhrəsi olan bir poemadır. Bu əslində poemadan daha çox haraydır, yurddaşlara səslənişdir və bir yurd övladı olan şairin biganə yurddaşlara poetik ittihamıdır". 8[3] Əvvəlki iki əsərdə yurddaşlarımızın öz ata-baba torpaqlarından zorla deportasiya edilməsi təsvir edilmişdir. Bu poemada isə əsas məsələ "öz xoşuyla köçmək" problemidir. Müəllifin özünün müraciətinə baxaq: "Əziz oxucu! Əlindəki kitab sadəcə yazmaq xatirinə yazılmamışdır. Bu poemanın hər misrasına ürəyimin döyüntüsünü, ruhumun çırpıntılarını, vətənimizin bir parçasının dağılmasından qaynaqlanan kədərimi qatmışam". 8[5]

Poema şərti olaraq üç bölümə ayrılır. Birinci bölüm olan "Yurd harayı" 1999-cu ilin iyulunda tamamlanıb, II bölüm "Yağı basmaz el idim..." 28 avqust-5 sentyabr 2006-cı ildə yazılıb, III bölüm özü 3 hissəlidir; "Tək ağacın şikayəti" sentyabr 2007, "Girdədə qaldı" və "Qayıt Girdəyə" 2008-ci ilin iyununda tamamlanıb. Lakin müəllif həmin əsərin yazılması haqqında qənaətlərində qeyd edir ki, "Poemanın bu nəşrini 1-ci nəşr adlandırmışam. Nədən ki, bu yazının-poemanın başlanğıc tarixi var (1999), bitmə tarixi isə hələlik yoxdur. Bu mövzuya təkrar-təkrar qayıdacağam, inşallah". 8[6]

Təsədüfü deyil ki, professor Elçin İsgəndərzadə bu əsər barədə yazır: "Dağ Kolanı dastanı" Yurda və Vətənə bağlılığın çağdaş üvertürasıdır. Mənim ümumiləşdirmə sonucumda N.Hacıheydərlili poeziyasını çağdaş poeziyamızın əfəndilik səhifəsi adlandırmaq qərarına gəldim". 9[4] Şairin özü də bu əsərə xüsusi həssaslıqla yanaşır: "Bu haray təkcə Dağ Kolanı övladlarına ünvanlanmayıb. Dağ Kolanıya o taylı, bu taylı vahid yurduumuzun bir parçası kimi yanaşmışam və unudulmasın deyə yaşlı nəslin yardımı ilə bir zamanlar burada tez-tez eşidilən yer adlarının çoxunu poemaya gətirməyə çalışmışam". 8[6] Görünür ki, şair bu əsərin ərsəyə gəlməsi üçün əlindən gələni əsirgəməyib. Qeyd etdiyimiz kimi poemanın ilk bölümü "Yurd harayı" adlanır. Bölümün əvvəlində şair epigrafiyada yazır: "XX əsrin əvvəllərində 300 evdən ibarət Şamaxı rayonunun Dağ Kolanı kəndi biganəlik ucbatından yaşayış yeri kimi tarixdən

silinmək üzrədi". 8[7] Poemanın ilk bəndindən əsl yazılma səbəbi bəlli olur. Ulu bir yaşayış yerinin gözü yollara dikilib ki, bəlkə, köçüb gedənlərdən kimsə geri qayıda. Birinci hissədə Ərəbdağı, Girdə yaylası kimi toponimik ərazilərin adları xatırlanır. Girdə 2 dəfə "Eheyy!" hayqırtısıyla gedən yolçuya səslənir. "Doğma övlad unudarmış, Apağsaçlı ananı, Belə getsə... Tarixlərə dönəcəkdir Dağ-Kolanı". 8[8] Şair kəndin diliylə daxili gərginliyini dilə gətirir. Ağsaçlı ana elə ömrünün bu yaşında övlad qayğısına möhtacdır. Övladın isə ananı (vətəni) bu yaşda atıb getməsi çəkilməz dərdədir. Həmin durumu əks etdirən "Ömürlük tutulan məhbuslar kimi" misrası bütövlükdə müfəssəl təşbehdir. Lakin burada aydın nəzərə çarpan epitetlərə də nəzər salmaq lazımdır. "Ömürlük tutulan" feli sifəti "məhbuslar kimi" təşbehinin bədii təyimidir. Yurdun ah çəkib özünü üzməsi isə təsiredici metaforadır. Poema barədə professor Əjdər Ağayevin fikirlərinə istinad edək: "Hələ öncədən yazdığı şeirlərində və ata-baba yurdu Kolanıya həsr etdiyi kiçik poemada yurd nisgilini, yurdun sərvətini, Vətən sevgisini yüksək poetik təqdimatla insan duyğularına hopdura bilmişdir". 10[3] Əsərdə əhalinin köçüb getmə səbəbi kimi yerli şəraitin ağırlığı və çətinliyi göstərilir. Şair isə bunlara rəğmən üzünü həmvətənlərinə tutur: "Yol çək, su çək, cənnət yarat! Gəl yenidən sal bağları" təklifiylə gedənləri dilə tutmağa cəhd edir.

"Yağ basmaz el idim..." adlanan ikinci bölümdə belə bir epigraf verilmişdir: "artıq Dağ Kolanı yaşayış yeri kimi tarixdən silinmişdir..." Deməli III minilliyin ilk beş illiyində daha həmin kənd əlsiz-obasız qalmışdır. Çarəsiz qalan kənd dilə gəlir ki, mən ki fərq qoymadım heç birinizə, çətinə düşəntək atdınız məni. Daha kəskin giley-güzar edir, qarın doyurmağa, hündür evlərə, ucuz şan-şöhrətə satdınız məni. İkinci bölümdə də yazar bir sıra yaşayış məskənlərinin adını çəkir. Şıxbörkü, Qışlaq, Küdrü, Kolanı gədiyi, Köç yolu, Qalacıq, Qızqayıt yeri, Baba dərəsi, Qovurğa piri, Yelli qaya, Şorbulaq, Kaldarlıq və.s kimi tarixi yaşayış yerlərinin atılıb gedilməsinin səbəbinin bir içim su olduğunu bəhanə hesab edir. Su problemi sadəcə bəhanə idi, həqiqətdə əsl səbəb yurda qarşı dönüklükdür. Şair kəndin diliylə açıqca etiraf edir ki, "Varlıda 5 evə xərclənən para, Mənə su çəkməyə yetərdi, vallah!" Yəni əslində maddi problemləri də ortaya atmaq bəhanədən başqa bir şey deyil. Bir sıra misralarda müəllif həmin biganəliyin səbəbini yurda dərindən bələd olmamaqda görür. "Adıca daş deyil nənəqız daşı", "Daha fındıqsızdı fındıq təpəsi", "Gözü yolda qaldı çaparxananın", "Kaldarlıq kaldarı bitirmir daha", "Cinişdər divarı baxıb yollara" sətirlərində də keçmiş günlərlə müasir aqibət müqayisə edilir. "Şərqi söyləmədi, türkü demədi, Özünə ağıl dedi Kolanı"- misralarında şərqi və türkü sözlərinə təzad olaraq ağ kəlməsi işlədilib. "Ərəbdağdan əsən yel, Behiştin havasıdı", "Cığırını itirib Fatmaxanın suvatı", "Ümitsiz danışmadı, Hacıheydər qışlağı" cümlələrində

toponimlərin adı çəkilməklə onların bugünkü acınacaqlı vəziyyəti nəzərə çarpdırılır. Bunlardan əlavə, Hacı Kərim dağı, Attutulan dərə, Pirsaat çayı kimi yer adları da xatırlanır. El-obanın sözlülərindən aşiq Bilalın, aşiq Şakirin, Aşiq Xanmusa'nın da adları çəkilir. Dağlar piri sanılan Kolanının diri-diri gömülməsindən, babaların yurd yerinin şumlanıb, malalanıb yoxluğa döndürülməsindən daha betər dərd olmaz. Müqayisə edilən digər əsərlərdə yerli əhali yurd-yuvasından köçürüldüyü halda, bu poemada camaat öz yurd-yuvasını könüllü şəkildə tərk edir. Bu isə vətəni ola-ola onu övladsız qoymaq günahıdır. Şair uşaq sadəlövhlüyü ilə qəlbindən keçirir ki, sevincdən, şadlıqdan quşək uçaram, gördüyüm yuxular gerçəyə dönsə. Köç edib gedənlər geriyyə dönsələr, mən yenə min adda çiçək açaram. Yuxuların gerçəyə dönməsi gedənlərin geri dönməsiylə həyata keçər. Bu hissədə 5 bəndlik "Dedi" rədifli qoşmada nikbin əhval-ruhiyyə hiss olunur. 4 bəndlik "Kolanı" rədifli qoşmayla 2-ci bölüm bitir.

Yurdun ocağını alovlandırmaq,
Su çəkək, yol salaq, ocaq yandırmaq,
Yenidən yurd salaq, Burda ev quraq,
Yoxsa bağışlamaz bizi Kolanı. 8 [16]

Müasir dinamik inkişaf yolu keçən Azərbaycanımızda belə susuzluq və yolsuzluq problemləri ucbatından doğma yurdu övladsız qoyub getmək ədalətsizlikdir. III bölüm "Tək ağacın şikayəti" adlanır. Həmin yurdun sonuncu canlı sakini olaraq tək qalmış ağac insanlardan daha etibarlıdır, "Burada ölərəm, ancaq atmaram, Tanrının Girdətək bir incisini" 8[17] qərarına sadıq qalır. Ağac ağacılığıyla öz soy-kökünün ruhu dolaşan torpaqdan uzaqlaşmaq istəmir. Öldü var, döndü yox prinsipinə əsaslanır. Müəllif inadla həmvətənlərini geri çağırır. "Gəl" rədifli 5 bəndlik qoşmada bu daha aydın görünür. O gözəl cənnəti dövlətə, şöhrətə sataraq, atanların bir gün geri qayıdacağına ümidini itirmək istəmir. "Qaldı" rədifli 5 bəndlik qoşmada şair əslində qalmayanları canlandırır.

Özümə çox oldu sorğum özümün,
Yaşı quruyarmı, görən, gözüm
Çalışdım, əlləşdim, ancaq sözümün,
Cavabı gəlmədi birdə... də qaldı. 8 [19]

Bir də...??? bir də o yerlər öz əvvəlki ahənginə dönə bilərmə? Bu əsəri yazmaqda şairin məqsədi həmin yerləri bir daha cana gətirməyə çağırışdır. "O qədər tutdu ki, günah göyləri, İnsanın duası yerdə də qaldı". 8[19] Həmin duaların öz dərgahına çatmasına ümid edirik, amma Allahdan bərəkət olanda gərək bizdən də hərəkət olsun. İnsanlarımız vətəndaşlıq mövqelərinə ləyaqətlə əməl etsinlər. Bunun üçün də son söz əvəzi "Qayıt Girdəyə" adlı 5 bəndlik yalvarış verilib. "Ayrılıq qəddini əyər əyirsə, Geri dönməyini yurd istəyirsə, "Qayıt!"

kəlməsini Vətən deyirsə, Soruşma nə üçün?! Soruşma niyə Qayıt girdəyə". 8[21] İlk misradakı "əyər" sözü həm "əymək" felinə, həm də "əgər" bağlayıcısına yozumlana bilər. "Geri dönməyini yurd istəyirsə" niyələrin yeri yoxdur. Bu köçü geri döndərmək lazımdır. Lakin təkcə öz xoşlarıyla köçüb gedənləri yox, məcburən doğma yurd-yuvasından didərgin düşənləri də vətənlərinə qaytarmaq vaxtıdır.

Ümumiyyətlə, tədqiqata cəlb edilən hər üç əsərdə azərbaycanlıların dədə-baba torpaqlarından köçürülməsinin səbəbləri və nəticələri qabardılmışdır. Hər üç müəllif qoyulmuş problemin həllinə öz baxış bucağından şərh vermişdir. Bəlli olur ki, böyük Turana gedən yolun izləri bütöv Azərbaycandan keçir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. AMEA Rəyasət Heyəti, AR Təhsil Nazirliyi, BSU. Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. Ümummilli Lider H.Əliyevin anadan olmasının 91-ci il dönümünə həsr olunmuş V beynəlxalq konfransın materialları. "Müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyası: zamana baxış kontekstində", Bakı. 05-07 may 2014.
2. Rafiq Yusifov. Azərbaycan poeziyası-axtarışlar və perspektivlər. "Elm". Bakı-1998
3. Xasay Qərvəndli. Didərginlər. "Pirsultan". Bakı-2003
4. Kəmaləddin Qədim. Yaşamaqda nə varsa. "Vektor" nəşrlər evi. Bakı-2012
5. "Şeir dolu bir ürək", Bəxtiyar Vahabzadə. "Gəlin Açıq danışaq". Azərənəşr. Bakı-1988
6. Kəmaləddin Qədim. Yığış gedək, günahım. "Vektor" nəşrlər evi. Bakı-2007
7. "Yeddi duyğu", Vaqif Yusifli. "Yollar həyana aparır". "Gənclik". Bakı-1999
8. Namiq Hacıheydərlı. Dağ Kolanı dastanı. "Vektor" nəşrlər evi. Bakı-2008
9. Namiq Hacıheydərlı. Söz sənıdır. Vektor" nəşrlər evi. Bakı-2010
10. Namiq Hacıheydərlı. Ey türk doğulan. "Şur" nəşriyyatı. Bakı-2012
- Kəmaləddin Qədim. Allahdı, şeytandı, mənəm... Vektor" nəşrlər evi. Bakı-2009

**KONYA'DA BİR KIRIM TATAR MUHACİR YERLEŞKESİ:
SARAYÖNÜ KONAR KÖYÜ
AN IMMIGRANT CRIMEAN TATARS SETTLEMENT IN KONYA:
SARAYÖNÜ KONAR VILLAGE**

Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU*

Necat ÇETİN**

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecine girmesi, sırf siyasi ve askeri gelişmelere yol açmamış, büyük toplumsal ve demografik değişimlere de neden olmuştur. Eski Osmanlı topraklarından Anadolu'ya yönelik kitlesel göçler, bu değişimin en belirgin noktasıdır. Bu bildiride, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Kırım'dan Anadolu'ya kitlesel göçler ve devletin muhacir iskân politikası kısaca ele alınmış, Konar köyünün bir Kırım Tatar muhacir yerleşkesi olarak ortaya çıkışına değinilmiştir. Konya ve Sarayönü'nün birer iskân bölgesi olmaları açısından önemleri, bir köyün nasıl inşa edildiği ve bu köyün kuruluşundan günümüze dek sosyal, ekonomik ve demografik değişim ve dönüşümleri, arşiv malzemeleri ve Konar köyünde gerçekleşen sözlü tarih çalışması, gözlem ve mülakatlar eşliğinde irdelenmiş ve değerlendirilmiştir.

•

Anahtar Kelimeler

Göç, iskân, Kırım, Konya, Sarayönü, Konar Köy

•

*Yrd.Doç.Dr.; Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Aydın;
tesepetcioglu@gmail.com

** Uzman Öğretmen; Torbalı, İzmir; ncetin1963@gmail.com

Abstract

The disintegration of the Ottoman Empire led to not only political and martial results but extensive social and demographic changes as well. Mass emigrations to Anatolia from ex-Ottoman territories are the most significant point of this change. This paper refers to mass emigrations from the Crimea to Anatolia in 19th Century and the first years of 20th Century, and also the resettlement policy of Ottoman government in brief, and emergence of Konar village as a Crimean Tatars immigrant settlement. The importances of Konya and Sarayönü as an area for the immigrants, how a village was built, and the social, economic and demographic transformations of this village from past to present are explored and evaluated thanks to the archive documents, oral history, observations and interviews in Konar village

•

Keywords

Migration, Resettlement, Crimea, Konya, Sarayönü, Konar Village

1- Giriş

Alan araştırmalarında bulunan sosyal bilimciler çok iyi bilirler ki üzerinde çalışma yaptıkları yöreye gittiklerinde -algıda seçicilikten midir nedir, bilinmez- çalışma konularına dair ibareleri çoğu kez kendilerinin yanı başlarında, diplerinde buluverirler. Elbette dikkat kesilen bir çift gözün bunda etkisi büyüktür; ancak farklı bir mimari özelliği olan eski bir yapı, yaşlı bir kadının üzerindeki rengi soluk yemeni, hatta oradaki kişiler tarafından özensizce kullanılmış tek başına bir sözcük dahi onları cezp etmeye yeter. Araştırmacı elbette belli bir birikimle ve daha öncesinde yöreye dek yapılan çalışmaları irdeleyerek oraya gitmiştir (belli ki dikkatini çeken şeyler o birikimin bir sonucudur) ve çalışma konusuna dair etrafta var olan kokuları takip ettikçe daha evvel okunan ve bellenen noktaların somut örnekleriyle orada karşılaşır. Ancak bunlarla karşılaştıkça da daha yenilerini bulmak üzere çalışmasını derinleştirir. Derinleştirdikçe yeni bulgular elde eder; fakat bazen eli boş gerisin geri döndüğü de olur, çünkü zaman zaman iğneyle kuyu kazmaya benzer bu iş. Alan araştırması bu yüzden risk içerir; (keyif almasını bilenler için) zevk de...

Alan araştırması için Konya'nın 50 km. kuzeyinde bulunan Sarayönü ilçesine gidildiğinde karşılaşılan durum yukarıda bahsedilenlerden hiç de farklı bir şey değildi.¹ 19. yüzyılın sonunda inşa edilen tren istasyonu ile kaderi çizilen ilçenin, "yerli" halkla² birlikte Balkanlar, Kafkasya ve Kırım'dan gelen göçmenlere de ev sahipliği yaptığı ve dolayısıyla farklı altyapılardaki birçok topluluğun gözlemleneceği varsayılmıştı. İlçeye varıldığında, yolun kişiyi ister istemez sürüklediği kentin tek ana caddesinden geçilip görkemli tren istasyonuna doğru gidilirken, yerleşimcilerin birbirlerinden farklı fizyolojik özelliklerine (klasik Orta Anadolu insanının çizgilerinden Balkanların sarışın ve renkli gözlü yüzlerine, Kafkasya'nın ince uzun yapılı insanlarından Tatarların çekik gözlerine) rastlayıp, bir dilbilimci olunmamasına karşın İç Anadolu'ya has genizden gelen "gh" sesiyle fazla karşılaşmayınca, Sarayönü'ne yönelik göçün buranın toplumsal yapısını ne

¹ İç Anadolu bölgesinde Konya il sınırları içinde yer alan Sarayönü ilçesinin yüzölçümü 770 km² olup, denizden yüksekliği 1065 m.dir. Doğu ve kuzeyden Cihanbeyli ilçesi, batıdan Kadınhanı ilçesi ve güneyde Konya ile sınırlı olan Sarayönü, Konya-Haydarpaşa Devlet Demiryolu üzerindedir. Karadan ise Konya-İstanbul karayolunun 44. Km'sinden ayrılarak 7 km. içeride kalır (Karakurt, 2007, s. 12).

² Sarayönü ve çevresindeki Kırım göçmenlerinin, kendilerinden önce orada var olan yerleşimcilere "yerli", kendilerinden sonra Bulgaristan'dan gelenlere ise "muhacir" dediklerinden ötürü burada "yerli" ifadesi kullanılmıştır.

denli şekillendirdiğinin (ve hatta renklileştirdiğinin) farkına varılmış oldu. Buraya dair ikinci dikkat çeken noktaysa, terk edilmiş hanelerden, kapanmış küçük işyerlerinden ve iki-üç dükkanda bir camlara yapıştirılan “*eleman aranyor*” yazılarından ilçenin göç verdiği, genç nüfusunu kaybettiği ve giderek tenhalaştığıydı.³ Çevrede görüşülen kişiler, bahsedilen ana caddeye paralel ve yine tren istasyonuna çıkan bir başka caddenin, yani “Tuz Yolu Caddesi”nin zamanında önemli bir güzergâh olduğunu aktardılar. Atların çekmiş olduğu ve “Tatar arabası” denilen tuz yüklü arabaların onlarca kilometre uzaklıktaki Tuz Gölünden gelip de istasyonda yükü indirecekleri depolara varış noktası bu caddeydi ve bu cadde sırf Sarayönü kent merkezinin değil çevre yerleşimlerinin (ve Konar köyünün de) ekonomi tarihi açısından simgesel değerdedi. Kaldı ki Sarayönü’ne geliş amacımız da zaten Kırım göçmenlerinin yerleştirildiği ve yakın geçmişe dek Kırım Tatarlarının kültürel etkinliklerin yapıldığı İç Anadolu’daki en önemli yerleşke olan Konar köyüydü.⁴

Sarayönü’ndeki bu yüzeysel gözlemin ardından, ilçe merkezinin 6 km. doğusunda bulunan, deniz seviyesinden 1080 m. yükseklikteki Konar köyüne (Karakurt, 2007) düz bir arazideki tek gidiş-geliş yönlü, pek de düzgün olmayan asfalt yol takip edilerek, köy ile ilçe merkezi arasında toplu taşı aracı bulunmadığından özel araçla ulaşıldı. Uzaktan bakılınca ilk göze çarpan şey, minaresiyle birlikte köy camiydi. Betonarme olan bu binanın ve tek katlı muhtarlık binası gibi bir-kaç yapı haricindeki hemen tüm yapıların kerpiçten olduğu köyün şaşırtıcı tenhaliği, günümüzden tam 110 yıl öncesindeki Osmanlı kayıtlarının toplam 309 kişiyle hayli canlı tarif ettiği yerleşim birimiyle tezatlık oluşturuyordu. Oysa ilk izlenimdeki tüm bu olumsuz tabloya karşın Konar köyü, yakın tarihin en önemli nüfus hareketliliğinden biri sonucunda Anadolu’ya sığınan Kırım Tatarlarının iskân edildiği ve onlar için inşa edilen İç Anadolu’daki en önemli köylerden biriydi.

³ Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre (2013), merkezde 9.169 ve (2014 öncesi belde belediye ve köy statülerindeki) çevre mahallelerde 19.550 olmak üzere günümüzde Sarayönü’nde toplam 28.719 kişi yaşamaktadır.

⁴ Konar köyü, Türkiye’deki tüm köyler gibi, mahallî yönetimlere dair değişikliklerin ardından 2014 yılından itibaren “mahalle” statüsündedir. Her ne kadar bu statüde olsa da *köy* ile *mahalle* arasından sosyo-ekonomik yapı, arazi kullanımı, nüfusun nitelikleri, tarihsel geçmiş ve algılanış gibi birçok açıdan ciddi farklılıklar mevcuttur. Bu yüzden, çalışmanın devamında, Konar’ın geçmişi ve günümüze dair aktarımlar gerçekleştiren Konar’dan bir köy olarak bahsedilecektir.

Fotoğraf 1: Konar Köyünün Genel Görünüm

Amaç ve Metodoloji

Kırım Tatarları Anadolu'ya farklı zaman dilimlerinde gelmişlerdir. Onların göç ediş nedenlerinden, anavatanlarındaki sosyo-ekonomik durumlarına; göç yollarından iskân biçimlerine; gelen topluluğun ve bireylerinin Türkiye'deki tecrübelerine değin birçok farklılık mevcuttur. Dolayısıyla tek tip bir Kırım göçmenliğinden bahsedilemez. Bu çalışmada, 20. yüzyılın başında Kırım Tatar muhacirlerinin iskân edildiği Konya kırsalındaki bir köyün genel hatlarıyla kuruluşu, geçmişi ve bugünü üzerinde durulmuştur. Böyle bir araştırma için de Konya uygun bir coğrafyadır, çünkü Konya ili dâhilinde 14 Tatar ve Nogay yerleşim yeri bulunmaktadır (Kırımlı, 2012, s. 485-526). Konya merkez İhsaniye Mahallesi ile Sarayönü merkez Selimiye Mahallesi de eklendiğinde bu rakam 16'ya çıkmaktadır ki bundan anlaşılacağı üzere Konya, Anadolu'daki Kırım muhacirlerinin yerleştiği en önemli bölgelerden biridir. Nüfusunun Kırım göçmenlerinin oluşturduğu ve bu kültürün tipik taşıyıcısı özelliğine sahip, Sarayönü ilçesine bağlı Konar köyü de örnek olarak seçilmiştir. Bu yüzden bu çalışma, Kırım'dan göçü genel esaslarıyla ele alan bir çalışmadan ziyade, Sarayönü ilçesine bağlı Konar köyüne odaklanan ve buradaki muhacir köyünün inşasına ve sonraki gelişmelere yönelik bir çalışmadır. Gelenek ve görenekleri, kültürel kimlikleri ve kültürel değişimleri ile gündelik yaşam uygulamaları - bunlara genel hatlarıyla değinilse de- araştırma kapsamında değildir.

Nüfusunun niceliği, coğrafi konumu ve ekonomi gibi aynı özellikteki birçok köyden Konar köyünün farkı, kuruluşu, nüfusunun sosyo-kültürel niteliği ve bir "hikayesi"nin varlığıdır ve bundan dolayı da birkaç çalışmada kendisinden

bahsedilmiştir: 19. yüzyılın ortasından 20. yüzyılın başına dek Konya civarındaki muhacir yerleşmeleri üzerine en kapsamlı çalışmayı gerçekleştiren Yılmaz (1996), Türkiye’deki tüm Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri üzerine çok kapsamlı ve doyurucu bir eserin sahibi Kırmılı (2012) ve metodolojik sorunları olsa da “içeriden tarih”e örnek olarak gösterilebilecek Konar’ın (2003) makalesi ile mahalli kapsamda hazırlanan broşür, dergi gibi bir kaç küçük yayın, Konar köyü hakkında günümüze dek gerçekleştirilen çalışmalar arasındadır.

Arşiv malzemeleri ile saha çalışmasındaki gözlem ve mülakat sonucu elde edilen veriler bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve izin alınabildiği kadarıyla nüfus müdürlüğü arşivi de kullanılmıştır. Osmanlı Arşivinde bu çalışma kapsamında bulunamamış ve/veya henüz tasnif edilmemiş belgeler arasında Konar’a iskân edilenlere dair bir belgeye daha sonra rastlanma ihtimali mevcuttur. Belki de o belge ya da belgelerle, bu çalışmada çıkarılan sonucu etkileyici verilere de rastlanılabilir; ya da Osmanlı’nın dönemin şartlarından dolayı her iskânı belgelemiş olduğu iddiasında bulunmak da sakıncalıdır; yani ileride Konar köyüne dair bir belge de çıkmayabilir. Sonuçta Konar, Anadolu’nun ücra bir noktasındaki küçük bir köydür. En nihayetinde bu çalışmanın, gerçekleştirildiği dönemin şartlarının ve yazan şahısların niteliklerinin bir ürünü olduğu unutulmamalıdır. Bu iki arşiv haricinde, köy muhtarlığı arşivi de taranmış ancak yakın dönemin (bu çalışma kapsamında olmayan) bir-kaç önemli kaydı haricinde bir belgeye rastlanılmamıştır. Evlerde saklanması muhtemel eski belgeler de bulunmaya çalışılmış, köy camiinde bulunan eski eserler üzerine inceleme yapılmıştır. Bir yerleşim biriminin ve oradaki yerleşimcilerin özelliklerine dair önemli bilgiler verebilecek bir diğer veri kaynağı da mezarlıklardır. Özellikle mezar taşları bir yerleşim biriminin kimliği ve geçmişine dair bilgi kaynağıdır. Köy mezarlığındaki Arap ve Latin alfabeleriyle yazılan mezar taşları da incelenmiştir. Konar köyünde günümüz mezarlığının kuzeydoğu duvarlarında yapı taşı olarak kullanılmış dört adet sağlam, bir adet de günümüze yarısı ulaşmış toplam beş adet “eski yazı” ile yazılmış mezar taşı bulunmaktadır. 1950’li yıllarda mezarlığın sınır duvarları yapılırken oldukları yerlerden çıkarılıp buraya dikildiğini bir kaynak kişinin verdiği bilgilerden öğrendiğimiz⁵ günümüzde hayli tahrip olmuş bu beş mezar taşı haricinde, eski yazı ile yazılmış başka bir esere köyde rastlanmamıştır.

⁵ Kaynak kişi, “Demokrat Parti döneminde yapılan duvar sırasında yerlerinden çıkartıldı” ifadesini kullanmıştır.

Klasik yazılı tarihin bu teknikleri kullanılırken, onun bıraktığı boşluklar ise sözlü verilerle doldurulmaya çalışılmıştır. 18-21 Eylül 2014 tarihleri arasında bir alan araştırması yapılmış, gözlem, katılımcı gözlem ve mülakat gerçekleştirilmiştir. Köyün coğrafi sınırları, ilk nerede, nasıl iskânın gerçekleştiği, neden ilk yerleşim yerinin terk edildiği, terk edildikten sonra nerelere nasıl evlerin inşa edildiği ve ilk kurulumdan kalan eserler bu şekilde tespit edilmiştir. Sarayönü ilçesi merkezi sınırlarındaki Selimiye mahallesindeki Kırım göçmenleriyle de görüşülmüş, buradaki muhacir hanelerde ölçümler yapılarak -anlatımlara göre büyük benzerlik gösterdikleri- Konar köyündeki göçmen evlerinin boyutu belirlenmeye çalışılmıştır. Kaynak kişilere toplumsal bellekte kalmış olma ihtimali bulunan Kırım'daki yaşama, göç sebeplerine, göç yollarına, geçici iskâna, kalıcı iskân aşamasına ve sonrasındaki uyum sürecine dair bir dizi soru yöneltilmiştir. Tüm görüşmeler ses kayıt cihazına alınmış ve bölgede fotoğraf çekimleri yapılmıştır.⁶ Böylelikle bir etnotarih çalışması olarak değerlendirilebilecek bu bildiriye, tarih ve antropolojinin araştırma teknikleri birlikte kullanılmış ve bunlar, tarihsel kronoloji ile aktarılmıştır.⁷

Yakın tarihin önemli bir sosyal ve toplumsal hareketliliğine örnek teşkil edecek bu çalışmada bir takım problemler ele alınmıştır. Bunlar:

- a. Konar köyüne gelen göçmen nüfus niçin Kırım'dan göç yollarına düşmüş, hangi vasıtalarla, ne şekilde Anadolu'ya ulaşmıştır?
- b. Konar köyünün bulunduğu mevki neden iskân bölgesi olarak belirlenip buraya bir köy konuşlandırılmış, bu köy nasıl inşa edilmiştir?
- c. Köyün kuruluşundan itibaren geçirmiş olduğu sosyo-ekonomik ve demografik değişimler nelerdir? Bu değişimlerde hangi faktörler etkin olmuştur?
- d. Konar köyü, Kırım muhacir kültürü ve kimliği açısından önemi nedir?
- e. Kırım muhacir kültürü açısından değer ifade eden bu yerleşim yerinin bu özelliğinin korunması ve gelecek nesle aktarılması için hangi tedbirler alınmalıdır?

Kırım'dan Anadolu'ya Göçler

Göç sosyo-ekonomik, siyasî ve kültürel boyutları bir tarafa bırakıldığında, teknik bir tanım olarak *"insanın coğrafi hareketliliği; bu hareketliliğin yol açtığı nüfus*

⁶ Kaynak kişiler başta Konar köyü muhtarı Selçuk Körük olmak üzere Mürüvet Bilici, Abdulhamit Kaspolat, Cemalettin Demirkaya, M Demirkaya, Yaşar Karasu, Muhsine Tamak, Ayşe Karasu, Mustafa Atmaca ve Mehmet Bozkurt'a teşekkür ederiz.

⁷ Büyük ölçüde sözlü geleneğe dayanan etnotarih yöntemi kısaca, bir kültürün geçmişinin emik ve etik olarak anlatıldığı yazılı ve sözlü kaynakları derlemek suretiyle, o kültürün tarihini inşa etme yöntemidir (Ayдын, 2003a, s. 288).

dinamiği” şeklinde açıklanabilir (Aydın, 2003b, s. 341). Ancak elbette göç meselesi sadece insanların yer değiştirmeleri ve gittikleri yerlerde iskân edilmelerinden ibaret basit bir olay olmayıp, bir devlet için sosyal, malî, idarî, hukukî, iktisadî, siyasî ve kültürel bakımlardan çeşitli yönleri bulunan büyük bir hadisedir (Eren, 1966, s. 5).

Kırım ve çevresinin 18. yüzyılın son çeyreğinde tamamıyla Rusya kontrolüne geçmesiyle birlikte sistemli şekilde uygulanan bir Rus politikasının, Tatar göçlerinin ana nedenini oluşturduğu söylenebilir. 19. yüzyılın hemen başında başlayan kütleli göç, 1853-56 yıllarındaki Kırım Harbi ile büyük ivme kazanmış, 93 Harbi ile de en tepe noktasına ulaşmıştır. Ancak sonrasında da göçler kesilmemiş, 20. yüzyılın başında -eskisi kadar yoğun olmasa da- devam etmiştir. Çarlık Rusya'nın yürütmüş olduğu Kırım politikası çerçevesinde Kırım, jeopolitik olarak Rusya için (günümüzde olduğu gibi geçmişte de) son derece önemli bir bölgeydi. Dolayısıyla buranın “Slavlaştırılması” üzerine geniş zamana yayılan bir strateji uygulamıştır ve bu stratejinin temel noktası da Kırım Müslüman nüfusunun erimesi esasına dayanmaktadır. Kırım Tatarlarının Müslüman olmayan bir idare altında yaşamak istemeyişleri göçün içsel bir sebebi olmasına karşın, Rusya Çarlığına yürütülen sürgün ve katliamlar, toprak ve vergi adaletsizliği, dini baskılar, zorla kültürlenme müdahaleleri ve asimilasyon faaliyetleri ile devlet ve yerel yöneticilerin göçe teşvikleri neticesinde Kırım'daki demografik yapı Slavlar lehine değişmeye başlamıştır. Tüm bunlara, kıtlık, açlık ve eşkıya faaliyetleri ile askerlik meselesi de eklenince, 20. yüzyılın başına gelindiğinde, -bir önceki asra göre ivme kaybetse de- Kırım'dan Osmanlı'nın iç bölgelerine yönelik göçler aralıksız devam etmiştir.

Kırımlıların kendi vatanlarından göç etmelerinin belki de Osmanlı Devletine yönelik ilk Müslüman göçü olduğunu belirten Karpat, 1783-84 yılında yaklaşık 80 bin Tatarın Besarabya ve Dobruca'ya ve ardından Anadolu'ya yerleşmesiyle bu nüfus hareketinin başladığını, 1812 Türk-Rus Savaşından sonra yoğunlaşma olduğunu, fakat 1856 senesi sonrası Rusların azınlıklara karşı resmî tutumu dolayısıyla zorunlu tahliyenin artık devlet politikası haline geldiğinin altını çizmektedir (Karpat, 2010, s. 162). Kırım'dan göçler 19. yüzyıl boyunca artarak devam etmiş, ancak 20. yüzyıla gelindiğinde, (1902 yılında yine bir hareketlilik olduysa da) Kırımlı milliyetçi eğitimci ve Tercüman Gazetesinin yayımcısı İsmail Gaspıralı'nı başını çektiği aydınlar grubunun etkisiyle göç sınırlı kalmış ve Kırım Müslüman cemaati kendilerini ekonomik ve kültürel olarak geliştirme yolunu aramış, fakat yine de 1904-1905 Rus-Japon Savaşının gerçekleşmesi ve o bölgeye yollanan Kırımlı gençlerin de büyük zayıf vermesi, eskisi kadar olmasa da yeni

bir göç dalgasının başlamasına sebebiyet vermiştir (Karpas, 2010, s. 163; Kırımlı, s. 8-17, 37-64; Erkan, 1996, s. 25-44). Osmanlı Devleti topraklarına toplamda ne kadar Tatar muhacirin göç etmiş olduğu konusunda çeşitli ve farklı görüşler bulunmaktadır: Gözaydın (1948) Kırım'da 1774'ten 1914 yılına kadar, Osmanlı Devleti'ne yapılan göçler sonucu 1.5 milyonluk nüfustan ancak 238 bin kişinin kaldığını belirtirken, Karpas (2010, s. 163) 1783-1922 yılları arasında toplam 1.8 milyon Kırımlının göç ettiğini, Firuzoğlu (1999, s. 690) ise 1 milyona ulaştığını ifade etmekte, Saydam (2010, s. 91) da 1 veya 1.2 milyon arası olduğunu ileri sürmektedir. Ruslar ise bu sayının sadece 500 bin olduğunu yazmaktadırlar (Keleş, 2009, s. 1173).

Göç Yolları, Ulaşım ve İskân

Osmanlı idaresi, topraklarına yönelik Müslüman toplulukların göçünü başta dinî ve manevî nedenler olmak üzere, onlarla nüfusunu ve tarımsal üretimini arttıracak düşüncesiyle -göçü teşvik etmemekle birlikte- olumlu yaklaşmıştır. Ayrıca muhacirlerin iskân edilecekleri yerlerdeki aşiretleri devlet otoritesi altına almada yardımcı olabilecekleri ve yine Gayrimüslim nüfusa ve yabancı devletlere karşı onların bir denge unsuru olma ihtimalleri bu toplulukların Osmanlı yönetimince benimsenmesini sağlamıştır. Fakat özellikle 93 Harbi sonrası milyonları bulan ve ardından aralıksız devam eden kütleli göçün bir düzen içinde seyretmesi ve muhacirlerin en uygun şartlar altında, bir an önce ve zahmetsiz şekilde iskânlarının gerçekleşmesi ve muhacirlerin (yeme-içme, barınma ve sağlık gibi) temel ihtiyaçlarının karşılanması için Osmanlı idaresi bir dizi önlem almıştır. Belirtilen bu işleri organize edecek Muhacirin Komisyonları gibi bir birimin kurulması, alınan tedbirlerin en önemlisidir. Bu komisyonun gelen nüfusu tespit etmek, geçici olarak barındırmak, onların yaşelerini sağlamak, daimi iskân muntakalarını boş, kullanılmayan veya devlete ait arazileri tespit ederek belirlemek, göçmenleri bu yerlere güvenle nakletmek, gerekirse ve imkânlar dâhilinde onlar için ev bark inşa edip köyler ya da mahalleler kurmak, ihtiyaç sahiplerine yevmiye bağlamak, kışlık yakacak, tohumluk ve tarım aleti vermek gibi görevi olduğu kadar yeni yerleşim yerlerinde uyumu sağlamak ve doğacak ya da doğmuş problemleri çözmek gibi bir dizi sorumluluğu da bulunmaktaydı (Eren, 1966; Erkan, 1996; Yılmaz, 2000; Karpas, 2003; İpek, 2006; Karpas, 2010). Yayınlanan İskân-ı Muhacirin Talimatnamesi, Osmanlı topraklarına gelen muhacirlere halî, mirî veya mevkuf araziden hane başına 20-60 dönüm arazi verilmesini öngörmekte, kalıcı yerleşmelerine kadar halî arazilerin muhacirler dışında başkalarına verilmesini yasaklamakta, muhacirlerin konut

ihtiyaçlarının yerel makamlarca karşılanacağını karara bağlamaktaydı. Hatta inşa edilecek konutların yapısına ve masrafına değin ifadeler bu talimatnamede yer almaktaydı. Örneğin, konutlar iki ya da üç odalı olması planlanmış ve bu durumda maliyetinin 250 kuruş olacağı hesap edilmişti. Kereste ihtiyaçları ise, herhangi bir ücret ve vergi alınmaksızın mirî ormanlardan karşılanacak, kasaba ve köylerdeki terk edilmiş evler tamir edilerek göçmenlere verilecekti (İpek, 1994, s. 214-218; Erkan, 1996, s. 95-98, 162-166). Fakat tüm bu maddelerin harfiyle, tüm yurttta ve her bir göçmen grubunu kapsayacak biçimde düzgün ve adaletli bir şekilde uygulandığını iddia etmek mümkün değildir. Nitekim göçmen yerleşim birimlerine dair gerçekleştirilecek arşiv taraması ve buralarda yapılacak bir alan araştırması da uygulama farklılıklarını, eksikliklerini, hatalarını gözler önüne serebilmektedir.

Kırım'dan 18. yüzyılın sonlarından itibaren süregelen göçler içinde, 93 Harbi sonrası ve 20. yüzyılın başında Anadolu'ya gelenler bu uygulama dâhilinde işleme tabi tutulmuşlardır. Bu göçmenlerin büyük kısmı ilk önce kara, deniz ve demiryolu ile ulaşabildikleri İstanbul'da geçici olarak ikamet etmişlerdir. İmparatorluk içersinde belirlenen daimî ikamet yerlerine ise sonrasında gönderilmişlerdir (İpek, 2006, s. 42-43). Bu aşamada da 19. yüzyılın sonlarında yapımına başlanan ve hızla çeşitli güzergâhlarda hizmet veren demiryolu ulaşımı özellikle tercih edilmiştir. Dolayısıyla demiryolu güzergâhındaki bölgeler, Osmanlı'ya sığınan sırf Kırımlı değil diğer tüm muhacirler için en uygun iskân mntıkaları olarak belirlemiştir.

1903 yılının Mart ayından itibaren başlayan göçle gelenler, İstanbul'dan Adana ve Eskişehir'e gönderilmekle birlikte asıl olarak Konya Vilâyeti'ne iskân edilmişlerdir. Sivastopol limanından Rus gemilerine binen muhacirler, İstanbul'a varmışlar; oradan da demiryolu ile iskân mahallerine gönderilmişlerdir. Osmanlı Arşivinde bulunan belgeler, İstanbul'daki geçici iskân üzerine bir takım bilgiler sunmaktadır: Muhacir kabileler, Rus gemileriyle Sivastopol'dan gelmiş ve Sirkeci iskelesinde iskân mntıkalarına sevklerini beklemişlerdir.⁸ Zaten İstanbul'da

⁸ 8 Zilhicce 1321 Hicrî, 12 Şubat 1319 Rumî (25 Şubat 1904) tarihli bir belgede, "Batım ve Kırım ve Romanya'dan vürüd edip İdâre-i Mahsûsa'nın Sirkeci pîşgâhındaki Nüzhetiye Vapuru derûnunda bulunan yüz beş nüfus muhâcirin-i İslâmiyyenin ser'ân mahâll-i iskâniyyelerine sevk ve i'zâmı" belirtilmekte (BOA.DH.MHC, 61-12 / 54, s.1); 12 Ramazan 1321 Hicrî ve 19 Teşrin-i Sâni 1319 Rumî (2 Aralık 1903) tarihli bir diğer belgede ise "Rusya vapuruyla Sivastopol'dan gelen on iki hânedede altmış bir nüfus Kırım ve on yedi hânedede yetmiş iki nüfus Dağıstan muhâcirlerinin bir ân evvel İskenderun'a sevk ve i'zâmları" istenmektedir (BOA.DH.MHC, 61-12 / 39, s.1-2). Muhacir kabilelerinin soykütütsel ve/veya kültürel kökenleri ile nerelere daimî olarak iskân edildiklerine dair belgelerde bir veri

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

geçici olarak camiler başta olmak üzere resmî binalarda muhacirler konaklatılmış, resmî binaların yetersiz kalması nedeniyle de, Büyük ve Küçük Ayasofya ile Yenicami havalisine çok sayıda geçici barakalar inşa edilmişti (Yılmaz, 1996). Osmanlı hükümeti, İstanbul'da bu gibi geçici tedbirler alıp, bir an önce daimî iskân muntıkalarına muhacirleri gönderme yoluna gitmiştir. İşte bu daimî merkezlerden biri de Konya Vilayetidir. Sınırları çok geniş olan Konya Vilayeti, burada tarıma elverişli verimli toprakların bulunması ve nüfusun seyrek ve yetersiz olması nedeniyle göçmen iskânı sırasında her zaman. aranılan bir vilayet konumundaydı. Bu yüzden göçmen iskânı için arazi aranırken Konya'dan defalarca söz edilmekte, Konya'nın göçmen akınına uğradığı kaynaklarda sürekli geçmektedir. Ancak bu durum, hayli kalabalık göçmen nüfusunun daimî iskânlarına dek sıkıntılar yaşamalarına da sebebiyet vermiştir. 1913 yılından örnek veren Macar Türkolog Horvath (1997, s. 12) da Konya hükümet konağının koridor ve merdivenlerinde bekleyen insanlarla karşılaştığını, çoluk çocuk ortada kalan bu muhacirlerin kendilerine yerleşecek toprak gösterilmesini beklediklerini, şehrin bu göçmenlerle dolu olup, bunların istasyon çevresinde, resmî binalarda, avlularda ve meydanlarda konakladıklarını anlatmaktadır. Dolayısıyla bir göçmen vilayeti olan Konya, birçok göçmen yerleşim birimine ev sahipliği yapmaktadır. Bu göçmen grupları arasında, Kırım'dan gelenler de hayli önem arz etmektedir. Günümüz Konya ilinde Ağılbaşı (Mandıra), Ahmediye (Yıkık), Boğazören (Köstengil), Dokuz, Erdoğan, Fethiye, Kırkkuyu, Köklüce (Kaha/Mâmûretü'l-Hamid), Seçme, Seydahmetli, Süleymaniye (Susuz), Tursunlu (Mecidiye), Yağlıbayat ve Konar (Kırlıkuyu) olmak üzere on dört Tatar ve Nogay köy yerleşimi bulunmaktadır (Kırımlı, 2012, s. 485-526). Bu yerleşim birimlerine il ve ilçe merkezlerindeki mahalleler (örneğin Sarayönü Selimiye mahallesi) dâhil değildir. Kaldı ki Osmanlı dönemi idarî taksimatında Konya Vilayetinin, günümüz Aksaray, Karaman, Antalya gibi illerini de kapsadığı düşünüldüğünde bu yerleşim sayısı artmakta ve vilayetin Kırım muhacirleri için ne denli önem arz ettiği daha açık anlaşılmaktadır.

Konya Vilayetine gelen Kırım göçmenlerinin Kırım'ın neresinden, hangi sebeplerle ve hangi tarihte yola çıktıklarını, hangi vasıtayla Anadolu'ya ulaşıp ne şekilde vilayete vardıklarını, ne kadarının bu vilayette ve hangi koşullarla iskân edildiğini net olarak verebilmek oldukça güçtür. Ancak arşiv kayıtları, ikinci el kaynaklar, 1320 (Rumî) nüfus sayımı ve sözlü tarih çalışmasıyla Konar köyüne iskân edilenler hakkında bir çıkarım yapma olanağı bulunmuştur: Köy halkı

bulunmamasına karşın, tarih aralığı açısından, belgelerdeki muhacir kabilelerinin en azından bir bölümünün Konya'ya gönderilenler olabileceği göz ardı edilmemelidir.

*KONYA'DA BİR KIRIM TATAR MUHACİR YERLEŞKESİ:
SARAYÖNÜ KONAR KÖYÜ*

günümüzde de Çöl şivesi ağırlıklı Kırım Tatarcası konuşmaktadır. Bu da onların Kırım'ın kuzeyindeki step bölgelerinden geldiklerini göstermektedir. Bu bölgedeki Tatarlar, en ağır şartlarda topraksızlaşma ve sömürüye maruz kalanlar, çoğunlukla kuzeydeki step bölgelerinde yaşayan Kırım Tatar köylüleriydi. Nitekim "Çöl Tatarları"nın Türkiye'ye göç etmelerinin sebebi de buydu (Kırımlı, 2010, s. 23). Dolayısıyla Konar'daki Tatarlar da diğer birçok sebeple birlikte, ama asıl olarak Rusya'nın topraksızlaştırma politikası ve hayli güç ekonomik şartlar neticesinde Kırım'ın Akmesit ilçesinin Argın nahiyesine bağlı Baksan, Kaynaut ve Konrat köyleriyle, Bahçesaray'ın içinden ve Karasubazar havalisinden gelmişlerdir. Geldikleri kent ve köy isimleri, şaşırı derecede hafızalarda canlılığını korumaktadır. Bu durumda, Soyadı Kanununda birçok ailenin (diğer Tatar köylerinde olduğu gibi⁹) geldikleri yörenin adlarını, soyadı olarak almalarının büyük katkısı bulunmaktadır. Bu kadar farklı bölgelerden gelmiş olmaları, onların birbirlerinden farklı zamanlarda, farklı gemilerle Kırım'dan ayrılmış olmalarını ve vardıkları İstanbul'da, ayrı merkezlerde ayrı koşullarla geçici olarak konaklamış olduklarını düşündürmektedir. Nitekim Konar köyündeki Kırım Tatarları da 20. yüzyılın tam başında Kırım'dan İstanbul'a geldiklerini belirtmekte ancak İstanbul'un neresinde, ne kadar süre ve hangi koşullarda kaldıklarına dair ayrıntı verememektedirler. Bir süre İstanbul'da kalan muhacirler, Anadolu yakasındaki Haydarpaşa Garından trenlerle Anadolu'ya aktarılmışlardır. Haydarpaşa'dan kalkan tren Eskişehir üzerinden iki günde Konya'ya ulaşmıştır. Aynı yolla Konya'ya ulaşan Horvath (1997, s. 5-10) da iki gün süren tren yolculuğunu onaylamakta ve Anadolu'da trenlerin sadece gündüz hareket halinde olmaları nedeniyle bir gece Eskişehir'de konaklanılması gerektiğini belirtmektedir. Konya'ya bu şekilde varan göçmenler, önce Küçük İhsaniye (Garipler) Mahallesinde, muhtemelen Konar'daki muhacir konutları tamamlanincaya dek, geçici iskâna tabi tutulmuşlardır. Sonrasında da Sarayönü'ne gönderilmişlerdir. Muhacirler, bir tren istasyonunun olduğu Sarayönü'ne ise (bu hususta yazılı ve sözlü bir doğrulama olmamasına karşın) yüksek ihtimalle yine demiryolu ile gelmişlerdir.¹⁰

⁹ Kırım muhacirlerinin iskân edildiği Konya'nın Yağlıbayat Köyünde gerçekleştirilen bir başka alan araştırmasında da benzer verilere ulaşılmıştır.

¹⁰ II. Abdülhamit döneminde, Doçebank'tan alınan krediyle 05.02.1892 tarihinde Eskişehir- Konya demiryolu hattının inşaatına başlanmıştır. 29.07.1896 tarihinde ise 67 km.lik Sarayönü-Konya arası işletmeye açılmıştır. İşletildiği yıllarda çalışanları ve ekipmanları yabancılara ait olan bu demiryolu, Cumhuriyet döneminde 31.12.1928 tarihinde satın alınarak millileştirilmiştir (Karakurt, 2007, s. 12).

Sarayönü, Kırımlılardan önce de sonrasında da verimli ve boş durumdaki geniş arazileri nedeniyle göçmenler için tercih edilen bir bölge olmuştur. Sarayönü'nün yaylası olan "Kırlıkuyu" adındaki bir mevki ise Kırım muhacirleri için oluşturulması planlanan köye uygun görülmüştür. Tatarlar gelmeden önce tamamen boş durumda olan Kırlıkuyu, çok daha önceki bir zaman diliminde önemli bir yerleşkeydi ve Sarayönü'nün başka yörelerinde olduğu gibi burada da bir höyük bulunmaktaydı.¹¹ Buraya inşa edilmesi planlanan köy için II. Abdülhamid döneminde Osmanlı'nın muhacir köyü inşasında genel olarak uyguladığı bir takım aşamaların aynen uygulandığı görülmektedir: Osmanlı'nın genelde uygulamaya koyduğu iskân yöntemine bakılacak olursa, ilkin Padişah'ın köy inşası için buyruğunun; ikinci olarak iskân bölgesinin belirlenmesinin; üçüncü olarak köy haritasının çıkartılıp ve konutların inşasının; son aşamada ise yerleşim yerine isim verilmesinin gerçekleştiği görülmektedir (Sepetcioğlu, 2011). Bu sıralamaya Konar Köyünde de uyulmuştur.

Saideli Nahiyesi dâhilindeki "Kırlıkuyu" mevkiine 73 hane iskân olunarak oluşturulan karyeye "Mecidiye" adı mahallî idare tarafından uygun görülmüş olsa da bu adla Konya ve çevresinde daha başka köyler olduğundan, Sadaret tarafından reddedilen bu ad yerine, Sultan Abdülhamid'e atfen "Hamidiye" adı verilmiştir (Yılmaz, 1996, s. 125). Ancak, köyün adı sonraki kaynaklarda hep Kırlıkuyu olarak geçmektedir. Bunun nedenine dair bir belgeye rastlanılmamış olmasına karşın (başka muhacir köylerinde örnekleri görüldüğü üzere) bu adın II. Meşrutiyet döneminde 1909 sonrasında değiştirilmiş olma ihtimali yüksektir. Köyde yapılan alan araştırmasında, "Hamidiye" adının belleklerde muhafaza edilmediği görülmüştür. 1969 yılında ise Kırlıkuyu adı, dönemin Sarayönü Kaymakamı tarafından köydeki en yaygın soy isim olan Konar'a çevrilmiştir. Osmanlı kayıtlarında, yapımı gerçekleştirilen 73 adet hanenin yanı sıra, 1906-1907 yıllarında 73 çift öküzün (yani hane başına bir çift öküz), tarımda kullanılmak üzere köylülere dağıtıldığı belirtilmektedir. Ayrıca, küçük ve büyükbaş hayvancılığı ve ziraat yapmaları için aile başına 110 dekar verilmişti (Yılmaz 1996, Konar 2003, Kırımlı, 2012). Muhacir evlerinin hemen doğu yanına da ahşap ve kerpiçten bir cami yapılmıştır.

II. Abdülhamid dönemi muhacir köylerine genel bir bakış atıldığında, antik yerleşkelerin yeni köyler için zaman zaman tercih edilmiş oldukları

¹¹ Bölgede birçok höyük mevcuttur: Başhöyük, Karatepe, Akdoğan, Konar, İbrahim Dede, Pazar, Zengi, Gamel, İrielik, Ladik, Ertuğrul, Çeşmesebil, Kuyulusebil, Kurşunlu Kale höyükleri... (Karakurt, 2007, s. 17). Bu höyüklerin olduğu yörelere Konar ve Başhöyük örneklerinde olduğu gibi muhacir köyleri inşa edilmiştir.

görülmektedir. Bunda şüphesiz, muhacir evlerinde yapı malzemesi olarak devşirme taşların kullanılma isteği bulunmaktadır. Ancak Konar örneğinde, devşirme malzemenin hane inşaatında kullanılmadığı anlaşılmış olsa da höyükten elde edilen kilin, kerpiç yapımında kullanılmış olduğu, hatta günümüzde dahi kullanılıyor olduğu tespit edilmiştir.

Muhacirlere dağıtılan 73 adet ev kerpiçten yapılmış, bir oda bir holden ibaret iki gözlüydü. Tek sıra halinde, birbirlerine dayanan ve ortak duvarlara sahip, iki küçük penceresi bulunan düz tavanlı evlerdi. Temellerinde taş bulunmuyor, onun yerine "hatıl" dedikleri tahta yer alıyordu ve zeminleri topraktı. 3.5 m x 5 m ebadındaki büyük odada, "dilme" adını verdikleri kalaslardan 14 adet, 2.70 cm x 3 m. olan diğer odada ise 9 dilme bulunuyordu. Yapım malzemesi olarak özellikle kerpiç tercih edilmişti. Çünkü kerpiç yörede kolaylıkla elde edilebilen, yerinde üretilebilen, taşıma zahmeti ve masrafı olmayan, zamandan tasarruf edilen, sıva ihtiyacı duymayan, bölgenin iklimine uyumlu ve ısı yalıtım değerine sahip bir malzemedir. Bitki örtüsünün çok fakir olduğu, karasal iklim özelliği gösteren ve yaz aylarının çok sıcak, kış aylarının ise sert ve soğuk geçtiği yöreye de hayli uyumludur. Hanelerin ilerleyen yıllardaki tamiratında ve ek oda, kiler, dam, kümes gibi diğer binalar inşa edildiğinde kerpicin kullanılmasına bu yüzden devam edilmiştir.

Konya civarındaki köy yerleşimlerini değerlendiren Horvath (1997, s. 8), küçük ve dışarıdan sıvanmış evlerin ortasında bir köy meydanı bulunuyorsa bunun bir Tatar köyü, uzun bir sokakta sağlı sollu dizilen evler varsa burasının bir Çerkez köyü ve eğer evlerin dağılımı düzensiz ise buranın bir Türk köyü olduğunun anlaşıldığını belirtmektedir. Konar köyü sıralı evleri, hemen evlerin bitiminde bir camii ve camiin karşısında, höyüğün üstünde bir mezarlığı, ortada köy meydanı ve köyü çevreleyen farklı yerlerdeki üç su kuyusu ile tipik bir Tatar muhacir köyüydü. Kuzey sınırını Bostan Yeri ve Kırım yeri; güney sınırını Akdoğan Yaylası; doğu sınırını demiryolu, höyük, Kirlikuyu (Topal Osman Kuyusu) ve mezarlık; batı sınırını ise Keçibaş Tepesi, Zekeriya Kuyusu oluşturuyordu. Köy, etrafındaki (höyükle birlikte) küçük tepelerle çevrelenmişti ve kurulduğu yer bir çanağı andırmaktaydı. Köyün ortasından, Ladik dağlarından gelen küçük bir dere akmaktaydı. Bu küçük dere, bahçe tarımı ve hayvancılıktaki su ihtiyacını karşılamakla birlikte, kış mevsiminde çanakta su birikimine sebep oluyor, evler kerpiçten olmasına karşın nem problemi yaşanıyor, hatta oluşan göl kışın buz tutuyordu. Dolayısıyla evlerin inşa edildiği düzlüğün yanlış bir tercih olduğu söylenebilir. Nitekim 1950'lerde köyün içinden geçen derenin taşması ve hanelere zarar vermesi dolayısıyla, köy halkı zaten

sürekli nem probleminin yaşandığı ilk yerleşim yerlerinden taşınarak tepe eteklerine yeni kerpiç evler inşa etmişlerdir. Günümüzde Konar'da Sultan Abdülhamid döneminde yapılan muhacir evlerinden sağlam ayakta kalan bulunmamaktadır. Ancak, tarif edilenlere göre bu evler, Selimiye mahallesindeki evlerle ortak mimari özellikler taşımaktaydılar.

Fotoğraf 2: Köyün Mezarlık/Höyük Bölgesinden Görünümü

Kırım muhacirleri için inşa edilen köyün haneleri, fotoğrafta tek sıra halinde dizilen, dereyi takip eden söğüt ağaçlarının bulunduğu mevkideydi. Buranın su baskınlarına maruz kalmasından ötürü, resimde görüldüğü üzere, bir kısım evler derenin batı kısmına bir kısmı da doğu kısmına köy halkının kendi çabalarıyla 1950'li yıllarda kaydırılmıştır. Köyün ortasındaki bu boş arazi, en son 2011 yılında gerçekleştirilen "Tepreş Şenliği" nin düzenlendiği mekândır.

1320 (1904) Yılından Günümüze Demografik Değişim

Osmanlı'nın dağılma sürecinde özellikle de savaş sırası ve sonrasında göç eden/etmek zorunda kalan tüm muhacir toplulukların çok zor şartlar altında daimî iskâna dek olan süreci atlattığı, ancak karşılaşılan problemlerin burada bitmeyip yeni yerleşim merkezlerine ve yeni kültür çevresine uyum aşamasında da zorlukların devam ettiği bilinmektedir. Gerçekten de Kırım muhacirleri, yeni iskân mıntıklarında çoğu zaman ağır ve zor şartlarla karşılaşmışlar, sert ve yabancı iklim ile sıtma, kolera ve diğer salgın hastalıklarla maneviyat çöküşü yüzünden gayet yüksek ölüm oranları görülmüştür (Özenbaşı, 1925, s. 103'ten akt. Kırımlı, 2010, s. 13). Konar köyüne iskân edilen muhacir nüfusun, yerleşimi

takip eden yıllardaki demografik değişimine ve -varsa- bu değişimin sebeplerine dair istatistiksel veriye bu çalışma esnasında ulaşılamamıştır; böyle bir verinin varlığı da zaten şüphelidir. Ancak, Konar'a yerleşimin hemen ardından gerçekleşen nüfus sayımı, en azından gelen nüfusun niteliğine dair ciddi bilgiler sunmaktadır.

7 Teşrin-i Evvel 1320 Rumî, 20 Ekim 1904 Miladî tarihinde gerçekleşen nüfus sayımının¹² ilk dikkat çeken noktası, hane sayısının 63 olarak verilmesidir. Kaynaklarda 73 belirtilmesine karşın, 10 adet hanenin sayımlarda var olmaması, planlanandan daha az sayıda göçmen hanesinin inşa edilmiş olduğunu ve/veya iskânın hemen ardından 10 hanenin köyü terk etmiş olduğuyla açıklanabilir. Her iki durum da olasılık dâhilindedir; çünkü Osmanlı resmî kayıtlarındaki bilgilerle (ya da yönetmelik, karar, plan, vb. ile) uygulamada gerçekleşenin çeliştiği durumlar söz konusu olmaktadır. Kezâ akraba birleşimi, sosyal, kültürel, ekonomik sebeplerden ötürü göçmenlerin kısa sürede ilk yerleşim yerlerini terk ettiklerine de şahit olunabilmektedir. Fakat inşa edilen muhacir hane sayısının gelen göçmen nüfusuyla kıyasla yetersizliği düşünüldüğünde, köyde planlandığından daha az hane yapılmış olduğunun muhacirlerin köyü terk etmesinden daha yüksek bir ihtimal olduğu düşünülmektedir. Nüfus sayımının ikinci önemli noktası, köydeki 63 haneye 159 kadın 150 erkek olmak üzere toplam 309 kişinin iskân edildiğidir. Sayımda hane halkı nüfus ortalaması 4.7 kişidir ki bu rakam muhacir Osmanlı hane ortalamasına yakın bir rakamdır. Ancak, birçok ailenin iki kişiden ibaret olması düşündürücüdür. Hane halkı en kalabalık hane 14 kişi ile (Hane No.20) Beyli Ömer'in hane reisliğini yaptığı nüfus hanesidir. Sayımda aile reisleri de belirtilmiştir; buna göre 63 hane reisinin 62'si erkek, biri kadındır. En yaşlı hane reisi 1252 (Miladî 1836) yılında doğan (Hane No.47) Kajbori'dir. Sayımda 68 yaşındadır. En genç hane reisi ise 1312 (Miladî 1896) yılında doğan (Hane No.5) Zevalt'in'dir. Kırım'a özgü isimlerin varlığıyla dikkat çeken sayımda, deftere bazı hane reislerinin isimleri lakaplarıyla birlikte yazılmıştır. Bu yazım tarzı, aile soyağacını takip etmede yardımcı olmaktadır. Bir diğer önemli husus, ilk iskânın ardından Konar köyüne yeni yerleşimcilerin gelmesinin devam ettiğidir. 1910 yılında hane reisliğini Celal oğlu 1273 doğumlu

¹² Osmanlı İmparatorluğunda son nüfus sayımı/tahriri 1316 (Miladi 1900) tarihinde yayınlanan Nüfus Sicil Nizamnamesine göre yapılmıştır. Sayımı yapılan herkese bir nüfus tezkiresi verilmiştir. Bu tahririn/sayımın en önemli özelliği bu günkü nüfus belgelerine dayanıklık eden en son Osmanlı nüfus tahriridir. Tahrirde kullanılan nüfus esas defterleri bugün Ankara'da Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Arşivine alınmış olup köye ait nüfus esas defteri Sarayönü İlçe Nüfus Müdürlüğü Arşivinde bulunmaktadır.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

Abdullah'ın olduğu bir muhacir ailesi Konar'a gelmiş, onları 1911 yılında nüfusa tescil edilen Mehmet oğlu 1287 doğumlu Zevallettin'in hane reisi olduğu aile izlemiştir.

Hane No	Hane Reisi	Baba Adı	Doğum Tarihi	Hane Nüfusu	Tescil Tarihi	Erkek	Kadın	Soyadı
1	Abdullah	Arif	1253	7	1904	3	4	Kapalı Kayıt
2	Rametullah	Seyit Yahya	1288	2	1904	1	1	Kapalı Kayıt
3	Vahap	Murat	1275	9	1904	5	4	Kökgöz
4	Ziyaettin	Murat	1285	5	1904	3	2	Kapalı kayıt
5	Zevalettin	Murat	1312	2	1904	5	3	Kapalı kayıt
6	Boralı	Polat	1253	6	1904	3	0	Kapalı kayıt
7	Abdülcelil	Börali	1279	6	1904	2	4	Alaca/Aksaz
8	Abdülsettar	Börali	1284	5	1904	4	1	Demirkaya
9	Habibullah	Mehmet	1270	6	1904	5	1	Kapalı kayıt
10	Muraşah	Feyzullah	1255	7	1904	3	4	Kapalı kayıt
11	Mehmet	Bekir	1269	5	1904	2	3	Kulaksız*
12	Benli Ömer	Hasan	1255	3	1904	1	2	Kapalı kayıt
13	Recep	Vahit	1260	7	1904	4	3	Kapalı kayıt
14	Dibaşah	Benli Aziz	1280	6	1904	4	2	Tofan
15	Mustafa	Benli Aziz	1298	6	1904	2	4	Tofan
16	Halil	Selim	1280	3	1904	1	2	Güler*
17	Ömer	Veli	1298	3	1904	2	1	Özmen*
18	Abdullah	Mehmet	1283	3	1904	2	1	Uçmaz*
19	Recep	Halil	1278	6	1904	3	3	Duymaz
20	Beyli Ömer	Beyli Hasan	1255	14	1904	6	8	Konar
21	Kurt Osman	İbrahim	1282	9	1904	7	2	Topbaş
22	Abdülcelil	Bor Ahmet	1280	4	1904	3	1	Boran
23	Kurt Veli	Abdürrezzak	1257	6	1904	6	0	Bozkurt
24	Hacı Ömer	Numan	1286	8	1904	3	5	Mutlu
25	Resul	Abdurrahman	1282	2	1904	1	1	Kapalı kayıt
26	Kurt Veli	Ziyaettin	1288	5	1904	2	3	Güler*
27	Abdülhalim	Halil	1275	7	1904	4	3	Yılmaz
28	Seyit Hasan	Mert Seyit	1277	5	1904	2	3	Erdem*
29	Seyit Mehmet	Seyit Ömer	1297	4	1904	1	3	Kapalı kayıt
30	Zekeriya	Azimet	1285	7	1904	3	4	Uçar
31	Veliyullah	Azimet	1282	3	1904	2	1	Kapalı kayıt
32	Abdülkadir	Abdülvahap	1273	6	1904	2	4	Kökgöz
33	Hacı Mehmet	Abdülvahap	1280	3	1904	2	1	Kökgöz
34	Seyit Veli	Ebubekir	1307	4	1904	1	3	Özler*
35	Bekir	Salihcan	1293	5	1904	2	3	Töre*
36	Abdülkerim	Abdülbari	1278	4	1904	2	2	Kökgöz
37	Hasan	Abdülbari	1295	8	1904	2	6	Kapalı kayıt
38	Ahmet	Halil	1270	8	1904	2	6	Kapalı kayıt
39	Mehmet	Halil	1275	7	1904	3	4	Ateş
40	Abdülhalim	Menaf	1295	2	1904	1	1	Körük

KONYA'DA BİR KIRIM TATAR MUHACİR YERLEŞKESİ:
SARAYÖNÜ KONAR KÖYÜ

41	Murtaza	Beyli Ömer	1285	3	1904	1	2	Kapalı kayıt
42	Mevlüt	Mehmet Ali	1288	3	1904	1	2	Doğan*
43	Sefer	Kurt Nezir	1272	6	1904	2	4	Altın*
44	Cafer	Kurt Nezir	1280	3	1904	1	2	Coşdu
45	İbrahim	Kurt Nezir	1282	4	1904	2	2	Coşdu
46	Abdülcelil	Zekeriya	1280	6	1904	1	5	Kapalı kayıt
47	Kajbori	Şahabettin	1252	2	1904	2	0	Kapalı kayıt
48	Abdülhamit	Abdülvahap	1305	2	1904	1	1	Kaynavut
49	İslam	Abdülcelil	1285	2	1904	1	1	Şuntuk*
50	Ali	Bilal	1300	3	1904	1	2	Kapalı kayıt
51	Mustafa	Polat	1270	13	1904	8	5	Sarılar*
52	Abdurrahman	Sefer	1290	4	1904	3	1	Kuşkonmaz
53	İlyas	Habibullah	1295	2	1904	1	1	Topbaş
54	Zekeriya	Yahya	1300	4	1904	3	1	Kurt
55	Kurt Veysi	Kurt Hamit	1290	2	1904	1	1	Özdemir*
56	Yahya	Abdülhayr	1298	4	1904	1	3	İnceler*
57	Bezahit	Vahit	1282	2	1904	1	1	Kocakafa
58	Ziyaettin	Abbas	1268	4	1904	1	3	Kapalı kayıt
59	Kurt Veli	Kurt Eyüp	1310	4	1904	1	3	Kökgöz
60	Mehmet	Ali	1282	2	1904	1	1	Kapalı kayıt
61	Abdülveli	Mehmet	1272	4	1904	1	3	Kapalı kayıt
62	Hatice	Kurt Nezir	1292	1	1904	0	1	Kapalı kayıt
63	Habibullah	Celal	1258	6	1904	3		Karalar*
150 Erkek 159 Kadın; 309 Toplam Nüfus								
64	Abdullah	Celal	1273		1910			Çelik
65	Zevalettin	Mehmetşah	1287		1911			Akbalık*

Tablo 1: 1904 1911 Yılları Arası Konar Köyü Nüfus Kayıtları
(* Bu 16 aile, günümüzde Konar köyünde bulunmamaktadırlar)

Kayıtlara göre 22 nüfus hanesi kapalı kayıt konumundadır; yani günümüzde bu ailelerin sonraki kuşaklarının nerede oldukları, akıbetleri bilinmemektedir. Kayıtlarda var olan ve soyadları belirlen ailelerden 16'sı ise köy halkı tarafından hiç duyulmamıştır. Bu durum, bu ailelerin erken dönemlerde köyü terk etmiş olduklarını düşündürmektedir. Gerçekten de Konar'ın nüfusu yıllara göre aşağıya doğru bir seyir izlemiştir. İlk önce ekonomik sebeplerle başta Konya olmak üzere büyük kentlere iş bulma amacıyla giden aileleri, sonrasında eğitim amaçlı Sarayönü ve Konya'ya göçler takip etmiş, günümüzde ise genç kuşağın köyde yaşamayı tercih etmemesiyle birlikte iç göç kültürel bir boyut kazanmıştır. Arazinin verimsizleşmesi, su kaynağının kesilmesi ve zaten kapalı havza olan bölgenin hızla çölleşme tehlikesi göçün yakın zamanda son bulmayacağına kanıtı gibidir. Köy merkezine gelindiğinde, terk edilmiş evler ve köyde yaşayan yaşlı nüfusun ezici üstünlüğü bunu doğrular niteliktedir. Köyün merkezinde

bulunan geniş ve boş alandaki ağaçların ya kuruduğu ya da kurumakta olması da gittikçe artan çölleşmenin göstergesidir.

Tarım ve hayvancılık köyün en baştan bu yana başlıca gelir kaynağıdır. Buğday, arpa, yulaf, soğan, şeker pancarı, patates, baklagiller, elma, armut, üzüm gibi ürünlerin yetiştirildiği Konar'da sığır, koyun ve tavukçuluk da yapılmaktadır. Tuz, Konar'daki muhacirler kadar çevredeki tüm yerleşimciler açısından büyük öneme sahiptir. Bölge halkı Cihanbeyli yaylası üzerinden geçerek gittikleri Tuz Gölü havzasından aldıkları tuzu, kervanla Sarayönü'ndeki istasyona, halk arasındaki adıyla "iskele"ye getiriyorlardı. Yakın zamana dek halı tezgâhlarının da bulunduğu köyde, yukarıda sayılan tüm faaliyetler, çok ciddi düşüş içersindedir. Bu düşüşte, iç göçün etkisi çok büyüktür. Nitekim Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) verilerine göre 1997'de 144, 2000 yılında 145 olan köy nüfusu, 2007 yılında 36 hanede 144 kişi olarak kayıt altına alınmıştır. 2010 yılında 73 erkek, 50 kadın olmak üzere 123 olan nüfus, 2013 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre 35 hanede köyde toplam 104 kişiye düşmüştür. Tamamı çiftçi ailesi karakterine sahip bu hanelerden 22'si 100 dekar kadar toprak sahipliklerinden ötürü "küçük çiftçi", 100-200 dekar arası toprağa sahip 5 hane "orta çiftçi", 250 dekardan fazla toprağa sahip 9 hane ise "büyük çiftçi" kategorisindedir (Karakurt, 2007, s. 116).

Kimlik

Tatarlar tarihsel toprakları Karadeniz'in kuzeyinde, yoğun olarak da Kırım Yarımadası'nda ve Tataristan olarak bilinen bölgede bulunan Türkî halktır (Aydın, 2003d, s. 787). Tamamı Müslüman olan ve bölgelere göre ağız farklılıkları olsa da Türk dillerinden birini konuşan, modern dönemde güçlü bir ortak kimlik altında birleşen, fizyonomik çeşitlilikler içeren, göçebe ve yerleşik hayat tarzlarının getirdiği folklorik ve sosyolojik özelliklerin kültürel karakterini biçimlendirdiği halk, Kırım Tatarları olarak adlandırılır (Kırımlı, 2012, s. 2). Kırımlı (2010, s. 42-43), tarihî kökleri itibarıyla Kırım'ın Müslüman Türk halkının eski hükümdarlık hanedanının geçmişine atıfla "Tatar" ismiyle anılmasının, bu halkın kendisinden ziyade Slavlarca ve Osmanlılarca gerçekleştiğini belirtirken, Aydın (2003d, s. 787) ise Batılılar ve Ruslar tarafından Rusya bozkırlarına ve Doğu Avrupa'ya giren Asyalı halkların tümünü adlandırmak üzere kullanılmış tümel bir adlandırma olduğunu ifade etmektedir. Kırımlı (2012, s. 2) "Kırım Tatar" kimlik kavramının hiçbir şekilde primordial veya ırksal vasıfta olmadığını ve kültüre ilişkin olduğunun altını çizirken, bütün etnik/ulusal kavramlar gibi bu kimliğin de "oluşmuş ve tamamlanmış" değil, "zaman içinde oluşmakta olan" bir kavram olduğunu belirtmektedir.

Konar'daki göçmenler, Sarayönü'ndeki diğer yerleşimciler tarafından "Tatar" ya da "Kırım Tatarı" olarak adlandırılmaktadırlar. Muhacerete son derece aşına olan Sarayönü halkının da onlara "Kırım muhaciri" demeyi tercih etmedikleri tespit edilmiştir. Kaldı ki Konar'da ve Selimiye mahallesinde oturan Kırım göçmenleri de kendilerini "Tatar, Kırım Tatarı, Kırımlı" olarak isimlendirmekte, böylelikle kendilerini yerlilerden, Kafkasyalılarından, Bulgaristan göçmenlerinden ve diğer göçmenlerden farklı tanımlamaktadırlar. Ancak Konar'daki (mezar taşları dâhil) hiçbir yazılı ifadede "Tatar" ismi geçmemektedir. Dolayısıyla bu durum, Anadolu'da yaşayan göçmenlerdeki kimlik algılamasına /adlandırılmasına uygunluk göstermektedir. Aydın da bu hususta, Türkiye'ye gelen Tatar, Kuzey Kafkasyalı ve Gürcü ve Azerilerden oluşan Güney Kafkasyalı grupların, genel bir "muhacir" sınıflanmasına tâbi iseler ve Osmanlı devrinde bu göçmenlerin iskânı da genel bir muhacirîn politikası ve mevzuatı çerçevesinde gerçekleşmiş olsa da, esas olarak bugün de günlük dile hâkim olan "muhacir" kavramının, Balkan kökenlilere atfen kullanıldığını; diğer göçmen grupların (Tatarlar, Çerkesler, Gürcüler, vs.) kendilerini bu kimliklerle tanımlarken, Balkan göçmenlerine "muhacir" dediklerini ve kendilerini bu gruplardan bu şekilde ayırdıklarını belirtmektedir (Aydın, 2003c, s. 615). Bu yüzden Sarayönü'nde "muhacir" denildiğinde akla Bulgaristan göçmenleri gelmektedir. Ancak yine de Konar'daki mezar taşlarında gerek Arap alfabesinde gerekse Latin alfabesinde var olan "Kırım muhacirlerinden ..." ifadesi, kimliğin yazılı aktarımına dair büyük bir ibaredir.

Köy halkı günümüzde de Çöl şivesi ağırlıklı Kırım Tatarcası konuşmaktadır. Tatarların büyük bölümünün dili, Türk dillerinin Batı grubuna ait çeşitli dil ve lehçelerdir. Sadece "Yalıboyu Tatarları" olarak adlandırılan Kırım'ın sahil şeridinden gelenler Osmanlı Türkçesine yakın bir dil konuşmaktadırlar (Aydın, 2003d, s. 788). Köylerin boşalması, Tatar olmayanlarla yapılan evlilikler, Tatarcanın kullanımı önünde duran en büyük etkenlerdir. Konar köyünde de Tatarcanın kullanımında özellikle genç kuşakta büyük bir düşüş olduğu gözlemlenmiştir. Eğitim sistemi ve göçün etkilerinin yanı sıra Tatarcanın "geçersiz bir dil" olarak algılanması nedeniyle Tatar ailelerin anadili kendi çocuklarına öğretmekteki isteksizlikleri buna temel oluşturmaktadır. Köyde o kadar az kişi yaşıyor ki üç ve daha fazla kişinin kendi aralarında Tatarca konuşup konuşmadıklarını gözlemek için en uygun ortam, vakit namazları için erkeklerden oluşan cemaatin toplandığı cami avlusudur. Köyde sosyal ortam sağlayıcı bir kahvehane, bakkal gibi bir yapı bulunmamakla birlikte, toplantılar için uygun yer sadece muhtarlık odasıdır.

Bazı ailelerin soyadlarını, Kırım'dan geldikleri köy isimlerinden almış olmaları da onların anavatanlarıyla olan bağının kopmamasına sebebiyet vermiştir. Ancak, 1904 tarihli nüfus sayımında ve köy mezarlığındaki mezar taşlarındaki yazılarda, köy halkının Kırım'a özgü Kajbori, Dibanşah, Muratşah gibi isimlerin terk edilmiş olduğu, daha çok "Anadolulu" isimlerin artık tercih edildiği görülmüştür.

Yakın zamana dek Konar, Konya bölgesi Tatarlarının kültür merkezlerinden biri konumundaydı. Örneğin, Kırım Tatarlarının Hıdrellez sonrası kutladıkları bahar bayramı olan "Tepreş" yakın zamana, 2011 yılına dek Konar köyünde kutlanır, sırf Konya ve çevresinden değil, başka illerden de tepreşe katılmak için insanlar buraya gelirlerdi. 2011 yılındaki Tebreş Şenliği, Konar köyündeki son şenlik olmuştur. Günümüzde Konya ve civarındaki Tatarların yıllık periyotlarla da olsa bir araya geldikleri düzenli başka toplantılar artık gerçekleşmemektedir. Ancak köyün gittikçe nüfus, ekonomi ve sosyal açıdan zayıflaması, halkın toplanıp yaz kış akan dere kenarında piknik yaptıkları mevkiin, Ladik'te yapılan göletten yıllardır su salınmamasından kaynaklanan kuraklık nedeniyle yok olması, bu etkinliklerin sonunu getirmiştir. Dolayısıyla muhacirlerin Kırım'dan beraberlerinde getirdikleri gelenek ve görenekleri, köyün hızla azalan nüfusu göz önüne alındığında, büyük tehdit altında olduğu söylenebilir. Çünkü köy başta Konya merkez olmak üzere, dışarıya büyük ölçüde göç vermektedir.

Tüm bu olumsuz koşullara karşın Konar köyü, dinamik Tatar kimliğinin Anadolu'daki son temsilci yerleşim birimlerinden birisidir. Çünkü uzun yıllar gerek Kırım'a duyulan bağlılık gerekse Kırım'dan getirilen geleneklerin yaşatılması açısından Konya ve civarındaki en önemli yerleşke olmuştur. Konar'ın diğer Kırımlı muhacir köylerinden farklılığına değinen Kırımlı (2012, s. 503) da bu köyü diğerlerinden ayıran özelliği şu şekilde belirtmektedir: "Kırım Tatar muhacirlerinin Kırım'a bağlılığı sembolize eden en çarpıcı âdetlerinden olan 'sönmeyen ateş' geleneği Kirlikuyu'da sürdürülmüştür. Bu şekilde, Kırım'dan çıkılırken birlikte getirilen bir parça kor ateş muhacerette de asla söndürülmeden yanık tutulmuş ve kibrit kullanılmaksızın o ateşi konu komşudan alınarak kullanılmasına itina edilmiştir".

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecine girmesi, sırf siyasî ve askerî bir takım gelişmelere yol açmamış, ayrıca büyük toplumsal ve demografik değişimlere de sebebiyet vermiştir. Osmanlı idaresinden çıkan bölgelerden Anadolu'ya yönelik kitlesel göçler ise bu değişimin en belirgin noktasını teşkil etmiştir. Göç etmek durumunda kalan kitlelerden biri de Kırım Tatarlarıydı.

Değişik zamanlarda, değişik biçimlerde, farklı nedenlerle ve farklı koşullarda Anadolu'ya ulaşan Tatarların en önemli iskân bölgelerinden biri İç Anadolu, özellikle de Konya ve çevresidir. Sarayönü İlçesi ise, iki önemli Tatar yerleşkesine ev sahipliği yapmakta, bu yerleşkelerden biri olan Konar köyü de Kırım'dan Anadolu'ya yüz on yıl önce gerçekleşen zorlu göçün izlerini gerek fiziki yapısında göstermekte gerekse muhacir torunlarının hafızalarında hala yaşatmaktadır.

Göçler farklı fiziksel yapıya, dine, kültüre ve dile sahip toplulukları Anadolu'da karşı karşıya getirmiş, bu toplulukların bir arada yaşamalarına ve böylelikle etkileşim içinde olmalarına neden olmuştur (Karpat, 2010, s. 9). Göç şüphesiz, karşılaşan kültürlerin "benzeşme" eğilimlerini güçlendirdiği gibi, dışlanma veya azınlık haline gelmek gibi nedenlerle, "ayrışma" ve kültürle kimliğin vurgulanması sonucunu da doğurabilir (Aydın, 2003b, s. 342). Göçmenler toplumsal, etnik, dilsel ve tarihsel olarak birbirlerinden farklılıklar içermektedir. Bunların arasında Kırımlılar ve Kafkasya'dan gelen iki ya da üç topluluk, kendi Türki lehçelerini (Tatarca) konuşuyorlardı (Karpat, 2010, s. 333). Kırım kökenli toplam nüfusa dair istatistikler, bu göçmen nüfusun asimile olması sebebiyle mevcut olmamasına karşın tahminlere göre Tatar soyundan gelme günümüz Türkiye'sinde 1 ile 3 milyon kişi yaşamaktadır. Bu nüfusun (çoğunluğu köylerde) 200 bin kadar kişisi, Anadolu Türkçesine çok yakın olan Kırım lehçesini konuşmayı sürdürmektedir (Karpat, 2010, s. 163). İstanbul, İzmir, İzmit, Eskişehir, Konya, Samsun, Adana, Bandırma ve İnegöl önemli Kırım muhacir yerleşim birimleri olarak sivrilirken, Orta Anadolu'da çok sayıda Tatar köyü de bulunmaktadır. Bu köylerin çoğu yakın zamana dek dışarıya iletilimi sınırlı, geleneksel yaşam biçimlerini ve üretim modellerini sürdüren ve homojen karakterli bir topluluk oluşturdukları için buralarda Kırım lehçesi geçerliliğini hala devam ettirmektedir. Şu da bir gerçektir ki Tatarların Anadolu Türkleriyle kültürel, dinî ve dilsel açıdan sıkı bağları, asimilasyona giden yolda büyük kolaylık sağlamıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı-Rus ilişkilerinde Kırım'ın rolü ele alınıp, özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'ya kitlesel göçler ve devletin muhacir iskân politikası irdelenmiş, bu bağlamda Konya Sarayönü Konar köyünün bir muhacir yerleşkesi olarak ortaya çıkışına değinilmiştir. Muhacirlerin niçin, ne şekilde, hangi vasıtalarla Konya'ya ulaştığı, bir muhacir köyünün nasıl inşa edildiği arşiv malzemeleri ve bu köyde gerçekleşen sözlü tarih çalışması eşliğinde, tarihsel kronolojiyle sunulmuş ve Rumî 7.8.1320 tarihli nüfus sayımına göre Konar Köyünün demografik yapısına dair değerlendirmelerde bulunulmuştur. Konya'nın Sarayönü ilçesi, Balkanlar, Kafkasya ve Kırım'dan

gelen göçmen nüfusuyla kültürel manada hayli zenginlikler barındırmaktadır. İlçe merkezine sadece 6 km uzaklıktaki, kış mevsiminde 25, yazın 35 hanede toplam 104 kişi yaşadığı Konar Köyü de bu kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak yüzyılı aşkın bir tarihiyle hala ayaktadır. Arşiv malzemeleri ve köydeki alan araştırmasının bulguları temellendirilerek, Konar köyü gibi küçük bir yerleşim yerinde bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Büyük sanayi, ticaret ve kültür merkezlerinden uzakta, 20. yüzyılın başında Anadolu'da kurulan birçok muhacir köyünden biri olan Konar, Türkiye'nin ve yakın coğrafyasının toplumsal tarihi açısından kendine has yapısı olması dolayısıyla hayli önemli bir yerleşim yeridir.

KAYNAKÇA

- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA.) (Belge ayrıntıları metinde verilmiştir)
- Konar Mahallesi (Köyü) Muhtarlık Arşivi
- Sarayönü İlçe Nüfus Müdürlüğü Arşivi
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Verileri
- Aydın, Suavi (a), "Etnotarih", *Antropoloji Sözlüğü*, Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın (Ed.), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003, s. 288-289.
- Aydın, Suavi (b), "Göç", *Antropoloji Sözlüğü*, Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın (Ed.), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003, s. 341-342.
- Aydın, Suavi (c), "Muhacirler", *Antropoloji Sözlüğü*, Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın (Ed.), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003, s. 615-618.
- Aydın, Suavi (d), "Tatarlar", *Antropoloji Sözlüğü*, Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın (Ed.), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003, s. 787-789.
- Eren, Ahmet Cevat, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri: Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966.
- Erkan, Süleyman, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Trabzon 1996.
- Firuzoğlu, Safarov Rafik "Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Göçler", *Osmanlı IV: Toplum*, Güler Eren (ed.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 687-696.
- Gözüaydın, Ethem Feyzi, *Kırım: Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri, Coğrafi Tarihî, Harsî, İktisadî ve Siyasî*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1948.
- Horvath, Bela, *Anadolu 1913*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.
- İpek, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- İpek, Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006.
- Karakurt, Musa, *Sarayönü 2006*, Sarayönü Kalkındırma, Sosyal Yardımlaşma, Eğitim Gönüllüleri ve Ornitoloji (Kuş Bilimi) Derneği Yayınları, Konya 2007.
- Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) - Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Bahar Tırnakçı (Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Karpat, Kemal H., *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Bahar Tırnakçı (Çev.), Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Keleş, Erdoğan, "Kırım Savaşı'ndan Sonra Gelen Muhacirlerin Menteşe Sancağı'nda İskânı", *Turkish Studies*, c. IV, Sayı. VIII, 2009, s. 1166-1188.
- Kırımlı, Hakan, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
- Kırımlı, Hakan, *Türkiye'de Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
- Konar, Ahmet Necdet, "Konar (Kırlıkuyu) Köyü", *Birlik Bülten*, Sayı: 3, Konya 2003.
- Konya Yenigün Gazetesi, "Tatarlar Şenlikte Hasret Giderdi" (31.05.2011).

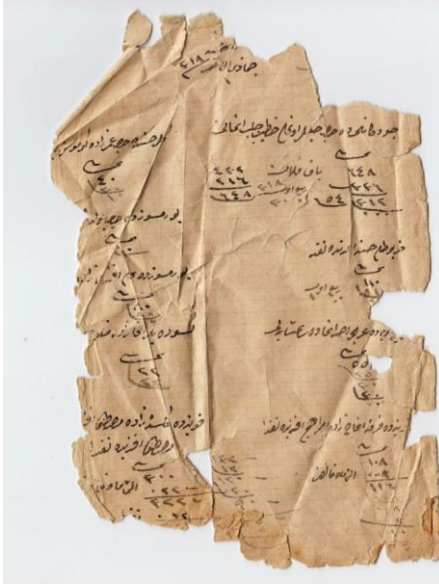
SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

- Saydam, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, II. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
- Sepetcioğlu, Tuncay Ercan, *Girit'ten Anadolu'ya Gelen Göçmen Bir Topluluğun Etnotarihsel Analizi: Davutlar Örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.
- Yılmaz, Mehmet, *Konya Vilâyetinde Muhacir Yerleşmeleri 1854-1914*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996.
- Yılmaz, Mehmet, "Policy of Immigrant Settlement of the Ottoman State in the 19th Century", *The Great Ottoman-Turkish Civilisation*, Vol. II, KemalÇiçek (Ed.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, s. 594-608.

EKLER:

Konar Köyünün Genel Görünümü

Konar Camiinde Bir Evrak: Çeşitli hesapların yapıldığı, bazı kişilere verilen nakit paralar yazıldığı evraktır. Hesap iki taraflı tutulmuş ve bazı hesapların tarihleri atılmıştır. Bazı hesaplarda bedeller ve masraflar düşülmüş ve kalanları yazılmıştır. Örneğin ilk hesap 1. Cumade'1-uhra 318 tarihine aittir. Sağ tarafta Hacı Halil Oğlu Hatib'in hesabı vardır ve 1 Rebiü'l-evvel 318 tarihi vardır. Gerekli masraflar düştükten sonra kalan yazılmıştır. Gerekli bedeller ve masraflar düştükten sonra kalan hesap yazılmıştır. En Altta solda Konya'da Kırkağaç zâde İbrahim Efendi'nin hesabı altı aylık faiziyle yazılmıştır. Sol tarafta en altta Konya'da Mustafa Efendi'ye nakden verilen para altı aylık faiziyle yazılmıştır. Sol tarafın en üstünde Hacı Ömer Zâde Durmuş veya Görmüş (?) e ait hesap vardır. Yine Muharrem Efendi'yle birlikte sol tarafta iki kişi için hesap tutulmuştur. Şahıslar genelde Konya ve çevresindedir.

KONYA'DA BİR KIRIM TATAR MUHACİR YERLEŞKESİ:
SARAYÖNÜ KONAR KÖYÜ

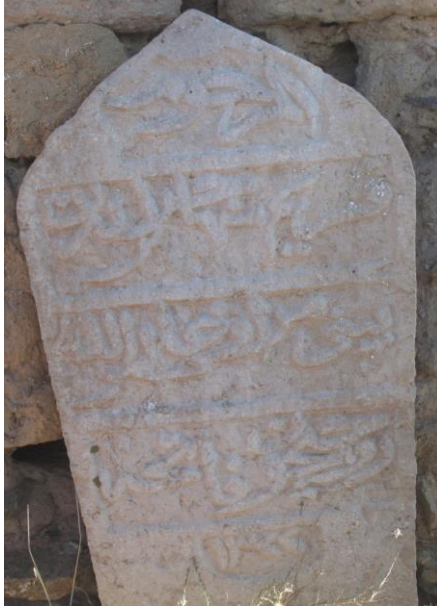

Konar Camiinde Bir Evrak: Camide bulunan bir Kur'an-ı Kerim içinde bulunan bu evrak, Osmanlı Bankası'nın Eskişehir Şubesinden Konyalı Hacı Emin Efendi'ye (Tüccar) Gönderilen Cârî Hesabıyla İlgili 14 Aralık 906 tarihli evrağın devamı niteliğindedir.

Konar Köy Mezarlığında Bir Mezar Taşı: Kimlikte "Kırımmlık" ve "muhacirlik" vurgusuna, 1944 tarihli bu mezar taşı gibi köy mezarlığındaki birçok mezar taşında rastlanmaktadır.

KONYA'DA BİR KIRIM TATAR MUHACİR YERLEŞKESİ:
SARAYÖNÜ KONAR KÖYÜ

Konar Köy Mezarlığında Bir Mezar Taşı:

El merhum Kırım muhacirlerinden Feyzi (?)nin oğlu Abdullah Ruhü için Fatiha Sene:1322

Konar'da Bir Muhacir Evi ve Bahçesi

KONYA'DA BİR KIRIM TATAR MUHACİR YERLEŞKESİ:
SARAYÖNÜ KONAR KÖYÜ

Sarayönü Selimiye Mahallesiinde Bir Kırım Muhacir Evi

ÇEŞMELİSEBİL'DE LAKAPLAR VE 1934 LAKAP KANUNU

Ömer AKDAĞ*

Öz

Tebliğ üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde genel olarak toplumlarda ve Türk toplumunda lakabın yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Konya Sarayönü ilçesi Çeşmelisebil kasabasında son yüzyılda kullanılan lakapların genel olarak tespiti yapılmıştır. Üçüncü bölümde 1934 yılında yapılmış olan lakaplarla ilgili kanunî düzenleme çerçevesinde değerlendirme yapılmıştır.

•

* Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyesi.

Giriş

İnsan içtimai bir varlıktır. İnsanın yaratılışı bireyselliğe değil müşterek yaşamaya müsaittir. Birlikte yaşamanın bir gereği olarak fertlerin birbirinden tefrik edilmesini sağlamak için adlandırma uygulaması yapılmaktadır. Her insanın kendine ait bir adı vardır. İnsan kimlik sahibidir. Kişiler kimliklerini sosyal ortamlarda farklı şekillerde ifade etmek isterler. Kişi, sahip olduğu adın dışında kimliğini tezahür ettirecek vasıflar da kullanır. İşte bu vasıflardan birisine lakap denilmektedir.

Lakap bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad olarak tanımlanmaktadır. İlk örneklerini destanlarımızda gördüğümüz lakaplar ilgili kişinin temayüz eden yönüne dikkat çekerek tanınmasını sağlar. 1934 yılında çıkarılan bir kanunla lakaplar yasaklanmıştır. Ancak bu yasak toplum tarafından kabule şayan bulunmamış ve çok kısa bir süre uygulama alanı bulduktan sonra toplum nazarında kıymet ifade etmemiştir. Lakap, yukarıda da ifade edildiği gibi kişiye verilen adın dışında ve daha sonra takılan bir sıfattır. İsim ile lakabın temel farkı; isim, kişiye kendi iradesi dışında tamamen başkasının tercihiyle verilir. Lakap ise başkası tarafından verilmekle birlikte kişinin, davranışı veya fizikî özelliği dikkate alınır. Bu yönüyle lakapların sosyal tefrik yönü öne çıkar.

Homojen bir toplum düşünülemez. Her yönüyle eşit bir toplum olamaz. Fertler akıl, fikir, fizik, davranış, huy vs. yönden birbirinden farklılık arz eder. Toplumda farklılaşma sosyal seyyaliyeti hızlandırır. Dünyada milletler müşterek yönleriyle diğer milletlerden tefrik edilirler. Ancak bu müşterek özellik ferdi özellikleri ortadan kaldırmaz. İşte bu ferdi özelliklerin başkaları tarafından adlandırılmasına lakap denilmektedir.

Unvan ve vasıf lakabın alt başlıklarıdır. Mesela ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi ve hazretleri gibi kavramların ayrı ayrı birer unvan ve vasıf olmakla lakaptırlar. Kişi çalışarak unvan sahibi olur. Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen kişiye "hafız" denir. Cömertlik yönü öne çıkan veya çok mal varlığına sahip kişiye "ağa" denir. Osmanlı askeri sisteminde subaya da "ağa" denirdi. Öğretici konumunda kişiye "hoca", toplumda saygı duyulan veya davranışı beğenilen erkeğe "beyefendi" kadına "hanımefendi", hacca giderek Kâbe'ye yüz süren Müslüman'a "hacı", büyük ilim sahibine "molla" denilir. 19. yüzyıla kadar "molla" lakabı toplumda yüksek seviyede ilim ve ahlak sahibi zatlara verilirken daha sonraki dönemlerde medrese talebelerine bu lakap verilmiştir. Paşa lakabının üç farklı anlamı olmuştur. Öncelikle ağırbaşlı ve sözü dinlenen insanlara verilen bir sıfattır. İkinci olarak Osmanlı döneminde

üst seviyedeki bürokratlarla üçüncü olarak da albaylıktan sonra gelen askeri rütbelere bu unvan verilmiştir. Cumhuriyet döneminde bu sıfat 1934 yılına kadar generalin karşılığı olarak kullanılmıştır. Görüldüğü gibi lakapların ortaya çıkmasında ilgili kişinin bir müktesebatı vardır. Bir davranış, huy, çalışma vs. lakabın verilmesinde temel etkidir.

Konya ve Civarında Lakaplar

Lakaplar merkezden taşraya gidildikçe artan bir özellik göstermektedir. Ermenek Üzümlü'de kişinin boyu küçük olduğundan dolayı "gilik" lakabı kullanılmıştır. Bazı lakaplarda ilgili kişiye karşı örtülü bir tepki vardır. Mesela bir kişi gereğinden fazla tasarruf yaptığı düşünüldüğünden giydiği kıyafeti uzun süre kullanmasına kinaye olarak "Eski" lakabı kullanılmıştır¹. Dikkat edilirse "eski" lakabının kullanılmasıyla ma'şeri şuurun ince bir istihzası görülmektedir. Ermenek'in Karapınar köyünde de benzer şekilde lakaplar kullanılmıştır. Mesela kişinin zayıf olduğuna kinaye olarak "Kuru üzüm", aynı aileden olan iki kişiyi birbirinden ayırmak için daha genç olana "Yeni", kişinin bir ayağında sakatlık olduğundan dolayı "Topal" lakapları kullanılmıştır². Bu tür örnekleri artırmak mümkündür.

B. ÇEŞMELİSEBİL'DE LAKAPLAR

1.Çeşmelisebil'in Tarihçesi ve İlk Yerleşenler

Çeşmelisebil (Çeşmeli Zebir) köyü 1883 yılında Kara Tekelilerin yerleşmeye başlamasıyla kurulmuştur. Kara Tekeliler 1875'de Aydın bölgesinden Şam (Suriye) istikametine giderken yol güzergâhında olan Çeşmelisebil yaylasına uğramışlar ve burada kısa bir süre kalmışlardır. O tarihte burada hayvanlar için otluklar geniş ve mükemmeldi. Suyu boldu. Faal olan iki çeşmesi vardı. Bu çeşmelerin birisi günümüzde belediye binası olarak hizmet veren binanın yerinde, diğeri de Karakoyunlu Yusuf Ünlü'nün evinin önündedir. Kara Tekeliler Şam'da üç sene kaldıktan sonra Adana'ya geldiler. Burada da üç sene kaldıktan sonra 1883'de Çeşmelisebil'e intikal ettiler. Burada yerleşik hayat 1906 yılına kadar gerçekleşmemiştir. Bu tarihten sonra Çeşmelisebil köyünün yerleşim birimi olarak ortaya çıktığı görülmektedir³. Köyde bulunan aşiretlerden öne çıkanlar aşağıda verilmiştir.

¹**Mehmet Keskin:** Üzümlü/Ermenek'lidir. Dökümcülük mesleğinden emeklidir. Konya'da ikamet etmektedir. İlkokul mezunudur. 25 Ağustos 2014 tarihinde mülakat yapılmıştır. Tel. 535 976 87 24.

²**Abdullah Özdemir:** Karapınar/Ermeneklidir. Karapınar köyünde ikamet etmektedir. 25 Ağustos 2014'de mülakat yapılmıştır. Tel. 0536 528 00 90.

³Ahmet Ceran, **Tarihi ve Sosyo-kültürel Yönden Konya Sarayönü Çeşmeli Zebir Yörükleri**, Konya 1996, s. 137

Kara Tekeliler

Çeşmelisebil'e ilk yerleşen Kara Tekeli aşiretidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu aşiret Aydın'dan gelmiştir. Merkezleri İzmir torbalı Zaladın köyüdür.

Bu aşirete mensup belli başlı aileler aşağıda verilmiştir. Günümüzde kullanılmakta olan soy isimler parantez içinde belirtilmiştir.

Şamlı Osman Efendi,

Şamlı Ademoğlu Hacı Ahmet Ağa,

Hasan Ali Ağa (Özadam),

Hacı Abdul Gaffaroğlu Ali (Aydın),

Kara Tekelilere ait olan ailelerin lakapları şunlardır. Günümüzde kullanılmakta olan soy isimler parantez içinde verilmiştir.

Hacı Gaffarlar (Aydın, Demirci, Zeybek, Şahin, Doğanlar)

Geçiciler (Adam, Özadam, Büyük Adam)

Şamlılar (Şamlıoğlu, Tekelioğlu, Canlı)

Teslime Oğulları (Ceran)

Böştürlüler (Yılmaz, Temel, Okka)

Ayrancılar (Ayrancı)

Şelleliler (Saçma, Çolak, Kaya),

Hacı Musalılar (Kan, Akkan)

Zekeriyalılar (Uğurlu, Sığırlı, Ekiz)

Çürük Veliler ((Çörekçi)

Hacı Aliler ((Ateş)

Kara Hüseyinler (Sarı, Yüksel)

Çoban Oğulları (Çoban)

Abdiller (Koçak)

Çanaklar (Çanak)

Deştivanoğlu (Taşdoğan),

Sarı Keçililer

Sarı Keçililer 19. yüzyılın ortalarında Aydın ilinin Kılı köyünde ikamet etmekteydiler. Aileler arasında çıkan bir anlaşmazlık üzerine oradan ayrılarak Çumra'nın Okçu köyüne yerleştiler. Burada bir süre kaldıktan sonra 1890'da Çeşmelisebil'e geldiler. Sarı Keçili aileler ve lakapları şunlardır. Günümüzde kullanılmakta olan soy isimler parantez içinde verilmiştir.

Meserler (Dal)

Hacı Veli Ağalar (Polat, Kan)

Meryemler (Küçük, Kök, Kırboyun)

İnce Mehmetler (İnce)

Karabacaklar (Karabacak, Dal)

Curalar (Cura, Büyükcura, Yalçın, Ülker, Koyuncu, Parlak)

Hoca Oğulları (Gümüş, Uygur)

Kara Musalar (Kara).

Kara Koyunlular

Kara koyunlular 19. yüzyılın ikinci yarısında Antalya ve Adana taraflarından gelerek Çeşmelisebil'e yerleşmişlerdir. Bu aşiretin önde gelen ailelerin lakapları aşağıda zikredilmiştir. Günümüzde kullanılmakta olan soy isimler parantez içinde verilmiştir.

Hacı İbrahim Ağa.

Kuşcular (Yardım)

Manavlar (Manav)

Honamlılar ve Bolacalılar

Honamlılar 19. yüzyılın ortalarında Antalya tarafından gelerek Çeşmelisebil'e yerleşmişlerdir. Bu aşirette öne çıkan isim Yaparlı Hacı Ali Ağa'dır. Bolacalılar da aynı tarihlerde Mersin civarından gelerek Çeşmeli Zebir'e yerleşmişlerdir⁴.

Lakapların Tasnifi

Çeşmelisebil'de saha çalışması neticesinde tespit edebildiğimiz kadarıyla lakaplar üç grupta toplanmaktadır.

1. Uzun süre ve geniş bir topluluğu ifade eden lakaplar. Bu lakaplar ilgili aşiret tarafından genel kabul görmüştür. Bu tür lakaplarla ilgili olarak yukarıda örnekler verilmiştir. Kara Tekeliler, Sarı Keçililer gibi.
2. Birinci gruptaki kadar yaygın değil ama mensup olduğu topluluk tarafından kabul edilen lakaplar. Bu hususta da yukarıda örnekler verilmiştir. Mesela Hacı Gaffarlar ve Hacı Musalar gibi.
3. Kişiye mahsus lakaplar. Bu gruptaki lakaplar dar kapsamlıdır. Bu tür lakaplar münferit olabildiği gibi dar bir grubu da içine almaktadır. Mesela Kuyruksuz, Sürtük, Tilki, Kolağası, Dana, Kelâ gibi.

Bilindiği gibi lakaplar kişinin bir özelliği dikkate alınarak verilmektedir. İlgili kişinin fizikî özelliği veya huyu ya da temayüz etmiş olan bir yönüyle ilgilidir. Mesela her ortama intibak edebilen, herkesle arkadaş olabilen bir kişiye "sürtük" lakabı takılmıştır. Küçük yaşlardayken (1960'lı yıllar) giymiş olduğu elbisesinin (fistan deniliyor) arka kısmı olmadığından "kuyruksuz" denilmiştir⁵. Küçük yaşta takılan bu lakap artık o kişinin ömrü boyunca sürmüştür.

⁴Ceran, **Çeşmeli Zebir Yörükleri**, s. 36-40.

⁵**Rukiye Küçük**. Konya aydınlık evleri mahallesinde ikamet etmektedir. 1940 doğumlu olup Çeşmelisebillidir. İlkokul mezunudur. 10 Temmuz 2014'de mülakat yapılmıştır. Tel. 05334867262

C. LAKAPLARLA İLGİLİ KANUNİ DÜZENLEME

Kanun Teklifi

Lakapların kaldırılmasıyla ilgili kanunî düzenleme 26 Kasım 1934 tarihinde meclis gündemine getirilmiştir. Düzenlemenin ilk şekli şöyledir; “Efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi ve hazretleri gibi lakap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar, kanunun karşısında ve resmi belgelerde yalnız adlarıyla anılırlar”⁶.

Daha sonra bu kanun metnine Urfa milletvekili Refet’in teklifiyle “hacı, hoca, hafız” kelimeleri, Isparta milletvekili Mükerrer’in teklifiyle “ağa” kelimesi, Balıkesir milletvekili Vasfi’nin teklifiyle “molla” kelimesin dâhil edilmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda kanun teklifi şu şekilde son halini almıştır; “Ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi ve hazretleri gibi lakap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar, kanunun karşısında ve resmi belgelerde yalnız adlarıyla anılırlar”⁷.

26 Kasım 1934 tarihinde 2590 sayılı kanun ile lakap ve unvanların yasaklanmasından sonra mülki amirler tarafından zaman zaman lakapların kullanılmaması yönünde halk uyarılmıştır⁸. Daha sonraki tarihlerde eskiyi hatırlatan mahalle ve sokak isimlerine kadar bu yasak genişletilmiştir⁹.

KANUNUN ESBAB-I MUCİBESİ VE TARTIŞMALAR

Lakap ve unvanların kaldırılmasıyla ilgili kanunî düzenlemenin gerekçesinde dikkatlerimizi çeken bazı çelişkili hususlar vardır. Bunlar maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir.

1.Kanun teklifinin gerekçesinde “*Türk inkılâbının en açık vasfı demokratik olmasıdır.*” denildikten sonra Türk toplumunun eskiden hiçbir lakap ve unvan taşımadığını ve ortaçağda bir takım unvanlar ortaya çıktığı ifade edilerek şunlar kaydedilmektedir; “*Bu lakap ve payeleri silinmez bir hak gibi taşıdı ve bunları halkı ve hakkı ezmek için mütemediyen kullandı. Vaki bu gün Türk inkılâbı ve Cumhuriyeti kanun önünde herkesi müsavi yapmıştır*”¹⁰.Bu kavramlardan acaba hangisiyle “*halkın ve hakkın ezilmesi*” için kullanılmıştır merak konusudur. “*Beyefendi*” lakabı mı “*halkın ezilmesinde*” kullanılmıştır? “*Hanımefendi*” unvanı mı “*halkın ve hakkın*”

⁶TBMM Zabıt Ceridesi, c. 25, 8. Birleşim, (26 Kasım 1934), s. 41.

⁷TBMM Zabıt Ceridesi, c. 25, 8. Birleşim (26 Kasım 1934), s. 45-46; Yeni Ses, 28 İkinci Teşrin 1934.

⁸Zaman, 1 Kânunuevvel 1934.

⁹ 24 Mart 1935 tarihli Ekekon gazetesinde “*Eski Sanlar*” başlığı altında konumuzla ilgili şu değerlendirme yapılmıştır; “*Şeyhlik, hacılık, hocalık, şahlık gibi eski durumu hatırlatan adların mahalle ve sokaklardan da kaldırılması işi başka şarlarda hız almaktadır*”. Babalık, 24 Mart 1935.

¹⁰TBMM Zabıt Ceridesi, c. 25, 8. Birleşim (26 Kasım 1934), s. 42.

ezilmesinde” kullanılmıştır? Türk milletinin öteden beri kullandığı nezaket ve saygı ifadelerinin tahakküm ve zorbalık olarak tavsif edilmesi düşündürücüdür.

2. Gerekçede “*Eski devirlerden arta kalan bu lakaplar (beyefendi, bey, hanım, hanımefendi, paşa vs) ve tabirler kullanılmakla ulusal üyeler arasında eski sınıf ve tefevvuk (üstünlük) hatıralarını uyandırmakta, milletin demokratik asil ruhunu incitmektedir.*” denilmektedir¹¹. Bir nezaket ve saygı ifadesi olan “*beyefendi, bey, hanımefendi vs.*” gibi unvan ve tabirlerin toplumdaki demokratik asil ruhu nasıl incittiği ciddi merak konusudur.

3.Yine bahse konu düzenlemenin gerekçesinde şöyle denilmektedir: “*Yabancı devletlerin başka yabancı devlet tebaasına birçok sebeplerle nişan vermeleri vakidir. Cumhuriyetin teessüsünden beri Türkler demokrasiye bağlılıklarından bu nişanları takmamaktadırlar. Kanunun son fıkrası verilen ve badema (bundan sonra) verilecek olan yabancı devlet nişanının taşınmasını menetmektedir*”¹².

Bu metinden anlaşılacağı gibi yabancı ülkelerde görev yapan diplomatlarımız kendilerine nişan tevcih edildiğinde bunları almayacaklardır. Bunun gerekçesi olarak da “*Türkiye demokrasisi*” gösterilmektedir. İlginçtir Türkiye demokrasiyi Batıdan almakta fakat Batı ülkelerinde uygulanmakta olan nişan verilmesi ve taşınmasını “*demokrasiye uygun*” bulmamaktadır. Yani demokrasiyi aldığımız ülkelerden daha “*demokratik*” oluyoruz (!).

TBMM’de kanun teklifi tartışılırken Çanakkale milletvekili Ziya Gevher diplomatlarımıza nişan verilmemesini isteyerek şöyle gerekçelendirmiştir; “*Avrupa’da bazı saray adetleri, nişan verilen adamların nişanla oraya gelinmesini emreder. Böyle ananeler vardır. Eğer siz sefirinize o devlet tarafından nişan verildiği halde takma salahiyeti vermezseniz merasime iştirak etmemek gibi fena bir neticeye intikal edebilir. Kanun vardır, kanunda alamaz dersek daha doğru olur*”¹³. Milletvekili Gevher, Avrupa demokrasisinde normal karşılanan bir uygulamanın Türk demokrasisinde yasaklanmasını istiyor. Bu ilginç bir çelişkidir.

“Bey, Beyefendi” Unvanları

Giresun milletvekili Tarık Us’a göre “*bey, beyefendi, efendi ve ağa*” unvanlarının yasaklanmış olmasından “*sevinmeyecek hiçbir arkadaş yoktur*”. Bu unvanların nasıl bir sınıf ortaya çıkarak “*Türk demokrasisini zedelediği*” Us tarafından şöyle izah edilmektedir; “*Bu kelimelerin hepsi (bey, beyefendi, efendi ve ağa) ayrı bir sınıf, ayrı bir zümre ifade eden kelimelerdi, yalnız bana öyle geliyor ki, bunun sakatlığı, bu sınıf ifade,*

¹¹TBMM Zabıt Ceridesi, c. 25, 8. Birleşim (26 Kasım 1934), s.42.

¹²TBMM Zabıt Ceridesi, c. 25, 8Birleşim (26 Kasım 1934), s. 43.

¹³TBMM Zabıt Ceridesi, c. 25, 8. Birleşim (26 Kasım 1934), s.45.

bu kelimelerin birden fazla oluşunda idi. Efendi, efendinin yanında bey, beyin yanında ağa vardı. Bu şekilde ayrı ayrı kelimelerin kullanılışı sınıf fikrini uyandırıyordu”¹⁴.

“Hoca” ve “Hacı” Unvanlarıyla İlgili Tartışmalar

Hatırlanacağı gibi lakaplarla ilgili kanun metnine Urfa milletvekili Refet’in teklifiyle “*hacı, hoca, hafız*” kelimeleri ilave edilmişti. Bu teklif tartışılırken Giresun milletvekili Hakkı Tarık Us buna itiraz etmişti. Us’a göre “*hoca*” Türkçe bir kelimedir. Talim ve tedris vasfını ifade eder. Aynı kanaati taşıyan İstanbul milletvekili Salah Cımcöz de “*hocayı kaldırarak yerine muallim mi koyacağız*” diyerek Us’u desteklemiştir. Tokat milletvekili Süreyya da “*hoca*” kelimesinin yasaklanmasına karşı çıkmış ancak Muş milletvekili Hasan Reşit’in “*geriliğin son serpintisini de ortadan kaldırıyoruz*” şeklinde tepkisi ve meclis çoğunluğunun “*hoca*” kelimesine karşı takınmış olduğu olumsuz tepki üzerine yapılan oylamada bu kelime yasaklanmıştır¹⁵. Mecliste “*Hacı*” kelimesinin yasaklanmasıyla ilgili teklif görüşülürken dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya “*Bundan sonra delilerden başka kimse kendisini hacı diye tesmiye (adlandırma) etmez*” diyerek “*dahiyane*” bir açıklama yapmıştır¹⁶.

Konu dönemin basınına da yansımıştır. Basında okullarda “*efendi, bey, hoca*” gibi ifadelerin kaldırılmasıyla ilgili haberler yer almıştır. 3 Şubat 1934 tarihli gazetelerde İzmir Maarif Müdürlüğünün bir genelgesi yer almıştır. Gazetede yer alan genelgeyle ilgili haber aynen şöyledir; “*Beyefendi, efendi, hanım*” kelimeleri yasaklandığından çocukların yoklamalarda “*efendim*” yerine ne diyecekleri ve okutanlara (öğretmenlere) “*müdür bey, muallim hanım*” hitabında bulunmaları doğru olmadığına göre bu ifadelerin yerine hangi ifadeleri kullanmalarının uygun olacağını bildirilmesi sorulmuştur. Maarif Müdürlüğü tarafından okullara şu genelge gönderilmiştir;

“Dil işlerinde en önde yürümleri icap eden okutanların, çocukların yoklamalarda ve okutanlarına hitapta hangi ifadeleri kullanmaları lazım geleceğini tespit etmeleri şüphesiz ki çok lüzumlu ve her halde yapılması zaruri olan bir vazifedir. Ancak bu işi yaparken gelecekteki değişme ihtimallerini de düşünmek ve göz önünde bulundurmamak zarureti vardır. Bugün çocuğa vereceğimiz herhangi bir kelime yarın dil heyeti tarafından kabul edilmeyerek sözlüğe geçirilmediği takdirde çocuğa yeni kelimeler vermek zarureti ile karşı karşıya kalırız ki bu, doğru olmayan bir hareket olur. ‘Bey, efendi, hanım’ kelimeleri yasa ile kaldırılmış olduğuna göre artık bu kelimeleri ve bu kelimelere tabi olarak söylenen ‘efendim, muallim bey, muallim hanım’ gibi tabirleri de talebe hiçbir suretle kullanmamalıdır. Bunların yerine ikame edilecek kelimeleri istikbal kendi kendine tayin ve

¹⁴TBMM Zabıt Ceridesi, c. 25, 8. Birleşim (26 Kasım 1934), s. 44.

¹⁵TBMM Zabıt Ceridesi, c. 25, 8. Birleşim (26 Kasım 1934), s. 46.

¹⁶TBMM Zabıt Ceridesi, c. 25, 8. Birleşim (26 Kasım 1934), s. 41.

SARAYÖNÜ SEMPOZYUMU (24-26 EKİM 2014 KONYA)

tespit edecektir. Çocuk yoklamada 'buradayım, varım, geldim' gibi sözleri ve benzerlerini kullanmak serbest bırakılmalı, okutana da ya adı ile ve yahut 'bay ali, Bayan Fatma' demeli veya daha ziyade samimi ve yakınlığı gösteren 'okutanım' diye hitap etmelidir. Bununla beraber okutanlara birinci derecede düşen vazife yasa ile kaldırılmış olan kelimelerin çocuklar tarafından kullanılmasını yasak etmek ve bu kelimelerin yerine geçecek kelimeleri çocukların güzel buluşmalarına bırakmaktır."¹⁷.

SONUÇ

İnsan sosyal bir varlık olduğuna göre toplum içinde yaşamak durumundadır. Birlikte yaşamamanın vazgeçilmezlerinden birisi kişilere ait isim ve sıfatlardır. Kişilere ait olan isimler doğumla birlikte verilirken sıfat veya lakaplar daha sonra verilmektedir. Lakap kişinin, davranışı, tercihi veya öne çıkan özelliğiyle ilgilidir. Bu yönüyle sosyal hayatta isme nazaran daha yaygın kullanımı vardır.

Çeşmelisebil'de yapılmış olan saha çalışmasında tespit edebildiğimiz kadarıyla lakaplar üç grupta teşekkül etmektedir. Bunlardan birisi uzun süreli ve geniş bir kullanım alanı bulan lakaplardır. Kara Tekeliler ve Sarı Keçililer gibi. İkincisi uzun süreli ancak birincisi kadar yaygınlık özellik göstermeyen lakaplardır. Hacı Gaffarlar ve Hacı Musalar gibi. Üçüncüsü kişiye mahsus lakaplardır. Bu tür lakaplar kişinin hayatıyla sınırlıdır. Kuyruksuz, sürtük ve kelâ gibi.

1934 yılında lakapların yasaklanmasıyla ilgili düzenleme toplum gerçeklerinden uzak ve pratiği olmayan bir düzenleme olmuştur. Nitekim bu düzenleme hem uzun ömürlü olmamış hem de marjinal bir çevre tarafından kısa süreli bir tatbikat alanı bulabilmiştir. Bu kanunî düzenlemenin toplum nazarında geçersiz olduğu Çeşmelisebil'de yapmış olduğumuz alan çalışmasında da görülmüştür. Mesela "Hacı Abdul Gaffarlar, Hasan Ali Ağa, Hacı Musalılar, Hacı Aliler ve Hacı Veliler gibi lakaplarda görüldüğü mezkur kanunda "yasaklanmış" olan "hacı" lakabı kullanılmaktadır.

¹⁷ Zaman,3 Şubat 1935.

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar.

Babalık

Ekekon

Zabıt Ceridesi

Zaman (Sürelî yayınların tarihleri ilgili bölümde gösterilmiştir)

Kitap ve Makaleler

CERAN, Ahmet. **Tarihi ve Sosyo-Kültürel Yönden Konya Sarayönü Çeşmeli Zebir Yörükleri**, Konya 1996.

ARSEL, İlhan. **Din Adamları**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000, Giriş.

TMBB Zabıt Ceridesi